

ULUSLARARASI SOSYAL
BİLİMLER AKADEMİ DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES ACADEMY

EDİTÖRLER
PROF. DR. HASAN KAVRUK
DOÇ. DR. SALİM DURUKOĞLU
ARŞ. GRV. TUĞRUL GÖKMEN ŞAHİN
UZM. ELİF MERVE KOÇ

SAYI-5

YIL / YEAR 3 SAYI / ISSUE 5 NİSAN / APRIL 2021

Yayıncı / Publisher

Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU

Editörler / Editors

Prof. Dr.	Hasan KAVRUK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Salim DURUKOĞLU	İnönü Üniversitesi
Arş. Grv.	Tuğrul Gökmen ŞAHİN	İnönü Üniversitesi
Uzm.	Elif Merve KOÇ	Yeditepe Üniversitesi

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr.	İrfan KALAYCI	İktisadi İdari Bilimler
Dr.	Esra MACİT	İlköğretim Ana Bilim Dalı
Dr.	Gökçen DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı

Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Advisory Board

Yurtdışı-Yurtiçi Alfabetik Sıra İle / Abroad-Domestic Alphabetical Order

Prof. Dr.	Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet KARA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali AYHAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali DUMAN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali ESGİN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Ayşe YÜCEL ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Aytek MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Doç. Dr.	Bahadır KÖKSALAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Baktygul KULZHANOVA	Al-Farabi Kazakh National Üniversitesi
Doç. Dr.	Bayram BAŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	Bilal GENÇ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Cemile KINACI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Ebru ŞENOCAK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Ersan ERSOY	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Fatih ARSLAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Fuzuli BAYAT	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Prof. Dr.	Gürer GÜLSEVİN	Ege Ün. Türk Dünyası Arşt. Enstitüsü
Prof. Dr.	Hatice İÇEL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr.	Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	İrfan KALAYCI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Kenan Ziya TAŞ	Balıkesir Üniversitesi
Ass. Prof.	Ljubica Jovic KNEZEVIĆ	Belgrade University – Serbia

Doç. Dr.	Mahmut AÇAK	İnönü Üniversitesi
Dr.	Margareta ASLAN	Universitatea Babeş – Bolyai
Doç. Dr.	Marufjon YULDASHEV	Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enst.
Prof. Dr.	Namık Kemal ŞAHBAZ	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr.	Neslihan DURAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Nesrin SİS	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Nurullah ÇETİN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr.	Oğuz HACİYEV	Naheivan Devlet Üniversitesi
Doç. Dr.	Süleyman Kaan YALÇIN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Turgut BAYDAR	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr.	Ülker MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr.	Yelena ÇEKUŞKİNA	Churagh Devlet Üniversitesi
Prof. Dr.	Yüksel GÖĞEBAKAN	İnönü Üniversitesi

Yabancı Dil Sorumlusu / Responsible for Foreign Language

Doç. Dr.	Bilal Genç	İnönü Üniversitesi
----------	------------	--------------------

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Nuran TAŞLIGİL
Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN
Doğu Akdeniz Üniversitesi

Dr. Alp CAMIZ
Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZÇELİK ERSÜ
İstanbul Arel Üniversitesi

Dr. Şeyhmus DEMİR
Dicle Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Remzi DEMİREL
Dicle Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bahar SUVACI
Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah METE
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim AKKAŞ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Ahmet ASALIOĞLU
Hacettepe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Eser KECECİ
Arkin University of Creative Arts and Design

Dr. Sedat EROL

Adıyaman Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı NALCI ARIBAŞ

İnönü Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Nevin YAVUZ

Eskişehir Teknik Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Nilgün DEMİREL

Iğdır Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Onur KEŞAPLI

Uşak Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Hasan Fatih AKGÖZ

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Dilek DURSUN

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Gizem YILMAZ

İstanbul Kültür Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meltem CANOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Doç. Dr. M. Abdullah ARSLAN

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Araş. Gör. Dr. Fatma Hazan GÜL

Erciyes Üniversitesi

Gürdal ÇETİNKAYA

Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Okan Murat DEDE

Amasya Üniversitesi

Nurseli ŞANLI

Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra AKKAYA

İnönü Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Arif Behiç ÖZCAN

Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ŞEN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ERTAŞ

Adıyaman Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Fatma RODOPLU YILDIRIM

Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şenol ARSLANTAŞ

İstanbul Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Günseli GÜMÜŞEL

Atılım Üniversitesi

Dr. Gökçen DURUKOĞLU

Milli Eğitim Bakanlığı

Arş. Gör. Dr. Emre YETİM

Beykent Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TALAS

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Doç. Dr. Tülay ÇULHA

Kocaeli Üniversitesi

Sefa BAYGÜL

Hitit Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Burak KOCAOĞLU

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nazik ÇELİK YILMAZ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi

Doç. Dr. Ebru ŞENOCAK

Fırat Üniversitesi

Sinan Baran BAYAR

Kırklareli Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Sinem ÇELİK

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yalçın KARALI

İnönü Üniversitesi

Dr. Ufuk ÖZER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Yıldırım DENİZ

TESAM Bşk Yrd.

Nesrin YILMAZ

Akdeniz Üniversitesi

Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

İnönü Üniversitesi

Öğr. Gör. Dr. Yeliz KARADENİZ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Şaban YALGIN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Arş. Gör. Dr. Yusuf Kenan BEZGİN

Cumhuriyet Üniversitesi

Kader UYGUN

Milli Eğitim Bakanlığı

Dr. Öğr. Üyesi Kaan YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Bahri Oğuzhan DEMİREZEN

Erciyes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Semih DELİL

Başkent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ceyda KULOĞLU

Başkent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Tarık SARIOĞLU

Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Oğuz DOĞAN

Bitlis Eren Üniversitesi

Doç. Dr. Z. Ezgi KAHRAMAN

Çankaya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ebru KAMACI KARAHAN

Bursa Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ESGİN

İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Gülcan ÇETİN

Balıkesir Üniversitesi

Kahraman ESKİDEMİR

İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Ahmet Melih GÜNEŞ

Balıkesir Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Adem ÖKTEN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

V

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER

Index Copernicus, Google Scholar, İdealonline, İsam, Academic Resource Index, Base, CiteFactor,
Asos indeks, kaynakça.info

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

- Şaziment KILIÇTAŞ- Tuğçe ÖZLÜ- Gökçen GARİPOĞLU**
ENGİNAR (CYNARA SCOLYMUS): BESİN DEĞERİ VE OLASI SAĞLIK ETKİLERİ | ARTICHOKE (CYNARA SCOLYMUS):
NUTRITIONAL VALUE AND POSSIBLE HEALTH EFFECTS
6-22
- Moldir SHOIMANOVA- Zhumagul KANSEİTOVA- Gulgul KANSEİTOVA**
LINGUISTIC ANALYSES OF FOREIGN LANGUAGE TRANSLATIONS STUDY OF THE EPOPEE "THE WAY OF ABAY" | "ABAY YOLU" DESTANSI ROMANININ
YABANCI DİLE ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ANALİZİ
23-33
- Rabia YURDAKÖK**
KİTAP İNCELEMESİ | FAROQHİ, F. (1985). ORTA HALLİ
OSMANLILAR. (ÇEV.). HAMİT ÇALIŞKAN.
İSTANBUL: TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI.
34-39
- Turan OĞLAKKAYA- Mehmet Han OĞLAKKAYA**
KADIN İSTİHDAMININ SORUN VE ÇÖZÜMLERİ: TR62 ÇUKUROVA BÖLGESİ
ÖRNEĞİ | WOMEN EMPLOYMENT PROBLEM AND
ITS SOLUTIONS: THE CASE OF TR62
ÇUKUROVA REGION
40-67
- Ali İhsan ÇELEN**
CISCO DİJİTAL HAZIRLIK ENDEKSİNDE TÜRKİYE İÇİN PERSPEKTİFLER | PERSPECTIVES IN THE CISCO DIGITAL
READINESS INDEX FOR TURKEY
68-103
- Güven ŞAHİN- Çağatay AKYOL**
CUMHURİYET DÖNEMİ KOZAN (ADANA)İLÇESİNİN NÜFUS COĞRAFYASI | POPULATION GEOGRAPHY OF THE
DISTRICT OF KOZAN (ADANA) IN THE
REPUBLIC
104-159
- Nida BAYINDIR- Nejla GÜLTEPE**
ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÜVENLİ GIDA FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ | DETERMINATION OF THE TEACHER
CANDIDATES' AWARENESS OF FOOD
SAFETY
160-180

Özgür YILMAZ

SAĞ POPÜLİZM VE FAŞİZM | A COMPARATIVE RESEARCH OF RIGHT-
KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI | WING POPULISM AND FASCISM: THE
İNCELEMESİ: ENTEGRALİSTLER ÖRNEĞİ | CASE OF INTEGRALISTS
181-216

Erdem ÇILTAŞ

YANLIŞ BİLİNÇ VE ÖZGÜR İRADE | ANALYSIS OF THE "DEVIL'S ADVOCATE
BAĞLAMINDA "DEVİL'S ADVOCATE" | MOVIE" IN THE CONTEXT OF FALSE
FİLMİNİN ANALİZİ | CONSCIOUSNESS AND FREE WILL
217-235

Talha ÇİÇEK

"TÜRK DÜNYASININ NAĞİL BAĞI MASAL | WATER CULT IN "TÜRK DÜNYASININ
BAHÇESİ" NDE SU KÜLTÜ | NAĞİL BAĞI MASAL BAHÇESİ"
236-252

Ezgi ŞEN

GPT3: DALL-E VE JL2P EKSENİNDE | GPT3: DALL-E AND JL2P ON AXIS OF
VERİ GÖRSELLEŞTİRME VE | DATA VISUALIZATION AND MOTION
HAREKETLENDİRME | A REVIEW ON
ÜZERİNE BİR İNCELEME
253-280

Murat ŞENGÖZ

AMERİKALILARIN HARPUT'TAKİ | MISSIONARY ACTIVITIES OF
MİSYONERLİK FAALİYETLERİ | AMERICANS IN HARPUT
281-289

Sevilay BULUT

DÜNYADA OKUMA KÜLTÜRÜ VE ÇOCUK | THE APPLICATION AND RESEARCH
EDEBİYATI ALANLARINDA ÇALIŞAN | CENTERS WORKING ON READING
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA | CULTURE AND CHILDREN'S
MERKEZLERİ | LITERATURE IN THE WORLD
290-319

Mehmet YILDIRIM

LİDERLİK DAVRANIŞI VE ÇALIŞAN | THE RELATIONSHIP BETWEEN
PERFORMANSI İLİŞKİSİ | LEADERSHIP BEHAVIOR AND
EMPLOYEE'S JOB PERFORMANCE
320-335

Sefa BAYGÜL

ROUSSEAU'DA MODERN DEVLET
KURAMININ KÖKENİNE, DOĞA DURUMU,
TOPLUM SÖZLEŞMESİ VE GENEL İRADE
BAĞLAMINDA KISA BİR BAKIŞ

A BRIEF OVERVIEW OF THE ORIGIN OF
MODERN STATE THEORY IN ROUSSEAU,
IN THE CONTEXT OF THE STATE OF
NATURE, THE CONTRACT OF SOCIETY
AND THE GENERAL WILL

336-353

Cemaleddin GÜVENÇ

ARAP BAHARI ÖNCESİ VE SONRASINA
YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASI: TUNUS,
MISIR, BAHREYN VE YEMEN ÖRNEĞİ

TURKISH FOREIGN POLICY BEFORE AND
AFTER THE ARAB SPRING: THE
EXAMPLE OF TUNISIA, EGYPT, BAHRAIN
AND YEMEN

354-381

Haydar EFE- Funda KEMAHLI GARİPOĞLU- Murat KIZIL- Duygu BİBAR

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
ÖĞRENCİLERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ
ALGISI

PERCEPTION OF KAFKAS UNIVERSITY
STUDENTS ABOUT THE EUROPEAN
UNION

382-407

Ali ELİBOL

DUYUSAL PAZARLAMA
PERSPEKTİFİNDEN KONAKLAMA
İŞLETMELERİNDE UYGULANAN
DUYUSAL PAZARLAMA
UYGULAMALARININ MÜŞTERİ
SADAKATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

THE EFFECT OF SENSORY MARKETING
APPLICATIONS IN ACCOMMODATION
ENTERPRISES ON CUSTOMER LOYALTY
FROM THE PERSPECTIVE OF SENSORY
MARKETING

408-461

Mehmet MİÇOOĞULLARI

ÇEVRE DİL BİLİMİ BAĞLAMINDA DAVID
CRYSTAL'İN "DİLLERİN KATLI" ADLI
ESERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

AN ANALYSIS ON DAVID CRYSTAL'S
WORK OF "DİLLERİN KATLI" IN THE
CONTEXT OF ECOLINGUISTICS

462-487

Nuriye GÜREŞ- Mutlu Yüksel AVCILAR- Seda ARSLAN

YOLCULARIN HAVAYOLU
İŞLETMELERİNİN MOBİL
UYGULAMALARINI KULLANMASINI
ETKİLEYEN FAKTÖRLER

FACTORS EFFECTING USAGE OF
PASSENGERS' AIRLINE MOBILE
APPLICATIONS

488-518

VIII

Alp Eren ALBAY

İLETİŞİM BİLİMİNDE DİJİTAL OYUNLAR | A DESCRIPTIVE ANALYSIS OF STUDIES
ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN | ON DIGITAL GAMES IN
BETİMSSEL ANALİZİ | COMMUNICATION SCIENCE
519-556

Aykut KARAKUŞ

OGSP’NİN GELİŞİM SÜRECİ: BİR | DEVELOPMENT PROCESS OF OGSP: EU
GÜVENLİK AKTÖRÜ OLARAK AB | AS A SECURITY ACTOR
557-582

Gülçin ÖZBAY- Ayça ÇEKİN

VİRAL PAZARLAMA ARACI OLARAK | EFFECT ON YOUTUBE AND
YOUTUBE VE DESTİNASYON İMAJINA | DESTINATION IMAGE AS VİRAL
ETKİSİ: İRLANDA-DUBLİN ÖRNEĞİ | MARKETİNG TOOL: THE CASE OF
IRELAND-DUBLİN
583-605

Yılmaz SARIER- Şengül UYSAL

ÖĞRETMEN ADAYLARININ COVID-19 | METAPHORIC PERCEPTIONS OF
PANDEMİ SÜRECİNDEKİ “ÖĞRETMEN” | TEACHER CANDIDATES ABOUT
VE “ÖĞRENCİ” KAVRAMLARINA İLİŞKİN | "TEACHER" AND "STUDENT" CONCEPT
METAFORİK ALGILARI | DURING THE COVID-19 PANDEMIC
606-642

Mustafa KOL

TÜRKİYE CUMHURİYETİ’NİN İNŞA | SUPRA-IDENTİTY IMPASSE İN THE
SÜRECİNDE ÜST KİMLİK ÇIKMAZI | PROCESS OF BUILDİNG THE REPUBLIC
OF TURKEY
643-683

Çiçek COŞKUN

THE ILLUSION OF FLAWLESS LIFE ON | SOSYAL MEDYADA KUSURSUZ HAYAT
SOCIAL MEDIA: | İLLÜZYONU:
VLOGS AND REAL LIFE | VLOGLAR VE GERÇEK HAYAT
684-701

Gülsüm Ecem DEMİRDAĞ- İrem AYHAN SELÇUK

İZMİR METRO SİSTEMİ’NİN ÇEVRESİNDE | EXAMINATION OF THE DEMOGRAPHIC
MEYDANA GELEN DEMOGRAFİK VE | AND SPATIAL EFFECTS OF THE İZMİR
MEKÂNSAL ETKİLERİN İNCELENMESİ | METRO SYSTEM
702-731

Mustafa Fırat GÜL

OSMANLI DEVLETİ'NDE | SOME DESTINATIONS ON THE
KAPİTÜLASYONLARIN KALDIRILMASI | REACTIONS OF THE PEOPLE AFTER THE
SONRASINDA HALKIN TEPKİLERİNE | REMOVAL OF CAPITULATIONS IN THE
DÂİR BAZI TESPİTLER | OTTOMAN STATE
732-754

İlgi ATAY KAYA

CHANGES IN NEIGHBOURHOODS NEAR | KENTSEL DÖNÜŞÜM ALANLARININ
URBAN TRANSFORMATION AREAS: | YAKINLARINDAKİ MAHALLELERDE
İZMİR (TURKEY) EXAMPLE | DEĞİŞİMLER: İZMİR (TÜRKİYE) ÖRNEĞİ
755-783

Ziynet BAHADİR

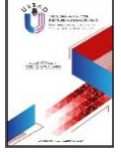
REPRESENTATION AND JUSTICE | TEMSİL VE ADALET
784-803

Dilek GÜNEŞ- Eyup YÜNKÜL

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN AKIL ve ZEKÂ | ASSESSMENTS OF CLASSROOM
OYUNLARININ İLKOKULDA | TEACHERS ON THE USE OF MIND AND
KULLANIMINA YÖNELİK | INTELLIGENCE GAMES IN PRIMARY
DEĞERLENDİRMELERİ | SCHOOL
804-829

Sedat BİLİNİR

ORTA ÇAĞ İSLÂM COĞRAFYASINDA | TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS IN
ENDÜSTRİ ALANINDAKİ TEKNOLOJİK | INDUSTRY IN MEDIEVAL ISLAMIC
GELİŞMELER | GEOGRAPHY
830-860

ENGİNAR (*CYNARA SCOLYMUS*): BESİN DEĞERİ VE OLASI SAĞLIK ETKİLERİ

ARTICHOKE (*CYNARA SCOLYMUS*): NUTRITIONAL VALUE AND POSSIBLE
HEALTH EFFECTS

Şaziment KILIÇTAŞ

Uzman Diyetisyen,
İstanbul Sabahattin
Zaim Üniversitesi, Sağlık
Bilimleri Fakültesi,
Beslenme ve Diyetetik
Bölümü,
İstanbul/Türkiye.
MSc, Istanbul Sabahattin
Zaim University,
Healthy, Faculty of
Health Sciences,
Department of Nutrition
and Dietetics
Istanbul/Turkey.
saziment-k@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-
1900-8278

Tuğçe ÖZLÜ

Araştırma Görevlisi,
Bahçeşehir Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Beslenme ve Diyetetik
Bölümü,
İstanbul/Türkiye.
Research Assistant,
Bahcesehir University,
Faculty of Health
Sciences, Department of
Nutrition and Dietetics
Istanbul/Turkey.
tugce.ozlu@hes.bau.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-
0139-676X

Gökçen GARİPOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi,
Bahçeşehir Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Beslenme ve Diyetetik
Bölümü,
İstanbul/Türkiye.
Assistant Professor,
Bahcesehir University,
Faculty of Health
Sciences, Department of
Nutrition and Dietetics
Istanbul/Turkey.
gokcen.garipoglu@hes.bau.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-
7430-5163

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.788581

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 13.03.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24.06.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Kılıçtaş, Ş., Özlü T. & Garipoğlu G. (2020). Enginar (*Cynara Scolymus*): Besin Değeri ve Olası Sağlık Etkileri. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 6-22.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Yüzyıllardır bilinen ve beğenilerek tüketilen enginarın (*Cynara Scolymus*); hem Eski Yunan'da hem de Eski Roma'da nadir bulunan kıymetli bir sebze olduğu bilinmektedir. Enginar ve ürünleri, kardiyovasküler, hepatik ve mide hastalıkları gibi çeşitli durumlar için potansiyel fitoterapötik ajanlar olarak kabul edilmiştir. Bu derlemenin amacı, enginarın olası sağlık etkilerine dair mevcut literatür kanıtlarının bir incelemesini sağlamaktır. Enginar ve enginar yaprağı ekstraktının; karaciğer ve sindirim sistemi hastalıklarının tedavilerinde, hepatektomi sonrasında karaciğer rejenerasyonunun hızlandırılması ve zehirlenmelerin giderilmesinde, lif içeriği ve içeriğinde yer alan diğer bileşenler sayesinde kan şeker ve lipid düzeyleri ile ağırlık kontrolünün sağlanması etkili olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, antispazmotik, antifungal, antimikrobiyal etkileri ile hastalıkların tedavisinde alternatif olarak kullanılmaktadır. Enginarın olası sağlık etkilerine dayanan sonuçların prelinik çalışmalara odaklanması sebebiyle enginarın var olan etkilerinin daha iyi anlaşılması için kapsamlı klinik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enginar, *Cynara Scolymus*, Antioksidan, Hepatotoksisite, Luteolin

Abstract: Artichoke (*Cynara Scolymus*), which has been known and consumed for centuries; a rare precious vegetable in both Ancient Greece and Old Rome. Artichoke and its products have been recognized as potential phytotherapeutic agents for a variety of conditions such as cardiovascular, hepatic and gastric diseases. The aim of this review is to provide a review of the available literature evidence on the possible health effects of artichoke. Artichokes and artichoke leaf extract is used as an alternative to the treatment of diseases of the liver and digestive system, accelerating regeneration of liver after hepatectomy and eliminating intoxications, supporting weight control and blood fat and sugar with its fiber and other components. In addition, it is used as an alternative in the treatment of diseases with its antispasmodic, antifungal and antimicrobial effects. Because the results based on the possible health effects of artichoke focus on preclinical studies, extensive clinical studies are needed to better understand the existing effects of artichoke.

Keywords: Artichoke, *Cynara Scolymus*, Antioxidant, Hepatotoxicity, Luteolin

GİRİŞ

Enginar (*Cynara scolymus*) Papatyagiller (Compositae) familyasına dahil çok yıllık bir bitkidir. Yaprağın içeriğinde kafeil kinik asit türevleri, flavonoidler, laktonlar, tanen, inülin bulunmaktadır (Öcal vd., 2019). Antioksidanlar bakımından zengin olan enginar sıklıkla Akdeniz ülkelerinde yetişmektedir. Würzburg Üniversitesi tarafından

“2003 yılının tıbbi bitkisi” olarak seçilen enginarın sağlık etkileriyle ilgili her geçen gün yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır. Son yıllarda yapılan hayvan çalışmaları sonuçlarına göre sindirim sistemi sorunları ve karaciğer hastalıkları gibi birçok hastalığın tedavisinde Enginar yaprağı ekstratlarının etkili olduğu bulunmuştur (Azzani vd., 2007). Klinik araştırmalar, enginar yaprağı ekstraktının antioksidan, anti-diyabetik, hepatoprotektif, antimikrobiyal ve kolesterol düşürücü etkileriyle sağlığı geliştirdiğini ortaya koymuştur (Shallan vd., 2020; Turkiewicz vd., 2019). Enginarın bu etkilerinin altında yatan mekanizmaların reaktif oksijen türlerinin üretimini, düşük yoğunluklu lipoproteinlerin (LDL) oksidasyonunu, lipit peroksidasyonunu ve protein oksidasyonunu azaltması ve glutatyon peroksidazın aktivitesini arttırması olduğu düşünölmektedir (Rangboo, 2016). Bu derlemede enginarın besin değeri ve olası sağlık etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

ENGİNARIN BESİN DEğERİ

Enginar, enerji içeriği düşük, fenolik bileşikler, posa, C ve K vitaminleri ile fosfor, magnezyum, potasyum minerallerinden zengin bir sebzedir. Enginarının besin değeri, düşük yağ içeriği ile yüksek lif, vitamin, mineral ve biyoaktif bileşik içeriğine bağlanmaktadır (Petropoulos vd., 2017). Literatür, enginar kafasının ortalama 132 g kg⁻¹ kuru madde, 760 g kg⁻¹ karbonhidrat, 96 g kg⁻¹ protein, 20.3 g kg⁻¹ yağ ve 8.6 g kg⁻¹ kül içerdiğini göstermektedir (Lombardo vd., 2018). Türkiye Ulusal Gıda Kompozisyon Veri Tabanı'na göre 100 gram enginarın enerji ve besin ögesi içeriği Çizelge 1'de gösterilmiştir (Turkomp, 2019). Ayrıca enginarın bileşiminde bulunan temel fenolikler; sinnamik asitler, klorojenik asit, sinarin, 1,5-O-dikafeoilkinik asit ve 3,4-O-dikafeoilkinik asit, temel flavonoidler; apigenin, luteolin, rutin ve bunların glikozitleridir. Enginarın besin değeri içeriği yetiştirilen coğrafya, mevsimsel farklılıklar, çevresel etmenler, işleme yöntemleri gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir (Gezer, 2015).

ENGİNARIN SAğLIK ÜZERİNE OLAN ETKİLERİ

Bilimsel literatürde enginar tüketiminin sağlığa yararlı etkilerini bildiren farklı çalışmalar bulunmaktadır (Frutos vd., 2019). Enginarın kan şekeri ve kan lipit düzeylerin düzenlediği, sindirim sistemini destekleyerek hazımsızlığı engellediği, safra akışına yardımcı olduğu, içerdiği folik asitle hamilelikte bebeğin sinirsel gelişimine ve anne sütü miktarının arttırılmasına destek olduğu, karaciğer hastalıklarında iştah

açıcı ve idrar söktürücü olarak kullanıldığı bildirilmiştir. Enginarın kan şekeri ve kolesterol üzerindeki dengeleyici özelliklerinin yüksek lif içeriğinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Nazni vd., 2006; Huseini vd., 2012). Enginarın antifungal, antimikrobiyal, antioksidan ve antispazmodik etkilerinin de olabileceği tespit edilmiştir (Chen vd., 2013; El Sohaimy, 2014; Giacosa vd., 2015; Holtmann vd., 2003).

KARACİğER SAğLIğI ÜZERİNE ETKİSİ

Karaciğer karbonhidrat, protein, lipit ile vitamin-mineral metabolizması ve steroid metabolizmasında rol oynayan vücudun en büyük ve metabolik açıdan en kompleks organıdır. Toplumun %10'unda karaciğer hastalıkları görülmekte, karaciğer yağlanması ise en sık görülen karaciğer hastalığı olduğu bildirilmiştir (Günşar, 2017).

Enginar karaciğer sağlığının devamı için ve karaciğer hastalıklarının tedavisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Hepatektomi sonrası karaciğer rejenerasyonunun hızlandırılmasına destek olduğu yapılan çalışmalarda gözlenmiştir (Rodriguez vd., 2002; Speroni vd., 2003; Salem vd., 2015). Kaymaz ve Kandemir'in (2016) yapmış oldukları çalışmada, enginar yaprağı sulu ekstraktının malondialdehit seviyelerini düşürürken antioksidan parametrelerde ve histopatolojik bulgularda iyileşmeye neden olarak farelerde alfa-amanitin ile oluşturulmuş karaciğer hasarını iyileştirdiği belirlenmiştir (Kaymaz ve Kandemir, 2017). Tang ve ark. (2017) çalışmasında ise enginar özütünün akut alkole bağlı karaciğer hasarına karşı önemli önleyici koruyucu etki sergilediği gösterilmiştir (Tang vd., 2017).

Enginar içeriğinde bulunan polifenoller ve flavonoidler aracılığıyla, lipit peroksidasyonuna yol açan malondialdehit oluşumunu azaltmaktadır. Sinarin ve silimarin güçlü antioksidan özellikleri ile süperoksit dismutaz, glutatyon peroksidaz gibi enzim aktivitelerini arttırarak, hepatik hidroksiprolin ve malondialdehid düzeylerini azaltarak alkole bağlı olmayan yağlı karaciğer hastalığının ileri evrelerinde de görülebilen karaciğer hasarını önlemektedir (Tzeng vd., 2013).

SAFRA SALGISINA ETKİSİ

Enginar koleretik ve kolagog etki göstermekte ve koleretik aktivitesine bağlı olarak kolerezis ve safra bileşiklerinin oluşumunu arttırmaktadır. Enginar bu etkisiyle dispepsi tedavisi için de önerilmektedir (Gezer, 2015).

Rodriguez ve ark. (2002) enginar yaprağı ekstraktının safra akışı ve safra bileşikleri üzerindeki etkilerini açığa çıkarmak amacıyla yaptıkları çalışmada, farelere 100, 200 ve 400 mg/kg dozlarında enginar yaprağı sulu ekstraktı 7 gün boyunca verilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre tüm dozlarda safra akışının arttığı gözlenmiş, en yüksek etkinin ise 200 mg/kg ve 400mg/kg dozlarında olduğu belirlenmiştir. Toplam safra asidi konsantrasyonu ise enginar yaprağı ekstraktı ile anlamlı bir artış göstermiş ve en yüksek etki 400 mg/kg dozlarında görülmüştür (Rodriguez vd., 2002). alışmalar, bu bitkinin kolesterol biyosentezine müdahale ederek lipidleri ve lipoproteinleri azalttığını ve ayrıca karaciğerde safra üretimini ve salgılanmasını etkilediğini göstermiştir (Kalvandi vd., 2020).

Safra salgılamasında etkin rol oynayan maddenin scolymoside olduğu ve scolymosidenin kolerektik özelliği ile safra kesesini uyararak safra asidinin bağırsağa dökülmesini sağladığı ve karaciğerin yükünü azalttığı gözlenmiştir (Pagano vd., 2016).

KOLESTEROL DüşüRüCü ETKİSİ

Enginarın kolesterol ve trigliserid düşürücü etkisinin olduğu ve kolesterol düzeylerini dengelediği gözlemlenmiştir (Santos vd., 2018). Primer hiperkolesterolemili fazla kilolu bireyler üzerine (n=92) gerçekleştirilen çift kör, plasebo kontrollü bir randomize klinik çalışmada, enginar yaprağı ekstraktı takviyesinin (250 mg/gün/8 hafta), toplam kolesterol ve LDL düzeylerinde bir azalma ve HDL düzeylerinde bir artış sağladığı görülmüştür (Rondanelli vd., 2013). Enginar ekstraktlarının lipid düşürücü aktivitesinin belirlenmesi amaçlanan güncel sistematik derleme ve meta analizde, enginar özütü takviyesinin toplam kolesterol, LDL ve trigliserit düzeylerinde önemli bir azalma ile ilişkili olduğu ve takviyenin hiperlipidemili hastalarda lipid düşürücü tedavi ile sinerjik olabileceği belirlenmiştir (Sahebkar vd., 2018). Enginarın lipid profili üzerindeki etkisini inceleyen güncel bir derleme günlük yaklaşık 2-3 g enginar yaprağı özütü uygulamasının, lipid profilindeki iyileşmeler için etkili olduğunu göstermektedir (Santos vd., 2018).

Yapılan hayvan, vaka-kontrol ve klinik çalışmalarda enginarın bu etkisini, kolesterol biyosentezini azaltarak ve enginarın içeriğinde bulunan sinarin, klorojenik asit ve luteolin gibi flavonoidlerin insan endotel hücrelerinde endotelyal tip nitrik-oksit sentaz gen ifadesini arttırmamasıyla gerçekleştirdiği belirtilmektedir (Gezer, 2015). Ayrıca,

enginar kalbinde uygun miktarlarda bulunan çözüdür lif, kolesterol biyosentezini azaltabilir. Önemli miktarlarda (3-20 g/gün) alındığında, inülin enterohepatik döngünün kısmi sapmasına neden olarak, serbest kolesterolün CYP7A1 (sitokrom P450) ekspresyonu yoluyla kolik asit ve safra asitlerine dönüşümünün artmasını kolaylaştırmaktadır (Guo vd., 2012).

AĞIRLIK YÖNETİMİ VE KAN ŞEKERİ ÜZERİNE ETKİSİ

Heidarian ve Soofiniya'nın (2011), diyabetik fareler üzerinde yürüttükleri bir çalışmada, kontrol grubu, diyabetik grup, diyabetik ve 200 mg/kg/gün enginar yaprağı ekstraktı verilen grup ve diyabetik ve 400 mg/kg/gün enginar yaprağı ekstraktı verilen grup olmak üzere toplam 4 grubun plazma glukoz konsantrasyonları karşılaştırılarak gerçekleştirilmiştir. Ekstrakt verilerek tedavi edilen diyabetik sıçanların glukoz seviyesi tedavi uygulanmayan diyabetik sıçanlara göre anlamlı ölçüde azalma göstermiş, dozlar arasında ise anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (Heidarian ve Soofiniya, 2011). Nazni ve ark. (2006) enginar ekstraktının diyabetik hastalarda kan glikoz seviyeleri üzerine etkilerini konu aldığı çalışmada, 15 hastaya 90 gün boyunca %5 enginar tozu içeren buğday bisküvileri verilmiştir. Çalışmanın sonucunda enginar tozlu buğday bisküvilerini alan tip 2 diyabetik hastalarda açlık ve postprandial kan glikozunun plasebo grubuna (n=15) kıyasla önemli ölçüde azaldığı gözlemlenmiştir (Nazni vd., 2006). Mohammad ve ark. (2013) yürüttüğü bir çalışmada ise günlük 6 g/kg doz olarak verilen enginar yaprağı sulu ekstraktının açlık kan şekerini 163 mg/dL'den 138 mg/dL düzeyine; tokluk kan şekerini ise 262 mg/dL'den 241 mg/dL düzeyine düşürdüğü belirlenmiştir (Mohammad vd., 2013). Enginarın glisemik indeks üzerindeki etkilerini inceleyen güncel sistematik derleme ve meta analiz sonuçları enginar ve enginar takviyesinin, insanlarda açlık plazma glukoz konsantrasyonlarını önemli ölçüde azaltabileceğini göstermiştir (Jalili vd., 2020).

Cynara scolymus L. hepatoprotektif özellikleriyle ünlü olmasına rağmen, anti-obez ajan olarak iyi bir potansiyele sahip olduğu düşünülmektedir. Enginarın ağırlık kontrolü üzerine etkisi çeşitli mekanizmalarla açıklanmaktadır. Pankreas lipaz, α -amilaz, α -glukozidaz gibi sindirim enzimlerini inhibe ederek, karbonhidrat ve yağ metabolizmasını etkileyen safra salgısını arttırarak, inflamasyonu ve reaktif oksijen türlerini inhibe ederek, karaciğer enzimlerini iyileştirerek, bağırsak mikrobiyotasını geliştirerek ve kan glukoz

seviyelerini düşürerek obezite tedavisi üzerinde etkili olabileceği düşünölmektedir (Mahboubi, 2018).

Enginar bitkisinin kan glukoz düzeyleri ve pankreas β -hücreleri üzerindeki yararlı etkileri ve zayıflama üzerindeki etkilerini açığa çıkarmak için daha fazla klinik çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

KANSER ÜZERİNE ETKİSİ

Enginarın bileşimindeki birçok fitokimyasal maddenin, kanser ajanlarının salgılanmasını engelleyerek kansere ilişkin anjiyogenezi inhibe edebileceği belirtilmektedir (Sokkar vd., 2020). Aynı zamanda enginarda; prostat kanseri, meme kanseri ve lösemnin önlenmesi ve tedavisine katkıda bulunabilecek birçok güçlü polifenol tipte antioksidan bulunduğu söylenmektedir. Çalışmalar, enginar yaprağında bulunan rutin, kuersetin ve gallik asidin apoptoziyi indükleyebildiğini ve kanser hücrelerinin çoğalmasını azalttığını göstermiştir (Salem vd., 2015). Nadova ve ark. (2008), enginar yaprağı ekstraktının lösemi hücrelerinin büyümesi üzerine olan etkisini belirlemeyi amaçladıkları çalışmada, 24 saatlik süre zarfında, lösemi hücreleri enginar yaprağı ekstratları ile tedavi edildi. Araştırmanın sonucunda enginar yaprağı ekstraktının bu hücrelerin apoptozisini indüklediği ve lösemi hücreleri üzerinde antiproliferatif bir aktivite gösterdiği belirlendi (Nadova vd., 2008). Lepore ve ark. (2019) çalışmasında enginar yaprağı ekstraktlarının önemli bir bileşeni olan sinaropikrinin, düşük NFkB (nükleer faktör-kappa B) ekspresyonu, STAT3 fosforilasyonu ve artmış lipid peroksidasyonu ile ilişkili anaplastik tiroid kanser hücrelerinde sitotoksik etkileri teşvik ettiğini göstermektedir (Lepore vd., 2019). Aynı zamanda, enginarın yenilebilir kısımlarından elde edilen polifenol özütlerinin, göğüs kanseri hücre dizilerini inhibe eden ve dolayısıyla kemopreventif ve antikanser diyet bileşikleri gibi davranan potansiyel sağlıklı in vitro etkiler göstermiştir (Mileo vd., 2015).

ANTİFUNGAL VE ANTİMİKROBİYAL ETKİSİ

Enginarın gövde ve yaprak ekstratları agar difüzyon tekniği kullanılarak incelenmiş ve yapılan çalışmalarda antifungal ve antimikrobiyal etkinliğinin olduğu tespit edilmiştir. Zhu ve ark. (2005), *Candida albicans*, *Candida lusitaniae*, *Saccharomyces cerevisiae*, *Saccharomyces carlsbergensis*, *Aspergillus niger*, *Penicillium oxalicum*, *Mucor mucedo* ve *Cladosporium cucumerinum* üzerinde yaptıkları bir

çalışmada, tüm ekstratların antifungal etkisinin olduğu gözlenmiştir (Zhu vd., 2005). El Sohaimy'nin (2014),

“Bebek anzio enginarının antimikrobiyal aktivitesini belirlemeyi amaçladığı bir çalışmada, bebek anizio enginarının 5 patojenik bakteri suşuna (Proteus vulgaris ATCC6830, Escherichia coli 0-143, Staphylococcus aureus 0006, Klebsiella pneumonia 8961 ve Bacillus subtilis ATC6633) karşı daha fazla toksisite ve inhibisyon gösterdiği ortaya çıkarılmıştır” (El Sohaimy, 2014).

PREBİYOTİK VE PROBİYOTİK ETKİSİ

Enginarın bileşiminde bulunan inülinin prebiyotik etkileri olduğu bilinmektedir (Akram vd., 2019). İnülin, enginarında bulunan doğal bir fruktoz oligomeridir. İnülin ince bağırsakta sindirilmez ve absorbe edilmez, ayrıca gastrointestinal kanal boyunca probiyotiklerin canlılığını artırabilir (Valero-Cases ve Frutos, 2017). Enginar ekstraktlarının hepatoprotektif, antikarsinojenik, prebiyotik ve antioksidan aktivitelerine en çok katkıda bulunan bileşenin inülin ve polifenoller olduğu söylenmektedir (De Falco vd., 2015). Prebiyotikler tip 2 diyabet, koroner arter hastalığı, gastrointestinal hastalıklar (kolon asidifikasyonu, gaita miktarı artışı, patojen kolonizasyonunun önlenmesi ve bakteriyel mikrofloranın düzenlenmesi yoluyla) ve obezite gibi birçok hastalığın önlenmesinde katkı sağlamaktadır (Colantonio vd., 2020; Wilson ve Whelan, 2017; Dahiya vd., 2017; Sakin ve Tanoglu, 2016).

İn vitro ve in vivo çalışmalarda probiyotik bakteriler olan *Lactobacillus plantarum* ve *Lactobacillus paracasei*'nin en az 90 gün süre ile enginarında, *Lactobacillus paracasei*'nin ise insan gastrointestinal sisteminde yaşamını sürdürebildiği, bu anlamda enginarın probiyotik etkilerinin de olabileceği bildirilmektedir (Salem vd., 2015; Gezer, 2015). Probiyotiklerin antibiyotik kaynaklı ishaller, atopik hastalıklar ile inflamatuvar barsak hastalıkları tedavisinde ve bağışıklık sisteminin desteklenmesinde etkili olduğu bilinmektedir. Yapılan çalışmalar obezite, kardiyovasküler hastalıklar, tip 2 diyabet gibi kronik hastalıklara karşı koruyucu etkileri de olduğunu ve probiyotik mikroorganizmaların bazı kanser türlerinin başlamasını engelleyebildiğini veya geciktirebildiğini göstermektedir (dos Reis vd., 2017; Dixon vd., 2020; Sivamaruthi vd., 2019; Kocsis vd., 2020; Divya vd., 2012).

SONUÇ

Enginar (Cynara scolymus) 4. yüzyıldan beri alternatif tıpta kullanılmaktadır. Enginarın sağlık üzerine olumlu etkileri invivo ve invitro çalışmalarda incelenmiş ve hastalıklar üzerine olumlu etkilerinin yüksek düzeyde olduğu bildirilmiştir.

Preklinik ve klinik çalışmalar, enginarın safra sekresyonunu arttırdığını, inflamasyon ve reaktif oksijen türlerini inhibe ettiğini, karaciğer fonksiyonunu ve bağırsak mikrobiyotasını iyileştirdiğini, lipoliz ve lipit metabolizmasını düzenlediğini, antifungal, antimikrobiyal, antioksidan özellikleri olduğunu ortaya çikarmıştır. Düşük kalorisi ile yüksek lif içeriği ve kan şekeri seviyelerini düzenlemesi sebebiyle obezite ve diyabet hastalıklarının tedavisinde etkili olabileceği düşünölmektedir. Enerji içeriğinin yanında içeriğinde bulunan A, C ve B vitaminleri ve antioksidan etki gösteren diğer bileşenleri enginarın besleyici değerini ortaya koymaktadır. Sağlığın devamı için günlük beslenmede doğru pişirme teknikleri uygulanarak hazırlanmış enginara yer verilmesi önem arz etmektedir. Enginarın olası sağlık etkilerinin açığa çıkarılması ve var olan etkilerinin daha iyi anlaşılması için kapsamlı klinik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akram, W., Garud, N. & Joshi, R. (2019). Role of Inulin as Prebiotics on Inflammatory Bowel Disease. *Drug Discoveries & Therapeutics* 13(1), 1-8.

Azzani, E., Bugianesi, R., Romano, F., Venere, D., Miccadei, S., Durazzo, A., et al. (2007). Absorption and Metabolism of Bioactive Molecules After Oral Consumption of Cooked Edible Heads of Cynara Scolymus L. (Cultivar Violette Di Provenza) in Human Subjects: A Pilot Study. *Br J Nutr* 97, 963-969.

Chen, F., Long, X., Yu, M., Liu, Z., Liu, L. & Shao, H. (2013). Phenolics and Antifungal Activities Analysis in Industrial Crop Jerusalem Artichoke (*Helianthus Tuberosus* L.) Leaves. *Industrial Crops and Products* 47, 339-345.

Colantonio, A. G., Werner, S. L. & Brown, M. (2020). The Effects of Prebiotics and Substances with Prebiotic Properties on Metabolic and Inflammatory Biomarkers in Individuals with Type 2 Diabetes Mellitus: A Systematic Review. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics* 120(4), 587-607.

Dahiya, D. K., Puniya, M., Shandilya, U. K., Dhewa, T., Kumar, N., Kumar, S., et al., (2017). Gut Microbiota Modulation and its Relationship with Obesity Using Prebiotic Fibers and Probiotics: a Review. *Frontiers in Microbiology* 8, 563.

de Falco, B., Incerti, G., Amato, M. & Lanzotti, V. (2015). Artichoke: Botanical, Agronomical, Phytochemical, and Pharmacological Overview. *Phytochemistry Reviews* 14(6), 993-1018.

Divya, J. B., Varsha, K. K., Nampoothiri, K. M., Ismail, B. & Pandey, A. (2012). Probiotic Fermented Foods for Health Benefits. *Eng. Life Sci* 12(4), 377-390.

Dixon, A., Robertson, K., Yung, A., Que, M., Randall, H., Wellalagodage, D., et al., (2020). Efficacy of Probiotics in Patients of Cardiovascular Disease Risk: A Systematic Review and Meta-analysis. *Current Hypertension Reports* 22(9), 1-27.

dos Reis, S.A., da Conceição, L. L., Siqueira, N.P., Rosa, D. D., da Silva, L. L., et al., (2017). Review of the Mechanisms of Probiotic Actions in the Prevention of Colorectal Cancer. *Nutrition Research* 37, 1-19.

El Sohaimy, S. A. (2014). Chemical Composition, Antioxidant and Antimicrobial Potential of Artichoke. *The Open Nutraceuticals Journal* 7, 15-20.

Frutos, M. J., Ruiz-Cano, D., Valero-Cases, E., Zamora, S. & Pérez-Llamas, F. (2019). *Artichoke (Cynara scolymus L.)*. In Nonvitamin and Nonmineral Nutritional Supplements. Academic Press, 135-138.

Gezer, C. (2015). Fonksiyonel Bir Besin Olarak Enginar: Olası Sağlık Etkileri. *Beslenme Diyet Dergisi* 43(3), 264-269.

Giacosa, A., Guido, D., Grassi, M., Riva, A., Morazzoni, P., Bombardelli, E., et al., (2015). The Effect of Ginger (*Zingiber Officinalis*) and Artichoke (*Cynara Cardunculus*) Extract Supplementation on Functional Dyspepsia: A Randomised, Double-Blind and Placebo-Controlled Clinical Trial. *Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine*, 915087.

Guo, Z., Liu, X. M., Zhang, Q. X., Tian, F. W., Zhang, H., He-Ping, Z., et al., (2012). Effects of Inulin on the Plasma Lipid Profile of Normolipidemic and Hyperlipidemic Subjects: a Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Clinical Lipidology* 7(2), 215-222.

Günşar, F. (2017). Karaciğer Hastalıklarında Tamamlayıcı (Komplementer) Tedavi. *Güncel Gastroenteroloji* 21(3), 211-216.

- Heiderian, E. & Soofiniya, Y. (2011). Hypolipidemic and Hypoglycemic Effects of Aerial Part of *Cynara Scolymus* in Streptozotocin-Induced Diabetic Rats. *Journal of Medicinal Plants Research* 5(13), 2717-2723.
- Holtmann, G., Adam, B., Haag, S., Collet, W., Grünewald, E. & Windeck, T. (2003). Efficacy of Artichoke Leaf Extract in the Treatment of Patients with Functional Dyspepsia: A Sixweek Placebo-Controlled Double-Blind, Multicentretrial. *Aliment Pharmacol Ther* 18, 1099-1105.
- Huseini, H., Kianbakht, S. & Heshmat, R. (2012). *Cynara Scolymus* L. In Treatment of Hypercholesterolemic Type 2 Diabetic Patients: a Randomized Double-Blind Placebo-Controlled Clinical Trial. *Journal of Medicinal Plants* 1(41), 85-65.
- Jalili, C., Moradi, S., Babaei, A., Boozari, B., Asbaghi, O., Lazaridi, A. V., et al., (2020). Effects of *Cynara scolymus* L. on Glycemic Indices: A Systematic Review and Meta-Analysis of Randomized Clinical Trials. *Complementary Therapies in Medicine* 52, 102496.
- Kalvandi, R., Rajabi, M., Kahramfar, Z. & Chaleh, T. (2020). Investigation of the Effect of Artichoke (*Cynara Scolymus* L.) on Characteristics of the Fatty Liver. *Complementary Medicine Journal* 10(2), 134-147.
- Kaymaz, M. B. & Kandemir, F. M. (2016). Effects Aqueous Artichoke (*Cynara Scolymus*) Leaf Extracton Hepatic Damage Generated by Alphea- Aminitine. *Kafkas Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergi* 23, 155-160.
- Kocsis, T., Molnár, B., Németh, D., Hegyi, P., Szakács, Z., Bálint, A., et al., (2020). Probiotics Have Beneficial Metabolic Effects in Patients with Type 2 Diabetes Mellitus: a Meta-Analysis of Randomized Clinical Trials. *Scientific Reports* 10(1), 1-14.
- Lepore, S. M., Maggisano, V., Lombardo, G. E., Maiuolo, J., Mollace, V., Bulotta, S., et al., (2019). Antiproliferative Effects of Cynaropicrin on Anaplastic Thyroid Cancer Cells. *Endocrine, Metabolic & Immune Disorders-Drug Targets (Formerly Current Drug Targets-Immune, Endocrine & Metabolic Disorders)* 19(1), 59-66.
- Lombardo, S., Pandino, G. & Mauromicale, G. (2018). The Influence of Pre-Harvest Factors on the Quality of Globe Artichoke. *Scientia Horticulturae* 233, 479-490.
- Mahboubi, M. (2018). *Cynara Scolymus* (Artichoke) and its Efficacy in Management of Obesity, *Bulletin of Faculty of Pharmacy, Cairo University* 2(56), 115-120.

- Mileo, A. M., Di Venere, D., Abbruzzese, C. & Miccadei, S. (2015). Long Term Exposure to Polyphenols of Artichoke (*Cynara scolymus* L.) Exerts Induction of Senescence Driven Growth Arrest in the MDA-MB231 Human Breast Cancer Cell Line. *Oxid. Med. Cell Longev* 363827.
- Mohammad, A., Sahar, N. & Effat, B. (2013). Effect of *Cynara Scolymus* on Fasting Blood Sugar of Rat. *Int J Pharm Ind Res* 3, 180–182.
- Nadova, S., Miadokova, E., Mucaji, P., Grancai, D. Cipak L. (2008). Growth Inhibitory Effect of Ethyl Acetate-Soluble Fraction of *Cynara Cardunculus* L. in Leukemia Cells Involves Cell Arrest, Cytochrome C release and Activation of Caspases. *Phytother Res* 22, 165–168.
- Nazni, P., Vijayakumar, T. P., Alagianambi, P. & Amirthaveni, M. (2006). Hypoglycemic and Hypolipidemic Effect of *Cynara Scolymus* Among Selected Type 2 Diabetic Individuals. *Pak. J. Nutr* 5, 147–151.
- Öcal, N., Aşkar, T. K., Büyükleblebici, O., Tok, D., Dölarlan, M. & Güteryüzlü, Z. (2019). The Effect of Artichoke Supplement on Lipid Metabolism in Rats Subjected to Experimental Acute Exercise Model. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi* 2(3), 114-119.
- Pagano, I., Piccinelli, A. L., Celano, R., Campone, L., Gazzero, P., De Falco, E. & Rastrelli, L. (2016). Chemical Profile and Cellular Antioxidant Activity of Artichoke by-products. *Food & Function* 7(12), 4841-4850.
- Petropoulos, S.A., Pereira, C., Ntatsi, G., Danalatos, N., Barros, L., Ferreira, I.C.F.R. (2017). Nutritional Value and Chemical Composition of Greek Artichoke Genotypes. *Food Chem.*
- Rangboo, V., Noroozi, M., Zavoshy, R., Rezaadoost, S. M. & Mohammad, A. (2016). The Effect of Artichoke Leaf Extract on Alanine Aminotransferase and Aspartate Aminotransferase in the Patients with Nonalcoholic Steatohepatitis. *International Journal of Hepatology* 4030476.
- Rodriguez, T. S., Gimenez. D. G. & Vazquez, R. P. (2002). Choleric Activity and Biliary Elimination of Lipids and Bile Acide Induced by an Artichoke Leaf Extract in Rats, *Phytomedicine* 9, 687-693.
- Rondanelli, M., Giacosa, A., Opizzi, A., Faliva, M. A., Sala, P., Perna, S., et al., (2013). Beneficial Effects of Artichoke Leaf Extract Supplementation on Increasing HDL-Cholesterol in Subjects with Primary Mild Hypercholesterolaemia: A Double-Blind, Randomized,

Placebo-Controlled Trial. *International Journal of Food Sciences and Nutrition* 64(1), 7-15.

Sahebkar, A., Pirro, M., Banach, M., Mikhailidis, D. P., Atkin, S. L. & Cicero, A. F. (2018). Lipid-lowering Activity of Artichoke Extracts: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition* 58(15), 2549-2556.

Sakin, Y. S. & Tanoglu, A. (2016). Prebiotics and their Effects on Human Health. *Medicine Science* 5, 210-23.

Salem, M. B., Affes, H., Ksouda, K., Dhouibi, R., Sahnoun, Z., Hammami, S., et al., (2015). Pharmacological Studies of Artichoke Leaf Extract and their Health Benefits. *Plant Foods Hum Nutr* 70(4), 441-53.

Santos, H. O., Bueno, A. A. & Mota, J. F. (2018). The Effect of Artichoke on Lipid Profile: A Review of Possible Mechanisms of Action. *Pharmacological Research* 137, 170-178.

Shallan, M.A., Ali, M.A., Meshrf, W. A. & Marrez, D.A. (2020). In Vitro Antimicrobial, antioxidant and Anticancer Activities of Globe Artichoke (Cynara Cardunculus Var. Scolymus L.) Bracts and Receptacles Ethanolic Extract. *Biocatalysis and Agricultural Biotechnology* 29, 101774.

Sivamaruthi, B. S., Kesika, P., Suganthy, N. & Chaiyasut, C. (2019). A Review on Role of Microbiome in Obesity and Antiobesity Properties of Probiotic Supplements. *BioMed Research International*, 2019.

Sokkar, H. H., Dena, A. S. A., Mahana, N. A. & Badr, A. (2020). Artichoke Extracts in Cancer Therapy: Do the Extraction Conditions Affect the Anticancer Activity?. *Future Journal of Pharmaceutical Sciences* 6(1), 1-21.

Speroni, E., Cervetallati, R., Govoni, P., Guizzardi, S., Renzulli, C. & Guerra, M. C. (2003). Efficacy of Different Cynara Scolymus Preparations on Liver Complaints, *J Ethnopharm* 86, 203-211.

T.C. (2019) Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. Ulusal Gıda Kompozisyon Veri Tabanı (TürKomp). Erişim Adresi: <http://www.turkomp.gov.tr/food-241>.

Tang, X., Wei, R., Deng, A. & Lei, T. (2017). Protective Effects of Ethanolic Extracts from Artichoke an Edible Herbal Medicine, Against Acute Alcohol-Induced Liver Injury in Mice. *Nutrients* 9(9), 1000.

Turkiewicz, I.P., Wojdyło, A., Tkacz, K., Nowicka, P., Hernández, F. (2019). Antidiabetic, Anticholinesterase and Antioxidant Activity vs. Terpenoids and Phenolic Compounds in Selected New Cultivars and Hybrids of Artichoke *Cynara Scolymus* L. *Molecules* 24(7), 1222.

Tzeng, J. I., Chen, M. F., Chung, H. H. & Cheng, J. T. (2013). Silymarin Decreases Connective Tissue Growth Factor to Improve Liver Fibrosis in Rats Treated with Carbon Tetrachloride. *Phytother Res* 27, 1023-8.

Valero-Cases, E. & Frutos, M. J. (2017). Effect of Inulin on the Viability of *L. Plantarum* During Storage and in Vitro Digestion and on Composition Parameters of Vegetable Fermented Juices. *Plant Foods for Human Nutrition* 72(2), 161-167.

Wilson, B. & Whelan, K. (2017). Prebiotic Inulin-Type Fructans and Galacto-Oligosaccharides: Definition, Specificity, Function, and Application in Gastrointestinal Disorders. *Journal of Gastroenterology and Hepatology* 32, 64-68.

Zhu, X. F., Zhang H. X. & Lo R. (2005). Antifungal Activity of *Cynara Scolymus* L. Extracts, *Fitoterapia* 76(1), 108-111.

Çizelge 1: Enginarın Enerji ve Besin Ögesi İçeriği

Bileşenler	Enginar (100 g)
Enerji (kkal)	32
Karbonhidrat (g)	2,62
Diyet lifi (g)	4,74
Yağ (g)	0,2
Protein (g)	2,5
Kalsiyum (mg)	99
Demir (mg)	0,9
Magnezyum (mg)	55
Potasyum (mg)	425
Fosfor (mg)	51
Sodyum (mg)	65
C vitamini (mg)	9,6
K vitamini (mcg)	0,8

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Enginar (*Cynara Scolymus*) Papatyagiller familyasına dahil çok yıllık bir su bitkisidir. Yüzyıllardır bilinen ve beğenilerek tüketilen enginarın hem Eski Yunan'da hem de Eski Roma'da nadir bulunan kıymetli bir sebze olduğu bilinmektedir. Sağlık üzerine olumlu etkilerinin fark edilmesiyle birlikte altın yemek olarak adlandırıldığı rivayet edilen enginar 4. yüzyıldan beri alternatif tıpta ve 18. yüzyıldan itibaren Avrupa tıbbında kullanılmaya başlanmıştır. Enginar bitkisi 50- 120 cm kadar boylanmakta ve

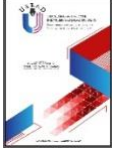
bitkinin grimsi yaprakları sapsız, uzun, parçalı ve dikenlidir. Yetiştirme mevsimine göre değişmekle birlikte 30-40 kadar yaprak oluşturmaktadır. Enerji ve besin ögesi içeriğine bakıldığında enginarın enerji içeriğinin düşük olduğu, posa, C ve K vitaminleri ile fosfor, magnezyum, potasyum minerallerinden zengin bir kaynak olduğu görülmektedir. Ayrıca enginarın bileşiminde temel fenolik (sinnamik asitler, klorojenik asit, sinarin, 1,5-O-dikafeoilkinik asit, 3,4-O-dikafeoilkinik asit vb.) ve temel flavonoid (apigenin, luteolin, rutin vb.) maddeler bulunmaktadır. Bu maddelerin de vücutta antioksidan ve anti-inflamatuvar etkileri olduğu bilinmektedir. Enginarın besin değeri yetiştirilen coğrafya, mevsimsel farklılıklar, çevresel etmenler, işleme yöntemleri gibi faktörlere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Enginarın sağlık alanında ilgi görmesinin nedenleri arasında içeriğinde bulunan besin ögeleri ve etken maddeler (pantotenik asit, kolin, betain, folat, kalsiyum, demir, selenyum, sinarin, apigenin, kaffeoliunik asit türevleri, klorojenik asitler) yer almaktadır. Sağlık etkilerine bakıldığında hepatektomi sonrası karaciğer rejenerasyonunun hızlandırılmasına destek olduğu yapılan çalışmalarda gözlenmiştir. Yapılan araştırmalarda enginar yaprakları sulu ekstrelerinin malondialdehit seviyelerini düşürürerek ve antioksidan parametrelerde ve histopatolojik bulgularda iyileşmeye neden olarak farelerde alfa-amanitin ile oluşturulmuş karaciğer hasarını iyileştirdiği belirlenmiştir. Enginar özütünün alkole bağlı karaciğer hasarına karşı koruyucu etki sergilediği gösterilmiştir. Enginar koleretik ve kolagog etki göstermekte ve koleretik aktivitesine bağlı olarak kolerezis ve safra bileşiklerinin oluşumunu arttırmaktadır. Enginarın bu etkileriyle dispepsi tedavisi için de umut vaat ettiği belirtilmektedir. Enginarında bulunan sinarin, klorojenik asit ve luteolin gibi maddelerin düşük yoğunluklu lipoprotein (LDL) ve trigliserit düzeylerinde önemli bir azalma gösterdiği gözlenmiş olup enginarın yaprağı sulu ekstraktının hiperlipidemili hastalarda lipid düşürücü etkileri olabileceği belirtilmiştir. Enginarın diyabetik hastalarda kan glikoz seviyeleri üzerine etkilerini inceleyen bir çalışmada, hastalara 90 gün boyunca %5 enginar tozu içeren buğday bisküvileri verilmiştir. Çalışmanın sonucunda enginar tozlu buğday bisküvilerini alan hastalarda açlık ve postprandial kan glikozunun plasebo grubuna kıyasla önemli ölçüde azaldığı gözlenmiştir. *Cynara scolymus* hepatoprotektif özellikleriyle ünlü olmasına rağmen, anti-obez ajan olarak iyi bir potansiyele sahip olduğu düşünölmektedir. Obezite üzerindeki etkisini pankreas lipaz, α -amilaz, α -glukozidaz gibi sindirim enzimlerini inhibe ederek, karbonhidrat ve yağ metabolizmasını etkileyen safra salgısını arttırarak gerçekleştirdiği düşünölmektedir. Enginar yaprağı sulu ekstraktının zayıflama üzerindeki etkilerini açığa çıkarmak için daha fazla klinik çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Enginarın kanser üzerine etkisine bakıldığında ise enginar yaprağında bulunan kuersetin ve gallik asidin apoptoziyi indükleyebildiğini ve kanser hücrelerinin çoğalmasını azalttığı gösterilmiştir. Enginarın yenilebilir kısımlarından elde edilen polifenol

özütlerinin, göğüs kanseri hücre dizilerini inhibe ederek kemopreventif ve antikanser etkileri olduğu in vitro çalışmalarla gösterilmiştir. Enginar bileşiminde bulunan fitokimyasal maddelerin kanser ajanlarının salgılanmasını engelleyerek anjiyogenezi inhibe edebileceği düşünölmüş ve bu maddelerin antioksidan etkileriyle bazı kanser türlerinin önlenmesine ve tedavisine katkı sağlayacağı bildirilmiştir. Enginarın bileşiminde bulunan ve doğal bir fruktoz oligomeri olan inülinin prebiyotik etkileri olduğu bilinmektedir. Ayrıca, probiyotik bakteriler olan *Lactobacillus plantarum* ve *Lactobacillus paracasei'nin* en az 90 gün süre ile enginarıda yaşamını sürdürebildiği belirlenmiş olup enginarın probiyotik etkilerinin de olabileceği bildirilmektedir. Prebiyotik ve probiyotiklerin tip 2 diyabet, koroner arter hastalığı, gastrointestinal hastalıklar (kolon asidifikasyonu, gaita miktarı artışı, patojen kolonizasyonunun önlenmesi ve bakteriyel mikrofloranın düzenlenmesi yoluyla) ve obezite gibi birçok hastalığın önlenmesi ve tedavisinde olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir. Bu etkilerinin yanı sıra yapılan çalışmalar enginarın antifungal ve antimikrobiyal etkileri olduğunu göstermektedir. Bu etkilerini destekler nitelikteki bir çalışmada, *Candida albicans*, *Candida lusitaniae*, *Saccharomyces cerevisiae*, *Saccharomyces carlsbergensis*, *Aspergillus niger*, *Penicillium oxalicum*, *Mucor mucedo* ve *Cladosporium cucumerinum* mantar türleri üzerinde enginar ekstratlarının antifungal etkisinin olduğu gözlenmiştir. Bebek anzio enginarının antimikrobiyal aktivitesini belirlemeyi amaçlayan bir diğer çalışmada ise, bebek anizio enginarının 5 patojenik bakteri suşuna (*Proteus vulgaris* ATCC6830, *Escherichia coli* 0-143, *Staphylococcus aureus* 0006, *Klebsiella pneumonia* 8961 ve *Bacillus subtilis* ATC6633) karşı daha fazla toksisite ve inhibisyon gösterdiği ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak, prelinik ve klinik çalışmalar, enginarın safra sekresyonunu arttırdığını, inflamasyon ve reaktif oksijen türlerini inhibe ettiğini, karaciğer fonksiyonunu ve bağırsak mikrobiyotasını iyileştirdiğini, lipoliz ve lipit metabolizmasını düzenlediğini, antiobezite, antidiyabetik, antifungal, antimikrobiyal ve antioksidan özellikleri olduğunu ortaya çıkarmıştır. Sağlık üzerine çok çeşitli olumlu etkileri olan enginarın günlük beslenmeye doğru pişirme teknikleri uygulanarak eklenmesi önem arz etmektedir. Enginarın olası sağlık etkilerinin açığa çıkarılması ve var olan etkilerinin daha iyi anlaşılması için kapsamlı klinik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT: Artichoke (Cynara Scolymus) is a perennial aquatic plant included in the Daisy family. Artichoke (Cynara Scolymus), which has been known and consumed for centuries, a rare precious vegetable in both Ancient Greece and Old Rome. With the realization of its positive effects on health, artichoke, which is rumored to be called a golden meal, has also been used in alternative medicine since the 4th century and European medicine since the 18th century. The artichoke plant is tall as 50-120 cm and its grayish leaves are stemless, long, fragmented and thorny. Although it

changes according to the growing season, it forms 30-40 leaves. Considering its energy and nutrient content, it is seen that the energy content of artichokes is low, and it is a rich source of fiber, vitamins C and K and phosphorus, magnesium and potassium minerals. In addition, the composition of artichoke contains basic phenolic (cinnamic acids, chlorogenic acid, cynarin, 1,5-O-dicafeoylquinic acid, 3,4-O-dicafeoylquinic acid, etc.) and basic flavonoid (apigenin, luteolin, rutin, etc.) substances. These substances are also known to have antioxidant and anti-inflammatory effects in the body. The nutritional value of the artichoke may vary depending on the geography grown, seasonal differences, environmental factors, and processing methods. Among the reasons for the use of artichokes in the health field are the nutrients and bioactive components (pantothenic acid, choline, betaine, folate, calcium, iron, selenium, quinarine, apigenin, chlorogenic acids). Considering the health effects, it has been observed in studies that it supports the acceleration of liver regeneration after hepatectomy. Studies have shown that watery extract of artichoke leaves improves liver damage induced by alpha-amanite in mice by lowering malondialdehyde levels and improvement in antioxidant parameters and histopathological findings. Artichoke extract has been shown to have a protective effect against alcohol-induced liver damage. Artichoke shows choleric and cholagogue effects and increases the formation of choleresis and bile compounds due to its choleric activity. It is stated that artichoke also shows promise for the treatment of dyspepsia with these effects. It has been observed that substances such as cynarin, chlorogenic acid and luteolin found in artichoke show a significant decrease in low-density lipoprotein (LDL) and triglyceride levels, and it has been stated that artichoke leaf aqueous extract may have lipid-lowering effects in patients with hyperlipidemia. In a study examining the effects of artichoke on blood glucose levels in diabetic patients, wheat biscuits containing 5% artichoke powder were given to patients for 90 days. As a result of the study, it was observed that fasting and postprandial blood glucose decreased significantly in patients who received artichoke powdered wheat biscuits compared to the placebo group. Although *Cynara scolymus* is famous for its hepatoprotective properties, it is thought to have good potential as an anti-obese agent. It is thought to achieve its effect on obesity by inhibiting digestive enzymes such as pancreatic lipase, α -amylase, α -glucosidase, and increasing bile secretion affecting carbohydrate and fat metabolism. More clinical studies are needed to reveal the effects of artichoke leaf aqueous extract on weight loss. Looking at the effect of artichoke on cancer, it has been shown that quercetin and gallic acid found in artichoke leaves can induce apoptosis and reduce the proliferation of cancer cells. In vitro studies have shown that polyphenol extracts obtained from edible parts of artichoke have chemopreventive and anticancer effects by inhibiting breast cancer cell lines. It is thought that the

phytochemicals in the artichoke can inhibit angiogenesis by preventing the secretion of cancer agents and it has been reported that these substances will contribute to the prevention and treatment of some types of cancer with their antioxidant effects. It is known that the inulin which is a natural fructose oligomer in the composition of the artichoke has prebiotic effects. In addition, it has been determined that the probiotic bacteria *Lactobacillus plantarum* and *Lactobacillus paracasei* can survive for at least 90 days in artichokes and it has been reported that artichokes may also have probiotic effects. Prebiotics and probiotics have been found to have positive effects in the prevention and treatment of many diseases such as type 2 diabetes, coronary artery disease, gastrointestinal diseases (through colon acidification, increased stool amount, prevention of pathogen colonization and regulation of bacterial microflora) and obesity. . In addition to these effects, studies show that artichoke has antifungal and antimicrobial. In a study supporting these effects, it was observed that artichoke extracts had antifungal effect on *Candida albicans*, *Candida lusitanae*, *Saccharomyces cerevisiae*, *Saccharomyces carlsbergensis*, *Aspergillus niger*, *Penicillium oxalicum*, *Mucor mucedo* and *Cladosporium cucumerinum*. In another study aiming to determine the antimicrobial activity of baby anzio artichoke, it was revealed that baby anizio artichoke showed more toxicity and inhibition against 5 pathogenic bacterial strains (*Proteus vulgaris* ATCC6830, *Escherichia coli* 0-143, *Staphylococcus aureus* 0006, *Klebsiella pneumonia* 8961 and *Bacillus subtilis* ATC6633). As a result, preclinical and clinical studies revealed that artichoke increases bile secretion, inhibits inflammation and reactive oxygen species, improves liver function and intestinal microbiota, regulates lipolysis and lipid metabolism, and has antiobesity, antidiabetic, antifungal, antimicrobial and antioxidant properties. It is important to add artichoke, which has a wide variety of positive effects on health, to daily nutrition by applying correct cooking techniques. Comprehensive clinical studies are needed to reveal the possible health effects of artichoke and to better understand its existing effects.

LINGUISTIC ANALYSES OF FOREIGN LANGUAGE TRANSLATIONS STUDY OF THE EPOPEE "THE WAY OF ABAY"

"ABAY YOLU" DESTANSI ROMANININ YABANCI DİLE
ÇEVİRİSİNİN DİLBİLİMSEL ANALİZİ

Moldir SHOIMANOVA

M. Auezov South
Kazakhstan University,
The Candidate of
Philological Sciences,
The Chair of English
Linguistics,
Shymkent/Kazakhstan.
Kazakhstan.moldir@list.ru

ORCID ID: 0000-0003-
3090-840X

Zhumagul KANSEİTOVA

M.Auezov South
Kazakhstan University,
The Master of
Philological Sciences, the
Chair of the State
Language,
Shymkent/Kazakhstan.
Kazakhstan.jumagul-
73@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-
4326-4095

Gulgul KANSEİTOVA

Doktora Öğrencisi,
Süleyman Demirel
Üniversitesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
Isparta/Türkiye.

Phd., Suleyman Demirel
University Department of
Turkish Language and
Literature,
Isparta/Turkey.

guljumabek79@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-
4668-560X

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.828342

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 01.01.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021 / 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Shoimanova, M., Kanseitova Z. & Kanseitova G.
(2020). Linguistic Analyses of Foreign Language Translations Study of the Epopee "The Way of
Abay". *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 23-33.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergigi@gmail.com

Abstract: Translation is the transformation of the message of the source language to the message of the translating language. Abay's prominent works were translated into different languages and presented to the world in a better way. Learning of Abay's works in different languages is necessary for translators; because any kind of projects and reports are presented in Kazakh should be translated into Russian or English in our country. It is obvious that "Book of words" by Abay was first translated into Russian and only then it was translated into English, because when we did the comparison we noticed the identity of sentence structure in translations. Nowadays, there is no need to use a middleman language to render the original, because English is learnt widely in Kazakhstan and many native speakers are able to translate from Kazakh directly into English.

Keywords: Epopee, "The Way of Abay", translation, the source language, target language, national identity

Öz: Çeviri, hedef dilin tüm özelliklerini dikkate alarak orijinal dildeki bilgileri okuyucuya aktarmanın bir yoludur. Bugün, büyük bilgin Abay Kunanbayev'in seçkin eserleri farklı dillere çevrilmekte ve dünya çapında sunulmaktadır. Çevirmenlerin Abay'ın eserlerini farklı dillerde incelemeleri, çevirilerinin özelliklerini anlamaları gerekir, çünkü Kazakça yayınlanan herhangi bir eserin dünya topluluğu tarafından anlaşılması için Rusça ve İngilizceye çevrilmesi gerekir. Aynı zamanda Abay'ın "Sözlerinin" önce Rusçaya sonra da İngilizceye çevrildiği açıktır, çünkü eserin bu iki dildeki versiyonlarını karşılaştırırken cümle yapısının özelliklerinden eserin Rusça üzerinden İngilizce'ye çevrildiğini fark ettik. Şu anda, orijinal fikri okuyucuya iletmek için Rusça kullanmaya gerek yoktur, çünkü Kazakistanda olduğu gibi, İngilizce okullarda üçüncü bir dil olarak öğretilmekte ve Kazakçadan İngilizceye Rusça olmadan doğrudan çeviriler yapılmaktadır. Bu yazıda, bu eserin İngilizceye çevrilmesinin dilsel özelliklerini analiz ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Destan, "Abay Yolu", çeviri, kaynak dil, hedef dil, ulusal kimlik

INTRODUCTION

Addressing issues revealed during the initial stages of great importance. The translator who does not know fully both languages can easily make mistakes. There are frequent errors found in current translations of Abay's phraseology in Russian and English. These fall into several types.

First, the translator is not taking the entire phraseological unit as a stable indivisible phrase, but rather is dividing and translating it word by word. This distorts the meaning of the phrase.

Second, the translator cannot find in the Russian language existing equivalents of the original's given phraseological units.

Third, he perceives the figurative units used in the original language as phraseological units and translates them as they are. Therefore, in such cases we can't say that the content, meaning and artistic features of the original are conveyed adequately.

The main requirement is that the translator should strive to translate a phraseological unit using similar phraseology of the other language. However, in most cases translators don't manage to find appropriate phraseological units in the target language. In such cases a translator has to use other recognized translation methods such as: tracing, descriptive, lexical, selective translation and contextual replacement.

We believe that the lexical, grammatical and semantic transformations can be used during translation of phraseology if they are used in convenient and suitable places.

ANALYSES OF FOREIGN LANGUAGE TRANSLATIONS OF THE EPOPEE "THE WAY OF ABAY"

Kazakh literature has been experiencing the problem of translation for centuries.

However, in the middle of the twentieth century, the translation of Kazakh literature into foreign languages and vice versa became widespread. This phenomenon has been carefully studied since 1950 in the work "Problems of translation of fiction", which analyzes the stylistic and linguistic features of the translation of Russian literature into Kazakh.

Researchers note that wonderful works of Kazakh literature have been translated into Romance and Germanic languages. In 1953, Mukhtar Auezov's epic "The Way of Abay" was translated into English and German. At that time, the epic was published in the above languages in countries such as Poland and Hungary. In 1958, the first part of the epic was called "Abay's youth", and the second part was called "Abay's way" in France. In 2004 the epic was translated into Chinese and Romanian, in 1997 N.Asgar Zade translated it into Persian.

The Russian version of the novel was published in 1950, and with the consent of Mukhtar Auezov, the novel was re-translated into Russian. The author's opinion on the issue is as follows:

"This was the basis for the re-translation of the epic to Abdizhamil Khurpeisov, which noted its importance in the period of publication of about 200 collections of world literature. A novel can be translated by five different people and the result will be different. Whether it is deeper or deeper, there can be many aspects, and this combined translation may not be combined. The issue of such a translation has always been in the focus of Gerold Belger, who gave evidence of this. He was not satisfied with the average quality of the Russian translation and compared it with the original version of the work, which did not justify the Russian version of the translation" (Auezov, 2017: 146).

This critique is based on the modern national mentality, which does not correspond to the actual assessment of the translation of that period, as "the best translation in the Kazakh literature".

Further in this report the research on translation of the epic "Abay's Way" into foreign languages is considered.

1. After the translation of the novel into English and German, it immediately attracted the attention of researchers. There were several reasons for this: first, the epic "The Way of Abay" can be the most valuable and important work of Kazakh literature and culture.

2. First of all, the translation of the novel was rated as one of the best. In addition, these translations led to the beginning of comparative linguistic research in the study of the Kazakh language.

3. The epic "The Way of Abay" was first studied using the comparative method of A. Yermagambetova, who worked and analyzed the translation of the Kazakh national realities into English, and she contributed to the development of translation practice. According to the author, since 1970, the issue of translation needed a theoretical basis, and only then began its independence. The plot of the novel is based on a certain period of everyday life of the Kazakhs, which led to the widespread use of national realities in the work. The realities presented in the work are presented through transliteration, analog, descriptive and contextual translation. This is the author's conclusion of the work (Bektaev, 2016: 105). However, in our view, the English version does not provide specific examples, and other languages in which the epic is translated do not provide complete and satisfactory examples. Thus, the author emphasizes the importance of transliteration and the use of analog in translation.

B. Repin also took into account these translation methods when translating "Abay's Way" into German. He suggests six types of analogy and considers it effective in translation and has successfully used it in the translation of epic epics into German.

B. Repin states that national reactions, concepts and their external similarities and equations are analogous through dialectisms, which leads to the following conclusion.

The issue of translating the novel into French was studied by Yu. Sushkov. He analyzed the problem of reconstruction of contextual meanings, polysemantic words and phraseology. According to Mukhtar Auezov, the French version of the novel was the most successful translation, and he commented on the translator (Auezov, 2017: 146).

Special attention should be paid to the relationship between the practice of translation of the epic "The Way of Abay" into Romano-Germanic languages and the theory of translation. This issue has caused controversy among the authors. In addition, in 1970, the linguistic theory of translation could not form the basis of world science, so the Kazakh scientists who conducted comparative research on Kazakh and foreign materials could not provide any basis.

Sayfa | 27

German and English translations of the epopee still remain lacking bright and exact facts from the authentic source, which is reasoned by vague and row state of conceptual and terminological bases of translation.

However, the study of the peculiarities of the translations of "Abay's way" has not stopped. Several extralinguistic factors can be observed here, for example, the dissemination of Kazakhstan's cultural heritage through the translation of literature; increasing the importance of translation between the branches of modern science (cognitive linguistics, anthropocentric linguistics, textology and intercultural communication); the influence of translation problems on the study of comparative linguistics.

Literary science is also interrelated with comparative aspects. As an example, we present the work of M.K. Madanova entitled "Kazakh-French literary relations and problems of literary criticism in the twentieth century".

Today, the translation of the epic "The Way of Abay" has received extensive research in the science of comparative linguistics. According

to researchers, this is due to the importance of a comparative study of interlingual relations and the processes that take place in them, the data that make a significant contribution to science. This issue was considered in the works of G. Dukembay, K. Karimova. The method of translating idiomatic phraseologies found in Russian and German translations was chosen as a paper work of G. N. Dukembay.

The researcher made an effort to analyze the phraseological units from an intercultural point of view, noting their ethnic and cultural significance. Below are the methods used to translate the epic into Russian and German, some of which were effective and ineffective:

- Direct translation. This method was used to accurately convey the ethnic nature of phraseological units. According to the author, the method of direct translation is effective and optimal in conveying the national identity without substantive and structural changes;
- When translating phraseological units from the Kazakh language in full or in part, an analogue was used;
- Descriptive translation differs in the description of phraseological units that are not clear from the direct translation. Since the author provides links to sections, this type of translation is primarily a reference;
- Contextual translation. This type of translation allows the use of unity to define meaning through context;
- In order to preserve the aesthetic features of the translation, it is sometimes necessary to ignore some phraseological units.

Linguistic units form the ethnic mentality and national archetype, form the image of the conceptual system of language and determine its axiological features. All these functions contribute to the practice of translating a literary work. At the initial stage of the study, such linguistic units were called "unparalleled vocabulary" (Komissarov, 1980: 95). Later, with the development of the science of comparative linguistics, these linguistic units began with the study of ligaments. Researchers are trying to find new positions in the analysis of concepts and the translation of league-cultural units. Karimova devoted work to this area of research, entitled "Transformation of linguocultural units of the epic" The Way of Abay" (Auezov, 2017: 146).

It identifies units inherent in linguistic concepts, national mentality, and suggests effective translation methods that allow

conveying the content of the novel in an approximate or analogous way. K. Karimova gives the names of colors, along with the following dictionaries of cultural identity: horse, basement, sleeve, couple, guy, herdsman, connection, night, brother, and pushpaktanu, and footstool, elder, labor. Careful observation led him to the following conclusion:

"The concept of different colors can also be seen as a means of defining culture. Every nation has a system of colors that can form the basis of the world model. As an example, it encompasses man's attitude to nature. This phenomenon is not just about visual perception; as well as the recognition of the whole world as a value and its transmission to future generations".

To prove the above, the author gives the following examples:

Suyundyk said that the young man's death would be marked with a red flag and a white banner for the old man. If a middle-aged man dies like God, they have to carry a red banner on one side and a white banner on the other.

In Russian: Суюндук ответил, что у тела молодого умершего вывешивается красное знамя, должно состоять из двух полос-черной и белой (Вектаев, 2016: 105).

K. Karimova called the translation a mistake. "Not perfect in both direct and indirect translations". In conclusion, we can see the problem of reflecting the linguistic and cultural associations and cultural realities of the work.

The rest of the article scientifically considers the practical issues of translation of Kazakh literature between the Kazakh and Persian languages.

In 2000, Iranian cultural scholar Islam Jemenei published a textbook, *Hafiz and Kazakh Literature*, which described the purpose of translation in Kazakh-Iranian cultural relations: "It is clear that translation serves as a mediator to introduce and promote the literature of one nation to other nations. It is a talent that requires skills and hard work, that is, there are difficulties in its path. For example, Persian poetry is known as a heritage rich in mystery, stylistic devices and poetic beauty.

It is worth mentioning the scientific analysis of D. Duisebayev, so we can get acquainted with the Persian translation of the epic. The

author details the use of stylistic devices and other literary means in the depiction of the life of the Kazakh nation by M. Auezov (Auezov, 2017: 146).

This research has made a significant contribution to the science of translation, as well as to the theory and practice of ethnolinguistics, the science of ligoculture.

The translation of the epic "The Way of Abai" into Persian, in fact, revealed many nuances, such as the value and stylistic color of the original work, taking into account linguistic phenomena such as proverbs, phraseological units. There is also a place for grammatical reconstruction in the paragraphs, the contextual use of lexical units typical of the author's style. Scientific research on this issue has shown that these modifications do not convey the author's real intentions, his own idea of the situation in the novel.

CONCLUSION

Analysis of the translation of the epic allowed us to take a closer look at the differences in the national perception of colors in different national mentalities. Therefore, scholars considered it important to study the problems of choosing color vocabulary, their replacement or the correct use of different lexical units inherent in the language of translation.

D. Duisebayev says that the Iranian translator tried to work skillfully to bring the Persian version of the epic closer to the original with the Russian version. However, he noticed that the translator could not accurately convey the ethnocultural and national motifs. In addition, D. Duisebayev considers the possibility of translating the names of characters, waters, places in the Persian translation. The translation was full of proverbs, idioms and other phrases typical of the Kazakh language.

The scientist explains such shortcomings of the translation by translating them into the second version of the epic, rather than the original. According to him, a perfect translation is impossible if the translator is not familiar with the culture, everyday life and ethnic characteristics of the nation.

These observations of D. Duisebayev may be due to errors in the presentation of analogues of colors used in the epic. Special attention should be paid to historical and natural features, symbolic properties

and archetypal image of colors, which may have distortions. To determine the correct delivery of such national features, scientists recommend a typological study of these issues.

REFERENCES

Auezov, M. (2017). *Abai Zholy: Roman-Epopeya*. Almaty: Zhazushy.

Auezov, M. (2017). *Put' Abaya. Roman*. Alma-Ata: Zhazushy.

Bektaev, K, Ahabaev, A., Kerimbaev, E. & Moldabekov, K. (2016). *Kratkii Kazakhsko-Russkii Slovar*. Almaty: Glavnaya Redaksiya Kazakhsoi Sovetskoi Entsiklopedii.

Komissarov, V. N. (1980). *Linguistika Perevoda*. Moscow.

EXTENDED ABSTRACT: The main requirement is that the translator should strive to translate a phraseological unit using similar phraseology of the other language. However, in most cases translators don't manage to find appropriate phraseological units in the target language. In such cases a translator has to use other recognized translation methods such as: tracing, descriptive, lexical, selective translation and contextual replacement. We believe that the lexical, grammatical and semantic transformations can be used during translation of phraseology if they are used in convenient and suitable places. Analysis of the translation of the epic allowed us to take a closer look at the differences in the national perception of colors in different national mentalities. Therefore, scholars considered it important to study the problems of choosing color vocabulary, their replacement or the correct use of different lexical units inherent in the language of translation. The scientist explains such shortcomings of the translation by translating them into the second version of the epic, rather than the original. According to him, a perfect translation is impossible if the translator is not familiar with the culture, everyday life and ethnic characteristics of the nation. The researcher made an effort to analyze the phraseological units from an intercultural point of view, noting their ethnic and cultural significance. Below are the methods used to translate the epic into Russian and German, some of which were effective and ineffective:

- Direct Translation: This method was used to accurately convey the ethnic nature of phraseological units. According to the author, the method of direct translation is effective and optimal in conveying the national identity without substantive and structural changes;
- When translating phraseological units from the Kazakh language in full or in part, an analogue was used;

- Descriptive translation differs in the description of phraseological units that are not clear from the direct translation. Since the author provides links to sections, this type of translation is primarily a reference;
- Contextual Translation: This type of translation allows the use of unity to define meaning through context;
- In order to preserve the aesthetic features of the translation, it is sometimes necessary to ignore some phraseological units.

Translation is the transformation of the message of the source language to the message of the translating language. Abay's prominent works were translated into different languages and presented to the world in a better way. Learning of Abay's works in different languages is necessary for translators; because any kind of projects and reports are presented in Kazakh should be translated into Russian or English in our country. It is obvious that "Book of words" by Abay was first translated into Russian and only then it was translated into English, because when we did the comparison we noticed the identity of sentence structure in translations. Nowadays, there is no need to use a middleman language to render the original, because English is learnt widely in Kazakhstan and many native speakers are able to translate from Kazakh directly into English.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Çeviri için temel gereklilik, çevirmenin ifade birimini başka bir yabancı dilin deyimisel karşılıklarını kullanarak çevirmeye çalışması gerektiğidir. Ancak, çevirmenler genellikle hedef dilde uygun ifade birimlerini bulamazlar. Bu gibi durumlarda, çevirmen izleme, tanımlayıcı çeviri, sözcüksel, seçici çeviri ve bağlamsal çeviri gibi diğer tanınmış çeviri yöntemlerini kullanmalıdır. Sözcüksel, gramer ve anlamsal değişikliklerin tercüme edilirken uygun alternatifler bularak uygun yerlerde kullanılabilmesine inanıyoruz. Bu makalenin temeli olan destanın çevirisinin analizi, farklı ulusal zihniyetlerdeki ulusal renk algısındaki farklılıklara daha derin bir göz atmamızı sağladı. Bu nedenle, dilbilim alanındaki akademisyenler, anlamlı kelime dağarcığının seçimini, çevirilerini veya çeviri dilinin doğasında bulunan çeşitli sözcük birimlerinin doğru kullanımını incelemenin önemli olduğunu düşünmektedir. Dilbilimciler, çevirinin bu tür eksikliklerini, çevrilen metnin orijinalinden daha ikinci dilde daha anlamlı olması gerçeğiyle açıklar. Ona göre çevirmen milletin kültürünü, yaşam tarzını ve etnik özelliklerini bilmiyorsa mükemmel bir çeviri yapmak imkansızdır. Araştırmacılar, ifade birimlerini kültürler arası bir perspektiften analiz etmek için çaba sarf etmeli, bunların etnik ve kültürel önemini vurgulamalıdır. Aşağıdakiler, bu çalışmayı diğer dillere çevirmek için kullanılan karşılaştırmalı yöntemlerdir, ancak bazıları etkili ve etkisiz olmuştur:

- Direkt Çeviri: Bu yöntem, ifade birimlerinin etnik doğasını doğru bir şekilde ifade etmek için kullanıldı. Yazara göre, doğrudan çeviri

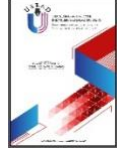
yöntemi, çevirinin orijinal dilde önemli ve yapısal değişiklikler olmaksızın sunulmasında etkili ve optimaldir;

- Eşdeğer ifade birimlerinin Kazak dilinden tam veya kısmi çevirisinde kullanılmıştır;
- Açıklayıcı çeviri, anlaşılmaz ifade birimlerinin açıklamasıyla doğrudan çeviriden farklıdır. Yazar bölümlere bağlantılar sağladığından, bu tür çeviri öncelikle bir referanstır;
- Bağlamsal Çeviri: Bu tür bir çeviri, bağlam aracılığıyla anlamı tanımlamak için bir birim kullanmanıza izin verir;
- Çevirinin estetik özelliklerini korumak için bazen bazı ifade birimlerini en etkili şekilde aktarmak gerekir.

Çeviri, hedef dilin tüm özelliklerini dikkate alarak orijinal dildeki bilgileri okuyucuya aktarmanın bir yoludur. Bugün, büyük bilgin Abay Kunanbayev'in seçkin eserleri farklı dillere çevrilmekte ve dünya çapında sunulmaktadır. Çevirmenlerin Abay'ın eserlerini farklı dillerde incelemeleri, çevirilerinin özelliklerini anlamaları gerekir, çünkü Kazakça yayınlanan herhangi bir eserin dünya topluluğu tarafından anlaşılması için Rusça ve İngilizceye çevrilmesi gerekir. Aynı zamanda Abay'ın "Sözlerinin" önce Rusçaya sonra da İngilizceye çevrildiği açıktır, çünkü eserin bu iki dildeki versiyonlarını karşılaştırırken cümle yapısının özelliklerinden eserin Rusça üzerinden İngilizce'ye çevrildiğini fark ettik. Şu anda, orijinal fikri okuyucuya iletmek için Rusça kullanmaya gerek yoktur, çünkü Kazakistanda olduğu gibi, İngilizce okullarda üçüncü bir dil olarak öğretilmekte ve Kazakçadan İngilizceye Rusça olmadan doğrudan çeviriler yapılmaktadır. Bu yazıda, bu eserin İngilizceye çevrilmesinin dilsel özelliklerini analiz ediyoruz.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3,
Year 3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

KİTAP İNCELEMESİ

Faroqhi, F. (1985). *Orta Halli Osmanlılar*. (Çev.). Hamit Çalışkan.
İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Rabia YURDAKÖK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Tarih Anabilim dalı, Yeniçağ Tarihi, Dumlupınar
Üniversitesi

Kütahya/Türkiye.

Master Degree Student, Department of History, Newage History Science
Branch, Dumlupınar University

Kütahya/Turkey.

rabiayurd@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3062-604X

Makale bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Kitap İncelemesi / Review of Book

Geliş Tarihi / Date Received: 22.12.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 28.01.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Yurdakök, R. (2020). Kitap
İncelemesi (Orta Halli Osmanlılar). *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler
Akademi Dergisi* 3(5), 34-39.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit
edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

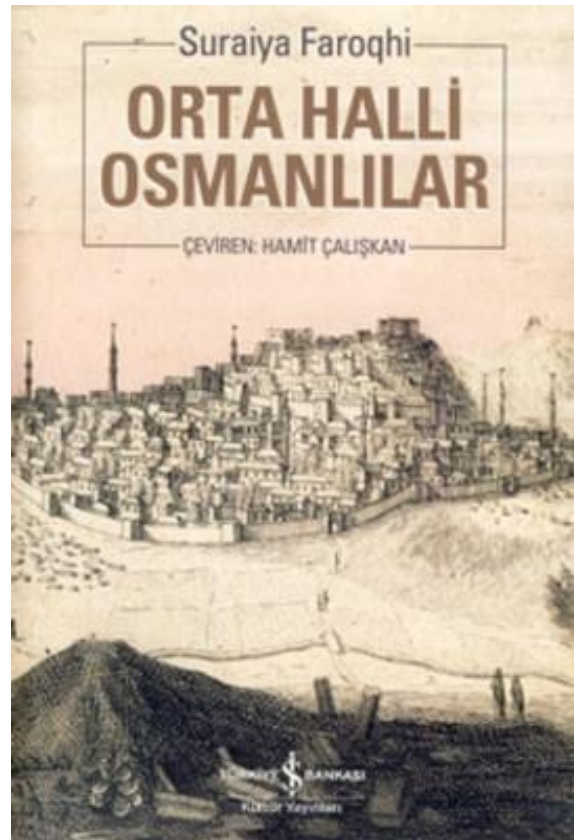
İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Osmanlı tarihçisi Suraiya Faroqhi'nin 1985 yılında kaleme aldığı "Orta Halli Osmanlılar" adlı eseri incelememizin en önemli amacı şehir tarihinden yola çıkılarak şehri oluşturan unsurların anlatımında Ankara ve Kayseri şehirlerinin örneklem olarak okuyucuya sunulmasıdır. Bunu sunarken kullandığı dil ve üslubu, eseri akademik bir eser yaparken aynı zamanda sosyal bir tarihi ortaya koymaktadır.

Eserin yazarı Prof. Dr. Suraiya Faroqhi 1941 yılında doğmuştur. İktisat, ekonomi ve tarih bilimlerini harmanlayarak çalışmalarına bu şekilde yön vermiştir. Türkiye ve Almanya'da olmak üzere iki adet doçentlik tezine sahiptir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Münih Ludwig Maximillian Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesinde çeşitli dersler vermiştir. Almanca, İngilizce ve Türkçe dillerinde çok sayıda kaleme aldığı ve tercüme ettiği eserleri bulunmaktadır.

Yazarın, Orta Halli Osmanlılar adlı eserinin orijinal ismi 'Men Of Modest Substance'dir. 1987 yılında baskıya sunulan bu eser, Hamit Çalışkan tarafından tercüme edilmiş daha sonra baskı haline getirilerek 2009 yılının Ekim ayında Türkçe dilinde yayına sunulmuştur. Eserin Türkçe dilindeki ikinci baskısı 2014 yılının Ocak ayında yayımlanmıştır. Her iki baskı da Türkiye İş Bankası Kültür Yayınlarından çıkmaktadır. Eser; giriş, beş iç bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Bunlara ek olarak tablo, grafik, resim ve şekillerle anlatılanlar desteklenmektedir.

Kitabın ana fikri, insanların ve onları bağlayan toplumun inşa ettikleri evlerinden yola çıkılarak genel bir perspektif içerisinde bir toplum yapısı ortaya koymaktır. İnsanlar günün birçok saatinde vakitlerini bir çatı altında geçirdiklerinden, bu çatı kişilerin tüm günlük yaşantılarına ortak olmaktadır. Barındıkları, yiyip içtikleri, sevinçleri, üzüntüleri, acıları, tüm hâl ve hareketleri kısacası bütün hayatları, bir eve bakıldığında anlaşılmaktadır. Bu sebeple her evin her inşanın tıpkı insanlar gibi bir hikâyesi vardır. Suraiya Faroqhi

kitabında buna vurgu yaparak araştırmacıların evlere dikkatle baktığında o hikâyeyi, kültürü, yaşanmışlığı, sosyal demagojiyi ortaya çıkarılabileceklerini söylemektedir. Bunlardan bahsederken de Anadolu'da bulunan Ankara ve Kayseri şehirlerindeki evleri, mahalleleri örnek göstererek ortaya koymaktadır.

Eserde Osmanlı dönemi saray eşrafının gösterişli yapılarından ziyade halkın kendisinin inşa ettiği binalara yönelerek sosyal tarih ön plana çıkarılmıştır. Yazar, kitabındaki bilgileri "kadı sicillerini" kaynak göstererek ifade ettiklerini kanıtlamaktadır. Anlatımında geniş bir çerçeve tutmakla birlikte 16. yüzyıl ila 19-20. yüzyıllar arasında git gel yaparak kitabını sonlandırmıştır.

Kitabın giriş kısmı 26 sayfa tutmuştur. Bu kısmın amacı, okuyucuyu direkt olarak iki şehrin anlatımı ve kıyaslaması ile karşı karşıya tutmaktan önce genel bir Osmanlı şehir yaşantısını aktarmaktır. Osmanlı dönemi evlerle ilgili çalışmalar yapan Ayda Arel, Antoine Abdel Nour, Abraham Marcus gibi kişilerin yaptıkları çalışmalar ile ilgili örnekler vermiştir. Bu verilen örnekler yazarın kitabın konusu için yaptığı çalışmaların zenginliğini göstermektedir. Bölümün en çarpıcı ifadesi, tarafımızca, 17. yüzyılda Sofya, Vidin gibi şehirler ile Anadolu'da bulunan Ankara ve Kayseri şehirlerinin benzerlik oranı %90-95'e kadar yükselmektedir. Okuyucuya genel bir giriş kısmı sunduktan sonra, kitabı yazarken hangi yöntemlerden bahsedildiği kısmına yer verilmiştir. Yazar, kitabı için birçok şehrin kadı sicillerini incelemiştir. Kadı sicillerinde ev alım satımları mevcuttur. Bunlarda alıcı, satıcı hakkında genel bilgi, şehir ve ev ile ilgili bilgiler içermektedir. Kaynaklar kısmında kadı sicillerinin yanı sıra tahrir defterleri de kullanıldığı belirtilmiştir. Bölümde son olarak evlerde yaşayan kimselerin cinsiyetlerini, hane sayılarını hatta bekâr mı evli mi olduklarına dair bilgilere bile bu tereke kayıtlarından çok rahat bir şekilde ulaşıldığı belirtilmiştir.

Birinci bölümde Ankara ve Kayseri şehirleri hakkında tarihi bilgilere geniş bir şekilde yer verilmiştir. İlk olarak iki şehrin, Osmanlı Devleti öncesi durumlarından bahsedilmiş, daha sonra ise 17. yüzyıldaki durumlarına yer verilmiştir. 17. yüzyıl öncesi anlatılırken eski çağlardan bahsedilmiş ve Roma İmparatorluğu döneminde kadar yer verilmiştir. Yazarın, şehirlerin geçmişi hakkında bu kadar ayrıntılı bilgiye yer vermiş olması takdire şayandır. Şehirlerin geçmiş tarihlerinden sonra ticari yapılarını ele alan yazar, şehirlerdeki alım satımlar, iaşeler başta olmak üzere çeşitli gelir getiren malzemelere

değirmiştir. Bu bölümde gayrimenkul alım satımlar hakkında geniş bir bilgiye yer verilmiştir. Çeşitli kayıt tutulan defterlerden seçilen Hacı Yusuf, Meldun isimli kişilerin işlemleri anlatılmıştır. Kaydı tutulan kişilerin isimlerine bakıldığında bu kimselerin Müslüman veya Gayrimüslim olup olmadığı ayırt edilebilmektedir. Bu da Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında bir alışveriş bağının olduğunun göstergesidir. Farklı dinlere mensup kişilerin bir arada yaşamalarından öte aralarındaki sıcak para akışı ticaretin, şehir sınırları içerisinde gelişmişliğin bir göstergesidir. Ev alım satım yapan kişilerin medeni durumlarına dahi kitapta yer verilmiştir. Nüfus sayımlarına göre evli erkek ev sahipleri belirtilmiştir. Kayseri ilindeki nüfus sayımlarında ise kaynak olarak *bedel-i hamr* vergisi gösterilmektedir.

İkinci bölümde yazar artık okuyucuyu konuya bayağı ısındırıldığını düşünmüş olsa ki, bu bölümü tamamen bir evin fiziksel anlatımına ayırmıştır. Konuyu Ankara ve Kayseri şehirlerindeki ev örnekleri ile renklendirerek anlatımını desteklemiştir. Şehir örneklerinden sonra yazar kendi incelediği kadı sicillerindeki ev örneklerinden alıntılar yapmıştır. Bu alıntılarda evler ve odaları anlatmıştır. Bir evde bulunması gereken mekânları ince ince işlemiştir. Bölümün ince noktalarından birisi ise terminolojik açıdan evlere direkt ev denildiğini, mülk kelimesi ile tarama yapıldığında net bilgilere ulaşılamadığını görmekteyiz. Buradan da mülk kelimesinin literatürümüze daha sonraki yüzyıllarda girdiği düşüncesi çıkarılmaktadır. Yazar, ev kelimesinin literatür açısından geniş bir şekilde ele almış, ayrı ayrı Ankara ve Kayseri şehirlerinde ev yerine kullanılan kelimeleri işlemiştir. Evlerin dış ve iç cepheden çizimlerini kitabına koyması da anlatımına görsellik katmıştır. Genel olarak bölümden çıkarttığımız kesin bilgi ise 17. yüzyılda Ankara veya Kayseri, şehir fark etmeksizin bulunan evler geleneksel yapıdadır. Birçok kayıtlarda da bu kanıtlanmış bir şekilde ihtiva etmektedir. Evlerin geleneksel olmalarına rağmen bu yüzyılda üzeri açık evlerin bulunduğu eserde yer almaktadır. Bu da demektir ki evlerin geleneksel ama tek tip olmayan şekilde inşa edilmesidir.

Üçüncü bölüm tamamen gayrimenkul sayılan bir evin satın alımına ve o esnada yapılan işlemlere ayrılmıştır. Bir evin satın alım değeri, fiyatlarının ev değerini karşılayacak miktarda olması, evlerin fiyatlarının belirlenirken evlerin oda sayısı başta olmak üzere boyutu, cinsi, yapım şekline göre de fiyat belirlenmesi ayrıntılı olarak ele

alınmıştır. Bölümün sonuna doğru ise ev alacak olan kişilerin dini inançları, hangi sosyal sınıfa mensup oldukları ve mali durumları ele alınarak sınıflandırılmış, bu sınıflandırma işlemi genel bir sonuç ile de taçlandırılmıştır. Bahsedilen bölümü tek bir cümle ile özetleyecek olursak, 17. yüzyılda Osmanlı şehirlerinde "kiralık ev" kavramı söz konusu bile değildi. Yaşayan herkesin kendi evi vardı. Bu evler ya atadan miras yolu ile kalıyor ya satın alınıyor ya da kendileri barınmak maksadı ile ev inşa ediyorlardı. Ev bilgisi dışında yazarın üzerine basa basa belirttiği diğer bir nokta ise farklı gelir grubuna mensup ailelerin aynı bölge veya aynı mahalle sınırları içerisinde yaşadığıdır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin toplum yapısının çerçevesini az çok bizlere çizmektedir. Bir toplumda yaşayan insanlar arasında maddi durumları bir sınıf oluşturmuyorsa o toplumda insanların mutlu ve birlik içerisinde yaşadığı söylenebilir.

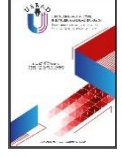
Eserin dördüncü bölümü, diğer bölümlerde anlatılan bilgilere göre daha konu sınırlandırılmasına giderek yazıldığını görmekteyiz. İlk üç bölümde yazar konuyu yüzyıl, şehir gibi kavramlarla sınırlandırır da alan açısından geniş bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak dördüncü bölüm ile tamamen kaynaklardan yola çıkarak bir şehirde yaşayan ev sahibi olmuş kişilerin hayatlarını anlatarak konuyu bayağı sınırlandırmıştır. Ev sahiplerinin bir evi neden satın aldığından ya da bir evi neden satma gereksinimi duyduğundan bahsetmiştir. Ev sahiplerini kadın erkek diye ayırarak ayrı ayrı anlatması da günümüz insanların Osmanlı dönemi kadınlarının sosyal hayattaki yerinin tam olarak bilinmemesi konusuna oldukça açıklık getirecek niteliktedir. İstatistiksel olarak kadınların ev almalarından ziyade ev satım işlemlerinin sayıları çok daha fazladır. Kadınların ev almamalarının en bariz özelliği ise atadan miras yolu ile ev sahibi olmalarıdır. Yazar ayrı olarak saraya mensup olan askeri kesim halkı ise çok sayıda ev alım satım işlemlerinin yapıldığını belirtmiştir. Bu durum bu kesimin mali gelirlerinin diğer kesimlere göre daha fazla olduğunun bir göstergesidir. Bölümde açık bir şekilde ele alınan diğer bir kısım da Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin yaşadığı evlerin içeriklerinin farklılığından bahsedilmiştir.

Yazar, beşinci ve son bölümde ise konu sınırlamasına devam ederek şehirde yaşayan ev sahiplerinin ev alım satım gibi her türlü işlerinde karşılaştıkları sorunları açık bir şekilde dile getirmektedir. Olası bir şekilde ilerlemeyen işlerde karışıklık çıkınca, iş yapan kişilerin mahkemeye başvurduklarını söylenmektedir. Bu da biz

okuyuculara Osmanlı toplumunda karşılaşılan her türlü olaylarda kadının veya mahkemenin en çözümsüz olayları bile çözebileceği çıkarımını yaptırmaktadır. Bu bölümde de mahkeme kayıtlarına göre kadın ve erkek arasındaki fark vurgulanmaktadır. Mahkemeye başvuran kadınların sayısının üç katından daha fazlası erkeklerin sayılarına tekâmül etmektedir. Miras paylaşımı esnasında, mirasçılardan birisinin yaşı reşit değil ise bir varisi olunması gerekiyordu. Bu konu hakkında devlet tarafından ferman bile çıkartılmıştı. Bu fermanın varlığı, devletin tüm çıkmaz konulara dahi bir açıklık getirdiğinin bir kanıtıdır. Bir ev, eğer atadan miras kaldıysa bu evi miras kalanlar kendi aralarında kendi yöntemleriyle paylaşamazlardı. Paylaşacak kişiler mahkemeye başvururlar, mahkeme evi gözlemek için keşif gönderir gözlemleyip kişiler arasında paylaşım raporlarını mahkemeye sunar. Buna göre kadı hüküm verip miras paylaşım yolunu açardı. Osmanlı Devleti bunu teamül haline getirmiş, böylece hukuk sisteminin halkın yararına olacak şekilde işlemlerini sağlamıştır.

Orta Halli Osmanlılar adlı eserin sonuç kısmına geldiğimizde alışagelenin dışında bir sonuç kısmı ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu kısımda tüm kitabı kapsayan beş bölümün genel bir sonucundan ziyade şehir bilgisi ile açık uçlu konuların bir araya geldiği bir ayrı bölüm oluşturmuştur. Bu da okuyucunun aklında kesin bir cevap oluşturmak yerine çeşitlilik göstergesidir. Şehirde yaşayan insanların çeşitli yollardan mali gelirlerini çoğaltmasına değinilmiştir. Bütün bir eserde Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki etkileşim, para alışverişinden bahsedildiğinden sonuç kısmında da genel bir ilişki çerçevesi çizilmiştir. Yazar birçok konuda ucu açık bir sonuç kısmı gösterse de Osmanlı toplumunu oluşturan Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasındaki konuyu neticelendirmiştir. Buna ek olarak şehir kavramı da açıkça ortaya konulmuştur. Bir şehrin İslam şehri mi yoksa Osmanlı şehri mi olduğu konusu da açığa kavuşmuştur.

Sonuç olarak yapılan bu kitap incelemesi ile yazar Suraiya Faroqhi'nin çizdiği Osmanlı şehirlerindeki yaşantı ana hatlarıyla ortaya koymaya çalışılmıştır. Bir şehirde yaşayan insanların nerede ikamet ettikleri, yaptıkları çeşitli gayrimenkul alışverişleri eserde, arşiv belgelerine dayalı olarak ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Böylece kitabı okuyup bitirdiğimizde Osmanlı şehirlerinde yaşantının nasıl idame ettiğini anlayabilmekteyiz.

KADIN İSTİHDAMININ SORUN VE ÇÖZÜMLERİ: TR62 ÇUKUROVA BÖLGESİ ÖRNEĞİ

WOMEN EMPLOYMENT PROBLEM AND ITS SOLUTIONS: THE CASE OF
TR62 ÇUKUROVA REGION

Turan OĞLAKKAYA

Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın
Adnan Menderes Üniversitesi,
Ekonometri Anabilim Dalı,
Aydın/Türkiye.
Master's Student,
Aydın Adnan Menderes University,
Department of Econometrics,
Aydın/Turkey.

turanogllakkaya@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6332-
8378

Mehmet Han OĞLAKKAYA

Öğrenci, Çukurova Üniversitesi,
İktisat Ana Bilim Dalı,
Adana/Türkiye.

Student, Çukurova University,
Department of Economics,
Adana/Turkey.

mehmethan.ogllakkaya@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3273-
6608

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.817611

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29.10.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25.01.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Oğllakkaya, T. & Oğllakkaya, M.
(2021). Kadın İstihdamının Sorun ve Çözümleri: TR62 Çukurova Bölgesi Örneği.
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 3(5), 40-67.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

intihal.net

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Toplumların ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasında önemli bir yer edinen kadın istihdamı, gelişmekte olan ülkeler açısından da büyük öneme sahiptir. Türkiye’de kadının toplumdaki yeri ve önemi uzun süredir çalışmalara konu olmuştur. Ataerkil toplum yapısının sebebiyle kadın, genellikle hazır iş gücü olarak geri planda kalmakta ve çoğunlukla emeğinin hakkını alamamaktadır. Türkiye’de son yıllarda kadının iş gücüne katılım oranı yükselmekle birlikte, artış oranının beklentileri karşıladığını söylemek mümkün değildir. Ülkede, bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik göstergelerdeki farklılıklardan dolayı kadının iş gücüne katılımında da sektörler arası farklılıklar mevcuttur. TR62 Çukurova Bölgesi’nde kadınların iş gücüne katılım oranının geliştirilmesi ve sektörler arası farklılıkların en az düzeye indirilmesi için yapılacak girişimlerin bölgenin gelişmesine doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada kadın istihdamının eğitim alanında bölgesel yoğunluğunun fazla olduğunu düşündüğümüz TR62 Bölgesinde durumun kapsamlı olarak ele alınması ve Türkiye geneli ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu sebeple karşılaştırma yaparken bireylerin eğitim durumları ve ağırlıklı iktisadi çalışma kolları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın istihdamı, Kadın iş gücü, Kadın İşsizliği

JEL Kodları: J16, J21

Abstract: Women’s employment is vital for nations’ economic and social development and plays an important role in developing economies. Women’s position in Turkish society is in the background in terms of labor and women are not paid what they deserve. Although women in employment has been on the rise in Turkey recently, this trend have not met the expectations. There are gaps in country and regional levels due to different socio-economic indicators. Increasing women employment and minimizing the inter-industrial gaps in TR62 Çukurova Region is believed to directly and indirectly affect the region’s development. This aims to analyze and compare TR62’s situation, which is believed to entail a higher ratio of women employment in education, to Turkey. For this reason, education levels and weighted economic job sectors have been taken into account.

Keywords: Female Employment, Women Work Force, Female Unemployment

JEL Codes: J16, J21

GİRİŞ

Günümüz dünya ekonomilerinde kadının iş gücüne katılım sağlaması, toplumsal refah ve kalkınmaya etki etmektedir. Bir ülkenin sahip olduğu kaynakları verimli kullanabilmesi ve toplumsal eşitliğin sağlanması için kadın iş gücünden daha fazla yararlanılması

gerekmektedir. Temel amacı büyüme olan ülkelerin sürdürülebilirliği yakalamaları için kadının iş gücüne katılımı önemlidir (Er, 2013). Kadının sosyal olarak kendini geliştirmesi ve yeni beceriler kazanması hem bölge hem de ülke kalkınmasına doğrudan etki etmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de İŞKUR, Vakıflar, STK’lar ve Kalkınma ajansları kadın istihdamını desteklemek amacıyla çeşitli projeler gerçekleştirmektedirler. İŞKUR öncülüğünde “Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu” ve İl özel idare aracılığıyla “mikro krediler” verilmektedir. Kadınların ve “Kadın STK’larının Güçlendirilmesi” ve “Kadın İstihdamının Desteklenmesi” projeleri ile kadınların istihdamları için gerekli olan eğitimleri almaları sağlanarak girişimci olmalarının önündeki engellerin kalkması ve farkındalık yaratılması ve gerekirse mali destek sağlanması amaçlanmaktadır (Varinli ve Akgül, 2012).

Türkiye’de kadının iş gücüne katılımı yıllar itibariyle incelendiğinde 1950’li yıllarda sanayileşmenin gelişmesi sonucunda kadın istihdamında sektörel olarak değişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. 1950 yılına kadar kadın istihdamında tarım sektörünün ön planda olduğunu, ancak 1950 sonrasında devletin sanayileşmeye ağırlık vermesiyle tarım dışı sektörlerle geçişler olduğu görülmektedir. Bu gelişmeler sadece sektörler arası dağılımda geçişlere yol açmamakta, aynı zamanda kırsal yerleşim alanlarından kentlere doğru göçe neden olmaktadır. Bu bağlamda kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların yerini kentlerde ücretli ve yevmiyeli ya da kendi hesabına çalışan kadınlara bırakmaktadır.

Türkiye’de iş gücüne katılım ve istihdam rakamlarını, cinsiyet üzerinden incelendiğinde kadının ev hanımlığı, annelik rolü, içinde yaşadığımız toplumun değer yargıları ve sosyal konumları gereği fırsat eşitsizliklerine maruz kalmalarının bir sonucu olarak erkeklere göre daha geri planda kaldığı görülmektedir. Kadınların iş gücüne katılımının yetersiz olmasında medeni durum, yaş, sağlık sorunları, çocuk sahibi olma gibi pek çok etken olmasına karşın en önemlisi eğitim düzeyinin yetersizliğidir (Kızılgöz, 2012). Bu kapsamda ülkelerin orta ve uzun vadede sürdürülebilir bir büyüme ve ekonomik refaha ulaşmasının koşullardan birisi de kadının iş gücüne katılım oranlarının artırılması ve aktif olarak istihdam edilmesinden geçmektedir (Doğan ve Kaya, 2014). İş gücüne katılım oranında yaşanan artış, istihdam artış hızından fazla olması halinde ekonomi

eksik istihdam düzeyinde olmakta ve bu durum işsizlik olgusunu meydana getirmektedir. Türkiye’de erkeklere göre, kadınların iş gücüne ve istihdama katılım oranları daha düşük düzeylerde seyretmektedir (Karabıyık, 2012). İş gücü piyasalarında aktif olarak yer alması kadın açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda ekonomik özgürlüğünü kazanarak kendi ayakları üzerinde duracak ve ailesine veya eşine bağlı olmaktan kurtularak toplum içindeki konumun artmasına neden olacaktır.

2. BÖLGESEL KADIN İSTİHDAMI LİTERATÜR TARAMASI

Okay (2011), yapmış olduğu çalışmada Türkiye’de kadın istihdamını eğitim, yaş ve iktisadi faaliyet kollarına göre bölgesel açıdan ele almıştır. Çalışmanın sonucunda kadın istihdamının eğitime ve cinsiyete göre değiştiği, aynı zamanda bölgesel olarak farkların olduğu ve bunun sonucunda iktisadi faaliyet kollarında tarım sektörünün payının azaldığı ancak bu azalmanın sanayi sektörüne katkısının yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özaktaş ve Konur (2012), yaptığı çalışmada bölgesel kalkınma ajanslarının kadının iş gücüne katılımına yönelik etkisini incelemişler ve elde edilen bulgulara göre Karadeniz Kalkınma Ajansı (KKA) ve Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı (DKKA)’nın yürüttükleri projelerin “kadın çalışamaz” algısını değiştirmede başarılı oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

Şahinli ve Şahbaz (2012), Türkiye’de düzey 2’de yer alan 26 bölge için tarım sektöründe istihdam edilen kadınların eğitim seviyelerine göre istihdam artış ve azalışını araştırmışlardır. Yapılan çalışmanın sonucunda eğitim düzeyinde meydana gelen bir değişimde; ücret veya yevmiye alan kadınların istihdam oranları 13 bölgede azalmasına neden olurken, 13 bölgede artış yaşandığı gözlemlenmekte ayrıca ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların ise 10 bölgede azaldığını 16 bölgede arttığını tespit etmişlerdir.

Er (2013), Türkiye’de düzey 2 içerisinde 26 bölgeye ait 2010 yılı verileriyle eğitim düzeyi, tarım sektöründe çalışma oranı ve doğurganlık oranı gibi parametrelerin kadının iş gücüne katılımı üzerine etkilerini irdelemektedir. Çalışmanın sonucunda eğitim düzeyi ve tarım sektörünün pozitif etki yarattığı, doğurganlık oranlarının ise

kadının iş gücüne katılımını negatif etkilediği bulunmuş ve birbirine yakın komşu bölgelerde kadının iş gücüne katılım oranının birbirine yakınsadığı tespit edilmiştir.

Şahinli ve Şahbaz (2013), yapmış oldukları çalışmada 2004-2011 yılına ait bölgeler bazında tarımda kadın istihdamının sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olup olmama durumunu Türkiye düzey 2 bölgeleri için araştırmışlardır. TR10, TR52, TRA1 ve TRC3 bölgelerinde sosyal güvenlik kaydı yıllar itibariyle azalırken, TR22, TR31, TR32, TR33, TR41, TR42, TR51, TR61, TR62, TR63, TR71, TR72, TR81, TR82, TR83, TR90, TRA2, TRB1, TRC1, TRC2 bölgelerinde artış olduğu gözlenmiştir.

Erdoğan ve Yaşar (2018), yapmış oldukları çalışmada Konya ve Karaman illerinde kadının iş gücüne katılımını etkileyen eğitim, yaş ve iktisadi faaliyet kollarına göre istihdam durumu gibi faktörler üzerinden Türkiye geneliyle karşılaştırma yapmışlar ve elde edilen bulgulara göre Türkiye ile Konya-Karaman Bölgesi'nin benzer sonuçlar verdiğini tespit etmişlerdir.

Can ve Eyidiker (2019), Kadın istihdamını bölgeler bazında iş gücü, istihdam, eğitim ve yaş vb. değişkenler üzerinden incelemişler ve kadın istihdamı Türkiye'de her geçen yıl daha da artarken (TR9) Doğu Karadeniz Bölgesiyle, (TRA) Kuzey Anadolu Bölgesinde azaldığını tespit etmişler. Buna ek olarak tarım sektöründen hizmetler sektörüne doğru kaymalar olduğu bulgusuna ulaşmışlar.

Cerev ve Bulut (2019), yapmış oldukları bölgesel çalışmada iş gücünün önemine vurgu yapmışlar ve Bingöl ilinin mevcut iş gücü durumu irdelemişlerdir. Sektörel olarak iş gücünün sanayi ve hizmette zayıf, tarım ve hayvancılıkta güçlü olduğunu sonucuna ulaşırken aynı zamanda kadın iş gücünün de arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

3. KADIN İSTİHDAMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Türkiye'de kadınların iş hayatında aktif olarak yer alamamasındaki nedenlerin başında ataerkil toplum yapısı, cinsiyet eşitsizliği, yeterli nitelikte eğitimin verilememesi yer almaktadır (Kılıç ve Öztürk, 2014). Bunlara ek olarak yüksek işsizlik oranları, düşük ücretler ve kadın iş gücüne yönelik istihdamın yeterli olmaması vb. gibi ekonomik nedenlerde kadın istihdamını etkileyen faktörler arasındadır. Bu bağlamda; Türkiye'de toplumsal baskı ve kadınlara

biçilen rollerden dolayı iş gücüne yönelik katılım beklenen düzeyi karşılamamaktadır.

Türkiye’de 1950’li yıllara kadar kadınlara yönelik istihdam alanları tarım sektörü ile sınırlıyken, konjonktürel değişimlerden dolayı ilerleyen süreçte kırsal ve köy alanlarından yaşanan göçlerle birlikte, şehirleşme olgusunun getirdiği unsurla sanayi, imalat, hizmet vb. diğer sektörlerde istihdam olanaklarının yaratılmasıyla, kadının iş gücüne katılımında artışlar olduğu gözlenmiş, (Berber ve Eser, 2008) ve tarım sektörünün ekonomi içindeki payı azalmaya başlamıştır. Bu değişim kırsaldan gelen kadın iş gücünün sanayi sektöründe iş bulma durumunu eğitim yetersizliğinden dolayı zorlaştırmış ve diğer sektörlerde kaymasına neden olmuştur (Peker ve Kubar, 2012).

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
2009	38	15	47
2010	39	16	45
2011	39	15	45
2012	37	15	48
2013	36	15	49
2014	33	17	50
2015	31	16	53
2016	29	16	55
2017	28	16	56
2018	28	15	57

Tablo 1: Ekonomik Faaliyetlere Göre Kadın İstihdamı (2009-2018) (%)
15+Yaş)

(TÜİK, 2020a)

Tablo 1’de yer alan veriler yıllar itibariyle incelendiğinde tarım sektöründe %10’luk bir azalma görülürken sanayi sektöründe ise meydana gelen on yıllık sürede herhangi bir değişim olmadığı görülmektedir. Hizmet sektöründe yaşanan gelişmeler ise tarım kesimine paralel bir şekilde ilerlemektedir. Bu durum tarım sektöründe oluşan azalmaların hizmet sektörüne doğru kaydığını göstermektedir. Sanayi sektöründe kadın istihdamının gelişememe nedeni ise bu alanda teknik bilgi içeren işlerin yoğun olmasından

kaynaklanmaktadır. Faaliyet kollarının eşit dağılım sağlaması için bu alanla ilgili mesleki eğitim programları gibi politikalar izlenmesi yararlı olacaktır. Kadın emeğine yönelik duyulan ihtiyacın artmasıyla birlikte kadın istihdamına olan talep artmaktadır. Kadının, iş gücü piyasalarında aktif olarak yer almasındaki etmenler arasında kadına yönelik iktisadi faaliyet kollarında ihtiyacın artması, eğitim ve aile içindeki sorumluluklar gibi nedenleri sıralamak mümkündür (İnce, 2010).

Kadının iş gücüne katılmasındaki en önemli faktör, eğitim durumudur. Eğitim düzeyinin artmasıyla iş gücü arasında doğru bir orantı olduğu gözlemlenmektedir. Bununla birlikte kadına sadece meslek edinmesi ve istihdam edilmesi için değil aynı zamanda kendi ayakları üzerinde durması, toplum içinde söz hakkına sahip olması ve ataerkil yapılanmanın azalmasına da önemli katkılar sağlamaktadır (Toksöz, 2007).

Türkiye’de kadınların iş gücüne katılım oranıyla eğitim düzeyi arasında yapılan istatistiksel analizde şehirler için pozitif bir sonucuna ulaşıırken, kırsal ve köy alanlarında ise tamamen negatif bir sonuca varıldığını söylemek pek de mümkün değildir. Kırsal ve köy alanlarında yaşayan kadınların iş gücüne katılımı tarım ve hayvancılık sektöründe, aile içinde herhangi bir ücret almadan çalışan bir işçi olmakla birlikte gönüllülük esasına bağlı olarak piyasaya katkısı olmayan ev işlerinde çalışmaktadır. Bu durumun altında yatan temel neden ise kent hayatında eğitime verilen önem ve faaliyetlerin artması, çeşitlenmesi gibi etmenler etkiliyken kırsal alanda ise eğitim faaliyetlerinin yetersizliği ve yükseköğretim kurumlarının bulunmamasıdır (İnce, 2010).

Kadınların doğurganlık durumuyla eğitim düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişki söz konusudur. Eğitim düzeyinin yüksekliği sayesinde yüksek kazançlı işlerde istihdam edilen kadının, çocuk bakmak istememesi ve ilgilenmemesi doğurganlığı belirleyen temel unsurdur. Dolayısıyla çocuk doğurma isteği erkeğin eğitim düzeyinden çok kadının eğitim düzeyiyle ilgilidir (Akça ve Ela, 2012). Doğurganlık durumunu ve iş gücü talebini etkileyen bir diğer neden ise yaş faktörüdür. Dezavantajlı grup içerisinde yer alan kadının, erkek bireylere göre iş gücüne daha az sürede katılım sağlamasındaki nedenler arasında erken emeklilik, çeşitli sağlık sorunları, çocuk bakımı ve toplumsal etmenler vb. gibi durumlar yer almaktadır (Günday, 2011). Kadının, iş gücü piyasalarında daha az süre alması

ve katılım oran(lar)ın düşük olmasındaki bir diğer neden ise medeni durumdan kaynaklıdır. Türkiye’de nüfusun medeni yapısı irdelendiğinde daha önce evlenmemiş, evliliği son bulan ve eşi vefat eden kadınların iş gücüne katılımı ve istihdam oranı evliliği devam eden kadınlara göre daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Karabıyık, 2012). Bu durumun böyle olmasının nedeni evli olmayan kadınların hayata tutunmak zorunda kalmalarından kaynaklanmaktadır (Akgeyik, 2017). Evli olan kadınların çalışma hayatında yer almamasındaki en büyük engelin çocuk sahibi olmasından kaynaklı olduğu söylenmektedir (Korkmaz ve Korkut, 2012).

Kadının çalışma hayatını değerlendirdiğimizde büyük bir kısmı ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edildiği görülmektedir. Ücretsiz aile işçiliğinin karşılaştırılması yapıldığında yaygın olarak kırsal ve köy alanların ön plana çıktığı görülmekte ve tarım sektörü içerisinde ağırlık kazanmaktadır. Kent hayatında ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranı kırsal alanda çalışanlara göre daha az olmaktadır (Özer ve Biçerli, 2004). Çocuk bakımı ve her türlü ev işi gibi işler ücret ve mesai karşılığı bir işe göre harcanan zamandan daha fazla olmakta ancak maddi yönden herhangi bir karşılığı yoktur. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadının, sağladığı fayda ailenin çalıştırmak üzere istihdam edeceği kişiden ücret tasarrufu sağlayarak maliyeti düşürmek ve harcama kalemlerinin azaltılmasına yardımcı olmak gibi pozitif değerlerde etkiler sağlamaktadır. Kırsal kesimde ücretsiz aile işçiliği yapan kadın ise hayvanları otlatmak ve sağlamak, tarla işleriyle uğraşmak, yemek hazırlamak, çocuk bakmak gibi çok daha ağır işler yapmakla yükümlü, ancak herhangi bir gelir elde edememektedir (Günday, 2011).

Yıllar	Toplam Kayıt Dışı İstihdam	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2009	2.353	167	7	396	1.783
2010	2.619	207	9	415	1.988
2011	2.831	220	7	421	2.183
2012	2.757	193	7	399	2.158
2013	2.721	202	4	391	2.123
2014	2.390	193	3	259	1.935

2015	2.376	190	2	246	1.938
2016	2.247	172	4	236	1.834
2017	2.328	184	3	244	1.896
2018	2.140	172	2	252	1.714

Tablo 2: Tarım Kesiminde İşteki Duruma Göre Kayıt Dışı Kadın İstihdamı (2009-2018) (Bin Kişi)

(TÜİK, 2020a)

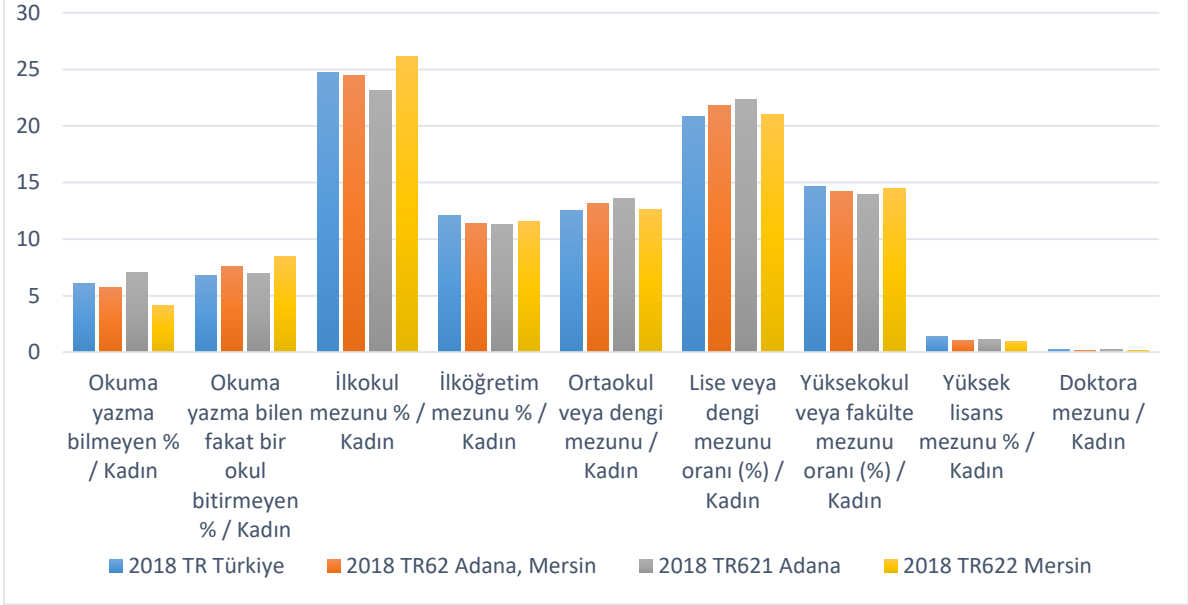
Tablo 2 incelendiğinde toplam kayıt dışı istihdamın en fazla olduğu yıl 2011 yılı olarak görünmekte, en az olduğu yıl ise 2018 yılıdır. Ücretli veya yevmiyeli kayıt dışı kadın istihdamında on yıllık süreçte 5000 kişinin arttığını görülmektedir. Kayıt dışı işveren sayısında %70 oranında azalma meydana gelmiştir. Kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların sayılarının aynı yıllarda artıp azaldığı görülmektedir. Bu durum kayıt dışı istihdamın azalması yönünde yapılan düzenleme ve politikaların sonuç verdiğini göstermektedir.

Günümüzde kadınların çalışmayı, çocuk bakma ve gündelik ev işleri gibi sebeplerden dolayı kısmi zamanlı olarak istihdam edilmeyi tercih etmeleri karşı cinslerine göre daha fazladır. Kırsal alanda istihdam edilen kadınlar, genel olarak incelendiğinde kayıt dışı aile işçisi olarak tarım sektöründe çalışmaktadır. Kent hayatında çalışmak isteyen kadınların ise daha çok ücretli ya da kendi hesabına çalışan bireyler olduğu görülmektedir (Lordoğlu, 2006).

4. TR62 BÖLGESİ KADIN İSTİHDAMI

Eğitim, iş gücünün daha nitelikli bir hale gelebilmesi ve sınırlı kaynakların verimli bir şekilde kullanılması açısından verilen mücadelenin başarıya ulaşması yönünde önemli bir etkidir. Temel bilgi, beceri ve donanımın, eğitimin niteliğini ortaya çıkarmaktadır (C.K.A, 2011). Bir diğer ifadeyle eğitimi düzenli bir sistem içerisinde yer alan bireylerin gelişimini yetenek ve zeka düzeylerine göre sınıflandırma yaparak ilerleyen bir süreç olup, (Demir vd., 2013) kişisel gelişime pozitif katkı sağlayarak bireyin kültürlü, entelektüel, sosyal yönü ve insani ilişkilerinin gelişmesine doğrudan ve dolaylı olarak etki etmektedir (Gül, 2008). Dünyadaki gelişmişliğin temel göstergeleri arasında yer alan eğitim düzeyi içinde bulunan dönemin ihtiyaçlarına göre, insanın öğrenme potansiyeliyle beraber yeteneği doğrultusunda bireyin ve toplumun refahını maksimize etmeye

yönelik katkı sağlarken, aynı zamanda ekonomik ihtiyaçların karşılanmasında ve nitelikli iş gücünün oluşmasında da önemli bir role sahiptir (Bal ve Başar, 2014), (K.K.A, 2013).

Grafik 1: 2018 Yılı TR62 Bölgesi + 15 Yaş kadın Nüfusunun Eğitim Durumu (%)

(TÜİK, 2020b)

Grafik 1 incelendiğinde Türkiye geneli ve bölgede en çok ilkokul mezunu kadınlar yer alırken ikinci sırada lise veya dengi okullardan mezun olduğu görülmekte, kadın mezunun en az olduğu düzey ise doktora düzeyinde olmaktadır. TR62 Çukurova Bölgesiyle Türkiye geneli birbirine yakın değerler göstermektedir. Bu kapsamda Türkiye’de eğitim için önemli kararları uygulamaya koymadan önce bölgede deneme yapılabilir. Bölgede yaşayan kadınların 07,62’si herhangi bir okul eğitimi almamasına rağmen okuma yazmayı öğrenirken, Türkiye genelinde ise bu oran 6,84’tür. Bu rakamların önce Türkiye düzeyine, daha sonra %5’in altına inmesi için bölgeye has politikaların üretilmesi gerekmektedir. Bu politikalar akşam sanat okulları, kütüphane ve kültür merkezleri, okullaşma oranının arttırılması gibi proje ve politikalar izlenerek bölgede okuma yazma bilmeyen ve okula gitmeyen birey sayısı azaltılabilir.

Türkiye’de okul öncesi eğitimin önemi anlaşılammakta ve ebeveynlerin büyük kısmı da iş hayatlarının getirdiği yoğunluktan dolayı çocuklarına bakıcılık yapacağı bir kreş olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla Türkiye’de okul öncesi eğitimin önemi

uzun yıllar anlaşılamamıştır (Çağlar, 1999). Türkiye’de zorunlu olarak eğitim ve öğretime tabi tutulmayan okul öncesi eğitim, ailelerin isteğine bağlı olarak 3 ile 5 yaş arasında çocukların zorunlu eğitime adapte olması, zorluk çekmemesi ve bireysel yönden iletişim yönünün de gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Gedikoğlu, 2005).

	TÜRKİYE	TR62 Bölgesi	TR621 Bölgesi	TR622 Bölgesi
Okul Öncesi	68.30	73.66	64.86	85.53
İlkokul	91.92	91.98	92.03	91.92
Ortaokul	93.28	93.11	92.79	93.54
Ortaöğretim	84.20	84.33	83.59	85.26
Genel Lise	44.57	49.28	49.71	48.73
Teknik Lise	39.63	35.05	33.88	36.53

Tablo 3: İBBS Düzey 2 ve 3’de Eğitim Seviyesine Göre Toplam Okullaşma Oranı

Not: Okullaşma oranları net değer üzerinden alınmıştır. Okul öncesi okullaşma oranında 5 yaş grubu baz alınmaktadır.

Tablo 3’te yer alan okullaşma oranları incelendiğinde ortaokul düzeyinde okullaşma oranı haricinde Çukurova Bölgesinin, Türkiye genelinin üzerinde olduğu görülmektedir. Okul öncesi eğitimde Mersin ili, Türkiye ve Çukurova Bölge ortalamasının çok üzerinde bir orana sahip olduğu görülmektedir. 3-5 yaş grubunun yer aldığı okul öncesi eğitimde Mersin ilinde okullaşma oranının bu denli yüksek olması kadın istihdamına etki eden doğurganlık oranının yüksek olduğuna dair bir gösterge olarak kabul edilebilir. Bu durum aynı zamanda TR622 bölgesinde yoğun iş hayatının getirdiği zorluklardan dolayı ebeveynlerin özellikle de kadınların istihdam düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Okul öncesi eğitimin en düşük olduğu bölge %64,86 oranıyla TR621 Adana bölgesi olarak görülmektedir. Adana ilinde okul öncesi eğitimde okullaşma oranının düşük olması Çukurova bölgesinin, Türkiye geneli altında olmasına neden olmaktadır. Adana ilinde okul öncesi eğitimi öneminin yeterince anlaşılamadığını ve okul öncesi öğretmenliğiyle özel kesimde çalışan (kreş vb.) kadınların, istihdamının da bu durumdan etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda kadın istihdamıyla okul öncesi eğitim arasında doğru bir

orantı olduğu görülmektedir. Tablo da yer alan diğer göstergelerde ise Türkiye geneliyle hem bölge hem de iller benzer bir yapıdadır.

Zorunlu temel eğitimin ilk basamağını oluşturan ilköğretim eğitimi 4+4 olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. İlköğretim düzeyinde verilen eğitim ve öğretimin amacı sadece okuma yazma öğrenmeye yönelik bir eğitim anlayışından ibaret olmayıp bireyin çevresinde örnek bir insan olması için temel düzeyde bilgi ve iletişimi öğrenmesi, sosyolojik yönden davranış gelişmesi, kişisel gelişim ve gelecek eğitim hayatına donanımlı bir şekilde hazırlanmasını sağlamaktır (Bal ve Başar, 2014).

	TÜRKİYE	TR62 Bölgesi	TR621 Bölgesi	TR622 Bölgesi
Okul Öncesi	749.992	41.412	20.872	20.540
İlkokul	2.559.289	140.911	79.577	61.334
Ortaokul	2.769.932	147.203	82.510	64.693
Ortaöğretim	1.587.880	85.406	47.938	37.468
Teknik Lise	1.047.642	48.692	26.172	22.520
Ortaöğretim top.	2.635.522	134.098	74.110	59.988

Tablo 4: Eğitim Düzeyine Göre Kadın Öğrenci Sayısı
(MEB, 2018-2019 Örgün Eğitim İstatistikleri)

Zorunlu eğitimin son aşaması olan ortaöğretim de öğrencilerin bilgi ve becerilerini geliştirmesine yönelik sosyal ve pozitif bilim alanlarında eğitimler verilerek, yetenekleri doğrultusunda yükseköğretim eğitime hazırlamak amacıyla 4 senelik eğitim verilmektedir (Gedikoğlu, 2005).

	TÜRKİYE	TR62 Bölgesi	TR621 Bölgesi	TR622 Bölgesi
Okul Öncesi	48.227	2.707	1.499	1.208
İlkokul	192.537	10.554	5.601	4.953
Ortaokul	206.666	10.592	5.727	4.865
Ortaöğretim	91.564	5.070	2.790	2.280
Teknik Lise	96.916	4.380	2.228	2.152

Ortaöğretim top.	188.480	9.450	5.018	4.432
-------------------------	---------	-------	-------	-------

Tablo 5: Eğitim Düzeyine Göre Kadın Öğretmen Sayısı

(MEB, 2018-2019 Örgün Eğitim İstatistikleri)

Tablo 4 ve 5 incelendiğinde kadın öğretmen başına düşen öğrenci okul öncesi eğitim ve öğretimde Türkiye geneli için %15,55 iken TR62 Bölgesinde ise %15,29 olarak daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Türkiye’de öğretmen başına düşen başına düşen ilkokul öğrencisi %13,29, TR62 Bölgesinde %13,35 iken Adana ve Mersin ilinde ise sırasıyla %14,20 ve %12,38 olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Mersin ilinin diğer düzeylere göre ön planda olduğunu gösterirken Adana ilinin geri planda kaldığını göstermektedir. Ortaokul düzeyinde TR62 Bölge değerleri Türkiye genelinin gerisinde kaldığı görülürken ortaöğretim (lise) düzeyinde ise Türkiye’nin önüne geçtiği görülmektedir. Meslek liselerinde kadın öğretmen başına düşen kadın öğrenci sayısı ise ilkokul düzeyindeki değerlerle aynı sonuçları göstermektedir. Türkiye geneli ve TR62 Çukurova Bölgesi eğitimde kadın istihdamı için benzer sonuçlar gösterdiğini söylemek mümkün olup, daha iyi eğitimin verilmesi ve kadın öğrencilerden ülke ve bölge refahı için optimal düzeyde faydalanmak adına eğitime yönelik yapılan yatırım ve harcamaların iyileştirilmesi gerekmektedir.

Yükseköğretim kurumu olan üniversitelerin verdiği eğitim ve öğretimin amacı nitelikli, donanımlı, alanında bilgi sahibi olan entelektüel geleceğe güvenle bakan bireyler yetişmesini sağlamak ve gelecek nesiller için daha refah bir toplum oluşturmaktır. Buna ek olarak yapılan bilimsel araştırmalar sayesinde uğraşı sağladıkları AR-GE faaliyetleriyle hem yerleşim alanın kalkınmasına hem de ülkenin gelişmesine ve aynı zamanda dünyanın ilerlemesine katkı sağlamaktır (C.K.A, 2011).

2018 yılı itibariyle TR62 Çukurova Bölgesinde eğitim veren 3 tanesi devlet üniversitesi olmak üzere 5 adet üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerde eğitim veren ve alan kadın sayısı Tablo 6 ve 7’de gösterilmektedir.

	Ön lisans		Lisans		Y. Lisans	
	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam
2009	6.826	20.505	15.764	34.003	1.805	3.653

2010	7.754	22.629	17.331	36.704	2.193	4.560
2011	7.665	22.140	19.175	39.712	1.488	3.002
2012	8.501	24.293	21.059	43.106	2.079	4.538
2013	9.615	27.195	22.683	46.149	2.300	5.202
2014	9.900	27.286	24.724	50.470	2.903	6.668
2015	11.546	31.535	25.386	51.672	3.172	7.530
2016	12.882	35.229	26.517	55.035	3.995	9.991
2017	14.167	38.134	26.894	56.237	46.95	12.324
2018	14.417	38.306	28.676	60.610	5.153	13.193
	Doktora			Genel Toplam		
	Kadın	Toplam	Kadın	Toplam		
2009	448	954	24.843	59.115		
2010	499	1.099	27.777	64.992		
2011	524	1.080	28.852	65.934		
2012	622	1.353	32.261	73.290		
2013	706	1.515	35.304	80.061		
2014	787	1.709	38.314	86.133		
2015	786	1.708	40.890	92.445		
2016	975	2.052	44.369	102.307		
2017	967	2.107	46.723	108.802		
2018	1.127	2.454	49.373	114.563		

Tablo 6: TR62 Bölgesinde Üniversite Okuyan Kadın Öğrenci Sayısı

(YÖK, 2020a)

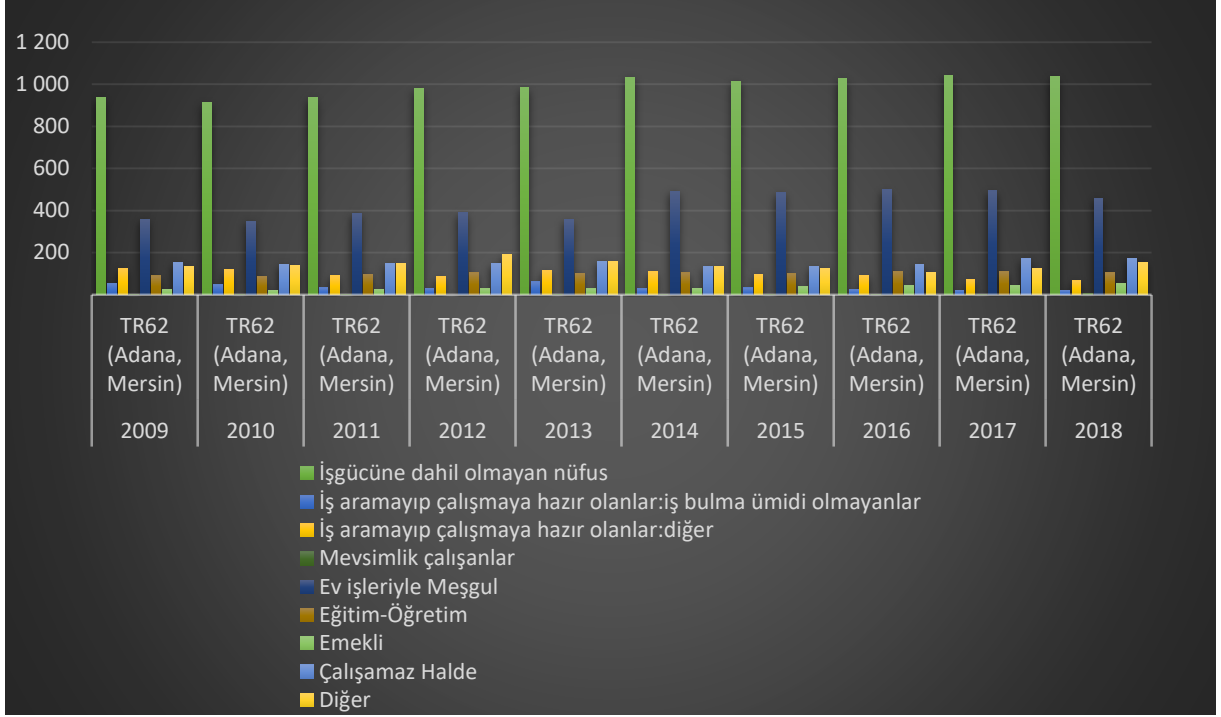
Tablo 6 yıllara göre incelendiğinde okuyan kadın sayılarında artışların olduğu görülmekte, ancak beklenen düzeyin altında kalmış olsa da on yıllık süreçte 2 kat artmıştır. Tabloda yer alan eğitim düzeylerine göre bakıldığında ise genel olarak kadınların sayısının erkeklere göre daha az olduğu söylenebilir. Lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında kadın-erkek arasındaki farkın, ön lisans düzeyi kadar çok olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda bölge de ön

lisans okumayı tercih eden kadınların üniversite bölümü seçerken erkeklere göre daha seçici davrandıkları söylenebilir.

Yıl	Profesör		Doçent		Dr. Öğr. Üy.		Diğer		Genel Toplam	
	K.	Top	K	Top	K	Top	K	Top	K	Top.
2009	113	471	106	277	219	541	1014	2045	1452	3334
2010	128	508	94	261	232	555	1049	2094	1503	3418
2011	126	481	92	264	238	547	957	1922	1413	3215
2012	153	517	85	257	263	577	902	1759	1403	3110
2013	168	556	83	253	281	623	943	1828	1475	3260
2014	226	703	130	343	333	728	1240	2341	1929	4115
2015	234	724	143	362	339	731	1239	2351	1955	4168
2016	249	779	161	384	341	744	1288	2438	2039	4345
2017	259	787	162	388	354	783	1338	2504	2113	4462
2018	276	820	173	388	373	830	1345	2512	2167	4550

Tablo 7: TR62 Bölgesi Kadın Akademisyen Sayısı
(YÖK, 2020b)

Tablo 7 incelendiğinde kadın akademisyenlerin sayısı toplam içerisinde görece daha az olduğu görülmektedir. Yıllar itibariyle kadın ve toplam akademisyen sayısının 2011 ve 2012 yıllarında azaldığını göz ardı edilirse, sürekli artış içinde olduğu görülmektedir. Bu artışın nedeni olarak bölgeye yeni üniversitelerin açılması ve var olan mevcut üniversitelerde ise yeni bölümlerin açıldığından kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür. 2011 ve 2012 yılların Çukurova Bölgesindeki akademisyen sayısının azalmasındaki etkenlerden bir tanesi olarak ise Suriye’de yaşanan olayların bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. 2013 yılında ise bölgede çalışan akademisyen sayısında önemli bir artışın olduğu görülmekte nedeni ise bölgenin kalkınması ve gelişmesi, AR-GE faaliyetlerinin çeşitlenmesi için yeni bir üniversite açılmasından kaynaklanmakta, ancak yeterli olmamaktadır. Dolayısıyla ülke ve bölge gelişmesi için iktisadi faaliyet kollarındaki istihdamı hesaba katmak gerekir.

Grafik 2: TR62 Bölgesi +15 yaş Kadınların İş gücüne Dahil Olmama Nedenleri (Bin Kişi)

(TÜİK, 2020b)

Grafik 2 incelendiğinde iş aramayıp çalışmaya hazır olanların on yıl içinde yaşadığı değişim azalma yönünde olurken diğer parametrelerde artış yönündedir. Bu da iş gücüne dahil olmayan nüfusu arttırmıştır. Mevsimlik nedenlerle iş gücüne dahil olmayan kadınların sayısı on yıl içerisinde 5 kat artış göstermiştir. Bu durum TR62 Bölgesinde tarım sektöründe çalışan kadınların azaldığının bir göstergesi olabilir. Ev işlerinden dolayı iş gücüne dahil olmayan kadınların sayısı, iş gücü dahil olmayan nüfusun yarısını oluşturmaktadır.

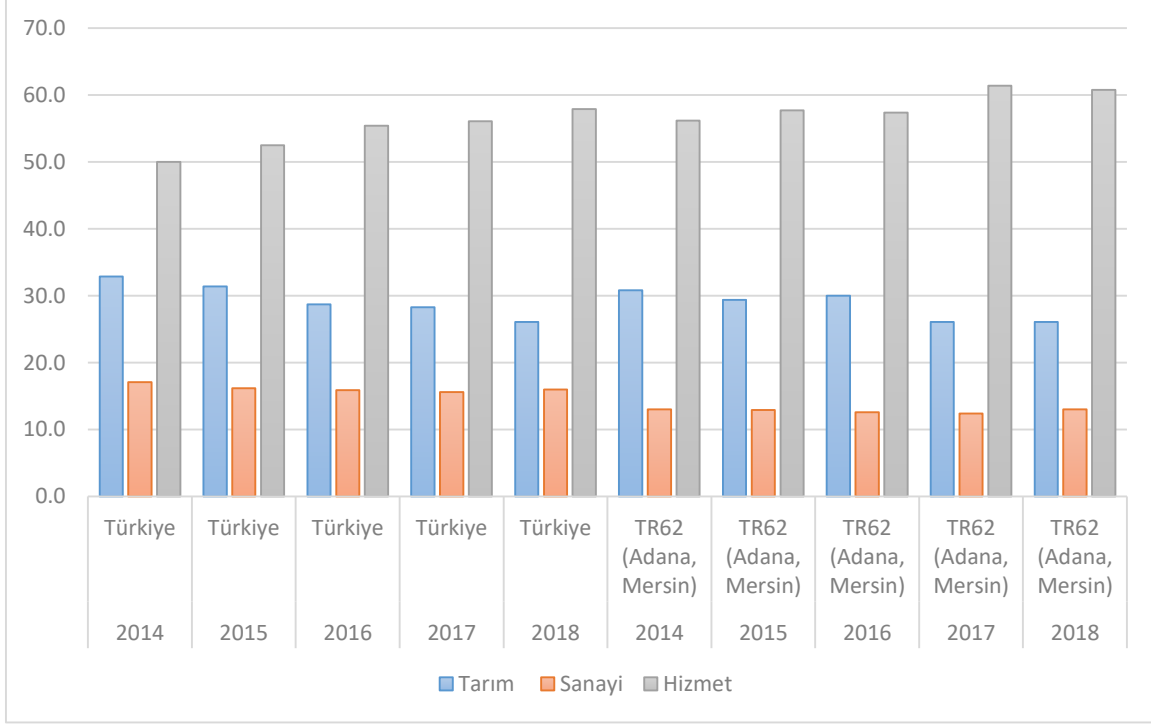
Tarım					
	Ücretli veya Yevmiyeli	veya	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
2009	39		8	82	129
2010	37		18	108	163
2011	37		19	111	167
2012	32		12	79	123

2013	35	11	68	114
2014	32	12	64	108
2015	34	12	64	110
2016	31	10	74	115
2017	26	7	72	105
2018	24	8	76	109
Tarım Dışı				
	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren ve Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
2009	116	25	15	156
2010	128	33	21	182
2011	152	32	18	202
2012	174	25	15	214
2013	186	28	15	229
2014	190	34	18	242
2015	212	31	21	264
2016	210	38	20	269
2017	233	41	24	297
2018	258	38	12	308

Tablo 8: TR62 Bölgesi +15 yaş İstihdam edilen kadınların yıllara göre işteki durumu (bin kişi)

(TÜİK, 2020b)

Tablo 8’de yer alan veriler TR62 bölgesinde istihdam edilen kadınların tarım dışı sektörleri tercih ettiği görülmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilenlerin önemli bir kısmı ücretsiz aile işçisi olarak çalışırken, Tarım dışı sektörlerde ise ücretli veya yevmiyeli olarak çalışanlar ön plana çıkmaktadır. Yıllar itibariyle tarım sektöründe kadın istihdamının en az olduğu kesim işveren ya da kendi hesabına olmaktadır, tarım dışı sektörde ise ücretsiz aile işçisi olduğu görülmektedir. Bu durum sektörler arasındaki farkları ortaya koymakta ve aynı zamanda kadın istihdamının nitelik yönünü de ortaya çıkarmaktadır.

Grafik 3: TR62 Bölgesi Ekonomik Faaliyetlere Göre 15+ Yaş Kadın İstihdamı (2014-2018, %)

(TÜİK, 2020b)

Grafik 3 incelendiğinde TR62 bölgesinde sanayi sektöründe istihdam edilen kadın sayısı beş yıl içerisinde olduğu yeri korurken Türkiye genelinde ise azaldığı görülmektedir. Türkiye’de hizmet sektörü her yıl kademeli olarak artarken TR62 Çukurova Bölgesinde 2018 yılında azalmasına rağmen Türkiye genelinin üzerinde seyretmektedir. Tarım sektöründe ise Türkiye genelinde kademeli bir azalış görülürken bölgede ise iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. 2018 yılı itibarıyla hem Türkiye’de hem de TR62 Bölgesinde tarım sektöründeki kadın istihdamı %26,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu kapsamda kadınların ekonomik faaliyet grupları içerisindeki istihdamı Türkiye geneline göre iyi durumda olduğunu ve kadın istihdamının artması dolayısıyla bölgenin gelişmesi için yapılan yatırım harcamaları kadın istihdamı açısından olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir.

SONUÇ

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyiyle kadın istihdamının artması arasında doğru orantı söz konusudur. Toplumun yarısını oluşturan kadınların iş gücü piyasalarında aktif olarak rol almasının hem sosyolojik hem de ekonomik yönden pek çok katkısı vardır. Bunların başında ataerkil toplum yapısının kırılması ve kadının toplum

içerisinde söz hakkına sahip olması gibi durumları söylemek yeterli olacaktır. Bu kapsamda da eğitim, beşeri sermayenin verimliliğini arttıran önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitim kadının istihdam edilmesinde, çalıştığı işlerde yüksek kademelerde olmasına olanak sağlamaktadır. Nitelikli kadın istihdamın olması için fırsat eşitliğinin eğitim alanında uygulanması önemlidir. Türkiye’de ve TR62 Bölgesinde kadın eğitime yönelik istatistiksel verilerin yaklaşık olarak benzer olduğu görülmektedir. İstihdam ve iş gücüne katılımı olduğu gibi Türk eğitim sisteminde de çarpıklığın olduğunu ve bu çarpıklığın bir özeti olarak TR62 Bölgesini göstermemiz mümkündür.

Türkiye’de 1950’li yıllarda yapısal değişimlerin sonucu olarak kırsal ve köy alanlarından kentlere doğru yaşanan göçler kadın istihdamının yapısını değiştiren bir diğer durum olarak ön plana çıkmaktadır. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadının eğitim düzeyi yetersiz olduğu için vasıflı işler yerine daha çok vasıf gerektirmeyen işlerde istihdamı alanı bulabilmiştir. Dolayısıyla yaşanan göçlerin bir sonucu olarak tarım sektöründen, hizmet sektörüne doğru geçişlerin olduğu görülmektedir. TR62 Bölgesinin kalkınma ve gelişme düzeyi göz önünde bulundurulduğunda gelişime açık olduğu ve umut vaat ettiği görülmektedir. Gelişen teknolojinin, eğitim düzeyinin artması ve tarım sektörüyle ilgili izlenen politikaların sonucunda hizmet sektörü ilerlemiş ve bu durum kadınların bireysel olarak refahını ve alım gücünü artmıştır. Buna ek olarak çalışma koşulları ve yaşam kalitelerinde iyileşme görülmektedir.

Ataerkil toplum yapısının bir sonucu olarak, kadının iş hayatında geri planda kaldığı görülmektedir. Bu durumun değiştirilmesi için gerekli politikaların oluşturulması ve kadınların toplum içerisinde daha aktif rol alması sağlanmalıdır. Bölgenin ve Türkiye’nin eğitim alanında yapacağı reformlar sayesinde kadının iktisadi faaliyet kolları içerisindeki payı artacağı öngörülmektedir. Toplumun ekonomik olarak gelişmesi ve geleceğe güvenle bakması için kadının iş gücü piyasasında yer alması son derece önemlidir. Bu açıdan TR62 Çukurova Bölgesi ve Türkiye geneline bakıldığında eğitim düzeyi yüksek olan onlarca kadının, üst düzey devlet görevlisi, üniversitelerde bilimsel faaliyetler içerisinde bulunduğu, çeşitli firma ve şirketlerde yönetici olduğunu da unutmamak gerekir. Bu bağlamda kadın istihdamının beklenen ve istenen düzeyde olması için bu konularda yer alan insanlara önemli görevler düşmektedir.

Türkiye ve TR62 Bölgesinin, TÜİK verilerinden elde edilen istatistikler bazında karşılaştırması yapıldığında benzer sonuçlara sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda Türkiye’de eğitim ve kadın istihdamı üzerine yapılacak olan bir politika ya da düzenlemeye geçilmeden önce TR62 Bölgesinde deneme amaçlı yürütülmesi uygun olmaktadır. Dolayısıyla bölge sonuçları baz alınarak ülke geneline uygulanması hem ekonomik hem de uygulama açısından daha verimli olacağı düşünülmektedir. Diğer yandan hem bölge hem de ülke genelinde kadınların istihdama katılması konusundaki faktörlerin, toplum diğer kesimlerine daha çok etkilendiği görülmektedir. Kadın istihdamının ve iş gücüne katılımın artması ve mevcut sorunların giderilmesi için;

- 1) Kadın haklarının korunması ve her kadının sosyal güvencesinin olup olmadığının denetiminin devlet tarafından yürütülmesi ve ağır ceza yöntemleriyle bunların önüne geçilmesi gerekmektedir.
- 2) Toplumda yer almak isteyen kadın bireylerin, iş gücüne katılım düzeylerinin artması ve istihdam olanağının sağlanması için meslek edindirme kurslarının artması ve çeşitlendirilmesi dikkat edilmelidir.
- 3) Türkiye’de İŞKUR, Vakıflar, STK’lar ve Kalkınma ajansları tarafından geliştirilen kadın istihdamını desteklemek amacıyla geliştirilen projeler sonunda KOSGEB ve diğer kuruluşların sağladığı hibeler yardımıyla girişimci olmaları sağlanmalıdır.
- 4) Meslek edinme ve çeşitli kurumlar tarafından hibe olarak alınan yardımın sonunda yapılan girişim için İl Özel İdaresi ve belediyelerin katkılarıyla ihraç Pazar yaratılması teşvik edilmelidir. Böylece hem kadın girişimci sayısının artması hem de bünyesinde istihdam edilecek kadın sayısında artışların olması muhtemel olacaktır.
- 5) Yeni girişimler sonucunda açılan her üretim yerine istihdam edilecek kadın için, işverene vergi, kira ve elektrik gibi sabit ve değişen gider kalemlerinin en az düzeye indirgenmesi için çeşitli teşvik ve primlerin uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akça H. & Ela, M. (2012). Türkiye’de Eğitim, Doğurganlık ve İşsizlik İlişkisinin Analizi. *Maliye Dergisi Sayı 163*, 223-242.

Akgeyik, T. (2017). Türkiye’de Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımını Etkileyen Faktörler: TÜİK Verileri Üzerine Bir Analiz. *Sosyal Siyaset Konferansları* 70, 31-53.

Bal, B. & Başar, E. (2014). Finlandiya, Almanya, Singapur ve Türkiye’nin Kademeler Arası Geçiş Sistemlerinin Karşılaştırılması. Erişim Adresi: http://turkoloji.cu.edu.tr/pdf/belgin_bal_erdogan_basar_kademeler_arasi_gecis_sistemi.pdf. Erişim Tarihi 06.03.2020

Berber, M. & Eser, B. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* 10(2), 1-16.

Can Y. & Eyidiker, U. (2019). Türkiye’de Kadın İstihdam Profiline İstatistiksel Bölgeler Arasındaki Farklılıklarının İncelenmesi. XIII. IBANESS Congress Series on Economics. İktisat, İşletme ve Yönetim Bilimleri Kongreler Serisi.

Cerev, G. & Bulut, S. (2019). Bölgesel Kalkınma ve İşgücü: Bingöl İli İşgücü Piyasası Üzerine Bir İnceleme. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3(1), 75-92.

CKA. (2011). Erişim Adresi: http://www.cka.org.tr/dosyalar/mevcut_durum_analizi27062011.pdf
Erişim Tarihi: 07.03.2020.

Çağlar, A. (1999). 75. yılında Cumhuriyet’in İlköğretim Birikimi. 75 yılda Eğitim. Türkiye İş Bankası Yayınları.

Demir, S., Doğan, S. & Pınar, M. (2013). 4+4+4 Yeni Eğitim Sistemi’nin Yansımaları Beşinci Sınıflardaki Eğitim Öğretim Sürecinin Branş Öğretmenlerinin Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi. *Turkish Studies* 8(9), 1081-1098.

Doğan, B. & Kaya, M. (2014). TRC2 Bölgesinde Kadın İstihdamı Sorunları ve Çözüm Önerileri. *International Journal of Social and Economic Sciences* 4(2), 91-106.

Er, Ş. (2013). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılım Oranını Etkileyen Faktörlerin Bölgesel Analizi. *Öneri Dergisi* 10(40), 35-44.

Erdoğan, S. & Yaşar, S. (2018). Türkiye’de Kadın İstihdamının Gelişimi: Konya-Karaman Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 20(34), 18-28.

Gedikoğlu, T. (2005). Avrupa Birliği Sürecinde Türk Eğitim Sistemi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(1), 66-80.

Gül, H. (2008). Türkiye'nin Eğitim Sorunları, AKP'nin Eğitime Bakışı ve Çözüm Önerileri. *Toplum ve Demokrasi* 2(3), 181-196.

Günday, P. (2011). Ekonomik Kalkınmada Kadının Önemi ve Katkısı. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İnce, M. (2010). Kadın İstihdamı ve Kadın İşgücüne Olan Talep: Türkiye Örneği. Erişim Adresi: <http://acikerisim.aku.edu.tr/bitstream/handle/11630/3107/TEZ.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Erişim Tarihi: 28.04.2018.

K.K.A (2013). TRC2 Bölgesi Planı 2014-2023 Mevcut Durum Raporu. Erişim Adresi: https://www.karacadag.gov.tr/Planlama/Dosya/www.karacadag.org.tr/6_VX1P24GO_trc2_bolgesi_mevcut_durum_raporu.pdf s.54, Erişim Tarihi: 18.02.2020.

Karabıyık, İ (2012). Türkiye'de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı Marmara Üniversitesi. *İ.İ.B.F. Dergisi* 32(1), 231-260.

Kılıç, D. & Öztürk, S. (2014). Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi* 47(1), 107-130.

Kızılgöz, A. (2012). Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 13(1), 88-101.

Korkmaz, A. & Korkut, G. (2012). Türkiye'de Kadın İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17(2), 41-65.

Lordoğlu, K. (2006). Enformel İstihdam ve Türkiye Kaynakları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi* 55(1), 45-60.

MEB. (2020a). 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>. Erişim Tarihi: 05.03.2020.

MEB. (2020b). 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı İstatistikleri. Erişim Adresi: <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>. Erişim Tarihi: 05.03.2020.

MEB. (2020c). 2018-2019 Eğitim Öğretim Yılı İstatistikleri Erişim Adresi: <https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64> Erişim Tarihi: 05.03.2020.

Okay, A. (2011). Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farklılıklarının Kadın İstihdamı Üzerindeki Etkisi. *Regional and Global Dynamics: Economic and Political Issues of Turkey and Its Near Abroad*, International Symposium, İzmir University.

Özaktaş F. ve Konur F. (2012), Türkiye’de kadının İşgücüne Katılımında Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Uygulama Örnekleri. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12(2), 63-82.

Özer, M. & Biçerli, K. (2004). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3(1), 55-85.

Peker, E. & Kubar, Y. (2012). Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi* 15(2), 173-188.

Şahinli, M. & Şahbaz, N. (2012). Türkiye’de Tarım Sektöründe Kadın İstihdam Profili. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi* 3(1), 55-70.

Şahinli, M. & Şahbaz, N. (2013). Tarımda Kadın İstihdamı: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlılık Durumu. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 15(25), 85-103.

Toksöz, G. (2007). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler. *Çalışma ve Toplum. Ekonomi ve Hukuk Dergisi* 15, 70-89.

TÜİK. (2020a). Erişim Adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/> Erişim Tarihi: 06.03.2020

TÜİK. (2020b). Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>. Erişim Tarihi: 06.03.2020.

Yıldız, Ö. (2013). İşverenlerin Bakış Açısından Türkiye’de Kadın İstihdamı Bir Alan Araştırması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2(3), 95-109.

YÖK. (2020a). Erişim Adresi: <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 07.07.2020.

YÖK. (2020b). Erişim Adresi: <https://istatistik.yok.gov.tr/> Erişim Tarihi: 07.07.2020.

Varinli, İ. & Akgül, D. (2012). Günümüzde Uygulanan Kadınlara Yönelik İstihdam Projeleri ve Bacıyan-I Rumlarda Kadın. II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Kayseri, II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu. 19-20 Eylül 2012, 75-86.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Toplumların ekonomik ve sosyal yönden kalkınmasında önemli bir yer edinen kadın istihdamı, gelişmekte olan ülkeler açısından da büyük öneme sahiptir. Bu nedenle günümüzde kadın iş gücünün yapısı ve kadın istihdamının önemi artmış bulunmaktadır. Türkiye’de kadının toplumdaki yeri ve önemi uzun süredir çalışmalara konu olmuştur. Ataerkil toplum yapısının sebebiyle kadın, genellikle hazır iş gücü olarak geri planda kalmakta ve çoğunlukla emeğinin hakkını alamamaktadır. Türkiye’de son yıllarda kadının iş gücüne katılım oranı yükselmekle birlikte, artış oranının beklentileri karşıladığını söylemek pek olası değildir. İş gücüne katılım ve istihdam rakamlarını, cinsiyet üzerinden incelendiğinde kadının ev hanımlığı, annelik rolü, içinde yaşadığımız toplumun değer yargıları ve sosyal konumları gereği fırsat eşitsizliklerine maruz kalmalarının bir sonucu olarak erkeklere göre daha geri planda kaldığı görülmektedir. Kadının iş gücüne katılımını etki eden faktörlerin başında eğitim düzeyi, medeni durumu, sağlık sorunları ve çocuk gibi etkiler yer almaktadır. Ülkede, bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik göstergelerdeki farklılıklardan dolayı kadının iş gücüne katılımında da sektörler arası farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıkların olmasındaki en temel etken kadınların eğitim düzeyinden kaynaklanmakta olup buna ek olarak bölgelerin sektörel olarak sağladığı avantaj ve dezavantajlardan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda TR62 Çukurova Bölgesi’nde hizmet ve tarım sektörü için kadın istihdamı ön plana çıkarken, sanayi yatırımlarının yoğun olduğu bölgelere göre kadın istihdamı nispeten yetersiz kalmaktadır. TR62 Çukurova Bölgesi’nde kadınların iş gücüne katılım oranının geliştirilmesi ve sektörler arası farklılıkların en az düzeye indirilmesi için yapılacak girişimlerin bölgenin gelişmesine doğrudan ve dolaylı olarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada kadın istihdamının eğitim alanında bölgesel yoğunluğunun fazla olduğunu düşündüğümüz TR62 Bölgesinde durumun kapsamlı olarak ele alınması ve Türkiye geneli ile karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu sebeple karşılaştırma yaparken bireylerin eğitim durumları ve ağırlıklı iktisadi çalışma kolları ele alınmıştır. Eğitim üzerinden yapılan karşılaştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre kadın öğretmen başına düşen öğrenci okul öncesi eğitim ve öğretimde Türkiye geneli için %15,55 iken TR62 Bölgesinde ise %15,29 olarak daha iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Türkiye’de öğretmen başına düşen başına düşen ilkökul öğrencisi %13,29, TR62 Bölgesinde %13,35 iken Adana ve Mersin ilinde ise sırasıyla %14,20 ve %12,38 olduğu

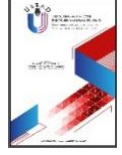
tespit edilmiştir. Bu durum Mersin ilinin diğer düzeylere göre ön planda olduğunu gösterirken Adana ilinin geri planda kaldığını göstermektedir. Ortaokul düzeyinde TR62 Bölge değerleri Türkiye genelinin gerisinde kaldığı görülürken ortaöğretim (lise) düzeyinde ise Türkiye'nin önüne geçtiği görülmektedir. Meslek liselerinde kadın öğretmen başına düşen kadın öğrenci sayısı ise ilkokul düzeyindeki değerlerle aynı sonuçları göstermektedir. Türkiye geneli ve TR62 Çukurova Bölgesi eğitimde kadın istihdamı için benzer sonuçlar gösterdiğini söylemek mümkün olup, daha iyi eğitimin verilmesi ve kadın öğrencilerden ülke ve bölge refahı için optimal düzeyde faydalanmak adına eğitime yönelik yapılan yatırım ve harcamaların iyileştirilmesi gerekmektedir. Karşılaştırma durumunun yapıldığı bir diğer kıstas ise kadın istihdamının ekonomik faaliyetlere göre sınıflandırılmasıdır. Ekonomik faaliyetlere göre ya da diğer bir ifadeyle ağırlıklı iktisadi çalışma kollarına göre karşılaştırılma yapılmasındaki ana etmen kadına verilen eğitimin önemine vurgu yapılması amaçlanmıştır. Alınan eğitim düzeyinin, kadının ekonomik faaliyet içerisinde yer alıp almamasını belirleyen bir unsur olmasıyla birlikte çalışma kollarının da belirlenmesinde bir etken olmasıdır. Bu nedenle TR62 Bölgesinde sanayi sektöründe istihdam edilen kadın sayısı beş yıl içerisinde olduğu yeri korurken Türkiye genelinde ise son beş yılda %17,1'den %16,0 düştüğü görülmektedir. Bu bağlamda sanayi sektörünün diğer sektörlerle göre bilgi ve donanım gerektirdiği göz önünde bulundurulduğunda bölgede eğitime verilen önem dikkat çekmektedir. Tarım sektöründe istihdam edilen kadın sayısı Türkiye genelinde kademeli olarak düşüş sergilemekte olup son beş yıl içerisindeki en düşük düzey %26,1'dir. Tr62 Bölgesinde ise son beş yıl içerisinde iniş çıkışların olduğu görülmekte ancak en düşük istihdam düzeyi %26,1'dir. TR62 Bölgesinin tarım ve hayvancılığa elverişli olması tarım sektöründe çalışan kadın sayısının dönemler itibariyle artış ve azalışlarının olmasında etken olabilecek bir faktör niteliğindedir. Hizmet sektöründe ise TR62 Çukurova bölgesi, Türkiye genelinin üzerinde bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Hizmet sektörü içerisinde her ne kadar sanayi sektörü kadar eğitim donanımı gerektirmese de bilgi ve donanım son derece önemli olduğu meslek gruplarından oluşmaktadır. Bu kapsamda kadınların ekonomik faaliyet grupları içerisindeki istihdamı Türkiye geneline göre iyi durumda olduğunu ve kadın istihdamının artması dolayısıyla bölgenin gelişmesi için yapılan yatırım harcamaları kadın istihdamı açısından olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. Bu sonuçların daha iyi olması ve kadın bireylerin topluma kazandırılması için Kadın haklarının korunması ve her kadının sosyal güvencesinin olup olmadığının denetiminin devlet tarafından yürütülmesi ve ağır ceza yöntemleriyle bunların önüne geçilmesi gerekmektedir. Buna ek olarak Meslek edinme ve çeşitli kurumlar tarafından hibe olarak alınan yardımın sonunda yapılan girişim için İl Özel İdaresi ve belediyelerin katkılarıyla ihraç Pazar yaratılması teşvik edilmelidir. Böylece hem kadın

girişimci sayısının artması hem de bünyesinde istihdam edilecek kadın sayısında artışların olması muhtemel olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT: Women's employment, which has an important place in the economic and social development of societies, is also of great importance for developing countries. For this reason, the structure of the female labor force and the importance of female employment have increased today. The role and importance of women in society in Turkey has long been the subject of study. Due to the patriarchal social structure, women generally remain in the background as a ready-made labor force and often cannot get the rights of their labor. Although the rise in recent years, women's labor force participation rate in Turkey is unlikely to say that it meets the expectations of the rate of increase. When the labor force participation and employment figures are analyzed in terms of gender, it is seen that women remain in the background compared to men as a result of being exposed to inequality of opportunity due to housewife, motherhood role, value judgments and social positions of the society we live in. Education level, marital status, health problems and children are the leading factors affecting women's participation in the labor force. Due to the differences in social and economic indicators between regions in the country, there are also differences between sectors in the participation of women in the labor force. The main factor in the existence of these differences is due to the education level of women, in addition to this, it is due to the advantages and disadvantages provided by the regions as a sector. In this context, while female employment is prominent in the service and agriculture sector in TR62 Çukurova Region, female employment is relatively inadequate compared to the regions where industrial investments are concentrated. In TR62 Çukurova Region, it is thought that attempts to improve the participation rate of women in the labor force and to minimize the differences between sectors will contribute to the development of the region directly and indirectly. In this study, we thought it was more of a regional concentration of female employment in education comprehensively addressing the situation in the region and Turkey aimed to compare TR62 general. For this reason, while making a comparison, the education status of the individuals and mainly economic fields of work are taken into consideration. According to the findings obtained as a result of the comparison made out of pre-school per student per teacher education and training for women throughout Turkey, while 15,55% in the TR62 Region seems to be in a better situation as 15,29%. Falling primary school pupils per teacher per capita in Turkey 13,29%, while 13,35% TR62 in Adana and Mersin provinces were found to be 14,20% and the 12,38%, respectively. This situation shows that Mersin province is in the foreground compared to other levels, while Adana province remains in the background. District

junior high values TR62 Turkey is seen as lagging behind the general secondary education (high school) level is observed that passed in front of Turkey. The number of female students per female teacher in vocational high schools shows the same results with the values at primary school level. Turkey is possible to say in general and the TR62 Region with training showed similar results for women's employment, the need for better training given and the investments made for education in order to benefit optimally for female students from countries and regions prosperity and improving expenditure. Another criterion by which the comparison situation is made is the classification of women's employment by economic activities. It is aimed to emphasize the importance of education given to women, which is the main factor in comparing by economic activities or, in other words, by weighted economic branches of work. The level of education attained is a factor that determines whether a woman is involved in economic activity or not, but also a factor in determining the branches of work. Therefore, it is observed that the industrial sector in the region TR62 number of employed women in general in Turkey while maintaining the place where the last five years five years fell from 17,1% and 16,0%. In this context, considering that the industrial sector requires knowledge and equipment compared to other sectors, the importance given to education in the region is remarkable. The number of women employed in the agricultural sector in Turkey is being exhibited a gradual decline throughout the last five years was 26,1% in the lowest level. In the TR62 Region, there are ups and downs in the last five years, but the lowest employment level is 26,1%. The fact that the TR62 Region is suitable for agriculture and animal husbandry is a factor that may be a factor in the increase and decrease in the number of women working in the agricultural sector. In the service sector TR62 Çukurova region, Turkey is seen as having an average above the general. Although it does not require training equipment as much as the industrial sector in the service sector, it consists of occupational groups where knowledge and equipment are extremely important. In this context, it is seen that women's economic activity groups in the employment yielded positive results in terms of investment expenditure women's employment for good that is the case and the woman's developments in due to the increase of employment by Turkey in general. In order for these results to be better and for women to be reintegrated into the society, the protection of women's rights and the control of whether every woman has social security should be carried out by the state and prevented by heavy punishment methods. In addition, the creation of an export market with the contributions of the Special Provincial Administration and the municipalities should be encouraged for the initiative made at the end of the assistance received as a grant from various institutions and acquiring professions. Thus, it will be possible that both the number of women entrepreneurs will

increase and the number of women to be employed within its organization will increase.

CISCO DİJİTAL HAZIRLIK ENDEKSİNDE TÜRKİYE İÇİN PERSPEKTİFLER*

PERSPECTIVES IN THE CISCO DIGITAL READINESS INDEX FOR
TURKEY

Ali İhsan ÇELEN

Dr., Ordu Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, İnsan Kaynakları
Programı, Ünye Meslek Yüksekokulu,
Ordu/Türkiye.

PhD., Ordu University, Department of Management and Organization,
Human Resource Management Programme, Ünye Vocational School,
Ordu/Turkey.

aliihsancelen@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8009-3432

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.820248

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 03.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 09.01.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Çelen, A. İ. (2020). Cisco
Dijital Hazırlık Endeksinde Türkiye İçin Perspektifler. *USBAD Uluslararası
Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 68-103.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit
edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

* Bu çalışma 9-10 Ekim 2020 tarihlerinde düzenlenen USVES 2020'de aynı başlık altında sunulan sözlü bildiriden türetilmiştir.

Öz: Küresel dijital dönüşüm sürecine uyum, günümüz toplumlarının en temel meselesi haline gelmiştir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre farklı düzeylerde hissedilen bu ihtiyaç özellikle gelişmekte olan ekonomiler için hayati önem taşımaktadır. Bu kapsamda ülkelere dijital dönüşüm sürecine genel hazır olma durumları ve bunu nasıl iyileştirebilecekleri konusunda rehberlik eden CISCO Hazırlık Endeksi (CHE), ülkelerin dijital hazırlık düzeyini ölçmek için geliştirilmiştir. Buna göre CHE; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, start-up çevresi, teknolojiyi benimseme ve teknoloji alt yapısı bileşenlerini dikkate almaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacını; küresel dijital dönüşüm sürecinde Türkiye'nin hazırlık düzeyini CISCO temel bileşenleri açısından değerlendirmek buna göre perspektifler geliştirmek oluşturmaktadır. CHE 2019 verileri ve belirlenen metrikler dikkate alınarak yapılan analizde sonuç olarak Türkiye, temel ihtiyaçlar açısından olumlu bir görünüm arz ederken iş kolaylığı ve beşeri sermaye konularında ortalamanın biraz üzerindedir. Ancak işletme ve devlet yatırımları, start-up çevresi, teknolojiyi benimseme ve teknoloji alt yapısı konularında ortalamanın altında bir görünüm arz etmektedir. Bu durum sağlıklı bir dijital dönüşümün sağlanmasında dolayısıyla küresel rekabetin korunması ve geliştirilmesi sürecinde öncelikli politikaların ne olacağı noktasında kayda değer fikirler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: CISCO Hazırlık Endeksi, Dijitalleşme, Dijital Dönüşüm, Türkiye

Abstract: Adaptation to the global digital transformation process has become the most fundamental issue of today's societies. This need, which is felt at different levels according to the development levels of the countries, is vital importance especially for developing economies. In this context CISCO Readiness Index (CRI) guides countries on their general readiness for the digital transformation process and how they can improve it. So CRI has been developed to measure the digital readiness of countries. Accordingly, CRI takes into account; basic needs, business ve government investments, ease of doing business, human capital, start-up environment, technology adoption and technology infrastructure components. In this context, the purpose of the study; to evaluate readiness level in terms of CISCO basic components and to develop perspectives for Turkey in the global digital transformation process. The analysis was made taking into account CRI 2019 data and specified metrics. As a result of this Turkey has a positive outlook in terms of basic needs. Slightly above average in terms of ease of doing business and human capital. However Turkey is below the average in terms of business and government investments, start-up environment, technology adoption and technology infrastructure. This situation offers significant ideas about what the priority policies will be in the process of realized a healthy digital transformation thereby protecting and developing global competition.

Keywords: CISCO Readiness Index, Digitalization, Digital Transformation, Turkey

GİRİŞ

Günümüz toplumlarının kalkınması ve küresel rekabet başarısı, bir anlamda dijital dönüşüme uyum sağlama becerileri ile anlam kazanmaktadır. Bu kapsamda; dijital hazırlığı tanımlamak, ölçmek, temel sorun alanlarını tespit etmek, müdahale noktalarını belirlemek amacıyla yapılan araştırmalar ve hazırlanan endeksler, dönüşümün neresinde olunduğunun tespit edilmesi ve ileriye dönük ne tür politikaların uygulanması gerektiği konusunda önemli veriler sunmaktadır. Buna göre diğer dijital hazırlık endeksleri ile kıyaslandığında daha kapsamlı ve daha anlamlı veriler sağlayan CISCO dijital hazırlık endeksi; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, start-up çevresi, teknolojiyi benimseme ve teknolojik alt yapı bileşenleri çerçevesinde ülkelere dijital dönüşümü tanımlama, anlama, sorun alanlarını tespit etme, politika ve strateji önceliklerini belirleme konularına kaynaklık etmektedir.

Öte yandan gelişmiş ülkelere kıyasla daha çok gelişmekte olan ekonomilerin önemli bir sorunsalı haline gelen dijital dönüşüm başta üretim modelleri olmak üzere; iş ve meslek yapıları, çalışma süreleri, yönetim modelleri, ücret sistemleri, eğitim, sağlık vb. birçok konuyu çevreleyen kapsamlı ve derin bir süreci ifade etmektedir. Bu kapsamda CISCO dijital hazırlık endeksinde ele alınan kategorilere göre Türkiye için öncelikli konular; güvenli içme suyu ve atık kontrolü, özellikle teknoloji transferi sağlayan dış yatırımların teşviki, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve ekonomik durgunluğun aşılması, orta ve uzun vadede işgücü katılım oranlarının arttırılması, genç işsizliğinin azaltılması, işgücünün uyumlu vasıflandırılması, start-up hızlandırıcı, teknopark ve kredi risk sermayesi fon sayılarının arttırılması, yeni girişim anlamında iş yoğunluklarının arttırılması, bilgisayar kullanımı, internet erişimi ve kullanımının yaygınlaştırılması politikalarına ek olarak fiber optik ağların genişletilmesi şeklinde ön plana çıkmaktadır. Dijital dönüşüm sürecinde belirlenen konularda politikalara ve stratejilere önem ve öncelik verilmesi küresel rekabet ve toplumsal kalkınma konularında önemli avantajlar sağlayacaktır.

1. DİJİTAL DÖNÜŞÜM

2000'li yılların başında itibaren her alanda yaşanan bilgi tabanlı dönüşüm, günümüz küresel rekabet sürecinin önemli bir argümanı haline gelmiştir. Bu durumu Kanadalı yazar ve danışman Don Tapscott Dijital Ekonomi kitabında şu cümlelerle ifade etmiştir (Tapscott, 1998: 2):

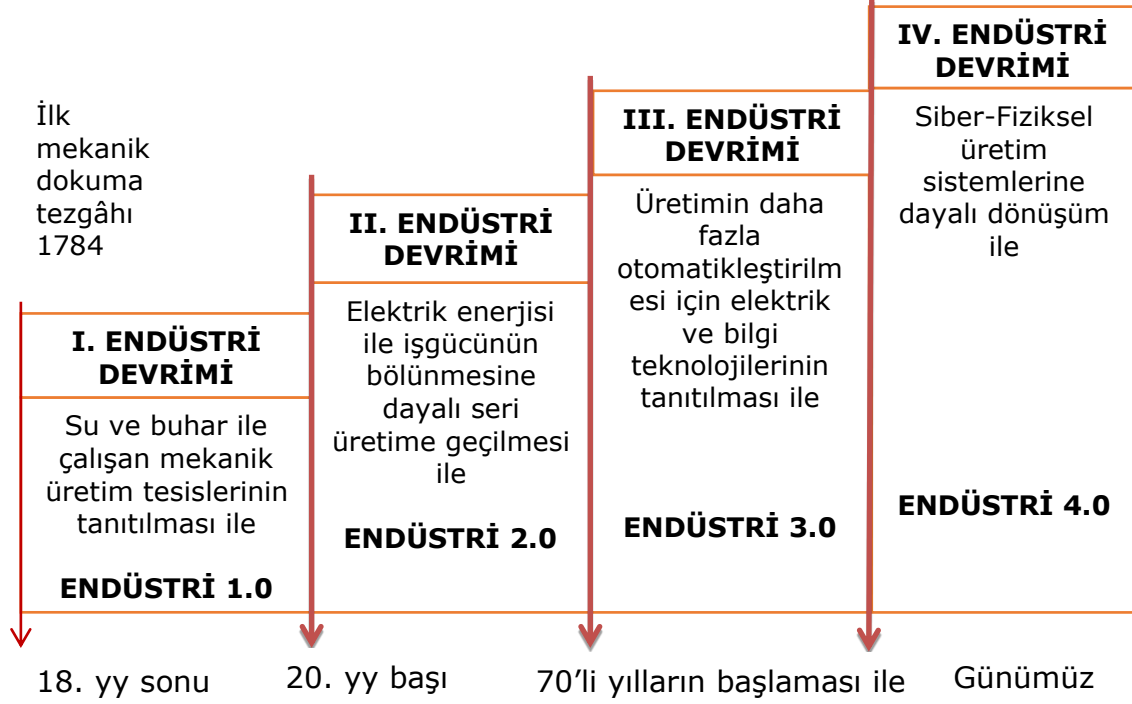
“Biz henüz yeni bir ekonomi, yeni bir politik anlayış ve bir toplumu doğuran, Ağ Üzerindeki Akıl Çağı'nın şafak vaktindeyiz. Ağ Çağı'nda işletmeler başka bir yapıya dönüşecek, hükümetler kendilerini yenileyecek ve bireyler kendi kendilerini yeniden keşfedebileceklerdir. Tüm bunlar ise yeni bilgi teknolojisi ile gerçekleşecek. Gelecek, sayısız yeni fırsat olduğu kadar yeni tehlikeleri de içeriyor. Sosyal sınıflar arasında ayrımların giderek artma, özel hayatın ve diğer hakların benzeri görülmedik bir şekilde ihlali, sosyal çatışmalar ve yapısal bir işsizlik sorunu, geleceğin karanlık yanları... Ama gelecek, toplum ve iş dünyası olarak bizim ne yaptığımıza, yani kararlarımıza ve davranış biçimlerimize göre şekillenecektir.”

Bu kapsamda ağ üzerindeki akıl çağı şeklinde tanımlanan sürecin; işletmeler başta olmak üzere hükümet yapıları ve bireyler üzerinde etkili olacağı vurgulanmıştır. Aynı şekilde bu sürecin önemli fırsatlar sunduğu kadar yeni tehlikeleri de beraberinde getireceğine dikkat çekilmektedir. Özellikle birey ve toplumların ne yaptığı, kararlarının ne olduğu ve davranış biçimlerinin nasıl şekillendiği konusu ile ilişkilendirilen bu dönüşümün, birey veya toplumun uyum yeteneği ile örtüştüğü belirtilmektedir.

Sayfa | 71

Buna göre özellikle 2000'li yılların başından itibaren her alanda kendini hissettiren bilgi tabanlı dönüşüm, günümüz rekabet sürecinin önemli bir argümanı haline gelmiştir. Nitelikli işgücü eksikliği, yaşlanan toplum, çalışma dönemi ve sonrası emeklilik, kaynak verimi ve temiz kentsel üretim, ürün parti boyutu-kitlesele özelleştirmeler, düşük hacimli daha karmaşık fabrika, ürün değişkenliğini arttırma, daha kısa ürün yaşam döngüsü, dinamik değer zinciri ağları, maliyeti azaltma baskısı vb. birçok sosyo-ekonomik gelişmeleri derinden etkileyen bu dönüşüm süreci (DFKI, 2016) Endüstri 4.0 kavramı ile tanımlanmakta ve günümüz üretim, tüketim ve yönetim ilişkilerinin açıklanmasında büyük önem taşımaktadır (Şekil 1).

Şekil 1: Endüstri Devrimleri

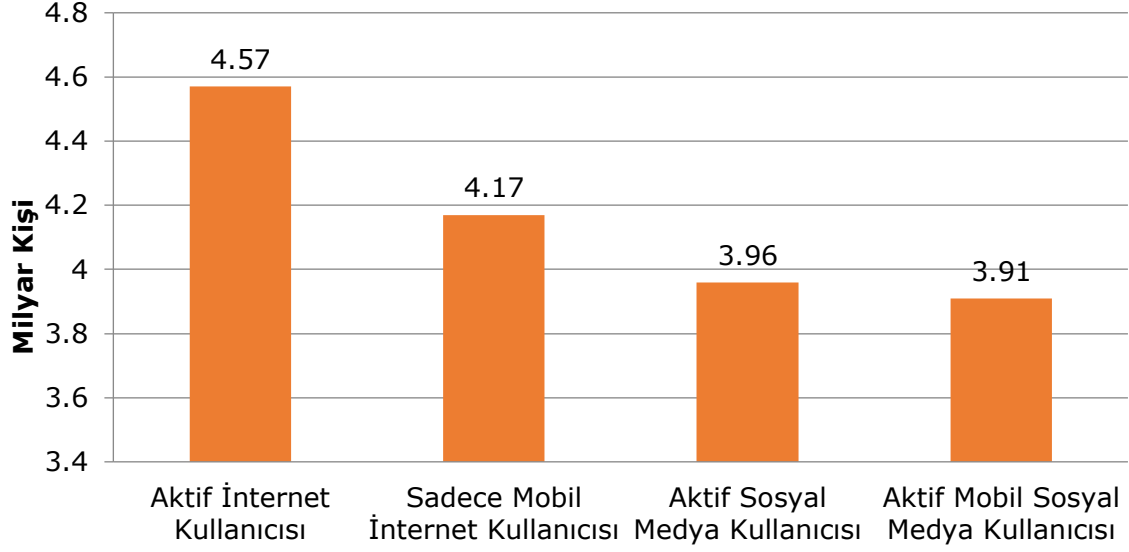

(DFKI, 2016)

18. yüzyılın son çeyreğinde ilk mekanik üretim tesislerinin gözlemlenmesi ile başlayan Endüstri 1.0'ı 20. yüzyıl başlarında elektrik enerjisi kullanılarak işgücünün bölünmesine dayalı seri üretim ile devreye giren Endüstri 2.0 takip etmiştir. 1970'li yıllar ile yeni bir kırılma noktası yaşayan üretim sistemleri, daha fazla otomatikleştirme amaçlı elektrik ve bilgi teknolojilerinin tanıtılmasıyla şekillenmiş ve Endüstri 3.0 devreye girmiştir. Dijital dönüşümün ana faktörü konumunda olan internetin 90'lı yılların ortalarından itibaren yaygınlaşmaya başlaması, bilgi tabanlı dönüşümü gündeme getirmiştir. Dolayısıyla günümüzde halen etkisi devam eden siber fiziksel üretim sistemlerine dayalı Endüstri 4.0 yaşanmaktadır.

Öte yandan dijitalleşme sürecinin en önemli göstergelerinden biri de dijital nüfus verileridir. Temmuz 2020 itibarıyla 4,57 milyara ulaşan aktif internet kullanıcısı, 4,17 milyara ulaşan sadece mobil internet kullanıcısı 3,96 milyara ulaşan aktif sosyal medya kullanıcısı ve 3,91 milyara ulaşan aktif mobil sosyal medya kullanıcı sayısının olması küresel çapta dijitalleşmenin önemli bir boyutunu göstermektedir (Grafik 1). Diğer bir ifade ile ikili kodlama sistemine göre düzenlenmiş verileri depolayan veya ileten en önemli teknolojilerden biri olarak tanımlanan internet, bu dönüşüm sürecinde küreselleşme dâhil pek çok konu üzerinde derin etkiler bırakmış ve dijitalleşmenin temel lokomotifi haline gelmiştir (Ritzer, 2011).

Grafik 1: Küresel Dijital Nüfus (Temmuz 2020)

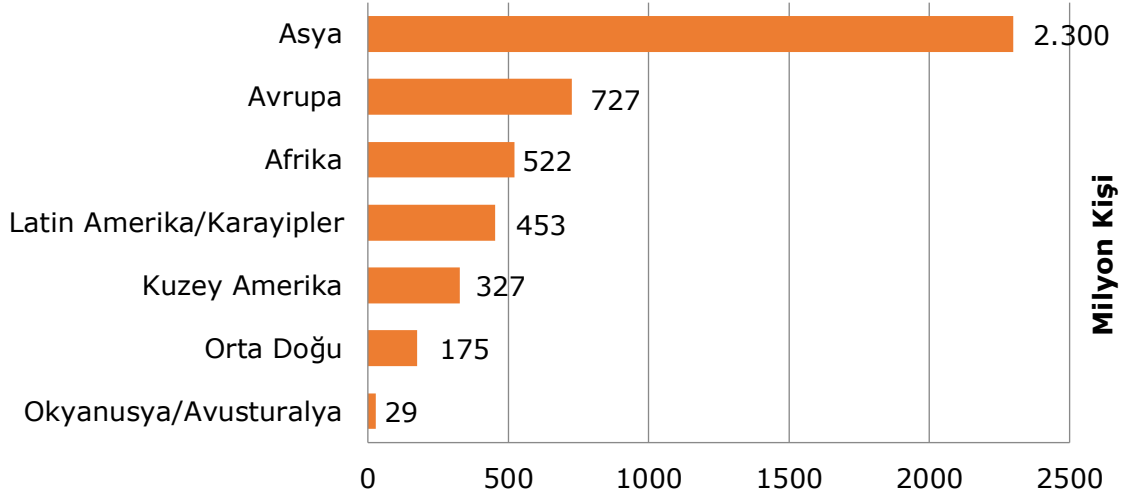

(Statista, 2020)

Aynı şekilde 2,3 milyar kişi ile en fazla Asya kıtasında bulunan kullanıcı sayısını, 727 milyon kişi ile Avrupa, 522 milyon kişi ile Afrika, 453 milyon kişi ile Latin Amerika/Karayipler, 327 milyon kişi ile Kuzey Amerika, 175 milyon kişi ile Orta Doğu ve 29 milyon kişi ile Okyanusya/Avusturalya bölgesi takip etmektedir (Grafik 2).

Sayfa | 73

Grafik 2: Kıtalar Bazında İnternet Kullanıcısı Sayısı (Mart 2020)

(Internetworld, 2020)

Mart 2020 itibariyle dünya nüfusunun %58,7'si internete girebilir hale gelirken bölgeler bazında bu dağılım Kuzey Amerika %94,6 Avrupa %87,2 Latin Amerika/Karayipler %70,5 Orta Doğu %69,2 Asya %53,6 Afrika %39,3 şeklinde gerçekleşmiştir (İnternetworld, 2020). Bu kapsamda özellikle güneydeki ülkelerin; internete ulaşmalarını imkân sağlayan bilgisayarları çalıştıracak elektrikten yoksun olmaları, yetersiz dijital

teknolojilere sahip olmaları, internet hizmeti sağlayan ana bilgisayarların çoğunun kuzeyde bulunması, alt yapı yokluğu ve bu bölgelerdeki dijital teknolojilerin maliyeti için yeterli gelire sahip olamamaları dolayısıyla internete bağlanmanın caydırıcı pahalılığı, internette web sayfalarının çoğunluğunun (%80'den fazlasının) İngilizce olması vb. (Ritzer, 2011: 423-424) sorunlarla karşılaşmaları dijital dönüşüm sürecinde kuzeydeki ülkeleri güneydeki ülkelerden daha avantajlı kılmıştır. Diğer bir ifade ile kuzeydeki ülkelerin bahsedilen konular açısından daha fazla avantaja sahip olmaları dijital dönüşüm sürecine de yansımıştır. Toplumsal kalkınma ve küresel rekabet başta olmak üzere birçok alanda hissedilen bu durum dijital dönüşümü özellikle geliştirmekte olan ülkeler için öncelikli konu haline getirmiştir.

2. DİJİTAL DÖNÜŞÜMDE CISCO ENDEKSİ VE METODOLOJİSİ

Kaliforniya merkezli Amerikalı çok uluslu bir ağ teknolojileri şirketi (2019 yılı itibarıyla 51,90 milyar dolar geliri ve 70 bin civarında çalışanı) olan CISCO Systems; ağ donanımı, yazılımı, telekomünikasyon ekipmanı ve diğer yüksek teknoloji ürünleri ve hizmetleri geliştirmekte, üretmekte ve satmaktadır. Buna göre dijital dönüşüm sürecinin merkezinde bulunan CISCO Systems, hazırlamış olduğu çok yönlü dijital hazırlık endeksi ile ülkelere önemli veriler sunmaktadır. Uygulamada IT Digital, EY Digital, IMD World Digital gibi birçok dijital hazırlık endeksi ile karşılaşmak mümkündür ancak farklı olarak CISCO; diğer dijital hazırlık endekslerine göre daha kapsamlı, daha anlamlı ve sürdürülebilir kalkınma kapsamında veriler sunmaktadır. Buna göre CISCO; dijital hazırlığı tanımlamak, ülkelerin dijital hazırlığını ölçmek ve ülkelerin dijital hazırlık süreçlerinde yükselmelerine yardımcı olabilecek temel müdahaleleri keşfetmek için tüm ülke ve bölgelerde uygulanabilir bir model sunmaktadır. Belirlenen modelde teknoloji faktörü; dijital hazırlık için kritik ve ana faktör kabul edilmektedir. Ancak CISCO, dijital hazırlığı tanımlamada sadece teknoloji faktörünü dikkate almayarak diğer endekslerine göre daha bütünsel bir yaklaşım sunmaktadır. Bu kapsamda CISCO'nun dikkate aldığı bileşenler şu şekildedir:

- Temel ihtiyaçlar
- İşletme ve devlet yatırımları
- İş yapma kolaylığı
- Beşeri sermaye
- Start-up çevresi
- Teknolojiyi benimseme
- Teknolojik alt yapı

Bir nüfusun hayatta kalması ve gelişmesini gösteren temel ihtiyaçlar göstergesi, yenilik ve teknoloji alanında yapılan özel ve kamu yatırımlarını gösteren işletme ve devlet yatırımları göstergesi, iş sürekliliğini desteklemek için gereken temel alt yapı ve politikaları gösteren iş yapma kolaylığı göstergesi, dijital yeniliği desteklemek, inşa etmek ve sürdürmek için gerekli olan vasıflı işgücünü gösteren beşeri sermaye göstergesi, bir topluluk içinde yeniliği teşvik eden başlangıç ortamını gösteren start-up çevresi göstergesi, dijital ürün ve talepleri gösteren teknolojiyi benimseme göstergesi, dijital etkinlikleri ve bağlantılı tüketicileri mümkün kılan altyapıyı gösteren teknolojik alt yapı göstergesi temel alınan bileşenlerdir. Belirlenen 7 temel bileşenden oluşan bütünsel model 0-25 arasında değişen puanlamalarla 141 ülkeye uygulanmıştır. Her ülke için Dünya Bankası, Dünya Ekonomik Forumu, Birleşmiş Milletler, Amerikan Girişimcilik Merkezi, Miras Vakfı, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Uluslararası Telekomünikasyon vb. birçok saygın kurumlardan alınan standartlaştırılmış verilere göre puanlamalar yapılmıştır. Ayrıca belirlenen ana bileşenler çerçevesinde alt kategoriler belirlenerek ana bileşenlerin hem temsil kabiliyeti arttırılmış hem de dijital hazırlık sürecine daha kapsamlı ve gerçekçi bir perspektif sunulmuştur. Bu kapsamda belirlenen ana bileşenlere atanan alt kategoriler şu şekildedir:

1. Temel İhtiyaçlar
 - Yaşam beklentisi
 - Ölüm oranı (5 yaş altı)
 - Güvenli içme suyu hizmetlerini kullanan nüfus
 - Elektrığe erişim
2. İşletme ve Devlet Yatırımları
 - Doğrudan yabancı yatırım
 - Araştırma ve geliştirme giderleri
 - Yatırım özgürlüğü
3. İş Yapma Kolaylığı
 - İş yapma kolaylığı endeksi
 - Yasal düzenlemeler
 - Lojistik performans endeksi
 - Elektrığe ulaşım süresi
4. İnsan Sermayesi (Beşeri Sermaye)
 - İşgücü katılım oranı
 - Yetişkin okuryazarlık oranı
 - Eğitim endeksi
 - Uyumlaştırılmış test puanı
5. Start-Up Çevresi

- Yeni iş yoğunluğu
 - Verilen patentler ve tescilli ticari markalar
 - Risk sermayesi yatırımı ve kullanılabilirliği
6. Teknolojiyi Benimseme
- Mobil cihaz penetrasyonu
 - İnternet kullanımı
 - Bulut hizmetleri
7. Teknolojik Alt Yapı
- Mobil geniş bant abonelikleri
 - Sabit geniş bant abonelikleri
 - Güvenli internet sunumları
 - Ev internet erişimi

3. CISCO ENDEKSİ TEMEL BİLEŞENLERİ VE TÜRKİYE

3.1. Temel İhtiyaçlar

CISCO dijital hazırlık endeksinde temel ihtiyaçlar bileşeni;

- Yaşam beklentisi,
- Ölüm oranı (5 yaş altı),
- Güvenli içme suyu hizmetlerini kullanan nüfus,
- Elektriğe erişim,

kategorilerinde değerlendirilmiştir. Endekste Japonya, Singapur, İspanya, İsviçre ve İzlanda ülkeleri ilk sıralarda yer alırken Türkiye 4 üzerinden yapılan puanlamada 3,66 puan ile 51. sırada iyi sayılabilecek bir kademede bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Temel İhtiyaçlar Bileşeninde Türkiye

Sıra	Ülke	Puan (4 üzerinden)
1	Japonya	3,98
2	Singapur	3,97
3	İspanya	3,97
4	İsviçre	3,96
5	İzlanda	3,96
...
49	Kuveyt	3,66
50	Bulgaristan	3,66
51	Türkiye	3,66
52	Litvanya	3,65
53	Tayland	3,65
54	Çin	3,65
...
Dünya Ortalaması (141 Ülke)		3,09

(CISCO, 2019)

Temel ihtiyaçlar bileşenine göre: (Worldbank, 2020)

- Türkiye’de 2000’li yılların başında 70 yıl olan ortalama yaşam beklentisi 2017 yılı itibariyle 77,16 yıla yükselmiştir.
- 2008 yılında (1000 canlı doğumda) 17,1 olan bebek ölümleri 2018 yılı itibariyle 9,1’e düşmüştür.
- 2018 yılı itibariyle elektriğe erişim nüfusun %100’üdür.
- Güvenli içme suyu konusunda ise; yılda kişi başına düşen 1.519 m³ lük su miktarı ile “su sıkıntısı çeken bir ülke” olarak tanımlanmaktadır. En önemli sorun 2030 yılına kadar 100 milyona ulaşacağı tahmin edilen nüfus miktarına karşılık kişi başına düşen su miktarının 1.120 m³ e düşeceği beklentisi, Türkiye’yi “su fakiri olma yolunda ilerlediği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum gıda güvenliği, enerji güvencesi, ekonomik büyüme, iklim değişikliği ile mücadele, biyo-çeşitliliğin korunması vs. konular açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde tatlı su kaynaklarının; kentsel atık sularının arıtılmadan ya da kısmen arıtılarak yüzey sularına deşarj edilmesi, kanalizasyon ve katı atık yığınlarının yeraltı sularını kirletmesi, tarım ilaçları, kimyasal gübreler, ormansızlaşma, yetersiz ve yanlış tarımsal uygulamalar vb. sorunlar bu kapsamda ön plana çıkmaktadır.

3.2. İşletme ve Devlet Yatırımları

CISCO dijital hazırlık endeksinde işletme ve devlet yatırımları bileşeni;

- Doğrudan yabancı yatırım (DYY),
- Araştırma ve geliştirme giderleri (ar-ge),
- Yatırım özgürlüğü

kategorileriyle birlikte ele alınmıştır. Bu bileşende Singapur, İsviçre, Hollanda, Lüksemburg ve İsveç ilk sıralarda yer alırken Türkiye 3 üzerinden yapılan puanlamada 1,37 puan ile 46. sırada yer almaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: İşletme ve Devlet Yatırımları Bileşeninde Türkiye

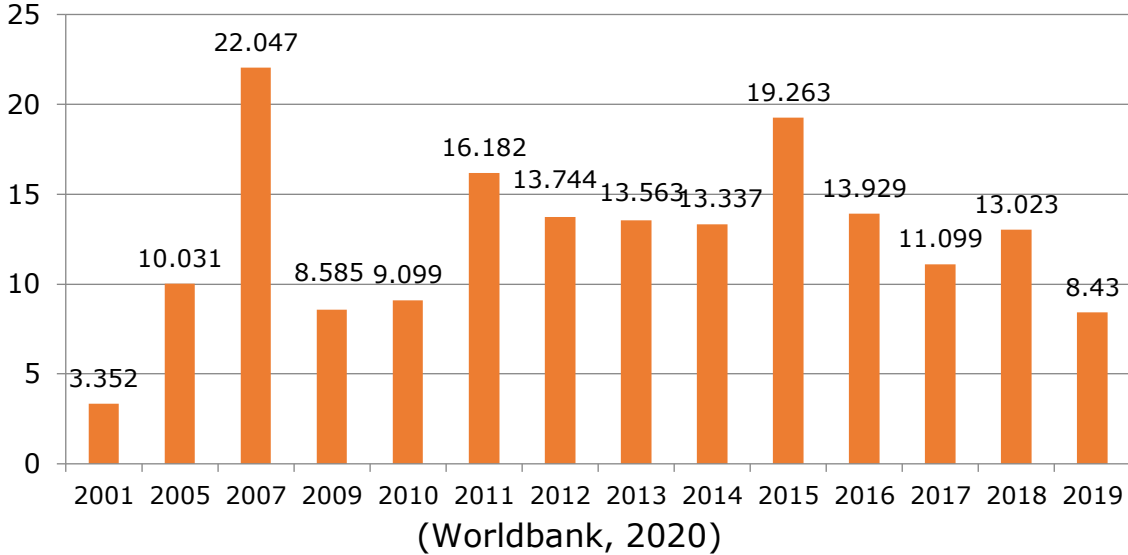
Sıra	Ülke	Puan (3 üzerinden)
1	Singapur	2,71
2	İsviçre	2,48
3	Hollanda	2,48
4	Lüksemburg	2,41
5	İsveç	2,31
...

44	Meksika	1,37
45	Karadağ	1,37
46	Türkiye	1,37
47	Panama	1,36
48	Malezya	1,35
49	Birleşik Arap Emirlikleri	1,35
...
Dünya Ortalaması (141 Ülke)		1,31

(CISCO, 2019)

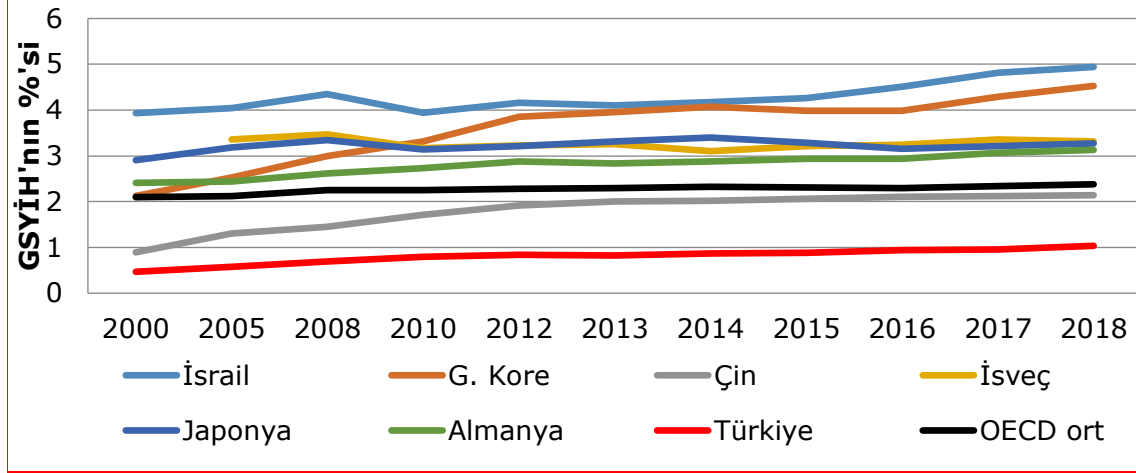
Tabloya göre Meksika, Karadağ, Panama, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri grubunda yer alan Türkiye, dünya ortalaması düzeyinde bir görünüm arz etmektedir. Bu tablonun ortaya çıkmasında etkili olan en önemli faktörlerden birini, özellikle önemli bir teknoloji transferi yöntemi olarak kullanılan DDY'ler oluşturmaktadır (Grafik 3).

Grafik 3: Doğrudan Yabancı Yatırımlar Net Girişler (Milyar \$)

Grafik 3'e göre 2007 yılında 22,047 milyar \$'a kadar yükselen DDY net girişler takip eden yıllarda dalgalı bir seyir izlemiş ve 2019 yılında, kriz sonrası dönemin en düşük seviyesini görmüştür. Diğer bir ifade ile 2019 yılında DDY net girişler %35 daralmıştır. Bu durum DDY'nin Türkiye'de önemli bir teknoloji transferi yöntemi olarak kullanılması (Tiryakioğlu, 2014), (Yıldırım, 2019) noktasında büyük önem arz etmektedir. Diğer bir ifade ile dijital dönüşüm sürecinde DDY net girişlerinin daralması, gerekli olan alt yapının kurulması ve teknoloji transferinin sağlanması noktasında negatif etkiler oluşturma potansiyeline sahiptir. Öte yandan işletme ve devlet yatırımları bileşeninde bir diğer önemli kategoriyi ise ar-ge'ye ayrılan bütçe oluşturmaktadır (Grafik 4).

Grafik 4: OECD Ülkelerinde Ar-ge Bütçesi

(Oecd, 2020)

Grafik 4'e göre İsrail GSYİH'nin %4,941'ini ar-ge bütçesi olarak ayırarak OECD sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. Bunu; Güney Kore %4,528, Japonya %3,275, İsveç %3,321, Almanya %3,13, Çin %2,141 takip etmektedir. Türkiye'de ise bu oran %1,035 olarak gerçekleşmiştir. OECD ortalamasının %2,379 olduğu dikkate alındığında Türkiye'de ar-ge'ye ayrılan payın oldukça düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca CISCO dijital hazırlık endeksi genel sıralamasında Ar-ge'ye en fazla bütçe ayıran ülkelerden İsveç 7. sırada, G. Kore 8. sırada, Almanya 14. sırada, Japonya 16. sırada ve İsrail 21. sıradadır. OECD ortalamasının altında kalan Çin 54. sırada iken Türkiye 59. sırada yer almaktadır.

Sayfa | 79

Öte yandan dünya çapında ekonomik özgürlüğü ve serbest piyasaların etkisini gösteren ekonomik özgürlük endeksi (Index of economic freedom) yine dijital dönüşüm sürecinde dikkate alınan bir diğer işletme ve devlet yatırımları kategorisini oluşturmaktadır. Buna göre 2020 yılı itibarıyla 71. sırada (64,4 puan bazında) Türkiye ılımlı özgür kategorisinde değerlendirilmektedir. Listenin başında ise Singapur (89,4), Hong Kong (89,1), Yeni Zelanda (84,1), Avustralya (82,6), İsviçre (82) ve İrlanda (80,9) yer almaktadır. Bu kapsamda raporda Türkiye ile ilgili sorun alanları şu şekilde belirtilmektedir (Heritage, 2020):

- Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında genel puan bölge ortalamasının altındadır.
- 2018 yılında bir borç ve para krizi ile birlikte ekonomik durgunluk başlamıştır.
- Kamu maliyesinin, iyi sermayeli bankaların, dinamik ve çeşitlendirilmiş özel sektörün ekonomiye sağladığı katkı belirtilmektedir.

- Acil olarak yargının etkinliği ve yolsuzlukla mücadelenin gclendirilmesi konuları dikkat çekilmektedir.
- Özellikle 2016 yılı darbe girişimi önemli bir negatif etki olarak görülmektedir. Ayrıca vergi yükünün arttığı ve parasal özgürlüğün kısıtlandığı bilgilerine de yer verilmektedir.

Bu kapsamda özellikle teknoloji transferinde önemli rol oynayan yabancı yatırımların özellikle son beş yıldı azalan bir seyir izlemesi, arge'ye ayrılan bütçenin OECD ortalamasının oldukça gerisinde kalması ve yatırım özgürlüğünde dikkat çekilen; ekonomik durgunluk, yargının bağımsızlığı sorunu, yolsuzlukla mücadele, vergi yükünün arttırılması ve kısıtlı parasal özgürlük konuları dijital hazırık sürecinde önemli sorun alanlarını oluşturmaktadır

3.3. İş Yapma Kolaylığı

Dijital hazırık endeksinde dikkate alınan bir diğer bileşen ise iş yapma kolaylığıdır. Bu bileşenin ölçülmesinde geliştirilen dört temel kategori şu şekildedir:

- İş yapma kolaylığı endeksi,
- Yasal düzenlemeler (hukukun stnlğ),
- Lojistik performans endeksi-Alt yapı derecelendirmeleri,
- Elektriğe ulaşım süresi,

Buna göre iş yapma kolaylığı bileşeninde yer alan iş yapma kolaylığı endeksi, yasal düzenlemeler (hukukun üstünlüğü), lojistik performans-alt yapı derecelendirme ve elektriğe ulaşım kategorilerine göre Türkiye; 4 üzerinden yapılan puanlamada 2,67 puan ile 45. sırada yer almaktadır (Tablo 3).

Tablo 3: İş Yapma Kolaylığı Bileşeninde Türkiye

Sıra	Ülke	Puan (4 üzerinden)
1	Danimarka	3,76
2	Almanya	3,76
3	İsveç	3,72
4	Singapur	3,69
5	Avusturya	3,68
...
43	Kosta Rika	2,70
44	Panama	2,68
45	Türkiye	2,67
46	Umman	2,65
47	Vietnam	2,64
48	Slovakya	2,64
...
Dünya Ortalaması (141 Ülke)		2,44

(CISCO, 2019)

Aynı şekilde Danimarka, Almanya, İsveç, Singapur ve Avustralya'nın ilk sıralarda yer aldığı endekste Türkiye; Kosta Rika, Panama, Umman, Vietnam ülke grubunda yer alarak ortalamanın biraz üstünde bir görünüm arz etmektedir. Buna bağlı olarak belirlenen kategoriler çerçevesinde Türkiye ile ilgili şu tespitlere yer verilmektedir:

Sayfa | 81

- Dünya bankası tarafından; aralarında iş kurma, üretim izni, elektrik enerjisi, kredi sağlama, mülkiyet, yatırımcılığın korunması, vergi ödeme, sınırlar arası ticaret, güçlendirilmiş sözleşmeler, sorun çözme, işgücü, hükümet ile anlaşma vb. kıstasların yer aldığı iş yapma kolaylığı göstergesinde 190 ülkeden Türkiye 76,8 puan ile 33. sırada yer almaktadır. Listenin başında ise Yeni Zelanda (86,8), Singapur (86,2), Hong Kong (85,3), Danimarka (85,3), Güney Kore (84) yer almaktadır (The World Bank , 2020).
- Hükümet yetkilerindeki kısıtlamalar, yolsuzluğun olmaması, şeffaflık, temel haklar, düzen ve güvenlik, düzenleyici uygulamalar, medeni kanun ve ceza kanunu vb. faktörlerin yer aldığı hukukun üstünlüğü kategorisinde 0-1 puan aralığında Türkiye, 0,42 puanla 109. sırada yer almaktadır. Bu puan ile Türkiye, yapılan sınıflandırmada en düşük kategori olarak gösterilen (0,40'ın altı) gruba oldukça yakın gösterilmektedir (World Justice Project, 2019).
- Gümrük, alt yapı, uluslararası gönderiler, lojistik yeterliliği, izleme ve izlenme, zaman konularının değerlendirildiği Lojistik Performans İndeksinde Türkiye, 3,15 puan ile 47. sırada yer almaktadır. Listenin başında ise Almanya (4,20), İsveç (4,05), Belçika (4,04), Avusturya

(4,03), Japonya (4,30) ve Hollanda (4,02) yer almaktadır (Worldbank, 2018).

- Elektriğe erişim, iş yapma kolaylığının önemli bir bileşeni ve dijital dönüşümün olmazsa olmazlarından biri olarak görülmektedir. Bu kapsamda Türkiye uyumlu ekonomiler arasında gösterilmektedir. Bu durum özellikle yeni yatırımlarda elektriğe ulaşım sürecinin her geçen yıl azalmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim 2014 yılında ortalama 62 gün olan bu süre 2019 yılı itibariyle 34 güne kadar düşürülmüştür (Worldbank, 2019).

Buna göre iş yapma kolaylığı kapsamında; iş kurma, üretim izni, yeterli elektrik enerjisi, kredi sağlama, mülkiyet, yatırımcılığın korunması, ödeme, sınırlar arası düzenlemeler, hükümet ile anlaşma, gümrük, lojistik altyapısı, uluslararası gönderiler, izleme ve izlenme, zaman, elektriğe erişim konuları iyi derecede bir görünüm arz ederken kısıtlamalar, yolsuzluk, şeffaflık, temel hakların kullanılması, düzen ve güvenlik konuları temel sorun alanlarını oluşturmaktadır.

3.4. Beşeri Sermaye

Dijital dönüşüm sürecinin önemli yönlerinden birini de beşeri sermaye konusu oluşturmaktadır. Özellikle bilgi toplumlarında önem kazanan fikir emeği ile anlam kazanan beşeri sermayenin rolü giderek artmaktadır. Bu kapsamda CISCO beşeri sermaye bileşenini ayrıca değerlendirmiş ve buna bağlı olarak dört temel alt kategori belirlemiştir:

- İşgücüne katılım oranı
- Yetişkin okuryazarlık oranı
- Eğitim endeksi
- Uyumlaştırılmış test puanı

Buna göre işgücüne katılım oranı, yetişkin okuryazarlık oranı, eğitim endeksi ve uyumlaştırılmış test puanı kategorilerinden oluşan beşeri sermaye bileşeninde Singapur, İzlanda, Yeni Zelanda, İsviçre ve Kazakistan ilk sıralarda yer alırken Türkiye 4 üzerinden yapılan puanlamada 2,45 puan ile ortalamaya çok yakın bir görünüm arz etmektedir (Tablo 4).

Tablo 4: Beşeri Sermaye Bileşeninde Türkiye

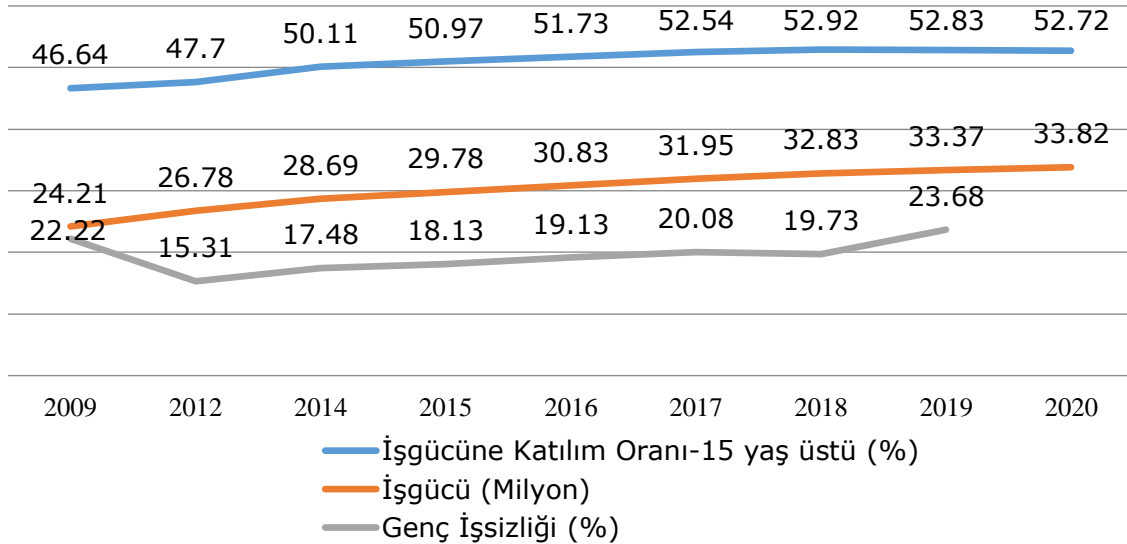
Sıra	Ülke	Puan (4 üzerinden)
1	Singapur	3,43
2	İzlanda	3,43
3	Yeni Zelanda	3,37
4	İsviçre	3,34
5	Kazakistan	3,33
...
77	Paraguay	2,46
78	Suudi Arabistan	2,46
79	Türkiye	2,45
80	Endonezya	2,45
81	Brezilya	2,45
82	Bosna Hersek	2,39
...
Dünya Ortalaması (141 Ülke)		2,40

(CISCO, 2019)

Aynı şekilde Türkiye bu puan ile Paraguay, Suudi Arabistan, Endonezya, Brezilya ve Bosna Hersek ülke grubunda yer almaktadır. Beşeri sermaye konusunda Türkiye'nin dünya ortalaması düzeyinde yer alması konusunda; işgücü katılım oranlarının OECD ortalamasının gerisinde olması, genç işsizliğin yüksek seyretmesi ve özellikle AB üyesi ülkeler ile kıyaslandığında işgücünün sayısal artışı büyük önem taşımaktadır (Grafik 5).

Sayfa | 83

Grafik 5: İşgücüne Katılım Oranı, İşgücü ve Genç İşsizliği

(Worldbank, 2020)

Grafik 5'e göre kriz ertesi yılda %46,64 olan işgücüne katılım oranı zaman içerisinde kısmen bir artış göstererek 2020 yılında %52,72 olarak gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 24,21 milyon civarında olan işgücü, 2020

yılında 33,82 milyona ulaşmış, %22,22 civarında olan genç işsizliği ise zaman içinde önemini korumuş hatta 2019 yılı itibariyle bu oran son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ayrıca beşeri sermaye konusunda Türkiye ile ilgili şu tespitler dikkat çekmektedir:

- Özellikle işgücüne katılım oranı 25-64 yaş grubu için dikkate alındığında 2019 yılı için bu oranın %62,3 olarak gerçekleşmesi ve OECD ortalamasının %78,4 olması bu kapsamda önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Aynı şekilde genç işsizliğinin yüksek olması da bu noktada dikkat çekicidir (Oecd, 2020).
- Öte yandan 2007 yılında %88 olan yetişkin okuryazarlık oranı 2017 yılı itibariyle %96'ya yükselmiştir. Bahsedilen 10 yıl zarfında en çarpıcı gelişme kadınların okuryazarlık oranlarında yaşanan artış olmuştur. Buna göre 2007 yılında %81,26 olan bu oran 2017'de %93,5 olarak gerçekleşmiştir. Aynı zaman diliminde erkeklerde ise bu oran %96,20'den %98,82'ye yükselmiştir (Statista, 2020).
- İnsani gelişim endeksinde 1990'larda 0,6'nın altında olan Türkiye, 2010 yılı itibariyle 0,7'nin üzerine çıkmış ve 2018 yılı itibariyle 0,81 puan ile 59. sırada yer almıştır. Bu kapsamda eğitim süresi 1990'da 8,9 yıl, 2000'de 11,1 yıl, 2005'te 11,9 yıl, 2010'da 13,9 yıl, 2015'te 16,2 yıl ve 2018'de 16,4 yıl şeklinde gelişim göstermiştir. (Hdr, Sayfa | 84 2020).
- Bir diğer önemli konu ise uyumlaştırılmış test puanıdır. En az 300 en fazla 625 olarak hesaplanan ve içinde TIMSS (Uluslararası Matematik ve Fen Çalışmalarında Trendler), PIRLS (Uluslararası Okuryazarlık Çalışmalarında İlerleme Süreci), PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı), SACMEQ (Eğitim Kalitesini İzleme Güney ve Doğu Afrika Konsorsiyumu), PASEC (CONFEMEN Eğitim Sistemleri Analiz Programı) göstergelerinin bulunduğu uyumlaştırılmış test puanında Türkiye; 2020 yılı itibariyle 478 puanda yer almaktadır. Aynı şekilde Beşeri Sermaye Endeksinde Türkiye, 2020 yılı itibariyle 0,65 puanda gösterilmektedir (2010'da 0,63). Diğer bir ifade ile bugün Türkiye'de doğan bir çocuk tam bir eğitim alırsa ve sağlık hizmetlerinden faydalanırsa büyüdüğünde %65 verimli olacaktır. Bu oran Avrupa ve Orta Asya ortalamasından düşük ancak üst orta gelirli ülkelerin ortalamasından yüksek bir görünüm arz etmektedir (Worldbank, 2020).

Bu kapsamda özellikle işgücüne katılım oranının OECD ortalamasının oldukça gerisinde olması, işgücü piyasasına giren birey sayısının sürekli artması ve genç işsizliğinin oldukça yüksek seyretmesi, dijital dönüşüm sürecinde çözümlenmesi gereken sorunların başında gelmektedir. Öte

yandan özellikle kadınlar arasında okuryazarlık oranının giderek artması olumlu bir gelişme iken uyumlaştırılmış test puanının ortalama bir görünüm arz etmesi ve aynı zamanda beşeri sermaye endeksi puanının Avrupa ve Orta Asya lke ortalamalarının gerisinde olması dijitalleşme sürecinde gerekli olan vasıflı işgücünün oluşturulması noktasında büyük önem taşımaktadır.

3.5. Start-Up evresi

1990'larda yaygın bir girişim türü olan dotcomlara karşılık start-up'lar; kurucuların pazara sunmak istediği tek bir ürün veya hizmete odaklanan şirketler veya girişimler olarak tanımlanmaktadır (Grant, 2020). Yeni girişim olarak da Türkçeleştirilebilen start-uplar, özellikle bilgi tabanlı dönüşüm ile çoğunlukla teknoloji alanında yapılan girişimleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kapsamda dijital dönüşüm sürecinde her geçen gün önemi daha da artan start-up çevresi dijital dönüşüm sürecinin en önemli girdilerinden birini oluşturmaktadır. CISCO dijital hazırlık endeksinde start-up çevresi:

- Yeni iş yoğunluğu
- Verilen patentler ve tescilli ticari markalar
- Risk sermayesi yatırımı ve kullanılabilirliği

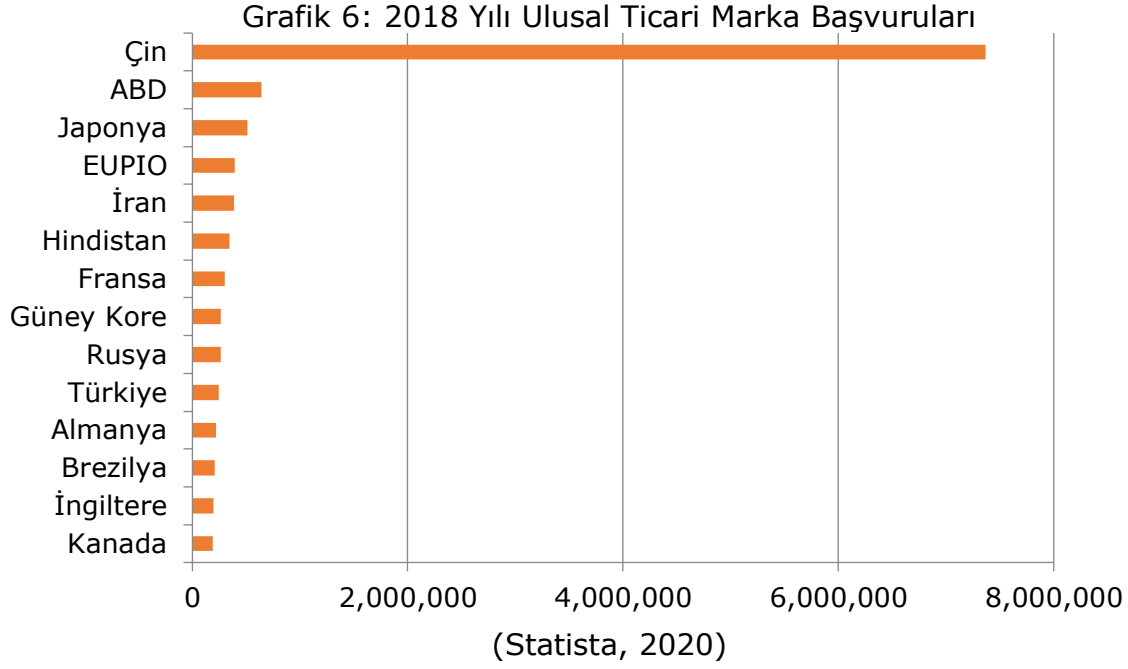
olmak üzere üç temel kategori çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kategorilere bağlı olarak Türkiye 3 üzerinden yapılan puanlamada 0,32 puan ile ortalamanın altında yer almaktadır. Aynı şekilde Lüksemburg, Singapur, İzlanda, ABD, Yeni Zelanda gibi ülkelerin ilk sıralarda yer aldığı endekste Türkiye; Tacikistan, Pakistan, Namibya, Kazakistan, Guatemala lke grubunda yer almaktadır (Tablo 5).

Tablo 5: Start-up Bileşeninde Türkiye

Sıra	Ülke	Puan (3 üzerinden)
1	Lüksemburg	2,56
2	Singapur	1,66
3	İzlanda	1,45
4	ABD	1,40
5	Yeni Zelanda	1,33
...
70	Tacikistan	0,33
71	Pakistan	0,32
72	Türkiye	0,32
73	Namibya	0,32
74	Kazakistan	0,31
75	Guatemala	0,31
...
Dünya Ortalaması (141 Ülke)		0,45

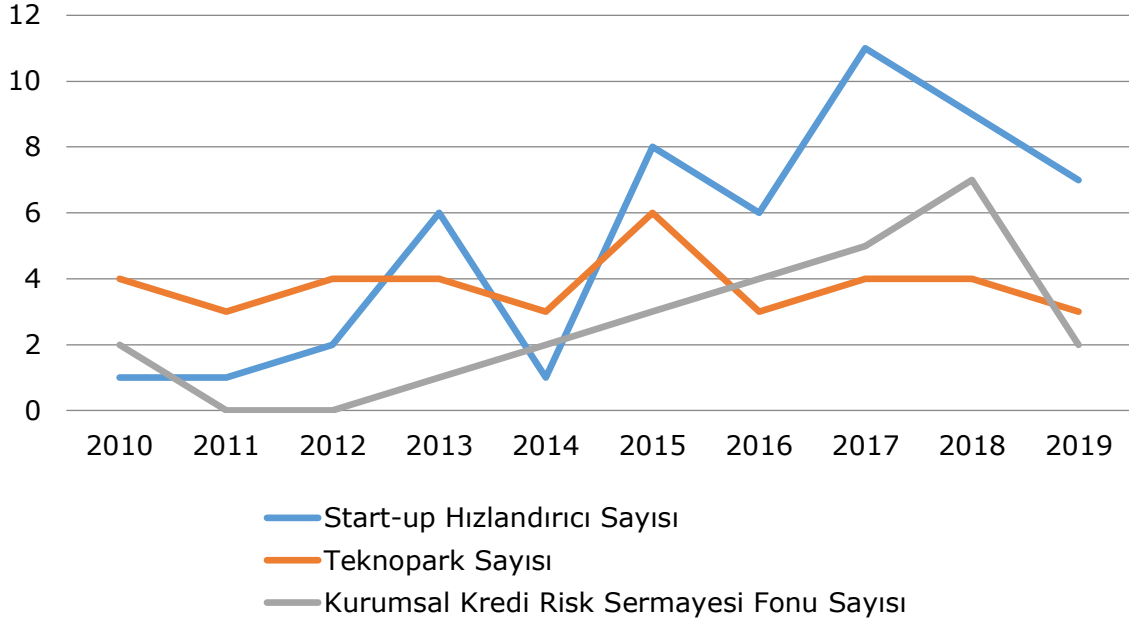
(CISCO, 2019)

Tablo 5'e göre dijital hazırlik endeksinde Türkiye'nin start-up çevresi sorunlu bir alanı oluşturmaktadır. Aynı şekilde start-up çevresine bağlı olarak diğer sorunlu alanlar ise; iş yoğunluğu, teknopark sayıları, kredi risk sermayesi fon sayıları ve start-up hızlandırıcı sayılarının yetersizliği şeklinde görölmektedir. Bu kapsamda hesaplanan (15-64 yaş grubunda 1000 kişi başına düşen) yeni iş yoğunluğu sayıları Türkiye'de 2013 yılında 0,97 iken 2014'te 1,04 2015'te 1,25 2016'da 1,18 2017'de 1,37 2018'de 1,56 şeklinde gerçekleşmiştir. Dünya Ortalaması 1,5 olan rakamın, OECD ortalaması 3,7 AB ortalaması ise 3,8'dir (Worldbank, 2020). Aynı şekilde Türkiye'de ulusal ticari marka başvuruları normal bir düzeyde iken (Grafik 6) start-up hızlandırıcı, teknopark ve kurumsal kredi risk sermayesi fonu sayıları ortalamaların oldukça gerisinde bir görünüm arz etmektedir (Grafik 7).

Mevcut bir girişimin büyümesini sağlayan hızlandırma desteği sağlayan kurum sayısı 2019 yılı itibariyle toplamda 57 iken kurulan teknopark sayısı 61 olmuştur. Özellikle şirketlerin start-up çerçevesinde destekleyici olmaları ve onları bu ekosistemde aktif uyumlu özelliği kazandırmaları açısından büyük önem taşıyan Kurumsal Risk sermayesi Sayfa | 87 Fon sayıları 2019 yılı itibariyle toplamda 26'ya ulaşmıştır. Bu kapsamda 2018 yılı itibariyle yıllık bazda gerçekleşen bu faaliyetlerin aşağı yönlü olması dijital dönüşüm sürecinde; iş yoğunluğunun, verilen patentlerin ve ticari marka sayılarının arttırılması konusunda yeni önlemlerin alınması ihtiyacını ön plana çıkarmaktadır (Grafik 7).

Grafik 7: Türkiye’de Start-up Hızlandırıcı, Teknopark ve Kurumsal Kredi Risk Sermayesi Fonu Sayıları

(Presidency of the Republic of Turkey Investment Office, 2020)

Grafik 7’ye göre iş yapma yoğunluğu açısından OECD ve AB ortalamalarının gerisinde bulunan Türkiye’de özellikle son üç yıldır start-up hızlandırıcı sayısının, teknopark sayısının ve kurumsal risk sermayesi fon sayısının azalma eğiliminde olması start-up çevresinde yaşanan sorun alanlarını göstermektedir. Aynı şekilde 2018 yılında en fazla ulusal ticari marka başvurusu yapan ülkeler sıralamasında Çin, ABD, Japonya ilk sıralarda yer alırken Türkiye’nin; Kanada, İngiltere, Brezilya, Almanya gibi ülkeleri geride bırakarak 9. sırada yer alması bir bakıma umut vericidir (Grafik 7). Diğer bir ifade ile Türkiye start-up çevresi bileşeninde ulusal ticari marka kategorisinde önemli derecede sorun yaşamazken start-up hızlandırıcı sayısı, teknopark sayısı ve kurumsal kredi risk sermayesi fon sayılarını acilen arttırması gerekmektedir.

3.6. Teknolojiyi Benimseme

Dijital hazırlık sürecinde önemli bir konuyu da toplumun teknolojiyi benimseme boyutu oluşturmaktadır. CISCO dijital hazırlık endeksinde bu bileşen;

- Mobil cihaz penetrasyonu,
- İnternet Kullanımı,
- Bulut hizmetleri,

kategorileri ile birlikte ele alınmıştır. Buna göre mobil cihaz penetrasyonu, internet kullanımı ve bulut hizmetleri kategorilerinden oluşan teknolojiyi benimseme bileşeninde Türkiye; 3 üzerinden yapılan puanlamada 1,01

puan ile ortalamanın altında yer almaktadır. Diğer bir ifade ile ABD, Kanada, Lüksemburg, Singapur ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ilk sıralarda yer aldığı endekste Türkiye; Filipinler, Gabon, İran ve Meksika gibi ülkelerle aynı kategoride yer almaktadır (Tablo 6).

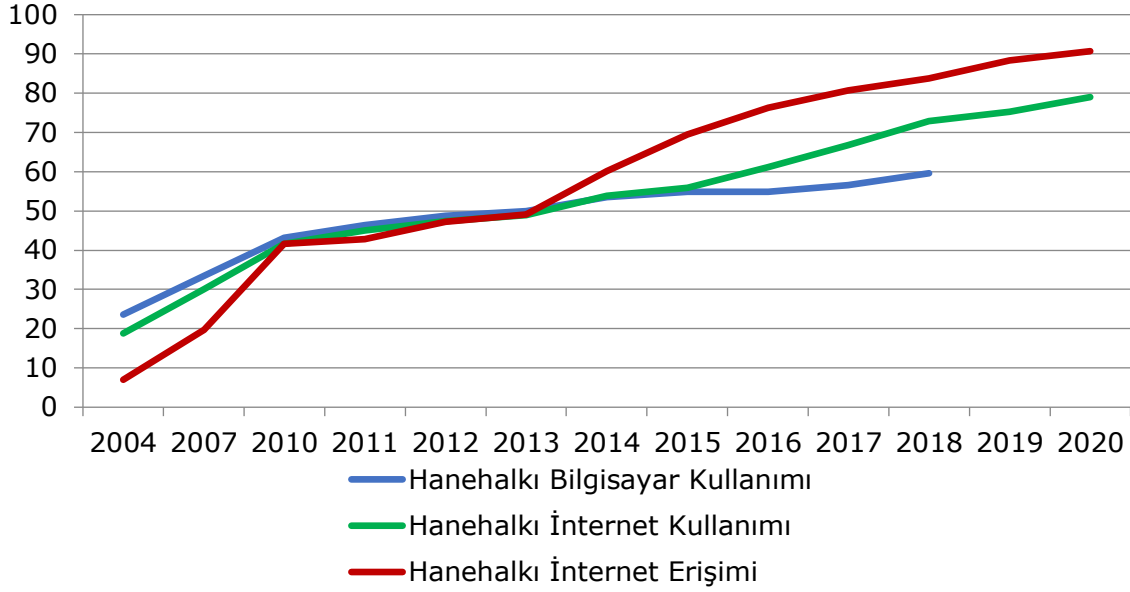
Tablo 6: Teknolojiyi Benimseme Bileşeninde Türkiye

Sıra	Ülke	Puan (3 üzerinden)
1	ABD	2,22
2	Kanada	2,05
3	Lüksemburg	2,03
4	Singapur	1,96
5	BAE	1,82
...
74	Filipinler	1,02
75	Gabon	1,01
76	Türkiye	1,01
77	İran	1,01
78	Meksika	0,99
...
Dünya Ortalaması (141 Ülke)		1,04

(CISCO, 2019).

Özellikle hane halkı açısından değerlendirilen teknolojiyi benimseme bileşeni, bilgisayar ve internet kullanımının yanı sıra internet erişimi konularını kapsamaktadır. 2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de artan bir ivme kazanan bu gruptaki gelişmeler son birkaç yıl zarfında önemli sayılabilecek boyutlara ulaşmıştır. Ancak dijital hazırlık endeksinde Türkiye'nin bu konuda genel ortalamanın altında değerlendirilmesi belirtilen kategorinin beklenen düzeyde olmadığını göstermektedir. Bu kapsamda TÜİK verilerine göre hane halkı bilgisayar kullanımı, hane halkı internet kullanımı ve hane halkı internet erişimi hızla yaygınlaşmaktadır. Ancak bu oranların halen aynı düzeydeki ülkelere kıyasla düşük olması teknolojiyi benimseme boyutunun istenilen düzeyde olmadığını bir göstergesi olarak yorumlanabilir (Grafik 8).

Grafik 8: Hanehalkı Bilişim Verileri (%)

(TÜİK, 2020)

Grafik 8'e göre 2004 yılında %10'nun altında olan hane halkı internet erişimi 2020 yılı itibariyle %90'nın üzerine çıkmıştır. Benzer bir ivme internet kullanımında da görülürken en sorunlu alan olarak hane halkı bilgisayar kullanımı göze çarpmaktadır. 2004 yılında %20'nin biraz üstünde olan hane halkı bilgisayar kullanım oranı, 2018 yılı itibariyle %60 civarında seyretmektedir. Diğer bir ifade ile 2000'li yılların başlarında oldukça düşük oranda gerçekleşen teknolojiyi benimseme gelişmeleri, özellikle son üç yıldır önemli oranda yükselme eğilimine girmiştir. Ancak bu durum diğer ülkeler ile birlikte değerlendirildiğinde özellikle bilgisayar kullanımının yeterli düzeyde olmaması önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır.

3.7. Teknolojik Alt Yapı

Teknolojiyi benimseme bileşenine bağlı olarak dijital dönüşüm sürecinde önemi vurgulanan bir diğer konu da söz konusu ülkenin teknolojik alt yapısıdır. CISCO dijital hazırlık endeksinde bu bileşen;

- Mobil geniş bant abonelikleri,
- Sabit geniş bant abonelikleri,
- Güvenli internet sunucuları,
- Ev internet erişimi

kategorileri ile tanımlanmaktadır. Bu kapsamda 4 üzerinden yapılan puanlamada Danimarka, Hollanda İsviçre, İzlanda ve Singapur ilk sıralarda yer alırken Türkiye 1,40 puan ile ortalamanın biraz üstünde Sırbistan,

Makedonya, Gürcistan ve Umman gibi ülkeler grubunda yer almaktadır (Tablo 7).

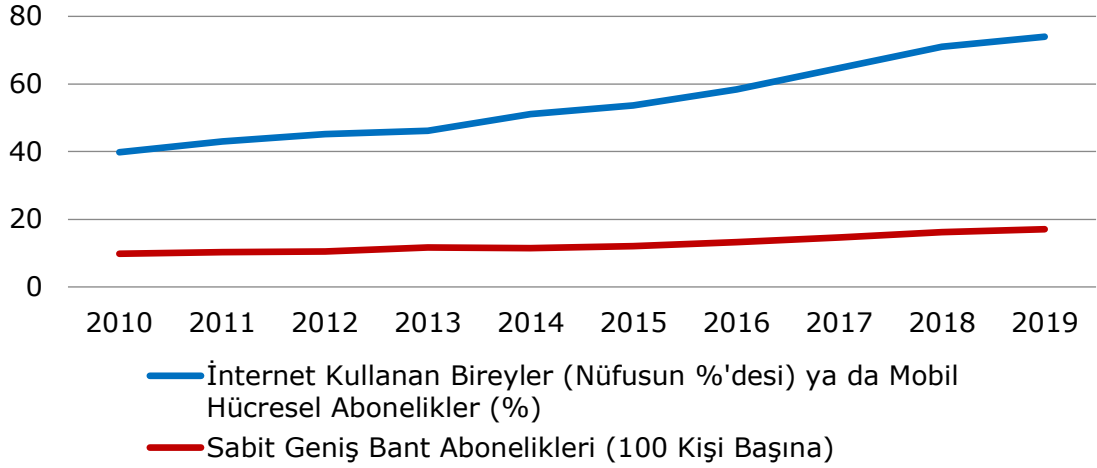
Tablo 7: Teknolojik Alt Yapı Bileşeninde Türkiye

Sıra	lke	Puan (4 zerinden)
1	Danimarka	3,44
2	Hollanda	3,12
3	İsviçre	2,85
4	İzlanda	2,85
5	Singapur	2,84
...
52	Sırbistan	1,45
53	Makedonya	1,41
54	Türkiye	1,40
55	Gürcistan	1,40
56	Umman	1,38
...
Dünya Ortalaması (141 lke)		1,17

(CISCO, 2019)

Dijital dönüşüm süreci bir ülke için; fiber optik ağlar başta olmak üzere, sahip olunan bilgisayarların donanımı, yazılımı, kapasite ve hızları, veri yönetimi, abonelik düzeyleri, güvenli sunucular vb. birçok konuyu kapsar bir nitelik taşımaktadır. Diğer bir ifade ile dijital dönüşüm hızına uyum sağlama süreci sağlam bir teknolojik alt yapı gerektirmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de özellikle 2010 yılı sonrasında mobil hücresel abonelikler bazında yaşanan gelişmeler ve güvenli internet sunucularındaki sayısal artış dönüşüm sürecine uyum sağlama sürecinde önem kazanmıştır (Grafik 9/ Grafik 10).

Grafik 9: İnternet Kullanan Birey Sayısı (Nüfusun Yüzdesi) ve Abonelikler

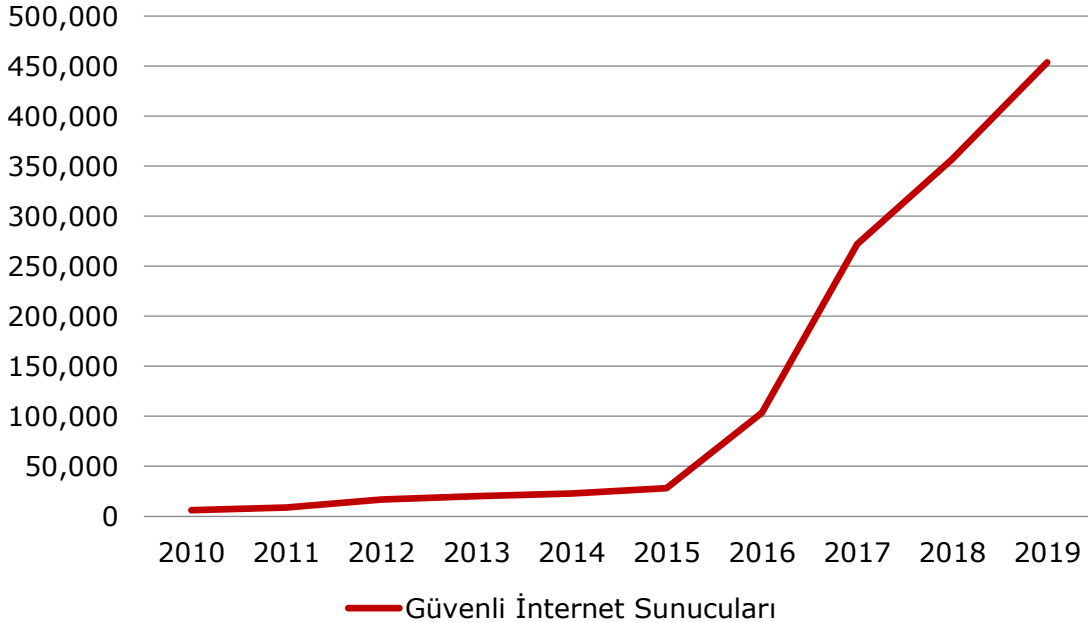

(Worldbak, 2020)

Grafik 9'da da görüldüğü üzere 2010 yılında %40 civarında olan mobil hücresel abonelik sayısı artan bir ivme ile 2019 yılı itibariye %70 bandını aşmıştır. 2010 yılı itibariyle %10 civarında olan sabit geniş bant abonelik oranı ise daha yavaş bir artışla 2019 yılı itibariyle %20 bandının altında kalmıştır. Teknoloji alt yapısı konusunda bir diğer konu ise güvenli internet sunucu sayılarıdır. 2010-2015 yılları arasında 0-50.000 arasında olan güvenli internet sunucu sayıları 2019 yılı itibariyle 450.000 bandını aşmıştır (Grafik 10).

Sayfa | 92

Grafik 10: Güvenli İnternet Sunucuları

(Worldbank, 2020)

Grafik 9 ve Grafik 10'dan hareketle Türkiye'de internet kullanan bireyler ya da mobil hücresel abonelik sayısı; sabit geniş bant abonelikleri

ve güvenli internet sunucu sayılarında bir artış eğiliminin olduğunu söylemek mümkündür. Bu artış güvenli internet sunucu sayılarında özellikle 2015'ten sonraki dönemde hızlı, mobil hücresel aboneliklerde yavaş, sabit geniş bant aboneliklerinde ise daha yavaş gerçekleşmiştir. Diğer bir ifade ile teknoloji alt yapısında yer alan kategorilerin istenilen düzeyde ve istenilen hızda gelişme göstermesine rağmen genel anlamda halen ortalamasının çok az üzerinde olması ve gelişmekte olan ülkeler kategorisinin gerisinde yer alması dijital dönüşümün önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır.

3. GENEL GÖRÜNÜM

CISCO dijital hazırlık endeksinin birinci kategorisi olan temel ihtiyaçlar kategorisine göre Türkiye'de; ortalama yaşam beklentisi yükselmektedir, bebek ölüm oranları düşmektedir, elektriğe erişim %100'e ulaşmıştır. Ancak güvenli içme suyu erişimi ve geleceği konusunda atık su kontrolü, yeraltı sularının kirlenmesi, kimyasal gübreler, ormansızlaşma, yetersiz ve yanlış tarımsal uygulamalar temel sorun alanlarını oluşturmaktadır. İşletme ve devlet yatırımları kategorisinde ise önemli bir teknoloji transfer yöntemi olarak kullanılan DDY'lerde özellikle son dört yılda daralmalar yaşanmaktadır. Bunun yanında ar-ge'ye ayrılan bütçe OECD ortalamasının gerisinde iken ekonomik özgürlük ve serbest piyasa uygulamalarının etkisi kapsamında ekonomik durgunluk, hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele, vergi yükü ve parasal özgürlük konuları temel sorun alanlarını oluşturmaktadır. Aynı şekilde *iş yapma kolaylığı* kapsamında Türkiye; iş kurma, üretim izni, elektrik enerjisi, kredi sağlama, mülkiyet, yatırımcılığın korunması, vergi ödeme, sınırlar arası düzenlemeler, sözleşmeler, hükümet ile anlaşma, gümrük, lojistik alt yapısı, izleme, izlenme ve zaman başlıkları iyi sayılabilecek bir düzeyde değerlendirilirken kısıtlamalar, yolsuzluk, şeffaflık, temel hakların kullanılması, düzen ve güvenlik konuları başlıca sorun alanlarını oluşturmaktadır.

Bunun yanında beşeri sermaye konusunda Türkiye'de; işgücüne katılım oranı, OECD ortalamasının oldukça gerisinde bir görünüm arz etmektedir. Ayrıca doğum oranlarına bağlı olarak işgücü arzının artmaya devam etmesi ve genç işsizliğin artış eğiliminde olması dengeli bir işgücü piyasasının oluşmaması noktasında büyük önem taşımaktadır. Ayrıca okuryazarlık oranlarının özellikle kadınlar arasında sürekli olarak artması olumlu bir yönü oluştururken matematik, fen çalışmaları ve diğer öğrenci değerlendirme kategorilerinde uyumlaştırılmış test puanının ve insani gelişim endeksinin OECD ve AB ülkeleri ortalamalarının gerisinde olması

bu kapsamdaki görülen sorun alanlarını göstermektedir. Start-up çevresi kategorisinde ise Türkiye’de; iş yapma yoğunluğu AB ve OECD ortalamalarının gerisinde bir görünüm arz etmektedir. Aynı şekilde star-up çevresini destekleyen teknopark sayıları, kredi risk sermayesi fon sayıları, start-up hızlandırıcı sayıları endeks ortalamasının gerisinde yer almaktadır. Verilen patentlerin ve ticari marka sayılarının arttırılması da bu kapsamda değerlendirilebilecek temel sorun alanları arasında yer almaktadır.

Dijital dönüşüm sürecinde önemli bir boyutu oluşturan teknolojiyi benimseme konusunda TÜİK verilerine göre Türkiye’de; hane halkı bilgisayar kullanımı, hane halkı internet kullanımı ve hane halkı internet erişimi özellikle son on yılda önemli oranda artış göstermiştir. Ancak bu kategorilere bağlı olarak tanımlanan teknolojiyi benimseme göstergesinin halen endeks ortalamasının gerisinde kalması bu alanda yeni yatırımların yapılması gerektiğini göstermektedir. Buna bağlı olarak dijital dönüşüm sürecinin sağlam ve kapsamlı bir teknolojik alt yapı ile şekillenmesi gereği; mobil geniş bant abonelikleri, sabit geniş bant abonelikleri ve ev internet erişim kategorilerinin önemini ön plana çıkarmaktadır. Buna göre Türkiye’de özellikle 2015 yılından itibaren katlanarak artan güvenli internet sunucu sayılarına karşılık mobil hücresel abonelikleri ve sabit geniş bant aboneliklerinde daha yavaş artış görülmektedir. Bu konuda Türkiye’nin ortalamaların çok az üstünde yer alması ve genellikle teknolojik bakımdan gelişmekte olan ülkeler kategorisinin gerisinde gösterilmesi bu alanlarda yeni yatırımların yapılması gereğini ön plana çıkarmaktadır.

Öte yandan CISCO dijital hazırlık endeksinde dikkate alınan tüm bileşenler birlikte ele alındığında belirlenen 25 puan üzerinden Türkiye, 12,88 puan ile ortalama düzeyde bir görünüm arz etmektedir (Tablo 8).

Tablo 8: Dijital Dönüşüm Sürecinde Türkiye

Sıra	Ülke	Puan (25 üzerinden)	Kategori
1	Singapur	20,26	Güçlendir
2	Lüksemburg	19,54	Güçlendir
3	ABD	19,03	Güçlendir
4	Danimarka	18,98	Güçlendir
5	İsviçre	18,86	Güçlendir

...	
57	Arjantin	13,06	Hızlandır (Yüksek)
58	Belarus	12,95	Hızlandır (Yüksek)
59	Türkiye	12,88	Hızlandır (Yüksek)
60	Makedonya	12,78	Hızlandır (Yüksek)
61	Azerbaycan	12,77	
...	
	Dünya Ortalaması	11,90	

(CISCO, 2019)

Aynı şekilde Singapur, Lüksemburg, ABD, Danimarka, İsviçre'nin ilk sıralarda yer aldığı genel sıralamada Türkiye; Arjantin, Belarus, Makedonya, Azerbaycan ile aynı kategoride yer almaktadır. Aynı şekilde hızlandır (yüksek) kategorisi dijital dönüşüm sürecinde Türkiye'nin; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, start-up çevresi, teknolojiyi benimseme ve teknolojik alt yapı konularında genel anlamda yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

CISCO dijital hazırlık endeksi, geliştirilen diğer hazırlık endekslerinden farklı olarak dönüşüm sürecini daha kapsamlı, daha gerçekçi ve sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir uzantısı olarak değerlendirmektedir. Bu kapsamda CISCO hazırlık endeksi belirlemiş olduğu yedi bileşen çerçevesinde ülkelere; hazırlık sürecini tanımlama, hazırlanma, eksikleri görme, politika ve strateji belirleme konularında önemli veriler sunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir süreci ifade eden dijital dönüşüm süreci Endüstri 4.0'ın yaşanmasında da bir köprü özelliği taşımaktadır. Diğer bir ifade ile küresel rekabetin sürdürülebilir olması ve aynı zamanda toplumsal kalkınmanın sağlanması konusunda dijital dönüşümün gereklerini belirlemek ve hayata geçirmek, çok hızlı değişen ve dönüşen küresel (dijital) dünyada en önemli konu haline gelmiştir. Buna göre gelişmekte olan ülkeler kategorisinde değerlendirilen Türkiye'nin dijital dönüşümü tanımlaması ve gerekliliklerini bugünden yerine getirmesi, küresel rekabet ve toplumsal kalkınma konularında önemli avantajlar sağlayacaktır. Bu kapsamda CISCO hazırlık endeksinde belirlenen bileşenler çerçevesinde Türkiye'nin temel sorun alanları şu şekilde belirtilebilir:

- Temel ihtiyaçlar kapsamında; güvenli içme suyu konusunda su sıkıntısı çeken ülke konumunda ve su fakiri olma yolunda ilerlemektedir.
- İşletme ve devlet yatırımları kapsamında; teknoloji transferi adına büyük önem taşıyan yabancı yatırımlar azalma eğilimde

- özellikle bütçeden ar-ge'ye ayrılan pay OECD ortalamasının çok gerisinde, hukukun üstünlüğü ve 2018 sonrası ekonomik durgunluk konusu temel sorun alanlarını oluşturmaktadır.
- İş yapma kolaylığı kapsamında; iş yapma kolaylığı endeksi, lojistik performans ve elektriğe ulaşım verileri artma eğiliminde ancak AB ve OECD ortalamalarının gerisinde bir görünüm arz etmektedir. Ayrıca hukukun üstünlüğü konusunda en düşük kategoriye sahip ülke gruplarına oldukça yakın gösterilmektedir
 - Beşeri sermaye kapsamında; işgücüne katılım oranı OECD ortalamasının oldukça gerisindedir ve genç işsizliğinin yüksek seyretmesi önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca uyumlaştırılmış test puanının ortalama bir düzeyde seyretmesi vasıflandırma sürecinde yeni önlemlerin alınmasını gerekli kılmaktadır.
 - Start-up çevresi kapsamında; iş yoğunluğunun AB ve OECD ortalamasının gerisinde olması, start-up hızlandırıcı, teknopark ve kurumsal risk sermayesi fon sayılarının yeterli düzeyde olmaması ve azalma eğiliminde olması önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır.
 - Teknolojiyi benimseme kapsamında; hanehalkı bilgisayar kullanımı, internete erişim ve kullanım oranları her ne kadar artma eğiliminde olsa da endekste ortalama bir görünüm arz etmesi bu alanda yeni yatırımları gerekli kılmaktadır.
 - Teknoloji alt yapısı kapsamında; abonelikler ve güvenli sunucu sayılarında artma eğilimi devam etmektedir. Ancak bu durumun ortalamanın biraz üstünde seyretmesi bu alanda yeni yatırımları gerekli kılmaktadır.

Buna bağlı olarak Türkiye'de dijital dönüşüm sürecinde aşağıda belirtilen politikalara ağırlık verilmesi, hem toplumsal kalkınmanın sağlanmasında hem de küresel rekabetin sürdürülmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Buna göre:

- Güvenli içme suyu ve atık kontrolü devamlılığına yönelik politikalara ağırlık verilmelidir.
- Özellikle teknoloji transferi konusunda önemli bir yöntem olarak kullanılan yabancı yatırımlar teşvik edilmelidir.
- Özellikle dış Dünya'da hukukun üstünlüğü ve 2018 yılı sonrası oluşan ekonomik durgunluk sorunlarına yönelik reformlar hayata geçirilmelidir.
- Orta ve uzun vadede işgücüne katılım oranlarının arttırılmasına ve genç işsizliğine yönelik istihdam politikalarına ağırlık verilmelidir.

- İşgücünün sadece vasıflandırılması değil uyumlu vasıflandırılması gerekmektedir aynı zamanda eğitimde uygulanan kalite kontrol sistemleri gözden geçirilmelidir.
- Start-up hızlandırıcı kurum sayıları, teknopark sayıları ve kredi risk sermayesi fon sayıları arttırılmalıdır.
- Yeni girişim anlamında iş yoğunlukları arttırılmalıdır.
- Bilgisayar kullanımı, internet erişimi ve kullanımının yaygınlaştırılması politikalarına devam edilmeli ve bu kapsamda fiber optik ağlar genişletilmeli ve güçlendirilmelidir.
- Abonelik türlerinin ve güvenli sunucu sayıları arttırılmalı ve bu kapsamda geliştirilen politika ve stratejilere ağırlık verilmelidir.

Belirtilen politikalara öncelik verilmesi sadece dijital dönüşümün başarıyla sağlanması noktasında değil Endüstri 4.0'ın yaşanması noktasında da büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda CISCO dijital hazırlık endeksi ileriye dönük politika ve stratejilerin geliştirilmesi noktasında dikkate değer ipuçları sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- CISCO. (2019). CISCO Readiness Index 2019. Erişim Adresi: https://www.cisco.com/c/m/en_us/about/corporate-social-responsibility/research-resources/digital-readiness-index.html#/.
- DFKI. (2016). Industrie 4.0: Cyber-Physical Production Systems for Mass Customization.
- Grant, M. (2020). Startup. Erişim Adresi: <https://www.investopedia.com/terms/s/startup.asp#:~:text=The%20term%20startup%20refers%20to,they%20believe%20there%20is%20demand.>
- Heritage. (2020). Erişim Adresi: <https://www.heritage.org/index/country/turkey>.
- İnternetworld. (2020). Erişim Adresi: <https://www.internetworldstats.com/stats.htm>
- OECD. (2020). Gross Domestic Spending R&D. Erişim Adresi: <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>.
- OECD. (2020). Labour Force Participation. Erişim Adresi: <https://data.oecd.org/emp/labour-force-participation-rate.htm>.
- Presidency of the Republic of Turkey Investment Office. (2020). The State of Turkish Start-up Ecosystem. <https://www.invest.gov.tr/en/library/publications/lists/investpublications/the-state-of-turkish-startup-ecosystem.pdf>.
- Ritzer, G. (2011). *Küresel Dünya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Statista. (2020). Global Digital Population as of July 2020. <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>.
- Tapscott, D. (1998). *Dijital Ekonomi*. İstanbul: KoSistem Yayınları.
- The World Bank. (2020). Doing Business. Erişim Adresi: <https://www.doingbusiness.org/en/reports/global-reports/doing-business-2020>.
- Tiryakioğlu, M. (2014). Kalkınma İçin Teknoloji-Türkiye'de Teknoloji Transferi Politikaları. Erişim Adresi: http://file.setav.org/Files/Pdf/20140911181541_turkiye%E2%80%99de-teknoloji-transferi-politikalari-pdf.pdf.
- TUİK. (2020). Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/>
- UNDP. (2020). Expected Years of Schooling (Years). Erişim Adresi: <http://hdr.undp.org/en/indicators/69706#>

- World Justice Project. (2019). Rule of Law Index. Erişim Adresi: <https://worldjusticeproject.org/sites/default/files/documents/ROLI-2019-Reduced.pdf> .
- Worldbank. (2018). Logistic Performance Index. Erişim Adresi: <https://lpi.worldbank.org/international/global/2018.%202019> .
- Worldbank. (2019). Time Required to get Electricity. Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.ELC.TIME?locations=TR>
- Worldbank. (2020). New business density-Turkey. Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/indicator/IC.BUS.NDNS.ZS?locations=TR>
Erişim Tarihi: 18.10.2020.
- Worldbank. (2020). Human Capital Project. Erişim Adresi: <https://www.worldbank.org/en/publication/human-capital> Erişim Tarihi: 12.10.2020,
- WWF. (2020). Tatlı Su. Erişim Adresi: <https://www.wwf.org.tr/calismalarimiz/tatli-su/> Erişim Tarihi: 12.10.2020.
- Worldbank. (2020). Erişim Adresi: <https://data.worldbank.org/>.
- Yıldırım, G. (2019). *Küreselleşme ve Çok Uluslu Şirketlerin Teknoloji Transferi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı. İstanbul.

Genişletilmiş Özet: Dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamak günümüz toplumlarının önemli bir sorunsalı haline gelmiştir. Dijital altyapı konusunda oldukça avantajlı bir konumda olan gelişmiş ekonomiler ve dijital dönüşüme nispeten uzak olan az gelişmiş ekonomiler hariç tutulduğunda özellikle gelişmekte olan ekonomiler için büyük önem taşıyan bu konu toplumsal kalkınma ve küresel rekabet için kilit faktör özelliği taşımaktadır. Bu noktada özellikle gelişmekte olan ekonomiler için dijital dönüşümün nasıl gerçekleştirileceği ve yönetileceği sorusu, en az dijital dönüşümün ne olduğu sorusu kadar önem taşımaktadır. Buna göre dönüşüm sürecinde; dijital hazırlığın tanımlanması, ölçülmesi, temel sorun alanlarının tespit edilmesi ve müdahale noktalarının belirlenmesi konularının önemi ön plana çıkmaktadır. Diğer dijital hazırlık endekslerine göre oldukça kapsamlı ve gerçeğe uygun veriler sunan CISCO dijital hazırlık endeksi; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, start-up çevresi, teknolojiyi benimseme ve teknolojik altyapı bileşenleri çerçevesinde dijital dönüşümü tanımlama, anlama, sorun alanlarını tespit etme, politika ve strateji önceliklerini belirleme konularına kaynaklık etmektedir. Bu kapsamda CISCO hazırlık endeksinde belirlenen bileşenlere göre Türkiye'nin temel sorun alanları şu şekilde belirtilebilir:

- Temel ihtiyaçlar kapsamında; güvenli içme suyu konusunda su sıkıntısı çeken ülke konumunda ve su fakiri olma yolunda ilerlemektedir.
- İşletme ve devlet yatırımları kapsamında; teknoloji transferi adına büyük önem taşıyan yabancı yatırımlar azalma eğiliminde özellikle bütçeden arge'ye ayrılan pay OECD ortalamasının çok gerisinde, hukukun üstünlüğü ve 2018 sonrası ekonomik durgunluk konusu temel sorun alanlarını oluşturmaktadır.
- İş yapma kolaylığı kapsamında; iş yapma kolaylığı endeksi, lojistik performans ve elektriğe ulaşım verileri artma eğiliminde ancak AB ve OECD ortalamalarının gerisinde bir görünüm arz etmektedir. Ayrıca hukukun üstünlüğü konusunda en düşük kategoriye sahip ülke gruplarına oldukça yakın gösterilmektedir
- Beşeri sermaye kapsamında; işgücüne katılım oranı OECD ortalamasının oldukça gerisindedir ve genç işsizliğinin yüksek seyretmesi önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca uyumlaştırılmış test puanının ortalama bir düzeyde seyretmesi vasıflandırma sürecinde yeni önlemlerin alınmasını gerekli kılmaktadır.
- Start-up çevresi kapsamında; iş yoğunluğunun AB ve OECD ortalamasının gerisinde olması, start-up hızlandırıcı, teknopark ve kurumsal risk sermayesi fon sayılarının yeterli düzeyde olmaması ve azalma eğiliminde olması önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır.
- Teknolojiyi benimseme kapsamında; hane halkı bilgisayar kullanımı, internete erişim ve kullanım oranları her ne kadar artma eğiliminde olsa da endekste ortalama bir görünüm arz etmesi bu alanda yeni yatırımları gerekli kılmaktadır.
- Teknoloji alt yapısı kapsamında; abonelikler ve güvenli sunucu sayılarında artma eğilimi devam etmektedir. Ancak bu durumun ortalamanın biraz üstünde seyretmesi bu alanda yeni yatırımları gerekli kılmaktadır.

Buna bağlı olarak Türkiye'de dijital dönüşüm sürecinde aşağıda belirtilen politikalara ağırlık verilmesi, hem toplumsal kalkınmanın sağlanmasında hem de küresel rekabetin sürdürülmesi konusunda büyük önem taşımaktadır. Buna göre:

- Güvenli içme suyu ve atık kontrolü devamlılığına yönelik politikalara ağırlık verilmelidir.
- Özellikle teknoloji transferi konusunda önemli bir yöntem olarak kullanılan yabancı yatırımlar teşvik edilmelidir.
- Özellikle dış Dünya'da hukukun üstünlüğü ve 2018 yılı sonrası oluşan ekonomik durgunluk sorunlarına yönelik reformlar hayata geçirilmelidir.
- Orta ve uzun vadede işgücüne katılım oranlarının arttırılmasına ve genç işsizliğine yönelik istihdam politikalarına ağırlık verilmelidir.
- İşgücünün sadece vasıflandırılması değil uyumlu vasıflandırılması gerekmektedir aynı zamanda eğitimde uygulanan kalite kontrol sistemleri gözden geçirilmelidir.

- Start-up hızlandırıcı kurum sayıları, teknopark sayıları ve kredi risk sermayesi fon sayıları arttırılmalıdır.
- Yeni girişim anlamında iş yoğunlukları arttırılmalıdır.
- Bilgisayar kullanımı, internet erişimi ve kullanımının yaygınlaştırılması politikalarına devam edilmeli ve bu kapsamda fiber optik ağlar genişletilmeli ve güçlendirilmelidir.
- Abonelik türlerinin ve güvenli sunucu sayıları arttırılmalı ve bu kapsamda geliştirilen politika ve stratejilere ağırlık verilmelidir

CISCO dijital hazırlık endeksinde Singapur, Lüksemburg, ABD, Danimarka, İsviçre'nin ilk sıralarda yer aldığı genel sıralamada Türkiye; Arjantin, Belarus, Makedonya, Azerbaycan ile aynı kategoride yer almaktadır. Bu durum dijital dönüşüm sürecinde Türkiye'nin; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, start-up çevresi, teknolojiyi benimseme ve teknolojik alt yapı konularında genel anlamda yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir. Buna göre dijital dönüşüm sürecinde ülkenin kalkınması ve küresel rekabetin sağlanması konusunda ön plana çıkan başlıklar arasında; güvenli içme suyu ve atık kontrolü, özellikle dış teknoloji transfer eden dış yatırımların teşviki, hukukun üstünlüğünün sağlanması, ekonomik durgunluğun aşılması, orta ve uzun vadede işgücü katılım oranının arttırılması, genç işsizliğinin azaltılması, işgücünün uyumlu vasıflandırılması, start-up hızlandırıcı, teknopark ve kredi risk sermayesi fon sayılarının arttırılması, bilgisayar kullanımı, internete erişim ve kullanımının yaygınlaştırılması ve fiber optik ağların genişletilmesi konuları ön plana çıkmaktadır.

Extended Abstract: Adapting to the digital transformation process has become an important problem of today's societies. This issue is a key factor for social development and global competition, especially for developing economies if developed economies that are in a very advantageous position in digital infrastructure and underdeveloped economies relatively far from digital transformation excludes. At this point, the question of how to realize and manage digital transformation is at least as important as the question of what digital transformation is, especially for developing economies. Accordingly, in the transformation process; It has become important to define and measure digital preparedness, to identify basic problem areas and to identify intervention points. CISCO digital readiness index, which offers comprehensive and realistic data compared to other digital readiness indexes; It provides resources for defining and understanding digital transformation within the framework of basic needs, business and government investments, ease of doing business, human capital, start-up environment, technology adoption and technological infrastructure components, identifying problem areas, setting policy and strategy priorities. According to this Turkey's main problem areas identified in the framework of the components CISCO readiness index is as follows:

- Within the scope of basic needs; It is a country with water shortages in safe drinking water and is on the way to becoming water poor.

- Within the scope of business and state investments; foreign investments, which are of great importance for technology transfer, tend to decrease. In particular, the share allocated to research and development from the budget is far behind the OECD average. The rule of law and the economic recession after 2018 are the main problem areas.
- Within the scope of ease of doing business; the ease of doing business index, logistics performance and access to electricity data tend to increase, but are behind the EU and OECD averages. It is also shown very close to the country groups with the lowest category of rule of law.
- Within the scope of human capital; the labor force participation rate is well below the OECD average, and the high youth unemployment is an important problem. In addition, the average harmonized test score requires new measures to be taken in the qualification process.
- Within the scope of the start-up environment; the fact that the work intensity is below the EU and OECD average, the number of start-up accelerator, technopark and corporate venture capital funds are not at a sufficient level and they tend to decrease constitute an important problem area.
- Within the scope of technology adoption; although household computer usage, internet access and usage rates tend to increase, their average appearance in the index necessitates new investments in this field.
- Within the scope of technology infrastructure; the trend of increasing subscriptions and secure server numbers continues. However, the fact that this situation is slightly above the average requires new investments in this field.

Accordingly, in the digital transformation process in Turkey must be given to the policies outlined below. This issue is of great importance both in ensuring social development and in maintaining global competition. According to this:

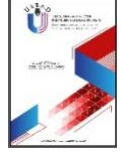
- Policies for safe drinking water and waste control continuity should be emphasized.
- Foreign investments, which are used as an important method in technology transfer, should be encouraged.
- Reforms should be implemented especially for the problems of the rule of law in the outside world and the economic stagnation after 2018.
- In the medium and long term, emphasis should be placed on increasing labor force participation rates and employment policies aimed at youth unemployment.
- The workforce should not only be qualified, but compliant, but also the quality control systems applied in education should be reviewed.
- The number of start-up accelerator institutions, the number of technoparks and the number of credit risk capital funds should be increased.
- Work intensity should be increased in terms of new initiative.

- Policies regarding the use of computers, internet access and expansion of use should be continued and fiber optic networks should be expanded and strengthened within this scope.
- The number of subscription types and secure servers should be increased and policies and strategies developed within this scope should be emphasized.

In the general ranking of the CISCO digital readiness index, Singapore, Luxembourg, USA, Denmark and Switzerland are in the first places. But Turkey Argentina, Belarus, Macedonia, situated in the same category with Azerbaijan. Accordingly, Turkey; basic needs, business and government investments, ease of doing business, human capital, start-up environment, technology adoption and technological infrastructure are generally not sufficient in digital transformation process. At this point, Turkey should give priority to policies that will be developed and implemented on the following issues and strategies: Safe drinking water and waste control, especially the promotion of foreign investments transferring foreign technology, ensuring the rule of law, overcoming economic stagnation, increasing the labor force participation rate in the medium and long term, reducing youth unemployment, harmonizing the workforce, start-up accelerator, technopark and credit risk Increasing the number of capital funds, computer usage, widespread access to and use of the internet, and expansion of fiber optic networks.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

CUMHURİYET DÖNEMİ KOZAN (ADANA) İLÇESİNİN NÜFUS COĞRAFYASI

POPULATION GEOGRAPHY OF THE DISTRICT OF KOZAN (ADANA) IN
THE REPUBLIC IN REPUBLIC PERIOD

Güven ŞAHİN

Dr., İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Coğrafya ABD.,
İstanbul / Türkiye

PhD., İstanbul University Institute of
Social Sciences, Department of
Geography, İstanbul / Türkiye

guven.sahin@ogr.iu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5054-3711

Çağatay AKYOL

Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi
Temel Eğitim Bölümü
Adana / Türkiye

PhD., Çukurova University Education
Faculty, Department of Primary
Education, Adana / Türkiye

cakyol99@cu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5912-8637

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.826039

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 04.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Şahin, G. & Akyol, Ç. (2021).
Cumhuriyet Dönemi Kozan (Adana) İlçesinin Nüfus Coğrafyası. *USBAD Uluslararası
Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 104-159.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Kozan; konumu, topografik, hidrografik ve iklimatik özellikleriyle Bereketli Hilal'in (Fertile Crescent) bir parçası olmuş ve buna bağlı olarak da medeniyet tarihi binlerce yılı aşan önemli bir yerleşim birimi olmuştur. Tarihin pek çok döneminde siyasi, dini, askeri ve iktisadi önemini korumayı başarmış olan Kozan'ın sadece Türkiye açısından değil dünya medeniyet tarihi açısından da çok özel bir merkez olduğunun altı çizilmelidir. Cumhuriyet Devri'ne kadar "Sis" adıyla bilinen Kozan, günümüzde büyük ölçüde bitkisel üretim içerisinde turuncgiller başta olmak üzere bahçecilik, hayvancılık ve ormancılık ile geçimini sağlayan, küçük ve orta ölçekli sınırlı bir sanayisi bulunan bir ilçedir. Nüfus özellikleri bakımından incelediğimiz Kozan'da 1927 – 1985 ile 1990 – 2019 yılları arasında değerlendirebileceğimiz 2 dönem söz konusudur. İlçede 1927'den sonra nüfus 1985'e değin düzenli ve hızlı bir şekilde artıyorken, sonrasında (İmamoğlu'nun ayrılmasını takiben) ilçe nüfusu çok daha yavaş bir hızla artış göstermeye başlamıştır. Yapısal özellikleri açısından ise nüfusun cinsiyet, medeni durum, istihdam, eğitim seviyesi, hareketlilik durumu gibi hususlarının da ele alındığı bu çalışmada Kozan'ın tüm göstergeleriyle nüfus analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kozan, Sis, Nüfus Coğrafyası, Demografi, Adana

Abstract: Kozan has become a part of the Fertile Crescent with its location, topographic, hydrographic and climatic features, and accordingly, it has been an important settlement whose history of civilization exceeds thousands of years. It should be underlined that Kozan, which has managed to preserve its political, religious, military, and economic importance in many periods of history, is a very special center not only from the point of Turkey but also from the history of world civilization. Known as "Sis" until the Republic Period, Kozan is today a district with a limited small and medium-sized industry that provides its living particularly with citrus fruits, horticulture, animal husbandry, and forestry largely in vegetative production. In Kozan, which we examined in terms of population characteristics, there are two periods that we can evaluate between 1927 – 1985 and 1990 – 2019. While the population in the district was increasing regularly and rapidly until 1985 after 1927, (following the departure of İmamoğlu) the population of the district started to increase at a much slower rate. In this study, in which issues such as gender, marital status, employment, education level, mobility of the population are also discussed in terms of structural features, population analysis has been made with all the indicators of Kozan.

Keywords: Kozan, Sis, Population Geography, Demography, Adana

GİRİŞ

Kozan, coğrafi konumu ve buna bağlı tabii özellikleriyle medeniyet tarihi boyunca önemini korumuş ve ele geçirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde bu köklü medeniyet geçmişinin emarelerini

çoğu yerde görmenin mümkün olduğu ilçe, sahip olduğu bu kültür mirasıyla ayrıca incelenmeye değer bir sahadır. En iyimser tahminlerle 4000 – 4500 yıllık bir medeniyet geçmişi bulunan Kozan’da, yapılan çalışmalar ve güncel literatür ışığında mazisinin daha da gerilere uzanabilecek olduğu kimi araştırmacılarca da dile getirilmiştir. Türklerin, Ermenilerin, Moğolların, Arapların, Rumların, Makedonların, Perslerin belli dönemlerde damgalarını vurmuş oldukları Kozan, bu özelliğinden ötürü gözde bir yer olması kadar bunun dezavantajlarının da yaşandığı bir yer olmuştur. Sık sık istilalara uğramış, zaman zaman büyük yağma olaylarına sahne olmuş ilçede, yerel aşiretlerin taşkınlıkları ve otorite boşluğundan ötürü de ciddi kargaşalar yaşanmıştır. Öte yandan Kozan ilçe merkezini oluşturan ve geçmişte Sis adıyla bilinen Merkez, görece önemli bir ticaret merkeziydi. Örneğin; 1572 tarihli Sis’in mufassal tahrir defterine göre; küçük dükkanlar, boyahane, sırça dükkanları, debbağhane, dokuma tezgahları ve mezbahalar bulunduğu gibi bunlardan başka hayvan ve köle pazarı, hububat pazarı, pamuk ve iplik pazarının da bulunuyordu (İdikurt, 2011: 35). Sahanın Suriye – Anadolu arasındaki ticaret yolu üzerindeki önemli duraklardan biri olması da buranın hareketliliğini artıran bir diğer faktör olmuştur.

İlçenin coğrafi şartları da buranın iskan, imar ve nüfus hareketleri üzerinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Karakteristik Akdeniz ikliminin hakim olduğu Kozan’da, bataklıkların varlığı ve her yaz şiddetini artıran sıtma salgını gibi faktörler, burada uzun bir süre geniş nüfus kitlelerinin konar – göçer bir hayat sürmesine neden olmuştur. Öyle ki, yörenin ileri gelenleri dahi, yazları yaylalara çıkmakta, ancak havalar soğumaya başlayınca ovalık sahaya dönmekteydiler. Osmanlı İmparatorluğu’nun son yılları ile Cumhuriyet Dönemi’nin ilk yıllarında ise bataklıkların kurutulması, konar-göçerlerin yerleşik hayata teşviki, narenciye tarımının yaygınlaştırılması gibi unsurlar Kozan’ın günümüzdeki sosyo-ekonomik yapısını kazanmasında büyük rol oynamıştır.

Bu çalışmada; Adana gibi iktisadi bakımdan Türkiye’nin önemli merkezlerinden birinin yüzölçümü açısından 1., nüfus miktarı açısından ise 6. sırada yer alan Kozan ilçesi, nüfus coğrafyası özelinde irdelenmiştir. Çalışmada ilçenin toplam nüfus miktarı Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemi ile tüm Cumhuriyet Dönemi’ni kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bu kapsamda nüfusun cinsiyet yapısı ve medeni durumu, şehir ve kır nüfusları, eğitim durumu, nüfus

yoğunlukları, coğrafi dağılım ve Adana ölçeğinde Kozan nüfusunun türlü açılardan yeri incelenmiştir. Buna göre de ilerleyen yıllarda demografik açıdan ortaya çıkabilecek durumlar, alınması gereken tedbirler, izlenebilecek yerel politikalar hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

Fotoğraf 1: Kozan Şehir Merkezinden Görünüm / Çok Katlı Yoğun Yapılaşma Dikkat Çekici Ölçüde Gelişme Göstermiştir

Nüfus Coğrafyası çalışmalarında karşılaşılan en önemli sorunlar arasında yer alan sayımdan sayıma değişiklik gösterebilen, sorgulanan parametrelerin süresizliğidir. Nitekim bu çalışmada da Kozan için etnik yapı, istihdam, ana dil, intihar sayıları gibi değişkenler süreklilik göstermediğinden sağlıklı çıkarımlar yapabilmek mümkün olamamıştır. Öte yandan bazı parametreler ise sadece kapsadığı dönemi içine alacak şekilde incelenmiştir. Örneğin; Adana'nın büyükşehir olmasını takiben kırsal nüfus miktarlarının 0 (sıfır) kabul edilmesi nedeniyle, sadece kırsal nüfus miktarlarının derlendiği yıllar ele alınmıştır. Nüfus ile ilgili Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından artık derlenmeyen veriler ise doğrudan ilgili kuruluşlardan elde edilmiş, bu kapsamda da Kozan İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, Kozan Sosyal Güvenlik Merkez Müdürlüğü ve Kozan Kaymakamlığı'ndan temin edilmiştir.

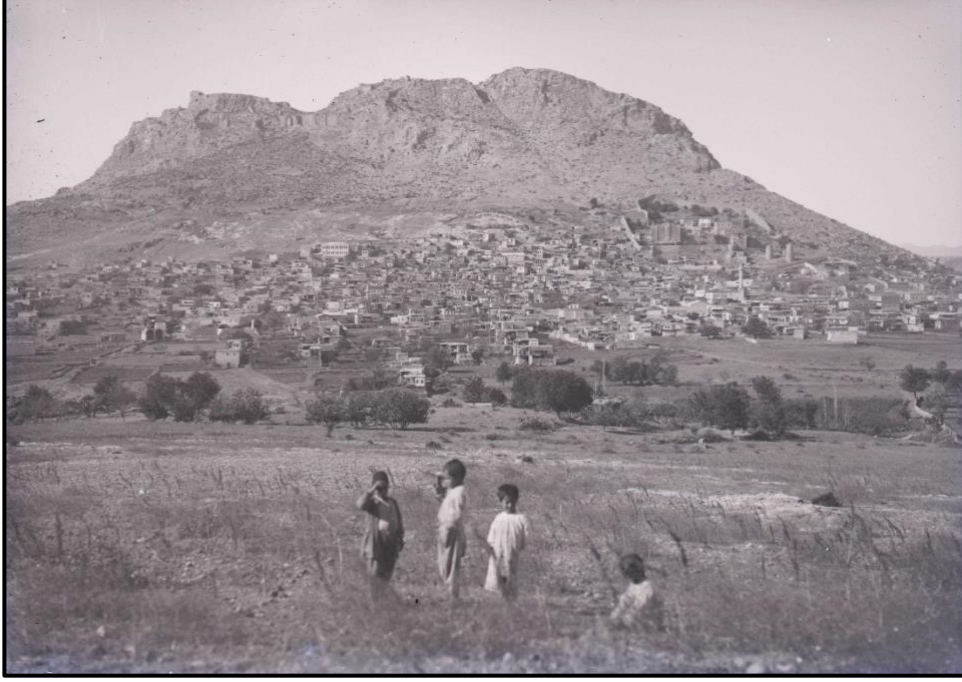
TARİHSEL SÜREÇTE KOZAN

Kozan, konumu itibariyle çok köklü bir medeniyet geçmişi bulunan sahanın bir parçasıdır. Tarihsel süreçte pek çok medeniyet kurulan bu saha, diğer çok sayıda medeniyetin de stratejik güzergâhlarından biri olmuştur. Kozan ve çevresinin özellikle yüksek

verimli arazilerle kaplı oluşu, zengin orman kaynakları burayı çoğu medeniyetin gözdesi konumuna getirmiştir. Geçmişte "Sis", "Sisium", "Siski" ve "Sision" isimleriyle anılmış olan Kozan, Kilikya Krallığı (Kilikya Ermeni Krallığı)'na da başkentlik etmiştir (Darkot, 1993: 708; Aydın, 2019: 20). Kozan'ın geçmişteki adı olan ve Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına değin kullanılmış olan "Sis" adı ilk kez Asur kaynaklarında İdrimi kitabesinde "Zise" ile aynı olduğu tahmin edilen "Sizzu/ Sissu" şeklinde geçmektedir (Ünal ve Girginer, 2007: 201; Buyruk, 2011: 14). Asur kaynağında geçen Sissu zaman içerisinde Sis şeklini alarak bugünkü Kozan ve çevresini ifade eder manada kullanılmıştır. Bununla birlikte "Sis" adının kaynağı ile ilgili başka bir yaklaşım da Asurice "Kasis" kelimesinden önce "Asis"e daha sonraları da "Sis"e dönüştüğü yönündedir. Bundan başka Sis'in, Hititler zamanında Siyam, Romalılar zamanında ise Sisiyon/Sision olarak da anıldığı kaynaklarda geçmektedir (Buyruk, 2011: 15).

Kozan'ın medeniyet tarihine bakıldığında tahmini M.Ö. 2500 – 2300 olmakla birlikte M.Ö. 2000 ila 1400 arasında kurulmuş olan Luviler (Luvi Krallığı) bölgede hüküm sürmüş ilk medeniyetlerden olup söz konusu kavim için Anadolu'nun en eski halklarından olduğu da söylenmektedir (Zangger ve Mutlu, 2016: 1055). Bundan hareketle de Kozan ve çevresi için kabaca 4000 ila 4500 yıllık bir yerleşim geçmişini bulduğunu söylemek mümkündür. Sonraları Kizzuvatna Krallığı, Hititler, Müslüman kavim ve devletlerin hakim olduğu Kozan'ın da dahil olduğu bölge, stratejik önemini yakın yıllara değin koruyarak gelmiştir. Gerçekten de henüz Orta Çağ başlarında bugünkü Kozan olan Sis için müstahkem bir hudut şehri olduğu kaynaklarda geçmektedir (Darkot, 1993: 708). Nitekim Memluk Devleti'nin kuzey sınırını da oluşturması hasebiyle Sis, hem stratejik açıdan çok önemli bir nokta olmuş hem de sık sık istilalara uğramıştır. Memlukler uzun süre Sis ve yakın çevresini de doğrudan kontrolleri altında tutmuşlardır (İdikurt, 2011: 30). Fakat sonraları özellikle Mısırlılar ile Moğolların saldırıları sonucu Sis büyük ölçüde tahribata uğramıştır (Darkot, 1993: 709). Kozan ve çevresi kısa bir süre de (21 yıl) Makedonya hakimiyetinde kalmıştır (Ertunç, 1991: 19). Kozan'ın Anadolu ve Suriye arasındaki tarihi ticaret yolu üzerinde bulunuyor olması da burayı ayrıca önemli bir merkez haline getirmiştir. Tarihte sahaya hakim olmuş pek çok medeniyet bölgede meşhur ve mamur Viranşehir, Tarsus, Mallos (Mallus), Ayas, Misis, Yılanlıkale, Toprakkale, Anavarza (Anazarva), Kozan, Payas, Karatepe, Arslantaş gibi şehirler meydana getirmişlerdir (Göney, 1976: 95). Bu durum bize

sahanın hem iskan tarihinin köklülüğü hem de yoğun nüfus hareketlerine sahne olduğuna dair önemli kanıtlar sağlamaktadır.

Fotoğraf 2: 1900'lerin Başlarında Kozan (Sis)'dan Genel Bir Görünüm
(Archives departementales de L'Eure / Fransa)

Kozan, başka bir ifadeyle eski kaynaklardaki adıyla Sis'in Kilikya Ermeni Krallığı döneminde Kral II. Levon (1236? – 1289) tarafından başkent haline getirilmesiyle burada bir dizi imar faaliyetlerine girişilmiştir (Darkot, 1993: 709). Bununla birlikte Oldenburglu Wilbrand (Wilbrand von Oldenburg / 1180? – 1233), Kral II. Levon'un hükümdarlığından önce yaşamış olup kaleme almış olduğu eserinde Sis ile ilgili olarak, "Burası kralın payitahtı olup nüfusu çok sayıda ve zengindir; şehrin surları yok idi; burada bir Ermeni başpiskoposu ve Rum patriği oturuyordu" şeklinde bilgiler vermektedir (akt. Darkot, 1993: 709). Buradan da anlaşıldığı üzere Kozan çok daha önce başkent haline gelmiştir. Saha, 630'lardan itibaren Arap istilalarına uğramaya başlamıştır (Ertunç, 1991: 21). Yörede henüz 1200'lere gelmeden, 1187 yılında 5.000 kişilik bir Türkmen kitle tarafından Maraş üzerinden akınlara başlamış ve Adana ile Tarsus'u zapt etmiştir. Bu istilanın sonunda Ermeni Krallığı'nın elinde Sis ve Anazarba kalmıştır (Sümer, 1963: 4; İdikurt, 2011: 29). Türkler her ne kadar başlangıçta Sis'i ele geçirememişlerse de genel olarak bugünkü Adana, Osmaniye ve Kahramanmaraş, Türklerin iskanına açılmaya başlamıştır. Abbasiler zamanında bir uç beyliği olan sahaya da yine Türkler getirilerek burada

iskan ettirilmişlerdir (Sümer, 1963: 3). Ramazanoğulları Beyliği'nin kurulmasıyla birlikte saha büyük ölçüde Türk yurdunun bir parçası haline gelmiş, 15. yüzyıl itibariyle de artık bölgedeki Türk hakimiyeti kökleşmiştir.

Fotoğraf 3: 1900'lerin İlk Yıllarında Kozan (Sis)'dan Bir Diğer Genel Görünüm
(Archives departementales de L'Eure / Fransa)

Kozan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli iskan hareketlerine de sahne olmuştur. İlk olarak 1800'lerin sonlarına doğru Adana, Maraş, Payas ve Sis (Bugünkü Kozan) dolaylarındaki aşiretlerin iskan edilmeleri ve kendileri için inşa olunan mahallere yerleştirilmelerine karar verilmiş, buna göre de toplam üç bin civarında hane iskan ettirilmiştir (İdikurt, 2011: 98). Sonraları özellikle Rumeli ve Girit'ten gelen Müslüman halkın bir kısmı da bu bölgede iskan ettirilmiştir (Hasgül, 2016: 86). 19. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Kilikya olarak da nitelenen sahada Türk nüfus hakim duruma geçmiş, sahada 98.000 Türk ve Türkmen, 20 bin Kürt, 16 bin Arap, 12 bin Ermeni ve az sayıda da diğer milletlerden halklar yaşamaktaydı (Ünal ve Girginer, 2007: 63). Bununla birlikte burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da özellikle bazı yabancı kaynaklarda Kilikya olarak nitelendirilen saha veya özelde Adana ile yakın çevresinin geçmişe yönelik nüfus bilgileriyle ilgili yanlış, bilimsellikten uzak çok değişik yorumlar

olduğudur. Buna göre de literatürde bölge nüfusu ve bu nüfusu oluşturan halkların sayıları çok değişkenlik göstermektedir.

Tarih	Vaka
1869	İdari olarak Adana Vilayeti kuruldu.
1893	Sis (Kozan) Kazası nüfusu 32.507, Kozan Sancağı nüfusu 84.312'dir.
1909	Tarihe Adana Katliamı ve Adana Olayları isimleriyle geçen olaylarda bölgedeki Türkler ve Ermeniler arasında etnik çatışmalar yaşanmış ve binlerce kişi yaşamını yitirmiştir.
1921	Adana ve çevresi Fransız işgalinden kurtuldu. Cebelibereket, Sancak oldu.
1923	Cebelibereket Vilayeti kuruldu.
1926	Kozan idari olarak vilayetken ilçe statüsüne getirildi.
1927	Cumhuriyet Dönemi ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre Kozan nüfusu 26.685 olarak tespit edildi.
1933	Adana ilinin adı Seyhan olarak değiştirildi. Cebelibereket vilayeti alınan kararla kaza oldu.
1936	Cebelibereket için yeniden il statüsüne getirilmesi talep edildi.
1955	Kozan'da şehir nüfusu 10.000'in üzerine çıktı.
1956	Seyhan ilinin adı değiştirilerek tekrar Adana yapıldı.
1959	İmamoğlu nahiye merkezi olmuş, Kozan'ın Merkez ve Sırkıntı nahiyelerinden toplam 13 köy İmamoğlu'na bağlanmıştır.
1970	Kozan nüfusu ilk defa 100.000'in üzerine çıktı.
1986	Adana, Büyükşehir statüsü kazandı.
1987	İmamoğlu, Kozan'dan ayrılarak müstakil bir ilçe statüsü kazandı.
1996	Osmaniye il statüsü kazandı ve Türkiye'nin 80. ili oldu.
2011	Kozan'ın "İl" olması için dönemin milletvekillerinden bir kısmı kanun teklifi sundu.

Tablo 1: Demografik ve İdari Açından Adana – Kozan ve Yakın Çevresinin Kronolojisi

Kozan'ın demografik yapısının izahı ve tarihsel süreçteki nüfus noktasında yaşanan değişimlerin daha iyi bir şekilde izah edilebilmesi için ilçede idari manada yaşanan değişimlerin çok iyi bilinmesi lazım (Tablo 1). Nitekim bazı dönemlerde nüfus hareketlerinden ziyade idari manada yaşanan değişimlerden kaynaklı olarak nüfusta değişimler söz

konusu olmuştur. Kozan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gidilen yeni yerel yönetim ve idari teşkilatlanma hareketleriyle birlikte şekillenmeye başlamıştır. 1800'lerin ilk yarısında Adana Eyaleti; Adana, Tarsus, Alanya (Alaiye), İç İl (İçel), Sis, Uzeyr ve Beylân livalarından oluşuyordu (Akbal, 1951: 623; Karpas, 2003: 52; Aydın, 2019: 10). 1864'teki Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi (Vilayet Kanunu) ile birlikte daha küçük idari birimler oluşturulup merkezi yönetimin güçlendirilmesine çalışılmıştır. Başlangıçta bütünüyle Halep Sancağı'nı oluşturan bölge, daha sonra ikiye ayrılmış, 1869'da Adana Vilayeti ayrı bir ünite olarak tesis edilmiştir. Burayla birlikte aynı dönemde İçel (İç İl), Mersin, Kozan ve Cebelibereket'te ayrı birer idari yapılanmaya kavuşmuştur. Kozan Sancağı; Sis (Kozan), Kadirli, Haçin (Saimbeyli) ve Beylanköy (Feke) kazalarından oluşmaktaydı* (Şekil 1). Sancak Merkezi olan Sis ise beş mahalle, seksen köy ve Sırkıntı Nahiyesinden oluşmaktaydı (Hasgül, 2016: 30). 1900'lerin ilk yılları itibariyle Adana Vilayeti; Adana, Kozan, Cebelibereket (Cebel-i Bereket) ve Mersin sancaklarından ve toplamda 15 kazadan oluşuyordu. Kozan Sancağı da; Kozan, Haçin, Feke ve Kars-ı Zülkadriye (Kars Pazarı, Kadirli) kazalarından oluşmaktaydı (Tutar, 2002: 151; Şaşmaz, 2015: 15; Çanak ve Yeşil, 2015: 104). Fakat I. Dünya Savaşı'nı takiben tüm bu çevrenin Fransızlar tarafından işgale uğramasıyla bölgede birtakım idari değişiklikler yapılmasına gidilmiştir. Cebelibereket ise önceleri merkezi Payas iken 1877'de Yarpuz'a taşınmıştır. 1890'da Adana Vilayeti'ne bağlanan Cebelibereket'e Payas, Osmaniye, İslahiye, Hassa ve Bulanık kazaları da bağlanmıştır (Halaçoğlu, 1993: 186). 1908'de ise Osmaniye, Sancak merkezi olmuştur. 1921'e gelindiğinde Cebelibereket sancak; 1923'te de vilayet olmuştur. 1933'te ise Cebelibereket ikiye bölünerek Adana ve Gaziantep'e paylaştırılmıştır. Daha sonraki yıllarda Adana'da yine bir takım idari değişiklikler yaşanmış ve bu durum bazı ilçe nüfuslarını etkilemiştir. 1986'da Büyükşehir olan Adana'da, ertesi yıl İmamoğlu ilçe olmuş ve Kozan'dan ayrılmıştır. 1996'ya gelindiğinde ise Osmaniye il olmuş ve Merkez ilçe, Toprakkale, Hasanbeyli, Sumbas, Kadirli, Düziçi, Bahçe ilçeleri buraya bağlanmıştır. Son duruma göre de Kozan ilçesi Osmaniye ile (Sınırının büyük bir kısmını Sumbas ilçesi oluşturmaktadır) komşu olmuştur.

* V. Cuinet, 1891 yılında yayınlanan ve yöre hakkında teferruatlı bilgiler aktardığı eserinde Kozan Sancağını; Sis, Kars, Haçin ve Feke kazalarından oluştuğunu ve toplamda 324 köyün bulunduğunu belirtmiştir.

Şekil 1: Sadeleştirilmiş Kozan Sancağı'nın Lokasyonu

Kozan ile ilgili en önemli idari girişimlerden birisi de 2011'de TBMM'ye, dönemin milletvekillerinden bir kısmı tarafından Kozan'ın il olması yönünde sunulan kanun teklifidir. Söz konusu kanun teklifinde* Kozan'ın il olması ile ilgili coğrafi, iktisadi ve tarihi gerekçeler sıralanmış, nüfus konusunda da 2009 yılı ADNKS sonuçları sunulmuştur. Buna göre de Kozan'ın;

Sayfa | 113

“Adana il sınırları içerisindeki en büyük iki ilçeden biri durumunda olan Kozan, birçok ilden bile daha çok nüfusa sahiptir. Toplam 87 köyü, 15 mahallesi ve 1 beldesi bulunan Kozan ilçe merkezinin, 2009 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre şehir merkezi nüfusu 74.521, köy ve beldelerin nüfusu 51.292 olmak üzere nüfus toplamı 125.813'e ulaşmış bulunmaktadır” (akt. Şaşmaz, 2014: 107).

ifadeleri kullanılmıştır. Buna göre Kozan iline Aladağ, İmamoğlu, Feke, Saimbeyli ve Tufanbeyli ilçelerinin bağlanması teklifi verilmiştir. Her ne kadar yakın yıllara kadar Kozan halkı ve bir kısım yöneticilerce bu görüş savunulmuş olsa da bu şekilde bir idari düzenlemeye gidilmemiştir.

* TBMM'ye sunulan dilekçe 3 Şubat 2011 tarihinde, İçişleri Bakanlığı ile Plan ve Bütçe Komisyonu'na havale edilmiştir.

Kozan'ın demografik özellikleri noktasında dikkat çekilmesi gereken bir nokta da ilçedeki etnik durumdur. Daha önce de ifade edildiği üzere farklı kaynaklarda değişik rakamlar göze çarpmakla birlikte Adana geneli ve Kozan'da belli bir Ermeni nüfustan bahsedilmekteydi. İmparatorluğun son yılları için Kozan'da toplam nüfus 1900'de 17.367'si Müslüman, 2.262'si Gayrimüslim, toplam 19.629 kişiden; 1914'te ise 20.763'ü Müslüman toplamda 24.830 kişiden oluşmaktaydı (Karpas, 2003: 210; Çanak ve Yeşil, 2015: 106; Aydın, 2019: 31). Gayrimüslim nüfusunun büyük bir kısmını ise Ermeniler oluşturmaktaydı. Fakat yaşanan gelişmeler sonrasında Kozan'da hiç Ermeni varlığı kalmamış ve ilçedeki 1927 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 26.685 kişinin Müslüman nüfustan oluştuğu kaydedilmiştir (İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929: 140). Yöredeki Ermeni nüfusun azalmasında özellikle tarihe 1909 Adana Olayları veya Adana Katliamı adıyla geçmiş etnik çatışmalar etkili olmuştur. Müslüman halk ve Ermeniler arasında yaşanan ve etnik bir çatışmaya dönüşen olaylarda günümüzde hala taraflar ölen kişi sayısı konusunda anlaşamamaktadırlar. Literatürde 5 bin ila 30 bin arasında Ermeni'nin öldürülmüş olduğuna dair farklı rakamların bulunduğu söz konusu olayları takiben 1915'te yaşanan Ermeni Tehciri, bölge etnik yapısını ve nüfus miktarını büyük ölçüde değiştirmiştir*. Her ne kadar bir kısım Ermeni bölgede kalmış olsa da Ankara Antlaşmasını takiben geri kalan Ermeniler de bölgeyi kitleler halinde terk etmiştir. Sonuç olarak Kozan'da Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında oluşan bu etnik değişiklik ile ilçe günümüzdeki şeklini almıştır.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE KOZAN NÜFUSU

Kozan, ovalık ve dağlık saha arasındaki geçiş alanında kurulmuş, güneyi ovalık, kuzeyi ise dağlıktır. İlçe genel olarak çukur ova olarak bilinen geniş sahanın "Yüksek Ova" olarak adlandırılan kesiminde kurulmuştur. İlçenin ovalık kesimlerinde yükseltisi 200 metreyi bulmayan irili ufaklı kalker tepeler söz konusu olup, kuzeye doğru dağlık sahaya geçilmektedir. Kısaca Kozan için Toros Dağları ile Çukurova arasındaki hafif eğimli sahada kurulmuştur da diyebiliriz. İlçe, Deliçay ve Sümbaş (Sumbas) çayları arasında bulunmakta olup denizden ortalama yükseltisi 125 m., il merkezine uzaklığı 70 km. olan bir yerleşmedir. İlçede yükselti güneyden kuzeye doğru artmakta,

* 1909'daki olaylarda hem Ermeniler hem de Türkler tarafından çok sayıda kayıplar verilmiş olup bu konuda hala kesin bilgiler söz konusu değildir.

buna bağlı olarak güney kesimdeki ovalık alanlarda tarla tarımı ve bahçecilik yaygınlaşırken, kuzeye doğru yaylalarda hayvancılık ve ormancılık yaygınlık kazanmaktadır. Son olarak idari şeklini İmamoğlu'nun ayrılmasıyla kazanan Kozan; kuzeyde Saimbeyli ve Feke, kuzeybatıda Yahyalı (Kayseri), batıda Aladağ, güneyde İmamoğlu ve Ceyhan, doğuda da Osmaniye (Sınırın büyük bir kısmını Sumbas ilçesi oluşturmaktadır) ile komşudur (Şekil 2).

Şekil 2: Kozan İlçesinin Lokasyonu

Kozan'da nüfusun genel özelliklerini izaha başlamadan evvel ilçe nüfusunun tarihsel süreçteki seyrini izah etmek gerekmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde her ne kadar çeşitli gayelerle (Asker durumu, vergi tespiti gibi) sayımlar yapılmış olsa da bunlar günümüzdeki nüfus sayımlarıyla kıyaslanamayacak mahiyette olup sağlıklı bilgi vermekten de uzaktır. Öte yandan özellikle İmparatorluğun parçalanıp Milli Mücadele sonrası modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması aşamasında da uluslararası kamuoyu algısı oluşturmak için çok değişik veriler de ortaya atılmıştır. Örneğin; 1831'de Adana nüfusunun 92.619 olduğu, bunun da 81.166'sının Müslüman, 5.865'inin Kıpti, 2.826'sının Ermeni ve 2.762'sinin de Reaya olduğu belirtiliyorken Berlin Kongresi (1878)'nde Ermeni Patriği Nerses

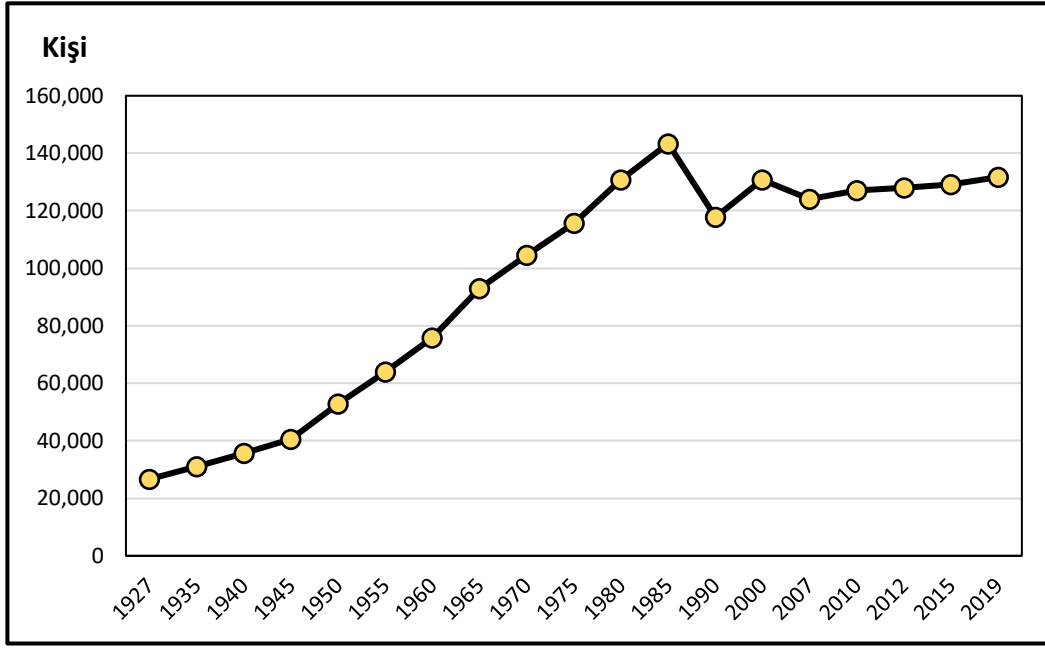
tarafından sunulan tebliğde ise Adana nüfusunun 134.000 civarında Hıristiyan, 86.000 kadar da Müslüman halktan oluştuğu belirtilmiştir (Akbal, 1951: 628; Karpas, 2003: 94). 1864'te yöreye giden Cevdet Paşa (1823 – 1895) tarafından yapılan incelemeler neticesinde Kozan (Sis)'da 4.308 hane, 25.848 nüfus sayılmıştır. Yine salnamelerden hareketle Kozan nüfusu 1870'te 35.276 erkek (26.849'u Müslüman), 1877-78'te 33.622, 1882'de de 21.971 (13.802'si Müslüman) olarak kayıtlara geçmiştir (Karpas, 2003: 160; Hasgül, 2016: 51). 1891 yılında basılmış olan eserinde ise Vital Cuinet (1833 – 1896), Kozan Sancağı toplam nüfusunu 60.084, sadece Sis kazasının da 9.959 kişiden (3.500 kadarı kent nüfusu) oluştuğunu belirtmiştir (Cuinet, 1891: 5). Kozan nüfusu için Cuinet tarafından verilen sayılara çoğu araştırmacı tarafından şüpheyle yaklaşılmış, söz konusu dönem için Adana Vilayet Salnamesi'nde, Kozan Sancağı için 55.156 Müslüman, 16.865 Gayrimüslim sayılmış olup toplam nüfus 72.021 olarak belirtilmiştir. Sadece Sis Kazası nüfusu ise 20.310 kişiden oluşmakta olup bunun da 18.225'i Müslüman halk teşkil etmektedir (Tutar, 2002: 162). Sonuç olarak Kozan ve çevresi için 1800'lerin sonu ile 1900'lerin başlarında nüfus miktarının çok değişmiş, aynı zamanda da tutarsız kayıtların olduğunu belirtmek gerekir. Kozan ve yakın çevresindeki isyanlar ve huzursuzluklar (Kozanoğulları Ailesinin faaliyetleri gibi), aşırı sıcaklık ve çevredeki bataklıklara bağlı olarak gelişen sıtma salgını, son olarak da Ermeni halkın faaliyetleri gibi faktörlerle nüfus miktarları ciddi manada değişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da merkezi otoriteyi kuvvetlendirmek ve bölgede yerleşik hayatı özendirmek amacıyla bir dizi uygulamaya girişmiş, asayişin sağlanması, bataklıkların kurutulması ve imar faaliyetleriyle birlikte Kırım ve Balkanlardan gelen bir kısım göçmenlerin buralarda iskan edilmesiyle yeni bir düzen sağlanmaya çalışmıştır.

Yıllar	Adana Nüfusu	Kozan Nüfusu	Kozan Nüfusunun Oranı (%)
1927	227.718	26.685	11.7
1935	383.645	31.151	8.1
1940	375.777	35.752	9.5
1945	418.740	40.563	9.7
1950	508.518	52.844	10.4
1955	628.505	63.940	10.1

1960	760.803	75.883	9.9
1965	902.712	92.885	10.3
1970	1.035.377	104.569	10.1
1975	1.240.475	115.679	9.3
1980	1.485.743	130.800	8.8
1985	1.725.940	143.373	8.3
1990	1.934.907	117.704	6.1
2000	1.849.478	130.875	7.0
2007	2.006.650	123.980	6.2
2010	2.085.225	127.100	6.1
2012	2.125.635	127.926	6.0
2015	2.183.167	129.242	5.9
2019	2.237.940	131.633	5.9

Tablo 2: Cumhuriyet Dönemi Nüfus Sayımlarına Göre Adana ve Kozan Nüfusları ve Kozan Nüfusunun Oransal Değerleri (TÜİK, 2020)

Araştırma sahamız bugün Adana'ya bağlı olmakla beraber bölge, idari manada çok değişikliklerin yaşandığı bir yer olmuştur. 1927'de Adana ve Cebelibereket ayrı birer il iken sonrasında Cebelibereket ilçe olmuş, 1933 – 1956 yılları arasında da Adana ilinin adı değiştirilerek Seyhan olarak anılmaya başlanmıştır. 1927'deki idari yapılanmaya göre Adana nüfusu 227.718, Kozan nüfusu 26.685, Cebelibereket nüfusu da 108.091 kişiden oluşuyordu (İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929). Söz konusu dönemde Adana, 6 ilçeden oluşan bir idari yapıya sahip olup bunlar Merkez ilçe ile birlikte Saimbeyli, Feke, Karaisalı, Kozan ve Kars-ı Zülkadriye (Kadirli) ilçeleriydi. Kozan, Adana'nın Cumhuriyet ile birlikte temelleri ilk atılan ilçe belediyelerinden birisidir. 1987'de İmamoğlu'nun müstakil bir ilçe olarak kuruluşu ile bugünkü sınırlarını alan Kozan'ın 1997'deki Köy Envanter Etüdü'ne göre toplam 86 köyü bulunmakta, bunların da 64 tanesini orman içi veya orman kenarı köyler oluşturmaktaydı (DİE, 2002: 4). İlçe, günümüzde 15'i ilçe merkezinde bulunan toplam 103 mahalleden oluşan bir idari yapılanmaya sahiptir. Söz konusu mahallelerin 15'i merkeze bağlı olup geri kalanlar kırsalda yer almaktadır.

Şekil 3: Kozan İlçesi Toplam Nüfusunun Yıllar İtibariyle Değişimi (TÜİK, 2020)

Kozan ilçesindeki nüfusun gelişimi ve Adana il genelindeki payına baktığımızda ilçe, 1927'den 1975'e değin il genelinde ortalama %10 (%9,91)'luk bir nüfus kitlesini barındırmıştır. Fakat bu oran Adana'nın, özellikle de sahil ilçelerin yoğun göç alması başta olmak üzere eğitime bağlı nüfus hareketleriyle yaşanan nüfus artışı neticesinde Kozan aleyhinde bir durum yaratarak ilçenin oransal payı yıldan yıla daralmış, İmamoğlu'nun ayrılmasıyla da payı daha da küçülmüştür. Cumhuriyet tarihinin ilk sayımının gerçekleştiği 1927 sonuçlarına göre Adana toplam nüfusunun %11,7'lik payını teşkil eden Kozan'da 26.685 kişi sayılmış, söz konusu nüfusun önemli bir kısmı da kırsal kesimde (21.615 kişi) yaşamaktaydı. Zaman içerisinde Kozan nüfusu kayda değer artışlar göstermiştir. Örneğin; 1945'ten 1950'ye %30,3 oranında; 1960'tan 1965'e %22,4 oranında artış kaydedilmiştir. Fakat yakın yıllara doğru nüfus artış oranlarında da düşüşler yaşanmış olup 2010'dan 2019'a değin geçen sürede nüfus artış oranı %3,5 ile sınırlı kalmıştır. İlçede 1985'te 143.373 olan nüfus, 1986'da İmamoğlu ilçesinin kurulmasıyla birlikte Kozan nüfusunda 1990'a gelindiğinde ciddi bir düşüş yaratmış ve ilçe nüfusu 117.704 olmuştur (Tablo 2 – Şekil 3). 2000 yılına gelindiğinde ilçe nüfusu, 1980'deki nüfusu yakalamışsa da ADNKS'ye geçişle birlikte elde edilen daha sağlıklı veriler neticesinde ilçe nüfusu 2007'de 123.980 olarak tespit edilmiştir. Son olarak 2019'a gelindiğinde ilçe nüfusu tekrar 130 bini aşmış

(131.633 kişi) görünse de nüfus artış hızı önceki yıllara kıyasla çok düşüktür.

Kozan'daki nüfusun artış ve azalmasında her yerde olduğu gibi idari kararlar, göçler, doğum ve ölümler temel belirleyicilerdir. Kozan nüfusunda ise son yıllardaki nüfus miktarında yaşanan değişimlerde doğum ve ölüm sayıları en önemli belirleyiciler olmuştur. İlçedeki son 6 yılda kaydedilen doğum sayılarına baktığımızda ölüm sayısındakinin aksine dikkat çekici gerilemeler yaşanmıştır. Kozan'da 2014'te kaydedilen toplamda 2.076 doğum, 2019'a gelindiğinde %24,6 oranında gerileyerek 1.565'e inmiştir (Tablo 3). Düzenli bir şekilde gerileyen doğum sayısında da tıpkı ölüm sayısında olduğu gibi erkek sayısı kadın sayısından fazla olmuştur. Kozan'ın nüfus artış durumu yanı sıra nüfusun azalmasındaki faktörlerden biri olan ölüm değerlerine baktığımızda; ilçede esasında önemli bir gelişmişlik göstergesi olarak ölüm oranı büyük ölçüde azalmış ve ortalama yaşam süresi uzamıştır. Kozan'ın 2009 – 2019 yılları arasındaki ölüm değerlerinde yıldan yıla önemli bir artış olmadığı anlaşılmaktadır (Tablo 3). İlçede 2009'da toplamda 651 kişi ölmüş, ertesi yıl sadece %1,6'lık artışla 662 olmuş, 2019'da ise %28,5'lik artışla 837 olmuştur. Kozan'da 2009 – 2019 yılları arasında her yıl ölen erkek sayısı kadınlardan daha fazla olmuştur. Bu durum ilerleyen bölümde izah edilmiş olan nüfusun medeni durumunda da kendini net bir şekilde belli etmektedir. Sadece doğum ve ölüm sayıları göz önüne alındığında 2018'den 2019'a ilçe nüfusu 1.138 kişi artmış, nüfusa doğumla 1.565 kişi katılmış, ölümlerle de 837 kişi azalmıştır. Söz konusu toplam artışta sınırlı da olsa dışarıdan aldığı göç (Ekseriyetle atamalarla gerçekleşen nüfus hareketi, evlilik yoluyla yapılan yer değişikliği veya eğitime bağlı hareketlilik) etkili olmuştur.

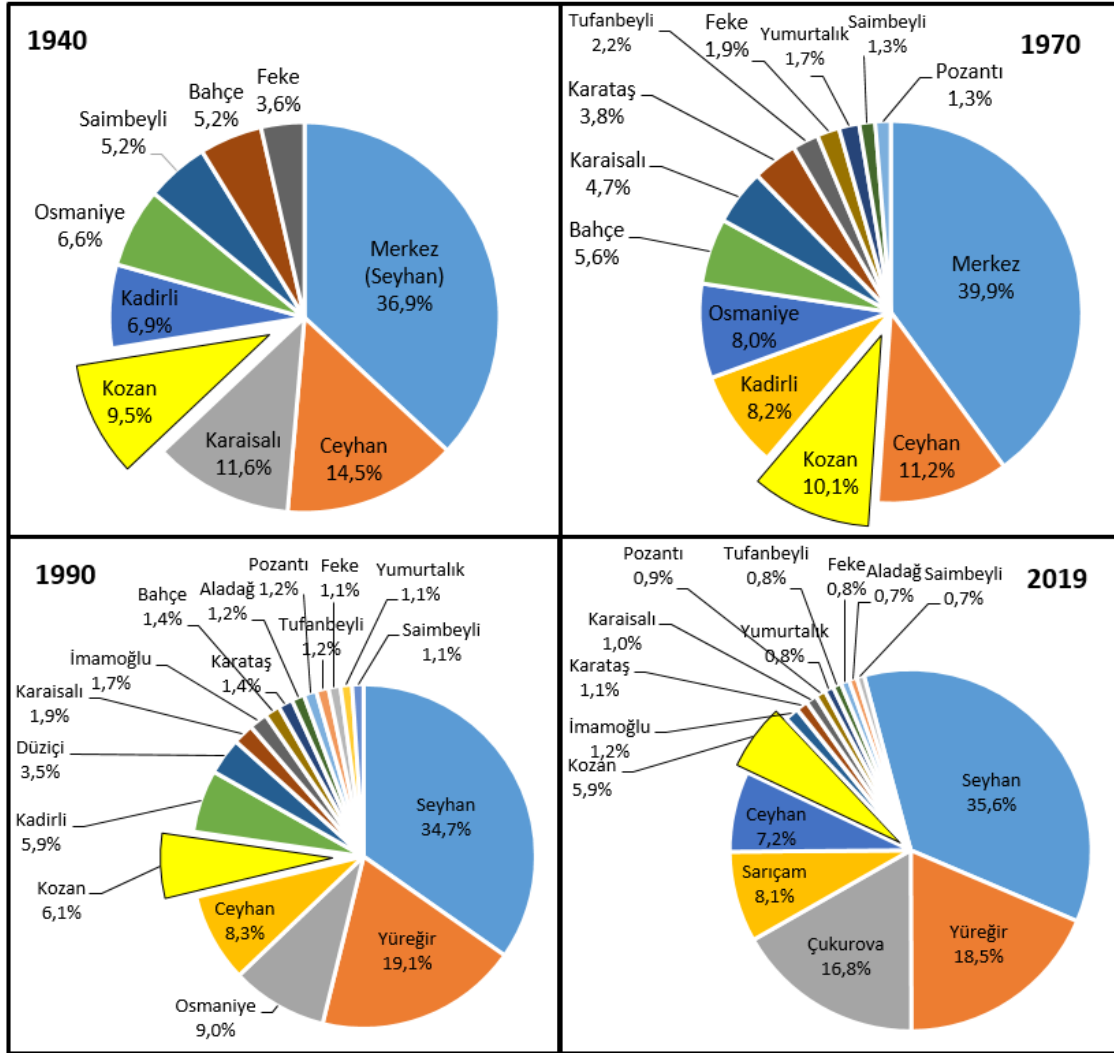
Yıllar	Doğum Sayısı			Ölen Kişi Sayısı		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2009	-	-	-	380	271	651
2010	-	-	-	385	277	662
2011	-	-	-	367	293	660
2012	-	-	-	444	305	749
2013	-	-	-	379	288	667
2014	1.028	1.048	2.076	386	310	696
2015	1.004	937	1.941	412	352	764

2016	985	892	1.877	441	386	827
2017	926	859	1.785	439	345	784
2018	891	835	1.726	439	353	792
2019	823	742	1.565	482	355	837

Tablo 3: Kozan İlçesinde Seçilmiş Yıllara Göre Doğan ve Ölen Kişi Sayıları (TÜİK, 2020)

Kozan nüfusunun büyüklüğünün daha iyi anlaşılabilmesi için hazırlanan şekil 4 incelendiğinde, ilçenin genel olarak il bazında ilk 5'te yer aldığı anlaşılmaktadır. Esasında geçmişe yönelik izahta ve genel olarak Adana'da çok sık yaşanmış olan idari değişiklikler nüfus ile ilgili yorumları güçleştirse de Kozan özelinde yapılacak değerlendirmede Adana'nın nüfus açısından belli başlı ilçeleri arasında yer aldığı söylenebilir. Örneğin; 1927 sayım sonuçlarına göre Kozan 26.686 kişilik nüfusuyla Adana'da 3. sırada yer almaktaydı. Öte yandan Adana'nın diğer ilçelerinin almış olduğu yoğun göç ve doğum hızı gibi faktörler dikkate alındığında her ne kadar Kozan nüfusu da artış eğiliminde olsa da Adana genelindeki oransal değeri zaman içerisinde önemli ölçüde daralmıştır. Şekil 4'teki 1940 verilerine göre Kozan toplam 35.752 kişilik nüfusuyla Adana'da %9,5'lik bir paya sahip olmuştur. 1970'e gelindiğinde ilçenin nüfusu 104.569 olmuş, payı da %10,1'e yükselmiştir. Aynı yıl Tufanbeyli, Feke, Yumurtalık, Saimbeyli ve Pozantı nüfus toplamları (87.825 kişi) Kozan nüfusuna yetişememiştir. 1990'a gelindiğinde idari olarak 17 ilçeden oluşan Adana'da, Kozan 117.704 kişilik nüfusuyla 5. sırada yer almış fakat oransal açıdan payı %6,1'e gerilemiştir. Söz konusu dönemde Kozan hem nüfus miktarı hem de oransal açıdan Kadirli ile birbirlerine çok yaklaşmışlardır. Son olarak 2019'daki duruma baktığımızda Kozan nüfusu 131.633'e çıkmışsa da oransal değeri %5,9'a kadar gerilemiştir (Şekil 4). Bu dönemde ilçe nüfusu 100 binin üzerinde olan ilçeler arasında son sırada yer almıştır. Buna karşılık aynı yıl Karaisalı, Pozantı, Yumurtalık, Tufanbeyli, Feke, Aladağ ve Saimbeyli toplam nüfusları (124.854 kişi) Kozan nüfusuna yetişememiştir. Sonuç olarak da Adana il genelinde nüfusun oldukça dengesiz bir dağılım gösterdiği söylenebilir. Yüzölçümü olarak Adana'nın en geniş ilçesi olan Kozan'da

nüfus her ne kadar artıyor olsa da Seyhan, Yüreğir ve Çukurova'ya kıyasla nüfus yoğunluğunun çok daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 4: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Adana'da İlçeler Ölçeğinde Nüfusun Oransal Dağılımı (TÜİK, 2020)

Kısaca Kozan ilçesi dahilinde nüfusun dağılımına baktığımızda ilçede Kozan şehri ve çevresinde nüfusun yoğunlaşmaktadır. 2019 verilerine göre nüfusu 10.000'in üzerinde olan 3 mahalle (Karacaoğlan, Tufanpaşa, Türkeli) ilçe toplam nüfusunun %27,5'ini barındırmaktadır. İlçede 23 mahallenin nüfusu da 1.000 ila 10.000 arasında değişiklik göstermektedir. Nüfusu kalabalık mahallelerin tamamı ilçenin kabaca güney yarısında bulunmaktadır. Kozan şehri ve yakın çevresi ile buranın hem doğusu hem de batısı yoğun nüfuslu mahalleleri oluşturmaktadır. Kuzeye doğru ise nüfus seyrekleşmeye başlamaktadır. Nitekim ilçede nüfusu 400 kişinin altındaki 50 mahallenin ve 200 kişinin altındaki 19 mahallenin büyük bir kısmı

kuzeye doğru ilçenin yüksek (Yayla olarak da adlandırılan) kesimlerinde bulunmaktadır.

KOZAN'DA ŞEHİR VE KIR NÜFUSU

Bir sahadaki şehir ve kır nüfusu, oranın iktisadi ve sosyal açıdan gelişmişlik düzeyi açısından önemli belirleyiciler olmuştur. Yakın yıllara kadar kırsal nüfusun fazla ve de yoğun olduğu yerleşmeler; geri kalmış, nüfusu oluşturan bireylerin vasıfları düşük, demografik anlamda geri kalmış yerler olarak değerlendirilmekteydi. Hâlbuki özellikle son yıllarda başta zirai hayatta yaşanan gelişmelerle bu değerlendirmeden gelişmiş ülkeler ivedilikle uzaklaşmaktadırlar. Şehirlerin kapasitelerinin üzerinde nüfuslanmasıyla, kırsal kesimdekilerden çok daha düşük vasıflı bir nüfus kitlesi ortaya çıkmış, şehrin yerli halkı tarafından banliyölere itilmiş kitleyle sosyal, iktisadi, ekolojik çok sayıda sorunlar dizisi ortaya çıkmıştır. Buna göre de bir ülkede şehirli nüfusun çok, kırsal nüfusun az olması ve de bunun bir gelişmişlik göstergesi olması fikri eskisinden daha da tartışılır bir hal almıştır.

Türkiye'de de hala yaygın bir şekilde gelişmişlik göstergesi olarak; toplam nüfusun büyük bir kısmının şehirli, sınırlı bir kitlenin de kırsal nüfusunu oluşturan ülke algısı oldukça yaygındır. Özellikle de tartışmalı "Büyükşehir" statüsü ve bunun gerekleri de kırsal nüfus kavramını daha da tartışmalı bir noktaya getirmiştir. 12.11.2012 tarihinde kabul edilen 6360 sayılı Kanunla Türkiye'deki Büyükşehir Belediyeli illerin sayısı 16'dan 30'a yükseltilmiştir. Bu yasayla, bu illerdeki üst düzey yerel yönetim organı olan İl Özel İdareleri'nin tüzel kişiliklerine son verilerek, görevleri tümüyle Büyükşehir Belediyelerine devredilmiştir. Ayrıca, köy muhtarlıkları ile belde belediyeleri kaldırılarak, bu organların bulunduğu yerleşmeler mahalle statüsüne dönüştürülmüştür (Sertkaya Doğan ve Şahin, 2020). Buna bağlı olarak da "Büyükşehir" statüsündeki illerin kırsal nüfusları 0 (sıfır) kabul edilmektedir. Sonuç olarak da hem Türkiye'nin toplam kırsal kesim nüfusu hem de araştırma sahamız gibi yerlerde gerçek manada kırsal kesim olarak değerlendirilebileceğimiz sahadaki kitleyle ilgili belirsiz bir durum ortaya çıkmıştır.

2012'deki düzenlemeyle birlikte Adana ve Kozan'ın şehir ve kır nüfusundaki değişimi 1927 sayımlarından başlayarak inceleyecek olursak Adana'da şehir nüfusu düzenli ve zaman zaman hızlı bir şekilde artarken kırsal nüfusu ise 1980'e değin düzenli bir şekilde artmışsa da sonrasında azalma eğilimine girmiştir. 2012'ye gelindiğinde de son

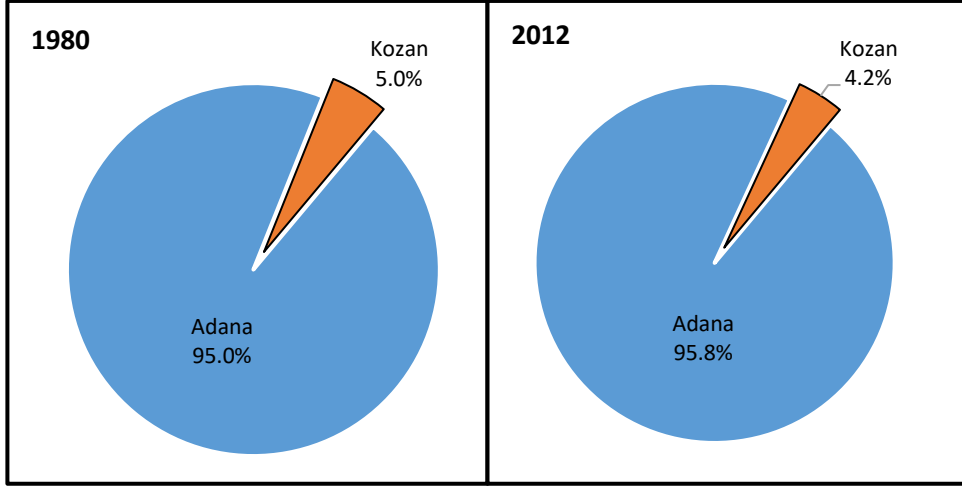
kırsal kesim resmi rakamlarına göre Adana’da 239.011 kişi kırsal nüfusunu oluşturmuştur (Tablo 4). 2012’den sonra ise ilgili düzenlemeye bağlı olarak il toplam nüfusu şehir nüfusu olarak kabul edilmektedir. Kozan’daki duruma baktığımızda ise Adana’dakinden daha farklı bir durum göze çarpmaktadır. Kozan’da şehir nüfusu 1927’de 5.266 olup 1950’ye değin kayda değer bir artış göstermemiştir. Örneğin ilçedeki şehir nüfusundaki değişim 1927’den 1940’a kadar 13 yıllık süreçte %7’lik bir değişim göstermiştir. 1950’lerden sonra ise şehir nüfusu çok daha hızlı bir artış sürecine girmiştir. Yine bu durumu da örnekleyecek olursak 1950’deki 7.867 kişilik şehir nüfusu 10 yıl sonra %92,6 oranında artış göstererek 15.159 olmuştur. Kozan’da 1985’e gelindiğinde şehir nüfusu 50 bini aşmış, 2000’de 75.833, 2012’de de 79.943 olmuştur (Tablo 4). 2012’den sonraki şehir nüfusundaki dikkat çekici artış Kozan’daki tüm nüfusun şehir nüfusu kabul edilmesinden ileri gelmektedir. Buna göre de 2019 itibariyle ilçenin şehir nüfusu 131.633 olmuştur. Kozan’ın kırsal kesim nüfusunun değişimi ise hem Adana genelinden farklı bir yapı sergilemekte hem de düzensiz bir değişim sergilemektedir. Kozan’daki farklılık, ilçenin yoğun bitkisel üretim, hayvancılık ve ormancılık yapılan bir saha olmasına bağlı hakim iktisadi faaliyeti ziraatın oluşturmasından kaynaklı olarak kırsal kesim nüfusunun fazlalığı ve 1927’den 1985’e değin sürekli ve hızlı bir şekilde artmasıdır. Ayrıca ilçede 1927’den 1990’a kadar da kırsal kesim nüfusu şehir nüfusundan oldukça fazla olmuştur (Tablo 4). Örneğin 1970’te ilçe toplam nüfusunun %75’ini kırsal nüfus oluşturmaktaydı. Fakat 1985’ten itibaren ilçe kırsal nüfusunda dikkat çekici gerilemeler kaydedilmiştir. İlçenin 1985’teki 93.049 kişilik kırsal kesim nüfusu %40,8’lik azalmayla 2000’de 55.042’ye gerilemiştir. Son olarak 2012’de ise 47.983 kişilik kırsal kesim nüfusu sonraki yıllarda 0 (sıfır) kabul edilmiştir. Söz konusu yılda kırsal kesim nüfusunun 24.164’ü erkek, 23.819’u da kadındır (TÜİK, 2020).

Yıllar	Adana		Kozan	
	Şehir Nüfusu	Kır Nüfusu	Şehir Nüfusu	Kır Nüfusu
1927	82.026	145.709	5.266	21.615
1935	109.839	273.806	5.040	26.111
1940	118.506	257.271	5.672	30.080
1945	139.493	279.247	6.821	33.742
1950	166.800	342.800	7.867	44.977
1955	238.327	390.178	11.356	52.584

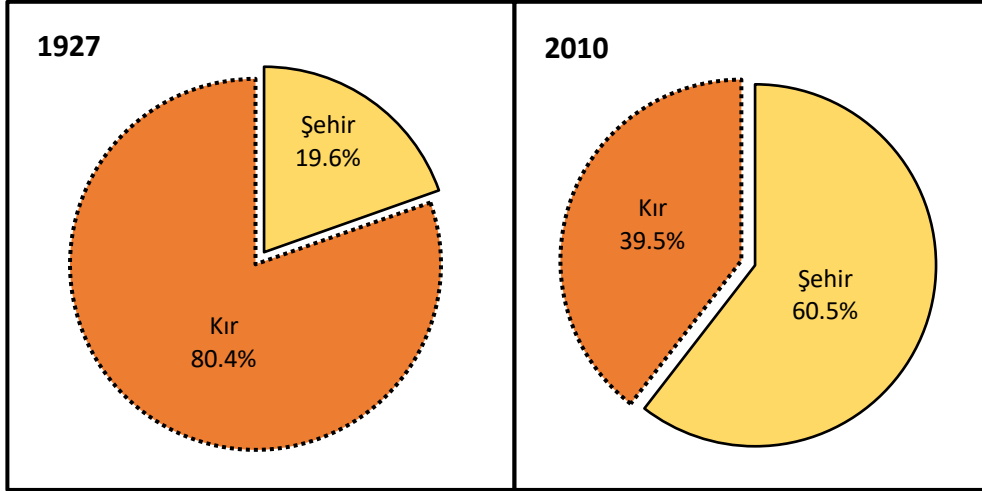
1960	334.039	426.764	15.159	60.724
1965	422.298	480.414	20.236	72.649
1970	525.668	509.709	26.097	78.472
1975	706.186	534.289	32.045	83.634
1980	842.845	642.898	42.462	88.338
1985	1.142.201	583.739	50.324	93.049
1990	1.350.339	584.568	54.451	63.253
2000	1.397.853	451.625	75.833	55.042
2007	1.611.262	395.388	72.463	51.517
2010	1.836.432	248.793	76.864	50.236
2012	1.886.624	239.011	79.943	47.983
2015	2.183.167	-	129.242	-
2019	2.237.940	-	131.633	-

Tablo 4: Yıllar İtibariyle Adana İli ve Kozan İlçesinin Şehir ve Kır Nüfusları (TÜİK, 2020)

Kozan'daki şehir ve kır nüfusunun değişiminin ardından söz konusu nüfus kitlelerinin oransal değerlerine baktığımızda ilk olarak şehir nüfusu özelinde ilçedeki şehir nüfusunun Adana genelinde çok küçük bir dilimi oluşturduğu gözlenmektedir. Örneğin; 1945 genel nüfus sayımına göre Adana genelindeki şehirli nüfusun (139.493 kişi) sadece %4,8'i Kozan'da yaşamaktaydı. 1975'e gelindiğinde ise bu oran biraz daha daralarak %4,5 olmuştur. Her ne kadar Kozan'da şehir nüfusu artış gösteriyor olsa da bu durum oransal olarak kendini gösterememiştir. Daha yakın yıllardaki duruma baktığımızda ise 1980'de 42.462 kişilik şehir nüfusuyla Kozan'ın payı önceki yıllardan farklı olarak %5 olmuşsa da 2012'ye gelindiğinde yeniden daralarak %4,2 olmuştur (Şekil 5). 2012'deki Büyükşehir statüsüyle birlikte gerek Adana'nın gerekse de Kozan'ın tüm nüfusunun şehir nüfusu kabul edilmesiyle birlikte her ne kadar oransal açıdan artış olsa da bu durum sadece mevzuat değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Nitekim 2019'da Kozan şehir nüfusunun Adana içerisindeki payı %5,9 olmuş olsa da hala düşük bir oran olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 5: 1980 ve 2012 Yıllarında Adana ve Kozan'ın Şehir Nüfusları Oranları (DİE, 1980; TÜİK, 2020)

Şekil 6: 1927 - 2010 Yıllarında Kozan İlçesinin Şehir ve Kırsal Nüfuslarının Oransal Değerleri (İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929; TÜİK, 2020)

Türkiye geneli göz önüne alındığında nüfus politikaları ve diğer bir takım idari uygulamalarla şehir nüfusunun artışı ve kırsal nüfusun gerilemesi genel yargısı araştırma sahamız için de söz konusudur. Kozan'ın şehir ve kırsal nüfuslarının oransal olarak değişimlerine baktığımızda da bu durum tablo 4 ve şekil 6'da açıkça görülebilmektedir. İlgili şekilde 1927'deki oransal dağılıma bakıldığında şehir nüfusunun %20'yi dahi bulmadığı görülmekte olup kırsal kesim nüfusunun %80,4 olması Kozan sosyo-ekonomik hayatı için net bir fikir verebilmektedir. 2010'a gelindiğinde ise şehir nüfusu %60'ı aşmış, başka bir ifadeyle Kozan nüfusunun yarıdan fazlası şehirli nüfustan oluşur hale gelmiştir. Kırsal kesim nüfusu aynı yıl %39,5'e gerilemiş,

son olarak kır nüfusunun sayıldığı 2012’de ise oran %37,5 ile tarihinin en düşük payına ulaşmıştır.

Kozan İlçesinde Nüfus Yoğunlukları: İnceleme sahasındaki nüfus yoğunluklarına baktığımızda ilk olarak aritmetik nüfus yoğunluğu, yani km^2 ’ye düşen kişi sayısı bakımından Adana geneli ve Kozan ölçeğinde zaman içerisinde nüfus artışından kaynaklı olarak değişimler yaşanmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre Adana’da km^2 ’ye sadece 18 kişi düşüyorken günümüzde bu değer 161 olmuştur. Kozan özelinde baktığımızda da 1927’deki aritmetik nüfus yoğunluğu ilçede 11 kişiyken, 1955’te 31, 1970’te 49, 1990’da 66 ve 2019’a gelindiğinde de sayı 69’a yükselmiştir. Fakat burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da Adana gibi idari değişikliklerin çokça yaşandığı bir yer için en sağlıklı yoğunluk değerlerinin son yıllara ait değerler olduğudur. Kozan’a komşu ilçelerdeki yoğunluk ise birbirinden çok farklı olup nüfus bakımından Adana’nın 5. büyük ilçesi olan Ceyhan’da km^2 ’ye 112 kişi düşmekte ve diğer hiçbir komşu ilçede bu değere yaklaşılmamıştır (Tablo 5). Kozan’daki değere en yakın olan İmamoğlu’nda 62 olan değer, Aladağ, Feke ve Saimbeyli’de 20 kişiyi dahi bulmamıştır.

İl ve İlçeler	Yüzölçümü (km^2)*	Tarım Alanı (ha.)	Aritmetik Nüfus Yoğunluğu (kişi/ km^2)	Fizyolojik Yoğunluk (kişi/ km^2)
Adana	13.844	476.725	161	469
Kozan	1.903	57.209	69	230
Ceyhan	1.426	84.995	112	189
Aladağ	1.340	7.326	12	220
Feke	1.218	6.809	13	248
Saimbeyli	989	11.829	14	125
İmamoğlu	445	31.841	62	87

Tablo 5: Adana – Kozan ve Komşu İlçelerin 2019 İtibariyle Nüfus Yoğunlukları (Yüzölçümleri: Harita Genel Müdürlüğü, 2014; Tarım Alanları: TÜİK, 2020)

Fizyolojik nüfus yoğunluğu açısından baktığımızda ise artan nüfus, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı ve türlü sebeplerle yitirilmesi (Erozyon gibi) neticesinde Adana genelinde fizyolojik yoğunluk ciddi ölçüde artış göstermektedir. 2019 itibariyle il genelinde

* Yüzölçümlerine su alanlarının dahil edilip edilmemesine göre kaynaklarda farklılık gösterebilmekte olup Kozan için 1.873 km^2 ’lik yüzölçümü de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

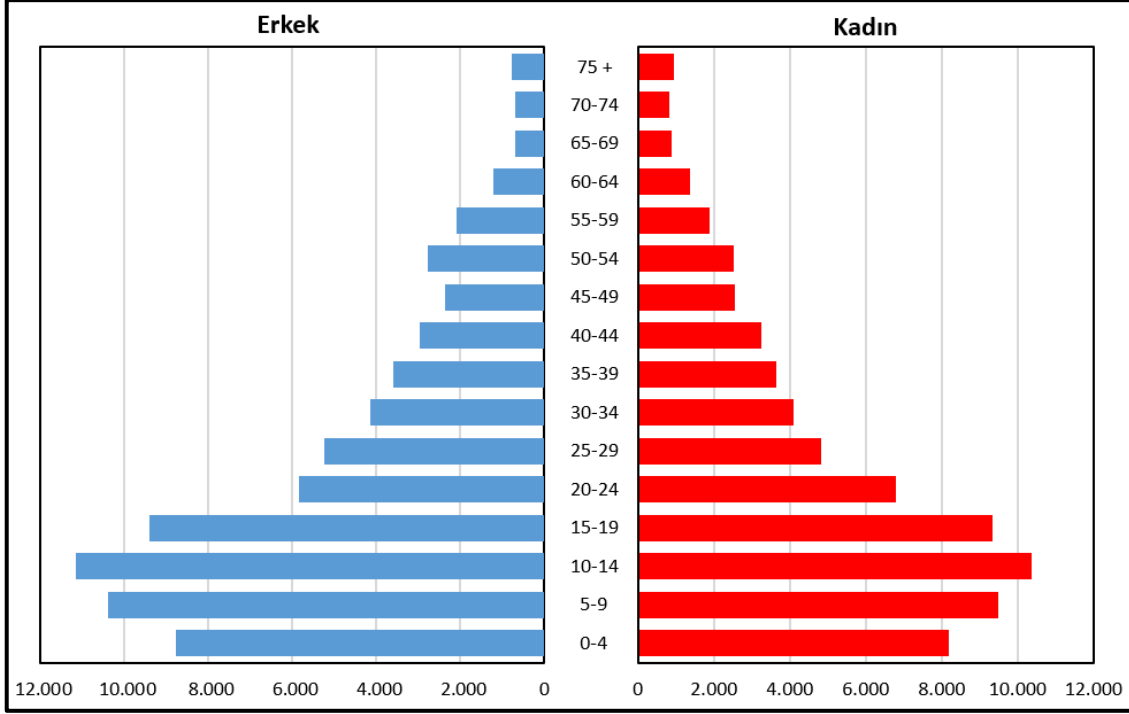
ekilebilir alanlar özelinde km²'ye 469 kişi isabet etmiştir (Tablo 5). Kozan'daki duruma baktığımızda ise kabaca Adana genelinin yarısı kadar bir yoğunluk olduğu anlaşılmaktadır ve aynı yıl söz konusu alanlara denk gelen kişi sayısı 230 olarak hesaplanmıştır. Ekilebilir alan bakımından Aladağ ve Feke'nin birkaç katı kadar tarım alanına sahip olan Kozan'ın söz konusu yoğunluk cinsinden bu iki ilçeyle yakın değerlere sahip olması nüfus – arazi dengesinin birbirine yakın olmasıyla alakalıdır. Komşu ilçeler içerisinde Saimbeyli (125 kişi/km²) ve İmamoğlu (87 kişi/km²) ise Kozan'a kıyasla çok daha düşük yoğunluklara sahiptir.

KOZAN NÜFUSUNUN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Nüfusun yapısı, nüfusun yaşadığı sahanın iktisadi özellikleri konusunda, daha genel bir ifadeyle sınırları belli bir yerdeki sosyo-ekonomik durumun tespitinde, nüfusun kültür düzeyinde önemli veriler sağlamaktadır. Nüfusun yapısal özellikleri aynı zamanda o sahada kısa – orta ve de uzun vadede alınması gereken tedbirler ve yapılacak yatırımlar açısından da çok önemli veriler sağlamaktadır. Bu açıdan Kozan'daki nüfus yapısını detaylandırdığımızda;

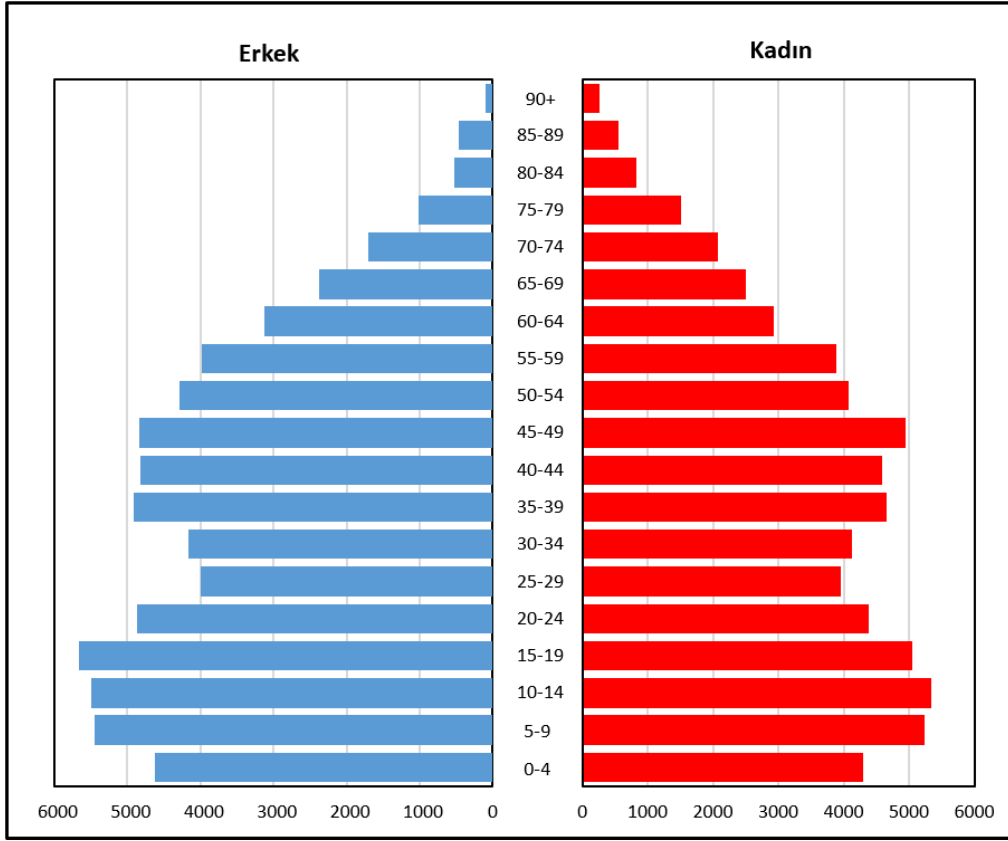
a. Nüfusun Yaş Yapısı: Bir ülke, bölge, şehir veya sınırları belli herhangi bir bölgenin nüfus yapısı ve buna bağlı olarak da o sahanın gelişmişlik düzeyi ile ilgili nüfus piramitleri önemli göstergelerdir. Kozan'ın nüfus piramidi ve ilçede nüfus bilgisinden hareketle yapılabilecek çıkarımlara baktığımızda ilk etapta 1985'teki durum ele alınmış ve sonrasında da 2019'daki durum değerlendirilmiştir. Böylelikle de ilçenin ne yönde bir gelişim sergilediği daha net anlaşılabilir. 1985 yılı nüfus sayımından hareketle hazırlanan nüfus piramidine baktığımızda (Şekil 7); ilçede çocuk ve genç nüfusla birlikte genç yetişkinlerin sayısında da bariz bir üstünlük olduğu anlaşılmaktadır. Aynı yaş grubundaki erkeklerin ise kadınlardan daha fazla olduğu da dikkat çeken bir diğer noktadır. İlçede 0 – 24 yaş arasındaki nüfus toplam nüfusun %62,5 gibi önemli bir dilimini oluşturmuştur. Söz konusu yaş grubunun cinsiyete göre sayılarına baktığımızda toplam 45.520 erkeğe karşılık, 44.171 kadın sayılmıştır. Orta yaş grubunda ise kadın ve erkek sayısının görece daha dengeli olduğu görülmekle birlikte özellikle 60 yaş ve üzeri kitlede kadın sayısının erkek sayısından fazla olduğu dikkat çekmektedir. 1985'te Kozan'da 60 yaş ve üzeri 4.068 kadına karşılık, 3.420 erkek sayılmıştır. Kozan'ın 1985 yılına ait nüfus sayımına göre hazırlanan nüfus piramidi için doğum oranlarında dikkat çekici bir gerileme gözlenmiş, bununla

birlikte ölüm oranlarında da düşüşün yaşandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu dönem için bu durum Türkiye geneli dikkate alındığında büyük ölçüde paralellik gösteren bir durumdur.

Şekil 7: 1985 Yılı Kozan İlçesi Nüfus Piramidi

Kozan'ın 2019 yılına ait nüfus piramidine baktığımızda ise nispeten gelişmiş ülkelerdekine benzer bir profil yakalandığını söyleyebiliriz. Doğum oranının düşüklüğüyle beraber ölüm oranında da azalmalar dikkat çekmektedir. Şekil 8'de de görüldüğü üzere ilçedeki en dikkat çekici husus 20 ile 34 yaş arasındaki genç/genç yetişkinlerin sayısındaki azalmadır. 2019 itibariyle Kozan'daki söz konusu yaş aralığındaki kişi sayısı toplam nüfusun sadece %19,3'ünü oluşturmaktaydı. Bu yaş aralığındaki kişilerin sayısının azlığında eğitim ve iş amacıyla yapılan nüfus hareketleri büyük ölçüde belirleyici olmaktadır. İlçede önemli bir gelişmişlik göstergesi de 65 yaş ve üzeri nüfustaki artıştır. 2019 itibariyle ilçedeki 65 yaş üstü nüfusun (13.925 kişi), toplam nüfusa oranı %10,5'tir. İlerleyen yıllarda Kozan nüfusunun daha da yaşlanacağı için buna göre bir takım sosyal ve iktisadi yatırımlara yönelmesi gerekecektir. Kozan şehrinin, yaşlanan nüfusunun refah seviyesine uygun bir şekilde tasarımı, ulaşım ve sağlık hizmetlerinin buna göre revizyonu ilerleyen süreçte yerel yönetimlerin gündemini en fazla meşgul edecek konular arasında yer almaktadır.

Şekil 8: 2019 Yılı Kozan İlçesi Nüfus Piramidi

b. Nüfusun Cinsiyet Yapısı ve Medeni Durumu: Bir yerdeki nüfusun cinsiyet durumu doğal şartlarda çoğu zaman birbiriyle dengeli bir yapı sergilemekle beraber bazı olağanüstü şartlar veya çoğunlukla iktisadi şartlar bu dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Yaşanan savaşlar, seferberlik halleri, çalışma amacıyla yurt içi ve yurt dışına yapılan göçler çoğu zaman bazı sahalarda erkek nüfusunun azalmasına, bazı sahalarda da erkek nüfusun artmasına neden olmaktadır. Kozan ilçesi için de bu gibi şartların etkisinden bahsetmek mümkündür. İlçede Cumhuriyet'in ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927'den, II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartlarına değin erkek kayıplarının fazlalığı ve silah altında bulunuyor oluşu nedeniyle 1927, 1935 ve 1940 yıllarında erkek nüfus kadın nüfusun gerisinde kalmıştır. Sonraları 1970 yılı istisna kabul edilirse 2000'lere değin bu defa tam tersi bir durum yaşanmış ve erkek sayısı, kadın sayısını geçmiştir. 1970'teki erkek sayısının azlığı ise Almanya başta olmak üzere yurtdışına işçi göçünün artmasından kaynaklanmıştır. 2000'lerde ise tablo 6'da da görüldüğü üzere seçilmiş yıllardan sadece 2007 yılında erkek sayısı, kadın sayısının gerisinde kalmış (2000 yılındaki çok küçük fark dikkate alınmamıştır), bu dönemde ise yine çoğunlukla erkeklerin

gerek iş gerekse eğitim faaliyetlerine bağlı ilçe dışına çıkmalarıyla izah edilebilir. Öte yandan konuyla ilgili hazırlanan tablo 6 bir bütün olarak değerlendirilecek olduğunda esasında kadın ve erkek sayıları çoğu zaman birkaç yüzlük fark göstermiştir ki, bu da nüfusun doğal yapısı içerisinde olağan kabul edilebilir bir durumdur. Örneğin; 1945 yılı farkı 121 kişi, 1980 yılı farkı 80 kişi, 2000 yılı farkı ise sadece 5 kişidir.

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam	Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
1927	13.683	13.003	26.686	1980	65.361	65.439	130.800
1935	15.755	15.396	31.151	1985	71.114	72.259	143.373
1940	17.923	17.829	35.752	1990	58.627	59.077	117.704
1945	20.221	20.342	40.563	2000	65.440	65.435	130.875
1950*	-	-	-	2007	62.210	61.770	123.980
1955	31.681	32.259	63.940	2010	63.209	63.891	127.100
1960	37.218	38.665	75.883	2012	63.687	64.239	127.926
1965	45.606	47.279	92.885	2015	64.295	64.947	129.242
1970	52.521	52.048	104.569	2019	65.195	66.438	131.633
1975	57.425	58.254	115.679				

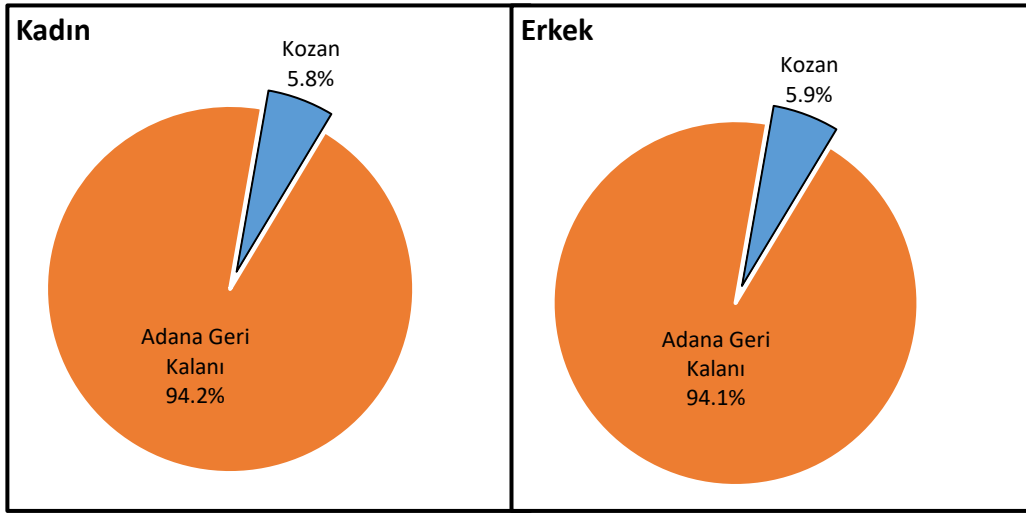
Tablo 6: Yıllar İtibariyle Kozan İlçesinde Kadın ve Erkek Sayıları (TÜİK, 2020)

İlçedeki kadın ve erkek sayılarındaki değişimin tarihsel süreçteki seyrini ele alırken esasında 1990'dan itibaren olan durumu ele almak bugün için daha sağlıklı olacaktır. Kozan'da her ne kadar 1985'te kadın ve erkek sayıları tarihinin en yüksek seviyesine çıkmış olsa da İmamoğlu'nun ayrı bir ilçe olarak teşkilatlanmasıyla söz konusu sayıları 1990'da erkeklerde 59.077, kadınlarda 58.627 olmuştur (Tablo 6). Söz konusu bu değerlerle ilçedeki kadın – erkek sayısı neredeyse 1975'teki seviyesine inmiştir. Kozan'da kadın – erkek sayıları 2000'lerde kayda değer bir değişim göstermemiş, ilk olarak 2007'de yapılan ADNKS sonuçlarına göre kadınlarda 62.210, erkeklerde 61.770 olan sayı, 2019'a gelindiğinde kadınlarda %4,8 ve erkeklerde de %7,5 oranında artış göstermiştir. Buradan da bir kez daha anlaşıldığı üzere Kozan'da nüfus artış hızı, 1900'lerin ortalarıyla kıyaslandığında oldukça yavaşlamıştır. Nitekim 10 yılı aşkın sürede %10'u dahi bulmayan artış oranları, 1955'ten 1960'a değin olan süreçle kıyaslandığında sadece 5

* 1950 yılına ait genel nüfus sayımı neticelerine göre yıllıklarda ilçeler ölçeğinde cinsiyet yer almamıştır.

yılda kadınlarda %17,4, erkeklerde ise %19,8 olması, artış hızı hakkında daha net fikir vermektedir.

Kozan ilçesinde nüfusun cinsiyet yapısıyla ilgili son olarak 2019'daki duruma baktığımızda erkek sayısı 66.438, kadın sayısı ise 65.195 olmuştur. Söz konusu değerler Adana ölçeğinde değerlendirildiğinde şekil 9'da da görüldüğü üzere Kozanlı kadınlar, Adana kadın nüfusu içerisinde %5,8, erkekler ise %5,9'luk bir dilimi oluşturmaktadırlar. Bahis konusu oranlarıyla Adana genelinde 5. sırada yer alan Kozan için genel olarak kadın – erkek sayısı dengelidir diyebiliriz.

Şekil 9: Kozan İlçesi Kadın ve Erkek Nüfuslarının 2019 İtibariyle Adana Toplamı İçerisindeki Oranları (TÜİK, 2020)

Kozan'da nüfusun medeni haline baktığımızda, seçilmiş yıllara göre düzenlenen tablo 7'de görüldüğü üzere nüfus miktarındaki artışa bağlı olarak evlilik sayılarında da olağan bir artış gözlenmektedir. Buna karşılık ilçede hiç evlenmemiş olanların sayısı önceki yıllara kıyasla gerilemiş, boşanma sayılarında ise birkaç katlık artış yaşanmıştır. Evli olanların sayısı 1990'da 44.710 iken, 2000'de 58.136'ya yükselerek, %30 oranında artmıştır. 2000'den 2010'a değin artış oranı ise %3,9 ile sınırlı kalmış, 2010 – 2019 arasında ise çok küçük oranda artarak %5,9 olmuştur. Evli olan kadın ve erkek nüfusu özellikle son yıllarda çok daha dengeli bir hal almıştır. Geçmişte daha çok erkeğin çalışmak için ilçe dışına çıkmasından kaynaklı olarak evli kadın sayısı erkeklerden fazla olmuştur. İlçedeki hiç evlenmeyenlerin sayısında ise çok daha farklı bir durum söz konusudur. 1990'da 34.333 olan sayı, 2000'de 36.750'ye yükselmiş, 2010'da ise 25.563'e kadar inmiş, 2019'da da bir miktar artarak 27.008 olmuştur. Toplam nüfus içerisinde 1990 itibariyle

%29,1'lik bir paya sahip olan hiç evlenmemiş nüfusun, 2019'daki payı ise %20,5'e gerilemiştir. Hiç evlenmemiş olan nüfus içerisinde bu defa belirgin bir şekilde erkek nüfus öne çıkmaktadır. Tablo 7'de de görüldüğü üzere seçilmiş her yılda evlenmemiş erkek nüfus daha fazla olduğu gibi kadın – erkek nüfusu arasındaki fark da yıldan yıla açılmaktadır. Boşanmalarda ise 1990'daki duruma kıyasla birkaç katlık artış yanı sıra bu defa da 2019'daki durum istisna kabul edilirse kadın sayısında artışın olduğu dikkat çekmektedir. Kozan'da 1990'daki 428 boşanmış kişi sayısı 2000'de %97 oranında artarak 844 olmuş, 2010'da 2.182 olan sayı 2019'da 3.495'e çıkmıştır. Buna göre de ilçede 2000'den 2019'a değin boşanmış kişi sayısı %300'ün üzerinde artış göstermiştir. Boşanmalardaki artışta kadınların toplum içerisindeki bireysellik haklarının daha fazla farkına varabilmeleri, eğitim seviyesindeki artış, kadınların eğitim hayatı ve kariyer planlamada erkeklerle aynı seviyeye gelmeye başlaması gibi sebepler ilk sıralarda yer almaktadır. Eşi vefat etmiş olan nüfusta da doğal bir gelişim olarak zaman içerisinde artışlar söz konusu olmakla birlikte cinsiyetler arasında çok dikkat çekici bir durum söz konusudur. Kozan'da eşi vefat etmiş kadın sayısı, erkeklerin sayısının birkaç katıdır. Örneğin; 1990'da eşi vefat eden toplam nüfus 3.122 olup bunun %86,7'sini kadınlar oluşturmaktadır. 2019'daki duruma baktığımızda da toplam 6.496 eşi vefat etmiş olan kişinin %86'sı kadındır. Bu durum erkeklerin uzun soluklu ve de ağır işlerde, yıpratıcı şartlarda çalışması neticesinde ölüm oranlarının daha yüksek olmasıyla açıklanabilir. Nitekim ölüm sayılarının gösterildiği tablo 3'ten de hatırlanacağı üzere ölen erkek sayısı, her yıl kadınlardan daha fazla olmuştur.

		Evli	Hiç Evlenmemiş	Boşanmış	Eşi Ölmüş
1990					
Kozan	Erkek	21.754	18.371	194	413
	Kadın	22.956	15.962	234	2.709
	Toplam	44.710	34.333	428	3.122
2000					
Kozan	Erkek	28.352	20.201	327	512
	Kadın	29.784	16.549	517	3.405
	Toplam	58.136	36.750	844	3.917
2010					
Kozan	Erkek	30.220	14.882	977	753

	Kadın	30.205	10.681	1.205	4.763
	Toplam	60.425	25.563	2.182	5.516
2019					
Kozan	Erkek	32.011	16.119	1.752	909
	Kadın	32.003	10.889	1.743	5.587
	Toplam	64.014	27.008	3.495	6.496

Tablo 7: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Kozan Halkının Medeni Durumu* (Genel Nüfus Sayımları, 1990, 2000; ADNKS, 2020)

c. Nüfusun Eğitim Düzeyi: Kozan’da nüfusun eğitim yapısını izaha başlamadan evvel, kısaca ilçenin eğitim altyapısını izah edecek olursak 2020 itibariyle ilçede toplam 141 eğitim kurumunun 94’ü ilkokul (2’si özel), 31’i ortaokul (2’si özel) ve 16’sı da liseden müteşekkildir. Söz konusu kurumların toplam derslik sayısı 1.128 adet olup 1.929 öğretmen, 29.074 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Derslik başına düşen öğrenci sayısı ilkokul ve ortaokullarda 23, liselerde 30, mesleki ve teknik liselerde ise 22’dir. Bunlar haricinde Kozan’da Çukurova Üniversitesi’ne bağlı Kozan Meslek Yüksekokulu bulunmakta olup 1993 – 1994 döneminde eğitim – öğretim faaliyetlerine başlamıştır. 2020 itibariyle Kozan Meslek Yüksekokulu’na kayıtlı 487 erkek, 369 kız olmak üzere toplam 856 kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. İlçedeki Kozan Halk Eğitim Merkezi bünyesinde ise 17 derslik, 17 öğretmen ve kayıtlı 897 kursiyer bulunmaktadır.

Kozan nüfusunun eğitim durumuna baktığımızda zaman içerisinde çok dikkat çekici değişimlerin yaşandığı görülmektedir. Esasında Kozan’daki bu durum Türkiye’deki çoğu küçük şehir ve geniş kırsal nüfuslu kesimler için benzer niteliktedir. Örneğin; 1935 sayım sonuçlarına göre Kozan’da okuma yazma bilen toplam 3.660 kişinin 2.467’si kırsal kesimde yaşayanlardan müteşekkildir[†]. Söz konusu sayım dönemi için şehirli nüfusun 1.193’ü okuma yazma bilmektedir. Okur yazar sayısının bu dönemde kırsal kesimde daha fazla olmasında başlıca faktör şehirli nüfusun çok sınırlı olması ve de Cumhuriyet’in ilk yıllarında eğitim faaliyetlerine verilen büyük önem, okuma – yazma seferberliği, millet mektepleri gibi girişimlerle yoğun nüfuslu kırsal kesimde okur – yazar sayısında kayda değer artışlar yaşanmasına neden olmuştur. Her ne kadar 1935 verilerine göre kırsal kesimdeki

* 1990 ve 2000 yıllarına ait veriler 12 yaş üzeri nüfusu, geri kalan yıllar ise 15 yaş ve üzeri nüfusu kapsamaktadır.

[†] Sadece okuma bilen 34 kişi toplam sayıya dahil edilmemiştir.

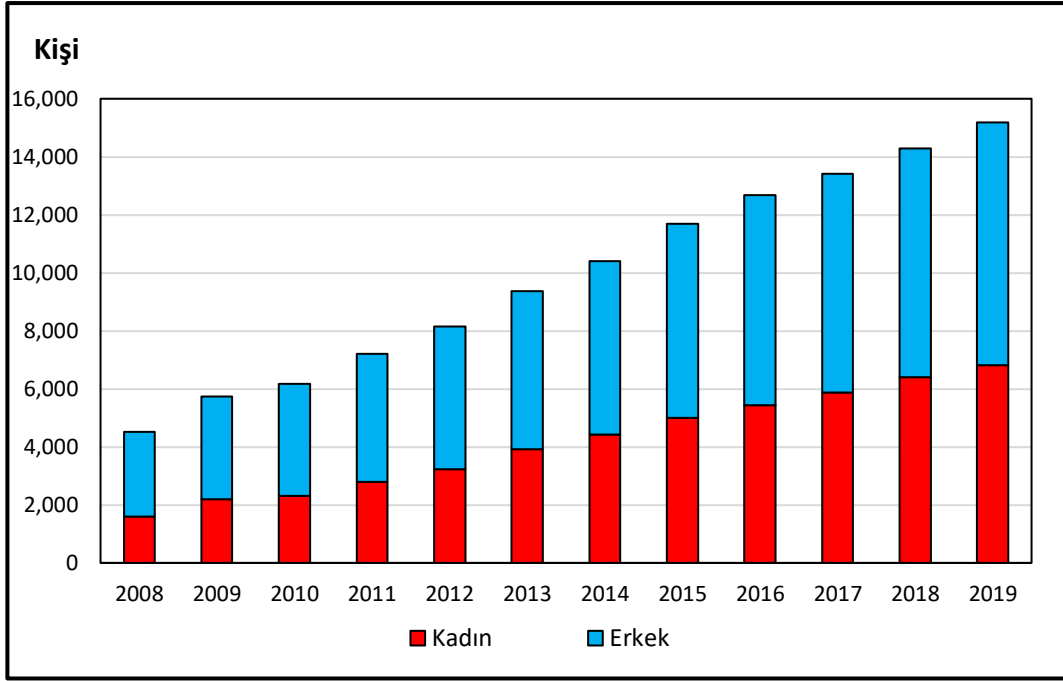
okur yazar sayısı şehirdekilerden fazlaysa da okuma yazma bilmeyenlerin sayısı da yine kırsal kesimde çok fazladır. Aynı yıla ait verilere göre Kozan'da okuma yazma bilmeyen toplam 27.457 kişinin (%86'sı) kırsal kesimde, geri kalanı (3.839 kişi) da şehirli nüfustan oluşmaktaydı. Yakın yıllara kadar tüm Türkiye için kronikleşmiş bir sorun olan kadın nüfusun okullaşma oranı ve genel olarak eğitim – öğretim faaliyetlerine dahil olmada erkeklerin gerisinde kalınması Kozan için de söz konusu olmuştur. 1935 yılı verilerine göre şehirli nüfustan okuma yazma bilmeyen 3.839 kişinin 2.297'si (%59,8) kadınlardan oluşmaktaydı. Kırsal kesimde okuma yazma bilenlerin ise sadece %6,7 gibi küçük bir kısmını (248 kişi) kadınlar oluşturmaktaydı. Her ne kadar son yıllarda bu durum büyük ölçüde değişim göstermişse de okur yazarlıkta kadınlar hala erkeklerin gerisinde bulunmaktadır.

Daha yakın yıllara bakıldığında ise okullaşma seviyesi dikkat çekici ölçüde artmış olmakla beraber kadınların okullaşma oranlarında hala ciddi sıkıntıların söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 8'de görüldüğü üzere hem 2010'da hem de 2019'da ilköğretim / ilkokula giden öğrenci sayısı artmış, hatta kız çocuklarının ilkokula erkeklerden daha fazla kayıt oldukları görülmektedir. Ortaokul seviyesinde ise bu durum tersine dönmekte ve kız öğrencilerin sayıları erkek öğrencilerin ciddi manada altında kalmış görülmektedir. Benzer durum lise için de söz konusudur. Yüksek öğretimde de her ne kadar erkek sayısı kadın sayısından ciddi manada yüksek olsa da toplamda 2010'dan 2019'a değin bu alandaki öğrenci sayısı %141 oranında artış göstermiştir. Kozan'da okula gitmediği halde okuma-yazma bilenlerin sayısı ile okuma-yazma bilmeyenlerin sayısında ise pozitif yönde gelişmeler söz konusu olup bu sayılarda önemli gerilemeler olmuştur. 2010'dan 2019'a değin ilçede okuma-yazma bilmeyenlerin sayıları %54,7 oranında azalmıştır. Öte yandan okuma-yazma bilmeyenlerin önemli bir kısmını (%87,1) yine kadınlar oluşturmaktadır.

Eğitim Düzeyi	2010			2019		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
İlköğretim	9.734	8.539	18.273	5.133	4.364	9.497
İlkokul	13.522	14.729	28.251	13.871	16.839	30.710
Ortaokul	3.834	2.108	5.942	12.691	9.531	22.222
Lise veya dengi okul	11.492	8.635	20.127	14.018	10.394	24.412
Yüksekokul veya Fakülte	3.678	2.228	5.906	7.772	6.484	14.256
Yüksek Lisans	156	80	236	548	323	871
Doktora	20	13	33	34	18	52
Okuma-Yazma bilen fakat okula gitmemiş olanlar	11.431	10.982	22.413	5.765	7.569	13.334
Okur-Yazar olmayanlar	1.810	8.228	10.038	584	3.963	4.547
Bilinmeyenler	1.872	1.496	3.368	242	215	457

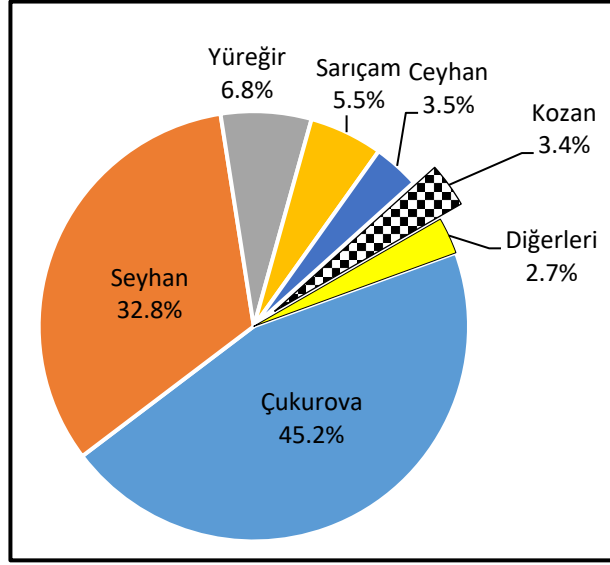
Tablo 8: Kozan'da 2010 ve 2019 Yılları İtibariyle Nüfusun Eğitim Durumu (ADNKS, 2020)

Kozan'da nüfusun yüksek öğretime katılma durumunu detaylandırdığımızda şekil 10'da da görüldüğü üzere toplamda olumlu bir gelişim içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. İlçede 2008'den 2019'a değin lisans ve lisansüstü düzeyde mezun olanların sayısı %200'ün üzerinde artış göstermiştir. Burada dikkat çeken durum ise özellikle kadın nüfusun üniversite eğitiminde erkeklerin çok gerisinde kalmış olduğudur. Birkaç yıla ait verilere baktığımızda da anlaşılacağı üzere; 2008'de 2.921 erkeğe karşın sadece 1.600 kadın üniversite hayatına katılmıştır (Şekil 10). 2014'te de 5.975 erkek lisans ve lisansüstü eğitime dahil olurken aynı yıl 4.422 kadın söz konusu eğitim seviyelerinden mezun olmuştur. Son olarak 2019'da ise lisans ve üstündeki eğitim kademelerinden mezun olan kadın sayısı 6.825 iken, erkeklerde bu sayı 8.354 olmuştur. Her ne kadar kadınlarda bu alandaki sayı erkeklerin gerisinde olsa da yıldan yıla gerçekleşen artış erkeklerin çok üzerindedir. Nitekim kadınlarda 2008'den 2019'a değin lisans ve üzerindeki mezunlar sayısı %326 oranında artış göstermişken aynı aralıkta erkeklerdeki oran %186 artmıştır.

Şekil 10: Son 12 Yılda Kozan'da Cinsiyete Göre Lisans ve Lisansüstü Mezununun Nüfustaki Değişimi (ADNKS, 2020)

Lisansüstü mezun sayısında da yine kayda değer artışlar yaşanmıştır. Sadece lisansüstü kadın mezunlarda sayı 2008'de 42 iken 2010'a gelindiğinde 2 katından fazla bir artışla sayı 93 olmuş, 2015'te 163'e yükselmiş ve 2019'da da 341 olmuştur. Erkeklerde de 2008'de lisansüstü mezun sayısı 71 iken 2011'de 197, 2015'te 287 ve son olarak 2019'da da 582 olmuştur (ADNKS, 2020). 2019 itibariyle bahis konusu eğitim düzeyi mezunlarının Adana'da ilçeler ölçeğindeki dağılımına baktığımızda ise Çukurova (12.464 kişi) ve Seyhan (9.045 kişi)'in il genelinde yarıdan fazla bir dilimi kapsadığı görülmektedir (Şekil 11). Bu ilçeleri sırasıyla Yüreğir, Sarıçam, Ceyhan ve Kozan takip etmektedir. Kozan, 2019 itibariyle toplam 923 lisansüstü mezunuyla il genelinde 6. sırada yer almaktadır. Geri kalan 9 ilçe ise toplam lisansüstü mezunu sayısı (757 kişi) Kozan'ın gerisinde kalmışlardır.

Şekil 11: 2019 İtibariyle Adana'da İlçelere Göre Lisansüstü Mezun Sayıları (ADNKS, 2020)

Kozan'da herhangi bir eğitim kurumundan mezun olmuş kitlenin ardından genel olarak ilçedeki okur-yazar olma durumu ve bunun Adana geneli ile mukayesesini incelediğimizde okur-yazar sayılarında pozitif yönde gelişme görülmektedir. Tablo 9'da görüldüğü üzere 1980'den itibaren Adana geneli ve Kozan özelinde okur-yazar olmayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı dikkat çekici ölçüde daralmış, 1980'de %25,5 olan bu oran 2019'a gelindiğinde %2,8'e gerilemiştir. Söz konusu gerileme özellikle erkek nüfusta çok daha belirgin olup Adana genelinde 1980'de okur-yazar olmayan erkek nüfus oranı %7,8 iken, 1990'da %5,1'e, 2019'da da %1'in de altına düşerek %0,4 olmuştur (Tablo 9). Erkek nüfus içinde okur-yazar olanların oransal açıdan her zaman daha yüksek olmasında erkeklerin askerlik hizmeti kapsamında bu alanda temel düzeyde okuma-yazma eğitimi almaları da etkili olmaktadır. Öte yandan hem Adana hem de Kozan'da okur-yazar olmayan kadın nüfus toplam içerisinde hala belli bir oranı korumakla birlikte bu oranın daralma hızı erkeklerinkinden daha düşüktür. Örneğin; Kozan'da 1980'de okur-yazar olmayan kadın sayısı 7.833 olup oransal değeri %5,9 iken, 1990'a gelindiğinde sayı 6.065 kişi, oran ise %5,1 olmuştur.

		Okur-Yazar	Okur-Yazar Olmayan	A (%)	Bilinmeyen
1980					
Adana	Erkek	498.615	116.989	7.87	263
	Kadın	343.617	262.562	17.67	219
	Toplam	842.232	379.551	25.54	482
Kozan	Erkek	14.847	3.245	2.48	89
	Kadın	9.811	7.833	5.98	83
	Toplam	24.658	11.078	8.46	172
1990					
Adana	Erkek	735.548	99.033	5.11	347
	Kadın	585.767	242.620	12.53	258
	Toplam	1.321.315	341.653	17.65	605
Kozan	Erkek	21.664	2.453	2.08	12
	Kadın	16.782	6.065	5.15	5
	Toplam	38.446	8.518	7.23	17
2019					
Adana	Erkek	982.331	9.013	0.40	6.276
	Kadın	944.743	55.188	2.46	6.553
	Toplam	1.927.074	64.201	2.86	12.829
Kozan	Erkek	59.832	584	0.44	242
	Kadın	55.522	3.963	3.01	215
	Toplam	115.354	4.547	3.45	457

A: Okur – Yazar olmayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı.

Tablo 9: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Adana ve Kozan’da Nüfusun Okur-Yazar Düzeyi

2019’daki durumu detaylandırarak olduğumuzda bu defa 1980 ve 1990 yıllarından farklı bir durum karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu her iki yılda da Adana genelinde okur-yazar olmayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payları Kozan’dakinden fazlayken, 2019’a gelindiğinde okur-yazar olmayan nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı, Adana genelini geçmiştir. Başka bir ifadeyle okur-yazar seviyesindeki artış hızı Adana genelinde daha fazla olup Kozan’da bu hız yakalanamamıştır. Sonuçta 2019 itibariyle Adana genelinde okur-yazar olmayan nüfusun toplam içerisindeki payı %2,8 ile sınırlı kalmış olup Kozan’da bu oran %3,4’tür. Bu yüksek oranda ise çok büyük

ölçüde okur-yazar olmayan kadın nüfus etkili olmuş, bu da kadınların okullaşma oranlarının Kozan'da hala arzu edilir seviyeye çekilemediğini göstermektedir. 2019 itibariyle Adana'nın Seyhan ilçesinde okuma yazma bilmeyen kadın nüfusu 21.006, Yüreğir'de 14.136 ve bu açıdan 3. sırada yer alan Kozan'da da 3.963 kişidir (TÜİK, 2020). Aynı yıl toplam kadın nüfus bakımından 6. sırada olan ilçenin, söz konusu okur-yazarlık durumunda 3. sırada olması bu hususa ayrıca eğilimi göstermektedir.

NÜFUSUN İSTİHDAM DURUMU

Nüfus araştırmalarında tarihsel süreçte en fazla zorluk yaşanan kısım belli dönemlerde değişkenlik gösteren parametreler ve bunların süreklilik sağlamamasından ötürü yaşanan zorluklardır. İstihdam durumu, etnik yapı, inanç, anadil gibi bazı demografik göstergeler bazı sayımlarda yer alırken, bazılarında hiç ele alınmamış veya sorgulama şekli değişmiştir. İstihdam konusu da ele alınırken, Kozan için en önemli istihdam sahası olan zirai alan detaylandırılabilirken, diğer alanlarla ilgili belli yıllar esas alınarak çıkarımda bulunulmaya çalışılmıştır. İlk olarak 1927 itibariyle Kozan'daki istihdam durumunun ana çizgilerine baktığımızda 5.822'si erkek, 1.201'i kadın olmak üzere toplam 7.023 kişi istihdam edilmiş olup erkeklerin 4.875'i, kadınların da 1.091'i ziraat alanında çalışmaktaydı (İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929: 134). Başka bir ifadeyle erkeklerin %83,7'si, kadınların da %90,8'i ziraat alanında istihdam olunmaktaydı. Buna göre de söz konusu dönem için Kozan ilçesinin temel iktisadi faaliyeti olarak ziraat öne çıkmaktadır. Aynı yıl Adana'da istihdam edilen toplam çiftçi sayısının %25,6'sını Kozanlı çiftçiler oluşturmuştur. Takip eden yıllarda zirai alan en önemli istihdam alanı olma özelliğini korumaya devam etmiştir. Daha yakın yıllara doğru ilçedeki duruma baktığımızda toplam istihdam sayısında dikkat çekici oranda gerilemelerin yaşandığı dikkati çekmektedir. Örneğin; 1985'te istihdam edilen toplam 60.313 kişi, 2000'e gelindiğinde %21 oranında gerileyerek 47.471 olmuştur (Tablo 10). Hem kadın hem de erkek istihdamındaki bu gerilemede özellikle eğitime yönelmenin büyük etkisi olmuştur. Nitekim ilgili tabloda da görüldüğü üzere işgücünde olmayan nüfus 1990'a kıyasla önemli ölçüde artmıştır. Bu durumu da detaylandıracak olursak; 2000'de işgücünde olmayan toplam 45.905 kişinin %36,3'ü öğrencilerden, %40,6'sı ev hanımlarından, %9,4'ü de emeklilerden oluşmaktadır. Geri kalanlar ise türlü nedenlerle bu gruba dahil olan kişilerdir. Burada yeri gelmişken işaret edilmesi gereken bir nokta da Kozan'da nüfusun yaş

yapısının değerlendirildiği bölümde de belirtildiği üzere ilerleyen yıllarda işgücüne dahil olmayan nüfustaki emeklilerin, paylarının çok daha genişleyecek olduğudur. İlçedeki işsiz sayısındaki gelişime baktığımızda ise bu alanda da bir artış yaşanmış olup 1985'te 644 kadın işsizken bu değer %171 artarak 2000'de 1.748 olmuş; erkeklerde ise söz konusu dönemler için %32,5 artış göstermiştir. Kadın işsizlerdeki bu artış, özellikle eğitime yönelen kadın sayısının artmasına karşılık söz konusu kitleyi istihdam edecek sahaların oluşturulamamasından ileri gelmektedir.

	İstihdam	İşsiz	İşgücünde Olmayan	Bilinmeyen
1985				
Erkek	34.682	3.415	10.445	120
Kadın	25.631	644	22.917	87
Toplam	60.313	4.059	33.362	207
1990				
Erkek	28.745	3.307	8.639	43
Kadın	22.116	1.265	18.455	25
Toplam	50.861	4.572	27.094	68
2000				
Erkek	27.486	4.527	17.382	2
Kadın	19.985	1.748	28.523	-
Toplam	47.471	6.275	45.905	2

Tablo 10: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Kozan'da Nüfusun İşgücüne Göre Dağılımı (TÜİK, 1985, 1990, 2000)

Kısaca Kozan'daki zirai duruma, hem demografik hem de iktisadi açıdan yeri geldikçe dikkat çekilmiş olup özellikle Büyükşehir Yasası ile birlikte yaşanan değişime de işaret edilmiştir. İstihdam durumunda da bu konu ayrıca dikkat çekici bir noktadadır. Daha önce de bahsedildiği gibi zirai alandaki istihdam Kozan'ın en önemli iş sahası durumundadır. Tablo 11'den de anlaşıldığı üzere hem toplam istihdamın hem de kırsal nüfusun yarısından fazlasını zirai kesimdeki istihdam oluşturmaktadır. Toplam istihdam içerisinde zirai alandaki istihdam 1985 ve 2000 yıllarında %70'in üzerinde kaldığı gibi, 1980'de neredeyse %80'e yaklaşmıştır. 1990'da kısmen de olsa gerilemenin olduğu bu sektör yine de önemini korumuştur. Hemen her yılda kadın istihdamının da çok büyük bir oranını zirai kesim oluşturmuş olup 1985'te bu oran %95,3 iken, 1990'da %86, 2000'de de %90,6 olmuştur. Erkekler ise iş

hayatında kadınlardan daha çeşitli alanlarda ve de daha fazla istihdam edilmelerinden ötürü oranları az olsa bile yine de 2000'e gelindiğinde istihdam edilen tüm erkeklerin %59,3 gibi azımsanmayacak bir oranı zirai kesimde istihdam edilmiştir. Konuyu sadece kırsal kesim nüfusu odağında incelersek, yine tablo 11'de görüldüğü üzere kırsal kesim nüfusunun yarıdan fazlası zirai kesimde istihdam edilmiş durumdadır. 2000'e doğru bu değer artması ise hem kayıt dışı çalışan tarım işçilerinin kayıt altına alınması hem de toplam kırsal kesim nüfusunun azalmasıyla bu kesimde çoğunlukla çalışanların kalmasıyla alakalıdır. Ayrıca yine kırsal kesim nüfusu içerisinde de kadınların oransal olarak erkeklerden daha fazla bu alanda istihdam olunduğu görülmektedir.

	Toplam İstihdam	Zirai Alandaki İstihdam	A (%)	Kırsal Nüfus	B (%)
1985					
Erkek	34.682	23.609	68.0	46.146	51.1
Kadın	25.631	24.449	95.4	46.903	52.1
Toplam	60.313	48.058	79.7	93.049	51.6
1990					
Erkek	28.745	15.971	55.5	31.003	51.5
Kadın	22.116	19.024	86.0	32.250	58.9
Toplam	50.861	34.995	68.8	63.253	55.3
2000					
Erkek	27.486	16.302	59.3	27.273	59.7
Kadın	19.985	18.116	90.6	27.769	65.2
Toplam	47.471	34.418	72.5	55.042	62.5

A: Toplam istihdam içerisinde zirai alandaki istihdamın payı.

B: Kırsal nüfus içerisinde zirai alanda istihdam olan nüfusun payı.

Tablo 11: Seçilmiş Yıllar İtibariyle Kozan'ın Zirai Alandaki İstihdamı ve Oransal Değerleri (TÜİK, 1985, 1990, 2000)

Burada hem Kozan'daki kırsal nüfus konusunun daha iyi anlaşılabilmesi hem de istihdam açısından ilçenin temel iktisadi faaliyetleri arasında yer alan tarım ve diğer kırsal kesim ekonomilerini kısaca irdelemek gerekir. Kozan yüzölçümü açısından Adana'da 1. sırada, toplam tarım alanı varlığı bakımından da Ceyhan ve Yüreğir'in

ardından 3. sırada yer almaktadır. Kozan'da geçmişten beri önemli bir yer tutan zirai faaliyetlere bağlı olarak ilçe için temel iktisadi faaliyet olarak tarımın öne çıkması normaldir. Bununla birlikte zaman içerisinde ilçenin tarımsal yapısında da değişiklikler olmuştur. Örneğin geçmişte azımsanmayacak bir pamuk üretimi söz konusuysen zamanla üretimi önemli ölçüde azalmıştır. Turunçgiller noktasında ise bu alandaki faaliyetin daha da yoğunlaştığı dikkati çeker hale gelmiştir. İlçedeki belli başlı tarımsal göstergeleri Adana ile kıyasladığımızda ise il genelindeki toplam tarım alanlarının %12'si Kozan'da bulunmaktadır. Aynı şekilde tarla bitkileri alanlarının da %12,1'lik kısmı, turunçgillere bağlı olarak meyve, içecek ve baharat bitkileri alanlarının da %14'e yakını Kozan'a aittir (Tablo 12). Bitkisel üretim açısından bakıldığında ise 2019'da Kozan'daki 85.856 tonluk mısır üretimiyle il toplamının %12'ye yakın kısmını sağlamış olup buğdayda (Durum hariç) bu oran %16'ya yaklaşmıştır. İlçede yetiştirilen bitkiler içerisinde yonca (Yeşil ot) ise yaygın olarak Kozan'da yetiştirilmekte olup bu üründe %29,8'lik bir payı bulunmaktadır. İlçenin 10.888 tonluk soya fasulyesi (%12,1) ve 8.243 tonluk yerbıstığı (%9,1) üretimiyle de belli bir hacmi bulunmaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi Kozan'da pamuk ziraatı önemli ölçüde gerilemiş olup 2019'daki sınırlı üretimiyle Adana genelinde %2'lik bir payı söz konusu olmuştur. Meyveler özelinde baktığımızda ise Adana'nın önemli turunçgil merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkan Kozan'ın, 2019 itibarıyla 52.803 tonluk portakal (Washington) üretimi ile %38'lik payı dikkat çekicidir (Tablo 12). Limon üretimi ise aynı yıl 18.219 ton olup %6,4'lük payı bulunmaktadır. İlçede 2000'lerin ikinci yarısından yakın yıllara değin önemli bir artış gösteren nar, son birkaç yılda pazar sorunu ve üretim fazlası gibi nedenler ve bundan kaynaklı sökümlerle kısmen gerilemişse de son 6 yılda 3 bin tonun altına inmemiştir. Hayvancılık ve ormancılık bir kenara bırakıldığında Kozan için hala zirai faaliyetin önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Fakat mevcut düzenlemeyle birlikte söz konusu üretim değerleri ve tarımsal potansiyeline karşılık kırsal kesim nüfusunun 0 (sıfır) kabul edilmesi, nüfus yorumlamalarında, aynı zamanda da iktisadi planlamada güçlük olarak karşımıza çıkmaktadır.

	Zirai Göstergeler	Adana	Kozan	Kozan'ın Payı (%)
Alan (da.)	Toplam tarım alanı	4.767.252	572.093	12.0

	Tarla bitkileri alanı	3.557.337	430.406	12.1
	Meyve, içecek ve baharat bitkileri	785.261	109.074	13.9
	Sebze alanı	335.445	16.710	4.9
Üretim (Ton)	Mısır	717.802	85.856	11.9
	Buğday (Durum hariç)	502.378	80.250	15.9
	Soya fasulyesi	89.594	10.888	12.1
	Yerfistiği	90.424	8.243	9.1
	Yonca (Yeşil ot)	19.780	5.904	29.8
	Pamuk (Çırcırlanmamış, kütlü)	205.670	4.228	2.0
	Karpuz	867.919	34.725	4.0
	Limon, misket limonu	283.786	18.219	6.4
	Portakal (Washington)	138.871	52.803	38.0
	Nar	71.066	3.909	5.5

Tablo 12: 2019 Yılı İtibariyle Adana ve Kozan'da Seçilmiş Zirai Göstergeler
(TÜİK, 2020)

Konuyla ilgili son olarak 2019'daki duruma baktığımızda Kozan Sosyal Güvenlik Merkez Müdürlüğü verilerine göre ilçede 16.103 sigortalı çalışan bulunmaktadır. Bunların da 3.447'si memur olup geri kalanlar özel sektör çalışanlarından oluşmaktadır. Aynı yıl ilçede toplam 11.438 emekli (2.349'u memur emeklisi) bulunmaktadır ki, neredeyse emekli sayısı çalışan sayısına yaklaşmıştır. Aynı yıl Kozan İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü verilerine göre ÇKS'ye kayıtlı toplam 5.284, 2020 itibariyle de 5.427 üretici bulunmaktadır. Bundan hareketle de 2019 için Kozan'da 21.136 civarında kişinin geçimini zirai faaliyetlerden sağladığını söyleyebiliriz. Bu değer de 2019 yılı Kozan toplam nüfusunun %16'sına karşılık gelmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da zirai alanda faaliyet gösteren herkesin ÇKS'ye kayıtlı olmadığı, sektörden uzmanlarla yapılan görüşmelerle de %25 ila %30'luk bir kesimin daha kayıt dışı olduğu anlaşılmıştır. Buna göre ise Kozan'da en iyimser tahminlerle 6.500 ila 7.000 arasında kişi zirai alanda istihdam edilmekte olup buna göre de 26 – 28 bin kişi geçimini bu alandan sağlamaktadır. Burada Adana'nın çoğu yerinde

olduğu gibi Kozan'daki mevsimlik tarım işçilerine de dikkat çekmek gerekir. Özellikle yöre için portakal hasat zamanı başta olmak üzere yerfıstığı sökümü ve yakın yıllara kadar da pamuk hasadı için Güneydoğu Anadolu Bölgesi illeri başta olmak üzere (Çoğunlukla Şanlıurfa'dan) ilçeye doğru bir nüfus akışı olmaktadır. Son yıllarda ise mevsimlik tarım işçisi olarak yaygın bir şekilde Suriye'den gelen mülteciler istihdam edilmeye başlanmıştır. Bu durum ise yılın belli dönemlerinde Kozan'da ciddi bir nüfus hareketliliği yaşanmasına neden olmaktadır.

KOZAN'DA NÜFUS HAREKETLERİ

Adana geneli göz önüne alındığında nüfus hareketliliği bakımından Kozan'ın kısmen daha farklı bir yapı sergilediği anlaşılmaktadır. Adana, Türkiye'nin farklı illerinden göç alan bir metropol olmasına karşın Kozan'da bu durumun etkisi fazla görülmemektedir. Hatta genel olarak Kozan nüfusunun çok büyük bir kısmını yine Kozanlıların oluşturduğunu ifade edebiliriz. Örneğin; tablo 13'te 2010 ve 2019 yıllarına ait Kozan'da ikamet edenlerin kayıtlı oldukları illere baktığımızda 2010'da toplam nüfusun %93,8'i, 2019'da ise %92,8'ini Adana kayıtlılar oluşturmaktadır ki bunun da büyük bir kısmını Kozanlıların teşkil ettiğini ifade edebiliriz. Kozan'da %10'u dahi bulmayan diğer illere kayıtlı olanların ise büyük bir kısmını memurlar ve öğrenciler oluşturmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir diğer husus da Kozan'ın özellikle komşu illerle çok daha yakın nüfus ilişkileri olduğudur. Özellikle de başta Osmaniye olmak Kayseri, Kahramanmaraş ve Mersin kayıtlılar Kozan'daki diğer önemli nüfus kitlesini oluşturmaktadır. İlçede Osmaniye kayıtlılar geçmişten beri Adana kayıtlılardan sonra en büyük kitleyi oluşturmuştur. Komşu iller haricinde Kozan'a en fazla gelenler Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinden olmuştur.

İller	2010	2019
Adana	119.202	122.190
Osmaniye	2.360	2.589
Kayseri	1.041	1.237
Kahramanmaraş	550	638
Mersin	343	477
Hatay	317	450
Şanlıurfa	327	415

Diyarbakır	318	347
Adıyaman	289	290
Gaziantep	207	283
Niğde	139	190
Mardin	163	171
Konya	128	158
Elazığ	126	153
Malatya	139	152
Sivas	80	109
Ağrı	105	100

Tablo 13: Kozan’da İkamet Edenlerin Nüfusa Kayıtlı Oldukları İllerin 2010 ve 2019’daki Değerleri* (ADNKS, 2020)

Nüfusa kayıtlı olunan yerde olduğu gibi Kozan’da ikamet edenlerin doğum yerlerine baktığımızda da pek farklı bir durum karşımıza çıkmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında da Adana doğumlular ilk sırada olup ilçede 2019 itibariyle yaşayanların %91’ini Adana doğumlular teşkil etmektedir. Adana’yı sırasıyla 2.869 kişiyle Osmaniye, 1.165 kişiyle Kayseri, 659 kişiyle Mersin ve 600 kişiyle Hatay takip etmektedir (Tablo 14). Buna göre Kozan’da ikamet edenlerin %95,6’sı Adana ve komşu illerde doğmuştur. Komşular içerisinde Kozan nüfusunda en az etkisi olan yer ise Niğde’dir. Nüfusa kayıtlı olunan yerlerdeki durumdan farklı olarak doğum yerleri bakımından bu defa sınırlı da olsa İstanbul (343 kişi) ve Ankara (252 kişi)’da yer almaktadır. Bunlardan başka yine Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinde doğmuş olanların da sınırlı bir oranı bulunmaktadır.

İller	Kişi Sayısı	İller	Kişi Sayısı
Adana	119.901	Ankara	252
Osmaniye	2.869	Diyarbakır	233
Kayseri	1.165	Adıyaman	208
Mersin	659	Konya	198
Kahramanmaraş	651	Sivas	196
Hatay	600	Malatya	166
Yurtdışı	527	Antalya	153

* 100 kişi ve üzerindeki değere sahip illere yer verilmiştir.

Bilinmiyor	438	Niğde	137
Gaziantep	425	İzmir	112
İstanbul	343	Elazığ	111
Şanlıurfa	325		

Tablo 14: 2019 İtibariyle Kozan'da İkamet Edenlerin Doğum Yerleri (ADNKS, 2020)

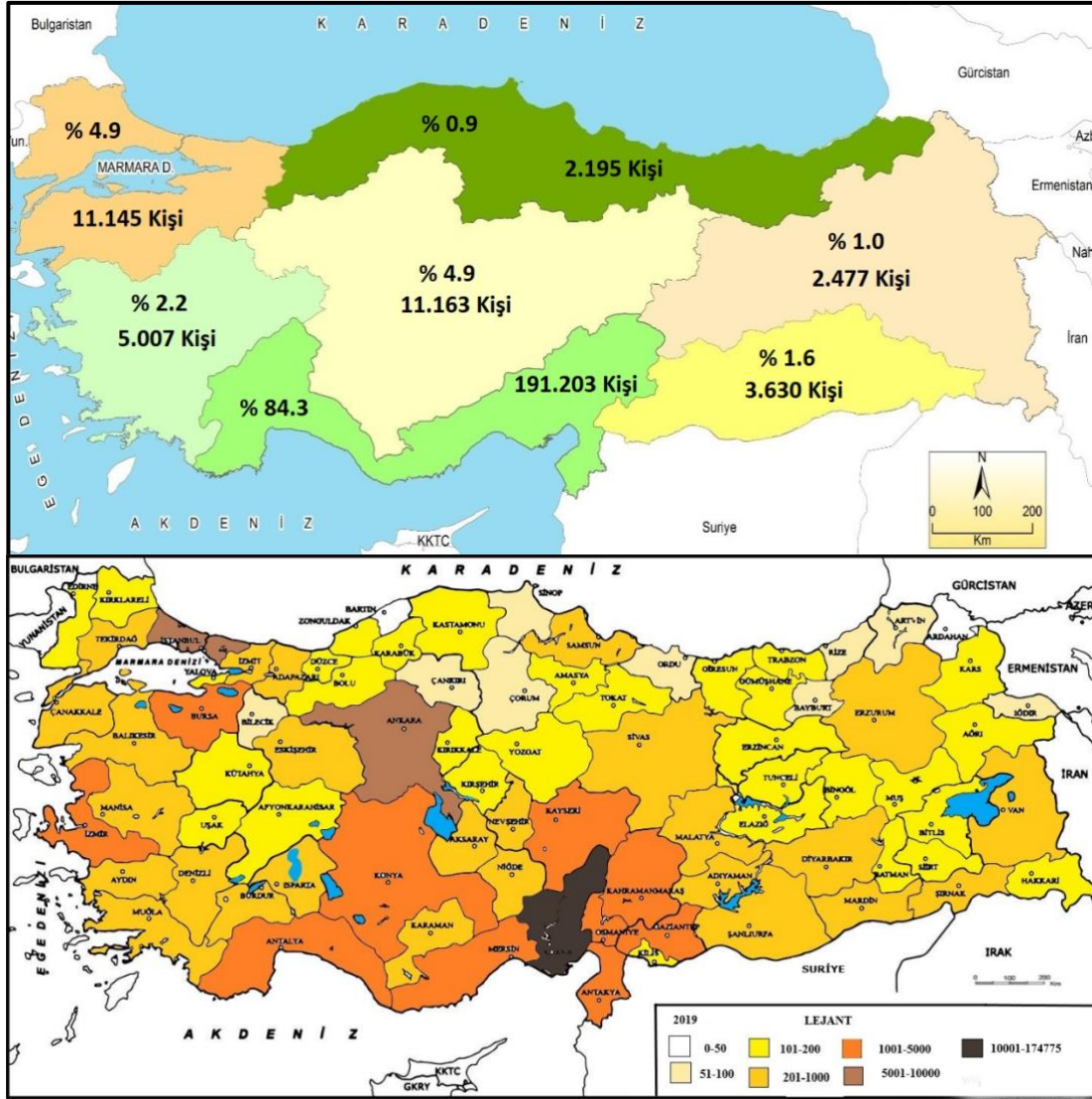
Kozan dışına olan göç durumuna baktığımızda ise esasında Kozan'ın yerli halkının ilçe ve il dışına fazla çıkmadıkları dikkat çekmektedir. Bu durumda zaten bir büyükşehir olan Adana'nın çoğu ilçesi için imkanları karşılıyor olması en önemli faktör olmuştur. Sağlık, eğitim, iş imkanları bakımından Adana'nın halkın ihtiyacının büyük bir kısmını tatmin ediyor olması, dışarıya olan göçü kısıtlamıştır. Nitekim tablo 15'e bakıldığında seçilmiş tüm yıllar için Kozan'a kayıtlı olan nüfusun çok büyük bir kısmının Adana'da yaşıyor olması dikkat çekicidir. Tarihi ve kültürel bağları açısından Osmaniye'de ikamet edenleri de bu sayıya dahil edersek Kozanlıların genel manada Adana dışına fazlaca çıkmadıkları dikkat çekmektedir. Çok sınırlı olarak Kozan dışında yaşayanlar ise yine seçilmiş her yılda Ankara, İstanbul ve Mersin üst sıralarda yer almıştır. Burada yeri gelmişken belirtilmesi gereken önemli bir nokta da Kozan'a kayıtlı olup Kozan dışında yaşayanların kayda değer bir kısmı da komşu illerde yaşamaktadır. Örneğin; 2019'da komşu illerde yaşayan Kozanlıların sayısı 14.848'dir. Bu da Ankara ve İstanbul'un toplamından daha fazladır.

İller	2010	2015	2019
Adana	166.571	171.848	174.775
İstanbul	5.304	6.739	7.570
Ankara	3.456	4.526	5.113
Mersin	4.220	4.599	4.978
Antalya	2.334	3.118	3.581
Osmaniye	2.313	2.861	3.254
Hatay	2.080	2.267	2.473
Konya	849	1.142	2.242
İzmir	1.665	1.947	2.121
Kayseri	1.265	1.683	1.892
Gaziantep	929	1.363	1.509
Kahramanmaraş	1.145	1.334	1.397
Bursa	761	905	1.066

Not: Sıralama 2019 yılına göre yapılmış ve 1.000 ile üzerindeki kişilerin bulunduğu iller dahil edilmiştir.

Tablo 15: Seçilmiş Yıllara Göre Kozan'a Kayıtlı Olan Nüfusun Türkiye'deki Dağılımı
(ADNKS, 2020)

Türkiye genelinde Kozan nüfusuna kayıtlı olan kişi sayısı 2019 itibariyle 226.761 kişi olup söz konusu kayıtlı kişilerin 174.775'i Adana'da yaşamaktadır (TÜİK, 2020). Aynı yıl Kozan nüfusuna kayıtlı 51.986 kişi ise Adana dışında ikamet ediyor olup söz konusu bu değer 2019 Kozan nüfusunun %39,5'lik kısmına tekabül etmektedir. Başka bir ifadeyle 2019 itibariyle Kozan nüfusuna kayıtlı kişilerin kabaca %40 kadarı Kozan / Adana dışında yaşamaktadır. Kozan nüfusuna kayıtlı kişilerin 2019 itibariyle Türkiye'deki dağılımına baktığımızda ilk olarak bölgeler ölçeğinde incelersek şekil 12'de de görüldüğü üzere Kozanlıların çok büyük bir kısmı Akdeniz Bölgesi dışına çıkmamıştır. Türkiye'deki 226.761 Kozanlı'nın %84,3'lük kesimi Akdeniz Bölgesi'nde ikamet etmektedir. Bu bölgeyi birbiri ile hemen hemen aynı miktarda Kozanlı'ya sahip olan İç Anadolu ve Marmara Bölgesi takip etmektedir. Diğer bölgelerdeki Kozanlı sayısı çok düşük miktarda olup Doğu Anadolu ile Karadeniz Bölgeleri bu açıdan en düşük paya sahip bölgelerdir. Bölgesel dağılımdan da anlaşıldığı üzere Kozanlıların kendi bölgeleri dışına çıkmayı pek tercih etmedikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 12: 2019 İtibariyle Kozan Nüfusuna Kayıtlı Nüfusun Bölge ve İllere Göre Dağılımı

Kozanlıların iller ölçeğindeki dağılımına baktığımızda Akdeniz Bölgesi'ndeki asıl yoğunluk merkezini Adana'nın oluşturduğu anlaşılmaktadır. Buradan da Kozan dışına çıkan yerli halkın ikamet amaçlı yine Adana il genelini tercih ettikleri anlaşılmaktadır (Şekil 12). Sağlık, eğitim, iş ve diğer türlü hizmet ya da geçim sağlama amaçlı olanakları Adana'nın sağlamasından kaynaklı olarak halk için önemli bir cazibe merkezi olma özelliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Adana'yı bir kenara bırakacak olursak İstanbul ve Ankara gibi 2 büyük cazibe merkezi dikkat çekmektedir. Öte yandan Adana'nın komşularında kayda değer Kozanlı sayısı belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ankara, İstanbul ve komşu iller haricinde Konya, Antalya, Bursa ve İzmir'de de 2 bin ila 3 bin civarında Kozanlı yaşamaktadır. Sınırlı da

olsa Türkiye'nin hemen her ilinde yaşayan Kozanlıların büyük bir kısmı memuriyet ve eğitim sebebiyle farklı yerlerde ikamet etmektedirler.

Son olarak nüfus hareketleri denildiğinde sadece şehirlerarası göç değil türlü gerekçelerle kısa veya uzun süreli her türlü ikamet değişikliği akla gelmektedir. Kozan'ın da içinde bulunduğu Adana ve çevresi, uzun yıllar mevsimlik yaylak ve kışlak hareketleri ile mevsimlik tarım işçileri göçüne sahne olmuştur. 20. yüzyılın ortalarına değin Adana'nın ovalık kesimleriyle yüksek kesimleri arasında kayda değer bir kısım halkın yaylak ve kışlak arasında yer değiştirmesi oldukça yaygındı. Yürütülen politikalar ve değişen yaşam koşullarıyla bu durum zaman içerisinde oldukça azalmış, 1980'lerden itibaren ise bu gibi mevsimlik göçer halkın sayısı çok ciddi ölçüde azalmıştır. 1997 Köy Envanter Etüdü'ne göre de toplam 86 köyün nüfusu 57.899'u yerleşik, 6.153'ü de yerleşik olmayan kişilerden oluşmaktaydı. Başka bir ifadeyle toplam kırsal kesim nüfusunun sadece %9,6'sını yerleşik olmayan halk teşkil etmekteydi.

SONUÇ

Sınırları belli bir sahanın her türlü demografik göstergelerle ele alınması, o sahayla ilgili kısa, orta ve de uzun vadede sağlıklı yatırımların yapılması, kaynakların (Özellikle de kaynaklar sınırlıysa) çok daha sağlıklı bir şekilde yönetilmesi ve de yönlendirilmesi açısından büyük yarar sağlamaktadır. Bütünüyle Cumhuriyet Dönemi ve kısmen de Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ölçeğinde incelemiş olduğumuz Kozan ilçesinin demografik yapısının analizi de bu noktada belli çıkarımlar yapmamızı sağlamıştır. Sadece nüfusun gelişim seyri ve de son yıllardaki durum göz önüne alındığında;

- Kozan, yaş yapısı bakımından gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşmaktadır,
- İlçe nüfusu yaşlanmaktadır,
- Kozan halkının genelde ilçe/il dışına çıkmadığı görülmektedir,
- Kadın nüfusun istihdam ve okur-yazar olma durumu hala erkeklere kıyasla negatif durumdadır,
- Kadınların yine de geçmişe kıyasla okullaşma oranı artmış, iş hayatına daha çok dahil olmuşlardır,
- İstihdam noktasında kayıt dışı üreticiler hala azımsanmayacak seviyededir,

- Evlilikler ile birlikte boşanmalar da önemli ölçüde artmış, bekar sayısı ise genel olarak azalma eğilimi göstermektedir,
- İlçede nüfus oldukça dengesiz bir dağılım sergilemektedir,
- Geçmişe kıyasla konar-göçer yaşam tarzı çok büyük ölçüde terkedilmiştir,
- İlçede hala en önemli geçim kaynağı kırsal kesim faaliyetleridir, sonuçları ortaya çıkmıştır. Söz konusu çıkarımlardan hareketle de;
- İlçe nüfusunun yaşlanmasından ötürü Kozan'da söz konusu kitleye uygun ulaştırma, sosyal hizmet (Hasta bakımı, yaşlıların ev temizliği, kişisel bakım gibi), hobi olanakları ve diğer sosyalleşme yapıları tesis edilmeli ve/veya düzenlenmelidir,
- Çoğunlukta Kozan'da kalmayı tercih eden yerli halka yönelik kaynakların sürdürülebilirliği, artan taleplere yönelik kaynakların etkili yönetimi büyük önem taşımaktadır. Hem iktisadi hem de sosyal açıdan yatırımlara ağırlık verilmelidir,
- Okur-yazar olmayan kadın nüfus sayısını azaltmak adına eğitim faaliyetleri (Akşam liseleri, Halk Eğitim Merkezleri vs.) alanında çalışmalar başlatılmalıdır,
- Kadınlara yönelik yeni istihdam sahaları yaratılmalı, özellikle eğitilmiş kadın nüfus kaynağının kullanım alanları tesis edilmelidir. Kozan ölçeğinde turizme yönelik yatırımlar ve istihdam sahası oluşturulması çok avantajlı görülmektedir,
- Kırsal kesim faaliyetleri ve buradaki halkın geçimi noktasında daha sıkı bir kayıt ve denetim mekanizması tesis edilmelidir,
- Kozan'daki mevsimlik tarım işçilerinin, ilçede buldukları geçici süre boyunca hem kendileri hem de yerli halk için rahatsızlık teşkil etmeyecek şekilde organize edilmeleri gerekir,
- Boşanmalardaki dikkat çekici artış göz önüne alındığında yerel yönetimce Aile Danışmanlığı Merkezleri yaygınlaştırılıp, buralara yönlendirme adına kamu spotları oluşturulması ilk etapta yapılması gerekenler olarak işaret edilebilir.

Kozan'ın ulaşım (Adana – Kozan – Kadirli – Osmaniye Demiryolu Projesi gibi), sanayi ve tarım alanında tümüyle sürdürülebilir bir gelişim özelinde planlanması, buranın sahip olduğu tabii ve kültürel miras ile bir bütün şeklinde düşünülerek yatırımların yönlendirilmesi ilçe

nüfusunun refah seviyesi açısından büyük önem taşımaktadır. Hali hazırda ilçenin sahip olduğu köklü kültürel miras, turizm noktasında neredeyse çok zayıf bir şekilde değerlendirilmekte, hatta bazı noktalarda değerlendirilememektedir. Halbuki turizmin ilçe için önemli bir istihdam sahası ve gelir kaynağı olabileceği aşikardır. İlçe turizmi sadece kültürel mirasla sınırlı kalmayacak olup doğa turizmi (Dağılıcak Tabiat Parkı gibi), agro-turizm, yayla turizmi gibi turizmin pek çok kolundan kaynağından bulunmasından ötürü büyük bir potansiyeli haizdir.

KAYNAKÇA

Akbal, F. (1951). 1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus. *Bellekten*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, Cilt: XV, 60, 617-628.

Aydın, H. (2019). *Adana Vilayeti Salnamelerine Göre Kozan Livası, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi, Aksaray.

Balcı Akova, S. (2004). Alanya İlçesi Nüfusunun Genel Özellikleri, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri III*. 255-260, Antalya, Türkiye.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü. (1937). 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı / Kati ve Mufassal Neticeler: Seyhan Vilayeti, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Neşriyat Sayısı: 75, Cilt: 48, 132, Ankara.

Bulut, İ. (2000). Yozgat'ın Nüfus Coğrafyası Özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi* 6(4), 19-54.

Buyruk, H. (2011). *Sis'i (Kozan) Akdeniz'den Kapadokya'ya Bağlayan Kervan Yolu Kaleleri*. (Basılmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Erzurum.

Cuinet, V. (1891). *La Turquie d'Asie: Géographie Administrative, Statistique, Descriptive et Raisonnée de Chaque Province de l'Asie-Mineure*, (Ed. Ernest Leroux), pp. 883, Paris.

Çanak, E. & Yeşil, A. (2015). Atatürk Döneminde Adana (Seyhan) Vilayetinin Demografik Yapısı. *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14, 101-128.

Darkot, B. (1993). Sis. *İslam Ansiklopedisi* Cilt. 10, İstanbul: MEB, 708-712.

Doğan, M. (2011). Türkiye'de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 293-307.

Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

DİE. (1983). 12.10.1980 Genel Nüfus Sayımı / Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: 01 – Adana, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 990-52, 88, Ankara.

DİE. (1987). 20.10.1985 Genel Nüfus Sayımı / Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: 01 – Adana, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1237, 128, Ankara.

DİE. (1993). 1990 Genel Nüfus Sayımı / Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri: 01 – Adana, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın No: 1579, 160, Ankara.

DİE. (2002). 1997 Köy Envanteri / 01 Adana, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Yayın Numarası: 2525, 143, Ankara.

Ertunç, H. (1991). *Kozan İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası / Nüfus, Yerleşme ve Ekonomik Özellikleri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Göney, S. (1976). *Adana Ovaları I.*, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2162, Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 88, İstanbul.

Halaçoğlu, Y. (1993). Cebelibereket. *İslam Ansiklopedisi Cilt: 7*, 185-186, İstanbul.

Harita Genel Müdürlüğü. (2014). *İl ve İlçe Yüzölçümleri*. Erişim Adresi: https://www.harita.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf Erişim Tarihi: 31.10.2020.

Hasgül, S. (2016). *Salnâmelere Göre Adana Vilâyeti'nin Demografik ve Kültürel Yapısı (Adana Merkez, Kozan, Cebel-i Bereket, İçel ve Mersin Sancağı)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

İdikurt, D. (2011). *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Bir Âyanlık Örneği: Kozanoğulları ve Fırka-i İslâhiye'nin Kuruluşu*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

İstatistik Umum Müdürlüğü, (1929). 28 Teşrinievel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatından: 7, Fasikül: 1, Ankara.

İstatistik Genel Müdürlüğü, (1961). 23 Ekim 1955 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No: 412, Ankara.

Kara, H. (1989). Cumhuriyete Kadar Çukurova Nüfusu, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu Yayını) 1(1)*, 115 – 122.

Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830 – 1914) / Demografik ve Sosyal Özellikleri*. (Çev.). Bahar Tırnakçı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Sertkaya Doğan, Ö. (2017). *Saray'ın Nüfus Özellikleri, Memleket Pusulası Saray*. (Ed.). Özlem Sertkaya Doğan. İstanbul: EBY Yayınları.

Sertkaya Doğan, Ö. & Şahin, G. (2019). Women's Presence in Turkey's Rural Population, *7th International Conference on Gender Studies: Gender, Space, Place & Culture*, 10-12 October 2019, Famagusta-North Cyprus.

Sümer, F. (1963). Çukur-Ova Tarihine Dâir Araştırmalar (Fetihten XVI. Yüzyılın İkinci Yarısına Kadar). *Tarih Araştırmaları Dergisi 1(1)*, 1-98.

Şahin, G. & Taşlıgil, N. (2019). Bolu İlinde Nüfusun Gelişimi ve Nüfus Hareketleri (1927 – 2018). *Turkish Studies 14(5)*, 2515-2545.

Şaşmaz, M. (2014). *Türkiye'nin İdari Taksimatı (1920 – 2013)*, I. Cilt, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taşlıgil, N. (1993). Kastamonu İlinin Nüfus Gelişimi ve Türkiye Nüfus Hareketleri İçerisindeki Yeri. *Türk Coğrafya Dergisi 28*, 215-224.

Tezölmez, A. N. (2018). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Adana'da Nüfus Hareketleri (1876 – 1923)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

Tutar, A. (2002). XIX. Yüzyılın Sonlarında Kozan Sancağında Müslümanlar ve Gayrimüslimler, *Dini Araştırmalar 5(13)*, 149-163.

TÜİK. (2020). *Genel Nüfus Sayımları: 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2000*. Erişim Adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul> Erişim Tarihi: 31.10.2020.

TÜİK. (2020). *Bitkisel Üretim İstatistikleri*. Erişim Adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> Erişim Tarihi: 31.10.2020.

Ünal, A. & Girginer, K. S. (2007). *Kilikya – Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul: Homer Yayınları.

Yılmaz, M. (2016). *Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı: Nedenler, Değişim, Sonuçlar ve Gelecek*. İstanbul: Çantay Kitabevi.

Zangger, E. & Mutlu, S. (2016). Luviler: Bir Anadolu Uygarlığı ile İlgili Çalışmalar. *idil* 5(24), 1037-1078.

Web Kaynakları:

<http://www.kozan.bel.tr/?/kozan1>

<http://www.kozan.gov.tr/kozan-ilcesinin-tarihi>

<https://kozan.tr.qg/>

<https://archives.eure.fr/>

<http://www.kozan.gov.tr/>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Kozan; konumu, topografik, hidrografik ve iklimatik özellikleriyle Bereketli Hilal'in (Fertile Crescent) bir parçası olmuş ve buna bağlı olarak da medeniyet tarihi binlerce yılı aşan önemli bir yerleşim birimi olmuştur. Tarihin pek çok döneminde siyasi, dini, askeri ve iktisadi önemini korumayı başarmış olan Kozan'ın sadece Türkiye açısından değil dünya medeniyet tarihi açısından da çok özel bir merkez olduğunun altı çizilmelidir. Cumhuriyet Devri'ne kadar "Sis" adıyla bilinen Kozan, günümüzde büyük ölçüde bitkisel üretim içerisinde turuncgiller başta olmak üzere bahçecilik, hayvancılık ve ormancılık ile geçimini sağlayan, küçük ve orta ölçekli sınırlı bir sanayisi bulunan bir ilçedir. Nüfus özellikleri bakımından incelediğimiz Kozan'da 1927 – 1985 ile 1990 – 2019 yılları arasında değerlendirebileceğimiz 2 dönem söz konusudur. İlçede 1927'den sonra nüfus 1985'e değin düzenli ve hızlı bir şekilde artıyorken, sonrasında (İmamoğlu'nun ayrılmasını takiben) ilçe nüfusu çok daha yavaş bir hızla artış göstermeye başlamıştır. İlçenin coğrafi şartları buranın iskan, imar ve nüfus hareketleri üzerinde büyük ölçüde belirleyici olmuştur. Karakteristik Akdeniz ikliminin hakim olduğu Kozan'da, bataklıkların varlığı ve her yaz şiddetini artıran sıtma salgını gibi faktörler, burada uzun bir süre geniş nüfus kitlelerinin konar – göçer bir hayat sürmesine neden olmuştur. Öyle ki, yörenin ileri gelenleri dahi, yazları yaylalara çıkmakta, ancak havalar soğumaya başlayınca ovalık sahaya dönmekteydiler. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ile Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında ise bataklıkların kurutulması, konar-göçerlerin yerleşik hayata teşviki, narenciye tarımının yaygınlaştırılması gibi unsurlar Kozan'ın günümüzdeki sosyo-ekonomik yapısını kazanmasında büyük rol oynamıştır. Sınırları belli bir sahanın her türlü demografik göstergelerle ele alınması, o sahaya ilgili kısa, orta ve de uzun vadede sağlıklı yatırımların yapılması, kaynakların (Özellikle de kaynaklar sınırlıysa) çok daha sağlıklı bir şekilde yönetilmesi ve de yönlendirilmesi açısından büyük yarar sağlamaktadır. Bütünüyle Cumhuriyet Dönemi ve kısmen de Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ölçeğinde incelemiş olduğumuz Kozan ilçesinin demografik yapısının analizi de bu noktada belli çıkarımlar yapmamızı

sağlamıştır. Sadece nüfusun gelişim seyri ve de son yıllardaki durum göz önüne alındığında;

- Kozan, yaş yapısı bakımından gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşmaktadır,
- İlçe nüfusu yaşlanmaktadır,
- Kozan halkının genelde ilçe/il dışına çıkmadığı görülmektedir,
- Kadın nüfusun istihdam ve okur-yazar olma durumu hala erkeklere kıyasla negatif durumdadır,
- Kadınların yine de geçmişe kıyasla okullaşma oranı artmış, iş hayatına daha çok dahil olmuşlardır,
- İstihdam noktasında kayıt dışı üreticiler hala azımsanmayacak seviyededir,
- Evlilikler ile birlikte boşanmalar da önemli ölçüde artmış, bekar sayısı ise genel olarak azalma eğilimi göstermektedir,
- İlçede nüfus oldukça dengesiz bir dağılım sergilemektedir,
- Geçmişe kıyasla konar-göçer yaşam tarzı çok büyük ölçüde terk edilmiştir,
- İlçede hala en önemli geçim kaynağı kırsal kesim faaliyetleridir, sonuçları ortaya çıkmıştır. Söz konusu çıkarımlardan hareketle de;
- İlçe nüfusunun yaşlanmasından ötürü Kozan'da söz konusu kitleye uygun ulaştırma, sosyal hizmet (Hasta bakımı, yaşlıların ev temizliği, kişisel bakım gibi), hobi olanakları ve diğer sosyalleşme yapıları tesis edilmeli ve/veya düzenlenmelidir,
- Çoğunlukta Kozan'da kalmayı tercih eden yerli halka yönelik kaynakların sürdürülebilirliği, artan taleplere yönelik kaynakların etkili yönetimi büyük önem taşımaktadır. Hem iktisadi hem de sosyal açıdan yatırımlara ağırlık verilmelidir,
- Okur-yazar olmayan kadın nüfus sayısını azaltmak adına eğitim faaliyetleri (Akşam liseleri, Halk Eğitim Merkezleri vs.) alanında çalışmalar başlatılmalıdır,
- Kadınlara yönelik yeni istihdam sahaları yaratılmalı, özellikle eğitimli kadın nüfus kaynağının kullanım alanları tesis edilmelidir. Kozan ölçeğinde turizme yönelik yatırımlar ve istihdam sahası oluşturulması çok avantajlı görülmektedir,
- Kırsal kesim faaliyetleri ve buradaki halkın geçimi noktasında daha sıkı bir kayıt ve denetim mekanizması tesis edilmelidir,

- Kozan'daki mevsimlik tarım işçilerinin, ilçede buldukları geçici süre boyunca hem kendileri hem de yerli halk için rahatsızlık teşkil etmeyecek şekilde organize edilmeleri gerekir,
- Boşanmalardaki dikkat çekici artış göz önüne alındığında yerel yönetimce Aile Danışmanlığı Merkezleri yaygınlaştırılıp, buralara yönlendirme adına kamu spotları oluşturulması ilk etapta yapılması gerekenler olarak işaret edilebilir.

Kozan'ın ulaşım (Adana – Kozan – Kadirli – Osmaniye Demiryolu Projesi gibi), sanayi ve tarım alanında tümüyle sürdürülebilir bir gelişim özelinde planlanması, buranın sahip olduğu tabii ve kültürel miras ile bir bütün şeklinde düşünülerek yatırımların yönlendirilmesi ilçe nüfusunun refah seviyesi açısından büyük önem taşımaktadır. Hali hazırda ilçenin sahip olduğu köklü kültürel miras, turizm noktasında neredeyse çok zayıf bir şekilde değerlendirilmekte, hatta bazı noktalarda değerlendirilememektedir. Halbuki turizmin ilçe için önemli bir istihdam sahası ve gelir kaynağı olabileceği aşikardır. İlçe turizmi sadece kültürel mirasla sınırlı kalmayacak olup doğa turizmi (Dağılcağ Tabiat Parkı gibi), agro-turizm, yayla turizmi gibi turizmin pek çok kolundan kaynağından bulunmasından ötürü büyük bir potansiyeli haizdir. Bu çalışmada; Adana gibi iktisadi bakımdan Türkiye'nin önemli merkezlerinden birinin yüzölçümü açısından 1., nüfus miktarı açısından ise 6. sırada yer alan Kozan ilçesi, nüfus coğrafyası özelinde irdelenmiştir. Çalışmada ilçenin toplam nüfus miktarı Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile tüm Cumhuriyet Dönemi'ni kapsayacak şekilde ele alınmıştır. Bu kapsamda nüfusun cinsiyet yapısı ve medeni durumu, şehir ve kırsal nüfusları, eğitim durumu, nüfus yoğunlukları, coğrafi dağılım ve Adana ölçeğinde Kozan nüfusunun türlü açılardan yeri incelenmiştir. Buna göre de ilerleyen yıllarda demografik açıdan ortaya çıkabilecek durumlar, alınması gereken tedbirler, izlenebilecek yerel politikalar hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur.

EXTENDED ABSTRACT: Kozan has become a part of the Fertile Crescent with its location, topographic, hydrographic and climatic features, and accordingly, it has been an important settlement whose history of civilization exceeds thousands of years. It should be underlined that Kozan, which has managed to preserve its political, religious, military, and economic importance in many periods of history, is a very special center not only from the point of Turkey but also from the history of world civilization. Known as "Sis" until the Republic Period, Kozan is today a district with a limited small and medium-sized industry that provides its living particularly with citrus fruits, horticulture, animal husbandry, and forestry largely in vegetative production. In Kozan, which we examined in terms of population characteristics, there are two periods that we can evaluate between 1927 – 1985 and 1990 – 2019. While the population in the district was increasing regularly and rapidly until 1985 after 1927, (following the departure of

İmamoğlu) the population of the district started to increase at a much slower rate. The geographical conditions of the district have greatly influenced the settlement, development and population movements of this place. In Kozan, where characteristic Mediterranean climate prevails, factors such as the presence of marshes and the malaria epidemic that increases the severity of each summer, caused large masses of population to lead a nomadic life for a long time here. So much so that, even the notables of the region went to the plateaus in summer, but when the weather started to get colder, they returned to the plain area. Factors such as the drying of the swamps in the last years of the Ottoman Empire and the first years of the Republic Period, encouraging nomads to settled life and popularizing citrus agriculture have played a major role in the current socio-economic structure of Kozan. Addressing an area with certain borders with all kinds of demographic indicators, making healthy investments in that field in the short, medium and long term, provides great benefit in terms of managing and directing resources (especially if the resources are limited) in a much healthier way. The analysis of the demographic structure of Kozan district, which we have examined completely in the scale of the Republic Period and partially in the last years of the Ottoman Empire, also enabled us to make certain inferences at this point. Considering only the development course of the population and the situation in recent years have revealed the following results:

- Kozan is approaching the level of developed countries in terms of age structure,
- District population is aging,
- It is observed that the people of Kozan generally do not leave the district / province,
- Employment and literacy of the female population is still negative compared to men,
- Still, the schooling rate of women has increased compared to the past and they are more involved in business life,
- Unregistered producers are still at a substantial level at the point of employment,
- Along with marriages, divorces have also increased significantly, and the number of single people generally tends to decrease,
- The population in the district displays a very unbalanced distribution,
- Compared to the past, the nomadic lifestyle has been abandoned to a great extent,
- Rural activities are still the most important source of income in the district,

Based on these inferences;

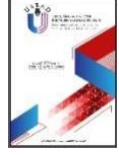
- Due to the aging of the district population, transportation, social services (such as patient care, home cleaning of the elderly, personal

care), hobby facilities and other socialization structures should be established and / or arranged in Kozan,

- The sustainability of resources for local people, who mostly prefer to stay in Kozan, and effective management of resources for increasing demands are of great importance. Focus should be placed on investments in both economic and social terms,
- Studies should be initiated in the field of educational activities (Evening High Schools, Public Education Centers, etc.) in order to reduce the number of illiterate women,
- New employment areas for women should be created, especially the areas of use of the educated female population resource should be established. Investments for tourism and creating an employment area at the Kozan scale are considered very advantageous,
- A stricter recording and inspection mechanism should be established at the point of rural activities and the livelihood of the people there,
- Seasonal agricultural workers in Kozan should be organized in such a way that they will not cause any disturbance for both themselves and the local people during their temporary stay in the district,
- Considering the striking increase in divorces, expanding Family Counseling Centers by the local government and creating public service advertisements in order to direct them to these centers can be pointed out as the first step.

Planning of Kozan for a fully sustainable development in the field of transportation (such as Adana - Kozan - Kadirli - Osmaniye Railway Project), industry and agriculture, directing investments by considering the natural and cultural heritage of this place as a whole, is of great importance for the welfare level of the district population. The deep-rooted cultural heritage of the district is currently being evaluated very poorly at the point of tourism, and even not at some points. However, it is obvious that tourism can be an important employment area and source of income for the district. District tourism will not only be limited to cultural heritage, and it has a great potential due to its availability from many branches of tourism such as nature tourism (such as Dağlıcak Nature Park), agro-tourism, plateau tourism. Adana is one of Turkey's leading economic centers. Kozan, on the other hand, ranks first in terms of area of this province and sixth in terms of population so the district is examined in terms of population geography. In the study, the total population amount of the district was handled in a way to cover the last period of the Ottoman Empire and the entire Republic Period. In this context, the gender structure and marital status of the population, urban and rural populations, educational status, population densities, geographical distribution and the location of the Kozan population in Adana scale were analyzed. Accordingly, inferences have been made about the demographic

situations that may arise in the following years, the measures to be taken, and the local policies that can be followed.

**ÖĞRETMEN ADAYLARININ GÜVENLİ GIDA FARKINDALIK
DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ**
DETERMINATION OF THE TEACHER CANDIDATES' AWARENESS OF
FOOD SAFETY

Nida BAYINDIR

Doç. Dr. Osmangazi Üniversitesi,
Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim,
Eskişehir/Türkiye.

Assoc. Dr., Osmangazi University,
Primary Education, Faculty of
Education,
Eskisehir/Turkey.

nida.bayindir@ogu.edu.tr

ORCID ID: 000000018329358X

Nejla GÜLTEPE

Dr. Osmangazi Üniversitesi, Eğitim
Fakültesi, Temel Eğitim Bilimleri ve
Matematik,
Eskişehir/Türkiye.

Phd., Osmangazi University, Faculty of
Education, Elementary Science and
Mathematics Education,
Eskisehir/Turkey.

nejlagultepe@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6730-5640X

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.850564

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 01.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 05.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Bayındır, N. & Gültepe, N. (2021).
Öğretmen Adaylarının Güvenli Gıda Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi.
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 3(5), 160-180.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Gıda güvenirliliği gıdalarda oluşabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve tüm oluşabilecek zararları önlemeye dönük sistematik bir kavramdır. Fiziksel kirlenme, yiyeceklere besin olmayan maddelerin karışmasıdır. Biyolojik kirlenme, toprak ve sudan kaynaklı besinlerde zararlı enzimler, parazit, mantar, bakteri, virüs, küf veya mikroorganizmalara neden olurken, kimyasal kirlenme ise metaller, tarım ilaçları, deterjanlar, plastikler, gıda katkı maddeleri gibi dışarıdan eklenen kimyasal maddelerin neden olduğu kirlenmedir. Öğrencilerin her türlü sorumluluğunu üstelenen öğretmenlerin okul saatleri içerisinde öğrencilerin beslenmelerinden de sorumlu olduğu gerçeği ile gıda güvenliği hakkındaki farkındalıkları önem taşımaktadır. Araştırma, öğretmen adaylarının gıda güvenliği kapsamında gıda hijyen uygulamaları hakkındaki bilgi düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma 2019-2020 akademik yılı güz dönemi ESOGU eğitim fakültesinde sınıf eğitiminde öğrenim gören 14 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma tekniklerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; adayların gıda güvenirliliğine ilişkin herhangi bir ders almadıkları, gıda güvenirliliği ile ilgili bilgileri; kişisel çabaları ile sosyal medya ve aileleri ile deneyimlerinden edindikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, adayların güvenli gıdaya yönelik farkındalıklarını arttıran bilimsel araştırmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar sözcükler: Gıda Güvenliği, Besin Kirliliği, Öğretmen Adayı

Abstract: Food safety is a systematic concept aimed at preventing physical, chemical, biological and all possible damages in foods. Physical contamination is the mixing of non-nutrients with food. Biological pollution causes harmful enzymes, parasites, fungi, bacteria, viruses, mold or microorganisms in foods originating from soil and water, while chemical contamination is caused by externally added chemicals such as metals, pesticides, detergents, plastics, food additives. The fact that teachers, who take all kinds of responsibilities for students, are also responsible for the nutrition of students during school time, and their awareness of food safety is important. The study aimed to determine knowledge and awareness of teacher candidates about food hygiene practices within the scope of food safety. The research was conducted on 14 teacher candidates studying at ESOGU education faculty in the fall semester of the 2020-2021 academic year. Phenomenological pattern, one of the qualitative research techniques, was used in the study. According to the research results; It was revealed that the candidates did not take any courses on food safety and that they acquired the information about food safety from their personal efforts and experiences in social media and their family. It was recommended that education on food safety should be given at all levels starting from elementary school level in conclusion.

Keywords: Food Safety, Food Pollution, Primary School

GİRİŞ

Dünya nüfusu her geçen gün daha da artmakta, gıda maddelerine olan ihtiyaç da büyümektedir. Ancak artan nüfusun beslenme ihtiyacını karşılayabilmek için tarımsal üretim artık yeterli olmamakta, yapay yollarla ürün olgunlaşmasını kısaltma, ürün depolama süresini arttırma ve genetiği değiştirilmiş tohum üretimleri ile doğallıktan uzaklaşma yollarına gidilmektedir (Hasançebi, 2010: 1).

Avrupa, kontrol ve önleme politikaları, tüketicilerin sağlığının yüksek düzeyde korunmasını garanti etmeye odaklanmıştır. Obezite, diyabet, gıda alerjisi ve gıda kaynaklı salgınlar gibi gıda kaynaklı hastalıkların artmasıyla birlikte (Traversa vd., 2017) son yıllarda sağlık bilincinin ve gıda güvenliğinin toplumda daha fazla dikkat çekmesi ile sağlıklı gıdaya talep artmıştır.

Güvenli gıda, genel anlamda gıdanın tarladan sofraya kadar kimyasal, fiziksel, duyuşsal ve biyolojik niteliklerini koruyarak sağlıklı ve güvenilir bir şekilde tüketiciye sunulması ve bunun için alınan önlemleri kapsamaktadır (Onurlubaş ve Gürler, 2016: 33; Erkmen, 2010: 222). Gıda güvenliği ise gıdalarda oluşabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik, her türlü riskin önüne geçilmesi için gerekli olan bütün önlemler olarak tanımlanır. Bu riskler bakteriyel etkiler, parazitler, pestisitler, zehirler, plastik gibi katı atıklar, üretim hataları, kötü beslenme alışkanlıkları tüketicinin maruz kaldığı tehlikelerden bazılarıdır (Artık vd., 2013). Başka bir ifadeyle gıda güvenliği; "sağlıklı ve kusursuz gıda üretimini sağlamak amacıyla, gıdaların; üretim, işleme, muhafaza ve dağıtımları sırasında gerekli kurallara uyulması ve önlemlerin alınması" olarak tanımlanmaktadır (Çetin ve Şahin, 2017: 311).

Gıda güvenliği; genellikle gıda sanitasyonu, gıda kalitesi, gıda beslenmesi ve diğer ilgili içerikleri de içeren kapsamlı bir kavramdır. Aynı zamanda insan hastalıklarına neden olabilecek gıda ile ilgili potansiyel tehlikeleri ifade eder (Dong ve Ching, 2015). Bu hastalıklar besinlerin; fiziksel, biyolojik ve kimyasal olarak kirlenmesinden kaynaklanır. Fiziksel kirlenme, yiyeceklere besin olmayan maddelerin karışmasıdır. Biyolojik kirlenme, toprak ve sudan kaynaklı besinlerde zararlı enzimler, parazit, mantar, bakteri, virüs, küf veya mikroorganizmalara neden olmaktadır. Kimyasal kirlenme ise dışarıdan eklenen kimyasal maddelerin (pestisitler, veteriner ilaçları, endüstriyel kirleticiler, ağır metaller, koruyucu maddeler, sentetik boyalar, tatlandırıcılar, lezzet arttırıcılar vb) neden olduğu kirlenmedir. Besinler

aracılığıyla alınan mikroorganizmalar ve diğer bulaşanlar ağız yoluyla alındığında sindirim kanalına yerleşir ve enfeksiyonlara yol açar. Pestisit zehirlenmeleri her yıl pek çok çocuğu etkilemekte ve kronik nörolojik ve gelişimsel sağlık sorunlarına neden olmaktadır (Gündoğdu vd., 2016: 62). Ayrıca besin yoluyla insan vücuduna giren bu tip patojenler; akut zehirlenme, kanser, doğum kusurları, kısırılık, sinir sistemi bozuklukları gibi pek çok olumsuzluklara da yol açmaktadır (Kaplan, 2009: 31). Bu kalıntılar ve bulaşanlar, aynı zamanda atmosferde birikerek solunum yolu ile insanlara ulaşmakta ve solunum rahatsızlıklarına ve alerjik reaksiyonlara neden olmaktadır (Sarıtaş, 2012: 6; Güler ve Çobanoğlu, 1994: 16; Kocaman ve Şanlıer, 2014: 156).

Bilinçli bir tüketici; bir ürün ya da hizmeti satın alırken gerçek gereksinimlerini göz önünde tutan, planlı ve belgeli alışveriş yapan, sağlıklı, güvenli, ürünü seçebilen, aynı zamanda kaliteyi denetleyen sosyoekonomik unsurdur (İncedal vd., 2018: 55).

Bireylerin bilinçli bir tüketici olmalarında onların ailelerinden ve okuldan aldıkları eğitimin önemi bir kez daha anlaşılmaktadır. Çocuklar yaşamlarının en önemli süreçlerini okulda geçirmektedir. Fizyolojik, psikolojik ve sosyal gelişim ile büyüme ve gelişmenin hızlı olduğu, yaşam boyu sürebilecek davranışların büyük ölçüde olduğu ve bireylerin bilgi almaya ve alışkanlık kazanmaya en elverişli oldukları bu dönem, beslenme davranışlarını geliştirmesinde kritik rol oynamaktadır. Okullarda öğrencilerin sağlıklı beslenme davranışlarını geliştirecek ortamlar sağlanması, okul kantinlerinde veya yemekhanelerde öğrencilere sağlıklı ve güvenli besinler sunulması ve bu alanların sağlığa uygun düzenlenip, sağlık bilgisi koşullarına dikkat edilmesi önemlidir (Harmanoğulları ve Yapıcı, 2018: 118).

Traversa ve diğerleri (2017), gıda güvenliği, gıda ve beslenmede gizli alerjenlere yönelik 5 eğitim atölyesi tasarlayarak ilköğretim ve yaz okullarına devam eden çocukları bu atölyelere dâhil ederek bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmaya atölyeye 6-11 yaş arası toplam 1708 çocuk katılmıştır. Çocuklar dinleme aktivitelerine, laboratuvar deneylerine, oyun oynamaya ve duysal deneyimlere katılmış ve çocukların bilgi ve davranışları hakkında gözlemler yapılmıştır. Yaptıkları araştırmada çocukların, birçok yiyeceğin normalde canlı bakteri içerdiğini keşfettiklerinde büyük bir merak duyduklarını gözlemledikler. Çalışmada araştırmacılar çocukların birçoğunun (>%75) meyve ve sebzelerin tüm yıl boyunca mevcut

olduğunu ve belirli bir dönemle ilgili olmadığını düşündüklerini, çok azının (<%25), taze balıkları parazitlerden korumak için uygulanacak tedavinin dondurma olduğunu bildiğini ifade etmektedir. Araştırmacılara göre gıda güvenliği ve beslenme eğitim deneyimlerine dâhil olan çocukların, gıda kaynaklı hastalıkları önlemek için doğru davranışlar konusunda farkındalıklarını artırma ve gıda tüketimi hakkında kendi eleştirel düşüncelerini gelişim göstermiştir. Çalışmada, gıda kaynaklı hastalıkları önlemek için, tüketicileri, özellikle çocukları, uygulanacak uygun davranışları öğrenmeyi amaçlayan eğitim deneyimlerine dâhil edilmesinin esas olduğu vurgulanmıştır.

Okullarda güvenli gıdalar ve beslenme eğitimi verilmesi ve okul çağında görülen yetersiz ve dengesiz beslenme ve buna bağlı oluşacak sağlık sorunlarının görülme sıklığı azaltılabilir (Aksoy, 2017: 1; Akçay, 2017: 370). Çünkü büyüme çağındaki çocukların sağlığı bir toplum için gıda güvenliği yönetim farkındalığını zorunlu kılmaktadır. Sağlıklı gıdaların tüketilmesi için gerekli önlemlerin alınması ve gerekli kurallara uyulması gerekmektedir. (Giray ve Soysal, 2007; Sarıkaya, 2007; Özdemir ve Topsümer, 2017: 58). Bu da tüketicinin gıda güvenliği için gerekli duyarlılığı göstermesi gıdalarla ilgili sağlık risklerini ve gıda güvenliğinin sağlanması için gerekli şartları bilmesi ile gerçekleşecektir. Güvenli gıdanın öğrenileceği en etkili yer okullardır. Öğretmenler öğrencilerini sağlıklı beslenme konularında bilgilendirip, olumlu tutum ve davranış kazanmalarına yardımcı olarak bireysel gelişimlerine önemli katkı sağlayacaklardır. Bu nedenlerle öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının gıda güvenliği hakkında bilgi ve tutumları hem öğrencilerin hem de toplumun bilincini artırmakta önemlidir. Bu araştırma, öğretmen adaylarının gıda güvenliği hakkında bilgi ve tutumlarını belirlemek ve gıda hijyen bilgilerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada ayrıntılı görüşmelerle katılımcıların bireysel algılarını ve bakış açılarını öğrenmeye yönelik nitel araştırma tekniklerinden fenomenolojik desen kullanılmıştır. Araştırma 2019-2020 akademik yılı güz döneminde Eskişehir ESOGÜ eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği son sınıf öğrencisi 14 öğretmen adayı ile gerçekleştirilmiştir. Adayların gıda güvenliğini nasıl algıladıklarına ilişkin görüşleri alınmıştır.

Dijital öğrenme ortamında öğrencilere hazırlanmış açık uçlu soruların yer aldığı dört sorudan oluşan anket formu veri toplama aracı

olarak kullanılmıştır. İlk soruda adaylara güvenli gıda ve beslenme konusunda eğitim alıp almadıkları sorulmuştur. Bu soru ile adayların gıda ve beslenmeye yönelik ilgilerini belirlenmeye çalışılmıştır. İkinci soruyla güvenli gıda ve sağlıklı gıdaya ulaşmaya yönelik davranışları sorulmuştur. Bu soru ile adayların bu konuda güvenilir bilgi ve uygulamalar karşısındaki tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Üçüncü soruyla gıdanın seçimi, yıkanması, pişirilmesi, servisi, saklanması, ısıtılması, tüketilmesine ilişkin bilgileri sorulmuştur. Bu soruyla öğretmen adaylarının güvenli gıda değişkenlerinin izlediği süreç sınanmak istenmiştir. Dördüncü soru ile gıda güvenirliliği açısından öğretmen adaylarının arındırma işleminin nasıl yapılacağını bilme durumları öğrenilmeye çalışılmıştır.

Katılımcıların yazılı olarak ifade ettikleri görüşler, bilgisayar ortamına aktarılmış daha sonra analiz için belli başlı olgular belirlenmiştir. Katılımcıların deneyimlerine ilişkin anlamlı yapılar betimlenmiştir. Olgular, kavramsal bir çerçeve içinde değerlendirilmiştir. Geçerlik kapsamında ise yazılı hale getirilen katılımcı görüşleri yine katılımcıların onayına sunulmuştur. Görüşmede ortaya çıkan aksaklıklar doğrultusunda tekrar gerek görülen dil düzeltmeleri yapılmıştır. Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Görüşme formunu oluşturmak için gerekli olan literatür araştırılmış ve uzman desteği ile sorular oluşturulmuştur. 4 sorudan oluşan form 5-10 dakika görüşme süreleri ile adaylara uygulanmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler betimsel olarak analiz edilmiş ve adayların sözlerinden doğrudan aktarmalara yer verilmiştir. Aday ve numarası gösterilerek bir kod sistematığı oluşturulmuştur. Bu sistematik örnekleme bütünü adayların sırayla araştırma bulgularına dâhil edilmesiyle oluşturulmuştur. Araştırma, örneklem büyüklüğü ve araştırmaya gönüllü olarak katılan öğretmen adayları ile sınırlıdır. Araştırma, öğretmen adaylarının gıda güvenirliliği farkındalığını arttırması açısından önemlidir.

BULGULAR

Bu bölümde öğretmen adayları ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen cevaplar verilmiş ve verilerde öğretmen adayları, A1, A2, ... A14 şeklinde ilgili temalar altında kodlanmıştır.

1. Gıda Güvenirliği/Beslenme Konusunda Eğitim Alma Durumuna İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılan öğretmen adayları gıda güvenirligi konusunda başlı başına bir eğitim almadıklarını belirtmişlerdir. Adayların %79'u bu konuda eğitim almadığını ifade etmişlerdir.

A1: Hayır almadım. Ama 7 Haziran'ın Birleşmiş Milletler Dünya Gıda Güvenliği Günü olduğunu biliyorum ve bunun hakkında bir video izlemiştim. Gıda güvenliği, üretimden tüketicinin sofrasına ulaşana dek gıdalardaki olası fiziksel, kimyasal, biyolojik, mikrobiyolojik ve her türlü zararların öngörülmesini ve uzaklaştırılmasını hedef alan bir kavramdır.

A2: Hayır almadım ancak bu ödev için yaptığım araştırmadan sonra bu eğitimi de almam gerektiğine karar verdim hatta bu eğitimi sadece öğretmenlerin değil tüm anne babaların da alması ve çocuklarına da bu eğitimi vermesi gerektiğini düşünüyorum.

A3: Eğitim almadım ama gıda temizliği konusunda hassasiyetim mevcut. İyiye yıkamadan tüketmiyorum. Mevsimi olmayan sebzeleri de tüketmemeye özen gösteriyorum (özellikle domates). Ambalajlı gıdaların hiçbirine güvenmeyip tüketmemekle beraber bazılarını tüketmekten kendimi alıkoyamıyorum.

A4: Eğitim almadım ama gıda temizliği konusunda hassasiyetim mevcut. İyiye yıkamadan tüketmiyorum. Mevsimi olmayan sebzeleri de tüketmemeye özen gösteriyorum (özellikle domates). Ambalajlı gıdaların hiçbirine güvenmeyip tüketmemekle beraber bazılarını tüketmekten kendimi alıkoyamıyorum.

A5: Ayrıca bir eğitim almadım fakat annemle yemek yaparken veya alışveriş yaparken söylediği şeylerle ve kendimce doğru olduğunu düşündüğüm şekilde dikkat ediyorum gıdaların raf ömrü, hangi şekilde yapıldı, koruyucu madde bulunup bulunmadığı önemli bir şeydir.

A6: Eğitim almadım ama gıda temizliği konusunda hassasiyetim mevcut. İyiye yıkamadan tüketmiyorum. Mevsimi olmayan sebzeleri de tüketmemeye özen gösteriyorum (özellikle domates). Ambalajlı gıdaların hiçbirine güvenmeyip

tüketmemekle beraber bazılarını tüketmekten kendimi alıkoyamıyorum.

Konu ile ilgili eğitim aldığını belirten üç öğretmen adayının ifadeleri aşağıdaki verilmiştir.

A7: Afganistan' da özel okulda 5. ve 6. Sınıflarda fen dersinde bu konu ile ilgili özel derler verilmektedir. Yılda üç kez Gıda güvenliği ve kirliliği ilgili seminerler verirler. Bu seminerler halka açık ve bedava olarak verilmektedir yaş sınırları yoktur. Özel okula gidemeyen öğrenciler bu seminerlerden faydalanmaktadır. Bende bu seminerlere iki kere katılma şansım oldu. Az çok bu konuyla ilgili eğitim aldım diye bilirim.

A8: Türkmenistan da okullarda 1. Sınıftan 10. Sınıfa kadar hayat bilgisi dersi vardır. Bize 9.ve 10. Sınıflarda gıda güvenliği ve kirliliği konusunda eğitim veriyorlar ve seminerler düzenliyorlar. Bizimde bunun gibi eğitimlerden faydalanma şansımız oluyor.

A9: Şu an aldığım sürdürülebilir kalkınma ve eğitim (seçmeli ders) dersinde gıda güvenliği gibi konuları öğrendik.

Adaylardan elde edilen bulgulara göre, öğretmen adaylarının neredeyse tamamının gıda güvenliğine yönelik herhangi bir akademik eğitim almadıkları görülmektedir. Adayların cevapları incelendiğinde büyük bir çoğunluğunun gıda güvenliği ile ilgili farkındalıklarının olduğu ve bu konuda bir ön bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sağlıklı bir hayat sürebilmenin temel koşulu bu yönde alınan eğitimidir. Çocuklara kazandırılan sağlıklı ve güvenli beslenme alışkanlıklarının bu anlamda önemi büyüktür.

2. Güvenilir Gıdaya Ulaşmaya Yönelik Davranışlarına İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılan öğretmen adayları güvenilir gıdalara yönelik davranışlarını belirleyen kişisel ilgilerine bağlı olarak sosyal medyadan öğrendikleri ve yakın çevresinden edindikleri deneyimler olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmen adayları gıda güvenliğine ilişkin sahip oldukları bilgilerin %78'ini internetten, %43'ünü ailesinden edindiğini ifade etmiştir.

A2: Bazı bilgilerim var elbette ama bunlar bilimsel bilgiden ziyade ailemde öğrendiğim şeyler.

A3: Ailem ve internetteki çeşitli kaynaklardan

A5: Bilgilerimi daha çok ailemden, internetten ve sosyal mecralardaki paylaşımlardan edindim.

A6: Kendim de bu konuya çok meraklı olduğum için takip ettiğim doktorlar var. İnternetten de bilgiler ediniyorum.

A7: Genellikle annemden ve internetten bilgi ediniyorum.

A8: Bu konuda özellikle son yıllarda yapılan akademik çalışmaları Türkçe ve yabancı kaynaklardan takip etmeye çalışıyorum. Bunlarla ilgili de yine Türk veya yabancı saygın doktorların tavsiye ve araştırmalarını takip etmeye çalışıyorum. Öncelikle bu konularda edindiğim bilgiler dışında, Sağlık ve Tarım Bakanlıkları tarafından oluşturulan yönergeler ve bununla ilgili kurulmuş web siteleri sayesinde etiket okumayı ve hangi besini neden almamız veya almamız gerektiği konusunda bilgi sahibi olmaya çalışıyorum. Bunlarla ilgili oluşturulmuş uygulamalar sayesinde de ürün içeriklerinde ve etiketlerinde yazan sembol ve terimlerin ne anlama geldiğini öğrenerek daha bilinçli besin tercihleri yapabiliyorum.

A9: Kitle iletişim araçlarından, sosyal medyadan.

Öğretmen adaylarının güvenilir gıdaya ulaşmalarında izledikleri yolların kendi kişisel çabaları ile edindikleri bilgi ve deneyimler olduğu görülmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının güvenilir gıdaya erişme çabaları hem kendi öğrencilerinin hem de toplumun bilincini arttırmak açısından önemlidir. Adayların güvenli gıda ile ilgili sistematik ve kapsamlı bilgileri olmamasına rağmen gıda güvenliğini ciddiye aldıkları düşünülmektedir.

2. Gıdanın Seçimi, Yıkanması, Pişirilmesi, Saklanması, İlişkin Bilgi Düzeyleri

Öğretmen adaylarının gıda seçiminde, yıkanmasında, pişirilmesinde, saklanmasında ve yeniden tüketilmesinde daha çok ambalajlı gıdaları algıladıkları, bu gıdaların üzerindeki ürün bilgilerini okuyup buna uygun hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Gıdanın yıkanmasında bol suyun kullanılması, gıdaların soğuk ortamda tutulması ve fazlaca ısıtılmaması gerektiğini düşünmektedirler.

Öğretmen adaylarının verdikleri cevaplara göre gıdanın seçimi temizliği ve pişirilmesi aşamalarındaki bilgi ve farkındalık düzeyine ilişkin oluşturulan temaları gösteren Tablo 1 aşağıda verilmiştir.

Öğretmen Adaylarının Güvenli Gıda Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi
Nida Bayındır – Nejla Gültepe

Tablo 1: Adayların Gıdanın Seçilmesi, Yıkanması, Pişirilmesi, Saklanması Uygulamalarındaki Tutumlarına İlişkin İfadelerine Yönelik Oluşturulan Temalar, Yüzde Dağılımı ve Örnek İfadeler

Tema	Tema	%	Öğretmen adaylarının ifadeleri
Gıdanın seçilmesi	Son kullanma tarihi/raf ömrü	50	A9: <i>paketli gıdaları alırken son kullanım tarihine dikkat edilmesi gerektiğini biliyorum.</i> A3: <i>son kullanma tarihine,</i> A13: <i>gıdaların raf ömrü,</i> A6: <i>İlkokuldayken gıdanın seçimi hakkında son kullanma tarihine bakmamız gerektiğini öğrenmiştim.</i>
	Mevsimine uygun gıdalar	21	A8: <i>Mevsimi dışında ne kadar taze ve canlı görünürse görünsün sebze-meyve veya balık tüketilmemeli.</i> A12: <i>Mesela mevsimine uygun gıdalar seçmem gerektiğini biliyorum.</i>
	İçeriği (Üretim aşaması ve içindekiler)	50	A2: <i>Günlük hayatımızda tükettiğimiz çoğu yiyeceğin nerede ne nasıl koşullar altında üretilip bize ulaştırıldığını bilmiyoruz. Bu yüzden gıda seçerken içindekiler bölümünü mutlaka okumaya, bilmediğim içerikleri araştırmaya</i> A8: <i>Öncelikle atalık tohumdan üretilmiş ve kaynağı belli sebze, meyve ve tahılların tüketilmesi gerekiyor. Hibrit veya organik tohum kullanılanlar değil. Marketlerde organik etiketle satılan ürünlerin etiketleri okunarak içerikleri hakkında dikkatli olunmalı. Bakanlığın onayladığı ve temizlik ve güvenilirlik konusunda sertifikalı üreticiler tercih edilmeli. İçerisinde şeker, trans veya palm yağı, tatlandırıcı, koruyucu bulunan hazır gıdalar tercih edilmemeli.</i> A5: <i>Gıda seçiminde içindekiler bölümünü okuyarak, gıda hakkında bilgi edinirim.</i> A11: <i>Hammadde kullanma.</i>
Gıdanın fiziksel görünümü koku, tat		36	A10: <i>Sebze meyve seçerken fazla pürüzsüz gözükenlerden uzak durulması gerektiğini</i> A4: <i>Gıdaları seçerken alacağım gıdada koku yoğunluğu olup olmadığına dikkat ederim. Kokusunu alamadığım gıdaları satın almam.</i> A3: <i>Gıdalar seçilirken gıdanın kokusuna, tadına, içindekilere dikkat etmeliyiz.</i> A9: <i>Sağlam bozuk olmayan ve zedelenmemiş besinler seçilmelidir.</i>

Yıkanması	(Temiz, akan suda) suda	64	<p>A12: <i>Bu sebeple gıdalar hazırlanmadan önce ellerini temizce yıkamak gerekmektedir ve hazırlama aşamasında gıda sık sık birkaç kez yıkama tekrarlama gerekmektedir. Gıda hazırlamada aletlerin ve yüzeylerin tümü yıkanması ve sanitasyonun (sağlıklı önlemleri) sağlanması.</i></p> <p>A14: <i>Gıdaların hazırlanmasında temiz su kullanmak, özellikle taze yenecek meyve ve sebzelerin akan su altında yıkanması gerekiyor.</i></p> <p>A3: <i>Gıdayı ellerimizle iyice ovarak yıkamalıyız ki mikroplardan iyice arınmasını sağlayalım.</i></p> <p>A4: <i>Yıkama noktasında sebze-meyveyi iyice ovuşturarak temizlemeye gayret gösteririm.</i></p>
	Sirkeli suda	29	<p>A1: <i>Gıdalar yıkandığı zaman birçok işlemde geçmeli ve bu dönemde de bolca sirkeli suyla yıkanmalıdır.</i></p> <p>A7: <i>Özellikle aldığım sebze ve meyveli sirkeli suda yıkamaya özen gösteriyorum.</i></p> <p>A3: <i>Hatta sebzeleri sirkeli suda bir süre bekletmek sebzeleri iyi temizleyecektir.</i></p>
	Et ürünlerinin yıkanmaması	7	<p>A9: <i>Et ürünlerinin yıkanmaması gerektiğini</i></p>
Pişirilmesi	Süre	21	<p>A1: <i>Bazı gıdalar çok fazla pişirilmesi gerektiği gibi hiç pişirmeme durumu da mikrop ve virüs açısından büyük sorun oluşturur.</i></p> <p>A3: <i>Pişirme konusunda ne çok fazla pişirmeli ne de çiğ olacak kadar az pişirmemeliyiz.</i></p>
	Pişirme türü	14	<p>A8. <i>Sebzeler mümkün olduğunca çiğ olarak tüketilmeli, etler haşlama veya ızgara yapılmalı, fermente gıdalara da beslenme de yer verilmeli.</i></p> <p>A12: <i>Sebzeleri kızartmak ya da fırınlamak yerine haşlayarak yemenin daha sağlıklı olduğunu biliyorum.</i></p>
	Sıcaklık	29	<p>A9: <i>Besinlerin pişirilmesi sırasında ısının iyi ayarlanmasıyla besinlerdeki yararlı etkenler öldürülmemeli, zararlı mikroorganizmalardan kurtarılmalıdır.</i></p> <p>A11: <i>Gıdaların 70 derecede pişirilmedi sağlık ve tüketim açısından güvenli. Uygun pişirme, Özellikle et ürünleri gibi gıdaların uygun pişirilmesi gerekmektedir. Gıdalar uygun 70 derecede kaynatıldığında mikroorganizmaları ölüyor.</i></p>

	Isıtılma (sıklığı- yöntemi)		A1: <i>Bir yemek ikiden fazla kez ısıtılmamalı ve belirli bir süre geçtikten sonra o yemek tekrar tüketilmemeli. Yemeklerin tüketim süresi vardır.</i> A3: <i>Saklanma şekli, ısıtılma şekli ve tüketilme şekli her gıdada farklılık göstereceği için ambalaj üzerindeki yazıyı dikkate alarak hareket edebiliriz.</i> A12: <i>Gıdalar ısıtırken mümkünse mikrodalga fırınlar gibi sağlıklı yöntemlerin tercih edilmemesi gerektiğini, zeytinyağlı yemeklerin ısıtılmaması gerektiğini biliyorum.</i>
	Cevap vermeyen adaylar	21	A5: <i>Dikkat ederim önem veririm.</i> A6: <i>Cevap yok.</i>
Saklanması	Saklama sıcaklığı	29	A1: <i>Gıdaları saklarken bazı ürünler buzdolabında saklanması bazı ürünlerin de serin bir dolapta bulunması gerekir.</i> A9: <i>Mikroorganizmaların besinde minimum seviyede bulunması gerekir. Bu durum da besinlerin ancak tamamıyla hijyenik ortamlarda gerekli önlemler alınarak saklanmasını gerektirir. Besinlerin temin edileceği yerlerin hijyeni ve besinin saklama yöntemi bu konuda çok önemlidir. Bu besinlerin himayesi sırasında temiz ortamda saklandığına dikkat edilmelidir. Bozulan yiyecekler buzdolaplarında bekletilmemelidir. Çabuk bozulabilen; et, tavuk, balık, yumurta gibi ürünler satın alındıktan sonra dışarda bekletilmeden mutlaka buzdolabına konulmalı, satıldığı yerlerin hijyeninden emin olunmalıdır. Gıdalar uygun sıcaklıklarda saklanmalıdır.</i>
	Saklanan malzeme	7	A8: <i>Plastikten ziyade cam saklama kapları kullanılarak, teflon tava yerine çelik, çömlek, bakır ve döküm tencere-tavalar kullanılmalı.</i>
	Ortam	14	A4: <i>Arta kalan yemekleri daha sonra tüketmek için hava almayacak şekilde dolapta saklarım.</i> A11: <i>Sinek, böceklere karşı korunması gerekmektedir. Çiğ gıdaların ayrı bir paketlerde saklanması gerekmektedir. Çünkü gıdaların suları tehlikeli mikroorganizmalar içeriyor ve bu gıdaların hazırlanması ve saklanması sırasında değer gıdalara geçebiliyorlar.</i>
	Saklama süresi	7	A10: <i>Et ürünlerinin yıkanmaması gerektiğini ve dondurucuda en fazla 6 ay saklanması gerektiğini biliyorum.</i>

Saklama süresi sıcaklığı	21	<p>A11: <i>Gıdaların güvenli sıcaklıkta saklanması, pişmiş gıdaları 2 saatten fazla oda sıcaklığında bırakmamak lazım ve 5 derecenin altında soğutulması</i></p> <p>A13: <i>Gıdaların çok uzun süre buzdolabında saklanmalı, donmuş ürünlerin oda sıcaklığında çözündürülmemeli. Pişmiş gıdaların 2 saatten fazla oda sıcaklığında bırakılmaması, pişmiş ve hassas gıdaların 5 derecenin altında soğutulması. Gıdaların çok uzun süre buzdolabında saklanmaması, donmuş ürünlerin oda sıcaklığında çözündürülmemesi tavsiye ediliyor. Gıdalar oda sıcaklığında saklandıklarında mikroorganizmalar çok çabuk çoğalıyorlar.</i></p> <p>A14: <i>Gıdaların çok uzun süre buzdolabında saklanmaması, donmuş ürünlerin oda sıcaklığında çözündürülmemeli.</i></p>
Cevap vermeyen adaylar	29	<p>A5: <i>Dikkat ederim önem veririm</i></p> <p>A6: <i>Cevap yok</i></p>

Bilinçli ve güvenli gıda tüketimi konusunda adayların bilinçli bir standart tüketici gibi ürün üzerindeki bilgilere dikkat ettikleri, gıdanın alındıktan sonra tüketime kadar geçen süre içerisindeki süreci takip ettikleri görülmektedir. Ancak gerek bilgi kirliliği gerekse doğru bilinen yanlışlar nedeniyle gıda tüketimleri olabilmektedir. Tüketicinin gıda maddesinin taşınması gereken kalite ve tüketim kriterlerini bilmesi ve uygulaması standart bir prosedürdür. Öğretmen adaylarının gıdanın seçilmesi, saklanması, pişirilmesi, ısıtılması konusunda nispeten bilgi bilinç ve duyarlılıklarının olduğu görülmüştür.

4. Gıda Güvenirliği Açısından Arındırmanın Nasıl Yapacağını Bilme Durumları

Gıdaları sağlığa zararlı hale getiren fiziksel, kimyasal, biyolojik etmenlerdir. Tüketicilerin yanlış uygulamaları ve tüketim sırasındaki uygun olmayan koşullar nedeniyle gıda hijyeni olumsuz olarak etkilenmektedir. Adayların çoğu gıdalardaki fiziksel, biyolojik ve kimyasal arındırmanın nasıl yapılacağını tam olarak bilmemektedir.

Çalışma kapsamında öğretmen adaylarının gıda güvenliği açısından arındırmanın farkındalık düzeyine ilişkin oluşturulan temaları gösteren Tablo 2 aşağıda sunulmuştur.

Tablo 2: Adayların Gıdanın Arındırma İşlemlerindeki Tutumlarına İlişkin İfadelerine Yönelik Oluşturulan Temalar, Yüzde Dağılımı ve Örnek İfadeler

Arındırma işlemleri	%	Öğretmen Adaylarının İfadeleri
Fiziksel Arındırma	29	<p>A8: Izgara veya süzgeç gibi bir materyalle yapılan arındırma işlemidir.</p> <p>A9: Fiziksel arındırma yöntemi ise yüzeysel olarak gıdaların hijyeninin sağlanmasıdır.</p> <p>A13: Yemek hazırlığı yapılırken kemik parçaları, çekirdekler, taş, cam, ezik çürük kısımlar gıdalardan uzaklaştırılmalıdır. Üretim içerisinde personel takı veya mücevher takmamalı, ellerde yara varsa yara bantları sık aralıklarda değiştirilmelidir. Kırık ekipman kullanılmamalıdır. Üretim içerisine dış ortamdan sinek, böcek, haşere gibi yabancı maddelerin girmesine engel olmak gerekir.</p>
Kimyasal Arındırma	36	<p>A8: Kimyasal arındırma ise zararlı veya kirlilik oluşturan maddelerin çökelti haline gelerek ayrıştırılması.</p> <p>A11: Pazardan soframıza kadar gelen sebze ve meyvelerin üzerinde birçok kimyasal madde mevcut. Organik ürün satan yerel pazarlardan alışveriş etmediğiniz müddetçe aldığınız her sebze ve meyvede bir miktar böcek ilacı bulunabilir. Bu ilaçlar ekinlerin yetiştirilmesi sırasında sıkılır ve çoğu zaman bitkinin üzerinde kalır. Bu kimyasallar gözle görülmeyecek kadar küçük partiküllerden oluşur. Eğer sebze ve meyveyi düzgün biçimde yıkanmadan çiğ olarak tüketirsek bedenimize zararlı kimyasal alıyoruz demektir.</p>
Biyolojik Arındırma	29	<p>A1: Çeşitli maddelerle sterilizasyon gerçekleştirdiği</p> <p>A8: Biyolojik arıtma ise su içerisindeki organik maddelerin bakteriyolojik yöntemlerle ayrıştırılmasına denir.</p> <p>A9: Biyolojik Arındırma Yöntemi; herhangi bir kimyasal madde kullanmaksızın atık su içerisinde yetiştirilecek olan mikroorganizmalar sayesinde, kirliliğe sebebiyet veren maddelerin yok edilmesine dayanan bir arıtma şeklidir.</p> <p>A14: Biyolojik arındırma; yiyecekleri hazırlarken mikroorganizma bulaşmalarını önlemek için şu hususlara dikkat etmek gerekir. Güvenli hammadde seçilmeli pişirme işlemi tam olarak gerçekleştirilmeli, pişmiş gıdalar kısa sürede tüketilmeli, tam tüketilmeyen yiyeceklerin muhafazasına dikkat edilmeli, tekrar ısıtma işlemi gerekiyorsa iyi derecede ısıtılıp tüketilmeli ve yiyeceğin hazırlandığı ortam sürekli temiz tutulup dezenfekte edilmelidir.</p>
Cevap vermeyen adaylar	50	

Adayların beslenme ve gıda tüketimi konusunda duyarlı, bilinçli ve öğrenmeye meraklı oldukları söylenebilir. Kendi şartları doğrultusunda doğru bilgiye ulaşma çabasında olduklarını kendileri de ifade ettiler.

A8'in "Bu konuda özellikle son yıllarda yapılan akademik çalışmaları Türkçe ve yabancı kaynaklardan takip etmeye çalışıyorum. Bunlarla ilgili de yine Türk veya yabancı saygın doktorların tavsiye ve araştırmalarını takip etmeye çalışıyorum. Öncelikle bu konularda edindiğim bilgiler dışında, Sağlık ve Tarım Bakanlıkları tarafından oluşturulan yönergeler ve bununla ilgili kurulmuş web siteleri sayesinde etiket okumayı ve hangi besini neden almamız veya almamız gerektiği konusunda bilgi sahibi olmaya çalışıyorum. Bunlarla ilgili oluşturulmuş uygulamalar sayesinde de ürün içeriklerinde ve etiketlerinde yazan sembol ve terimlerin ne anlama geldiğini öğrenerek daha bilinçli besin tercihleri yapabiliyorum" ve A9' un "Beslenme konusunda bir eğitim almadım. Mesleki olarak; mesleğe başlamadan önce, öğrencilerin beslenme bozukluklarının belirtilerine yönelik seminerler, konferanslar aracılığıyla uzmanlar tarafından aday öğretmenlere aktarılabilir. Okullarda beslenme düzenine yönelik sunumlar yapılabilir örneğin; tüketici haftasında. Gıda güvenliği, nasıl saklanması gerektiği, gıdaların temizliği konusunda eğitimler almak isterdim."

Sayfa | 175

Şeklindeki ifadeleri bu konuda doğru bilgiyi edinme hususunda verilecek her türlü etkinlik içinde olmaya gönüllü olduklarının bir göstergesidir. Buna benzer ifadeler neredeyse araştırmadaki adayların neredeyse tamamı kullanmıştır. Burke ve Dworkin (2015) yaptıkları çalışmada öğrencilerinin gıda güvenliği bilgilerinin kendilerini korumak için yetersiz olduğunu ve öğrenciler arasında gıda güvenliği bilgisi eksikliğini, kısmen resmi gıda güvenliği eğitimi eksikliğine bağlamışlardır. Barrett ve diğerleri Amerika Birleşik Devleti'ndeki devlet okullarındaki gıda güvenliğine yönelik ders uygulamalarını değerlendirirken birçok gıda güvenliği programının, tamamlayıcı materyal olarak hizmet ettiğini ve sınıf uygulamasından önce akademik standartlara uyarlanmasının gerekliliğinden bahsetmişlerdir. Araştırmacılara göre değişen akademik standartlara uyum, gıda güvenliği konularının temel disiplinlere dâhil edilmesini gerektirir (Barrett vd., 2020). Çocuk kitapları yoluyla matematik becerilerinin

kazandırılmasına yönelik yapılmış araştırmaların incelenmesine yönelik yürütülen bir çalışmada Kanada'da, 77 lise öğrencisinin gıda güvenliği bilgi ve tutumlarının, gıda ve beslenme kurslarında verilen bir eğitim müdahalesinin ardından öğrenci bilgisinin önemli ölçüde arttığı görülmüştür (Majowicz vd., 2017).

Brewer ve Rojas (2008), tüketicilerin %47 sinin güvenli gıda tükettiklerini düşündükleri, gıda kaynaklı hastalıklara yakalananların %25,5'inin okullarda tükettikleri besinlerden dolayı hastalıklara yakalandıkları; Unusan (2007), gıda güvenliği uygulamaları konusunda eğitim seviyesinin artmasıyla gıda güvenilirliğine ilişkin bilgilerinin de arttığını; Albayrak (2000), tüketicilerin gıdayı satın alırken üretim ve tüketim tarihine dikkat ettikleri; Küçükköse (2002), bilinçli tüketicilerin ambalajın sağlığına dikkat ettikleri; Yurdagül, (1991), tüketicilerin %66,3 ünün etiket bilgilerini okumadıklarını; Kolondinsky ve diğerleri (2008), üniversite öğrencilerinin gıda satın alma tercihlerinde fiyatının etkili olduğunu tespit etmişlerdir (akt. Alpuğuz vd., 2009: 112).

Dölekoğlu (2003), araştırmasında gıda güvenilirliğine ilişkin eğitimlerin verilmesi toplumsal bilinci yükselttiği, Aslan ve Çakıroğlu (2004) verilen hijyen eğitiminin bilgi düzeyini arttırdığını, Şanlıer (2009), gıda güvenliği bilgilerinin uygulamaları da olumlu yönde etkilediği, Büyükcünal (2005) öğretmenlere gıda güvenliği konusunda toplumu bilinçlendirme açısından büyük görevler düştüğünü tespit etmişlerdir (akt. Kocaman ve Şanlıer, 2014: 155). Bu bulgular doğrultusunda gerek gıdanın seçimi gerekse tüketilmesine ilişkin izlenecek aşamaların bilinçli ve sistemli bir şekilde yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızın sonuçları ile paralellik gösteren bu durum, gıda güvenliği açısından izlenecek standartların belirlenmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre; adayların gıda güvenilirliğine ve sağlıklı beslenmeye ilişkin herhangi bir ders almadıkları, gıda güvenliği ile ilgili bilgileri kişisel çabaları ile sosyal medya ve yakın çevrelerindeki deneyimlerden edindikleri, tarladan sofraya gelen gıdaların izledikleri süreçte yapmaları gerekenleri tam olarak bilmedikleri, ambalajlı gıdaları alırken üzerindeki açıklamalara göre bilgi edindikleri, gıdaları iyice yıkayıp tükettikleri ancak gıdaların arındırılma yollarını tam olarak bilmedikleri sonucuna varılmıştır. Rastgele seçilen örneklem içerisinde yer alan Afganistan ve

Türkmenistan uyruklu 2 adayın ise ilköğretim döneminde gıda güvenirliliği ile ilgili bir eğitim aldıkları belirlenmiştir. Geleceğin öğretmenlerinin hizmet öncesi güvenli ve sağlıklı gıda eğitimi almaları hem onların hem öğrencilerinin dolayısıyla toplumun bu konudaki bilgi ve becerisini arttıracak bir faktördür. Araştırmanın adaylardaki hem yürütecekleri mesleğin sorumluk bilinci ile hem de bilinçli ve sağlıklı bir tüketici olma amacını güderek gıda güvenirliliğine yönelik akademik düzeyde eğitim alma isteklerini ve bireysel olarak bu konudaki güvenilir bilgiye ulaşma çabalarını görmek açısından önemli olduğunu düşünüyoruz.

Öğrenciler okul öğrenme ortamlarında gıda güvenirliliği ve sanitasyon davranışlarını güçlendirmek amacıyla gıda alırken dikkat edilecek hususlar ve gıda muayenesine yönelik simülasyona ve öğrenmeye büyük önem vermektedir (Soares vd., 2013). Araştırmacılara göre eğitim ve öğretim gerçekten sahadaki birçok tehlikeyi tespit etmeye yardımcı olur ve büyük ölçüde azaltabilir. Eğitim sırasında el temizliği ve genel arındırma talimatları yazılara veya sloganlara dönüştürülmelidir. Öğretim ve öğrencilerin temizlik alışkanlıkları edinmeleri için eğitiminin yanı sıra eğitim içerikleri de gıda güvenirliliğini artırmaya büyük ölçüde yardımcı olabilir (Ababio vd., 2016).

Araştırma bulgularına dayalı olarak, adayların ilkokuldan başlayarak hizmet öncesi eğitime kadar gıda güvenirliliği ve beslenme ile ilgili eğitimleri almaları, besinlerin tarladan sofraya kadarki yolculuğunda bilinçli bir tüketici olarak yapılması gerekenlerin uygulamalarına yer verilmesi, adayların beslenmeleri ve gıda güvenirliliği deneyimlerini ortaya koyabilecek bilimsel araştırmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ababio, P. F., Taylor, K. D. A., Daramola, B. A. & Swainson, M. (2016). Food Law Compliance in developed and Developing Countries: Comparing School Kitchens in Lincolnshire-UK and Ashanti Region of Ghana. *Food Control* 68, 167–173.
- Akçay, S. (2017). Öğretmen Adaylarının Genetiği Değiştirilmiş Gıdalar İle İlgili Algıları. *NEF-EFMED* 11(2), 365-382.
- Aksoy, M. (2017). *Okul Kantinlerine İlişkin Öğrenci, Öğretmen, Yönetici ve Veli Görüşleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

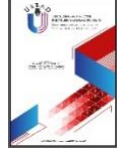
- Albayrak, M. (2000). *Ankara İlinde Gıda Maddeleri Paketleme ve Etiketleme Bilgileri Hakkında Tüketicilerin Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi, Gıda Maddeleri Alım Yerleri ve Ambalaj Tercihleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Türkiye Ziraat Odaları Birliği Yayınları.
- Alpuğuz, G., Erkoç, F., Mutluer, B. & Selvi, M. (2009). Gençlerin Gıda Hijyeni Ve Ambalajlı Gıdaların Tüketimi Konusundaki Bilgi ve Davranışlarının İncelenmesi. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi* 66(3), 107-115.
- Artık, N., Poyrazoğlu, E. & Konar, N. (2013). *Her Yönüyle Gıda Kitabı. Türk Gıda Mevzuatı ve Gıda Denetimi Bölümü*. İzmir: Sıdaş Yayıncılık.
- Barett, T. E., Feng, Y. & Wang, H. H. (2020). Food safety in the Classroom: Using the Delphi Technique to Evaluate Researcher-Developed Food Safety Curriculum Aligned to State Academic Standards. *Journal of Food Science Education* 19, 152-162.
- Brewer, M. S. & Rojas, M. (2008). Consumer Attitudes Toward Issues in Food Safety. *Journal of Food Safety* 28, 1-22.
- Burke, A. & Dworkin, M. (2015). How Knowledgeable are High School Students About Food Safety? Results from a Predominantly Minority Chicago Charter School. *British Food Journal* 117(6), 1737-1752.
- Büyükkunal, S. K. (2005). Gıda Güvenliğinde Personel Eğitiminin Önemi. *Gıda* 62, 48-50.
- Çetin, A. S. & Şahin, B. (2017). Gıda Güvenliğinde Risk Faktörleri ve Hijyenin Önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 5(2), 310-321.
- Dong, T. T. M. & Ching, G. S. (2015). A Case Study on the Food Safety Issues of College Students in Taiwan. *Int J Res Stud Manage* 4, 37-58.
- Dölekoğlu, C. Ö. & Yurdakul, O. (2004). Adana İlinde Hane Halkının Beslenme Düzeyleri ve Etkili Faktörlerin Logit Analizi ile Belirlenmesi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* 8, 62-86.
- Erkmen, O. (2010). Gıda Kaynaklı Tehlikeler ve Güvenli Gıda Üretimi. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi* 53, 220-235.
- Giray, H. & Soysal, A. (2007). Türkiye’de Gıda Güvenliği ve Mevzuatı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni* 6(6), 485- 490.

- Güler, Ç. & Çobanoğlu, Z. (1994). Su Kirliliği, Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi No. 12, T.C Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü. T.C Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Gündoğdu, Z., Keskindemirci, G., Aksakal, M. T., Aşkan, Ö. & Gökçay, O. G. (2016). Fiziksel Çevre Kirliliğinin Çocuk Sağlığına Etkileri. *Çocuk Dergisi* 16(3-4), 60-66.
- Harmanoğulları, Ü. L. & Yapıcı, G. (2018). Bir İlçede Bulunan Okul Kantinlerinin Hijyen Koşulları ve Gıda Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi. *Turk J Public Health* 16(2), 117-130.
- Hasançebi, K. B. E. (2010). *Öğretmenlerin Organik Gıdaları Tercih Etme Durumlarının Saptanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- İncedal-Sonkaya, Z., Balcı, E. & Ayar, A. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Gıda Okuryazarlığı ve Gıda Güvenliği Konusunda Bilgi, Tutum ve Davranışları. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi* 75(1), 53-64.
- Kaplan, M. (2009). Organik Gıdalar Neden Tercih Edilmeli? *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi* 501, 30-33.
- Kocaman, E. M. & Şanlıer, N. (2014). Öğretmenlerin Gıda Güvenliği Bilgi Düzeylerinin Tutumlarına Etkisi. *Taf Prev Med Bull* 13(2), 151-160.
- Kolodinsky, J., Green, J., Michahelles, M., Harvey-Berino, J. R. (2008). The Use of Nutritional Labels by College Students in a Food-Court Setting. *Journal of American College of Health* 57(3), 297-301.
- Küçükköse, Ş. (2002). *Farklı Öğrenim Düzeyindeki Tüketicilerin Süpermarketlerden Gıda Alışverişlerinde Etkilendikleri Faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eğitim Bilimleri Enstitüsü Aile Ekonomisi ve Beslenme Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Majowicz, S. E., Hammond, D., Dubin, J. A., Diplock, K. J., Jones-Bitton, A., Rebellato, S. & Leatherdale, S. T. (2017). A Longitudinal Evaluation of Food Safety Knowledge and Attitudes Among Ontario High School Students Following a Food Handler Training Program. *Food Control* 76, 108-116.

- Onurlubaş, E. & Gürler, Z. A. (2016). Gıda Güvenliği Konusunda Tüketicilerin Bilinç Düzeyini Etkileyen Faktörler. *JAFAG 33(1)*, 132-141.
- Özdemir, K. E. & Topsümer, F. (2017). Güvenilir Gıda Konusunda Tüketici Farkındalığının Geliştirilmesinde İletişim Stratejilerinin Rolü. *EGEMİA 1*, 57-84.
- Sarıkaya, N. (2007). Organik Ürün Tüketimini Etkileyen Faktörler ve Tutumlar Üzerine Bir Saha Çalışması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 14(2)*, 110-125.
- Sarıtaş, A. (2012). *Öğretmenlerin Organik Gıdalara Yönelik Görüşlerini Etkileyen Faktörler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Soares, K., Garcı́a-Dı́ez, J., Esteves, A., Oliveira, I., Saraiva, C., (2013). Evaluation of Food Safety Training on Hygienic Conditions in Food Establishments. *Food Control 34*, 613-618.
- Travers, A., Adriano, D., Bellio, A., Bianchs, D. M., Gallina, S., Ippolito, C., Romano, A., Durelli, P., Pezzano, A. & Decastelli, L., (2017). Food Safety and Sustainable Nutrition Workshops: Educational Experiences for Primary School Children in Turin, Italy. *Italian Journal of Food Safety 6(1)*, 9-12.
- Unusan, N. (2007). Consumer Food Safety Knowledge and Practices in the Home in Turkey. *Food Control 18(1)*, 45-51
- Yurdağül, M. (1991). Tüketicilerin Gıda Katkı Maddeleri ile İlgili Bilgi ve Uygulamaları. *Beslenme ve Diyet Dergisi 20(2)*, 199-208.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3,
Year 3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

SAĞ POPÜLİZM VE FAŞİZM KAVRAMLARININ KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ: ENTEGRALİSTLER ÖRNEĞİ

A COMPARATIVE RESEARCH OF RIGHT-WING POPULISM AND
FASCISM: THE CASE OF INTEGRALISTS

Özgür YILMAZ

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik
Bölümü, İstanbul/Türkiye.

Phd. Std., Istanbul University, Faculty of Communication, Department of
Journalism,
Istanbul/Turkey.

ozguryilmaz955@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3020-8550

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.824302

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 10.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Yılmaz, Ö. (2021). Sağ
Popülizm ve Faşizm Kavramlarının Karşılaştırmalı İncelemesi: Entegralistler
Örneği. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 181-216.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit
edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu çalışmada son dönem birbirlerinin yerini ikame ederek kullanılan sağ popülizm ve faşizm kavramları incelenecektir. Bu noktada kavramsal bir karmaşa yaşanmaktadır. Son dönem iktidara gelen yahut güç kazanan sağ hareketleri tanımlama noktasında kullanılan bu iki kavramın aynı türden olup olmadığını anlamak söz konusu kavramsal karmaşanın önüne geçme noktasında kolaylaştırıcı olacaktır. Dolayısıyla çalışmada öncelikle popülist stratejinin ne olduğu ve söz konusu kavrama yaklaşımlar incelenecek, bunun ardından ise sağ popülizmin popülizmle benzerlik ve farklılıklar incelenecektir. Sağ popülizmin ne olduğu anlaşıldıktan sonra faşizm kavramına benzer bir literatür taraması yöntemiyle yaklaşılabilecektir. İki kavrama dair yaklaşımların altı çizildikten sonra bu iki kavram birbirleriyle karşılaştırılacak ve bu karşılaştırmanın sonucunda kavramsal bir netleşme sağlanacaktır. Bu noktada belirtilmesi gereken ise asıl karmaşaya yol açan kavramın popülizm olması gerekçesiyle bu kavrama daha fazla yer ayrılmış olmasıdır. Faşizm ise geniş külliyatına rağmen üzerinde görece anlaşmaya varılmış bir kavramdır.

Anahtar Kelimeler: Sağ Popülizm, Faşizm, Strateji, İdeoloji, Karşılaştırmalı Çalışmalar

Abstract: In this study the concepts –right-wing populism and fascism- which are used in their stead. At this point it happens an incomprehensibility. Understanding these two concepts if they are same or not makes it easier to prohibit the incomprehensibility. Therefore firstly it is studied populism to know that what it is and then is studied approaches to populism. Later it is studied that similarities and differences between populism and right-wing populism. After understanding what the right-wing populism is, it is researched the fascism concept with the same literature search method. Underlining these two concepts, they are compared with each other. As a result of this it is ensured to become clearer about concepts. It is populism that causes incomprehensibility, so it needs much more places in this study. Despite the large literature fascism is a concept which is agreed upon.

Keywords: Right-Wing Populism, Fascism, Strategy, Ideology, Comparative Studies

GİRİŞ

a) Araştırma Sorusu

Son dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nde Donald Trump, Macaristan'da Victor Orban, Brezilya'da Jair Bolsonaro'nun iktidarları ve Batı Avrupa'da göçmen karşıtlığıyla kendini açığa vuran sağ hareketleri niteleme noktasında bir kavram karmaşası yaşanmaktadır. Bu kavram karmaşasının iki kavram etrafında şekillendiği

görülmemektedir: Sağ popülizm ve faşizm. Bu iki kavramın neden birbirlerinin yerine ikame edildiğini incelemeyen evvel bu kavramların tarihselliklerine göz gezdirmek gerekmektedir. Bu incelemenin ardından sağ popülizm ve faşizm arasında bir kavramsal netleşmeye gidilmesi amaçlanmaktadır.

b) Yöntem

Çalışmada, oldukça geniş bir literatüre sahip iki kavram incelenecektir. Bu iki kavram hakkındaki literatür araştırılacaktır. Yapılacak bu literatür taramasının ardından söz konusu iki kavram karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir. Bu karşılaştırmalı incelemenin odak noktasını ise Brezilya'da 1930'lu yıllarda gelişen Entegralist Hareket olarak bilinen faşist örgütlenme oluşturacaktır.

2. POPÜLİZM KAVRAMI

a. Popülist Stratejinin Özellikleri

Sağ popülizm kavramı ele alınmadan önce, popülizm kavramının ortaya çıkışını, literatürdeki yerini ve yaklaşımları ele almak gerekmektedir. Çünkü sağ popülizm, popülizmin bir türüdür. Popülizm, yakın dönemde özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından daha yoğun tartışılrsa da aslında literatüre yeni girmiş bir kavram değildir. Kirk A. Hawkins, Madeleine Read ve Teun Pauwels popülizmin gerekçelerini Durkheim'ın kitle toplumu tezinde ve Downs'ın ekonomik tezlerinde arar. Bu teze göre, Durkheim, Arendt, Kornhauser gibileri toplumu dayanışmanın bir arada tuttuğunu söylemektedir. Popülizm de sınıflar ve ideolojiler arasındaki farkları eritip tek bir halk tanımı yapmaya eğilimlidir. Dolayısıyla popülizmin kökleri, dayanışmacı bir toplum tanımı yapan Durkheim düşüncesinde aranabilmektedir. Bunun yanı sıra, Downs'ın ekonomik yaklaşımı, sosyo-ekonomik değişimlerden etkilenen halkın taleplerine yanıt verme, zayıf iktidar ve yozlaşmaya karşı uzun vadeli çözüm önerileri ve bu iki özellikten azade "yeni" bir parti oluşturma noktasında popülizmi etkilemektedir. Bu iki yaklaşımın ortak noktasına göre, küreselleşmenin kaybedenleri, popülizmin tabanını oluşturmaktadır. Bahsi geçen "yeni" popülist partiler ise, kendilerinin siyasetin dışından geldiklerini iddia etmektedirler (outsiders). Bu yeni partiler, personalistik liderin kontrolü altındadır. Popülist partiler, karizmatik liderlik altında bir "popüler kimlik" inşasına da girişirler. Popülistlerin seçmenleri, yalnızca hayal kırıklığına uğramış değil, aynı zamanda öfkeli kişilerdir. Bu öfkelerini seçim sistemine yöneltmektedirler.

Popülizmin "kitesinin" gücü buradan gelmektedir. Bu öfkenin nedeni ise, demokrasinin yarattığı hayal kırıklıklarıdır. Yani, popülizm, demokratik hükümete bir yanıttır (Hawkins vd., 2017).

Popülizme birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Örneğin, Mackert popülizmin 3 temel özelliğini "bir halk tanımı yapılması gerektiği ve liderinin onu nasıl gördüğünün önemi; mevcut düzendeki politikacıların halkın çıkarlarını temsil etmediği ve son olarak bu politikacıların zayıflığı sonucunda popülist stratejileri itiraz edememesi" şeklinde sıralamaktadır (Mackert, 2018: 100). Eatwell ve Goodwin ise (2018: 68-69), popülizmin üç temel özelliğini, "popüler isteklerin duyulmasını ve bunun ardından harekete geçilmesi; sıradan halkın ilgilerinin savunulması ve yozlaşmış elitlerin alaşağı edilmesi" şeklinde sıralamaktadır.

Benjamin Moffitt, popülizmi bir siyaset tarzı olarak ele alır. Moffitt, bu anlamda Taguieff'in popülizm anlayışına yaklaşmaktadır. Fakat Moffitt'in popülizm anlayışına göre, liderin rolü diğer anlayışlardaki lider rolüne göre daha önemlidir. Popülizmi bir performans olarak gören Moffitt, lideri performansçı, halkı dinleyici/izleyici, medya ve krizleri ise sahne olarak betimlemektedir (2016: 13). Moffitt'in performatif yaklaşımı, Mustapic ve diğerlerini de etkileyerek popülistlerin "konuşma dilimin ve gayri resmi kıyafetlerin kullanımı ile ulusal egemenliği veya halkın iradesini vurgulayan söyleme başvurmak gibi çeşitli taktikler" kullanmaları şeklindeki yorumlarına yol açmıştır (Mustapic vd., 2018: 90). Popülizmin ortaya çıkma koşulları olarak ise üç özelliğini belirlemektedir: Bu özellikler, halkın elite karşı ortaya çıkışı, kötü tavırlar ve kriz/çöküş ya da tehdit hissiyatıdır (Moffitt, 2016: 16). Bu bakış açısından Moffitt'in popülizm yaklaşımında, halka daha az önem biçildiği şeklinde bir yorum yapılabilmektedir. Moffitt'e göre (2016: 60) liderin sağlığı, cinsiyeti gibi onun bedenine özgü durumlar, halkla kurduğu ilişki üzerinde doğrudan bir öneme sahiptir. Moffitt, popülizmi "kötü davranışlarla" ilişkilendirir. Belge de Moffitt gibi, popülizmin "(...) örneğin 'liberalizm' ya da 'sosyalizm' gibi bir 'siyasi ideoloji'" olmadığını, bir siyaset yapma tarzı olduğunu ifade etmektedir (2018: 21).

Eric Fassin (2018: 33), popülist stratejinin yaptığı antagonistik bölünme hakkında "(...) "onlar" ve "biz" karşıtlığı üzerinden tanımlanan yalnızca popülizm ya da demokrasi değil; siyasetin ta kendisi. Burada hataya düşmemek gerek: Apolitikleşme çabasında

olan siyasette de çatışmanın mevcudiyeti daha eksik değildir” diyerek, popülizmi siyasetle eşitleyen bir konumda yer almaktadır.

b. Popülizm Türleri

Popülizm yaklaşımlarına göz atıldıktan sonra, popülizm türlerini incelemeye geçilmelidir. Popülizmin literatürde birçok farklı şekilde tanımı yapılmış ve bu tanımlara göre de türleri sıralanmıştır. Ancak bu türlerin hemen hemen hepsini sağ ve sol popülizmler olmak üzere sınıflandırmak kolaylaştırıcı olacaktır.

“Popülizm farklı varyantları ve algıları biçimlendiren bir olgudur” (Zuvela ve Vidovic, 2018: 43) ancak kimileri de popülizm şemsiyesi altında bir ayırım görememektedir (Celarent’ten akt. Germani, 2017: 13). Öncelikle, yukarıdaki tanımların ortaklaştığı noktalardan biri –her ne kadar ideoloji, tarz, söylem şeklinde adlandırılrsa da- popülizmin bir başka büyük ideolojiye eklenilebileceği fikri ve siyasi yelpazenin her iki tarafında da kendine alan bulabileceğidir. Dolayısıyla, popülizm ekonomik anlamda neoliberal bir içeriğe bürünüp, siyasi skalanın sağında da; kalkınmacı bir içeriğe bürünüp solunda da yer alabilmektedir. Ancak popülizm literatüründeki kategorizasyon yalnızca “sağ” ve “sol” şeklinde sınırlı değildir. Popülizm kavramını inceleyenler, onu birçok farklı şekilde kategorize etmiştir. Örneğin popülizm ilk olarak oligarşik popülizm ve onun yerini alan liberal popülizm olarak kategorize edilmiştir; daha sonra Arjantin’deki Peron örneğiyle birlikte milliyetçi popülizm kavramlaştırması gelmiştir (Germani, 2017: 13). Buradan hareketle, popülizm literatüründe incelenen türlere bir bakış, bu kavramın bürünebileceği içerikleri anlamak açısından önemlidir. Bu ayırım, popülizm pejoratif anlamdaki kullanımının önüne geçme ve popülizmin sağ ve sol tandanslarını fark etmek konusunda kolaylaştırıcı olacaktır. Son dönem, özellikle sağ ve sol popülizmler arasındaki ayırım –en azından retorik anlamda- silikleştirilmekte, bu da örneğin solcu Chavez ile sağcı Macri’nin aynı başlık altında değerlendirilmesine yol açmaktadır.

Popülizmin kategorizasyonu dendiğinde ilk akla gelen Margaret Canovan’dır. Canovan popülizmi ilk olarak ikiye, daha sonra da ikinci türü üç ayrı türe ayırmıştır. Canovan’a göre ilk popülizm türü “tarımsal popülizm”dir. Bu türün kırsal radikalizme dayandığı, sosyo-ekonomik taleplere dayandığı ve yine sosyo-ekonomik programa sahip olduğu söylenebilmektedir. İkinci tür ise, politik taleplere dayanan “siyasi popülizm”dir. Siyasi popülizm, referandum gibi

doğrudan demokrasi araçlarını talep eder, kitle hareketliliğine önem verir, "sokaktaki adam"ın düşüncelerine değer verdiğini iddia etmektedir. Tarımsal popülizm kendi içinde, çiftçi (ABD-People's Party), köylü (Doğu Avrupa'daki hareketler), entelektüel köylü hareketleri (Narodnik) olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Siyasi popülizm ise, popülist diktatörlük (Peron), popülist demokrasi (referandum talepleri), tepkisel popülizm (George Wallace) ve siyasetçilerin popülizmi (halkın birliği üzerine ideolojik olmayan bir söylem inşası) şeklinde dörde ayrılmaktadır (1981: 8-13).

Mudde ve Kaltwasser ise, Taggart'ın da belirttiği siyasi çok çeşitliliğin altını çizmektedir. Mudde ve Kaltwasser'e göre, Avrupa'da popülizm göçmen ve yabancı düşmanlığı ile sağ bir çizgide anılırken, Latin Amerika'da bu ekonomik kötü yönetimleri hedef alıp sol bir çizgiye denk düşmektedir (Mudde ve Kaltwasser, 2019). Mudde ve Kaltwasser, Latin Amerika'daki Chavez gibi sosyalizm ve popülizmi birleştiren solcu popülistlerle birlikte, Avrupa'daki 2010'lu yıllardaki popülist yükselişe örnek olarak Yunanistan'da Syriza, İspanya'da Podemos gibi örnekleri göstermektedir (Mudde ve Kaltwasser, 2019). Taggart ve Mudde-Kaltwasser'in verdikleri örneklerle ek olarak, İtalya'daki Beş Yıldız Hareketi ve Silvio Berlusconi, ABD'de Occupy Wall Street, Donald Trump ve Bernie Sanders, Bolivya'da Evo Morales, İngiltere'de Nigel Farage, Macaristan'da Victor Orban, Filipinler'de Rodrigo Duterte, Brezilya'da Fernando Collor de Mello örnekleri verilebilmektedir (Gerbaudo, 2018).

Syriza ve Podemos gibi meydan hareketlerinin popülist karakterini açıklayanlardan biri de Gerbaudo'dur. Gerbaudo, 2008 yılındaki resesyondan sonra oluşmaya başlayan meydan hareketlerinde sol popülizmin anarşizmle benzer özellikler taşıdığını ileri sürmektedir. Meydanlar hareketi, "tüm yurttaşlar" ve "oligarşi" arasında bir bölünme yaratma amacı taşır ve bu onun "yurttaşçı" karakterini öne çıkarmaktadır. Meydanlar hareketi de tıpkı popülizm gibi orta-sınıf kaynaklı bir harekettir; "yeni yoksullar" ve "geleceksiz gençlik" ise onun diğer yaratıcılarıdır (Gerbaudo: 2018). Popülizmin, "toplumsal ve kültürel sermayeye dayalı mikrokimlikleri aşacak bir sınıf" kimliği, talebi ve kültürü yaratmamasına sebebi de bir nevi bu orta-sınıf doğasıdır (Mason, 2017: 175). Popülizm gerek sağ gerek sol türlerinde genellikle orta sınıf kaynaklıdır (Balta ve Özel, 2018: 104).

Yıldırım'a göre "sendikalaşma, yüksek ücret politikasına dayalı eşitlikçi bir gelir bölüşümü ve emekçi sınıfların geniş kesimlerine götürülen eğitim, sosyal güvenlik ve benzeri devlet hizmetlerinin yaygınlaştırılması gibi yollarla, toplumsal refah kaygısının merkezi bir önem kazanması" şeklinde tanımlanabilmektedir (Yıldırım, 2009: 8-9). Bu tanım, popülizmin bir kriz sonrasında ortaya çıktığı şeklindeki tanıma uymaktadır, ekonomik dönemlerle atbaşı gittiği de görülecektir. Klasik popülizm için akla gelen ilk örnekler ise, Arjantin'deki Juan Peron ve Brezilya'daki Getulio Vargas iktidarları olacaktır (Taguieff, 1995: 5). Neoliberal popülizm ise, "siyasetin siyasesizleştirildiği, iktidar ve muhalefet partilerinin hemen tümünün neoliberal programda uzlaştığı, iktisadi karar mercilerinin uluslararasılaştığı bir evrede, siyaseti iktisat dışı bir alan olarak yeniden üreten teknikleriyle ve bu anlamda burjuva siyasetinin içine sürüklendiği temsil krizine geçici çare üreten yapısıyla önem kazanmaktadır" (Yıldırım, 2009: 18). Neoliberal popülistlere örnek olarak ise, Peru'daki Alberto Fujimori ve Arjantin'deki Carlos Menem verilebilmektedir. Neoliberal popülizm, beraberinde, neoliberal politikalarından en çok zararı gören halk kesimlerinden nasıl destek alındığı sorusunu da getirmiştir (Durmuş, 2019: 46).

Mackert, sağ ve sol popülizmden farklı bir kavramlaştırmaya gitmektedir. Ona göre, bir yanda "kültürel liberal popülizm", diğer yanda ise "organik popülizm" yer almaktadır. Kültürel popülizm; bireysel haklara önem verir, çoğulcudur, dini heterojiniyi savunur, azınlıklara karşı hoşgörülüdür. Popülizmin bu formu Darwinist bir strateji izlemez; yani din, dil, ırk, cinsiyet gibi ayrımlar yapmamaktadır. Organik popülizm ise bunun tam aksine, toplumun etnik değerler tabanında bütünleşmesini savunmaktadır (2018: 97-98). Ancak bu iki kavramsallaştırmanın, sırasıyla sol ve sağ popülizm kavramlaştırmalarına denk düştüğü görülecektir. Benzer bir kavramsallaştırma yoluna Zuvela ve Vidovic de gitmiştir. Popülizmin siyasi ve tepkisel olarak ayrıldığını ifade eden Zuvela ve Vidovic (2018: 45), siyasi popülizmi "politikacıların ideolojiden arındırılmış söylemler kullanmak yoluyla iktidara gelerek karar verme yetkisine sahip olmak yolunda geniş halk kitlelerine kendilerine destek vermeleri için yaptıkları davete karşılık gelen" tür; tepkisel popülizmi ise, "egemen toplumsal grupların azınlıklara karşı hoşgörüsüzlüğüne dayanarak kitleleri mobilize eden" tür olarak tanımlamaktadır. Bir diğer benzer kavramlaştırmaya da Durmuş değinmiştir. Durmuş,

Filc'ten hareketle "içermeci" ve "dışlayıcı" popülizm tariflerini ele almaktadır. İçermeci popülizm "dışlanmış kesimlerin politik özne olarak politik sistemle entegre olmasına, böylece de kısmen de olsa demokrasinin sınırlarının genişletilmesine izin verirken", dışlayıcı popülizm ise "halk kavramını organik bir biçimde ele alır ve onu etnik-kültürel bir toplum olarak görür, onu oluşturan kitlelerin öznelliklerini ve kimliklerini reddeder, bu bağlamda örneğin etnik azınlıklar ve göçmen işçiler gibi zayıf grupları dışlar" (Durmuş, 2019: 50-51). Bu kavramlaştırmalar da tıpkı Mackert'in yaptığı gibi, sadeleştirmek gerektiğinde, siyasal spektrumun sağ ve solunda konumlandırılabilirler.

Bu iki kavramsallaştırma (sağ ve sol popülizm), yer yer birbirlerine zıt stratejiler olarak kurgulanmaktadır. Fassin, Laclau ve Mouffe tarafından ortaya atılan halkın inşası kavramından hareketle şunları söyler:

"Eğer popülizm halk demek değilse, bunun sebebi halkın tek ve bütün bir olmamasından ötürü. Trump'ı destekleyen bir halk varsa, sandığa gitmeyen bir halk da vardı. Tabiri, her şeye rağmen Hillary Clinton'u destekleyen bir halk da. Burada kuramsal bir mesele var: Ulusal temsil siyaseti, bizi halkın değil ama inşa edilebilecek halklar içerisinde bir halkın inşasına götürüyor. Bu, popülist bir illüzyondur ve konsensüs illüzyonu yani yalnızca tek bir halk olduğuna inanma ve bunu tanıma illüzyonunun tam simetriğidir. Ve siyaset, bu halkı inşa etmekten ziyade onu ifade etme işidir. Bu halkın toplumsal tabakalara indirgemeyeceğini söylemek daha doğrudur: Halk, sınıflardan üstün ve aşkın bir olgu olduğu için mekanik bir şekilde şu ya da bu sınıfın çıkarlarıyla tanımlanamaz. Hegemonya; farklı grup ve çıkarların birbirlerine eklenmesiyle, Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un 'eşdeğerlik zincirleri' diye ifade ettikleri şeyin inşası ile ortaya çıkar. Buradaki mesele aynı şekilde stratejiktir. Bir halka ya da öbürüne seslenirken tamamen farklı söylemler geliştireceğiz. Bize de bunları ayırt etmek kalıyor. Bugün, sol popülizm eğilimi, Bernie Sanders ve Donald Trump'ın, Jeremy Corbyn ve Nigel Farage'ın ya da Jean-Luc Melenchon ve Marine Le Pen'in seçmenlerini birleştiren ortak paydanın neoliberalizmin reddi olduğu fikrine dayanıyor" (Fassin, 2018: 58).

c. Sağ Popülizm Nedir?

Popülizm kavramına yaklaşımlar genel olarak özetlendikten sonra sıra sağ popülizmin niteliklerini ve bu kavrama yaklaşımları incelemeye gelmiştir. Sağ popülizm kavramı, popülist stratejinin sağ ideoloji ve hareketlerce kullanılan biçimidir. Ancak bu tanımlama, son yıllarda oldukça tartışılan sağ popülizm için yetersiz kalmaktadır. Bu bölümde sağ popülizm kavramına ilişkin yapılan tartışmalar incelenecektir.

Popülizm fenomenine yaklaşımlar her ne kadar farklılaşsa da onu alt kategorizasyonlara ayırırken siyasi yönelimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Neredeyse benzer içerikleri anlamlandırmak için farklı kavramsallaştırmalar yer almaktadır. Bu kavramsallaştırmalar, kavram karmaşasını yaratan en önemli faktörlerdir. Bu noktada, popülizmi kategorize ederken bir yalınlığa ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Dolayısıyla, popülist strateji sol siyasi ideolojiler tarafından kullanıldığında "sol popülizm", sağ siyasi ideolojiler tarafından kullanıldığında "sağ popülizm" kavramlaştırmasına inmek bu yalınlığı sağlayacaktır. Bu yalınlaşma, örnek olarak "ulusal popülizm" dendiğinde, Latin Amerika için aklı Hugo Chavez'in, Avrupa için aklı Le Pen'in gelmesini engelleyecektir.

Yukarıda tarif edildiği şekliyle görülecektir ki, sağ popülizm olgusunu tanımlamada birçok farklı yaklaşım vardır. Kaya'nın da belirttiği üzere, "tüm bu yaklaşımların eklektik bir şekilde kullanılması, muhtemelen popülist akımların ve partilerin giderek artan popüleritesinin arkasındaki temelleri analiz etmede daha akıllıca bir yol olacaktır" (Kaya, 2018: 16).

Sağ popülizmin ekonomik perspektifi, serbest pazar ekonomisinden yanadır. Bireysel zenginliği savunmaktadır ve devletin piyasaya olan müdahalesini minimuma indirmekten yanadır. Bu ekonomiyi uygularken de otoriter bir surete bürünmektedir (Mudde ve Kaltwasser, 2011: 14). Mudde ve Kaltwasser, bu durumu "refah şövanizmi" olarak adlandırmaktadır (2011: 27); "ötekiler" bu refah düzenini tehdit eden yabancılardır. "Biz" kamplaşmasına dahil olan ise, az eğitilmiş, sıradan insanlardır ve bu insanlar elitlerin komplolarına maruz kalmaktadır (Mudde ve Kaltwasser, 2011: 28). Böylece görülmektedir ki, sağ popülistler neoliberal paradigmaya değinmeden, 2008 krizinin sorumlusu olarak göçmenleri göstermektedir; onlara gören sosyal devleti sınırlayan neoliberalizm

değil, göçmenlere yapılan yardımlardır (Albayrak, 2018: 68). Böylece ekonomik ve kültürel korumacılığı birleştiren sağ popülizm, iş, refah gelirleri, kültürel kimlik gibi talepleri birleştirmiştir (Brubaker, 2017). Mudde (2016), sağ popülist partiler tarihini üç döneme ayırmaktadır. Buna göre, ilk dönem 1945'te II. Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından başlamakta ve 1980'e kadar sürmektedir. Bu dönem genellikle literatürde, neo-faşizm ve aşırı sağ kategorileri altında incelenmiştir ve bu dönemdeki sağ popülist partiler, savaş sonrası kurulan statükoya karşıtlıklarıyla bilinmektedir. İkinci dönem ise 1980-2000 arası dönemdir. Bu dönem neoliberal ekonomik programların ortaya çıkıp yayılmaya başladığı dönemdir. Bu dönemin öne çıkan partileri, Avusturya Özgürlük Partisi (FPÖ), Fransız Ulusal Cephesi (FN), Alman Cumhuriyetçiler (REP)'tir. Üçüncü dalga ise 2000 yılından günümüze kadar gelen kısımdır. Bu dönem literatürde, sağ popülist hareketlerin başarıları açıklanmaya çalışılmıştır (Mudde, 2016).

Sağ popülizmde, halk ve elitler arasında yaratılan bölünmede "sessiz çoğunluk" kavramı kullanılabilir (Doğan, 2019: 18) ve bu sessiz çoğunluk ahlaki olarak "iyi" olana işaret etmektedir. Sessiz çoğunluk kavramının kullanılmasının bir nedeni, "insanları sosyal sınıf, tabaka, sosyal çevre gibi kategorilere ayırmadan, çok daha kapsayıcı bir sınıflama yolunun seçilmesi" olarak açıklanabilirken; bu yaklaşım Laclau tarafından tarif edilen post-marksist tanımlamaya uygun gözükmektedir. Sağ popülizmdeki post-marksist tonlar, "dünya siyasetindeki sınıf temelli ideolojik bölünmelerin yerini etno-kültürel, dinsel ve kimliğe dayalı söylemlerin aldığı" süreçlerle de beraber okunabilmektedir (Kaya, 2016: 11).

Sağ popülizm, popülizmin genelinden farklı olarak, lider ile "sessiz çoğunluk" olarak tanımlanan kitle arasındaki ilişkinin fetişleştiği bir özelliğe sahiptir. Halk ile elitler arasında yaratılan antagonizmaya ek olarak, "diğerleri" ayrışması yapılır; böylece popülizmden farklı olarak sağ popülizm toplumu üç kampa böler: halk, elitler ve diğerleri şeklinde ayrılır. Sağ popülizmin, "diğerleri" olarak kast ettiği genellikle göçmenler, halka karşı konspiratif hareketler içerisinde yer alan "iç düşmanlar", yani muhaliflerdir. Sağ popülizmin bu söylemi, esasen sınıfsal bir karşı karşıya gelişin önünü alan kültürel söylemdir. Yani sağ popülistler, bu anlamda yabancı düşmanıdır ve bu düşmanlıklarında da esasen *post-truth* yöntemleri kullanırlar; gerçeği gizlerler. Sağ popülistler genellikle, neoliberal ekonomik programlara sahiplerdir. Bu neoliberal programları

uygularken kullandıkları otoriter yöntemler, sağ popülistlerin demokrasiye karşı bir tehdit olarak görülmelerine yol açmıştır. Sağ popülistlerin iktidara geldikleri yerlerde görülmektedir ki, sol siyasal özneler yoktur, yahut güç kaybetmişlerdir. Sağ popülistler, genellikle bürokrasi karşıtı (tıpkı popülizmin *anti-establishment* retoriği gibi) doğrudan demokrasi talepleriyle gündeme gelmektedirler. Böylece lider ile kitle arasındaki fetişleşme de anlam kazanır: Sağ popülizmin doğrudan demokrasi talebi, aslında lidere daha fazla güç ve hareket özgürlüğü kazandırma amacıyla hareket etmektedir.

3. FAŞİZM KAVRAMI

a. Klasik Faşizmin Ortaya Çıkışı

Popülizm kavramından hareketle sağ popülizm kavramının özellikleri incelendikten sonra, son dönem kavram karmaşasının yaşandığı diğer kavram incelenmelidir. Faşizm sağ popülizme kıyasla daha geniş bir külliyata sahipse de onu doğuran koşullar anlaşılmeden niteliklerini tartışmak kolaylaştırıcı olmayacaktır. Faşizmi ortaya çıkaran gerekçeler oldukça çeşitlidir. Gökçe Aytekin (2019: 11), faşizmi ortaya çıkaran dört önemli krizi "müdahalecilik krizi, savaş sonrası sosyo-politik çalkantısı, *biennio rosso* ve Matteotti cinayeti" şeklinde sıralar. Savaş sonrası olarak bahsedilen dönem I. Dünya Savaşı sonrası dönemdir. I. Dünya Savaşı'na girilmesini isteyen Mussolini öncülüğündeki faşistler, savaştan sonra ortaya çıkan ekonomik koşullar sayesinde güçlenmişlerdir. Savaştan sonra evlerine geri dönen savaş gazilerinin geleneksel politikacılara yönelik öfkesi söz konusudur. Bu öfkenin yanı sıra, savaş sonrası durumun getirdiği "ekonomik sıkıntılar" sonucunda "savaştan dönen askerler işsizlikle karşılaşmışlardır, paranın değeri günden güne düşmektedir" (Sarıca ve Aybay, 1962: 15). Bu savaş gazilerini bir araya getiren ise "devlet karşısında ortak taleplerinin (savaş emeklilikleri) olması, duygu ve hatıra beraberliği" (Guerin, 2014: 62). Bu öfkenin nereye yönetileceği konusu ise, doğrudan ideolojik bir sorundur. Savaş sonrası Avrupa'da, "muhafazakarlık, liberalizm ve komünizmin" bunalım içinde olduğu görülmektedir. Savaş sonrası koşullarda istikrarın sağlanamaması, ideolojik anlamda bir boşluk doğurmuştur (Paxton, 2019: 43-44). Ancak bu, "egemen ideoloji bunalımın dışında, belirli konjonktürlerde genelleşmiş bir ideoloji bunalımından, yalnızca egemen ideolojiyi sarmış olan, bunalımdan ayırt edilen bir bunalımdan da söz edilebilir" (Poulantzas, 2016: 93). Savaş koşulları, "güçlü bir

lider" öncülüğündeki güçlü bir siyasi harekete olan ihtiyacı arttırmıştır (Eatwell, 2011: 621).

Faşizmi yalnızca tepkisel bir hareket olarak görmek, onun dayandığı entelektüel kökleri görmemek anlamına gelir. Faşizmin, dayandığı güçlü felsefi temeller vardır. Gustave Le Bon'un "kitleler" üzerine söyledikleri, Vilfredo Pareto'nun sosyolojisi, Friedrich Nietzsche'nin irade ve "üstinsan" düşünceleri, Georges Sorel'in "genel grev"i kutsayan düşüncesi bu temelin oluşturan fikirlerin bazılarıdır (Eatwell, 2011: 618). Sorel, Marksizmi "insani değerlere karşı" olarak görüyordu; faşizmin bu anlamda tarihsel bir misyonu vardı: "sosyalizme son vermek." Faşizm, Aydınlanma düşüncesine ve onun "modern bağlantıları olan liberal ve Marksist materyalizme" karşıdır (Sternhell, 2008: 280-282). Faşizmin, "hem rasyonalizme hem de materyalizme olan saldırısını, bunların her ikisinin de zorunlu olarak dinsel kavrayışlarının ve argümanlarının altını oyduğu olgusu motive eder" (Neocleuos, 2014: 35).

Faşizm, liberal toplum anlayışını, "özgürlüğün, başıbozukluk getirdiği; başıbozukluğun ise, grup bütünlüğünü bozduğu" gerekçesiyle reddetmektedir (Michel, 2017: 8). Faşist düşüncenin bir diğer özelliği ise anti-sosyalizmdir (Passmore, 2014: 58). Gerek İtalya gerek Almanya'da savaş sonrası "savaş sonrasında ortalama aydın antibolşevisttir." Bu antibolşevizmin iki gerekçesi vardır: İlki, bu aydınlar savaş döneminde subay olarak görev yaptıkları için milliyetçilerdir; ikincisi ise, ulusal bütünlüğün geç sağlanması dolayısıyla ülkedeki bölgelerin birbiriyle bağları zayıftır, dolayısıyla ulusal bütünlüğe kolaylıkla zarar gelebilir. Bu vesileyle faşizm için Marksizm, ulusal bütünlüğe bir tehdittir (Cinemre, 2017: 189-191). Devrimci sendikalizmden milliyetçi düşünceye geçiş yapan entelektüeller, toplumun "tıpkı bir sendikal örgütlenme gibi, sektörel şekilde örgütlenmesini" talep etmişlerdir (Payne, 1983: 43). Faşist düşüncenin milliyetçilik anlayışı, "Sosyal Darwincilik ve sıklıkla da biyolojik determinizm temelli grup milliyetçiliğidir" (Sternhell, 2012: 23). Faşizmin etkilendiği düşünürlerden biri olan Sorel'in milliyetçilikle temasından sonra, "burjuva demokrasiden, XVIII. yüzyıldan, laik düşünceden, Fransız Devrimi'nden fakat aynı zamanda geleneğe ve klasik kültüre saygıdan" nefret edilmeye başlanır (Sternhell, 2012: 107).

Almanya'daki faşizmin temellerini, tıpkı İtalya'daki benzeri gibi daha derinlerde aramak gerekmektedir. Ulusal bütünlüğünü diğer Avrupa ülkelerine oranla daha geç sağlayan Almanya'da güçlü bir üretim vardır; ancak bu üretimi doyuracak olan pazar payına sahip olduğu söylenemez. I. Dünya Savaşı'nın ardından gerçekleşen Fransız işgali, yüksek enflasyon, devrimci sosyalist bir hareketlilik gibi unsurlar Almanya'yı ekonomik, toplumsal ve ideolojik anlamda bir sıkışmışlığa itmiştir (Payne, 1983). Almanya 19. yüzyılın sonlarından itibaren "büyük sanayi güçleri arasında İngiltere ve Fransa'nın önünde ABD'nin arkasında ikinci sırayı almaktadır" (Poulantzas, 2016: 37).

Bunun yanı sıra, 1918 ve 1919 arasında ülke güçlü devrimci hareketlilikle sarsılmıştır. 14 büyükşehirde sosyalistler iktidarı ele geçirmiş, işçi ve asker Sovyetleri oluşturmuştur. Bu devrimci sürecin ardından karşı-devrimci bir darbe yaşanmış; ardından gelen iktidara ise Weimar Cumhuriyeti denmiştir. Adolf Hitler'in Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi (NSDAP), aslında 1919 yılında kurulsa da 1929'a kadar güç kazanamamıştır. 1928'de gerçekleşen genel seçimlerde oyların yalnızca %2,6'sını alabilmişlerdir (Hanford, 2014).

Almanya'daki ekonomik krizi gösteren sayılara bakıldığında, toplumdaki sıkışmışlığın boyutu ve Nazilere yönelik desteğin sebebi görülebilir: "1929'da Almanya'da 1.500.000, 1932'de ise yaklaşık 6 milyon işsiz bulunmaktaydı; üretim 1929'dakine oranla önce yüzde 50, daha sonra ise yüzde 30 düştü" (Michel, 2017: 46). Almanya'daki ekonomik krizin bir diğer sebebi ise, "sanayi ve tarım arasındaki eşitsiz gelişmenin pekişmesinin tekelci kapitalizm süreciyle birlikte oluşması"; bu da "Alman iç pazarının karakteristik bir biçimde 'daralmasına', oranı yüksek ve sürekli kılan işsizliğin daha da açık hale" gelmesine yol açmıştır (Poulantzas, 2016: 40).

b. Faşizmin Özellikleri

Faşizm üzerine yazılan literatür fazla olduğu için bu bölümde derinlemesine tartışmalara girmek ve tek tek örnekler üzerinden genel bir kaniya ulaşmak eksik bir sonuca yol açabilir. Bu nedenle çalışmada faşizm üzerine genel yargılar incelenecektir.

Faşizm ve modernizm arasında bir zıtların birliği söz konusudur. Faşizm "bir yandan akıl karşıtı düşünceleri sahiplenirken, diğer yandan iradecidir; Hristiyanlığın hizmetinde olduğu iddiasındadır ama öteki yandan da Klasik düşüncenin kahramanlığını ele alır; kapitalizmin özel mülküne de solun refah anlayışını da sahiplendiği

iddiasındadır” (Eatwell, 2011: 616). Çünkü, faşizm “altında kapitalizm denetlebilirdi” (Mann, 2015: 37). Faşizmin kökleri Aydınlanma karşıtlığında bulunur (Eatwell, 2011). Faşizme göre, “rasyonalizm bir ‘köksüzler’ olgusudur, duyguları köreltir, içgüdüyü öldürür ve milli hareketin motor güçlerini yerle bir eder” (Sternhell, 2012: 24-25).

Faşistler, “liberalizmin materyalizmini ve Marksizmi reddederler, ekonomi onların ideolojisinde merkezi konumdadır” (Eatwell, 2011: 628-629). Faşizm, “en net çerçevesiyle anti-materyalizmdir” fakat “liberalizme ve Marksizme karşı dursa da liberalizmden, iktidara saygı ve pazar -ekonomisinin mekanizmalarının canlılığını, Marksizmden şiddetin yalnızca savaşın yasalarıyla yönetilen tarihin motoru olduğu inancını ödünç alır” (Sternhell, 2012: 22). Faşistler için özgürlükler birer yanılsamadır, onların amacı refah devleti yaratmaktır. Bu iki projenin sırasıyla liberalizm ve sosyalizme ait olduğu ise rahatlıkla söylenebilir.

Faşistler ve kapitalistler arasındaki ilişki “her biri bir diğerine ihtiyaç duyan şekilde muğlak kaldı” (Mann, 2015: 78). Faşistler sınıflı toplumun çelişkilerini ortadan kaldırdıklarını iddia ederler, “ama sınıflı toplumun ayrımlarını ve çelişkilerini derinleştirirler; antikapitalist retorikle küçük burjuva yığınları örgütlerle ama tüm siyasetleri büyük sermayenin iktisadi çıkarlarının temsiliyetine dayalıdır” (Cinemre, 2017: 120). Büyük sermayedarlar ve “üst sınıflar kendilerini sınıf devriminden kurtarmak için faşizme döndüler” (Mann, 2015: 496).

Faşist devletin otoriterliği dolayısıyla büyük sermaye, “kendi iktisadi çıkarlarının, onu mesafeli ya da düşman siyasetçilerle dolu bir parlamentonun tartışmalarına nahış biçimde konu olması durumunu tecrübe etmekten kurtulmuştur” (Cinemre, 2017: 107). Faşistler, büyük sermayeye ekonomik anlamda kolaylıklar da sağlamıştır: “Faşist devlet, türlü vergi muafiyetleri tanımak suretiyle, kapitalist, kodamanların ‘kar yaratmalarına’ yardımcı olur” (Guerin, 2014: 242). Sonuç olarak faşistler için devlet dinamik, “hızlı çalışabilen güven veren, birliği sağlayan, bilinçli” olmalıdır ve parlamento, “dinamik bir yönetimi sağlayamaz” (Sarica ve Aybay, 1962: 40).

Faşizm ve üst sınıflar yayılcı amaçlarda da birleşmişlerdir. Faşist örgütler, “büyük sermayenin paylaştığı emperyalist hedeflerinin ve fetih arzularının ifadeleridir” (Cinemre, 2017: 31). Faşist örgütlenmeler, üst sınıfların “emperyalist ihtiraslarının tatmin olmadığı ülkelerde iktidara gelir ve faşist rejim bir yönüyle bu ihtirasların bir

ifadesidir.” Faşizm ve emperyalizmin birlikteliği “toplumun militarizasyonuna” yol açar. Böylelikle “sivil toplumun özerkliği” yok edilir ve “faşizm sivil topluma muhtelif yollarla nüfuz eder” (Cinemre, 2017: 31). Faşizmin sivil toplumun özerkliğini hedef almasındaki bir diğer etken de yayılmacı hedefleriyle ilişkili olan “yeni bir medeniyet” ütopyasıdır: “faşist partinin ve büyük sermayenin geç kalmış emperyalist hedeflerinin ciddiyet kazanması için, herhangi bireyin liberal pasifizm içerebilecek olan herhangi bir kültürel özerklikten tamamen koparılması zorunludur” (Cinemre, 2017: 65). Fakat faşizmler, görüldüğü üzere, burjuva toplumunun temel değerlerinden biri olan özel mülkiyete dokunmazlar.

Faşizmin asıl dayanak noktası ve kurucu unsuru orta sınıflardır: “Faşizmi spesifik bir reaksiyon biçimi olarak ayırt eden, en başta onun, tarihinde ilk defa kendisini, kendi başına bir siyasal güç olarak ileri süren küçük burjuvazi tarafından oluşturulmuş olmasıdır”; “Tarihin bu anında, daha önce ya pasif kalmış ya da burjuvazinin destekçisi olarak sahneye çıkmış olan bu sınıf, ilk defa iktidarı ele geçirme hedefiyle bir siyasal örgütlenmeyi yaratmıştır” (Cinemre, 2017: 85). Ancak, “Birçok siyasal hareket gibi faşizm de orta sınıf kesimleri arasında ortaya çıktı (...) tüm sınıflardan destek gördüler” (Mann, 2015: 39). Yani faşizm “güçlü bir aşağıdan yukarıya itkili, popülist ve radikal hareketti” (Mann, 2015: 86). Bu halk desteğinin temel aşamaları ise, “aşağıdan yukarıya milliyetçilik ve devletçiliktir” (Mann, 2015: 495).

Faşist hareketler, “Leninist-Maoist tarza yıkıcı devrimci hareketler şeklinde” ortaya çıkmaz; “işin aslı, faşist hareketler paramiliter siyasi örgütleri, parlamenter siyasi düzene uydururlar.” Faşist hareketler, “iktidara gelmek için ittifaklara mecburdur; fakat çoğu, bu ittifakları bulmakta başarısızdır; bulanlar ise genellikle ittifak partileri tarafından mas edilir” (Payne, 1983: 201). Faşist siyasal güçler, “modern toplumsal sorunlara gerçekten de makul çözümler önerdikleri için yandaşlarından kitlesel seçmen desteği ve yoğun duygusal bağlılık gördüler” (Mann, 2015: 15). Faşizm, “Çözülemez iktisadi sorunlarla ve/veya gitgide devrimcileşen bir işçi sınıfı ile karşılaşan burjuvazi artık güce ve baskıya yani faşizm gibi bir şeye dayanmak zorunda kalmıştır” (Mann, 2015: 40).

Faşist liderler, “sıra dışı olmaya çalışan sıradan kişilerdir”, “geleneksel siyasetin dışından gelen ‘outsider’lardır” (Paxton, 2007:

68). Faşizmin orta sınıf karakteri, lider prensibinde de kendini açığa vurur. Cinemre'ye (2017: 109) göre, "Keyfiyet faşist rejimde ifadesini yasal ve anayasal çerçevenin önemsizleşmesinde ve bunun yerini faşist etiğin, önder prensibinin almasında bulur." Faşist liderler, "diğer hiçbir rejimde olmayan liderin önemini tadını çıkarırlar." Almanya'da Hitler ve İtalya'da Mussolini, "meşruiyetlerini ne seçimlere ne de fetihlere borçludur, bu meşruiyet karizmada yatar: halk ile doğrudan-gizemli temas, medya tarafından yaratılan 'yıldız' figürü, savaş ve ölüm üzerine yaratılan söylevler ile birlikte yükselen güç, halkın iradesini ve kaderini belirleme iddiası" (Paxton, 2007: 156). Faşist liderler, ekonomik, siyasal ve ideolojik krizler karşısında kalan halkın önüne "kurtarıcılar" olarak çıkarlar. Faşist liderler, "krizin rejim tarafından, devletin ve ulusun saldırı altında olduğu biçiminde yorumlanmasıyla bir şiddet dalgası" başlatır ve ekonomik, siyasal, toplumsal tüm iktidarı ellerinde toplarlar (Cinemre, 2017: 31).

Faşizm, entelektüelülizm karşıtı bir harekettir: "içgüdünün öğ alışıdır; eylem kültürü yüceltmekte, şiddetin erdemini savunmaktadır" (Michel, 2017: 8). Faşistlerin, entelektüalizm karşıtı bir harekettir; ancak faşizmin kendi entelektüelleri vardır. Faşistlerin başarılarında, entelektüellerin önemli bir yeri vardır.

Paxton (2007: 98), "entelektüel hazırlık ve faşizmin sonraki başarısı arasında bağlantılar vardır, entelektüellerin rolü faşizmde üç açıdan önemlidir: önceki liberal rejimleri kötülemede, solun dışında öfke ve protestonun dışı vurumu olacak bir öbek oluşturmada ve faşist şiddeti saygıdeğer kılmada." Faşistler böylece liberaller, sosyalistler ve muhafazakârlarla aralarına çizgiler çekerler. Faşistler, "kitle siyasetinin, sola karşı nasıl kullanılabileceğini göstermişlerdir; kitleleri karizmatik liderlik etrafında ve paramiliter organizasyonlarda disipline etmişlerdir; seçimleri ise, evet-hayır plebisitleri ile revize etmişlerdir; parlamenter demokrasilerde halk, kendilerini temsil etmesi için temsilciler seçerler, faşistler, bunun yerine halkın kendini doğrudan ifade etmesi için kitlesel seremoniler organize etmişlerdir." Faşistler, "kontrol, idare, kitlelerin sınıf ve uluslararası pasifizm karşısında "ulusallaştırılması" için yeni yöntemler bulmuşlardır" (Paxton, 2007: 100). Faşist siyasal güçler, "devrimci ve antikapitalist demagogisi bir tarafa, bu siyaset işçi sınıfına ve sosyalistlere karşı saldırı vasıtasıyla kendisini örgütlemiş, bunu sözde bir ulusal ya da ırksal organik bir bütünlük için yaptığını ileri sürmüş ve kapitalist özel

mülkiyeti ortadan kaldırmayı hiçbir biçimde vaat etmemiştir” (Cinemre, 2017: 98).

Faşizmin ortaya çıkması böylelikle, yalnızca liberal devletin içerisine girdiği krizle değil, liberal demokrat ve geleneksel politikacıların bu kriz olgusuna yanıt verememesiyle ilintilidir. Faşizmde millet fikri merkezi önemdedir. Fakat bu millet ve milliyetçilik algısında birtakım nüanslar söz konusudur: “Almanya’da biyolojik ırkçılık daha baskındır, Yahudiler ve diğer ırksal düşmanlar ulusal topluluktan tasfiye edilir; ancak İtalya’da Nuremberg tarzı bir yasa 1938’de kabul edilmiştir” (Eatwell, 2011: 625). Faşist “ultra-milliyetçilik, liberal milliyetçiliği reddeder, faşizmde, ulus somutlaşır ve “hasta”, “çöküşte olan”, “bozucu olan”ın net bir şekilde tarifi yapılır; tabii aynı zamanda sağlıklı, güçlü, yeniden doğmuş ve kutsal olanın da” (Griffin, 2018: 49).

Faşizmin bir diğer özelliği, şiddet kullanım pratikleridir. Paxton, faşizmin yaygın kanının aksine, “ölçsüz yahut hedefsiz olmadığını” iddia eder. Paxton’a göre, faşizmde şiddet kullanımı, “iyi hesaplanmış ve kodlanmış mesajlar içerir: komünist şiddet yükselmiştir ve liberal devlet buna gereken yanıtı veremez, ulusu bu ulus karşıtı teröristlerden yalnızca faşistler kurtarabilir.” Faşizmin iktidar yürüyüşündeki şiddet kullanımı, “liberaller ve muhafazakârlar tarafından tolere edilmiştir” çünkü “faşistler, teröristlere karşı mücadele ettikleri” algısını oluşturmuşlardır (Paxton, 2007: 106).

Faşizmin toplum vizyonu muhafazakâr bir içeriğe sahiptir: “Faşizmin destekçileri de toplumu olduğu gibi görmeye isteklidir.” Faşizmin destekçileri, “diğer alternatifi yokluğunda faşizmi desteklemişlerdir.” Faşistler, “milliyetçi ve muhafazakarların ittifakını sağlamada başarılıdır” (Paxton, 2007: 174). “Faşizm, mutluluk yerine ödevi, özgürlük yerine otorite ve disiplini, eşitlik yerine hiyerarşiyi, nicelik yerine niteliği” yerleştirir (Sarica ve Aybay, 1962: 34).

Faşistler toplumu istedikleri şekilde dizayn etmeye çabalarken mitleri kullanır (Eatwell, 2011: 626). Bu mitlerden biri, örneğin İtalya için, Roma İmparatorluğu’dur. İtalyan faşistleri, Romalı atalarıyla ruhsal bir bağ kurmaya çalışırlar (Griffin, 2018). Faşizmde, “devletin özerk alanı ile siyasetin kendi özerk alanının ayrışması ve sosyal sınıfların kendi alanlarındaki sivil mücadele biçimleri” (Cinemre, 2017: 17).

Faşizm, yeni bir insan yaratma fikriyatıyla hareket eder: Bu insan, "askeri üniforma ile donanmıştır", "bir misyonu vardır" ve "yeniden dirilecektir" (Eatwell, 2011: 623) Eatwell, bu yeni insanın yaratılış sürecine değinirken, "yeni değerler yaratılırken sosyal eşitsizliklerin azalmasına dikkat edilecektir" der. Örneğin Almanya'daki "Volkswagen araba markası, halkın arabası olarak lanse edildi" (Eatwell, 2011: 623). Mussolini ise yeni insana, "siyasi, ekonomik, dini, kutsal, savaşı" şeklinde bir tanımlamayı uygun görür (Eatwell, 2011: 623). Faşizmin bu yeni insan arayışının kökleri, "pozitivizme isyan olarak ortaya çıkan geç 19. yüzyıl düşüncesindedir; Ekspresyonistlerin ruhu kutsaması ve 'bütün insan' algısı, bu noktada önem kazanır" (Griffin, 2018: 55). Faşizm, "ruhun kaosunu", modernitenin "yeni toplum" anlayışının yerine koyar; (...) bu anlayışın merkezinde "yeni insan" yatar, bütün bir insan, kökenlerinin farkında olan ve toplumu ruhuna göre belirlemek isteyen devrime katılan bir insan" (Griffin, 2018: 56).

Faşistler, mevcut iktidarların yönetememesi ve ulusal gururun incinmesini paralel görür. Onlara göre baştakiler, düşmanla iş birliği halindeki hainlerdir. Faşistler, geleneksel çözüm önerilerinden bıkmışlığa bir yanittir (Paxton, 2007: 56-57). Neofaşistler, reformist partilerden umduğunu bulamayan kişileri örgütlemeye çalışır. Bunu yaparken, sol kanat eleştiriler kullanır – aslında onların içini boşaltır (Bull, 2012: 6-7).

Bu incelemenin ardından faşizmi diğer sağ ideolojilerden ayırt eden en önemli üç özelliğin, palingenetik mit kullanımları, yeni insan ideali ve içeride temizlik-dışarıda yayılcılık ilkeleri olduğu söylenebilir. Bu üç ideal, genellikle faşizmde bir arada bulunurken diğer sağ ideolojilerde bulunmamaktadır.

4. SAĞ POPÜLİZM VE FAŞİZM: ENTEGRALİSTLER ÜZERİNDEN BİR KARŞILAŞTIRMA

Başta ABD Başkanı Donald Trump üzerinden, daha sonra da Fransa'daki Le Pen ve Ulusal Cephe, Macaristan'daki Victor Orban ve Brezilya'daki Jair Bolsonaro örnekleri için sağ popülist ve faşist tanımlamaları birbirlerinin yerine oldukça sıklıkla kullanılmaktadır. Bu ayrımı yapmak, kavramsal netleşme açısından gereklidir. Bu bölümde, öncelikle literatürdeki sağ popülizm ve (neo)faşizm karşılaştırmaları incelenecek; daha sonra da kendi ulaştığımız

sonuçlar ve tanımlamalar üzerinden bir karşılaştırmaya yer verilecektir.

Sağ popülizm ve faşizm karşılaştırması, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yoğunluk kazanmıştır; kimileri savaş sonrası ortaya çıkan sağ partileri doğrudan faşist olarak tanımlarken, kimileri sağ partilerin tümünü popülist olarak atfetmiştir (Griffin, 2008). Murat Belge (2018: 10), bu kavramsal benzeşmeye "Bugün karşı karşıya olduğu biçimiyle popülizm 'sağ' bir karakter gösteriyor. (...) faşizme çok yakın; hatta birçok durumda doğrudan faşizme götüren bir 'pasanela' gibi" diyerek dikkat çekmektedir. Belge, sağ popülizmin (neo)faşizmin yeni bir sureti olduğunu düşünmektedir. Belge'ye göre, faşizm, tıpkı bugün sağ popülizmin yaptığı gibi, kültürel noktalara değinebilir (Belge, 2018: 73).

Emre Yüksel (2019: 4), sağ popülizm ve faşizm arasındaki en önemli ayrımı "Faşizm, geçtiğimiz yüzyılda örnekleri görüldüğü gibi soykırım yapmayı ve kendini üstün tutmayı uygun gören bir ideoloji hatta günümüzde bir suç iken popülizm demokratik yöntemleri kullanarak daha otoriter bir siyaset yapma biçimidir" şeklinde vurgular. Yüksel'e göre, faşizm bir yöntem olarak diktatörlüğü yüceltirken, sağ popülizm bu yöntemi kullanmaz; faşizm şiddetli ideal bir araç olarak kullanırken, sağ popülizmde şiddet kullanımı yoktur (2019).

Taguieff (1995), faşizm ve popülizm arasındaki ayrım noktalarını otoriterlik tartışması üzerinden inceler. Buna göre, popülist rejimler yer yer otoriterleşebilir; fakat yeni insan yaratımı gibi bir idealleri yoktur. Bunun yanı sıra, otoriter rejimler toplumu tümünden hareketlendirmeye çalışmazlar; mantığın yolunu izlemeye devam ederler. Bu anlamda otoriter ve totaliter rejimler arasında bir ayrım yapılır. Totaliter rejimler; baskıyı ve ayrımcılığı sınırsız bir korku aracı olarak kurgularlar; otoriter rejimlerde ise baskı unsurları semboliktir (Taguieff, 1995: 2-3).

Faşizm, despotik bir otoriterleşmeye meyillidir; fakat popülizm demokrasi ve otoriterlik arasındaki ince çizgidedir. Her ne kadar lider ve kitle arasında doğrudan bir bağ kurma konusunda faşizm ve popülizm ortaklaşsa da, popülizm faşizmden, serbest seçimleri uygulama ve sonuçlarını kabul etme noktasında farklılaşır (Şencan, 2019: 27).

Cenk Saraçoğlu, faşizm ve sağ popülizm tartışmasına dair; sağ popülizmlerin faşizmi referans alarak nasıl bir evrim geçireceği ve faşizmle yakınlıklarını hesaba katmamız gerektiği şeklindeki iki soru üzerinden bir yaklaşım geliştirir. Çünkü bugün, sağ popülist hareketlerin faşizmle birlikte kullanılmasına yol açan gerekçeler olan, ayrımcılık, ırkçılık, otoriterlik, lider prensibi ve eril söylem gibi unsurlar yalnızca faşizme değil, sağdaki sektörlerin tamamında görülmektedir (Saraçoğlu, 2017).

Faşizm ve sağ popülizm karşılaştırması yapılırken dikkat edilmesi gereken iki unsur, faşizmdeki palingenetik kodlar ve faşizmin karşı devrimciliğidir. Faşizm ve sağ popülizm karşılaştırması yapılırken sorulması gereken sorulardan ilki faşizmin bu ayırt edici iki özelliğinin sağ popülist hareketlerdeki mevcudiyeti; ikincisi sağ popülist hareketlerdeki kurulu düzen karşıtlığının, palingenetik kodlarla geleceğe dair bir yıkıcılık ideali taşıyıp taşımadığıdır (Saraçoğlu, 2017). Saraçoğlu, sağ popülist aktörler ve faşistleşme arasındaki farklardan birinin altını "Bunların hepsinde an'ın çıkmazlarına karşı öne sürülen şey mitik bir geçmişin belirsiz bir gelecekte yıkıcı bir şekilde yeniden canlandırılması değil" (Saraçoğlu, 2017: 1095) şeklinde çizer. Bir diğer fark ise, faşizmin içte temizlik, dışta yayılmacılık ilkesinin sağ popülisit hareketlerdeki namevcudiyetidir (Saraçoğlu, 2017). Özetle, "Popülist sağın ideolojik gücü ham gerçekleri, bu gerçeklerin arkasındaki esas dinamikleri mistifiye edecek şekilde kendi faşizan projesine uyumlu bir şekilde yontmasından gelmektedir" (Saraçoğlu, 2016).

Sağ popülizm ve faşizm arasındaki benzerliğin *führerprinzip* (liderlik ilkesi) olduğunu söyleyen Ostiguy, aralarındaki farkın ise, faşizmin seçimleri kazanınca demokratik seçim ilkesini ortadan kaldırırken; popülizmin seçimleri daha da çoğaltması olduğunu söylemektedir (Ostiguy, 2019). Eatwell de benzer şekilde, popülizmlerdeki lider prensibine dikkat çeker; fakat popülizmde, ideolojik bir eksiklik vardır. Faşizmin aksine popülizm demokrasinin bir biçimidir; ancak liberal demokrasiye karşıttır (Eatwell, 2019). Eatwell (2011), klasik faşizmin evrimi sonucunda oluşan neofaşist hareketlenmelerin, popülist hareketlerle paylaştığı ortak özelliklerin diğerlerinin milliyetçilik ve göçmen karşıtlığı olduğunu dile getirir.

Judis (2016), günümüz sağ popülizmi ve iki savaş arası dönem faşizmi arasında birçok benzerlik ve farklılık tespiti yapar. Bunlar

karizmatik lider figürü (Trump, Le Pen, Wilders); demokrasiye meydan okumak; kötülüklerin sebebi olarak bir grubu suçlama şeklindedir. Farklar ise; Almanya ve İtalya'daki faşist hareketlerin Bolşevik Devrimi'nin hemen ardından ve ondan duyulan korku ile harekete geçmesidir; bu iki partinin temel hedefi sosyalistlerdir. Faşistler, sosyalistleri hedef alırken yalnızca demokratik kurumlara bel bağlamamıştır; bugünün popülist hareketleri ise yalnızca demokratik kurumlar çerçevesinde hareket eder. İkinci farklılık, faşizmin yalnızca devrimci hareketlere karşı ortaya çıkması değildir; aynı zamanda yayılcı ideallerin varlığıdır. Popülizmde ise yayılcılık görülmemektedir (Judis, 2016).

Taggart, neofaşistler ile sağ popülistler arasındaki ayrım noktalarından ilkinin, neofaşistlerin faşistlerin organik devamcısı olması olduğunu söyler; ikinci farklılık ise, popülist hareketlerdeki göçmen karşıtı tutumun, bir alametifarika değilken, neofaşistlerde bunun temel bir konum olduğudur (Taggart, 1995: 95). (Neo)faşistler ve (sağ) popülistler arasındaki karşılaştırmalardan biri de program üzerinedir. Sağ popülistler genellikle neoliberal bir programa sahipken, (neo)faşistler retorikte kalsa da antikapitalist bir söylem tuttururlar; bu söylem, üçüncü yol arayışları ile doğru orantılıdır. Bir diğer fark da, sağ popülist partilerin klasik faşizmlerin devamcısı olmamasıdır. Bir diğer fark ise, (neo)faşistlerden farklı olarak sağ popülistlerin bir tarihsellik üzerine kurulu olmamasıdır; tarihsel gelişime, geleneksellere ve (neo)faşistlerin siyasi kültürlerine öykünmezler. Demokrasi ve çoğulculuk konularında, faşistler biyolojik ırkçılık ile hareket ederken, popülist retorik anti-demokratik söylemden uzak durur (Copsey, 2013: 12).

Paxton'a (2007) göre, faşistlerin aksine sağ popülistler için, ne yapıldığı değil, nasıl yapıldığı önemlidir. Faşizmde tıpkı sağ popülizm gibi lider kültü önemlidir; gerek faşistler için gerek sağ popülistler için, en azından söylemsel tabanda bir iç düşman ihtiyacı vardır. Faşist liderler, tıpkı sağ popülist liderler gibi *outsider*'dir; geleneksel siyasetin dışından geldiklerini ve yozlaşmadıklarını iddia ederler. Dolayısıyla halk içerisinde faşist lider için, bizden biri, algısı yaratılır. Faşist lider güçlerini seçim başarıları ve fetihlerle elde etmezler; karizmalarından elde ederler. Faşistler; sağ popülistler gibi, geleneksel partileri kötüleyerek gündeme gelirler. Hem faşizmde hem sağ popülizmde, iyi ve kötü arasında bir kamplaşma yaratılmaktadır; biz ve onlar ayrımı vardır. Yaratılan bu kutuplaşma için, sol-sosyalist

güçler suçlanır. Faşistler, sağ popülistlerle ortak olarak doğrudan demokrasi kurumlarını öne çıkarır (Paxton, 2007: 177). Payne ise, iki görüngü arasındaki ortaklıklardan birinin, ekonomik ayrıcalıklarını kaybeden orta sınıflardan aldıkları destek olduğunu söyler; faşizm ve sağ popülizmin destekçileri, modernizasyon süreçlerinin kaybedenleridir (Payne, 1983: 60).

Griffin (sağ) popülizm ve faşizmin, demokrasiye tehdit noktasında birbirleriyle karıştırıldıklarını ve ayırt edilmesi gerektiğini söyler. Griffin (2018) sağ popülizmlerde yerli ve uluslararası siyasi-ekonomik elitlere duyulan güvensizliğin sebeplerini; küreselleşmenin getirdiği çokkültürlülük, uluslararası ticaret, kitlesel göç gibi ulusal kimlik ve egemenliğe tehdit olarak görmeleriyle açıklar. Popülizmin arkasındaki itici güç faşizmdeki gibi süper ulus yaratmak değildir; modernitenin getirdiği varoluşsal sorunların kendisidir: köksüzleşme, kimliksizleşme, bir yere ait olamama gibi (Griffin, 2018). Fakat faşistlerdeki popülizm, "halkın gerçekten ne istediğini sadece kendilerinin bildiğini iddia eden ideologlar arasında sıkça rastlanan soyut, seçkin türdendir" (Griffin, 2014: 112). Bugünkü sağ popülist hareketler, Griffin için, faşizm tanımındaki şekliyle, "palingenetik ultra milliyetçiliğe yakın akrabalık gösterir" (Griffin, 2014: 294).

Traverso'ya (2019) göre, faşizm demokrasiyi imha ederken, popülizm demokrasi sınırları içerisindedir. Faşist liderler, güçlü örgütler tarafından desteklenirken; sağ popülistlerin arkasında bir örgütün varlığından söz edemeyiz; sağ popülistlerin örgütleri genellikle seçim odaklıdır. Traverso'ya göre, Avrupa ve Amerika'daki diğer muadillerine göre çok daha radikal olan Bolsonaro'nun seçilmesi, bu tartışmaya yeni bir soluk getirebilir; yeni bir kriz, demokratik çizgileri aşmayan bu profilleri değiştirebilir (Traverso, 2019).

Mann'a göre popülizm, faşizme içkindir; faşizm "güçlü bir aşağıdan yukarıya itkili, popülist ve radikal hareketti" (Mann, 2015: 86). Mann'a göre, faşistler, "devletçiliğin daha ziyade laçka ve paramiliter biçimlerinin içerdiği elitizm, hiyerarşi, yoldaşlık, popülizm ve şiddete adanmışlardı" (Mann, 2015: 29). Mann, faşizmin, popülizm üzerinden geliştiğini ifade eder; sağ popülist partiler milliyetçi gelenektendir ve etnik temizliğe destek verirler. Mann (2015), sağ popülizme örnek olarak, 2000 yılında yüzde 30 oy alan Büyük Romanya Partisi'ni göstermektedir.

Faşistler ve sağ popülistler arasındaki bir diğer ortak nokta, propagandaya verdikleri önemdir. Passmore, bu konuya dair bir örnekten hareketle dikkati çekmiştir:

“Otto Wels, Hitler’in Olağanüstü Yetki Yasası Talebi’ne cevaben adalet ve eşitlik ilkelerinden bahsediyor. Hitler daha sonra buna, sosyalistlerin 14 yıl boyunca Nazilere zulmettiğini söyleyerek yanıt veriyor. Aslına bakılırsa, Naziler yasadışı faaliyetlerinden dolayı ya hiç cezalandırılmamış ya da hafif cezalar almışlardı” (Passmore, 2014: 20).

Passmore’a göre, faşizm, karşıt olduğu özelliklerden hareketlerle tanımlanır; erkekliğe ve erilliğe verdikleri önem de sağ popülizmle ortaktır; faşizm bir temsil krizi sonucunda ortaya çıkar ve halkın iradesinin yozlaşmış elitler tarafından sömürüldüğünü iddia eder. Faşistler ve sağ popülistler, düşmanlarına atfettikleri komploculukta da ortaklaşırlar. Passmore için, popülizmin, klasik faşizmin doğduğu şartlardan farklı şartlarda ortaya çıkması, onun faşizmden ayrı olduğunun kanıtı değildir. Aksine faşizm, II. Dünya Savaşı’nda yenildikten sonra, ırkçı ve popülist partilere dönüşmüştür. Passmore için faşizm ve sağ popülizmdeki asıl ayırım noktası, “sağdaki kriz kadar, soldaki krizden de beslenmeleri”dir (Passmore, 2014: 141).

Faşizm, büyük sermaye ile yakın temas halindedir; ancak faşizmi doğrudan büyük sermaye tarafından yaratılan bir olgu olarak görmek yanlış ve eksiklidir (Poulantzas, 2016: 118); (sağ) popülizm de büyük sermaye ile yakın temas içindedir, bu anlamda orta sınıf-üst sınıflar ittifakı şeklinde yorumlanabilir. Fakat bu noktada dikkatlerden kaçırılmaması gereken, sağ popülistlerin arkasındaki kitlesel destektir. Faşizm, sol ve sosyalist güçlerin yenilgisiyle birlikte yükselişe geçer; sağ popülistler de genelde sol popülistlerin gerilediği ülkelerde ortaya çıkar. Faşistler kendilerini bürokrasiye karşı bir anti-parti olarak sunmaktadır; sağ popülistlerle bu noktada ortaklaşırlar. Faşistler, programdan ziyade icraata önem vermektedir (Poulantzas, 2016: 210); sağ popülistler için de aynısı geçerlidir.

Sağ popülist hareketlenmelerin 2008 krizi sonrasında artışa geçmesi; tıpkı faşizmin ekonomik, siyasal, toplumsal krizler sonucu iktidara gelişi gibidir. 2008 krizi, Büyük Depresyon sonrasındaki tarihteki en büyük krizdir; militarist ve kültürel projeleri faşizmle denk düşmektedir (Robinson, 2019: 169). Fakat neofaşizm paramiliter

örgütler yaratmaya kurulurken; neopopülistler parlamentoya odaklıdır (Savage, 2019: 2).

Faşizm, "biz ve onlar" arasında bir ayırım yaratırken etnik ve dilsel kökenden faydalanır (Hobsbawm, 2017: 215); sağ popülizm bunu yaparken kültürel değerlerden etkilenir. Faşizm ve sağ popülizm, homojen bir toplum isteğinde ve çoğulculuk karşıtlığında uzlaşır (Caramani ve Manucci, 2019: 10).

Faşizm ve sağ popülizm, halk adına konuşma iddiasında ortaklaşır. Sağ popülistler, faşistler gibi liberalizm karşıtıdır; fakat demokrasiye bakış konusunda ayrılırlar: sağ popülistler demokrasiye sadıktır. Sheri Berman'a göre, sağ popülizm demokrasi krizinin bir belirtisi durumundadır; faşizm ise bu krizin sonucudur. Berman'a göre, demokrasi için asıl tehdit popülist aktörler değil, onları ortaya çıkaran sonuçlardır (Berman, 2016: 44).

Sağ popülizm halk ve elitler arasında bir yarılma yaratırken, faşizm kendi elitlerini yaratır. Faşizm ve sağ popülizm arasındaki en önemli fark, faşizmin totaliter yönlerinin popülizmde görülmemesidir. Liberalizme, göçe, çokkültürlülüğe; milliyetçilik, otoriterlik, ırkçılık ve sistem karşıtlığında birleşmektedirler (Copsey, 2018: 16).

Bu literatür taramasının ardından öne çıkan iki yaklaşım olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki Slovaj Žižek'e ait olmaktadır. Žižek'e göre faşizm ve sağ popülizm arasındaki en önemli ayırım popülizmin bir siyaset tarzı olarak kullanılabilmesi yönündedir:

"(...) sağcı popülist öfkenin sınıf mücadelesinin çarpık bir formu olduğu doğrudur - faşizmde zaten olduğu gibi. Ancak her iki konum da aynı zamanda temelden hatalı. Yeni popülizmin liberal eleştirmeleri popüler öfkenin sıradan insanların gösterdiği bir ikelliğin değil, artık rıza üretemeyen hegemonik liberal ideolojinin zayıflığının bir işaret olduğunu göremiyor. Popülizmi savunan solcular ise popülizmin sağcı-faşist ya da solcu ton alabilecek nötr bir şey olmadığını anlayamıyor: şu anki biçime bile popülizm düşmanı dışarıdan gelen bir müdahaleci olarak tanımlıyor ve içerideki toplumsal çatışmaları inkar ediyor. Bundan dolayı elbette popülizmin kamu söyleminin kabalağa kaymasıyla çakışma şart değilse de popülizmin bayağı basitleştirmeler ve kişiselleştirilmiş saldırganlığa koymaya doğal bir yatkınlığı olduğu söylenebilir" (2017: 217-218).

Žižek, popülizmi faşizmden ayrı olarak bir siyaset tarzı olarak görmektedir. Bir diğer yaklaşım ise Finchelstein tarafından dile getirilendir. Finchelstein (2019), (neo)faşizm ve sağ popülizmin birbirlerinin devamcısı olduklarını ilan eder. Finchelstein'a göre, Latin Amerika ve Ortadoğu'daki neofaşistler, liberalizmin karşıtlığı yoluyla, popülizme dönmüşlerdir. Finchelstein'a göre faşizm ve popülizm arasındaki bariz fark, şiddeti kullanma ve onu algılayış biçimidir. Popülistler için en önemli meşruiyet kaynakları, siyasi haklar ne kadar hasara uğramışsa da ortadan kaldırılmamıştır; seçimler devam etmektedir ve imha yoktur. Bu anlamda Finchesltein için popülizm, faşist yöntemlerin kısmi bir reddiyesidir. Popülist liderler, faşizmde olduğu gibi, mevcut kurumlar ve prosedürlerden önce gelmez (2019: 204).

ENTEGRALİST HAREKET

1930'lu yıllarda Brezilya'daki Entegralist Hareket (*Acción Integralista Brasileña – AIB*), Latin Amerika'daki sağ için en önemli partilerden biri haline gelmiştir. Entegralistler, 1932 yılında farklı birçok sağ yapının bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Entegralistler, Fransız Devrim'ne ve moderniteye karşıttır. Bu hareket anti-liberal, anti-komünist ve anti-demokratik görüşlere sahiptir. Entegralistler kendilerine faşist İtalya'yı örnek almışlardır. Entegralistler ekonomik anlamda, liberalizme alternatif bir anlayış yerleştirmek ve bununla bağlantılı olarak korporatist yöntemi uygulamak niyetindedirler. Yeşil Gömlekliler olarak anılan Entegralist Hareket, hiyerarşik-otoriter bir düzen kurma ve bir Brezilya halkı yaratma ideali etrafında bir araya gelmişlerdir (Roggero ve Bertonha, 2013).

Brezilya Entegralist Hareketi'nin (AIB) lideri Plinio Salgado, İtalya'ya yaptığı bir geziden sonra Mussolini'nin kişiliğinden oldukça etkilenmiştir. Salgado, Brezilya'nın yerli köklerini sahiplenen bir ırk isteği duymaktadır. Bunun haricinde AIB'nin diktatörlük, anti-semitizm, korumacılık, korporatizm, milliyetçilik gibi özelliklerinin Avrupa'daki faşist örneklerden pek bir farkı yoktur. Entegralizmin simgesi Yunan alfabesindeki *sigma* (S sesi) harfidir. Entegralizm zirvesine, 1934'te 180 bin üyeye ulaşmıştır; bu üyelerin bir kısmı, devlet kademelerinde, iş dünyasında ve ordudadır. Entegralist parti, 1937 yılında, -1930 yılında başkan seçilen- Getulio Vargas tarafından, diğer tüm faşist topluluklar gibi yasaklanmıştır (Paxton, 2007).

Salgado için, ülkenin yeniden doğması için gerekli olan ırksal belirlenimli bir topluluk yaratmaktan ziyade, bir Brezilyalılık kültürü oluşturmaktır (Griffin, 2018). Entegralizmde, Katoliklik ve ailenin yeri önemlidir; Latin Amerika'daki diğer faşist partiler gibi o da orta sınıflara dayanmıştır (Payne: 1983). Entegralist hareket, Nazilerin pagan döneme olan özlemlerinden ziyade bir Hıristiyan ruhsal devrimi talebindedir (Laquer, 1997: 148).

Salgado, "totalitarizmi reddetmekteydi; kuşkusuz bölgeselci eğilimleri ve toplumsal sınıfları aşmak, Brezilya'yı yankeelerin müdahalesinden kurtarmak ve ülkesini Güney Amerika yeni düzeninin lideri yapmak istiyordu" (Michel, 2017: 115). Entegralistler, 1964'te Brezilya'da gerçekleşen askeri darbeden sonra kurulan Ulusal Yenilenme Partisi (*Aliança Nacional Renovador*) içerisinde faaliyet göstermiştir; askeri darbe gerçekleştirildikten sonra kurulan cuntanın 3 üyesinin 2'sinin ise eski Entegralistlerden oluştuğu söylenmektedir (Gonçalves, 2017: 242).

Grubun lideri olarak bilinen Salgado kendini "ulusu aydınlatacak kişi" olarak sunmuştur. Hıristiyanlık temeli üzerinden örgütlenen Entegralistler iki savaş arası dönemde en güçlü oldukları dönemi yaşamışlardır. Salgado'nun düşüncesi ülkedeki muhafazakâr teşkilatlanmalar arasında bir birlik öngörmektedir (Gonçalves, 2014).

Entegralistlerin sloganı bir yerli dili olan Tupi'de "Kardeşim" anlamına gelen "*Anauê*"dir (Pinto, 2021). Entegralistler, iki savaş arası dönemde bir tehlike olarak addettikleri komünizme ve Komünist Parti'ye karşı şiddet eylemlerine başvurmuştur. AIB, 2010'lu yılların ikinci yarısından itibaren yeniden güç kazanmaya başlamıştır (OSullivan, 2019).

a. Entegralistler Örneği Üzerinden Sağ Popülizm ve Faşizm Karşılaştırması

Öncelikle Entegralistler için söylenmesi gereken, iki savaş arası dönemde Avrupa'daki faşist hareketlerden farkları olsa da faşizmin Brezilya şartlarında vücut bulmuş hali olduklarıdır. Brezilya'nın nüfusunun çoğunluğunun melezlerden oluşması Entegralistleri doğrudan bir ari ırk arayışına götürmemiştir. Fakat ırksal anlamda öncelikli olarak gördükleri beyaz-melezlerdir. Dolayısıyla onlar için belirleyici olan belirleyici olan genel irade değil, ulusun iradesidir. Bu fark, sağ popülizm ve faşizm arasındaki en önemli farklılık olarak öne

çıkmaktadır. Irk konusuna bu yaklaşımları, palingenetik mit kullanımları noktasında da ellerini kısıtlamaktadır.

Entegralist Hareket sıradan insana hitap etmemektedir. Onların propaganda sürecinde amaçladıkları kitle "yeni insan" olarak atfettikleri kesimdir. Bu noktada sağ popülizm ile faşizm arasındaki ikinci önemli farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık faşizmin yeni insan idealidir.

AIB, ülke içerisinde başta komünistler olmak üzere düşmanlarına karşı tahammülsüzdür. Bunun yanı sıra, Brezilya'yı yayılcı bir devlet olarak kodlarlar. Bu kodlama onları, faşizmin "içeride temizlik, dışarıda yayılcılık" ilkesine yanıştırır. Karşılaştırmanın şimdiye kadarki üç noktasına bakılarak Entegralistler'in faşizmin en önemli üç ayrıştırıcı ilkesine sahip olduğu söylenebilir.

Entegralistler güçlü bir liderlik etrafında organize olmaktadır. Bu özelliği faşizme içkin bir özellik olarak görülebilse de sağ popülist yöntemi kullanan sağ ideolojilerin genelinde görülebilmektedir. Entegralistler serbest seçimlerde başkan adayı göstermiş ve seçimleri kaybetmelerini takiben gelişen süreçte yasaklanmışlardır. Buraya kadar olan noktada Entegralistler için serbest seçimleri savundukları söylenebilmektedir. Serbest seçimlerin varlığı, klasik faşistler ve sağ popülistler arasındaki önemli bir ayırım noktasıdır. Ancak serbest seçimlerin varlığı, sağ popülistler için otoriterleşmenin önünde bir engel değildir. Avrupa'daki klasik faşistler gibi Entegralistler de orta sınıflara seslenmektedir. Bu seslenmeyi de popülist söylemlerle organize etmektedir: Brezilyalılık kültürü burada önem kazanmaktadır.

Entegralistler'in güçlü bir programı vardır. Bu noktada, sağ popülist hareketlerin programsızlığından ayrılmaktadırlar. 1929 yılındaki büyük ekonomik krize karşı geliştirdikleri planlar söz konusudur. Bu da onları krizlere bir tepki geliştirme bağlamında Avrupa'daki faşist örneklerle benzeştirir. Bu krizlere karşı halka yönelik söylemlerinde popülist propaganda yöntemlerini kullanmaktadırlar. Halk inşası süreçlerinde Entegralistler, sağ popülist bir yöntemle "biz ve onlar" ayrımı yaparlar. Halk kavramını, karşıtlıkları yani düşmanları üzerinden kurgularlar.

SONUÇ

Literatürdeki (neo)faşizm ve (sağ) popülizm arasındaki tartışmalar incelendikten sonra, (neo)faşizm/(sağ) popülizm tanımlamaları, örnekleri ve özellikleri üzerinden bir karşılaştırma yapılmıştır. Literatürdeki tartışmalar incelendiğinde görülmüştür ki, sağ popülizm çoğunluk tarafından bir siyasi yöntem/strateji olarak görülmekten ziyade, bir siyasi ideoloji formunda anlaşılmaktadır.

Sağ popülizmin bir ideoloji olduğu ön kabulüne itirazdan hareketle bir karşılaştırma yöntemi izlenmesi gerektiği ortadadır. Öncelikle sağ popülizm üzerine, daha sonra da faşizm üzerine yapılan literatür taraması özetlenmiş, bunların ardından sağ popülizm ve faşizm kavramları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada iki yaklaşım öne çıkar: Bir Žižek tarafından dile getirilen, popülizmi bir siyaset tarzı olarak ele alan yaklaşım; diğeri ise Finchelstein tarafından dile getirilen faşizmin popülizmin devamcısı olduğunu ifade eden yaklaşımdır. Entegralistler örneği üzerinden gerçekleştirilen karşılaştırmayla popülizm-faşizm karşılaştırmaları literatürüne özgün bir katkı verilmeye çalışılmıştır.

Entegralist Hareket üzerinden yapılan karşılaştırmada, giriş kısmında ortaya konan faşizm ve sağ popülizm kavramları arasında yaşanan kavram karmaşası incelenmiştir. Bu karmaşanın ortaya çıkmasındaki gerekçe sağ popülizmin bir ideoloji olarak görülmesidir. Bu noktada Žižek tarafından çizilen kavramsal çerçevenin takip edilmesi sağlıklı bulunmuştur. AIB örneğinde de görüleceği üzere takipçisi oldukları ideoloji faşizmdir. Entegralistler, Brezilya'ya özgü bir faşizmin liderliğini yapmaya çalışmışlardır. Bu amaç doğrultusunda yer yer sağ popülist yöntemleri kullanmışlardır. Entegralist Hareket'in halk kitlelerine ulaşma noktasındaki yetersizliği bu yöntemleri uygulamadaki başarısızlıklarında aranabilir. Sonuç olarak çalışmada sağ popülizm ve faşizm kavramları arasında yaşanan karmaşaya, sağ popülizmin bir strateji faşizmin ise bir ideoloji olduğu şeklindeki bir bulguyla yanıt arandığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Ö. (2018). *Neoliberalizm ve Popülizm*. "Popülizm," Yeni E, 22. Sayı, Ağustos, EOS, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balta, E. & Özel, S. (2018). *Popülizm Siyaseti - Küresel Çağda İktidar ve Protesto*. "Kültür Politikası ve Popülizm". Popülizmin Yükselişi ve

Siyasal Pragmatizmin Krizi, Kültür Politikası Yıllık 2017-2018. İstanbul: İletişim Yayınları.

Belge, M. (2018). "Siz isterseniz..." Popülizm Üzerine Yazılar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berman, S. (2016). *Populism is not Fascism: But it Could be a Harbinger*. *Foreign Aff* 95, 39.

Brubaker, R. (2017). *Why Populism?*. *Theory and Society* 46(5), 357-385.

Canovan, M. (1981). *Populism*. Houghton Mifflin Harcourt P.

Caramani, D. & Manucci, L. (2019). *National Past and Populism: the Re-elaboration of Fascism and Its Impact on Right-wing Populism in Western Europe*. *West European Politics* 42(6), 1159-1187.

Copsey, N. (2013). Fascism... But with an Open Mind. Reflections on the Contemporary Far Right in (Western) Europe. First Lecture on Fascism–Amsterdam–25 April 2013. *Fascism* 2(1), 1-17.

Doğan, F. (2019). Sağ Popülizm Fenomeni: Avusturya-FPÖ Örneği. (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. 548795.

Durmuş, M. (2019). *Büyük Değişim-Popülist Otoriterleşme*. İmge: Ankara.

Eatwell, R. (2011). *Fascism: A History*. NY: Random House.

Eatwell, R. & Goodwin, M. (2018). *National Populism: The Revolt Against Liberal Democracy*. UK: Penguin.

Fassin, E. (2018). *Popülizm: Büyük Hınç*. (Çev.). Gülener Kırnalı & İlker Kocael. Ankara: Heretik Yayıncılık.

Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden Popülizme*. (Çev.). A. Karatay. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gerbaudo, P. (2018). *Maske ve Bayrak, Popülizm, Yurttaşçılık ve Küresel Protesto*. (Çev). Diyar Saraçoğlu. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Germani, G. (2017). National Populism and Modernization. *Populism: an Introduction* içinde. London: Routledge.

Gonçalves, L. P. (2014). The Integralism of Plínio Salgado: Luso-Brazilian Relations. *Portuguese Studies* 30(1), 67-93.

Gonçalves, L. P. (2017). Un Ensayo Bibliográfico Sobre el Integralismo Brasileño. *Ayer: Revista de Historia Contemporánea* 105(1).

Griffin, R. (2008). *A Fascist Century: Essays by Roger Griffin*. Springer.

Griffin, R. (2014). *Faşizmin Doğası*. (Çev). Ali Selman. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hawkins, K. A., Read, M. & Pauwels, T. (2017). Populism and its causes. *The Oxford Handbook of Populism*. (Eds.). Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O. & Ostiguy, P. Oxford: Oxford University Press.

Hobsbawm, E. J. (2017). *Milletler ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Judis, J. B. (2016). *The Populist Explosion: How the Great Recession Transformed American and European Politics* 16. New York: Columbia Global Reports.

Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O. & Ostiguy, P. (Eds.). (2017). *The Oxford Handbook of Populism*. Oxford: Oxford University Press.

Kaya, A. (2018). *Avrupa'da Sağ Popülizmin Anaakımlaşması. Kültür Politikası ve Popülizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mackert, J. (2018). 'We the people': Liberal and Organic Populism, and the Politics of Social Closure. *Populism and the Crisis of Democracy içinde* (91-108). London: Routledge.

Mann, M. (2015). *Faşistler*. (Çev.). Ulaş Bayraktar. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mason, P. (2017). *Özgürlük Korkusunu Aşmak. Büyük Gerileme: Zamanımızın Ruh Hali Üstüne Uluslararası Bir Tartışma*. (Ed.). Geiselberger, H. İstanbul: Metis Yayınları.

Moffitt, B. (2016). *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style and Representation*. Stanford: Stanford University Press.

Mouffe, C. (2019). *Sol Popülizm*. (Çev.). Aybars Yanık. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mudde, C. (Ed.). (2016). *The Populist Radical Right: A Reader*. Taylor & Francis.

Mudde, C. & Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

Mudde, C. & Kaltwasser, C. R. (2019). *Popülizm: Kısa Bir Giriş*. (Çev.). S. Erdem Türközü. Ankara: Nika Yayınları.

OSullivan, D. (2019). Brazilian Fascist Integralismo Movement Returns, Strives for Power. *The Rio Times*. Erişim Adresi: <https://riotimesonline.com/brazil-news/brazil/brazilian-fascist-integralismo-movement-returns-and-strives-for-power/> Erişim Tarihi: 06.02.2021.

Ostiguy, P. (2017). A Socio-Cultural Approach. *The Oxford Handbook of Populism*, 99-128. (Eds.). Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O. & Ostiguy, P. Oxford: Oxford University Press.

Passmore, K. (2014). *Faşizm*. (Çev.). Sinem Gül. İstanbul: Dost Yayınları.

Paxton, R. O. (2007). *The Anatomy of Fascism*. Vintage.

Payne, S. (1983). *Fascism: Comparison and definition*. University of Wisconsin Press.

Pinto, T. S. (2021). "O que é Integralismo?"; *Brasil Escola*. Erişim Adresi: <https://brasilecola.uol.com.br/o-que-e/historia/o-que-e-integralismo.htm> Erişim Tarihi: 06.02.2021.

Poulantzas, N. (2016). *Faşizm ve Diktatörlük*. (Çev.). Ahmet İnel. İstanbul: İletişim Yayınları.

Robinson, W. I. (2019). *Global Capitalist Crisis and Twenty-First Century Fascism: Beyond the Trump Hype*. *Science & Society* 83(2), 155-183.

Saraçoğlu, C. (2017). *Sağ Popülizm ve Faşizm Üzerine Yöntemsel Bir Tartışma: Küresel Örüntüler ve Ulusal Özgüllükleri Birlikte Anlamak*. *Praksis* 44-45, 1081-1104.

Saraçoğlu, C. (2016). *Faşizmin Ham Gerçekleri, İdeoloji ve Sol*. Erişim Adresi: <https://www.birgun.net/haber/fasizmin-ham-gercekleri-ideoloji-ve-sol-132542> Erişim Tarihi: 23.03.2020.

Savage, R. (2019). *Is it Fascism or Populism Today?* Erişim Adresi: https://www.academia.edu/5889644/Is_It_Fascism_or_Populism_Today Erişim Tarihi: 23.03.2020.

Şencan, M. (2019). *Populism, Failures and a Sense of Crisis* (Doktora Tezi). Erişim Adresi: http://research.sabanciuniv.edu/39208/1/10219769_MertSencan.pdf

Taggart, P. (2004). *Popülizm* (Çev.). B. Yıldırım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Taguieff, P. A. (1995). *Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem*. *Telos* 103, 9-43.

Traverso, E. (2019). *Fascisms Old and New*. An Interview with Enzo Traverso Interview by Nicolas Allen Martín Cortés. Erişim Adresi: <https://jacobinmag.com/2019/02/enzo-traverso-post-fascism-ideology-conservatism> Erişim Tarihi: 19.03.2020.

Yıldırım, D. (2009). AKP ve Neoliberal Popülizm. *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*. 66-107.

Yüksel, E. (2019). Avrupa'da Yükselen Sağ Popülizm: Almanya, Avusturya ve Hollanda Örnekleri Üzerinden Sağ Popülist Liderlerin Yeni Medyayı Kullanma Pratikleri. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://avesis.istanbul.edu.tr/yonetilen-tez/a66cfbb2-6447-4c88-bde2-8f1fd40a1c0f/avrupada-yukselen-sag-populizm-almanya-avusturya-ve-hollanda-ornekleri-uzerinden-sag-populist-liderlerin-yeni-medyayi-kullanma-pratikleri>

Žižek, S. (2017). "Popülist Cazibe", *Büyük Gerileme* içinde (Yay. Haz.). Heinrich Geiselberger. (Çev.). Merisa Şahin, Aslı Biçen, Ahmet Nüvil Bingöl & Orhan Kılıç. İstanbul: Metis Yayıncılık.

Zuvela, A. & Vidovic, D. (2018). *Kültür Politikalarında Popülizm Paradoksu*. "Kültür Politikası ve Popülizm". Popülizmin Yükselişi ve Siyasal Pragmatizmin Krizi, Kültür Politikası Yıllık 2017-2018, İstanbul: İletişim Yayınları.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Bu çalışmada, yakın dönemde birbirlerinin yerini ikame ederek kullanılan sağ popülizm ve faşizm kavramları incelenecektir. İki kavramın birbirlerinin yerini ikame ederek kullanılması noktasında kavramsal bir karmaşa yaşanmaktadır. 2008 krizinin ardından iktidara gelen ABD'de Donald Trump, Brezilya'da Jair Bolsonaro yahut Macaristan'da Victor Orban gibi kendilerini halkın sesi olarak sunan ve kendilerini halkın temsilcisi olarak sunan liderleri tanımlarken kullanılan bu iki kavramın aynı türden olup olmadığını anlamak söz konusu kavramsal karmaşanın önüne geçme noktasında kolaylaştırıcı olacaktır. Dolayısıyla çalışmada öncelikle popülist stratejinin ne olduğu incelenecektir. Popülist strateji genel olarak toplumda dost-düşman temelinde bir antagonizma yaratmasıyla bilinmektedir. Oldukça geniş bir literatüre sahip popülizm kavramının ne olduğunu ilişkin yürütülen tartışmadan sonra onun türlerine geçilecektir. Popülizmin türleri oldukça çeşitlilik göstermektedir: Milliyetçi popülizm, ulusalcı popülizm, sol popülizm, sağ popülizm vb. Bu kavramlar da yer yer birbirinin yerini ikame ederek kullanılır. Örneğin Venezuela'daki Hugo Chavez örneği hem sol popülist hem de ulusalcı popülist olarak bilinmektedir. Sağ popülizm

kavramını incelendikten sonra ise sağ popülizmin popülizmle benzerlik ve farklılıkları ele alınacaktır. Sağ popülizm, popülizmin sağ ideolojilerce kullanılan biçimidir. Sağ popülizm kendini kültürel kimlikler üzerinden açığa vurur. Sağ popülist liderler sessiz çoğunluğun sesi olduklarını iddia eder, ahlaki olarak iyi olduklarını dile getirir. Sağ popülizmde lider ile kitle arasında kurulan ilişki bir fetiş boyutuna varmaktadır. Sağ popülizmin diğer popülizm türlerinden en önemli farkı halk inşası süreçleridir. Sağ popülistler toplumda kurdukları antagonizmayı genellikle solcular, göçmenler, kadınlar yani "ötekiler" üzerinden kurmaktadır. Böylelikle "öteki" olarak kodlananlar iç düşman haline gelmektedir. Sağ popülistlerin genellikle ekonomik resesyonlar ve krizler esnasında yükselişe geçtiği görülmüştür. Sağ popülizm kavramına ilişkin tartışma sona erdikten sonra faşizm kavramına da benzer bir literatür taraması yöntemiyle yaklaşılacaktır. Faşizm ırkçılığa varan ultra milliyetçilik, muhafazakar toplum vizyonu, antikomünizm, düzen ve ilerleme gibi sloganlarla diğer sağ ideolojilerle ortak bir takım özellikleriyle kavranabilir. Fakat faşizmi diğer sağ ideolojilerden ayırt etmeyi sağlayan üç önemli özellik şöyle sıralanabilir: Palingenetik mit kullanımları, içeride temizlik-dışarıda yayılmacılık ilkesi ve yeni insan ideali. Palingenetik mit kullanımları, geçmişin şanlı imparatorluklarının gelecekte yeniden kurulmasını arzulamaktadır. İçeride temizlik ilkesi yalnızca katliamları dile getirmemekte, aynı zamanda iç düşmanlara ilişkin anti demokratik uygulamaları ifade etmektedir. Dışarıda yayılmacılık ilkesi ise emperyalizmdir. Son olarak yeni insan ideali, faşizmin (karşı) devrimciliğinin en önemli göstergesidir. Muhafazakar bir devrim yapma iddiasındaki faşizm bunu da yaratacağı yeni insanla müjdelemektedir. Sağ popülizm ve faşizm kavramlarına dair yaklaşımların altı çizildikten sonra bu iki kavram birbirleriyle karşılaştırılacaktır. Sağ popülizm ve faşizm kriz sonrası ortaya çıkmaları ve güç kazanmaları, entelektüalizm karşıtlığı, kullanılan dil, halk olarak kodlanan kitlenin tanımı gibi birçok alanda birbirlerine benzerlik göstermektedir. Özellikle kapitalizme karşıt olarak gelişen kimi toplumsal hareketliliklere karşı duruşları da bu benzerliği pekiştirmektedir. İki kavrama ilişkin liderlerin eril söylemleri, lidere atfedilen önem, liderin kurtarıcı olarak ortaya çıkması; söz konusu kavram karmaşasının artışına yol açmaktadır. Bu karşılaştırmada seçilecek örnek Entegralist Hareket'tir. Entegralist Hareket, 1930'lu yıllarda Brezilya'da ortaya çıkmıştır. Entegralist Hareket, Fransız Devrimi'ne, modernitenin getirdiklerine karşıdır. Bunlardan biri kendini komünizm karşıtlığıyla ortaya çıkarır. Bir diğer ise kapitalizmin eşitsizliklerine karşı önerdikleri korporatizmdir. Bu noktada hareketin lideri Plinio Salgado'nun, Mussolini'den etkilendiği görülmektedir. Fakat Entegralistler, ari ırk arayışında değildir. Bu durum, Brezilya'da melez ırkların çoğunlukta olmasıyla ilişkilidir. Bir diğer farklılık da Entegralistler'in seçimlere karşı olmamasında görülmektedir. Entegralistler üzerinden gerçekleştirilen bu karşılaştırmaların sonucunda kavramsal bir netleşme

sağlanacaktır. Entegralist Hareket üzerinden gerçekleştirilen karşılaştırmada faşizm ve sağ popülizm arasında yaşanan kavramsal karmaşaya dair özgün bir katkı yapılması amaçlanmıştır. Bu karşılaştırmada elde edilen en önemli bulgu, sağ popülizm ve faşizm arasındaki kavramsal karmaşaya yol açanın, iki kavramın birbirine denk olarak görülmesi olgusudur. Çalışmada sağ popülizm ve faşizmin birbirinden ayrı iki olgu olduğunun altı çizilmiştir: Faşizm başlı başına bir ideolojidir, sağ popülizm ise (faşistler tarafından da kullanılabilir) bir siyasal stratejidir. Faşizm, devrimci sendikalizm ve fütürizm gibi kimi entelektüel kökenlerden de beslenen, modernizm sonucu ortaya çıkan köklü bir ideolojidir. Bunların yanı sıra kimi tali farklılıklar da söz konusudur. Örneğin faşizm otoriterlikle anılırken, sağ popülistler demokrasi sınırları içerisinde kalmaya, halktan onay almaya gayret etmektedirler. Faşizm içeride temizliği gerçekleştirirken şiddet kullanım pratiklerini yoğunlaştırır. Sağ popülizmin şiddet kullanımı ise simgesel kalmaktadır. Entegralist Hareket örneği ise hem bir faşist hareket olmasından ötürü, hem de yer yer sağ popülist yöntemler kullanmasından ötürü seçilmiştir. Fakat incelemenin ardından Entegralist Hareket'in Brezilya siyasal tarihinde etkisiz bir yeri olmasının sağ popülist yöntemleri başarısızlıkla uygulaması ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu incelemenin önemi ise önümüzdeki dönemdeki potansiyel ekonomik krizlerde muhtemel yükselişe geçecek popülist hareketleri teşhis etmeyi kolaylaştırmaktır.

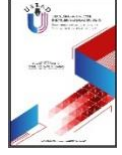
EXTENDED ABSTRACT: In this research, it will be studied two concepts: right wing populism and fascism. These concepts are used for their stead. This process begun after 2008 crisis causes a conceptual confusion. To prevent this confusion it is important to know the kind of these concepts, which are used for defining rightist movements that have gained power or come power for example Donald Trump in USA, Jair Bolsonaro in Brazil and Victor Orban in Hungary These leaders present themselves as vox populi and representative of the people. Therefore in this study it will be researched the concept of populism firstly. Populism is generally known as an antagonism between friend and enemy. After researching populism which has a great literatüre, there will be a discussion about right wing populism. Right after debating right wing populism it will be handed the kinds of populism. There is a variety about the kinds of populism: Nationalist populism, chauvinist populism, left wing populism, right wing populism, etc. These concepts sometimes are used for each other's stead. For example Hugo Chavez from Venezuela is known both leftist populist and nationalist populist. Right wing populism is the form of populism used by rightist ideologies. Right wing populism reveals itself with the cultural identities. Right wing populist leaders claims to be the voice of silent majorities. They tell the story that they are good ethically. In the right wing populism relationship between leader and the people reaches a fetishist

point. The most important difference of right wing populism is the process of construction of people. The antagonism of right wing populism is between good people and evil leftists, immigrants, women and so "the others." There the others become inner enemies. Right wing populists gain power especially after economical crisis. It will be approached to fascism with the same method of literature search which is used for right wing populism also. Fascism can be understood with the characteristics like ultranationalism, conservative society vision, anticommunism, order and progress. But three important characteristics of fascism which provides to distinguish from other rightist ideologies are the uses of palingenetical myths, inner cleaning-exterior diffusion and new human ideal. The uses of palingenetical myths desire reborn of ancient empires. Inner cleaning means anti democratical procedures against inner enemies (not only massacres). Exterior diffusion is imperialism actually. Lastly, new human ideal is the most important indicator of fascist (counter) revolution. Fascism wants a conservative revolution and celebrate this with the new human. Underlining right wing populism and fascism these two concepts will be compared. Right wing populism and fascism get power after crisis, they both are anti intellectualist, they use the same language, they construct the same people: These all are making similarities. Especially they both are against social movements which are against capitalism. The fascist and right wing populist leaders use masculine language, the supporters give importance to leaders and leaders emerge like a savior. These are the points of conceptual comparison. In this comparison the example of Integralist Movement from Brazil will be used. This movement emerges in 1930's and is against to French Revolution, modernity and incomes of modernity. One of them is anticommunism. Integralists recommend corporatism for capitalism's inequalities. At this point Plinio Salgado, the leader of the movement, is attracted from Mussolini. But Integralists never search pure race. Because in Brazil hybrid races create the majority. Another difference is that Integralists are not against the free elections. With this comparison there will be a conceptual clearness. With this comparison -with the help of Integralist's example- it is aimed to contribute to the debates of right wing populism and fascism. The most important discovery of this comparison is that the cause of the conceptual confusion is seeing fascism and right wing populism like the same kinds. But this study underlines that right wing populism and fascism are different phenomenon: Fascism is an ideology, right wing populism is a political strategy, which can be used by fascists. Fascism is an ideology in itself emerged with modernity influenced by revolutionary syndicalism and futurism. With all of them there is also secondary differences. For example fascism is thought with authoritarianism but right wing populism always tries to respect democratical procedures. Right wing populists tries to be approved by people. Fascism concentrates

violence practicals when making inner cleaning process. But right wing populism's violence practicals generally are symbolicals. Integralist Movement is selected for this purpose: It both is fascist and uses populist strategies occasionally. But after researching Integralist Movement, it is seen that this movement have not affected political history of Brazil because it has not used right wing populist strategies succesfully. This research can ease to diagnose the populist movements which can gain power because of potencial economical crisis.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

YANLIŞ BİLİNÇ VE ÖZGÜR İRADE BAĞLAMINDA "DEVİL'S ADVOCATE" FİLMİNİN ANALİZİ

ANALYSIS OF THE "DEVIL'S ADVOCATE MOVIE" IN THE CONTEXT OF
FALSE CONSCIOUSNESS AND FREE WILL

Erdem ÇİLTAŞ

Öğretim Görevlisi, Elektronik ve Otomasyon Bölümü, Radyo ve Televizyon
Teknolojisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Teknik Bilimler Meslek
Yüksekokulu, Niğde/Türkiye.

Lecturer, Electronics and Automation, Radio and Television Technology, Niğde
Ömer Halisdemir University,
Vocational School of Technical Sciences, Niğde/Turkey.
erdemciltas@ohu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5650-5970

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.825790

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 16.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Çiltaş, E. (2021). Yanlış Bilinç Ve
Özgür İrade Bağlamında "Devil's Advocate" Filminin Analizi. *USBAD Uluslararası
Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 217-235.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com.tr

Öz: Modernleşme süreciyle başlayan yeni değerler oluşturma süreci bir takım insani özelliklerin sınırlandırılmasında etkili olmuştur. Ahlak ve vicdana yönelik bir yapıya sahip olan insanın iyi ve doğruya yönelik olan düşünceleri mevcut sistem içerisinde karşılığını bulup bulmamasına göre değerlendirilmiştir. Ahlaki bir problem ifade eden yönüyle bilinç, özgür iradenin hâkim olduğu bütünlük içerisinde karşılığını bulabilir. İdeoloji ve sistem bağlamında birtakım gereksinimlerin ve onların sonuçlarının belirlenmiş olması, insan eylemlerine yön veren ilişkisel tabanlı yapılanmalarının da etkisiyle pragmatist bir anlayış içerisinde yanlış bilinç oluşabilmektedir. Bu çalışmada da yanlış bilinç ve özgür irade kavramları Devil's Advocate filmi aracılığıyla göstergebilimsel analiz ve söylem analizi yöntemiyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özgür İrade, Yanlış Bilinç, Pragmatizm, İdeoloji

Abstract: The process of creating new values that started with the modernization process has been effective in limiting some human characteristics. The thoughts of a person, who has a moral and conscientious nature, are evaluated according to whether they find their counterparts in the current system. Consciousness, with its aspect that expresses a moral problem, can find its counterpart in the integrity of free will. In the context of ideology and system, the determination of certain needs and their consequences, and the effect of relational-based structures that direct human actions, can create a false consciousness in a pragmatist understanding. In this study, the concepts of false consciousness and free will have been discussed through the method of semiotic analysis and discourse analysis through the movie Devil's Advocate.

Keywords: Free will, False consciousness, Pragmatism, Ideology

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte değişen üretim ilişkileriyle karmaşıklaşan insan ilişkileriyle birlikte akıl da yeni bir bilinç ile yer almıştır. Üretim ve tüketim süreçlerinin sürekliliğin sağlanması da bu ilişkisel temelli anlayışta oldukça önemli hale gelmiştir. Başlangıçta fordist üretim modeli adı verilen bant sistemiyle yüzyıllardır varlığını koruyan el işçiliği ikinci plana düşmüş ve seri üretim gerçekleşmiştir. Fordizm işçileri üretim sürecinde iş bölümüne ayırmış ve bu bölünmeyle birlikte artık üretmiş olduğu ürüne yabancılaşmış bir kesim oluşmuştur. Marx, bu durumda eleştirel olarak işçi ne kadar çok üretirse o kadar kendine olan yabancılaşmasının da artacağını söyler (Marx, 2007: 62). Bu süreçle birlikte insanın emeğine yabancılaşmasının bir sonucu olarak kendine yabancılaşması gerçekleşir. Bütün içerisinde bakıldığında üretmiş olduğu nesnenin farkında olmayan insan aslında

kendi yeteneğinin ve ona yön veren öz bilincinin de dışında kalmaya başlamıştır.

Modernleşme süreci içerisinde birey doğa karşısında bir güç elde ederek onu dönüştürme amacını da taşımaya başlamıştır. Bu dönüşüm aynı zamanda bireyin de bağımlılık temelli bir anlayışa geçmesine de sebep olmaktadır (Marx, 2007: 63). Fordist üretimin getirmiş olduğu meta anlayışıyla birey doğa karşısında biriktirmiş olduğu mitsel altyapısını bir kenara bırakmış ve tekniğin olanaklarıyla doğa ile mücadele etmeye başlamıştır. Ancak bu süreç beraberinde doğaya karşı yabancılaşmış bir insanı da oluşturmuştur. Fordist üretim modelinde karşısında emeğine, kendine ve doğaya karşı yabancılaşmış bir toplum ortaya çıkmıştır.

Kapitalist üretim modellerindeki dönüşümle birlikte yeni bir üretim anlayışı gerçekleşmiştir. Bu anlayışla birey fordist üretim modelinin talebe göre arz anlayışını geride bırakmış arz fazlası bir üretimi öngören yeni bir anlayışla Post Fordist üretime geçilmiştir. Artık bu süreçten itibaren birey, sınıfın üreten anlayışının yanında tüketimin bir parçası haline gelmiş, yeni bir bilinç yapısı oluşturulmuştur. Bu süreçte Marx'ın incelemiş olduğu üretimsel sürecin yerini daha çok tüketim almıştır. Tüketimin ekonomik bir yapı dışında insanların kültürel olarak ele alınması ve onları tükettiği nesnelere çerçevesinde yeniden üretim ilişkisi içerisinde kendini ifade eden bir benlik oluşturması da önemli hale gelmiştir. Tüketimin bu yönüyle bir gereksinim olmaktan çıkıp insanların kendilerini ifade etme aracına dönüşmesiyle birlikte her ürün bir değişim değeri içerir hale gelmiştir. Nesnelere maddi anlamlarını yitirmiş ve maddenin ötesinde tüketimin bir değer haline geldiği endüstri oluşturmuştur. Frankfurt Okulu bu yeni tüketim anlayışına "Kültür Endüstrisi" adını vermiştir (Yaylagül, 2014: 88). Kültür endüstrisi ürünleriyle birlikte birey gerçek bilincini değiştirerek yanlış bilincin oluşturulmasına yönelik bir sahte bireyselleşme sürecine geçmiş olacaktır.

1. YÖNTEM

Görüntü ve ses unsurlarını içeren metinlerin çözümlenmesine yönelik olarak iki türlü yöntem sıklıkla kullanılmaktadır. Bunlardan ilki göstergebilimsel analiz yöntemidir. Ertike'ye göre göstergebilim "bir metnin ya da görüntünün belirgin apaçık ortada olan anlamını değil onun anlamının arkasında yatan anlamının keşfedilmesidir" (2009: 79). Bu yönüyle göstergebilimsel analiz yönteminde görünenin ötesinde yer

alan bir anlamı ortaya çıkarma amacı vardır. Göstergebilim analiz içerisinde çekim ölçekleri, mekân ve detaylar oldukça önemlidir. Göstergebilim yöntemiyle verilen görüntünün içermiş olduğu birincil anlam (gündelik hayatta karşılığı olan) dışında yeni anlam yüklemeleri gerçekleştirilir (Ertike, 2009: 80). Göstergebilim çözümlemesinde Ferdinand De Saussure'nin görüşleri de önemli bir yere sahiptir. Dil üzerine araştırmalar yapan Saussure dilin oluşum sürecine yönelik yapılanmalardan bahseder (Yaylagül, 2014: 120). Bu yapılanmalar bir işaret ve semboller bütünüdür. Gösteren işaret ve sembollerken gösterilen düşünce ve sözlerdir. Sinemaya yönelik yapılan çözümlemelerde de yine oluşturulmuş bir dilsel alt yapıdan bahsedebiliriz. Bu yapı içerisinde yer alan göstergeler birtakım yeni anlam zincirlerinin oluşmasını sağlar.

Söylem üzerine oluşturulmuş yapıların analiz edilmesinde eleştirel söylem analizi yöntemi tercih edilir. Söylem analizi yöntemi göstergebilim yönteminden farklı olarak görünen anlamları da ele alır. Söylem analizi daha çok haber çözümlemesine yönelik olarak metnin gizil anlamlarını deşifre etme ve anlamsal bir bütünlük içerisinde yer alan diğer ifadeleri de çözümleme amacı taşır (Binark, 2014: 47). Sinema yapımlarında yer alan metinsel ifadelerin çözümlenmesine yönelik olarak da yine bu yöntemden faydalanılabilir. Görüntü temelli çözümler de göstergebilim önemli bir yere sahipken söylem açısından değeri olan ifadelerin anlamlandırılması sürecinde söylem analizi yine oldukça önemli bir yere sahiptir. Güç ve iktidar ilişkilerinin çözümlenmesin de yine söylem içerisine gizlenmiş anlamları ortaya çıkarılması yönü de önemlidir.

Foucault'un söyleme yönelik anlayışı da bilgi ve iktidar sürecinde yine bir birlikteliğin oluşturulmasına yönelik bir bütünlüğün olduğunu ifade eder (Rigel vd., 2005: 87). Bu yönüyle söylemler bir iktidar ve güç taşıyıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sinema filmlerinin de bütüncül bir dile sahip olması, oluşturulan söylemlerin de alt yapılarına bakılmasını zorunlu hale getirmektedir. Filmin ilerlemelerinde diyalogların önemli bir hale geldiği sahnelerin çözümlemesinde konunun hareketini etkileyen yapılar bulunmaktadır. Bu yapıların söylemsel temelleri birtakım göstergebilimsel metinlerle desteklenerek bütüncül bir dilin oluşmasını sağlamaktadır. Devil's Advocate Filmi'nin incelenmesinde de göstergeler ve oluşturmuş olduğu söylemsel yapılar birlikte ele alınacaktır. Yine bu çerçevede sinema filmlerinin çözümlenmesine yönelik olarak göstergebilim ve söylem analizinin

kullanılması incelendiğinde Lokman Zor'un (2018) "Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan Sinemasındaki Sunumu: Nabat Filmi Örneği" Ali Murat Kırık ve Nevin Arvas'ın (2014) "Sömürgecilik Ve Irkçılık Olgusu Bağlamında Piyanist Filminin Gösterge Bilimsel Analizi" makaleleri örnek olarak gösterilebilir.

2. DEVİL'S ADVOCATE FİLMİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

Andrew Neiderman'ın aynı adlı kitabından beyaz perdeye uyarlanan Devil's Advocate Filmi'nin genel çerçevesine bakıldığında "amaca giden her yol mubahtır" anlayışı hâkim olmakla beraber ahlaki birçok temeli arka planda bırakıp mantıksal anlamda insan davranışlarına ve iradesine etkide bulunan benlik duygusu ön plana çıkmaktadır. Benlik duygusunun süper ego diyebileceğimiz ahlaki ve vicdan temelli anlayışı ile id (ilkel benlik) kavramının hakim olduğu bir akıl anlayışının özgür iradeye etkisi film içerisinde işlenmiştir. Bu çerçevede kavramsal olarak Yanlış Bilinç ve Özgür İrade kavramlarını ele alabiliriz.

2.1. Özgür İradenin Hâkimi Yanlış Bilinç

Devil's Advocate filmi incelendiğinde özgür iradenin baskılanması filmin genelinde karşımıza çıkmaktadır. Özgür iradenin engellenmesinde bir takım gerçeği ve doğruyu görmeyi engelleyen bilinç yapılarının hâkim olduğu görülmektedir. Ancak yine de film içerisinde özgür iradenin seçim hakkına vurgu yapılarak özgür iradenin kullanılmasıyla yanlış bilincin gerçek bilince dönüştürülebileceği ifade edilmektedir. Bu yönüyle Devil's Advocate Filmi'nin analiz edilmesi açısından yanlış bilinç ve özgür irade kavramları arasındaki ilişkinin anlaşılması gerekmektedir.

Yanlış bilinç kavramsal olarak Marx açısından ele alındığında üretim süreçlerine hakim olunarak oluşturulmuş kitleyi ele alırken yaşam süreçlerine yönelik değişimler ve buna uygun yaşama formunun oluşturulması açısından değerlendirildiğinde araçsal akıl kavramıyla birlikte ele alınabilir. Bu yönüyle "Yanlış Bilinç" egemen güçler tarafından oluşturulmuş ve pragmatist bir anlayış içerisinde merkeze fayda sağlama amacı taşıyan gerçek dışı hayatın içselleştirilmesi sürecidir. Akıl, bu tanımlamaya göre sistemin istediği insan modeli ortaya çıkarma amacıyla araçsallaşmalıdır. Horkheimer'in biçimselleşme adını verdiği araçsal akıl yapısal bir gerçeklikle yeni bir şekil alır ki bu yanlış bilinç olarak adlandırabileceğimiz yapının ta kendisidir. İlişkisel temelli yaşantı içerisinde hâkim olan değerler yanlış

bilinç üzerinden rasyonelleşir. Horkheimer bu çerçevede iyinin ve kötünün, yanlış ve doğrunun, sahtenin ve gerçeğin yer değiştirdiğine yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Horkheimer bu tarz bir biçimselleşmenin sonucu olarak insan hayatının ve varlığının garantisi olan hak, adalet ve eşitlik kavramlarının anlamını yitirdiğini söyler. Amaç olması gereken bu kavramla düşünsel olarak temellerinden ayrılmış ve bir takım rasyonel amaçların aracı haline dönüşmüştür. (Horkheimer, 2016: 74).

Yanlış Bilinç bize araçsal akılın ulaşmak istediği ideal yaşam formunu sunmaktadır. Bu yönüyle araçsal akıl birtakım hedeflere en kısa ve en verimli yollardan nasıl gidebileceğimizi söyleyen akıldır. Torun'a göre araçsal akıl:

"Dış dünyanın kontrol altına alınması ve öznenin bitmek tükenmek bilmeyen isteklerinin yalnızca bir aracı durumuna getirilmesi ile başlayan sürecin, aynı zamanda toplumsal ilişkileri öznenin öteki ile olan ilişkilerini de belirler hale gelmesi modern dönemin en büyük patolojisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle, dış dünyanın yalnızca üzerinde hâkimiyet kurulacak ve belirli geçici amaçların nesnesi haline getirilebilecek bir şey olarak görülmesi tahakkümün bir yönüne işaret ederken, öznenin toplumsal ilişkilerinde öteki özneleri bir araç konumuna indirgemesi diğer yönüne tekabül eder" (Torun, 2018: 175).

Araçsal akıl bu ilerlemeci anlayışı aynı zamanda akılın negatif yönünün kontrolünü önemli hale getirmiştir. Bu süreçte akıl Marx'a göre üretim ilişkilerinin bir parçası olarak kendi iradesi dışında birtakım üretim ilişkilerinin etkisiyle benliği değişime uğratar. Benlik değişimi de bu etkiyle kendisini sosyal ilişkiler içerisinde bulur. Bu yönüyle İnsanın varlığının bilinç düzeyi kurmuş olduğu sosyal ilişkilerin yayılmasıyla anlaşılır (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 192). Tarihsel ilerleme de insanın akıl ve bilinç düzeyinin değişimini ifade eder. Marcuse ileri sanayi toplumu ya da ileri işleyim toplumu adını verdiği yapılanmanın nitel değişimi durdurma yeteneğinin olduğunu söyler. Marx'ın ön görmüş olduğu tarihsel materyalizm anlayışı da yine bu anlayış içerisinde yer alır. Marcuse göre:

"Gerçek ve yanlış gereksinimleri ayırt edebiliriz. Yanlış olanlar bireye onun baskılanışındaki tikel toplumsal çıkarlar tarafından yukarıdan dayatılanlardır: gereksinimler ki zahmeti, saldırganlığı, sefilliği ve türesizliği sürdürürler. Karşılanmaları

birey için çok doyum verici olabilir, ama eğer bu mutluluk bütünün hastalığını tanıma ve hastalığı iyileştirme şanslarını kavrama yeteneğinin (onun kendisinin ve başkalarının) gelişimini durdurmaya hizmet ediyorsa sürdürülmesi ve korunması gereken bir koşul değildir. Sonuç o zaman mutsuzluk içinde coşkudur. Reklamlar ile uyum içinde dinlenme, eğlenme, davranma ve tüketme, başkalarının sevdiklerini sevme ve nefret ettiklerinden nefret etme gibi yürürlükteki gereksinimlerin çoğu bu yanlış gereksinimler sınıfına aittirler" (akt. Yardımlı, 2010: 4).

Bu durum insanın nitel değişimini engeller. Bu "mutsuzluk içerisindeki aşırı hoşnutsuzluk duygusu" olarak da ifade edilebilir. Doğru gereksinimlerse herhangi bir şekilde yüceltilmemiş, kişinin kendi doğasından kaynaklanan ihtiyaçlardır. Bireyin doğru gereksinimlerinin neler olduğuna kendisi karar verebilir; şayet birey özgürse, insan özgürlüğün içindeki yaşadığı toplumla kendini özdeşleştirerek kaybetmiştir. Bu yönüyle kişinin dışarıdaki anlayışla kendi içgörüsü yer değiştirilerek bireysel başkaldırının köklerine kadar inmiş yabancılaşmış bir yapı oluşturulmuştur. Özgür irade kavramı bu boyutta gerçek bilince geçişin sağlanmasına yönelik olarak önem arz eder. Özgür irade tamda bu boyutuyla yanlış bilinci gerçek bilince dönüştürecek potansiyeli sağlayabilir. Ancak Marx bu noktada tarihsel materyalizmden bahseder. Bireyin niteliksel olarak gelişimin önündeki en büyük engeli ve onun özgür iradesinin hâkim kılınmasını engelleyen başat faktörün meta tüketimi olduğunu belirtir. Üretim ve tüketim ilişkilerinin içerisinde dünyayı algılayan birey gerçek ilişkileri anlamada gerçek ve kurgu arasında ayırım yapmakta yetersiz bilince sahip olur. Marcuse bu açıdan bir yol göstericinin varlığını zorunlu olarak görür (Marcuse, 2010: 207). Ancak Marx yaşama yön vereninin bilincin kendisi olmadığı aslında bilince yön verenin yaşantı olduğunu söyler. Neo Marksistler bu çerçevede kültür alanının egemenliğinin ele geçirilmesinin yanlış bilincin varlık sebebi olduğunu belirtirler (Erdoğan ve Alemdar, 2010: 192). Süreç içerisinde tarihsel materyalizm bu yönüyle insanı doğa karşısında yabancılaştırırken bu süreçte yeniden üretimi hâkim hale getirmektedir. Teknolojik gelişmeler de niteliksel değişimin yansıtılmasına yönelik olarak ön kabulleri oluşturmaktadır. Teknoloji bir refah toplumu oluşturma sürecinin bir parçası olarak insanlara yanlış gereksinimler sunmanın da taşıyıcısı haline gelmiştir.

Özgür irade kavramı da bu yanlış gereksinimlerin etkisiyle bilince yön veren anlayışlardan kopuşu ifade eder. Özgürlük ve onun gereklerinin anlaşılması bireyin gerçek anlamda iradesini kullanmasıyla çözümlenebilir. TDK'ye göre irade: "*Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü*"dür (TDK, 2019). Özgür irade kavramının varlığı bu iradenin tanımlamasına ters düşecek yeni bir niyeti ortaya koyar. İrademize hâkim olan bir gücün ve egemenliğinde bütünsel yapısını ön plana çıkarır. Nitekim aydınlanma düşüncesi de iradenin özgürleşmesi amacıyla birtakım mitsel yapılanmalardan bağımsız yeni değerlerin oluşturulmasına vurgu yapmıştı. Ancak aydınlanma düşüncesinin kendisinin de bir mite döndüğüne yönelik eleştiriler bu sürecin istenildiği gibi gerçekleşmediğini belirtmiştir.

Özgür iradenin hâkim kılınmasına yönelik liberal anlayışta serbest tüketim, haz ilişkisi bağlamında özgür iradeyi insanın arzulanmış olduğu her şeye ulaşması olarak tanımlamaktadır. Diğer bir anlayışta bağdaşmacı görüştür. Bu görüşe göre de herhangi bir durumda kısıtlama olmaksızın yapmayı istediğimiz şeyi yapma özgürlüğü olarak tanımlanabilir. (Hasker, 2012: 185). Bu görüş teolojik açıdan değerlendirildiğinde insanın seçim yapma özgürlüğüyle iradenin bir bütünlük içerisinde yer aldığını söyler. Liberal anlayışta arzuların daha belirleyici bir yapıyla insanları yönlendirdiği söylenebilir Ancak arzular bireyin davranışlarında özgür iradeye kaynak olma açısından iyi ve kötü ahlaki olma gibi problematik durumları ortaya koyar. Bu açıdan özgür iradenin hâkim kılınmasıyla kastedilen erdeme ulaşmaksa bu durumda haz temelli bir anlayış içerisinde her zaman iyi ve doğru olanı elde etmek mümkün olmayacaktır. Zihinsel alt yapıya etkide bulunan ve bilinç düzeyine ulaşan ve psikolojik açıdan insan davranışlarına yön veren her bağlam özgür iradenin hakimiyetine etkide bulunur. Yanlış bilinç kavramıyla belirlemiş olduğumuz alt yapının karşılığı iradenin hakimiyetiyle bir bütünsellik içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Yaşantının bilinci belirlemesi yanlış olanın da iradeye tezahürüne etki ederek özgür iradenin ortaya çıkmasını engelleyebilir. Marcuse bu çerçevede eleştirel bakabilmenin önemine vurgu yapar. Yanlış bilinci gerçek bilince dönüştürebilmenin en doğru yolu olarak olumsuzlama yapan bireyi görür. Yaşantının karşısına olumsuzlamanın yerleştirilmesi bu yönüyle özgür iradenin de hâkim kılınmasını sağlayabilir (Marcuse, 2010).

3. DEVİL'S ADVOCATE FİLMİNİN ANALİZİ

3.1. Devil's Advocate Filmi'nin Künyesi

Orijinal İsmi: Devil's Advocate (Devil's Advocate)

Vizyon Tarihi: 30 Ocak 1998

Süre: 144dk

Tür: Dram, Gerilim, Gizem

Senarist: Jonahan Lemkin, Tony Gilroy, Andrew Neiderman

Yönetmen: Taylor Hackford

Müzik: James Newton Howard

Görüntü Yönetmeni: Andrzej Bartkowiak

Yapımcı: Anne Kopelson, Arnold Kopelson, Arnon Milchan

Yapımı: 1997 - ABD, Almanya

Oyuncular: Al Pacino Rolü: John Milton, Keanu Reeves Rolü: Kevin Lomax, Charlize Theron Rolü: Mary Ann, Lomax Jeffrey Jones Rolü: Eddie Barzoon, Judith Ivey Rolü: Mrs. Alice Lomax, Connie Nielsen Rolü: Christabella Andreoli Craig, T. Nelson Rolü: Alexander Cullen, Tamara Tunie Rolü: Mrs. Jackie Heath (Hackford, 1998).

3.2. Devil's Advocate Filmi'nin Özeti

Devil's Advocate filmi sıradan bir avukat olan Kevin Lomax'ın seçimlerinin ve kararlarının kendisi ve çevresi üzerindeki değişimleri konu edinir. Kevin Lomax mesleki kariyerinde ilerleme adına yanlış olduğunu bilse bile haklı bir temel oluşturarak müvekkillerini savunarak davalarını kazanan bir avukattır. Kevin Lomax'ın bu durumu şeytanın avukatlığı diyebileceğimiz bir nitelik taşır. Kevin Lomax'ın bu özelliği John Milton'un dikkatini çeker. John Milton çok zengin ve bir avukatlık şirketinin sahibidir. Kevin Lomax'a ekonomik yönden cazip gelen bir teklifte bulunarak kendisiyle çalışmasına ikna eder. Başlangıçta zenginlik ve lüks hayat gösterisi Kevin Lomax'ı etkilese de süreç içerisinde onunla birlikte bu yeni iş için Florida'dan New York'a gelen eşi Mry Ann'de büyük değişimler görülür. Mary Ann hep arzu ettiği görkemli hayatta kavuşmuştur ama kendi öz bilincinde bir takım sıkıntılar yaşadığını hissetmektedir. Marry Ann için bu zenginlik kendisini kaybettiği bir dehlize dönüşmüştür. Kevin Lomax'ın yoğun iş süreçleri de Mary Ann'in bu çöküntüsünü anlamasını zorlaştırmıştır. Kevin Lomax Marry Ann'in duygusal anlamdaki değişiminden oluşan

boşluğu haksız kişileri savunarak yükselen kariyeriyle telafi etmeye çalışmıştır. Ancak süreç içerisinde John Milton'un hâkimiyetinde aciz bir insana dönüşen Kevin Lomax özgür iradesini kullanarak doğru olanı bulmayı ister. Devil's Advocate'nin İçsel bir sorgulama sürecine dönüşen bu özgür iradeyi kullanma durumu gerçek yaşamı ve mutluluğu izleyicisine düşündürür.

3.3. Devil's Advocate Filmi'nin İncelemesi

Devil's Advocate filmi yanlış bilinç ve özgür irade kavramlarının söylemsel olarak ön plana çıkarıldığı metinlerden oluşmaktadır. Yanlış bilinç ve araçsal aklın kullanımı suçlu olan karakterlerin savunmasında karşımıza çıkar. Avukat vicdan ve ahlak açısından bu karakterleri savunmayı doğru bulmasa da araçsal akıl ve ilerleme ilişkisi bağlamında her yanlış karakteri savunmasıyla bir ilerleme gerçekleştirir.

Kevin Lomax (Keanu Reeves) karakteri avukatlık mesleğini icra ederken vicdanı ve egosu arasında bir seçim yapmaya zorlanır. Mesleğinin ve toplumsal yaşamın iyi ve güzel göstermiş olduğu yüceliklere ulaşabilmesi için yanlış olanı savunması gerekmektedir. Ancak süreç içerisinde avukat görür ki bu ilerleme aslında sonun bir başlangıcıdır.

John Milton (Al Pacino) karakteri film içerisinde büyük bir şirketin patronu ve şeytan olarak gösterilir. Ancak film içerisindeki fonksiyonu yanlış bilincin kurucusu ve sağlayıcısı konumundadır. Kevin Lomax (Keanu Reeves)'a sunmuş olduğu ideal yaşam formu ve ilerlemeci anlayış içerisinde özellikle doğadan kopuşu ifade eden estetize edilmiş kent yaşamıyla verilir.

Fotoğraf 1: Estetize Edilmiş Kent (Burasiyerimi, 2015).

John Milton (Al Pacino) film içerisinde doğanın dönüştürülmesinin yanında insan bedeninin de fetişleştirilmesi sürecinin de başlatılmasına yönelik ipuçları da verir. Kevin Lomax (Keanu Reeves)'ın eşi Mary Ann (Charlize Theron), John Milton'un yönlendirmeleriyle film içerisinde kendi bedensel özelliklerini kaybederek bambaşka bir görünüme kavuşur. Mary Ann yaşamış olduğu değişim aslında özgür iradesini kaybetmesinin bir sonucu olarak görülmektedir.

Fotoğraf 1: Beden Üzerinde Özgür İradenin Kaybedilmesi (Düşünbil, 2017)

Mary Ann lüks tüketime yönelik zorlamalara da film içerisinde maruz kalmaktadır. Kevin Lomax (Keanu Reeves)'a yaşamış olduğu refah yapısı içerisindeki mutsuzluk bilincini anlatırken karşısına arzulanmış olduğu lüks tüketim anlayışı ve sahip oldukları çıkar. Nesnenin kendi bilincini ele geçirdiğinin farkına varan Ann duygulanım bozuklukları yaşar. Yanlış Bilinç içerisinde araçsal bir akıl anlayışıyla mesleki ve ailevi ilişkilerini yorumlayan Lomax kendini ve yaşam anlayışını sorgular. Ancak yanlış bilincin taşıyıcısı John Milton'un söylemleri ve varoluşsal etkilerini olumsuzlama özgür iradeyi hâkim kılıp yanlış bilinçten kurtulmayı mümkün hale getirir.

John Milton'un Eddie Barzoon'un karakterine ilişkin değerlendirmeleri de bize yanlış bilinç ve araçsal akılın ve insanın doğayla olan bağlantısının kopuşuna yönelik bir alegori oluşturur. Milton, Barzoon'un bitişini "geleceği satın alır, geleceği satarsın; hava yoğunlaşır sular kirlenir, anlaşmadan anlaşmaya koşarken kendini yok edersin" ifadeleriyle anlatır. Doğaya yabancılaşan Barzoon'un birey olarak yanlış bilinç dışındaki güçsüzlüğü bu ifadelerle karşılığını bulur.

Filmin içerisinde dikkat çeken bir diğer unsur da şeytani duygular, haz ve şehvet ilişkilerinin yansıtılmasına yönelik olarak kırmızı tonlamanın ağırlıklı olarak kullanılmış olmasıdır. Kırmızı, Kevin Lomax (Keanu Reeves)'in özgür iradeyi hâkim kılmasını engelleyen arzuları bir diğer deyişle liberal özgür irade kavramını yansıtır. Özgür irade birtakım hedonist anlayışlarla engellenerek gerçek seçim yapabilme özgürlüğün kısıtlanmasına sebep olur. Film içerisinde özgür iradeyi hâkim kılmaya yönelik teolojik bir anlayış içerisinde bağdaşmacı bir özgür iradeye vurgu yapılır. İyinin kaynağı olarak gösterilen teolojik anlayış Kevin Lomax'ın özgür iradeye ulaşmasına yönelik ipuçları verir.

Fotoğraf 2: Özgür İradeyi Engelleyen Kırmızı (Filmanalizi, 2019)

Yanlış Bilinçten kurtulmaya yönelik özgür iradenin hâkimiyetini sağlama amacı arzularından kurtulmayı ifade eder. Kevin Lomax'ın özgür iradeyi hâkim kılmak için yanlış bilinçten kurtulması gerekir. Ancak film içerisinde mesleki seçiminin bir gereği olarak yanlış olan "çocuk tacizcisi" savunmayı reddetmesinin de mesleki açıdan yaptırımları olduğu belirtilir. Bu yönüyle yanlış bilinçten kopuş yaşantı içerisinde karşılığı olan bir kurumsallaşma sürecinde de kendini gösteren bir yapı oluşturur.

Kevin Lomax, yanlış bilinçten kurtulmayı egosunun tetiklemiş olduğu hırs ve kazanma arzusunu yok etmede bulur. Özgür iradeyi hâkim kılmak için araçsal aklın ahlaki temellerden bağımsız yapısını bir kenara bırakarak süper egoyu vicdan temelli bir anlayışla ortaya koyar. Kevin Lomax, yanlış bilinçten kurtuluşunu "özgür irade" kavramlaştırmasıyla yüceltir.

Fotoğraf 3: Yanlış Bilinçten Çıkış (Özturan, 2016)

Yanlış bilinç, araçsal aklın oluşturmuş olduğu avukat bilincini düzeltmek için yeni bir başlangıç yapmayı ifade eden intihar duygusuyla ele alınır. Avukat, araçsal aklın sunmuş olduğu ayrıcalıkları reddederek kendi öz bilincinin varlığına varır. Filmin son sahnesinde karakter mahkemede kurumsal yapının kendi ilerlemesi için sunmuş olduğu akli yok eder ve özgür iradeyi sahiplenir.

SONUÇ

Sinema filmleri ideolojinin aktarılmasına yönelik birtakım kodlar taşıyabilir. Söylemsel alt yapılarla birlikte ele alınan bu kodlamalar filmin kendi içerisinde doğrudan anlaşılabilceği gibi bazen de bu kodlamaların gerçek anlamını ortaya çıkarmak kuramsal bilgilerin açıklamasıyla mümkün olmaktadır. Devil's Advocate Filmi'nin analiz yapıldığı bu çalışmada yanlış bilinç ve özgür irade kavramlarının bütünleşmesini kuramsal temel içerisinde ele alınmıştır.

İdeolojinin yayılmış olduğu gerçek dünyaya yönelik de çözümlenmeler yapmamızı sağlayan sinema filmleri, kuramsal birçok anlayışı farklı biçimlerde temellendirerek onları daha iyi anlamamızı sağlar. İncelemiş olduğumuz filmin hâkim düşüncesi olarak karşımıza çıkan "Yanlış Bilinç" kavramı film içerisinde söylem ve göstergeler içerisinde yoğunlukla yer almıştır. Yanlış bilincin oluşumuna yönelik olarak araçsal aklın pragmatist bir anlayışla bütünsellik taşıması gerçeği değişime uğratmıştır.

Aydınlanma düşüncesinin de temelinde yer alan özgürleşme ve bütün köklerden uzaklaşma anlayışı film içerisinde teolojik bir anlayışla diyalektik içinde verilmiştir. Bu anlamda modern yaşam anlayışıyla geleneksel olarak mitleşmiş değerlerin bir diyalektik oluşturması modernliğin de çıkmazını oluşturmuştur. Modern yaşam formunun

ulaşılacak istenen amaç haline gelmesi, birtakım değerleri de araçsallaştırarak bireyin kendi bilincine ve özgür iradesine yabancılaşmasına sebep olmuştur.

Sonuç olarak Devil's Advocate filmi modern bireyin yaşamış olduğu çıkmaza yönelik bir değerlendirmeyi içermektedir. Bu çıkmazı tek çıkışıysa yine bireyin kendi gerçekliliğinin farkına varmasını sağlayan eleştirel düşünme kabiliyetidir. Eleştirel düşünme kabiliyetinin hâkim olması bu yönüyle yanlış bilinçten kurtulup özgür iradeyi hâkim kılmayı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Binark, M. (2014). *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Burasiyerimi. (2015). *Şeytanın Avukatı Filmi Üzerine Bir İnceleme*. Erişim Adresi: <https://burasiyerimi.blogspot.com/2015/12/merhaba-bir-onceki-konuyu-yazarken.html> Erişim Tarihi: 29.12.2019.

Düşünbil. (2017). *Cehennemde Hüküm Sürmek, Cennette Hizmet Etmekten İyidir' Şeytanın Avukatı*. Erişim Adresi: <https://dusunbil.com/cehennemde-hukum-surmek-cennette-hizmet-etmekten-iyidir-seytanin-avukati/> Erişim Tarihi: 30.12.2019.

Erdoğan, İ. & Alemdar, K. (2010). *Öteki Kuram*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.

Ertike, S. A. (2009). *Televizyonda Görüntü Düzenlemesi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Film Analizi. (2019). *The Devil's Advocate (1997) – Şeytanın Avukatı Film Analizi*. Erişim Adresi: <https://www.filmanalizi.net/seytanin-avukati-1997-seytan-icin-calistigini-bilemezdi-part-1/> Erişim Tarihi: 30.12.2019.

Hackford, T. (1998). *Devil's Advocate*. Erişim Adresi: <https://www.netflix.com/tr-en/title/1181732>

Hasker W. (2012). İnsanın Özgürlüğü ve Kötülük Problemi. (Çev.). Fehrullah Terkan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53, 183-198.

Horkheimer, M. (2016). *Akıl Tutulması*. (Çev.). Orhan Koçak. İstanbul: Metis Yayınevi.

Kırık, A. & Arvas, N. (2014). Sömürgecilik ve Irkçılık Olgusu Bağlamında Piyanist Filminin Gösterge Bilimsel Analizi. *Intermedia International E-journal* 1(1), 46-65.

Marcuse, H. (2010). *Tek Boyutlu İnsan*. (Çev.). Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları.

Marx, K. (2007). *Yabancılaşma: 1844 El Yazmaları*. (Çev.). Kenan Somer & Ahmet Kardam. 3. Basım, Ankara: Sol Yayınları.

Neiderman, A. (2017). *Şeytanın Avukatı*. (Çev.). C. Erdal Bodur. İstanbul: Kitabix Yayınları.

Nurdoğan, R. vd. (2011). *Kadife Karanlık 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar*. İstanbul: Su Yayınları.

Özturan, H. (2016). *İntihar: Şeytanın Avukatı ve Emile Durkheim*. Erişim Adresi: <https://filmloverss.com/intihar-seytanin-avukati-ve-emile-durkheim/> Erişim Tarihi: 30.12.2019.

Torun, T. (2018). Yaşam-Dünyasının Sömürgeleştirilmesi Olarak Modernitenin Krizi: Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* 30, 173-190.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). *İrade*. Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 29 Aralık 2019.

Yaylagül, L. (2014). *Kitle İletişim Kuramları*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Zor, L. (2018). Karabağ Savaşı'nın Azerbaycan Sinemasındaki Sunumu: Nabat Filmi Örneği. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 40, 56-70.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Modernleşme sürecinin etkisiyle toplumsal anlamda birtakım değişimler olmuştur. Bu değişimler bireyin eylemleriyle toplumsal olarak oluşan ihtiyaçların farklılaşmasına yönelik pragmatist bir anlayışı da beraberinde getirmiştir. Bu anlayışla bireysel davranışlar ahlaki temeli değişime uğramış ve bireysel davranışların rasyonel anlam ifade etmesi önemli hale gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında insan eylemlerine yön veren onu rasyonelleştiren bilinç ahlaki temelde yer alan değişimin esas sebebinin oluşturmaktadır. Devil's Advocate filmi de bu yönüyle insan eylemlerinin vicdani temelden ayrılarak üst bir bilinç tarafından kontrol edilmesine yönelik ipuçları taşımaktadır. Devil's Advocate filmi bu çalışma kapsamında göstergebilimsel ve söylem analizi yöntemiyle ele alınarak insan iradesinin kontrol edilmesine yönelik anlamlar taşıyan yanlış bilinç ve özgür irade kavramları analiz edilmiştir. Film içerisinde yanlış bilinç olarak Kevin Lomax adlı avukatın ilerlemeci bir araçsal akılla sahip olması, yanlış bilinçte kendini gerçekleştirme idealine hizmet eder. Yanlış bilincin araçsal akıl anlayışına sahip bir yapıda kendini bulması bu yönüyle de bireyin öz bilincinin ortaya

çıkartılmasındaki engellerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Film içerisinde çalışmaya konu olan Marry Ann karakterinin hedonist anlayışının temelinde yatan gösterişçi tüketim ve haz gerçek bilinçte yerini mutsuzluğa bırakmaktadır. Filmin analizine yönelik olarak da bakıldığında yine hedonist anlayış yanlış bilinç içerisinde karşılığını bulan haz ilkesine göre özgür iradeyi baskılayan bir yapı oluşturmaktadır. Nitekim John Milton karakterinin Kevin Lomax'ın vicdan duygusunu unutturmaya çalışması da hazcı tüketim anlayışla mümkün olmaktadır. Özgür iradenin aktif olarak kullanılmasını engelleyen bu anlayışla iyi ve doğrunun ne olduğunu da sorgulamakta meta tüketimin oluşturmuş olduğu yabancılaşma durumu karakterlerin çevrelerinde yer alan yanlış bilinç yapılarını anlamalarını zorlaştırmaktadır. Özgür irade tanımlamaları da bu çerçevede liberal özgür irade ve bağdaşmacı özgür irade olarak sunulmaktadır. Film çözümlemesi içerisinde yanlış bilinci yansıtan özgür irade liberal anlamda yer almaktadır. Liberal özgür irade anlayışla istediğini yapmakta her zaman özgür hisseden bir iradeden bahsedilmektedir. Ancak bu irade durumu çalışma kapsamında rasyonel bir temel içerisinde yer bulmuştur. Özgür iradenin sadece birey için iyi ya da kötü bir anlam taşıması eylemlerin vicdani temelini arka planda bırakmaktadır. Bireysel bir özgür iradenin yerini yanlış bilinçten çıkış noktasında bağdaşmacı bir özgür iradeyle ele alınması daha doğru bulunmuştur. Bağdaşmacı özgür irade anlayışı erdem duygusunun toplumsal anlamda karşılığını bulmasına yönelik olarak vicdani bir temelde özgürlüğü kabul eder. Devil's Advocate Filmi'nin genel çerçevesine bakıldığında bu iki irade alanı arasındaki mücadele sürekli olarak devam etmektedir. Özgür iradenin kontrol edilmesine yönelik olarak yanlış bilinçle hareket içerisinde olan hırs ve kazanma arzusu araçsal aklın işlevselliğine hizmet etmektedir. Marry Ann karakterinin özgür iradeye sahip olması yönündeki araçsal temel gösterişçi tüketimken Kevin Lomax'ın özgür iradeye sahip olmasının önündeki araçsal engel başarı ve kazanma arzudur. Bu yönüyle Devil's Advocate filmi incelemesinde Marcuse'nin de belirtmiş olduğu gibi gerçek bilincini engelleyen temel anlayış "sahte bireyselleşme" duygusunun ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda Frankfurt Okulu'nun "kültür endüstrisi" kavramıyla ele aldığı sahte bireyselleşme yanlış bilincin gerçek bilince dönüştürülmesinin bir takım kişisel sahte ihtiyaç ve arzuların vazgeçmekle mümkün olduğunu göstermektedir. Devil's Advocate incelemesinde sahte bireyin oluşmasına yönelik olarak birtakım ihtiyaçlar ortaya çıkaran John Milton karakteri film içerisinde yanlış bilincin fiziki bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Milton, Kevin Lomax karakterini yanlış olan durumları savunmaya yönlendirirken Marry Ann karakterini de yanlış ihtiyaçlara sahip olmasına teşvik etmektedir. Bu sayede özgür iradelerini kaybeden iki karakter hem birbirlerinden uzaklaşmakta hem de kendi öz bilinçlerini kaybetmektedirler. Bu yönüyle bakıldığında Devils Advocate filminin John Milton karakteri üzerinden oluşturmuş olduğu söylemsel alt yapı, gerçek bilinç düzeyinin karşısında egemen bir anlayış

olarak gösterilmektedir. Yine bu bağlamda Devil's Advocate Filmi'nin çıkış noktasında bir değerlendirme yapıldığında yanlış bilince giden bir yolun varlığın her zaman açık olduğu görülmektedir. Ancak bireysel anlamda bu anlayıştan kurtulmanın ancak eleştirel düşünebilme ve olumsuzlama yeteneğiyle mümkün olduğu görülmektedir. Devil's Advocate filminin son sahnesi de Kevin Lomax'ın özgür iradeye vurgu yaparak mesleki kariyerindeki ilerlemenin önüne vicdani boyutu çıkarmasıyla son bulur. Kevin Lomax karakterinden flash Foward yapılarak sunulan bu sahnede çocuk tacizcisini savunmayı reddederek gerçek bilincini ve özgür iradeyi hâkim kılar. Bu çalışma kapsamında da Devil's Advocate Filmi'ne hâkim olan özgür irade bağlamında yanlış bilinçten çıkış süreci aktarılmaktadır. Söylem analizi ve göstergebilimsel analizin birlikte kullanılarak ele alındığı film incelemesinde; görsel kodların ve söylemlerin sergilenen özgün anlamları dışında oluşturmuş oldukları bütüncül etki ve düşünsel alt yapılar çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Devil's Advocate Filmi görünenin ötesinde içermiş olduğu farklı anlamlarla sunulmuştur. Bu bağlamda film çözümlemesine yönelik olarak ele alınan görseller temsil niteliğinde yer alarak filmin bütününe yönelik anlamlar söylemsel alt yapılarla bütünleştirilerek ele alınmıştır.

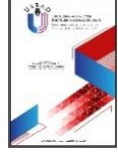
EXTENDED ABSTRACT: There have been some social changes with the effect of the modernization process. These changes have brought along a pragmatist understanding towards the differentiation of the social needs arising from the actions of the individual. With this understanding, the moral basis of individual behaviors has changed and it has become important that individual behaviors have rational meaning. From this point of view, the consciousness that guides human actions and rationalizes them constitutes the main reason for the change in the moral basis. In this respect, Devil's Advocate film carries clues to the control of human actions by a higher consciousness by separating from the conscientious basis. The Devil's Advocate movie was handled with semiotic and discourse analysis method and the concepts of false consciousness and free will, which mean the control of human will, were analyzed. The fact that the lawyer named Kevin Lomax has a progressive instrumental mind as false consciousness in the film serves the ideal of self-realization in false consciousness. The fact that false consciousness finds itself in a structure that has an instrumental understanding of mind emerges as one of the obstacles in revealing the self-consciousness of the individual. The pretentious consumption and pleasure, which is the basis of the hedonist understanding of the character of Marry Ann, which is the subject of the work in the film, is replaced by unhappiness in the real consciousness. Looking at the analysis of the film, again, the hedonist understanding creates a structure that suppresses free will according to the pleasure principle that finds its counterpart in false consciousness. As a matter of fact, it is possible that the character of John Milton tries to make Kevin Lomax forget his sense of conscience through

hedonistic consumption. With this understanding that prevents the active use of free will, it also questions what is good and right, and the alienation situation created by commodity consumption makes it difficult for the characters to understand the false consciousness structures in their environment. Free will definitions are presented as liberal free will and compatibilist free will within this framework. Free will, reflecting false consciousness, takes place in the analysis of the film in a liberal sense. It is mentioned that a free will that always feels free to do whatever it wants with a liberal free will understanding. However, this will was included in the scope of the study on a rational basis. The fact that free will has a good or bad meaning only for the individual leaves the conscientious basis of actions in the background. It has been found more correct to consider the place of an individual free will with a compatibilist free will at the point of starting from false consciousness. The compliant understanding of free will accepts freedom on a conscientious basis in order to find the social equivalent of the sense of virtue. Looking at the general framework of Devil's Advocate Film, the struggle between these two areas of will is constantly going on. The ambition and the desire to win, acting with false consciousness towards the control of free will, serve the functionality of the instrumental reason. While the instrumental basis for the character of Marry Ann to have free will is conspicuous consumption, the instrumental reason obstacle to Kevin Lomax's free will is success and the desire to win. In this respect, as Marcuse stated in the Devil's Advocate film review, the basic understanding that prevents the real consciousness is the emergence of the feeling of "false individualization". In this context, the false individualization that Frankfurt School handles with the concept of "culture industry" shows that it is possible to transform false consciousness into real consciousness by giving up a number of personal false needs and desires. In Devil's Advocate review, the John Milton character, who reveals a number of needs for the formation of a false individual, appears in the film as a physical reflection of false consciousness. While Milton directs the character of Kevin Lomax to defend situations that are wrong, Marry Ann encourages the character to have false needs. In this way, the two characters who lose their free will both move away from each other and lose their own consciousness. From this point of view, the discursive infrastructure that Devil's Advocate has created over the John Milton's character is shown as a dominant understanding against the real level of consciousness. Again, in this context, when an evaluation is made at the starting point of Devil 'Advocate Film, it is seen that a path to false consciousness is always open. However, it is seen that it is possible to get rid of this understanding in an individual sense only with the ability to think critically and criticize. The last scene of Devil's Advocate Movie ends with Kevin Lomax emphasizing free will and putting the conscientious dimension in front of the progress in his professional career. In this scene, presented with a flash forward from the character of Kevin Lomax,

he refuses to defend the child molester and empowers his real consciousness and free will. Within the scope of this study, the process of exit from false consciousness is conveyed in the context of the free will dominating the Devil "Advocate Movie". In the film analysis, in which discourse analysis and semiotic analysis are handled together, the holistic effects and intellectual infrastructures created by visual codes and discourses other than their original meanings were tried to be analyzed. In this context, Devil's Advocate Film has been presented with different meanings beyond what is visible. In this context, the visuals for the analysis of the film take place as a representation, and the meanings for the whole film are integrated with the discursive substructures.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3,
Year 3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

"TÜRK DÜNYASININ NAĞIL BAĞI MASAL BAHÇESİ" NDE SU KÜLTÜ

WATER CULT IN "TÜRK DÜNYASININ NAĞIL BAĞI MASAL
BAHÇESİ"

Talha ÇİÇEK

Araş. Gör, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı
Eğitimi Bilim Dalı, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Van/Türkiye.

Research Assistant, Department of Turkish Language and Social Sciences
Education, Department of Turkish Language and Literature, Van Yüzüncü Yıl
University Faculty of Education, Van/Turkey.

talhacicek@yyu.edu.tr

cicektalha21@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1849-7794

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.863549

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 18.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Çiçek, T. (2021). "Türk
Dünyasının Nağil Bağlı Masal Bahçesi"nde Su Kültü. *USBAD Uluslararası Sosyal
Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 236-252.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Olağanüstü özellikler sergileyerek özellikle çocuklar için eğlendirme ve düşündürücü özelliğine sahip olan masallar hemen hemen her kuşakta bulunanlar için dinlenebilir ve okunabilir bir pozisyondadır. Halk edebiyatının anonim ürünleri arasında yer alan bu metinler, içeriğinde barındırdığı pek çok unsurla kültürel aktarımı sağlamakta eğitim ve eğlendirme işlevini gerçekleştirilmektedir. Kültürel bir zeminde bulunan ve Türk sözlü geleneğinin ürünlerinden biri olan masallar, arkaik zaman öğelerini de barındırmaktadır. Özellikle mitolojik unsurların fazlasıyla yer aldığı bu ürünler kült kavramına dayalı öğeleri de içinde barındırmaktadır. Kahramanları hayali bir dünyada yaşayan masallar toplumun değer yargılarını üstü kapalı bir biçimde aktarmaları sebebiyle son derece önemlidir. Toplumlar için ateş, ağaç, güneş, ay vb. ortak pek çok unsur kült olarak karşımıza çıkar. Saydığımız kültürler ortak nitelik göstermektedir. Bu ortak kültürlerden birisi su olarak kabul edilir. Su arındırıcılığı, koruyuculuğuyla kutsal kabul edilir. Bu çalışmada Türksoy tarafından yayımlanan “Türk Dünyasının Nağil Bağı Masal Bahçesi” isimli eserde yer alan masallar incelenecek, söz konusu masallar su kültürü bağlamında analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Masal, Su, Kült

ABSTRACT: With exceptional features, tales, although being entertaining and thought-provoking for children, also have a relaxing and readable attribute in almost every generation. These texts, which are among the anonymous products of folk literature, provide cultural transfer with many elements embedded within the content where as providing education and entertainment. Tales, which are located on a cultural basis and one of the products of the Turkish oral tradition, also contain elements from the archaic time. Particularly in these products, where mythological artefacts are abundant, elements based on the concept of the cultural so-evident. Tales, in which the protagonist figure live in an imaginary world; are extremely important as they implicitly convey the judgments based on the values of their respective society. Many, common elements appear as cults, including but not limited to Fire, trees, the sun and the moon. The cults that we assume, reflect a common qualification. One of these common cults is portrayed as “Water”. Therefore, the purification of this water is regarded as a sacred endeavour for the conservation of their respective cult. In this study, the tales in the study titled “Türk Dünyasının Nağil Bağı Masal Bahçesi” published by Türksoy will be examined and these tales will be examined in the context of water cult.

Keywords: Tale, Water, Cult

GİRİŞ

Halk edebiyatı sahasının anonim ürünlerinden olan masallar bir formel yapıyla başlayan kahramanları normal özellikler sergilediği gibi olağanüstülükler de barındıran sonu çoğunlukla iyi biten sözlü ürünlerdir. İlk formları masal anlatıcıları tarafından şifahî bir şekilde aktarılan masallar daha sonraki dönemlerde yazıya geçirilmiştir.

Söz konusu edebî ürün üzerine pek çok araştırmacı farklı tanımlar, açıklamalar yapmıştır. Saim Sakaoğlu, bu ürünleri; kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatım türü olarak tanımlarken (2015: 5); Pertev Nail Boratav ise masalın nesirle söylenmiş, dinden, büyük inançlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayal ürünü gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı olduğunu dile getirir (2016: 85).

Tanımlamadan ziyade dünya edebiyatında farklı araştırmacılar bu tür üzerinde muhtelif çalışmalara imza atmıştır. Masal konusu üzerinde farklı metotlar geliştirerek genel kanılara varmış, kataloglar oluşturmuşlardır. MaxLüthi, KaarleKrohn, Joseph Jacobs, Stith Thompson, konu bahis olan tür üzerinde çalışan araştırmacılardan bazılarıdır. Özellikle Thompson’ın masalarda yer edinen motifler üzerine hazırladığı Motif Index of Folk-Literature’de masallar yapısal açıdan incelenmiş ve varılan sonuçlar dâhilinde ortak olan motifler bir katalog şeklinde sunulmuştur. Söz konusu çalışma günümüzde de sadece masal sahası için değil “motif” konusunun çalışıldığı tüm edebî ürünlerde referans teşkil etmektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde su kültürüne dair bilgiler aktarılacak ikinci bölümde söz konusu masal kitabında tespit edilen su kültürünü içeren beş masal, özetleri verilerek su kültürünü barındırması hususunda analiz edilecektir.

1. Kült, Su Kültü

Kült kelimesi, TDK’ya göre din anlamındadır (TDK, 2020). Fuzuli Bayat, kültürün kavramsal olarak, Türk mitolojisinde doğaüstü varlıklar şeklinde tasarlanan yüce ve kutsal varlıklara gösterilen saygı, ihtiram ve bazen de tapınma olduğunu belirtir (2016: 80). Doğan kaya ise kültür, kutsal nitelikli bir olgu etrafında teşekkül eden inanç, adet, saygı veya tapınmaya verilen ad olarak tanımlar (2014: 485). Kısaca, duyduğumuz zaman bizi saygı atmosferine sokan ve belli ritüelleri uygulama hazırlığına yönelten her türlü canlı veya cansız unsur birer kültür olarak kabul edilebilir.

Ahmet Yaşar Ocak bir inancın kültür haline gelebilmesini şu üç maddeye bağlamaktadır:

- a. Kültür konu olabilecek bir nesne veya şahsın mevcudiyeti,
- b. Bu nesne veya şahıstan insanlara fayda yahut zarar gelebileceğine inancın bulunması,
- c. Bu inancın sonucu olarak faydayı celbedecek ve zararı uzaklaştıracak ziyaretler, adaklar, kurbanlar ve benzeri uygulamaların varlığı (2000: 93).

Toplumlar kültürel daire içinde pek çok unsuru kült olarak kabul eder. Ağaç, orman, dağ, ay, güneş vb. kültlere örnek verilebilecek yaygın unsurlardandır. Abdülkadir İnan, Hunlarda tespit edilen Gök-Tanrı, güneş, ay, yer-su atalar ve ölüer kültünün Türk kavimlerinde, muhtelif kültürlerin tesirleri altında kalmalarına rağmen, son devirlere kadar devam ettirilen kültlerden olduğunu belirtir (1986: 1).

‘Anasır-ı Erbaa’dan biri olan su, tüm toplumlar için önem arz etmektedir. Eskilerin diliyle ab-ı leziz olan su, yaşam döngüsünü sağlayan en önemli öğelerden biridir. Yaratılış mitosunda her şeyden önce suyun var olması toprağın suyun içinden çıkan bir avuç toprak vasıtasıyla oluşması bu savı destekler niteliktedir. Su kaynakları hem suyun öneminden dolayı hem de yer-su ruhlarını barındırmaları sebebiyle kült konusu olmuşlardır (Oymak, 2010: 43). Türk kültürü içerisinde yer alan su kültü hem Eski Türklerdeki Yer-Su inancının hem de Şamanizm’in bir birleşimi olarak açıklanabilir (Bayrak İşcanoğlu, 2017: 3). İnan da Çin kaynaklarının verdikleri haberlerden anlaşıldığına göre, eski Orta-Asya Şamanizm’inin esasları Gök-Tanrı, güneş, ay, yer, su, ata (cedd-i âlâ), ateş (ocak) kültleri olduğunu açıklar (1986: 2).

Türk kültüründe yer-su beraber kullanılan kavramlardır. Eski Türk yazıtlarında Iduk Yer-Sub olarak geçen koruyucu ruhların başında yer ile beraber su kültünün de geldiği görülür (Bayat, 2016: 248). Iduk, kutsal varlıklara sunulan hediyeler olarak kabul edilir. Bu hediyelerin, ruhları sevindirdiği ve onlardan gelecek olan cezaları engelleyeceğine inanılır. Özkul Çobanoğlu ise Türk kültüründe su kültünün, İslam öncesi Türk dininin esaslarından birisi olan “yer su” inancının uzantısı olarak değişik şekil ve kisveler altında hayatiyetini sürdürmekte olduğunu açıklar (1993, 361). Yani eski devirlerden bu yana suya duyulan saygı ve inanma devam ederek hem yaşayışımıza hem de halk edebiyatı ürünlerimizde kendini göstermektedir.

Folklor düşüncesinde ab-ı hayat ve ölüm suyu olarak ikilik gösteren su kültü mitolojik dünya modelindeki kozmogonik ve eskatolojik mitlerin yansımasıdır (Bayat, 2016: 248). Bengisu kavramının ölümsüzlük suyunu karşılarken dünyanın sular altında kalarak yok olacağı düşüncesi suya dayalı bir paradoks oluşturmaktadır. Ancak suyun farklı inanç sistemlerinde ve farklı toplumlarda ayrı manalar taşıdığını göz ardı etmemek gerekir. Hemen hemen her toplumda suyun yaratılışa kaynaklık ettiği ve yaşayanların sonu olacağı varsayımları olduğu rahatlıkla söylenebilir. Su, başlangıç madde olduğu gibi eskatolojik mitte de dünyanın sonunu getiren unsur olarak görülür (Bayat, 2016: 248). Nitekim, Bengisu kavramının ölümsüzlük suyunu karşılarken dünyanın

sular altında kalarak yok olacağı düşüncesi suya dayalı bir paradoks oluşturmakla beraber yukarıda ki açıklamaları destekler niteliktedir.

Suya dair başka bir söylem antik Yunan filozofu Aristoteles’e (M.Ö. 384-322) aittir. Onun görüşü şu şekildedir:

“Her şeyin kendisinden çıktığı, ancak kendisi sürekli olarak varlığını koruyan bir şeyin olması gerekir. İlkenin su olduğunu söylemektedir. (Bundan dolayı o, dünyanın suyun üzerinde yüzdüğünü söyler) Onu bu inancına götüren şey, herhalde her şeyin sıvı bir varlıktan beslendiği, sıcaklığın kendisinin de ondan çıktığı ve onunla varlığını sürdürdüğüne ilişkin gözlemi olmuştur (bir şeyin kendisinden meydana geldiği şey, onun ilkesidir), O görüşünü bu olgudan ve her şeyin tohumlarının nemli bir yapıda olması, suyun ise nemli şeylerin doğasının kaynağı olması olgusundan çıkarmıştır” (Aristoteles, 1996: 91).

Thales’in öğrencisi ve hemşerisi olan Anaximandros (M.Ö. 610- 545) hocasına karşı çıkararak suyun gücüne vurgu yapar ve şöyle der:

“Başlangıçta su ya da nem olmuş olsaydı, ısı ya da ateş hiçbir zaman var olmayacaktı. Çünkü su ateş doğurmaz, ancak tam tersine ateşi ortadan kaldırır.” (Guthrie, 1988: 38).

Bu durum, bizlere suyun gücünü göstermekle beraber onun her zaman özel bir yere sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Suya, düşüncelerinde yer veren bir diğer Antikçağ Yunan düşünürü Empedokles (M.Ö. 492- 432) dört öğeden her birinin; toprak, su, hava ve ateşin, en yüksek ve gerçek varlıklar olduğunu ileri sürer (Guthrie, 1988: 66). Empedokles, görüngüler dünyasını, bu dört kök-özdeğin değişen oranlardaki çeşitli birleşimlerinden oluşan bir şey olarak açıklamaktadır (Guthrie, 1988: 66). Ona göre, doğal yaratıklar gerçek değildir, yalnızca bu öğelerin rastlantısal birleşimlerinden ibarettir (Guthrie, 1988: 67). Bu şekilde o da diğer etmenler yanında suyu da hayatın yaşamın ana temeli olarak görenler arasında yer almıştır.

Türk boylarından Yakutlarda, Kazaklarda, Kırgızlarda ve Azerbaycan Türklerinde kısır kadınların sudan çocuk istemeleri ve bunun için çayın kenarında, تنها ağacın altında, boz at derisinin üstünde gecelemleri suyun ilk başlangıçtaki evlat verme işlevini koruduğunu gösterir (Bayat, 2016: 249). Bu bakımdan su bereketi temsil etmektedir. Nitekim çocuksuz olan kadınların bir bereket unsuru olarak gördükleri su kenarlarında suyun sahibinden yani iyesinden yardım istemeleri bundandır. Baharın müjdecisi olan yağmur, dirilişi su damlalarıyla haberdar eder. Eroğlu’nun;

yeryüzünde bereketi sağlaması, hem yağmur halinde gökten gelmesi hem de yerden çıkması açısından suyu tabiatın anası sayması (2017: 188) savımıza desteklemektedir.

İnsan farklı inanç sistemlerinde doğduktan ve öldükten sonra yıkanır. Mircea Eliade de karşımıza hangi dinsel bütün içinde çıkarsa çıksın, suyun her zaman aynı işlevleri koruduğunu, biçimleri çözdüğünü ve ortadan kaldırdığını, “günahları yıkadığını”, böylece hem saflaştırıcı hem de yeniden hayat verici olduğunu açıklar (2018: 171). Suyun buradaki asıl amacı temizlenmek ve arınmaktır. Temiz bir şekilde hayata başlamak ve kirden arınmış bir şekilde hayatın sonlandırılmasıdır. Bayat ise insanoğlunun öldükten sonra yıkanarak öteki dünyaya yola salınması ve gömüldükten sonra da mezarına su dökülmesi, suyun, sonla başlangıcın sınırını belirleyen esas unsur olduğunu hatırlatmaktan başka bir şey olmadığını dile getirir (2016: 249). Burada değinilmesi gereken husus suyun temizleyici bir rolünün olmasıdır. Nitekim Hıristiyan inancında doğan çocuğun belli bir yaşa geldiğinde, günahlı olarak dünyaya geldiği ve arınması gerektiği düşüncesi sonucunda vaftiz edilmesi, suya yüklenen mananın farklı bir inanç sistemindeki yansımasıdır. Eliade de bütün şamanlar için en az yılda bir kez, hatta ayda bir kez (yeni ay sırasında), suyla arınmalarının zorunluluğunu söyler (1999: 146). Bu durum suyla arınmanın kadim bir kökene sahip olduğunu gösterir.

2. “Türk Dünyasının Nağil Bağı Masal Bahçesi”nde Su Kültü

2.1. Tüccarın Kızı Masalı

Bu masalda tüccarın satmak istediği mallar ulaşım sırasında gölde belirsiz bir şekilde kaybolmaktadır. En son taşıma işleminde tüccar gölde ağlamaya başlar ve bu sırada suyun içinden biri çıkarak neden ağladığını sorar. Durumu, başından itibaren anlatan tüccara bu kişi yardım edeceğini ama karşılığında kızını gölün sahibinin oğluna vereceği konusunda söz ister.

Tüccar mallarını sağlam bir şekilde karşıya geçirir ticaretini yaparak iyi kâr eder. Kazasız bir şekilde yine memleketine döner ve başından geçen olayı kızına ve eşine anlatır. Verdiği sözü tutmak üzere kızını yanına alarak göle gider. Ve gölden çıkan adamı çağırır. Gölden çıkan adam, tüccarın kızını alarak göl sahibinin yanına götürür. Göl sahibinin oğluyla evlenen kız eşini bir türlü göremez.

Kızın annesi bir gün rüyasında kızının huzursuz olduğunu görünce tüccardan kızını alıp bir süreliğine yanına getirmesini ister. Tüccar göle giderek kızını bir haftalığına evine götürmek istediğini söyler ve kızını alır.

Kız, annesine durumu anlatınca annesi ona bir kese verir ve gece uyumadan su istemesini, suyu içmeyip bu deri kesenin içine bırakarak uyumuş numarası yapmasını, eşi gelip uyuyunca gaz lambasını alıp eşine bakmasını öğütler. Kız annesinin söylediklerini uygular. Ancak eşine baktığı sırada yanan gaz lambasındaki yağdan bir damla eşinin alnına damlar ve adamcağız yanar, acı çeker. Bu duruma sinirlenen gölün sahibinin oğlu kızı evine gönderir ve masal bu şekilde sonlanır.

Durmuş Arık, Türklerin geçmişten günümüze suya kutsallık atfettiğini ve ırmakların göllerin ve su kaynaklarının bir “iye/izi”si olduğunu vurgular (2017: 81). Söz konusu metin incelendiği zaman da “suyun sahibi” kavramının “su iyesi” ile bir paralellik kurduğu görülmektedir. Suyun sahibinin oğlu için kız istemesi ya da yardımcı kahramanın yaptığı iyilik karşılığında bu tarz bir söz alması yeryüzü yaşantısının su altı dünyasında da benzer bir şekilde devam ettiğini gözler önüne sermektedir.

2.2. Çarıs Masalı

Çarıs kimsesi olmayan ve geçimini çobanlık ile sağlayan birisidir. Bir gün koyununu otlatırken yanına tanımadığı adamlar gelir ve yakaladıkları turna balığı ile koyunu değiştirmek istediklerini söyler. Çoban ilk başta bu duruma sıcak bakmaz ancak daha sonra kabul eder ve balığın olduğu çuvalı alarak evinin yolunu tutar. Ancak yolda ilerlerken balık çuvaldan düşer. Çoban balığı alır çuvala koyar ancak bir süre sonra balık yine düşer. Balığa sinirlenip vuran Çarıs balığı yakalayarak yine çuvala koyar ama balık tekrar düşer. Bu duruma oldukça sinirlenen çoban, balığı yanından geçmekte olduğu göle fırlatır ve evine döner. Ertesi sabah kapısı çalar. Kapıyı açınca bir adamla karşılaşır. Adam ona, dün göle attığı balığın gölün sahibinin oğlu olduğunu, onun hayatını kurtardığı için gölün sahibi tarafından ödüllendirileceğini anlatır. Çobanı yanına alarak göle doğru yola koyulurlar. Gelen adam Çarıs’a, gölün sahibinin ne isterse vereceğini ama onun köpeğini isterse rahat ve huzurlu yaşayacağını dile getirir. Gölün sahibine giden Çarıs ondan köpeğini ister. Han ağlaya sızlaya kabul ederek köpeği verir. Çarıs, köpeği alarak evine döner. Ertesi gün köpeğin güzel bir kıza evdeki eşyaların da altın ve gümüşe döndüğünü görür. Hızlı bir şekilde gider ve kıza sarılır. Kız, yarın göl sahibinin oğlunun geleceğini söyler. Sahiden ertesi gün oğlan kapıda belirir. Oysa kız kapıya gelen oğlanın sevgilisidir. Sevgilisini Çarıs’ın evinden alıp götürmek istese de Çarıs bu duruma izin vermez.

Kızı almak isteyen gölün sahibinin oğlu Babasına giderek nişanlısını neden o çocuğa verdiğini sorarak geri alması gerektiğini yoksa ona bir daha baba demeyeceğini söyler. Babası oğluna, Çarıs’ın yanına gidip

saklambaç oynamalarını kim kazanırsa kızın onun olacağını söyler. Saklambaç oyununda kız Çarıs’a yardım eder. Göl sahibinin oğlu koyun, öküz ve altın ibikli kuş şekline girer ancak her seferinde Çarıs onu bulur. Oyunu Çarıs kazanır. Kızla beraber güzel mutlu yaşamaya başlar.

İnan, Ülgen’in üç büyük balık yaratıp onları yeryüzüne koyduğunu, ikisini yerin kenarına ve birini yerin tam ortasına yerleştirdiğini ve ortadaki balığın başının kuzey yönünde olduğunu eğer bu balık başını aşağı eğerse tufan, çok aşağı eğerse tüm dünyayı su basacağını belirtir (1986: 19-20). Fuzuli Bayat ise mitolojik tasavvurlarda Su ıssının (su sahibinin) genelde insan bazen de balık şeklinde görüntülendiğini ve nehir, ırmak ve pınar gibi çeşitli gruplara ayrıldığını belirtir (Bayat, 2016: 248). Özetini verdiğimiz Çarıs masalında da söz konusu balığın insan şekline girebilmesi ve aslında suyun sahibinin oğlu olması durumları Bayat’ın söylemlerini desteklemektedir. Bunun haricinde balığın insan şeklinin yanı sıra diğer hayvanların kılığına girebilmesi suyun verdiği bir edim olarak düşünülebilir. Suyun belli bir kutsallığa sahip olması onu diğer varlıklardan ayırmakla beraber yüceltmektedir.

2.3. Sihirli Çeşme Masalı

Akbaş dağının eteklerinde yüz yaşında bir dedeyle nine yaşar. Dedenin adı Seley ninenin adı Seyide’dir. Bu çiftin çocuğu olmaz. Dede bir gün uyumaktayken rüyasında bir kuşun kendisine yol gösterdiğini bir dere kenarına götürdüğünü o kuşun da daha sonra güzel bir peri kızına dönüştüğünü görür. Bu sırada nine onu uyandırınca güzel rüyası bölündüğü için baltasını alarak dağa odun kesmeye gider. Dağda ilerlerken altın tüylü yaralı bir kuşun kendisine doğru geldiğini görür. Ok saplanmış ayağını türlü bitkilerden elde ettiği ilaçlarla kaplar. İyileşen kuş yere konarak güzel bir peri kızına dönüşür. Kendisine yapılan bu iyilik karşılığında dedenin isteğini sorar. Dede bükülen belinin düzelmesini beyazlayan sakalının yok olmasını ister. Peri kızı akbaş dağı ardında bir çeşme olduğunu o çeşmenin suyunun gençleştirdiğini, hastalıkları yok ettiğini söyler. Peri kızı dağa giden yolun çok zahmetli olduğunu bu sebeple dedeye kendisini zor anlarda çağırması için 3 renkte tüy verir.

Dede evine gidip durumu eşine anlatır ve ertesi gün yola koyulur. Yolda sık ormanları geçemeyince tüyü yakar ve peri kızı onu kurtarır. Uçurumdan yuvarlanır ve bir tüy daha yakar peri kızı yardımına gelir. Dede dağda tipiye yakalanır, son tüyü yakar ve peri kızı kuş suretinde onu çeşmenin olduğu yere götürür. Bu su çok kuvvetli olduğundan 3 avuç içmesi gerektiğini aksi takdirde çok gençleşeceğini hatta bebekliğe bile dönülebileceğini anlatır. Dede üç avuç su içer ve uykuya dalar uyandığında

civan bir delikanlıya dönüşmüştür. Peri kızı ona yanında kalmayı davet etse de o eşinin yanına gitmek istediğini belirtir. Peri kızı adamın eşine olan sadakatini görünce bir şişeye de Seyide için su doldurarak dedeyi yolcu eder. Nine eşini görünce çok şaşırır. O da üç avuç su içer ve uykuya dalar. Uyandığında ince belli güzel bir kıza dönüşür. Bu durumu duyan padişah dededen suyu halkın yararı için ister. Ancak padişah tüm suyu kendisi içince uykuya dalar ve bebeğe dönüşmüş bir şekilde uyanır. Bu durumu duyan, işiten, gören halk padişahın ağgözlülüğüyle dalga geçer.

Masalda ihtiyarın çocuksuz olması söylemi her ne kadar arka planda yer alsada belli bir kesit sunmaktadır. Bu durum çocuksuzluk motifi olarak masalarda sıklıkla görülmektedir. Masal, çocuksuzluk bahsine girmesine rağmen daha çok çeşmenin ve suyun gençleştirici, yeni bir hayata başlangıç özelliği üzerine yoğunlaşmıştır. Bahaeddin Ögel Türk masallarında hayat suyuyla ilgili pek çok bilginin olduğunu aktarır (2010: 107) nitekim söz konusu masallardan birisi budur.

Türk masallarında su, su kültürü doğrultusunda hayat kaynağı, başka dünyalara açılan kapı, ruhların yaşadığı yer; güzelleştiren, gençleştiren, iyileştiren, güçlendiren, diriltiren, çirkinleştiren, kör eden-tedavi eden, kahramana şekil değiştiren bir tabiat parçasıdır (Türkan, 2012: 138). Masalda geçen çeşmeye ait suyun, insanı gençleştirmesi dışında bulunan diğer özelliği hastalıkları iyileştirmesidir.

İhtiyarın çeşmeye bir kuş vasıtasıyla ulaşması ve bu kuş şekline bürünen kişinin güzel bir peri kızı olarak tasvir edilmesi, çeşmenin ve suyun koruyuculuğunu üstlenmesi onun “su iyesi” olabileceğini kuvvetlendirmektedir.

2.4. Sihirli Göl Masalı

Bir zamanlar, bir yerde, bir çift yaşamaktadır. Kadın çok hastadır. Ne yemek yiyebilecek ne de konuşabilecek hali yoktur. Bir sabah eşinden yiyecek bir şeyler ister. Ancak evde yiyecek adına hiçbir şey yoktur. Adam da yaptığı derilerden bir parça alarak komşuları gezmeye çıkar. Tam bu sırada gözü evin önündeki su birikintisine takılır. Çöp, suyun akışını engellemektedir. Adam hemen bir kürek alarak suyun ve su köpüklerinin önünü açar. Daha sonra komşusuna gider ve deri karşılığında yiyecek un ister. Ancak Komşusu kendisinde derinin çok olduğunu ancak gözleri görmediği için gözlerine karşılık un verebileceğini söyler. İhtiyar adam eşinin aç hasta halini düşünerek kabul eder bu teklifi. İhtiyar fakir, unu sırtına yüklenerek göremeden evinin yoluna koyulur. Ancak evin yolunu bulamayınca bir ses işitir. Su köpükleri, ihtiyara neden aynı yerde dönüp dolaştığını sorar. Su köpüklerine başından geçeni anlatan ihtiyar adama

köpükler yardım edeceklerini söyler. Su sesini takip eden yaşlı adamı sihirli göle götürürler. Gözlerini sihirli gölün suyuyla yıkayan ihtiyarın gözleri açılır. Fakir ihtiyarın gözlerini alan zengin ihtiyarın ise gözleri açılmamıştır. Çünkü, zengin ihtiyar zamanında gözünü yeni açmış köpek yavrularını göle atar onlara zulmedermiş. Yine bir gün köpek yavrularını atacağı sırada göl kızarak zengin ihtiyarın gözlerine büyük bir dalga gönderir. O saatten sonra gözleri görmez olur. Gözleri iyileşen ve unu alan fakir ihtiyar eve gider ve eşine azık hazırlar.

Su kültürüne bağlı olarak kutsalla bütünleşme ve koruma sağlama çoğu zaman içilen veya vücuda sürülen su ile gerçekleştirilir (Oymak, 2010: 44). Buna benzer bir ifadeyi Eliade kurarak Thompson yerlileri için suyun, şamanların, savaşçıların, avcılarının ve balıkçıların koruyucu ruhu sayıldığını söyler (1999: 134). Masalda kör olan fakir ihtiyarın sihirli gölün suyuyla gözlerinin açılması Oymak’ın sözlerini desteklemektedir.

Kadriye Türkan, suyun birden fazla işlevi olduğunu dile getirmiştir (2012: 138). Bunlardan biri de kör etmesidir. Bu masalda bakıldığında ana anlatım ihtiyar ve hasta karısı üzerinde görülse de önemli olay örgüsünden biri, zengin ihtiyarın gözlerinin kör olma sebebi ve şeklidir. Suyun antropomorfik bir şekilde cezalandırma yetisine sahip olması aynı şekilde su köpüklerinin yol gösterici ve vefakâr bir yapıda görünmeleri suyun belli bir kutsilik taşımaya bağlanabilir.

Dere ve pınarları kirletmeme, temiz tutma aksi takdirde çarpılacağı şeklinde bir cezalandırma korkusu halen bu kültürlerin yaşamada etkili olmaktadır (Oymak, 2010: 51). Nitekim masalda bu tarz bir anlatımın olması zengin ihtiyarın cezalandırılması çocukları iyiye, güzele teşvik etmek için son derece önemlidir. Suya duyulan saygı, masaldaki bu anlatımla çocukluk itibarıyla bir değer yargısı olarak verilmektedir.

Burada durulması gereken bir diğer husus; Zengin ihtiyarın gözünü ceza yoluyla kör eden göl, fakir ihtiyarın gözünü ödül mahiyetinde açar. Gölün cezalandırıcı ve ödüllendirici bir fonksiyona sahip olması onun kutsiyetine ve bu özelliğinin kabulüyle alakalıdır. Fikret Türkmen, suyu hayatın kaynağı ve potansiyel gücü, imkânların sonsuzluğunu da temsil ettiğini dile getirirken suyun şekilsizliğin, kaynakların kaynağı olmasının ve bütün umutların onda toplanmasının sembolü olarak görür (2013: 13).

2.5. Yiğit Puruş Masalı

Bir yerlerde yiğit Puruş adında bir genç yaşamaktadır. Bu genci han bir gün yanına çağırır ve kus adlı balığın kemiğini bulmasını ister. Puruş yola çıkar ve yolda bir ihtiyarla karşılaşır ona kus balığını nerde bulacağını danışır. O da nehir kenarından gitmesini söyler. Nehrin kenarında

ilerlerken Puruş bir kayaya mihlanmış bir balık görür ve onu kurtarır. Balık kendisini kurtaran bu gence karşılık olarak kus balığının kemiğini verir. Hana kemiği götüren gençten han bu sefer de tsus balığının kemiğini bulmasını ister. Puruş, yola koyulur ihtiyara gidip danışır. İhtiyar nehrin kıyısında bulabileceğini belirtir. Tam bu sırada ırmaktan bir ejderha çıktığını gören Puruş, Kırlangıç yuvasına doğru hareket eden bu ejderhayı öldürür. Hayatları kurtulan kırlangıçlar gelerek Puruş’un bu yardımı karşılığında ne yapabileceklerini sorarlar. O, tsus balığının kemiğini ister. Kırlangıçlar da bulup getirir. Hana tsus balığının kemiğini götüren Puruş’tan han bu sefer Aksulu isimli kızı bulup getirmesini ister. İhtiyarın yanına giden Puruş durumu anlatınca ihtiyar şungar olmuş kanatları arasına genç kahramanı alarak ırmağın karşısına geçer. Ormanın içinde kapısız, penceresiz bir ev gören Puruş, kılıcıyla eve vurur. Evin altı üstüne gelince, kapıyı bulan Puruş Aksulu’yu alır hana götürür. Hanın Puruş’a hiçbir şey vermediğini öğrenen Aksulu, hanın ve adamlarının karga olmaları için beddua edince onlar kargaya dönüşür. Puruş han, Aksulu da onun eşi olur.

Su iyesinin çoğunlukla balık şeklinde görüldüğünü yukarıda belirtmiştik. Bu masalda kahraman Puruş’un yolda bir balıkla karşılaşması ve ondan yardım istemesi bu balığın yardıma cevap vermesi su kültürüyle bağlantılı olaylar düşünülebilir. Nitekim daha sonra suyun içinden çıkan ejderha farklı inançlarda kötü su iyesine delalet eder. Fuzuli Bayat’ın ejderhaya dayalı düşünceleri şu şekildedir: “Biçimsiz şekli ile kaos olarak algılanan su, ejder (yilbüke) şeklinde tasavvur edilmiştir. Ejderhanın ağaçla, bitki ile yeşillikle alakalandırılması da onun dolayısı ile su kültürüne bağlı olduğunu gösterir ve kaostan kozmosun doğuşunu simgeler” (2016: 256). Söz konusu masalda hem yardıma yardım ederek karşılık veren iyi su iyesi hem de suyun içinden kötü su iyesi olarak kabul edilen ejderhanın çıkması suyun da iyi ve kötü iyelerinin olduğunu gözler önüne sermektedir.

SONUÇ

İnanç dairesi içinde bulunan su kültürü edebi metinlere de sirayet etmiştir. İncelediğimiz masal metinlerinde suyun farklı işlevleriyle karşılaşmıştır. Suyun arındırıcılığı, gençleştirici özelliği, yardımseverliği bu işlevlerden bazılarıdır. Özellikle suyun Türk toplumları için özel bir konumda olduğu söz konusu masal incelemeleriyle daha iyi anlaşılmıştır. İncelenen beş masalın her biri farklı bir Türk boyuna ait masalı teşkil etmektedir. Bu masallar Türkmen masalı olan “Tüccarın kızı”, Şor masalı “Çarıs”, Uygur masalı “Sihirli Çeşme”, Hakas masalı “Sihirli Göl” ve Tatar masalı olan “Yiğit Puruş”tur. Bu masalların ortak özelliği suyun farklı

anlatım unsurlarıyla aynı fonksiyona sahip olmasıdır. Söz konusu fonksiyon suyun kutsallığıdır.

İncelenen masalarda su kültürünün izleri bariz derecede kendisini belli etmektedir. Her ne kadar masal metinleri olağanüstülükler içeren kahramanları reel dünyanın yaşayanları olmasa da kültürel aktarım aracı olan bu metinlerde suya dair inanç yapısını görmek mümkündür. Bu açıdan yapılan analizlerde su kültürünün masalarda yardım edici bir işlevde bulunduğu görülmüştür. Özellikle suyun bir sahibinin olduğu söylemi ya da şekil değiştiren bir peri kızı tarafından korunması “Türk su kültürü”nde geçen “su iyesi”ni hatırlatmakla beraber destekler niteliktedir. Sonuç olarak incelenen Türk dünyasının farklı bölgelerine ait olan beş masalda da su kültürüne ait unsurlar tespit edilmiştir. Masalarda suyun bir sahibinin olduğu söylemi ve suyun antropomorfizm yoluyla ön plana çıkartılması bir olağanüstülük ya da tek boyutluluktan ziyade suyun bir iyesi olduğu düşüncesiyle beraber suya duyulan saygının bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

- Arık, D. (2017). *Kutsal Mekân ve Ziyaret Fenomeni*. (Ed.). Durmuş Arık & Ahmet Hikmet Eroğlu. içinden Halk İnançları. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (Çev.). Ahmet Arslan, 2. Basım, İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Bayat, F. (2016). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. Üçüncü Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bayrak İşcanoğlu, İ. (2017). Kırgız Kültüründe Su Kültü ve Bağımsızlık Sonrası Kırgız Kadın Yazarların Eserlerine Yansıması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2*, 296-396.
- Boratav, P. N. (2016). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu.
- Çobanoğlu, Ö. (1993). Türk Kültür Tarihinde Su Kültü. *Türk Kültürü 361*, 32-42.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (Çev.). İsmet Birkan. 1. Basım. Ankara: İmge Yayınları.
- Eliade, M. (2018). *İmgeler ve Simgeler*. (Çev.). Mehmet Ali Kılıçbay, 3. Basım. İstanbul: Doğu Batı.
- Eroğlu, A. H. (2017). *Geleneksel Türk İnanışları*. (Ed.). Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu. içinden Halk İnançları. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gamberova, Ş. & Dadaşova Z. (2018). *Türk Dünyasının Nağil Bağı Masal Bahçesi*. Ankara: Türksoy Yayınları.
- Guthrie, W. K. C. (1988). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. (Çev.). Ahmet Cevizci. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. 3. Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaya, D. (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oymak, İ. (2010). Anadolu'da Su Kültünün İzleri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15(1)*, 35-55.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sakaoğlu, S. (2015). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkan, K. (2012). Türk Dünyası Masallarında Su Kültü. *Milli Folklor 93*, 135-148.

Türkmen, F. (2013). *Yer Yer Değilken; Su, Su İdi*. (Ed.). Nurettin Demir. Geleneksel Türk Sanatında ve Edebiyatımızda Su, 13-23, Ankara: SFN.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Bir ögeyi paylaşan ve bu öge çevresinde birleşen topluluk halk olarak tanımlanır. Kültür ise ait olduğu toplumun değerlerini yansıtan geleneği gelecek kuşaklara taşıyan unsurların tamamını kapsayan bir kavramdır. Bir halk kitlesi tarafından uygulanan pratikler ise gelenek olarak kabul görür. Kültürü yansıtan gelenekler farklı alanlarda ve farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu alanların başında ise edebiyat ürünlerinin geldiği rahatlıkla söylenebilir. Türk sözlü kültüründe destan, halk hikâyesi, mâni, efsane, türkü, koşma vb. pek çok ürün yer alır. Kültür dairesi içinde yer alan halk edebiyatı ürünleri başlangıçta sözlü olarak yaratılır ve bu şekilde dilden dile dolaşır. Ancak daha sonra yazıya aktarılarak kuşaklar arası aktarımı sağlar. Türk halk edebiyatının anonim ürünlerinden olan masallar bir formel ifadeyle başlayan kahramanları normal özellikler sergilediği gibi olağanüstülükler de içeren mekan ve şahıs isimlerinin soyut bir çerçeve çizdiği sonu çoğunlukla iyi biten sözlü anlatılardır. İlk formları belli bir anlatıcı tarafından şifahî bir şekilde aktarılan masallar daha sonraki dönemlerde diğer sözel edebi ürünler gibi yazıya geçirilmiştir. Masal özellikle çocukların ilgisini çeker. Onların hayal dünyasına tesir eder. Ve bünyesinde barındırdığı geleneksel ve kültürel kodları bu şekilde gelecek nesillere aktarma durumunu üstlenen metinler olarak günümüze ulaşmıştır. Masal bu çalışmanın temel taşıdır. Bu metinler anlatanı ve dinleyeni kendi atmosferine sokan bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple Masallar her ne kadar çocuklar için varsayılsa da hemen hemen her yaş grubu için ilgi çekicidir. Söz konusu metinler folklorun eğlendirme ve geleneği taşıma işlevlerini kullanarak hoşça zaman geçirtmektedir. Masal tüm toplumlar için önem arz eden bir üründür. Nitekim bu sebeptendir ki MaxLüthi, Kaarle Krohn, Joseph Jacobs, Stith Thompson Ziya Gökalp, Saim Sakaoğlu vb. nice araştırmacı, bilim adamı bu ürünler üzerinde durmuş araştırmalar gerçekleştirmiş tanımlar ve tasnifler ortaya koymuştur. Masallar pek çok gelenek unsurunu kendisinde barındırmaktadır. Bir topluma ait yaşayış şekli, barınma özellikleri, söz kalıpları, inanç dairesi, giyim kuşam, sofraya kültürü gibi kültürel öğeleri masallarda bulabiliriz. Bunun yanı sıra masallarda yer alan diğer bir kültürel öğe kült olarak karşımıza çıkar. Toplumların saygı duyduğu unsurlar olarak tanımlanabilecek olan kült kavramı, toplumların tamamında var olan geleneksel öğelerden yalnız biridir. Bazen farklı kültürlerde aynı kültler görülse de toplumların birbirinden farklı kültleri de olabilmektedir. Su, ateş, dağ, ay, güneş vb. sık görülen ortak kültlerden bazılarıdır. Bu çalışmanın asıl amacını masallarda geçen su kültünün tespiti ve Türk Kültür dairesinde yer alan masallardaki su kültünün kullanımının analizi teşkil eder. Su hayatın devamı için gerekli maddelerden biridir. Suyun canlılar için son derece önemli olması ve onun eksikliğinin hayatın sonu olarak görülmesi onun kutsi bir madde olmasına yol açtığı rahatlıkla söylenebilir. İnsanın doğduktan sonra ve ölünce yıkanması hatta mezarlığının sulanması farklı kültürlerde görülen bir uygulamadır. Suyun arındırıcı, huzur verici, diriltici pek çok fonksiyonu bulunur. Bu söylemler doğrultusunda suyun kültürel zeminde kült olarak karşımıza çıkması kadar doğal

bir durum yoktur. Bundan ötürü o saygı duyulan, tapınılan aynı zamanda korkulan bir maddedir. Çünkü onun bir ruha sahip olduğu kanısı kızdırıldığı takdirde cezalandırıcı bir hüviyete sahip olabileceği düşüncesini beraberinde getirir. Daha önce masal, kült, su kültü kavramları üzerine pek çok çalışma yapılsa da farklı Türk boylarına ait masalların bir arada ve su kültü perspektifinde incelenmemiş olmasından ötürü bu tarz bir çalışmanın gerekliliği hasıl olmuştur. Bu açıdan, Türksoy tarafından yayımlanan “Türk Dünyasının Nağil Bağı Masal Bahçesi” isimli eserde yer alan masallar beş alt başlık halinde şu şekilde incelenmiştir: ilk olarak Türkmen masalı olan ‘Tüccarın kızı’ özetlenmiş daha sonra metin içinde yer alan “suyun sahibi” kavramının su kültündeki karşılığı farklı kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda irdelenmiştir. İkinci olarak Şor masalı “Çarıs” özetmiş ve masalda tespit edilen balığın insan şekline girebilmesi ve aslında suyun sahibinin oğlu olması söylemleri su kültü bağlamında açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü olarak Uygur masalı ‘Sihirli Çeşme’de geçen çeşmeden akan suyun, insanı gençleştirmesi ve bunun dışında yer alan diğer özelliği hastalıkları iyileştirmesi; dördüncü olarak Hakas masalı ‘Sihirli Göl’de suyun antropomorfik bir şekilde cezalandırma yetisine sahip olması aynı şekilde su köpüklerinin yol gösterici ve vefakâr bir yapıda görünmeleri suyun belli bir kutsilik taşıması ve son olarak Tatar masalı olan “Yiğit Puruş”da suyun içinden çıkan ejderha, su kültü çerçevesinde ve daha önce yapılmış olan kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda analiz edilecektir. Konu bahis olan masalların seçilmesinde su kültünün bariz olması etkili olmuştur. Araştırmanın farklı yönlere sapmaması için çalışma beş masalla sınırlı tutulmuştur. Özellikle masalların farklı Türk boylarından seçilmesi su kültünün ortak kültürümüzü yansıtabileceğinden ötürüdür. Çalışma neticesinde ulaşılan su kültüne dair doneler sonuç kısmında analiz edilmiştir.

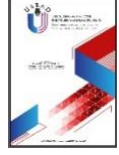
EXTENDED ABSTRACT: A community that shares an item and unites around it is defined as a folk. Culture, on the other hand, is a concept that includes all of the elements that carry the tradition that reflects the values of the society to which it belongs. Practices implemented by a mass of people are accepted as tradition. Traditions that reflect culture appear in different areas and in different ways. It can be easily said that literary works come first among these areas. In Turkish oral culture, epic, folk tale, mâni, legend, folk song, koşma etc. There are many products. Folk literature products within the cultural department are initially created orally and in this way circulate from language to language. However, it provides intergenerational transfer by being transcribed later. Tales, one of the anonymous products of Turkish folk literature, are verbal narratives whose heroes begin with a formal expression exhibit normal characteristics, as well as extraordinary features, where the names of places and people draw an abstract frame and end well. Tales, whose first forms were conveyed orally by a certain narrator, were written like other verbal literary products in later periods. The fairy tale especially attracts the attention of children. It affects their imagination. And it has reached today as texts that assume the case of transferring the traditional and cultural codes it contains to future generations.

The fairy tale is the cornerstone of this work. These texts have a feature that puts the narrator and the listener into their own atmosphere. For this reason, although Tales are assumed for children, they are interesting for almost every age group. The texts in question spend a pleasant time using folklore's entertaining and traditional functions. Masal is an important product for all societies. As a matter of fact, it is for this reason that MaxLüthi, Kaarle Krohn, Joseph Jacobs, Stith Thompson Ziya Gökalp, Saim Sakaoğlu etc. Many researchers, scientists focused on these products, carried out researches, and presented definitions and classifications. Tales contain many elements of tradition. We can find cultural elements such as life style of a society, housing characteristics, word patterns, belief system, dressing, table culture in fairy tales. In addition, another cultural element in fairy tales appears as cult. The concept of cult, which can be defined as the elements respected by societies, is only one of the traditional elements that exist in all societies. Sometimes, although the same cults are seen in different cultures, societies may also have different cults. Water, fire, mountain, moon, sun etc. are some of the common cults seen frequently. The main purpose of this study is the determination of the water cult in fairy tales and the analysis of the use of water cult in the tales in the Turkish Culture department. Water is one of the essential substances for the continuation of life. It can be easily said that water is extremely important for living beings and its deficiency is seen as the end of life, causing it to become a sacred substance. It is a practice seen in different cultures to wash a person after birth and even to water the cemetery. Water has many purifying, peaceful and revitalizing functions. In line with these discourses, it is quite natural for water to appear as a cult on cultural grounds. For this reason, it is a substance that is respected, worshiped and feared. Because the opinion that she has a soul brings with it the thought that if it is angry, she can have a punitive personality. Although there have been many studies on the concepts of fairy tales, cult, and water cult before, the necessity of such a study has arisen due to the fact that the tales belonging to different Turkish tribes were not analyzed together and in the perspective of the water cult. In this respect, the tales in the work titled "Türk Dünyası nağil Bağı masal Bahçesi" published by Türksoy are examined under five subheadings as follows: First of all, the Turkmen tale "Tüccarın Kızı" was summarized and then the equivalent of the "owner of water" concept in the water cult was examined in line with the information obtained from different sources. Secondly, the "Çarış" Şor tale was summarized and the discourses of the fish that are determined in the tale to become human and actually the son of the owner of water were tried to be explained in the context of the water cult. Thirdly, the Uighur fairy tale The water flowing from the fountain in the 'Magic Fountain' rejuvenates people and the other feature besides this is that it heals diseases; fourthly, the ability of water to punish in an anthropomorphic way in the Khakas tale 'Magic Lake', the same way the water bubbles appear in a guiding and faithful structure, the water carries a certain sacredness and as a end the dragon coming out of the water in the Tatar tale 'Yigit Puruş' It will be analyzed within the framework of the culture and in line with the information

obtained from previously made sources. The obvious water cult has been effective in choosing the tales that are the subject. The study was limited to five tales in order not to deviate the research in different directions. Especially the selection of tales from different Turkish tribes is because the water cult can reflect our common culture. The data regarding the water cult obtained as a result of the study were analyzed in the conclusion part.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

GPT3: DALL-E VE JL2P EKSENİNDE VERİ GÖRSELLEŞTİRME VE HAREKETLENDİRME ÜZERİNE BİR İNCELEME

GPT3: DALL-E AND JL2P ON AXIS OF DATA VISUALIZATION AND MOTION
A REVIEW ON

Ezgi ŞEN

Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı, Anadolu Üniversitesi,
Eskişehir/Türkiye.

Fine Arts Institute, Graphic Major Art, Anadolu University,
Eskişehir/Turkey.

ezgisentr@gmail.com

ORCID ID: 000-0003- 2886-7098

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbadd.871726

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 31.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Şen, E. (2021). GPT3: DALL-E ve JL2P Ekseninde Veri Görselleştirme ve Hareketlendirme Üzerine Bir İnceleme. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 253-280.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbadd>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Teknolojik evrimin güçlü sembollerinden biri olan yapay zekâ, derin öğrenme alanındaki güncel gelişmeler doğrultusunda hızla ilerleme kaydetmektedir. Bu ilerlemenin somut çıktılarında biri olan GPT3 sistemi (üretici ön-eğitilmiş dönüştürücü-generative pre-trained transformer3) derin öğrenme dil modeline bağlı olarak, veri görselleştirme alanında hızla gelişmektedir. OpenAI tarafından geliştirilen GPT3'ün bir ürünü olan Dall-e, doğal dilde ifade edilen metinleri görüntüye dönüştüren yapay bir sinir ağıdır. Dall'e 12 milyar civarında parametrenin anlamını tanıyarak kendisine verilen cümleleri daha önce hiç yapılmamış görsellere dönüştürebilmektedir. Dall-e sistemine benzer bir şekilde çalışan bir diğer sistem ise, JL2P (Joint Language to Pose) olarak adlandırılan doğal dile dayalı poz tahmini çalışmasıdır. JL2P uygulamasında tıpkı Dall-e de olduğu gibi yazı temelli bir aksiyon söz konusudur. Bu sistemde verilen sözel girdiye göre ilgili karakter, kendisinden istenen hareketi görsel olarak gerçekleştirebilmektedir. Bu durum animasyon ve oyun tasarımı alanında sadece sözel ifadeler üzerinden karakter görselleştirmelerinin ve hareketlerinin kolaylıkla yapılabileceğini göstermektedir. Bu makale, yapay zekânın veri görselleştirme ve hareketlendirme becerilerinin getirmiş olduğu güncel gelişmeleri, disiplinler arası bir bakış açısıyla okuyucuya aktarmayı amaçlamaktadır. Yapay zekâ ve veri görselleştirme alanındaki çalışmalar, tasarımcıların hikaye panosu (storyboard) oluştururken ya da beyin fırtınası (brainstorming) yaparken ilham almalarını sağlayabilecek bir sistemin kapılarını aralamaktadır. Bu alanda yapılan araştırmalar, tasarımcı ve yapay zekâ ilişkisinin yaratıcılık, üretkenlik, hız gibi kavramlar üzerinden değerlendirilmesi adına önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, GPT3, GPT3 Dall-e, JL2P, Tasarım

Abstract: Artificial intelligence, one of the powerful symbols of technological evolution, progresses rapidly in line with current developments in the field of deep learning. One of the concrete outputs of this progress, the GPT3 system (producer pre-trained converter-generative pre-trained transformer3) is rapidly developing in the field of data visualization, depending on the deep learning language model. Dall-e, a product of GPT3 developed by OpenAI, is an artificial neural network that converts texts expressed in natural language into images. By recognizing the meaning of around 12 billion parameters to Dall, it can transform the sentences given to Dall into visuals that have never been done before. Another system that works similar to the Dall-e system is the natural language-based pose prediction study called JL2P (Joint Language to Pose). In the JL2P application, there is a text-based action just like Dall-e. According to the verbal input given in this system, the relevant character can perform the desired movement visually. This situation shows that character visualizations and movements can be easily done only through verbal expressions in the field of animation and game design. This article aims to convey to the reader the current developments brought about by the data visualization and activation skills of artificial intelligence with an

interdisciplinary perspective. Studies in the field of artificial intelligence and data visualization open the door to a system that can inspire designers while creating storyboards or brainstorming. Research in this field is important for evaluating the relationship between designer and artificial intelligence through concepts such as creativity, productivity, and speed.

Keywords: Artificial Intelligence, GPT3, GPT3 Dall-e, JL2P, Design

GİRİŞ

Teknolojik dönüşüm ve bilgi çağı, daha önce insanlar tarafından üstlenilen bazı rollerin yerini almaya başlayarak dijitalleşmenin varlığına işaret etmiştir. Son yıllarda ise, insanların iş ve sosyal yaşamının neredeyse her alanında yer almaya başlayan yapay zekâ, dijitalleşen dünyanın güçlü sembolleri arasında yerini almıştır. Schwab'a göre, dijitalleşme kavramı en genel tanımla otomasyona işaret etmektedir. Bu durum insan gücünden makine iş gücüne geçişi (otomasyonu) ortaya çıkarmıştır. Dijitalleşme ile artan bilgi-temelli ürünler ve teknolojik yenilikler, insan zekâsının değerini öne çıkartmıştır. İnsan zekâsının örnek alınarak oluşturulan yapay zekâ ise bu dönüşümün en somut örneklerinden biridir.

Yapay zekâ doğal dil kullanma, bellek, nesnelere tanıma gibi insan zekâsına özgü bazı özelliklerin biyolojik olmayan bir yapı içerisinde var olmasıdır. Yapay zekâ insanların yer aldığı birçok alanda (bankacılık, telekomünikasyon, kişisel asistanlar, eğitim, sağlık, savunma sanayi vb.) aktif olarak üretimler gerçekleştirmektedir. Bu alanların yanı sıra çizim, tasarım, görselleştirme, hareketlendirme gibi alanlarda da yapay zekânın birtakım gelişmeler göstermekte olduğu da bilinmektedir. Bu gelişmelerden en güncel ve dikkat çekici olanları, yapay zekâ ile veri görselleştirme ve hareketlendirme alanında yeni bir dönemin kapılarını aralayan GPT3 Dall-e ve JL2P'dir.

1. YAZI TEMELLİ VERİ GÖRSELLEŞTİRME: GPT3 DALL-E

Bu bölümde Dall-e'nin veri görselleştirirken oluşturduğu illüstrasyonlar ve farklı stillerde işlediği görüntülerin tasarım alanındaki etkisi, bir grafik tasarımcı bakış açısıyla değerlendirilip okuyucuya sunulmaktadır.

Sayısal ve sözel verilerin görselleştirilme tarihinin çok eskilere dayandığı bilinmektedir.

"Görselleştirmenin ilk örneklerinden olan geometrik diyagramlar, yıldızların konumu ve diğer ruhani değerler

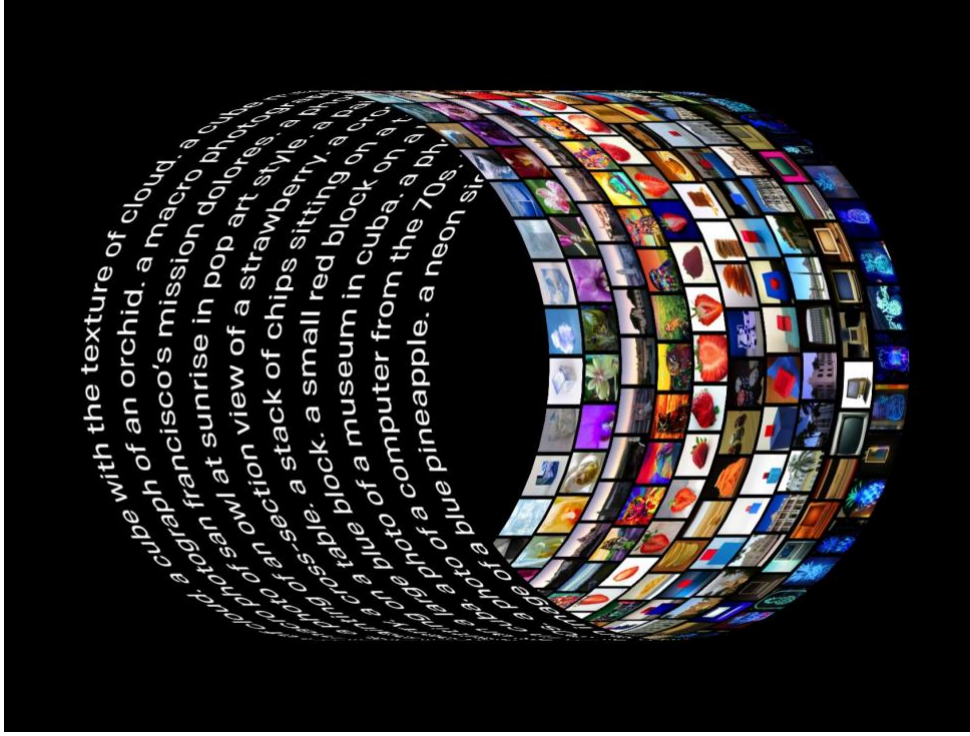
hakkında üretilen tablolar ile gerek yön bulma gerek keşfe çıkma amacıyla hazırlanan haritaların yapımında görülmüştür. İmgeleri doğrudan toparlamak ve matematik temelli tablolara kaydetmek konusunda da öncü girişimler görülmüştür. Bu girişimler, görselleştirme yönetiminin başlangıcını oluşturan ilk adımlardır” (Güler, 2008).

Veri görselleştirmesinin birçok alanla da etkileşimde olduğu açıktır.

“Veri görselleştirmesi, kendi gelişim süreci içerisinde farklı disiplinlerle etkileşim göstermekle beraber birçok görsel iletişim türüyle de etkileşim içerisinde olmuştur (Friendly, 2006). Veri görselleştirmesinin ilk adımının yazı olduğu söylenebilir. Yazı, İnsanların duygu ve düşüncelerini, bazı işaret ve sistemleri kullanarak meydana getirdikleri bir ifade biçimidir. Yazı, insanların yaşamının her alanında kullandığı bir iletişim biçimidir. Günümüzde bu iletişim biçimi, sayısal teknolojilerde bir bilgisayara veri görselleştirmesini sağlayabilecek konuma gelmeye başlamıştır. Makine öğrenmesine bağlı derin öğrenme alanındaki güncel gelişmeler, makinelerin çizim yapma, görselleştirme, stil kopyalama gibi yetilerinin hızla gelişmesine olanak sağlamaktadır. Makine öğrenmesi ‘Etkili ve hatasız tahmin yapabilen algoritmaların tasarlanmasından oluşmaktadır” (Mohri vd., 2012).

Bir diğer ifadeyle “Makine öğrenmesi alanı, deneyim ile otomatik olarak gelişen bilgisayar programlarının nasıl oluşturulabileceği ile ilgilenmektedir” (Mitchell, 1997). Örneklendirmek gerekirse, “Bir bilgisayara karşı Scrabble (veya başka bir oyun) oynadığınızı hayal edin. Başlangıçta her seferinde yenebilirsiniz, ancak birçok oyundan sonra sizi yenmeye başlar, ta ki sonunda asla kazanmayana kadar. Ya sen kötüleşiyorsun ya da bilgisayar Scrabble'da nasıl kazanılacağını öğreniyor. Sizi yenmeyi öğrendikten sonra, devam edip aynı stratejileri diğer oyunculara karşı kullanabilir, böylece her yeni oyuncuyla sıfırdan başlamaz; bu bir genelleme biçimidir (Zicari, 2018)”. Makine öğrenmesine bağlı derin öğrenme ise, "insan beyninin karmaşık problemler için gözlemeleme, analiz etme, öğrenme ve karar verme gibi yeteneklerini taklit etmeyi amaçlayan bir makine öğrenme sınıfıdır (Najafabadi vd., 2015)”. Bilgisayarlar derin öğrenmeyle kendi kendine öğrenebilir görüntü, ses ve metin gibi verileri anlamlandırıp soyutlayabilmektedir.

Derin öğrenme kullanılarak oluşturulan GPT3 Dall-e, yazı ile ifade ettiğimiz birçok cümleyi görselleştirebilen yapay bir sinir ağıdır.

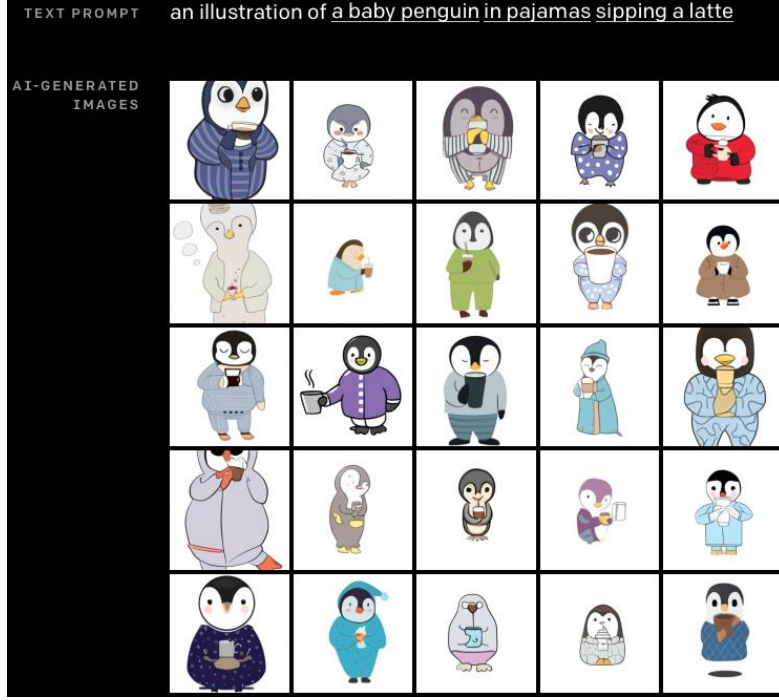
Görsel 1: Veri görselleştirme üzerine temsil görsel (OpenAI, 2021)

Dall-e olarak adlandırılması, Salvador Dali ve Pixar'ın Wall-e karakterinden ilham alarak oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. GPT3 Dall-e metin ve görüntülerden oluşan veri seti kullanılarak, yazılardan görüntü oluşturmak üzere 12 milyar parametre ile yaratılan yapay bir sinir ağıdır (Openai, 2021). Dall-e, hayvanları ve nesnelere antropomorfize edebilir, metinleri mevcut görüntülere dönüştürebilir ve aynı sahnedeki bir görüntünün farklı stillerde işlenmesini sağlayabilmektedir. Dall-e çalışmasında kullanılan metin görüntü sentezinin temelleri 1983'lere kadar uzanmaktadır. "Metin-görüntü sentezi 1983 yılına kadar uzanıyor ve önemli bir evrime işaret ediyordu (Koh vd., 2020)" Üretken çekişmeli ağlardaki (GAN) gelişmeler uçtan uca eğitilebilir, foto-gerçekçi metin-görüntü üretimine olanak tanıyarak veri görselleştirme alanının gelişimine katkı sağlamıştır. Aşağıda GPT3 Dall-e tarafından ortaya konan illüstrasyonlar, farklı stil ve kompozisyondaki çizimler ve emojiler adım adım analiz edilerek okuyucuya sunulmuştur.

Yazı ve görselleştirme sisteminin çalışma biçimi aşağıda verilmiştir. Öncelikle, görselleştirilmek istenen konu ile ilgili bir cümlenin oluşturulması gerekmektedir.

Metin/Cümle: Pijamalı bebek penguen lattesini yudumlarırken.

Yapay zekâyla oluşturulan illüstrasyonlar:

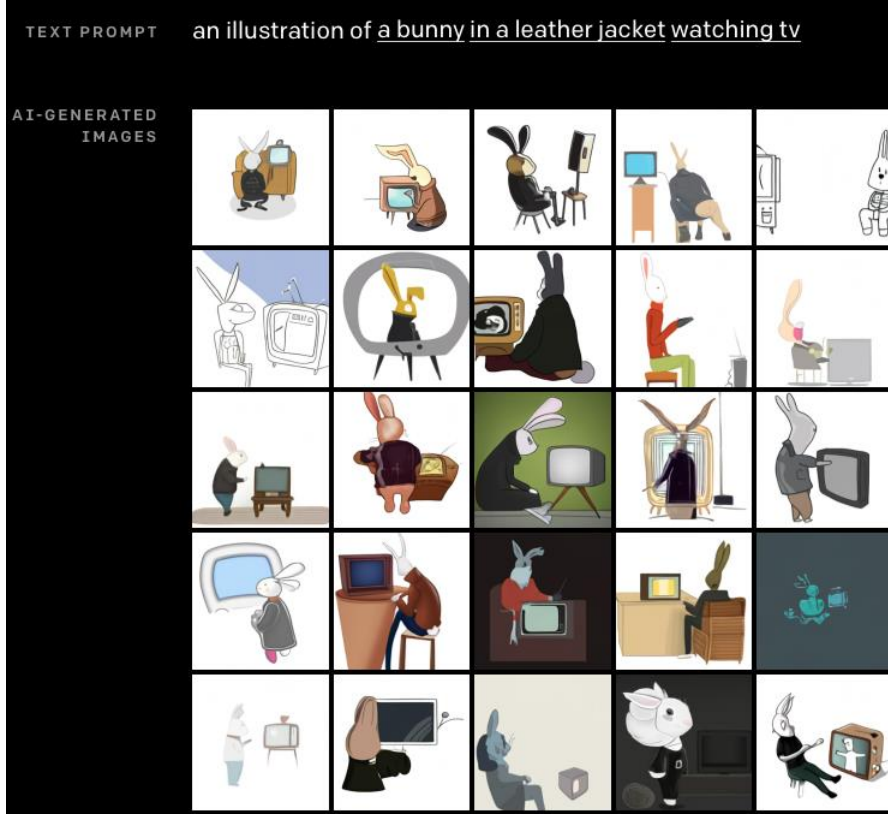
Görsel 2: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan İllüstrasyonlar (Gpt3 dall-e, 2021)

Görsel 3: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan İllüstrasyonlar (Gpt3 dall-e, 2021)

Metin/Cümle: Deri ceketli bir tavşan televizyon izliyor.

Yapay zekâyla oluşturulan illüstrasyonlar:

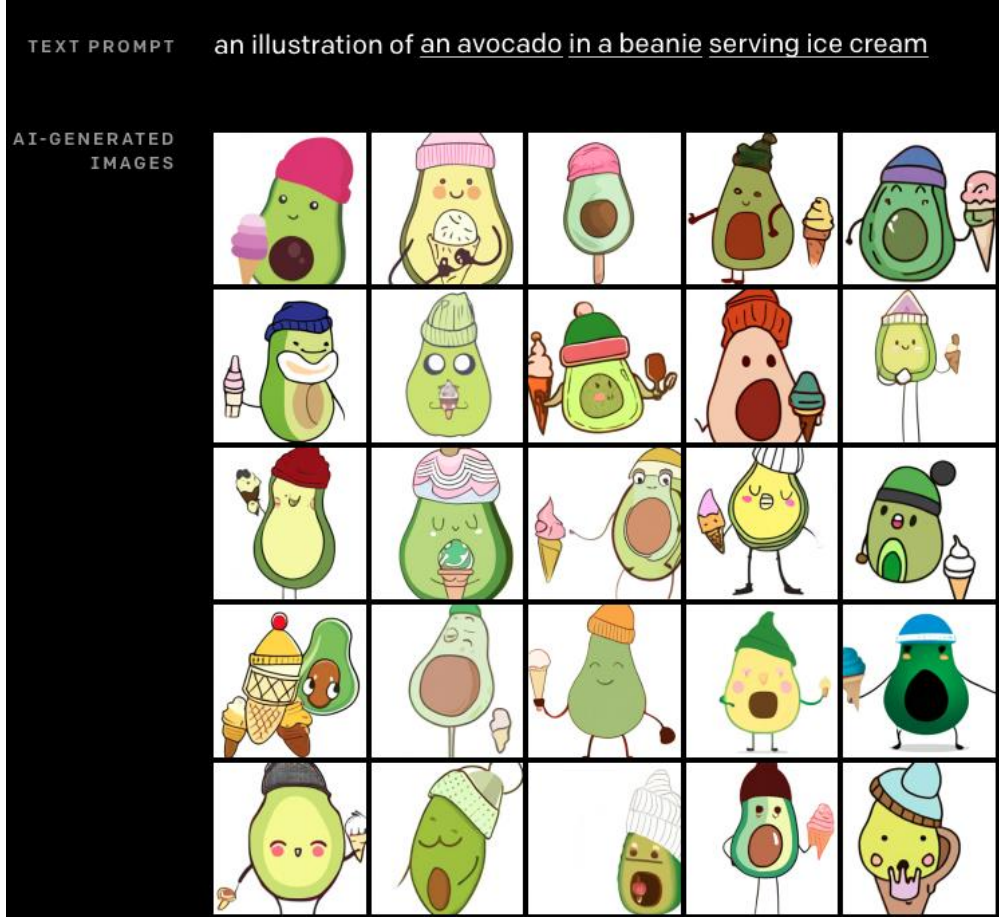
Görsel 4: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan İllüstrasyonlar (Gpt3 dall-e, 2021)

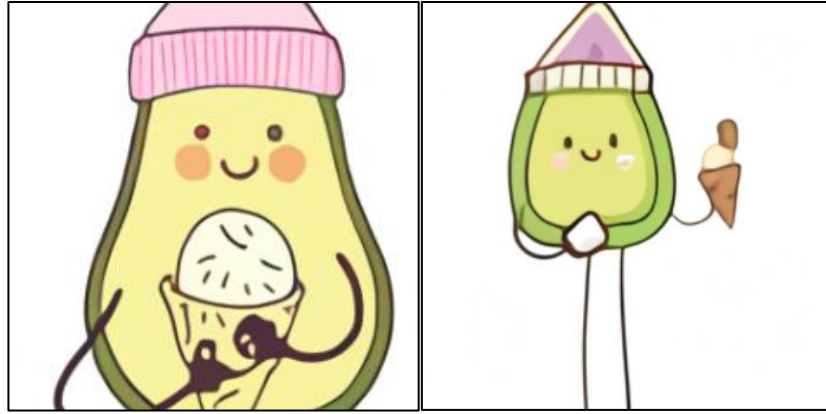
Görsel 5: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan İllüstrasyonlar (Gpt3 dall-e, 2021)

Metin/Cümle: Bereli avokado dondurma alıyor.

Yapay zekâyla oluşturulan illüstrasyonlar:

Görsel 6: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan İllüstrasyonlar (Gpt3 dall-e, 2021)

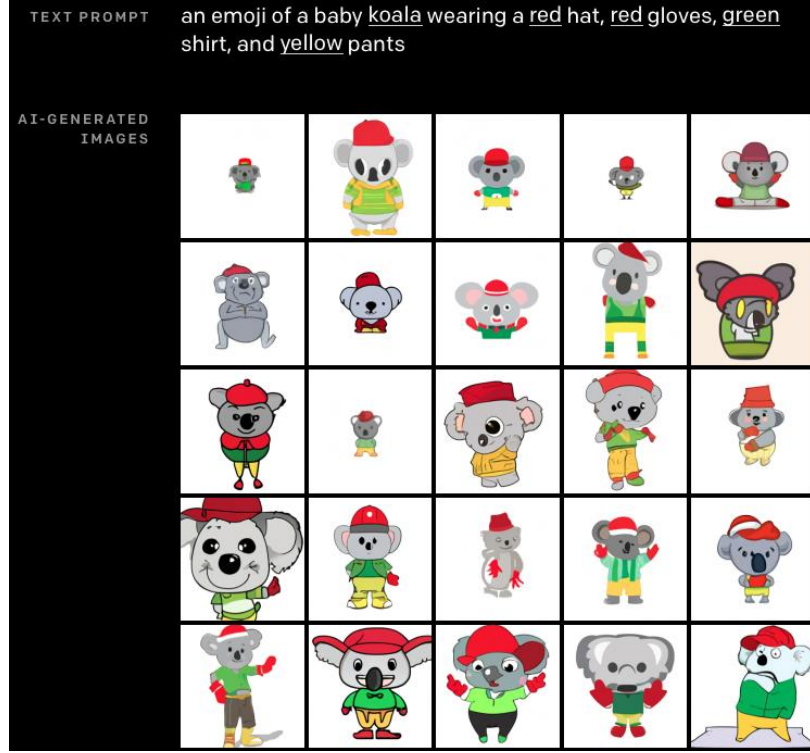

Görsel 7: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan İllüstrasyonlar (Gpt3 dall-e, 2021)

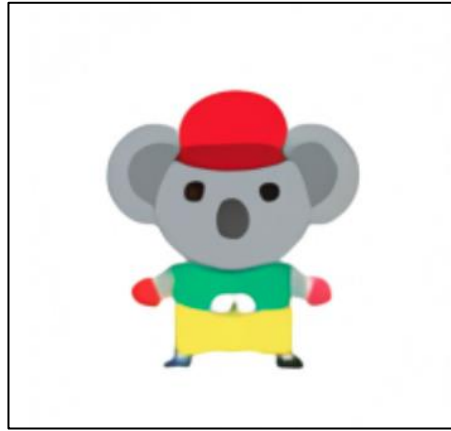
Sistem sadece cümleleri illüstrasyonlara çevirmekle kalmayıp ayrıca, renk kombinasyonlarını da doğru biçimde yerleştirebilmektedir.

Metin/Cümle: Bebek koala kırmızı şapka, kırmızı eldiven, yeşil t-shirt ve sarı pantolon giyiyor.

Yapay zekâyla oluşturulan görseller:

Görsel 8: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Renk Tanıma Çalışmaları (Gpt3 dall-e, 2021)

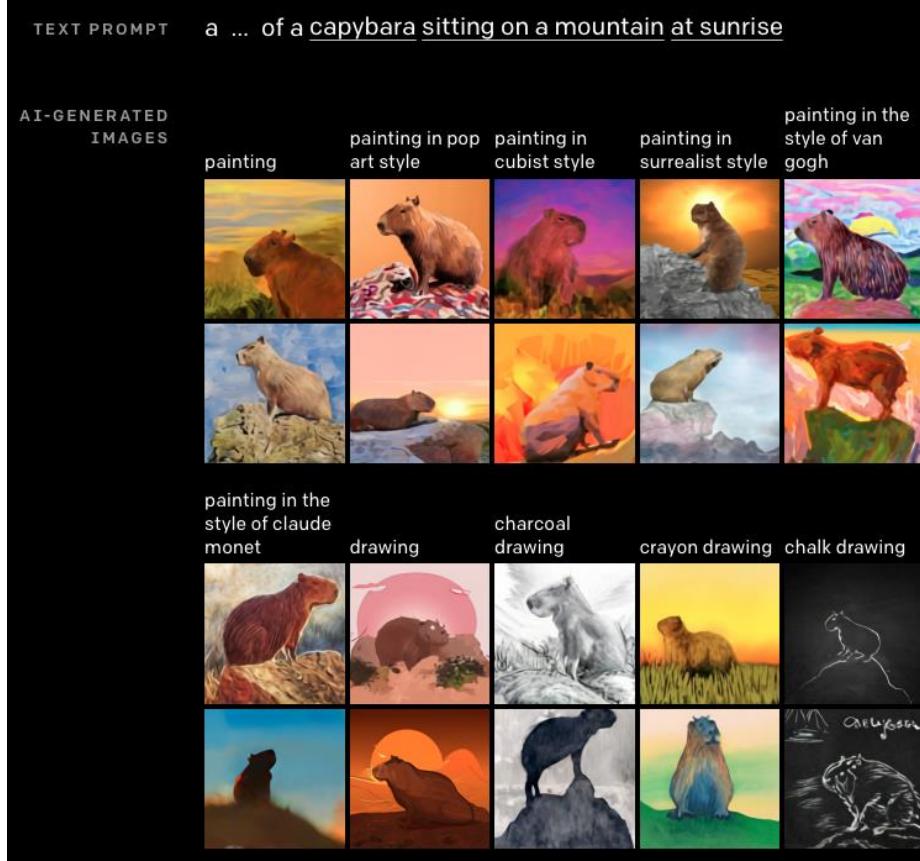

Görsel 9: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Renk Tanıma Çalışmaları (Gpt3 dall-e, 2021)

Dall-e verilen aynı sahneyi farklı stillerde işleyebildiği gibi ışık-gölge ve mevsime göre de tekrar görselleştirebilmektedir.

Metin/Cümle: Kapibara gün doğumunda dağda oturuyor.

Yapay zekâyla oluşturulan görseller:

Görsel 10: Yapay Zekâ Tarafından Stil, Işık/Gölge ve İklim'e Göre Oluşturulan Görseller (Gpt3 dall-e, 2021)

Çizimlerin farklı stil ve kompozisyondaki görünümleri

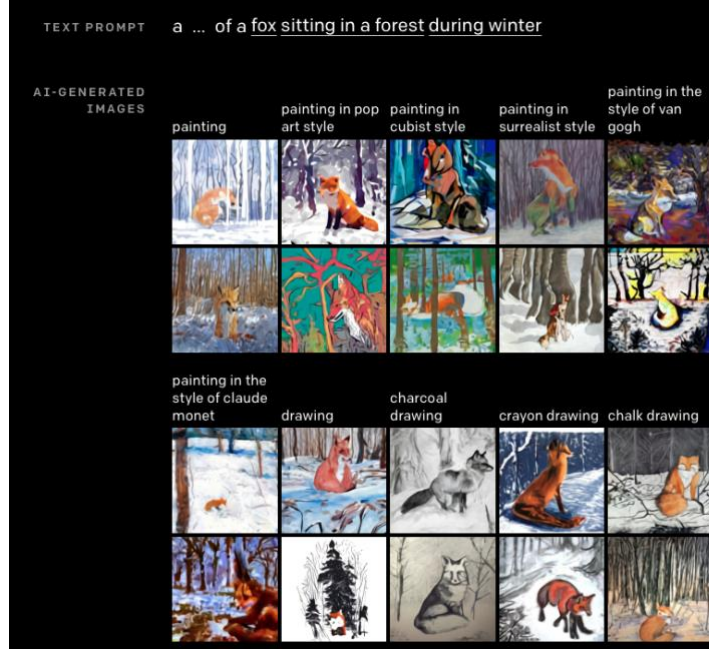

Görsel 11: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Stil Ve Kompozisyon Görselleri (Gpt3 dall-e, 2021)

Bahsedilen mevsime göre kompozisyonun tekrar tasarlanması.

Metin/Cümle: Bir tilki kış boyunca ormanda oturuyor.

Yapay zekâyla oluşturulan görseller:

Görsel 12: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Mevsime Göre Değişen Kompozisyon Görselleri (Gpt3 dall-e, 2021)

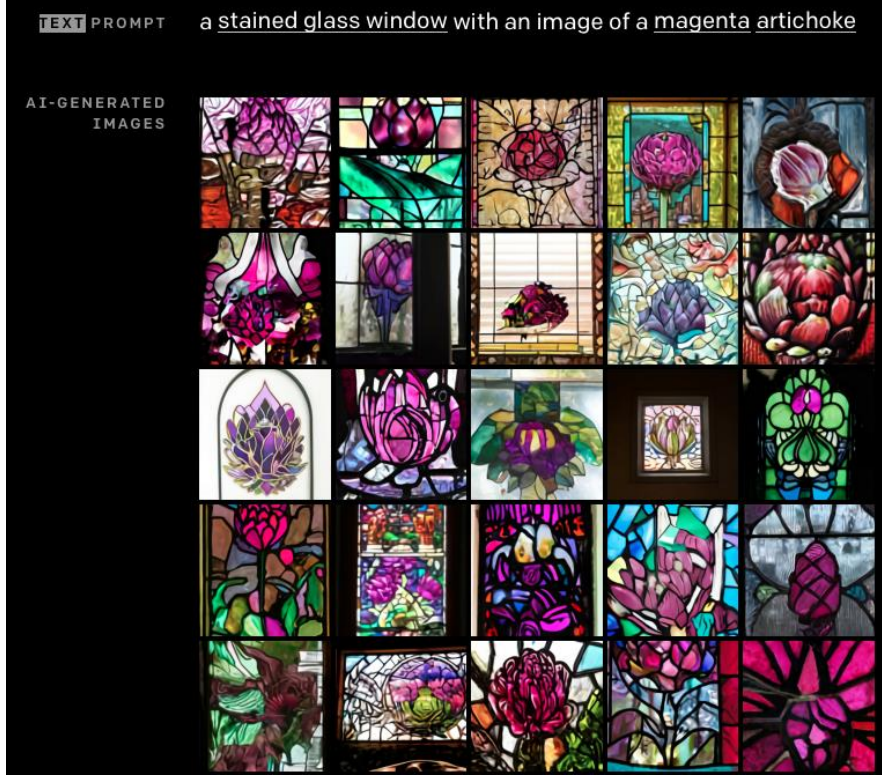

Görsel 13: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Mevsime Göre Değişen Kompozisyon Görselleri (Gpt3 dall-e, 2021)

Dall-e'nin bir diğer özelliği ise, verilen nesnenin kullanılacağı ortama göre (cam, şapka, t-shirt vb.) esnek bir şekilde illüstrasyonlarını uyarlamaya çalışmasıdır. Çizim yüzeyinin açısına bağlı olarak illüstrasyonlarını uyarlayabilmektedir. Aşağıda dall-e tarafından hazırlanan illüstratif enginar desenli vitray örnekleri bulunmaktadır. Burada da cümledeki özellik (renk, nesne, kullanılacak yüzey vb.) tanımlamalarına göre bir tasarlama süreci gerçekleştirilmiştir.

Metin/Cümle: Eflatun enginar resimli vitray pencere.

Yapay zekâyla oluşturulan görseller:

Görsel 14: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Vitray Görselleri (Gpt3 dall-e, 2021)

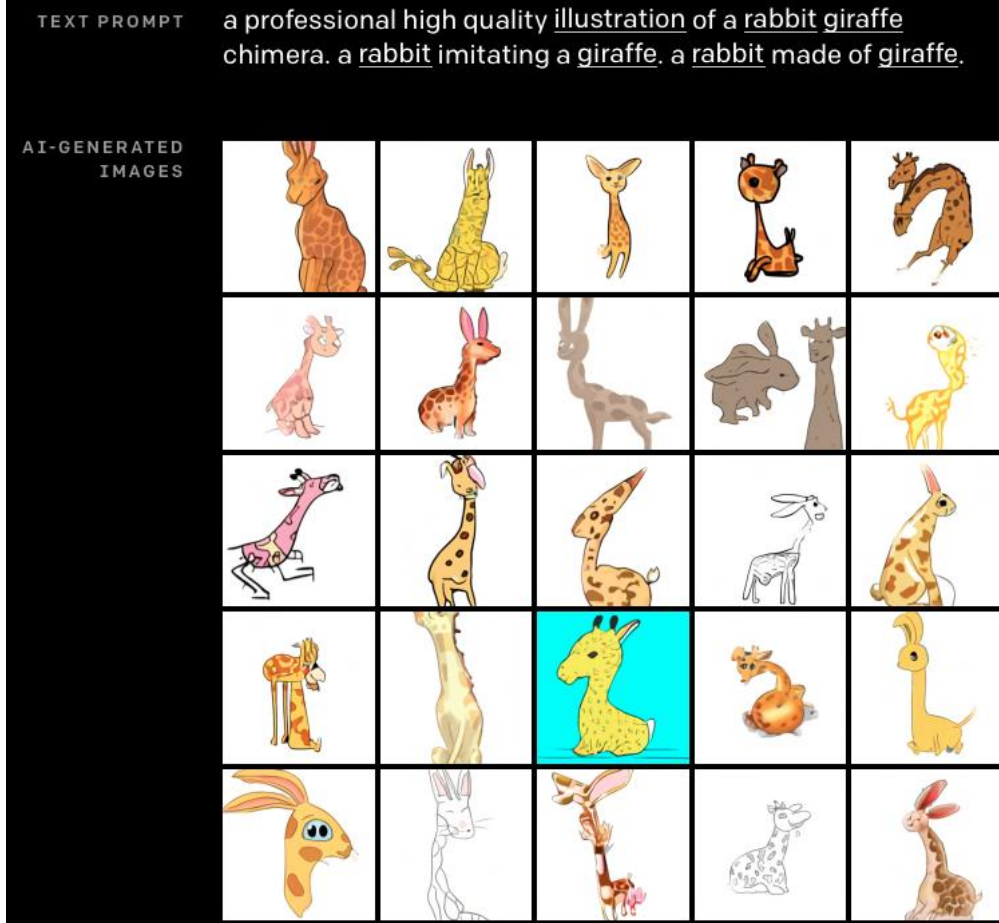

Görsel 15: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Vitray Görselleri (Gpt3 dall-e, 2021)

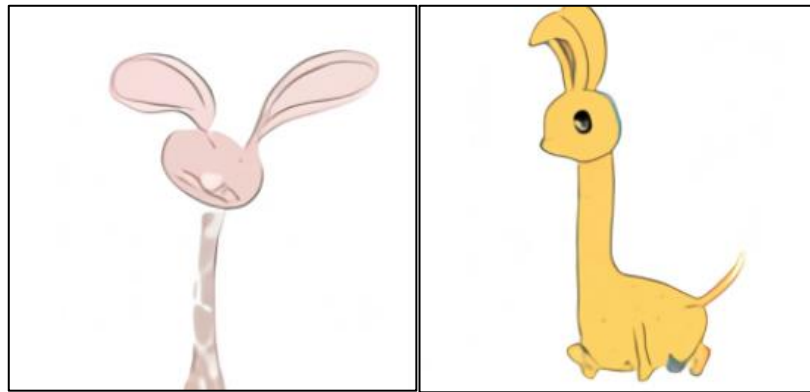
Dall-e farklı hayvanları birbiriyle ya da bir robotla birleştirip sıra dışı bir deneme gerçekleştirmektedir. Aşağıda bir tavşan ve zürafanın birleşiminde ortaya çıkan illüstrasyonlar bulunmaktadır.

Metin/Cümle: Yüksek çözünürlükte bir tavşan zürafa illüstrasyonu. Bir tavşan zürafayı taklit ediyor. Bir tavşan zürafa yapıldı.

Yapay zekâyla oluşturulan görseller:

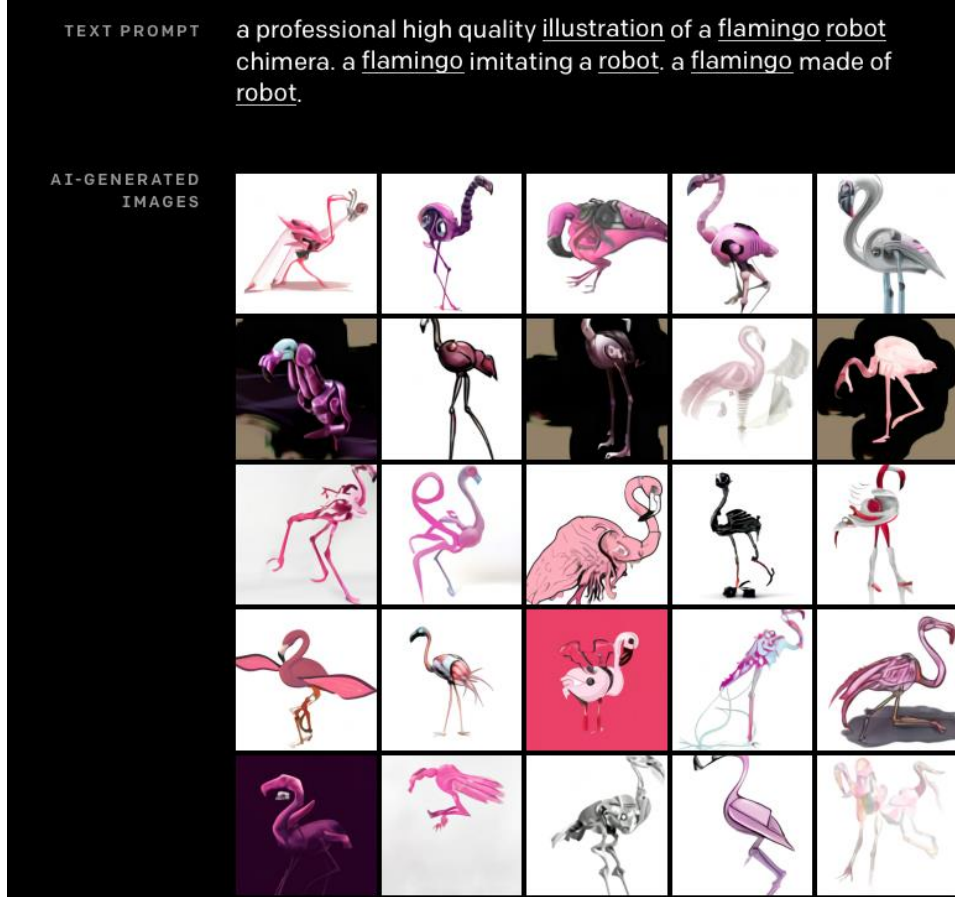
Görsel 16: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Hayvan Kombinasyonları (Gpt3 dall-e, 2021)

Görsel 16: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Hayvan Kombinasyonları (Gpt3 dall-e, 2021)

Metin/Cümle: Yüksek çözünürlükte bir robot flamingo illüstrasyonu. Bir flamingoyu taklit eden robot. Bir flamingo robot yapıldı.

Yapay zekâyla oluşturulan görseller: Dall-e tarafından oluşturulan flamingo görünümlü robot illüstrasyonları.

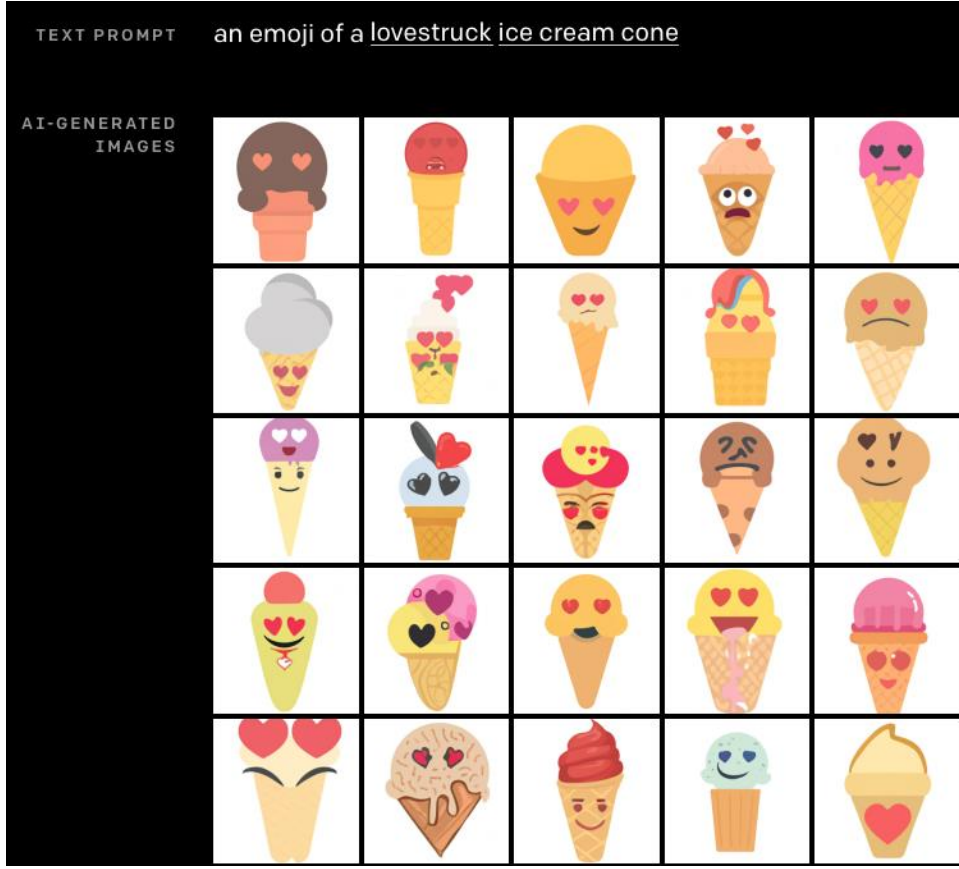
Görsel 17: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Robot Görselleri (Gpt3 dall-e, 2021)

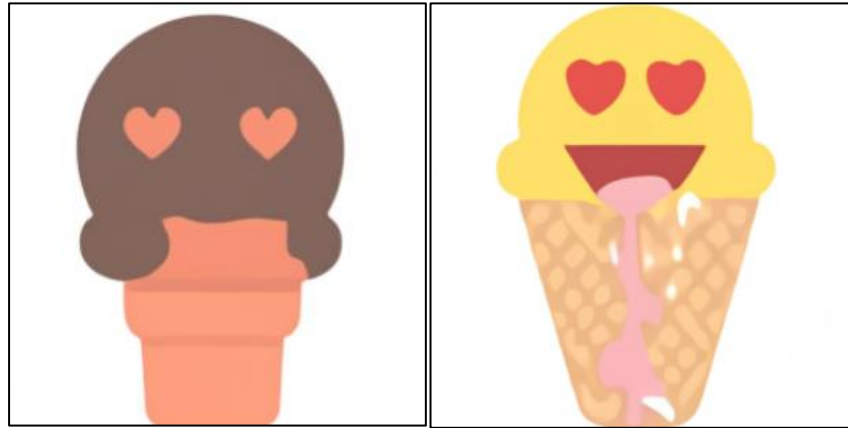
Görsel 18: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Robot Görselleri (Gpt3 dall-e, 2021)

Dall-e nin yaptığı bir diğer örnek ise emojileri canlı/cansız varlıklara (hayvan, yiyecek maddeleri vb.) aktarımı üzerinedir.

Metin/Cümle: Aşık olmuş bir dondurma külahı emoji.
Yapay zekâyla oluşturulan görseller:

Görsel 19: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Emoji Örnekleri (Gpt3 dall-e, 2021)

Görsel 20: Yapay Zekâ Tarafından Oluşturulan Emoji Örnekleri (Gpt3 dall-e, 2021)

Yukarıda GPT3 Dall-e uygulamaları üzerine birçok örnek verilmiştir. Bu örnekler yapay zekânın veri görselleştirmesine ilişkin geldiği noktayı tespit etmek adına önemlidir. Veri görselleştirilmesi tasarım disiplininin bir parçasıdır. İnsan zekâsının dışındaki bir varlığın bunu yapabiliyor olması, bu makalenin temel olarak incelediği bir

durumdur. Yukarıda verilen örneklerde dikkat edilen hususlar, yapay zekânın verilen cümleyi ve o cümledeki anahtar kelimeleri doğru anlayarak görsel çalışmalar üretebilmesidir. Yani doğru anatomi, renk, stil, kompozisyon gibi özelliklerin, gerçek tasarımcıların çalışmalarına yakın bir biçimde icra edilmesi oldukça önemlidir. İncelenen çalışmaların bazıları verilen cümlelere yakın ve hatta şaşırtıcı, ilham verici olarak seyrederken bazı çalışmaların ise verilen cümlenin dışında görseller ürettiği söylenebilir. Çalışmaların ne tam anlamıyla verilen cümlenin görselliğinden uzakta olduğu, ne de tamamen mükemmel olduğu açıktır. Örneğin verilen enginar detaylı eflatun vitray çalışması ilham verici ve şaşırtıcıyken, nesnelere emojilere dönüştürülmesi başarısız ve hatta sıradan olarak değerlendirilebilir.

2. AKILLI HAREKET TEKNOLOJİSİ: JL2P (Joint Language to Pose)

Bilgisayar bilimlerinde insanların kullandığı dil, *doğal dil işleme (NLP Natural Language Processing)* olarak önemli bir konumda yer almakta ve birçok proje doğal dilin referans alınmasıyla oluşturulmaktadır. Doğal dil kullanılarak oluşturulan tanımlamalar bir senaryonun görselleştirilip, hareketlendirilmesinin ilk adımıdır. Özellikle bir senaryo çerçevesinde hayat bulan canlandırma sineması ve belirli bir hareket planı içeren oyun tasarımı için hareket kavramı oldukça önemlidir. Geçmişte çoğunlukla el işi yöntemlerle hareketlendirilen karakterler, bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte çeşitli programlar ve iş gücü (tasarımcı/operatörler) yardımıyla hareketlendirilmektedir. Son birkaç yılda ise, yapay zekâ alanındaki güncel gelişmeler doğrultusunda yazıyı (cümleleri) fiziksel hareketlere çevirebilen projeler geliştirilmeye başlanmıştır.

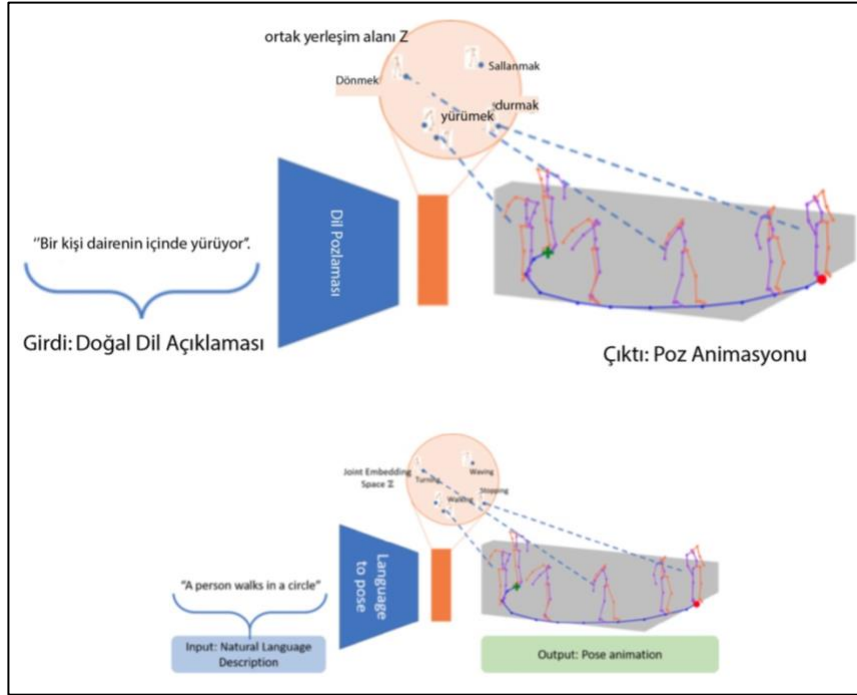
“Carnegie Mellon Üniversitesi'ndeki yapay zekâ araştırmacıları, Joint Language to Pose (JL2P) olarak adlandırılan doğal dili insan hareketlerine çevirerek fiziksel görevleri yerine getirebilen bir sistem geliştirmiştir” (bkz. Ahuja ve Morency, 2018).

Yazı temelli hareketlendirmelerde poz tahmini önemli bir yere sahiptir. Doğal dile dayalı poz tahmini, karakterin bir önceki pozundan bir sonraki poz dizisini anlamaya çalışıp oluşturmasıdır. Bu kısa süreli tahminler eller, bacaklar, baş ve gövdeye karşılık gelen eklem açılarını modellemeye odaklıdır. Uzun vadeli tahminlerde ise yürüme, koşma, zıplama ve emekleme gibi animasyonlar oluşturmak için karakterin

pozisyonları modellenmektedir. Resim veya konuşma koşullu poz tahminin de ise, insan referanslı görüntüler poz tahminin de daha sonra ne olacağını tahmin etmek için bir bağlam görevi görebilmektedir. Yüksek seviyeli bir kontrol parametresi olan bir görüntü, poz oluşturma için eylem bilgisine sahiptir, ancak hareket yörüngesinin hızı ve ivmesi üzerinde hassas bir kontrol sağlamamaktadır. Doğal dil cümleleri, eylemleri tanımlayan fiillerden, eylemin hızını/ivmesini tanımlayan zarflardan ve yönü veya hedefi tanımlayan sıfatlı isimlerden oluşmaktadır. Bu bilgiler, görüntü veya konuşmaya kıyasla poz üzerinde daha hassas bir kontrol sağlamaya yardımcı olabilmektedir. İnsan hareketleri genellikle kök ekleme bağlıdır, bu nedenle yörüngeyi öngörmek, doğal görünümlü animasyonlar elde etmek için önemlidir.

Girdi: (doğal dilde açıklaması) Bir insan dairenin içinde yürüyor.

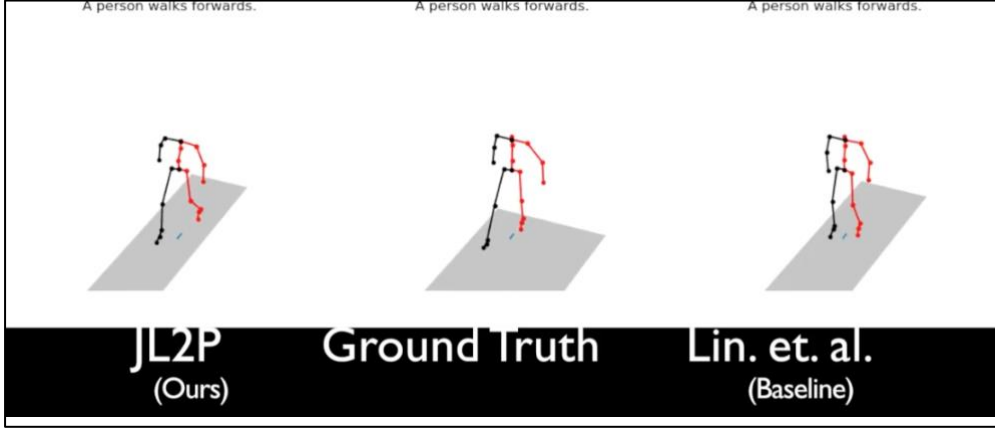
Çıktı: Poz animasyonu

Görsel 21: Doğal Dile Dayalı Poz Animasyonu Temsili Görseli (JL2P, 2021)

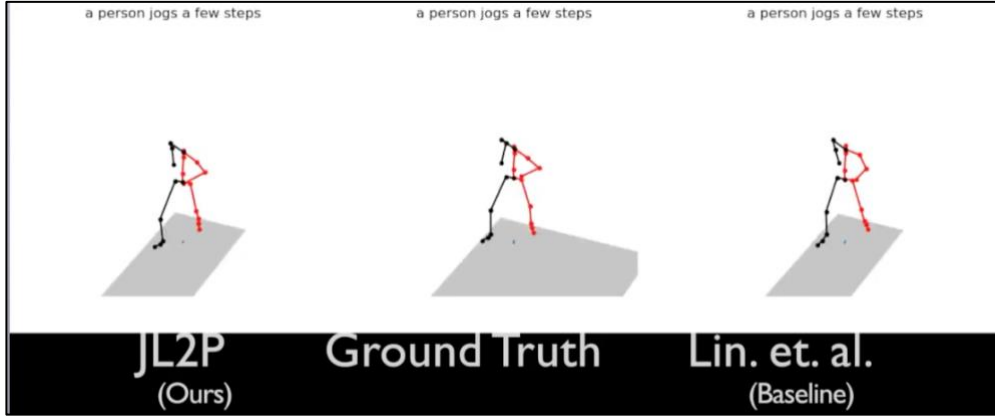
Aşağıda doğal dile dayalı poz tahminiyle yapılan animasyonlardan görüntüler yer almaktadır. Anlam bütünlüğünün sağlanması açısından <https://youtu.be/zfl1pcBIAVI> linkten hareketlerinin izlenmesi önemlidir.

Yön: Bir kişi ileri doğru yürüyor.

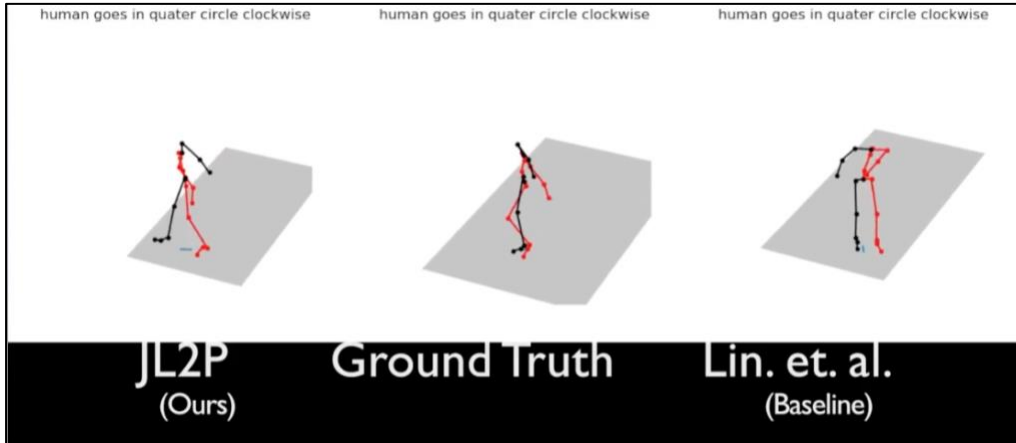
Görsel 22: Yön Kavramına Göre Yapılan Poz Tahmini Animasyonu (JL2P, 2021)

Hız: Bir kişi birkaç adım koşuyor.

Görsel 23: Hız Kavramına Göre Yapılan Poz Tahmini Animasyonu (JL2P, 2021)

Hareket: Saat yönünde çeyrek daire oluşturuyor.

Görsel 24: Hareket Kavramına Göre Yapılan Poz Tahmini Animasyonu (JL2P, 2021)

JL2P'nin becerileri arasında sağ ve sol gibi yön talimatlarını takip edebilme, yavaş veya hızlı olmak üzere hız kontrolü sağlayabilme gibi özellikler yer almaktadır. Biçimsel olarak çöp adamlarla denemeler

yapılsa da JL2P animasyonları, uzun vadede birçok tasarımın hareketlendirmesine katkı sağlayacaktır. JL2P gibi veri hareketlendirmesine yönelik çalışmaların oyun/animasyon gibi hareket temelli alanlara zaman, finans, iş gücü yönetimi gibi konularda katkı sağlayacağı açıktır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

GPT3 Dall-e (veri görselleştirmesi) ve JL2P (veri hareketlendirmesi) projeleri geleceğe yönelik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, yapay zekânın yazı ve görsel arasında doğru bir ilişki kurmaya çalışarak nispeten anlamlı görseller çıkarabildiğini göstermektedir. Hareketlendirme alanında ise, yapay zekânın belirli seviyede başarılı olduğu ve alandaki çalışmaların gelişerek devam ettiği söylenebilir. Veri görselleştirme ve hareket alanındaki bu gelişmeler tasarımcıların:

- Fikir bulma aşamasında hızlı eskizler yapabilmelerini sağlayacaktır.
- Planladıkları hareketi karakter üzerinde eş zamanlı görebilmelerini sağlayacaktır.
- Mevcut fikirlerini hikaye panosuna dökerek hızlı bir tasarım planı yapmalarını sağlayacaktır.
- İş gücünü ve zaman kullanımını olumlu yönde etkileyecektir.
- Yapay zekânın ortaya koyduğu illüstrasyonlardan ilham alarak yaratıcı ve özgün çalışmalar yapmalarına imkan sağlayacaktır.
- Tek bir cümle ile sıra dışı çizim, renk, kompozisyon denemeleri yapmalarını sağlayacaktır.
- Günümüzde kullanılan tasarım programlarına göre projelerde daha hızlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

Yapay zekânın tasarım yapabilme becerisi, bu zamana kadar yapay zekânın bir hesaplama aracından yaratıcı bir araca dönüşümünü göstermektedir. Makale kapsamında bahsi geçen iki teknolojinin bileşimi, yakın bir zamanda yapay zekânın kendi karakterlerini hem tasarlaması hem de hareketlendirmesi olasılığını artırmaktadır. Tasarımda henüz yeni bir aktör olan yapay zekânın günümüz tasarımcılarına alternatif bir araç olması, yarının tasarım dünyasında iş gücü, maliyet ve üretim bakımından ciddi bir rekabet potansiyelini taşımaktadır.

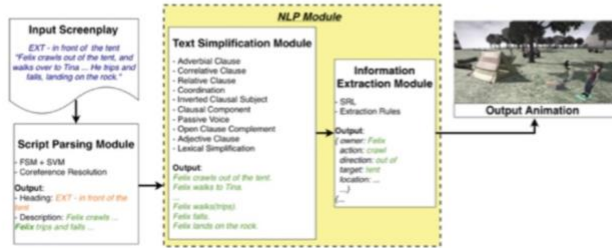
Tüm bu çalışmalara ek olarak; GPT3 Dall-e'nin veri görselleştirme alanında yeni olmadığı söylenebilir. Dall-e'nin (2021) yanı sıra

Microsoft ve JD AI Labs araştırmacılarının (2019) tanıttığı ObjGAN (nesneye dayalı üretken çekişmeli ağlar) tanımlayıcı cümlelerle görüntüler üretebilmektedir.

Görsel 25: Microsoft ObjGAN Veri Görselleştirme Sistemi, 2019

Bir diğer çalışma ise, Disney'in ürettiği (2019) yapay zekâ algoritmasıdır. "Disney Research ve Rutgers Üniversitesi bilim insanları, hikaye panosu (storyboard) ve video oluşturmak için yapay zekâ kullanarak bir model geliştirmiştir" (bkz. Zhang vd., 2019). Sistem, hikaye panosu (storyboard) üretmek için senaryodaki metinlerden faydalanmaktadır.

Görsel 26: Disney Veri Görselleştirme Sistemi, 2019

Dall-e veri görselleştirme alanındaki en yeni çalışma olarak gösteriyor ki, yapay zekâ hızla kendini geliştirerek daha anlamlı sonuçlar ortaya koymaya başlamaktadır. Yazı kullanılarak bir verinin görselleştirilmesi/hareketlendirilebilmesi grafik, animasyon, oyun

tasarımı alanında üretimler gerçekleştiren herkesin yakın gelecekte kullanabileceği bir tasarım aracı haline gelecektir.

KAYNAKÇA

- Ahuja, C. & Morency, L. P. (2018). Language2Pose: Natural Language Grounded Pose Forecasting. Cornell University, Erişim Adresi: <https://arxiv.org/abs/1907.01108>.
- Friendly, M. & Brief, A. (2006). *History of Data Visualization: Handbook of Computational Statistics*. Toronto: Canada.
- Güler, T. (2008). Bilgilendirme Tasarımı. *Grafik Tasarım Dergisi* 21, 28.
- Koh, Y. J., Baldrige, J., Lee, H. & Yang Y. (2020). *Text-to-Image Generation Grounded by Fine-Grained User Attention*. Google Research. Erişim Adresi: <https://arxiv.org/pdf/1711.10485.pdf>
- Schwab, K. (2017). *Dördüncü Sanayi Devrimi*. İstanbul: Optimist Yayınları.
- Mohri, M., Rostamizadeh, A. & Talwalkar, A. (2012). *Foundations of Machine Learning*. Cambridge: The MIT Press.
- Mitchell, T. M. (1997). *Machine Learning*. 1st Edition. New York: McGraw-Hill.
- Najafabadi, M. M., Villanustre, F., Khoshgoftaar, T. M., Seliya, N., Wald, R. & Muharemagic, E. (2015). Deep Learning Applications and Challenges in Big Data Analytics. *Journal of Big Data* 2(1), 1–21.
- Zhang, Y., Tshipidi, E., Schriber, S., Kapadia, M., Gross, M. & Modi, A. (2019). Generating Animation from Screenplays. Disney Research&Rutgers University. Erişim Adresi: <https://arxiv.org/pdf/1904.05440.pdf>.
- Zicari, V. R. (2018). *Explorations in Artificial Intelligence and Machine Learning*. Florida: CRC Press.
- OpenAI. (2021). Erişim Adresi: <https://openai.com/blog/organizational-update/> Erişim Tarihi: 14.01.2021.
- Openai. (2021). Erişim Adresi: <https://youtu.be/zflipcBlAVI> Erişim Tarihi: 15.01.2021.

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 1: Veri görselleştirme üzerine temsil görsel. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 2: Yapay zekâ tarafından oluşturulan illüstrasyonlar. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 3: Yapay zekâ tarafından oluşturulan illüstrasyonlar. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 4: Yapay zekâ tarafından oluşturulan illüstrasyonlar. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 5: Yapay zekâ tarafından oluşturulan illüstrasyonlar. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 6: Yapay zekâ tarafından oluşturulan illüstrasyonlar. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 7: Yapay zekâ tarafından oluşturulan illüstrasyonlar. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 8: Yapay zekâ tarafından oluşturulan renk tanıma çalışmaları. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 9: Yapay zekâ tarafından stil, ışık/gölge ve iklime göre oluşturulan görseller. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 10: Yapay zekâ tarafından stil, ışık/gölge ve iklime göre oluşturulan görseller. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 11: Yapay zekâ tarafından oluşturulan stil ve kompozisyon görselleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 12: Yapay zekâ tarafından oluşturulan mevsime göre değişen kompozisyon görselleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 13: Yapay zekâ tarafından oluşturulan mevsime göre değişen kompozisyon görselleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 14: Yapay zekâ tarafından oluşturulan vitray görselleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 15: Yapay zekâ tarafından oluşturulan vitray görselleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 16: Yapay zekâ tarafından oluşturulan hayvan kombinasyonları. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 17: Yapay zekâ tarafından oluşturulan robot görselleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 18: Yapay zekâ tarafından oluşturulan robot görselleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 19: Yapay zekâ tarafından oluşturulan emoji örnekleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 20: Yapay zekâ tarafından oluşturulan emoji örnekleri. (2021). Erişim adresi: <https://openai.com/blog/dall-e/>

Görsel 21: Doğal dile dayalı poz animasyonu temsili görseli. (2019). Erişim adresi: <https://arxiv.org/pdf/1907.01108.pdf>

Görsel 22: Yön kavramına göre yapılan poz tahmini animasyonu. (2019). Erişim adresi: <https://arxiv.org/pdf/1907.01108.pdf>

Görsel 23: Hız kavramına göre yapılan poz tahmini animasyonu. (2019). Erişim adresi: <https://arxiv.org/pdf/1907.01108.pdf>

Görsel 24: Hareket kavramına göre yapılan poz tahmini animasyonu. (2019). Erişim adresi: <https://arxiv.org/pdf/1907.01108.pdf>

Görsel 25: Microsoft ObjGAN veri görselleştirme sistemi. (2019). Erişim adresi: <https://medium.com/syncedreview/microsoft-obj-gan-turns-words-into-complex-scenes-5c6024f0f91d>

Görsel 26: Disney veri görselleştirme sistemi. (2019). Erişim adresi: <https://studios.disneyresearch.com/wp-content/uploads/2019/08/Generating-Animations-from-Screenplays.pdf>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Teknolojik dönüşüm ve bilgi çağı, daha önce insanlar tarafından üstlenilen birçok rolün değişmesini sağlamış ve dijitalleşmeye zemin hazırlamıştır. Son yıllarda ise, insanların iş ve sosyal yaşamının neredeyse her alanında yerini almaya başlayan yapay zekâ, dijitalleşen dünyanın güçlü sembolleri arasında yerini almıştır. Yapay zekânın, derin öğrenme alanındaki güncel gelişmeler doğrultusunda hızla ilerleme kaydettiği söylenebilir. Derin öğrenme bilgisayarların var olan verilerle (yapay sinir ağları ve algoritmalar kullanarak) yeni veriler elde edebilmesidir. Aynı zamanda makine öğrenmesinin de bir alt kümesidir. Derin öğrenme alanındaki ilerlemenin somut çıktılarında biri olan GPT3 sistemi (üretici ön-eğitilmiş dönüştürücü-generative pre-trained transformer3) derin öğrenme dil modeline bağlı olarak, veri görselleştirme alanında hızla gelişim kaydetmektedir. Gpt3 insanların duygu ve düşüncelerini ifade ettiği

metin/cümlelerin görselleştirilmesini sağlayan derin öğrenme tabanlı bir dil modelidir. GPT3'ün bir parçası olan Dall-e, doğal dilde ifade edilen metinlerden görüntüler oluşturabilen yapay bir sinir ağıdır. OpenAI tarafından geliştirilen GPT3 Dall-e, yazı ile ifade ettiğimiz birçok cümleyi görselleştirmeye kalmayıp, bunu farklı stil ve kompozisyonlarda yapabilmektedir. Dall-e olarak adlandırılmasının sebebi, Salvador Dalí ve Pixar'ın Wall-e karakterinden ilham alarak oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. GPT3 Dall-e metin ve görüntülerden oluşan veri setleri kullanılarak, yazılardan görüntü oluşturmak üzere 12 milyar parametre ile yaratılan yapay bir sinir ağıdır. Dall-e, hayvanları ve nesnelere antropomorfize edebilir, metinleri mevcut görüntülere dönüştürebilir ve aynı sahnedeki bir görüntünün farklı stillerde işlenmesini sağlayabilmektedir. Yapay zekâ ve veri görselleştirme alanındaki çalışmalar, tasarımcıların hikâye panosu (storyboard) oluştururken ya da beyin fırtınası (brainstorming) yaparken ilham almalarını sağlayabilecek bir sistemin kapıları aralamaktadır. Veri görselleştirme alanındaki araştırmalar tasarımcı ve yapay zekâ ilişkisini yaratıcılık, üretkenlik, hız gibi kavramlar üzerinden değerlendirilmesine olanak sağlaması adına önemlidir. Dall-e sistemine benzer bir şekilde çalışan bir diğer sistem ise, JL2P (Joint Language to Pose) olarak adlandırılan doğal dile dayalı poz tahmini çalışmasıdır. JL2P uygulamasında Dall-e de olduğu gibi yazı temelli bir aksiyon söz konusudur. Carnegie Mellon Üniversitesi'ndeki yapay zekâ araştırmacıları, Joint Language to Pose (JL2P) olarak adlandırılan doğal dili insan hareketlerine çevirerek fiziksel görevleri yerine getirebilen bir zekâ sistemi geliştirmiştir. Yazı temelli hareketlendirmelerde poz tahmini önemli bir yere sahiptir. Doğal dile dayalı poz tahmini, karakterin bir önceki pozundan bir sonraki poz dizisini anlamaya çalışıp oluşturmasıdır. Bu kısa süreli tahminler eller, bacaklar, baş ve gövdeye karşılık gelen eklem açılarını modellemeye odaklıdır. Uzun vadeli tahminlerde ise yürüme, koşma, zıplama ve emekleme gibi animasyonlar oluşturmak için karakterin pozisyonları modellenmektedir. Resim veya konuşma koşullu poz tahmininin de ise, insan referanslı görüntüler poz tahmininin de daha sonra ne olacağını tahmin etmek için bir bağlam görevi görebilmektedir. Yüksek seviyeli bir kontrol parametresi olan bir görüntü, poz oluşturma için eylem bilgisine sahiptir ancak hareket yörüngesinin hızı ve ivmesi üzerinde hassas bir kontrol sağlamamaktadır. Doğal dil cümleleri, eylemleri tanımlayan fiillerden, eylemin hızını/ivmesini tanımlayan zarflardan ve yönü/hedefi tanımlayan sıfatlı isimlerden oluşmaktadır. Bu bilgiler, görüntü veya konuşmaya kıyasla poz üzerinde daha hassas bir kontrol sağlamaya yardımcı olabilmektedir. İnsan hareketleri genellikle kök eklemeye bağlıdır, bu nedenle yörüngeyi öngörmek, doğal görünümlü animasyonlar elde etmek için önemlidir. Bu sistem ile ilgili kişi, bir karaktere ya da nesneye istediği hareketi yazılı olarak verdiğinde karakter hareketi yapabilmekte, yazı harekete çevrilebilmektedir. Bu durum animasyon ve oyun tasarımı alanında sadece cümlelerle karakter

hareketlerinin kolaylıkla yapılabilineceğini göstermektedir. Yapay zekâ alanındaki güncel gelişmelerle, yalnızca yazı kullanılarak bir verinin görselleştirilip hareketlendirilmesi mümkün hale gelmeye başlamıştır. GPT3 Dall-e (veri görselleştirmesi) ve JL2P (veri hareketlendirmesi) katastrofik senaryolardan uzak geleceğe yönelik bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, yapay zekânın yazı ve görsel arasında doğru bir ilişki kurmaya çalışarak nispeten anlamlı görseller çıkarabildiğini göstermektedir. Hareketlendirme alanında ise, yapay zekânın belirli seviyede başarılı olduğu ve alandaki çalışmaların gelişerek devam ettiği söylenebilir. Veri görselleştirmesi, tasarımcıların fikir bulma aşamasında hızlı eskizler yapabilmelerine olanak sağlayacaktır. Aynı zamanda, var olan fikirlerini hikaye panosuna dökerek hızlı bir tasarım planı yapmalarını sağlayacaktır. Veri hareketlendirmesi, planlanan hareketin karakter üzerinde eş zamanlı görülebilmesini sağlayacaktır. İş gücünü ve zaman kullanımını olumlu yönde etkileyecektir. Yapay zekânın ortaya koyduğu illüstrasyonlar tasarımcılara ilham vererek yaratıcı ve özgün çalışmalar yapmalarına imkan sağlayacaktır. Tek bir cümle ile sıra dışı çizim, renk, kompozisyon denemeleri yapılabilecektir. Günümüzde kullanılan tasarım programlarından biri olarak projelerde daha hızlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Yapay zekâ hızla kendini geliştirerek daha anlamlı sonuçlar ortaya koymaya başlamaktadır. Yazı kullanılarak bir verinin görselleştirilmesi/hareketlendirilebilmesi grafik, animasyon, oyun tasarımı alanında üretimler gerçekleştiren herkesin yakın gelecekte kullanabileceği bir tasarım aracı haline gelecektir. Bu makale, yapay zekânın veri görselleştirme ve hareket sistemine getirmiş olduğu güncel gelişmeleri, disiplinlerarası bir bakış açısıyla okuyucuya aktarmayı amaçlamaktadır.

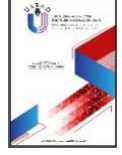
EXTENDED ABSTRACT: Technological transformation and the information age have changed many roles previously assumed by people and paved the way for digitalization. In recent years, artificial intelligence, which has started to take its place in almost every aspect of people's business and social life, has taken its place among the powerful symbols of the digitalizing world. It can be said that artificial intelligence has made rapid progress in line with current developments in deep learning. Deep learning is the ability of computers to obtain new data with existing data (using artificial neural networks and algorithms). It is also a subset of machine learning. The GPT3 system (producer pre-trained transformer-generative pre-trained transformer3), which is one of the concrete outputs of the progress in the field of deep learning, rapidly develops in the field of data visualization depending on the deep learning language model. Gpt3 is a deep learning-based language model that enables visualization of texts/sentences in which people express their feelings and thoughts. Dall-e, part of GPT3, is an artificial neural network that can generate images from texts expressed in natural language. Developed by OpenAI, GPT3 Dall-e not only visualizes many sentences we express in the text but can do this in different styles and

compositions. The reason it is called Dall-e is that it was created inspired by the character Wall-e by Salvador Dalí and Pixar. GPT3 Dall-e is an artificial neural network created with 12 billion parameters to create images from text using data sets consisting of text and images. Dall-e can anthropomorphize animals and objects, transform texts into existing images, and render an image in the same scene in different styles. Studies in the field of artificial intelligence and data visualization open the door to a system that can inspire designers while creating storyboards or brainstorming. Research in the field of data visualization is important in order to allow the relationship between designer and artificial intelligence to be evaluated through concepts such as creativity, productivity, and speed. Another system that works similarly to the Dall-e system is the natural language-based pose estimation study called JL2P (Joint Language to Pose). In the JL2P application, there is a text-based action as in Dall-e. Artificial intelligence researchers at Carnegie Mellon University have developed an intelligent system that can perform physical tasks by translating natural language into human movements, called the Joint Language to Pose (JL2P). Pose estimation has an important place in text-based movements. Pose prediction based on natural language is when the character tries to understand and construct the next pose from the previous pose. These short-term estimates focus on modeling the joint angles corresponding to the hands, legs, head, and torso. In long-term predictions, the positions of the character are modeled to create animations such as walking, running, jumping, and crawling. As for picture or speech conditional exposure estimation, human referenced images can also serve as a context for predicting what will happen next. An image with a high level of control parameter has action information for posing but does not provide precise control over the velocity and acceleration of the motion trajectory. Natural language sentences consist of verbs that describe actions, adverbs that describe the speed/acceleration of action, and adjective nouns that describe the direction/goal. This information can help provide more precise control of the pose compared to image or speech. Human movements often depend on the root joint, so predicting the trajectory is important for achieving natural-looking animations. With this system, when the person concerned gives the desired movement to a character or an object in writing, the character can move and the text can be translated into motion. This situation shows that character movement can be made easily with only sentences in the field of animation and game design. With the current developments in the field of artificial intelligence, it has become possible to visualize and mobilize data using only writing. When GPT3 Dall-e (data visualization) and JL2P (data animation) are evaluated from a future perspective away from catastrophic scenarios, it shows that artificial intelligence can create relatively meaningful visuals by trying to establish a correct relationship between text and visual. In the field of mobilization, it can be said that artificial intelligence is

successful at a certain level and the studies in the field continue to develop. Data visualization will allow designers to make quick sketches at the idea stage. It will also allow them to make a quick design plan by putting their existing ideas on the storyboard. Data animation will allow the planned movement to be seen on the character simultaneously. It will positively affect the workforce and time usage. The illustrations created by artificial intelligence will inspire designers and allow them to make creative and original works. Extraordinary experiments on drawing, color, and composition can be made with a single sentence. As one of the design programs used today, it will provide faster results in projects. Artificial intelligence is rapidly developing itself and begins to produce more meaningful results. Visualizing/animating data by using text will become a design tool that anyone who produces in the field of graphics, animation, game design can use soon. This article aims to convey the current developments that artificial intelligence has brought to the data visualization and motion system with an interdisciplinary perspective.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

KİTAP İNCELEMESİ

Açıkses, E. (2003). *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Murat ŞENGÖZ

Dr., Savunma Bakanlığı,

Dr., Ministry of Defence

muratsengoz74@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6597-0161

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.837957

Makale Türü / Article Type: Kitap İnceleme / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 09.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Şengöz, M. (2021).

Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 281-289.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

intihal.net

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

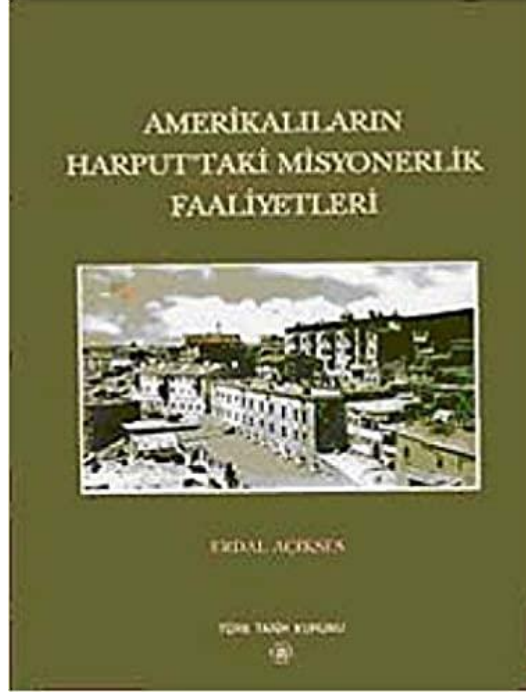
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Erdal Açıkses tarafından hazırlanan ve 2003 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından ilk baskısı gerçekleştirilen, "Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri" adlı çalışma, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, Amerikalı misyonerler tarafından, Osmanlı Devleti coğrafyasında gerçekleştirilen misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgiler sunmaktadır. Söz konusu çalışmada, Osmanlı Devleti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, siyasi, kültürel ve sosyal münasebetlerin gelişmesi ile birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin Harput Misyonu marifetiyle, Osmanlı Devleti topraklarında gerçekleştirdikleri misyonerlik faaliyetleri ile ilgili bilgiler verilmektedir. Bu bağlamda Harput Amerikan misyonunun kurulması, faaliyetleri ve kapanması ile alakalı gelişmeler ve dinamikler, kronolojik bir sırayla ve reel politik bağlamda ele alınmaktadır. Bu çalışmada, Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerine karşı gösterilen milli tepkiler ve bu kapsamda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından alınan tedbirler ve nihayetinde Harput Amerikan misyonunun kapanmasına sebep olan bazı olaylar açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik Faaliyeti, Eğitim, Osmanlı Devleti, Amerika Birleşik Devletleri

Abstract: By Erdal Açıkses in his book titled "Missionary Activities of Americans in Harput", the missionary activities and developments of the American Commission in Harput are elaborated. In this study, information about the missionary activities carried out by American missionaries in the geography of the Ottoman Empire in the last period of the Ottoman Empire is presented. In the study, due to the development of political, cultural, and social relations between the Ottoman Empire and the United States are depicted. So, It is given information about the missionary activities carried out by the United States in the territory of the Ottoman Empire in the axis of the Harput Mission is given. In this context, developments and dynamics related to the establishment, activities, and closure of the Harput American mission are discussed in chronological order and in a real political context. In this study, regarding the social impact on the society of the activities that have been performed by American missionaries, reactive responses and measures which are taken by the Republic of Turkey and the Ottoman Empire, and some events that led to the closure of Harput American mission were finally explained.

Keywords: Missionary Activity, Education, Ottoman Empire, United States of America

Yazar, "Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri" adlı eserinde, Osmanlı Devleti'nin; 1830 yılında imzalanan Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ve Lozan Antlaşması ile yıkılışı arasında yer alan dönemdeki Harput Amerikan Komisyonunun faaliyetlerini incelemektedir. Yazar Erdal Açıkses tarafından söz konusu araştırma dört ana başlıkta ele alınmaktadır. Giriş bölümünde, egemen devletlerin Osmanlı Devleti mülkü üzerindeki misyonerlik faaliyetleri ve bu konuda Osmanlı Devleti'nin eksiklikleri ele alınmaktadır. Birinci bölümde, Amerikalı misyonerlerin Anadolu topraklarına gelişleri, teşkilatlanmaları ve gelişimlerine değinilmektedir. İkinci kısımda Amerikalıların ülkede açtıkları okullar, üçüncü bölümde, halk tarafından Amerikan heyetince açılan okullara ve genelde Amerikalıların misyonerlik faaliyetlerine verilen tepkiler, son bölümde ise, Lozan Barış Antlaşmasıyla birlikte ülkedeki yabancı okulların kapatılması sürecindeki gelişmeler hakkında bilgiler verilmektedir.

Yazar tarafından, eserin giriş bölümünde yabancı ülkelerin Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi ve ekonomik baskıları ve Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesi üzerine yabancı ülkelerin Osmanlı topraklarında geliştirdikleri misyonerlik faaliyetlerinin artması ile ilgili olarak ülke içi dinamiklere ilişkin değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu bölümde ayrıca misyonerlik kavramının tarihsel bir bakış açısıyla menşei ve anlamı tahlil edilmektedir. Yazar bu bölümde, Osmanlı toprakları üzerinde gerçekleşen misyonerlik faaliyetlerine ilişkin olarak esasen bir öz eleştiri gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda, Osmanlı eğitim sisteminin zamanın ihtiyaçlarına cevap veremeyen, kurumsallaşmasını sağlayamamış, dış dünya ile rekabet edemeyen ilkel yapısı üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu bölümde, Osmanlı topraklarının bilhassa Osmanlı Devleti'ne yön vermek isteyen birçok muhteris

ülkenin misyonerlik faaliyetlerine sahne olduğu ve Hıristiyan ülkelerin bu çabalarında Osmanlı Devleti'nin öz yönetim eksikliği ve yaşadığı iç çatışmalar nedeniyle başarılı oldukları ifade edilmektedir.

Yazar Erdal Açıksees eserin birinci bölümünde (27-56); Amerikalı misyonerlerin Anadolu'ya gelişi, teşkilatlanması ve gelişimine değinmektedir. Yazara göre Osmanlı Devleti'nde faaliyet yürüten misyonerlerin seçmiş oldukları coğrafya da tesadüfi değildir. Misyonerler, planlı programlı olarak seçilmiş olan bölgeleri kendi nüfuz sahaları olarak değerlendirmiş ve bu bölgelere kimsenin girmesini istememişlerdir. Aslında misyonerlerin mensubu bulunduğu devletlerin politikaları doğrultusunda seçilmiş olan bu bölgeler daha sonra devletlerin nüfuz sahası olarak tespit edilmiştir.

Yazar eserin ikinci bölümünde (57-198), Amerikalıların Harput'a gelişi, Harput Amerikan Misyonunun kuruluşu ve gelişmesi ile Amerikalıların açtıkları Teoloji Okulu, Kız Hazırlama Okulu, Fırat Koleji, genel olarak eğitim öğretim faaliyetleri, eğitim öğretim kadroları, sağlık misyonları ve konsolosluk faaliyetleri gibi konulara değinerek Harput Amerikan Misyonunun faaliyetlerine açıklık getirmeye çalışmaktadır. Yazara göre Türk tarihinin bu kadar etkilendiği düşünülen misyon faaliyetlerinin araştırılması hususu, şüphesiz çalışma koşullarının ilk sıralarında yer almaktadır. Bu düşünceden hareketle, Osmanlı Devleti bünyesinde faaliyette bulunan Hıristiyan misyonerler içerisinde en faal çalışmayı yapmış olan Amerikalı misyonerlerin en önemli merkezlerinden biri olan Harput (Mamuratül –Aziz) Misyonunun kuruluşundan kapanışına kadar olan faaliyetlerinin, tarihi seyri içerisinde incelenmesi oldukça önemlidir. Çünkü, Harput Misyonu genel olarak bütün misyonerlerin, özel olarak da Amerikalı Misyonerlerin faaliyetlerini yürütebilmek için kullanmış oldukları sosyal müesseselerin her birinin ayrı ayrı kurulmuş olması eserin daha geniş bir perspektif üzerinde ele alınmasına yardımcı olmaktadır. Yazar bu bölümde Harput Misyonu ile ilgili bilgiler verirken, birbirleriyle koordineli çalışan diğer misyon merkezlerine de atıflarda bulunmaktadır. Yazara göre Amerika'nın bölgedeki en önemli misyon merkezi Harput Misyonudur. Harput Misyonunun görünen amacı her ne kadar bölgedeki gayrimüslim azınlıkların dini ve kültürel yönden eğitilmesi gibi insani bir görünüm arz ediyorsa da Amerika'nın ekonomik ve siyasi nüfuz tesisini hedefine hizmet etmek gibi bir görevi üstlenmiş olduğu da görülmektedir. Robert Kolejinde Bulgarlara lider yetiştirmek için yapmış oldukları uygulamayı, Harput Misyonunda da Ermeniler için gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu amaçlarına ulaştıkları taktirde kurulması düşünülen Ermeni Devletinde yetiştirdikleri liderlerin yönetiminde görev alması veya misyonerlerin yönetiminde bizzat söz sahibi olmaları halinde Amerikan nüfuzu sağlanmış olacaktır. Ermeni Devleti kuruluşunda sağlamış oldukları yardımlar ve imkânlardan dolayı Ermenilerin kendilerine bir vefa borcu duygusu taşımaları da, bölgede Amerikan nüfuzunun tesisinde önemli bir rol

oynayacaktır. Zaten Amerikan Misyonunun faaliyetleri bu düşüncenin uygulamaya geçmesi için altyapı oluşturmaya yöneliktir.

Yazar eserin üçüncü bölümünde (199-294), Amerikalı misyonerlere karşı verilen tepkiler ve alınan tepkilerden bahsetmektedir. Yazar bu bölümde gayrimüslim ve yabancı devletlerden gelen tepkiler ile Osmanlı yönetiminin ve Müslümanların Protestan Amerikan misyonerlerine bakışları ve alınan tedbirler konularına da değinmektedir.

Eserin dördüncü bölümünde (295-316), Harput Amerikan misyonunun milli mücadele esnasındaki faaliyetleri, Lozan Barış anlaşması esnasındaki tutumu ve misyonun kapanması süreci ile alakalı hususlardan bahsedilmektedir. Yazara göre Misyonerlerin kontrolsüz bir şekilde faaliyet yürütmeleri Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Savaşın başlamasından sonra tek taraflı olarak kapitülasyonların kaldırılmasıyla bir dereceye kadar kontrol altına alınmaya çalışılmış ise de Amerikalı Misyonerlere pek dokunulmamıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle beraber diğer misyoner teşkilatlarına yasaklama getirilmiş ise de yine Amerikalılara dokunulmamıştır. Mondros Mütarekesinin imzalayarak savaştan mağlup olarak çıkan Osmanlı Devleti'nde misyoner teşkilatları tekrar toplanmaya başlamışlar ve işgal kuvvetleriyle iş birliğine girmişlerdir. Azınlık ayaklanmalarının ve işgal kuvvetlerinin yardımcı durumunda olan misyonerlerin başında Amerikalı Misyonerler gelmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası işgal kuvvetlerine ve azınlıkların isyanlarına yardımcı olan Amerikalı Misyonerlerin bu durumu Mustafa Kemal Atatürk tarafından değerlendirilerek Amerikalı Misyonerlerin yurt dışına sürülmesi istenmiştir. Yazara göre Atatürk'ün özellikle milli mücadelenin en sıcak dönemlerinden biri olan Sakarya Savaşının en kritik dönemlerinde Maarif Kongresi'ni toplaması da bundan kaynaklanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına dolaylı olarak da etki eden ve dış müdahalelere zemin hazırlayan yabancı ve azınlık okulları Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk dönemlerinde de oldukça pürüz çıkarmıştır. Lozan görüşmelerinde en çok tartışılan konulardan biri de şüphesiz yabancı okullar olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün ileri görüşlülüğü sayesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla bütün eğitim müesseseleri gibi yabancı okulların da, bir merkezden kontrol edilmesi sağlanarak, tüm okullar Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Bu sayede bir dereceye kadar yabancı okulların faaliyet ve denetimi kontrol altına alınmıştır.

Yazar eserin sonuç bölümünde (317-413), Amerikan Misyonu ile alakalı olarak önceki bölümlerde aktarılan hususları, içsel bir değerlendirmeye tabi tutarak, reel politik bağlamında ele almakta ve Osmanlı Devleti açısından bir öz değerlendirme gerçekleştirmektedir. Yazara göre, Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik bakımından zayıflaması, ülke içinde otorite boşluğu getirmiş, dış devletlerin temsilcileri ve misyonerler adeta devlet içinde devlet denilebilecek bir güce sahip olmuşlardır. Yazara göre bu gelişmede, Osmanlı

Devleti'nin uyguladığı denge politikasının rolü olmadığını söylemek mümkün değildir. Yabancı devletleri gücendirmemek için alınan kararlar neticesinde zorunlu olan yasal denetim ve kontrol tedbirleri ne yazık ki yabancı uyruklulara uygulanmamıştır. Böylece hem kapitülasyonların vermiş olduğu imtiyazlar hem de denge politikası sonucunda bir türlü uygulanamayan ıslahat kararları, yabancı ülke istismarlarını pekiştirmiştir. Özellikle Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Devleti'nin idari, kültürel ve yaygın hayat biçimine yönelik eleştirileri nedeniyle muhatap oldukları halk kesimleri üzerinde etkili oldukları ve bu yönüyle toplumda hoşnutsuzluk yarattıkları ifade edilebilir. Belki Amerikalı Misyonerlerin ilk geldikleri anda yönetimi değiştirmek gibi bir fikre sahip olduklarından bahsedilemez ise de, verdikleri eğitim sayesinde zamanla hem kendilerinin hem de etki edebildikleri toplumun fikirlerini bu yönde etkiledikleri ve dönüştürdükleri yadsınamaz bir gerçekliktir. Doğal olarak bu durum muhafazakâr toplum içinde hoşnutsuzluk yaratmış ve misyon azınlıklar nezdinde ve özellikle Ermeniler üzerinde, devlete karşı ayaklanma, bağımsız bir devlet kurma fikrini telkin empoze ettiği eleştirilmiştir.

Yazar eserinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi sıkıntılara değinerek bu sıkıntıların neticesinde eğitim sisteminin zamanla gerileyerek gereğini yerine getirememesini ve Amerikalıların Osmanlı Devleti'nin bu durumundan istifade ederek özellikle Harput bölgesinde icra ettikleri misyonerlik faaliyetlerini aktarmaya çalışmaktadır. Yazar eserinde Amerikalıların misyonerlik faaliyetlerini anlatırken Osmanlı Devleti tarafından çağın gereği olan sosyal kuruluşlarının yeterince tesis edilemeyişini zamanın dünya konjonktürünü de göz önünde bulundurarak analiz etmeye çalışmaktadır. Yazar eserinde bütünlüğü sağlamak için Birinci Dünya Savaşı ve milli mücadele dönemlerine de kısaca değinerek Harput Misyonunun kapanışına kadar olan gelişmeler hakkında da bilgi vermeye çalışmaktadır.

Yazara göre, bir devletin veya toplumun, gelişebilmesi ve geleceği için planlar yapabilmesinin en önemli unsuru şüphesiz çağdaş eğitim kurumlarına sahip olmaktır. Devletin içindeki bütün dini, etnik ve sosyal grupları da bir arada tutabilmesinin yolu ancak kaliteli eğitim kurumlarının varlığı ve işlerliği ile mümkündür. Osmanlı Devleti'nin gelişme dönemlerindeki başarılarının kaynağının, eğitime verilen önem olduğu, önemli Osmanlı aydınları tarafından da dile getirilmektedir. Devlet kendi toplumu için eğitim, sağlık, ve benzeri gerekli kurumları açmadığı ve işler hale getiremediği takdirde, bu eksikliği istismar eden diğer devletler, şüphesiz diğer ülkelerde tesis ettiği kumlarla beraber kendi siyasi, kültürel ve ekonomik nüfuzunu da tesis etmeye çalışacaklardır. Bu husus tarih boyunca tekerrür etmiş bir hadisedir. Osmanlı Devleti'nde yürütülmüş olan Hristiyan Misyonerliğinin daha çok devletler arası bir mücadelenin zemin oluşturma girişimlerinden başka bir şey olmadığı da söylenebilir. Yapılan bu faaliyetler, görünüşte yüzeysel olarak Müslümanları

Hristiyanlaştırmak şeklinde algılanabilse de, asıl olan Hristiyan cemaatler sayesinde ve cemaatler üzerinden ülke üzerinde nüfuz tesis etme düşüncesinin idame ve ikame edilmesinden başka bir şey değildir. Bu faaliyetler için zemin hazırlayan şartlar ise, genelde bütün Türk toplumunda ve özel olarak Osmanlı Devleti'nde var olan dini müsamaha, daha açık bir ifadeyle dini ve kültürel serbestliğin bir sonucu olmuştur. Osmanlı Devlet adamları tarafından sağlanmış olan bu kolaylık, emperyalist devletlerce zamanla kendi gizli ajandaları ve emelleri için kullanılmıştır.

Dini hoşgörü ile sağlanmış olan bu imkânlar, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla bir imtiyaz özelliğine dönüştürülerek baskı unsuru haline almıştır. Silahla girilemeyen Osmanlı Devleti'ne eğitim ve azınlıklar vasıtasıyla nüfuz edilmiş ve kültür yoluyla toplum manipüle edilerek, dış müdahalelere ve işgale zemin hazırlanmaya çalışılmıştır. Böylece içten zayıflayan Osmanlı Devleti'ne azınlıklar yoluyla hükmedilmesi, Müslümanların Hristiyanlaştırılması, bu mümkün olmaz ise, azınlıkların çoğunluğu kontrolü altına almasını sağlayacak ya Türkleri Anadolu'dan atılmasını mümkün kılacak bir manda yönetiminin tesisi amaçlanmıştır. Misyonerlik faaliyetleri, hümanist bir dini telkin şeklinde görülmekle beraber, esas etkisi Osmanlı Devleti üzerinde siyasi ve iktisadi nüfuzun tesisi olmuştur. Bu sebeple devletler arası rekabet bu yönüyle de kendini göstermiştir. Bu durumdan kurtulmanın tek yolu şüphesiz devletin güçlü olması kendi ihtiyacı olan modern sosyal kurumları milli bir anlayışla ve fakat modern dünya ile rekabet edebilecek bir nitelikte tesis edebilmeyi başarmaktır. Misyonerlik faaliyetleri çoğunlukla gizli bir çalışma olarak görülmüş, gerçekten de o şekilde yürütülmüştür. Bu sebeple birçok gizli ve karanlık yönü olan misyonerlik faaliyetlerin araştırılması için, yazarın kaynak temininde karşılaştığı zorluklar çalışmanın başarısını etkilemiş, ancak kitabın kalitesini ve baş ucu kaynağı olma özelliğini azaltmamıştır.

Genişletilmiş Özet: Bu çalışmada, Osmanlı-Amerikan Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması ve Lozan Antlaşması arasındaki dönemi itibariyle Amerikan Komisyonu'nun misyonerlik faaliyetleri ekseninde yaşanan gelişmeler, kronolojik olarak ele alınmaktadır. Kitap dört ana bölümden teşkil edilmiştir. Giriş bölümünde, egemen devletlerin genel olarak Osmanlı Devleti mülkiyetindeki coğrafyada icra ettikleri misyonerlik faaliyetlerinden ve bu kapsamda Osmanlı Devleti'nin zaaflarından bahsedilmektedir. Birinci bölümde Amerikalı misyonerlerin Anadolu'ya gelişi, organize olmaları ve faaliyetlerini geliştirme süreci hakkında bilgiler sunulmaktadır. İkinci bölümde Amerikalılar tarafından kurulan okullar hakkında bilgiler verilmektedir. Üçüncü bölümde Anadolu halkının Amerikan misyoner okullarına tepkileri ve Amerikalıların bölgedeki genel faaliyetleri hakkında tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Son bölümde ise Lozan Barış Antlaşmasının bir sonucu olarak ülkedeki yabancı okulların kapatılması süreci ve bu kapsamda yaşanan diğer gelişmelerden bahsedilmektedir.

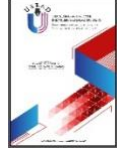
Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri adlı kitap çalışmasında temelde, 1830 ile 1924 yılları arasında, Amerikan Harput Komisyonu tarafından Anadolu'da gerçekleştirilen eğitim ve misyonerlik faaliyetleri incelenmektedir. Yazar Erdal Açıkseş bu araştırmasında temel olarak, yabancı ülkelerin Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi ve ekonomik baskılarının ve nüfuzunun iç dinamikleri üzerinde durmakta ve bilhassa Osmanlı Devleti'nin göreceli olarak siyasi, ekonomik ve askeri gücünü kaybetmesiyle birlikte, ülke coğrafyasında yoğunlaşan yabancı misyonerlik faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle misyonerlik kavramı, kökeni ve tarihsel anlamı itibarıyla tartışılmaktadır. Sonrasında Yazar tarafından kitabın devam eden bölümlerinde, yabancı ülkeleri suçlayıcı bir üsluptan ziyade, meselenin Osmanlı Devleti veçhesiyle bir öz eleştirisi ve değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin eğitim sisteminin zamanın ihtiyaçlarına cevap verememesi, kurumsallaşmasını gerçekleştirememesi ve bu sebeple gelişmiş diğer batılı güçler ile rekabet edemeyen ilkel yapısı hakkında kritikler yapılmaktadır. Yazar, Osmanlı topraklarının, Osmanlı Devleti'ne yön vermek isteyen pek çok emperyalist ülkenin misyonerlik faaliyetlerine ev sahipliği yaptığını dile getirmekle birlikte, bu hususta bilhassa Osmanlı Devleti'nin eksik ve hatalarını ön plana çıkarmaktadır. Bu kapsamda, yabancı ülkelerin emperyalist çabalarının hayata geçmesinde kuşkusuz özyönetim eksikliği ve ülke içi kutuplaşma ve uzlaşmaz görüş ayrılıklarının önemli payı bulunduğunu dile getirmektedir. Bu kapsamda, iç siyasi çatışmaların ve yönetsel ataletin emperyalist devletlerin emellerine ulaşmasını kolaylaştırdığını vurgulamaktadır.

Extended Abstract: In his book *Missionary Activities of Americans in Harput*, the author examines the activities of the American Commission in Harput within the scope of the "Friendship and Neutrality Treaty" signed between the Ottoman State and the United States of America in 1830. The author Erdal Açıkseş, in his research, basically gives information about the internal dynamics of the political and economic pressures of foreign countries on the Ottoman Empire and especially the foreign missionary activities that intensified in the country after the Ottoman Empire lost its power. In this context, the origin and meaning of the concept of missionary is examined from a historical perspective. Thus, the author makes a self-criticism about the missionary activities that took place in the Ottoman lands. In this context, it makes evaluations about the primitive structure of the Ottoman education system, which could not respond to the needs of the time, could not be institutionalized, and could not compete with the outside world. The author states that the Ottoman lands witnessed the missionary activities of many ambitious countries that wanted to steer the Ottoman Empire and that the Christian countries were successful in these efforts due to the lack of self-management and internal conflicts. By Erdal Açıkseş in his book titled "Missionary Activities of Americans in Harput", the missionary activities and

developments of the American Commission in Harput are elaborated in the period between the Ottoman-American Friendship and Neutrality Treaty and Treaty of Lausanne. This research was handled by the author Erdal Açıkşes under four main section. In the introduction section, the missionary activities of the sovereign states on the property of the Ottoman State and the shortcomings of the Ottoman State are discussed in general. In the first section, the arrival, organization and development of American missionaries to Anatolian are mentioned. The second section it is given information about the schools that were established by Americans. In the third part, information is given about the responses of the Anatolian people to the American missionary schools and Americans' overall activities in the region. In the last part, by signing the Lausanne Peace Agreement, the closing process of foreign schools and other developments in the Anatolia regarding missionary activities are explained.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

DÜNYADA OKUMA KÜLTÜRÜ VE ÇOCUK EDEBİYATI ALANLARINDA ÇALIŞAN UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ

THE APPLICATION AND RESEARCH CENTERS WORKING ON READING
CULTURE AND CHILDREN'S LITERATURE IN THE WORLD

Sevilay BULUT

Öğretim Görevlisi, Sosyal Bilimler, Türkçe Eğitimi
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Ankara/Türkiye.

Lecturer, Social Sciences Department, Turkish Language Education
Gendarmerie and Coast Guard Academy, Ankara/Turkey.

bulut1087@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2591-5971

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.867815

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Bulut, S. (2021). Dünyada Okuma Kültürü ve Çocuk Edebiyatı Alanlarında Çalışan Uygulama ve Araştırma Merkezleri. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 290-319.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu araştırma; Türkiye ve dünyadaki okuma kültürü, çocuk kitapları ve çocuk edebiyatı bağlamında çalışmalar yapan uygulama ve araştırma merkezlerinin yürüttüğü etkinlikleri ve çalışmalarını betimlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada doküman analizi yönteminden yararlanılmıştır. Veri kaynakları 21 ülkeden 37 uygulama/araştırma merkezi ve 3 derneğin/topluluğun gerçekleştirdiği çalışmalara ilişkin bilgilerin paylaşıldığı resmi internet sayfalarıdır. Bu sayfalarda paylaşılan bilgilerden elde edilen veriler betimsel kodlama yoluyla çözümlenmiştir. Bu çözümlene sonucunda elde edilen veriler: *Amaç, Eğitim, Araştırma, Ulusal/Uluslararası Bağlantılar, Tanıtım/Yayınlaştırma* kategorileri ve bunlara ait alt kategoriler altında sınıflandırılmıştır. Araştırma sonucunda merkez ve derneklerin okuma kültürü, çocuk kitapları ve çocuk edebiyatı alanının gelişmesi ve bu alanda çalışan araştırmacıların desteklenmesinde etkin rol alabildiği anlaşılmıştır. Merkezlerin bazılarının bir üniversite çatısı altında hizmet verdiği, bunların dışında kalanlarınsa bir üniversiteyle iş birliği içinde çalıştığı görülmüştür. Az sayıda merkez ise bağımsız çalışmalar yürütmektedir. Merkezlerin çocuklarla gençlerin yanı sıra aileler, öğretmenler, araştırmacılar ve yazarlar için çeşitli çalışmalar yürüttüğü belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Edebiyatı, Okuma Kültürü, Uygulama Ve Araştırma Merkezi

Abstract: The aim of this study is to describe reading culture, children's books and children's literature activities carried out by application and research centers all over the world. Document analysis method was used in the research. The data sources are websites that share information about the activities of 37 application/research centers and 3 associations/communities from 21 countries. The data collected from these web pages were analyzed through descriptive coding method. As a result of this analysis the data is classified under Purpose, Education, Research, National/International Links, Promotion/Publicity categories and their subcategories. As a result of this research, it has been understood that the centers and associations can take an active role in the supporting of reading culture, researching children's books and children's literature and researchers working in this field. It has been observed that some of the centers are established by a university unit or work in cooperation with a university. Limited number of centers carry out independent studies. It has been determined that the centers carry out studies for families, teachers, researchers and writers as well as children and young people.

Keywords: Children's Literature, Reading Culture, The Application and Research Centers

GİRİŞ

Modern üniversite kavramı eğitim-bilgi-ekonomi temelleri üzerine inşa edilmiştir. Başka bir deyişle, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de üniversiteler bu farklı boyutları bir araya getirir. Bu nedenle üniversiteler

ve üniversitelerde kurulan araştırma ve uygulama merkezlerinin kuruluş amaçları arasında, toplumsal ihtiyaçları ve sorunları belirleme ve bu doğrultuda farklı çözümler üretmek ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çerçevede 2547 sayılı ve 06.11.1981 tarihli Yükseköğretim Kanunu'nda üniversitelerin araştırma işlevi açıklanırken bu işlevi icra eden birimler enstitü, fakülte, yüksekokul, araştırma ve uygulama merkezleri olarak sınıflandırılmıştır (YÖK, 1981). Yükseköğretim Kanunu'nun 3. Maddesinin j bendinde uygulama ve araştırma merkezi: "Yükseköğretim kurumlarında eğitim-öğretimin desteklenmesi amacıyla çeşitli alanların uygulama ihtiyacı ve bazı meslek dallarının hazırlık ve destek faaliyetleri için eğitim-öğretim, uygulama ve araştırmaların sürdürüldüğü bir yükseköğretim kurumu" olarak tanımlanmıştır. Bu yasa çerçevesinde yayımlanan 17609 sayılı yönetmelikte Yükseköğretim Kurulunun izni ile üniversitelerde araştırma ve uygulama merkezlerinin kurulabileceği bildirilmiştir (YÖK, 1981). Farklı amaçlarla kurulan uygulama ve araştırma merkezlerinin bir üniversite çatısı altında kuruldukları ya da bağımsız kurulmuş olsalar bile çalışmalarını üniversitelerin ilgili fakülte ve bölümleriyle iş birliği içinde yürüttükleri görülmektedir. Araştırma ve uygulama merkezlerinin üniversitelerle ortak çalışmalar yürütmesi üniversite ve toplum bağlantısının kurulması açısından da önemlidir. Bu gibi nedenlerle üniversiteler ya merkezler açmakta ya da kurulan merkezleri farklı açılardan desteklemektedir.

Üniversiteler toplumda önemli ve saygın bir yere sahip, gerçekleştirdikleri ileri düzeydeki araştırmalar ve küresel ölçekli eğitim faaliyetleriyle topluma liderlik eden yükseköğretim kurumlarıdır. Üniversitelerin kurulma amaçları arasında; bilgi sahibi olmak, aydınlanmak, gerçeği araştırmak, öğrenmek ve anlamak için çaba göstermek bulunmaktadır (Erdem, 2016: 21). Üniversiteler toplumsal gelişimin merkezinde olduklarından toplumların değişen özellikleri ve gereksinimleri zamanla üniversitelerin de yapısının değişmesine yol açmıştır. Erdem (2016: 44), üniversitelerin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü nesil üniversiteler olarak sınıflandırıldığını belirterek tüm bu üniversitelerin farklı amaçlar doğrultusunda yapılandırıldığını dile getirir. Günümüzde birinci nesil üniversite olarak *eğitim üniversitesi* ikinci nesil üniversite olarak *araştırma üniversitesi*, üçüncü nesil üniversite olarak *girişimci üniversite*, dördüncü nesil üniversite olarak da *dönüştürücü tematik üniversite* nitelendirilmeleri yapılmaktadır. Üniversite anlayışı değiştikçe üniversitenin görevleri-rolleri de değişmektedir. Birinci nesil üniversitede "eğitim-öğretim", ikinci nesil üniversitede "araştırma",

üçüncü nesil üniversitede "hizmet" yeni şekillenen dördüncü nesil üniversitede ise "dönüştürme" ön plana çıkmaktadır.

Araştırma üniversiteleri 21. yüzyılın küresel bilime erişim sağlayan, temel ve uygulamalı araştırmalar üreten, akademinin ve toplumun önderlerini eğiten merkezi kurumlardır (Altbach, 2009: 15). Araştırma yapılan üniversiteler yalnızca araştırma üniversiteleri değildir. Uzmanlaşmış araştırma enstitüleri, laboratuvarlar, araştırma merkezleri ve diğer kurumlar da araştırma yürütmekte ve birçoğu bilimsel birikime katkı sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde, araştırma üniversiteleri diğer kurumları içeren daha karmaşık araştırma sisteminin bir parçasını oluşturur. Ancak üniversiteler her zaman araştırma yapmak için en etkili kurumlar olarak hizmet vermektedir. Ayrıca yeni nesil araştırmacılar, akademisyenler ve öğretmenler için eğitim olanağı da sunarlar. Gerçekleştirilen çalışmalara destek vermesi için doktora düzeyinde eğitim alan öğrencilerle gerçekleştirilen araştırmalar hem öğrencilere farklı eğitsel kazanımlar sunar hem de gerçekleşen araştırmalara yeni nesil araştırmacılarının görüşlerini yansıtmış olur. Altbach (2009: 16), araştırma üniversitelerinden söz ederken her ülkenin bir araştırma üniversitesine sahip olmasının mümkün olmayabileceğini ancak gelişmekte olan birçok ülkenin araştırma kapasitesine ve bilimsel birikime katkı sağlama gücüne sahip üniversiteler geliştirebileceğini de dile getirir. Bu ülkeler, küresel bilime katkı sağlamak için çeşitli alanlarda bölgesel akademik iş birlikleri kurabilirler. Uygulama ve araştırma merkezleri bu bağlamda iş birliği sağlamak için işlevsel kurumlar olarak düşünülebilir. Her ne kadar bu tür uygulama ve araştırma merkezi kavramı sanayi üniversite iş birliği bağlamında düşünülmüş de olsa bilginin yaygınlaşması ve her türden bilim dalına katkı sağlanması adına etkili olarak yararlanılacak birimler olarak düşünülmelidir. Dünya üzerindeki farklı alandan merkezler incelendiğinde ortak çalışma yürütme, farklı bakış açılarını yaygınlaştırma potansiyelleri gibi pek çok olanak sunabildikleri görülür. Araştırma üniversiteleri, çeşitli disiplinlerde bilginin yaratılmasına, yayılmasına kendini adanmış ve olanaklı olan en üst düzeyde öğretim ve araştırmaya izin veren uygun laboratuvarları, kütüphaneleri ve diğer altyapıları içeren akademik kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Üniversitelerin bilgiyi aktarma ödevinden bilgiyi üretme ödevine doğru geçmesi ve ulusal kalkınmayı hedeflemesiyle akademik sistemin bilimsel araştırma yapma ve uygulanabilir sonuçlara ulaşma işlevini edindiğini dile getiren Öksüz ve Alpaydın (2017: 628), bunun yanında akademik sistemin yükseköğretimin kitleleşmesine

doğru bir evrim geçirdiğine de değinir. Bu bağlamda artan öğrenci sayısına ve değişen öğrenci gereksinimlerine karşın yükseköğretimin amaçlarının kapsamı genişlese de üniversitelerin araştırma işlevinin ön planda olduğu söylenebilir.

Üniversitelerde Akademik Teşkilât Yönetmeliği Ek Madde 1'e göre Yükseköğretim Kurulunun izni ile üniversitelerde araştırma ve uygulama merkezleri kurulabilir. Kanunla kurulmayan ve 2547 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten önce kurulmuş bulunan enstitülerden, bağımsız olarak yüksek lisans veya doktora öğretimi uygulamayan ve başlıca görevleri araştırma veya uygulama olan enstitüler, faaliyetlerini ilgili üniversite senatosu kararı ile araştırma veya uygulama merkezi olarak devam ettirebilirler (YÖK, 1981). Araştırma merkezlerinin kurulma nedeni fakülte araştırmalarının ihtiyaçlarına göre şekillendiğinden, merkezler fakültelerin gereksinimleri doğrultusunda çalışmalar yürütmektedir. Araştırma merkezlerinde kurulan ekipler ve laboratuvarlar akademisyenler arasında iş birliğini de olanaklı kılmaktadır.

Dünya çapında bakıldığında çoğu üniversite çatısı altında olmak üzere üniversite desteğiyle farklı alanlarda çalışmalar yürüten araştırma ve uygulama merkezlerinin olduğu görülür. Çocuk edebiyatı, okuma kültürü ve çocuk kitaplarıyla ilişkili pek çok alanda çalışmalar yürüten merkezlerin sayısı da dikkat çekmektedir. Çocuk edebiyatı giderek edebiyatçılar, dil eğitimcileri, öğretmenler, kütüphaneciler, yazarlar, illüstratörler, sosyologlar ve sağlık bilimcilerinin de ilgisini çeken zengin ve büyüyen bir akademik çalışma alanı olarak kabul edilmektedir. Çocuk edebiyatı, çocukları yalnızca dile ilişkin doğru ve etkili kullanımla karşılaştırmakla kalmaz aynı zamanda pedagojik yaklaşımın yanı sıra "çocuk" ve "çocukluk" kavramlarına ilişkin sanatsal bir bakış açısının da göz önünde tutulduğu bir yaklaşımı yansıtır. Çocuk edebiyatı kültürel ve sosyolojik çalışmaların da önemli bir ögesidir, herhangi bir toplumun edebiyat bağlamında çocuk ve gençleri için onayladığı ve sağladığı şey, sadece çocuklarıyla değil, aynı zamanda kendisiyle de ilgili tutumları, değerleri ve ideolojileri hakkında önemli ipuçları yansıtmaktadır (Johnston ve Beckett, 2003: 122). Bu anlamda araştırma ve uygulama merkezlerinin de toplumsal dönüşümün merkezinde rol alma çabasında oldukları yorumu yapılabilir. Gelişen bir akademik alan olarak çocuk edebiyatı, okuma kültürü ve çocuk kitaplarıyla ilgili çalışmalar yürüten merkezlerin de toplumu bu bağlamda dönüştürmeyi amaçladığı görülmektedir. Bu alanla ilgili olarak çocukların gelişimlerini desteklemek,

bunu yaparken de aileleri, sanatçıları, öğretmenleri ve genel anlamda toplumu pek çok açıdan eğittikleri görülmektedir.

Bu çalışmada; farklı ülkelerde çocuk edebiyatı, okuma kültürü ve çocuk kitaplarına ilişkin çeşitli çalışmalar yürüten uygulama ve araştırma merkezleri; yaptıkları çalışmalar, sundukları hizmetler bağlamında inceleme konusu yapılmıştır. Çocuk edebiyatını akademik bir alan olarak geliştirme, toplumu dönüştürme, öğretmenleri ve sanatçıları destekleme açısından farklı kültürlerde çalışmalar yürüten bu merkezlerin özgün çalışmalarını ortaya koymak amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Metinler, içerik analizi türlerinden metin çözümleme yöntemiyle çözümlenmiştir (Krippendorff, 2012). Bu çözümleme tümevarımsal yaklaşımla yapılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın analiz yöntemi tümevarımsal doküman çözümlemesidir.

VERİ KAYNAĞI

Veri kaynağı 21 ülkede çocuk edebiyatı, okuma kültürü ve çocuk kitaplarıyla odağında hizmet veren 37 uygulama ve araştırma merkezi ile 3 uluslararası dernek/topluluğun gerçekleştirdiği çalışmalara ilişkin bilgilerin paylaşıldığı internet sayfalarıdır.

En fazla merkezin -6 uygulama ve araştırma merkezi olan İngiltere’de olduğu görülmektedir. Bunu 4 uygulama/araştırma merkeziyle Almanya ve yine 4 uygulama/araştırma merkeziyle ABD izlemektedir. Geri kalan bir ülkede 3, üç ülkede 2, 14 ülkede ise 1 merkez olduğu görülmektedir. Türkiye de ÇOGEM’le tek uygulama/araştırma merkezi olan ülkeler arasındadır. İlgili uygulama ve araştırma merkezleriyle, dernek/topluluklara ait genel bilgiler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir

Dünyada Okuma Kültürü ve Çocuk Edebiyatı Alanlarında Çalışan Uygulama ve Araştırma Merkezleri
Sevilay Bulut

	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri	Destek	Üniversite Bünyesinde	Kütüphane/ Kitap Sayısı	Lisansüstü Eğitim	Dergi
The International Youth Library, Internationale Jugendbibliothek (IYL)	1949	Münih/ Almanya	Bağımsız	-	+ 650 000	-	-
Institut für Jugendliteratur	1965	Viyana / Avusturya	Sanat, Kültür, Kamu Hizmeti ve Spor Bakanlığı	-	+ 20 000	-	1001 Buch
The Swedish Institute for Children's Books (Sbi)	1965	Stokholm/İsveç	Bağımsız	-	+	-	-
The Swedish Institute for Children's Books	1967	Stokholm/İsveç	Eğitim Bakanlığı	-	+ 60 000	+	-
Deutsche Akademie für Kinder-und Jugendliteratur	1976	Würzburg/Almanya	-	-	-	-	-
The Finnish Institute for Children's Literature	1978	Tampere/Finlandiya	Bağımsız	-	+ 60 000	+	-
The Norwegian Institute for Children's Books	1979	Oslo/Norveç	Kültür Bakanlığı	-	+ 60 000	+	-
Canadian Children's Book Centre (CCBC)	1976	Toronto/Kanada	Bağımsız	-	+	-	Canadian Children's Book News and the semi-annual Best Books for Kids & Teens

Tablo 1: 1940-1980 Yılları Arasında Kurulan Merkezler

Dünyada Okuma Kültürü ve Çocuk Edebiyatı Alanlarında Çalışan Uygulama ve Araştırma Merkezleri
Sevilay Bulut

	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri	Destek	Üniversite Bünyesinde	Kütüphane/ Kitap sayısı	Lisansüstü Eğitim	Dergi
Centrum för barnkulturforskning (CBK)	1980	Stockholm/İsveç		Stockholm Üniversitesi	-	+	Centrum för barnkulturforskningsskriftserie
International Institute for Children's Literature (IICLO)	1984	Osaka / Japonya	Bağımsız	-	-	-	-
The Institut International Charles Perrault (IICP)	1994	Eaubonne/ Fransa	Bağımsız	Nord Üniversitesi	-	-	-
National Centre for Research in Children's Literature Roehampton (NCRCL)	1995	Londra/İngiltere		Roehampton Üniversitesi	-	+	Bloomsbury Perspectives on Children's Literature
Graduate Centre for International Research in Childhood: Literature, Culture, Media (CIRCL)	1996	Reading/İngiltere		Reading Üniversitesi	-	+	-
Children's Literature Centre Frostburg State University (CLC)	1996	Maryland/ABD	Bağımsız fon	Frostburg Devlet Üniversitesi	+ 9000	-	-
International Forum for Research in Children's Literature (IFRCL)	1997	Worcester /İngiltere		Worcester Üniversitesi	-	-	-
The Centre for Children's Literature in Copenhagen (CCL)	1998	Kopenhag/Danimarka	Bilim Bakanlığı	Aarhus Üniversitesi	+ 60 000	+	-
Center for Børns Litteratur og Medier	1998	Aarhus/Danimarka		Aarhus Üniversitesi	-	-	-

Tablo 2: 1980'li ve 1990'lı Yıllarda Kurulan Merkezler

Dünyada Okuma Kültürü ve Çocuk Edebiyatı Alanlarında Çalışan Uygulama ve Araştırma Merkezleri
Sevilay Bulut

	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri	Destek	Üniversite Bünyesinde	Kütüphane/ Kitap sayısı	Lisansüstü Eğitim	Dergi
Center for Young People's Literature and Culture (CYPLC)	2003	Wroclaw/ Polonya	-	Wroclaw Üniversitesi	-	-	-
Seven Stories is the National Centre for Children's Books.	2005	Newcastle/İngiltere	Bağımsız	-	+ 35000	-	-
The Centre for Research in Young People's Texts and Cultures (CRYTC)	2006	Winnipeg/Kanada	Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Konseyi	Winnipeg Üniversitesi	-	-	Jeunesse: Young People, Texts, Cultures
Centre for Research in Children's and Young Adult Literature (CRCYA)	2006	Drumcondra /İrlanda	-	St. Patrick's College	+	+	-
Research Group on Books for Children and Youngsters and Literacy Learning (GRETEL)	2006	Barselona/İspanya	-	Barselona Özerk Üniversitesi	-	-	-
Eesti Lastekirjanduse Keskusse! The Estonian Children's Literature Centre	2007	Tallin/Estonya	Estonya Çocuk Kütüphanesi	-	+	-	+
Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi (ÇOGEM)	2009	Ankara /Türkiye		Ankara Üniversitesi	+	-	-
Ukrainian Research Center of Children and Youth Literature (URCCYL)	2009	Lviv/ Ukrayna	Bağımsız		-	-	Literature. Children. Time.
The Cambridge-Homerton Research and Teaching Centre for Children's Literature (RTCC)	2009	Cambridge/İngiltere	-	Cambridge Üniversitesi ve Homerton College	-	-	-
The Children's Books Centre - Research Centre on Children's Literature and Children's Reading	2012	Akureyri/ İzlanda	-	Akureyri Üniversitesi	-	-	-

Dünyada Okuma Kültürü ve Çocuk Edebiyatı Alanlarında Çalışan Uygulama ve Araştırma Merkezleri
Sevilay Bulut

Centre for Research and Teaching of Children's and Young Adult Literature Centre (KiJuLit)	2017	Styria/Avusturya	-	Steiermark Pedagoji Üniversitesi	+	-	KiJuLit
---	------	------------------	---	----------------------------------	---	---	---------

Tablo 3: 2000'li Yılların İlk 20 Yılında Kurulan Merkezler

	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri	Destek	Üniversite Bünyesinde	Kütüphane/Kitap Sayısı	Lisansüstü Eğitim	Dergi
Institut für Jugendbuchforschung (AJUM)		Frankfurt/Almanya		Goethe Üniversitesi	-		
The Interdisciplinary Centre on Mediation and Translation by and for Children (MeTRa)	-	Bologna/İtalya	-	Bologna Üniversitesi	-	-	-
Center for Research of Children's Literature	-	St. Petersburg/Rusya	-	Rusya Bilimler Akademisi	-	-	+
Centre for Children's Book Studies (CCBS)	-	Cambridge/İngiltere		Anglia Ruskin Üniversitesi	-	+	-
The Center for Children's Literature and Culture (CCLC)	-	Florida /ABD		Florida Üniversitesi	+ 130 000	-	-
National Center for the Study of Children's Literature (NCSSL)	-	Kaliforniya /ABD		San Diego Üniversitesi	-	+	-
Children's Literature Unit at Newcastle University (CLU)	-	Newcastle / İngiltere	-	Newcastle Üniversitesi	+	-	-

Tablo 4: Kuruluş Yılları Belirtilmeyen Merkezler

Dünyada Okuma Kültürü ve Çocuk Edebiyatı Alanlarında Çalışan Uygulama ve Araştırma Merkezleri
Sevilay Bulut

	Kuruluş Yılı	Kuruluş Yeri	Destek	Kütüphane/ Kitap Sayısı	Dergi
The International Research Society for Children's Literature (IRSL)	1970	Frankfurt/Almanya	Bağımsız	-	International Research in Children's Literature (IRCL)
The International Board on Books for Young People (IBBY)	1953	Zürih/İsviçre	Bağımsız	Toronto Arşivi	Bookbird: A Journal of International Children's Literature
The Children's Literature Association (ChLA)	1974	Newyork/ABD	Bağımsız	-	<ul style="list-style-type: none">• Children's Literature• Children's Literature Association Quarterly

Tablo 5: Çocuk Edebiyatı, Okuma ve Kitap Odaklı Çalışmalar Yürüten ve Yapılan Çalışmaları Destekleyen Uluslararası Dernekler/Topluluklar

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde tümevarımsal bir yol izlenmiştir. Betimsel kodlama yoluyla internet sayfalarında yer alan bilgiler önce kodlara sonra alt kategori ve kategorilere göre incelenmiştir. İlgili Kategori/Alt kategoriler Tablo 6.'da gösterilmiştir.

Amaç	Eğitim	Araştırma	Ulusal/Uluslararası Bağlantılar	Tanıtım/Yaygınlaştırma
Bilimsel Araştırmalar	Lisansüstü Eğitim	Projeler Yapmak	Üniversiteler	Yarışmalar
Lisansüstü Eğitim	Mesleki Eğitim	Sempozyum Düzenlemek	Dernekler/Topluluklar	Müze ve sergiler
Eğitsel Araçlar		Kongreler Düzenlemek	Diğer Uygulama/Araştırma Merkezleri	Sosyal yaşama katkı
İş birlikli Çalışmalar		Sürelili Yayınlar Çıkarmak	Yayınevleri	Kitapçı kurma
Arşiv Oluşturma				Teknolojiden yararlanma
Disiplinler arası Çalışmalar		Kitap, Kitap Bölümü Yayımlatmak		Ödül verme
Toplumu Bilgilendirme				
Okuma Kültürü Geliştirme				
Yazarları Desteklemek				
Çeviri Çalışmalarını Desteklemek				

Tablo 6: Araştırma Verilerine Ait Kategori ve Alt Kategoriler

BULGULAR

Araştırma verileri, ulaşılan kategori ve alt kategorilere göre incelenmiş ve bulgulara ulaşılmıştır.

AMAÇ

Merkezlerin amaçları incelendiğinde çocuk ve gençlik edebiyatı metinlerini ya da çocuk ve gençlerin medyada, çevrimiçi ortamlarda karşılaştıkları metinleri bilimsel yöntemlerle inceleme ve bazı ölçütlere göre değerlendirmenin bu amaçlar arasında öncelendiği görülmektedir (CRYTC, 2020; CRCYAL, 2020; CRCYAL, 2020; Center for Børns Litteratur og Medier, 2020; CBC, 2020; CRCL, 2020; GRETEL, 2020; CBK, 2020; URCCYL, 2020; IFRCL, 2020; CIRCL, 2020; NCRCL, 2020; CCLC, 2020; NCSCCL, 2020; CLC, 2020; IYL, 2020; Sbi, 2020; ÇOGEM, 2020). Bu amaca yönelik olarak üniversitelerle iş birliği yapan merkezler arasında CRYTC (The Centre for Research in Young People's Texts and Cultures) de yer almaktadır. Merkezin dikkat çeken bir özelliği kültürel kökenler ve cinsel yönelimler üzerine odaklanan çalışmalara ağırlık vermesidir. İtalya'da etkin olan MeTRa da benzer çalışmalar yürütmeyi amaçlamaktadır. Bazı merkezlerin bu amaçlarını gerçekleştirmek adına yüksek lisans ve doktora programlarını desteklediği görülmektedir (CRCYAL, 2020; IFRCL, 2020; NCRCL, 2020; CLU, 2020; RTCC, 2020; ÇOGEM, 2020). Bu durum alanın bilimsel yönünün de en az pratik yanı kadar önemli görüldüğünü ve merkezlerin bu alana da katkı sağlamayı amaçladığını göstermektedir.

Bir diğer amaç ise çocuk ve gençlik edebiyatı ürünlerinin eğitim ortamlarında bir eğitsel araç olarak kullanımı konusunda öğretmenleri bilgilendirmek olarak karşımıza çıkar (KiJuLit, 2020; Institut für Jugendliteratur, 2020; CRCLC, 2020; CRCYAL, 2020; GRETEL, 2020, RTCC, 2020; NCRCL, 2020; ÇOGEM, 2020). Bu amaç doğrultusunda merkezler öğretmen eğitimi veren üniversitelerle birlikte çalışmalar yürütmekte ya da görev yapan öğretmenleri bilgilendirmeye yönelik çalıştaylar ve eğitimler düzenlemektedir.

Merkezlerin ulusal ve uluslararası, işbirlikli çalışmalar yaparak çocuk ve gençlik edebiyatı ile okuma kültürü alanında katkı sağlamak amacını güttüğü de dikkat çekicidir (CRCLC, 2020; CRCYAL, 2020; Center for Børns Litteratur og Medier, 2020; CBC, 2020; CRCL, 2020; URCCYL, 2020; CCBS, 2020; CIRCL, 2020; IICLO, 2020; IYL, 2020; Sbi, 2020). Böylece alanın hem yerel kaynaklardan hem de başka kültürlerden yararlanarak zenginleşmesi amaçlanmaktadır. Özellikle

uluslararası çalışmalar yapmak ulusal çocuk ve gençlik edebiyatının başka kültürlerce tanınması açısından önemli görülmektedir.

Merkezlerin özellikle çocuk ve gençlik edebiyatının kültürel şartlarla ilişkisi bağlamında bir arşiv oluşturmayı önemsedikleri de anlaşılmaktadır. Bu amaçla merkezler; bilimsel ya da kültürel olmak üzere çocuk ve gençlik literatürünü toplar, korur ve ilgilenenlere bunlarla etkileşim kurma fırsatı sunar (Eesti Lastekirjanduse Keskusesse, 2020; CBC, 2020; GRETEL, 2020; NCSCCL, 2020; CCBC, 2020; CLU, 2020; IICLO, 2020; IYL, 2020; Sbi, 2020). Bu arşivler çocuk ve gençlik edebiyatı yapıtları olabildiği gibi çocuk edebiyatı alanında yapılmış akademik çalışmaları da içerebilmektedir. Bu arşivlerin oluşturulması ve kütüphaneler ya da çevrimiçi ortamlarda sunulması merkezlerin amaçları arasında yer almaktadır.

Çocuk edebiyatını diğer alanlarla ilişkilendirerek disiplinler arası bir araştırma alanı oluşturmak merkezlerin öncelendiği önemli amaçlar arasında yer almaktadır (CRCLC, 2020; CCBS, 2020, RTCC, 2020; IFRCL, 2020; CIRCL, 2020; CCLC, 2020). Bu yolla hem çocuk edebiyatının bilimsel bir alan olarak kabulü sağlanacak hem de başka alanlarla gerçekleşen bilimsel alışverişle alanın daha sağlam bilimsel temellere oturtulması olanaklı hale gelecektir.

Toplumun çocuk ve gençlik edebiyatı ile işlevleri konusunda bilinçlendirme de merkezlerin göz önünde bulundurduğu amaçları arasındadır (CRCYAL, 2020; CBC, 2020; MeTRa, 2020; CYPLC, 2020; RTCC, 2020; Seven Stories: The National Centre for Children's Books, 2020; CCLC, 2020). Özellikle ailelerle öğretmenlerin çocukları ve öğrencileri için nitelikli kitapları seçip çeşitli etkinliklerde kullanabilmesi önemli bir gereksinim olarak ortaya çıkmaktadır. Aile ve eğitim kurumlarının bu konudaki gereksinimlerini gidermek, onlara yol göstermek adına merkezler sorumluluk almakta ve çalışmalar yürütmektedir.

Çocuklar ve ergenler arasında okuma kültürünü teşvik etmek (CBC, 2020; GRETEL, 2020; RTTC, 2020; CCBC, 2020; ÇOGEM, 2020). Okuma kültürünün bir boyutu olarak çocuk ve genç okuyucular için eleştirel okuma konusunda gerekli bilgi ve becerileri geliştirmek amacıyla çocuk ve gençlik edebiyatı konularını incelemeyi ve sunmayı amaçlamaktadır (IICP, 2020; MeTRa, 2020). Bazı merkezler bunu gerek çeşitli etkinlikler gerekse çocuk ve gençlik kitaplarına ilişkin değerlendirme yazıları paylaşarak gerçekleştirmektedir.

Çeviri çocuk ve gençlik edebiyatı ürünleriyle ilgili çalışmalar yürütmek bazı merkezlerin ön plana aldıkları amaçlar arasındadır (MeTRa, 2020). Yazarları desteklemek (Institut für Jugendliteratur, 2020; Seven Stories: The National Centre for Children's Books, 2020) de merkezlerin öncelikleri arasında yer almaktadır. Günümüzde dijital okuryazarlık, elektronik kitaplar vb. teknolojik gelişmelere ayak uydurabilmek adına merkezler farklı projeler geliştirmeye çalışmaktadır (CLC, 2020; IICLO, 2020). Böylece çocukların ve gençlerin ilgilerini çeken bu alanlarda da bilgi sahibi olmak, etkili çalışmalar üretmek için yerinde bir çabadır.

ARAŞTIRMA

Merkezler araştırma temelli pek çok çalışma yürütmektedir. Bunlar arasında araştırma projeleri gerçekleştirmek ya da gerçekleştirilen projelere danışmanlık yapmak (Kijulit, 2020; Center for Børns Litteratur og Medier; IFRCL, 2020; CRYTC, 2020; CRCLC, 2020; CRCYAL, 2020; IFRCL, 2020; Sbi, 2020; NCRCL, 2020; Institut für Jugendliteratur, 2020; URCCYL, 2020; Seven Stories: The National Centre for Children's Books, 2020; IICLO, 2020; ÇOGEM, 2020) ve çocuk edebiyatından eğitimde yararlanılmasına yönelik sempozyumlar, paneller, kongreler düzenlemek de yer alır (Kijulit, 2020; URCCYL, 2020; CYPLC, 2020; ÇOGEM, 2020). Örneğin; Center for Børns Litteratur og Medier'in yürüttüğü projelerde özellikle dijital dünyanın çocuk edebiyatıyla bağlantısı ve bu dünyadan yararlanma yollarının arandığı görülmektedir. GRETEL (2020) de benzeri amaçlara ek olarak dijital ve görsel okuryazarlık deneyimleri üzerine projeler geliştirmektedir. IFRCL (2020), sağlık ve çocuk edebiyatı, çocuk edebiyatında engellilik, eko-eleştiri ve çocuk edebiyatı konularında projeler yürütmüştür. NCRCL (2020) ise çocuk edebiyatı ve çocukluk kültürü konusunda proje çalışmaları yapmıştır. İşlevsel projeler yürütmek, merkezlerin çalışmaları arasında önemli bir yere sahiptir.

Belirli aralıklarla konferanslar düzenlemek ya da konferanslara katılmak (NCRCL, 2020; CYPLC, 2020; CIRCL, 2020; CLU, 2020; Sbi, 2020; CYPLC, 2020; ÇOGEM, 2020) merkezlerin araştırma yapmak ve bu araştırmaların sonuçlarını paylaşmak adına yaptığı çalışmalar arasındadır.

Çocuk edebiyatını temele alan süreli yayınların oluşturulması ve yayımlanması (Eesti Lastekirjanduse Keskusesse, 2020; CRYTC, 2020; URCCYL, 2020); kitap, kitap bölümü, farklı dergilerde makaleler ve

ailelerle öğretmenlere yönelik eğitici rehberler yayımlamak (RTTC, 2020; CYPLC, 2020; Eesti Lastekirjanduse Keskusese, 2020; KJL, 2020); çocuk edebiyatı sözlüğü oluşturma (Eesti Lastekirjanduse Keskusese, 2020) da gerçekleştirilen çalışmalar arasında yer almaktadır. Bu tür çalışmalar çocuk edebiyatı alanının bilimsel alt yapısına katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

EĞİTİM

Eğitim konusunda merkezler farklı çalışmalar yürütmektedir. Bunlar arasında ağırlıklı olarak öğretmenlerin mesleki eğitimine destek vermek (Kijulit, 2020) yer aldığı gibi lisansüstü eğitim vermek ya da üniversitelerin verdiği lisansüstü eğitimi çeşitli çalışmalarla desteklemek de yer alabilmektedir (Center for Børns Litteratur og Medier, 2020; CBK, 2020; NCRCL, 2020; CYPLC, 2020). Lisansüstü eğitime verdiği desteğin yanı sıra Center for Børns Litteratur og Medier (2020) *Yaz Üniversitesi* adını verdikleri bir çalışma yürütmekte bunun yanında *Çocuk Edebiyatı Yazarları Okulu* adını verdikleri yazar adaylarını desteklemeye yönelik eğitimler de düzenlemektedir, yazar adaylarına yönelik eğitim düzenleyen bir diğer merkezse Institut für Jugendliteratur'dur.

Uygulama ve araştırma merkezlerinin verdiği eğitimlere bakıldığında çoğunlukla üniversite bağlantısı olan merkezlerin lisans ve lisansüstü eğitimleri desteklediği görülmektedir. Bunun yanında öğretmenlerin mesleki gelişimine yönelik eğitimlerin yanı sıra çocuk edebiyatı yazar adaylarının eğitimine odaklanan az da olsa çalışmanın olduğu görülmektedir. Merkezler bu yolla çocuk ve gençlik edebiyatı ile okuma kültürü geliştirme amacıyla sürece etkisi olan kümeleri farklı açılardan desteklemeyi amaçladığı anlaşılmaktadır.

ULUSAL VE ULUSLARARASI BAĞLANTILAR

Uygulama ve araştırma merkezlerinin çalışmalarının devamlılığını sağlamak, bilimsel alt yapısını güçlendirmek, tanıtımını kolaylaştırmak ve benzeri konularında gerek ulusal gerekse uluslararası iş birliğine önem verdiği anlaşılmaktadır. Merkezlerin kuruldukları bölgelerdeki üniversitelerle bağlantılar kurması pek çok açıdan etkili görülmektedir (IICP, 2020; CYPLC, 2020; CRCLC, 2020; CRCYAL, 2020; Center for Børns Litteratur og Medier, 2020; MeTRa, 2020; GRETEL, 2020; CCBS, 2020; RTCC, 2020; NCSCL, 2020; ÇOGEM, 2020). Örneğin Fransa'daki The International Institute Charles Perrault, France (IICP) ile ilgili olarak Douglas (2003), gerçekleştirilen işbirlikli çalışmalarla enstitünün

Paris-Nord Üniversitesindeki dil öğretimi ve iletişim bölümleriyle iş birliği içinde çalışmasının kısa zamanda daha fazla insana ulaşmayı, enstitüyle çocuk ve gençlik edebiyatının genel olarak daha iyi tanıtılması yolunda atılan bir adım olan web sitesinin kurulmasını olanaklı kıldığını dile getirir. Enstitü yerel düzeyde Eaubonne kasabası ile de projeler yürütmektedir.

Ulusal ya da uluslararası derneklere üye olma da merkezlerin çalışmalarının etkilerini yaygınlaştırmak için attığı önemli adımlarındandır (CYPLC, 2020; CRYTC, 2020; IFRCL, 2020).

Ulusal ya da uluslararası uygulama ve araştırma merkezleriyle ortak çalışmalar yürütme (CRYTC, 2020; CRCL, 2020; CLU, 2020) merkezlerin izlediği yollar arasındadır. Bunun yanı sıra çocuk edebiyatı yazarlarıyla iş birliği sağlama (IFRCL, 2020) da bir başka bağlantı kurma yolu olarak karşımıza çıkar.

Merkezler buldukları bölgelerde yer alan farklı düzeyden okullarla iş birlikli çalışmalar yürütmektedir (IICP, 2020; Center for Børns Litteratur og Medier, 2020; GRETEL, 2020). Bu yolla teorik olan eğitim durumlarının uygulamalı çalışmalarla desteklenmesi çabasına girildiği anlaşılmaktadır. Bu durum deneysel çalışmalara olanak tanıdığı gibi bölgesel eğitim yetkilileri, araştırmacıları ve çocuk kitaplarına ilişkin kuramsal ve uygulama dengesinin sağlanması için gerekli bir adım olmuştur. Bu tür çalışmalar çocuk ve gençlik edebiyatı çalışmalarının dünyasıyla çeşitli yaklaşımlar arasındaki engelleri azaltmış ve çocuk edebiyatı ve kültürünün farklı alanlarla olan etkileşimini kolaylaştırmıştır (Douglas, 2003).

Merkezlerin bir diğer bağlantı kurma yolu ise farklı yayınevleri ile iş birliği içinde çalışmalar yürütme (Sbi, 2020; Center for Børns Litteratur og Medier, 2020) olarak karşımıza çıkar.

TANITIM / YAYGINLAŞTIRMA

Merkezlerin farklı çalışmalar gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu çalışmaların ve etkilerinin paylaşımı konusunda tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarının da önemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada merkezlerin gerçekleştirdiği bazı tanıtım/yaygınlaştırma çalışmaları olduğu görülmektedir.

Sergiler ve ilgi çekici etkinlikler düzenlemek adına merkezlere bağlı olarak müzelerin kurulması dikkat çekici bir tanıtım/yaygınlaştırma yolu olarak nitelendirilebilir. Seven Stories: The

National Centre for Children's Books, 2020). Seven Stories, İngiltere'nin çağdaş çocuk edebiyatına adanmış tek müzesi ve arşivi olarak değerlendirilir. Estonya'daki merkezde sürekli olarak sergilenen Estonyalı çizerler tarafından çocuk edebiyatı yapıtlarından yola çıkılarak boyanmış bir tabure koleksiyonu da bulunmaktadır (Eesti Lastekirjanduse Keskusesse, 2020).

İllüstratörlerin eserlerini tanıtan çeşitli sergi katalogları ve kartpostalların basımı ve paylaşımı (Eesti Lastekirjanduse Keskusesse, 2020; KJL, 2020) izlenen bir diğer yoldur. Sosyal yaşamın bir parçası olarak çocuk ve gençlik edebiyatı ürünlerinden yararlanma yoluyla tanıtım yaygınlaştırma etkinliklerinin yapıldığı da görülmektedir. Örneğin Eaubonne-Pare de la Chesnaie'deki bir parkın yenilenmesi sürecinde IICP (The International Institute Charles Perrault), sponsorların desteğiyle bu alanın bir bölümünün bilinen çocuk ve gençlik edebiyatı karakterlerine ayrılan bir "edebi bahçe" olarak düzenlenmesi önerisinde bulunmuştur, bir açık hava tiyatrosu oluşturmak da sunulan başka bir tasarıdır (Douglas, 2003).

Merkezlerin tanıtım ve yaygınlaştırma amacıyla sıklıkla başvurduğu bir diğer yol olarak yarışmalar düzenlemek karşımıza çıkar (CYPLC, 2020). Örneğin; CYPLC (2020) çocuk ve gençlik edebiyatı ürünlerindeki kötü karakterlere mektup yazma ve onları iyi olmaya ikna etme konulu "Kötü Adamlara Mektuplar" adlı yarışmayı düzenlemektedir. Yine Yüzüklerin Efendisi'ndeki en önemli üç etik, manevi veya sosyal değeri seçerek (cesaret, aşk veya gerçek vb.) ve romanın ilgili örneklerine atıfta bulunarak bu seçimi destekleyen makale yazmayı gerektiren bir başka yarışma da merkez tarafından gerçekleştirilmiştir (CYPLC, 2020).

Bir başka uygulama olarak belirlenen nitelikli çocuk ve gençlik kitaplarının satışının yapıldığı bağımsız kitapçılar kurma (Seven Stories: The National Centre for Children's Books, 2020) merkezlerin tanıtım ve yaygınlaştırmada izlediği yollar arasında yer almaktadır. Bu tür ortamlarda öykü okuma etkinlikleri gerçekleştirilip sergiler de düzenlenmektedir.

Tanıtım ve yaygınlaştırma çalışmaları için teknolojik imkanlardan yararlanma da sıklıkla izlenen yollar arasındadır (NCSCS, 2020; IICLO, 2020; ÇOGEM, 2020). İnternet sayfaları yaş düzeyi, konu, tür veya yayıncıya göre incelemelere erişmeye olanak sağlayacak biçimde düzenlenmiştir; bu incelemeler ise araştırmacılar, bu alanda lisansüstü

eğitim alan öğrenciler, öğretmenler tarafından yazılmaktadır (NCSSCL, 2020; ÇOGEM, 2020).

Çeşitli alanlarda yazarlara, araştırmacılara ya da çocuk ve gençlere ödül vermekten de tanıtım/yaygınlaştırma ve kişileri bu tür çalışmalara güdüleme için önemli bir yol olarak yararlanılmaktadır (CLC, 2020; IICLO, 2020; ÇOGEM, 2020; KJL, 2020).

Bazı merkezler çocuk ve gençlerle yazar/çizerler arasında etkileşim sağlamak için etkinlikler, imza günleri, söyleşiler vb. düzenleme yoluna gitmektedir (CLC, 2020; ÇOGEM, 2020; CCBC, 2020).

Daha kapsamlı çalışmalar yürüten bazı merkezler kitap haftası ya da ve kitap hediyesi programı düzenleme gibi çalışmalar yürütmektedir (CCBC, 2020).

Araştırmada uygulama ve araştırma merkezlerinin dışında bu merkezlerle ortak çalışmalar yürüten, aynı konuda çalışan merkez, kurum ve kuruluşları bir araya getirmeyi ve belirli standartlar geliştirmeyi ve uygulamayı amaçlayan uluslararası dernek ve topluluklar da vardır. Bunlar: IRSSCL -The International Research Society for Children's Literature (Uluslararası Çocuk Edebiyatı Araştırma Topluluğu), IBBY- The International Board on Books for Young People (Uluslararası Çocuk ve Gençlik Kitapları Kurulu) ve ChLA- The Children's Literature Association (Çocuk Edebiyatı Derneği)'dir.

Uluslararası Çocuk Edebiyatı Araştırma Topluluğu (IRSSCL), çocuk edebiyatı alanındaki araştırmaları desteklemek ve teşvik etmek için kurulmuş uluslararası bir bilimsel kuruluştur. Dünya çapında kırktan fazla ülkeden üyesi vardır. Bu topluluğun daha çok bilimsel araştırmaların yapılmasını desteklemek, araştırmacılar arasındaki etkileşimi sağlamak, burslarla araştırmacıları teşvik etmeyi öncelendiği anlaşılmaktadır. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Kitapları Kurulu (IBBY) ise çocuk kitapları aracılığıyla ve çocuk kitapları konusunda uluslararası bir anlayış geliştirmeyi, tüm çocuklara edebi ve sanatsal niteliklere sahip kitaplara erişme fırsatı vermeyi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kaliteli çocuk kitaplarının yayımlanmasını ve dağıtılmasını teşvik etmeyi, çocuklar ve çocuk edebiyatı ile ilgilenenler için destek ve eğitim sağlamayı amaçlamaktadır. IBBY çalışmalarında özellikle çocuk edebiyatı alanında araştırma ve bilimsel çalışmalarında BM Çocuk Hakları Sözleşmesi uyarınca Çocuk Haklarının korunması ve sürdürülmesi konusuna vurgu yapmaktadır. IBBY tüm dünyadan 75'in

üzerinde yazar ve alan uzmanıyla çalışmalar yürütmektedir. Türkiye’de temsilciliği bulunan, UNESCO ve UNICEF’te resmi statüye sahip bir sivil toplum kuruluşu olan IBBY’nin İstanbul’daki merkezinin başında Yazar Fatih Erdoğan bulunmaktadır. Çocuk Edebiyatı Derneği (ChLA)’nin amaçları, çocuk edebiyatı alanında burs, araştırma ve eleştiriye teşvik etmek ve çocuk edebiyatının lisans ve lisansüstü öğretimi ile bu konuda öğretmenlerin mesleki eğitimin niteliğini arttırmaktır.

Uluslararası çalışmalar yürüten bu dernek ve topluluklar geniş çaplı bilgiye ulaşmak ve bu bilgiyi üretmek, üyelere ve araştırmacılara ulaşmak için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Uluslararası Çocuk Edebiyatı Araştırma Topluluğu (IRSCL, 2020), ilkinin Frankfurt’ta 1971 yılında gerçekleştirdiği ve günümüze kadar 2 yılda bir olmak üzere düzenlenen Araştırma Alanı Olarak Çocuk Edebiyatı (Children's Literature as a Subject of Research) konulu kongrelerini sürdürmektedir.

Dünya çapında çocuk edebiyatıyla ilgili birçok uluslararası kuruluşla iş birlikli projeler yapan IBBY Bologna’daki Uluslararası Çocuk Kitapları Fuarı’nda ve diğer uluslararası kitap fuarlarında çalışmalar yürütmektedir. Her yıl, nisan ayının ilk haftasında, Hans Christian Andersen’in doğum gününün yıl dönümünde düzenlenen Uluslararası Çocuk Kitapları Gününe sponsorluk yapmaktadır. Gün, okuma sevgisine ilham vermek ve çocukların kitaplarına dikkat çekmek için kutlanır. IBBY ayrıca 12 Nisan Uluslararası Çocuk Kitapları Günü’nün de sponsorudur.

IBBY, en büyüğü, Toronto Halk Kütüphanesinde bulunan IBBY Engelli Kitapları Koleksiyonu’nda her iki yılda bir engelli gençler için nitelikli kitapları derleyip ve kataloglandırmaktadır. Sessiz Kitaplar Koleksiyonu, Kuzey Afrika ve Orta Doğu’dan kaçan birçok mültecinin kitap ihtiyacını yanıtlamak için yaratılan bir koleksiyondur.

Çocuk Edebiyatı Derneği (ChLA), yıllık konferanslar düzenleyerek, bilimsel bir dergi yayımlayarak, her yıl belli ödüller vererek, diğer kuruluşlarla, yayıncılarla ve kamuoyu ile çalışarak ve çocuk edebiyatı konusunda proje ve programlar yürüterek çalışmalarını yaygınlaştırmakta ve iş birliği olanağı bulmaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Okuma kültürü, çocuk/gençlik kitapları ve çocuk edebiyatını çalışma alanı olarak kabul eden uygulama ve araştırma merkezlerinin farklı ülkelerde etkin olduğu görülmektedir. Bu merkezler arasında

ortak amaçların, benzer araştırma ve etkinlik yollarının benimsendiği görülmektedir. Ancak bazı merkezler özgün çalışmalarla diğerlerinden ayrılabilir. Bu özgünlük merkezlerin buldukları sosyo-kültürel ortam, toplumun yapısı, gereksinimleri vb. konularından etkilenmektedir.

Merkezlerin yalnızca bilimsel araştırma yapmak ya da yalnızca mesleki eğitimi desteklemek vb. yükümlülükleri olmaması onlara bu alanda etkin ve yaratıcı çalışmalar yürütme olanağını sunmaktadır.

Merkezler varlıklarını sürdürmek ve çalışma alanlarına en fazla katkıyı sunabilmek adına iş birlikli çalışmalar, toplum gereksinimine dayalı projeler, akademik yayınlar ve kültürel etkinlikler sürdürmektedir. Uluslararası bazı dernek ve toplulukların da desteğiyle kültürlerarası çalışmaların öncelenmeye başlandığı da görülmektedir. Bu yolla farklı ülkelerden merkezlerin bilgi paylaşımında bulunma ve ortak çalışma yürütme olanakları artmaktadır. Çünkü bu tür yolların izlenmesi aynı alanda çalışma yapan araştırmacıların birbirlerine erişimini de kolaylaştırmaktadır.

ÖNERİLER

Tüm bu incelemeler ışığında kurulması tasarlanan merkezler için bu merkezlerin örnek uygulamaları göz önünde bulundurulabilir. Örneğin; çocuk ve gençlik edebiyatı, okuma kültürü odağında çalışmalar yapan uygulama ve araştırma merkezlerinin: bilimsel araştırmalar yapmak ve yapılan bu tür çalışmaları desteklemek, lisansüstü eğitim vermek ya da lisansüstü eğitim alan öğrencilere kaynak, uygulama alanı vb. sunmak, çocuk edebiyatının eğitsel araç olarak kullanılmasına ilişkin çalışmalar yürütmek, farklı alan ve kurumlarla alana yönelik işbirliği sağlamak, çocuk ve gençlik edebiyatı ürünleri ile bu araştırma alanına yönelik arşiv oluşturmak, çocuk ve gençlik edebiyatının diğer alanlarla bağdaştırıcı araştırmalar üretmek, aileleri ve toplumu bilgilendirici etkinlikler düzenlemek, çocuk ve gençlerde okuma kültürü gelişimini desteklemek, alanda ürün veren yazarları çeşitli açılardan desteklemek gibi farklı amaçları göz önünde bulundurması yerinde olacaktır. Bunun yanında gerek lisans ve lisansüstü eğitim alan öğrencileri uygulama ve kuram anlamında destekleyici olanaklar sunmak gerekse öğretmenlere çocuk ve gençlik edebiyatı ürünlerinin eğitsel bir araç olarak kullanımına ilişkin eğitimler vererek mesleki eğitimi desteklemeleri gerekmektedir. Bu anlamda ulusal ve uluslararası boyutta çocuk kitaplarına ve çocuk edebiyatı

konusundaki akademik çalışmalara ilişkin arşivler oluşturma ve bu arşivleri ilgililere açma işlevsel bir yol olacaktır.

Hem akademik hem sosyal yönü olan bu tür birimlerin farklı kurum ve kuruluşlarla etkileşim içinde olması ve iş birlikli çalışmalar yürütmesi hem çalışmalarını nicel ve nitel boyutta zenginleştirecektir hem de güncel olanı takip etmesini kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda akademik çalışmalar yürüten üniversiteler, benzer çalışmalar yürüten uygulama ve araştırma merkezleriyle yayınevleriyle iş birliği sağlamak merkezlerin çalışmalarının verimini artıracaktır.

Merkezlerin çalışma yapması kadar bu çalışmaların yaygın etkisini sağlaması da önemlidir. Bu çalışmaları mümkün olan en fazla sayıdaki gereksinim sahiplerine ulaşması anlamına gelir. Bu kişiler kimi zaman çocuk ve gençler olabileceği gibi araştırmacılar, öğretmenler, yayınevleri ve yazarlar vb. de olabilmektedir. Bu bağlamda tanıtım ve yaygınlaştırma çalışmaları yapmanın önemi ortaya çıkmaktadır. Merkezlerin sosyal etkinlikler aracılığıyla paylaşım sağlaması yararlı olabilmektedir. Bunun için müzeler kurma ya da müzelerde, galerilerde sergiler düzenleme, sosyal yaşama ilişkin platformlarda, yerel yönetimin de desteğini alarak geniş katılımlı etkinlikler düzenleme, kitapçı açmak gibi ekonomik katkı sağlayabilecek çalışmalar yapma, teknolojinin imkanlarından yararlanarak çevrimiçi platformlardan ilgililere ve çocuklara ulaşma, uygulamalarla eğlenceli içerikler sunma, bu tür çevrimiçi ortamları tanıtım için kullanma gibi yolları izlemek çağımızda kaçınılmaz olmuştur. Bunun yanında öğrencilere, öğretmenlere ya da bu alana katkı sunan yazar ve çizerlere çalışmalarını desteklemek adına ödüller verilebilir.

KAYNAKÇA

Altbach, P. G. (2009). Peripheries and Centers: Research Universities in Developing Countries. *Asia Pacific Education Review* 10(1), 15-27.

CBC. (2020). *The Children's Books Centre*. Erişim Adresi: <https://www.unak.is/english/research/childrens-books-centre> Erişim Tarihi: 17.05.2020.

CBK. (2020). *Centrum För Barnkulturforskning*. Erişim Adresi: <https://www.buv.su.se/cbk/utbildning> Erişim Tarihi: 18.05.2020.

CCBC. (2020). *The Canadian Children's Book Centre*. Erişim Adresi: <http://bookcentre.ca/about> Erişim Tarihi: 18.05 2020.

- CCBS. (2020). *Centre for Children's Book Studies*. Erişim Adresi: <https://aru.ac.uk/arts-humanities-and-social-sciences/cambridge-school-of-art/research/the-centre-for-childrens-book-studies/about-us> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- CCLC. (2020). *The Center for Children's Literature and Culture*. Erişim Adresi: <http://cclc.english.ufl.edu/about-us/> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Center for Børns Litteratur og Medier. (2020). <https://cfb.au.dk/en/> Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- CIRCL. (2020). *Graduate Centre for International Research in Childhood: Literature, Culture, Media*. Erişim Adresi: <https://www.circl.co.uk> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Christensen, N. (2008). Centres for Children's Literature in the Nordic Countries. *Bookbird: A Journal of International Children's Literature* 46(3), 53-58.
- ChLa. (2020). *Children's Literature Association*. Erişim Adresi: <https://chla.memberclicks.net> Erişim Tarihi: 20.05.2020.
- CLC. (2020). *Children's Literature Centre Frostburg State University*. Erişim Adresi: <https://www.frostburg.edu/childrens-literature-centre/about-clc.php#purpose> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- CLU. (2020). *Children's Literature Unit at Newcastle University*. Erişim Adresi: <https://www.ncl.ac.uk/elli/research/literature/childrens/#overview> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- CRCL. (2020). *Center for Research of Children's Literature*. Erişim Adresi: <https://childlitassn.wixsite.com/intlcommittee/research-centres> Erişim Tarihi: 15.05.2020.
- CRCLC. (2020). <http://bibrich.ufzg.hr/centre-rclc/> Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- CRCYAL. (2020). *Centre for Research in Children's and Young Adult Literature*. Erişim Adresi: <https://www.dcu.ie/english/Centre-for-Research.shtml> Erişim Tarihi: 14.05.2020.
- CRYTC. (2020). *The Centre for Research in Young People's Texts and Cultures*. Erişim Adresi: <http://crytc.ca> Erişim Tarihi: 14.05.2020.
- CYPLC. (2020). *Center for Young People's Literature and Culture*. Erişim Adresi: <https://cyplc.wordpress.com/about/> Erişim Tarihi: 18.05.2020.

- ÇOĞEM. (2020). *Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi*. Erişim Adresi: <http://cogem.ankara.edu.tr> Erişim Tarihi: 24.05.2020.
- Douglas, V. (2003). The International Institute Charles Perrault, France (IICP) Institut International Charles Perrault–France. *Diogenes* 50(2), 120-122.
- Eesti Lastekirjanduse Keskusesse. (2020). https://www.elk.ee/?page_id=4108 Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- Erdem, A. R. (2016). Üniversite Anlayışındaki Değişim: Birinci Nesil Üniversiteden Dördüncü Nesil Üniversiteye. *TYB Akademi, Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* 6(16), 21-52.
- GRETEL. (2020). *Research Group on Books for Children and Youngsters and Literacy Learning*. Erişim Adresi: <https://www.gretel.cat/introduction/?lang=en> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- IBBY. (2020). *The International Board on Books for Young People*. Erişim Adresi: <https://www.ibby.org> Erişim Tarihi: 20.05.2020.
- IFRCL. (2020). *International Forum for Research in Children's Literature*. Erişim Adresi: <https://www.worc.ac.uk/about/academic-schools/school-of-humanities/humanities-research/ifrcl/home.aspx> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- IICLO. (2020). *International Institute for Children's Literature*. Erişim Adresi: http://www.iiclo.or.jp/f_english/01_guidance/index.html Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- IICP. (2020). *Institute Charles Perrault*. Erişim Adresi: <http://www.institutperrault.org> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- IYL. (2020). *The International Youth Library (Internationale Jugendbibliothek)*. Erişim Adresi: <https://www.ijb.de/en/home.html> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Institut für Jugendliteratur. (2020). <https://www.jugendliteratur.at/about/profil> Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- IRSCL. (2020). *International Research Society for Children's Literature*. Erişim Adresi: <http://www.irscl.com> Erişim Tarihi: 20.05.2020.

- KiJuLit. (2020). *Zentrum für Forschung und Didaktik der Kinder- und Jugendliteratur*. Erişim Adresi: <https://www.phst.at/forschung/forschungsaktivitaeten/forschungszentren/kijulit-kinder-und-jugendliteratur/> Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- KJL. (2020). *Die Deutsche Akademie für Kinder- und Jugendliteratur*. Erişim Adresi: <https://www.akademie-kjl.de> Erişim Tarihi: 24.05.2020.
- Krippendorff, K. (2012). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- MeTRa. (2020). *Centro MeTRa*. Erişim Adresi: <https://metra.dipintra.it> Erişim Tarihi: 17.05.2020.
- NCRCL. (2020). *National Centre for Research in Children's Literature Roehampton*. Erişim Adresi: <https://www.roehampton.ac.uk/Research-Centres/National-Centre-for-Research-in-Childrens-Literature/> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- NCSCSL. (2020). *National Center for the Study of Children's Literature*. Erişim Adresi: <https://childlit.sdsu.edu> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- RTTC. (2020). *Cambridge-Homerton Research and Teaching Centre for Children's Literature*. Erişim Adresi: <https://www.educ.cam.ac.uk/research/groups/childrensliterature/about/> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Sbi. (2020). *The Swedish Institute for Children's Books*. Erişim Adresi: <https://www.barnboksinstitutet.se/en/english/> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Seven Stories: The National Centre for Children's Books (2020). <https://www.sevenstories.org.uk/visit/whats-inside> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- URCCYL. (2020). *Ukrainian Research Center of Children and Youth Literature*. Erişim Adresi: <http://urccyl.com.ua/en/about-urccyl/> Erişim Tarihi: 18.05.2020.
- Öksüz, G. F. & Alpaydın, Y. (2017). Türkiye'deki Araştırma ve Uygulama Merkezleri Üzerine Bir İnceleme. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* 7(3), 627-643.
- YÖK. (1982). Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği. 17609 sayılı ve 18/02/1982 tarihli Resmi Gazete.

Johnston, R. R., & Beckett, S. (2003). The International Research Society for Children's Literature (IRSCL). *Diogenes* 50(2), 122-125.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Yükseköğretim Kurulunun izni ile üniversitelerde araştırma ve uygulama merkezleri kurulabilir (YÖK, 1981). Araştırma merkezlerinin kurulma gerekçeleri fakülte araştırmalarının amaçlarına göre şekillendiğinden, merkezler fakültelerin gereksinimleri doğrultusunda çalışmalar yürütmektedir. Araştırma merkezlerinde kurulan ekipler ve laboratuvarlar akademisyenler arasında iş birliğini ortaya çıkarmaktadır. Dünya çapında bakıldığında üniversite çatısı altında ya da üniversite desteğiyle farklı alanlarda çalışmalar yürüten araştırma ve uygulama merkezlerinin olduğu görülür. Çocuk edebiyatı, okuma kültürü ve çocuk kitaplarıyla ilişkili pek çok alanda çalışmalar yürüten merkezlerin sayısı da dikkat çekmektedir. Çocuk edebiyatı giderek edebiyatçılar, dil eğitimcileri, öğretmenler, kütüphaneciler, yazarlar, illüstratörler, sosyologlar ve sağlık bilimcilerinin de ilgisini çeken zengin ve büyüyen bir akademik çalışma alanı olarak kabul edilmektedir. Çocuk edebiyatı, çocukları yalnızca dile ilişkin doğru ve etkili kullanımla karşılaştırmakla kalmaz aynı zamanda pedagojik yaklaşımın yanı sıra 'çocuk' ve 'çocukluk' kavramlarına ilişkin sanatsal bir bakış açısının da göz önünde tutulduğu bir yaklaşımı yansıtır. Çocuk edebiyatı kültürel ve sosyolojik çalışmaların da önemli bir ögesidir, herhangi bir toplumun edebiyat bağlamında çocuk ve gençleri için onayladığı ve sağladığı şey, sadece çocuklarıyla değil, aynı zamanda kendisiyle de ilgili tutumları, değerleri ve ideolojileri hakkında önemli ipuçları yansıtmaktadır (Johnston ve Beckett, 2003: 122). Bu anlamda araştırma ve uygulama merkezlerinin de toplumsal dönüşümün merkezinde rol alma çabasında oldukları yorum yapılabilir. Bu çalışmada; farklı ülkelerde çocuk edebiyatı, okuma kültürü ve çocuk kitaplarına ilişkin çeşitli çalışmalar yürüten uygulama ve araştırma merkezleri yaptıkları çalışmalar, sundukları hizmetler bağlamında inceleme konusu yapılmıştır.

Amaç

Dünyada üniversite çatısı altında, devlet desteğiyle ya da bağımsız fonlarla desteklenen ve okuma kültürü, çocuk edebiyatı odaklı çalışmalar yapan çok sayıda uygulama ve araştırma merkezi olduğu görülmektedir. Bu durum eğitim kurumlarının karşılayamadığı bazı ihtiyaçların giderilmesinin amaçlanması sonucu gelişmiştir. Eğitim kurumlarına kıyasla daha çeşitli ve bağımsız etkinlikler düzenleyen bu tür merkezlerin yaptığı çalışmaların başta çocuklarla gençler olmak aileler, öğretmenler ve yazarlar için okuma kültürü edindirme ve çocuk edebiyatı bağlamında önemli olduğu görülmektedir. Bu araştırmada amaçlanan dünyada benzer amaçlarla farklı ve özgün çalışmalar yürüten merkezleri belirli ölçütler doğrultusunda incelemektir. Bu yolla

amaçlanan bu tür merkezlerin yeni merkezlere örnek olabilmesi sağlamak, küresel boyutta ölçütleri göz önüne sermektir.

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Metinler, içerik analizi türlerinden metin çözümleme yöntemiyle çözümlenmiştir (Krippendorff, 2012). Bu çözümleme tümevarımsal yaklaşımla yapılmıştır. Dolayısıyla bu araştırmanın analiz yöntemi tümevarımsal doküman çözümlemesidir. Veri kaynağı 21 ülkede çocuk edebiyatı, okuma kültürü ve çocuk kitaplarıyla odağında hizmet veren 37 uygulama ve araştırma merkezi ile 3 uluslararası dernek/topluluğun gerçekleştirdiği çalışmalara ilişkin bilgilerin paylaşıldığı internet sayfalarıdır. En fazla merkezin -6 uygulama ve araştırma merkezi olan- İngiltere’de olduğu görülmektedir. Bunu 4 uygulama/araştırma merkeziyle Almanya ve yine 4 uygulama/araştırma merkeziyle ABD izlemektedir. Geri kalan bir ülkede 3, üç ülkede 2, 14 ülkede ise 1 merkez olduğu görülmektedir. Türkiye’de ÇOGEM’le tek uygulama/araştırma merkezi olan ülkeler arasındadır. İlgili uygulama ve araştırma merkezleriyle, dernek/topluluklara ait genel bilgiler aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Bulgular

Araştırma sonucunda merkez ve derneklerin okuma kültürü, çocuk kitapları ve çocuk edebiyatı alanının gelişmesi ve bu alanda çalışan araştırmacıların desteklenmesinde etkin rol alabildiği anlaşılmıştır. Merkezlerin bazılarının bir üniversite çatısı altında hizmet verdiği, bunların dışında kalanlarınsa bir üniversiteyle iş birliği içinde çalıştığı görülmüştür. Az sayıda merkez bağımsız çalışmalar yürütmektedir. Merkezlerin çocuklarla gençlerin yanı sıra aileler, öğretmenler, araştırmacılar ve yazarlar için çalışmalar yürüttüğü belirlenmiştir. Merkezlerin incelenen çalışmaları okuma kültürü ve çocuk edebiyatına ilişkin çeşitli ve özgün çalışmalar yürüttüklerini göstermektedir, her merkezin amacı farklı olsa da çalışmaların bu iki konu üzerine odaklandığı görülmektedir. Bu bağlamda merkezlerin amaçlarının bilimsel araştırmalar yapmak, lisansüstü eğitim vermek, eğitsel araçlar geliştirmek, farklı merkezler, okullar ya da üniversitelerle iş birlikli çalışmalar yürütmek, çocuk edebiyatı arşivi oluşturmak, disiplinler arası çalışmalar yapmak, toplumu okuma ve edebiyat konularında bilgilendirmek, okuma kültürü geliştirmek, çocuk edebiyatı yazarlarını farklı açılardan desteklemek ve çeviri çalışmaları gerçekleştirmek olarak sıralanmaktadır. Merkezlerin eğitim anlamında; lisansüstü eğitim programları açmak ve eğitimler düzenleyerek öğretmenlerin mesleki gelişimlerini desteklemek yer almaktadır. Bazı merkezlerin yazarların eğitim gereksinimlerini karşılamak için çalışmalar yürüttüğü de görülmektedir. Merkezlerin araştırma bağlamında proje yapmak, sempozyum/kongre düzenlemek, süreli yayınlar ve kitaplar çıkarmak gibi amaçları olduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanında merkezlerin pek çoğu

üniversiteler, diğer benzeri uygulama ve araştırma merkezleri, dernek ve topluluklarla yayınevlerinin arasında bulunduğu pek çok kurumla iş birlikli çalışmalar yapmayı öncelemektedir. Merkezler gerçekleştirdikleri çalışmalarını yaygınlaştırmak için yarışmalar düzenlemekte, çalışma ortamlarında hizmet veren müzeler ya da kitapçılar açma, belediyelerle ortak çalışmalar yürütme, yazarlara ödüller vererek çalışmaya özendirme gibi süreçleri işlettikleri de görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Okuma kültürü, çocuk kitapları, çocuk ve gençlik edebiyatı konusunun ciddi bir çalışma alanı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum hem merkezlerin gerçekleştirdiği çalışmalardan hem de bu kurumlarda görev alan araştırmacıların niteliğinden anlaşılmaktadır. Okuma kültürü, çocuk/gençlik kitapları ve çocuk edebiyatını çalışma alanı olarak kabul eden uygulama ve araştırma merkezlerinin farklı ülkelerde etkin olduğu görülmektedir. Bu merkezler arasında ortak amaçların, benzer araştırma ve etkinlik yollarının benimsendiği görülmektedir. Ancak bazı merkezler özgün çalışmalarla diğerlerinden ayrılabilir. Bu özgünlük merkezlerin buldukları sosyo-kültürel ortam, toplumun yapısı, gereksinimleri vb. konularından etkilenmektedir. Merkezlerin yalnızca bilimsel araştırma yapmak ya da yalnızca mesleki eğitimi desteklemek vb. yükümlülükleri olmaması onlara bu alanda etkin ve yaratıcı çalışmalar yürütme olanağını sunmaktadır. Merkezler varlıklarını sürdürmek ve çalışma alanlarına en fazla katkıyı sunabilmek adına iş birlikli çalışmalar, toplum gereksinimine dayalı projeler, akademik yayınlar ve kültürel etkinlikler sürdürmektedir. Uluslararası bazı dernek ve toplulukların da desteğiyle çok kültürlü çalışmaların öncelenmeye başlandığı da görülmektedir. Bu yolla farklı ülkelerden merkezlerin bilgi paylaşımında bulunma ve ortak çalışma yürütme olanakları artmaktadır. Çünkü bu tür yolların izlenmesi aynı alanda çalışma yapan araştırmacıların birbirlerine erişimini de kolaylaştırmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT: With the permission of the Higher Education Council of Turkey, application and research centers can be established at universities. As the reason for the establishment of research centers is shaped according to the objectives of the faculty research, the centers carry out studies in line with the requirements of the faculties. Teams and laboratories established in research centers reveal collaboration among academics. There are a number of the application and research centers working on different issues and serving under universities in the world. The number of centers carrying out studies in many areas related to children's literature, reading culture and children's books is also remarkable. Children's literature can also be considered as a rich and growing academic field of study for literature and language researchers, teachers, librarians, authors, illustrators and sociologists. Children's literature is a detailed perspective for

children, based not only on the different pedagogical approach but also on the concepts of 'child' and 'childhood'. The childhood concept is also an important element of children's literature and sociological studies. Children's literature is not only something that is approved for children and young people in the literary relationship of any society, it is not only their children but also their respective attitudes (Johnston and Beckett, 2003: 122).

Purpose

It is seen that there are many application and research centers in universities around the world, supported by government or independent funds, and that focus on reading culture and children's literature. This situation has developed as a result of aiming to meet some needs that educational institutions cannot meet. It is seen that the activities of such centers, which organize more diverse and independent activities compared to educational institutions, are important in the context of acquiring reading culture and children's literature, especially for children and young people, families, teachers and authors. The aim of this research is to examine the centers that carry out different and typical studies for similar purposes in the world in line with certain criteria. The reason for following this path is to provide global information about criteria of centers for future ones.

Method

In the research, document review, one of the qualitative research methods, was used. The data were analyzed by text analysis method, one of the content analysis method (Krippendorff, 2012). This analysis was made with an inductive approach. Therefore, the analysis method of this research qualifies as inductive document analysis. The data source is the web sites of 3 international associations/communities and 37 application and research centers in 21 countries working on the focus of children's literature, reading culture and children's books. It is seen that the highest number of centers is in England with 6 application and research centers. This is followed by Germany and USA with 4 centers. In addition, are 3 centers in the remaining country, 2 in three countries and 1 in 14 countries. Turkey has only one application/research center named ÇOGEM (Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Uygulama ve Araştırma Merkezi-Children's and Youth Literature Research and Application Center).

Findings

As a result of the research, it has been understood that centers and associations can take an active role to develop a reading culture, using of children's books and children's literature and supporting researchers working in this field. It has been concluded that some of the centers serve within a university, while the others prefer only work in cooperation with a university. Few centers carry out independent studies. Also, it has been determined that

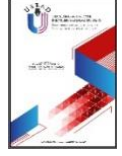
the centers carry out studies for families, teachers, researchers and writers as well as children and young people. The studies examined by the centers show that they carry out various and original studies related to reading culture and children's literature. Although the purpose of each center is different but it is seen that the studies substantially focus on these two topics. In this context, the aims of the centers can be sum as conduct scientific researches, to provide postgraduate education, to develop educational tools, to cooperate with different centers, schools or universities, to create a children's literature archive, to make interdisciplinary studies, to inform the society about reading and literature, to develop a reading culture, children's literature writers. It is listed as supporting from different perspectives and performing translation studies. In terms of education concept of the centers; Supporting the professional development of teachers by opening postgraduate programs and organizing trainings. It is also seen that some centers are working to meet the educational needs of the children's literature authors. It is understood that the centers have aims such as project design, organizing a symposium or congress, publishing journals and books. In addition, many of the centers prioritize cooperating with many institutions including universities, other similar application and research centers, associations and communities and publishers.

Discussion & Conclusion

It is understood that the subject of reading culture, children's books, children and youth literature is seen as a critical study area. This situation is understood both from the studies carried out by the centers and the quality of the researchers working in these institutions. It is seen that practice and research centers, which accept reading culture, children / youth book and children's literature as working areas, are effective in different countries. It is seen that common goals, similar research and activities are adopted among these centers. However, some centers can be separated from others with original studies. This originality is the socio-cultural environment of the centers, the structure of the society, the needs, etc. Affected influenced by the topics. Centers can only conduct scientific research or only support vocational training etc. lack of obligations gives them the opportunity to conduct effective and creative works in this field. The centers maintain cooperative studies, community-based projects, academic publications and cultural events in order to sustain their existence and provide the greatest contribution to their fields of study. It is also seen that multicultural studies started to be prioritized with the support of some international associations and communities. In this way, the opportunities of centers from different countries to share information and to collaborate increase. Thanks to these opportunities, it has become easy for researchers working in the same field to access each other.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

LİDERLİK DAVRANIŞI VE ÇALIŞAN PERFORMANSI İLİŞKİSİ THE RELATIONSHIP BETWEEN LEADERSHIP BEHAVIOR AND EMPLOYEE'S JOB PERFORMANCE

Mehmet YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, Besni Meslek Yüksek Okulu, Türkiye
Asst. Prof. Dr., Adıyaman University, Vocational School of Besni, Turkey.

m.mehmetyildirim@adiyaman.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7627-0945

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.827539

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Yıldırım, M. (2021). Liderlik Davranışı ve Çalışan Performansı İlişkisi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 320-335.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın temel amacı yöneticilerin sergiledikleri liderlik davranışlarının çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ve bu liderlik davranışlarının çalışanların iş performansı ile bir ilişkisinin olup olmadığının belirlenmesidir. Bu araştırma, Türkiye genelinde faaliyet gösteren bir şirketin Adıyaman il müdürlüğünde çalışan 59 kişi üzerinde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle il müdürlüğünde çalışan bütün çalışanlara ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında liderlik davranışı ve iş performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi için korelasyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular liderlik davranışları ile çalışanların iş performansları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur. Çalışmada elde edilen sonuçların kuramsal ve uygulamaya dönük sonuçları ele alınmıştır. Çalışmanın güçlü yönleri ve sınırlılıkları ile birlikte gelecekte yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Lider, Liderlik Tarzı, Çalışan Performansı

Abstract: The main purpose of this research is to determine how the leadership behaviors exhibited by managers are perceived by the employees and whether these leadership behaviors are related to the employees' job performance. This research was conducted on 59 people who work in Turkey is a company operating in the general directorate of Adıyaman. Thus, all employees working in the provincial directorate were reached. Within the scope of the research, correlation analysis was performed to determine the relationship between leadership behavior and job performance, and the findings revealed that there was no statistically significant relationship between leadership behaviors and employees' job performance. The theoretical and practical results of the results obtained in the research were discussed. Along with the strengths and limitations of the research, suggestions were made for future studies.

Keywords: Leader, Leadership Style, Employee Performance

GİRİŞ

İnsan sosyal bir varlık olduğu için grup halinde yaşamak ve yaşamsal faaliyetlerini diğer insanlarla birlikte yürütmek için var olduğundan bu yana örgütlü hareket etmek ihtiyacı hissetmiştir. Bu ihtiyacın sonucunda da örgütleri yönetecek ve belirledikleri hedeflere ulaştıracak liderler ortaya çıkmıştır (Koç, 2007: 17). Liderlik görev ve ilişki bileşenlerini de kapsayacak şekilde iletişim yolu ile gerçekleştirilen bir davranış olarak tanımlanmakta ve etkin bir şekilde kurulan iletişimin takipçilerde daha fazla memnuniyet hissi oluşturduğu bilinmektedir (Madlock, 2008: 61-62).

Her ne kadar bireysel performansı etkileyen birçok faktör olsa da örgütsel amaçlara ulaşmada çalışanların performanslarına en çok etkide bulunan faktörün liderlik olması, bu kavramın örgüt içerisinde en büyük gücü elinde bulunduran ve örgüt ile ilgili olarak hemen her kararı etkileyecek bir statüye sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Üretim, çalışan veya değişim odaklı liderlik stilleri hem bireysel hem de örgütsel anlamda birçok çıktıyı etkilediğinden çalışanların iş performansları ile de ilişkili bir kavram olarak değerlendirilmiş ve bu çalışmanın da ana amacı olarak belirlenmiştir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Lider ve Liderlik

Lider, gücü, otoriteyi, emir vermeyi, ödül vermeyi ve izleyicilere sahip olmayı gerektiren bir kavram olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz ve Karahan, 2010: 146). Alanyazın incelendiğinde liderlik konusu ve liderlik davranışlarını araştıran teoriler özellikler teorisi, davranışsal liderlik teorisi ve durumsal liderlik teorisine ek olarak yeni liderlik yaklaşımları şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ancak insan kaynağını hedefler doğrultusunda yönlendirmede ve örgütlerin hedeflerine ulaşmasında liderin rolünü belirleyen unsurun genellikle onun davranış şekli olması nedeniyle, liderlik üzerine yapılan araştırmaların büyük bir bölümü davranışsal liderlik teorisi ile ilgili çalışmalardan oluşmaktadır (Çekmecelioğlu, 2014: 23). Davranışsal liderlik teorisine göre liderleri başarılı ve etkin yapan husus, liderin sahip olduğu özelliklerden ziyade liderin liderlik yaparken gösterdiği, astlarla iletişim şekli, yetki devri yapılıp yapılmadığı, karar verme tarzı, planlama ve kontrol şekli, amaçların belirlenme şekli ve anlaşmazlıkların çözümlenme şekli gibi davranışlardır (Koçel, 2015: 678). Dolayısı ile liderlik, bir gurup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirmek için onları harekete geçirme bilgi ve yeteneklerin toplamı şeklinde tanımlanmaktadır. Lider ise liderlik sürecini yerine getiren, yani örgüt üyeleri tarafından hissedilen ancak açıklığa kavuşmamış olan ortak düşünce ve arzuların benimsenebilir bir amaç biçiminde ortaya koyan ve örgüt üyelerinin potansiyel güçlerini bu amaç etrafında faaliyete geçiren kimse olarak tanımlanmaktadır (Eren, 2009: 501).

1.1.1. Çalışan Odaklı Liderlik

Üretim odaklı liderlerin aksine çalışan odaklı liderler insan unsuru ile daha çok ilgilenmekte ve çalışanlarının sosyal ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına önem vermektedirler (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2009: 55). Çalışan odaklı liderler çalışanları motive edici, karar ve uygulamalarında çalışanların beklentilerini ön planda tutacak davranışlar sergilerler. Çalışan odaklı liderler, örgütsel amaçlara ulaşmak için kullanılan araçlar üzerine yoğunlaşır ve astlarına tam olarak güvenerek denetim gereksinimini en aza düşürme eğiliminde olurlar. Çalışan odaklı davranış sergileyen liderler, örgütsel amaçlara ulaşmak için çalışanların

ihtiyaç ve duygularına önem verilmesi gerektiğini bilirler; onların ihtiyaç ve duygularını dikkate alan davranışları sergilerler (Avcı ve Topaloğlu, 2009: 10).

1.1.2. Üretim Odaklı Liderlik

Üretim odaklı liderlik davranışı, iş rollerinin tanımlanması ve örgüt üyelerinin örgütlenmesi, örgüt modellerinin tanımlanması, haberleşme kanalları ve iş yapış şekillerinin belirlenmesi gibi bir takım çabaları içermektedir (Ergün ve Çelik, 2015: 204-205). Dolayısıyla üretim odaklı liderler genellikle işle ilgili faaliyetlere odaklanmakta ve nispeten insan unsurunun göz ardı edildiği bir liderlik tarzı olarak ifade edilmektedir (Çekmecelioğlu, 2014: 24). Görev yani daha çok üretim odaklı liderler, takipçilerine yukarıdan aşağı bir tarzda ne yapılacağını, ne zaman ve nerede yapılacağını ve iş görevlerinin nasıl yerine getirileceğinin ayrıntılarını iletirler. Dolayısı ile üretim odaklı liderliğin amacı işin daha çok teknik yönüne katılım sağlayarak kısa vadeli planlama, personel verimliliği, rol ve hedef netleştirme ve performans izleme yoluyla takipçilerin hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmaktır (Mikkelson vd., 2019: 3).

1.1.3. Değişim Odaklı Liderlik

Değişim odaklı liderlik ise çalışanları değişime doğru yönlendirerek örgüt içerisinde meydana gelen problemleri durumlarda değişim ihtiyacını tespit eden ve bu değişimi yönetmeyi hedefleyen bir liderlik modeli olarak tanımlanabilir (Zehir ve Yavuz, 2017: 98). Değişim odaklı liderler, çalışanları denetlemenin ötesinde onlara görevlerini başarmaları için yardımcı olan, onları geliştiren, duygusal olarak bağlılığı arttıran ve görevin amacının içselleştirilmesini önemseyen liderlerdir. Değişim odaklı liderlik tarzında lider ve izleyici arasında çok yoğun bir etkileşim bulunmaktadır. Birbirlerinin üst düzey gereksinimlerini karşılayarak güdülenirler. Lider astların bireysel farklılıklarını, gereksinimlerini ve yeteneklerini nasıl belirleyeceklerini de öğretir. Bu sayede zor hedeflere ulaşmayı başarırlar (Ergun ve Yalçinkaya, 2019: 286).

1.1.4. Çalışan Performansı

Performans kavramı amaçlara ulaşılması ile doğrudan ilişkili bir kavram olduğu için görev tanımı gereği önceden belirlenen ölçüleri karşılayacak biçimde görevin yerine getirilmesi ve belirlenen amaçlara ulaşılması oranını ifade etmektedir. Dolayısıyla insanın sahip olduğu kapasitesini, bir işi belli zaman dilimi içinde başarıyla tamamlamak için kullanabilme yüzdesi olarak tanımlanabilir (Kesen, 2015: 540). Çalışan performansı, araştırmacılar için olduğu kadar örgütler, yöneticiler ve çalışanlar içinde temel bir olgudur. Nitekim örgütlerin kurumsal hedeflerine

ulaşabilmeleri ve içinde buldukları sektörde rekabet gücü kazanabilmeleri için, yaptıkları işte yüksek performans gösteren çalışanlara ihtiyaçları vardır (Tayfun ve Çatır, 2013: 120). Bu nedenle çalışanların performansı belirli aralıklarla değerlendirmelere tabi tutularak önceden belirlenen iş hedeflerinin yerine getirilip getirilmediği veya ne kadarının başarılı bir şekilde yerine getirildiği incelenir. Bu performans değerlendirmeleri sonucunda elde edilen sonuçlar olumlu ise, çalışanın görev ve sorumluluklarını başarıyla yerine getirdiği ve istenilen performans düzeyine sahip olduğu kanısına varılır. Eğer sonuçlar olumsuz ise çalışanın performansının düşük olduğu, istenileni veremediği, başarısız olduğu kabul edilir (Gelmez ve Ertürk, 2019: 57).

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, örgütlerin amaçlarına ulaşmasında önemli bir yere sahip olan liderin, liderlik görevini yerine getirirken sergilediği davranışların çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ve algılanan bu liderlik davranışlarının çalışanların performanslarına ilişkin kendilik değerlendirmesine herhangi bir etkisinin olup olmadığını ortaya koymak amacı ile gerçekleştirilmiştir.

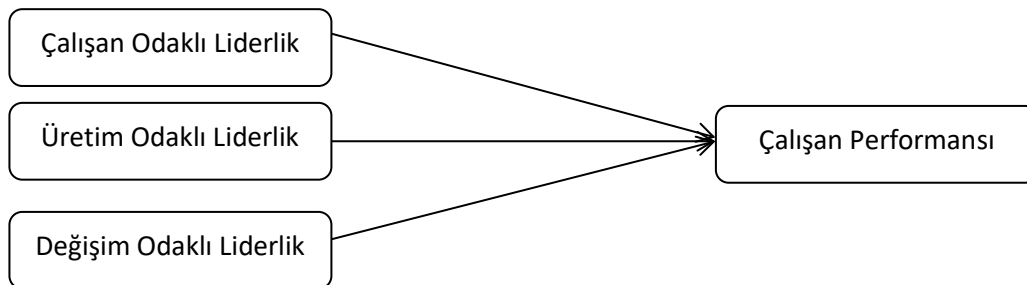
2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Türkiye genelinde iletişim sektöründe faaliyet gösteren özel bir işletmenin Adıyaman lokasyonudur. Söz konusu lokasyonda ilçeler dahil toplamda 59 çalışan görev yapmaktadır. Bütün çalışanlara tek tek ulaşılarak araştırma kapsamında hazırlanan anket formu online ortamda ulaştırılmıştır. Dağıtılan anketlerin tamamı eksiksiz olarak doldurulmuştur. Dolayısı ile araştırmanın evreninin tamamına ulaşılmıştır.

2.3 Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

2.3.1 Araştırma Modeli

Liderlik davranışının çalışan performansına etkisi için oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.3.2 Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışma kapsamında test edilecek hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

H₁: Liderlik davranışı özellikleri çalışan performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Çalışan odaklı liderlik davranışı ve çalışan performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Üretim odaklı liderlik davranışı ve çalışan performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Değişim odaklı liderlik davranışı ve çalışan performansı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.4 Ölçme Araçları

2.4.1 Liderlik Davranışı Ölçeği

Liderlik davranışı modelini ölçmek amacı ile Ekvall ve Arvonen tarafından 1991 yılında geliştirilen ve Tengilimoğlu (2005: 44,45) tarafından Türkçeye çevrilen liderlik davranış ölçeği kullanılmıştır. 36 maddeden oluşan ölçek, iş gören odaklı (14 madde), üretim odaklı (12 madde) ve değişim odaklı (10 madde) olmak üzere 3 tip liderlik davranış özelliğini belirlemeye yönelik hazırlanmıştır (Tengilimoğlu, 2005: 31). Ölçekte 5'li Likert tipi derecelendirme kullanılmış olup, 1: Hiç Katılmıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir.

2.4.2 Çalışan Performansı Ölçeği

Çalışanların performansı daha önce Darwish (2000: 6) tarafından kullanılan kendi kendini değerlendirme yaklaşımı (the self-appraisal approach) ile ölçülmüştür. Sorular Hiç Katılmıyorum (1)'den, Tamamen Katılıyorum (5)'e doğru sıralanan bir ölçek kullanılarak sorulmuştur.

3. VERİ ANALİZİ

Liderlik davranışları ve çalışan performansı arasındaki ilişki 59 kişiden toplanan verilerin istatistik analizi SPSS 22 programı kullanılarak yapılmıştır. Liderlik davranışlarının çalışan performansı ile istatistiksel olarak bir ilişkisinin olup olmadığını incelemek ve açıklamak amacıyla "Korelasyon Analizi" gerçekleştirilmiştir.

3.1 Güvenirlilik Analizi

Ölçeklerin tutarlı bir şekilde ölçüm yapıp yapmadığı veya ölçeği oluşturan maddeler arasında bir tutarlılığın olup olmadığını belirlemek için güvenilirlik analizi yapılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2016). İç tutarlılık güvenilirliği için birçok analiz yöntemi bulunmakla beraber bu çalışmamızda kullanılan ölçeklerin güvenilirlikleri Cronbach Alfa değeri ile

hesaplanmıştır. Bu Araştırma kapsamında Liderlik Davranışı Ölçeği ve alt boyutları ile Çalışan performansı güvenilirliğinin değerlendirilmesinde iç tutarlık katsayıları (Cronbach's Alfa) hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucunda tüm ölçek ve alt boyutlar güvenilir bulunmuştur. Ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

		Cronbach's Alfa Katsayıları
Alt Boyutlar	İşgören Odaklı	0,981
	Üretim Odaklı	0,974
	Değişim Odaklı	0,974
Liderlik Davranışı Ölçeği		0,992
Çalışan Performansı Ölçeği		0,626

Tablo 1: Değişkenlere Ait Güvenirlik Sonuçları

Tablo 1'de görüldüğü üzere liderlik davranışı ölçeğinin güvenilirlik alfa değeri 0,992, Çalışan performansı ölçeğinin güvenilirlik alfa değeri ise 0,626 olarak bulunmuştur. Liderlik davranışı ölçeğinin alt boyutları açısından ise iş gören odaklı liderlik davranışı boyutu için alfa değeri 0,981, üretim odaklı liderlik davranışı boyutu için alfa değeri 0,974 ve değişim odaklı liderlik davranışı boyutu için alfa değeri 0,974 olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar her iki ölçeğin de kabul edilen Cronbach Alfa değeri olan 0,60'ı aştığı için güvenilirlikleri doğrulanmıştır (Uzunsakal ve Yıldız, 2018: 19).

Ölçekler arasındaki ilişki ve ölçeklerin alt boyutları arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak hesaplanmıştır. Çalışan performansı üzerinde bağımsız değişkenlerin etkisi basit ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılarak bulunmuştur.

4. BULGULAR

4.1 Demografik Bulgular

Çalışmada yer verilen Demografik bilgiler Cinsiyet, Medeni Durum, Eğitim Durumu olmak üzere 3 kategorik değişkenden oluşmaktadır. Demografik bulgulara ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	13	22
Erkek	46	78

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımları

Tablo 2’de görüleceği üzere araştırmaya katılanların önemli bir bölümü (%78) Erkeklerden oluşmaktadır.

Medeni Durum	Sayı	Yüzde
Evli	55	93,2
Bekar	4	6,8

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Medeni Duruma Göre Dağılımları

Tablo 3’de görüleceği üzere araştırmaya katılanların önemli bir bölümü (%93,2) evlidir.

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde
Lise ve altı	17	28,8
Lisans Üstü	42	71,2

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumuna Göre Dağılımları

Tablo 4’de görüleceği üzere araştırmaya katılanların önemli bir bölümü (%71,2) Lisans ve üzeri düzeyde bir eğitime sahip iken %28,8’lik bir bölümü lise ve altı bir eğitim düzeyine sahiptir.

4.2 Değişkenlere Ait Ortalama Puanlar

Her iki değişkene ait ortalama puanlar ve standart sapmalar Tablo 5’de verilmiştir.

Liderlik Davranışı Ölçeği Alt Boyutları	Ortalama	Standart Sapma
İşgören Odaklı Boyutu	3,4040	1,17064
Üretim Odaklı Boyutu	3,5551	1,10723
Değişim Odaklı Boyutu	3,4949	1,12685
Çalışan Performansı Ölçeği	3,7831	0,61844

Tablo 5: Değişkenlere İlişkin Ortalama Puanlar

Tablo 5’deki veriler incelendiğinde liderin sergilemiş olduğu davranış özelliği olarak üretim odaklı liderlik davranışının iş gören ve değişim odaklı liderlik davranışından daha yüksek ortalama puana sahip olduğu ve en düşük puana sahip olan liderlik davranışının ise iş gören odaklı liderlik

davranışı olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmaya katılanlar açısından bakıldığı zaman liderlerin davranışlarının daha çok üretim odaklı davranışlar olarak algılandığını göstermektedir. Ayrıca aynı tablodaki veriler incelendiğinde çalışanların kendilik değerlendirmesi sonucu çalışanların performans ortalamalarının yüksek bir puana sahip olduğu görülmektedir.

4.3 Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

İki değişken arasında bir ilişkinin var olması neden-sonuç ilişkisi anlamına gelmemekle birlikte Korelasyon iki değişken arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Korelasyon bize iki değişken arasında var olan ilişkinin yönü ve bu ilişkinin derecesi hakkında bilgi verir (Gürbüz ve Şahin, 2016). Bu çalışmada liderlik davranışları ile çalışan performansları arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı, bu ilişkinin kuvvetli mi yoksa zayıf mı olduğu ya da biri değişirken diğerinin artıp artmadığı Basit Korelasyon Analizi ile test edilmiştir. Korelasyon Analizi sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Correlations			
		Liderlik Davranışı	Çalışan Performansı
Liderlik Davranışı	Pearson Correlation	1	,049
	Sig. (2-tailed)		,711
	N	59	59
Çalışan Performansı	Pearson Correlation	,049	1
	Sig. (2-tailed)	,711	
	N	59	59

Tablo 6: Basit Korelasyon Analizi Sonuçları

Analiz sonuçları liderlik davranışları ile çalışan performansları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını göstermiştir. ($r(59)=.049$, $p>0.05$). Bu sonuçlara göre H1 hipotezi kabul edilmemiştir.

		Çalışan Performansı	Üretim Odaklı Liderlik	İş gören Odaklı Liderlik	Değişim Odaklı Liderlik
Çalışan Performansı	Pearson Correlation	1	,051	,022	,061
	Sig. (2-tailed)		,699	,867	,648
	N	59	59	59	59

Üretim Odaklı Liderlik	Pearson Correlation	,051	1	,953**	,972**
	Sig. (2-tailed)	,699		,000	,000
	N	59	59	59	59
İşgören Odaklı Liderlik	Pearson Correlation	,022	,953**	1	,962**
	Sig. (2-tailed)	,867	,000		,000
	N	59	59	59	59
Değişim Odaklı Liderlik	Pearson Correlation	,061	,972**	,962**	1
	Sig. (2-tailed)	,648	,000	,000	
	N	59	59	59	59

Tablo 7: Liderlik Davranışı Ölçeği Alt Boyutları ve Çalışan Performansına İlişkin Basit Korelasyon Analizi Sonuçları

Tablo 7'deki analiz sonuçları liderlik davranışları ölçeği alt boyutları ile çalışan performansları arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını göstermiştir. Bu sonuçlara göre H2, H3 ve H4 hipotezleri kabul edilmemiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Çalışanların sergileyecekleri iş performansı örgütlerin amaçlarına ulaşması için önemli bir etkidir. Bu nedenle de performansı etkileyen faktörler örgütler açısından önem arz etmektedir. Çalışan performansını etkileyen birçok değişken olmakla birlikte insanların sosyal bir varlık olması ve güdülenmeye ihtiyaç duyması liderliği örgütler açısından önemli bir faktör haline getirmektedir (Özdevecioğlu ve Kanıgür, 2009: 54). Liderliğin sınıflandırılması, herhangi birinin diğerinden daha önemli olduğundan ziyade, birbirinden ayırıcı özellikleri ile açıklanabilmektedir. Bu yüzden çalışanların sahip olduğu özellikler ve nitelikler de hangi tür liderlik davranışının işletme açısından daha etkin bir rol oynayabileceğine yönelik farklı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Aydemir ve Keleş, 2019: 3304). Bu çalışmada da örgüt liderlerinin çalışana yönelik, üretime yönelik ve değişime yönelik davranışlarının çalışanlar tarafından hangi seviyelerde algılandığı ve bu davranışların çalışanların iş performansı ile bir ilişkisinin olup olmadığının ortaya çıkarılması amacı ile yürütülmüştür.

Liderlik davranışlarının çalışan performansı ile herhangi bir ilişkisinin olup olmadığının tespiti için yapılan korelasyon analizinde istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır. Liderlik davranışlarının bu çalışmada çalışan performansı ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığını gösteren bulgular, çalışanların performanslarını etkileyen farklı değişkenlerin bulunduğu ve çalışanların kendi kendini değerlendirme yöntemi ile iş

performanslarının ölçülmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışan performansını etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılması için daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Liderlik davranışlarından çalışan odaklı liderlik davranışının çalışan performansı üzerinde bir etkisinin bulunmadığını gösteren sınırlı sayıda çalışmalar da çalışmamızı kısmen destekler niteliktedir (Yılmaz ve Karahan, 2010: 154). Ancak yapılan bazı çalışmalarda ise çalışanlara yönelik liderlik tarzının iş performansını pozitif yönde etkilediği ancak üretime yönelik liderlik tarzının iş performansını negatif yönde etkilediği şeklinde bulgulara ulaşılmıştır (Çekmecelioğlu, 2014: 29; Doğanay ve Şen, 2007: 341; Koçak ve Özüdoğru, 2012: 84). Bu yönü ile bakıldığında bu çalışma literatürde liderlik davranışlarının çalışan performansını etkilediğini ortaya koyan çalışmaları desteklememektedir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı araştırmada tek bir bağımsız değişkenin kullanılmış olması olarak değerlendirilebilir. Gelecekte yürütülecek olan çalışmalarda çalışan performansını etkileyebileceği düşünülen örgüt kültürü, örgütsel demokrasi, çalışan sesi, tükenmişlik, motivasyon kaynakları, yönetici desteği, psikolojik sermaye gibi birtakım değişkenler test edilerek daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

- Avcı, U. & Topaloğlu, C. (2009). Hiyerarşik Kademelere Göre Liderlik Davranışlarını Algılama Farklılıkları: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 1, 1-20.
- Çekmecelioğlu, H. G. (2014). Göreve ve İnsana Yönelik Liderlik Tarzlarının Örgütsel Bağlılık, İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerindeki Etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28, 21-34 .
- Darwish, A. Y. (2000). Organizational Commitment a Mediator the Relationships of Leadership Behavior with Job Satisfaction and Performance in a Non-Western Country. *Journal of Managerial Psychology* 15(1) 6-24.
- Doğanay, A. & Erdal, Ş. E. N. (2007). Liderlik Tarzlarının Çalışanların Bağlılık Seviyesi ve Performansına Etkisi: Başakşehir Belediyesinde Bir Uygulama. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 6(12), 324-348.
- Ergun, E. & Yalcinkaya, K. (2018). Liderlik Davranışlarının Çalışanların Değişim Kapasitesine Etkileri: Bir Araştırma Çalışması. *Business and Economics Research Journal* 9(3), 681-696.
- Ergün, E. & Çelik, S. (2015). Yöneticilerin Görev ve Çalışan Odaklı Liderlik Davranışları ve Hemşirelerin İş Tatmini, Örgütsel Bağlılığı ve İş Stresi Arasındaki İlişki. *Florence Nightingale Dergisi* 23(3), 203-214.

- Gelmez, M. & Ürtürk, E. A. (2019). Özel Bir Hastanede Liderlik Stillерinin ve Çalışan Performansının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi* 22(1), 51-72.
- Gürbüz, S. & F. Şahin, (2016). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Felsefe-Yöntem-Analiz*. 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kesen, M. (2015). Örgütsel Demokrasinin Çalışan Performansı Üzerine Etkileri: Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(2), 535-562.
- Koçak, R. D. & Özüdoğru, H. (2012). Yöneticilerin Liderlik Özelliklerinin Çalışanların Motivasyonu ve Performansı Üzerindeki Etkileri: Kamu ve Özel Hastanelerinde Bir Uygulama. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, 76-88.
- Koçel, T. (2009). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*. 12. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Madlock, P. E. (2008). The Link Between Leadership Style, Communicator Competence, and Employee Satisfaction. *The Journal of Business Communication* (1973) 45(1), 61-78.
- Mikkelsen, A. C., Sloan, D. & Hesse, C. (2019). Relational Communication Messages and Leadership Styles in Supervisor/Employee Relationships. *International Journal of Business Communication* 56(4), 586-604.
- Özdevecioğlu, M. & Kanıgür, S. (2009). Çalışanların İlişki ve Görev Yönelimli Liderlik Algılamalarının Performansları Üzerindeki Etkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 1, 53-82 .
- Tayfun, A. & Çatır, O. (2013). Örgütsel Sessizlik ve Çalışanların Performansları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi* 5(3), 114-134.
- Tengilimoğlu, D. (2005). Hizmet İşletmelerinde Liderlik Davranışları ile İş Doyumu Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, 23-45.
- Uzunsakal, E. & D. Yıldız. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi* 2018/2 (1), 14-28.
- Yılmaz, H. & Karahan, A. (2010). Liderlik Davranışı, Örgütsel Yaratıcılık ve İşgören Performansı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Uşak'ta Bir Araştırma. *Yönetim ve Ekonomi. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 17(2), 145-158.

Zehir, C. & Yavuz, A. (2017). Değişim Odaklı Liderlik, Örgütsel Özdeşleşme ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi* 18(2), 97-115.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Örgütler, çalışanlar vasıtasıyla faaliyetlerini yerine getiren ve amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan yapılardır. Bu nedenle çalışanların performansları doğrudan örgütsel performansa etki etmektedir. Çalışanların, örgütsel amaçları benimseyerek istekli bir katılım yolu ile iş görevlerini yerine getirmesi, etkin ve verimli bir liderlik ile mümkün hale gelmektedir. Bu çalışmanın amacı da, önceden belirlenmiş örgüt hedeflerinin gerçekleştirilmesi için en önemli fonksiyonlardan birisi olan yöneticilerin sergiledikleri liderlik davranışlarının, çalışanlar tarafından nasıl algılandığını belirlemek ve algılanan bu liderlik davranışlarının çalışanların performanslarını etkileyip etkilemediğini incelemektir.

Metod

Bu amaçla Türkiye genelinde iletişim sektöründe faaliyet gösteren özel bir işletmenin Adıyaman lokasyonunda bir anket gerçekleştirilmiştir. Söz konusu lokasyonda görev alan ve ilçeler dahil toplamda 59 kişiden oluşan çalışanlara tek tek ulaşılarak araştırma kapsamında hazırlanan anket formu online ortamda kendilerine ulaştırılmıştır. Dağıtılan anketlerin tamamı eksiksiz olarak doldurulmuştur. Dolayısı ile araştırmanın evreninin tamamına ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında Liderlik davranışı modelini ölçmek amacı ile Ekvall ve Arvonen tarafından 1991 yılında geliştirilen ve Tengilimoğlu (2005: 44,45) tarafından Türkçeye çevrilen liderlik davranış ölçeği kullanılmıştır. Ayrıca araştırmanın bir diğer değişkeni olan Çalışan Performansını ölçmek amacı ile Darwish (2000: 6) tarafından kullanılan ve kendi kendini değerlendirme yaklaşımı ile hazırlanan ölçek kullanılmıştır. Katılımcılardan toplanan veriler temelinde, liderlik davranışları ve çalışan performansı arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için, SPSS 22 programı kullanılmıştır. Liderlik davranışlarının çalışan performansı ile istatistiksel olarak bir ilişkisinin olup olmadığını incelemek ve açıklamak amacıyla "Korelasyon Analizi" gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin tutarlı bir şekilde ölçüm yapıp yapmadığı veya ölçeği oluşturan maddeler arasında bir tutarlılığın olup olmadığını belirlemek için iç tutarlılık güvenilirlik analizi yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında, liderlik davranışı ölçeği ve alt boyutları ile çalışan performansı ölçeği kabul edilebilir seviyelerde güvenilir bulunmuştur.

Bulgular (Sonuçlar)

Araştırma sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde, liderin sergilemiş olduğu davranış özelliği olarak üretim odaklı liderlik davranışının iş gören ve değişim odaklı liderlik davranışından daha yüksek ortalama puana sahip olduğu ve en düşük puana sahip olan liderlik davranışının ise iş gören odaklı liderlik davranışı olduğu görülmüştür. Bu durum araştırmaya katılanlar açısından bakıldığı zaman liderlerin davranışlarının daha çok üretim odaklı davranışlar olarak algılandığını göstermektedir. Ayrıca elde edilen veriler incelendiğinde çalışanların kendilik

değerlendirmesi sonucu çalışanların performans ortalamalarının yüksek bir puana sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmada, liderlik davranışları ile çalışan performansları arasında anlamlı bir ilişkinin var olup olmadığı, bu ilişkinin kuvvetli mi yoksa zayıf mı olduğu ya da biri değişirken diğerinin artıp artmadığı basit korelasyon analizi ile test edilmiştir. Elde edilen veriler, çalışanlar tarafından algılanan liderlik davranışlarının, çalışanların kendi performansları ile anlamlı bir ilişkisinin bulunmadığını göstermiştir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, her ne kadar liderlik davranışlarının, çalışan performansı ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığını gösteren bulgulara ulaşılsa da, bu durumun, çalışanların performanslarını etkileyen farklı değişkenlerin bulunduğu ve çalışanların kendi kendini değerlendirme yöntemi ile iş performanslarının ölçülmesinden kaynaklandığı şeklinde değerlendirilebilir. Bu nedenle çalışan performansını etkileyen faktörlerin ortaya çıkarılması ve liderlik faktörünün bu faktörler arasındaki etkinliğinin belirlenmesi için farklı evren ve örneklemelerde daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, liderlik davranışlarından çalışan odaklı liderlik davranışının çalışan performansı üzerinde bir etkisinin bulunmadığını gösteren sınırlı sayıda çalışmalar da çalışmamızı kısmen destekler niteliktedir (Yılmaz ve Karahan, 2010: 154). Ancak yapılan bazı çalışmalarda ise çalışanlara yönelik liderlik tarzının iş performansını pozitif yönde etkilediği ancak üretime yönelik liderlik tarzının ise iş performansını negatif yönde etkilediği şeklinde bulgulara ulaşılmıştır (Çekmecelioğlu, 2014: 29; Doğanay ve Şen, 2007: 341; Koçak ve Özüdoğru, 2012: 84). Bu yönü ile bakıldığında bu çalışma literatürde liderlik davranışlarının çalışan performansını etkilediğini ortaya koyan çalışmaları desteklememektedir. Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı araştırmada tek bir bağımsız değişkenin kullanılmış olması olarak değerlendirilebilir. Gelecekte yürütülecek olan çalışmalarda çalışan performansını etkileyebileceği düşünülen örgüt kültürü, örgütsel demokrasi, çalışan sesi, tükenmişlik, motivasyon kaynakları, yönetici desteği, psikolojik sermaye gibi birtakım değişkenler test edilerek daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabilir.

Extended Abstract: Organizations are structures that fulfill their activities and try to achieve their goals through employees. Therefore, employees' performance directly affects organizational performance. Employees can adopt organizational goals and fulfill their job tasks through a willing participation, with effective and efficient leadership. The aim of this research is to determine how managers' leadership behaviors, which are one of the most important functions for achieving predetermined organizational goals, are perceived by employees and to examine whether these perceived leadership behaviors affect employees' performance.

Method

The scope of the research objectives, a survey was conducted at a private company's location that it serving in Turkey, in communication sector.

Employees working at the said location and consisting of 59 employees, including the districts, were reached one by one and the survey, prepared within the scope of the research was delivered to them online. All of the distributed survey forms were filled in completely. Therefore, the entire universe of the research has been reached. Within the scope of the research, the leadership behavior scale developed by Ekvall and Arvonen in 1991 and translated into Turkish by Tengilimoğlu (2005: 44,45) was used in order to measure the leadership behavior model. In addition, the scale used by Darwish (2000: 6) and prepared with a self-assessment approach was used to measure Employee Performance, which is another variable of the research. SPSS 22 program was used to analyze the relationship between leadership behavior and employee performance on the basis of data collected from participants. "Correlation Analysis" was conducted to examine and explain whether there is a statistically significant relationship between leadership behaviors and employee performance. Internal consistency reliability analysis was conducted to determine whether the scales used in the research measure consistently or whether there is a consistency between the items that constituting the scale. Within the scope of this research, the leadership behavior scale and its sub-dimensions and employee performance scale were found to be reliable at acceptable levels. (Gürbüz ve Şahin, 2016).

Findings (Results)

When the data obtained as a result of the research were examined, it was seen that the work oriented leadership behavior characteristic of the leader exhibited, has a higher average score than the employee oriented and change oriented leadership behavior and the leadership behavior with the lowest score was the employee oriented leadership behavior. When this situation is considered from the perspective of the participants in the research, it shows that the behaviors of the leaders are perceived as more work oriented behaviors. In addition, when the data obtained were examined, it was seen that the performance averages of the employees had a high score as a result of the self assessment of the employees. In this research, it was tested whether there is a significant relationship between leadership behaviors and employee performance, whether this relationship is strong or weak, or whether one increases while the other changes, using a simple correlation analysis. The data obtained showed that the leadership behaviors perceived by the employees did not have a significant relationship with the employees' own performance.

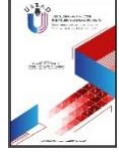
Conclusion and Discussion

In this research, although there are findings showing that leadership behaviors do not have a significant relationship with employee performance, it can be evaluated that there are different variables that affect the performance of employees and that it is caused by the self assessment method and the measurement of job performance. Therefore, more researches are needed in different universe and samples to reveal the factors affecting employee performance and to determine the effectiveness of the leadership factor among

these factors. In addition, a limited number of studies showing that employee oriented leadership behavior, one of the leadership behaviors, does not have an effect on employee performance partially supports this research (Yılmaz and Karahan, 2010: 154). However, in some studies, it was found that leadership style for employees positively affected job performance, but work oriented leadership style negatively affected job performance (Çekmecelioğlu, 2014: 29; Doğanay and Şen, 2007: 341; Koçak and Özüdoğru, 2012: 84). In this respect, this research does not support studies in the literature that reveal that leadership behaviors affect employee performance. The most important limitation of this research can be considered as the use of a single independent variable. More generalizable results can be achieved by testing some variables such as organizational culture, organizational democracy, employee voice, burnout, motivation sources, manager support, psychological capital, which are thought to affect employee performance in future researches.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

ROUSSEAU'DA MODERN DEVLET KURAMININ KÖKENİNE, DOĞA DURUMU, TOPLUM SÖZLEŞMESİ VE GENEL İRADE BAĞLAMINDA KISA BİR BAKIŞ

A BRIEF OVERVIEW OF THE ORIGIN OF MODERN STATE THEORY IN ROUSSEAU, IN THE CONTEXT OF THE STATE OF NATURE, THE CONTRACT OF SOCIETY AND THE GENERAL WILL

Sefa BAYGÜL

Yüksek Lisans, Hitit Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı, Çorum/Türkiye.

Master of Science, Hittit University, Political Science and Public Administration USA/Department of Political and Social Sciences, Çorum/Turkey.

190135021@ogrenci.hitit.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9252-6728

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.875392

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05.02.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Baygül, S. (2021). Rousseau'da Modern Devlet Kuramının Kökenine, Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi ve Gelen İrade Bağlamında Kısa Bir Bakış. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 336-353.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Devlet kuramları birçok düşünür tarafından ele alınmış ve doğru yönetim üzerine çalışılmıştır. Bu çalışmada ise ilk olarak devlet nedir? Sorusu ile başlanıp genel bir açıklamada bulunulmuştur. Günümüz modern devletinin doğmasında önemli ölçüde katkısı olan Rousseau hakkında kısa bilgilere yer verilmiş daha sonra Rousseau özelinde modern devletin kökeni, modern öncesi doğa durumundan başlayarak incelenmiştir. Sonrasında Hobbes ve Locke gibi ele aldığı Toplum Sözleşmesi teorisi ile modern devletin ihtiyacına giden yolda düşünceleri ve olması gerekenler ele alınmış ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu bakımdan Toplum Sözleşme teorisi devleti açıklamada oldukça önemli bir konudur. Çünkü Rousseau'ya göre bireyler tüm benliklerini bir tarafa bırakıp modern devlette sözleşme etrafında birleşmeleri gerekmektedir. Sözleşme sonrası ise bireylerin ortak olarak iradelerini devrettiği genel irade irdelenmiş ve modern devletle beraber ortaya çıkan durumlar incelenmiştir. Bu bakımdan genel iradeye devredilen iradelerle egemenin kim olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Son olarak Rousseau'nun devlete karşı bakış açısı ele aldığı kuramlar ve düşünceleriyle harmanlanarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Rousseau'nun modern devlet anlayışı sözleşme ile birleşen halkın temsil hakkını genel iradeye bırakmasıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Rousseau'nun bahsettiği devlet tasviri ve nasıl ele aldığı aktarılmaya çalışılmıştır. Devleti incelemede karmaşık gibi görünen ama halkın özgürlüğü için sistematik öneriler geliştiren Rousseau Aydınlanma ve sonrası Fransız Devriminde çok konuşulan bir isim olarak hafızalara kazınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Doğa Durumu, Devlet Kuramı, Toplum Sözleşmesi, Genel İrade

Abstract: State theories have been considered by many thinkers and studied on proper management. In this study, what is the state first? A general statement was made, starting with the question. Brief information about Rousseau, which contributed significantly to the birth of the modern state, was given later in Rousseau special, the origin of the modern state, the pre-modern state of nature was mentioned. After that, his thoughts and what should be on the way to the needs of the modern state were discussed and inferences were made with The Theory of the social contract, which he considered like Hobbes and Locke. In this regard, community contract theory is a very important issue in explaining the state. Because, according to Rousseau, individuals must leave all their selves to one side and unite around the convention in the modern state. After the convention, the general will in which individuals jointly transfer their will was examined and the situations that arise with the modern state were examined. In this regard, the answer to the question of who is the sovereign with the wills transferred to the general will is sought. Finally, a general assessment was made, blending Rousseau's view of the state with his theories and ideas. Rousseau's modern understanding of the state occurs when the right of representation of the people, combined with the convention, is left to the general will. In this context, the main purpose of the study was to convey the depiction

of the state that Rousseau mentioned and how he handled it. Rousseau, who seemed complex in studying the state but developed systematic recommendations for the freedom of the people, is engraved in memory as a much-spoken name in the Enlightenment and the post-French Revolution.

Keywords: Rousseau, State of Nature, State Theory, Society Convention, General Will

GİRİŞ

Aydınlanma döneminin simgesel isimlerinden birisi olan, Jean-Jacques Rousseau'nun konu başlığından anlaşılacağı üzere bu yazımda devlete karşı bakış açısı, devlette egemenlik kaynağını bulmadaki söylemlerini ve analizlerini inceleyerek, devlete ne gibi kaftan biçtiği hakkında tanımlamalar yapılacaktır. Çünkü o insanların olduğu gibi ele almış, kanunların ise en olabilecek şekilde düzenlenmesini sağlayarak, toplumun düzenlenmesinde güvenecekleri yönetimi bulmayı hedeflemiştir. Bilindiği üzere toplum sözleşmesi kuramının üç savunucusundan birisi olan düşünür, toplum sözleşmesini Hobbes, Locke gibi ele almakta olup, yurttaşların hak ve özgürlüklerini sözleşme teorisi ile otoriteye (devlet) devrederek kendilerini güvence altına almaya çalıştıklarını savunmuştur. Böylelikle yurttaşlar kendilerinin ortak iyiliği ve kamusal çıkarlarını sağlayacak olan genel iradeye haklarını, özgürlüklerini ve yönetilme erklerini devrederek ortak bir payda da buluşmayı öngörmüştür. Rousseau devleti birçok bağlamda ele almış bir düşünür olarak; devleti aktifken egemen varlık olarak, pasifken devlet olarak tanımlamıştır (Rousseau, 2012: 4-20). Çalışmanın temel amacı, Rousseau'nun ele alınan doğa durumu, toplum sözleşmesi ve genel irade kavramlarının modern devlete olan katkılarını incelemek olarak belirlenmiştir. Çünkü Rousseau hakkında yazılıp çizilen yayınların birçoğu düşünüre modern devletin doğuşundan ziyade, felsefi konular olan erdem ve ahlak temelinde incelemiştir. Bu bağlamdan yola çıkarak modern devleti farklı bir perspektifte ele alan Rousseau'nun kısa olarak hayatı daha kapsamlı fikir hayatı incelenmiştir.

Çalışma toplamda iki bölümden oluşmakta, ilk bölümde devleti tanımlamada kullanılan nüfus, toprak ve egemenlik kavramı açıklanarak, Rousseau'nun modern devlet tasvirine zemin hazırlanmıştır. İkinci bölümde ise kısa olarak hayatı anlatıldıktan sonra doğa durumu, toplum sözleşmesi ve genel irade ile modern devletin doğuşu ele alınmaktadır.

1. DEVLET

Devlet, her dönemde ayrı isimlerle anılmış fakat özünde farklılık göstermeyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda literatürde devlet tasviri yapan düşünürlere bakacak olursak; Platon'a göre

tiranlık devlet yönetiminde büyük tehlike olarak görülmüş, devleti yönetenlerin kendi çıkarlarını düşünmeleri eleştirilmiştir. Devletin kökeni, halkın kendisine yetememesinden kaynaklı ve toplumsal hayata ihtiyacı temelinde tanımlanmıştır. Platon yöneticilerin filozofça hareket etmesini ve erdem temelinde aristokratik bir yönetimi işaret etmiştir (Platon, 2005: 68-193). Aristo bir devletin adalet ile ayakta kalacağını, siyasal topluluğun temelini hak olduğunu söylemiştir. Aristo devlet yönetiminde kölelik kavramına vurgu yaparak; efendilerin kölelerini yönetmesinin özgür iradenin kısıtlanması ile açıklarken devlet yönetiminin özgürlük ve eşitlik temelinde olduğunu vurgulamıştır (Aristo, 1975: 10-16). Bu bakımdan, Aristo'da hocasının izinden giderek konuya derinlik kazandırıp, orta halli sınıfların gelişmesini, hukuksal alt yapı ile desteklenen, eşitlik temelinde bir yönetimi işaret etmiştir. Machiavelli, devleti tanımlamada Prensi bir aracı olarak kullanmış ve totaliter rejimlerin iç yüzünü gerçekçi bir tavırla anlatmıştır. O aslında prens üzerinden iyi bir yönetimin olması için önemli görülen özgürlüğün korunması, politik köleliğin reddedilmesi gerektiğini savunmuş ve cumhuriyetin temel öğeleri olan yurttaşlık, erdem, ahlak ve hukukun üstün olduğu bir yapıyı kabul görmüştür (Machiavelli, 2008: 20-27). Montesquieu ise devlet yönetiminde üç tür yönetim biçiminden bahsetmektedir bunlar monarşi, cumhuriyet (Aristokratik ve demokratik), istibdat şeklindedir. Ona göre cumhuriyet halkın yönetime katılmasıyla olurken, monarşi tek bir kişinin yönetme erkini elinde bulundurması ve hukuk kurallarına uygun yönetilmesi gerekmektedir. İstibdat yönetiminde, tüm güçler tek bir kişide ve mutlak söz sahibi olmasıyla açıklanmaktadır (Gürkan, 1988: 20-21). Montesquieu kanunların ruhu esaslı güçler ayrılığı ilkesine dayanarak adaletin, hak ve özgürlüklerin eşit olduğu bir yönetimi konu edinmiştir. Rousseau ise anlatılan bu unsurları kısa ve öz bir biçimde kanunla yönetilen her devletin cumhuriyet olduğunu varsaymıştır. Bu yönetimde Rousseau'ya göre en temel prensip erdem olmuştur. Ona göre en ideal yönetim olan cumhuriyet ile ancak insanların özgür ve adaletli bir yaşam süreçlerini ifade etmiştir (Yavuz, 2019). Ele alınan düşünürler yönetim şekillerini ve devleti kendi fikir dünyalarına göre harmanlamışlar ve genel olarak erdem, ahlak, özgürlük, eşitlik gibi kavramlardan yola çıkarak modern devlete önemli bir yol çizmişlerdir.

1.1. Devletin Kökeni

Devlet, kelime kökeni olarak Arapçada "devle" kelimesinden dilimize dâhil olmuştur. Arapçada tedavül kelimesini işaret eden devlet, anlam olarak "elden ele geçen" olarak tanımlanmıştır. Burada elden ele geçen olarak ifade edilen aslında iktidarın el değiştirmesi olarak anlaşılmaktadır. İktidarın nasıl el değiştiği savaşlar sonucu kazananın iktidar sahibi olduğu

söylenbilir. Eski Yunanda devlet şehir anlamına gelen "polis" olarak karşılık bulmuştur. Fakat Eski Yunanda bahsedilen polis kelimesi içerisinde insan unsurunu kapsayıp, toprak unsuruna dair göndermesi olmaması neticesinde günümüz kastedilen devlet kavramını tam olarak yansıtmamaktadır. Romalılar, devleti "civitas" ve "res publica" kelimeleri ile kullanmışlardır. Civitas kelimesi site ve şehir devleti gibi anlamlara gelmekteydi. Res publica'da herkese ait şeyleri ifade eden bir anlamına gelmektedir. Orta çağda, devletler imperium, regnum, gens, populus, terra, terre, land, citta, cite, ville ve bourg gibi bire bir devleti ifade etmese de yaklaşık kelimelerle yerini doldurmuşlardır. Devletin farklı dillerde ifade edilmesi İngilizcede state, Fransızcada etat, İtalyancada stato ve Almandada staat olarak adlandırılmıştır (Gözler, 2007: 6-9). Devlet kelimesi farklı dönemlerde ve dillerde benzer anlamlar yüklenerek ifade edilmek istenen siyasi yapıyı işaret ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Devletin yapısal köken bakımından meydana gelmesinde tetikleyici bir güç olarak teoriler çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu teoriler devletin temelini aileye dayandıran aile teorisi, devletin şiddet tekeli ifade eden kuvvet ve mücadele teorisi, devletin doğup, büyüüp ve ölümlü olduğunu varsayan biyolojik teori, devletin ve bireyin ortak bir sözleşme etrafında anlaşma sağladığını söyleyen sosyal sözleşme teorisi şeklindedir. Bu bakımdan devleti üretim ve sınıfsal olarak anlatan ekonomik teoriler olarak açıklık getirilmeye çalışılmıştır (Düvenci, 2018: 68).

1.2. Devletin Hukuksal Tanımı ve Modern Devlet

Devlet belirli unsurlar üzerine kurulmuş olması neticesinde birçok tanımlama ile karşımıza çıkan bir politik bir yapıdır. Devletin oluşumunda üzerinde durulan üç unsur önem arz etmektedir. Bu unsurlardan kısaca bahsedecek olursak; ilk başta insan unsuru oldukça önemlidir çünkü devletler insanların ortak bağlar ile birleştiği, yönetme ve yönetilme erklerini elinde bulunduran topluluklardır. İkinci unsur ise insanların sürekli olarak yaşadıkları ve üzerinde iktidar kurdukları sınırları belirli topraklardır. Son unsur ise insanların ülke sınırları içinde yönetme erkini kullanmaları neticesinde oluşan egemenlik kavramıdır. Egemenlik iki türde karşımıza çıkmaktadır. İlki devletin iç meseleleri üzerindeki hâkimiyetini ifade eden iç egemenliktir. İkincisi ise devletin diğer devletler ile eşit konumda diplomatik faaliyetlerini yürüttüğü dış egemenlik olarak ifade edilir (Gözler, 2007: 4).

Modern olarak devlet söylemleri ilk olarak 16. yüzyılda dile getirilmeye başlanmıştır. Temelinde modern bir karakter yatmaktadır. Modern devlet modern öncesi devletten temel olarak ayrılmaktadır. Çünkü

modern öncesi devlet ülke kavramı daha uç bir noktada seyretmekte ve toplumsal yaşama bir vasıta niteliğindedir. Toplum ve topluluk kavramları yaşam koşulları açısından farklılık gözetmektedir. Eski devlet modelinde örnek olarak bir kabile toplumunda göç söz konusuysen gittikleri yerlere tanrılarını da götürmekteydiler, hal böyle olunca belirli bir toprağa sahip hissetmemeleri, modern devletler de bahsi geçen ülke kavramına gerek olmamıştır. Fakat modern devlette ülke oldukça öneme sahiptir. Modern devletlerde sınır kavramının olması ve buna bağlı gelişen teamüller gerekli hissedilmiştir (Durgun, 2000: 110-111).

Görüldüğü gibi modern devlet, modern öncesi devletten ayrı tutulmaktadır. Modern devlet söyleminin önemli bir ismi olan Rousseau'da bu konuda çalışmıştır.

2. JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Fikirleri ile modern yönetim biçimlerinin şekil almasında önemli bir yeri olan Rousseau 1712 yılında Cenevre'de dünyaya gelmiştir. Sekreterlik, müzik hocalığı ve tercümanlık gibi birçok meslekte çalışmıştır. O zamanın düşünürleri (Hobbes, Locke) ile kıyaslandığı zaman onlar kadar eğitim hayatı olduğu söylenemese de fikirleri ve radikal tavrıyla Fransız ihtilali dâhil o dönemden sonra devrim niteliğindeki birçok olaya ön ayak olmuştur. İnsan doğasını inceleyen ve sentez eden Rousseau modern toplumun insanı zincire vurduğunu dile getirmiş ve özgürlüğün ancak doğa durumunda olduğunu ifade etmiştir (Yıldırım, 2019).

Rousseau Doğa Durumu, Toplum Sözleşmesi Teorisi, Genel İrade Kuramını kullanarak modern devleti oluşturacak teorilerde bulunmuştur.

2.1. Rousseau'da Doğa Durumu (Doğa Hali)

Doğa durumu, devletin temellerini açıklamak için ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu kavramı ele alan başlıca düşünürler ise; Hobbes, Grotius, Locke, Pufendorf, Rousseau ve Kant, olarak bilinirler. Doğa durumu, doğal bir hukuk çerçevesinde insanların modern öncesi dönemde aralarındaki ilişkileri açıklamaktadır. Toplum sözleşmecileri nezdinde ele alacak olursak, Hobbes ve Locke'un doğa durumunda insanların çatışma halinde oldukları tezine karşı Rousseau, doğa durumunda barış ve huzurlu bir yaşam sürdüklerini dile getirmiştir (Kılıç, 2015: 99). Rousseau *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı* kitabında doğa durumunu açıklarken; insanın uygar kimliğinden sıyrılarak vahşi bir hayvan yaşadığını ele almıştır. Doğa durumunda insan en özgür halini yaşar fakat uygarlıkla beraber, özgürlükten yoksun, birbirlerine bağımlı toplumsal köle gibi olduklarını ifade etmiştir (Rousseau, 1990: 99-100). Rousseau insanların doğa

durumuna tekrar dönmesinin imkânsız olduğunu fakat uygar toplumda, yeni düzenlemeler ile hem özgür hem de birbirleri arasında çatışma olmadan yaşayacakları bir yapı üzerine çalışmıştır (Duman, 2012: 6-7). Diğer taraftan Rousseau, doğa durumunu inceleyen Hobbes, Locke ve Pufendor'un aksine insanı psikolojik olarak da ele almıştır. Çünkü insanın doğasını incelemenin ve tanımının doğa durumunu anlamadaki en önemli basamak olacağına inanmıştır. İnsan psikolojisinden hareketle doğal hukuku vurgu yapmış ve hukuk ilkelerini insanın yapısında incelemiştir. Aslında uygar insanda olan aklın her duruma çare bulmakta yetersiz olduğunu bu yüzden de iki ilke temelinde bu duruma açıklık getirileceğini söylemektedir. Bu ilkeler "insanın varlığını koruması" ve "diğer insanlara acıması" şeklinde ifade edilmiştir. İfade edilen ilkelerden hareketle insanın doğa durumunda özgür ve kendine yeten bir hayatı olduğunu eklemiştir. Doğal hukuk ve aklın karşılaşmasında bu ilkelerin önemli olduğunu aksi takdirde ilkelerin dışına çıkmanın doğanın dengesini bozacağını vurgu yapmıştır. Doğa durumunda insanın hayatta kalabilmesi için ihtiyaçlarına içgüdüsel olarak sahiptir. Böylelikle insan doğa ile bir bütün olarak kişisel çıkarlarından ve maddi düşüncelerinden uzaklaşarak özgürlüğe erişir. Hobbes'un ifade ettiği açgözlü, sadece ben diyen insanın aksine doğa durumunda eşitlik ve özgürlük esas alınmıştır (Kılıç, 2015: 110-111). Hobbes'un doğa durumunda ifade ettiği "insan insanın kurdudur", deyimini Rousseau'da "insan insanın dostudur" şeklinde algılanabilir.

Doğa durumunun işleyişi ise basit aktiviteler üzerine kurulmuştur. İnsanın aklını kullanarak hareket etmesine ihtiyaç duyulmaz. Aklın kullanılmadığı bir düzende ahlak olması da imkânsızdır. İletişimden söz edilemez çünkü dil kullanılmaz. İnsan doğal durumda içgüdüsel ve duygusal hareket eder. Mülkiyet tutkusu da yoktur. Mülkiyet olmadan huzurlu bir hayat sürer. Mülkiyet olması eşitsizliği ve adaletsizliği de beraberinde getirir. Hatta Rousseau; "Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip bu bana aittir diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu." Sözüyle de mülkiyet kavramını uygar topluma atfetmiş ve mülkiyetin iyilik getirmeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü mülkiyet ile insanlar maddi değerlerin peşinde koşarak başkalarının özgürlükleri pahasına her şeyi mubah sayabilme potansiyeline sahip olabilirler (Ağırman, 2018: 117-119).

DOĞAL TOPLUM	UYGAR TOPLUM
İnsanın aklını kullanmasına gerek yoktur. (Vahşi bir hayvan gibi yaşar.)	İnsan akıl yetisini kullanır.

İnsanlar sorgulayıcı değildir. (Buna gerek yoktur çünkü doğa insanın evidir.)	İnsan sorgulayıcıdır.
İnsanlar iyi, mutlu ve özgürdür.	Kötülük hâkimdir.
Ahlaki bir düzen yoktur. (İçgüdüsel hareket edilir.)	Ahlaki bir düzen ile işler. (Akıl kullanılarak hareket edilir.)
Özel mülkiyet ve iş bölümü yoktur.	Özel mülkiyet ve iş bölümü vardır.
İletişime ihtiyaç yoktur.	İletişim vardır.

Tablo 1: Doğal Toplum, Uygar Toplum Karşılaştırması (Bayram, 2016: 589-591)

Tabloda görüldüğü üzere doğal toplumda bahsedilen durumların uygar toplumda karşıt bir şekilde ele alınması Rousseau'nun fikirlerini özetler durumdadır. Doğa durumundan çıkış, uygar topluma geçiş ise belirli aşamalarla kaydedilmiştir. Rousseau insanın doğa durumundan uygar topluma geçişini şöyle sıralamaktadır;

1. Gelişmeye başlayan insan. (İş birliği için bir araya geliyorlar.)
2. Gelişmeye başlayan toplum. (Aile kavramı ve mülkiyet gelişmiştir.)
3. Gelişmeye başlayan eşitsizlik. (Tarımsal faaliyetler ve iş bölümü başlar.)
4. Gelişmeye başlayan yönetim. (Herkes birbiriyle savaşta Hobbes'in doğa durumu gibi)

Uygar toplumla beraber gelişen aşırı gurur, gösteriş, kendini beğenme gibi durumlar insanları ayrıştırmaktan öteye gidememiştir (Bayram, 2016: 590-592). Doğa durumu Rousseau'nun üzerinde önemle durduğu bir kavram olması neticesinde insanlara içinde buldukları durumu daha öz bir ifade ile anlatmaya çalışmıştır. Doğa durumundan çıkışı ise sözleşme temelli bir anlaşmayla olabileceğini de vurgulamıştır.

2.2. Rousseau'da Toplum Sözleşmesi

Sözleşme, insanlar ve devlet arasında dengeleri sağlamak adına yapılan anlaşmalardır. Uygar toplumun güvensiz ve çıkarıcı yapısı insanları kurucu bir sözleşme etrafında birleşmeye itmektedir. Eğer insanlar bu çıkar duygusundan vazgeçmezlerse toplumun tamamı yok olmaya mahkûm olabilir. Bir araya gelen insanlar ise uyum içinde güçlerini birleştirerek kendilerini ve diğer insanları koruyabilirler. Toplumda ne kadar çok katılım olursa sözleşme de o kadar güçlü olur. Sözleşmedeki amaç kişinin canını, özel mülkiyetini ve topluluğun gücünü koruyup, savunacak bir otorite bulmaktır. Rousseau'nun deyişiyle,

“Üyelerden her birinin canını ve malını, oluşturacağı ortak gücün tümüyle savunup koruyacak bir katılım biçiminin bulunması. Ve bu ortaklıkta her bireyin, tüm öteki ortaklarla birleşirken yine de yalnızca kendi istencine boyun eğmesi ve ortaklığa katılmadan önceki denli özgür kalması” olarak tanımlanmıştır (Rousseau, 2012: 18).

Bu ifadede belirtilen durumlar harfiyen uygulanmalıdır ki tekrardan aynı noktaya dönülmesin. Önemli olan insanların tüm haklarıyla beraber topluma, yani genel iradeye bağlanması şarttır. Böylelikle herkes eşit durumda olmaları diğer insanların haklarını gözeterek hareket etmelerini sağlamaktadır. Bu sözleşme durumunun olumsuz taraflarından bahsedecek olursak, toplum içerisinde meydana gelen olaylarda üstün bir otorite olarak kimsenin hakemlik yapamaması, insanların kendi hakemlikleri doğrultusunda hareket etmeleri toplumda birtakım kargaşalara neden olmaktadır. Kargaşa hali çözümlenemez boyuta gelirse sözleşme üzerinde birtakım tehlikeler meydana gelir. Özetleyecek olursak iradesini topluma devreden kişiler özgürlüğünden ödün vermezler aksine daha özgürleşirler. Çünkü iradesini, genel iradeye devredenler toplumun parça parça bütünü oluştururlar. Sözleşmeye tabi olanlar kişiliklerini geride bırakır ve oluşan tüzel kişiliğin birer üyesi olurlar. Sözleşmede devlet tasvirlerine de yer verilmiştir. Oluşan bu yapıya eski zamanlarda “site” denirdi, şimdi ise “siyasal bütün” veya “cumhuriyet” adını almıştır. Oluşan bu politik yapıya güçsüzken devlet denmiştir gücünü toplayınca egemen varlık olarak adlandırılmış diğer devletler ise egemen güç olarak tanımlanmışlardır. Sözleşmeye katılan insanlara da birtakım isimler verilmektedir bunlar; üyelerin hepsine halk, egemen güce boyun eğenlere yurttaş, yasalara itaat edenlere ise uyruk olarak adlandırılmıştır (Rousseau, 2012: 45-48). Rousseau sözleşme teorisi ile insanlar arasında eşitlik sağlamayı adaleti üstün kılmayı hedeflemiştir.

Peki ya sözleşme bozulabilir mi? Sözleşme gerektiğinde bozulabilir, fakat nasıl bozulacağına Rousseau net bir yanıt vermemiştir. Halkın birey olarak sözleşmeyi bozması ise çok ağır sonuçlarla ifade edilir. Sözleşmeye boyun eğmeyen birey yurttaşlıktan çıkarılır, hatta öldürülmesi durumunda yurttaş olarak değil düşman olarak öldürülür. Genelde sözleşmeye karşı tehditler devletten değil bireylerden gelir. Zaten devletin tehdit oluşturma gibi bir durumundan söz edilemez. Sözleşmenin ise aksaklıklar olmadan devam edebilmesi yine egemenin görevidir. Egemenlik ise mutlak, yazılmaz, doğru, bölünemez, devredilemez ve temsil edilemeyen bir yapıdadır. Temsiliyet iktidar olarak değerlendirilmemeli çünkü iktidar değişebilir ama irade mutlak suretle değişemez. Halkın egemen olduğu bir

yapı olması neticesinde auctoritas ve potestas halka ait durumdadır. Fakat isterse halk potestası başkasına devredebilir. Sözleşmenin kurulması ve genel irade gibi üstün bir gücünün meydana gelmesi siyasi iktidarı da derinden yaralamış ve halkın egemen olduğu yapıda iktidarı almak ve vermek halka bırakılmıştır (Duman, 2010: 98-100). Özetle toplumsal sözleşme bireylerin hak ve özgürlüklerini belirli şartlar ile yine halkın ta kendisi olan genel iradeye devrederek, kendilerini güvence altına almada kullandıkları bir yöntem olarak ifade edilebilir.

2.3. Rousseau'da Genel İrade (Genel İstem)

Rousseau'nun üzerinde özellikle durduğu ve önemini vurguladığı bir kavram olan genel irade halkın müşterek bir bağlamda bireysel iradelerini bir kenara bırakıp tek bir çatı altında iradeler toplamını ifade etmektedir. Rousseau'nun kendi ifadesiyle;

“Özüne bağlı olmayan şeyler bir yana bırakılırsa, toplum sözleşmesi şöyle özetlenebilir: Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz” (Rousseau, 2012: 19-20).

Genel iradenin kendine has özellikleri bulunur. Bu özellikler genel iradenin, hiçbir şartta değişmeyeceğini, bozulmayacağını, sağlığını kaybetmeyeceğini, her zaman doğru olacağını, kamusal çıkarları gözeteceğini ve yok edilemez derecede kuvvetli olduğu bilinmektedir. Genel iradenin her zaman ahlak çerçevesinde doğruya sevk etmesi onun yanılmaz bir yapısının olduğunu da kuvvetlendirmektedir. Genel irade de yurttaşlar karar mekanizmalarında etkin bir şekilde katılım ile meydana gelmektedir. Fakat etkin katılım şart değildir. Çünkü sayının çokluğundan çok ortak iyiliğe uygunluğu esastır. Bu sistemin yürümesi iki önemli yoldan geçmektedir. İlki genel iradeye katılan bireyin oy kullanmasında yeterli bilgiye sahip olması gerekir. Bu bize Rousseau'nun Platon'un filozof kralında ki bilgelik anlayışının, halkın bilge olması yani bir benzetmeyle filozof halk olmasını istemesine yönlendirmektedir. İkinci önemli kıstas ise bireylerin kendi iradelerini bir kenara bırakıp genel irade adına vicdani karar vermesidir. Kişilerin genel iradeye sadık olmasının önünde engel teşkil eden parti, cemaat, çıkar grupları, lobiler gibi oluşumlardan uzak durması gerekmektedir. Sözleşme ürünü olan devlet ise genel irade sayesinde ortak iyiliği esas alır ve egemenliğini kuvvetlendirebilir. Genel iradenin bu kadar yüceltilmesi ve eline devasa yetkiler verilmesi birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Kamusal çıkarların ve ortak iyilikler adına bireylerin iradelerinin dışarıda kalması günümüzde totaliter

rejimlerin uyguladığı yöntemlere benzemektedir. Bu sebepten dolayı genel iradenin çoğulcu demokrasiden değil de çoğunlukçu demokrasi anlayışından beslendiği görülmektedir (Bayram, 2016: 595-596).

Genel irade kavramının günümüzde ulusal egemenlik olarak karşımıza çıktığında söyleyebilir. Ulusal egemenlik ise ulus-devlet yapısının kurulması açısından Fransız devrimine kadar giden süreçte önemli bir yere sahiptir. Genel iradenin önemli bir özelliği de siyasi katılımı iradelerini bir kenara bırakan yurttaşların özgürlüklerine zeval vermemesidir. Çünkü genel irade aslında toplumsal özgür insanı meydana getirmektedir. (Duman, 2010: 96-97). Genel irade insanların o günün şartlarında korkularından dolayı bir sığınma isteğinin yansıması olarak ortaya çıkan bir kavramdır. Bu sebeple Rousseau toplumun nabzını iyi tutmuş ve yaptığı psikolojik incelemeler ile sistematik bir yapı ortaya çıkarmıştır.

2.4. Rousseau'nun Devlete Bakışı

Rousseau'nun devlet tasviri, Platon, Lykurg veya Calvin gibi düşünürlerin devlet tasvirlerine benzerlik göstermektedir. Rousseau ilk olarak halkın üstün tutulduğu siyasi katılımı etkin olduğu bir yönetimi ifade eder. Daha sonra egemenliği Hobbes'a benzer bir şekilde güvence altına alır ve radikal bir sistemi savunur ki, bu oldukça önemlidir. Devleti, ölümlü bir ilah olarak görür çünkü insanların ürünüdür. Onun devlete bakışı devrimci halk nidası olması neticesinde bazı sorunlar meydana getirmektedir. Çünkü halkın Magistra tarafından gerektiğinde genel iradenin tecelli etmesi için çağırılması, demokrasiyi zedeleyen bir durumdur. Bu tezin aksine İngiltere'de kendiliğinden toplanan bir meclisin olması demokratik bir zeminin olduğunu göstermektedir. Diğer bir görüşü devletin dışı bağımsız kendi yağında kavruken bir yapıda olmasını istemesidir. Bu bağlamda merkantilist görüş gibi değerlendirilebilir. Devletin içerisinde tarıma önem vermesi fizyokratlarla aynı paralele ele alınabilir. Rousseau'nun devlet kuramı karmaşalarla dolu bir haldedir. Çünkü radikal devrim üzerine kurulu düzeni bir anlamda Marksist yaklaşıma paralel ilerler ama önemli bir fark, Marksist kuramda devlet tümüyle yok olmaktadır Rousseau'da böyle bir durumdan söz edilemez. Rousseau'nun ilginç bir tasvirde insanların özgürlüğünün zincire vurulduğunu söylemesi ama buna çare üretmemesidir. O aslında eşitsizlik ve adaletsizliğin tam manada olgunlaşmadığını bu yüzden sözleşme temelli bu duruma açıklık getirileceğini ifade eder. Karmaşık olan bu durumu vatansever insanlar oluşturmakla çözüleceğini de söylemektedir. Diğer bir devlet tasviri düzenli mutlak egemenlik üzerine kurulu bir yapıdır. Bu bakışta Hobbes'un mutlak otoritesine benzer durumlar

sezilebilir ama Rousseau insanların iyimserliklerini de hiç etmemiştir (Schefold ve Ayiter, 1973: 512-525). Rousseau devlet kuramını meydana getirirken doğa durumundan hareket ederek insanların doğal toplum içerisinde mutlu, huzurlu, özgür ve eşit bir yaşam sürdürdüklerini ifade etmiştir. Bu kapsamda doğa durumunda devlete gerek yoktur. Çünkü insanlar suç işleme ve kötülük yapma potansiyelinde olmamışlardır. İnsanlar duygusal bir şekilde hareket eder ve merhametli davranırlar bu nedenle bir çatışma durumu ve savaş olgusuna ihtiyaç yoktur. Kısaca insan doğa durumunda kendi halinde kötülükten kaçarak ve kötü duygulara aldırış etmeden yaşamaktadır. Artık insanlar mülkiyete önem vererek bir toprak parçasını çitle çevirip burası benimdir demiş ve uygar toplumun temelini atmıştır. Fakat uygar toplumla beraber kötülük ve eşitsizlik başlayarak devlete ihtiyaç hâsıl olmuştur. Çünkü insanlar arasındaki eşitliği, adaleti ve düzeni modern anlamda devlet karşılamaktadır. Rousseau'nun toplum sözleşmesiyle devleti işaret etmektedir. Çünkü ortak paydada birleşen güçler ve bu güçlerin her bir bireyden sağlanması, bireyleri bir nebze de olsa frenletip diğerlerinin haklarına saygı duyacağı bir düzene itecektir (Aslanel ve Eryücel, 2011: 13-14). Rousseau sözleşme de egemen varlıktan bahsederek yine devleti işaret etmektedir. Egemen varlığın ise ne olması gerekiyorsa o olduğunu ifade etmektedir. Rousseau mülkiyet konusuna da önem vermiş ve devleti meydana getirmede ilk oturma hakkına sahip olan bireylerin rol oynadığını aktarmıştır. Sözleşme ile bir araya gelen bireyler genel irade kapsamında mutlak eşitliğe ulaşılmasında devletin rolü önemlidir. Egemenliği elinde tutan devlet bunu devredemez fakat iktidarın değişmesi yoluyla bir değişim söz konusu olabilmektedir. Egemenliğin önemli bir boyutu da mutlak bölünmezliğidir. Çünkü Rousseau'ya göre istem ya geneldir ya da değildir (Rousseau, 2012: 22-33). Bahsettiğimiz durumlar genel itibariyle Rousseau'nun modern anlamda devleti tasvir etmesinden ibarettir.

SONUÇ

Rousseau'nun modern devlet incelemesi yapılan bu çalışmada ilk olarak, devleti tanımlamada kullanılan, nüfus, toprak ve egemenlik argümanları irdelenmiştir. Rousseau'nun modern devlet kökeni, irdelenen devlet tanımlamaları neticesinde önemli temellerini bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü Rousseau modern devleti tanımlarken yaptığı insan odaklı ve tutarlı görüşleri oldukça önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında daha sonra Rousseau'nun hayatından ve düşünce yapısından kısaca bahsedilmiş ve fikirlerinin oluşmasında rol oynayan etmenler irdelenmiştir. Bu kapsamda ortaya çıkan sonuç; yaşam tarzı ve eğitimsel farklılıkları diğer sözleşmecî düşünürler olan Hobbes ve Locke göre farklı

bir şekilde olmuştur. Rousseau Hobbes ve Locke gibi akademik bir camiadan ziyade hayatın bizatihi kendisinde eğitim görmüştür. Rousseau'nun devlete bakış açısında ilk olarak doğa durumunu ve uygar toplumla kıyaslaması ele alınarak, konu ilk evrede anlatılmıştır ki bu oldukça önemli bir konudur. Bu bakımdan uygar toplumla birlikte gelişen devlet, uygarlığın ilerlemesiyle paralel olarak modern yapıya bürünmüştür. Rousseau'nun aktarmak istediği husus; insanların doğa durumunda daha mutlu, daha özgür olduğunu ve uygar toplumu nasıl doğal insana uyarlamak gerektiğini anlatmaktır. Bu uyarlamayı ise toplum sözleşmesi temelinde aktaran düşünür, yeniden özgür insanın inşası için sözleşme kuralını ortaya koymuştur. Çünkü sözleşme etrafında birleşen bireyler tüm inisiyatiflerini genel iradeye devrederek daha mutlu, daha özgür bir yaşamı hedeflemektedirler. Genel irade kuramıyla anlatmak istediği konu ise insanların ortak iyiliği ve kamusal çıkarlarını gözetmek için nasıl ortak bir payda da bulunması gerekliliğidir. Son olarak, Rousseau'nun devlet anlayışı insanı merkeze alan radikal bir halk egemenliğini esas almaktadır. Yaşadığı dönemden sonra halk hareketleri ve devrimlere ön ayak olmuş bir isimdir. Düşünceleri Fransız ihtilalini ve hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda dikkate alınmıştır. Rousseau devleti tasvir ederken özgür olarak yurttaşların birleşmesi ile meydana geldiğini savunmaktadır. Meşruiyet kaynağı olarak yurttaşları işaret etmiştir. Bu bağlamda Hobbes ve Maciavelli gibi düşünürlerin yönetim ve halk ayrımını istemesi durumuna ters hareket etmiştir. Yani kısaca toplum ve devlet görüşünü, özgürlük ve eşitlik kavramlarından hareketle ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

Ağırman, F. (2018). Hobbes ve Rousseau'nun Devlet Kuramlarında Doğa Durumu. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* 32, 115-120.

Aristoteles. (1975). *Politika*. (Çev.). Mete Tuncay. 1. Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Arslanel, M. & Eryücel, E. (2012). Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15(2), 1-20.

Bayram, A. K. (2016). Jean-Jacques Rousseau. (Ed.). Hamit Emrah Beriş & Fatih Duman. *Siyasal Düşünceler Tarihi* içinde (s. 579-592). Ankara: Orion.

Duman, F. (2010). Ulus-Devlet: Rousseaucu Genel İrade Bağlamında Bir Değerlendirme. *Demokrasi Platformu* 6(23), 89-116.

Duman, F. (2012). Devlet. *Siyaset Bilimi* içinden (Ed.). Halis Çetin. Ankara: Orion Yayınları.

Durgun, Ş. (2000). Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus-Devlet Midir?. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2(3), 109-124.

Düvenci, S. (2018). Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi* 1(2), 66-93.

Gürkan, Ü. (1988). Montesquieu ve Kanunların Ruhu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 40(1), 0-0.

Gözler, K. (2007). *Devletin Genel Teorisi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.

Kılıç, Y. (2015). Hobbes, Locke ve Rousseau'da "Doğa Durumu" Düşüncesi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü* 2, 97-117.

Machiavelli, N. (2008). *Prens*. (Çev.). Kemal Atakay. İstanbul: Can Yayınları.

Platon. (2005). *Devlet*. (Çev.). Cenk Saraçoğlu & Veysel Atayman. İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Rousseau, J. J. (1990). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliği Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma*. (Çev.). Rasih Nuri İleri. İstanbul: Say Yayınları.

Rousseau, J. J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*. (Çev.). Vedat Günyol. 9. Basım, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Schefold, D. & Ayiter, N. (1974). Rosseau'nun Devlet Öğretisinin Tarihselliği ve Güncelliği. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi* 31(1), 0-0.

Yavuz, A. C. (2019). *Ünlü Düşünürlerin İdeal Devlet Anlayışları ve Cumhuriyet*. Erişim Adresi: <https://medium.com/dusunenbeyinler/ideal-devlet-anlayisi-d964cd8db62e> Erişim Tarihi: 04.02.2021.

Yıldırım, Ö. (2019). *Jean Jacques Rousseau'nun Hayatı ve Eserleri*. Erişim Adresi: <https://www.felsefe.gen.tr/jean-jacques-rousseauunun-hayati-ve-eserleri/> Erişim Tarihi: 16.11.2019.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Devlet kuramları birçok düşünür tarafından ele alınmış ve doğru yönetim üzerine çalışılmıştır. Bu çalışmada ise ilk olarak devlet nedir? Sorusu ile başlanıp genel bir açıklamada bulunulmuştur. Günümüz modern devletinin doğmasında önemli ölçüde katkısı olan Rousseau hakkında kısa bilgilere yer verilmiş daha sonra Rousseau özelinde modern devletin kökeni, modern öncesi doğa durumundan başlayarak incelenmiştir. Sonrasında Hobbes ve Locke gibi ele aldığı Toplum Sözleşmesi teorisi ile modern devletin ihtiyacına giden yolda düşünceleri ve olması gerekenler ele alınmış ve çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu bakımdan Toplum Sözleşme teorisi devleti açıklamada oldukça önemli bir konudur. Çünkü Rousseau'ya göre bireyler tüm benliklerini bir tarafa bırakıp modern devlette sözleşme etrafında birleşmeleri gerekmektedir. Sözleşme sonrası ise bireylerin ortak olarak iradelerini devrettiği genel irade

irdelenmiş ve modern devletle beraber ortaya çıkan durumlar incelenmiştir. Bu bakımdan genel iradeye devredilen iradelerle egemenin kim olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Son olarak Rousseau'nun devlete karşı bakış açısı ele aldığı kuramlar ve düşünceleriyle harmanlanarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. Rousseau'nun modern devlet anlayışı sözleşme ile birleşen halkın temsil hakkını genel iradeye bırakmasıyla gerçekleşmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı Rousseau'nun bahsettiği devlet tasviri ve nasıl ele aldığı aktarılmaya çalışılmıştır. Devleti incelemede karmaşık gibi görünen ama halkın özgürlüğü için sistematik öneriler geliştiren Rousseau Aydınlanma ve sonrası Fransız Devriminde çok konuşulan bir isim olarak hafızalara kazınmıştır. Aydınlanma döneminin simgesel isimlerinden birisi olan, Jean-Jacques Rousseau'nun konu başlığından anlaşılacağı üzere bu yazımda devlete karşı bakış açısı, devlette egemenlik kaynağını bulmadaki söylemlerini ve analizlerini inceleyerek, devlete ne gibi kaftan biçtiği hakkında tanımlamalar yapılacaktır. Çünkü o insanların olduğu gibi ele almış, kanunların ise en olabilecek şekilde düzenlenmesini sağlayarak, toplumun düzenlenmesinde güvenecekleri yönetimi bulmayı hedeflemiştir. Bilindiği üzere toplum sözleşmesi kuramının üç savunucusundan birisi olan düşünür, toplum sözleşmesini Hobbes, Locke gibi ele almakta olup, yurttaşların hak ve özgürlüklerini sözleşme teorisi ile otoriteye (devlet) devrederek kendilerini güvence altına almaya çalıştıklarını savunmuştur. Böylelikle yurttaşlar kendilerinin ortak iyiliği ve kamusal çıkarlarını sağlayacak olan genel iradeye haklarını, özgürlüklerini ve yönetilme erklerini devrederek ortak bir payda da buluşmayı öngörmüştür. Rousseau devleti birçok bağlamda ele almış bir düşünür olarak; devleti aktifken egemen varlık olarak, pasifken devlet olarak tanımlamıştır (Rousseau, 2012: 4-20). Çalışmanın temel amacı, Rousseau'nun ele alınan doğa durumu, toplum sözleşmesi ve genel irade kavramlarının modern devlete olan katkılarını incelemek olarak belirlenmiştir. Çünkü Rousseau hakkında yazılıp çizilen yayınların birçoğu düşünürü modern devletin doğuşundan ziyade, felsefi konular olan erdem ve ahlak temelinde incelemiştir. Bu bağlamdan yola çıkarak modern devleti farklı bir perspektifte ele alan Rousseau'nun kısa olarak hayatı daha kapsamlı fikir hayatı incelenmiştir. Çalışma toplamda iki ana bölümden oluşmakta, ilk bölümde devlet nedir? Sorusu cevaplanmaktadır. İkinci bölümde ise kısa olarak hayatı anlatıldıktan sonra doğa durumu, toplum sözleşmesi ve genel irade ile ne aktarmak istediği anlatılmaktadır. Devlet, her dönemde ayrı isimlerle anılmış fakat özünde farklılık göstermeyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda literatürde devlet tasviri yapan düşünürlerle bakacak olursak; Platon'a göre tiranlık devlet yönetiminde büyük tehlike olarak görülmüş, devleti yönetenlerin kendi çıkarlarını düşünmeleri eleştirilmiştir. Devletin kökeni, halkın kendisine yetememesinden kaynaklı ve toplumsal hayata ihtiyacı temelinde tanımlanmıştır. Platon yöneticilerin filozofça hareket etmesini ve erdem temelinde aristokratik bir yönetimi işaret etmiştir (Platon, 2005: 68-193). Aristo bir devletin adalet ile ayakta kalacağını, siyasal topluluğun temelinin hak olduğunu söylemiştir. Aristo devlet yönetiminde kölelik kavramına vurgu yaparak; efendilerin kölelerini yönetmesinin özgür iradenin kısıtlanması ile

açıklarken devlet yönetiminin özgürlük ve eşitlik temelinde olduğunu vurgulamıştır (Aristo, 1975: 10-16). Bu bakımdan, Aristo'da hocasının izinden giderek konuya derinlik kazandırıp, orta halli sınıfların gelişmesini, hukuksal alt yapı ile desteklenen, eşitlik temelinde bir yönetimi işaret etmiştir. Machiavelli, devleti tanımlamada Prensi bir aracı olarak kullanmış ve totaliter rejimlerin iç yüzünü gerçekçi bir tavırla anlatmıştır. O aslında prens üzerinden iyi bir yönetimin olması için önemli görülen özgürlüğün korunması, politik köleliğin reddedilmesi gerektiğini savunmuş ve cumhuriyetin temel öğeleri olan yurttaşlık, erdem, ahlak ve hukukun üstün olduğu bir yapıyı kabul görmüştür (Machiavelli, 2008: 20-27). Montesquieu ise devlet yönetiminde üç tür yönetim biçiminden bahsetmektedir bunlar monarşi, cumhuriyet (Aristokratik ve demokratik), istibdat şeklindedir. Ona göre cumhuriyet halkın yönetime katılmasıyla olurken, monarşi tek bir kişinin yönetme erkini elinde bulundurması ve hukuk kurallarına uygun yönetilmesi gerekmektedir. İstibdat yönetiminde, tüm güçler tek bir kişide ve mutlak söz sahibi olmasıyla açıklanmaktadır (Gürkan, 1988: 20-21). Montesquieu kanunların ruhu esaslı güçler ayrılığı ilkesine dayanarak adaletin, hak ve özgürlüklerin eşit olduğu bir yönetimi konu edinmiştir. Rousseau ise anlatılan bu unsurları kısa ve öz bir biçimde kanunla yönetilen her devletin cumhuriyet olduğunu varsaymıştır. Bu yönetimde Rousseau'ya göre en temel prensip erdem olmuştur. Ona göre en ideal yönetim olan cumhuriyet ile ancak insanların özgür ve adaletli bir yaşam süreceklerini ifade etmiştir (Yavuz, 2019). Ele alınan düşünürler yönetim şekillerini ve devleti kendi fikir dünyalarına göre harmanlamışlar ve genel olarak erdem, ahlak, özgürlük, eşitlik gibi kavramlardan yola çıkarak modern devlete önemli bir yol çizmişlerdir.

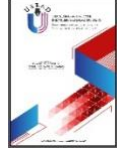
EXTENDED ABSTRACT: State theories have been considered by many thinkers and studied on proper management. In this study, what is the state first? A general statement was made, starting with the question. Brief information about Rousseau, who contributed significantly to the birth of the modern state, was given, and then in Rousseau, the origin of the modern state was studied, starting with the pre-modern state of nature. After that, his thoughts and what should be on the way to the needs of the modern state were discussed and inferences were made with The Theory of the social contract, which he considered like Hobbes and Locke. In this regard, community contract theory is a very important issue in explaining the state. Because, according to Rousseau, individuals must leave all their selves to one side and unite around the convention in the modern state. After the convention, the general will in which individuals jointly transfer their will was examined and the situations that arise with the modern state were examined. In this regard, the answer to the question of who is the sovereign with the wills transferred to the general will is sought. Finally, a general assessment was made, blending Rousseau's view of the state with his theories and ideas. Rousseau's modern understanding of the state occurs when the right of representation of the people, combined with the convention, is left to the general will. In this context, the main purpose of the study was to convey the depiction of the state that Rousseau mentioned and how he handled it.

Rousseau, who seemed complex in studying the state but developed systematic recommendations for the freedom of the people, is engraved in memory as a much-spoken name in the Enlightenment and the post-French Revolution. As can be seen from the title of Jean-Jacques Rousseau, one of the symbolic names of the Enlightenment period, in this article, definitions will be made about the state by examining its point of view against the state, its rhetoric and analysis in finding the source of sovereignty in the state. Because he treated it as it was, and aimed to find the management they would trust in the regulation of society by ensuring that the laws were regulated in the most possible way. As is known, The Thinker, one of the three defenders of the theory of the social contract, treats the social contract like Hobbes and Locke and argues that citizens are trying to secure themselves by transferring their rights and freedoms to the authority(state) through the theory of the contract. In this way, citizens envisioned meeting a common denominator by transferring their rights, freedoms and men of governance to the general will, which would ensure their common good and public interests. Rousseau as a thinker who has covered the state in many contexts; he defined the state as a sovereign entity when active, as a state when passive The main aim of the study was to examine the contributions of Rousseau's concepts of the state of nature, the convention of society, and the general will to the modern state. Because many of the publications written and drawn about Rousseau examined the Thinker on the basis of Virtue and morality, which are philosophical issues, rather than the birth of the modern state. Based on this context, Rousseau's brief life, which deals with the modern state in a different perspective, has been studied more extensively. The study consists of two main parts in total, what is the state in the first part? His question is answered. In the second chapter, after briefly describing his life, he describes the state of nature, the contract of society and what he wants to convey with the general will. The state appears as a structure that has been referred to by separate names in each period, but does not differ in its essence. In this context, if we look at the thinkers who portray the state in the literature; according to Plato, tyranny was seen as a great danger in state administration, and those who ruled the state were criticized for thinking about their own interests. The origin of the state is defined on the basis of the need for public life and due to the inability of the people to afford it. Plato pointed to the philosophical movement of rulers and an aristocratic rule on the basis of virtue. Aristotle said that a state will survive with Justice, and that the foundation of the political community is right. Aristotle emphasized the concept of slavery in state administration; he emphasized that state administration is based on freedom and equality, while explaining that the rule of masters of their slaves is limited by free will. In this regard, Aristotle followed in the footsteps of his teacher and gave depth to the subject and pointed to the development of middle classes, a rule based on equality supported by legal infrastructure. Machiavelli used the prince as an intermediary in defining the state and described the inner face of totalitarian regimes with a realistic attitude. In fact, he argued that freedom,

which is considered important for good governance through the prince, should be protected, political slavery should be rejected, and he accepted a structure in which citizenship, virtue, morality and law are the basic elements of the Republic. Montesquieu, on the other hand, mentions three forms of government in state administration: monarchy, Republic (aristocratic and Democratic), istibdat. According to him, the Republic should be governed by the participation of the people in the administration, while the monarchy should be governed by a single person and governed in accordance with the rules of law. In the administration of Istibdat, all powers are explained in one person and by having absolute say. Based on the principle of separation of powers based on the spirit of law, Montesquieu adopted an administration in which Justice, rights and freedoms are equal. Rousseau, on the other hand, briefly and succinctly assumed that every state governed by law was a republic. In this administration, according to Rousseau, the most basic principle has been virtue. According to him, he stated that only people will live a free and just life with the Republic, which is the most ideal administration. The thinkers discussed blended the forms of government and the state according to their world of ideas and drew an important path to the modern state based on concepts such as virtue, morality, freedom, equality in general.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3,
Year 3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

ARAP BAHARI ÖNCESİ VE SONRASINA YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASI: TUNUS, MISIR, BAHREYN VE YEMEN ÖRNEĞİ

TURKISH FOREIGN POLICY BEFORE AND AFTER THE ARAB SPRING:
THE EXAMPLE OF TUNISIA, EGYPT, BAHRAIN AND YEMEN

Cemaleddin GÜVENÇ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Siyaset ve Sosyal
Bilimler Bölümü, Hitit Üniversitesi,
Çorum/Türkiye.

Graduate std., Political Science and Public Administration Department of Political
and Social Sciences, Hitit University,
Corum/Turkey.

190135047@ogrenci.hitit.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4494-2449

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.814778

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22.10.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 04.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Güvenç, C. (2021). Arap Baharı
Öncesi ve Sonrasına Yönelik Türk Dış Politikası: Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen
Örneği. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 354-381.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergisi@gmail.com

Öz: Arap Baharı 21. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Arap Baharı'nın bölge ve dünya ülkeleri üzerinde ticari, siyasi, sosyal ve kültürel birçok etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada ilk olarak Arap Baharı'nın yaşandığı bölge olan Ortadoğu bölgesinden bahsedilmiş, Arap Baharı'nı yaşayan ülkelere Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen üzerinden tarihsel süreçleriyle Arap Baharı'nın analizi bu ülkeler üzerinden aktarılmıştır. Arap Baharı'ndan etkilenen ve etkisini gösteren Türkiye'nin bahse konu ülkeler üzerinden Türk dış politikasının yansımalarının avantajları ve dezavantajları üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Sonuç olarak; Türkiye Arap Baharı sonrasında Ortadoğu'daki bazı ülkelerinin kendisine has özellikleri göz önünde bulundurularak ortaya koyduğu dış politikasıyla demokrasi yolunda ilerlemeleri açısından başarılı neticeler elde etmiş, bazı ülkelerin kendine özgü koşulları göz ardı edildiğinden olumlu neticelere varılamamıştır. Nihayetinde Türk dış politikasında siyasi gerginliklerden, ekonomik, bilimsel, kültürel ve rasyonel gerçekliklere ulaşıldığında Ortadoğu bölgesinde aktif bir rol sahibi olabileceği tezi ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Türkiye, Dış Politika, Arap Baharı, Demokrasi

Abstract: 21 Arab Spring. It has taken its place on the historical stage as one of the most important events of the century. The Arab Spring has many commercial, political, social and cultural effects on the countries of the region and the world. In this study, the Middle East region, the region where the Arab Spring took place, was mentioned for the first time, and the analysis of the Arab Spring with its historical processes through Tunisia, Egypt, Bahrain and Yemen from the countries that experienced the Arab Spring was transmitted through these countries. Turkey, which has been affected by the Arab Spring and has shown its influence, has been assessed on the advantages and disadvantages of the reflections of Turkish foreign policy on the bet countries. As a result, some countries in the Middle East after the Arab Spring turkey, considering its own unique features revealed, foreign policy, in terms of progress towards democracy are ignored because the specific conditions of some countries that have achieved successful results had been obtained positive results. Finally, it is aimed to put forward the thesis that it can have an active role in the Middle East region when political tensions, economic, scientific, cultural and rational realities are reached in Turkish foreign policy.

Keywords: Middle East, Turkey, Foreign Policy, Arab Spring, Democracy

GİRİŞ

Arap Baharı, Tunus'ta başlamış Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin tamamına yakınında önemli bir etki alanı yaratmıştır. Tunus ve Mısır'da diktatör idarecilerin yönetimden el çektilmesine, Bahreyn'de Batılı ülkeler ve körfez ülkelerin himayesinde diktatör yönetimin isyanı bastırmasına ve Yemende iç savaşın devam etmesiyle sonuçlanmıştır. Batılı devletler, Ortadoğu bölgesindeki enerji kaynaklarına sahip olma isteği bu bölgenin vazgeçilmez stratejik önemini ifade etmektedir. Bölge, petrolde olduğu gibi

dünya doğalgaz rezervlerinin yarısına yakınına da sahiptir. Ortadoğu tarihi açısından Arap Baharı ayrı bir önem taşımaktadır. Arap Baharı, batılı ülkelerin yenedünya düzeni gayesiyle I. Dünya Savaşı'ndan günümüze planlarının bir parçasıdır (Sarp ve Cihan, 2020: 7,8; Turhan, 2012: 259; Yılmaz, 2016: 101).

Türkiye, bölgede jeopolitik ve jeostratejik bir konuma sahiptir. Tarihi köklü geçmişi, demokratik-laik yapısı, anayasal düzene bağlı bir hukuk devleti olması ve Müslüman kimliğinin bulunması nedeniyle bölgede model ülke olunabilecek bir konumdadır. Özellikle Ak Partinin 2002 yılında iktidara gelmesi ve Arap ülkeleriyle diplomasi trafiğini ticari, siyasi, kültürel ve sosyal olarak arttırmasıyla birlikte Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı bakış açılarının olumlu yönde değişmesine sebebiyet vermiştir. Arap Baharı'nın başlamasıyla beraber Türk dış politikasının, bölgeye yönelik genel yaklaşımı, halk ayaklanmalarının yanında yer alması ve diktatör rejimlerin yönetimi devretmesi yönlüdür. Fakat Arap Baharı sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler ile beraber Türkiye'nin Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen'e yönelik dış politikasında farklı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Türkiye'nin bahsi geçen bölge ülkelerine yönelik bu tutumu, kimi zaman bölgede yalnız kalmasıyla ittifak arayışlarına girmesine kimi zaman da Arap Baharı'nı yaşayan ülkenin diktatör rejimden, demokratik rejime yerleşmesine katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmada Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı öncesi ve sonrasında, Türkiye'nin Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen örnekleri üzerinden olaylara bakış açısı ve yaklaşımı araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle; Türkiye, Arap Baharı'nın başlamasıyla bölgede yaşanan gelişmelerde ortaya koyduğu politikayla ülke bazında farklı tutumlar sergilemesinin Türkiye açısından hangi siyasi sonuçlara sebebiyet verdiği ortaya konulması amaçlanmaktadır. Nitekim çalışmada, Arap Baharı'nın yaşanmasıyla bölgede etkin rol alan Türkiye'nin ülkeler bazında karşılaştığı sorunlar ve olaylar irdelenmiş ve gelinen noktada bazı ülkelerle sorunların devam ettiği ifade edilmiştir. Nihai olarak Nitel yöntemin hâkim olduğu çalışmada Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politika anlayışına değerlendirme ve yorumlama da bulunulmuş, ileriye yönelik Türk dış politikasının bölge üzerinde etkin rol sahibi olması yönlü katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1. ORTADOĞU BÖLGESİ, ARAP BAHARININ ORTAYA ÇIKIŞI VE ÜLKELERİN TARİHSEL SÜREÇLERİ

1.1. Ortadoğu Bölgesi

Ortadoğu, jeopolitik konumu ve sosyo-kültürel özellikleriyle, uygarlıklar meydana getirmiş, medeniyete beşiklik etmiş ve uygarlık tarihini de ortaya çıkarmıştır. Ortadoğu, üç büyük dinin Yahudilik, İslamiyet ve Hıristiyanlığın doğup büyüdüğü ve dünyaya yayıldığı bölgedir. Din yönüyle yaşanan bu çeşitlilik mezhepsel anlamda da kendisini göstermektedir. İslamiyet'te Sünni ve Şii temelinde ayrılmakla kalmamış, misalen, Şiilik İsmaliye, Nusayri vb. çeşitlilik göstermiş olup, Hıristiyanlık ve Musevilikte de bu duruma rastlanılmaktadır. Bu farklılıklar mezhebe yönelik çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Ortadoğu, zengin petrol kaynaklarına sahip olduğundan hegemon devletlerin bu bölgede menfaat çatışmalarına sebebiyet vermiş, bölgenin siyasi ve yönetim olarak yeniden şekillenmesinin de kıvılcımlarını ateşlemiştir (Özdem, 2016: 6; Sakin ve Deveci, 2011: 285-286).

1.2. Arap Baharı'nın Ortaya Çıkışı

Arap baharına geçmeden önce Arap Baharıyla yaşanan halk hareketlerini incelemek açısından dünyadaki toplumsal hareketlerin ve düşünürlerin tarihsel süreçlerine kısaca değinilmesi önem arz etmektedir.

Batıda 15. yüzyılda İngiltere'de başlayan toplumsal hareketler, 18. yüzyılın sonunda Fransa'da özgürlük hareketleriyle devam etmiş ve 19. yüzyılın başlarında Almanya'da dünyayı etkisi altına alan modernleşme hareketine dönüşmüştür (Güvenç, 2020a: 111). Dünyada özellikle Fransız Devrimi, sonraki toplumsal hareketler ve devrimler açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

18. yüzyılın sonundan bahsedildiğinde ilk akla gelen şüphesiz Fransız Devrimi ve devrime ilham kaynağı olan filozoflardır. Mutlak monarşinin zorba yönetimi, burjuva sınıfların ayrıcalıkları, açlık ve sefil hayat süren halkın aşırıya dayanan vergi yükümlülükleri insanları bir arayış içerisine iteklemiştir. Dönemin Voltaire, Condorcet ve Rousseau fikir adamlarının eşitlik, özgürlük ve hükümet yönetimi gibi düşünceleri yoksul olan halk için devrime giden yolda bir umut ışığı olmuş, akabinde 1789 yılında da Fransız Devrimi gerçekleşmiştir. Bu devrim ve fikir adamlarından özellikle Rousseau sonraki insanlara ve devrimcilere de bu yönüyle ilham kaynağı olmuştur (Güvenç, 2020b: 65). Rousseau'nun devlet anlayışında; devlet, halkın bütününden meydana gelen, halkın iradesini yansıtan ve halktan ibaret olan halk devleti olarak da görülmektedir (Güvenç, 2020c: 105). Halkın

ayaklanmasıyla yaşanan devrimler kapsamında ve bu bağlamda “Bahar” kavramı, Avrupa’da ilk defa 1830-1848 devrimleri sırasında kullanılmaya başlanmış ve ayrıca Soğuk Savaş son bulmaya başlarken SSCB’ye karşı isyan eden ve milli siyasi sınırların bağımsızlık mücadelesi için gayret gösteren hareketlenmeler bu yönde ifade edilerek milletlerin yeni ilkbaharı olarak isimlendirilmiştir. Bu benzeştirme sonucunda, Arap milleti hareketlerine de bahar kelimesi münasip görülmüş ve Arap Baharı olarak ifade edilmeye başlanmıştır (Çiçekçi, 2012: 16). Arap Bahar’ını, Ortadoğu’da baskı kuran ve otoriter idarecilere karşı yakın dönemde ortaya çıkan halk ayaklanmalarını göstermek ve süreci demokratikleşme hareketi olarak da tanımlayabiliriz. Arap Baharı, Ortadoğu Bölgesinde büyük bir dönüşüme yol açan, devletten devlete sirayet eden, milli çaptaki esaslı farklılıklara karşın, aynı slogan ve aynı isteklerle özgürlük, demokrasi, temel ve sivil hakları kapsayan bir harekettir. Arap Baharı, nasıl sonlanacağı bilinmeyen ve isimlendirilmesiyle de geniş yankı uyandıran yaşandığı coğrafyada deprem etkisi yaratan devasa bir harekettir (Duran ve Özdemir 2012: 185).

1.3. Arap Baharını Yaşayan Ülkeler ve Tarihsel Süreçleri

Arap Baharı öncesinde bölgenin en önemli özelliği mevcut yönetimlerin neredeyse tamamına yakınının demokratik olmayışlarıdır (Oğuzlu, 2011: 9). Bununla beraber, Sovyetler Birliğinin parçalanmasıyla meydana gelen demokrasi rüzgârına ayak uyduramayan Arap devletleri ile geri kalan dünya devletlerinin arasındaki demokrasi farklılıkları çok daha fazla belirgin hale gelmiştir (Koçak, 2012: 35). Arap devletlerinde halkların işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi nedenlerin yanında baskıcı yönetimlerden dolayı demokrasi de gelişme gösterememiştir (Paksoy vd., 2013: 177-178).

Ortadoğu’da meydana gelen halk ayaklanmaları ile birlikte, kimi ülkelerde mevcut yapı korunurken, kimilerinde ise kaos ortamının ve iç savaşın derinleşmesine sebep olmuştur (Cicioğlu ve Miş, 2013: 2). Bu bağlamda Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen üzerindeki tarihsel sürece değinilmesi gerekmektedir.

Arap Baharının ilk kıvılcımı Tunus’ta bir gencin kendisini yakmasıyla başlamış, bu olayların ana nedenleri olan halkın açlık ve sefaleti, yoksulluğu, işsizliği, gelir dağılımındaki adaletsizlikler iyice bunalan halka yeniden diriliş için isyan hareketleri başlatmasına vesile olmuş, diktatör Zeynel Abidin Bin Ali rejimi devrilmiştir (Kaya ve Hasar, 2012: 9-12). Diğer ülkelerde Arap Baharı ile başarısız ve toplumun tüm kesimlerinin ortak ürünü

yansıtan anayasa kabulü ile beraber Tunus'ta demokrasiye geçiş mümkün olmuştur (Anadolu Ajansı, 2017). Tunus'un ardından Arap Baharının sıçradığı diğer ülke de Mısır'dır. Tarih sahnesinde Mısır, 1953 yılında cumhuriyete geçmiş, fakat askerî yapı yönetimden hiçbir zaman vazgeçmemiş olup, Mısır yönetiminde otoriter ve baskıcı idarecilerin vesayetçisi Mısır ordusu olmuştur (Anadolu Ajansı, 2020). 25 Ocak 2011 yılında Tahrir Meydanında öfke gününde demokrasi çanlarının sesleri yankılanmış ardından özgür seçimler yapılmış Mursi seçimi kazanmıştır. Ancak Mursi'nin yaptıklarından veya yapacaklarından korkan muhalefet sokaklara dökülmüş Mursi taraftarları da sokağa dökülünce ortalık savaş alanına dönüşmüş, bunu fırsat bilen ve tarihteki görevini unutmayan iktidarın vesayetçisi Mısır ordusu yine yönetime el koymuştur (Bekâroğlu ve Kurt, 2015: 29). Arap Baharının yaşandığı diğer bir ülkede Bahreyn'dir. Tarihsel süreçte İngiltere'nin egemenliğinden kurtulup, 1971 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkenin çoğunluğunu Şiiler oluştursa da yönetim Sünni olan Al Khalife ailesindedir. Arap Baharı ile beraber Bahreyn'in başkenti Manama'da İnci Meydanında toplanan halk protestolara başlamış ancak Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez İşbirliği Konseyi ülkedeki eylemleri şiddetli bir şekilde bastırmıştır. Bahreyn'de her zaman Suudi Arabistan ve İran gerginliği yaşanmaktadır. Arap Baharı Bahreyn'e demokrasiyi getiremediği gibi çatışmaların bitmesini de sağlayamamıştır (Örtlek, 2013: 269; Catovic, 2015: 8-18). 2011 yılının Ocak ayında başlayan ve yıl boyunca tesiri altına alan Arap Baharının yaşandığı diğer bir ülke de Yemen'dir. Başkent Sana'da başlayan gösterilen hızla diğer illere de yayılmıştır (Muslu, 2011: 328). Ülkedeki mezhep kavgası, iç savaş, Arap Baharı gösterileriyle Suudi Arabistan önderliğindeki körfez ülkelerinin olaylara müdahalesi, Suudi Arabistan ve İran arasındaki çekişme gibi nedenlerden ve kolera gibi salgın hastalıklardan dolayı Yemende tam bir insani felaket yaşanmakta, yaşanmaya da devam etmektedir. Bu nedenlerden ötürü Yemende Arap Baharı kısa dönüşmüştür (Gün, 2012: 125; Çelikkol, 2018).

2. ARAP BAHARI ÖNCESİ VE SONRASINA YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASI

21. yüzyılda dünyanın küreselleşmesiyle, iletişim ve haberleşme imkânlarının fazlaşmasıyla gelişmiş ülkelerin güzel ve ferah durumlarına bakan Arap Baharının yaşandığı Tunus, Mısır, Bahreyn, Yemen ve diğer maruz kalan ülkelerin halkları da huzursuzluklarını dile getirmeye başlamışlardır. Arap Baharında yaşanan gelişmelerde hususi bir yeri olan sosyal medya da bu gelişmelerin hızla yayılmasına ve insanların toplu

hareket etmelerine yol açmıştır. Meydana gelen şiddetli isyanlar, zarara maruz kalan insanlar, kamu kurumlarının işlevsizlikleri, yıkılan iktidarlar, devrilen rejimlerle beraber tüm bu yaşanan gelişmeler Arap Baharının bir parçası haline gelmiştir. Geçmişten gelen bağları da düşünüldüğünde ekonomik, ticari ve kültürler ilişkiler sebebiyle Türkiye de bu süreçten etkilenmiştir. Evveliyatında Ortadoğu coğrafyasındaki insanlarla akrabalık bağları sürdüğünden dolayı en fazla etkilenme bu alanda olmuştur. Bununla beraber Arap Baharı sonrasında komşu devletlerde yaşanan sıkıntılı duruma karşı Türkiye kayıtsız kalmamış, milyonlarca insanı ülkesinde misafir etmiştir. Arap Baharı ile birlikte bu ülkelerle yapılan ithalat ve ihracat o ülkelere gelen turistler, Türkiye'den o ülkelere yatırım amaçlı giden iş adamları, tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde yaşanan kaos ortamından Türkiye olumsuz yönde etkilenerek ağır ekonomik kayıplar yaşamıştır. Türkiye Müslüman kimliğe ve demokratik bir rejime sahip olması, komşularıyla dini, akrabalık bağı ve insani ortak paydalarının olması o ülkelere model teşkil ettiği söylenebilir (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 159-160). Diğer yönden Türkiye'nin Soğuk savaş döneminde uyguladığı dış politikasında; batı ile bütünleşme hedefinin gerçekleştirilmesi, batı ve hususi olarak ABD'nin ekonomik yardımlarının beklenmesi, Yunanistan ve Kıbrıs problemlerinde ülke menfaatlerinin korunması, Sovyet tehdidinin uzaklaştırılması gayesi bulunmaktadır. Demokrat partinin dış politikada ana gayesi, batı ile bütünleşme çabası yatmaktadır. Bu dönemde Ortadoğu'ya yönelik politika inişli çıkışlı bir seyir göstermektedir. Soğuk Savaş dönemi sonrasında 1991-2001 yılları arasında Türkiye dış politikasında Avrupa Birliği ile bütünleşme, ABD stratejik ortaklığın ilerletilmesi, Orta Asya ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesi, Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeleri doğru okuyabilmek ve kendi menfaatlerinden geri atmamak ve Ortadoğu barış sürecine katkıda bulunma gayesi taşımaktadır (Akıllı, 2012: 41-43). Türkiye, geçmişten günümüze kadar olan süreçte dış politikasında hem Batı ile hem de Ortadoğu ile bağını koparmamıştır. Arap Baharıyla yaşanan sıkıntılı süreçte Türkiye göç, ticari, siyasi ve sosyal alanlarda ciddi şekilde zarar gördüğü söylenebilir. Fakat Türkiye'nin demokratik yapısı ve Müslüman kimliği bir bütün olarak düşünüldüğünde Ortadoğu coğrafyasına model ülke olma çabasında olduğu belirtilebilir.

2.1. Arap Baharı Öncesi Türk Dış Politikasının Genel Durumu

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönem dış politikasında, bakış açısını genişletme fırsatı yakalamış, Soğuk Savaş zamanındaki pasif rolü yerine bu dönemde daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. ABD'de yaşanan 11 Eylül olayları döneminde ise Türkiye Ortadoğu'ya ilişkin dış politikasında

giderek kendisine güvenen ve bunu her geçen gün daha da artıran bir ivme yakalamıştır. Türkiye maziye rağmen Ortadoğu ile kurduğu ve yeniden yeşertmeye çalıştığı hususi ilişkileri sebebiyle, bölgede cereyan eden gelişmelerde daha etkili ve etkili bir oyun kurucu rolüne bürünmüş olup, Irak'ın 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmesi, Türkiye'nin bu bölgeye nazarını farklılaştırmıştır. 1991 yılı mart ayında ortaya çıkan insani kriz ve Türkiye'ye mülteci akını sonrasında Madrid Barış Konferansı ile başlayan ve Oslo'da yeşeren Filistin problemine çözüm üretebileceğine olan görüşü, söz konusu değişime hız kazandırmıştır. Ak Partinin yönetime gelmesiyle Ortadoğu politikalarında değişim ve yakınlaşma, ivme ve belirginlik hâsıl olmuştur (Duran ve Özdemir, 2012: 184).

Ak Parti iktidarı ile birlikte Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı bakış açıları; Müslümanlığı kucaklamış, elit bir İslam devleti olduğudur. Bu itibarla Soğuk Savaş zamanında Türkiye'nin ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki Jandarması algısı değişmiş elit bir İslam devleti görünümüne bürünmüştür. Artık Türk-Arap ilişkilerinde aşamalı bir yükseliş seyrettiği gözlemlenecektir. Beşer Esad'ın 2000'li yıllarda iktidara gelmesiyle ilişkiler normale dönmeye başlamış, karşılıklı ticaret hacminin fazlaştırılması, sınır ticaretinin çoğaltılması gibi yaşanan gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkileri hızlandırmıştır. Bu arada İran ile olan ilişkilerde hız kazanmış, doğalgaz alımı, mütekabiliyet çerçevesinde yatırım ve ticaret hacminin fazlaştırılması, eğitim ve kültüre yönelik alanlarda ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. 2008 yılının sonunda İran ile ticaret hacmimiz 7 milyar dolara ulaşmış ve İran Türkiye'nin 8. büyük ticari ortağı konumuna gelmiş olup, Türkiye, İran ve Brezilya'nın da dâhil olduğu uranyum takas anlaşması da ilişkilerimizin ne kadar geliştiğini göstermektedir. 2003 Mart tarihli 1. Tezkerenin reddi, Türkiye tarafından İsrail'in Filistin'e uyguladığı şiddetin İsrail devlet terörü olarak adlandırılması ve Davos zirvesinde "One Minute" çıkışı gibi yaşanan gelişmeler Türkiye'nin Ortadoğu da otonom bir düzen kurucu olarak aktif rolünü göstermektedir (Akıllı, 2012: 44).

Türkiye'de özellikle Arap Baharı öncesi 2009 yılı Mayıs ayında Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Ahmet Davutoğlu, Türk dış politikasının şekillenmesi noktasında öncü isim olmuştur. Başbakan Erdoğan'ın 2009 yılında çözüm süreci, 2010 Anayasa halkoylaması gibi konular bu dönemde iç siyasete daha fazla ağırlık verdiğini gösterirken, Cumhurbaşkanı Gül'ün ise dış politikadaki münakaşalara statüsü gereği fazla bağlılık göstermeden yurt dışı geziler ve ziyaretler üzerinden yapılan açılımları pekiştiren bir role büründüğünden, Davutoğlu dış politikanın yapımına yön veren kişi olarak

işin merkezi kısmına yerleşmiştir (Balcı, 2018: 3b 320). Ak Parti dönemi Türk dış politikasının bu bağlamda aydın tarafını ve kuramsal arka planını Ahmet Davutoğlu'nun yeniden şekillendirdiği söylenebilir. Davutoğlu'nun dış politika anlayışına göre üç adet yöntemsel ve beş adet de uygulamaya yönelik unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar Türk dış politikasında evveliyat taşıyarak bu düsturlardan hareket edilmiştir. Üç adet yöntemsel unsurlar şunlardır; vizyon sahibi, tutarlı ve sistematik ve yumuşak güce dayalı yeni bir anlayıştır. Yöntemsel unsurların uygulamaya geçirilecek düsturlar şunlardır; güvenlik ve özgürlük dengesi, komşularla sıfır sorun, pro-aktif ve önleyici diplomasi, çok boyutlu-çok kulvarlı anlayış ve ritmik diplomasıdır. Davutoğlu'nun dış politika anlayışında öne sürdüğü ve pratiğe dökmek istediği anlayıştan kendisinin aktif bir politika öngörmesi, Türkiye'nin özgüveni yüksek, köklü tarihsel geçmişe sahip olan, jeopolitik konumundan kuvvet alan bir devlet olduğunu kabul etmesinden kaynaklanmaktadır (Tarcan vd., 2018: 252-257). Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönem dış politikasında hususiyetle Ortadoğu'da kendisine daha fazla güvenen ve gelişmelere pasif kalmayıp çözümler üretmeye çalışan bir yaklaşım sergilemiş olup, Ak Parti iktidarı ile birlikte bu gelişmeler dönüm noktasına ulaşmıştır. Geçmişte Arap dünyasının gözünde Türkiye, ABD'nin Ortadoğu jandarması gözüyle bakılırken Ak Parti döneminde Müslümanlığı kucaklamış ve seçkin bir İslam devleti hüviyetine bürünmüştür. İran ve Suriye ile ilişkiler inanılmaz bir biçimde artmış, Davutoğlu'nun anlayışıyla dış politika ayrı bir boyut kazanmış Türkiye ekonomi alanında önemli olan G-20'ye dâhil olmasından Ermenistan ile imzalanan protokole, komşularla sıfır sorun yaklaşımı ve Suriye ile olan sınırlarımızın kaldırılması boyutuna varan gelişmeler Arap Baharı öncesi dönüm noktasına ulaşmıştır.

2.2. Arap Baharı İle Beraber Türkiye'nin Olaylara Yaklaşımı

Türkiye, Ortadoğu bölgesinde meydana gelen Arap Baharı olaylarına karşı sergilediği duruş, bölgedeki yapılması muhtemel reformları ve demokrasiye yönelik atılacak adımları desteklemektedir. Komşularla sıfır sorun politikasına uygun olarak bölgede cereyan eden halk ayaklanmalarının dış politika menfaati ile çelişmediği görülmektedir (Sağsen, 2011: 61).

Türk Dış İşleri Bakanlığı'nın 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kuruluna sunulması vesilesiyle hazırlanan kitapçıkta:

“Dış politikamızın, çevremizde bir barış, istikrar ve refah kuşağı oluşturulması yönündeki temel hedefi çerçevesinde, çeşitli sorunlarla örülü Orta Doğu coğrafyası başlıca ilgi alanlarımızdan birini

oluşturmaya devam etmektedir. Orta Doğu halklarıyla köklü tarihi, kültürel ve beşeri bağlarımız ve bölgedeki gelişmelerin Türkiye'ye doğrudan veya dolaylı etkileri, bizi bölge meselelerini çok yakından izlemeye mecbur kılan öğelerdir. Türkiye, bölgede kalıcı barış ve istikrarın tesisi amacıyla elinden gelen her türlü katkıyı yapmaktadır" (Davutoğlu, 2012: 54).

ifadelerinde bulunulmuştur. Bu itibarla, Türk dış politikasının anlayışında, Türkiye'nin Arap Baharı ile olayları takip etmekten ziyade, olaylara karışan bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu defaatle, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'de ara ara, Mısır'da cereyan eden gelişmelerin başlangıcından itibaren süreçle ilgili geniş izahatlar yapmışlar ve kullandıkları sözlerde mevkidaşları olan Mısır, Libya ve Suriyeli devlet yöneticilerine nasıl adımlar atmaları gerektiği konusunda mutlak ve net sözler dile getirmişlerdir. Hususi olarak Arap halkları arasında geniş heyecan uyandıran ve takdirle karşılanan bu sözler ardından ferdi düzeyde Türk devlet yetkilileri ve genelinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile ilgili bu politika sıcakkanlılık oluşturmuş ve müteaddit şekilde olumlu yaklaşımlar görülmüştür. Türkiye açısından, devletin en üst kademelerinden yapılan ve Arap halk isyanlarına kuvvetli destek veren izahatlarına sadece ferdi tercihler ve o dönemde gelişmelerin tesirinde yapılmış hissî açıklamalar olduğunu söylemek çokta doğru olmayacaktır. Batı demokrasi modelini özümsemiş ve halkının çoğunluğu Müslüman olan Türkiye'nin sadece bu yönüyle değil, Arap ülkeleri ile olan tarihsel bağları nedeniyle de diktatörlükleri sırayla yıkmaya başlayan halkların gönlünde dini ve kültürel hürlük ve demokratik yönetimi ile imrenilen bir ülke pozisyonuna dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır (Kıbaroğlu, 2011: 31-32).

2.3. Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Olaylara Yaklaşımı

Ortadoğu bölgesi, Arap Baharı sonrası dönüşüm sürecine girmiş ve bölgedeki aktörleri bu bölgeye yönelik dış politikalarında yeniden ele almaya başlamıştır. Türkiye 2011 yılı başlarında Arap Bahar'ını olumlu yönde içselleştirmiştir. Türk dış politikasının Arap Baharı ile ilgili genel perspektifi bölgedeki dönüşüm için alt tabakadan üst yönetim tabakasına doğru bir talep olduğu yönündedir ve Türkiye bu durumu Arap halkının istekleri olduğunu ve Türkiye'nin bu isteklerinin karşılığı olan desteği hak ettiği yönünde politika uygulamıştır (Kardaş, 2013: 71-79).

2.4. Türkiye'nin Tunus'ta Yaşanan Yasemin Devrimine Yaklaşımı

Tunus'da 10 Ocak 2011 tarihinde olaylar başlamış, dört gün sonra da Türk Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili resmi bir açıklama yayımlamıştır. Açıklamada,

“Tunus'ta bir süredir devam eden gösteriler çerçevesinde meydana gelen, çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine ve yaralanmasına neden olan olayları derin kaygı ve üzüntüyle karşılıyoruz”

denilmiş fakat Bin Ali'nin ülkesini terk etmesiyle ilgili herhangi bir beyanatta bulunulmamıştır. Açıklamanın devamında

“Bölgesinde önemli bir konuma sahip olan dost ve kardeş Tunus'ta mevcut gerginliğin daha da tırmanmaması, ülkede biran evvel asayiş ve huzurun yeniden tesis edilmesi içten temennimizdir.” ifadelerinde bulunulmuştur (Dışişleri Bakanlığı, 2011; Koçak, 2013: 53).

Geçen süre içerisinde Türkiye tarafından 23 Ekim 2011 tarihine kadar Tunus ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Dışişleri Bakanlığı tarafından Tunus Ulusal Kurucu Meclis seçimleri nedeniyle açıklamada bulunarak,

“23 Ekim tarihinde Tunus'ta düzenlenen Ulusal Kurucu Meclis seçimlerinin yüksek katılımı, demokratik ve barışçıl bir ortamda gerçekleştirilmiş olmasından memnuniyet duyuyoruz... Tunus'ta başlayan ve birçok bölge ülkesine de ilham kaynağı olan toplumsal değişim ve demokratik dönüşüm hareketine başından itibaren destek veren Türkiye, Ulusal Kurucu Meclis seçimlerinin hazırlıklarına katkıda bulunmuş, seçimleri izlemek üzere Tunus'a 10 kişilik bir Ulusal Gözlemci Heyeti göndermiş, buna ilaveten, AGİT Parlamenter Asamblesi, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi ve İslam İşbirliği Teşkilatı heyetlerinde Türk gözlemciler yer almıştır. Türkiye, Tunus'taki demokratik dönüşüm sürecini bundan böyle de desteklemeye devam edecektir” (Dışişleri Bakanlığı, 2011) belirtmiştir.

İslami Eğilimli El-Nahda Hareketinin önderi Raşid Gannuşi'de Ak Partiyi örnek aldıklarını açıklamıştır. Bununla beraber Tunuslu idareci olan Ahmet Necip Cebbi, Tunus'un Türkiye'dekine benzer bir demokrasiyi benimsemesi gerektiğini dile getirmekte, ılımlı İslami siyasetçilerin ülke

yönetiminde başarıyla hayata geçirilen katılımcı demokrasinin bulunduğunu, İslami kültürle batı demokrasi kültürünü bir araya getiren siyaseti yakından takip ettiklerini ve Türkiye'deki demokrasi modelini örnek aldıklarını izah etmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2011; Shadid, 2011). Türkiye'nin Tunus'ta yaşanan Yasemin Devriminde uyguladığı dış politikada ilk olarak olayı itidalle karşılamış, diktatör Bin Ali'nin ülkeden kaçması hususunda herhangi bir beyanatta bulunmamıştır. Bunun nedeni halkın taleplerine, demokrasiye geçişin sağlanmasına verdiği önemle beraber Türkiye'nin bölgede aktör ülke olarak yer almasını istemesinin bir gereği olarak belirtilebilir. Türk dış politikası açısından Tunus'un kendine has yapısı göz önünde bulundurulurken olumlu ve yerinde bir yaklaşım sergilediği görülmektedir.

2.5. Türkiye'nin Mısır'daki Devrime Yaklaşımı

Türkiye, Arap Baharı olaylarının Mısır'a sıçramasıyla beraber, Mısır halkının yanında olduğunu ve desteğini aleni bir şekilde ortaya koymuştur. 03 Mart 2011'de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Mısır'ı birlikte ziyaret etmiş, 13 Eylül 2011'de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Mısır'a ziyareti de Türkiye'nin ülke halkına olan desteğini pekiştirmiştir. Hatta Erdoğan bununla da yetinmeyip, Mısır'a uygun demokratik ve laik bir anayasasının olması gerektiğini, laikliğin dinden çıkma olarak görülmemesini belirtmiştir (Kirkpatrick, 2011). Diktatör Mübarek rejiminin devrilmesi ile beraber Türkiye Mısır'a yönelik üst düzey ziyaretlerle dış politikasında Mısır'a yönelik halk ayaklanmalarını ve halkın iradesiyle gelecek olan demokratik yönetimi desteklediğini ortaya koyarak, diktatör rejimden yana olmadığını, halkın iradesiyle demokratik yönetimin seçilmesi yönlü politika uygulamıştır.

30 Haziran 2012 yılında Mursi'nin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle gelişen yeni süreçte Türkiye ile Mısır arasındaki münasebetler zirve noktasına ulaşmış, iki ülke arasındaki resmi ziyaretler ve ticaret antlaşmaları bu münasebetlerin boyutlarını göstermiştir. Türkiye, Mursi önderliğindeki Mısır'a pozitif bir yaklaşım sergileyerek karşılıklı olarak ziyaretlerini sıklaştırmışlardır. Türkiye dış politikasında, Mısır'ın bölgede yeniden oyun kuruculuğa bürünmesi ve yaşanan gelişmelere müdahale yetisini, Mısır'ı kendisine bir rakip olarak değerlendirmemiş bilakis, bölgede kendisine partner olarak görmesini sağlamıştır. Türkiye, Mısır'ı bölgede cereyan eden problemlere çözüm odaklı birlikte hareket edebileceği ve Türkiye'nin yükünü azaltacağı değerlendirilmiştir. Bölgede cereyan eden problemlere çözüm odaklı birlikte hareket eden ve Türkiye'nin bölgedeki yükünü azaltan bir ülke olarak nitelendirmiştir (Kaya, 2018: 474-476).

Mısır'da 3 Temmuz 2013 tarihinde yapılan askerî darbe, Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkileri ciddi bir şekilde etkilemiştir. Türkiye sivil toplum ve muhalefetiyle birlikte, Mısır'da, Mursi'ye karşı yapılan askerî darbeye sert bir tepki göstererek darbeyi kınamıştır. Mısır bu tepkiye karşı Türkiye ile diplomatik ilişki seviyesini düşürmüş, mütekabiliyet ilkesi gereği yapılan uygulamalar iki ülke arasındaki gerilimi tırmandırmıştır. Bu gerginlik iki ülke arasında ticari, askeri, siyasi ilişkileri önemli ölçüde etkilemiştir (Sarıarslan, 2019: 541-544). Erdoğan, Rabia meydanında yaşananları bir vahşet, el Sisi'yi de diktatör ve darbeci olarak nitelemesi, Türkiye, Mısır tarafından soruşturulan İhvan lider ve üyelerini ülkesinde kabul etmesine karşın Mısır bu durumu Türkiye'nin içişlerine karışması olarak nitelemiştir. Türkiye yapılan bu darbeyle Mısır'daki devrim sürecinin sonlandırılması hedefiyle yapılan bir hamle olarak değerlendirmiştir. Türkiye, Mısır'da yapılan bu darbe karşıtlığı politikası iki faktörden etkilendiğini göstermektedir. Birincisi, Türkiye siyasette Askerî darbelerden yana mustarip olması ve aynı halin bir daha yaşanmasından çekinmekte, ikincisi, Türkiye, Ortadoğu politikasında bölgede Mısır Ordusunun kendisine engel olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Nouhy, 2017: 110-118). Türkiye Mısır'a yönelik dış politikasını darbe karşıtlığı ekseninde diğer Ortadoğu ve Türk-Arap ilişkileri bağlamında genel olarak değerlendirmiş, Mısır'ın kendine has özelliği göz önünde bulundurulmamıştır. Bu durum Türk dış politikasında hatalara, yanlışlara ve bunlar üzerine inşa edilmiş hassas olmayan davranış ve kararların alınmasına sebep olduğu söylenebilir.

2.6. Türkiye'nin Bahreyn Değişimine Yaklaşımı

Türkiye geneli itibariyle Arap Baharı olaylarında halkların yanında olduğunu açık bir şekilde sergilemiştir. Fakat Bahreyn'de meydana gelen olaylarda politik ve ticari sebeplerle ve problemin körfez ülkelerinin tamamını kapsamasından dolayı, olaylarla yakından alakadar olmamayı bir kaçış yolu olarak tercih etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bu durum Türk dış politikasında kendi prensipleriyle ikilem oluşturmuştur. Bu hal yalnız Türkiye'nin değil Avrupa ülkeleri, ABD ve batı ülkelerinin yüzleştiği bir problemdir. Türkiye'nin ve Batı'nın bu yaklaşımı, dış politika alanının ilkeler ve değerler üzerinden değil, menfaatler üzeri kurulduğunu göstermektedir (Öztürk, 2013: 364-365). Arap Baharı olayının farklı bir yansıması olarak Bahreyn'de Türkiye kendi menfaatleri gereği ülke ve bölge gerçeklerinden ötürü tutarsız yaklaşımlar sergilediğinden ortaya koyduğu idealist yaklaşımların Bahreyn üzerinde bir geçerliliğinin olmadığını göstermektedir.

2.7. Türkiye'nin Yemen Devrimine Yaklaşımı

Türkiye, bölgeye yayılan Arap ayaklanmalarında Mısır ve Tunus'ta değişim için çok istekli ve çabuk bir tepki verirken aynı tepkiyi Yemen ve Libya'da göstermemiştir. Türkiye'nin bu dış politika anlayışı, ayaklanmalardan sonra bölgede ortaya çıkabilecek gruplaşmaların öngörüldüğünün göstergesidir. Ayrıca Türkiye, Sünni Suudi Arabistan ve Şii İran arasında gruplaşan, kutuplaşan Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri arasında ilerideki ilişkilerini belirleyen etkenlerden biridir (Nouhy, 2017: 13-14). Yemen bölgedeki diğer rejimlerden farklı tesirleri olan bir ülkedir. Yemen'de anayasal düzen içinde bir geçiş sağlanamazsa iç savaş kaçınılmaz olacağı, kuzey ve güney olarak bölünme riski göstereceği öngörülmektedir. Bu sebeple Körfez İşbirliği Konseyi Yemen'de anayasal bir değişikliğe gidilmesini savunurken Türkiye'nin de Yemen'e yaklaşımı bu yöndedir. Türkiye, Yemen ile ilişkilerini geliştirmeye çalıştığı için ülkenin bölünmemesi ve iç savaşın yaşanmamasını istemekte, iktidarın devrilmesinden ziyade anayasal bir geçişin sağlanmasını arzu etmektedir. Yemen'deki yönetimin Suudi Arabistan ve Mısır ile yakın ilişkide bulunması Türkiye'nin bu ülkeye bakış açısını değiştirmemektedir. Ancak Türkiye, Yemen'e uluslararası müdahalede bulunulmamasını ve yumuşak bir geçişin sağlanmasını ayrıca ülke ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini amaçlamaktadır (Oktay, 2011).

2.8. Türkiye'nin Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen'e Yönelik Günümüz Dış Politikası

Tunus'da 2014 yılında yeni anayasanın kabulüyle hükümet ülkeyi seçimlere götürdü, seçimlerden sonra diktatör Bin Ali yönetiminin işlediği suçların soruşturulması için komisyon teşkiline gidildi, bu çalışmalarda emeği olan Ulusal Diyalog Dörtlüsü'ne 2015 yılında Nobel Barış Ödülü verildi. Tunus'da yaşanan olayların darbeye dönüşmemesinde Nahda Hareketinin lideri Gannuşi'nin payı büyüktür. Gannuşi,

"Türkiye'yi bir model ülke olarak görüyoruz. Ekonomideki başarılarından, insan haklarından ve demokrasiden edindikleri kazanımlardan faydalanmak istiyoruz" ifadeleriyle Türkiye'nin Tunus'un dönüşümünde önemli bir ülke olacağını belirtmiştir (Gannuşi, 2012; Euronews, 2020).

Devrim zamanında Tunus halkının yanında yer alan Türkiye, devrimden sonra Tunus ile ticari ve siyasi ilişkileri önemli bir ivme kazanmıştır. 2018 yılında iki ülke arasında ticaret hacmi 1,1 milyar dolara kadar yükselmiş olup, 50'ye yakın Türk şirketi de Tunus'ta faaliyet göstermektedir. Tunus'ta 2019 yılı Eylül ve Ekim aylarında yapılan seçimin

ardından 25 Aralık 2019 yılında Cumhurbaşkanı Erdoğan Tunus'a bir ziyaret gerçekleştirmesi Türkiye'nin dış politikası açısından Tunus'un jeopolitik ve jeostratejik konumu gereği, ziyaretin ayrı bir önemi bulunmaktadır. Türkiye, Yasemin Devriminde gösterdiği dış politikanın meyvelerini toplamaya başlamıştır. İki ülke arasında yaşanan gelişmelerle beraber Tunus, Libya meselesinde uzun bir zaman tarafsız kalmış, Mısır ile de siyasi ve sosyal ilişkilerini sınırlı tutarak, Mısır tarafından desteklenen Hafter'i destekler bir açıklamada da bulunmamıştır. Ayrıca Tunus Libya'nın batı sınır komşusu olup, Libya'nın batı sınırının güvenliğinin sağlanması hususunda Türkiye için ayrı bir önem taşımaktadır. Tunus'un hava sahasını ve limanlarının Türkiye'nin kullanımına açılması, Libya sınırları içerisinde meydana gelmiş veya gelmesi muhtemel kesintileri en az seviyeye indirecek, Libya sınırları dışındaki bir üs, Türk Ordusunun envanter güvenliğini de temin edeceği belirtilmektedir (Sakınan, 2020). Türkiye dış politikasında Yasemin Devriminde olduğu gibi 2019 yılında yapılan seçimlerden sonra da Tunus'a siyasi iktidar kazandırma gayreti içerisinde girmiş, Tunus ile ilişkilerini geliştirerek uluslararası sorunlarda da iş birliğini artırma gayreti göstermiştir.

Mısır'da seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Mursi'nin darbeyle devrilmesinden sonra Türk Dışişleri Bakanlığı konu ile ilgili resmi bir açıklama yayımlamıştır. Açıklamada,

"Türkiye ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler 2013 yılından bu yana karşılıklı olarak maslahatgüzar düzeyinde sürdürülmekte, bununla birlikte iki ülke Dışişleri Bakanları arasında çeşitli vesilelerle kısa görüşmeler gerçekleştirilmekte, Mısır'ın Ankara Büyükelçiliğiyle İstanbul Başkonsolosluğu ve ülkemizin Kahire Büyükelçiliğiyle İskenderiye Başkonsolosluğu faaliyetlerine kesintisiz olarak devam etmektedir." ifadelerini kullanmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2018).

İki ülke arasındaki diplomatik ilişki böylece maslahatgüzar seviyesine düşürülmüştür. Bununla beraber siyasi krizler artarak devam etmiş, Mısır ile Türkiye arasındaki siyasi gerginlik, 05 Haziran 2017 yılında Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn ile körfez dışından Mısır'ın da iştiraki ile Katar, havadan, karadan ve denizden ablukaya alınan ve tüm ilişkileri koparılan körfez krizinde de kendisini göstermiştir (Cengiz, 2018). Türkiye, Katar'a yönelik bu eylemden sonra Doha yönetiminin en büyük destekçilerinden birisi olmuş ve Ankara bu ülkeye en üst düzeyde ziyaretlerde bulunmuştur. Türkiye'nin Katar'a bu yönlü destek vermesinin önemli nedenlerinden birisi Katar'ın Mısır'daki darbeye karşı çıkması ve Müslüman Kardeşlere destek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yakınlaşma Ankara-Kahire arasındaki

gerilimin devam etmesine Suriye ve Libya gibi konularda Türkiye'nin politikalarına karşı Mısır'ın hasimane bir politika izlemesine neden olmuştur (Telci, 2017: 213-220). Türk Dış politikasına ekonomik olarak iki ülke arasındaki ilişki bağlamında ele alındığında, Türkiye'nin ithalat-ihracat gelirleri kısmi dalgalanmalar olsa da siyasi krizden etkilenmediğini göstermektedir. Örneğin 2013 yılında ihracat geliri 3 milyar 200 bin dolar iken, 2014 yılında 3 milyar 300 bin dolar civarında olduğu, 2019 yılının ilk çeyreğine gelindiğinde ise 800 bin dolar bandında seyretmiştir. Türkiye ve Mısır arasında yaşanan siyasi gerginlik artarak devam ederken, ekonomik ilişkiler de artan bir hızla devam etmiştir. Ekonomik ilişkilerin siyasi gerginliğe yansımamasına iki ülke de özen göstermeye çalışmıştır (Türk, 2018: 20-24).

Türkiye ve Mısır arasında 6 yıldır yaşanan kontrollü gerginlik, 18 Haziran 2019 tarihinde Mursi'nin mahkeme salonunda ölmesiyle en üst seviyeye tırmanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mursi'nin ölümünü şüpheli olarak değerlendirilmesi ve Türk medyasının bu olayı yayınlamasıyla, Anadolu ajansı ve TRT'nin Arapça yayın yapan sitelerine Mısır yönetimi erişim yasağı uyguladı. Ardından Türkiye'nin 09 Ekim 2019 tarihinde Suriye'nin kuzeyine düzenlediği Barış Pınarı Harekâtını kınayarak, Arap Birliğini olağanüstü toplantıya çağırdı. 22 üyesi bulunan Arap Birliği, 10 ülkenin Dışişleri Bakanı seviyesinde katılmasıyla Türkiye'nin düzenlediği harekât, Mısır'ın girişimleriyle kınanmıştır. İki ülke arasındaki 2019 yılının son gerginliği ise Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti arasında imzalanan "Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası" olmuştur. Mısır Dışişleri Bakanı imzalanan anlaşmayı kınadığını izah etmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı Samih Şükri ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias, Kahire'de bir araya gelerek imzalanan anlaşmanın gayr-ı meşru olduğunu açıklamışlardır. Türkiye 2020 yılı başında Libya'ya resmi hükümetin daveti üzerine asker göndermesi, Hafteri destekleyen Mısır tarafından hoş karşılanmamış, buna mukabil Anadolu ajansı Kahire bürosunun Mısır polisleri tarafından basılarak çalışanların gözaltına alınması, iki ülke arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmiştir (Kalabalık, 2020). Mısır Cumhurbaşkanı Sisi 20 Haziran 2020 tarihinde komşu ülke Libya'ya müdahale etmeye dair meşru bir hakka sahip olduğunu ve gerektiğinde Mısır Ordusunun ülke dışına yönelik bir görevi ifa etmeye hazır olmasını emretti. Sisi'nin politikası, bölgede rakibi olan Türkiye'nin Libya'ya dâhil olması ile yaşanan siyasi gerilimin bir neticesi olduğu düşünülmektedir. Mısır, Trablus'taki uluslararası kabul görmüş Ulusal Mutabakat hükümetine bağlı orduyu, Halife Hafter'in doğu merkezli ordusu ile mevcut cephe hattını geçmemeleri konusunda uyardı. Türkiye'nin

Ulusal Mutabakat hükümetine desteği, Rusya, BAE ve Mısır tarafından desteklenen Hafter'e bağlı ordunun Trablus'a yaptığı 14 aylık taarruzu tersine çevirdi. Sisi, Mısır'ın Libya sınırına yakın bir hava üssünü denetiminde "Mısır devletinin doğrudan müdahalesi artık uluslararası meşruiyet kazandı" ifadelerini kullanmıştır (The New York Times, 2020). Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı ve bölgesel menfaatleri açısından Libya ile yapılan antlaşmalar önem arz etmektedir. Türkiye'nin Libya ile sürdürdüğü ilişki bölgede yaşanabilmesi muhtemel krizlerinde önüne geçmekte bölgede söz sahibi olabilmesinin önü açılmaktadır (Baygül, 2020: 163-164). Ayrıca Türkiye körfezdeki ülkelerle ekonomik, siyasi ve turizm ilişkilerine yönelik girişimlerini artırmakta fakat Türkiye-Mısır arasındaki siyasi kriz Türkiye'nin bu tür politikalarını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bahreyn, Türkiye ile ilişkilerinde Suudi Arabistan'a tâbi siyasi profil çizen bir ülkedir. Bahreyn Veliâht Prensi Selman bin Hamad Halife'nin, 2015 yılı içerisinde Türkiye ve İran karşıtlığına yönelik bölgesel ittifak kurma yoluna gidilmesi iddiasıyla yapılan gizli bir toplantıya iştirak ettiği belirtilmektedir (Hearst, 2018). Bahreyn, körfez krizinde Katar'a yönelik uygulanan ambargoya da katılarak Türkiye karşıtı bir pozisyon sergilemiştir. Bahreyn Dışişleri Bakanı Şeyh Halid bin Ahmed bin Mohammed El Halife, Türkiye'nin Katar'daki üssünün bölgeyi koruma görevi olduğunu belirtmiş, fakat bölgeyi korumak için bir başkasına gerek olmadığını söyleyerek iki ülke arasında gerginliğe sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan 2018 yılı Mayıs ayında Bahreyn Dışişleri Bakanı Halife'nin Twitter hesabından İran'ın bölgedeki mevcut durumu füzeleriyle tehdit etmeyi devam ettirdiği sürece, İsrail'in de aralarında yer aldığı bölge ülkelerinin de kendilerini savunma hakkının olduğu, yazılı beyanı Türkiye'nin Filistin'e yönelik politikasına zarar vermektedir. Körfez-İsrail yakınlaşma tutumu, Türkiye tarafından körfezde Katar ve Türkiye'nin etkisini yitirmesine yönelik bir adım olarak nitelendirilmiştir. Manama yönetiminin Suriye politikasındaki Türkiye karşıtlığı değişimi Ankara tarafından gerginliği artırma yönlü karşılanmıştır. 2018 yılı Ekim ayında Bahreyn Dışişleri Bakanı Halife'nin BM Genel Kurulu çalışmalarına iştiraki için New York'ta Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile birlikte çok samimi pozlar verilmesi Ankara açısından Manama yönetiminin Esed yanlısı tutumu, zıt pozisyondaki Ankara'nın Manama yönetimine yönelik politikasına etki etmesi gerekmektedir. 2018 yılı Aralık ayında Bahreyn, Avustralya'nın Batı Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıması kararını desteklerken, Arap Birliğinin bu karara yönelik tepkisini de eleştirmiştir. Türkiye ile Bahreyn arasındaki siyasi olumsuzluklara rağmen

iki ülke arasındaki ekonomik alandaki ilişkiler olumlu yönde gelişme göstermektedir. Bahreyn Ekonomik Kalkınma Ajansının, finansal teknolojiler, yiyecek-içecek ve mühendislik kollarında faaliyet gösteren Türk şirketlerini ülkelere yatırım yapmaları için davet etmiştir. Türkiye'nin Bahreyn'e yönelik ihracatı hızla artış göstermiştir (Rakipoğlu, 2018: 151-153; Koyuncu, 2018). Türkiye'nin Suriye, Filistin politikaları ve Katar yönlü bölgesel kamplaşmadaki karşı duruşuyla da Bahreyn, Türkiye'ye siyasi gerginlik taşıması gereken bir yaklaşım sergilese de Türkiye ile ciddi siyasi bir gerginlik yaşamamıştır. Türkiye dış politikasında Mısır'a yönelik tutumunu Bahreyn üzerinde göstermemesi, körfez ülkelerine bakışında farklı politikalar uygulamaya çalıştığını, körfezde mevcut konumunu muhafaza etme tutumu gösterdiği ile açıklanabilir. Türkiye'nin bu yönlü politikasını anlamlandırmak mümkün görünmemektedir.

Yemen'de yaşanan iç savaş nedeniyle ülkede yaşayan insanların yarısından fazlası başta gıda olmak üzere insani yardıma muhtaç hale gelmiştir. Bir milyondan fazla ülke insanı dizanteri ve kolera gibi pandemi hastalığına yakalanmış, üç milyondan fazla ülke insanı yerleşim yerlerinden Yemen'in farklı bölgelerine göç etmek mecburiyetinde bırakılmıştır. En büyük felaketi çocuklar yaşamış olup, 2015-2018 yılları arasında 80 bini aşkın çocuk sefalet ve pandemi hastalıkları sebebiyle hayatını kaybetmiştir (Human Rights Whatch, 2019). Yemen, Suudi Arabistan ve İran'ın bölgedeki iktidar mücadelesini en açık bir şekilde yansıttığı ülkedir. Suudi Arabistan, İran yanlısı isyancı Husiler'in ülke üzerindeki hâkimiyetini kırmak için merkezi hükümet ve Körfez İşbirliği ülkeleriyle beraber 2015 yılında Kararlı Fırtına ve Altın Ok Harekâtını başlatmıştır. Türkiye bu harekâtı desteklemektedir. Türkiye, Suudi Arabistan'a Husiler tarafından yapılan füze saldırısını kınamış, ancak Suudi Arabistan'ın Yemende sebep olduğu insani felaketten de memnun kalmamıştır. Türkiye, Yemen'de İran-Suudi Arabistan mücadelesinin yol açtığı içler acısı yaraları iyileştirme yönlü bir dış politika sergilemiştir. Kızılay ve diğer sivil toplum örgütleri üzerinden Yemen'e yardımlar göndermiş ve göndermeye de devam etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan Yemen'e elli yataklı ağır iklim sahra hastanesini hibe etmiştir. Türkiye, İç savaş yaşanan Yemen'de meşru hükümeti destekleyen dış politika anlayışını sürdürmüştür (Rakipoğlu, 2018: 154). Ayrıca Yemen'in jeopolitik konumu Türkiye açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin Somali'deki askerî üssü ve Sudan'daki gözlem noktası ile Kızıldeniz jeopolitiğinde mühim bir aktör olduğunu göstermektedir. Bu nedenlerden ötürü Türkiye Aden körfezi ve Kızıldeniz'deki konumunun muhafazası için Yemen iç savaşının sona

ermesinde etkisini göstermeye çabalamaktadır. Türkiye, Suudi Arabistan-İran arasındaki çekişmeye taraf olmaktan imtina etmekte, bu ülkeler tarafından Yemen'e yapılan askerî operasyonları da tasvip etmemektedir. Türkiye, ülkede insani krize odaklanmış olup, bu içler acısı yaşanan savaşa eylem ve söylemleriyle müdahil olmaktadır (Domazeti, 2018). Bu bağlamda Türkiye yürüttüğü bu politika ile Suudi Arabistan ve İran arasında yaşanan krizin çözümünde bir arabulucu olabilir. Çünkü iki ülkeyi aynı masa etrafında toplayabilmek için İslami kimliği, geçmişe dayalı köklü, derin sosyal ve kültürel bağları bulunmaktadır. Suudi Arabistan ve İran arasında mevcut siyasal dengeler ve koşullarda uzlaşmadan yana bir pozisyon sergileyebilecek üçüncü taraf olarak siyasal arabuluculuk rolüne bürünebilir.

SONUÇ

Arap Baharı öncesi Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki ticari, siyasi, sosyal ve kültürel ilişkiler dönüm noktasına ulaşmıştır. Arap Baharı ile beraber Türkiye'nin olaylara yaklaşımı halk ayaklanmalarının yanında yer alması ve diktatör rejimlerin yönetimi devretmesine yöneliktir. Türkiye'nin Arap Baharı ve sonrasına yönelik Tunus'a uyguladığı dış politikası meyvesini vermiştir. Tunus ile olan ilişkilerde Türkiye rol model ülke realitesini, yılların demokrasi tecrübesi, evrensel hukuk normlarına bağlılıkla ileri taşıma gayreti, kalifiye insan gücünü bu ülkeye aktararak hem Tunus yönetimi ile hem de halklarıyla samimi bağlarımızın sürdürülmesini sağlayacaktır. Tunus, jeopolitik ve jeostratejik konumu da düşünüldüğünde Akdeniz'de Türkiye'nin konumunu güçlendirmesine, kıta sahası güvenliğini sağlamasına, Libya'da yaşanan iç savaşın sona ermesine yönelik çabalarına da katkı sağlayacaktır. Uluslararası alanlarda ve sorunlarda iki ülke arasındaki sıkı iş birliği, Akdeniz'de Türkiye'nin yalnız olmadığı tezini de sağlamlaştıracaktır. Türkiye, Arap Baharı ve sonrasına yönelik Mısır'a uyguladığı dış politikasında istediğini alamamıştır. Türkiye, Doğu Akdeniz'de deniz sınırlarının güvenliği ve enerji kaynakları yönünden bölgeye yönelik sıkı ilişkiler kurmaktadır. Mısır, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesindeki politikalarına hem set çekmeye çalışmakta hem de bölgede yalnızlığa sevk eden bir pozisyona düşürme çabasıdadır. Türkiye, Katar ile ilişkilerini geliştirerek, körfezde de etkisini göstermek istemektedir. Fakat Mısır, körfez ülkelerinin dışında yer almasına rağmen, Suudi Arabistan, BAE, Bahreyn gibi ülkelerle kurduğu ittifak sayesinde Türkiye'nin bölgedeki etkisini yitirme gayretindedir. Türkiye-Mısır arasındaki siyasi gerginlik Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölge politikalarını önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye, Doğu Akdeniz'de haklarını aramak için gerçekleştirdiği çabaların iki ülke arasındaki ilişkiler için bir anlam ifade edebilmesi için, Türkiye, Mısır

yönetimi ile siyasi gerginliği bırakması gerekmektedir. Bu itibarla, iki ülke arasındaki ekonomik çıkarları başta olmak üzere kazan-kazan ilişkisinin temellerine yönelik cesur adımlar atmaları gerekmektedir. Çünkü Türk dış politikasının Mısır'a yaklaşımı kriz üzerine devam etmesi halinde Ortadoğu bölgesinde siyasi, askerî, sosyal, kültürel ve ticari ilişkileri ciddi şekilde zarar görmesi muhtemeldir. Türkiye'nin Arap Baharı ve sonrasına yönelik Bahreyn'e uyguladığı dış politikasında ikilem olduğu görülmektedir. Bahreyn'in Suudi Arabistan başta olmak üzere körfez ittifakı ile hareket ettiği düşünüldüğünde Türkiye, körfezde sadece Katar'ı koruyucu diğerlerini dışlayıcı bir politika gütmemelidir. Körfezde söz sahibi olabilmek için Katar ile körfez ülkeler arasında uzlaşmacı ve arabulucu role bürünmesi bu bölgedeki etkisini artıracaktır. Türkiye'nin Arap Baharı ve sonrasına yönelik Yemen'e uyguladığı dış politikasında insani yaklaşım göstermektedir. Türkiye, Yemen'de iç savaşın çözümüne yönelik İslam İşbirliği Teşkilatı çatısı altında bazı çözümlere öncülük edebilir. Türkiye'nin Somali tecrübesi ve birikimi, Yemen'de de benzer bir süreci yürütebileceğinin göstergesidir. Türkiye, Yemen iç savaşının çözümüne yönelik Suudi Arabistan ve İran arasında uzlaşmacı ve arabulucu role bürünerek üçüncü bir aktör konumuna yükselme etkisi gösterebilecektir. Türkiye dış politikasında Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen'in her birinin kendine has yapıları olduğu göz önünde bulundurularak, mevcut yönetimleri muhatap alması gerekmektedir. Bu ülkeler ile ticari, siyasi, sosyal, kültürel ilişkileri geliştirme çabası göstermelidir. Türkiye'nin mezhepsel yanılığa düşmeden Müslüman kimliği bünyesinde bölgede aktif rol üstlenmesi bölgenin barış ve huzura kavuşmasına yönelik önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akıllı, E. (2012). Türk Dış Politikası Zemininde Arap Baharı. *Ortadoğu Analiz Dergisi* 4(37), 39-45.

Anadolu Ajansı. (2017). *Arap Baharı'nın Son Kalesi: Tunus*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/arap-baharinin-son-kalesi-tunus/1015340> Erişim Tarihi: 15.03.2020.

Anadolu Ajansı. (2020). Bir Diktatörün Bıraktığı Miras: Yavaş Yavaş Ölen Mısır. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/bir-diktatorun-biraktigi-miras-yavas-yavas-olen-misir/1751814> Erişim Tarihi: 20.03.2020.

Balcı, A. (2018). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Baygül, S. (2020). Değişen Uluslararası Konjonktür ve Türk Dış Politikası Bağlamında Libya İç Savaşı Analizi. *Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 3(6), 155-166.

Bekaroğlu, A. E. & Kurt, V. (2015). Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: 'Arap Baharı' ve Sonrası Sürecin Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 2(2), 1-36.

Buzkıran, D. & Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5(1), 147-162.

Catovic, S. (2015). *Arap Baharı'nın Bir Başka Yansıması: Bahreyn*. Erişim Adresi:

https://www.academia.edu/11007637/Arap_Baharının_bir_başka_yansıması_Bahreyn Erişim Tarihi: 28.03.2020.

Cengiz, H. (2018). *Katar Krizi ve Körfez'deki Yeni İttifak Arayışları*. Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/katar-krizi-ve-korfezdeki-yeni-ittifak-arayislari/1189813> Erişim Tarihi: 27.06.2020.

Cicioğlu, F. & Miş, N. (2013). Arap Baharı ve Yeni Ortadoğu. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2, 1-4.

Çelikkol, O. (2018). *Yemende Neler Oluyor?*. Erişim Adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oguz-celikkol/yemende-neler-oluyor-40879529> Erişim Tarihi: 01.04.2020.

Çiçekçi, C. (2012). *Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Anahatları*. Erişim Adresi: https://www.academia.edu/1433816/Arap_Baharı_Sürecinde_Türk_Dış_Politikasındaki_Dönüşümün_Anahatları Erişim Tarihi: 06.03.2021.

Davutoğlu, A. (2012). 2013 Yılına Girerken Dış Politikamız. *Dışişleri Bakanlığı'nın 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık*, 1-155.

Dışişleri Bakanlığı. (2011). *Tunus'ta Meydana Gelen Olaylar Hk.* Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/no_-14_-14-ocak-2011_-tunus_tameydana-gelen-olaylar-hk_.tr.mfa Erişim Tarihi: 22.06.2020.

Dışişleri Bakanlığı. (2011). *Tunus Ulusal Kurucu Meclis Seçimleri Hk.* Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/no_243_-28-ekim-2011_-tunus-ulusal-kurucu-meclis-secimleri-hk_.tr.mfa Erişim Tarihi: 23.06.2020.

Dışişleri Bakanlığı. (2018). *Türkiye-Mısır Siyasi İlişkileri*. Erişim Adresi: <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-misir-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> Erişim Tarihi: 28.06.2020.

Domazeti, R. (2018). *Yemen Krizinin Çözümünde Türkiye Rol Alabilir Mi?* Erişim Adresi: https://insamer.com/tr/yemen-krizinin-cozumunde-turkiye-rol-alabilir-mi_1850.html Erişim Tarihi: 04.07.2020.

Duran, H. & Özdemir, Ç. (2012). Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi* 7(2), 181-198.

Euronews. (2020). *Tunuslu Lider Gannuşi: Türkiye'yi Model Olarak Görüyoruz*. Erişim Adresi: <https://tr.euronews.com/2012/01/13/tunuslu-lider-gannusi-turkiye-yi-model-olarak-goruyoruz> Erişim Tarihi: 29.06.2020.

Gün, M. S. (2012). Yemen'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi* 22, 119-140.

Güvenç, C. (2020a). Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivizm Bakış Açısı ve Değerlendirmesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 3(2), 109-120.

Güvenç, C. (2020b). Fransız Burjuva Devrimi: Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Mutlak Monarşiden Cumhuriyete Geçiş. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(2), 64-73.

Güvenç, C. (2020c). Rousseau'cu Genel İrade Bağlamında Modern Devlet (Halk)'e Yönelik Bir Değerlendirme, *Journal of Social Sciences and Humanities* 4(2), 88-107.

Hearst, D. (2018). *Ortadoğu'yu Yeniden Dizayn Eden Gizli Yat Gezisi, Türk Dış Politikası ve Ortadoğu Günlüğü*. Erişim Adresi: <http://ortadogugunlugu.blogspot.com/2018/03/dhearst-ortadoguda-saflari-yeniden.html>. Erişim Tarihi: 05.03.2021.

Human Rights Whatch. (2019). *Yemen: Civilians Bombed, Shelled, Starved*. Erişim Adresi: <https://www.hrw.org/news/2019/01/17/yemen-civilians-bombed-shelled-starved> Erişim Tarihi: 30.06.2020.

Kalabalık, A. (2020). *Türkiye-Mısır İlişkilerinde 2019'da Kontrollü Gerginlik Hakimdi*. Erişim Adresi: <https://www.timeturk.com/turkiye-misir-iliskilerinde-2019-da-kontrollu-gerginlik-hakimdi/haber-1326496> Erişim Tarihi: 01.07.2020.

Kardaş, Ş. (2013). Türkiye'nin Ortadoğu Politikasındaki Değişiklikler. *Hazar Raporu* 1, 71-79.

Kaya, E. & Hasar H. (2012). *Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye'de Halk Ayaklanmaları*. Erişim Adresi: <https://www.yumpu.com/tr/document/read/11907685/arap-dunyasinda-entropi-tunus-msr-libya-ve-suriyede-tuic> Erişim Tarihi: 30.04.2020.

Kaya, E. E. (2018). 2000'li Yıllardan Günümüze Türkiye-Mısır Siyasi ve Ekonomik İlişkilerinin Seyri. (Ed.). M. Ercan. *21. Yüzyılda Küresel ve Bölgesel Aktörler Bağlamında Türk Dış Politikası* içinde İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Kıbaroğlu, M. (2011). Arap Baharı ve Türkiye. *Adam Akademi Dergisi* 2, 26-36.

Kirkpatrick, D. D. (2011). *Premier of Turkey Takes Role in Region*. Erişim Adresi:

<https://www.nytimes.com/2011/09/13/world/middleeast/13egypt.html?se archResultPosition=8> Erişim Tarihi: 25.06.2020.

Koçak, K. A. (2012). Yasemin Devrimi'nden Arap Bahar'ına Tunus. *Yasama Dergisi* 22, 22-61.

Koyuncu, H. (2018). *Bahreyn'den Batı Kudüs'ü İsrail'in Başkenti Olarak Tanıyan Avustralya'ya Destek*. Erişim Adresi:

<https://tr.euronews.com/2018/12/16/bahreyn-den-bati-kudus-u-israil-in-baskenti-olarak-taniyan-avustralya-ya-destek> Erişim Tarihi: 03.07.2020.

Muslu, E. (2011). *Yemen 2011, Ortadoğu Yıllığı Dergisi*, Erişim Adresi:

https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/oy2012_323_358.pdf, Erişim Tarihi: 05.03.2021.

Sayfa | 376

Nouhy, A. A. (2017). Arap Baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Ortadoğu Analiz Dergisi* 4(48), 10-19.

Nouhy, E. A. A. (2017). Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Mısır Yumuşak Gücü. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler/issue/1546/18992>

Oğuzlu, T. (2011). Arap Baharı ve Yansımaları. *Ortadoğu Analiz Dergisi* 3(36), 8-16.

Oktay, S. (2011). *Yemen'deki Gelişmeler Ankara'nın Takibinde*. Erişim Adresi:

<https://www.dw.com/tr/yemendeki-geli%C5%9Fmeler-ankaran%C4%B1n-takibinde/a-15418369> Erişim Tarihi: 26.06.2020.

Örtlek, M. (2013). Bahreyn'e Arap Baharı Gelir mi?. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5(2), 267-277.

Özdem, A. G. (2016). Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: ORTADOĞU. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi* 10(2), 1-39.

Öztürk, A. (2013). *Bahreyn 2013, Ortadoğu Yıllığı Dergisi*. Erişim Adresi:

https://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/bahreyn_2013.pdf Erişim Tarihi: 05.03.2021.

- Paksoy, S. Paksoy, H. M. & Alancioğlu, E. (2013). Küreselleşmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12(46), 169-182.
- Rakipoğlu, M. (2018). Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikası 2018. *Türk Dış Politikası Yıllığı Dergisi*. Erişim Adresi: https://setav.org/assets/uploads/2019/04/TDPY_2018.pdf Erişim Tarihi: 05.03.2021.
- Sağsen, İ. (2011). Arap Baharı, Türk Dış Politikası ve Dış Algılaması. *Ortadoğu Analiz Dergisi* 3(31-32), 57-64.
- Sakınan, H. (2020). *Tunus'un Yakın Tarihi ve Türkiye-Tunus İlişkileri*. Erişim Adresi: <https://www.stratejikortak.com/2020/01/tunus-tarihi-turkiye-iliskileri.html> Erişim Tarihi: 29.06.2020.
- Sakin, S. & Deveci, C. (2011). Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme. *International Journal of History* 3(Özel Sayı), 281-293.
- Sarıarslan, F. (2019). Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 54, 526-559.
- Sarp, Ç. & Cihan, M. (2020). Ortadoğu'da Müdahalecilik ve Egemenlik. *Akademik Hassasiyetler Dergisi* 7(13), 1-19.
- Shadid, A. (2011). *Tunus Demokratik Bir İslami Gelecek Hayal Ediyor*. Erişim Adresi: <http://www.nytimes.com/2011/10/20/world/africa/rachid-al-ghannouchi-imagines-democratic-future-for-tunisia.html?r=1&ref=todayspaper&pagewanted=print> Erişim Tarihi: 24.06.2020.
- Tarcan, B., Akgüller, H. & Işık, K. (2018). Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası. *Econder Uluslararası Akademik Dergisi* 2(2), 250-271.
- Telci, İ. N. (2017). Türkiye'nin Mısır Politikası. *Türk Dış Politikası Yıllığı Dergisi*, Erişim Adresi: <https://tdpyilligi.setav.org/tdp/turk-dis-politikasi-yilligi-2017.pdf>, Erişim Tarihi: 05.03.2021.
- The New York Times. (2020). *Sisi: Mısır'ın Libya'ya Meşru Müdahale Etme Hakkı Var*. Erişim Adresi: <https://www.nytimes.com/reuters/2020/06/20/world/europe/20reuters-libya-security-egypt.html?searchResultPosition=1> Erişim Tarihi: 05.07.2020.
- Turhan, T. (2012). *Küresel İhanetin İç Yüzü ve Arap Baharı*. İstanbul: Destek Yayınevi.

Türk, K. (2018). Ak Parti Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri. *TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Dergisi*. Erişim Adresi: [https://www.academia.edu/38272744/AK Parti Dönemi Türkiye Mısır İlişkileri pdf](https://www.academia.edu/38272744/AK_Part_i_Dönemi_Türkiye_Mısır_İlişkileri_pdf) Erişim Tarihi: 05.03.2021.

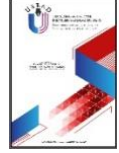
Yılmaz, H. İ. (2016). Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri. *Tesam Akademi Dergisi* 3(1), 99-128.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Arap Baharı, Tunus'ta başlamış Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin tamamına yakınında önemli bir etki alanı yaratmıştır. Tunus ve Mısır'da diktatör idarecilerin yönetimden el çektirilmesine, Bahreyn'de Batılı ülkeler ve körfez ülkelerin himayesinde diktatör yönetimin isyanı bastırmasına ve Yemende iç savaşın devam etmesiyle sonuçlanmıştır. Batılı devletler, Ortadoğu bölgesindeki enerji kaynaklarına sahip olma isteği bu bölgenin vazgeçilmez stratejik önemini ifade etmektedir. Bölge, petrolde olduğu gibi dünya doğalgaz rezervlerinin yarısına yakınına da sahiptir. Ortadoğu tarihi açısından Arap Baharı ayrı bir önem taşımaktadır. Arap Baharı, batılı ülkelerin yenedünya düzeni gayesiyle I. Dünya Savaşı'ndan günümüze planlarının bir parçasıdır (Sarp ve Cihan, 2020: 7-8; Turhan, 2012: 259; Yılmaz, 2016: 101). Ayrıca Ortadoğu, jeopolitik konumu ve sosyo-kültürel özellikleriyle, uygarlıklar meydana getirmiş, medeniyete beşiklik etmiş ve uygarlık tarihini de ortaya çıkarmıştır. Üç büyük dinin Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet'in doğup büyüdüğü ve dünyaya yayıldığı bir bölgedir. Arap Bahar'ını, Ortadoğu'da baskı kuran ve otoriter yöneticilere karşı yakın dönemde ortaya çıkan halk ayaklanmalarını göstermek ve süreci demokratikleşme hareketi olarak tanımlayabiliriz. Arap ülkelerinde halkların işsizlik, yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi nedenlerin yanında baskıcı yönetimlerden dolayı bu bölgede demokrasi gelişme gösterememiştir. Tüm bu sebeplerden ötürü Arap Baharının ilk kıvılcımı Tunus'ta bir gencin kendisini yakmasıyla başlamış, bu ayaklanmaların ana nedenleri olan halkın açlık ve sefaleti, yoksulluğu, işsizliği gibi nedenlerden iyice bunalan halka yeniden diriliş için isyan hareketleri başlatmasına sebep olmuş, diktatör Zeynel Abidin Bin Ali rejimi devrilmiştir (Kaya ve Hasar, 2012: 9-12). Diğer ülkelerde Arap Baharı ile başarısız ve toplumun tüm kesimlerinin ortak ürünü yansıtan anayasa kabulü ile beraber Tunus'ta demokrasiye geçiş mümkün olmuştur (Anadolu Ajansı, 2017). Tunus'un ardından Arap Baharının sıçradığı diğer ülke de Mısır'dır. Tarih sahnesinde Mısır, 1953 yılında cumhuriyete geçmiş, fakat askerî yapı yönetimden hiçbir zaman vazgeçmemiş olup, Mısır yönetiminde otoriter ve baskıcı idarecilerin vesayetçisi Mısır ordusu olmuştur (Anadolu Ajansı, 2020). 25 Ocak 2011 yılında Tahrir Meydanında öfke gününde demokrasi çanlarının sesleri yankılanmış ardından özgür seçimler yapılmış Mursi seçimi kazanmıştır. Ancak Mursi'nin yaptıklarından veya yapacaklarından korkan muhalefet sokaklara dökülmüş Mursi taraftarları da sokağa dökülünce ortalık savaş alanına dönüşmüş, bunu fırsat bilen ve tarihteki görevini unutmayan iktidarın vesayetçisi Mısır ordusu yine yönetime el koymuştur

(Bekâroğlu ve Kurt, 2015: 29). Arap Baharının yaşandığı diğer bir ülkede Bahreyn'dir. Tarihsel süreçte İngiltere'nin egemenliğinden kurtulup, 1971 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ülkenin çoğunluğunu Şiiler oluştursa da yönetim Sünni olan Al Khalife ailesindedir. Arap Baharı ile beraber Bahreyn'in başkenti Manama'da İnci Meydanında toplanan halk protestolara başlamış ancak Suudi Arabistan liderliğindeki Körfez İşbirliği Konseyi ülkedeki eylemleri şiddetli bir şekilde bastırmıştır. Bahreyn'de her zaman Suudi Arabistan ve İran gerginliği yaşanmaktadır. Arap Baharı Bahreyn'e demokrasiyi getiremediği gibi çatışmaların bitmesini de sağlayamamıştır (Örtlek, 2013: 269; Catovic, 2015: 8-18). 2011 yılının Ocak ayında başlayan ve yıl boyunca tesiri altına alan Arap Baharının yaşandığı diğer bir ülke de Yemen'dir. Başkent Sana'da başlayan gösterilen hızla diğer illere de yayılmıştır (Muslu, 2011: 328). Ülkedeki mezhep kavgası, iç savaş, Arap Baharı gösterileriyle Suudi Arabistan önderliğindeki körfez ülkelerinin olaylara müdahalesi, Suudi Arabistan ve İran arasındaki çekişme gibi nedenlerden ve kolera gibi salgın hastalıklardan dolayı Yemende tam bir insani felaket yaşanmakta, yaşamaya da devam etmektedir. Bu nedenlerden ötürü Yemende Arap Baharı kışa dönüşmüştür (Gün, 2012: 125; Çelikkol, 2018). Türkiye, bölgede jeopolitik ve jeostratejik bir konuma sahiptir. Tarihi köklü geçmişi, demokratik-laik yapısı, anayasal düzene bağlı bir hukuk devleti olması ve Müslüman kimliğinin bulunması nedeniyle bölgede model ülke olunabilecek bir konumdadır. Özellikle Ak Partinin 2002 yılında iktidara gelmesi ve Arap ülkeleriyle diplomasi trafiğini ticari, siyasi, kültürel ve sosyal olarak arttırmasıyla birlikte Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı bakış açılarının olumlu yönde değişmesine sebebiyet vermiştir. Arap Baharı'nın başlamasıyla beraber Türk dış politikasının, bölgeye yönelik genel yaklaşımı, halk ayaklanmalarının yanında yer alması ve diktatör rejimlerin yönetimi devretmesi yönlüdür. Fakat Arap Baharı sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler ile beraber Türkiye'nin Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen'e yönelik dış politikasında farklı yaklaşımlar sergilediği görülmektedir. Türkiye'nin bahsi geçen bölge ülkelerine yönelik bu tutumu, kimi zaman bölgede yalnız kalmasıyla ittifak arayışlarına girmesine kimi zaman da Arap Baharı'nı yaşayan ülkenin diktatör rejimden, demokratik rejime yerleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu çalışmada Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı öncesi ve sonrasında, Türkiye'nin Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen örnekleri üzerinden olaylara bakış açısı ve yaklaşımı araştırmanın konusunu teşkil etmektedir. Bu noktadan hareketle; Türkiye, Arap Baharının başlamasıyla bölgede yaşanan gelişmelerde ortaya koyduğu politikayla ülke bazında farklı tutumlar sergilemesinin Türkiye açısından hangi siyasi sonuçlara sebebiyet verdiği ortaya konulması amaçlanmaktadır. Nitekim çalışmada, Arap Baharının yaşanmasıyla bölgede etkin rol alan Türkiye'nin ülkeler bazında karşılaştığı sorunlar ve olaylar irdelenmiş ve geline nokta bazı ülkelerle sorunların devam ettiği ifade edilmiştir. Nihai olarak Nitel yöntemin hâkim olduğu çalışmada Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politika anlayışına değerlendirme ve yorumlama da bulunmuş, ileriye yönelik Türk dış politikasının bölge üzerinde etkin rol sahibi olması yönlü katkı sağlanması hedeflenmektedir.

EXTENDED ABSTRACT: The Arab Spring, which began in Tunisia, has created a significant sphere of influence near all the countries of North Africa and the Middle East. In Tunisia and Egypt, it resulted in the removal of dictator rulers from the administration, in Bahrain, the suppression of the dictatorship under the auspices of Western countries and Gulf countries, and the continuation of the Civil War in Yemen. Western states, the desire to have energy resources in the Middle East region express the indispensable strategic importance of this region. As with oil, the region has close to half of the world's natural gas reserves. From the point of view of the history of the Middle East, the Arab Spring has a separate significance. The Arab Spring, with the aim of the New World Order of Western countries. It is part of their plans from World War II to the present (Sarp and Cihan, 2020: 7-8; Turhan, 2012: 259; Yilmaz, 2016: 101). In addition, the Middle East, with its geopolitical position and socio-cultural characteristics, has created civilizations, become the cradle of civilization and revealed the history of civilization. It is a region where the three major religions Judaism, Christianity and Islam are born and raised and spread around the world. We can describe the Arab Spring as a movement for democratization, showing the popular uprisings that have been oppressing and emerging recently against authoritarian rulers in the Middle East. In Arab countries, democracy has not been able to develop in this region due to repressive administrations, as well as reasons such as unemployment, poverty, and injustice in the distribution of income of peoples. For all these reasons, the first spark of the Arab Spring started in Tunisia a young man burn himself out, which is the main cause of the uprising poverty, hunger and misery, poverty, unemployment caused thoroughly depressed for reasons such as Resurrection people rebel movements to initiate a dictator is overthrown the regime of Zine El Abidine Ben Ali (Rock and consequential damages, 2012: 9-12). The transition to democracy in Tunisia has been possible with the adoption of a constitution that has not been achieved with the Arab Spring in other countries and reflects the common product of all segments of society (Anadolu Agency, 2017). After Tunisia, the other country where the Arab Spring jumped IS Egypt. In the historical scene, Egypt passed to the Republic in 1953, but the military structure never gave up Administration, and the Egyptian army became the custodian of authoritarian and repressive rulers in the Egyptian administration (Anadolu Agency, 2020). On January 25, 2011, Mursi won the election after the sounds of democracy bells echoed in Tahrir Square on a day of anger. But the opposition, afraid of what Morsi did or would do, took to the streets, and when Morsi's supporters poured into the streets, everything turned into a battlefield, and the Egyptian army, the custodian of power, who knew this opportunity and did not forget its mission in history, again seized power (Bekaroglu and Kurt, 2015: 29). Another country experiencing the Arab Spring is Bahrain. It was liberated from British sovereignty in the historical process and declared its independence in 1971. Although Shiites make up the majority of the country, the administration is in the Al Khalifa family, which is Sunni. With the Arab Spring, public protests began in

Manama, the capital of Bahrain, but the Saudi-led Gulf Cooperation Council violently suppressed actions in the country. There is always tension between Saudi Arabia and Iran in Bahrain. The Arab Spring did not bring democracy to Bahrain, nor did it ensure the end of conflicts (Örtek, 2013: 269; Catovic, 2015: 8-18). Another country that experienced the Arab Spring, which began in January 2011 and took effect throughout the year, is Yemen. It started in the capital Sana and spread rapidly to other provinces (Muslu, 2011: 328). Due to sectarian strife in the country, civil war, Arab Spring demonstrations and the intervention of Gulf countries led by Saudi Arabia, strife between Saudi Arabia and Iran, and epidemics such as cholera, Yemen is experiencing and continues to be a complete humanitarian disaster. For these reasons, the Arab Spring in Yemen has turned into winter (Day, 2012: 125; Celikkol, 2018). Turkey has a geopolitical and geostrategic position in the region. It is in a position to be a model country in the region due to its historical deep-rooted history, democratic-secular structure, the fact that it is a rule of law related to the constitutional order and the presence of a Muslim identity. Especially since the Ak Party came to power in 2002 and increased diplomatic traffic with Arab countries commercially, politically, culturally and socially, it has led to a positive change in the perspectives of Arab countries towards Turkey. With the beginning of the Arab Spring, Turkish foreign policy has a general approach to the region, its participation in popular uprisings and the transfer of power by dictatorial regimes. But with the political developments after the Arab Spring, Turkey seems to have taken different approaches to its foreign policy towards Tunisia, Egypt, Bahrain and Yemen. Turkey's attitude towards the countries of the region has contributed to the country's establishment from the dictatorial regime to the democratic regime, which has experienced the Arab Spring, sometimes by being alone in the region and seeking an alliance. In this study, Turkey's perspective and approach to events before and after the Arab Spring in the Middle East through the examples of Tunisia, Egypt, Bahrain and Yemen are the subject of research. Based on this point, it is aimed to reveal what political consequences Turkey has caused by the policy it has put forward in the developments in the region with the beginning of the Arab Spring and the fact that it has shown different attitudes on a country-by-country basis. As a matter of fact, in the study, the problems and events faced by Turkey, which played an active role in the region with the experience of the Arab Spring, were examined and it was stated that the problems with some countries continued at the moment. As a result, the study dominated by the qualitative method also found an assessment and interpretation of Turkey's understanding of foreign policy for the region, and it is aimed to contribute to the fact that the Turkish foreign policy for the future has an active role in the region.

**KAFKAS ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ
ALGISI**
PERCEPTION OF KAFKAS UNIVERSITY STUDENTS ABOUT THE EUROPEAN
UNION

Haydar EFE

Prof., Dr., Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, Erzincan/Türkiye.

Prof., Dr., Erzincan Binali Yıldırım University,
Department of Political Science and Public
Administration, Erzincan/Turkey.

efehaydar@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3307-1185

Funda KEMAHLI GARİPOĞLU

Dr., Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım
Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, Erzincan/Turkey.

Dr., Erzincan Binali Yıldırım University,
Department of Political Science and Public
Administration, Erzincan/Turkey.

fundakemahli@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8768-776X

Murat KIZIL

Öğr., Gör., Kafkas Üniversitesi, Kağızman
Meslek Yüksekokulu, Kars/Türkiye.
Lecturer, Kafkas University, Kağızman
Vocational School of Higher Education,
Kars/Turkey.

muratkizil35@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3362-1797

Duygu BİBAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali
Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
ABD. Erzincan/Türkiye.

Master's Degree Std., Erzincan Binali Yıldırım
University, Institute of Social Science,
Department of Political Science and Public
Administration ABD, Erzincan/Turkey.

bibar.duygu@windowslive.com

ORCID ID: 0000-0002-0242-9893

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.831173

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25.11.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 04.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Efe, H., Kemahlı Garipoğlu, F., Kızıl, M. & Bibar, D. (2021). Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 382-407.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Son on yılda yapılan kamuoyu yoklamaları, ilişkilerdeki gerilimle paralel olarak, Avrupa Birliği'ne (AB) desteğin sürekli azaldığını göstermektedir. Bir AB adayı ülke olarak Türkiye için AB'ye tam üyelik konusunda halkın desteğini almak gereklidir. AB'ye katılım müzakereleri kapsamında hazırlanan Türkiye'nin AB İletişim Stratejisi altında Türkiye kamuoyunun da üyeliğe hazırlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye kamuoyunun AB'ye verdiği desteğin ölçülmesi çok önemlidir. Bu araştırmanın temel amacı Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin AB ve Türkiye-AB ilişkileriyle ilgili düşüncelerini ortaya koymak ve elde edilen bulguları önceki araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırmaktır. Araştırmanın evrenini Kafkas Üniversitesine kayıtlı 20.000 öğrenci oluşturmaktadır. 01.05.2019-07.01.2019 tarihleri arasında yapılan araştırma, Kafkas Üniversitesi'nin bütün fakülte ve yüksek okullarından 384 öğrenciye uygulanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 13 programı ile analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler, önceki çalışmalarla karşılaştırılmış ve Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin AB üyeliğini destek oranının çok düşük çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği Algısı, Türkiye-AB İlişkileri, Kafkas Üniversitesi

Abstract: Opinion polls over the last decade show that, in line with the tension in relations, support for the European Union (EU) has been constantly decreasing. Public support is necessary for Turkey, as a EU candidate country for full membership to the EU. Within the context of the accession negotiations to the EU, under Turkey's EU Communication Strategy, the public opinion of Turkey should also be prepared for membership. In this context, it is very important to measure the support of the Turkish people to the EU. The main objective of this research is to reveal the Kafkas University students' opinions about the EU and Turkey-EU relations and compare the results obtained with the results of previous studies. The universe of the research consists of 20,000 students enrolled in Kafkas University. The research, conducted between 01.05.2019 and 07.01.2019, was applied to 384 students from all faculties and high schools of Kafkas University. The data obtained were analyzed with the SPSS 13 program. The data obtained were compared with previous studies and it has been observed that the rate of support for the EU membership of Kafkas University students is very low.

Keywords: Perception of the European Union, Turkey-EU Relations, Kafkas University

GİRİŞ

Avrupalı kurumlara ve en başta Avrupa Birliği'ne tam üyelik, Türk dış politikasının değişmeyen önceliklerinden biri olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş felsefesine uygun olarak, Atatürk'ün "(...) medeniyet arzu edip de Batıya yönelmemiş millet hangisidir?" (Can ve Özen, 2005: 8) özdeyişini hayata geçirmeyi amaç edinen Atatürk dönemi hükümetleri başta olmak üzere İnönü, Demokrat Parti, Demirel, Ecevit, Özal ve Adalet ve Kalkınma

Partisi Hükümetleri bu hedefi benimseyip hayata geçirilmesi için çaba harcamışlardır. Demokrat Parti döneminde 31 Temmuz 1959 tarihinde Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortak üyelik başvurusu yapılmış, ortaklık antlaşması olan Ankara Antlaşması da İnönü tarafından imzalanmıştır.

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonrasında Anavatan Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte Özal, 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunu yapmış, Türkiye'nin Birliğe tam üyeliği yönündeki "uzun ve ince yolculuğu" yeni bir döneme girmiştir. Ardından 1 Ocak 1996 tarihinde Başbakan Çiller liderliğinde Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'ne girilmiştir. Ortaklık rejiminin son dönemine işaret eden bu dönemde 10-11 Aralık 1999 tarihindeki Avrupa Zirvesi Türkiye'yi aday ülke ilan etmiştir. Adaylık sonrasında Türkiye, AB reformlarına hız vermiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde 3 Ekim 2005 tarihinde üyelik müzakerelerine başlamıştır.

Müzakerelerin başladığı tarihten günümüze 15 yıl geçmesine rağmen toplam 35 müzakere başlığının yalnızca 16'sını müzakereye açabilmiş, kendisiyle aynı tarihte müzakerelere başlayan Hırvatistan 1 Temmuz 2013 tarihinde tam üye olmuştur.

Sayfa | 384

Avrupa Birliği ülkelerinin Türkiye'yi üyeliğe alma konusundaki kararsızlığı, Türkiye'de hükümetin ilgi alanının Avrupa'dan Orta Doğu'ya çevrilmesi, Avrupa Birliği'nin insan hakları, hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi konularda Türkiye'ye yönelik eleştirileri, ilişkilere de yansımış ve Türkiye-AB müzakere süreci konusunda heyecanın kaybolması ile birlikte, katılım müzakerelerinde son dört yılda herhangi bir başlık açılmamıştır.

Türkiye'nin temel amaçlarını gerçekleştirmesi bakımından Avrupa Birliğine tam üyeliği, Türkiye'nin hem iç politikada hem de dış politikada önemli konularından biri olmuştur. Bu nedenle kamu kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve üniversiteler gibi farklı toplumsal ve siyasal aktörlerin, AB'ye yönelik algılarının ve desteklerinin ne oranda olduğu ve hangi nedenler bağlamında değişiklikler gösterdiğinin analizi oldukça önemli bir araştırma alanı olarak kabul edilmekte ve bu alanda birçok çalışma yapılmaktadır (Akdemir, 2018: 381, 382). Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreciyle ilgili olarak, yaklaşık yarım asırlık mücadelesinin çeşitli dönemlerinde, toplumun çeşitli kesimlerine yönelik olarak "Avrupa Birliği'nin nasıl algılandığı" konusu ile ilgili araştırmalar yapılmıştır. Literatüre bakıldığında konuyla ilgili yapılmış akademik tezlerin sayısı oldukça fazladır (Altay vd., 2013: 9) Çünkü algıyı

etkileyen faktörlerin sürekli değişiklik göstermesi nedeniyle, çeşitli toplumsal ve siyasal kesimler itibariyle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yönelik algısının tespitinde güncel bulgulara ulaşmak büyük önem taşımaktadır.

Özellikle ilişkilerde tıkanma yaşanan dönemlerde, ülkede kamuoyunun AB'ye bakışı da olumsuz etkilenmektedir. Hükümetlerin dönem dönem aldığı kararlar ve AB'ye yönelik yaklaşımlarının yanı sıra Avrupa'da Türkiye ile ilgili tartışmalar halkın AB'ye yönelik algısına doğrudan yansımaktadır (Akdemir, 2018: 382-384).

Bu bağlamda kamuoyu algıları özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak gerek Avrupa çalışmaları gerekse Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkileri ile ilgili araştırmalarda önemle üzerinde durulan bir konu haline gelmiştir. Bunun önemli sebeplerinden biri, Avrupa bütünleşme sürecinin Avrupa Birliği'ni kuran Maastricht Antlaşması ile birlikte giderek derinleşmesi ve üye devletlerin yasa ve uygulamalarını giderek artan bir şekilde etkisi altına almasıdır. AB üyeliğini sağlayacak olan antlaşmaların Parlamentoların onayına ve çoğu zaman da bir referanduma tabi olduğundan kamuoyu belirleyici faktör olabilmektedir. Hem Avrupa Birliği hem de Türkiye açısından, genel tabiri ile "Avrupa bütünleşmesi"nin kamuoyu desteği olmadan ilerlemesinin zor olacağı da bilinmektedir. Örneğin, 2005 yılında Fransa ve Hollanda'da düzenlenen referandumlarda "Avrupa için bir Anayasa oluşturan Antlaşma"nın reddedilmesi gibi örnekler, ya da son dönemde AB içerisinde Brexit krizi, göç krizi gibi konular kamuoyunun etkisini ve gücünü daha da görünür hale getirmiştir. Bu açıdan, kamuoyunu oluşturan kesimler itibariyle genç nüfusun çok fazla olduğu Türkiye gibi ülkelerde, gençlerin tutum ve algıları politika oluşturmada ve hatta seçim dönemlerinde daha önemli bir konuma gelmektedir (Nas, 2013: 505, 506). Özellikle Türkiye- AB arası ilişkilerin gergin olduğu dönemlerde, Türkiye-AB arası ilişkilerin niteliğinin kamuoyunun algı ve tutumlarına etkisi de bu alandaki araştırma konularından birini oluşturmaktadır.

Son dönem itibariyle, Türkiye- AB ilişkilerinde pek çok sorunun yaşandığı bir dönemde, toplumun en eğitimli kesimlerinden birini oluşturan üniversite gençliğinin Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri algısının ortaya koyulması açısından; çalışmanın temel amacı, Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri algısının ölçülmesidir. Zira, ilişkilerdeki gerilim, olumsuz eylem ve tutumlar, kamuoyunun görüşlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Günümüze kadar devam eden ilişkilerde, olumlu adımların atıldığı dönemlerde kamuoyu desteği yüksek çıkarken, ilişkilerde gerilimlerin ve

olumsuzlukların olduğu dönemlerde ise destek oranı düşmektedir (European Communication Strategy, 2014: 3). Bu açıdan araştırmamızın hipotezi, ilişkilerdeki gerilime ve gerilemeye paralel olarak, AB'ye destek oranının düşük çıkacağı yönündedir. Elde edilen sonuçların, önceki bazı çalışmalarda elde edilen sonuçlarla da karşılaştırılması çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ

AB'ye üyelik hedefinin Türkiye gündemindeki yeri, bugün olduğu gibi geri plana düştüğü zamanlarda bile Türk dış politikasının değişmeyen gündem maddelerinden biri olmaya devam etmektedir. Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortak üyelik için başvurduğu 31 Temmuz 1959 tarihinden günümüze istikrarsız bir seyir izleyen Türkiye-AB ilişkileri, son yıllarda yine bunalımlı bir dönemden geçmektedir.

Eski başbakanlardan Turgut Özal'ın "uzun ve ince bir yol" (Küçükşahin, 2002) olarak tanımladığı Türkiye-AB ilişkilerindeki tikanıklığın aşılması, (Dağdemir, 2013: 190) bu önemli dış politika hedefinin hayata geçirilmesi açısından zorunludur. Zira Avrupa Birliği'yle ilişkiler klasik bir dış politika konusu olmanın çok ötesinde, bir çağdaşlaşma ve toplumsal dönüşüm projesi olduğu gerçeğini göz önünde bulundurmak ve söz konusu toplumsal projenin yalnız elitlerce ve politika yapıcılar ile hayata geçirilmesinin mümkün olmadığı, sürece tüm kamuoyunun dahil edilmesi ve desteğinin sağlanmasının zorunlu olduğunun altını çizmek gerekir (İKV, 2019: 7). Bu kapsamda, Türkiye bir yandan AB reformlarına devam etmeli, bir yandan da hem AB kamuoyunu hem de Türk halkını Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğine hazırlamalıdır. Zira, ilişkilerin tıkanıdığı dönemlerde bununla paralel olarak halk desteği de düşmektedir. Bu desteğin artırılması çalışmalarında Avrupa Birliği İletişim Stratejisi temelinde hem AB kamuoyunu hem Türk halkını doğru bilgilendirmek temel önemdedir. Bu konuda, halk arasında Avrupa Birliği'ne verilen desteğin ölçülmesi, artırılması ve Türkiye'nin AB kamuoyuna doğru tanıtılmasının yanı sıra, AB'nin Türk halkına doğru tanıtılmasında temel görev üniversitelere ve sivil toplum örgütlerine düşmektedir.

Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri hakkında görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, aynı zamanda, öğrencilerin siyasi yönelimleri ve gelir durumu gibi konularda da verilere ulaşmayı olanaklı kılmaktadır. Elde edilen veriler, SPSS programı ile analize tabi tutulmuş, elde edilen bulgular daha önce yapılan bazı çalışmalardaki sonuçlarla karşılaştırarak daha net sonuç ve analizlere

ulaşılmaya çalışılmıştır. Böylece, bu çalışma ile ayrıca Avrupa Birliği İletişim Stratejisi'ne de katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma betimsel kapsamda nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Kafkas Üniversitesi'nin çeşitli fakülte, enstitü ve yüksek okulunda okuyan öğrencilerinin Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri hakkındaki görüşlerini test yoluyla ölçerek ortaya çıkan verileri sayısal verilerle ortaya koymak için nicel yöntem uygulanmıştır. Betimsel model ile öğrencilerin Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri üzerine düşünceleri ortaya konulmuştur.

Araştırmada, çalışmanın geçerliliğini ve güvenilirliğini artırması gibi özellikleriyle kantitatif bir teknik olan anket tekniğinden yararlanılmıştır. Her bireyin aynı soru setine cevap vermesi ve yüksek sayıda kişiye uygulanabilmesi gibi nedenlerle ideal bir veri toplama aracı olarak kabul edilen anket tekniği ile araştırmada birincil verilere ulaşılmıştır (Altunışık vd., 2007).

2.2. Evren

Yapılan bu çalışmanın evrenini, 2019 yılında Kafkas Üniversitesi'nin çeşitli fakülte, enstitü ve yüksekokullarına kayıtlı öğrenciler oluşturmaktadır. Kafkas Üniversitesi'nin verilerine göre, üniversiteye bağlı fakülte, enstitü ve yüksek okullarda toplam 20.000'den fazla öğrenci öğrenim görmektedir.

2.3. Örneklem

Araştırmanın örnekleme, araştırmacının örnekleme basit tesadüfi örneklem ile tespit edilen 384 öğrenciden oluşmaktadır. Altunışık vd. (2007: 127) göre, %95 güven aralığı ve 0,05 örneklem hatası dikkate alınarak; 100.000'e kadar olan bir evrenden örneklem hata payı $-/+ 0,05$ kabul edildiğinde, örneklem sayısı 383 öğrenciye tekabül etmektedir. Bu nedenle Kafkas Üniversitesi'nin çeşitli fakülte, enstitü ve yüksekokullarına kayıtlı öğrencilerin den random yöntemiyle 384 katılımcıya ulaşılmıştır.

2.4. Veri Toplama Aracı, Araştırmanın Verileri ve Verilerin Analizi

Bu araştırmada Efe ve Kemahlı (2016) tarafından kullanılan anket soruları* geliştirilerek, "Kafkas Üniversitesi Öğrencilerinin Avrupa Birliği ve

* Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi BAP Birimi destekli "Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Avrupa Birliği ve Türkiye- AB İlişkileri Algısı ve Bilgi Düzeyi" projesinde kullanılan

"Türkiye-AB İlişkileri Algılama Anketi" veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından kullanılmıştır. Anketin ölçek güvenilirliği ile geçerliliği test edilerek olumlu bulunmuş ve uzman görüşü ile teyit edilmiştir.

Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri hakkındaki algılarını ölçmek için uygulanan ankette yer alan 25 soruya verilen yanıtlar ise SPSS 13 programı yardımıyla analiz edilerek yorumlanmıştır.

Kafkas Üniversitesi'nin 384 öğrencisine uygulanan ve iki bölümden oluşan bu ankette, Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileriyle ilgili düşünceler ile ilgili sorular yer almaktadır. Anketin 7 sorudan oluşan birinci bölümünde, cinsiyet, yaş, eğitim durumu, farklı dinden olanlarla birlikte yaşama arzusu, gelir, meslek ve siyasal eğilimle gibi sorular mevcutken, anketin 18 sorudan oluşan ikinci bölümde ise, Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileriyle ilgili çeşitli sorular bulunmaktadır.

3. KAFKAS ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN AB VE TÜRKİYE AB İLİŞKİLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

3837 sayılı kanunla 11.07.1992 tarihinde kurulan Kafkas Üniversitesi, günümüzde 11 fakülte, 3 enstitü, 9 meslek yüksek okulu ve 3 yüksek okul ve 1 konservatuarla toplam 20.000 öğrenciye hizmet vermektedir. Söz konusu anket çalışması sonucu elde edilen veriler, Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin Avrupa Birliği ve Türkiye –Avrupa Birliği ilişkileri hakkındaki düşüncelerini yansıtmaktadır.

<i>Cinsiyet</i>	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Kadın	210	54,7
Erkek	174	45,3
Total	384	100,0

Tablo 1: Öğrencilerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Anket çalışmasına katılan Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin %54,7'si kadın, %45,3'ü erkeklerden oluşmaktadır.

<i>Yaş</i>	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
18-25	372	96,9

anket kullanılmıştır. Söz konusu anket çalışmasına, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğü, Etik Kurul Başkanlığı'nın 07.04.2016 tarihli 0301 no'lu kararı ile Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği uygunluk raporu verilmiştir.

25-30	12	3,1
Total	384	100,0

Tablo 2: Öğrencilerin Yaş Dağılımı

Üniversite gençliğini konu alan ankete katılan öğrencilerin %96,9'u 18-25 yaş grubunda ve %3,1'i 25-30 yaş grubundadır.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
AK Parti	121	31,5
CHP	34	8,9
HDP	99	25,8
MHP	75	19,5
Sosyalist Partiler	32	8,3
Diğer Partiler	23	6,0
Total	384	100,0

Tablo 3: Öğrencilerin Siyasi Parti Tercih Dağılımı

Ankete katılan öğrencilerin %31,5'i Adalet ve Kalkınma Partisi'ni, %8,9'u Cumhuriyet Halk Partisi'ni, %19,5'i Milliyetçi Hareket Partisi'ni, %25,8'i Halkların Demokrasi Partisi'ni, %8,3'ü Sosyalist Partileri (Sol Parti, Emek Partisi ve TKP vb.) ve %6'sı diğer partileri (Gelecek Partisi, DEVA Partisi, Saadet Partisi vb.) desteklemektedir. Siyasal eğilim açısından ele alındığında, katılımcıların yaklaşık %51'inin muhafazakâr-milliyetçi-sağ siyasal görüşe sahip oldukları görülmektedir.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Hiçbir şey Bilmiyorum	21	5,5
Biraz Biliyorum	272	70,8
Çok Şey Biliyorum	68	17,7
Fikrim Yok	23	6,0
Total	384	100,0

Tablo 4: Avrupa Birliği hakkında bilginiz ne düzeydedir?

"Avrupa Birliği hakkında bilginiz ne düzeydedir?" sorusuna "biraz biliyorum" diyenlerin oranı %70,8 iken, "çok şey biliyorum" diyenlerin oranı %17,7'dir. AB hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünenlerin oranı toplamda %88,5'tir. Avrupa Birliği hakkında hiçbir şey bilmediğini

söyleyenlerin oranı yalnızca %5,5'tir. Fikri olmadığını söyleyenlerin oranı da %6,0'dır.

Alkan tarafından Türkiye'deki 14 üniversitenin öğrencilerine uygulanan "*Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı*" başlıklı araştırmada "Avrupa Birliği hakkında ne kadar bilgiye sahipsiniz?" sorusuna araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %22,7'si "oldukça bilgiliyim", %62,2'si "kısmen bilgiliyim", %14,7'si "çok bilgim yok" ve 0,4'ü "hiçbir bilgim yok" yanıtını vermiştir (Alkan, 2013: 15).

Efe ve Kemahlı'nın 2016 yılındaki çalışmasında aynı soruya katılımcıların %62,2'si "biraz biliyorum"; %29,2'si "çok şey biliyorum" şeklinde yanıt verirken, toplamda bilgisi olanların oranı %81,4 olarak belirlenmiştir. "Hiçbir şey" bilmediklerini ifade edenlerin oranı ise yalnızca %4,7 olarak tespit edilmiştir (Efe ve Kemahlı, 2016).

Akdemir tarafından 2016 yılında yapılan "*Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı*" başlıklı çalışmada, "biraz", "orta seviye" ve "çok bilgim var" diyenlerin oranları toplamı %87'dir. "Hiçbir şey" bilmediğini ifade edenlerin oranı ise yalnızca %3'tür (Akdemir, 2017).

Farklı üniversitelere ait öğrencilerin bu soruya verdiği yanıtlar incelendiğinde verilen yanıtların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu Avrupa Birliği hakkında bilgi sahibi olduklarını düşünmektedir.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
AB dağılacak	104	27,1
Küresel bir aktör olarak daha da güçlenecek	145	37,8
Aynı kalacak	46	12,0
Kötüye gidecek	89	23,2
Total	384	100,0

Tablo 5: Avrupa Birliği'nin geleceğini nasıl görüyorsunuz?

"*Avrupa Birliği'nin geleceğini nasıl görüyorsunuz*" sorusuna "AB dağılacak" diyenlerin oranı %27,1; "kötüye gidecek" diyenlerin oranı %23,2'dir. AB'nin geleceği hakkında olumsuz düşünenlerin oranı toplamda %50,3 iken, %12,0'ı "aynı kalacak" yanıtı vermiştir. Katılımcıların %37,8'i ise AB'nin "küresel aktör olarak daha da güçleneceği" öngörüsünde bulunmuştur. AB'nin geleceğine olumsuz bakan katılımcılar ile olumlu

bakan ve AB aynı kalacak diyenlerin oranlarının yaklaşık olarak birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Efe ve Kemahlı (2016: 47) tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uygulanan ankette ise öğrencilerin %34,1'i AB'nin küresel bir aktör olarak daha da güçleneceğini düşünürken, AB'nin gücü "aynı kalacak" diyenlerin oranı %19,3 düzeyindedir. "AB dağılacak" diyenler 23,7 ve "AB kötüye gidecek" diyenler ise 22,9 düzeyindedir. AB'nin geleceği hakkındaki olumsuz görüşlerin toplamı %46,6'dır. AB'nin geleceğini olumlu görüşleri olanlar ve "aynı kalacak" diyenlerin oranı ise %53,4 olarak tespit edilmiştir.

Göral vd. tarafından on yıl arayla 2004 ve 2014 yıllarında Marmara Üniversitesi öğrencilerine uygulanan araştırmalarda ise (Göral vd., 2014: 46) ilişkilerin olumlu seyrettiği dönem olan 2004 yılındaki araştırmada Marmara Üniversitesi öğrencilerinin AB yönelik "olumlu" ve "çok olumlu" görüşte olanların oranı %54 iken, ilişkilerde gerilimli bir dönem olan 2014 yılındaki araştırmada ise AB'ye "olumlu" ve "çok olumlu" bakanların oranı ise %37'ye kadar gerilemiştir.

Göral vd. tarafından yapılan araştırmada "Türkiye'nin yakın ilişki içinde olması gereken ülke/ülke grupları hangisi olmalıdır?" sorusunda Marmara Üniversitesi öğrencileri 2004 yılında %51 oranında "Avrupa ülkeleri" yanıtını verirken, 2014 yılındaki araştırmada ise bu yanıt verenlerin oranı %25'e düşmüştür (Göral vd., 2014: 56)

Yine bu alanda başka bir araştırma olan ve Avrupa İşbirliği Ağı tarafından 2017 yılında yapılan AB Algısı Araştırması'nda ise AB'nin geleceği konusunda "iyimserim" diyenlerin oranı %32,2 iken, kötümser olanların oranı 42,3'tür. Katılımcıların %24,1'i kararsız kalmıştır.

Bu araştırmaların sonuçları itibariyle AB ile ilgili olarak olumlu görüşlerin oranının düşüş eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Evet olmalıdır	122	31,8
Hayır olmamalıdır	153	39,8
Kararsızım	85	22,1
Fikrim yok	24	6,3
Total	384	100,0

Tablo 6: Türkiye AB'ye üye olmalı mıdır?

"Türkiye, AB'ye üye olmalı mıdır?" sorusuna katılımcıların %31,8'i "evet olmalıdır" yanıtını verirken, "hayır olmamalıdır" yanıtını verenlerin oranı %39,8 gibi yüksek bir orandır. Kararsızların oranı da %22,1'dir. Bu oranları, ilişkilerin kötü olduğu dönemlerde umutsuzluğun bir göstergesi olarak okumak gerekir.

Efe ve Kemahlı (2016: 47) tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uygulanan ankette AB'ye üyeliği destekleyenlerin oranı %35,7 iken, AB üyeliğini desteklemeyenlerin oranı %37,2 ile destekleyenlerden fazla çıkmıştır. Kararsızların oranına bakıldığında ise %24,7 ile oldukça yüksek bir oranın araştırma sonuçlarına yansıdığı görülmektedir.

Alkan tarafından birçok farklı bölge ve ildeki 14 üniversitenin öğrencilerine uygulanan "Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı" başlıklı çalışmada araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %45,4'ü Türkiye'nin AB'ye üyeliğini desteklerken, %42,4'ü desteklemediğini belirtmiştir (Alkan, 2013: 14).

Göral vd. tarafından yapılan çalışmada ise "Türkiye'nin AB'ye girmesini destekliyor musunuz?" sorusuna 2004 yılındaki çalışmada Marmara Üniversitesi öğrencilerinden "evet" diyenlerin oranı %68 iken, 2014 yılında bu oranın %51'e gerilediği görülmektedir (Göral vd., 2014: 94).

Akdemir tarafından 2016 yılında yapılan "Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı" başlıklı çalışmada "Türkiye'nin AB'ye üyeliğini destekliyor musunuz?" şeklindeki soruya katılımcı öğrencilerin %61'i "evet" yanıtını vermiştir (Akdemir, 2016: 25).

Avrupa İşbirliği Ağı tarafından 2017 yılında yapılan genel AB Algısı Araştırması'nda AB'ye üyeliği destekleyenlerin oranı %64,7, üyeliğe karşı çıkanların oranı 18,7 olmuştur (Avrupa İşbirliği Ağı, 2017: 2).

Ankara Üniversitesi'ne bağlı Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin (ATAUM) 2010 yılında halkın geneline birçok ilde uyguladığı 'Kamuoyu ve Türk Dış Politikası Anketi'nde Türkiye'nin AB'ye üye olmasını isteyenlerin oranı %55,3 çıkmıştır (ATAUM, 2010: 36, 37).

İktisadi Kalkınma Vakfı'nın (İKV) farklı yıllarda ülke çapında halkın geneline uyguladığı kamuoyu araştırmaları incelendiğinde, Türkiye'nin AB üyeliğine destek oranı 2015 yılında yapılan çalışmada %61,8; 2016 yılı araştırmasında %75,5; 2017 yılı araştırmasında %78,9 ve 2019 yılı

kamuoyu araştırmasında %60 oranında olduğu ve 2019 yılı itibariyle destek oranının düşmüş olduğu görülmektedir (İKV, 2019: 7).

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Çok iyi	8	2,1
İyi	72	18,8
Kötü	196	51,0
Çok kötü	60	15,6
Fikrim yok	48	12,5
Total	384	100,0

Tablo 7: Türkiye-AB ilişkilerinin günümüzdeki durumu sizce nasıldır?

Türkiye-AB İlişkilerinin günümüzdeki durumu ile ilgili görüşlerin tespiti için sorulan soruya %51,0 oranında "kötü", %15,6 oranında ise "çok kötü" yanıtı verilmiştir. İki yanıtın toplamı ise %66,6'ya ulaşarak her üç katılımcıdan ikisinin ilişkilerin günümüzdeki durumunu beğenmediği, ilişkileri kötü olarak değerlendirdiği ortaya çıkmaktadır. İlişkilerin günümüzdeki durumunu beğenenlerin oranı %18,8 "iyi" ve 2,1 "çok iyi" ile toplamda %20,9'dur.

Sayfa | 393

Efe ve Kemahlı (2016: 47) tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uygulanan ankette Türkiye-AB ilişkilerinin durumu hakkında sorulan soruya verilen yanıtlar şöyledir: Öğrencilerin %49,5'i kötü derken, %10,9'u çok kötü demıştır. İki yanıtın toplamı %60,4 olmuştur. "İyi" diyenlerin oranı %28,1 ve "çok iyi" diyenlerin oranı %1'dir. İlişkilere "iyi" ve "çok iyi" diyenlerin oranları toplamı %29,1 olmuştur. Erzincan Üniversitesi öğrencilerinin %10,4'ü ise bu konuda fikir beyan etmemiştir.

İki üniversite öğrencilerinin soruya verdikleri yanıtların oranı yakın olmakla birlikte, Kafkas Üniversitesi öğrencileri daha yüksek oranda ilişkilerin kötü olduğunu düşünmektedirler. "İyi" ve "çok iyi" diyenlerin yüzdeleri toplamı Erzincan Üniversitesi öğrencileri arasında %29,1 iken Kafkas Üniversitesi'nde bu oran %20,9 olmuştur. Kötü ve çok kötü diyenlerin yüzdesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerinde %60,4 iken, Kafkas Üniversitesi öğrencilerinde bu oran %66,6 oranına ulaşmıştır.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Evet samimidir	35	9,1
Hayır samimi	261	68,0

değildir		
Kısmen samimidir	48	12,5
Fikrim yok	39	10,2
Diğer	1	,2
Total	384	100,0

Tablo 8: Avrupa Birliği Türkiye'yi üyeliğe alma konusunda samimi midir?

"Avrupa Birliği Türkiye'yi üyeliğe alma konusunda samimi midir?" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların AB'yi samimi bulmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. "Samimi değildir" diyenlerin oranı %68,0'dır. AB'yi samimi bulanların oranı %9,1, kısmen samimi bulanların oranı ise %12,5'tir. Katılımcıların %10,2'si de fikir beyan etmemiştir.

Efe ve Kemahlı (2016: 47) tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uygulanan ankette AB'nin Türkiye'ye karşı samimi olup olmadığı yönündeki soruya öğrencilerin %18,2'si "evet" yanıtı verirken, AB'nin samimi olmadığını düşünenlerin oranı ise %57,0 düzeyindedir. "Kısmen samimi" olduğunu düşünenlerin oranı %18,5 ve fikri olmayanların oranı ise %6,0 düzeyindedir.

Sayfa | 394

Akdemir tarafından 2016 yılında yapılan "Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı" başlıklı araştırmada "AB'nin Türkiye'ye karşı samimi davranıyor mu?" sorusuna katılımcıların %87'si "hayır" yanıtını vermiştir (Akdemir, 2016: 25).

Avrupa İşbirliği Ağı tarafından 2017 yılında yapılan AB Algısı Araştırması'nda "Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye diğer aday ülkelerle eşit davrandığını düşünüyor musunuz?" sorusuna %73,1 oranında "hayır" yanıtı verilmiştir. "Evet" diyenler %9,4 ve "kısmen" yanıtını verenler %17,5'tir (Avrupa İşbirliği Ağı, 2017: 4).

ATAUM tarafından 2010 yılında Türkiye genelinde Kamuoyu ve Türk Dış Politikası anketinde ise AB'nin Türkiye'ye karşı samimi davranıp davranmadığını konusundaki soruya katılımcıların %83,9'u AB'nin samimi davranmadığını yanıtını vermiştir (ATAUM, 2010: 42, 43).

	Frequency	Percent
5 yıl sonra	49	12,8
10 yıl sonra	67	17,4
15-20 yıl sonra	38	9,9

Hiçbir zaman	230	59,9
Total	384	100,0

Tablo 9: Türkiye, AB'ye Ne Zaman Üye Olabilir?

"Türkiye, AB'ye Ne Zaman Üye Olabilir?" sorusuna "hiçbir zaman" yanıtını verenler %59,9'luk yüksek bir oranla en büyük grubu oluşturmaktadır. Üye olabileceğine inanan katılımcıların %12,8'i 5 yıl sonra; %17,4'ü 10 sonra; %9,9'u da 15-20 yıl sonra üye olabileceğini düşünmektedir.

Efe ve Kemahlı (2016: 47) tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uygulanan ankette "Türkiye, sizce AB'ye ne zaman girebilir?" sorusuna verilen yanıtlarda "Hiçbir zaman üye olamaz" diyenlerin oranı %50,0'dır. "5 yıl sonra olur" diyenler, %15,9; "10 yıl sonra üye olur" diyenler %20,8 ve "15-20 yıl sonra üye olur" diyenler %13,3 düzeyindedir.

Alkan tarafından 14 üniversitenin öğrencilerine uygulanan "Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı" başlıklı araştırmada "Sizce Türkiye ne zaman Avrupa Birliği'ne üye olabilir?" sorusuna araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %34'ü "hiçbir zaman", %15,4'ü "5-10 yıl içerisinde", %25,6'sı "10-15 yıl içerisinde" ve %25'i ise "15-20 yıl içerisinde" yanıtını vermişlerdir (Alkan, 2013: 14).

Göral vd.'nin (2014: 81) 2004 yılı araştırmasında Marmara Üniversitesi öğrencileri arasında Türkiye'nin tüm şartları yerine getirse bile üyeliğe alınmayacağını düşünenlerin oranı %37 iken, 2014 yılında bu oran %61'e yükselmiştir.

Akdemir'in 2016 yılındaki "Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı" başlıklı araştırmasında "Türkiye'nin AB'ye ne zaman üye olacağı" şeklindeki soruya katılımcıların %51'i "hiçbir zaman" yanıtını verirken (Akdemir, 2016: 25) ATAUM tarafından 2010 yılında Türkiye genelinde birçok ilde uygulanan Kamuoyu ve Türk Dış Politikası anketinde ise aynı soruya katılımcıların %32,8'i "hiçbir zaman" yanıtı verilmiştir (ATAUM, 2010: 40).

İKV tarafından 2015-2019 yılları arasında Türkiye genelinde yapılan ve halkın geneline uygulanan kamuoyu araştırmalarında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olacağına inananları oranı sırasıyla 2015 yılı araştırmasında %30; 2016'da %36; 2017'de %31 ve 2019'da %23 olarak belirlenmiş, 2019 yılındaki sonuç en düşük oranda çıkmıştır (İKV, 2019: 7).

Bu soruya farklı üniversite öğrencilerinin verdikleri yanıtlar, İKV ve ATAUM araştırmaları incelendiğinde hem tüm kamuoyunda hem de üniversitelerde AB'ye üyelik konusunda olumsuz bir bakışın hakim olduğu görülmekte olup, olumsuz bakışın Kafkas Üniversitesi öğrencilerine de hakim olduğu görülmektedir. Verilerden de net olarak görüldüğü gibi Türkiye'nin AB'ye hiçbir zaman üye olamayacağını düşünenlerin oranı her geçen yıl artmaktadır.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Yeterlidir	88	22,9
Kısmen yeterlidir	85	22,1
Yetersizdir	147	38,3
Fikrim yok	63	16,4
Diğer	1	,3
Total	384	100,0

Tablo 10: Hükümetin AB'ye üyelik konusundaki çabaları yeterli midir?

Hükümetin çabalarının yeterli olup olmadığı sorulduğunda katılımcıların %38,3'ü hükümetin çabalarının yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. "Yeterlidir" (%22,9) ve "kısmen yeterlidir" (%22,1) yanıtlarının toplamı %45,0'ı bulmaktadır. Katılımcıların %16,4'ü ise fikir beyan etmemiştir.

Efe ve Kemahlı'nın Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uyguladığı ankette (2016: 51, 52), "Hükümetin AB'ye üyelik konusundaki çabaları yeterli midir?" sorusuna "Yeterlidir" yanıtı verenler %24,7; "kısmen yeterlidir" diyenlerin oranı %34,6 seviyesindedir. "Yetersizdir" diyenler, %33,1 ve "fikrim yok" diyenler ise %7,6 oranında çıkmıştır. Bu yanıtlardan da görüldüğü gibi hükümetin çabalarını yeterli görmeme oranı yükselmektedir.

Göral vd.'nin Marmara Üniversitesi'nde yaptığı araştırmada Türkiye'nin müzakere sürecinde yükümlülüklerini samimiyetle yerine getirip getirmediği şeklindeki soruya öğrencilerin %44'ü "hayır" yanıtını vermiştir. "Evet" yanıtını verenlerin oranı %30'dur (Göral vd., 2014: 90).

Avrupa İşbirliği Ağı tarafından 2017 yılında yapılan AB Algısı Araştırması'nda "Avrupa Birliği'nin Türkiye'de tanıtım çalışmalarını yeterli buluyor musunuz?" sorusuna %62,5 "hayır"; %16,2 "evet" ve %21,3 oranında "kısmen" yanıtını vermiştir (Avrupa İşbirliği Ağı, 2017: 6).

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Ekonomik gelişmişlik düzeyi AB'nin gerisindedir	82	21,4
Nüfusu eğitimsiz ve kalabalıktır ve çok sayıda Türk vatandaşı Avrupa'ya göç edebilir	26	6,8
Nüfusunun Müslüman olması	138	35,9
Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları standartlarının düşük olması	77	20,1
Kıbrıs Sorunu	6	1,6
Diğer	22	5,6
Fikrim yok	33	8,6
Total	384	100,0

Tablo 11: Türkiye'nin AB üyeliği önündeki en büyük engel sizce nedir?

"Türkiye'nin AB üyeliği önündeki en büyük engel sizce nedir?" sorusuna verilen yanıtlar içinde en büyük orandaki yanıt %35,9 ile "nüfusunun Müslüman olması" seçeneği olmuştur. İkinci büyük oran, %21,4 ile ekonomik gelişmişlik düzeyinin AB'nin gerisinde olması; üçüncü olarak, %20,1 ile Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları standartlarının düşük olması yanıtları olmuştur. "Eğitimsiz ve kalabalık nüfus" %6,8, "Kıbrıs sorunu" %1,6'dır. Katılımcıların "Diğer yanıtlar"ı %5,6 ve "fikrim yok" diyenler ise %8,6'dır.

Efe ve Kemahlı'nın Erzincan Üniversitesi öğrencilerine uyguladığı anket çalışmasında da Türkiye'nin AB üyeliği önündeki en büyük engel olarak %36,2'lik bir oranla "nüfusunun Müslüman olması" yanıtı verilmiştir. İkinci olarak, %26,3 ile "Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları standartlarının düşük olması" yanıtı verilmiştir. Üçüncü olarak, %21,1'lik oranla "ekonomik gelişmişlik düzeyinin AB'nin gerisinde olması" yanıtı verilmiştir (Efe ve Kemahlı, 2016: 52, 53).

Akdemir'in 2016 yılındaki araştırmasında Anadolu Üniversitesi öğrencileri Türkiye'nin AB'ye üyeliği önündeki en büyük engel olarak "din farklılığı" yanıtını vermişlerdir. İkinci olarak, "Türkiye'de demokrasinin gelişmemiş olması" (%21) ve "Türkiye'de insan hakları sorunları" (%9) yanıtlarını verenlerin toplamı %30'dur. Üçüncü olarak, "Türkiye'nin ekonomik sorunları" (%11) ve son olarak "Kıbrıs sorunu" (%8) yanıtını vermişlerdir (Akdemir, 2016: 27).

Göral vd.'nin 2014 yılında Marmara Üniversitesi öğrencilerine uyguladıkları çalışmada "Türkiye'nin AB'ye üyeliği önündeki engeller nelerdir?" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde "Avrupa'da olumsuz Türk imajı" yanıtı %31'lik bir oranla birinci sıradadır. İkinci olarak, "kültürel ve dinsel farklılık" %19; üçüncü olarak, "insan hakları ihlalleri" %9; dördüncü olarak, "Türkiye'den AB'ye göç olasılığı" ve beşinci olarak, "düşünce ve ifade özgürlüğü önündeki engeller" %8; altıncı olarak, "nüfusunun çokluğu nedeniyle AB'nin ortak kararlarını etkileme gücü" %8 ve son olarak, "Kıbrıs sorunu" %8 yanıtları verilmiştir (Göral vd., 2014: 83).

İKV tarafından 2019 yılında halkın geneline uygulanan kamuoyu araştırmasında ise Türkiye'nin AB üyeliği önündeki en önemli engelin %78'lik bir oranla "kültürel ve dini farklılıklardan kaynaklanan önyargılar" olarak yanıtlanmıştır. Bu yanıtı %29 ile "Türkiye'nin ekonomik gelişme düzeyi" ve %28 ile "demokrasi ve insan hakları sorunları" izlemiştir (İKV, 2019: 7).

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Evet	49	12,8
Hayır	224	58,3
Kısmen	108	28,1
Diğer	3	,8
Total	384	100,0

Tablo 12: Kopenhag Kriterleri hakkında bilginiz var mı?

"Kopenhag Kriterleri hakkında bilginiz var mı?" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %58,3'ünün "hayır" yanıtını verdiği görülmektedir. "Kısmen" diyenlerin oranı %28,1 iken, "evet" diyenlerin oranı yalnızca %12,8'dir. Bu oranlar "AB hakkında bilgi sahibiyim" diyenlerin oranıyla farklılık göstermektedir.

Efe ve Kemahlı'nın Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uyguladığı anket çalışmasında ise katılımcıların %26,0'ı Kopenhag Kriterleri hakkında bilgi sahibi olduğunu söylerken, %44,3'ü "hayır" yanıtını vermiştir. "Kısmen" yanıtını verenlerin oranı %29,7 olmuştur (Efe ve Kemahlı, 2016: 54). Kafkas Üniversitesi öğrencileri, Erzincan Üniversitesi öğrencilerine göre Kopenhag Kriterleri hakkında daha az bilgi sahibi olduklarını iddia etmektedirler.

Bu açıdan, üniversitelerde Avrupa Birliği ve Uluslararası Örgütler derslerinin daha fazla öğrenciye verilmesi ve Avrupa Birliği hakkında

üniversite öğrencileri başta olmak üzere tüm halkın daha fazla bilinçlendirilmesi çalışmaları özel önem arz etmektedir.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Ekonomisi daha iyi olur	61	15,9
Sosyal koşullar ve sosyal haklar daha iyi olur, insana saygı artar	47	12,2
Demokrasi ve insan hakları standardı yükselir	47	12,2
Rüşvet ve kötü yönetim azalır, devlet hizmetleri daha güzel verilir	24	6,3
İş imkanlarının artması	34	8,9
Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmış oluruz	12	3,1
Türkiye bölgede daha güçlü bir konuma gelir	55	14,3
Daha iyi bir eğitim verilir	9	2,3
Fikrim yok	71	18,5
Hepsi	24	6,3
Total	384	100,0

Tablo 13: Türkiye'nin AB'ye katılımı halinde kazancı ya da kazançları ne olur?

"Türkiye'nin AB'ye katılımı halinde kazancı ya da kazançları ne olur?" sorusuna verilen yanıtlardan en yüksek oran, %18,5 ile "fikrim yok" yanıtıdır. Verilen diğer yanıtlar ise şöyledir: "Ekonomisi daha iyi olur" %15,9; "Türkiye bölgede daha güçlü bir konuma gelir" %14,3; Sosyal koşullar ve sosyal haklar daha iyi olur, insana saygı artar %12,2; Demokrasi ve insan hakları standardı yükselir %12,2; "İş imkanlarının artması" %8,9; "Rüşvet ve kötü yönetim azalır, devlet hizmetleri daha güzel verilir" %6,3; "hepsi" %6,3; "Çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmış oluruz" %3,1; "Daha iyi bir eğitim verilir" %2,3'tür.

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Evet	63	16,4
Hayır	188	49,0
Kısmen haklı	132	34,4
Diğer	1	,2
Total	384	100,0

Tablo 14: Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelttiği eleştirileri haklı buluyor musunuz?

"Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelttiği eleştirileri haklı buluyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında eleştirileri haklı bulanların oranı %16,4 iken, kısmen haklı bulanların oranı %34,4'tür. Eleştirileri haksız bulanların oranı da %49,0'dır.

Efe ve Kemahlı'nın Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uyguladığı anket çalışmasında da AB'nin Türkiye'ye yönelttiği eleştirileri haklı bulanların oranı %18,5'dir. "Hayır" yanıtı verenlerin oranı %49 ve "kısmen haklı" diyenlerin oranı da %32,8 çıkmıştır (Efe ve Kemahlı, 2016: 56). İki üniversite öğrencilerinin bu soruya verdikleri yanıtlar yaklaşık olarak aynı oranlardadır.

Göral vd.'nin 2014 yılı araştırmasında AB'nin müzakere sürecinde Türkiye'ye adil davranıp davranmadığı sorusuna katılımcıların %80'i adil davranmadığı yanıtını vermiştir (Göral vd., 2014: 92).

	Frequency	Percent
Evet	79	20,6
Hayır	187	48,7
Kısmen	117	30,5
Diğer	1	,2
Total	384	100,0

Tablo 15: Kendinizi Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görüyor musunuz?

"Kendinizi Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görüyor musunuz?" sorusuna verilen yanıtlara bakıldığında katılımcıların %20,6'sı kendini Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görürken, %30,5'i kısmen görmektedir. Kendini Avrupa medeniyetinin parçası olarak görmeyenlerin oranı %48,7'dir.

Efe ve Kemahlı'nın Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uyguladığı anket çalışmasında da kendilerini Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görenlerin oranı %29,4 iken, görmeyenlerin oranı %41,1 olmuştur. "Kısmen" yanıtını verenlerin oranı da %29,4 olmuştur. İki çalışmadaki oranlar karşılaştırıldığında Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin Erzincan Üniversitesi öğrencilerine oranla bu soruya verdikleri olumlu yanıtlar düşük çıkmıştır (Efe ve Kemahlı, 2016: 57).

	Frequency	Percent
Katılıyorum	141	36,7
Katılmıyorum	105	27,3
Kararsızım	99	25,8
Fikrim yok	38	9,9
Diğer	1	,3
Total	384	100,0

Tablo 16: AB'ye girmek Türkiye'de insan hakları standartlarını artırır mı?

AB'ye girmenin Türkiye'de insan hakları standardını artıracığına inananların oranı %36,7 iken, bu fikre katılmayanların oranı %27,3'tür. Katılımcıların %25,8'lik bölümü kararsız kalmış, %9,9'u ise "fikrim yok" yanıtını vermişlerdir.

Efe ve Kemahlı'nın Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerine uyguladığı anket çalışmasında AB'ye girmenin Türkiye'de insan hakları standardını artıracığına inananların oranı %53,4 oranında çıkarken, inanmayanların oranı %17,2 olmuştur (Efe ve Kemahlı, 2016: 34).

Göral vd.'nin 2004 yılındaki araştırmasında Marmara Üniversitesi öğrencileri AB sayesinde temel hak ve özgürlüklerin genişleyeceğine inananların oranı %74 iken, 2014 yılındaki çalışmada bu oran %50'ye gerilemiştir (Göral, 2014: 77).

	Frequency	Percent
Katılıyorum	104	27,1
Katılmıyorum	144	37,5
Kararsızım	96	25,0
Fikrim yok	40	10,4
Total	384	100,0

Tablo 17: AB'ye girmek Türkiye'yi daha doğru yönetilir bir ülke haline getirir mi?

Katılımcıların %27,1'i AB'ye girmenin Türkiye'yi daha doğru yönetilir bir ülke haline getireceğini söylerken, %37,5'i bu fikre katılmamıştır. Katılımcıların %25'i kararsız iken %10,4'ü ise "fikrim yok" yanıtını vermiştir.

Efe ve Kemahlı'nın 2016 yılındaki araştırmasında ise Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerinin aynı soruya verdikleri yanıtlar

incelendiğinde AB'ye girmenin Türkiye'yi daha iyi yönetilen bir ülke yapacağı yargısına katılanların oranı %34,6; bu yargıya katılmayanların oranı ise %30,7 çıkmış, öğrencilerin %29,9'u ise kararsız kalmıştır (Efe ve Kemahlı, 2016: 35, 36).

	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>
Katılıyorum	164	42,7
Katılmıyorum	95	24,7
Kararsızım	91	23,7
Fikrim yok	34	8,9
Total	384	100,0

Tablo 18. AB'ye girmek Türkiye ekonomisini güçlendirecek ve refah seviyesini artırır mı?

Katılımcıların %42,7'si AB'ye girmenin Türkiye ekonomisini güçlendirerek refah seviyesini artıracaklarını düşünürken, %24,7'si bu fikre katılmamaktadır. Kararsızların oranı, %23,7 iken, "fikrim yok" diyenlerin oranı %8,9'dur.

Efe ve Kemahlı'nın çalışmasında araştırmaya katılan Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencilerinden bu yargıya katılanların oranı %52,6; katılmayanların oranı ise %17,7 çıkmıştır. Kararsızların oranı ise %26,8'dir (Efe ve Kemahlı, 2016: 39).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Batılı değerler üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli ulusal hedeflerinden biri Avrupa Birliği'ne üyelik hedefidir. 1959 yılındaki ortak üyelik başvurusundan 3 Ekim 2005 tarihindeki AB'ye katılım müzakerelerinin başlamasına kadar geçen sürede önemli bir mesafe kat edildiğini söylemek mümkündür. Ancak, müzakerelerin başlamasıyla birlikte yaşanan sorunlar nedeniyle müzakere süreci donmuş bir durumdadır. Doğu Akdeniz başta olmak üzere Türkiye ve Avrupa Birliği pek çok konuda karşı karşıya gelmektedir. Bu gerilimli durumda, yurttaşların AB ve Türkiye-AB ilişkilerine yönelik görüşleri de olumsuz etkilenmekte, AB'ye verilen destek belirgin bir şekilde düşmektedir.

Kafkas Üniversitesi'nde yapılan çalışmanın sonuçları, diğer üniversitelerde yapılan benzer çalışmalar ve ülke genelinde yapılan kamuoyu araştırmalarının sonuçlarıyla karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Üniversitelerde AB'ye üyelik konusunda olumsuz bir bakışın hakim olduğu görülmekte olup, olumsuz bakışın Kafkas Üniversitesi öğrencilerinde daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu olumsuz bakış açısı araştırmanın

genelindeki tüm sorularda kendini hissettirmektedir. Ancak, diğer üniversitelerde yapılan anketler arasında üç yıllık bir süre olduğu ve bu dönemde Türkiye-AB ilişkilerinde yurttaşların görüşlerini olumsuz etkileyebilecek pek çok olumsuz gelişmelerin yaşandığı gerçeğini de göz önünde bulundurmamak gerekmektedir.

Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin Avrupa Birliği algısını ölçen bu çalışmada öğrencilerin Avrupa Birliği'ne verdikleri destek oranı %31,8 iken, desteklemeyenlerin oranı %39,8'dir. Kararsızların oranı ise %22,1'dir. Destek oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Türkiye-AB ilişkilerinin durumunun günümüzdeki durumunu soran soruya %51,0 oranında "kötü", %15,6 oranında ise "çok kötü" yanıtı verilmiştir. İki yanıtın toplamı ise %66,6'ya ulaşarak her üç katılımcıdan ikisinin ilişkilerin günümüzdeki durumunu beğenmediği ortaya çıkmaktadır. İlişkilerin günümüzdeki durumunu beğenenlerin ve ilişkileri iyi olarak değerlendirenlerin oranı ise toplamda %20,9'dur.

Makalede incelenen üniversitelerle paralel olarak, Kafkas Üniversitesi öğrencileri de hükümetin Avrupa Birliği konusundaki çabalarını yeterli bulmamaktadır.

Araştırmanın bulgularından biri de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne hiçbir zaman üye olamayacağını savunanların oranının %59,9 gibi çok yüksek bir oran olmasıdır. Efe ve Kemahlı'nın çalışmasında bu oran %50; Marmara Üniversitesi öğrencilerine uygulanan Göral vd.'nin 2014 yılı araştırmasında ise %61'dir. Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin %48,7'si kendisini Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görmezken, katılımcıların yalnızca %20,6'sı kendisini Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görmekte ve %30,5'i "kısmen" görmektedir. Kendisini Avrupa medeniyetinin bir parçası olarak görenler ile kısmen görenlerin toplam oranı %51,1'e ulaşmaktadır.

Kafkas Üniversitesi öğrencileri, %68,0 gibi yüksek bir oranda AB'yi samimi bulmamaktadır. AB'yi samimi bulanların oranı yalnızca % 9,1'dir. Katılımcıların yalnızca, %27,1'i Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımının ülkeyi daha iyi yönetilen bir ülke yapacağını ifade ederken, %37,5'i bu fikre katılmamaktadır. Öte yandan, Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin %42,7'si Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olmasının ülkenin refahını artıracığı ve ülke ekonomisini güçlendireceğini ifade ederlerken, bu oran Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi'nde yapılan çalışmada %52,6'dır. Katılımcıların %36,7'si de Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olması durumunda ülkede insan hakları ve demokrasi standardının gelişeceğini düşünürken, bu oran Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi öğrencileri arasında %53,4'tür.

Sonuçta, ATAUM'un 2010 yılında uyguladığı Kamuoyu ve Türk Dış Politikası anketinde Türkiye'nin AB'ye üye olmasını isteyenlerin oranı %55,3 çıkarken (ATAUM, 2010: 36-37), İktisadi Kalkınma Vakfı'nın 2015 yılında yayınladığı kamuoyu araştırmasında Türkiye kamuoyunun %61,8'i Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğini desteklemiştir (İKV, 2015: 9). İKV'nin 2016 yılı araştırmasında destek oranı %75,5; 2017 yılı araştırmasında %78,9 iken 2019 yılı kamuoyu araştırmasında ise %60 oranına düşmüştür (İKV, 2019: 7).

Kafkas Üniversitesi öğrencilerine uygulanan çalışmada elde edilen bulgular temelinde öğrencilerin Avrupa Birliği üyeliğine verdikleri destek diğer üniversitelerde elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bir başka bulgu da araştırmaya konu bütün üniversitelerin verileri incelendiğinde, üniversite öğrencileri arasında AB üyeliğine verilen desteğin Türkiye ortalamasının altında kaldığıdır.

Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgular ışığında, hiçbir dış politika hedefine yurttaşların desteği olmadan varılamayacağı gerçeğinden hareketle, Avrupa Birliği'ni yurttaşlara doğru bir şekilde anlatılması ve halkın desteğinin alınması zorunludur. Bu kapsamda, Avrupa Birliği İletişim Stratejisi'nde de ifade edildiği gibi, Avrupa Birliği'ne katılım sürecine halkın desteğinin artırılması amacıyla başta üniversite öğrencileri olmak üzere tüm halka yönelik bilgilendirme faaliyetleri yapılmalı, AB hakkındaki önyargı ve yanlış anlamaların önüne geçilmesi, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, kültürel çeşitlilik gibi Birlik değerlerinin içselleştirilmesi, AB'ye üyeliğin Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefinin bir parçası olduğunu ve üyeliğin tüm yurttaşlara sağlayacağı faydalar üzerinde durulması gerekmektedir (ABİS, 2019: 17). Söz konusu çalışma, bunun ne kadar gerekli olduğunu gözler önüne sermektedir. Toplumun en eğitilmiş kısmını oluşturan üniversite gençliğinin AB algısının Türkiye ortalamasının bile altında kalmış olması düşündürücüdür.

KAYNAKÇA

ABİS. (2019). *Türkiye'nin Avrupa Birliği İletişim Stratejisi, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı*. Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/siteimages/2020_07/2020_07_24/abis_ekim_2019_qncel.pdf Erişim Tarihi: 15.11.2020.

Akdemir, E. (2018). Türkiye'de Kamuoyunun AB'ye Bakışının Genel Seyri. Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri. *ATAUM 30. Yıl Armağanı*, Ankara.

Akdemir, E. (2017). Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 3(1), 9-38.

Alkan, M. N. (2013). Türkiye'deki Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı. *Konrad Adenauer Stiftung*.
https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=df35a661-9f40-3e13-99cf-343f055f1909&groupId=252038 Erişim Tarihi: 15.11.2020.

Altay, A., Ünal, A., Özkan, S., İzmirli Ayan, S. M., Akın, G. S. & Dursun, B. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Avrupa Birliği Bakış Açıklarına Yönelik Bir Araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5, 7-21.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

ATAUM. (2010). *Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ATAUM) Kamuoyu ve Türk Dış Politikası Anketi*, Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları. Erişim Adresi: <http://ataum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/360/2018/07/Kamuoyu-ve-Turk-Dis-Politikasi-Anketi.pdf> Erişim Tarihi: 13.11.2020.

Avrupa İşbirliği Ağı Derneği. (2017). *AB Algısı Araştırması*. AİAD Yayınları. Erişim Adresi: http://www.aiad.org.tr/wp-content/uploads/2017/01/AIAD_ABAlgisi_Rapor.pdf Erişim Tarihi: 15.09.2020.

Can, H. & Özen, Ç. (2005). *Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Dağdemir, E. (2013). Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Mevcut Durumu ve Geleceği. *Avrupa Birliği ve Türkiye İlişkileri*. Anadolu Üniversitesi Yayın No: 2994, Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1947.

European Communication Strategy. (2014). *Republic of Turkey Ministry of EU Affairs*. Erişim Adresi: https://www.ab.gov.tr/files/000etkinlikler/2014/10/iletisim_stratejisi_eng_kapak_eklenmis.pdf Erişim Tarihi: 15.09.2020.

Efe, H. & Kemahlı, F. (2016). *Erzincan Üniversitesi Öğrencilerinin Avrupa Birliği Algısı*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Göral, E., Özdemir, L., Yurtoku, E. S. & Dartan, M. (2014). *Üniversite Gençliğinde Avrupa Birliği Algısı: Marmara Üniversitesi 2004 ve 2014 Anketlerinin Bir Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Yayın No: 828, İstanbul: Avrupa Birliği Enstitüsü Yayın No:17.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2015). *Türkiye Kamuoyunda AB Desteği ve Avrupa Algısı*. Yayın No: 276, İstanbul.

İktisadi Kalkınma Vakfı. (2019). *Türkiye Kamuoyunda Avrupa Birliği Desteği ve Avrupa Algı Araştırması*, Yayın No: 307, İstanbul.

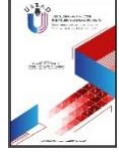
Küçükşahin, Ş. (2002). 'Uzun İnce' Yolda Son Durum 13 Mayıs 2002. Erişim Adresi: <http://arsiv.ntv.com.tr/news/152239.asp> Erişim Tarihi: 12.11.2020.

Nas, Ç. (2013). Türkiye'de Avrupa Birliği Algıları. *Yarım Asrın Ardından Türkiye AB İlişkileri: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. (Ed.). B. S. Akçay & S. A. Açıkmeşe. Ankara: Turhan Kitabevi. 503-532.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Avrupa Birliği'ne üyelik hedefi, Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli dış politika öncelikleri arasındadır. 31 Temmuz 1959 tarihindeki ortak üyelik başvurusundan bugüne kadar geçen süre içinde pek çok hükümet bu hedefi gerçekleştirme konusunda çalışmalar yapmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelerin başlamasıyla birlikte Türkiye kamuoyunu Avrupa Birliği'ne hazırlamak daha da önemli hale gelmiştir. Bir AB adayı ülke olarak Türkiye için AB'ye tam üyelik konusunda halkın desteğini almak gereklidir. AB'ye katılım müzakereleri kapsamında hazırlanan Türkiye'nin AB İletişim Stratejisi altında Türkiye kamuoyunun da üyeliğe hazırlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye kamuoyunun AB'ye verdiği desteğin ölçülmesi çok önemlidir. Son on yılda yapılan kamuoyu yoklamaları, ilişkilerdeki gerilimle paralel olarak, Avrupa Birliği'ne (AB) desteğin sürekli azaldığını göstermektedir. Bu araştırmanın temel amacı Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin AB ve Türkiye-AB ilişkileriyle ilgili düşüncelerini ortaya koymak ve elde edilen bulguları önceki araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırmaktır. Araştırmanın evrenini Kafkas Üniversitesine kayıtlı 20.000 öğrenci oluşturmaktadır. 01.05.2019-07.01.2019 tarihleri arasında yapılan araştırma, Kafkas Üniversitesi'nin bütün fakülte ve yüksek okullarından 384 öğrenciye uygulanmıştır. Elde edilen veriler, SPSS 13 programı ile analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler, önceki çalışmalarla karşılaştırılmış ve Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin AB üyeliğini destek oranının çok düşük çıktığı görülmüştür. "Türkiye, AB'ye üye olmalı mıdır?" sorusuna verilen yanıtlar incelendiğinde katılımcıların %31,8'i "evet" yanıtını verirken, "hayır" yanıtını verenlerin oranı %39,8 oranındadır. Kararsızların oranı da %22,1'dir. araştırmanın bulgularından biri de Kafkas Üniversitesi öğrencilerinin %59,9'u Türkiye'nin gelecekte AB'ye üye olamayacağını düşünmektedir. "Türkiye, AB'ye Ne Zaman Üye Olabilir?" sorusuna "hiçbir zaman" yanıtını verenler %59,9'luk yüksek bir oranla en büyük grubu oluşturmaktadır. Üye olabileceğine inanan katılımcıların %12,8'i 5 yıl sonra; %17,4'ü 10 sonra; %9,9'u da 15-20 yıl sonra üye olabileceğini düşünmektedir. Bu yüzden, başta toplumun en eğitimli kesimini oluşturan üniversiteler dahil olmak üzere AB üyeliğinin Türkiye için önemi ve faydalarının topluma daha fazla anlatılması, üniversitelerde bu konularda bilimsel toplantılar yapılması, üniversitelerde konuyla ilgili dersler konulması ve toplumun

her kesimini bilgilendirme faaliyetlerine önem verilmesi gibi önerilerde bulunmaktadır.

EXTENDED ABSTRACT: European Union membership bid, is among the most important foreign policy priorities of the Republic of Turkey. Since the joint membership application on July 31, 1959, many governments have worked to achieve this goal. With the start of negotiations on 3 October 2005 to prepare public opinion of Turkey to the European Union, it has become even more important. Opinion polls over the last decade show that, in line with the tension in relations, support for the European Union (EU) has been constantly decreasing. Public support is necessary for Turkey, as a EU candidate country for full membership to the EU. Within the context of the accession negotiations to the EU, under Turkey's EU Communication Strategy, the public opinion of Turkey should also be prepared for membership. In this context, it is very important to measure the support of the Turkish people to the EU. The main objective of this research is to reveal the Kafkas University students' opinions about the EU and Turkey-EU relations and compare the results obtained with the results of previous studies. The universe of the research consists of 20,000 students enrolled in Kafkas University. The research, conducted between 01.05.2019 and 07.01.2019, was applied to 384 students from all faculties and high schools of Kafkas University. The data obtained were analyzed with the SPSS 13 program. The data obtained were compared with previous studies and it has been observed that the rate of support for the EU membership of Kafkas University students is very low. "Should Turkey be a member of the EU?" When the answers given to the question are examined, 31,8% of the participants answered "yes", while the rate of those who answered "no" is 39,8%. The rate of undecided is 22,1%. Other one of the findings of this study is that 59,9 % of the students of the Kafkas University thinks Turkey will not be able to be member to the EU in the future. "When will Turkey be able to become member of the EU?" Those who answered "never" to the question constitute the largest group with a high rate of 59,9%. 12,8% of the participants who believe that they can become a member after 5 years; 17,4% after 10; 9,9% think that they can become a member after 15-20 years. Therefore, importance and the benefits of EU membership for Turkey should be further explained to the whole society including University youth, most educated part of the society and suggestions are made such as holding scientific meetings on these issues at universities, giving lectures on the subject at universities and giving importance to informing activities for all segments of the society.

**DUYUSAL PAZARLAMA PERSPEKTİFİNDEN KONAKLAMA
İŞLETMELERİNDE UYGULANAN DUYUSAL PAZARLAMA
UYGULAMALARININ MÜŞTERİ SADAKATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ**

THE EFFECT OF SENSORY MARKETING APPLICATIONS IN
ACCOMMODATION ENTERPRISES ON CUSTOMER LOYALTY FROM THE
PERSPECTIVE OF SENSORY MARKETING

ALİ ELİBOL

Öğr. Görevlisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Yeşilova İsmail Akın
Meslek Yüksekokulu, Seyahat-Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü,
Burdur/Türkiye.

Lecturer, Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Yeşilova İsmail Akın Vocational
School, Department of Travel-Tourism and Entertainment Services Division,
Burdur/Turkey.

aelibol@mehmetakif.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0414-1009

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.867280

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 24.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11.04.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Elibol, A. (2021). Konaklama
İşletmelerinde Uygulanan Duyusal Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Sadakati
Üzerindeki Etkisi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 408-489.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Günümüzde konaklama işletmeleri hem müşterilerine ulaşabilmek hem de müşterilerinde sadakat duygusunu oluşturabilmek için pazarlama kapsamında çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Uyguladıkları bu stratejilerin bir tanesi de duyusal pazarlama stratejisidir. Çünkü bu strateji müşterilerinin akıllarında işletmelerinin canlı kalabilmesini sağlayabilmektedir. Bu kapsam doğrultusunda da günümüz konaklama işletmeleri duyusal pazarlama stratejilerini etkin bir şekilde kullanmaya çalışmaktadırlar. Bu nedenle duyusal pazarlama müşterilerin görme, koklama, duyma, hissetme ve tatma duyu organlarına hitap ederek günümüzde etkili olan pazarlama stratejilerinden biri haline gelmiştir. Konaklama işletmeleri de müşterilerin bu beş duyu organına hitap ederek ve kendilerine özgü yöntemler kullanarak diğer işletmelere karşı hem üstünlük kurmaya hem de diğer işletmelerden farklı olmaya çalışmaktadırlar. Bu araştırmanın temel amacı Burdur ili Yeşilova ilçesinde yer alan Salda Gölü'ne gelen turistler üzerinde duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu kapsam doğrultusunda araştırmanın evrenini Burdur İli ve çevresindeki turizm potansiyel değerleri yüksek olan yerleri ziyarete gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Fakat günümüzde yaşanan Covid-19 salgını ve kısıtlamalar nedeniyle araştırmaya Salda Gölü'ne gelen 258 yerli turist dâhil edilmiştir. Araştırmada veriler nicel araştırmalarda kullanılan anket tekniğiyle ve kolayda örnekleme yöntemi ile 258 yerli turistle yüz yüze görüşülerek toplanmıştır. Toplanan veriler analiz programına aktarılarak ölçeğin boyutlarını oluşturabilmek için açımlayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra korelasyon, basit regresyon, çoklu regresyon, bağımsız örneklem T-testi ve tek yönlü Anova analizleri de yapılmıştır. Araştırmada ulaşılan temel sonuç duyusal pazarlama uygulamalarına ilişkin alt boyutlar olan dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyutlar ile müşteri sadakati önermeleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğudur. Ayrıca araştırmada müşteri sadakati ile duyusal pazarlama uygulamaları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, dokunsal boyutun kadınlarda erkeklere kıyasla daha önemli olduğu ve evli katılımcıların bekâr katılımcılara göre daha sadık olduğu sonuçlarına da ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duyu, Duyusal Sistemler, Duyusal Pazarlama, Müşteri Sadakati

Abstract: Currently, accommodation businesses apply various strategies within the scope of marketing in order to both reach their customers and generate a sense of loyalty in their customers. One of these strategies they implement is the sensory marketing strategy. In line with this scope, current accommodation businesses endeavor to use sensory marketing strategies effectively. Therefore, sensory marketing has become one of the effective marketing strategies today by appealing to the sight, smell, hearing, feeling and taste organs of customers. Accommodation businesses also try to be superior to other businesses and differ from other businesses by using their own methods that will appeal to these five senses of customers. The main purpose of this was to investigate the effect of sensory marketing practices on customer loyalty on tourists coming to Salda Lake located in Yeşilova district of Burdur province. In line with this scope, The universe

of the research consists of visitors who come to visit places with high tourism potential in Burdur Province and its surroundings. However, due to the current Covid-19 epidemic and restrictions, 258 local tourists who came to Lake Salda were included in the study. The collected data were transferred to the analysis program and after the exploratory factor analysis was performed to form the dimensions of the scale, correlation simple, multiple regression, independent sample T-test and one-way ANOVA analyzes were also carried out. The main result of the study is that there is a positive and significant relationship between the sub-dimensions of sensory marketing applications, which are the tactile, visual, auditory, gustatory and olfactory dimensions, and customer loyalty suggestions, and between customer loyalty and sensory marketing practices. In addition, in the study, it was found that there is a positive significant relationship between customer loyalty and sensory marketing practices, tactile dimension is more important in women than men and that married participants are more loyal than single participants.

Keywords: Sense, Sensory Systems, Sensory Marketing, Customer Loyalty

GİRİŞ

Pazarlama yaşayan bir canlı olgudur (İslamoğlu, 2010: 7). Çünkü geçmişte insanoğlun ihtiyaçlarını karşılamak ve gidermek için kendine yeterli geldikleri zamanlarda pazarlama olgusu söz konusu değilken daha sonraki yıllarda insanoğlu bu ihtiyaç ve gereksinimleri karşılamada kendi kendisine yetebildiği ev ekonomisinden çıkıp kendi kendilerine yetemedikleri sosyo-ekonomi düzenine geçmişlerdir (Çağlar ve Kılıç, 2010: 3). Bu geçiş ile pazarlama olgusu ortaya çıkmış ve günümüze kadar da araştırmacılar bu olgu üzerinde çalışmalar yaparak yeni teorilerle pazarlama olgusunun gelişimini devam ettirmişlerdir (Çağlar ve Kılıç, 2010: 3; İslamoğlu, 2010: 7). Bu nedenle pazarlama sadece ürünlerin veya hizmetlerin satılması değil daha geniş bir yelpazeye sahip hem süreçler hem de yaklaşımlar bütünüdür.

Bu yaklaşımlardan bir tanesi tüketicinin bir ürün veya hizmete karşı ilgili algısını, yargısını, kararını ve davranışlarını etkileyen pazarlama stratejisi (Krishna, 2016: 15) olan duyusal pazarlamadır. Duyusal pazarlamanın temel amacı müşterilerin duygularını harekete geçirmek ve müşteriler tarafından işletmenin sunmuş olduğu mal veya hizmetlerin satın alınmasını sağlayarak hem işletmenin markasının müşterilerin zihninde konumlanmasını hem de müşterinin işletme ile duyusal bir bağ kurmasını sağlamaktır (Kaplan, 2015: 85). Bu nedenle günümüz konaklama işletmeleri müşterilerinin beş duyu organlarına hitap edebilecek ve onlarda farklı duygular oluşturabilecek yeni stratejiler uygulamaktadırlar. Bu uyguladıkları stratejide müşterilerin beş duyusuna hitap eden duyusal

pazarlama uygulamasıdır. Bu uygulama sayesinde konaklama işletmeleri müşterilerine farklı duygular ve farklı deneyimler yaşatarak müşterileri ile işletmeleri arasında bir bağ oluşturmaktadırlar. Bu sayede de konaklama işletmeleri günümüzdeki yaşanan yoğun rekabet ortamında rakiplerine karşı üstünlük elde etmektedirler.

Bu araştırmanın temel amacı, Burdur ili Yeşilova ilçesinde yer alan Salda Gölü'ne gelen turistler üzerinde duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerindeki etkisini araştırmaktır.

DUYU VE ALGILAMA

İnsanoğlu merak etme yapısına sahip olduğu için var olduğu günden itibaren çevresindeki varlıkları araştırma, tanıma ve öğrenme çabası içerisinde. Bundan dolayı tanıma ve öğrenme eğilimi gösteren insanoğlu çevresindekileri anlayabilmek için duyusal bilgileri iki düzeyde işlemektedir. Bu işlemlerden ilki, beş duyu organlarından herhangi biri ile dışarıdan gelen ses, koku, tat, renk vb. uyarıcıların beş duyu organı aracılığıyla algılanması sonucu duyu organlarının ani tepkiler vermesi (Solomon vd., 2006: 37) olarak ifade edilen duyudur. Diğer işlem ise insanoğlunun çevresindeki uyarıcıları seçmesi, organize etmesi ve yorumlaması süreçlerini kapsayan (Çağlar ve Kılıç, 2005: 80) ve dış dünyayı tanıma ve anlamak (Özer, 2009: 2) olarak ifade edilen algılamadır. Bu iki işlem arasındaki en önemli fark ise duyu organları çevresindeki bilgileri toplama aracı olarak işlev görürken algılama ise daha sonra devreye girerek çevresindekileri tanıma ve anlam kazandırma işlevi görmesidir (Koç, 2008: 71 akt. Kahvecioğlu, 2018: 5). Bu nedenle müşterilerin düşünceleri dış uyarıcılarda gördüğü tasarımlardan, renklerden, hissettiği kokulardan, duyduğu seslerden ve temasta bulunduğu varlıklardan ve almış olduğu lezzetlerden etkilenmektedirler (Peck ve Childers, 2008: 193). Hatta Lindstrom beş duyu sisteminden bahsetmiş ve insanoğlunun düşüncelerini etkileyen ve çevresindekileri bilmesini sağlayan görme duyusunu diğer dört duyu sistemini geride bırakarak en etkili ve en güçlü duyu sistemi olarak ifade etmiştir (Lindstrom, 2007: 31). Bunun nedeni gözümüzden beynimize giden sinir sistemi yollarının kulağımızdan beynimize giden sinir sistemi yollarından 25 kat daha uzun olması ve gözümüzün beyin hücreleri içeren tek duyu organımız olmasıdır (Yeygel, 2010: 53). Bu nedenle günümüzdeki konaklama işletmeleri diğer konaklama işletmelerine hem üstünlük sağlamak hem de müşterilerin dikkatini çekmek ve müşteri sadakatini oluşturmak amacıyla işletmelerini estetik şekilde tasarlayıp dizayn ederek, renklendirerek ve ışıklandırarak görsellik boyutlarını oluşturmaktadırlar. İşitme duyu sistemi dış, orta ve iç kulaktan oluşan kulağımız vasıtası ile dışarıdan gelen ses dalgalarının

saptanması, ayırt edilmesi ve tanımlanması olarak ifade edilmektedir (Sertel ve Özkul, 2014: 131). Dolayısıyla dışarıdan gelen bir ses bireylerin düşüncelerini ve kararlarını etkileyerek bireyleri harekete geçirebilir. Örneğin arabesk bir müzik bireyde keder ve üzüntü oluştururken, daha canlı ve neşeli olan bir pop müzik ise bireye enerji vermektedir. Bu nedenle de konaklama işletmeleri kendilerine özgü müzik veya sesleri kullanarak müşterilerinin düşünce ve kararlarını etkileyebilir ve hatta daha sonra müşteriler o müzik veya sesleri duyduklarında müşterinin zihninde işletmenin canlanmasını sağlayabilir. Diğer duyu sistemi olan tat alma duyu sistemi, ağızımız vasıtasıyla sıvı veya katıların dilimizin üzerinde bulunan tat alıcı hücrelere temas ederek algılanması olarak ifade edilmektedir (Morgan, 2013: 235). Tatlar bireylerin beyninde bazı temel algılara neden olmaktadır. Bundan dolayı bu algıları konaklama işletmeleri kendine özgü kimliklerini oluştururken kullanmaları günümüzde konaklama işletmelerinin tat duyusu üzerine odaklanarak ayrı bir çaba sarf etmelerini zorunlu hale getirmiştir (Yeygel, 2010: 57). Koku duyusu sistemi ise, burnumuz vasıtası ile nesnelere yayılan koku zerreciklerinin burun zarı üzerindeki sinirlerde uyardığı his olarak ifade edilmekte ve koku alma duyular içinde en esrarengiz olanıdır (Morgan, 2013: 237). Çünkü koku alma duyusu aralıksız 24 saat boyunca devam eden ve bir ortamın iyi ya da kötü olduğunu hemen değerlendirebilen ilk tanımlayıcı mekanizmadır. Koku duyusu bireylerin günlük duyularının %75'ini etkilediği için bireyin hafızasında önemli bir rölede sahiptir (Kahvecioğlu, 2018: 16-17). Bu nedenle koku işlevsel bir özelliğe sahip olduğu için konaklama işletmeleri restoranlarında, otel odalarında, koridorlarında ve lobilerinde kendilerine has özel kokular kullanarak müşterilerinin duygularını etkileyebilir, beğenilerini arttırabilir, duygu ve heyecan yaşamalarını sağlayabilirler. Diğer dört duyu sisteminden çok daha farklı bir özelliğe sahip olan dokunma duyu sistemi ise, vücudun en büyük parçası olan derinin üzerindeki duyu parçacıklarının bir nesneye doğrudan temas etmesi sonucu ortaya çıkan his olarak ifade edilmektedir (İslamoğlu ve Altunışık, 2013: 135). Bu nedenle bireylerin bir objeden veya nesneden etkilenebilmesi için dokunma duyusu aracılığıyla o objeye veya nesneye dokunması gerekmektedir. Bu fiziksel temas sonucunda bireyde o obje veya nesneye karşı bir duygusal bağ oluşabilmektedir (Kaplan, 2015: 114). Bundan dolayı konaklama işletmeleri oda, lobi, restoran ve bar gibi bölümlerde kullanacakları nesnelere müşterilerinin fiziksel temas etmesi sonucunda otel ve kullanılan nesne ile bir bağ kurabilecek şekilde dizayn ederlerse müşteri sadakati açısından dokunma duyu sistemi önemli bir role sahip olmuş olacaktır. Özellikle hizmet sektöründe ortamın havası, ısı, yatak ve mobilyaların rahatlığı, zemin ve duvarların kaplaması gibi unsurlar

dokunma duyu sistemine yönelik olduğu için önem arz etmektedir (Yeniçeri, 2010: 169). Örneğin İngiltere’de Asta süpermarket zinciri birçok tuvalet kâğıdı markalarını ambalajlarından çıkararak müşterilerin dokunmasını sağlayıp müşterilere markalar arasında kıyaslama imkânı sunmuştur. Bu sayede firma kendi markalarının satışının artmasını sağlamıştır (Lindstrom, 2007: 311). Ayrıca dokunma duyusu müşterilere işletmenin kimliği, ürünlerin kalitesi, içeriği ve dayanıklılığı hakkında bazı mesajlar vermektedir (Yeygel, 2010: 60).

Bireyler duyum sistemlerinden gelen çıkarımlara dayanarak gerçeği algılama düzeylerine göre karar verip harekete geçmektedirler. Çünkü algılama sürecinin ilk aşaması olan duyum bireyin genel algılama sürecini etkilemektedir. Bu nedenle duyum aşamasında dışarıdan gelen görüntü, ses, tat ve koku gibi herhangi bir uyarıcı veya uyarıcılar duyu organlarına gelerek bireylerin ürün veya hizmet değerlendirmelerini önemli düzeyde etkileyebilmektedir (Shiffman ve Kanuk, 1994: 162). Bu kapsam doğrultusunda duysal uyarıcılar müşterileri ikna etmede ve müşteri sadakatini kazanabilmede en etkili yollardan biri olması sebebiyle konaklama işletmeleri en doğru ve en etkili olan duysal uyarıcıları kullandıklarından emin olmaları gerekmektedir.

DUYUSAL PAZARLAMA

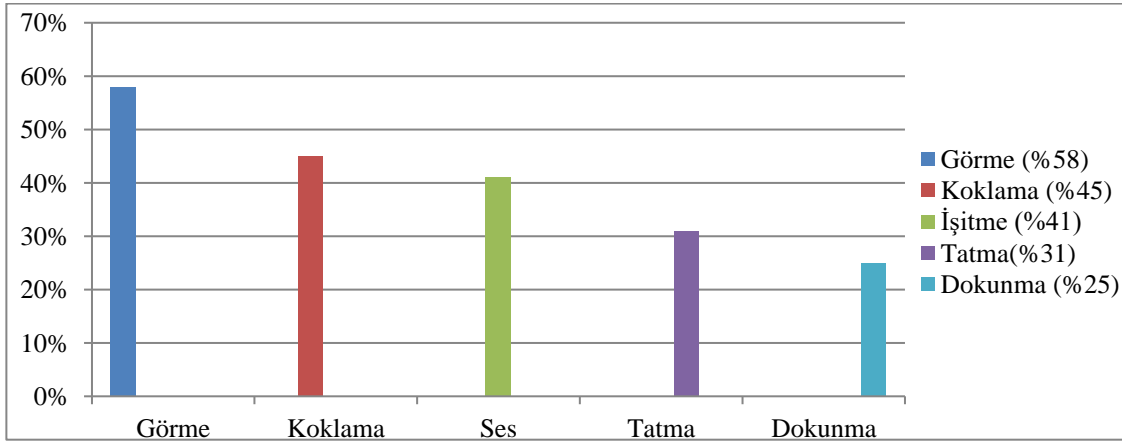
Son yıllarda konaklama işletmeleri müşterilerine geleneksel mal ve hizmetler sunsalar da müşterilerinin duygularını yakalayabilecek, duygularında izlenimler bırakabilecek ve müşterilere unutulmaz deneyimler yaşatabilecek hizmetler sunma arzusundadırlar. Bu arzularından dolayı konaklama işletmeleri duysal sistemleri yaratıcı, kışkırtıcı ve stratejik bir biçimde kullanmaya başlamaları (Stancioiu vd., 2014: 48) günümüzde duysal pazarlamayı yeni bir pazarlama anlayışı olarak ortaya çıkarmıştır. Özellikle Krishna müşterileri ikna edebilme ve müşterilerde sadakat duygusunu oluşturabilme açısından duyuların önemli olduğunu anlatmak, pazarlama alanında duyulara olan farkındalığı arttırmak ve eldeki mevcut bilgileri toplayarak duysal pazarlamayı, pazarlamanın alt disiplini yapmak arzusu ile 2008 yılında bir konferans düzenlemiştir. Krishna’nın düzenlediği bu konferanstan sonra duysal pazarlama daha kapsamlı şekilde araştırmacılar tarafından ele alınmaya başlanmıştır (Tomaş ve Barutçu, 2017: 151).

Bireyler çevresindeki nesnelere veya çevresinde gelişen olay veya olguları beş duyu organları ile algıladığı için bireyin çevresindeki sesler, koku veya resimler (görüntüler) bireyleri geçmişe götürebilir (Batı, 2018: 168).

Ayrıca bu duyular bireylerde korku, neşe, keder gibi farklı duygular oluşturarak tüketicinin duygularını etkileyebilir ve onu harekete geçirip onun herhangi bir ürün veya hizmeti satın alma kararında etki yaratabilir (Bati, 2018: 168). Bu nedenle duyusal pazarlamanın temel amacı müşterilerin duygularını harekete geçirerek müşteriler tarafından işletmenin sunmuş olduğu mal veya hizmetlerin satın alınmasını, işletmenin markasının müşterilerin zihninde konumlanmasını ve müşterinin işletme ile duygusal bir bağ kurmasını sağlamaktır (Kaplan, 2015: 85). Ayrıca duyusal pazarlama hizmet sektöründe sunulan hizmetin soyut kavramlarını sıcaklık, tasarım, koku ve ses gibi uyarıcıları kullanarak müşterilerin algılarını etkileyip müşterilerin bilinçaltı tetikleyicilerinin harekete geçmesini sağlamaktadır (Krishna, 2016: 142-147). Bundan dolayı duyusal pazarlama tüketicilerin satın alma eyleminde bulunması anında tüketicinin zihninde ne olup bittiğini, duyusal uyaranlara tüketicilerin zihinlerinin nasıl tepki verdiğini ve bunun sonucunda tüketicinin beyinde oluşan bu tetikleyicilerin tüketicilerin karar alma davranışlarına nasıl etki ettiğini araştırmaktadır (Genco vd., 2013: 8-9). Duyusal pazarlama ile ilgili olarak literatürde yapılmış çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Amerikan Pazarlama Derneği duyusal pazarlamayı, duyuların kullanılarak tüketicilerin duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyip tüketiciyi tahrik edip baştan çıkaracak bir pazarlama stratejisi (Amerika Pazarlama Birliği, Ama.org) olarak tanımlarken Krishna duyusal pazarlamayı tüketicilerin duyularını hedef alarak bu duyuları birleştirip daha sonra tüketicinin bir ürün veya hizmete karşı ilgili algısını, yargısını, kararını ve davranışlarını etkileyen pazarlama stratejisi olarak ifade etmiştir (Krishna, 2016: 15). Bu iki tanımları ve literatürde yer alan tanımları incelendiğinde duyusal pazarlamayı, tüketicilerin beş duyu sistemine hitap ederek tüketicilerin davranışlarını olumlu yönde etkileyerek mal ve hizmetlerin hem satın alınması hem de tüketici ile işletme arasında duygusal bir bağ oluşmasını sağlayan pazarlama stratejisi bütünü olarak ifade edilmektedir. Aslında Philip Kotler duyuların önemini daha erken fark ederek bir çalışmada mağaza atmosferinin tüketicilerin satın alma kararlarına etkisinin büyük olduğunu vurgulamasına rağmen duyusal pazarlama uzun yıllar araştırmacılar tarafından ihmal edilmiş ve daha sonra modern pazarlama çağında kendine yer bularak bu dönemde daha çok dikkatleri üzerine çekmiştir (Kotler, 1973: 50; Kalay, 2019: 7).

Günümüzde bir işletme müşterilerinin duyularına hitap etmek ve müşterilerine duygusal deneyimler yaşatmak istiyorsa beş duyuya hitap edecek bir pazarlama stratejisini belirlemelidir. Bu stratejiyi belirlerken stratejilerinde kullanacağı uyarıcıları, kanalları, araçları ve müşterilerinde

uyarmak istediği duyguları dikkatle seçmelidir. Özellikle işletmeler müşterilerinde sadakat oluşturmak ve bu sadakati gelecekte de sürdürebilmek için bütün duylara hitap edebilen bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Çünkü tüm duylara hitap edebilen bir uyarıcı, diğer uyarıcılara göre kendisini daha önce duyurma ve algılatma şansına sahiptir. Lindstorm (2007) duyların önemine Şekil 1’de değinmiş ve bir işletmenin müşterilerinin birden çok duyusuna hitap edebilmesi işletmenin müşteriler üzerindeki cezbedici etkisini arttıracaklarını ifade etmiştir (Lindstrom, 2007: 81).

Şekil 1: Beş Duyunun Önemi (Lindstorm, 2007)

Şekil 1’de görüldüğü gibi Lindstorm (2007) duysal pazarlamada müşterilerin satın alma kararları üzerinde %58’lik bir orana sahip olan görme duyusu, %25’lik bir orana sahip olan duyu ise dokunmadır. Bu nedenle bir işletme beş duyuya hitap edebilecek bir duysal pazarlama stratejisi tasarlayabilirse işletmenin lehine olacaktır (Lindstorm, 2007: 81). Günümüzde konaklama işletmeleri artan rekabet ortamında kendilerini rakiplerinden farklı kılabilmek için müşterilerin beş duyusuna yönelik çalışmalar yapmalıdır. Böylece konaklama işletmeleri müşterileri ile arasında duysal bir bağ kurarak işletmelerini müşterilerin zihninde konumlandırabilecek müşterilerinde sadakat duygusunu oluşturup gelecekte bu sadakatin sürdürülebilmesini sağlayabileceklerdir.

Duyusal pazarlamada pazar yaratma süreçlerine bakıldığında Şekil 1’deki beş duyunun önemi dikkate alınmakta ve bu temel unsurlar üzerine en etkili olan pazar yaratma stratejisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu stratejilerin başında görsellik, pazar yaratma stratejilerinde önemli derecede dikkat çekmektedir. Çünkü görme insan duyumlarının en güçlüsü olduğundan dolayı görsel pazarlamanın temelinde görselleştirme stratejik bir öneme sahiptir. Bu nedenle bir işletme markasının bilinirliğini yaratabilmek, markasının imajını oluşturabilmek, müşterilerinde duysal

deneyimlerini belirleyerek duygularına hitap edebilmek için resim, renk, tasarım, stil gibi farklı estetik unsurları diğer rakip firmalardan farklı bir özellik katarak kullanılmalıdır (Hulten vd., 2009: 19). Diğer bir pazar yaratma strateji ise bireyin duygularını etkileyen, okşayan ve ruh hallerini ortaya çıkaran ses unsurunun kullanıldığı işitsel pazarlamadır. İşitsel pazarlamanın temelinde işletmeler kendilerine özgü kullandıkları sesler ile müşterilerin işletmeyi diğer rakip işletmelerden ayırt edilebilirliğini sağlayabilmektedirler. Bu sayede işletmeleri ile müşteriler arasında duygusal bir bağ kurabilmektedirler. Ayrıca Esmailpour ve Zakipour 2016'daki çalışmalarında bir işletmenin markasını oluşturma aşamasında oluşturulan markanın müşteri zihninde daha iyi konumlandırılabilmesi aşamasında görme ve işitme duyusunun bir arada kullanılmasının daha etkili olduğunu vurgulamışlardır (Esmailpour ve Zakipour, 2016: 214). Bir başka pazar yaratma stratejisi, işletmelerin kendilerine özgü kullandıkları ve müşterilerde farklı duyguların ortaya çıkmasını sağlayan kokulardır. Kokusal pazarlamanın temelinde koku duygusunun güçlü etkisi kullanılarak müşterilerde farkındalık yaratmaktır. Özellikle gıda ve kozmetik sektöründe, otel ve konaklama işletmelerinde, avm'lerde, mağazalarda ve restoranlar gibi hizmet sektörlerinde markayı tanımlayıcı bir unsur olarak kendilerine has kokular kullanılmaktadır (Yeygel, 2010: 50). Bireyin tat alma tomurcuklarına hitap eden ve özellikle gıda ve içecek sektörü için önem arz eden diğer bir pazar yaratma stratejisi ise duyusal pazarlamanın tatsal bileşenidir. Çünkü tatsal pazarlamada doğrudan örnekleme yöntemi ile tatlar kullanılarak müşterinin duyguları pozitif yönde etkilenmeye çalışılmaktadır. Örneğin bir mağazada yiyecek veya içeceğin tattırılması markanın müşterilerin akıllarında olumlu yönde algılanmasını sağlamak ve satışını arttırmaktadır (Esmailpour ve Zakipour, 2016: 215). Çünkü tatlar bireyin duygusal deneyimleri ile bağlantılı olması bireyin ruh halini etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bu durum müşterilerin satın alma karar sürecini de etkileyebilmektedir (Matayeva, 2018: 35). Duyusal pazarlamada diğer dört duyu kadar güçlü etkiye sahip olan ve pazarlama alanında önem arz eden son pazar yaratma stratejisi ise duyusal pazarlamanın dokunsal bileşenidir. Çünkü görme sadece göz organı ile, işitme sadece kulak organı ile, tatma sadece ağız organı ile, koklama sadece burun organı ile algılanabilirken dokunma hissi ise vücudun tamamına yayılmıştır (Krishna, 2016: 125). Bu nedenle işletmeler vermek istediği mesajı güçlendirmek ve müşteri deneyimine farklı boyutlar katabilmek için dokunma duyusuna yönelik uyarıcıları kullanmaktadırlar (Yeygel, 2010: 60). Böylece dokunma duygusu hem müşterilerin bilinçaltında yatan merakı karşılamakta hem de

işletmenin ürününü farklı ve benzersiz kılarak müşterilerde değer yaratmaktadır (Batı, 2012: 213).

Literatür taraması sonucunda ulaşılabilen duysal pazarlama kapsamında yapılan araştırmalar ve sonuçlar:

Makale Çalışmaları:

Chebat ve Michon'un 2003'te yapmış oldukları araştırmada kullanılan duysal pazarlama boyutlarının tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve alışveriş mağazalarında kullanılan kokunun tüketicilerin duygularını etkileyerek tüketicilerin satın alma davranışları ve harcama yapma arzuları üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Lee ve Mahony'in 2005'de yapmış oldukları araştırmada 20 dış macununda kullanılan görsel uyarıcıların tüketici üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlanmış ve dış macununda kullanılan açık mavi rengin en ferahlatıcı, kapalı beyaz (off-whites) ve grimsi beyazın (grayish White) en az ferahlatıcı etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Raz vd. 2008'de yapmış oldukları araştırmada yenilikçi ürünlerin oluşturulmasına yardımcı olan operasyonel bir protokol oluşturmak için duysal pazarlama yaklaşımı, yani tüketicileri sürecin farklı aşamalarına dâhil etmek ve göstermek amaçlanmış ve tüketici tercihini yönlendiren ana faktörlerin renk yoğunluğu ile lezzet olduğu ve ürünün ambalaj boyutunun ve etiket türünün tüketici tarafından daha az dikkate alındığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Yeygel'in 2010'da yapmış olduğu araştırmada duyuların özellikle kurumsal markalama üzerindeki etkisi incelemek ve markaların örnek uygulamalarını değerlendirmek amaçlanmış ve duyuların kurumsal markalama üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Krishna'nın 2011'de yapmış olduğu araştırmada duysal pazarlama perspektifinden duysal tetikleyicilerin algılama, yargılama ve davranış üzerindeki etkisini incelemek ve duysal algı ile ilgili araştırmalara genel bir bakış açısı sunmak amaçlanmış ve duysal pazarlamada incelenmesi gereken çok alanın olduğu ve hala başka duysal ölçeklerin olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Örneğin koku, işitsel ve ihtiyaç ölçekleri gibi. Ayrıca duysal pazarlama perspektifinde tartışılması gereken birçok kavramında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin insan yargılarının neye göre şekillendiği veya hangi uyarıcıların bireylerin önyargılarında daha etkili olduğu ve farklı insanlar farklı insanlar tarafından uyandırılabilir mi? Agapito vd. 2012'de yapmış oldukları araştırmada kırsal alanlarda duysal pazarlama bileşenlerinin turist deneyimleri üzerindeki rolünü incelemek amaçlanmış ve beş duyunun turistlerin deneyim doğasını ve deneyim yoğunluğunu etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Wang ve Haizhong'un 2014'de yapmış oldukları araştırmada müşterinin sert dokunuşla

karşılaştırıldığında yumuşak dokunuşun daha toleranslı tüketici tutumuna yol açtığı ve duyusal pazarlama stratejisinin müşterilerde hizmet memnuniyetini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Shabgoush ve Wijayant'nin 2014'te yapmış oldukları araştırmada beş duyuya dikkat çekmek ve bu duyuların tüketici davranışları üzerindeki etkisi incelemek amaçlanmış ve görme, koku alma, duyma, dokunma ve tat duyularının uyarılması tüketici davranışlarını etkilediği ve özellikle beş duyunun aynı anda kullanılması tüketici davranışını daha çok olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Krishna ve Schwarz'nın 2014'te yapmış oldukları araştırmada hangi zihinsel aktivitelerin duyusal deneyime dayandığı, beynin bilgi işleme paradigmasının temel varsayımlarını özetlemek ve tüketicide içeriğe duyarlı algı, imge ve simülasyonun rolünü incelemek amaçlanmıştır. Erenkol ve Ak'ın 2015'te yapmış oldukları araştırmada tüketici algısında duyuların rolünü incelemek amaçlanmış ve duyusal pazarlamada kullanılan ses, tat ve dokunsal duyu bileşenlerinin satın alma kararlarında en etkili duyular olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tosun ve Elmasoğlu'nun 2015'te yapmış oldukları araştırmada duyusal markalamanın sadakat üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve duyusal markalamayı en başarılı yapan Coca Cola, Nutella ve Nescafe markalar olduğu ve marka sadakati üzerinde duyusal markalamanın pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Güzel'in 2015'te yapmış olduğu çalışmada duyusal faktörlerin hislerle ilişkilendirilerek tatil deneyimi üzerindeki etkisini ölçülmek ve bütünsel tatil deneyiminin satın alma sonrası müşteri eğilimlerine yönelik etkilerini incelemek amaçlanmış ve duyusal faktörlerin müşterilerin duygu ve hislerini etkilediği ve pozitif yüklü duygular/hisler ile gelecek müşteri eğilimleri arasında da anlamlı bir ilişki olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Krishna vd. 2016'da yapmış oldukları araştırmada reklamlarda kullanılan görsellerinin tüketici davranışları üzerindeki rolünü değerlendirmek amaçlanmış ve işitsel duyunun yani reklamlarda kullanılan müziğin tüketicilerin hafızasında etkili olduğu belirtilerek gelecekteki araştırmalar için duyusal pazarlama alanında araştırmalar için uygulama yöntemleri verilmiştir. Randhir'ın 2016'da yapmış olduğu araştırmada duyusal pazarlamanın tüketiciler üzerindeki etkisini analiz etmek amaçlanmış ve duyusal pazarlama bileşenlerinin özellikle KFC tüketicileri için tüketici satın alma davranışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, müzik gibi duyuları rahatlatıcı ve koklama gibi duyuları ise uyarıcı olarak gördükleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Gülmez'in 2017'de yapmış olduğu araştırmada Kahve Dünyası ve Starbucks markalarının beş duyuya nasıl hitap ettikleri ve tüketicilerin marka tercihi üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve katılımcılar Kahve Dünyası'nı tat ve dokunma duyuları açısından daha fazla önemserken; Starbucks'ı ise görme, koku ve

ses duyuları açısından daha fazla önemsedikleri, kadınlarda tat, koku ve ses duyuları Starbucks'ta öne çıkarken, dokunma ve görme duyuları Kahve Dünyası'nda ön plana çıktığı ve erkeklerde ise tat ve dokunma duyuları Kahve Dünyası'nda daha baskın iken, görme ve ses duyuları Starbucks'ta daha baskın olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada tüketicilerin markaya ait mağazalara gitme düzeyleri arttıkça, marka tercihlerinde duyuların etkisinin arttığı sonucu saptanmıştır. Bozpolat'ın 2017'de yapmış olduğu araştırmada beş duyu organı dikkate alınarak duyusal faktörlerin tüketici tercihleri üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve işletme sahipleri hem satışlarını artırmak hem de müşteri sadakati yaratmak için mağazalarında görsel, işitsel, koku, dokunma ve hissetme ile ilgili atmosferik unsurlara yer vermeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Metin vd. 2017'de yapmış oldukları araştırmada duyusal deneyimlerin etkinlik tatmini üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve stadyumun görsel, işitsel ve tatsal deneyimlerin etkinlik tatmini üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkarken kokusal ve dokunsal deneyimlerin etkinlik tatmini üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada etkinlik tatminin spor tüketim davranışları üzerinde pozitif yönde güçlü bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Erenkol'un 2017'de yapmış olduğu araştırmada işletmelerin uyguladıkları duyusal markalama stratejilerini ve uyguladıkları stratejilerin marka farkındalığı üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve marka farkındalığı ile duyusal markalama arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca demografik özellikler arasında gelir ve cinsiyet değişkenlerinin duyusal markalama ile marka farkındalığı arasındaki ilişkiyi farklılaştırıcı bir etkiye sahip olmadıkları sonucu saptanmıştır. Aslan vd. 2017'de yapmış oldukları araştırmada yiyecek ve içecek işletmelerinin duyusal pazarlama farkındalıklarını belirlemek ve işletmelerin kullandıkları duyusal pazarlama uygulamalarını incelemek amaçlanmış ve işletme sahibi ve yöneticilerin duyusal pazarlama ve stratejileri hakkında bir bilgiye sahip olmadıklarına rağmen bu stratejileri uyguladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada yiyecek ve içecek işletmelerinin en çok görsel ve dokunsal kısmen tatsal ve düşük düzeyde işitsel ve kokusal pazarlama stratejilerini uyguladıkları sonucu saptanmıştır. Tomaş ve Barutçu'nun 2017'de yapmış oldukları araştırmada birden fazla duyuya hitap eden yumuşatıcı ürünüde görsel bir uyarıcı olarak kullanılan siyah ambalaj renginin, kokunun yoğunluk beklentisi, kokunun yoğunluk algısı ve çamaşırların yumuşaklık beklentisi etkilerini incelemek amaçlanmış ve yumuşatıcı ürünüde kullanılan siyah ambalaj renginin; kokunun yoğunluk beklentisi üzerinde etkisi olduğu ama ambalaj içindeki yumuşatıcının kokusunun yoğunluk algısı

ve çamaşırların yumuşaklık beklentisi üzerine herhangi bir etkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fahrur ve Wijayanti'nin 2018'de yapmış oldukları araştırmada duyuusal pazarlamada kullanılan beş duyu uyarımın müşteri sadakati üzerindeki etkisini ve marka deneyiminin buna nasıl aracılık ettiğini incelemek amaçlanmış ve deneyimsel pazarlama, müşteri sadakati ve müşteri deneyiminin birbiri ile ilişkili bir üçgen oluşturduğu ve duyuusal pazarlama bileşenlerinin müşteri sadakatini ve tüketici deneyimini olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Ifeanyichu ve Peter 2018'de yapmış oldukları araştırmada insan duyularının ve duyuusal ipuçlarının sürekli müşteri olma isteği arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada fast food restoranlarına müşteri sadakatini üzerinde etkili olan duyuusal ipuçlarının nasıl uygulayabileceklerini gösterebilmekte amaçlanmış ve beş duyunun (koku, dokunma, tat, görme ve ses) müşteri üzerinde muazzam ve güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nadanyiova vd. 2018'de yapmış oldukları araştırmada duyuusal pazarlamanın marka değeri üzerindeki etkisini incelemek için çeşitli yabancı ve yerli yazarlardan konuyla ilgili literatür taraması sağlamak amaçlanmış ve yazarlar, müşterilerin sadakatini sağlamak ve yenilerini kazanmak için marka değerini oluştururken duyuusal pazarlama stratejilerini kullanmanın faydalı olduğu ve duyuusal pazarlamanın marka değeri üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada başarılı bir marka oluşturabilmek ve kullanıcılar tarafından marka ile ürünün olumlu algılanması açısından da duyuusal pazarlamanın önemli etkisi olduğu sonucuna saptanmıştır. Klaus vd. 2018'de yapmış oldukları araştırmada tüketicilerin duyuusal algısını ölçmek için bütünsel bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Bu ölçek görsel, akustik, dokunsal, koku alma ve tat algısı olarak beş boyut olarak duyuusal algı ürün seti (SPI) olarak tasarlanmış ve pazarlama yöneticilerine tüketiciyi anlamak, ürün tasarımı ve marka iletişimi için önemli bilgiler verilmiştir. Kara ve Temiz'in 2018'de yapmış oldukları araştırmada beş yıldızlı bir termal otelin duyuusal markalama bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmış ve bağlılık etki puanı değerlerine göre araştırmaya katılan katılımcıların tesisin en fazla görme duyusuna hitap ettiğini ifade etmişler ve bunu sırayla dokunma, ses, tat ve koku duyuları takip etmiştir. Ayrıca araştırmada bağlılık etki puanı değerleri de katılımcıların tesiste kalış süreleri, daha önce tesiste konaklama yapma sayıları ve konaklama sektörünü kullanma sıklıklarına göre her bir duyu için artış veya azalış gösterdiği sonucuna saptanmıştır. Güven'in 2018'de yapmış olduğu araştırmada süpermarket ve hipermarketlerde kullanılan duyuusal pazarlama öğelerini (görme, işitme, koku alma, dokunma ve tatma) incelemek amaçlanmış ve süper-hipermarketlerin görsel unsurlarla daha

çok ilişkilendirildiği, katılımcılar süper-hipermarketin kokusundan etkilendiklerini ve araştırmayla çalınan müziğin koku kadar etkili olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada katılımcıların ürünlere dokunmak istedikleri ve bunun nedenini de ürünlerin kalitelerini değerlendirmek amacıyla yaptıkları sonuçları saptanmıştır. Son olarak araştırmada katılımcıların mağazadan ayrılmalarına en çok neden olan faktörün kalabalık ve koku olduğu sonucu da saptanmıştır. Kalay ve Sümer'in 2019'da yapmış oldukları araştırmada beş duyunun tüketici tercihleri ve demografik değişkenler ile ilişkisini incelemek amaçlanmış ve duyu pazarlama ile tüketici tercihleri arasında ilişki olduğu ve tüketicilerin çeşitli demografik değişkenlere bağlı olarak duyu pazarlama faaliyetlerinden farklı düzeylerde etkilendikleri sonuçlarına ulaşılmıştır. Akılıbaş'ın 2019'da yapmış olduğu araştırmada duyu uyarıcıların tüketici davranışları algısı üzerindeki etkisi incelemek ve duyu pazarlamanın önemini açıklamak amaçlanmış ve beş duyunun (ses, koku, tat, dokunsal ve görsel) pazarlama stratejilerinde önemli olduğu ve tüketici davranışları algısı üzerinde de önemli bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Olivia vd. 2019'da yapmış oldukları araştırmada çevrimiçi ortamın duyu organlarını nasıl etkilediğini ve duyu pazarlama teorilerinin çevrimiçi ortamda tüketici davranışlarını nasıl etkilediğini göstermek amaçlanmıştır. Araştırmanın temel amacı ise duyu pazarlamayı tanıtmak ve çevrim içi bağlamlarda duyu pazarlamanın rolü ile ilgili gelecekteki araştırmalara yardımcı olmaktır. Araştırmada sonuç olarak duyu seçicilerin dijital ortamlar için bir liste sunulmuş ve pazarlamacıların çevrimiçi ortamlarda tüketicilerin duyu yönlerini etkileyecek yönleri ve yenilikleri vurgulamıştır. Helmeffalk 2019'da yapmış olduğu araştırmada mağazalarda uygulanan duyu pazarlama uygulamalarının tüketicinin satın alma davranışları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu incelemek amaçlanmış ve perakende atmosferindeki çoklu duyu ipuçlarının, bir arabulucu olarak tüketicinin satın alma davranışını açıkça etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca duyu pazarlamada kullanılan çoklu sinyallerin (işitsel, dokunsal, kokusal, görsel) tüketicinin satın alma davranışlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna saptanmıştır. Bıswas vd. 2019'da yapmış oldukları araştırmada denge, duruş ve hareket duyusunu oluşturan vestibüler sistemi altıncı duyu olarak adlandırarak duyu pazarlamanın sınırlarını genişletip etkilerini incelemek amaçlanmış ve duruşla ilgili vestibüler duyuların gıda tadı algılarını etkilediği, ayakta dururken yemek yiyen tüketiciler hoş ve lezzetli yiyecek ve içeceklerin tadını daha az olumlu yönde değerlendirmişler ve daha az tüketmişlerdir. Ayrıca tüketicinin duruşunun tat algısı üzerinde etkisi olduğu sonucuna saptanmıştır. Satti vd. 2019'da yapmış oldukları

araştırmada restoranlarda uygulanan duyusal pazarlama ile hizmet kalitesi arasındaki ilişkinin müşteri memnuniyeti üzerindeki rolünü incelemek amaçlanmış ve gençlerin duyusal uyarıcılara daha fazla ilgi duyduğu, duyusal pazarlama bileşenleri ile hizmet kalitesinin birleştiği restoranların daha büyüleyici olduğu ve bu tip restoranların müşterilerde tekrar gelme isteği oluşturduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada tüketicilerin eğitim durumlarının restoran beğenilerinde önemli etkiye sahip olduğu ve eğitim düzeyleri yüksek olan tüketicilerin duyusal pazarlama bileşenlerini kullanan restoranlara daha fazla ilgi duyduğu sonucuna saptanmıştır. Jang ve Lee'nin 2019'da yapmış oldukları araştırmada duyusal pazarlama görme, koku, ses, tat ve dokunma bileşenlerinin sürdürülebilir müşteri arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmış ve görme ile hâkimiyet arasında, ses ile uyarılma, tat ile hâkimiyet, tat ile uyarılma, dokunma ile hâkimiyet, dokunma ile uyarılma arasında istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada zevk ve akışın davranışsal niyetler üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna saptanmıştır. Yoganathana vd. 2019'da yapmış oldukları araştırmada görsel, işitsel ve dokunsal duyuların çevrimiçi ortama uyarılmasına odaklanılmış ve çevrimiçi dokunma hissini teşvik etmek için dolaylı bir yaklaşım hazırlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada iki model belirlenmiştir. For consumers with high (ALTBIO) görsel ve işitsel uyarıcıların tüketicide algılanan marka etiğine aracılık ettiği, Need for Touch (NfT) ise dokunsal uyarıcılarda sadece NfT yüksek olan tüketiciler için önemli bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Lv vd. 2020'de yapmış oldukları araştırmada duyusal izlenimlerin hedef sadakat üzerinde oynadığı rolü incelemek amaçlanmış ve çevrim içi olumlu duyusal izlenimlerin sadakat üzerinde olumlu bir etkiye sahipken olumsuz duyusal izlenimlerin sadakat üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu ve duyusal izlenimlerin sadakat üzerinde ayırt edilebilir bir güce sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Bütün ve Ertürk'ün 2020'de yapmış oldukları araştırmada duyusal markalamada beş duyunun tüketici tutumları üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve bilişsel yönlü tutumların tüketicilerin tercihleri üzerinde daha çok etkili olduğu ve duygusal ile davranışsal yönlü tutumlarında da önemli bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Sarıbaş ve Demir'in 2020'de yapmış oldukları araştırmada turizm araştırmalarında çeşitli alanlarda kullanılan duyuların kullanımı üzerine bir araştırma yapmak amaçlanmış ve duyuların turizmde kullanılmadığı ve duyusal pazarlama, duyusal markalaşma, duyusal turizm deneyimi ile turizmde duyu kullanımı gibi kavramlar kullanılarak yeni yaklaşımların geliştirildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Balıkoğlu vd. 2020'de yapmış oldukları araştırmada turistlerin duyusal deneyim memnuniyeti ve yöresel yiyecek

deneyimi arasındaki ilişkinin incelenmesi ve daha sonra bu faktörlerin daha sonraki yıllarda tüketicilerin davranışlarında nasıl bir etkiye sahip olduğunu incelemek amaçlanmış ve baklavaya ilişkin duysal deneyimden memnun olan turistlerin yöresel yiyecek deneyimlerinin de olumlu yönde olduğu ve bu deneyimlerin tüketiciler üzerinde tekrar satın alma, diğer tüketicilere tavsiyede bulunma davranışları ile pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tez Çalışmaları:

Imram'ın 1999'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duysal pazarlama uygulamalarının müşteri üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve renk ile görünüm özelliklerinin katılımcılar tarafından diğer dış etkenlerden daha çok önemli olduğu ve tatlılarda kullanılan renkler ile görünüm özelliklerinin müşterilerin kalite algıları ve satın alma güdeleri üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Thakkar'ın 2008'de yapmış olduğu doktora tez çalışmasında alışveriş merkezi ortamlarının ve internet alışveriş ortamlarının tüketici kararlarına etkilerini incelemek amaçlanmış ve tüketicilerin internet üzerinden değerlendirmeler yaparken bir ürünün duysal nitelikler üzerindeki üstünlüğünü değerlendiremedikleri, ürünleri daha çok olumsuz yönde değerlendirdikleri fakat ürünü fiziksel mağazalarda ise daha çok olumlu yönde değerlendirmeler yaptıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca bu sonuçlar doğrultusunda dokunma hissinin tüketicilerin satın alma kararlarında etkili olduğu sonucu saptanmıştır. Hwang'ın 2009'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında izleyicilerin canlı spor etkinlikleri ve yerel destinasyonlar arasındaki duysal görüntü algısını ölçebilmek için güvenilir ve geçerli bir ölçek geliştirmek amaçlanmıştır. Araştırmacı, araştırma sonucunda beş faktörlü (görüntü, ses, koku, yiyecek ve içecek uyumlu) bir ölçek geliştirmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda duysal kavramsallaştırmanın sporseverlerin zihninde görüntü uyumunun mümkün olduğu sonucu saptanmıştır. Elder'in 2011'de yapmış olduğu doktora tez çalışmasında görsel ve sözel bilginin insan üzerindeki etkisini araştırmak amaçlanmış ve bilişin hem kasıtlı hem de daha otomatik seviyelerde duysal algıları etkilediği ve tüketici davranışları üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca duysal uyarıcıların kullanıldığı reklamın etkisinin standart satın alma öncesi tutum ve niyetlerin çok ötesine geçtiği ve gerçek tüketimi etkilediği sonucuna da ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda araştırmacı reklamların görsel uyarıların çok ince manipülasyonları yoluyla niyetlerimizi değiştirebileceğini sonucunu ifade etmiştir. Agapito'un 2013'te yapmış olduğu doktora tez çalışmasında kırsal kesimlerde uygulanabilecek duysal pazarlama boyutlarının turist

deneyimleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada bireylerin olumlu ve unutulmaz bir turist deneyimi yaşamalarında duyusal boyutun önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kırsal kesimde turistik deneyimlerin pazarlanmasında duyusal uyaranların kullanılması bu kırsal kesimlerin turistler tarafından daha fazla tercih etmelerin üzerinde de olumlu etkiye sahip olduğu sonucu saptanmıştır. Rodrigues'ın 2014'te yapmış oldukları doktora tez çalışmasında Duyusal boyutların marka duygusallığı ve marka değeri üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve marka duygusallığı için duyusal stratejilerin yalnızca değer üretme sürecinde kullanılması gerektiği, marka duygusallığı, bir yapı olarak, hizmet sunumunun odak noktasında marka değerinin önemli bir itici gücü olduğu ve marka deneyimleri ve dolaylı olarak CBBE marka duygusallığını doğrudan etkilediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Neema'nın 2015'te yapmış olduğu doktora tez çalışmasında müşterilerin fiziksel ortamın kalitesini nasıl algıladıklarını belirlemek ve duyusal pazarlamanın müşteri sadakati üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve müzik, aroma, tat ve konsept, müşterilerde oteli yeniden ziyaret etmek için duygusal/psikolojik davranışlar geliştiren kolektif bir ortam yarattığı, restoranın müşterilerine renklendirme gibi sunduğu görsel efektlerin, aydınlatma ve dekorun müşterilerin kendilerini özel hissettirdiği, hafızalarında bir iz bıraktığı, otel ve restoran hakkındaki düşüncelerinde büyük bir etkiye sahip olduğu ve duyusal pazarlama boyutlarının (kokusal, görsel, işitsel, dokunsal ve tatsal) müşteri sadakati üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Cesim'in 2015'te yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında yeni bir kavram olan psikonörobioyokimya'yı açıklamak ve yiyecek ve içecek işletmeleri pazarlamasında etkisi olan psikonörobioyokimyasal faktörlerin tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve yiyecek ve içecek işletmelerinin hem tüketicilerin memnuniyetlerini sağlayabilecek hem de işletmenin amacına uygun menü oluşturabilecekleri yiyecek ve içecek işletmeleri pazarlanmasında psikonörobioyokimya yaklaşımı tablosu oluşturulmuştur. Ayrıca araştırma sonucunda nöropazarlama bilimi çeşitli araçlar kullanarak ve kendine özgü tekniklerle satın alma kararını ve tüketici davranışlarını etkileyebildiği sonucu saptanmıştır. Krey'in 2016'da yapmış oldukları doktora tez çalışmasında duyusal pazarlama boyutlarının farklı ortamlarda ve farklı sensör stimülasyon seviyelerinde tüketicileri nasıl etkileyebileceğini ve insanların çevredeki duyusal uyarıcılara nasıl tepkiler vereceğini incelemek amaçlanmış ve tüketiciler yüksek veya düşük yoğunluklu duyu ortamlarında algısal ve bilişsel görevleri yerine getirdikleri ve farklı ortamların farklı faydalar sağladığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada katılımcıları yüksek veya düşük duyum ihtiyacı olarak

sınıflandırmak için yeni bir ölçek geliştirilmiştir. Yozukmaz'ın 2016'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında Muğla ili Bodrum ilçesinde yer alan beş yıldızlı otellerin duyusal pazarlama uygulamalarını incelemek amaçlanmış ve araştırma dâhilindeki otellerin misafirlerin duyularını etkileyen stratejilere başvurdukları, uyguladıkları duyusal pazarlama stratejilerinden görselliğin olduğu ve bu stratejiyi uygulayan otellerin bu pazarlama stratejisine önemli ölçüde bütçe ayırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Demiray'ın 2016'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duyusal öğelerden olan ses, renk ve ışık faktörlerinin tüketicilerin satın alma davranışları ve kalite algıları üzerindeki etkilerini amaçlanmış ve mağaza atmosferi oluşturulurken duyusal öğelerin kullanılması tüketicilerin kalite algısını, satın alma davranışlarını etkilediği ve özellikle müziğin farklı tarzlarda ve farklı tempolarda kullanılması tüketicilerin davranışları üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Peker'in 2017'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duyusal markalamanın tüketicilerin marka algılarındaki rolünü ve demografik faktörler üzerindeki farklılıkları incelemek amaçlanmış ve duyusal markalamanın tüketicilerde pozitif yönde bir tutum oluşturduğu ve gruplar arası anlamlı bir farkın olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Pramudya'ın 2018'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında el hissi dokunma ipuçlarının duyusal algı ve duygusal tepkiler üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmış ve daha yüksek sıcaklıktaki içecekler soğuk havalarda olumlu duygularla karakterize edildiği, el hissi dokunuşu ve tat ipuçları arasında da pozitif bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada katılımcılar paslanmaz çelik malzemenin ekşi tat, keten liftlerinden yapılmış malzemenin tuz ile ilişkilendirildiği sonuçlarına da ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada daha kalın ve daha kaba malzemelerin olumsuz duygularla pozitif olarak ilişkili olduğu, ince ve pürüzsüz malzemelerin yüksek uyarılma ve olumlu duygular ile pozitif yönde ilişkili olduğu, sunulan kahvenin (havlu, keten veya paslanmaz çelik) karton (kontrol) ile karşılaştırıldığında hem duygular hem de duyusal özellikler açısından farklı algılandığı ve dokunmatik ipuçlarının ürün değerlendirmesinde önemli olduğu sonuçları saptanmıştır. Onar'ın 2018'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında perakende sektörü mağaza yöneticileri ile görüşülerek duyusal pazarlama bileşenlerinin ülkemizdeki uygulamalarını ortaya koymak amaçlanmış ve araştırmanın yapıldığı on mağazadan bir kısmının bilinçli, bir kısmının ise bilinçsiz bir şekilde duyusal pazarlama stratejisini uyguladığı, duyusal pazarlama stratejilerinin müşteri üzerinde pozitif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu ve duyusal pazarlama stratejilerinin müşteri memnuniyeti üzerinde oldukça önemli olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada müşterilerin satın alma

esnasında duyusal pazarlama stratejilerinden de etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Griguer'in 2018'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duyusal pazarlama stratejilerinin tüketici davranışları üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve duyuların tüketici davranışı üzerindeki pozitif yönlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada duyusal uyarıcıların tüketicinin duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkilerini etkilediği ve bireysel değişkenlere bağlı olarak koku ve müzik gibi uyarıcıların satın alma davranışı üzerinde etkili olduğu sonuçları saptanmıştır. Mateyev'in 2018'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında tekstil sektöründe faaliyet gösteren mağazaların kullandıkları duyusal pazarlama stratejilerinin (duyma, koku, görme ve dokunma) tüketicilerin üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmış ve bir mağazada çalınan müziğin türü, ritim, ses düzeyi, hoş kokuları, çalışanların dış görünümü, mağazanın düzeni ve estetiği tüketicilerin davranışlarını ve mağaza tercihlerini etkilediği, dokunma duyusunun gruplara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu ve koklama duyusunun gruplara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermezken duyma duyusunun gruplara göre anlamlı bir farklılığın olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Çakaröz'ün 2018'de yapmış olduğu doktora tez çalışmasında duyusal markalama uyarılarının hızlı tüketim mallarını satın alan tüketicilerin yeniden satın alma kararı üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve hızlı tüketim malların çok satın aldıkları ürünler; yiyecek kategorisinde çikolata, içecek kategorisinde gazlı içecekler, kişisel bakım kategorisinde sabun ve temizlik kategorisinde çamaşır deterjanı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada hızlı tüketim mallarından kişisel bakım grubunda en çok dokunsal ve kokusal uyarıcıların, yiyecek grubunda en çok kokusal ve tatsal uyarıcıların, temizlik grubunda en çok kokusal ve görsel uyarıcıların ve içecek grubunda ise en çok işitsel ve kokusal uyarıcıların tüketicileri etkilediği sonuçları saptanmıştır. Ek olarak araştırmada dokunma, görme, işitme, koklama ve tatma duyularının her birinin ayrı ayrı tüketicilerin hızlı tüketim mal gruplarını yeniden satın alma kararlarında olumlu yönde etkili olduğu sonucu saptanmıştır. Doğan'ın 2018'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında English Home ve Özdilek firmalarının duyusal pazarlama uygulamalarını incelemek amaçlanmış ve duyusal pazarlamanın, marka sadakati yaratmada üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kahvecioğlu'nun 2018'de yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında Bodrum'da faaliyet gösteren beş yıldızlı otellerde uygulanan duyusal pazarlama stratejilerinin müşteri sadakati üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve otel işletmelerinde uygulanan dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal duyusal

pazarlama boyutlarının müşteri sadakati üzerinde olumlu yönde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kamaran'ın 2019'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duyuşal pazarlama stratejilerinin müşterilerin karar verme süreçleri üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve sürükleyicilik faktörünün en önemli duyuşal olay olduğu, marka tecrübesinin ise duyuşal olaylar üzerinde önemli etkiye sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada marka deneyiminin marka kişiliği üzerinde ve marka kişiliğinin marka bilinirliği üzerinde etkili olduğu sonucu saptanmıştır. Yeliz'in 2019'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duyuşal markalama stratejilerinden koku duyuşunun cinsiyete bağılı olarak kalite, fiyat ve satın alma rızasını incelemek amaçlanmış ve koku markalamasının kadın ve erkek tüketicilerin fiyat, kalite ve satın alma rızası üzerinde etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada koku duyuşunun fiyat, kalite ve satın alma davranışı üzerinde kadınlarda pozitif yönde erkekler de ise negatif yönde istatistiki olarak anlamlı olduğu sonucu saptanmıştır. Çanakçı'nın 2019'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında nöromarketing'in (duyuşal pazarlama) kalite, toplam kalite alanında kullanılması durumunda kalite algısında ortaya çıkan kazanımların incelenmesi amaçlanmış ve kalitenin tüketicinin beklenti ve isteklerini karşıladığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada ürünlerin fiyatlarının yüksek olması tüketicilerin kalite algılarında pozitif bir etkiye sahip olduğu, bilinçaltı testinde kola içeceğinin tadından çok markanın kalite algılarını etkilediği ve çorba deneyinde ise firmanın logosunun ve ambalaj şeklinin tüketicilerin dikkatini çekmediği ve satın alma isteği oluşturmadığı sonuçları da saptanmıştır. Atıcı'nın 2019'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında beş boyutlu (tat alma, koku, görme, dokunma ve işitme) bir deneyim oluşturarak beş duyuşunun marka değeri üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmış ve Coca-Cola'nın duyuşal pazarlamada beş duyuşal pazarlamayı etkili kullanarak üstün bir marka değeri yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Kalay'ın 2019'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duyuşal pazarlamanın; tüketici satın alma tercihleri üzerindeki etkisini ve demografik değişkenler ile olan ilişkisini incelemek amaçlanmış ve tüketicilerin cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim durumlarının duyuşal pazarlama faaliyetlerinden etkilenme düzeyleri arasında farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aydemir'in 2019'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında hava yolu işletmelerinin uygulamış olduğu duyuşal pazarlama stratejileri ile tüketici kazanımı arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmış ve duyuşal pazarlama stratejilerinin tüketici kazanımı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada Pegasus ve Türk Hava Yolları'nın uygulamış olduğu duyuşal pazarlama stratejileri müşterileri tutma

sonuçlarında farklılık gösterdiği bu nedenle Türk Hava Yolları'nın müşterilerinin genellikle şirkete sadık olduğunu fakat Pegasus müşterilerinin şirkete sadık olmadıkları sonucu saptanmıştır. Öztel'in 2019'da yapmış olduğu yüksek lisans tez çalışmasında duygusal pazarlamada slogan kullanımının önemini incelemek amaçlanmış ve duygusal bağ oluşturma sürecinde, slogan mesajının hedef kitleye ulaşmasında model kullanımının önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada sloganların marka inşasında önemli unsurlardan bir tanesi olduğu sonucu saptanmıştır.

MÜŞTERİ SADAKATI KAVRAMI VE YAKLAŞIMLARI

Teknolojinin gelişmesi pazarlama alanında müşterilerin ürün veya hizmetlere daha kolay bir şekilde ulaşmasına ve ürün ve hizmetleri karşılaştırabilmesine imkân vermesi işletmeler arasında yoğun bir rekabet ortamını ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu yoğun rekabet, işletmeleri pazarda yeni stratejiler uygulamaya yöneltmiş ve böylece pazarlama dünyasında müşteri sadakati kavramı önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle hizmet sunan sektörlerde müşteri sadakati kavramı büyük öneme sahiptir (Pullman ve Gross, 2004: 558-559). Bu nedenle önem kazanan müşteri sadakati üzerine literatürde birçok araştırmaya rastlamak mümkündür. Literatürde yer alan bu araştırmalar incelendiğinde müşteri sadakatinin temelini müşterinin duyduğu derin bir bağlılık oluşturmaktadır. Bu derin bağlılık herhangi bir işletmeye, mal ve hizmete ortama (atmosfere) veya satıcıya karşı olabilmektedir. Müşteri sadakati üzerine literatürde yer alan bazı tanımlar ise;

- Oliver müşteri sadakatini müşterinin bir ürün veya hizmeti gelecekte de sürekli satın alması ya da müşterinin tekrar o ürün veya hizmeti satın almak için derin bağlılık duyması olarak ifade etmiştir. (Oliver, 1999: 34).
- Odabaşı ve Barış, müşteri sadakatini müşterilerin gereksinimlerini karşılamak için aynı işletmeyi veya markayı tercih etme arzusu olarak ifade etmektedirler (Odabaşı ve Barış, 2010: 20).
- İslamoğlu ve Altunışık ise müşteri sadakatini bir işletmeden sürekli ürün veya hizmet alma eğiliminde bulunma arzusu ya da devamlı aynı markayı satın alma isteğinde bulunulması olarak ifade etmektedirler (İslamoğlu ve Altunışık, 2013: 5).
- Hassan ve Iqbal'e göre müşteri sadakati müşterinin herhangi bir markaya ya da işletmeye olan düşkünlüğü olarak ifade etmektedirler (Hassan ve Iqbal, 2016: 729).
- Bayuk ve Küçük'e göre müşteri sadakati müşterinin başka alternatiflerinde mevcut olduğu bir ortamda, belirli bir işletmeye

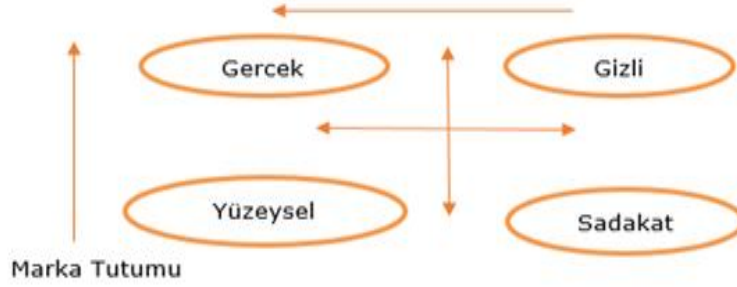
veya satıcıya yönelik içten ve samimi duyduğu istek olarak ifade etmişlerdir (Bayuk ve Küçük, 2007: 287).

- Özer ve Günaydın'a göre müşteri sadakati müşterilerin herhangi bir işletmeye karşı duydukları olumlu duyguları, mal veya hizmeti yeniden satın alma davranışı ve işletmeyi çevresindeki kişilere önermesi eğilimi olarak ifade etmişlerdir (Özer ve Günaydın, 2010: 132).

Günümüzde müşterileri potansiyel müşteriler haline getirebilmek için müşteri sadakati işletmeler açısından son derece önemlidir. Bu nedenle günümüzde müşterilerin beklentilerini ve gereksinimlerini yakından takip eden işletmeler müşteriler ile birebir ilişkiler kurmanın müşterilerde sadakat duygusunu oluşturma noktasında büyük bir önem arz ettiğini bildiklerinden dolayı müşterilerin mal ve hizmetleri tekrar satın alınmasında büyük öneme sahip olan bu sadakat duygusunu oluşturabilmek için müşteri profillerine göre stratejiler oluşturmaktadırlar (Odabaşı, 2017: 15). İşletmelerin müşterilerini memnun etmek ve müşterilerinde sadakat duygusunu oluşturabilmek için uyguladıkları birtakım stratejiler ise; müşteri profilini iyi belirlemek ve tanımak, müşteri ile yakın ilişkilerde bulunmak, müşteriye iyi dinlemek ve anlamak, müşterilerden gelen geri bildirimlere önem vermek ve beklemeden hemen cevap vermek, eleştirilerden, şikâyetlerden, öneri veya tavsiyelerden yeni stratejiler geliştirmek, müşterilerin gereksinimlerini karşılayan mal ya da hizmet tasarımları geliştirmek ve sadece satışa odaklanmak değil satış sonrası hizmetlere de odaklanmaktır (Kanat, 2003: 63-71).

Sadakatin derecesi her müşteride aynı değildir. Çünkü müşteri sadakati birbirini takip eden ve birbirini tetikleyen aşamalar silsilesidir. Bu nedenle bir müşteri sürecin farklı bir aşamasında iken diğer bir müşteri ise diğer bir aşamasında olabilir (Knox, 1998: 733). Bu süreçler davranışsal, tutumsal ve karma süreçler veya yaklaşımlardır. Davranışsal sadakat yaklaşımının temelinde müşterinin satın alma eylemini tekrar etmesidir (Altıntaş, 2000: 32). Bu nedenle davranışsal sadakat yaklaşımı bir müşterinin satın aldığı markayı yeniden satın almaya yönelik sergilediği davranış ya da ilgisidir (Uncles vd., 2003: 16). Tutumsal müşteri sadakatinin temelinde ise müşterinin bir işletmeye karşı bağlı olmasıdır. Bu yaklaşımda müşteri işletmeden alışveriş yapmasa bile işletmeye karşı sadık kalarak işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmesi söz konusudur (Tuğrul, 2009: 9). Son yaklaşım olan karma müşteri sadakati yaklaşımının temelinde ise, davranışsal müşteri sadakati ile tutumsal müşteri sadakatini birbirine entegre ederek hem müşterinin işletmenin mal veya hizmetlerini

yeniden satın alma eğilimini tekrar etmesi hem de işletmeye karşı oluşturduğu bağlılık eğilimi ile işletmeyi çevresindeki kişilere tavsiye etmesi yer almaktadır (Çatı ve Koçoğlu, 2008: 172). Bu üç yaklaşım açısından müşteri sadakat düzeyleri ise dört farklı düzeyde karşımıza çıkmaktadır. Bu düzeyler Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Müşteri Sadakati Düzeyleri (Dick, A. S. & Basu, K. 1994)

Şekil 2'de gerçek sadakat, müşteride oluşan en yüksek sadakat düzeyidir. Günümüzdeki işletmeler müşterilerini ellerinde tutabilmek ve müşterilerinde güçlü bir sadakat duygusunu oluşturabilmek istedikleri en ideal düzeydir. Bu düzeydeki amaç müşterilerin işletmenin diğer rakip işletmelere karşı üstünlüklerini ve farklılıklarını algılamalarını sağlayarak müşterilerin işletmeye karşı tutumlarını olumlu düzeyde artırabilmektir. Gizli sadakat düzeyi ise müşterilerin işletmeye karşı olumlu bir eğilim içerisinde oldukları fakat sürekli satın alma eğilimi içerisinde olmadıklarıdır. Müşterilerin işletmeye karşı ilgisiz kaldıkları ve herhangi bir eylemde bulunmadıkları düzey ise yüzeysel sadakattir. Bu düzeydeki müşteriler çevresindeki kişilerin tavsiyelerine veya çıkarlarına göre zaman zaman işletmelere sadık olup işletmelerden mal veya hizmet satın alabildikleri gibi kolaylıkla rakiplerin i tercih ederek onların mal veya hizmetlerini de satın alma eğilimi gösterebilmektedirler. Son düzey ise, müşterilerin işletmenin mal veya hizmetlerine karşı satın alma davranışlarının en düşük olduğu sadakatin olmadığı düzeydir (Dick ve Basu, 1994: 102).

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Müşterilerin istek ve ihtiyaçlarının soyut varlıklar ile giderildiği turizm sektörü müşteri odaklı olması nedeniyle beş duyunun önem arz ettiği bir sektördür. Bu nedenle günümüzdeki konaklama işletmeleri müşterilerinde sadakat duygusunu oluşturabilmek için duyusal pazarlama stratejilerini etkili biçimde kullanmaya çalışmaktadır. Çünkü yerli veya yabancı müşterilerin tatil sürelerinde en çok vakit geçirdikleri yerler konakladıkları

oteller olduğundan dolayı otel işletmeleri yerli veya yabancı turistlerin beş duyusuna da hitap ederek işletmeleri ile müşteriler arasında bir bağın oluşmasını sağlayabilmek için çaba sarf etmektedirler.

Günümüzde Türkiye'nin Maldivler'i olarak Türkiye turizminde marka bir destinasyon haline gelen Burdur İl'ine bağlı Yeşilova ilçesinde bulunan Salda Gölü'ne yaz aylarında yoğun bir ziyaretçi akışı olmaktadır (Elibol, 2020: 187). Bu nedenle bu araştırmanın amacı Burdur ili Yeşilova ilçesinde yer alan Salda Gölü'ne gelen turistler üzerinde duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerindeki etkisini araştırmaktır. Bu kapsam doğrultusunda Salda Gölü'ne gelen 258 yerli turist ile yüz yüze görüşülerek nicel araştırmalarda kullanılan anket tekniğiyle veriler kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Araştırmaya başlamadan önce literatür taraması yapılmış ve ulaşılabilen çalışmalar incelenerek araştırmanın yöntemi belirlenmiştir. Daha sonra araştırmada kullanılan anket formu incelenen bu araştırmalarda kullanılan anket formlarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Araştırma kapsamı ve amacı doğrultusunda oluşturulan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerden birincisinde dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal duyusal pazarlamanın alt boyutlarını ölçmek için toplam 26 önerme yer almaktadır. İkinci bölümde ise müşteri sadakatini ölçmek için 6 önerme yer almaktadır. Son bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacı ile 6 önermenin yer aldığı demografik bilgiler bölümü bulunmaktadır. Hazırlanan bu anket formu sayesinde elde edilen veriler sosyal bilimlerde kullanılan SPSS 22.00 programında analiz edilmiş ve analiz sonucunda duyusal pazarlama uygulamalarına ilişkin alt boyutlar olan dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyutlar ile müşteri sadakati önermeleri arasında ve müşteri sadakati ile duyusal pazarlama uygulamaları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlar kapsamında günümüzdeki konaklama işletmeleri kendilerine özgü oluşturdukları koku, tat, tasarım gibi müşterilerin beş duyu organlarına hitap edecek duyusal pazarlama stratejilerini etkin bir şekilde uygularsa hem rakipleri karşısında üstünlük kuracaklar hem de işletmelerini tercih eden müşterilerinin sadakatini kazanmış olacaklardır.

Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

Duyusal pazarlama boyutlarının müşterilerin tercihleri müşteri sadakati üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik olan bu çalışmanın ana kütlesini Batı Akdeniz bölgesinde yer alan Burdur İli 'ne ziyarete gelen yerli turistler oluşturmaktadır. Maliyet ve zaman kısıtlamalarının yanında

günümüzdeki Covid-19 salgınından dolayı Burdur İli genelinde bir araştırma yapılamamıştır.

Araştırma Modeli

Günümüzde duyusal pazarlama uygulamalarına yönelik birçok niceliksel çalışma yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda araştırmacılar farklı yöntemler kullanmakta ve farklı sektörler üzerinde duyusal pazarlama uygulamalarının müşteriler üzerinde etkilerini belirlemeye çalışmışlardır. Bu araştırmada da otel işletmelerinde farklı duylara hitap eden duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın modelinde çalışmanın bağımlı değişkeni müşteri sadakati olup bağımsız değişkenler duyusal pazarlama ve duyusal pazarlamanın alt boyutlarıdır. Ayrıca araştırmada araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerin belirlenmesi amacıyla cinsiyet, medeni ve eğitim durumları, aylık gelir düzeyi, tatil yapma amacı ile yaş grupları değişkenleri de yer almaktadır. Araştırmada yer alan dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyut bağımsız değişkenlerde yer alan yirmi altı önermenin otel işletmelerinde duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerindeki etkisini ortaya çıkarması beklenmektedir (Tosun ve Elmasoğlu, 2015: 98; Kara ve Temiz, 2018: 466, Kahveci, 2018: 76).

Şekil 3. Araştırma Modeli

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma modeli dikkate alınarak, araştırmanın amacına uygun araştırmada test edilmek üzere duyusal pazarlama uygulamalarına dayalı olarak on üç tane hipotezler aşağıdaki gibi geliştirilmiştir. Hipotezler geliştirilirken Yozukmaz'ın 2016'daki, Kahvecioğlu'nun 2018'deki yapmış oldukları çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu hipotezler:

- H₁ Konaklama işletmelerinde duyusal pazarlama uygulamaları müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

- H₂ Konaklama işletmelerinde dokunsal boyut müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₃ Konaklama işletmelerinde görsellik boyut müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₄ Konaklama işletmelerinde işitsel boyut müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₅ Konaklama işletmelerinde tatsal boyut müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₆ Konaklama işletmelerinde kokusal boyut müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₇ Katılımcıların duyuşal pazarlama uygulamalarına ilişkin değerlendirmeleri ile cinsiyetleri arasında farklılık bulunmaktadır.
- H₈ Katılımcıların duyuşal pazarlama uygulamalarına ilişkin değerlendirmeleri medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.
- H₉ Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
- H₁₀ Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri ile medeni durumları arasında farklılık bulunmaktadır.
- H₁₁ Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri ile eğitim durumları arasında farklılık bulunmaktadır.
- H₁₂ Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri ile yaş grupları arasında farklılık bulunmaktadır.
- H₁₃ Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri ile tatil yapma amaçları arasında farklılık bulunmaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın ana kütlesi Batı Akdeniz bölgesinde yer alan Burdur İli'ne ziyarete gelen yerli turistler oluşturmaktadır. Araştırmada evrenini oluşturan katılımcıların özellikleri benzer ve homojen olması durumunda olasılıklı olmayan tekniklerden kolayda örnekleme kullanılabilir (Gürbüz ve Şahin, 2018: 131). Bu nedenle araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu hazırlanmış ve kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu üç bölümden oluşturulmuştur. Anketin birinci bölümünde otel işletmelerindeki duyuşal pazarlama uygulamalarını belirlemek amacıyla 26 önerme bulunmaktadır. Bu bölümdeki 26 önerme Md. Saffer Uddin'nin 2011 yılında duyuşal markayı ölçmek amacıyla kullandığı ölçekten uyarlanmıştır. Ölçekte yer alan bu 26 önerme beş duyuya hitap eden dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal duyuşal pazarlama boyutlarını içermektedir. Anketin ikinci bölümünde müşteri sadakatini ölçmek için 6 önerme bulunmaktadır. Bu 6 önerme Kahvecioğlu'nun 2018'de yapmış olduğu

çalışmadan uyarlanmıştır. Bu iki bölümde yer alan toplam 32 önerme çoktan seçmeli 5'li Likert Ölçek (Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum) ile ölçülmeye çalışılmıştır. Son olarak hazırlanan anket formunun üçüncü bölümünde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 6 önerme bulunmaktadır.

Evren ve Örneklemin Belirlenmesi

Araştırmanın ana kütlesini Burdur İli ve çevresindeki turizm potansiyel değerleri yüksek olan yerleri ziyarete gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Maliyet, zaman ve 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ilk kez ortaya çıkan Covid-19 virüsünün Türkiye'de de görülmeye başlaması ve Covid-19 virüsünün salgın haline gelmesinden dolayı salgınla mücadele kapsamında devlet tarafından alınan önlem ve kısıtlamalar (Elibol, 2020: 178) nedeniyle Burdur İli'nin turizm potansiyeli arz eden tüm bölgelerini ziyaret eden yerli turistler ele alınamamıştır. Bu nedenle Burdur İli'ne bağlı Yeşilova ilçesinde bulunan ve günümüzde Türkiye'nin Maldivler'i olarak markalaşan ve yaz aylarında yoğun bir ziyaretçi akışına sahip olan Salda Gölü'ne ziyarete gelen yerli turistler araştırmaya dâhil edilmiştir. Salda Gölü'nü ziyarete gelen 258 yerli turiste yüz yüze anket tekniği uygulanmıştır. Çalışmada bu noktanın seçilmesinin nedeni Türkiye'nin farklı illerinden gelen ve demografik faktörleri farklı olan yerli turistlerin Salda Gölü'ne daha çok uğradıkları gözlemlenmiş ve bu değerlendirmeden hareketle Salda Gölü'ne ziyarete gelen yerli turistlerin araştırma için daha verimli olacağı düşünülmüştür.

Araştırmada iki örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Birinci örnekleme yöntemi alan örnekleme yöntemidir. Bu örnekleme yönteminde Burdur İli'nin turizm potansiyeli arz eden bölgeler belirlenmiş ve zaman, maliyet ve Covid-19 salgını kısıtlamalarından dolayı Salda Gölü ele alınmıştır. Bu örnekleme yönteminde ise Salda Gölü'nde kolayda örnekleme yöntemi ile nihai örnekleme birimine ulaşmak hedeflenmiştir.

Örnek hacmi belirlenirken göz önüne bulundurulması gereken bazı önemli faktörler bulunmaktadır. Bu önemli faktörler, çalışma için alınan kararın önemi, çalışmanın özellikleri, çalışmada kullanılacak olan değişken sayısı, çalışmada kullanılacak olan analizlerin özellikleri ve kaynak sınırlamalardır (Elibol, 2020: 104). Bu nedenle bu araştırmada da en yüksek örneklem seçilmeye çalışılmıştır. Aşağıda belirtilen formülden yararlanılarak kabul edilebilir hata %6, evren büyüklüğü Burdur Turizm İl Müdürlüğü'nden alınan bir önceki yıla ait 2019 yılında Salda Gölü'ne gelen toplam ziyaretçi sayısı 1.795.032, güven seviyesi %95 olarak alınmış ve sonuç olarak örneklem hacmi 258 katılımcı olarak belirlenmiştir.

Yeterli sayıda örnek hesaplamasında aşağıdaki formülünden yararlanılmıştır.

$$n = \frac{N(pq)Z^2}{(N-1)E^2 + (pq)Z^2}$$

Verilerin Analiz Yöntemi

Araştırmada analize elverişli 258 anket formu SPSS 22.0 for Windows paket programı ile analiz edilmiştir. Bu program yardımıyla anket ölçeğinin güvenilirliğini ve geçerliliğini belirlemek için Cronbach Alpha analizinden yararlanılmıştır. Daha sonra frekans analizi, varimax rotasyonu kullanılarak açımlayıcı Faktör analizi, Korelasyon analizi, Basit ve Çoklu Regresyon analizi, T-testi ve Anava analizlerinden yararlanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2018: 259-334).

- Güvenilirlik Analizi: Anket formunda kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla Cronbach Alpha Testinden yararlanılmıştır.
- Frekans Analizi: Katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek amacıyla frekans analizi ve yüzde dağılım yönteminden yararlanılmıştır.
- Faktör Analizi: Anket formunda kullanılan ölçeklerin boyutlarını belirleyebilmek amacıyla varimax rotasyonu kullanılarak açımlayıcı Faktör analizinden yararlanılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi faktör analizi yapılan ölçeğin yapı geçerliliği hakkında bilgi veren analizdir (Ural ve Kılıç, 2005: 253).
- Korelasyon Analizi: Anket formundaki ölçekler arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla Korelasyon analizinden yararlanılmıştır.
- Regresyon Analizi: Araştırma hipotezlerini test etmek ve bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki etkiyi ölçmek amacıyla Regresyon analizinden yararlanılmıştır.
- T-Testi: Araştırmada normal dağılım gösteren katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için iki değişkenli gruplarda T-testinden yararlanılmıştır.
- Anova Analizi: Araştırmada normal dağılım gösteren katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık olup olmadığını tespit etmek için ikiden fazla gruplarda tek yönlü varyans (Anova) analizinden yararlanılmıştır. Araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediğini tespit etmek için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır.

BULGULAR

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Araştırmaya katılan 258 katılımcıdan elde edilen verilerin analizleri için sosyal bilimlerde kullanılan SPSS 22.0 sürümü paket programı kullanılmıştır. Anket formunun güvenilirlik analizi yapılırken Cronbach Alpha modelinden yararlanılmıştır. Anketin birinci bölümündeki dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyutlarındaki ve ikinci bölümündeki müşteri sadakati ölçeğindeki önermelere yapılan güvenilirlik analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 2’de verilmiştir.

Anket Boyutları	Cronbach's Alpha	Kriter Sayısı
Dokunsal Boyuttaki Değişkenlerin Güvenilirlik Analizi	,887	6
Görsel Boyuttaki Değişkenlerin Güvenilirlik Analizi	.900	10
İşitsel Boyuttaki Değişkenlerin Güvenilirlik Analizi	.844	3
Tatsal Boyuttaki Değişkenlerin Güvenilirlik Analizi	,829	3
Kokusal Boyuttaki Değişkenlerin Güvenilirlik Analizi	,825	4
Müşteri Sadakati Ölçeği Değişkenlerin Güvenilirlik Analizi	,959	6
Duyusal Pazarlama Ölçeğine Dair Güvenilirlik Analiz	,850	26
Anketin Formunun Güvenilirlik Analizi	,869	32

Tablo 1: Anket Boyutu Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Tablo 1’ de anket boyutlarının istatistiksel güvenilirliği Cronbach Alpha yöntemi ile sınanmıştır. Cronbach's Alpha katsayısına bağlı olarak bir ölçeğin güvenilirliği $0,00 < a < 0,40$ ise ölçek güvenilir değil, $0,40 < a < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük, $0,60 < a < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir ve $0,80 < a < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir şeklinde yorumlanabilir (Bayram, 2019: 194-195). Tablo 1 incelendiğinde anketin dokunsal boyuttaki önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0, 887 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80 < a < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir. Görsel boyuttaki önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0, 900 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80 < a < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. İşitsel boyuttaki önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0, 844 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80 < a < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. Tatsal boyuttaki önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0, 829 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80 < a < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. Kokusal boyuttaki önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0, 825 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80 < a < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek olduğu söylenebilir. Müşteri sadakati önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0, 887 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80$

$\alpha < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. Duyumsal pazarlama önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0,850 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80 < \alpha < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir. Son olarak Tablo 1 incelendiğinde anketin formu tüm önermelerin bulunduğu ölçeğin Alpha değeri 0,850 olarak bulunmuştur. Bu değer, $0,80 < \alpha < 1,00$ arasında olduğu için bu boyutun ölçek güvenilirliğinin yüksek derecede olduğu söylenebilir.

Demografik Özelliklerle İlgili Sonuçlar

Araştırmaya katılan 258 cevaplayıcının demografik özelliklerine ait verileri aşağıdaki Tablo 2'de verilmiştir.

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Erkek	122	47,3
Kadın	136	52,7
Medeni Durum	Frekans	Yüzde (%)
Evli	160	62
Bekâr	98	38
Yaş Grubu	Frekans	Yüzde (%)
18-29	90	34,9
30-39	92	35,7
40-49	60	23,3
50-59	14	5,4
60 ve üstü	2	,8
Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
İlköğretim-Ortaöğretim	40	15,5
Lise	157	60,9
Ön Lisans	22	8,5
Lisans	19	7,4
Lisansüstü	20	7,8
Aylık Gelir	Frekans	Yüzde (%)
2.500 ve altı	105	40,7
2.501-3500	102	39,5
3.501-4500	28	10,9
4.500 ve üstü	23	8,9
Amaç	Frekans	Yüzde (%)
Dinlenmek	76	29,5
Eğlenmek	90	34,9
Yeni Yerler Gezip Görmek	71	27,5
Diğer	21	8,1
N	258	100

Tablo 2: Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Bulgular

Yukarıdaki Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan katılımcıların %47,3'ünü erkekler, %52,7'sini kadınlar oluşturmaktadır. Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde 160 katılımcının evli, 98 katılımcının ise bekâr olduğu Tablo 2'de görülmektedir. Ayrıca Tablo 2'de araştırmaya katılan katılımcıların %15,5'i ilköğretim ve ortaöğretim, %60,9 lise, %8,5'i

ön lisans, %7,4 lisans ve %7,8 lisansüstü mezunudur. Katılımcıların yaş grupları incelendiğinde 90 katılımcı 18-29 yaş aralığında, 92 katılımcı 30-39 yaş aralığında, 60 katılımcı 40-49 yaş aralığında, 14 katılımcı 50-59 yaş aralığında ve 2 katılımcı 60 yaş üstüdür. Katılımcıların aylık gelirleri incelendiğinde %40,7'si 2.500 ve altı, %39,5'i 2.501-3.500, %10,9'u 3501-4.500 ve %8,9'u 4.500 TL ve üstü aylık gelir düzeylerine sahiptirler. Son olarak Tablo 2 incelendiğinde 76 katılımcının amacının dinlenmek, 90 katılımcının amacının eğlenmek, 71 katılımcının yeni yerler gezip görmek ve 21 katılımcının amacının bunların dışında olduğu görülmektedir.

Önermeler		Ortalama	Mod	Standart Sapma	
Dokunsal	Boyut	Tercih edeceğim otelin havalandırma ve klima sistemi mükemmel ayarlanmalı ki kendimi hiç rahatsız hissetmemeliyim.	4,78	5	,503
		Tercih edeceğim otelin odasındaki yatak çok rahat olmalı ki çok huzurlu ve rahat uyumalıyım.	4,83	5	,472
		Tercih edeceğim otelin odalarındaki mobilyaların dokusu yumuşak olmalı ve kendimi evimde gibi hissettirmelidir.	4,79	5	,544
	Dokunsal	Tercih edeceğim otelin genel alanlarındaki (restoran, bar ve lobi) mobilyaların kumaşı ve dokusu oldukça konforlu olmalıdır.	4,86	5	,454
		Tercih edeceğim otelin restoran ve barındaki masa ve sandalyeler çok rahat olmalı ki hiç kalkmak istemeyeyim.	4,64	5	,648
		Tercih edeceğim otelin havlu, sabun, şampuan ve terlik gibi kişisel ürünleri hem şık hem de kullanışlı olmalı ki kendimi özel hissetmeliyim.	4,74	5	,541
Görsel	Boyut	Tercih edeceğim otelin restoran ve barları çok şık dekore edilmelidir.	4,71	5	,555
		Tercih edeceğim otelin aydınlatması etkileyici ve görkemli olmalıdır.	4,59	5	,661
		Tercih edeceğim otel odalarının dizaynı beklediğim standartların üstünde olmalıdır.	4,63	5	,631
		Tercih edeceğim otelin lobisi beni cezbedecek şekilde dizayn edilmelidir.	4,64	5	,648
		Tercih edeceğim otelin yiyecek ve içeceklerinin sunumu görsel olarak harika olmalıdır.	4,59	5	,631
	Görsel	Tercih edeceğim otelin bar kısmı çok şık dekore edilmiş olmalıdır.	4,64	5	,610
		Tercih edeceğim otelin bahçe peyzajı harika olmalıdır.	4,63	5	,606
		Tercih edeceğim otelin restoranı çok şık dekore edilmiş olmalıdır.	4,64	5	,578
		Tercih edeceğim otelin dış mimarisi daha önce kaldığım ve gördüğüm otellerden daha sıra dışı olmalıdır.	4,63	5	,625
		Tercih edeceğim otelin internet sitesi görsel olarak beni cezbederse o oteli tercih etmemde çok etkili olur.	4,60	5	,659
	Tercih edeceğim otelde çalan müzikler beni tamamen tatilde hissettirmelidir.	4,53	5	,744	

	Tercih edeceğim otelin DJ performansı harika ve müzikleri çok hoşuma gidecek şekilde olmalıdır.	4,55	5	,705
	Tercih edeceğim otelin kendisine has fon müziğini nerde duysam bana tercih ettiğim oteli hatırlatmalıdır.	4,52	5	,728
Tatsal Boyut	Tercih edeceğim otelin yiyeceklerinin tatları damağıma göre olmalıdır.	4,58	5	,657
	Tercih edeceğim otelin spesiial kokteylinin tadı damağımda kalmalıdır.	4,59	5	,599
	Tercih edeceğim otelin yiyecek ve içeceklerinin sunumu iştah açıcı olmalıdır.	4,67	5	,541
Kokusal Boyut	Tercih edeceğim otelin özel olarak kendine has kokusunu başka bir yerde duyumsadığım zaman bana o oteli hatırlatmalıdır.	4,74	5	,562
	Tercih edeceğim otelin restoranındaki ve barındaki koku iştah açıcı olmalıdır.	4,74	5	,582
	Tercih edeceğim otelin lobisindeki koku beni daha en baştan cezbetmeli ve o oteli tercih ettiğim için beni mutlu hissettirmelidir.	4,79	5	,492
	Tercih edeceğim otelin odalarındaki ve koridorlarındaki koku beni huzurlu bir ortamda olduğumu hissettirmelidir.	4,76	5	,519
Sadakat Boyut	Bu özelliklere sahip bir oteli kesinlikle çevremdeki ve diğer kişilere tavsiye ederim.	4,52	5	,586
	Çevremdeki ve diğer kişileri bu özelliklere sahip bir oteli ziyaret etmeleri için teşvik ederim.	4,51	5	,656
	Bu özelliklere sahip bir otelde tekrar konaklamayı düşünürüm.	4,47	5	,723
	Diğer otellerin fiyatları daha cazip olsa da bu özelliklere sahip bir oteli tercih ederim.	4,39	5	,802
	Bu özelliklere sahip bir otelle ilgili olumlu düşüncelerimi başkalarına anlatırım.	4,49	5	,713
	Bu özelliklere sahip bir otelle ilgili olumlu düşüncelerimi sosyal medyada paylaşıyorum.	4,47	5	,690

Tablo 3. Ölçek Boyutlarının Ortalama-Mod ve Standart Sapma Değerleri

Faktör Analizi ve Anket Boyutları

Araştırmada Korelasyon analizi, Regresyon analizi, T-testi ve Anova analizleri yapılmadan önce araştırmalarda çok sayıda madde üzerinden madde sayısından daha az sayıda alt boyutlar ile çalışma olanağı tanıyan (Gürbüz ve Şahin, 2018: 318) ve faktör analizi yapılan ölçeğin yapı geçerliliği hakkında bilgi veren (Ural ve Kılıç, 2005: 253) açımlyıcı faktör analizi, duyusal pazarlama ölçeğinde yer alan 26 önermenin indirgenmesi ve bu önermeleri ortak bir anlam taşıyan boyutlar altında toplayabilmek amacıyla uygulanmıştır. Açımlyıcı faktör analizinin yapılabilmesi için katılımcı sayısının yeterli olup olmadığını saptamak için Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değerine bakılmış ve bu değer 0,70 değerinin üzerinde 0,871 olarak bulunduğu için araştırma için iyi bir değer olarak kabul edilmiştir. Duyusal pazarlama uygulamaları boyutları için uygulanan açımlyıcı faktör analizi sonuçları aşağıdaki Tablo 4'de gösterilmiştir.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy							,871	
Bartlett's Test of Sphericity		Approx. Chi-Square						4613,283
		df						325
		Sig.						,000
Önermeler		Faktör Yükleri						
		F1	F2	F3	F4	F5		
Doküsal Boyut	Tercih edeceğim otelin havalandırma ve klima sistemi mükemmel ayarlanmalı ki kendimi hiç rahatsız hissetmemeliyim.	,813						
	Tercih edeceğim otelin odasındaki yatak çok rahat olmalı ki çok huzurlu ve rahat uyumalıyım.	,780						
	Tercih edeceğim otelin odalarındaki mobilyaların dokusu yumuşak olmalı ve kendimi evimde gibi hissettirmelidir.	,772						
	Tercih edeceğim otelin genel alanlarındaki (restoran, bar ve lobi) mobilyaların kumaşı ve dokusu oldukça konforlu olmalıdır.	,716						
	Tercih edeceğim otelin restoran ve barındaki masa ve sandalyeler çok rahat olmalı ki hiç kalkmak istemeyeyim.	,646						
	Tercih edeceğim otelin havlu, sabun, şampuan ve terlik gibi kişisel ürünleri hem sık hem de kullanışlı olmalı ki kendimi özel hissetmeliyim.	,641						
Görsel Boyut	Tercih edeceğim otelin restoran ve barları çok şık dekore edilmelidir.		,842					
	Tercih edeceğim otelin aydınlatması etkileyici ve görkemli olmalıdır.		,784					
	Tercih edeceğim otel odalarının dizaynı beklediğim standartların üstünde olmalıdır.		,780					
	Tercih edeceğim otelin lobisi beni cezbedecek şekilde dizayn edilmelidir.		,755					
	Tercih edeceğim otelin yiyecek ve içeceklerinin sunumu görsel olarak harika olmalıdır.		,751					
	Tercih edeceğim otelin bar kısmı çok şık dekore edilmiş olmalıdır.		,722					
	Tercih edeceğim otelin bahçe peyzajı harika olmalıdır.		,708					
	Tercih edeceğim otelin restoranı çok şık dekore edilmiş olmalıdır.		,672					
	Tercih edeceğim otelin dış mimarisi daha önce kaldığım ve gördüğüm otellerden daha sıra dışı olmalıdır.		,662					
	Tercih edeceğim otelin internet sitesi görsel olarak beni cezbederse o oteli tercih etmemde çok etkili olur.		,640					
İşitsel Boyut	Tercih edeceğim otelde çalan müzikler beni tamamen tatilde hissettirmelidir.			,812				
	Tercih edeceğim otelin DJ performansı harika ve müzikleri çok hoşuma gidecek şekilde olmalıdır.			,787				

	Tercih edeceğim otelin kendisine has fon müziğini nerde duysam bana tercih ettiğim oteli hatırlatmalıdır.				,733		
Tatsal Boyut	Tercih edeceğim otelin yiyeceklerinin tatları damağıma göre olmalıdır.					,797	
	Tercih edeceğim otelin spesiyal kokteylinin tadı damağımda kalmalıdır.					,723	
	Tercih edeceğim otelin yiyecek ve içeceklerinin sunumu iştah açıcı olmalıdır.					,666	
Kokusal Boyut	Tercih edeceğim otelin özel olarak kendine has kokusunu başka bir yerde duyumsadığım zaman bana o oteli hatırlatmalıdır.						,907
	Tercih edeceğim otelin restoranındaki ve barındaki koku iştah açıcı olmalıdır.						,867
	Tercih edeceğim otelin lobisindeki koku beni daha en baştan cezbetmeli ve o oteli tercih ettiğim için beni mutlu hissettirmelidir.						,825
	Tercih edeceğim otelin odalarındaki ve koridorlarındaki koku beni huzurlu bir ortamda olduğumu hissettirmelidir.						,697

Tablo 4: Varimax Rotasyona Tabi Tutulmuş 26 Önermenin Faktör Matrisi Sonuçları

Faktör analizi sonuçlarına göre, 26 maddelik ölçeğin tek boyutluluk özelliği taşımadığı Tablo 4'de görülmektedir. Bu nedenle Tablo 4'deki faktör analizi sonuçlarına göre maddelerden 6 önermenin dokusal boyutu, 10 önermenin görsellik boyutu, 3 önermenin işitsel boyutu, 3 önermenin tatsal boyutu ve son 4 önermenin kokusal boyutu ölçtüğü görülmüş ve ölçek beş boyut altında toplanmıştır.

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,912
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1760,697
	df	15
	Sig.	,000
Önermeler		Faktör Yükleri
Sadakat Boyutu	Bu özelliklere sahip bir oteli kesinlikle çevremdeki ve diğer kişilere tavsiye ederim.	,930
	Çevremdeki ve diğer kişileri bu özelliklere sahip bir oteli ziyaret etmeleri için teşvik ederim.	,901
	Bu özelliklere sahip bir otelde tekrar konaklamayı düşünürüm.	,923
	Diğer otellerin fiyatları daha cazip olsa da bu özelliklere sahip bir oteli tercih ederim.	,921
	Bu özelliklere sahip bir otelle ilgili olumlu düşüncelerimi başkalarına anlatırım.	,901
	Bu özelliklere sahip bir otelle ilgili olumlu düşüncelerimi sosyal medyada paylaşıyorum.	,897

Tablo 5: Müşteri Sadakati Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

Müşteri sadakatine ilişkin faktör analizi sonuçları ise Tablo 5'de verilmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda müşteri sadakati ölçeğini Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri ,912, Bartlett's Küresellik değeri (df.) 15, Bartlett's Küresellik önem seviyesi değeri (sig.) ,000 olarak saptanmıştır.

Bulunan bu analiz sonuçlarına göre ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Müşteri sadakati ölçeğinde yer alan 6 tane önerme tek faktör altında toplanmış ve faktör yükleri yukarıdaki Tablo 5’de gösterilmiştir.

Normal Dağılım Testlerine İlişkin Bulgular

Araştırma verilerinin normal dağılım gösterip göstermediklerini anlayabilmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerlerine bakılmıştır. Tablo 6’da duyuşal pazarlama ölçeğine ve müşteri sadakati ölçeğine ilişkin normal dağılım gösteren çarpıklık ve basıklık değerleri gösterilmiştir.

Önermeler		Çarpıklık Skewness	Std. Hata	Basıklık Kurtosis	Std. Hata
Dokunsal Boyut	Tercih edeceğim otelin havalandırma ve klima sistemi mükemmel ayarlanmalı ki kendimi hiç rahatsız hissetmemeliyim.	1,009	,152	1,272	,302
	Tercih edeceğim otelin odasındaki yatak çok rahat olmalı ki çok huzurlu ve rahat uyumalıyım.	1,573	,152	1,472	,302
	Tercih edeceğim otelin odalarındaki mobilyaların dokusu yumuşak olmalı ve kendimi evimde gibi hissettirmelidir.	,790	,152	1,544	,302
	Tercih edeceğim otelin genel alanlarındaki (restoran, bar ve lobi) mobilyaların kumaşı ve dokusu oldukça konforlu olmalıdır.	,873	,152	,954	,302
	Tercih edeceğim otelin restoran ve barındaki masa ve sandalyeler çok rahat olmalı ki hiç kalkmak istemeyeyim.	1,682	,152	,668	,302
	Tercih edeceğim otelin havlu, sabun, şampuan ve terlik gibi kişisel ürünleri hem şık hem de kullanışlı olmalı ki kendimi özel hissetmeliyim.	1,826	,152	1,571	,302
Görsel Boyut	Tercih edeceğim otelin restoran ve barları çok şık dekore edilmelidir.	,715	,152	,535	,302
	Tercih edeceğim otelin aydınlatması etkileyici ve görkemli olmalıdır.	,590	,152	,961	,302
	Tercih edeceğim otel odalarının dizaynı beklediğim standartların üstünde olmalıdır.	,986	,152	-,631	,302
	Tercih edeceğim otelin lobisi beni cezbedecek şekilde dizayn edilmelidir.	1,640	,152	,638	,302
	Tercih edeceğim otelin yiyecek ve içeceklerinin sunumu görsel olarak harika olmalıdır.	1,826	,152	1,631	,302
	Tercih edeceğim otelin bar kısmı çok şık dekore edilmiş olmalıdır.	,640	,152	,810	,302
	Tercih edeceğim otelin bahçe peyzajı harika olmalıdır.	,836	,152	,606	,302
	Tercih edeceğim otelin restoranı çok şık dekore edilmiş olmalıdır.	,613	,152	-,578	,302
	Tercih edeceğim otelin dış mimarisi daha önce kaldığım ve gördüğüm otellerden daha sıra dışı olmalıdır.	,621	,152	-,254	,302

	Tercih edeceğim otelin internet sitesi görsel olarak beni cezbederse o oteli tercih etmemde çok etkili olur.	,506	,152	,654	,302
İşitsel Boyut	Tercih edeceğim otelde çalan müzikler beni tamamen tatilde hissettirmelidir.	,536	,152	,704	,302
	Tercih edeceğim otelin DJ performansı harika ve müzikleri çok hoşuma gidecek şekilde olmalıdır.	,665	,152	,905	,302
	Tercih edeceğim otelin kendisine has fon müziğini nerde duysam bana tercih ettiğim oteli hatırlatmalıdır.	1,522	,152	,788	,302
Tatsal Boyut	Tercih edeceğim otelin yiyeceklerinin tatları damağıma göre olmalıdır.	,582	,152	-,657	,302
	Tercih edeceğim otelin özel kokteylinin tadı damağımda kalmalıdır.	,596	,152	-,549	,302
	Tercih edeceğim otelin yiyecek ve içeceklerinin sunumu iştah açıcı olmalıdır.	,678	,152	,641	,302
Kokusal Boyut	Tercih edeceğim otelin özel olarak kendine has kokusunu başka bir yerde duyumsadığım zaman bana o oteli hatırlatmalıdır.	,748	,152	,362	,302
	Tercih edeceğim otelin restoranındaki ve barındaki koku iştah açıcı olmalıdır.	,740	,152	,482	,302
	Tercih edeceğim otelin lobisindeki koku beni daha en baştan cezbetmeli ve o oteli tercih ettiğim için beni mutlu hissettirmelidir.	,792	,152	,792	,302
	Tercih edeceğim otelin odalarındaki ve koridorlarındaki koku beni huzurlu bir ortamda olduğumu hissettirmelidir.	1,760	,152	,619	,302
Sadakat Boyut	Bu özelliklere sahip bir oteli kesinlikle çevremdeki ve diğer kişilere tavsiye ederim.	1,524	,152	1,586	,302
	Çevremdeki ve diğer kişileri bu özelliklere sahip bir oteli ziyaret etmeleri için teşvik ederim.	1,510	,152	1,856	,302
	Bu özelliklere sahip bir otelde tekrar konaklamayı düşünürüm.	1,470	,152	1,230	,302
	Diğer otellerin fiyatları daha cazip olsa da bu özelliklere sahip bir oteli tercih ederim.	1,398	,152	1,802	,302
	Bu özelliklere sahip bir otelle ilgili olumlu düşüncelerimi başkalarına anlatırım.	,892	,152	,758	,302
	Bu özelliklere sahip bir otelle ilgili olumlu düşüncelerimi sosyal medyada paylaşırım.	,780	,152	,690	,302

Tablo 6: Dokusal-Görsel-İşitsel-Tatsal-Kokusal ve Sadakat Örmelerine Dair Normallik Test Sonuçları

Tablo 6'da çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde verilerin -2 ile +2 arasında değerler aldığı görülmektedir. Gegez'e (2010) göre, normal dağılımın sağlanması için çarpıklık ve basıklık değerlerinin -3 ile +3 aralığında olması, Gürbüz ve Şahin'e (2018) göre ise -2 ile +2 aralığında olması gerekmektedir. Bu nedenle Tablo 6'da çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde dağılımın normal dağılım sergilediği görüldüğü için gruplar arası yapılan analizlerde parametrik testler uygulanmıştır.

Araştırma Hipotezlerinin Sonuçları

Araştırmada faktör analizi sonucunda elde edilen bağımsız değişken dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyutlar ile bağımlı değişken müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Tablo 7’de korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

		Dokunsal Boyut	Görsel Boyut	İşitsel Boyut	Tatsal Boyut	Kokusal Boyut	Müşteri Sadakati
Dokunsal Boyut	Spearman Correlation	1,000					
	Sig. (2-Tailed)	-					
	N	400					
Görsel Boyut	Spearman Correlation	,640**	1,000				
	Sig. (2-Tailed)	,000	-				
	N	258	258				
İşitsel Boyut	Spearman Correlation	,481**	,568**	1,000			
	Sig. (2-Tailed)	,000	,000	-			
	N	258	258	258			
Tatsal Boyut	Spearman Correlation	,408**	,609**	,763**	1,000		
	Sig. (2-Tailed)	,000	,000	,000	-		
	N	258	258	258	258		
Kokusal Boyut	Spearman Correlation	,140*	,193**	,158*	,153*	1,000	
	Sig. (2-Tailed)	0,76	,078	,422	,513	-	
	N	258	258	258	258	258	
Müşteri Sadakati	Spearman Correlation	,197**	,193**	,223**	,316**	,195**	1,000
	Sig. (2-Tailed)	,001	,002	,000	,000	,002	-
	N	258	258	258	258	258	258

Tablo 7: Otel İşletmelerinde Duyusal Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Sadakatine İlişkin Korelasyon Analizi Sonuçları

Tablo 7’de önermeler arasında ilişkinin olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Spearman Korelasyon analizi sonuçlarına göre otel işletmelerinde duyusal pazarlama uygulamalarına ilişkin alt boyutlar olan dokunsal boyut, görsel boyut, işitsel boyut, tatsal ve kokusal boyut ile müşteri sadakati önermeleri arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu ve bu ilişkilerin $p = 0,002$ düzeyinde anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- H₁ Otel işletmelerinde duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₂ Konaklama işletmelerinde dokunsal boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₃ Konaklama işletmelerinde görsellik boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₄ Konaklama işletmelerinde işitsel boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₅ Konaklama işletmelerinde tatsal boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.
- H₆ Konaklama işletmelerinde kokusal boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahiptir.

	Beta	t	Sig. (p)
Sabit		-4,806	,000
Duyusal Pazarlama Uygulamaları	816,532		,000
R			,826
R Square			,665
Düzeltilmiş R ²			,658
F			641,174
p			,000
Durbin-Watson			1,452
Duyusal Pazarlama Uygulamaları Boyutları	Beta	t	Sig. (p)
Sabit		-4,351	,000
Dokunsal Boyut	,393	8,700	,000
Görsel Boyut	,321	7,106	,000
İşitsel Boyut	,182	4,029	,002
Tatsal Boyut	,444	9,829	,000
Kokusal Boyut	,101	2,236	,005
R			,835
R Square			,691
Düzeltilmiş R ²			,688
F			261,359
p			,000
Durbin-Watson			1,604

Tablo 8: Otel İşletmelerinde Duyusal Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Sadakatine İlişkin Basit Doğrusal ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Tablo 8’de otel işletmelerinde duyusal pazarlama uygulamaları ile müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için basit doğrusal regresyon analizi sonuçları verilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda R=,826 bulunmuştur. Bu değere göre müşteri sadakati ile duyusal pazarlama uygulamaları arasında korelasyon değeri olup pozitif yönde anlamlı bir ilişki

olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Düzeltilmiş R^2 analiz sonucunda ,658 bulunmuş ve bu değer duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakatini %65,8 oranında açıkladığı görülmektedir. Ayrıca Tablo 8 incelendiğinde Durbin-Watson katsayısı 1,452 olduğundan dolayı kurulan modelde oto korelasyon sorunu olmadığı ve $F: 641,174$ ile $p = ,000$ olduğu için modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Bu analiz sonuçları doğrultusunda H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Konaklama işletmelerinde dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal duyusal pazarlama alt boyutlarının müşteri sadakati arasındaki etki ve ilişki düzeylerini incelemek için verilere çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmış ve bu analize ilişkin bulgulara Tablo 8'de yer verilmiştir. Elde edilen Tablo 8'deki sonuçlara göre, duyusal pazarlama uygulamaları ile müşteri sadakati değişkenleri arasında ,835 oranında bir korelasyon bulunmaktadır. Daha sonra Tablo 8'den anlaşıldığı üzere müşteri sadakatinin (Düzeltilmiş R^2) %68'i duyusal pazarlama boyutları ile açıklanabilmekte ve Durbin - Watson katsayısının 1,604 olması kurulan modelde oto korelasyon sorununun olmadığını göstermektedir. Ayrıca analiz sonucunda F değeri 261,359 ve p değeri ,000 olduğu için regresyon modelinin bir bütün olarak her boyutunda istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 8'de verilen bulgulara göre ayrı ayrı boyutlar açısından incelendiğinde dokunsal boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir ($\beta = ,393$ ve $p = ,000$). Bu sonuçlar doğrultusunda H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Daha sonra Tablo 8'de görsel boyutun müşteri sadakati üzerindeki etkisini incelemek için β ve p değerlerine baktığımızda $\beta = ,321$ ve $p = ,000$ olduğundan dolayı görsel boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı ve pozitif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 8 tekrar incelendiğinde işitsel ($\beta = ,182$ ve $p = ,002$) tatsal ($\beta = ,444$ ve $p = ,000$) ve kokusal ($\beta = ,101$ ve $p = ,005$) boyutların müşteri sadakati üzerinde anlamlı ve pozitif yönde ilişkiye sahip olduğu da görülmektedir. Bu analiz sonuçları doğrultusunda H_4 , H_5 ve H_6 hipotezleri de kabul edilmiştir.

Araştırmada katılımcıların duyusal pazarlama uygulamalarına yönelik ilişkin değerlendirilmelerinin demografik faktörlere göre anlamlı bir farklılığın olup olmadığı incelenmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri için elde edilen sonuçlar ise aşağıda verilmiştir.

	Cinsiyet	n	Ortalama	Standart Sapma	p	T
Dokunsal Boyut	Erkek	122	4,7281	,523	,008	-1,601
	Kadın	136	4,8125	,305		
Görsel Boyut	Erkek	122	4,6131	,519	,210	-,551
	Kadın	136	4,6441	,379		
İşitsel Boyut	Erkek	122	4,4863	,688	,143	-1,166
	Kadın	136	4,5784	,579		
Tatsal Boyut	Erkek	122	4,5902	,550	,738	-,689
	Kadın	136	4,6348	,490		
Kokusal Boyut	Erkek	122	4,8258	1,27	,172	-1,181
	Kadın	136	4,7941	,426		

Tablo 9: Katılımcıların Duyusal Pazarlama Uygulamalarına İlişkin Değerlendirmelerinin Cinsiyetlere Göre Karşılaştırılması T-testi Sonuçları

Duyusal pazarlama uygulamalarının alt boyutları olan dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyutları katılımcıların cinsiyetlerine göre T-testili ile karşılaştırılmış ve elde edilen bulgular Tablo 9’da verilmiştir. Tablo 9’daki veriler ışığında dokunsal boyutun kadınlarda erkeklere kıyasla daha önemli olduğu (4,8125 ve ,305) görülmekte ve istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyutlarda ise cinsiyetlere göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Sonuç olarak elde edilen bu bulgular neticesinde H_7 hipotezi kabul edilmiştir.

	Medeni Durum	n	Ortalama	Standart Sapma	p	t
Dokunsal Boyut	Evli	160	4,7938	,33043	,023	1,024
	Bekâr	98	4,7381	,54310		
Görsel Boyut	Evli	160	4,6375	,37864	,092	,366
	Bekâr	98	4,6163	,54936		
İşitsel Boyut	Evli	160	4,5938	,59660	,014	1,916
	Bekâr	98	4,4388	,68296		
Tatsal Boyut	Evli	160	4,6396	,48740	,256	1,024
	Bekâr	98	4,5714	,56633		
Kokusal Boyut	Evli	160	4,7828	,44344	,091	0,95
	Bekâr	98	4,7243	,53666		

Tablo 10: Katılımcıların Duyusal Pazarlamalarına İlişkin Değerlendirmelerinin Medeni Durumlara Göre Karşılaştırılması T-testi Sonuçları

Tablo 10’da katılımcıların duyusal pazarlama uygulamalarına ilişkin değerlendirmelerinin medeni durumlarına göre verilen cevapların gruplar arasında farklılık gösterip göstermediğini incelemek için yapılan T-testi analiz sonuçlarının dağılımı verilmiştir. Elde edilen bu veriler neticesinde dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal uygulamalarının evli olan katılımcılar için daha önemli olduğu görülmektedir (4,7938 - 4,6375 - 4,5938 - 4,6396 - 4,7243). Ayrıca Tablo 10’da verilen p değerleri sonucunda gruplar arasındaki farkın istatistiksel açıdan anlamsız olduğu görülmüş ($p>0,05$) ve H_8 hipotezi reddedilmiştir.

	Cinsiyet	n	Ortalama	Standart Sapma	p
Müşteri Sadakati	Erkek	122	4,4098	,67015	,105
	Kadın	136	4,5306	,59876	

Tablo 11: Katılımcıların Sadakate İlişkin Değerlendirmelerinin Cinsiyetlere Göre Karşılaştırılması T-Testi Sonuçları

Tablo 11’de müşteri sadakatının katılımcıların cinsiyetlerine göre karşılaştırılması ve karşılaştırmada gruplar arasında farkın olup olmadığına ilişkin T-testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen verilere Tablo 11’de yer verilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar neticesinde sadakat bakımından kadınların erkeklere göre daha sadık olduğu görülmüş (2,1532) fakat istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Dolayısıyla bu sonuç ışığında H_9 hipotezi reddedilmiştir.

	Medeni Durum	n	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Müşteri Sadakati	Evli	160	4,5260	,58283	2,902	,090
	Bekâr	98	4,3878	,70580		
	Levene Statistic		df1	df2	P	
	,962		1	256	,328	
	Eğitim Durumları	n	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Müşteri Sadakati	İlköğretim-Ortaokul	40	4,3958	,63570	,655	,624
	Lise	157	4,5106	,60290		
	Ön Lisans	22	4,3712	,93708		
	Lisans	19	4,5614	,53636		
	Lisansüstü	20	4,3667	,58640		
	Levene Statistic		df1	df2	P	
1,365		4	253	,246		
	Yaş Aralığı	n	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Müşteri Sadakati	18-29	90	4,3519	,63573	2,573	,038
	30-39	92	4,4438	,71623		
	40-49	60	4,6778	,48892		
	50-59	14	4,5714	,42725		
	60 ve üstü	2	4,5000	,70711		
	Levene Statistic		df1	df2	P	
1,589		4	254	,216		
	Tatil Yapma Amacı	n	Ortalama	Standart Sapma	F	p
Müşteri Sadakati	Dinlenmek	76	4,4013	,64359	1,309	,272
	Eğlenmek	90	4,4389	,61881		
	Yeni Yerler Gezip Görmek	71	4,5376	,67917		
	Diğer	21	4,1667	,48305		
	Levene Statistic		df1	df2	P	
1,363		3	254	,254		

Tablo 12: Katılımcıların Sadakate İlişkin Değerlendirmelerinin Medeni Durum-Eğitim Durumları-Yaş Aralığı ve Tatil Yapma Amaçları Durumlarına Göre Levene ve Anova Analizi Sonuçları

Tablo 12’de müşteri sadakatinin katılımcıların medeni durum, eğitim durum, yaş aralığı ve tatil yapma amaçları durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Yapılan Anova testi sonucunda elde edilen veriler neticesinde evli katılımcıların bekâr katılımcılara göre daha sadık olduğu görülmeye (4,5260) rağmen gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle H_{10} hipotezi reddedilmiştir ($p>0,05$). Tablo 12’de katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde elde edilen sonuçlar neticesinde lisans mezunlarının en sadık katılımcılar olduğu (4,5614; ,53636) ve lisansüstü mezunların ise en düşük sadakate sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır (4,3667; ,58640). Ayrıca elde edilen sonuçlara istinaden gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edildiğinden dolayı H_{11} hipotezi reddedilmiştir ($p>0,05$). Tablo 12’de katılımcıların yaş aralıkları incelendiğinde 40-49 yaş aralığında olan katılımcıların en sadık (4,6778) ve 18-29 yaş aralığındaki katılımcıların ise en düşük sadakat düzeyine sahip oldukları (4,3519) sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Tablo 12’de p değerinin ,05’den küçük bulunduğu için ($p= ,038<,05$) gruplar arasında anlamlı bir farklılığın olduğu tespit edilmiş ve H_{12} hipotezi kabul edilmiştir. Son olarak Tablo 12’de katılımcıların tatil yapma amaçları incelendiğinde yeni yerler gezip görmek amacıyla tatil yapan katılımcıların sadakatlerinin daha yüksek (4,5376) olduğu, diğer amaçlarla tatil yapan katılımcıların sadakatlerinin ise (4,1667) en düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca p değeri incelendiğinde p değerinin ,05’ten büyük olduğu görülmekte ve bunun neticesinde gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın olmadığı tespit edilmiştir ($p>0,5$). Bu sonuç doğrultusunda H_{13} hipotezi reddedilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve özellikle internet kullanımının yaygınlaşması dünyayı tek bir pazar haline getirdiğinden dolayı tüm sektördeki işletmeler yoğun bir rekabet ortamı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu rekabet ortamında başarılı olabilmek ve rakiplerine karşı üstünlük sağlamak için mücadele veren işletmelerden bir tanesi de turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmeleridir. Bu nedenle günümüz konaklama işletmeleri hem müşteri kazanabilmek hem de müşterilerinde sadakat duygusu oluşturabilmek için çeşitli pazarlama strateji uygulamaktadırlar. Bu uyguladıkları stratejilerden bir tanesi duyusal pazarlama uygulamalarıdır. Çünkü gün içerisinde bireyin beş duyu organlarına dış çevreden milyonlarca

bilgi ve uyarıcılar gelmektedir. Bu uyarıcı veya bilgiler bazen hoş bir koku bazen güzel bir resim veya tasarım bazen bir ses veya müzik bazen de yumuşaklık hissi veren bir kumaşa dokunuş olabilir. Bu uyarıcılar bireylerde farklı duygular ya da hisler oluşturarak onları çok eskilere, çocukluklarına veya unutulmaz anlarına yani hatıralarına götürebilir. Konaklama işletmeleri müşterilerinde bu duyguları yaratabilmek için müşterilerinin beş duyu organlarına en iyi şekilde hitap edebilmek, etkileyebilmek ve dikkatlerini çekebilmek için çaba sarf etmektedirler. Bu çaba neticesinde dikkati çekilen müşteri ile işletme arasında bir bağın oluşması sağlanıp müşterilerin hem ürün veya hizmetleri satın alması hem de müşterilerinde işletmeye karşı sadakat duygusunun oluşması sağlanmış olacaktır.

Bu çalışma, son yıllarda Türkiye’de turizmin popüler destinasyonlarından biri olan ve markalaşan Salda Gölü’nü ziyarete gelen yerli turistler üzerinde yapılan araştırmada konaklama işletmelerindeki duyuşal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında duyuşal pazarlama boyutlarının müşteri sadakati üzerindeki etkisini değerlendirmek için kurulan hipotezlerin test edilebilmesi ve araştırma modelinde oluşturulan duyuşal uygulamalarının alt boyutlarını belirlemek amacıyla anket formu hazırlanmıştır. Daha sonra araştırmaya katılan 258 katılımcıdan elde edilen veriler sosyal bilimlerde kullanılan SPSS 22.00 programında analiz edilmiştir. Araştırmada literatür taraması, yapılan anket uygulaması ve 258 katılımcıdan elde edilen verilerin analizi sonucunda; duyuşal pazarlama boyutlarının etkisinin ve duyuşal pazarla uygulamalarının müşteri sadakati üzerindeki etkisinin belirlenmesi konaklama işletmelerinin hangi boyutlara önem vermesi ve bu boyutları nasıl uygulayabilecekleri açısından önem taşımaktadır.

Konaklama işletmelerinde uygulanan müşteri sadakati üzerinde etkili olan duyuşal pazarlama uygulamaları alt boyutlarının belirlenmesi için yapılan bu araştırmada, konaklama işletmelerinde uygulanan duyuşal pazarlama uygulamaları ile müşteri sadakati arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek için yapılan korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda duyuşal pazarlama uygulamalarına ilişkin alt boyutlar olan dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ile kokusal boyutlar ile müşteri sadakati önermeleri arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmada müşteri sadakati ile duyuşal pazarlama uygulamaları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu sonucuna da ulaşılmıştır. Daha sonra Raz vd. 2008’de yapmış oldukları çalışmada tatsal ve görsel boyutların tüketicilerin tercihlerinde

olumlu bir etkiye sahip olduğu, Agapito vd. 2012’de yapmış olduğu oldukları çalışmada beş duyuşal pazarlama bileşenlerinin turistlerin deneyimlerini etkilediği, Wang ve Haizhong’un 2014’te yapmış oldukları çalışmada dokunsal boyutun müşteri memnuniyeti üzerinde bir etkiye sahip olduğu, Shabgoush ve Wijayanti 2014’te yapmış oldukları çalışmada görme, koku, duyma, dokunma ve tat duyularının tüketici davranışlarını olumlu yönde etkilediği sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu bağlamda bu araştırmada elde edilen duyuşal pazarlama boyutlarının müşteri memnuniyeti üzerindeki etkili olduğu sonuçları ile örtüştüğü görülmüştür. Ayrıca literatür taramasında ulaşılan duyuşal pazarlama kapsamında yapılan çalışmalarda elde edilen tüm sonuçlar ile bu araştırmadaki elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde duyuşal pazarlama uygulamalarının müşteri ve müşteri sadakati üzerinde önemli düzeyde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada elde edilen bu sonuçlara göre turizm sektöründe faaliyet gösterecek olan bir konaklama işletmesi pazarlama stratejilerine karar verirken müşterilerin beş duyuş organlarını da göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Çünkü araştırmaya katılan katılımcıların konaklama işletmelerini tercih etmesinde ve işletmeye karşı sadakat duygularının oluşmasında beş duyuş organlara hitap eden dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal uyarıcıların etkili olması duyuşal pazarlama stratejilerinin konaklama işletmeleri açısından önemli bir düzeye sahip olduğunu göstermektedir. Bu nedenle duyuşal pazarlama uygulamaları alt boyutlarını etkin bir şekilde kullanan ve uygulayan konaklama işletmeleri günümüzdeki rekabet ortamında hem başarı hem de rakiplerine karşı üstünlük elde etmiş olacaktır. Ayrıca dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal yönden müşterilerini duyuşal pazarlama uygulamalarına maruz bırakabilen, kendi işletmelerine has özellikler katarak müşterilere bu uygulamaları sunabilen, bu boyutlar sayesinde müşterilerine farklı duygular ve deneyimler yaşatabilen konaklama işletmeleri hem müşteri elde etmiş hem de müşterileri ile işletmeleri arasında bir bağ kurarak sadakat duygusunu yaratmış olacaktır. Turizm sektörünün ana noktasında insan faktörü yer aldığı için duyuş ve hisler turizm sektöründe büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle günümüzdeki konaklama işletmeleri müşterilerinin duyuş ve hislerine dokunmak zorundadırlar. Bu bakımdan konaklama işletmeleri müşterileri ile bağ kurabilmeleri için kendilerine has duyuşal dokunuşlar bulmalı, geliştirmeli ve uygulamalıdır. Bu sayede konaklama işletmeleri diğer rakiplerinden sıyrılarak müşteriler tarafından tercih edilebileceklerdir.

Bu çalışma zaman, maliyet ve günümüzde Çin’in Wuhan kentinde ilk kez ortaya çıkan Covid-19 virüsünün Türkiye’de de görülmeye başlaması ve

Covid-19 virüsünün salgın haline gelmesinden dolayı salgınla mücadele kapsamında devlet tarafından alınan önlem ve kısıtlamalar nedeniyle Burdur genelinde yapılamamış olup sadece Burdur İli Yeşilova ilçesinde yer alan Salda Gölü çevresinde gölü ziyarete gelen 258 yerli turist üzerinde kolayda örnekleme yöntemi ile yapılmıştır. Bu konu üzerinde çalışmak isteyen araştırmacılar ise salgın ortadan kalktıktan sonra farklı bölgelerdeki yerli hatta yabancı turistleri de araştırmalarına dâhil ederek konaklama işletmelerinde uygulanan duyuşal pazarlama boyutlarının etkilerini daha kapsamlı araştırmış olacaklar ve ulaştıkları sonuçlar ile turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmelerine daha kapsayıcı önerilerde bulunabilirler.

KAYNAKÇA

- Amerika Pazarlama Birliği, <https://www.ama.org/>, Erişim: 05.10.2020.
- Agapito, D., L., M. (2013). The Role of Sensesescapes in Tourist Experiences in Rural Areas, *Universidade Do Algarve, Faculdade De Economia, Tese Para Obtenção Do Grau De Doutor Em Turismo, Faro*.
- Agapito, D., Do Valle, P. O. & Mendes, J. (2012). Sensory Marketing and Tourist Experiences, *Discussion Papers - Spatial and Organizational Dynamics 10*, 7-19.
- Akıllıbaş E. (2019). Beş Duyunun Pazarlama Algısındaki Gücü. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi 4(1)*, 97-124.
- Altıntaş, M., H. (2000). *Tüketici Davranışları*. 1. Basım, Bursa: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Atıcı, M. (2019). Duyusal Pazarlamada Marka Parçalamanın Marka Değeri Üzerindeki Etkileri Coca-Cola Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). 580264.
- Aslan, H., Topaloğlu C., Kılıç, B. & Yozukmaz, N. (2017). Yiyecek ve İçecek İşletmelerinde Duyusal Pazarlama Uygulamaları. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies 5(2)*, 287-300.
- Argan M., Özgen C. & Koç, A. F. (2017). Futbol Seyircilerinin Duyusal Deneyimlerinin Etkinlik, Tatmini Üzerindeki Etkisi. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi 22*, 233-248.
- Aydemir, İ. (2019). Applications of Sensory Marketing Strategies to Increase Customer Retention in the Turkish Airline Industry Through Customer Experience. (Master's Degree). 565765.
- Batı, U. (2018). Marketing ya da Farkething. İstanbul: Destek Yayınları.
- Bayuk, M. N. & Küçük, F. (2007). Müşteri Tatmini Ve Müşteri Sadakati İlişkisi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi 12(1)*, 285-292.
- Bayram, N. (2009). Sosyal Bilimlerde Spss ile Veri Analizi. Ezgi Kitapevi: Bursa.

- Behremen, C. (2015). Yiyecek ve İçecek İşletmelerinin Nöropazarlama Faaliyetlerinde Duyusal Algıların Etkisi: Psikonörobijyokimya Perspektifi. (Yüksek Lisans Tezi). 389847.
- Biswas, D. & Szocs, C. & Abell, A. (2019). Extending the Boundaries of Sensory Marketing and Examining the Sixth Sensory System: Effects of Vestibular Sensations for Sitting Versus Standing Postures on Food Taste Perception. *Journal of Consumer Research* 46(4), 708-724.
- Bozpolat, C. (2017). Mağaza Atmosferinin Tüketici Tercihindeki Önemi. *TJSS* 1(2), 94-103.
- Büdün, E. & Ertürk, Y. D. (2020). Beş Duyu Kullanımı ile Duyusal Markalama: Tüketici Tutumlarını Belirleme Üzerine Bir Odak Grup Çalışması. *Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Etkileşim Akademik Dergisi* 5, 52-71.
- Çakaröz, K. M. (2018). Hızlı Tüketim Mallarında Duyusal Markalama Uyarılarını Algılama Düzeyi Farklılıkları ile Yeniden Satın Alma Kararı Arasındaki İlişkinin Nörogörüntüleme Teknikleriyle İncelenmesi.
- Çağlar, İ. & Kılıç S. (2005). *Pazarlama*. 3. Baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Çanakçı, Y. (2019). Nöromarketing (Duyusal Pazarlama) ve Kalite Algısı Üzerine Bir İnceleme. (Yüksek Lisans Tezi). 592267.
- Çatı, K. & Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri Sadakati ile Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19(1), 167-188.
- Demiray, B. (2016). Mağaza Deneyiminde Duyusal Öğeler: Ses, Renk ve Işığın Tüketicilerin Kalite Algısı ve İçgüdüsel Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkileri. (Yüksek Lisans Tezi). 431487.
- Doğan, H. (2018). Duyusal Pazarlama ve Marka Sadakati İlişkisi: Ev Tekstil ve Dekorasyon Mağazaları Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). 530645.
- Dick, A. S. & Basu, K. (1994). Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework. *Journal of the Academy of Marketing Science* 22(2), 99-113.
- Elder, R. S. (2011). Cognition and Sensory Perception: The Effects of Advertising and Mental Simulation on the Perceptual Consumption Experience. (Doctoral Thesis). 3476311.
- Elibol, A. (2020). Tüketici Satın Alma Kararlarında Tüketici Etnosentrizmi ve Sosyo-Psikolojik Faktörlerin Etkisi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi* 3(1), 92-130.
- Elibol, A. (2020). Yerel Halkının Yeşilova İlçe Turizmine Bakış Açılarının Belirlenmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 171-190.

- Esmailpour, H. & Zakipour, Z. (2016). The Sensory Stimuli Model: Engage with the Consumer Senses for Brand Distinguishes. *Journal of Management Sciences* 2(4), 212-218.
- Erenkol, D. H. A. (2017). Duyusal Markalamanın Marka Farkındalığı Üzerine Etkisi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11, 16-36.
- Erenkol, A. D. & Ak, M. (2015). Sensory Marketing. *Journal of Administrative Sciences and Policy Studies* 3(1), 1-26.
- Fahrur, A. & Wijayanti, R. D. M. (2018). The Triangle of Sensory Marketing Model: Does it Stimulate Brand Experience and Loyalty?. *Jurnal Bisnis dan Manajemen* 8(1), 57-66.
- Gegez, A. E. (2010) *Pazarlama Araştırmaları*. 3. Baskı. Ankara: Beta Basım.
- Genco, Stephen J., Andrew P. Pohlmann & Peter Steidl (2013). *Neuro Marketing for Dummies*. Canada: John Wiley & Sons.
- Kalay, G. (2019). Duyusal Pazarlamanın Tüketici Tercihleri ve Demografik Değişkenler ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). 566737.
- Gülmez, E. (2017). Marka Tercihinde Duyuların Rolü: Starbucks ve Kahve Dünyası Markalarının Duyusal Markalama Açısından Karşılaştırılması, *Gümüşhane Üniversitesi. İletişim Fakültesi Elektronik Dergi* 5(1), 58-84.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Felsefe-Yöntem-Analiz*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.
- Güven, H. (2018). Süpermarket-Hipermarketlerde Kullanılan Duyusal Pazarlama Öğelerinin Analizi. *Kesit Akademi Dergisi* 4(13), 322-340.
- Griguer, S. (2018). Sensory Marketing and its Impact on Consumer's Behavior. (Master's Thesis). 512355.
- Hassan, I. & Iqbal, J. (2016). Employing Sensory Marketing as a Promotional Advantage for Creating Brand Differentiation And Brand Loyalty. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences* 10(3), 725-734.
- Helmeffalk, M. (2019). Browsing Behaviour as a Mediator: The Impact of Multi-Sensory Cues on Purchasing. *Journal of Consumer Marketing* 36(2), 253-263.
- Hulten, B., Broweus, N. & Van Dijk, M. (2009). *What is Sensory Marketing? in: Sensory Marketing*. Palgrave Macmillan, London.
- Hwang, Y. (2009). More Than Meets the Eye: Development of a Sport Event Stimuli and Destination Image Fit Scale. (Doctoral Thesis). 10841056.
- Ifeanyichukw C. D. & Peter A. (2018). The Role of Sensory Marketing in Achieving Customer Patronage in Fast Food Restaurants in Awka. *International Research Journal of Management, IT & Social Sciences* 5(2), 155-163.

- İslamoğlu, A. H. (2010). *Turizm Pazarlaması*. 1. Baskı. Ankara: Beta Basım.
- İslamoğlu, A. H. & Altunışık, R. (2013). *Tüketici Davranışları*. 5. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Jang, H. W. & Lee, S. B (2019). Applying Effective Sensory Marketing to Sustainable Coffee Shop Business Management. *Sustainability* 11, 2-17.
- Kahvecioğlu, J. (2018). Otel İşletmelerinde Duyusal Pazarlama Uygulamalarının Müşteri Sadakatine Etkisi: Bodrum Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). 533447.
- Kalay, G. (2019). Duyusal Pazarlamanın Tüketici Tercihleri ve Demografik Değişkenler ile İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <http://acikerisim.baskent.edu.tr/handle/11727/4130>
- Kalay, G. & Sümer, S. I. (2019). Restoran İşletmelerinde Duyusal Pazarlamanın Tüketici Tercihleri ve Demografik Değişkenler ile İlişkisinin İncelenmesi: Samsun İli Örneği. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* 54(3), 1547-1567.
- Kanat, A. (2003). *Duyu Psikolojisi*. 2. Baskı. İzmir: İlya Yayınevi.
- Kaplan, O. (2015). Duyularla Marka Parçalama Üzerinden Kavramsal Bir Analiz ve Uygulama Örnekleri. (Yüksek Lisans Tezi). 384099.
- Kara, M. & Temiz, S. (2018). Konaklama Sektöründe Duyusal Markalamanın Önemi: Beş Yıldızlı Bir Otel Örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7(3), 455-477.
- Klaus, J. H. & Wiedmann, P. (2018). The Sensory Perception Item Set (SPI): an Exploratory Effort to Develop a Holistic Scale for Sensorymarketing. *Willey Psychol Marketing* 35, 727-739.
- Knox, S. D. (1998). Loyalty-Based Segmentation and the Customer Development Process. *European Management Journal* 16(6), 729-737.
- Kotler, P. (1973). Atmospherics as a Marketing Tool. *Journal of Retailing* 49(4), 48-64.
- Krey, N. L. T. E. (2016). Enough is Enough! Understanding Environmentally Driven Multisensory. (Doctoral Thesis). 10300684.
- Krishna, A. (2016), Algı Gerçektir Beş Duyu Satın Alma Davranışlarını Nasıl Etkiler?. (Çev.). Karal B. 1. Baskı. İstanbul: Ka Kitap Yayınları.
- Krishna, A. & Cian, L. & Sokolova, T. (2016). The Power of Sensory Marketing in Advertising. *Current Opinion in Psychology* 10, 142-147.
- Krishna, A. & Schwarz N. (2014). Sensory Marketing, Embodiment, And Grounded Cognition: A Review and Introduction. *Journal of Consumer Psychology* 24(2), 159-168.
- Lee, H.-S. & Mahony, O. (2005). Sensory Evaluation and Marketing: Measurement of a Consumer Concept. *Food Quality and Preference* 16(16), 227-235.

- Lindstrom, M. (2007). *Duyular ve Marka 5 Duyuyla Güçlü Markalar Yaratmak*. İstanbul: Optimist Yayınlar.
- Lv, X. & Li, C. S. & McCabe, S. (2020). Expanding Theory of Tourists' Destination Loyalty: The Role of Sensory Impressions. *Tourism Management* 77, 1-12.
- Matayeva, G. (2018). Tüketicilerin Demografik Özelliklerine Göre Duyusal Pazarlama Anlayışları: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. (Yüksek Lisans Tezi). 504798.
- Mohammed, K. H. A. (2019). Investigating the Effects of Sensory Marketing on Customer Decision-Making Process of Toyota Company in the North Iraq. (Yüksek Lisans Tezi). 607691.
- Morgan, T. C. (2013), *Psikolojiye Giriş*. (Ed.). Karakaş, S. & Eski, R. 20. Baskı. Ankara: Eğitim Kitabevi Yayınları, 57-257.
- Nadanyiova, M., Kliestikova, J. & Kolencik J. (2018). Sensory Marketing from the Perspective of a Support Tool For Building Brand Value. *Economics and Culture* 15(1), 96-104.
- Neema, A. (2015). Impact of Sensory Marketing on Customer Retention: A Study. (Doctoral Thesis). 27535115.
- Odabaşı, Y. & Barış, G. (2010). Tüketici Davranışı. 9. Basım. İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş.
- Odabaşı, Y. (2017). Postmodern Pazarlama. İstanbul: Mediacat Kitapları.
- Oliver, R. L. (1999). Whence Consumer Loyalty?. *Journal of Marketing* 63, 33-44.
- Onar, C. (2018). Duyusal Pazarlama Stratejilerinin Türkiye Perakende Sektöründeki Uygulamaları. (Yüksek Lisans Tezi). 80138.
- Oom, Do V. P., Silva, J. A., Mendes, J. & Guerreiro, M. (2006). Tourist Satisfaction and Destination Loyalty Intention: A Structural and Categorical Anlysis. *International Journal of Business Science and Applied Management* 1(1), 25-44.
- Oppermann, M. (2000). Tourism Destination Loyalty. *Journal of Travel Research* 39, 78-84.
- Özer, N. (2009). Algılama ve Pazarlama Uygulamaları. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 5(1), 1-12.
- Özer, Ö. & Günaydın, Y. (2010). Otel İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti ve Müşteri Sadakati İlişkisi: Dört Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi* 11(2), 127-154.
- Öztel, T. (2019). Duyusal Pazarlamada Slogan Kullanımının Önemi: Pandora Reklamları Üzerine Bir İnceleme. (Yüksek Lisans Tezi). 82256.

- Öztürk, Y. (2019). Koku Markalamanın Satın Alma Davranışı Üzerine Etkisi: Bursa İlinde Hazır Giyim Sektörü Üzerinde Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). 484197.
- Pramudya, R. C. (2018). Influences of Intrinsic and Extrinsic Hand-feel Touch Cues on Sensory Perception and Emotional Responses Toward Beverage Products. (Master's Degree). 10845925.
- Peck, J. & Childers, T. L. (2008). Sensory Factors and Consumer Behavior. *Handbook of Consumer Psychology*, 193-219.
- Peker, E. (2017). Duyusal Markalama ve Tüketicilerin Marka Algısında Duyusal Markalamanın (Beş Duyunun) Rolü. (Yüksek Lisans Tezi). 484197.
- Petit, O., Velasco, C. & Spence, C. (2019). Digital Sensory Marketing: Integrating New Technologies Into Multisensory Online Experience. *Journal of Interactive Marketing* 45, 42-61.
- Pullman, M. E. & Gross, M. A. (2004). Ability of Experience Design Elements to Elicit Emotions and Loyalty Behaviors. *Decision Sciences* 35, 551-578.
- Raz, C. & Piper, D., Haller, R., Nicod, H., Dusart, N. & Giboreau, Q. (2008). From Sensory Marketing to Sensory Design: How to Drive Formulation Using Consumers' Input?. *Food Quality and Preference* 19, 719-726.
- Rodrigues, C., A., M., C., S. (2014). Brand Sensuality and Consumer-Based Brand Equity. (Doctoral Thesis). 10593303.
- Sarıbaşı, Ö. & Demir, C. (2020). Sensory Studies as a Multidisciplinary Research Field and its Use in Tourism Research: A Bibliometric Analysis on Tourism Literature. *Turizm Akademik Dergisi* 1, 269-283.
- Sertel, B. Ö. & Özkul, H. (2014). *Duyum ve Algı Psikolojisi*. (Ed.). Sevda Bulduk. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, 85-283.
- Shabgoushah, M. & Wijayanti, R. D. M. (2014). Towards the Sensory Marketing: Stimulating the Five Senses (Sight, Hearing, Smell, Touch and Taste) and its Impact on Consumer Behavior. *Indian Journal of Fundamental and Applied Life Sciences* 4(1), 573-581.
- Shiffman, L. G. & Kanuk, L. L. (1994). Consumer Behavior. *Prentice Hall*.
- Stancioiu, A. F., Ditiou, M. C., Teodorescu, N., Onişor, L. F. & Pargaru, I. (2014). Sensory Marketing Strategies. Case Study: Oltenia, *Theoretical and Applied Economics* 21(7), 43-54.
- Solomon, M., Bamossy, G., Askegard, S. & Hoeg, M. K. (2006). Consumer Behavior: A European Perspective. Prentice Hall, Pearson Higher Education: New Jersey.
- Thakkar, M. (2008). The Relative Importance of Sensory and Non-Sensory Attributes in Physical and Online Stores: An Evaluability Perspective. (Doctoral Thesis). 3330373.

- Tomaş, M. & Barutçu, S. (2017). Duyusal Pazarlama Duyusal Etkileşimin Ürün Algılamalarına Etkisi: Yumuşatıcı Üründe Bir Araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Pazarlama Kongresi Özel Sayısı Mayıs*, 149-169.
- Tosun N., B. & Elmasoğlu K. (2015). Duyusal Markalamanın Marka Sadakati Üzerindeki Rolü. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 2(1)*, 91-111.
- Tuğrul, M., S. (2009). Müşteri Sadakati Sağlamada Bir Pazarlama İletişimi Aracı Olarak Müşteri İlişkileri Yönetimi ve Algılanışı Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). 258421.
- Uddin, Md. S. (2011). *The Impact of Sensory Branding (Five Senses) on Consumer*. (Unpublished Master's Thesis). Karlstad Business School, Business Administration, Karlstad.
- Uncles, M. D., Dowling, G. R. & Hammond, K. (2003). Customer Loyalty and Customer Loyalty Programs. *Journal of Consumer Marketing 20(4)*, 294-316.
- Yoganathana, V. & Osburgb, V. S. & Akhtarb, P. (2019). Sensory Stimulation for Sensible Consumption: Multisensory Marketing for Etailing of Ethical Brands. *Journal of Business Research 96*, 386–396.
- Yeniçeri A., M. (2010). Deneyimsel Pazarlamada Alışveriş Atmosferinin Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi. (Doktora Tezi). 263295.
- Yeygel, Ç. S. (2010). Markaların Duyular Yoluyla Şekillenmesi. *Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 1(4)*, 39-62.
- Yozukmaz, N. (2016), Sensory Marketing Applications in 5-Star Hotels: The Case of Bodrum. (Master's Thesis). 431170.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Araştırma Problemi

Bu araştırma konaklama işletmelerinde uygulanan duyusal pazarlama stratejilerinin ve alt boyutlarının müşteri sadakati üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Ayrıca turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama işletmelerine duyusal pazarlama uygulamalarının önemini göstermek ve nasıl uygulayabilecekleri yönünde de yardımcı olabilmek amaçlanmıştır.

Araştırma Soruları

Araştırma kapsamında, cevaplarda aranmaya çalışılan sorular şunlardır: (1) Konaklama işletmelerinde duyusal pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir? (2) Konaklama işletmelerinde dokunsal boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir? (3) Konaklama işletmelerinde görsellik boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir? (4) Konaklama işletmelerinde işitsel boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir? (5) Konaklama işletmelerinde tatsal boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir? (6) Konaklama

işletmelerinde kokusal boyutun müşteri sadakati üzerinde anlamlı bir etkiye sahip midir? (7) Katılımcıların duyusal pazarlama uygulamalarına ilişkin değerlendirmeleri ile cinsiyetleri arasında farklılık bulunmakta mıdır? (8) Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri medeni durumlarına göre farklılık göstermekte midir? (9) Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri ile eğitim durumları arasında farklılık bulunmakta mıdır? (10) Katılımcıların sadakate ilişkin değerlendirmeleri ile tatil yapma amaçları arasında farklılık bulunmakta mıdır?

Metodoloji

Araştırmanın ana kütesini Burdur İli ve çevresindeki turizm potansiyel değerleri yüksek olan yerleri ziyarete gelen ziyaretçiler oluşturmaktadır. Fakat maliyet, zaman ve 2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ilk kez ortaya çıkan Covid-19 virüsünün Türkiye'de de görülmeye başlaması ve Covid-19 virüsünün salgın haline gelmesinden dolayı salgınla mücadele kapsamında devlet tarafından alınan önlem ve kısıtlamalar nedeniyle Burdur İli'nin turizm potansiyeli arz eden tüm bölgelerini ziyaret eden yerli turistler ele alınamamıştır. Bu nedenle Burdur İli'ne bağlı Yeşilova ilçesinde bulunan ve günümüzde Türkiye'nin Maldivler'i olarak markalaşan ve yaz aylarında yoğun bir ziyaretçi akışına sahip olan Salda Gölü'ne ziyarete gelen yerli turistler araştırmaya dâhil edilmiştir. Salda Gölü'nü ziyarete gelen 258 yerli turiste anketör tarafından yüz yüze anket yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada bu noktanın seçilmesinin nedeni Türkiye'nin farklı illerinden gelen ve demografik faktörleri farklı olan yerli turistlerin Salda Gölü'ne daha çok uğradıkları gözlemlenmiş ve bu değerlendirmeden hareketle Salda Gölü'ne ziyarete gelen yerli turistlerin araştırma için daha verimli olacağı düşünülmüştür. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler kolayda örnekleme yöntemi ile toplanmıştır. Daha sonra araştırmada analize elverişli 258 anket formu SPSS 22.0 for Windows paket programı ile analiz edilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada ulaşılan temel sonuç duyusal pazarlama uygulamalarına ilişkin alt boyutlar olan dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal boyutlar ile müşteri sadakati önermeleri arasında ve müşteri sadakati ile duyusal pazarlama uygulamaları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bu sonuçlara göre turizm sektöründe faaliyet gösterecek olan bir konaklama işletmesi pazarlama stratejilerine karar verirken müşterilerin beş duyu organlarını da göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Çünkü araştırmaya katılan katılımcıların konaklama işletmelerini tercih etmesinde ve işletmeye karşı sadakat duygularının oluşmasında beş duyu organlara hitap eden dokunsal, görsel, işitsel, tatsal ve kokusal uyarıcıların etkili olması duyusal pazarlama stratejilerinin konaklama işletmeleri açısından önemli bir düzeye sahip olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı turizm sektörünün ana noktasında insan faktörü yer aldığı için duyu ve hisler turizm sektöründe büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle günümüzdeki konaklama işletmeleri müşterilerinin duyu ve hislerine dokunmak zorundadırlar. Bu bağlamda duyusal pazarlama uygulamaları alt boyutlarını etkin bir şekilde

kullanan ve uygulayan konaklama işletmeleri günümüzdeki rekabet ortamında hem başarı elde etmiş hem de rakiplerine karşı üstünlük sağlamış olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

Research Problem

This research was conducted to determine the effect of sensory marketing strategies and sub-dimensions applied in accommodation businesses on customer loyalty. Another aim was to show the importance of sensory marketing practices to accommodation businesses operating in the tourism sector and to assist them on their application.

Research Questions

Within the scope of the study, the questions that answers were sought for are as follows: (1) Do sensory marketing practices have a significant effect on customer loyalty in accommodation businesses? (2) Does the tactile dimension have a significant effect on customer loyalty in hospitality businesses? (3) Does the visual dimension have a significant effect on customer loyalty in accommodation businesses? (4) Does the audial dimension have a significant effect on customer loyalty in accommodation establishments? (5) Does the gustative dimension have a significant effect on customer loyalty in accommodation businesses? (6) Does the olfactory dimension have a significant effect on customer loyalty in hospitality businesses? (7) Is there a difference between the participants' evaluations on sensory marketing practices and their gender? (8) Do participants' evaluations of loyalty differ according to their marital status? (9) Is there any difference between the participants' evaluations of loyalty and their educational status? (10) Is there any difference between the participants' evaluations of loyalty and their holiday purposes?

Methodology

The main body of the study consists of visitors who came to visit places with high tourism potential in Burdur Province and its surroundings. However, due to the cost, time and the emergence of the Covid-19 virus which appeared initially in Wuhan, China in Turkey in December 2019 and the precautions and restrictions imposed by the state within the scope of the fighting against the epidemic did not allow the inclusion of domestic tourists visiting all regions with tourism potential in Burdur province. Therefore, domestic tourists visiting Lake Salda in the Yesilova district of Burdur Province which has been branded as the Maldives in Turkey and hosts an intense flow of visitors in the summer were included in the study. Face to face survey method was applied by pollsters to 258 local tourists who came to visit Lake Salda. The reason why this location was selected for the study is because it had been determined that domestic tourists from different provinces of Turkey with corresponding demographic factors were very likely to visit Lake Salda and therefore this spot would be more productive for the study in terms of visiting

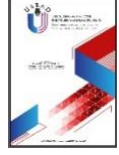
domestic tourists. The quantitative research method was used in the study and the data were collected by convenience sampling method. Subsequently, 258 questionnaire forms suitable for analysis were analyzed with SPSS 22.0 for Windows package program.

Conclusion and Recommendations

The main result of the study was the determination of a positive and significant relationship between the sub-dimensions of sensory marketing practices, which are the tactile, visual, auditory, gustatory and olfactory dimensions, and customer loyalty suggestions, and between customer loyalty and sensory marketing practices. According to these results, when deciding on the marketing strategies of a hospitality business that will operate in the tourism sector, the five senses of the customers should also be taken into consideration. The fact that tactile, visual, auditory, gustatory and olfactory stimulants that appeal to the five senses are effective in the participants' preference of a hospitality establishment in the study and the formation of loyalty towards the business shows that sensory marketing strategies hold an important position in terms of accommodation businesses. Therefore, since the human factor is the main point of the tourism sector and senses and feelings have a great importance in the sector, current hospitality businesses have to accommodate the emotions and feelings of their customers. Hence, accommodation businesses that effectively use and implement the sub-dimensions of sensory marketing applications will achieve both success and superiority over their competitors in today's competitive environment.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

ÇEVRE DİL BİLİMİ BAĞLAMINDA DAVID CRYSTAL'İN "DİLLERİN KATLI" ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ*

AN ANALYSIS ON DAVID CRYSTAL'S WORK OF "DİLLERİN KATLI" IN THE
CONTEXT OF ECOLINGUISTICS

MEHMET MİÇOOĞULLARI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Tezli
Yüksek Lisans Programı, Siirt/Türkiye.

Graduate Student, Siirt University, Institute of Social Sciences, Turkish Education
Master's Program with Thesis, Siirt/Turkey.

m2mehmetmico@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2021-8499

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.853693

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Miçooğulları, M. (2021). Çevre Dil Bilimi
Bağlamında David Crystal'in "Dillerin Katli" Adlı Eseri Üzerine Bir Analiz. *USBAD*
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 3(5), 462-487.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

* Başlıklı çalışma, II. Uluslararası 5 Ocak Sosyal ve Beşeri Bilimler Kongresi (4-5 Ocak 2021) kapsamında çevrim içi ortamda 04/01/2021 tarihinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz: Yaşama şansı verilmediği sürece diller, tıpkı insanlık gibi yaşar ve ölürler. Kültürel egemenlik, kültürel soykırım, dil politikaları, dil ayrımcılığı gibi nedenlerle diller ölüme terk edilse de insanlık, dil ölümlerinin önüne geçmeli ve alacağı önlemler ile dil(ler)in yaşamasına katkıda bulunmalıdır. Çünkü her dil, insanlık tarihini oluşturan ana paydaşlardan biridir ve dil(ler)in yok oluşu aslında insanlığa ait değerlerin de tarih sahnesinden silinmesi anlamına gelecektir. Dil ölümü gerçeği, çağımızda o denli ciddi boyutlara ulaşmıştır ki bu konuda acil önlemlerin alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dahası UNESCO, söz konusu duruma çözüm sunabilmek amacıyla "Tehlikedeki Diller Komitesi"ni işe koşturmuştur. Çevre dil bilimi (çevresel dil bilim, ekolojik dil bilimi veya ekolinguistik), Türkiye'de ihmal edilmiş bir çalışma alanı olmasının yanı sıra dil ile toplum birlikteliğini merkeze alan, dil çeşitliliğini, dillerin korunmasını ve geliştirilmesini savunan disiplinlerarası bir modeldir. Doküman analizi tekniğinin kullanıldığı çalışmanın birinci bölümünde çevre dil bilimi tanıtılmış ve çerçevesi ortaya konmuş; ikinci bölümünde ise David Crystal'ın Türkçeye "Dillerin Katli" adıyla çevrilen eseri, çevre dil bilimi bağlamında yorumlanmıştır. Böylelikle söz konusu çalışma ile çevre dil biliminin sahası tanıtılmış ve kaynak eser aracılığıyla dil ölümü konusunda farkındalık yaratma amaçlanmıştır. Çalışma ile dil ölümlerinin ne boyutta olduğu ortaya konmuş ve dillere yönelik birtakım dikkatler, çalışmanın sonuç bölümünü oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevre Dil Bilimi (Ekolinguistik), "Dillerin Katli", Tehlikede Olan Diller, Dil Ölümü, Farkındalık

Abstract: Unless given a chance to live, languages live and die just like humanity. Even if languages are left to die due to reasons such as cultural sovereignty, cultural genocide, language policies, language discrimination, humanity should prevent language deaths and contribute to the survival of language(s) with the precautions to be taken. Because each language is one of the main stakeholders in human history, and the disappearance of language(s) will actually mean the erasure of the values of humanity from the stage of history. It should be noted that the reality of language death has reached such a serious level in our age that urgent measures have to be taken in this regard. Moreover, UNESCO launched the "Endangered Languages Committee" in order to provide a solution to this situation. The ecology of language (ecological linguistics or eco-linguistics) is an interdisciplinary model that centers on language and community unity, advocates language diversity, protection and development of languages, as well as being a neglected field of study in Turkey. In the first part of the study in which document analysis technique was used, the ecology of language was introduced and its framework was presented; In the second part, David Crystal's work translated into Turkish as "Dillerin Katli" is interpreted in the context of the ecology of language. Thus, with this study, the field of the ecology of language was introduced and it was aimed to raise awareness about language death through the reference work. The study revealed the extent of language deaths and some attention to languages formed the conclusion part of the study.

Keywords: Ecology of Language (Ecolinguistics), "Dillerin Katli", Languages in Danger, Language Death, Awareness

GİRİŞ

Dil, canlı bir varlık gibi, sosyal hayatın yansımalarından biridir. Diller, bir canlı gibi doğar ve gelişir. Bir dilin ölümü ise süreçsel bazda bazı değişkelere göre gerçekleşir. Bu değişkeler, dilin ne kadar sürede yok olacağını belirleyen öğelerdir. Hangi gerekçe ile olursa olsun bir dilin ölümü, insanlık tarihinin yok olmasının muadilidir. Dil kayıpları, -daha çok- siyasi temelli birtakım politikalar sebebiyle yaşanmaktadır. İktidarların bu konuya duyarsız ve/veya karşı olma tutumları sadece bir dilin değil, dilin konuşulduğu toplumun, toplumun sahip olduğu tüm değerlerin feda edilmesi anlamına gelir.

Dünyaya yayılmış hâkim, herkesin konuştuğu, çocuk ve yetişkinlerin asırlarca devam ettirdiği diller bile geleceğin risk altındaki diller kıstasının içerisinde olabilir. Küresel dillerin hegemonyası altında "böl-parçala-yut" taktiği (Aydın, 2017: 554-560) ile ortaya çıkan gerçek, kenara sıkışan küçük ölçekli dillerin dil sorununu evrensel boyuta taşımaktadır. Evrensel boyuttaki dil kaybı, bir dilin kısa sürede doğrudan doğruya ortadan kaldırılması olarak değerlendirilemez. Karabulut (2005: 19-20), bu tür olayların neden-sonuç ilişkisi üzerinde cereyan ettiğini aktarır ve mevcut dillerin -insan eli ile- bölünerek farklı dil ve lehçelere dönüşmesi hususuna da ayrıca dikkat çeker. Söylenebilir ki diller, yaşadıkları bu bölünmelerle etki alanlarında -nüfus ve alan açısından- daha da çıkmaza sürüklenir. Bu sürükleniş; zayıf, yenik ve alıcı dil ve kültürün zarara uğraması ile sonuçlanır. Bu zarar, çoğu kez, ölümlerle sonuçlanır.

Dilek (2007: 707-714), dil ölümünü, başat güç ile pasif toplumun mücadelesi olarak görür ve söz konusu mücadelenin çoğu zaman pasif toplumun aleyhine, telafi edilemez tahriplerle sonuçlandığını vurgular. Dilek, bir dilin hayatına devam edebilmesi için biyolojik çeşitlilik ile dil çeşitliliği arasında bağlantıya dikkat çekmişse de söz konusu tespiti ortaya koyabilecek kavramsal ifadeye tam anlamıyla değinmemiştir. Ancak insanlık tarihinin devamı için dil çeşitliliğinin korunmasını ve dilin canlılığını sürdürülebilmesi gerekliliğini de ayrıca vurgulamıştır.

David Crystal, dil ölümleri konusunda gösterilecek hassasiyeti çevreye dönük duyarlılıkla eş görür. Çevre sorunlarına gösterilen duyarlılığın ve girişimlerin dile de uygulanabileceği ve dilin diğer çevresel temalara eklenmesi kanaatinde görüş belirtir. Bu bakış açısı, ekolojik düşünme biçiminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Çalışma David Crystal'ın

"Dillerin Katli" adlı eserini bu perspektif doğrultusunda incelemek amacıyla kurgulanmıştır.

Eserde yazar, kültürel ve biyolojik çeşitliliğin kaybolması üzerine dil odaklı ilk toplantının 1996 yılında (Berkeley California Üniversitesi) yapıldığını, hatta dil temalı ekolojik bakış açısı için 1971 yılına, konu ile ilgili Haugen'ın makalelerine kadar gidilebileceğini ancak Haugen'ın çalışmalarının ihmal edildiğini ayrıca belirtir. Crystal, eserinde çevre dil biliminden "dil ekolojisi" veya "yeşil dil bilimi" olarak bahseder ve bilimi Haugen'den hareketle "dilin, çevresi ile olan etkileşiminin incelenmesi" şeklinde tanımlar. Ona göre, risk altındaki diller ile ilgili yapılacak her türlü girişimin öncesinde *farkındalık* kavramı ön plana çıkarılmalıdır. Bilinçli birtakım etkinlikler ile sorunun varlığı insanlığa kabul ettirilmelidir.

1. ARAŞTIRMA

Söz konusu çalışma ile farklı ülkelerce ilgiyle ele alınan ancak Türkiye'de oldukça geri planda kalmış, akademik dokümantosyunu seyrek bir disiplin olan çevre dil biliminin sahasını tanıtmak; David Crystal'ın Türkçeye "Dillerin Katli" adlı başlık ile çevrilmiş eseri aracılığıyla dil ölümü konusunda farkındalık yaratmak; dil ölümü karşısında alınacak tedbirlerde çevre dil biliminin tespit ve çözüm önerilerinden yararlanmayı mümkün kılmak amaçlanmıştır. Çalışma;

1. Çevre dil bilimi disiplinine yönelik kavram, alan ve sınırlılık konularına açıklık getirmesi,
2. Disipline dönük akademik yayınların tespitinden yapılacağı düşünülen farklı akademik yayınlara kaynaklık etmesi,
3. Kaynak eser aracılığıyla dil ölümleri -ya da dil kayıpları- hakkında bilinç oluşturmaya ve
4. Dil ölümleri karşısında uygulamalı olarak kullanılacak çevre dil biliminin çözüm önerileri aracılığıyla risk altındaki dillere yönelik birtakım dikkatler ortaya koyması açısından önemli görülmektedir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel bir çalışma olup araştırmada kullanılan kaynak eserden veriler, doküman inceleme (analizi) tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Yazılı kaynakların içeriğini çözümlenmek için kullanılan nitel bir araştırma yöntemi olan doküman incelemesi, elektronik ve/veya basılı her türlü kaynağı incelemek amacıyla kullanılan sistemli bir yöntemdir. Anlam çıkarmak, bakış açısı oluşturmak, deneysel bilgi geliştirmek için verilerin incelenip yorumlanmasına dayanır (Kıral, 2020: 173). Kaynak eserden elde edilen veriler, içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Nitel veri analiz türleri arasında en sık kullanılan yöntemlerden biri olan içerik analizi, metin içinde

tanımlanan belirli karakterlerden sistematik ve tarafsız sonuçlar çıkarmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Stone'dan akt. Koçak ve Arun, 2006: 22).

Eserin birinci baskısı 2007 yılında akademisyen Gökhan Cansız tarafından Türkçeye "Dillerin Katli" başlığı ile kazandırılmıştır. Çalışmada aynı eserin 2015 yılında piyasaya sürülen üçüncü baskısı kullanılmıştır. Araştırma ile öncelikle çevre dil bilimi disiplin alanı kavramsal olarak tanıtılmış akabinde Crystal'ın söz konusu eseri hakkında bilgi verilerek eser-disiplin etkileşimi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünü ise her dile dönük olabileceği düşünülen birtakım dikkatler oluşturmuştur.

3. DİSİPLİNİN KAVRAMSALLAŞTIRILMASI ÜZERİNE

"Dil ekolojisi" kavramının, terim olarak ilk kez Arizona'daki "dil durumu" ile ilgili bir makalede kullanıldığı ifade edilse (URL1) de alanın dil bilimsel geçmişi 1971/1972 yılında Amerikan dil bilimci Einar Haugen (1906-1994) tarafından kaleme alınan "*The Ecology of Language: Language Science and National Development*" adlı esere dayanır. Dillerin hem birbirleriyle hem de konuşuldukları yerlerle nasıl bir etkileşime girdiğinin incelenmesi ile ve biyolojik türlerin korunmasının bir analogisi olarak nesli tükenmekte olan dillerin korunmasını (URL1) esas alan disiplin, Haugen (akt. Nettle ve Romaine, 2011: 135) tarafınca dil odaklı bakış açısıyla şu şekilde dile getirilir: "Egemen topluluklarla egemenlik altındaki topluluklar arasında sağ kalma hakkı uğrunda mücadele "dil ekolojisi" adını verdiğim şeyi içerir. Bununla demek istediğim, dilin korunmasının insan ekolojisinin bir parçası olduğudur."

Piškorec (2013: 18), Einar Haugen'in çevre biliminden "etkileşim" kavramını temel aldığını söyler. Piškorec (2013: 18), Cowley (2014: 64) ve Kopnina ve Magirovskaya (2019: 95), Haugen'den "dil ekolojisi"ni "herhangi bir dil ile çevresi arasındaki etkileşimlerin incelenmesidir." şeklindeki bir tanımla aktarır. Çevreden kasıt ise *dilin doğal ve sosyal ortamı; dili kod olarak kullanan toplumdur*. Her ne kadar Türkçe olarak "çevre dil bilimi" karşılığı kullanılıyor ve eş anlamı olarak sunuluyor olsa da "ekodilbilim" terimini Piškorec (2013: 18), Fransız dil bilimci Claude Hagège tarafından ilk kez 1985'te "*L'Homme de paroles*" adlı eserinde kullanıldığını ve terimi "*insan, dil ve çevre arasındaki karşılıklı ilişkiler bilimi*" şeklinde ifade ettiğini belirtir. Avusturyalı dil bilimci Alwin Fill ise Haugen'in ortaya koyduğu soyut anlayışı bir adım öteye taşır ve ekolojiiyi esas alarak kavramı dil ile çevre düzlemine aktarır. Dili -doğrudan- çevre sorunları ile ilişkilendiren (Balcı, 2005: 165) Fill; disiplini, *çeşitlilik* kavramı üzerinden bir

anlayışla savunur. Ona göre dil çeşitliliği, biyolojik türlerdeki çeşitlilik gibidir ve son derece önemlidir.

Buivydiené'ye göre (2014: 1) disiplin, başlangıçta toplum dil bilimi alanında kullanıldıysa da ilerleyen süreçte bağımsız bir bilim dalı olma yoluna yönelmiştir. Dil ortamı araştırma konusuna yönelmiş; dilin normlarının yanı sıra dil yaşamının özel durumu ile topluluk özelliklerini keşfetme çabasına girişmiştir. Rus dil bilimci A.P. Skovorodnikov ise söz konusu bilim dalının kavramsallaştırılması üzerine birtakım girişimlerde bulunmuştur. "Dil ekolojisi" kavramını kullanan dil bilimci karmaşık ve çok yönlü olması sebebiyle bu zaman kadar yapılmış hiçbir tanımın alanın özünü yakalayamadığını ifade etse de alanı tanımlamaktan da geri kalmaz. Ona göre "dil ekolojisi", dil bilimi ile ekolojiye dayalı, disiplinlerarası bir araştırma alanıdır ve bu bilim dalı, dilin durumu ile gelişiminin yanı sıra toplumun dilsel bilinci ile konuşma kültürünü etkileyen tüm faktörleri inceler (Kopnina ve Magirovskaya: 2019: 99) -ya da incelemesi gerekir-. Bahsedilen tanımdan hareketle Skovorodnikov, alan ile ilgili iki bakış açısı geliştirir: Dilin durumu ve gelişimi ile toplumsal dilsel bilincin ve konuşma kültürünü olumsuz etkileyen unsurların analizi (1), Sözlü iletişim uygulamalarını geliştirecek dil kullanımına dönük zenginleştirme yöntemlerinin tespiti (2). Skovorodnikov, zikredilen bakış açılarından yanı sıra "dil ekolojisi" kavramının karşılığı olarak da bir dilin durumunu ve gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen gerçeklere ve süreçlere odaklanır (Buivydiené, 2014: 96-97). Tanım ve bakış açılarından hareketle dil ekolojisi kavramında sözlü iletişim -ya da konuşma becerisi- üzerine yapılan atıf, dikkate değerdir. Skovorodnikov, bir dilin durumunu incelerken konuşma sahasını göz ardı etmez.

Skovorodnikov, kavrama ilişkin yargılarında Fill'den bazı noktalarda ayrılır. Her ne kadar dil bilimi ve çevre bilimini (ekolojiyi), dil ekolojisinin temeli olarak görseler de Skovorodnikov, Fill'den farklı olarak disipline dair dili sadece korumanın dışında dilin geliştirilmesini öne çıkarırken felsefeye de atıf yapar. Felsefi düşüncelerden (dil felsefesi, kültür felsefesi gibi) hareketle disipline dair formüller oluşturmaya ve -özellikle- dile ilişkin sorun(lar)a felsefe temelli objektif çözüm önerileri sunmaya gayret eder (Buivydiené, 2014: 100-103). Konuşma ekolojisi adını verdiği kavram da Skovorodnikov'un diğer dil ekologlarından ayrı bir şekilde değerlendirilmesini sağlar. Rus dil bilimci, önemseydiği konuşma sahası -ya da pratiği üzerinden- dil ekolojisinin konuşma becerisi boyutunu oluşturur; alan, konuşma iletişim normlarına ve yeterliliklerine odaklanır (Buivydiené, 2014: 97). Çevre dil bilimi -diğer adlandırmalarıyla çevresel dil bilimi, ekolojik dil bilimi, ekodilbilimi- söz dizimi bağlamında "çevre", "dil" ve "bilim" sözcüklerinin yan yana getirilmesi ile oluşmuştur. Alanyazıda ilgili

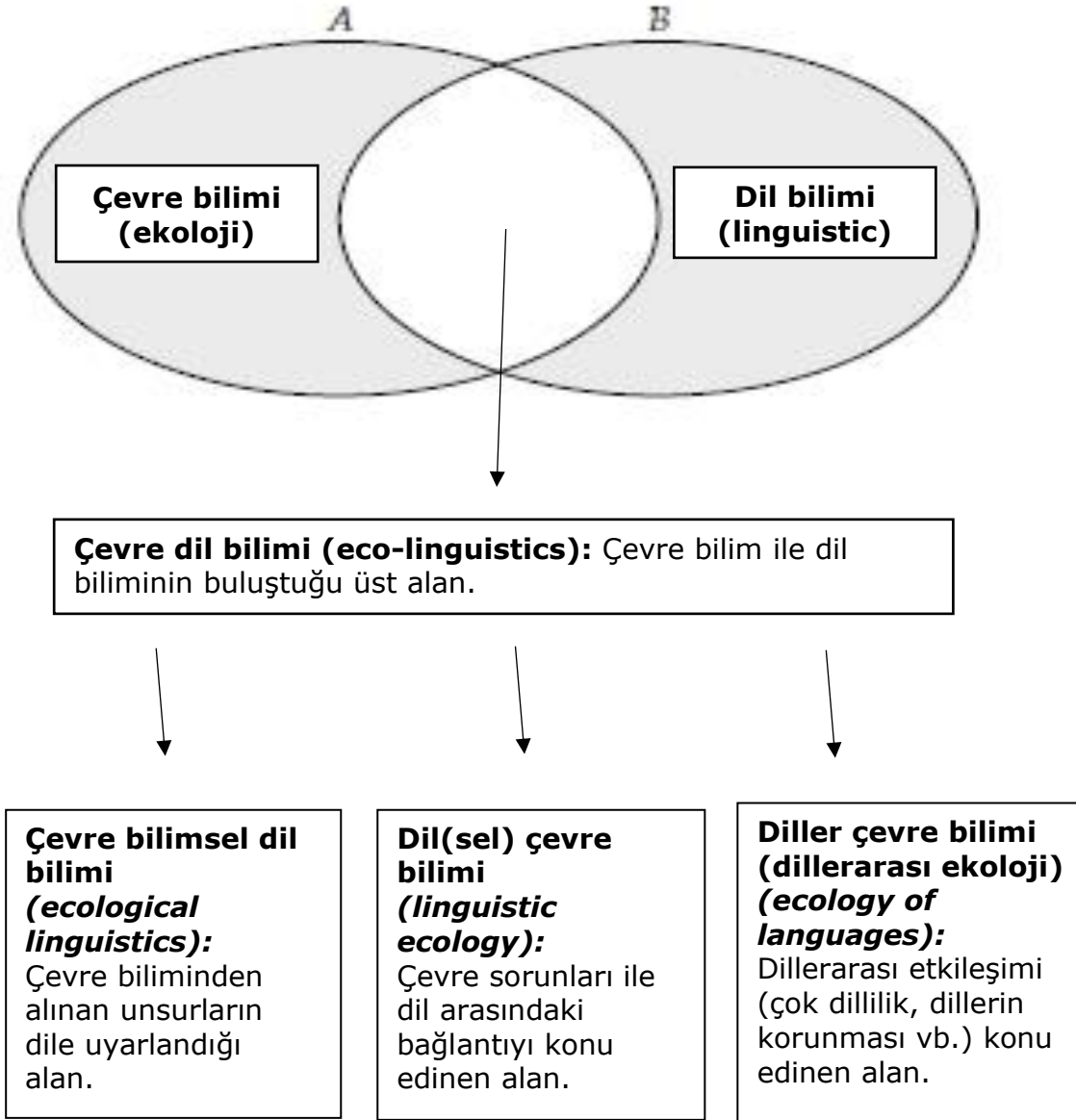
kavrama dönük çeşitli yazım şekilleri tespit edilmişse de Türk Dil Kurumunun benzer alanlar ile ilgili yazım kuralları (dil bilimi, görevsel dil bilimi, anlam bilimi, edim bilimi, yapısal dil bilimi vb.) esas alınmış ve "çevre dil bilimi" şeklindeki ibarenin daha doğru olacağı düşünülmüştür.

4. (FILL'E GÖRE) ÇEVRE DİL BİLİMİNİN ALT DALLARI ÜZERİNE

Çevre ve dil birlikteliğini bilimleştiren söz konusu alan, dünyada ciddi bir alan yazıya sahipken Türkiye'de oldukça geri planda kalmıştır. Alanın Türkiye'de ilgi görememesinden kaynaklı bu geri planda kalma durumu (Balcı, 2005: 165; Boz vd., 2013: 33), bilimin ülkedeki gelişiminin en büyük sorunu olarak değerlendirilebilir.

Ortaya çıkışı her ne kadar 70'li yıllara dayansa da çevre dil bilimi, diğer bilimler ve/veya dil bilim kuramları gibi bağımsızlığını tam anlamıyla ilan edebilmiş değildir. Balcı (2005: 165), bu duruma ilişkin iki ciddi problemin varlığından bahseder. Ona göre çevre dil biliminin sınırları çizilememiş ve alan, farklı dil bilim kuramlarınca ele alınan konuları da işlemektedir. Denilebilir ki bahsi geçen bu iki engel, çevre dil biliminin gelişiminde ve diğer bilim dalları gibi kendine has alan yaratmada önemli görülebilecek eksikliklerdir. Cowley (2014: 62) ise söz konusu tespitin nedenini çevrenin söylemsel bir konu olarak görüldüğü alanın uygulamalı kökenine bağlar. Ona göre İngilizce, Almanca gibi geniş bir literatüre sahip dillerin ön planda olduğu toplumlarda -bahsi geçen dillere kıyasla- diğer dillerin yapısal ve sistematik-işlevsel temellerinin incelenmesinin -bir şekilde- engellen(ebil)mesi, disiplinin gelişmesi önündeki engellerden biridir.

Balcı (2005: 165), "Çevredilbilime Doğru" adlı çalışmasıyla çevre dil bilimi özelinde yaşanan kavram ve sınır karmaşası konusunda Alwin Fill'in görüşlerine dikkat çeker:

Şekil 1: Çevre dil bilimine yönelik kapsam alanı (Fill'den akt. Balcı, 2005: 165)

Şekil 1'de görüleceği üzere çevre dil biliminin asıl kaynağı çevre bilimi ile dil bilimidir. Üst alan olarak çevre dil bilimini belirleyen Fill, karmaşayı önlemek adına birtakım kavramsal düzenlemelere yönelmiştir. Tanım üzerindeki sis perdesini aralayacak nitelikteki bu yönelişle aslında çevre dil biliminin çalışma sahasının da aydınlanabileceği gerçeği ortaya konmuş olur. "Çevre bilimsel dil bilimi" terimi ile Fill, çevre biliminin ilkelerini kullanarak bu ilkeleri dile uyarlama yolunu seçmiştir. Ekoloji destekli bir bilim dalı olarak görülen çevre dil bilimine dair ilk şemalar böylelikle belirgin hale gelebilecektir.

Fill (akt. Piškorec, 2013: 24), çevre bilimi ile dil bilimi arasındaki bağlantıdan hareketle iki bakış açısı ortaya koyar. Bunlardan birincisi çevre

biliminden dile doğru bir anlayıştır ve çevre biliminden terim, ilke ve yöntemlerin dile uyarlanması esas alır. İkincisi ise dil biliminden hareketle çevre bilimine dönük bir anlayışla çevresel konulara dil bilimi yöntemleri ile bakmayı gerek görür. Ona göre bu iki bakış açısı birbirinin zıttı değil aksine birbirini tamamlayan görüşlerdir. İfade edilen tez perspektifinde çevre bilimi ile dil bilimi alanlarından beslenen çevre dil biliminin, çevresel düzlemde konu olan öğeleri dilsel düzleme taşıdığı ve tartışmaya açtığı rahatlıkla söylenebilir. Bu tespit doğrultusunda farklı kaynaklardan elde edilecek birtakım "ekoloji" tanımı işe koşulabilir ve çevre dil bilimine dair kavramsal çerçeve oluşturulabilir.

Çevre bilimi (ekoloji), Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (URL2) "canlıların hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini tek tek veya birlikte inceleyen bilim dalı" olarak tanımlanmaktadır. Ekolojide "av-avcı" ilişkisi üzerine bir denge söz konusudur. Ernst Haeckel'e göre ekoloji, doğanın ekonomisi ile ilgili olan bilgiler topluluğudur. Bu bilgiler hayvanların organik ve inorganik çevresi ile olan ilişkilerinin tümüyle incelenmesini kapsar. Bu ilişkiler hayvanlar ile bitkiler arasındaki her türlü tecrübeye dayanır. Yani ekoloji, Darwin'in "yaşam için savaş" koşulları olarak ifade ettiği tüm karmaşık ilişkilerin incelenmesi ve araştırılmasıdır (Çepel, 1983: 9).

Isodore Geoffroy St Hilaire'in ekoloji için kullandığı "Toplum, topluluk ve aile içinde canlıların ilişkilerinin çalışmasıdır." tanımının yanı sıra St. George Jackson Mivart da "Canlıların çoğunlukta buldukları yerlerin onlar için uygun ışık miktarı, sıcaklık ile tesadüf ve tasarlanmamış faydalar, rakipler, düşmanlar olarak diğer canlılarla olan ilişkisinin doğası hakkında canlılar ile onların çevreleri arasında var olan ilişkilerin çalışmasıdır." ifadesini kullanır (akt. Sevgi, 2015: 30). Türkçe yazılan ilk 'Ekoloji Terimleri Sözlüğü'nde ise "Ekoloji, canlılarla çevrelerini ve bu iki varlık arasındaki karşılıklı ilişkileri araştıran bir bilim dalıdır" (Çepel'den akt. Sevgi, 2015: 34) açıklaması yer almaktadır.

Fill (akt. Piškorec, 2013: 19) çevre dil bilimini, dil bilimi esaslı, bireysel diller, konuşmacılar ve konuşmacı grupları arasındaki etkileşimi esas alan bir dal olarak nitelendirir. Verilen ekoloji tanımlarından hareketle çevre dil bilimi için "dillerin hem kendi aralarındaki hem de çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı" olduğu söylenebilir. Av-avcı ilişkisi çevre dil biliminde yerini "dil-insan-çevre" ilişkisine bırakır. Haeckel'den hareketle çevre dil bilimi için dil(ler)in ekonomisi ile ilgili olan tüm bilgilerdir, denilebilir. Darwin'in "yaşam için savaş" ibaresi söz konusu alan için "diller için savaş" olarak revize edilebilir. Hilaire'in tanımından hareketle "toplum, topluluk ve aile içinde konuşulan dil(ler)in ilişkileri" ile Mivart'ın ifadeleri

doğrultusunda "çevrenin sağladığı planlı veya rastlantısal durumlar - egemen siyasi, kültürel, ekonomik ve/veya teknolojik egemen dil-karşısında ayakta durmaya çalışan dil(ler) ile çevreleri arasındaki ilişkinin tümü" gibi tanımlara ulaşılabilir. Bu diller, hangi dillerdir?

Çevre dil bilimi, geniş alanda yaşayana karşı dar alanda yaşayan dili; siyasi, ekonomik, kültürel ve/veya teknoloji destekli egemen dile karşı kıygın olan dil(ler)i (Balcı, 2005: 167), azınlık ve etnik dilleri, ön plana bir şekilde çık(arıl)mamış dilleri ve bu dil(ler)in yaşama hakkını savunur. Nettle ve Romaine, nadir olan herhangi bir türün yaşadığı ekosisteme tutsak olmasından hareketle dil(ler)in de toplumun ve coğrafyanın esiri olduğunu ifade eder. Nesli tükenmekte olan hayvan ya da bitkilere karşı alınan her türlü önlem, bu dil(ler) için de alınabilir ve onlar için de mücadele edilebilir.

Dil(sel) çevre bilimi, Fill tarafından çevre sorunları ile dil arasındaki bağlantıyı konu edinen alan olarak tanımlanmıştır. Ona göre dil ile çevresel sorunlar arasında bağlantı vardır ve bu bağların araştırılması gerekir. Söz konusu alt alan, çevre felaketleri mücadelesinde uygulanagelen tedbir ve çözümlerin dil(ler) için de yürütülebileceği kanaatindedir. Söz gelimi bir çevresel sorun, nesli tükenmekte olan bir dile benzetilebilir. İlgili çevre sorunu ile ilgili uygulanan çözüm (önerileri), dil(ler)in neslini kurtarmak ve ölmesini engellemek için de kullanılabilir.

Çevre sorunlarının çözümünde yapılması gereken, acil çözüm önerileri arasında "etkili bir çevre denetim sisteminin oluşturulması, gelecek nesillerin iyi bir çevre eğitimi ile yetiştirilmesi, çevre sorunlarının çözümü için sivil toplum kuruluşlarının sayısının artırılması, sivil toplum örgütleri ile kamu kuruluşlarının ortak çalışmaları yürütmesi, ormanların çoğaltılması ve korunmasının sağlanması, düzenli ve çevreci organize sanayi bölgelerinin oluşturulması, çöplerin kaynağında ayrıştırılması için çalışmaların yapılması, kaliteli yakıtların kullanılmasının sağlanması, çevre sorunlarının önlenmesi için devlet tarafından etkin kanunların oluşturulması, ilgili bakanlık kadrolarının güçlendirilerek daha etkin çalışmalar yapmaya sevk edilmesi, yerel yönetimlerin asli görevleri arasında çevresel sorunlara dönük düzenlemelerin yapılması, çevre konusunda yapılacak yatırımlar için teşvik uygulamalarının başlatılması ve çevre sorunlarının yarattığı etkilerin izlenebilmesi ve doğru değerlendirilebilmesi için bilgi sistemlerinin etkili kullanılması yer almaktadır (URL3). Dil(sel) çevre bilimi için bu öneriler;

- Etkili bir dil denetim mekanizmasının oluşturulması,
- Gelecek nesillerin söz konusu durumda kalan dil(ler) için bilinçlendirilmesi/eğitim almalarının sağlanması,

- Zor durumdaki dil(ler)e dönük, ilgili dil ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının oluşturulmasını sağlamak,
- Kurulacak sivil toplum kuruluşları ile kamu kurum ve kuruluşları ile iş birliğini sağlamak,
- Dilin korunmasını sağlamak birtakım alanyazı çalışmaları hazırlamak,
- Dilin yaşadığı alan(lar)da dil merkezlerinin kurulmasını sağlamak,
- Dil dokümantasyon sistemi oluşturularak dilin kaynağında akademik çalışmalar yapmak ve akademik çalışmalara yönelik teşvikte bulunmak,
- Dil ölümünün önüne geçebilmek için devlet tarafından etkin önlemler almak,
- Devletlerin eğitim ve/veya kültür, turizm bakanlıkları aracılığıyla etkili çalışmalar yapmak ve etkin kadrolar oluşturmak,
- Nesli tükenmek üzere olan dil(ler)e yönelik planlanan etkinliklerin izlenebilmesi ve doğru değerlendirilebilmesi için bilgi sistemlerinin etkili kullanılması şeklinde düzenlenebilir.

Diller çevre bilimi (dillerarası ekoloji) alt alanında ise dillerarası etkileşim ile "çevre-dil" ilişkisi konu edinilir. İlgili alt alanda birtakım dilsel kavramlara başvurmak gerekecektir. İnsan eliyle oluşturulan -daha çok siyasi temelli- birtakım tutumlar, ilgili alt alanın araştırma sahasını yansıtan önemli argümanlar olacaktır. Söz konusu argümanlar arasında "çokdillilik, dil politikaları, dilsel rasizm (ırkçılık), dil emperyalizmi, dil kapitalizmi, dilsel soykırım, dil ayrımcılığı, dil değişimi" kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlar, dilin ait olduğu yerel bölgedeki hâkim siyasi tutumların birer yansıması olarak ortaya çıkar. Bu yansıma ile yerel topluluk, bir şekilde dil seçimine -Babine (2011: 96), Tim Robinson'dan hareketle dil seçimi konusunu "dilsel ekoloji" kavramına dayandırır- zorlanılarak diğeri" olmaktan vazgeçer ve "biz" olgusuna katılır. Bu -çoğu kez zoraki olan- seçim sonrası arka planda kalan diğer dil, varlığını sürdürmede yetersiz kalır. Yetersizlik, beraberinde işlevsizliği getirir ve dil, kullanılmadığı ya da az kullanıldığı için gelişim göstermez. Perde arkasında kalarak varlığını sürdürme gayreti içinde olsa da dil, baskın tutum ve dile karşı koymada -genelde- yetersiz kalır ve dil ölümleri gerçekleşir.

5. DAVID CRYSTAL'IN "DİLLERİN KATLI" ADLI ESERİ ÜZERİNE

Dil alanı uzmanlarından olan David Crsytal, uygulamalı dil bilimi başta olmak üzere dil öğretimi, klinik dil bilimi, adli dil bilim, sözlük bilim alanlarında da çalışmış bir akademisyendir.

"The Penguin Dictionary of Language (1999), A Dictionary of Linguistics and Phonetics (2002), English as a Global Language (2003), Rediscover Grammar (2004), A Glossary of Textspeak and Netspeak (2004), Language and the Internet (2006), Words Words Words (2007)" gibi eserlerin yazarı olan Crystal, 2000 yılında alanyazıya sunduğu "Language Death" adlı eseri ile dil ölümü kavramını sorgulamıştır.

Eser, bizzat yazar tarafından kaleme alınan "Türkçe Baskıya Ön Söz" adlı bölüm ile başlamaktadır. Yazar, kitabın "Ön Söz" bölümünde söz konusu eseri hazırlamaktaki amacının dil ölümlerinin ulaştığı boyut karşısında insanlığa endişe duyurmak ve konu ile ilgili farkındalık oluşturmak, olduğunu da belirtmiştir.

Eser, beş bölümden oluşmaktadır. Her bölüm, bir soru cümlesi şeklinde ifade edilmiş ve ana başlığın yanında alt başlıklara ve sonuç bölümlerine de yer verilmiştir:

1. Dilin Ölümü Nedir?,
2. Neden Umursamalıyız?,
3. Diller Neden Ölür?,
4. Nereden Başlamalı?,
5. Ne Yapılabilir? (Crystal, 2015: 13-151).

Ana Başlık	Alt Başlıklar
1. Dilin ölümü nedir?	1a. Dil havuzu 1b. Sorunun boyutu 1c. Tehlike seviyeleri 1d. Sonuç
2. Neden umursamalıyız?	2a. Çünkü çeşitliliğe muhtacız. 2b. Çünkü dil kimliği ifade eder. 2c. Çünkü diller tarih ambarıdır. 2d. Çünkü diller insanlığın toplam bilgisinin bir parçasıdır. 2e. Çünkü diller başlı başına ilgi kaynağıdır.

	2f. Sonuç
3. Diller neden ölür?	3a. İnsanları fiziksel tehlikeye sokan faktörler 3b. İnsanların kültürlerini değiştiren faktörler 3c. Sonuç
4. Nereden başlamalı?	4a. Asli önceliklerin belirlenmesi 4b. Toplum içinde olumlu tutumun geliştirilmesi 4c. Toplumun genelinde gerçekliğin tanıtılması 4d. Dili kültürün bir parçası görmek
5. Ne yapılabilir?	5a. Dil bilimcinin rolü 5b. Yeniden canlandırma ekibi 5c. Sonuç

Tablo 1: "Dillerin Katli" adlı eserin ana ve alt başlıkları

230 sayfadan oluşan eserde ayrıca "referanslar, şive, dil, dil ailesi ve etnik grup indeksi, yazarlar ve konuşmacılar indeksi ile konu indeksi" adlı bölümler de yer almaktadır (Crystal, 2015: 197-225).

6. BULGULAR

İlgili bölümde öncelikle kaynak eseri oluşturan bölümlerin içerikleri hakkında bilgi verilmiş ardından kaynak eser ile çevre dil bilimi arasındaki etkileşimden bahsedilmiştir. Ayrıca içerik aktarımı çevre dil bilimi ile ilişkilendirilmiştir.

6.1 "Dilin ölümü nedir?" Ana Başlığı Üzerine

"Kaç dil ölüm döşeğindedir?"

Eserde dil bilimci, bir dilin ölümünü, bir insanın ölümüne benzeterek konuşanı kalmayan bir dilin artık ölü olduğundan; bir dilin en az iki konuşucusu olması halinde iletişimsel varlığını sürdürebileceğinden, dili konuşan son kişinin kalması halinde ise o kişinin dilin deposu olduğundan bahsetmektedir. Herhangi bir kayıt altına -yazara göre yazı, ses, video veya teyp kaydı olabilir.- alınmayan bir dilin son konuşucusunun da ölmesi ile aslında o dilin hiçbir zaman var olmayacağından söz eder.

İlgili bölümde yazar, hangi sayısal verilere göre bir dilin yaşayabileceğini ya da ölebileceğini kestirmeye çalışır. Ancak bu verileri belirtirken birtakım değişkenleri de göz ardı etmez. Örneklerini çeşitli coğrafi ve toplumsal özelliklere göre değerlendirir. Varsayımlar üzerine kurulu tespitlerini, çeşitli kaynaklardan edindiği dil istatistiklerine dayandırır. Tespitleri ölçüsünde dillere dair tehlike seviyelerini oluşturur. Tehlike seviyeleri için Krauss'a, Kincade'e ve Wurm'a atıf yapar. Güvende, tehlikede ve ölü olan diller sınıflandırmasına Krauss'tan "ölüm döşeğindeki diller"i ekler. Bu kavram, kuşaklararası iletişimde kullanılmayan/az kullanılan dilleri nitelendirmektedir. Ona göre bu diller, üreyemeyen canlı türlerine benzetilebilir.

Crystal, sınıflandırmaya Kincade'dan aldığı beş seviyeli sistem ile devam eder: sürdürülebilir, sürdürülebilir ama küçük, tehlikedeki, neredeyse ölü ve ölü diller. Standart bakış açısı ile değerlendirildiğinde söz konusu düzeyler orta halden iyiye ve orta halden kötüye, doğrusal bir sınıflandırma içerir. Kincade, 'neredeyse ölü' ile 'ölü diller' arasındaki farkı son konuşucu sayısına bağlar ve ekler: çok az sayıda yaşlı konuşucusu kaldığı için hayatta kalma ihtimali olmayan dil(ler) neredeyse ölü; son akıcı konuşucusunun öldüğü dil(ler) ise ölü dildir. Kincade, sistemini niceliksel farklılığa -yani konuşucu sayısına, nüfusa- dayandırır. Crystal'ın Wurm'dan aktardığı sınıflandırma ise yine beş seviyeden oluşmaktadır ancak bu kez sıralama "kötü durumdan" "daha da kötü durumdaki diller"e doğrudur. Daha kötü durumdaki dilleri merkeze alan sıralama "Tehlikeye düşmesi olası diller, tehlikedeki diller, ciddi tehlikedeki diller, ölüm döşeğindeki diller ve ölü diller" şeklindedir. Wurm da ölü diller kavramını, konuşucusu olmayan diller için kullanmıştır.

Sonuç olarak hangi sınıflandırma şekli esas alınıralsa alınsın tehlike altındaki her dil kaybının aslında yaşa göre konuşucu sayısına, dil farkındalığına ve dilin ait olduğu kültürün farklı değişkenlere karşı üstünlüğünü yitirmesine bağlı olarak ortaya çıktığı su götürmez bir gerçektir. Tüm bu etmenler, bir dilin ileride risk altında olup olmayacağını ya da öleceğini gösterecek başat unsurlardır.

6.2 "Neden umursamalıyız?" Ana Başlığı Üzerine

"Bir dil ölürse neden umursayalım ki?"

Dil ölümleri karşısında iki büyük engelden bahsedilebilir. Bunlardan birincisi bazı görüşlerce dünya tarihinin başlangıcındaki "tek dil" algısı, ikincisi ise toplumun dünya genelindeki tek dilin kendi dilleri olacağı yönündeki dil savunucularının kişisel düşünceleri.

Crystal, uluslararası iletişimde "etnik dil" ile "uluslararası ortak dil" tanımları üzerinde durur. Etnik dili, bir kimlik göstergesi için elzem görürken ortak dili de anlaşılacak için doğru bulur. Bu ikidilliliğin çatışma halinde olmaması gerektiğine ayrıca dikkat çeker. Yazar, eserinin ilgili ana başlığında dil(ler)in niceliği üzerinde durur. Az dil ya da çok dil anlayışları üzerinden birtakım görüşleri dile getirir.

İlgili başlıkta yazar, biyolojik çeşitlilik ile dil arasında bağlantıyı nesnel görüşlerle destekler. Desteğin altında yatan asıl sebep olarak "ekosistem" kavramını su üstüne çıkarır. Ekosistem kavramını holizm anlayışı doğrultusunda sorgular ve biyolojik ve kültürel alanların birbirini tamamladığı bir ilişkiden bahseder. Bu ilişki hangi ekosisteme -ekoloji ya da insan ekolojisi fark etmeksizin- dönük olursa olsun herhangi bir zararın sistemin bütününe etkileyeceği gerçeğine odaklanır.

Crystal, ilgili bölümde, (herhangi) bir dil kaybını neden önemsememiz gerektiğini öz sözlerle aktarırken düşüncelerini çeşitli atıflarla destekler. Yazar, her ne kadar risk altındaki dillere dikkat çekmek için kaynak eseri hazırlamış olsa da bu bölümde tüm dünya dilleri için evrensel bakış açısını benimser. Ona göre "dil, insan olmanın özünde yatmaktadır; kültür çeşitliliği eğer önemli ise kültürel aktarım konuşma ve yazı dilleri ile sağlanır; dil ölümü ile insanlığın çevreye uyum sağlama gücü azalır; dil, kültürün bir parçası değil; bütün kültürel etkinliklerin temelidir; dil ana gösterge, sembol ve kimliktir; dil, bir ulusun soyağacıdır. Bir toplumun kimliğini anlamak için diline bakmak gerekir. Etnik -ya da yerel- dilin, toplumsal birlik ve yaşam gücünü arttırdığı, kültürel gururu beslediği ve dilin ait olduğu topluma özgüven verdiği tespitinde bulunur; dil(ler) bir tarih ambarıdır. Diller, kişisel gelişim araçlarıdır; dil, çevreye yaklaşımı kültürel birikim ile yoğurur; her şeyi toplum üyeleri arasında yayar ve sonraki nesillere aktarır. (Yerel) Diller, keşiflerle sahip oldukları yerel kültür ve sözcük hazinesi ile bilime, sanata, edebiyata katkı sağlar ve entelektüel zenginliği taşır."

Hiçbir dil, "ilkel" değildir. Herhangi bir dile "ilkel" yaftası yapıştırmak o dile yapılacak en büyük hakarettir. Dillerin sahip olduğu karakteristik özellikler, her açıdan değerlidir ve sahip oldukları dilsel detaylar dillerin başlı başına birer ilgi kaynağı olmayı hak etmelerini sağlar.

6.3 "Diller neden ölür?" Ana Başlığı Üzerine

"Dili mutlaka ölüme götüren tek bir neden aramak boşunadır."

Yazar, ilgili bölümde dillerin neden öldüğüne dair tek bir cevaptan ziyade çoğul nedenleri ortaya koyan tespitlerde bulunmuştur. Crystal, dillerin birinci ölüm nedeni olarak ifade edilen görüşü de belirterek söz konusu tespitini tek başına yetersiz kalacağını da ekler. Ulus-devlet temelli

resmi diller ile uluslararası ortak dilin daha fazla kullanılmasıyla azınlık dilleri üzerindeki baskı/baskının artması sonucu dil(ler) ölür, görüşü doğru ancak tek başına yetersiz bir cevaptır.

Crystal (2015: 112-149), dillerin ölüm nedenlerini şu şekilde sıralar:

Konuşucunun can güvenliğini tehdit eden nedenler: doğal afetler (deprem, kasırga, tsunami, volkanik patlama, kıtlık ve kuraklık, değişen iklim koşulları), dışarıdan taşınan hastalıklar (veba, zatürre, AIDS, HIV), zoraki göçler, politik gerçekler (iç savaş, uluslararası ölçekte çatışma(lar), etnik veya dinsel düşmanlıklar).

Konuşucunun kültürlerini değiştiren faktörler: politik nedenlerden kaynaklı zorunlu tercihler, kültürel asimilasyon, sömürgecilik, şehirleşme, teknolojik gelişmeler. Eğitim ve medyadaki tek dil, yerel dilin geri kalmışlığın işareti olduğu düşüncesi.

Yukarıda sayılan nedenlerin yanında Crystal, "dil cinayeti" ifadesini de ön plana çıkarır. Ona göre dilin öldürülmesine yol açan nedenler, daha çok siyasi temellidir. -İngilizce üzerinden örneklendirerek- bir bölgedeki hâkim dilin gölgesinde yaşayan yerel dillerin yukarıdaki sebeplerden ötürü konuşucuları tarafından tercihe zorlandıklarını, dolayısıyla tercihin yerel dillerin aleyhinde sonuçlandığını belirtir.

Dil(ler)in ölümü yavaş ve nedenleri değişken bir süreçtir. Bu sebeptendir ki dilin ölümü dilin konuşulduğu topluluğun farklı kesimlerini farklı zamanlarda etkiler. Buradan hareketle ölümün (veya cinayetin) sebebi her ne olursa olsun ölüme giden dile karşı acil tedbirlerin alınması uluslararası bir zorunluluktur.

7.4 "Nereden başlamalı?" Ana Başlığı Üzerine

"Yerli topluluğun bir parçası olmak ne demektir?"

Kısıtlı bir zaman aralığında dünya çapında bir sorunla karşı karşıya kalan insanlık, dil kayıpları karşısında neler yapılacağı, ilgili bölümün esas çıkış noktasıdır.

Dil kayıplarının önüne geçebilmek için uygulanabilecek birtakım asli öncelikler yazar tarafından sıralanmıştır. Bahsi geçen öncelikler arasında bilgi toplamak, konuşmacıların belirlenerek dili ne denli akıcı konuştuklarının tespiti, toplanan verilerin analizi için uygun teorik çerçeveye ihtiyaç, dile dönük deneysel çalışmaların planlanması/uygulanması, ekonomik destek ve alt yapı, farkındalık yaratmak, dil tanıtım faaliyetleri yürütmek, halklar arasındaki uluslararası iş birliğine gitmek; müzik, resim, heykel gibi diğer sanat dallarından yararlanmak gibi birtakım işlevsel öneriler yer almaktadır. Bunun yanında konuşucuların kaderci bakış açısını bir kenara bırakarak

sahip oldukları dilsel mirasın eşsiz olduğunu fark etmelerini ve konuşucuların yerel dil(ler)ine yönelik öğrenme/öğretme konusunda seçim hakkını kullanabilmelerini de önermektedir.

Yazar, bölümde ayrıca tehlikedeki dil konuşucularının değişime açık olmalarını, katı ve suçlayıcı arı dil savunuculuğundan vazgeçmeleri gerektiğini de belirtmiştir. Bu görüşün temelinde yaşlı-genç konuşucularının gündelik yaşamda ana dillerini kullanmalarına ilişkin değerler göze çarpar. Crystal, yaşlı bir konuşucunun gençleri -risk altında olan- dillerini arı bir biçimde kullanmadığı için eleştirdiğini aktarırken konuşucuların söz konusu dil(ler)in gelişmesine imkan tanınamaları durumunda o dilin kurtarılmasının hayalden öteye geçemeyeceğinin de altını çizmektedir.

6.5 "Ne yapılabilir?" Ana Başlığı Üzerine

"Solunum cihazlarıyla dilleri hayatta tutmaya devam etmeli miyiz?"

İlgili bölüm, iki ana soru çerçevesinde ele alınmıştır: mücadele mümkün müdür ve mücadele etmek isteniyor mu?

Bahsi geçen iki ana soru, "kişisel adanmışlık" ile açıklanabilir niteliktedir. Dil kaybının önüne geçebilmek adına kavramla ilintilendirilebilecek altı faktör, yazar tarafından şu şekilde tarif edilmiştir:

1. Tehlikedeki dil eğer konuşmacıları hâkim toplum içinde prestijlerini artırırsa geliştirecektir,
2. Tehlikedeki dil, eğer konuşmacıları hâkim toplum içinde zenginliklerini artırırsa geliştirecektir,
3. Tehlikedeki dil, eğer konuşmacıları hâkim toplum gözünde meşru güçlerini artırırsa güçlenecektir,
4. Tehlikedeki dil, eğer konuşmacıları eğitim sisteminde güçlü bir varlığa kavuşursa geliştirecektir,
5. Tehlikedeki dil, konuşma dillerini yazabiliyorsa geliştirecektir ve
6. Tehlikedeki dil, eğer konuşmacıları elektronik teknolojiyi kullanırsa geliştirecektir (Crystal, 2015: 155-166).

Bölümde ayrıca yazarın altı faktörünün yanında bazı dil bilimcilere atıflar yapılmış ve onların da küçük dillerin korunmasına yönelik önerileri, esere dâhil edilmiştir. Yamamoto'nun bu konudaki dokuz faktörü ile Landweer'in etnodilbilimsel yaşamsallık göstergesi gibi örnekler, bu konuda aynı adanmışlığın farklı yansımalarını gösterir.

Crystal, ilgili bölümde dil bilimcinin rolüne odaklanır ve dil bilimciyi bir doktora benzetir. Ona göre bir dil bilimci, dil(ler)in ölmemesi için bir doktor hassasiyetinde üzerine düşeni yerine getirmelidir. Üzerine düşen her ne ise, kişisel adanmışlık kavramı ile rahatça tanımlanabilir. Tıp eğitimi alan bir

doktorun mesleki adanmışlığı karşısında dil bilimcinin dil kaybının önüne geçebilmek adına yapabileceği her şey, temelinde birbirine benzer özelliklere sahiptir.

Diller, yaşamlarını devam ettirebilmek için toplumlara ihtiyaç duyar. Crystal bu noktada toplumu risk altındaki dili kurtarabilecek esas kaynak olarak görür ve toplum için "Yeniden Canlandırma Ekibi" ifadesini kullanır. Bu ekibin, dil ölümlerinin önüne geçebilmesi için birtakım görevleri vardır. Bu görevleri o dile karşı duyulan sahiplik duygusunun bir yansıması olarak işler. Yukarıda da bahsedilen "kişisel adanmışlık" ifadesi burada "toplum adanmışlığı"na dönüşebilir.

6.6 Çevre Dil Bilimi Bağlamında David Crystal'ın "Dillerin Katli" Adlı Eserine Genel Bir Bakış

"Dil kaybı konusundaki bilgi ihtiyacı acildir"

David Crystal, birtakım tespitler ile çevre dil bilimine eserinde yer yer atıf yapar ve ilgili bilimden "yeşil dil bilimi" olarak bahseder. Uluslararası *yeşil hareketin* dil hariç her konuda başarıya ulaştığı, biyolojik miras konusunda toplumsal bilincin geliştirildiği, konunun ne denli önemli ve acil çözümlere ihtiyacı olduğu, uluslararası çeşitli girişimlerle konu duyarlılığının eyleme dönüştüğünü aktarırken dil(ler)e dönük benzeri bir eylemin güdük kaldığından ayrıca yakınır. Çünkü ona göre bir dilin ölümü, tıpkı çevre sorunları gibi insanlığın bir anda dikkatini çekmez. Uzun vadede insanlığın karşısına çıkan dil(ler) ölümü konusu, eserin bütününe yayılmış "dillere neden sahip çıkmalıyız?" sorusunu tartışır.

Yazar, dil(ler)in önemine vurgu yaparken farklı alanlarla benzerliğini ortaya koyar. Eserinde dil ve zooloji arasındaki benzerliğe Hale'den atıf yaparak değinir: "Bir hayvan neslinin tükenmesi nasıl ki dünyamızı küçültüyorsa bir dilin ölmesi de öyledir". Genetik biliminden yaptığı karşılaştırmada Pogson'a atıf yapar ve "dil çeşitliliği, bir gen havuzu gibi türümüzün gelişmesi için gereklidir. Çokdilliliğin bize kazandırdığı düşüncenin çapraz döllenmesine ihtiyacımız var." ifadelerini kullanır.

Dil ölümü konusuna dikkat çekmeyi amaçlayan eserde, konu ile ilintili uluslararası girişimlerden örnekler verilmiştir. Tehlike Altındaki Diller Vakfı'nın çalışmalarından 1982 yılında kurulan Avrupa Az Kullanılan Diller Bürosu ve çalışmalarına, 1993 yılında UNESCO Genel Meclisinin Tehlikedeki Diller Projesi'ni kabulünden 1995 yılında Tokyo Üniversitesinde tehlikeli diller için Uluslararası İşlem Odası adlı birimin oluşturulmasına ve aynı yıllarda ABD'de Tehlikedeki Diller Fonu'nun kurulmasına, 1996 yılında 'Uluslararası PEN Kulübü'nün Tercüme ve Dil Hakları Komitesi Escarre Uluslararası Etnik Azınlıklar ve Ulusal Merkezi tarafından desteklenen

Barcelona Dil Hakları Evrensel Beyannamesi'nden 2003 yılında UNESCO tarafından Paris'te düzenlenen Uluslararası Uzman Toplantısı'nda tehlike atındaki dilleri belgelenmek ve yeniden canlandırmak için izlenecek politikalara, 'Birleşmiş Milletler'in 08 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirdiği 61. Genel Kurulu'nun "Çok Dillilik" başlıklı 266. maddesi gereğince 2008 yılının "Uluslararası Dil Yılı" olarak ilan edilmesine kadar aynı amaca hizmet edecek nitelikteki etkinlikler dile getirilmiştir. Belirtilmelidir ki UNESCO, 2008'de 21 Şubat'ı "Uluslararası Ana Dil Günü" olarak ilan etmiş ve her yıl 21 Şubat, çeşitli etkinliklerle de kutlanmaktadır. Yine 2008 yılında Barcelona'da Diller Evi adlı girişimin kurulmuş olması da aynı amacın yansımalarındandır.

David Crystal, eserinde üç soruyu gündeme taşımaktadır: "*Dilin ölümü tam olarak nedir?*", "*Hangi diller ölüyor?*" ve "*Diller neden ölüyor?*". Bu üç soru sonrası cevabı çevre dil bilimine bağlar ve ön sözünde "*rengarenk ve gözleri fal taşı gibi açılmış yeşil fikirlerle dolu eski bir deyişi hatırlarsak -yeni ekodilbilimi getirmenin zamanıdır şimdi. Acilen ve şiddetle tanıtılmalıdır çünkü ben şu an yazarken diller ölmektedir. Herkes endişe duymalıdır çünkü bu herkesin kaybıdır.*" ifadelerine yer verir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

"Bir dil o dili konuşan bir insanın bilinci zarar görürse ancak zarar görebilir"
A. P. Skovorodnikov

Çevre dil biliminde ön plana çıkan küçük dillerin korunmasına yönelik çevre bilimi kaynaklı "bağlılık", nesli tükenmekte olan bitki ve hayvan türlerinin korunmasına benzer girişimleri kapsar. Söz konusu bağlılık kavramı ile büyük ve çeşitli alanlarca destekli dillere karşın yaşamak için çabalayan küçük dillere gösterilecek *sadakat* anlaşılmalıdır. Bu anlayış doğrultusunda yapılacak her türlü çalışma ile küçük dillerin ölümünün önüne geçilecek ve desteklenecektir. Çünkü her dil, kendine özgü yapısı ile eşsiz; bir o kadar da yeri doldurulamaz ve değerli bir varlıktır.

Denilebilir ki yazarın, dil kayıplarının önüne geçebilmek için savunduğu tüm öneriler -öznel ya da nesnel fark etmeksizin- oldukça dikkate değerdir. Bu dikkat, dil ölümlerinin önündeki en büyük avantaj sayılabilir. Nitekim Crystal, genel çerçeveyi sunduğu eserinde "yeşil dil bilimi" şeklinde ifade ettiği "çevre dil bilimi"ni de göz ardı etmemiştir. Eserin farklı noktalarında söz konusu alanın işlevselliğinden bahsetmiş ve dil ölümlerinin önüne geç(ebile)cek önerilerini, alenen olmasa da bilimsel düzlemde çevre dil bilimine dayandırmıştır.

Çevre dil bilimi, çeşitli alanlarda ön plana çık(arıl)mamış dilleri önemser. Örneğin dünya edebiyatında arka planda kalmış dillerle

hazırlanmış edebi eserlerin varlığından bihaber olan insanlık, oradaki karakterleri, işlenen konuları, fikir ve yaratıcı benzetmeleri ve en önemlisi dilin sınırsız anlatım imkanını göremeyecektir. Bu açıdan söz konusu dillerin yaşam alanlarının ve koşullarının iyileştirilmesi son derece elzemdir. Çevresel aktivizm benzeri bir irade ile dil kayıplarının önüne geçilmesi, yukarıda sayılan kavramların niteliği üzerinde durularak karşı önlemlerin alınması ile girişime katkı sunulabilir. Söz konusu katkı ile, dil kaybının önüne geçebilmek adına bölgedeki paydaşların bir araya getirilmesi ve tutum değişikliğine gidilerek birtakım önlemlerin alınması sağlanabilir. Dil emperyalizmi ile emperyalizme boyun eğmemek için -olası- direnen dil(ler) arasındaki ilişki, diller çevre bilimi (dillerarası ekoloji) ile sağlanabilir.

Günümüzde belli başlı dillerin, arkalarındaki siyasi, ekonomik, teknolojik, kültürel destekli girişimlerden ötürü benzeri sorunlarla karşılaşmayacakları düşünülebilir. Ancak dil ölümü/kaybı, her dil için bir tehdit unsurudur. -İnsan eli değsin ya da değmesin- bir dilin dahi bölünmesi veya yok olması esasen ait olduğu toplumun da bir anlamda tarih sahnesinden silinmesi anlamına gelecektir. Söz gelimi dil öldüğünde o dilin sahip olduğu gelenek-görenekler, mitler ve hatta espri anlayışı bile ölür. Toplumun ifade etme biçimi kaybolur. Sözsözsel değerlerin o dile özgü anlatımı sadece o dile özeldir ve başka dillerde aynı güzelliği, etkiyi yansıtmaz (URL4).

İnsanlık, böylesi bir gerçek ile karşı karşıya olsa da hala kurtarılacak, yaşatılacak birçok dil vardır. Egemen dillerin bile gün geldiğinde böylesi bir durumla karşılaşmayacaklarının garantisini kimseler veremez. Bu dikkat, tüm diller için -özellikle arka plana bir şekilde itilmiş diller öncelikli olmak şartıyla- önem arz etmektedir.

Türkçe dâhil olmak üzere tüm dünya dilleri için sıralanabilecek envai çeşit önlem vardır. Ancak Crystal'ın söz konusu eseri başta olmak üzere dile ilişkin kaleme alınan akademik yayınların tekrarını ilgili çalışmaya taşımanın gereksiz olacağı kanaatindeyiz.

Az ve öz bir biçimde söylenebilir ki her platformda tehdit altındaki dil(ler)e dikkat çekilirken diğer yandan çevre dil bilimi uygulamaları ile söz konusu dil(ler)e yönelik planlanan etkinlik/projeler uluslararası kamuoyu ile paylaşılmalı; politik ve ekonomik temelli hâkim anlayış terk edilmeli; dil projeleri üzerine çalışılmalı ve projeler geliştirilmeli, sağlanacak ekonomik desteklerle projeler, hayata geçirilmelidir. Kısmen de olsa çeviri ve ikinci el anlatım yoluyla bu diller, ön plana çıkarılabilir ve hak ettikleri değeri kazanabilirler. Kitap, akademik çalışmalar, medya tanıtımları ile kuruluşlar,

dil ölümüne karşı alınacak tedbirleri işe koşabilecek paydaşlar olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Aydın, M. (2017). Ölmekte Olan Türk Lehçelerini Koruma ve Yaşatma. *IJLET* 5(3), 552-567.

Babine, K. (2011). If All the Sky Were Paper and All the Sea Were Ink: Tim Robinson's Linguistic Ecology. *New Hibernia Review / Iris Éireannach Nua* 15(4), 95-110.

Balcı, T. (2006). "Çevredilbilim"e Doğru. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 3(32), 165-168.

Boz E., Aktaş, S. G., Doğru F. & İlbaş S. (2013). Çevredilbilimi Açısından Eskişehir'de Konuşulan Kazan Tatar Türkçesi. *Diyalektolog* 7, 31-38.

Buivydiénė, V. (2014). Lietuvių Bendrinės Kalbos Raida: Ekolingvistikos Požiūris. *Santalka: Filologija, Edukologija* 22(1), 1-11.

Cowley, S. J. (2014). *Bio-ecology and Language: a Necessary Unity. Language Sciences* 41, 60-70.

Crystal, D. (2015). *Dillerin Katli*. (Çev.). Gökhan Cansız. 3. Baskı. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Çepel, N. (1983). *Genel Ekoloji*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları.

Dilek F. (2007). Tehlikedeki Diller ve Dil Ölümü Açısından Altay Türkçesi ve Ağızları. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı (9-15 Nisan 2006 Çeşme-İzmir) Bildiri Kitabı-II* (Ed.). Fikret Türkmen & Gürer Gülsevin. Ankara, 707-715.

Karabulut, F. (2005). Dil Ölümü Bağlamında Kayseri'de Yaşayan Uygur Türk Toplumunu. *Bilig* 35, 17-47.

Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8(15), 170-189.

Koçak, A. & Arun, Ö. (2006). İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu. *Selçuk İletişim* 4(3), 21-28.

Kopnina, G. A. & Magirovskaya, O. V. (2019). A. P. Skovorodnikov's binary conception of linguistic ecology: definitional and disciplinary justifications, *Russian Journal of Communication* 11(2), 95-108.

Nettle, D. & Romaine S. (2011). *Kaybolan Sesler-Dünya Dillerinin Yok Oluş Süreci*. (Çev.). Harun Özgür Turgan. 2. Baskı. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Sevgi, O. (2015). *Ecology Teriminin Türkçe Karşılıkları Üzerine Bir Değerlendirme*. *Avrasya Terim Dergisi* 3(1), 27-46.

Piškorec, V. (2013). *Inter- Und Ökolinquistik im Vergleich: Ansätze, Traditionen, Cchnittstellen. Interlinguistische Informationen Beiheft 20*, 9-32.

Elektronik Kaynaklar:

URL1: https://en.wikipedia.org/wiki/Linguistic_ecology Erişim Tarihi: 08.11.2020.

URL2: https://sozluk.gov.tr/ekoloji_ Erişim Tarihi: 15.11.2020.

URL3: <http://cnrcevrefuari.com/haberlersubpage.aspx?NewsID=5156&ln=1> Erişim Tarihi: 15.11.2020.

URL4: http://www.lazenstitu.com/?ctc_sermon=786#cm_txt (Eylem Bostancı, Dil Ölümü-Kültürel Erozyon Yayın Tarihi: 19.03.2017.) Erişim Tarihi: 19.11.2020.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Dil, canlı bir varlık gibi, sosyal hayatın yansımalarından biridir. Diller, bir canlı gibi doğar ve gelişir. Bir dilin ölümü ise süreçsel bazda bazı değişkelere göre gerçekleşir. Bu değişkeler, dilin ne kadar sürede yok olacağını belirleyen öğelerdir. Hangi gerekçe ile olursa olsun bir dilin ölümü, insanlık tarihinin yok olmasının muadilidir. Dil kayıpları, -daha çok- siyasi temelli birtakım politikalar sebebiyle yaşanmaktadır. İktidarların bu konuya duyarlı ve/veya karşı olma tutumları sadece bir dilin değil, dilin konuşulduğu toplumun, toplumun sahip olduğu tüm değerlerin feda edilmesi anlamına gelir. David Crystal, dil ölümleri konusunda gösterilecek hassasiyeti çevreye dönük duyarlılıkla eş görür. Çevre sorunlarına gösterilen duyarlılığın ve girişimlerin dile de uygulanabileceği ve dilin diğer çevresel temalara eklenmesi kanaatinde görüş belirtir. Bu bakış açısı, ekolojik düşünme biçiminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Çalışma David Crystal'ın "Dillerin Katli" adlı eserini bu perspektif doğrultusunda incelemek amacıyla kurgulanmıştır. Söz konusu çalışma ile farklı ülkelerce ilgiyle ele alınan ancak Türkiye'de oldukça geri planda kalmış, akademik dokümantasyonu seyrek bir disiplin olan çevre dil biliminin sahasını tanıtmak; David Crystal'ın Türkçeye "Dillerin Katli" adlı başlık ile çevrilmiş eseri aracılığıyla dil ölümü konusunda farkındalık yaratmak; dil ölümü karşısında alınacak tedbirlerde çevre dil biliminin tespit ve çözüm önerilerinden yararlanmayı mümkün kılmak amaçlanmıştır. Çalışma; çevre dil bilimi disiplinine yönelik kavram, alan ve sınırlılık konularına açıklık getirmesi, disipline dönük akademik yayınların tespitinden yapılacağı düşünülen farklı akademik yayınlara kaynaklık etmesi, kaynak eser aracılığıyla dil ölümleri -ya da dil kayıpları- hakkında bilinç oluşturmaya ve dil ölümleri karşısında uygulamalı olarak kullanılacak çevre dil biliminin çözüm önerileri aracılığıyla risk altındaki dillere yönelik birtakım dikkatler ortaya koyması açısından önemli görülmektedir. Bu araştırma nitel bir çalışma olup araştırmada kullanılan kaynak eserden veriler, doküman inceleme (analizi) tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Eserin birinci baskısı 2007 yılında akademisyen Gökhan Cansız tarafından Türkçeye "Dillerin Katli" başlığı ile kazandırılmıştır. Çalışmada aynı eserin 2015 yılında piyasaya sürülen üçüncü baskısı kullanılmıştır. Araştırma ile öncelikle çevre dil

bilimi disiplin alanı kavramsal olarak tanıtılmış akabinde Crystal'ın söz konusu eseri hakkında bilgi verilerek eser-disiplin etkileşimi üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonuç bölümünü ise her dile dönük olabileceği düşünülen birtakım dikkatler oluşturmuştur. Eser, beş bölümden oluşmaktadır. Her bölüm, bir soru cümlesi şeklinde ifade edilmiş ve ana başlığın yanında alt başlıklara ve sonuç bölümlerine de yer verilmiştir:

- I. Dilin Ölümü Nedir?
- II. Neden Umursamalıyız?
- III. Diller Neden Ölür?
- IV. Nereden Başlamalı?
- V. Ne Yapılabilir?

230 sayfadan oluşan eserde ayrıca "referanslar, şive, dil, dil ailesi ve etnik grup indeksi, yazarlar ve konuşmacılar indeksi ile konu indeksi" adlı bölümler de yer almaktadır. Çevre dil biliminde ön plana çıkan küçük dillerin korunmasına yönelik çevre bilimi kaynaklı "bağlılık", nesli tükenmekte olan bitki ve hayvan türlerinin korunmasına benzer girişimleri kapsar. Söz konusu bağlılık kavramı ile büyük ve çeşitli alanlarca destekli dillere karşın yaşamak için çabalayan küçük dillere gösterilecek *sadakat* anlaşılmalıdır. Bu anlayış doğrultusunda yapılacak her türlü çalışma ile küçük dillerin ölümünün önüne geçilecek ve desteklenecektir. Çünkü her dil, kendine özgü yapısı ile eşsiz; bir o kadar da yeri doldurulamaz ve değerli bir varlıktır. Denilebilir ki yazarın, dil kayıplarının önüne geçebilmek için savunduğu tüm öneriler -özel ya da nesnel fark etmeksizin- oldukça dikkate değerdir. Bu dikkat, dil ölümlerinin önündeki en büyük avantaj sayılabilir. Nitekim Crystal, genel çerçeveyi sunduğu eserinde "yeşil dil bilimi" şeklinde ifade ettiği "çevre dil bilimi"ni de göz ardı etmemiştir. Eserin farklı noktalarında söz konusu alanın işlevselliğinden bahsetmiş ve dil ölümlerinin önüne geçebilecek önerilerini, alenen olmasa da bilimsel düzlemde çevre dil bilimine dayandırmıştır. Çevre dil bilimi, çeşitli alanlarda ön plana çık(arıl)mamış dilleri önemser. Örneğin dünya edebiyatında arka planda kalmış dillerle hazırlanmış edebi eserlerin varlığından bihaber olan insanlık, oradaki karakterleri, işlenen konuları, fikir ve yaratıcı benzetmeleri ve en önemlisi dilin sınırsız anlatım imkanını göremeyecektir. Bu açıdan söz konusu dillerin yaşam alanlarının ve koşullarının iyileştirilmesi son derece elzemdir. Çevresel aktivizm benzeri bir irade ile dil kayıplarının önüne geçilmesi, yukarıda sayılan kavramların niteliği üzerinde durularak karşı önlemlerin alınması ile girişime katkı sunulabilir. Söz konusu katkı ile, dil kaybının önüne geçebilmek adına bölgedeki paydaşların bir araya getirilmesi ve tutum değişikliğine gidilerek birtakım önlemlerin alınması sağlanabilir. Dil emperyalizmi ile emperyalizme boyun eğmemek için -olası- direnen dil(ler) arasındaki ilişki, diller çevre bilimi (dillerarası ekoloji) ile sağlanabilir. Günümüzde belli başlı dillerin, arkalarındaki siyasi, ekonomik, teknolojik, kültürel destekli girişimlerden ötürü benzeri sorunlarla karşılaşmayacakları düşünülebilir. Ancak dil ölümü/kaybı, her dil için bir tehdit unsurudur. -İnsan eli değsin ya da değmesin- bir dilin dahi bölünmesi veya yok olması esasen ait olduğu toplumun da bir anlamda tarih sahnesinden silinmesi anlamına gelecektir. Söz gelimi dil öldüğünde o dilin sahip olduğu gelenek-

görenekler, mitler ve hatta espri anlayışı bile ölür. Toplumun ifade etme biçimi kaybolur. Sözsözsel değerlerin o dile özgü anlatımı sadece o dile özeldir ve başka dillerde aynı güzelliği, etkiyi yansıtmaz. İnsanlık, böylesi bir gerçek ile karşı karşıya olsa da hala kurtarılacak, yaşatılacak birçok dil vardır. Egemen dillerin bile gün geldiğinde böylesi bir durumla karşılaşmayacaklarının garantisini kimseler veremez. Bu dikkat, tüm diller için -özellikle arka plana bir şekilde itilmiş diller öncelikli olmak şartıyla- önem arz etmektedir.

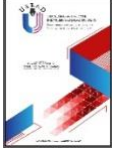
EXTENDED SUMMARY: Language, like a living being, is one of the reflections of social life. Languages are born and develop like a living being. The death of a language takes place according to some variables on a procedural basis. These variables are the elements that determine how soon the language will disappear. The death of a language for whatever reason is the equivalent of the extinction of human history. Language losses are mostly due to some politically-based policies. The insensitive and / or opposing attitudes of the rulers to this issue means sacrificing not only a language, but also the society in which the language is spoken and all the values of the society. David Crystal equates sensitivity to language deaths with environmental awareness. It expresses the opinion that the sensitivity and initiatives shown to environmental problems can also be applied to language and that language can be added to other environmental themes. This point of view can be considered as part of the ecological way of thinking. The study has been designed to examine David Crystal's work in line with this perspective. But the interest of different countries dealt with these studies I have stayed at the background in Turkey, to promote the field of academic disciplines that are sparsely documentation the eco-linguistics; raising awareness about language death through David Crystal's work translated into Turkish; it is aimed to make it possible to benefit from the determination and solution suggestions of eco-linguistics in the measures to be taken against the death of language. Work; to clarify the concepts, fields and limitations of the discipline of eco-linguistics, to be a source for different academic publications that are thought to be made from the determination of academic publications for the discipline, to create awareness about language deaths (or language losses) through the source work, and eco-linguistics that can be used practically in the face of language deaths. It is deemed important in terms of the science of bringing some attention to at-risk languages through solution offers. This research is a qualitative study and the data from the source work used in the research were obtained by using the document analysis (analysis) technique. The first edition of the work was translated into Turkish by academician Gökhan Cansız in 2007. The third edition of the same work, which was released in 2015, was used in the study. With the research, firstly the discipline of eco-linguistics was introduced conceptually, and then information was given about Crystal's work named "Language Death" and the interaction between the work and the discipline was emphasized. The conclusion part of the study, on the other hand, consists of some attention that may be directed at every language. The work consists of five chapters. Each section is expressed as a question

sentence, and besides the main title, subheadings and conclusion sections are also included:

- I. What is the Death of Language?
- II. Why Should We Care?
- III. Why Languages Die?
- IV. Where To Begin?
- V. What Can Be Done?

The 230-page work also includes sections named "references, accent, language, language family and ethnic group index, authors and speakers index, and subject index". Ecology-based "commitment" to the conservation of small languages that come to the fore in eco-linguistics includes initiatives similar to the conservation of endangered plant and animal species. With this concept of commitment, it should be understood that the loyalty to be shown to small languages striving to survive despite the languages supported by large and various fields. In line with this understanding, death of small languages will be prevented and supported with all kinds of studies. Because each language is unique with its unique structure; it is also an irreplaceable and valuable asset. It can be said that all the suggestions that the author defends in order to prevent language losses - regardless of whether they are subjective or objective - are quite remarkable. This attention can be considered as the biggest advantage in front of language deaths. As a matter of fact, Crystal did not ignore "eco-linguistics", which he expresses as "green linguistics" in his work, in which he presented the general framework. He talked about the functionality of the field at different points of the work and based his suggestions to (even) prevent language deaths on eco-linguistics on a scientific level. Eco-linguistics cares about languages that have not come to the fore in various fields. For example, humanity, who is unaware of the existence of literary works prepared with languages that remain in the background in world literature, will not be able to see the characters there, the subjects studied, the ideas and creative analogies, and most importantly, the limitless expression possibilities of language. In this respect, it is extremely essential to improve the living spaces and conditions of these languages. By preventing language losses with a will similar to environmental activism and taking counter measures by emphasizing the nature of the concepts mentioned above, contribution can be made to the initiative. With this contribution, it can be ensured that certain measures are taken by bringing together the stakeholders in the region and changing their attitudes in order to prevent language loss. The relationship between linguistic imperialism and language (s) that - possible - resist to succumb to imperialism, can be achieved by the ecology of languages. Today, it can be thought that major languages will not encounter similar problems due to the political, economic, technological and culturally supported initiatives behind them. However, language death / loss is a threat to any language. The division or disappearance of even a language - whether it is touched by a human hand or not - will essentially mean the erasure

of the society to which it belongs, in a sense, from the stage of history. For example, when a language dies, its customs, traditions, myths and even its sense of humor die. The way society expresses it is lost. The specific expression of verbal values is specific to that language and does not reflect the same beauty and effect in other languages. Even though humanity is faced with such a reality, there are still many languages to be saved and kept alive. Nobody can guarantee that even dominant languages will not face such a situation when the day comes. This attention is important for all languages, especially languages that have been pushed to the background, being a priority.

YOLCULARIN HAVAYOLU İŞLETMELERİNİN MOBİL UYGULAMALARINI KULLANMASINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER¹

FACTORS EFFECTING USAGE OF PASSENGERS' AIRLINE MOBILE APPLICATIONS

Nuriye GÜREŞ

Doç. Dr. İskenderun Teknik
Üniversitesi, Havacılık ve
Uzay Bilimleri Fakültesi,
Havacılık Yönetimi,
İskenderun/Türkiye.
Assc. Prof., Iskenderun
University, Faculty of
Aeronautics and
Astronautics, Aviation
Management,
Iskenderun/Turkey.

nuriye.gures@iste.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-
0149-8301

Mutlu Yüksel AVCILAR

Doç. Dr. Osmaniye Korkut
Ata Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi,
Yönetim Bilişim Sistemleri,
Osmaniye/Türkiye.
Assc. Prof., Osmaniye
Korkut Ata University,
Faculty of Economics and
Business Administration,
Management Information
Systems,
Osmaniye/Turkey.

myukselavcilar@osmaniye.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-
5621-2377

Seda ARSLAN

Arş. Gör., İskenderun
Teknik Üniversitesi,
Havacılık ve Uzay Bilimleri
Fakültesi, Havacılık
Yönetimi,
İskenderun/Türkiye.
Res. Asst., Iskenderun
Techincal University,
Faculty of Aeronautics and
Astronautics, Aviation
Management,
Iskenderun/Turkey.

seda.arslan@iste.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-
8731-8294

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.816489

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 26.10.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Güreş, N., Avçılar, M. Y. & Arslan, S. (2021). Yolcuların Havayolu İşletmelerinin Mobil Uygulamalarını Kullanmasını Etkileyen Faktörler. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 488-518.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

¹ Bu çalışma, Uluslararası Balkan Üniversitesi himayesinde 09-10 Ekim tarihinde İstanbul'da düzenlenen USVES (Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu) Sempozyumu'nda özet bildiri olarak sunulmuştur.

Öz: Günümüzde birçok sektörde, akıllı telefon ve mobil uygulamaların, kişisel ve ticari amaçlı kullanım oranı oldukça yükselmiştir. Havayolu işletmeleri, yolcularıyla etkileşim kurmak ve yolcuların hizmet deneyimlerini geliştirmek için mobil uygulamalar tasarlamakta ve onların kullanımına sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, yolcuların havayolu işletmelerinin mobil uygulamalarını aktif kullanımını etkileyen faktörleri araştırmaktır. Araştırma kapsamında, anket soruları Bilgi Sistemleri Başarı Modelinden yararlanarak oluşturulmuştur. Araştırma modelini test etmek için T-testi, ANOVA ve Regresyon analizleri kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; havayolu işletmesi mobil uygulamalarının bilgi, sistem ve hizmet kalitesi (Bilgi Sistemleri Başarı Modeli) ile kullanıcı memnuniyeti arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Benzer şekilde kullanıcı memnuniyeti ile yolcuların havayolu mobil uygulaması aktif kullanım düzeyi arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Elde edilen bulgular ışığında havayolu işletmelerine bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Havayolu Mobil Uygulaması, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli, Kullanıcı Memnuniyeti, Aktif Kullanım

Abstract: Today, in many sectors, the personal and commercial use of smart phones and mobile applications has increased considerably. Airlines have been designing and launching mobile applications to interact with their passengers and improve their service experience. The aim of this study in this context is to investigate the factors effecting actual usage of passengers' airline mobile applications. As part of the research, survey questions were created using the information systems (IS) success model. In order to test the research model, T-Test, ANOVA and Regression analyses were used. According to the results of the analysis; a positive, high level and significant relationship between information quality, system quality, service quality and user satisfaction were determined. Similarly, a positive, high and significant relationship between user satisfaction and actual usage of passengers' airline mobile applications were found. In the light of findings, some suggestions have been made to the airline companies.

Keywords: Airline Mobile Application, Information System Success Model, User Satisfaction, Actual Usage

GİRİŞ

Teknoloji ve bilgi sistemlerinin gelişmesi ve hayatın her alanına girmesi ile araştırmacılar çalışmalarını bu konular etrafında yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla son yıllarda kullanıcıların hangi durumlarda teknolojik yenilikleri kullanıp benimseyeceğine yönelik araştırmalar artış göstermektedir (Alalwan, 2020; Gursoy vd., 2019; Ramírez-Correa vd., 2019; Badran, 2019; Chavoshi vd., 2019). Yaşanan bu artışla, konunun daha iyi anlaşılması ve bilimsel bir yaklaşım sergilenebilmesi için birçok farklı teori ve model geliştirilmiştir (Aldholay vd., 2018a: 1422). Örneğin, Teknoloji Kabul Modeli - TAM (Davis, 1986), Yeniliklerin Yayılması Teorisi - DOI (Rogers, 1995), Gerekçeli Eylem Teorisi - TRA (Fishbein ve Ajzen,

1975), Planlı Davranış Teorisi – TPB (Ajzen, 1991), PC Kullanımı Modeli – MPCU (Thompson vd., 1991) ve Birleştirilmiş Teknoloji Kabul ve Kullanım Teorisi – UTAUT (Venkatesh vd., 2003)'dir.

Kullanılan modellerden bir diğeri de Bilgi Sistemleri Başarı Modelidir. Bilgi sistemlerini değerlendirmek amacıyla, DeLone ve McLean (1992) tarafından geliştirilen bu model, bilgi sistemleri başarısının kapsamlı bir tanımını içermektedir (Al-Kofahi vd., 2020: 398). Model geçmişte kullanılan çeşitli ölçümleri sentezleyerek, bu ölçümlerin bir bilgi sisteminin değerlendirilmesini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Model altı değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; sistem kalitesi, bilgi kalitesi, hizmet kalitesi, sistem kullanımı, kullanıcı memnuniyeti ve net faydadır (Efiloğlu Kurt, 2016: 41).

Günümüzde teknolojik gelişmeler ışığında, mobil teknoloji ve uygulamalar, havacılık sektörünün vazgeçilmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu kapsamda havayolu işletmeleri büyük yatırımlar yaparak, mevcut ve potansiyel yolcularının kullanımına sunmak üzere mobil uygulamalar geliştirmektedir. Ancak bu uygulamaların kullanıma sunulması, yolcuların bu uygulamaları kullanacağını ve bundan memnun kalacağını garantisini vermemektedir. Dolayısıyla mobil uygulamaların sistem başarısının, kullanıcı memnuniyetinin ve aktif kullanımın araştırılmasının önemi giderek artmaktadır (Alharbi ve Drew, 2014: 31). Bu nedenle özellikle mobil uygulamaların geliştirilmesi aşamasında, kullanıcıların memnuniyet düzeyini ve dolayısıyla aktif kullanım düzeyini arttırabilecek kalite unsurlarının doğru tanımlanması ve uygulanması gerekmektedir (Alksasbeh vd., 2019: 75). Bu durum da Bilgi Sistemleri Başarı Modelinin önemini ortaya çıkarabilmektedir.

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde Bilgi Sistemleri Başarı Modeli; çeşitli amaçlarla geliştirilen teknolojilerin benimsenmesi ve kullanımı üzerinde etkili olan faktörlerin tespiti için, farklı alanlarda sıklıkla araştırılmıştır. Bunlar; çevrimiçi öğrenme sistemleri (Alksasbeh vd., 2019; Isaac vd., 2019; Aldholay vd., 2018a; Seta vd., 2018; Efiloğlu Kurt, 2016; Mohammadi, 2015; Alharbi ve Drew, 2014), e-devlet uygulamaları (Sari vd., 2017; Stefanovic vd., 2016; Rana vd., 2015;), bankacılık sistemleri (Albashrawi ve Motiwalla, 2017, Jaafreh, 2017; Tam ve Oliveira, 2016), bulut teknolojisi (Chiu vd., 2016), sosyal medya arama motorları kullanımı (Dang vd., 2018); sanal seyahat toplulukları (Gao vd., 2014), dijital kütüphane sistemleri (Alzahrani vd., 2017), e-ticaret siteleri (Hsu vd., 2014), hemşire bilgi sistemi (Lin, 2017), self-servis teknolojilerin benimsenmesi (Lian, 2018), farklı alanlarda geliştirilmiş mobil uygulamaların kullanımınıdır (Wang vd., 2019; Lin ve Chang, 2018; Özata & Er, 2015). Bu kapsamda Al-Kofahi vd. (2020: 397), Bilgi sistemleri başarı

modelini temel almış, 2012-2018 yılları arasında yazılmış ve Scopus veri tabanında taranan dergilerde yayınlamış 114 akademik makale ve kongre bildirisini incelemiştir.

Yapılan incelemeler neticesinde Bilgi Sistemleri Başarı Modeli kapsamında en çok incelenen alanlar; e-devlet uygulamaları, kurumsal kaynak planlaması ve e-öğrenme sistemleri olarak tespit edilmiştir. Yapılan literatür araştırması neticesinde; havacılık sektöründe Bilgi Sistemleri Başarı Modelinin, diğer sektörlerle kıyasla, nispeten daha az çalışıldığı belirlenmiştir (Choi ve Park, 2015; Wibowo, 2013; Tsai vd., 2011). Tsai vd. (2011: 15499), Bilgi Sistemleri Başarı Modelini, havayolu işletmelerinin internet sitesinin etkinliğini, modelde yer alan kalite unsurları (bilgi, sistem, hizmet kalitesi) ve pazarlama karması elemanları (ürün, fiyat, dağıtım, tutundurma – 4P) ile beraber değerlendirmek amacıyla kullanmıştır. Wibowo (2013: 1) Endonezya merkezli iki havayolu işletmesinin internet sitesine yönelik kullanıcı memnuniyetini tespit etmek amacıyla, Bilgi Sistemleri Başarı Modelini kullanmıştır. Yazar araştırma kapsamında; bilgi kalitesi, sistem kalitesi ve hizmet kalitesi unsurlarının beraber ya da kısmen, kullanıcı memnuniyeti üzerinde etkili olup olmadığını araştırmıştır. Yapılan analizlerin sonucuna göre; her iki havayolu işletmesinin internet sitesi içinde; bilgi, sistem ve hizmet kalitesi unsurları, kullanıcı memnuniyeti üzerinde beraber ve kısmen etkili olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmaya göre; havayolu internet sitesine yönelik kullanıcı memnuniyetinin sağlanmasında en önemli kalite unsurunun da “bilgi kalitesi” olduğu belirlenmiştir.

Havacılık alanında Bilgi Sistemleri Başarı Modelinin çalışıldığı ve literatürde rastlanılan en son çalışma Choi ve Park (2015: 21) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada yazarlar, Güney Kore’de yer alan Incheon Havalimanı tarafından geliştirilen “Cyberairport” isimli internet sitesinin kullanım niyetini etkileyen faktörleri, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli ile Teknoloji Kabul Modelini birbirine entegre ederek bulmaya çalışmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre; hizmet kalitesi ile algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilirken; bilgi sistemleri başarı modeli unsurlarından bilgi ve sistem kalitesi ile algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca, algılanan fayda ve algılanan kullanım kolaylığının, yolcuların “Cyberairport” internet sitesini kullanma niyeti üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğu belirlenmiştir. Ancak, havacılık sektöründe Bilgi Sistemleri Başarı Modeli ile yapılan çalışmalar incelendiğinde; mobil uygulamaların benimsenmesi ve kullanımını bilgi sistemleri başarı modeli temel alınarak yapılmış bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma ile literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Bilgi Sistemleri Başarı Modeli

Bireysel ya da örgütsel amaçlarla geliştirilen bilgi sistemlerinin başarısının ölçülmesi oldukça zordur. Çünkü söz konusu ölçümde birden fazla boyut vardır ve bu boyutlar arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır (Efiloğlu Kurt, 2016: 141). Dolayısıyla bu problemi çözmek amacıyla DeLone ve McLean, 1992 yılında, bilgi sistemlerinin başarısını ölçmek için, önceki araştırmalardan yola çıkarak, elde edilen sonuçları daha tutarlı hale gelecek şekilde sentezlemek ve gelecekteki araştırmalara rehber olmak amacıyla "Bilgi Sistemleri Başarı Modeli"ni geliştirmiştir (DeLone ve McLean, 2003: 10). Yazarlar tarafından geliştirilen bu model, sistem kalitesi, bilgi kalitesi, aktif kullanım, kullanıcı memnuniyeti, bireysel etkiler ve örgütsel etkiler bileşenlerinden oluşmuş (DeLone ve McLean, 1992: 60) ve model en çok kabul gören teoriler arasında yerini almıştır (Al-Kofahi vd., 2020: 397-398). Ancak yazarlar söz konusu modele gelen eleştirileri dikkate alarak, modelin güçlü ve zayıf yönleri tanımlamış ve 2013 yılında güncellemiştir (DeLone ve McLean, 2003: 10). Yeni modelde sistem kalitesi, bilgi kalitesi, hizmet kalitesi, sistem kullanımı, kullanıcı memnuniyeti ve net fayda bileşenleri yer almakta olup (Efiloğlu Kurt, 2016: 141), modelin en büyük yeniliklerinden birinin, hizmet kalitesi unsurunun modele eklenmesi olarak ifade edilmektedir (Al-Kofahi vd., 2020: 397-398).

1.2. Bilgi Kalitesi

Bilgi Sistemleri Başarı Modeli kapsamında değerlendirilen ilk kalite boyutu, bilgi kalitesi olup; sistem çıktısı (Efiloğlu Kurt, 2016: 143), diğer bir ifadeyle içerikle alakalıdır (Choi ve Park, 2015: 23). Bu kapsamda, bilgi sistemlerinin doğru, güncel, tam, uygun, tutarlı (DeLone ve McLean, 2003: 15) ve faydalı (Stefanovic vd., 2016: 720) bilgiler üretmesi bilgi kalitesi olarak tanımlanabilmektedir.

Kullanıcılar, bilgi sistemleri aracılığıyla kendilerine fazla ve gereksiz bilgi sunulması durumunda, söz konusu bilgiyi işlemek için daha fazla zaman ve çaba harcayabilecektir. Bu da kullanıcıların olumsuz bir hizmet deneyimi yaşamasına neden olabilecektir (Zhou, 2016: 557). Tam tersine hizmet sağlayıcılar tarafından yetersiz ya da eksik bilginin sunulması da kullanıcı memnuniyetini olumsuz yönde etkileyebilecektir (Albashrawi ve Motiwalla, 2017: 3). Bazı araştırmalarda desteklenmese de (Chiu vd., 2016; Yakubu ve Dasuki, 2018; Seta vd., 2018) bilgi kalitesi; kullanıcı memnuniyeti ile doğru orantıya sahip bir kalite değişkenidir (Alharbi ve Drew, 2014: 33). Diğer bir ifadeyle, bilgi kalitesi arttıkça kullanıcı memnuniyeti de artış gösterme eğilimindedir (Mohammadi, 2015; Tam ve

Oliveira, 2016; Aldholay vd., 2018c; Dang vd., 2018). Bu noktadan hareketle H1 hipotezi;

H1: Bilgi kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

1.3. Sistem Kalitesi

DeLone ve McLean (2003) tarafından geliştirilen “Bilgi Sistemleri Başarı Modeli”nde yer alan bir diğer kalite unsuru, sistem kalitesidir (Alharbi ve Drew, 2014: 34). Bilgi sistemlerinin, işlevsel, güvenilir, esnek, entegre, kullanımı kolay olması (DeLone ve McLean, 2003: 13) ve kullanıcıların bu sayılan özelliklere inanma derecesi (Aldholay vd., 2018a: 1422) sistem kalitesi olarak tanımlanmaktadır. Kısaca, kullanıcıların bilgi sistemlerine yönelik sistem performansı algısıdır (Efiloğlu Kurt, 2016: 141).

Kullanıcılar mobil uygulama sistem kalitesini, istediği seviyede algırsa, söz konusu uygulamaya karşı yüksek memnuniyet düzeyi gösterme eğiliminde olacaktır (Albashrawi ve Motiwalla, 2017: 3) ve bu sonuç mobil uygulamalar (Özata ve Er, 2015; Jaafreh, 2017; Lin ve Chang, 2018; Wang vd., 2019), sanal seyahat siteleri (Gao vd., 2014), self-service teknolojiler (Lian, 2018); bilgi yönetim sistemi (Wu ve Wang, 2006), dijital kütüphaneler (Alzahrani vd., 2017) gibi farklı sektörlerde uygulanan çalışmalarca da desteklenmektedir. Bu kapsamda H2 hipotezi;

H2: Sistem kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

1.4. Hizmet Kalitesi

Bilgi Sistemleri Başarı Modelinin son kalite unsuru hizmet kalitesidir. DeLone ve McLean (1992)'in ilk önerdiği Bilgi Sistemleri Başarı Modelinde, hizmet kalitesi değişkeni yer almamaktadır. Ancak Pitt vd. (1995: 173); bilgi sistemlerinin başarı ölçümünde yer alan kıstasların genellikle ürün odaklı olduğunu ve bilgi sistemlerinin etkinliği ölçülürken, hizmet kalitesi dahil edilmezse, söz konusu ölçümün hatalı sonuçlar vereceğini ifade etmiştir. Bu noktadan hareketle Parasuraman vd. (1988) tarafından geliştirilen SERVQUAL ölçüm aracı, bilgi sistemleri başarı modeline adapte edilmiştir (DeLone ve McLean, 2003: 18). Bilgi Sistemleri Başarı Modeline göre hizmet kalitesi, kullanıcıların bilgi sistemlerinden aldığı desteğin, yanıt verme, güvenilirlik, teknik yeterlilik, empati (Tam ve Oliveira, 2016: 237) ve kişiselleştirmenin (Stefanovic vd., 2016: 720) kalitesidir. Özellikle bilgi sistemlerinde herkese aynı bilgi/hizmet sunulması, günümüz müşterilerinin isteklerini karşılamada yetersiz kalabildiği için (Kılıç ve Karaosmanoğlu, 2019: 278), kullanıcılar, hızlı ve kişiselleştirilmiş hizmetler aldığı anda, iyi bir

hizmet deneyimi yaşayabilecektir (Zhou, 2016: 558). Böylece kullanıcılar bilgi sistemleri üzerinden aldığı hizmetin kalitesini yüksek olarak algılayabilecek ve bu durum da kullanıcı memnuniyeti artabilecektir (Chiu vd., 2016; Jaafreh, 2017; Yakubu ve Dasuki, 2018; Aldholay vd., 2018c; Alksasbeh vd., 2019). Dolayısıyla H3 hipotezi;

H3: Hizmet kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişki vardır.

1.5. Kullanıcı Memnuniyeti

Bilgi sistemleri başarısının değerlendirilmesinde ana göstergelerden biri sayılan (DeLone ve McLean, 1992: 68; Aldholay vd., 2018b: 2; Isaac vd., 2019: 116) kullanıcı memnuniyeti; bilgi sistemi ile söz konusu bilgi sistemi kullanıcıları arasındaki etkileşim ölçüsü olarak tanımlanabilir (Efiloğlu Kurt, 2016: 143). Başka bir tanıma göre kullanıcı memnuniyeti; kullanıcıların bir bilgi sistemini ne derece yararlı olarak algıladığı ve onu tekrar kullanmak istediği iken (Xinli, 2015: 59), sistemin hızı, fonksiyonelliği, kalitesi ve formatı açısından memnuniyet duyulması olarak da tanımlanabilmektedir (Aldholay vd., 2018b: 2).

Eğer bilgi sistemleri, kullanıcıların beklentilerin karşılamıyorsa, bu durumda memnuniyet sağlanamayacak ve bilgi sistemi kullanımı gerçekleşemeyecektir (Lin ve Chang, 2018: 3). Ancak beklendiği gibi, kullanıcıların, bilgi sistemlerine yönelik gerçek istek ve ihtiyaçları tespit edilip, bu eksikler karşılanabiliyorsa, kullanıcı memnuniyeti de artış gösterebilecektir (Freezee vd., 2010: 174). Kullanıcı memnuniyetinin, bilgi sistemlerine yönelik aktif kullanım düzeyini arttırdığına dair literatürde birçok sonuç elde edilmiştir (Wu ve Wang, 2006; Mohammadi, 2015; Tam ve Oliveira, 2016; Alzahrani vd., 2017; Seta vd., 2018; Yakubu ve Dasuki, 2018). Ayrıca kullanıcı memnuniyeti, bilgi sistemlerine yönelik aktif kullanımının ölçümünde en sık kullanılan değişkenlerden birisidir (Albashrawi ve Motiwalla, 2017: 4). Bu kapsamda H6 hipotezi aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

H4: Kullanıcı memnuniyeti ile aktif kullanım arasında anlamlı bir ilişki vardır.

1.6. Aktif Kullanım

Peter vd. (2013: 7)'ne göre bilgi sistemlerinin başarısı incelenirken, kullanım niyeti yerine aktif kullanımın incelenmesi çok daha önemlidir. Dolayısıyla aktif kullanım için, sistem başarısını belirlemenin anahtarı olduğu söylenebilir (Freezee vd., 2010: 174; Albashrawi ve Motiwalla, 2017: 1). Aktif kullanım, bilgi sistemlerinin eylemlerini ölçmektedir (Yakubu

ve Dasuki, 2018: 189). Aktif kullanımın ölçülmesinde, kullanıcıların söz konusu bilgi sistemini ne kadar süre kullandığı, yeterli bilgi sağlamamaktadır. Kullanım süresinin yanı sıra, bilgi sistemlerinin ne ölçüde bilinçli ve etkili kullanıldığı da ölçülmelidir (Wu ve Wang, 2006: 730). Bu kapsamda bilgi sistemlerinin kullanıma uygunluğu (Jaafreh, 2017: 833) ve kullanım amacının (Efiloğlu Kurt, 2016: 142) araştırılması da önemlidir. Ancak burada aktif kullanımdan bahsedebilmek için, bilgi sistemlerinin gönüllü diğer bir ifadeyle isteyerek kullanılması gerekmektedir (DeLone ve McLean, 1992: 66).

Araştırma kapsamında ayrıca geliştirilen, tanımlayıcı değişkenlere yönelik hipotezler ise Tablo 1’de gösterilmektedir.

H5a	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5b	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5c	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5d	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların aylık gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5e	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların yıl içerisindeki uçuş sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5f	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların akıllı telefon sahibi olma yılına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5g	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların akıllı telefonu ile internete girme sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5h	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların havayolu mobil uygulamasını kullanma yılına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H5i	Kullanıcı memnuniyet düzeyi, katılımcıların havayolu mobil uygulamasını kullanma sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6a	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6b	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların yaşına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6c	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6d	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların aylık gelirine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6e	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların yıl içerisindeki uçuş sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6f	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların akıllı telefon sahibi olma yılına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6g	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların akıllı telefonu ile internete girme sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
H6h	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların havayolu mobil uygulamasını kullanma yılına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir

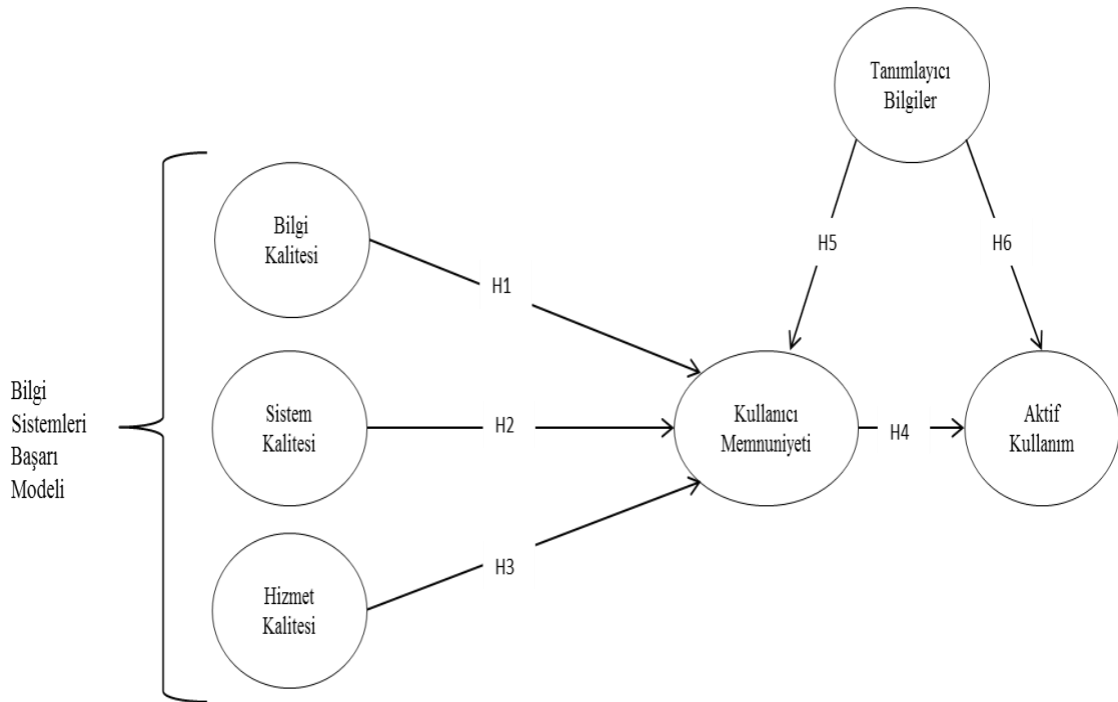
H6i	Aktif kullanım düzeyi, katılımcıların havayolu mobil uygulamasını kullanma sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir
------------	--

Tablo 1: Araştırmanın diğer hipotezleri

2. Metodoloji

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamında, Türkiye’de faaliyet gösteren havayollarından herhangi birinin mobil uygulamasını kullanan yolculara anket uygulanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli değişkenlerinden; bilgi kalitesi, sistem kalitesi, hizmet kalitesi, kullanıcı memnuniyeti ile yolcuların havayolu mobil uygulamasına yönelik aktif kullanım düzeyini ölçmeye yönelik ifadeler (3 soru) yer verilmiştir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

Araştırmada kullanılan bilgi sistemleri başarı modeli değişkenleri Zhou (2016)'dan, aktif kullanım değişkeni ise, Leon (2018)'un çalışmasından alınmış ve havacılık sektörüne uyarlanmıştır. Bilgi Sistemleri Başarı Modeli değişkenleri olan bilgi kalitesi, sistem kalitesi, hizmet kalitesi, kullanıcı memnuniyeti 4'er, havayolu mobil uygulamasına yönelik aktif kullanım ölçeği ise 3 soru ile ölçülmüştür. Ölçeklerde yer alan ifadeler, 5'li Likert ölçeği ile hazırlanmıştır. Anketin ikinci bölümünde ise, katılımcıların demografik, uçuşla ilgili ve mobil uygulama kullanım özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin İngilizce olması sebebiyle Türkçeye çevrilmiştir. Çeviri tamamlandıktan sonra ifadelerin anlam hatasına neden

olmaması için uzman kişilere inceletilmiştir. Ayrıca, ankette yer alan ifadelerin anlam bütünlüğü taşıyıp taşımadığını belirlemek için 20 yolcuya pilot çalışma uygulanmıştır. Pilot çalışma kapsamında yer alan kişiler, araştırmanın örneklemini doğru yansıtması için, benzer özelliklere sahip yolculardan seçilmiştir.

Araştırma verileri, yolculara internet üzerinden anket uygulanarak toplanmıştır. Analiz için gerekli olan veriler, kolayda örnekleme yöntemiyle elde edilmiştir. Kolayda örnekleme yönteminde; anketi yanıtlayacak kişilerin seçiminde belli bir sistem uygulanmamakta olup; büyük bir çoğunlukla görüşmecinin uygun gördüğü kişiler anketi yanıtlamak üzere seçilmektedir (Nakip, 2008: 140). Araştırmaya katılan 390 yolcuya, 05.01.2020 – 05.02.2020 tarihleri arasında anket uygulanmış, ancak muhtelif nedenlerden (birden çok ya da eksik yanıt verme, herhangi bir havayolu işletmesinin mobil uygulamasını kullanmama gibi) dolayı, geçerliliği kabul edilen 310 anket analize tabi tutulmuştur. Araştırma doğrultusunda elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 24.0 programından yararlanılarak; tanımlayıcı istatistikler, T-test, One-way ANOVA ve Regresyon analizleri yapılarak test edilmiştir. Ayrıca ölçekte yer alan ifadelere, güvenilirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir. Akademik çalışmalarda güvenilirlik katsayısı olarak sıklıkla Cronbach alfa katsayısı kullanılmakta ve genel olarak alfa değerinin 0.70 ve daha yüksek olması, yeterli olarak kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2010: 171).

Değişkenler	N	Cronbach Alpha
Bilgi kalitesi	4	0.869
Sistem kalitesi	4	0.829
Hizmet kalitesi	4	0.822
Kullanıcı memnuniyeti	4	0.900
Aktif kullanım	3	0.702

Tablo 2: Güvenilirlik Analizi

Tablo 2 incelendiğinde; bilgi kalitesi ölçeği için Cronbach alfa katsayısı (α) 0.869, sistem kalitesi ölçeği için Cronbach alfa katsayısı (α) 0.829, hizmet kalitesi ölçeği için Cronbach alfa katsayısı (α) 0.822, kullanıcı memnuniyeti Cronbach alfa katsayısı (α) 0.900, aktif kullanım ölçeği için Cronbach alfa katsayısı (α) ise 0.702 olarak hesaplanmıştır.

2.2. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya katılan yolculara ait demografik özellikler Tablo 3’de yer almaktadır. Anketi yanıtlayan 310 yolcunun 159’u kadın, 151’i erkek olup; %48’i 26–45 yaş aralığında yer almaktadır. Eğitim durumu açısından incelendiğinde, katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%50) lisans mezunu

olduğu saptanmıştır. Anketi yanıtlayan katılımcıların %17'si 2000 TL'den az, %11'i 2000 – 2400 TL ve 2401–3400 TL, %8'i 3401 – 4400 TL, %14'ü 4401–5400 TL ve %39'u da 5401 TL ve üzeri aylık gelire sahiptir.

Araştırmaya katılan yolcuların akıllı telefon kullanma özelliklerini gösteren Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların tamamının (310 yolcu) akıllı telefona sahip olduğu görülmektedir. Anketi yanıtlayan yolcuların büyük bir kısmının 5 yıl ve uzun bir süredir akıllı telefona sahip (%87) ve bu telefonlar aracılığıyla her gün mutlaka internete girdiği (%84) belirlenmiştir.

Cinsiyet	N	%	Yaş	N	%
Kadın	159	51	25 yaş ve altı	62	20
Erkek	151	49	26 – 45 yaş	147	48
			46 yaş ve üzeri	101	32
Aylık Gelir	N	%	Eğitim durumu	N	%
2000 TL'den az	52	17	İlköğretim	2	1
2000-2400 TL	33	11	Lise	12	4
2401-3400 TL	33	11	Önlisans	29	9
3401-4400 TL	26	8	Lisans	155	50
4401-5400 TL	44	14	Yüksek Lisans	56	18
5401 TL ve üzeri	122	39	Doktora	56	18
Toplam	310	100	Toplam	310	100

Tablo 3: Demografik özellikler

Akıllı telefon sahibi misiniz?	N	%
Evet	310	100
Hayır	0	0
Telefondan internete girme sıklığı	N	%
Çok sık (her gün mutlaka)	261	84
Oldukça sık (hemen her gün)	43	14
Bazen (haftada 1-2 kez)	6	2
Kaç yıldır akıllı telefon sahibisiniz?	N	%
0-1 yıl	2	1
2 yıl	5	2
3 yıl	5	2
4 yıl	26	8
5 yıl ve üzeri	272	87
Toplam	310	100

Tablo 4: Akıllı telefon kullanım özellikleri

Son olarak anketi yanıtlayan yolcuların havayolu seyahati ve havayolu işletmesi mobil uygulama kullanım bilgileri Tablo 5'te yer almaktadır. Buna göre; anketi yanıtlayan katılımcıların 106'sı üç ayda bir, 62'si altı ayda bir, 63 ise yılda bir uçuş sıklığına sahiptir. En çok kullanılan havayolu işletmesi mobil uygulaması Pegasus Havayolları (135 kişi) ve THY (134 kişi)'na aittir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%37) söz konusu havayolu işletmesi

mobil uygulamasını 1 yıldan kısa bir süredir ve orta sıklıkta (%37) kullandığını ifade etmiştir.

Yıl içerisindeki uçuş sıklığı	N	%
Ayda birkaç kez	31	10
Ayda bir	48	15
Üç ayda bir	106	34
Altı ayda bir	62	20
Yılda bir	63	21
Havayolu mobil uygulama kullanım süresi	N	%
0-1 yıl	115	37
2 yıl	62	20
3 yıl	52	17
4 yıl	28	9
5 yıl ve üzeri	53	17
En çok kullanılan havayolu mobil uygulaması	N	%
Türk Hava Yolları (THY)	134	43
Anadolujet	25	8
Pegasus Havayolları	135	43
Sunexpress Havayolları	6	2
Diğer	10	4
Havayolu mobil uygulama kullanım sıklığı	N	%
Hiç kullanmam (İndirip hiç kullanmayanlar)	24	8
Düşük	96	31
Orta	116	37
Yüksek	74	24
Toplam	310	100

Tablo 5: Uçuş ve mobil uygulama kullanım bilgileri

Araştırma kapsamında havayolu işletmesi mobil uygulamalarına ait bilgi kalitesinin, kullanıcı memnuniyetinin anlamlı bir açıklayıcısı olup olmadığı tespit etmek amacıyla Regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, Tablo 6'da verilmiştir.

Model	Standardized Coefficient (β)	t	P
Bağımlı Değişken: Kullanıcı Memnuniyeti			
Sabit	-	6.152	0.000
Bilgi Kalitesi	0.696	17.026	
R = 0.701; F-value = 289.883; df = 1, 308; R ² = 0.491; Sig. = 0.000			

Tablo 6: Bilgi kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasındaki ilişki regresyon tablosu

Tablo 6'da görülen Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde; havayolu işletmesi mobil uygulamalarına ait bilgi kalitesinin, kullanıcı memnuniyetinin anlamlı bir açıklayıcısı olduğu görülmektedir [R = 0.696, R² = 0.485, F (1, 308) = 289.883, p < 0.05]. Bilgi kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasında; pozitif, orta düzeyde ve anlamlı bir ilişki söz

konusudur ($r = 0.701$). Buna göre, H1 hipotezi desteklenmiştir. Kullanıcı memnuniyetine ilişkin toplam varyansın %49'unun, bilgi kalitesi ile açıklandığı ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında havayolu işletmesi mobil uygulamalarına ait sistem kalitesinin, kullanıcı memnuniyetinin anlamlı bir açıklayıcısı olup olmadığı tespit etmek amacıyla Regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, Tablo 7'de verilmiştir.

Model	Standardized Coefficient (β)	T	P
Bağımlı Değişken: Kullanıcı Memnuniyeti			
Sabit	-	10.211	0.000
Sistem Kalitesi	0.768	21.026	
R = 0.768; F-value = 442.105; df = 1, 308; R ² = 0.589; Sig. = 0.000			

Tablo 7: Sistem kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasındaki ilişki regresyon tablosu

Tablo 7'de görülen Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde; havayolu işletmesi mobil uygulamalarına ait sistem kalitesinin, kullanıcı memnuniyetinin anlamlı bir açıklayıcısı olduğu görülmektedir [R = 0.768, R² = 0.589, F (1, 308) = 442.105, p < 0.05]. Sistem kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasında; pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r = 0.768$). Buna göre, H2 hipotezi desteklenmiştir. Kullanıcı memnuniyetine ilişkin toplam varyansın %59'unun, sistem kalitesi ile açıklandığı ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında havayolu işletmesi mobil uygulamalarına ait hizmet kalitesinin, kullanıcı memnuniyetinin anlamlı bir açıklayıcısı olup olmadığı tespit etmek amacıyla Regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, Tablo 8'de verilmiştir.

Model	Standardized Coefficient (β)	t	P
Bağımlı Değişken: Kullanıcı Memnuniyeti			
Sabit	-	8.663	0.000
Hizmet Kalitesi	0.741	19.381	
R = 0.741; F-value = 375.616; df = 1, 308; R ² = 0.549; Sig. = 0.000			

Tablo 8: Hizmet kalitesi ile kullanıcı memnuniyeti arasındaki ilişki regresyon tablosu

Tablo 8'de görülen Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde; havayolu işletmesi mobil uygulamalarına ait hizmet kalitesinin, kullanıcı memnuniyetinin anlamlı bir açıklayıcısı olduğu görülmektedir [R = 0.741, R² = 0.549, F (1, 308) = 375.616, p < 0.05]. Hizmet kalitesi ile kullanıcı

memnuniyeti arasında; pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r = 0.741$). Buna göre, H3 hipotezi desteklenmiştir. Kullanıcı memnuniyetine ilişkin toplam varyansın %55'inin, hizmet kalitesi ile açıklandığı ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında havayolu işletmesi mobil uygulamalarına yönelik kullanıcı memnuniyetinin, aktif kullanım düzeyinin anlamlı bir açıklayıcısı olup olmadığı tespit etmek amacıyla Regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları, Tablo 9'da verilmiştir.

Model	Standardized Coefficient (β)	t	P
Bağımlı Değişken: Aktif kullanım düzeyi			
Sabit	-	6.713	0.000
Kullanıcı memnuniyeti	0.748	19.761	
R = 0.748; F-value = 390.512; df = 1, 308; R ² = 0.559; Sig. = 0.000			

Tablo 9: Kullanıcı memnuniyeti ile aktif kullanım düzeyi arasındaki ilişki regresyon tablosu

Tablo 9'da görülen Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde; havayolu işletmesi mobil uygulamalarına yönelik kullanıcı memnuniyetinin, mobil uygulama aktif kullanım düzeyinin anlamlı bir açıklayıcısı olduğu görülmektedir. Kullanıcı memnuniyeti ile aktif kullanım düzeyi arasında; pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r = 0.748$). Dolayısıyla H4 hipotezi desteklenmiştir. Aktif kullanım düzeyine ilişkin toplam varyansın %56'sının, kullanıcı memnuniyeti ile açıklandığı ifade edilebilir.

Havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyet düzeyinin, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla T-test yapılmış ve analiz sonucu Tablo 10'da gösterilmiştir. Buna göre; havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyet düzeyleri, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$t(308) = -3.264$, $p < .05$]. Dolayısıyla H5a hipotezi desteklenmiştir. Buna göre erkek kullanıcıların havayolu mobil uygulamalarına yönelik memnuniyet düzeyleri (ort = 4.06), kadın kullanıcılara (ort = 3.81) göre nispeten daha yüksektir.

	Ortalamaların Eşitliği İçin T-Testi				
	t	Df	Sig.	Ort. Fark	Std. Hata
Varyansların eşitliği varsayımı	-3.264	308	.001	-.25292	.07750
Varyansların eşitsizliği varsayımı	-3.280	301.486	.001	-.25292	.07710

Tablo 10: Kullanıcı memnuniyetinin cinsiyete göre t-testi sonuçları

Havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyet düzeyinin, havayolu işletmesinin mobil uygulamasını kullanım yılına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-way ANOVA yapılmış ve analiz sonucu Tablo 11’de gösterilmiştir.

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	df	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	14.509	4	3.627	8.274	.000	1-2, 1-3,
Gruplarıçi	133.707	305	.438			1-4
Toplam	148.216	309				

Havayolu mobil uygulamasını kullanım yılı:1: 0-1 yıl, **2:** 2 yıl, **3:** 3 yıl, **4:** 4 yıl, **5:** 5 yıl ve üzeri

Tablo 11: Kullanıcı memnuniyetinin havayolu işletmelerinin mobil uygulaması kullanım yılına göre ANOVA sonuçları

Tablo 11’deki ANOVA sonuçlarına göre; katılımcıların havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyeti, söz konusu uygulamaları kullanma yılına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Dolayısıyla H5h hipotezi desteklenmiştir. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; mobil uygulama kullanım yılı düşük (0-1 yıl) olan kullanıcıların memnuniyet düzeyi (ort = 3.68), kullanım yılı 2 (ort = 4.05), 3 (ort = 4.06) ve 4 (ort = 4.37) olan kullanıcılara göre farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, mobil uygulamayı kullanım yılı arttıkça, kullanıcı memnuniyet düzeyi de artmaktadır.

Havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyet düzeyinin, havayolu işletmesinin mobil uygulamasını kullanım sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-way ANOVA yapılmış ve analiz sonucu Tablo 12’de gösterilmiştir. Buna göre; katılımcıların havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyeti, söz konusu uygulamaları kullanım sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Dolayısıyla H5i hipotezi desteklenmiştir.

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	df	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	48.534	3	16.178	49.663	.000	1-2, 1-3,
Gruplarıçi	99.681	306	.326			1-4, 2-3,
Toplam	148.216	309				2-4, 3-4

Havayolu mobil uygulamasını kullanım sıklığı:1: Hiç kullanmam, **2:** Düşük, **3:** Orta, **4:** Yüksek

Tablo 12: Kullanıcı memnuniyetinin havayolu işletmelerinin mobil uygulaması kullanım sıklığına göre ANOVA sonuçları

Farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; mobil uygulama kullanım sıklığı arttıkça, uygulamaya yönelik kullanıcı memnuniyet düzeyi de artış göstermektedir (Hiç kullanmayanlar için ort = 3.13, Düşük sıklıkta kullananlar için ort = 3.57, Orta sıklıkta kullananlar için ort = 4.07, Yüksek sıklıkta kullananlar için ort = 4.43) (Tablo 12).

Havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına aktif kullanım düzeyinin, uçuş sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-way ANOVA yapılmış ve analiz sonucu Tablo 13’de gösterilmiştir.

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	df	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	8.244	4	2.061	4.824	.001	1-2, 1-4
Gruplarıçi	130.307	305	.427			
Toplam	138.551	309				

Uçuş sıklığı:1: Ayda birkaç kez, **2:** Ayda bir, **3:** Üç ayda bir, **4:** Altı ayda bir, **5:** Yılda bir

Tablo 13: Aktif kullanım düzeyinin yolcuların uçuş sıklığına göre ANOVA sonuçları

Tablo 13’deki ANOVA sonuçlarına göre; katılımcıların havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına aktif kullanım düzeyi, uçuş sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Dolayısıyla H6e desteklenmiştir. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; ayda birkaç kez uçuş gerçekleştiren yolcuların, mobil uygulamayı aktif kullanım düzeyi (ort = 4.15) ile ayda bir uçuş gerçekleştiren (ort = 3.64) ve altı ayda bir uçuş gerçekleştiren (ort = 3.66) yolculara göre farklılık göstermektedir. Diğer bir ifadeyle, uçuş sıklığı arttıkça havayolu mobil uygulamasının aktif kullanımı da artmaktadır.

Anketi yanıtlayan yolcuların, havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik aktif kullanım düzeyinin, mobil uygulama kullanım yılına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla One-way ANOVA yapılmış ve analiz sonucu Tablo 14’de gösterilmiştir.

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	df	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	9.794	4	2.449	5.800	.000	1-4, 4-5
Gruplarıçi	128.756	305	.422			
Toplam	138.551	309				

Havayolu mobil uygulamasını kullanım yılı:1: 0-1 yıl, **2:** 2 yıl, **3:** 3 yıl, **4:** 4 yıl, **5:** 5 yıl ve üzeri

Tablo 14: Aktif kullanım düzeyinin havayolu işletmelerinin mobil uygulaması kullanım yılına göre ANOVA sonuçları

Tablo 14'deki ANOVA sonuçları incelendiğinde; katılımcıların havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik aktif kullanım düzeyi, söz konusu uygulamaları kullanma yılına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu noktadan hareketle H6h hipotezi desteklenmiştir. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; mobil uygulama kullanım yılı bir yıldan az olan kullanıcıların aktif kullanım düzeyi (ort = 3.69) ile 4 yıl olanların aktif kullanım düzeyi (ort = 4.25), mobil uygulama kullanım yılı 4 olan olanların aktif kullanım düzeyi (ort = 4.25) ile 5 yıl olanların aktif kullanım düzeyi (ort = 3.70) olanlar arasında farklılık tespit edilmiştir. Mobil uygulamaları 4 yıldır kullananların, aktif kullanım düzeyi en yüksek olarak bulunmuştur.

Anketi yanıtlayan yolcuların, havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik aktif kullanım düzeyinin, mobil uygulama kullanım sıklığına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacıyla One-way ANOVA yapılmış ve analiz sonucu Tablo 15'de gösterilmiştir.

Varyansın Kaynağı	Kareler Top.	df	Kareler Ort.	F	p	Anlamlı Fark
Gruplararası	26.716	3	8.905	24.366	.000	1-3, 1-4,
Gruplarıçi	111.835	306	.365			2-3, 2-4,
Toplam	138.551	309				3-4

Havayolu mobil uygulamasını kullanım sıklığı:1: Hiç kullanmam, **2:** Düşük, **3:** Orta, **4:** Yüksek

Tablo 15: Aktif kullanım düzeyinin havayolu işletmelerinin mobil uygulaması kullanım sıklığına göre ANOVA sonuçları

Tablo 15'deki ANOVA sonuçları incelendiğinde; katılımcıların havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik aktif kullanım düzeyi, söz konusu uygulamaları kullanım sıklığına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Dolayısıyla H6i hipotezi desteklenmiştir. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan Scheffe testinin sonuçlarına göre; mobil uygulamayı hiç kullanmayan yolcular (ort = 3.26) ile orta sıklıkta kullananlar (ort = 3.90) ve yüksek sıklıkta kullananlar (ort = 4.22) arasında; düşük sıklıkta kullanan yolcular (ort = 3.55) ile orta sıklıkta kullananlar (ort = 3.90) ve yüksek sıklıkta kullananlar (ort = 4.22) arasında; son olarak da orta sıklıkta kullanan yolcular (ort = 3.90) ile yüksek sıklıkta kullanan yolcular (ort = 4.22) arasında, havayolu mobil uygulamasını aktif kullanım düzeyi açısından anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle, mobil uygulama kullanım sıklığı arttıkça, aktif kullanım düzeyi de artmaktadır.

Yapılan One-way ANOVA sonuçlarına göre kullanıcı memnuniyetinin; yaş (H5b), eğitim düzeyi (H5c), aylık gelir (H5d), uçuş sıklığı (H5e), akıllı telefona sahip olma yılı (H5f) ve akıllı telefonla internete girme sıklığına (H5g) göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde T-test sonucuna göre, havayolu işletmelerinin mobil uygulamasını aktif kullanım düzeyi, cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Dolayısıyla H6a desteklenmemiştir. Son olarak One-way ANOVA sonuçlarına göre havayolu mobil uygulama aktif kullanım düzeyinin; yaş (H6b), eğitim düzeyi (H6c), aylık gelir (H6d), akıllı telefona sahip olma yılı (H6f) ve akıllı telefonla internete girme sıklığına (H6g) göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Yapılan analizler neticesinde, desteklenen ve desteklenmeyen hipotezleri gösterir tablo aşağıdaki gibidir (Tablo 16).

H1	Desteklendi	H3	Desteklendi
H2	Desteklendi	H4	Desteklendi
H5a	Desteklendi	H6a	Desteklenmedi
H5b	Desteklenmedi	H6b	Desteklenmedi
H5c	Desteklenmedi	H6c	Desteklenmedi
H5d	Desteklenmedi	H6d	Desteklenmedi
H5e	Desteklenmedi	H6e	Desteklendi
H5f	Desteklenmedi	H6f	Desteklenmedi
H5g	Desteklenmedi	H6g	Desteklenmedi
H5h	Desteklendi	H6h	Desteklendi
H5i	Desteklendi	H6i	Desteklendi

Tablo 16: Hipotez sonuçları

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yolcular tarafından havayolu işletmelerinin mobil uygulamasının aktif kullanımını etkileyen faktörlerin, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli kapsamında incelendiği bu araştırmada; katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kadın, 26-45 yaş aralığında, yüksek eğitim seviyesine sahip (lisans ve üzeri), 2000 – 5400 TL gelir düzeyinde olduğu görülmüştür. Ayrıca anketi yanıtlayan kişiler daha çok üç ayda bir uçuş gerçekleştirmektedir. Katılımcıların tamamının beş yıldan fazla bir süredir akıllı telefon kullandığı ve her gün internete girdiği tespit edilmiştir. Havayolu işletmesinin mobil uygulamasını üç yıl ve daha fazla süredir ve orta sıklıkta kullandığı görülmüştür. En sık kullanılan mobil uygulamalar, THY ve Pegasus'a aittir.

Araştırma kapsamında yapılan Regresyon analizi sonuçlarına göre; Bilgi Sistemleri Başarı Modeli değişkenlerinden olan ve araştırmaya dahil edilen "Bilgi kalitesi" ile "Kullanıcı memnuniyeti" arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç; Özata ve Er (2015) ve Tam ve Oliveira (2016)'nın çalışması ile benzer, Wang vd., 2019 ile zittir. Bunun nedeni, Wang vd. (2019)'nin yapmış olduğu çalışmanın farklı bir

sektörde faaliyet göstermesi (mobil yiyecek uygulaması) ve bu sektörde olan müşterilerin, havayolu işletmesi yolcularından farklı istek, beklenti ve ihtiyaçlara sahip olması olabilir. Diğer mobil uygulamalar gibi havayolları tarafından tasarlanan mobil uygulamalar temelde; herhangi bir zaman ve yer kısıtı olmaksızın, havayolu hizmeti ile ilgili bilgi alma (Leon, 2018: 1853) ve alınan bu bilgiler ışığında söz konusu hizmetleri satın almak amacıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla havayollarına ait mobil uygulamaların sağladığı bilgi kalitesinin, istenilen seviyede olması son derece önemlidir. Söz konusu uygulamalar üzerinden yolculara yanlış ya da anlaşılması zor bilgiler iletilmesi (Gao vd., 2017: 499), istenilen kalite ve dolayısıyla memnuniyet seviyesine ulaşamamasına neden olacaktır. Bu kapsamda uçuş öncesi ve sonrasında, havayolu seyahati ile ilgili anlık bilgilerin (check-in, boarding saatleri, kapı ve bagaj teslim alma numaraları gibi) ve varsa değişikliklerin, uygulama aracılığıyla hızlı ve doğru bir şekilde yolculara iletilmesi, bilgi kalitesini yükseltebilecektir. Son olarak, kullanıcıların mobil uygulamalar aracılığıyla hangi bilgileri aradığı gibi bilgiler iyi bir şekilde analiz edilirse, kişiselleştirilmiş bilgiler kullanıcılara sunulabilecektir. Tüm bu öneriler, yolcuların mobil uygulamaya yönelik memnuniyet düzeyini yükseltebilecektir. Ayrıca yolcuların bu uygulamaları aktif kullanma eğilimini de olumlu yönde etkileyebilecektir.

Araştırma dahilinde, Regresyon analizi sonuçlarına göre; "Sistem kalitesi" ile "Kullanıcı memnuniyeti" arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç Jaafreh (2017) ve Lin ve Chang (2018)'in çalışması ile benzer, ancak Yakubu ve Dasuki (2018)'nin çalışması ile zıttır. Yakubu ve Dasuki (2018), e-öğrenme sistemlerinin başarısını tespit etmek için, üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma yapmıştır. Dolayısıyla araştırmaya konu olan sektör ve hedef kitle farklı olduğu için bu şekilde bir sonuç elde edilmiş olabilir. Bu kapsamda, havayolu işletmeleri tasarlayıp kullanıma sunduğu mobil uygulamaların kullanımının kolay olmasına gereken hassasiyeti göstermelidir. Aksi bir durumda, kullanıcılar havayolu hizmeti ile ilgili herhangi bir işlemi mobil uygulama ile yaparken, kontrolü kaybettiğini, yanlış yapabileceğini düşünerek, uygulamayı kullanmak istemeyebilir. Bu nedenle mobil uygulamalardaki menüler arası geçişin de hızlı ve kolay olması, sistem kalitesini arttırabilecek bir unsurdur. Ayrıca mobil uygulamada kullanılan sistem, kullanıcıların uzun süre işleme kolayca başlamasına yardımcı olacak, donmadan işlemine kaldığı yerden devam etmesine olanak sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır. Bunların yanı sıra, sistem kalitesine ait seviyenin artması ve söz konusu standardın sürekliliğinin sağlanması için, yolcuların mobil uygulama sisteminde yaşanan aksaklıkları kolay bir şekilde havayolu işletmesine

iletebilmesi için, geribildirim mekanizmalarının iyi bir şekilde çalışması ve bu geri bildirimlerin dikkate alınması son derece önemlidir. Sistem kalitesinin artırılması ile kullanıcıların memnuniyet düzeyi de artış gösterebilecektir. Sistem kalitesi kapsamında; kullanımı kolay, sorunsuz bir şekilde işlem yapmaya uygun, geribildirim mekanizmaları bulunan havayolu mobil uygulamaları, yolcuların bu uygulamaları aktif olarak kullanma olasılığını da artırabilecektir.

Bilgi Sistemleri Başarı Modeli değişkenlerinden olan ve araştırmaya dahil edilen ve "Hizmet kalitesi" değişkeni ile "Kullanıcı memnuniyeti" arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç Jaafreh (2017) ve Lin ve Chang (2018)'in çalışmaları ile benzerlik göstermekte iken; Stefanovic vd., (2016) ve Seta vd. (2018)'nin çalışmaları ile farklı sonuçlanmıştır. Bunun nedeni Stefanovic vd., (2016)'nin e-devlet, Seta vd. (2018)'nin ise e-öğrenme sistemlerini temel alması ve araştırmalarında mobil uygulamaların odak noktasında bulunmaması olabilir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin mobil uygulamalarına, kullanıcıların istedikleri zaman, hızlı bir şekilde ulaşmasına ve cevap almasına olanak sağlayacak; dolayısıyla mobil uygulama hizmet kalitesini arttıracak sanal asistan, yardım masası gibi ek özellikler eklemesi, kullanıcı memnuniyetini ve uygulamanın aktif kullanım düzeyini de arttırabilecektir. Yine bu özellikler sayesinde, kişiselleştirilmiş hizmet de sağlanabilecek ve böylece havayolu hizmet sürecinde herhangi bir şikâyet / aksaklık söz konusu ise, kişiselleştirilmiş şikâyet yönetimi sağlanabilecektir. Benzer şekilde kullanıcıların mobil uygulamalardan istek, beklenti ve ihtiyaçlarının daha kolay öğrenilebilmesine de yardımcı olacaktır.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer sonuç; havayolu işletmelerinin mobil uygulamalarına yönelik kullanıcı memnuniyeti ile aktif kullanım arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki olduğudur. Bu sonuç Wu ve Wang (2006), Mohammadi (2015), Tam ve Oliveira (2016), Alzahrani vd. (2017), Seta vd. (2018), Yakubu ve Dasuki (2018)'nin çalışmaları ile benzerdir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin, mobil uygulamalarını Bilgi Sistemleri Başarı Modeli çerçevesinde; sistem, bilgi ve hizmet kalitesi unsurlarını göz önünde bulundurup, kalite standartlarını oluşturması ve bunu sürekli olarak geliştirmesi, aksaklıkları anında tespit edip, gerekli müdahaleleri yapması, kullanıcıların memnuniyetlerinin ve dolayısıyla da mobil uygulama aktif kullanım düzeyinin artmasına yardımcı olabilecektir.

Çalışma kapsamında; erkek kullanıcıların havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik memnuniyet düzeyi, kadınlara göre nispeten daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Leon (2018: 1853)'un çalışmasına göre;

kadınlar, erkeklere kıyasla hizmet sektörü için tasarlanmış mobil uygulamaları kullanma niyeti göstermek için, uygulamaların kullanım kolaylığına odaklanmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalara göre, erkeklerin kadınlara kıyasla teknolojik yeniliklere daha hızlı adapte olduğu, kadınlarında beklentilerinin daha fazla olduğu ifade edilmektedir (Broos, 2005; Yang, 2005). Dolayısıyla bu çalışmada da kadın kullanıcıların, uygulamaya yönelik memnuniyet düzeyinin, erkek kullanıcılara kıyasla nispeten düşük çıkması, bu beklentiden dolayı olabilir. Bu nedenle havayolu işletmelerinin, tüm yolcuların memnuniyet düzeyini arttırabilmek için mobil uygulamalarını; kullanımı kolay, cezbedici, eğlenceli, hızlı ve faydalı bilgileri içerecek şekilde tasarlamaları son derece önemlidir.

Elde edilen sonuçlara göre; havayolu mobil uygulamasını kullanan yolcuların uçuş sıklığı arttıkça, havayolu işletmelerinin mobil uygulamasını aktif kullanım düzeyi de artmaktadır. Uçuş sıklığı yüksek olan yolcular genellikle iş amaçlı uçuş gerçekleştiren kişilerden oluşabilmektedir. Bu yolcu grubu için zamanı etkin kullanmak son derece önemlidir. Bu yüzden bu uygulamaları aktif olarak kullanabilmektedirler. Havayolu işletmelerinin hem bu gruptaki yolcuların hem de diğer uçuş sıklığına sahip yolcuların aktif kullanımını da arttırabilmek için, sürekli olarak iyileştirmeler yapması gerekmektedir.

Havayolu işletmesinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyeti ve aktif kullanımı, mobil uygulamayı kullanım yılı ve sıklığına göre de farklılık göstermekte ve artmaktadır. Dolayısıyla havayolu işletmeleri, yolcuların mobil uygulama kullanım yılı ve sıklığını arttırabilmek için, mobil uygulama kullanımını teşvik edici farklı uygulamalar geliştirmelidir (Yarışmalar, indirimler, ücretsiz uçak bileti gibi).

Diğer işletmeler gibi havayolu işletmeleri de mobil uygulamalarını geliştirmek için büyük yatırımlara katlanmak durumunda kalmaktadır. Ancak söz konusu uygulamaların tasarımında, Bilgi Sistemleri Başarı Modelinde belirtilen kalite unsurların göz ardı edilmesi durumunda, başarısızlık yaşanması ihtimal dahilindedir (Jaafreh, 2017: 843). Dolayısıyla hangi kademedede olursa olsun yöneticilerin söz konusu kalite unsurlarını ve havayolu yolcuları için en çok hangi kalite unsur ya da unsurlarının önemli olduğunu belirlemesi, mobil uygulamaların başarısı ve kullanım düzeyinin artması için son derece gereklidir. Yolcularının beklentilerine cevap verebilecek şekilde tasarlanmış mobil uygulamalar sayesinde, yolcular bekledikleri hizmeti alabilecek, uzun vadede memnuniyetleri artabilecektir (Leon, 2018: 1853). Böylece havayolu işletmeleri, mobil uygulama yatırım maliyetlerinin karşılığını alabilecek, yolcuların iyi niyetini kazanabilecek (Leon, 2018: 1853), memnuniyet, sadakat ve aktif kullanım düzeyi

artabilecektir. Bu artışla beraber, ağızdan ağıza iletişim davranışının da yükselmesine (Gao vd., 2017: 475) ve dolayısıyla daha fazla yolcunun mobil uygulamayı indirip kullanmasına yardımcı olabilecektir. Bu durumda da havayolu işletmesi sürdürülebilir rekabet avantajı elde edebilecektir.

KAYNAKÇA

Ajzen, I. (1991). The Theory of Planned Behaviour. *Organization Behaviour and Human Decision Process* 50, 179-211.

Al-Kofahi, M. K. (2020). Information Systems Success model: A Review of Literature. *International Journal of Innovation, Creativity and Change* 12(8), 397-419.

Alalwan, A. A. (2020). Mobile Food Ordering Apps: An Empirical Study of the Factors Affecting Customer E-Satisfaction and Continued Intention to Reuse. *International Journal of Information Management* 50, 28-44.

Albashrawi, M. & Motiwalla, L. (2017). When IS Success Model Meets UTAUT in a Mobile Banking Context: A study of Subjective and Objective System Usage. In *SAIS 2017 Proceedings, St. Simons Island* (pp. 1-7). <http://aisel.aisnet.org/sais2017/>

Aldholay, A. H., Isaac, O., Abdullah, Z. & Ramayah, T. (2018a). The role of Transformational Leadership as a Mediating Variable in DeLone and McLean Information System Success Model: The context of Online Learning Usage in Yemen. *Telematics and Informatics* 35(5), 1421-1437.

Aldholay, A. H., Isaac, O., Abdullah, Z., Alrajawy, I. & Nusari, M. (2018b). The Role of Compatibility as a Moderating Variable in the Information System Success Model: The Context of Online Learning Usage. *International Journal of Management and Human Science* 2(1), 9-15.

Aldholay, A., Isaac, O., Abdullah, Z., Abdulsalam, R. & Al-Shibami, A. H. (2018c). An Extension of Delone and McLean IS Success Model with Self-Efficacy. *The International Journal of Information and Learning Technology*.

Alharbi, S. & Drew, S. (2014). Mobile Learning-System Usage: Scale Development and Empirical Tests. *International Journal of Advanced Research in Artificial Intelligence (IJARAI)* 3(11), 31-47.

Alksasbeh, M., Abuhelaleh, M., Almaiah, M. A., Mohamed, A. J. & Karaka, A. A. (2019). Towards a Model of Quality Features for Mobile Social Networks Apps in Learning Environments: An Extended Information System Success Model. *IJIM* 13(5), 75-92.

Alzahrani, A. I., Mahmud, I., Ramayah, T., Alfarraj, O. & Alalwan, N. (2019). Modelling Digital Library Success Using the DeLone and McLean Information

System Success Model. *Journal of Librarianship and Information Science* 51(2), 291-306.

Badran, M. F. (2019). EHealth in Egypt: The Demand-Side Perspective of Implementing Electronic Health Records. *Telecommunications Policy* 43(6), 576-594.

Broos, A. (2005). Gender and Information and Communication Technologies (IT) Anxiety: Male Self-Assurance and Female Hesitation. *Cyber Psychology and Behaviour* 8(1), 21-31.

Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı – İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*. 12 Baskı. Pegem Akademi: Ankara.

Chavoshi, A. & Hodjat, H. (2019). Social, Individual, Technological and Pedagogical Factors Influencing Mobile Learning Acceptance in Higher Education: A Case from Iran. *Telematics and Informatics* 38, 133-165.

Chiu, P. S., Chao, I. C., Kao, C. C., Pu, Y. H. & Huang, Y. M. (2016). Implementation and Evaluation of Mobile E-Books in a Cloud Bookcase Using the Information System Success Model. *Library Hi Tech* 34(2), 207-223.

Choi, J. H. & Park, J. W. (2015). A Study on Factors Influencing 'CyberAirport' Usage Intention: An Incheon International Airport Case Study. *Journal of Air Transport Management* 42, 21-26.

Dang, M. Y., Zhang, G. Y. & Chen, H. (2018). Adoption of Social Media Search Systems: An IS Success Model Perspective. *Pacific Asia Journal of the Association for Information Systems* 10(2), 55-78.

Davis, F. D. (1986). *A Technology Acceptance Model for Empirically Testing New End-user Information Systems*. (Doktora Tezi). Massachusetts Institute of Technology, Massachusetts.

DeLone, W. H. & McLean, E. R. (1992). Information Systems Success: The Quest for the Dependent Variable. *Information Systems Research* 3(1), 60-95.

DeLone, W. H. & McLean, E. R. (2003). The DeLone and McLean Model of Information Systems Success: A Ten-Year Update. *Journal of Management Information Systems* 19(4), 9-30.

Efiloğlu Kurt, Ö. (2016). Bilgi Sistemleri Başarı Modeli ile Bir E-Öğrenme Sistemi Değerlendirmesi. *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi* 2(2), 140-149.

Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, Intention, and Behavior: An Introduction to Theory and Research*. MA: Addison-Wesley.

- Freeze, R. D., Alshare, K. A., Lane, P. L. & Wen, H. J. (2019). IS Success Model in E-Learning Context Based on Students' Perceptions. *Journal of Information Systems Education* 21(2), 173-184.
- Gao, L., Bai, X. & Park, A. (2017). Understanding Sustained Participation in Virtual Travel Communities from the Perspectives of is Success Model and Flow Theory. *Journal of Hospitality & Tourism Research* 41(4), 475-509.
- Gursoy, D., Chi, H.O., Lu, L. & Nunkoo, R. (2019). Consumers Acceptance of Artificially Intelligent (AI) Device Use in Service Delivery. *International Journal of Information Management* 49, 157-169.
- Hsu, M. H., Chang, C. M., Chu, K. K. & Lee, Y. J. (2014). Determinants of Repurchase Intention in Online Group-Buying: The Perspectives of DeLone & McLean IS Success Model and Trust. *Computers in Human Behavior* 36, 234-245.
- Isaac, O., Aldholay, A., Abdullah, Z. & Ramayah, T. (2019). Online Learning Usage within Yemeni Higher Education: The role of Compatibility and Task-Technology Fit as Mediating Variables in the IS Success Model. *Computers & Education* 136, 113-129.
- Jaafreh, A. B. (2017). Evaluation Information System Success: Applied delone and McLean Information System Success model in Context Banking System in KSA. *International Review of Management and Business Research* 6(2), 829-845.
- Kılıç, S. & Karaosmanoğlu, E. (2019). Self-servis Teknolojilerinin Marka Deneyimine ve Müşteri Memnuniyetine Etkileri. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi* 31, 277-296.
- Leon, S. (2018). Service Mobile Apps: A Millennial Generation Perspective. *Industrial Management & Data Systems* 118(9), 1837-1860.
- Lian, J. W. (2018). Why is Self-Service Technology (SST) Unpopular? Extending the IS Success Model. *Library Hi Tech*, <https://doi.org/10.1108/LHT-01-2018-0015>.
- Lin, H. C. (2017). Nurses' Satisfaction with Using Nursing Information Systems from Technology Acceptance Model and Information Systems Success Model Perspectives: A Reductionist Approach. *CIN: Computers, Informatics, Nursing* 35(2), 91-99.
- Lin, C. F. & Chang, Y. J. (2018). The Application of IS Success Model on Continuous Intention and Information Sharing for Caller ID Apps Usage. In *International Conference on HCI in Business, Government, and Organizations* (pp. 91-105). Springer, Cham.

Mohammadi, H. (2015). Investigating Users' Perspectives on E-Learning: An Integration of TAM and IS success model. *Computers in Human Behavior* 45, 359-374.

Nakip, M. (2008). *Pazarlama Araştırmalarına Giriş – SPSS Destekli*. 3. Baskı. Seçkin Kitapevi: Ankara.

Özata, F. Z. & Er, İ. (2015). Determinants of User Satisfaction with Mobile Applications: Case of Facebook as a Mobile App in Turkey. In *Proceedings of Business and Management Conferences* (No. 2304356). (pp. 262-282). International Institute of Social and Economic Sciences.

Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. & Berry, L. L. (1988). Servqual: A Multiple-İtem Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing* 64(1), 12-40.

Petter, S., DeLone, W. & McLean, E. A. (2013). Information Systems Success: The quest for the Independent Variables. *Journal of Management Information Systems* 29(4), 7-62.

Pitt, L. F., Watson, R. T. & Kavan, C. B. (1995). Service quality: A measure of Information Systems Effectiveness. *MIS Quarterly* 19(2), 173-188.

Ramírez-Correa, P., Rondán-Cataluña, F. J., Arenas-Gaitán, J. & Martín-Velicia, F. (2019). Analysing the Acceptation of Online Games in Mobile Devices: An Application of UTAUT2. *Journal of Retailing and Consumer Services* 50, 85-93.

Rana, N. P., Dwivedi, Y. K., Williams, M. D. & Weerakkody, V. (2015). Investigating Success of an E-government Initiative: Validation of an Integrated IS Success Model. *Information Systems Frontiers* 17(1), 127-142.

Rogers, E. M. (1995). *Diffusion of Innovations*. NY: Free Press.

Sari, A., Akkaya, M. & Abdalla, B. (2017). Assessing e-Government systems success in Jordan (e-JC): A validation of TAM and IS Success model. *International Journal of Computer Science and Information Security (IJCSIS)* 15(2), 277-304.

Seta, H. B., Wati, T., Muliawati, A. & Hidayanto, A. N. (2018). E-Learning Success Model: An Extention of DeLone & McLean IS'Success Model. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Informatics (IJEI)* 6(3), 281-291.

Stefanovic, D., Marjanovic, U., Delić, M., Culibrk, D. & Lalic, B. (2016). Assessing the Success of E-Government Systems: An Employee Perspective. *Information & Management* 53(6), 717-726.

Tam, C. & Oliveira, T. (2016). Understanding the Impact of M-Banking on Individual Performance: DeLone & McLean and TTF Perspective. *Computers in Human Behavior* 61, 233-244.

Thompson, R. L., Higgins, C. A. & Howell, J. M. (1991). Personal Computing: Toward a Conceptual Model of Utilization. *MIS Quarterly* 15(1), 125-143.

Tsai, W. H., Chou, W. C. & Leu, J. D. (2011). An Effectiveness Evaluation Model for the Web-Based Marketing of the Airline Industry. *Expert Systems with Applications* 38(12), 15499-15516.

Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B. & Davis, F. D. (2003). User Acceptance of Information Technology: Toward a Unified View. *MIS Quarterly* 27(3), 425-478.

Wang, Y. S., Tseng, T. H., Wang, W. T., Shih, Y. W. & Chan, P. Y. (2019). Developing and Validating a Mobile Catering App Success Model. *International Journal of Hospitality Management* 77, 19-30.

Wibowo, W. A. (2013). Pengaruh System Quality, Information Quality, Dan Service Quality Terhadap User Satisfaction Website Lion Airlines Dan Sriwijaya Airlines. *Jurnal Strategi Pemasaran* 1(1), 1-22.

Wu, J. H. & Wang, Y. M. (2006). Measuring KMS Success: A Respecification of the DeLone and McLean's Model. *Information & Management* 43(6), 728-739.

Xinli, H. (2015). Effectiveness of Information Technology In Reducing Corruption in China. *The Electronic Library* 33(1), 52-64.

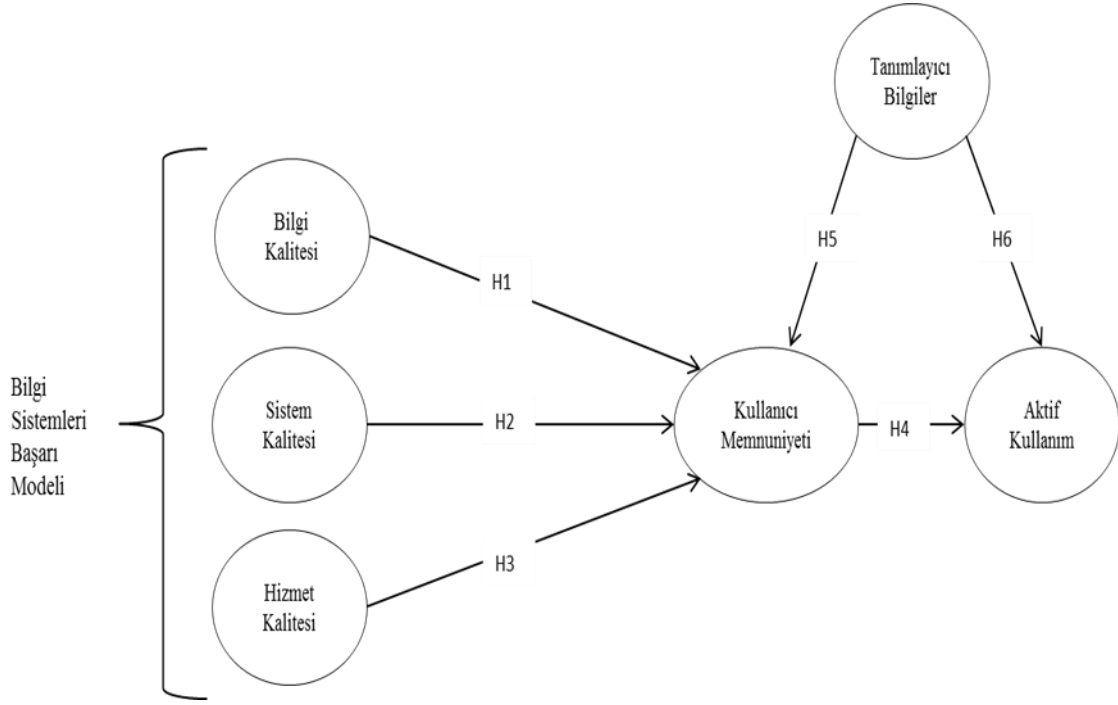
Yakubu, M. N. & Dasuki, S. (2018). Assessing Elearning Systems Success in Nigeria: An Application of the DeLone and Mclean Information Systems Success Model. *Journal of Information Technology Education: Research* 17, 183-203.

Yang, K. C. (2005). Exploring Factors Affecting the Adoption of Mobile Commerce in Singapore. *Telematics and Informatics* 22(3), 257-277.

Zhou, T. (2016). Understanding Location-Based Services Continuance: An IS Success Model Perspective. *International Journal of Mobile Communications* 14(6), 553-567.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Günümüzde birçok sektörde, akıllı telefon ve mobil uygulamaların, kişisel ve ticari amaçlı kullanım oranı oldukça yükselmiştir. Havayolu işletmeleri, yolcularıyla etkileşim kurmak ve yolcuların hizmet deneyimlerini geliştirmek için mobil uygulamalar tasarlamakta ve onların kullanımına sunmaktadır. Ancak bu uygulamaların kullanıma sunulması, yolcuların bu uygulamaları kullanacağını ve bundan memnun kalacağını garantisini vermemektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, yolcuların havayolu işletmelerinin mobil uygulamalarını aktif kullanımını etkileyen faktörleri araştırmaktır. Mobil

uygulama da dahil olmak üzere, teknoloji ve bilgi sistemlerinin benimsenmesi üzerinde etkisi olan faktörleri tespit etmek için birçok farklı teori ve yaklaşım geliştirilmiştir (Aldholay vd., 2018a: 1422). Bunlardan biri de Bilgi Sistemleri Başarı Modelidir. Bilgi sistemlerini değerlendirmek amacıyla, DeLone ve McLean (1992) tarafından geliştirilen bu model, bilgi sistemleri başarısının kapsamlı bir tanımını içermektedir (Al-Kofahi vd., 2020: 398). Model geçmişte kullanılan çeşitli ölçümleri sentezleyerek, bu ölçümlerin bir bilgi sisteminin değerlendirilmesini nasıl etkilediğini açıklamaktadır. Model altı değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; sistem kalitesi, bilgi kalitesi, hizmet kalitesi, sistem kullanımı, kullanıcı memnuniyeti ve net faydadır (Efiloğlu Kurt, 2016: 41). Bilgi kalitesi; bilgi sistemlerinin doğru, güncel, tam, uygun, tutarlı (DeLone ve McLean, 2003: 15) ve faydalı (Stefanovic vd., 2016: 720) bilgiler üretmesidir. Bilgi sistemlerinin, işlevsel, güvenilir, esnek, entegre, kullanımı kolay olması (DeLone ve McLean, 2003: 13) ve kullanıcıların bu sayılan özelliklere inanma derecesi (Aldholay vd., 2018a: 1422) sistem kalitesi olarak tanımlanmaktadır. Modelin bir diğer unsuru olan hizmet kalitesi; kullanıcıların bilgi sistemlerinden aldığı desteğin, yanıt verme, güvenilirlik, teknik yeterlilik, empati (Tam ve Oliveira, 2016: 237) ve kişiselleştirmenin (Stefanovic vd., 2016: 720) kalitesidir. Kullanıcı memnuniyeti; kullanıcıların bir bilgi sistemini ne derece yararlı olarak algıladığı ve onu tekrar kullanmak istediğidir (Xinli, 2015: 59). Peter vd. (2013: 7)'ne göre bilgi sistemlerinin başarısı için aktif kullanımın incelenmesi çok daha önemlidir. Model kapsamında aktif kullanımdan bahsedebilmek için, bilgi sistemlerinin isteyerek kullanılması gerekmektedir (DeLone ve McLean, 1992: 66). Yapılan literatür taraması neticesinde; Bilgi Sistemleri Başarı Modelinin, havacılık sektöründe diğer sektörlerle kıyasla, nispeten daha az çalışıldığı belirlenmiştir (Choi ve Park, 2015; Wibowo, 2013; Tsai vd., 2011). Ayrıca, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli temel alınarak, havayolu mobil uygulamalarının benimsenmesine yönelik herhangi bir çalışmaya da rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışma ile literatürdeki bu boşluk doldurulmaya çalışılmış ve araştırmanın modeli aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

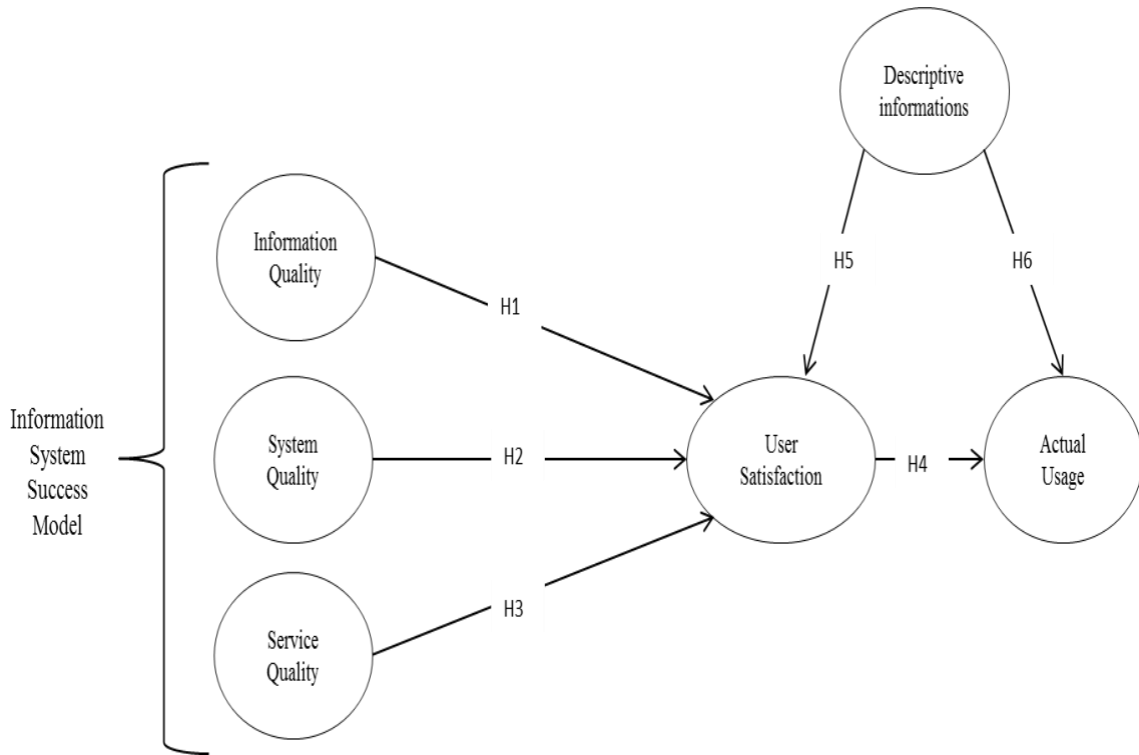

Araştırma kapsamında, Türkiye’de faaliyet gösteren havayollarından herhangi birinin mobil uygulamasını kullanan yolculara, internet üzerinden anket uygulanmıştır. Analiz için gerekli olan veriler, kolayda örnekleme yöntemiyle elde edilmiştir. Araştırma kapsamında toplam 390 yolcuya ulaşılmış, ancak geçerliliği kabul edilen 310 anket analize tabi tutulmuştur. Araştırma doğrultusunda elde edilen veriler, IBM SPSS Statistics 24.0 programından yararlanılarak; tanımlayıcı istatistikler, T-test, One-way ANOVA ve Regresyon analizleri yapılarak test edilmiştir. Ayrıca ölçekte yer alan ifadelere, güvenirlik analizi yapılmıştır. Yolcular tarafından havayolu işletmelerinin mobil uygulamasının aktif kullanımını etkileyen faktörlerin, Bilgi Sistemleri Başarı Modeli kapsamında incelendiği bu araştırmada; katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kadın, 26-45 yaş aralığında, yüksek eğitim seviyesine sahip (lisans ve üzeri), 2000 – 5400 TL gelir düzeyinde olduğu görülmüştür. Ayrıca anketi yanıtlayan kişiler daha çok üç ayda bir uçuş gerçekleştirmektedir. Katılımcıların tamamının beş yıldan fazla bir süredir akıllı telefon kullandığı ve her gün internete girdiği tespit edilmiştir. Havayolu işletmesinin mobil uygulamasını üç yıl ve daha fazla süredir ve orta sıklıkta kullandığı görülmüştür. En sık kullanılan mobil uygulamalar, THY ve Pegasus’a aittir. Araştırma kapsamında yapılan Regresyon analizi sonuçlarına göre; Bilgi Sistemleri Başarı Modeli değişkenlerinden olan ve araştırmaya dahil edilen “Bilgi kalitesi”, “Sistem kalitesi” ve “Hizmet kalitesi” ile “Kullanıcı memnuniyeti” arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bilgi kalitesi kapsamında, uçuş öncesi ve sonrasında, havayolu seyahati ile ilgili anlık bilgilerin (check-in, boarding saatleri, kapı ve bagaj alım bölge numarası gibi) ve varsa değişikliklerin, uygulama aracılığıyla hızlı ve doğru bir şekilde yolculara iletilmesi, bilgi kalitesini yükseltebilecektir. Ayrıca kullanıcıların uygulama aracılığıyla aradığı bilgiler iyi bir şekilde analiz edilerek, kişiselleştirilmiş bilgiler kullanıcılara sunulabilecektir. Sistem kalitesi kapsamında, havayolu işletmeleri tasarlayıp

kullanıma sunduğu mobil uygulamaların kullanımının kolay olmasına gereken hassasiyeti göstermelidir. Aksi bir durumda, kullanıcılar havayolu hizmeti ile ilgili herhangi bir işlemi mobil uygulama ile yaparken, kontrolü kaybettiğini, yanlış yapabileceğini düşünerek, uygulamayı kullanmak istemeyebilir. Bu nedenle mobil uygulamalardaki menüler arası geçişin de hızlı ve kolay olması, sistem kalitesini arttıracak bir unsurdur. Ayrıca mobil uygulamada kullanılan sistem, donmadan uzun süre işlem yapılmasına imkan verecek şekilde tasarlanmalıdır. Bunun yanı sıra, yolcuların mobil uygulama sisteminde yaşanan aksaklıkları kolay bir şekilde havayolu işletmesine iletebilmelidir. Bu doğrultuda havayolu işletmeleri de bu geri bildirimleri dikkate almalıdır. Hizmet kalitesi kapsamında ise, havayolu işletmelerinin mobil uygulamalarına, kullanıcıların istedikleri zaman, hızlı bir şekilde ulaşmasına ve cevap almasına olanak sağlayacak; dolayısıyla mobil uygulama hizmet kalitesini arttıracak sanal asistan, yardım masası gibi farklı özellikler eklemelidir. Böylece havayolu hizmet sürecinde herhangi bir şikâyet / aksaklık söz konusu ise kişiselleştirilmiş hizmet sağlanabilecektir. Benzer şekilde kullanıcıların mobil uygulamalardan istek, beklenti ve ihtiyaçlarının daha kolay öğrenilebilmesine de yardımcı olacaktır. Son olarak, havayolu işletmelerinin mobil uygulamasına yönelik kullanıcı memnuniyeti ile aktif kullanım arasında pozitif, yüksek düzeyde ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre havayolu işletmeleri yukarıda bahsedilen önerileri dikkate alarak, kalite standartları oluşturmalı ve bunu sürekli geliştirmelidir. Böylece aksaklıklar anında tespit edilebilecek ve gerekli önlemler alınabilecektir. Bu da kullanıcı memnuniyetinin ve dolayısıyla mobil uygulama aktif kullanım düzeyinin artmasına yardımcı olabilecektir. Ayrıca havayolu işletmeleri, mobil uygulama yatırım maliyetlerinin karşılığını alabilecek ve rekabet avantajı elde edebilecektir.

EXTENDED ABSTRACT: Today, in many sectors, the personal and commercial use of smart phones and mobile applications (mobile apps) has increased considerably. Airlines have been designing and launching mobile apps to interact with their passengers and improve their service experience. However, the introduction of these apps does not guarantee that passengers will use these apps and they will be satisfied with it. In this context, the aim of the study is to investigate the factors affecting the passengers' actual use of mobile apps of airline companies. Many different theories and approaches have been developed to identify factors that have an impact on the adoption of technology and information systems, including mobile apps (Aldholay et al., 2018a: 1422). One of them is the Information Systems Success Model. This model, developed by DeLone and McLean (1992) to evaluate information systems, includes a comprehensive description of information systems success (Al-Kofahi et al., 2020: 398). The model explains how these measures affect the evaluation of an information system by synthesizing various measures used previously. The model consists of six variables. These are; system quality, information quality, service quality, actual usage, user satisfaction and net benefit (Efiloğlu Kurt, 2016: 41). Information quality is information systems' producing accurate, up-to-date, complete, appropriate, consistent (DeLone and McLean, 2003: 15) and useful (Stefanovic et

al., 2016: 720) information. The fact that information systems are functional, reliable, flexible, integrated and easy to use (DeLone and McLean, 2003: 13) and the degree to which users believe in these features (Aldholay et al., 2018a: 1422) are defined as system quality. Service quality, which is another element of the model, is the quality of the support which users receive from information systems, responsiveness, reliability, technical competence, empathy (Tam and Oliveira, 2016: 237) and personalization (Stefanovic et al., 2016: 720). User satisfaction; how users perceive an information system as useful and wants to use it again (Xinli, 2015: 59). According to Peter et al. (2013: 7), it is much more important to examine the actual usage for the success of information systems. In order to talk about actual usage within the scope of the model, information systems should be used willingly (DeLone and McLean, 1992: 66). As a result of the literature review, it was determined that the Information Systems Success Model has been searched relatively less in the aviation industry compared to other sectors (Choi and Park, 2015; Wibowo, 2013; Tsai et al., 2011). In addition, there is no study on the adoption of airline mobile applications based on the Information Systems Success Model. Therefore, with this study, this gap in the literature has been tried to be filled in and the model of the research has been formed as follows:

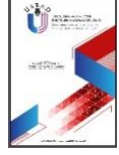

Within the scope of the research, an online survey was conducted to the passengers using the mobile apps of any airlines operating in Turkey. The data required for analysis were obtained by convenience sampling method. A total of 390 passengers were reached in the survey, but only 310 questionnaires, which were valid, were analysed. The data obtained in line with the research were tested using IBM SPSS Statistics 24.0 program, and descriptive statistics, T-test, One-way ANOVA and Regression analysis were applied. In addition, a reliability analysis

was made for the statements in the scale. In this study, in which the factors affecting the actual usage of mobile apps of airline companies were examined by using Information Systems Success Model, it was seen that the majority of the participants were women, between the ages of 26-45, with a higher education level (graduate and above), and with an income level of 2000 - 5400 TL. In addition, people participated to the questionnaire mostly fly every three months. It has been determined that all of the participants have been using smartphones for more than five years and access the internet every day. It has been observed that the participants have been using the mobile apps of the airlines for three years or more and at a moderate frequency. The most frequently used mobile apps belong to Turkish Airlines and Pegasus Airlines. According to the results of the regression analysis, a positive, high level and significant relationship has been determined between the variables of "Information quality", "System quality" and "Service quality" with "User satisfaction". Related to information quality variable, before and after the flight, transmitting the instant information about airline travel (such as check-in, boarding hours, gate and baggage claim numbers) and changes, if any, to passengers through the app, may improve the quality of information. In addition, personalized information may be presented to users by thoroughly analysing the information that users search through the app. In order to increase system quality, airlines should display the necessary sensitivity to their mobile apps' being user friendly, which they designed and put into use. Otherwise, users may not want to use the app, thinking that they have lost control and may do wrong when performing any transaction related to the airline service with the mobile apps. For this reason, switching between menus in mobile apps should be fast and easy to increase the quality of the system. In addition, the system used in the mobile application should be designed to allow long-term processing without freezing. In addition, passengers should be able to easily convey the problems experienced in the mobile apps of airlines. Accordingly, airlines should also take these feedbacks into account. Within the scope of service quality, airlines should add different features such as virtual assistant and help desk, which will allow users to reach and get answers quickly whenever they want, and thus increase the quality of mobile app service. So, personalized service will be provided and if there is any complaint / malfunction in the airline service process. Similarly, it will help to learn users' requests, expectations and needs via mobile apps. Finally a positive, high and significant relationship was found between user satisfaction for mobile apps of airlines and their actual usage. Accordingly, airline companies should establish quality standards by taking the above-mentioned suggestions into consideration and develop them continuously. Thus, malfunctions may be detected immediately and necessary precautions may be taken. This may help increasing user satisfaction and the actual usage of mobile apps. In addition, airlines will be able to get compensation for mobile apps' investment costs and gain a competitive advantage.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

İLETİŞİM BİLİMİNDE DİJİTAL OYUNLAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BETİMSSEL ANALİZİ

A DESCRIPTIVE ANALYSIS OF STUDIES ON DIGITAL GAMES IN
COMMUNICATION SCIENCE

Alp Eren ERBAY

Doktora Öğrencisi, Medya ve İletişim Çalışmaları Programı, İletişim Bilimi ve
İnternet Enstitüsü, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul/Türkiye.

PhD student, Media and Communication Studies, Institute of Communication
Science and the Internet, İstanbul/Turkey.

aerbay@ticaret.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7424-759X

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.817988

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 29.10.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Erbay, A. E. (2021). İletişim
Biliminde Dijital Oyunlar Üzerine Yapılan Çalışmaların Betimsel Analizi. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 519-556.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Dijital oyunlar yaşamda giderek artan bir öneme sahip olmakta, bu süreçte farklı disiplinler tarafından akademik çalışmalara konu olmaktadır. Literatürde dijital oyunların hangi disiplinlerle, hangi kuramsal yaklaşım ve kavramsal çerçevelerle, hangi yöntemlerle incelenmesi gerektiğine dair süregelen bir fikir uyuşmazlığı bulunmaktadır. Bu çalışmada araştırma kapsamındaki tezler, araştırmacının oluşturduğu "21 başlıklı tez analiz tablosu" ile nitel olarak incelenmiş ve betimsel analiz uygulanmıştır. Sonuç olarak tezlerin odaklandığı konular kategorize edilmiş, bilimsel disiplinleri, kuramları ve yöntemleri tanımlanmış, genel eğilimler açıklanmıştır. Elde edilen bulgular, dijital oyunlara ilişkin gerçekleştirilecek yeni çalışmalarda temel ya da örnek oluşturabileceği gibi; konu, disiplin, kuram, kavramsal çerçeve ve yöntem bağlamında yeni yönelimler oluşmasında cesaretlendirici ve ilham verici olabilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Oyunlar, Video Oyunları, İletişim Bilimi, Akademik Çalışmalar, Betimsel Analiz

Abstract: Digital games have increasing importance in life, and along with this process, they became subject to academic studies in different disciplines. There is an ongoing disagreement about which scientific disciplines, theoretical approaches, conceptual frameworks, and methods should be used by academicians while examining digital games. Theses within the scope of this study inspected qualitatively with the "21 titled thesis analysis table" created by the researcher and descriptive analysis method applied to the output. The topics the theses have focused on categorized, their scientific disciplines, theories, and the research methods are defined, and general trends are explained. The findings of this study can serve as a basis or an example in new researches on digital games; It can be encouraging and inspiring in the formation of trends in the context of the subject, discipline, theory, conceptual framework, and method.

Keywords: Digital Games, Video Games, Communication Science, Academic Studies, Descriptive Analysis

GİRİŞ

Dijital oyunlar politik, ekonomik, sosyolojik ve kültürel işlevleri sebebiyle giderek artan bir önemle hayatımızda yer etmekte, bu sürece paralel olarak da farklı disiplinler tarafından araştırmalara konu edilmektedir. Kitle ve bireyler arası iletişimi sağlayan, serbest zaman ve eğlence aktivitesi olarak üretilip oynanan, kullanılan görsel ve işitsel öğelerle sanat olarak değerlendirilebilen, eğitim ya da iş amacıyla kullanılabilen dijital oyunlar; yapısal özellikleriyle haz ve mutluluk hormonlarını tetiklemekte, sahip olduğu senaryo ve anlatılarla yoğun ideolojik mesajlar içerebilmektedir. Dijital oyunlar, yüksek etkileşimle

oyuncuyu aktif konuma getirmekte, böylece iletişim sürecini özel ve estetik bir "deneyime" dönüştürmektedir.

1. GELENEKSEL VE DİJİTAL OYUN KAVRAMI

İnsanlar ve hayvanlar doğdukları andan itibaren bedenlerini, zihinlerini, yaşadıkları dünyayı ve sosyal ilişkilerini keşfetmek, geliştirmek için oyun oynamışlardır. İnsan doğasının ve kültürünün en eski edimlerinden biri olmasının yanında, tarihsel sıralama içerisinde değerlendirilecek olursa, oyun kavramı kültürün oluşmasından çok önce hayatımızda yer etmiştir; Huizinga'nın dediği gibi, "Oyun, kültürden de eskidir" (Huizinga, 2018: 8) ve oyun belirli bir mekân ve zaman içerisinde, gönüllü olarak, kuralları belirlenmiş yeni bir dünyada heyecan içerisinde eğlenilerek yapılan aktivitedir (Huizinga, 2018: 40).

Caillois ise oyunu: "Özgür, gönüllü, zaman ve uzam bakımından ayrı, belirsiz, kurallı ve inandırıcı özelliği olan etkinlikler" olarak tanımlamıştır (Caillois, 2006: 128). Karl Gross ise oyunu tanımlarken onun eğitici niteliklerine vurgu yapmaktadır; oyunlar "İçgüdüsel ve eğitsel deneyimin bir parçasıdır. Oyun aracılığıyla birey yaşamın daha sonraki dönemlerinde izlenecek şeylerin deneyimini yaşar" (İğit, 2019: 33). Şentürk ve Aktaş oyunun "(...) bireylere çeşitli zihinsel becerilerin kazandırılması için son derece uygun bir ortam (...)" olduğunu belirterek eğitici niteliğini vurgulamaktadır (Şentürk ve Aktaş, 2014).

Antik Mısır'da MÖ 3100 yılında oynanan "senet" oyunundan, MÖ. 600 yılında Hindistan'da oynanan satranç benzeri oyuna, Antik Yunan'daki anlatı temelli oyunlardan, Antik Roma'daki gladyatör oyunlarına varana dek oyun, tüm kültürlerde ve zamanlarda, kendine önemli bir yer bulmuştur (Sezen ve Sezen, 2011: 251). Oyun tarihin tüm aşamalarında bulunmaktadır; nitekim oyunun kendisi tüm zamanı kapsayan bir eylemdir. Arnold bu durumu açıklarken; "Oyun geçmişle ilintilidir, şimdiki zamanın eğlence, gelenek ve tabuları için ortam oluşturur, gelecek için de önemli bir katılımdır" ifadelerini kullanmaktadır (Arnold, 1995: 9).

Teknolojinin gelişmesiyle; oyunlarda kullanılan araçlar tahta ya da taş gibi materyallerden, estetik sahibi oyuncaklara dönüşmüştür. Oyun araçları ya da oyunların kendisi daha sonra mekanikleşmiş, elektronikleşmiş, yakın dönemde de analog ve dijital bilgisayar teknolojileriyle son halini almıştır.

Dijital oyunlar onlar üzerine araştırma yapan pek çok kişi tarafından tanımlanmıştır. Pek çok disiplin tarafından incelenen bu fenomen üzerinde

uzlaşmış tek bir tanım bulunmamaktadır. Arjoranta, oyun tanımlarına dair bir yaklaşım sunduğu makalesinde oyunların hermeneutik anlam bilim teorisinde tanımlanması ve her defasında yeniden tanımlanması gerektiğini söylemektedir. Böylece daha önce problemlili olan tanımların üstesinden gelinebilir, yeni bakış açıları kazanmak mümkün olur (Arjoranta, 2014).

Bu yaklaşımdan hareketle, bu çalışmanın başında dijital oyunları; sayısal bilgisayar teknolojileriyle üretilen görsel ve işitsel öğelerin belirli zaman, alan ve kurallar dahilinde, çeşitli donanımlar aracılığıyla hem sunulduğu hem de etkileşim yoluyla kontrol edilmesine imkân tanıdığı simülasyonlar olarak tanımlamak mümkündür.

Juul, klasik oyun modelini anlattığı makalesinde bir şeyin oyun olması için sahip olması gereken 6 özelliği; "kurallar, sonuç, hedefler, etkileşim, hedef-kural-oyun dünyasının ilişkisi, gerçek dünyadan ayırıklık, gönüllü olma, az efor gerektirme, sosyal gruplar ve kurgu" olarak sıralamıştır. Dijital oyunlarda da bu özellikler var olduğunu belirtir; ancak özellikler değişiklik gösterebilir (Juul, 2003).

Elektronik ve dijital teknolojileri kullanarak bir ekran ve kontrolcüler vasıtasıyla oynanan dijital oyunlar, elbette geleneksel oyunlardan en başta teknik anlamda farklıdır. En önemli fark ise bir iletişim süreci olan geleneksel oyunun, artık yeni medya özelliklerini barındırmasından kaynaklanmaktadır (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2008: 45).

Garrelts, dijital oyunlar üzerine akademik çalışmalar yapanların karşılaştığı ilk sorunun, çalışma nesnesini isimlendirmek olduğunu belirtir. Özellikle kullanılan teknolojiden ötürü, donanıma göre farklı isimler kullanılmaktadır (Garrelts, 2005). Dijital oyunlar, bir üst kavram olarak kullanılır; video oyunları, bilgisayar oyunları, konsol oyunları, mobil oyunlar gibi kavramları içermektedir (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2008: 42-43). Aarseth, bilgisayar oyunları kavramını zayıf bulmaktadır. Bu isimlendirmenin, bilgisayarlı oyuncaklar ya da dijital rakipli satranç setleri gibi oyunları da kapsayacağından yola çıkarak, dijital oyunlar olarak adlandırılan oyunların "sanal ortamlardaki oyunlar" olarak isimlendirilebileceğini öne sürer (Aarseth, 2003: 2).

1.1. Dijital Oyunların Tarihsel Gelişimi

Geleneksel oyundan, modern zamanların dijital oyunlarına geçiş aşamasındaki ilk oyunlara dair kesin kronolojik bir sıralama yapmak

güçtür. Bu güçlük, çoğunlukla kullanılan teknolojinin yarattığı kavram karmaşasından kaynaklanmaktadır.

Analog bilgisayar teknolojisini kullanan ilk oyunlardan biri 1958 yapımı "Tennis for Two" (Kline vd., 2003: 92) ve dijital bilgisayar ile yapılan ilk oyun; 1962 yapımı "Spacewar" olarak kabul edilmektedir (Binark ve Bayraktutan-Sütçü, 2008: 52). İlk ev tipi oyun konsolu ise "Magnavox Odyssey" ismiyle 1972 yılında piyasaya sürülmüştür (Wolf, 2012: 3). Dijital oyunların ne derece büyük popülerlik ve satış bağlamında ne derece büyük başarı elde edebileceğini ispatlayan oyun, 1978 yapımı "Space Invaders" olmuştur (Tezel, 2019: 29). ABD oyun piyasasındaki doygunluktan kaynaklanan, "the crash" ismi verilen ve 1983 yılında meydana gelen büyük çöküş (Wolf, 2012: 87, 88), 1985 Yılında Nintendo Entertainment System (NES) ismi verilen oldukça popüler olan ev tipi oyun konsolunun yakaladığı başarı ile son bulmuştur (Brookey, 2010). Grafiklerin 3 boyutlu hale gelmesiyle "Wolfenstein 3D (1992), Doom (1993), Quake (1996), Half Life (1998)" gibi oldukça başarılı nişancı oyunları piyasada ses getirmiştir (Wills, 2019). Sony, oyun sektöründe oldukça kuvvetli bir noktadayken, 2000 yılında Playstation 2 isimli video oyun konsolunu çıkarmıştır. Konsol, tüm zamanların en çok satılan oyun konsolu olmuştur (Lupton, 2018) ve sonrasında Microsoft, Nintendo gibi firmalar da oyun konsol serileri çıkartarak oyun piyasasında önemli yer etmişlerdir (history.com, 2019)

1.2 Son Dönemde Dijital Oyunlar

Dijital oyun endüstrisinin ve oyunların gelişimi devam etmektedir. Dijital oyun sektörünün ciddi bir kültür endüstrisine dönüştüğünü söylemek mümkündür. Donanımlar ve yazılım olarak oyunların kendileri ayrı satılmakta, oyunların ek paketleri, karakterler, çeşitli oyun eşyaları ve özellikler ayrıca satılabilmektedir. Steam, Origin, Playstation Store, GOG, Ubisoft UPlay, Epic Games, Microsoft Store, Blizzard gibi oyun sektöründe önemli yerleri olan oyun platformları, çeşitli abonelik sistemleri ile dijital oyun ekonomisinde farklılıklar yaratmaktadır. Dijital oyun dünyası, yalnızca oyun ve ona dair ürünlerin satıldığı bir sektörden daha fazlası olarak; e-spor ve oyun yayıncılığı gibi, ayrı incelemelere ihtiyaç duyulacak kavramlar ve sektörler yaratmıştır.

Kültür endüstrisinin bir özelliği olarak, dijital oyunlar ve sektör sürekli yenilenmekte ve gelişmektedir. 2020 Yılında dünyayı etkisi altına alan Covid 19 salgını kaynaklı karantina dönemi, tüm oyun segmentlerinin gelirlerinde artışa sebep olmuştur (Newzoo, 2019). "Oyunun limiti yok"

sloganıyla 2020 yılında çıkacak olan Sony'nin Playstation 5'i, her zamankinden daha gelişmiş görseller ve sesler, dokunmatik geri bildirimler (Playstation, 2020), Microsoft'un Xbox Series X isimli konsolu, 4k çözünürlük, yüksek kare hızı, 3 boyutlu ses gibi donanımsal özellikler sunmaktadır (Xbox, 2020). Sanal gerçeklik, artırılmış gerçeklik oyunları; yüksek bütçe gerektiren cihazlara sahip olanların lüksü olmaktan, kitlelere yayılma eğilimine geçmişlerdir. ABD'de anket uygulanan kişilerin %25'i artırılmış gerçeklik oyunlarını, %28'i sanal gerçeklik oyunlarını deneyimlemiştir (Newzoo, 2019).

Bulut tabanlı oyun sistemi, dijital oyun fenomeninde önemli bir gelişme yaratmıştır. Kullanıcılar özel ve yüksek donanımlı cihazlara sahip olmadan, istedikleri ekrandan, yüksek internet hızı vasıtasıyla abone oldukları sunuculara bağlanıp oyun oynayabilmektedirler (Stadia, 2020). Stadia, GeForce Now, Playstation Now, Microsoft Azure gibi sistemler, oyun dünyasında gelecekte önemli değişiklikler yapmaya aday olabilirler (Dutta, 2020).

2020 yılı itibarıyla 7,79 milyar olan dünya nüfusunun (Worldometer, 2020), 2,69 milyarı aktif olarak dijital oyun oynamaktadır (Statista, 2020). Tüm dünyada dijital oyunlar marketi, 159,3 milyar dolarlık büyüklüğe sahiptir (Newzoo, 2020).

Yine 2020 yılı itibarıyla ABD'deki hanelerin %75'inde en az bir video oyun oynatıcısı bulunmakta; 214,4 milyon kişi oyun oynamaktadır. Bu kişilerin %38'i, 18-34 yaş aralığında, %26'sı 35-54 yaş aralığında ve %21'i 18 yaşından küçüktür (Entertainment Software Association, 2020).

Türkiye'de 2019 yılı verilerine göre, 32 milyondan fazla insanın oyun oynadığı ve toplam oyun hasılatının 830 milyon dolar olduğu bilinmektedir. Toplam oyuncuların %34,95'i 25-34, %28,60'ı 35-44 ve %21,87'si 18-24 yaş aralığındayken, kalan 14,57'lik yüzdeler 45 yaşından büyüktür. Tüm oyuncuların %57,2'si erkek, %42,8'i kadındır (Gaming in Turkey, 2019). Veriler toplumda var olan algıların tersine, yetişkinlerin daha çok oyun oynadığını, kadınların da neredeyse erkekler kadar oyun oynadığını göstermektedir. Dijital oyunların iyi anlaşılması, işlevlerinin faydalı olarak kullanılması ve artırılması için bilimsel çalışmalara olan ihtiyaç giderek artmaktadır.

2. DİJİTAL OYUNLARA İLİŞKİN BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

Dijital oyunların gelişmesine ve popülerleşmesine paralel olarak, dijital oyunlara ilişkin akademik çalışmalar da artmış ve çeşitlilik göstermiştir.

Küresel akademik atıf veri tabanı Web of Science (bilim ağı) üzerinde, "digital games" ve "video games" anahtar kelimeleri ile arama yapıldığında; 1979-2020 yılları arasındaki 27,471 bilimsel çalışma ile karşılaşılmaktadır. En çok çalışma sırasıyla; bilgisayar bilimi, eğitim, mühendislik, psikoloji ve iletişim alanında gerçekleştirilmiştir. En çok çalışmayı sırasıyla; ABD, İngiltere, Kanada, İspanya ve Almanya gerçekleştirmiştir. Türkiye, söz konusu sıralamada 22. sırada bulunarak, alandaki toplam bilimsel çalışmaların %1,2'sini gerçekleştirmiştir (Web of Science, 2020).

2.1 Dijital Oyunlara İlişkin Bilimsel Çalışmalarda Disiplin Tartışmaları

Dijital oyunların farklı disiplinler tarafından farklı araştırma odaklarında incelenmesi, zaman içerisinde kuramsal ve metodolojik bir uzlaşmazlık doğurmuştur. Çatışma dijital oyunların zaten mevcut olan disiplinlerle, özellikle anlatım bilimi (narratology) ile incelenebileceğini düşünenlerle; oyunların yapısal ve biçimsel özelliklerine odaklanıp, onları başlı başına bir disiplin içerisinde "oyun" olarak incelenmesi gerektiğini düşünen, ludoloji disiplini (ludology) alanında çalışanlar arasında yaşanmıştır.

Janet Murray, elektronik olsun ya da olmasın, her oyunun bir drama, yani anlatının bir alt türü olarak değerlendirilebileceğini belirtmiştir (Murray, 2016). Murray, ludolojistleri oyunları kültürel tarihten ayırmakla suçlamaktadır (Murray, 2005). Ona göre oyunlar kültürün bir parçası oldukları için pekâlâ bir roman ya da sinema filmi gibi analiz edilebilirler (Murray, 2016: 144). Benzer görüşteki Laurel ise bilgisayarları tiyatroya, insanları da kullanıcı ve seyirciye benzetmektedir (Karadeniz, 2017: 61). Aristo'nun drama yaklaşımını bilgisayarlara uygulamaya çalışarak interaktif drama teorisi üretir (Işığın, 2012).

Gonzalo Frasca ise 1999 yılında yayınlanan makalesinde edebiyat teorisi ve anlatım biliminin oyunları anlamada yardımcı olduğunu, oyunların anlatılardaki bazı özellikleri içerdiğini kabul etmektedir ancak ona göre oyunları yalnızca anlatım bilimi ile analiz etmek eksik bir

yaklaşımıdır, bunu tamamlamak için onları “oyun” olarak analiz etmek gerekir (Frasca, 1999).

Oyunların geleneksel anlatılardan farklı olduğunu öne süren Espen Aarseth, oyunların estetik ve sosyalleşme özellikleriyle sinema ya da romana kıyasla çok yüksek etkileşime sahip olduklarını belirtir. Ona göre oyunları Hollywood yapımı sinemalar gibi klasik anlatı olarak görmek, onların sosyo-estetik yönünü göz ardı etmektir. Oyunlar, bilişsel ve iletişimsel yapıları olan simülasyonlar olarak anlatılardan farklıdır. Bu sebeplerle tamamen yeni bir disiplin yaratılması gerektiğini savunmaktadır (Aarseth, Computer Game Studies, Year One, 2001). Bu noktada Aarseth’in, dijital oyunları incelemeyi tek bir alanın; “oyun çalışmalarının” egemenliği altına almaya çalıştığı düşünülmemelidir. Onun karşı çıktığı, oyunların yalnız “anlatı” olarak ele alınamayacağıdır.

Ludolojist Jesper Juul’a göre oyunlar; filmler ve romanlar gibi anlatılarla aynı ekoloji içerisinde değildir. Oyunlarda zaman, anlatılardaki zamandan farklı işlemektedir. Klasik anlatılardaki okuyucu ya da izleyici ile, hikâyeye arasındaki ilişki, oyuncu ve oyunun dünyası arasındaki ilişkiden farklıdır (Juul, 2001). Dijital oyunlar anlatıların aksine performans odaklıdır ve bu performans sergilenirken her defasında farklı tarzlar sergilenebilir (Juul, 1998).

Eskelinen, klasik anlatılarda hikâyenin tamamının okunması ya da izlenmesi gerektiğini, oysa oyunlarda ilerlemek için farklı yolların tercih edilebileceğini hatta oyunun bazı kısımlarının oynanmama özgürlüğü sunduğundan bahsetmektedir. Bir şeyi anlatı yapmak için salt hikâyenin yeterli olmadığını vurgulamakta ve hikâyeye bileşenlerinin hepsinin oyunlarda var olmadığını öne sürmektedir (Eskelinen, 2001).

Garrelts, modern dijital oyunları bir anlam içermek zorunda olmayan “karmaşık medya metinleri” olarak görür ve oyun çalışmaları alanını bu oyunları incelemek konusunda yetersiz görmektedir. O’na göre oyun çalışmaları, oyuncularını, iletileri yorumlayarak alan aktif özneler değil, pasif araçlar olarak gördüğü için sorun yaşanmaktadır (Garrelts, 2005).

Boellstorff, dijital oyun çalışmalarının her zaman disiplinler arası olduğunu, farklı disiplinlerden alınan kuramsal yaklaşımların ve metotların oyun çalışmaları için birleştirilerek kullanılabilirliğini, ancak oyunları anlamada en uygun disiplin olarak antropolojiden yararlanılabileceğini belirtmektedir (Boellstorff, 2006: 30).

Nieborg ve Hermes oyun çalışmalarının disiplinler arası olduğunu, kültürel çalışmalar ile incelenebileceğini ve ekonomi politik bakış açısının oyun çalışmalarında sorgulanması gerektiğini düşünürler (Nieborg ve Hermes, 2008).

Bayraktutan-Sütçü disiplinler arası bir yaklaşımı önermektedir; ona göre önemli olan araştırılacak konunun belirlenmesi ve analiz odağının sorgulanmasıdır. Her araştırmacı kendi yaklaşımına göre bir yöntem belirleyebilir, dijital oyun araştırmalarının tek bir disiplinin alanı olmaması gerektiğini savunur (Bayraktutan Sütçü, 2009: 345-347).

2.2 Dijital Oyunlara İlişkin Bilimsel Çalışmalarda Önerilen Yöntemler

Konzack dijital oyunları incelemek için 7 katmanlı bir analiz yöntemi geliştirmiştir. Oyunları donanım, program kodu, işlevsellik, oynanış, referans derecesi ve sosyo-kültürel katmanlarına ayırıp inceleyerek teknik, estetik ve sosyo kültürel bağlamda bütün olarak analiz etmektedir (Konzack, 2002).

Aaersth ise dijital oyunların; oynanış (oyuncu eylemleri), oyun yapısı (kurallar) ve oyun dünyası (kurgusal içerik, görsel ve işitsel içerikler) bağlamında, 3 katmanda incelenebildiği bir yöntem sunmaktadır. Bu katmanlar birbiriyle ilişkilidir, kendi içlerinde alt katmanlara ayrılırlar ve çeşitli oyunlarda katmanların önemi değişebilir (Aaersth, 2003).

Lankoski ve Björk, dijital oyunları inceleyen nitel araştırmalarda; oyunların temel bileşenlerini ve kurallarını analiz edip açıklayan "yapı analizi", oyunlarda zamanı tanımlama ve analiz etmeye yarayan "zaman analizi" ve "oyunları bilgi sistemleri olarak ele alan analiz" önermektedir. Oyun oynama edimi ve oyuncular üzerine nitel araştırmalar içinse etnografi, derinlemesine görüşme, uyarılmış hatırlama ve odak grup çalışmaları gibi geleneksel yöntemleri önerirler (Lankoski ve Björk, 2015: 6, 7).

Landers ve Bauer, nitel araştırmaların ancak insanın rasyonel davranabilme kabiliyeti kapsamında nitelikli olabildiğini, nicel yaklaşımların bu soruna bir çözüm ürettiğini belirterek istatistiksel yöntemleri; psikometri ve klasik test teorisini önermektedir (Landers ve Bauer, 2015: 151, 152).

Video oyunlarının işitsel ve görsel içeriklerinin nicel analizi ile oyuncuların deneyimlerine ilişkin iç görüler çıkaran yöntemler (Marczak ve Schott, 2015), oyuncuların oyun deneyimine dair ayrıntılı istatistiklerin kullanıldığı oynanış verilerini görselleştirme yöntemi (Wallner ve Kriglstein,

2015), oyunları psikofizyoloji çalışmaları için bir uyarıcı olarak kullanan yöntemler ve yapısal eşitlik modeli (Lankoski ve Björk, 2015) gibi yöntemler, nicel araştırmalarla oyun, oyuncu ve ikisi arasındaki ilişkiye dair araştırmalarda kullanılmaktadır.

Lieberoth ve Roepstorff'a göre ise, bir oyunun yalnız bir araştırma yöntemiyle incelenmesi, onun geniş evreninin ve etkilerinin yalnız küçük bir kısmını anlamaya yardımcı olur. Özellikle hem oyun hem de oyuncuyu araştırma odağına alan çalışmalarda karma yöntemlerin kullanılmasını önerirler (Lieberoth ve Roepstorff, 2015).

2.3 Dijital Oyunlara İlişkin Türkiye'deki Bilimsel Çalışmalar

Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı Tez Merkezi'nin online veri tabanında; "dijital oyun, video oyunu, bilgisayar oyunu" ve "mobil oyun, konsol oyunu" anahtar kelimeleri tüm arama alanlarında aratıldığında; 358 yayımlanmış teze ulaşılmaktadır (Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, 2020). Arama sonuçlarında, birden fazla anahtar kelime barındırması sebebiyle yinelenen tezler çıkarıldığında Türkiye'de üst kavram olarak dijital oyunlara dair (diğer anahtar kelimeleri de içeren) 353 teze ulaşılmıştır. Tezlerin 283 tanesi yüksek lisans, 53 tanesi doktora, 12 tanesi tıpta yeterlilik, 5 tanesi de sanatta yeterlilik tezidir. Tablo 1'de ulaşılan tezlerin yıllara ve konulara göre sayımından elde edilen veriler gösterilmiştir.

Konu	Tez Sayısı	Konu	Tez Sayısı	Yıl	Tez Sayısı
Eğitim ve Öğretim	114	Endüstri Ürünleri Tasarımı	4	1991	1
Psikoloji	53	Sahne ve Görüntü Sanatları	4	1996	1
İletişim Bilimleri	42	Gazetecilik	3	1997	1
Güzel Sanatlar	31	Adli Tıp	2	2004	1
Bilgisayar Müh.	25	Elektrik Elektronik Müh.	2	2005	3
Bilim ve Teknoloji	14	Endüstri ve Endüstri Müh.	2	2006	3
Mimarlık	14	Felsefe	2	2007	7
Spor	14	Matematik	2	2008	4
Hemşirelik	13	Nöroloji	2	2009	7
Radyo-Televizyon	13	Sosyal Hizmetler	2	2010	7

Sosyoloji	12	Aile Hekimliği	1	2011	10
İşletme	11	Anestezi ve Reanimasyon	1	2012	14
Halk Sağlığı	6	Antropoloji	1	2013	11
Halkla İlişkiler	6	Biyoloji	1	2014	10
Reklamcılık	6	Onkoloji	1	2015	22
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	5	Siyasal Bilimler	1	2016	27
Psikiyatri	5	Şehircilik ve Bölge Planlama	1	2017	34
				2018	45
				2019	101
				2020	44

Tablo 1: Konulara ve Yıllara Göre Yayımlanmış Tez Sayısı (Yükseköğretim Kurulu, 2020)

YÖK Tez Merkezi'nde "Alan" yerine "Konu" ifadesi kullanılmaktadır. Buradaki konuları, alan olarak değerlendirmek mümkündür. Dijital oyunlara ilişkin tezlerin 34 farklı alanda yazıldığı görülmektedir. Alanların ayrımı, YÖK Tez Merkezi tarafından yapılmıştır. Radyo ve televizyon, halkla ilişkiler, reklamcılık ve gazetecilik alanlarının, iletişim bilimleri disiplininin ayrı tutulduğu görülmektedir. Türkiye'deki üniversitelerin akademik yapılanmalarına bakılarak, söz konusu 4 alanı, iletişim bilimlerine dahil etmek yanlış olmayacaktır. Bu durumda; iletişim bilimleri alanında dijital oyunlara ilişkin yayımlanmış tez sayısı 70 olacak ve iletişim bilimleri, dijital oyunlara ilişkin en çok tezin yazıldığı ikinci alan olacaktır.

TÜBİTAK Ulakbim Elektronik Kaynaklar Ulusal Akademik Lisansı veri tabanında "dijital oyun, video oyunu, bilgisayar oyunu, mobil oyun, konsol oyunu" anahtar kelimeleri ile arama yapıldığında, ilki 2006 yılında yayınlanmış 232 akademik makale ile karşılaşılmaktadır (EKUAL Keşif, 2020).

Demirbaş, dijital oyunlara ilişkin akademik yaklaşımlardaki tartışmalara alternatif bir bakış açısı getirdiği makalesinde; dijital oyunlara ilişkin Türkiye'deki akademik çalışmalar için, şu görüşü yapmaktadır:

"Yerel çalışmalarda, oyun çalışmalarının ana akım tezlerine benzer şekilde, benzer argümanlarla, var olan sorunları da devralarak yürütülen, ancak farklı olarak birbirine temas etmeyen, atomize bir görünüm göze çarpmaktadır" (Demirbaş, 2017: 354).

3. İLETİŞİM BİLİMİNDE DİJİTAL OYUNLAR ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BETİMSSEL ANALİZİ

3.1 Araştırmanın Sorunu

Dijital oyunlar üzerine yapılan akademik çalışmalarda, disiplin, kuram ve yöntem bağlamında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Dijital oyunların bilimsel araştırmalara konu olmaya başladığı erken dönemlerden itibaren, pek çok farklı disiplin tarafından farklı yöntemlerle incelenen oyunların, başka disiplinler aracılığıyla değil; "oyun çalışmaları" isminde başlı başına bir disiplin tarafından incelenmesi gerektiği de tartışılmaktadır. Modern insan yaşamında gittikçe daha önemli bir hale gelen dijital oyunların daha iyi anlaşılması için, bilim içerisinde hiyerarşik bir düzene oturması, yöntem ve yaklaşımlarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Dijital oyunları oynayan, onların ne olduğunu deneyimleyen insan sayısı giderek artsa da toplumun bir kesiminde hala olumsuz çağrışımlar uyandıran "çocuk oyunları" olarak yer edinmektedir. Dijital oyunların daha iyi anlaşılması, onun işlevselliğini daha da güçlendirecektir.

3.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'de iletişim biliminde dijital oyunlara yönelik bilimsel çalışmaların betimsel bir analizinin yapılması, bulguların ve sonuçların literatüre katkı sağlamasıdır

3.3 Araştırmanın Soruları

Bu araştırma, şu sorulara yanıt aramaktadır:

- 1) Dijital oyunlara ilişkin akademik çalışmaların araştırma odaklarına aldıkları konular neler olmuştur?
- 2) Dijital oyunlara ilişkin akademik çalışmaların kuramsal yaklaşımları ve kavramsal çerçeveleri nelerdir?
- 3) Dijital oyunlara ilişkin akademik çalışmalarda kullanılan bilimsel yöntemler nelerdir?
- 4) Literatürdeki dijital oyunların incelenmesine yönelik anlatım bilimi – ludoloji tartışması bağlamından bakıldığında, Türkiye'de dijital oyunların bilimsel incelenmesindeki yaklaşım nasıldır?

3.4 Araştırmanın Önemi

Alan yazındaki çalışmaların hangi konulara odaklandığının ortaya çıkarılması, dijital oyunların kültürel, ekonomik ve politik konumunun belirlenmesinde yardımcı olacaktır. Bilimsel araştırmalara konu olduğu ilk

yıllardan itibaren önemi vurgulanan, üzerinde kesin bir anlaşma sağlanamamış “dijital oyunların hangi disiplin ya da disiplinlerce, kuramsal yaklaşımlarla ve hangi yöntemlerle araştırılması gerektiği” sorusuna yardımcı olabilecek bulgular ve sonuçlara ulaşılabilecektir. Dijital oyunlarla ilgili yapılacak akademik çalışmalarda, yeni araştırma konuları bulunmasına yardımcı olabilecektir. Literatürde sıklıkla yer bulmuş yaklaşım ya da yöntemlerin farkında olmak, yeni çalışmaların nereden başlayacağına dair kaynak oluşturabileceği gibi, tersi bir durum olarak, hiç denenmemiş yöntemleri de denemeye cesaret verebilir.

3.5 Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, betimsel analiz yöntemini kullanmaktadır. İgit, betimsel analizi “genel tematik çerçeve oluşturma bir başka deyişle kategori oluşturma, tema ve alt temalar oluşturma aşamaları üzerinden genelden özele giden tümdengelim tekniği” olarak tanımlamaktadır (İgit, 2019: 95). Bu analizin öncesinde, oyun çalışmalarıyla ilgili literatüre başvurarak temel tanımlar ve yaklaşımlar incelenmiştir. Ardından, Şimşek ve Yıldırım’ın betimsel analizde önerdiği 4 aşama uygulanmıştır. Bu aşamalar; “betimsel analizin çerçevesini oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması, bulguların yorumlanması” şeklindedir (Şimşek ve Şimşek, 2018).

İlk aşama olan çerçeve oluşturma için; bu araştırmacı tarafından veri toplama aracı olarak “21 başlıklı analiz tablosu” oluşturulmuştur. Tablodaki başlıklar oluşturulurken, bu araştırmanın sorularına yanıt aramaya yönelik bulgular çıkarma amacı gözetilmiştir.

Tabloyu oluşturan başlıklar: “Araştırmanın yılı, yazarı, yazarın ana bilim dalı, araştırmanın başlığı, türü (doktora ya da yüksek lisans), dili, araştırmanın oyun ya da oyuncuya odaklanması, odaklanılan konu, konu teması, konu temasının olumlu ya da olumsuz oluşu, araştırmanın amacı, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan başlıklar, araştırmanın kuramsal yaklaşımı, bu kuramın kategorisi (örneğin edebiyat kuramı ya da politik kuram), araştırmacının uygulama kısmında kullandığı yöntem, yöntem türü (nitel, nicel ya da karma), veri toplama aracı, araştırmanın örnekleme, oyunların anlatı ya da yapısal yönüne odaklanma, ulaşılan sonuçlar, sonucun olumlu ya da olumsuz durumu” olmak üzere 21 tanedir. Bu tabloya, bir de ele alınacak tezlerin kod numaraları eklenmiştir. Çalışma boyunca araştırma kapsamındaki tezlerden bahsedilirken, kod numaraları belirtilecektir.

Bu ana tabloya ek olarak, ele alınan çalışmaların kavramsal çerçevelerini ve kuramsal yaklaşımlarına yön veren isimleri bir bütün içerisinde daha detaylı analiz edebilmek için; literatür taraması sonucunda geleneksel oyunu inceleyen Johan Huizinga ve Roger Caillois, ludoloji çalışmaları yapan Espen Aarseth, Jesper Juul, Lars Konzack, Markku Eskelinen, Gonzala Frasca ve oyunları anlatılar olarak inceleyen Brenda Laurel, Janet Murray, Michael Mateas'ın isimleri ile bir tablo yapılmıştır.

İkinci aşama olarak, araştırma kapsamındaki 21 tez okunmuş ve oluşturulan iki tablo içerisine veriler işlenmiştir. Üçüncü aşamada, tablo vasıtasıyla toplanmış nitel ve nicel veriler, bu araştırmanın sorularına yanıt bulma amacıyla analiz edilmiş ve bulgular tanımlanmıştır. Analiz esnasında tablodaki başlıkları dolduran veriler hem kendi içerisinde hem de diğer başlıklardaki verilerle ilişkisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Dördüncü aşama olan bulguların yorumlanması; hem bulguları tanımlama sürecinde literatür ile ilişkilendirilerek, hem de araştırmanın sonuç, tartışma ve öneriler kısmında gerçekleştirilmiştir.

3.6 Araştırmanın Örnekleme

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında; çalışmasını "iletişim bilimleri" alanında kategorize eden araştırmacıların tezleri içinde, "dijital oyunlar" ve "video oyunları" ifadelerini başlığında içeren 21 tez araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmanın örnekleme, olasılığa dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçsal örnekleme ile seçilmiştir.

3.7 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Türkiye'de dijital oyunlar üzerine yapılan bilimsel çalışmalardan, yalnızca "Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında" bulunan tezleri örnekleme almıştır. Yalnızca "Dijital Oyunlar", "Video Oyunları" anahtar kelimelerini başlığında içerenler örnekleme alınmış; "Bilgisayar Oyunları", "Konsol Oyunları", "Mobil Oyunlar" gibi anahtar kelimeler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir.

3.8 Bulgular

Bu araştırmanın örnekleme alınan 21 Tez, Tablo 2'deki gibidir. Bulguların tanımlanması sürecinde, tezler kod numaraları ile temsil edilecektir.

Kod	Yıl	Yazar	Başlık
1	2010	Deniz Yenğın	Dijital Oyunlarda Şiddet Kavramı: Yeni Şiddet

2	2013	Sercan Şengün	Six Degrees of Video Game Narrative: A Classification for Narrative in Video Games
3	2014	Özge Sayılğan	Etkileşimli Drama Olarak Dijital Oyunlar ve "Etkileşimliliğin İdeolojisi" Bağlamında Oyuncu Alımlama Pratikleri
4	2016	Mira Elif Demirhan Sayın	Dijital Oyunların Bilişsel Yeteneklere Etkileri: Faktör Referanslı Bilişsel Test Kiti ile Oyuncu ve Oyuncu Olmayan Grupların Karşılaştırılması
5	2017	Efe Shipman	Influential Aspects on Purchase Frequency of Video Games Among Millennials In Turkey
6	2017	Mert Erbil	Localization Factors of Video Games and Impacts on Digital Purchasing Behavior
7	2017	Tülin Sepetci	Dijital Oyunlar, Dijital Oyuncular: Karşı Hegemonya Pratikleri ve Sosyal Etkileşim
8	2018	Muhammed Raşit Gür	Çok Oyunculu Dijital Oyunlarda Oyun Oynama Pratikleri: Moba ve Mmorpg Oyunlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme
9	2018	Nilüfer Zeynep Yavuz	Challenging the Influence of Interactivity on Narrative Structures in Digital Games. An Analysis of Adventure Genres
10	2018	Vedat Yiğitoğlu	Oyun Değer Dijital Oyunlar ve Kullanıcılar Üzerine Bir İnceleme: To The Moon Örneği
11	2019	Adnan Alican Sönmez	A Taxonomy Proposal for Video Games with a Focus on Visualization Modes
12	2019	Aslı İğit	Dijital Oyunlar Aracılığıyla Empatik İletişim İnşası
13	2019	Damla Pınar Kürkçüoğlu	Varlık Alanı Olarak Dijital Oyunlar ve Sanal Nesnelere
14	2019	Gökmen Kaya	Re-Imagining "The East": Digital Games, Neo-Orientalism and Representation of the Other in Military Shooter Games
15	2019	Mehmet Emir Yıldız	Derin Oyun Olarak Futbol Video Oyunları: Trabzon'da Futbol Video Oyun Kültürleri Üzerine Etnografik Bir Değerlendirme
16	2019	Murat Sağlam	Dijital Oyunların Öznel İyi Oluşa Etkisi: Y Kuşağına Yönelik Bir Araştırma
17	2019	Simay Gizem Çavuşoğlu	An Analysis Framework for Experiential Spaces in Video Games
18	2019	Volkan Erol	Modlarla Açık Yapıya Dönüşen Video Oyunları ve Skyrim Örneği
19	2019	Yusuf Taşkiran	Dijital Oyunlarda Oryantalist Söylem
20	2020	Ayşegül Sürücü	Animal Cruelty in Video Games: An Ethical Investigation
21	2020	Özgür Coşkun	Dijital Oyunlarda Propaganda: "Call of Duty World War 2" Oyununun İncelenmesi

Tablo 2: Araştırma Örneğine Alınan Lisansüstü Tezler ve Verilen Kodlar

Çalışma birimine alınan 21 tez, iletişim bilimleri alanında; 9'u doktora ve 12'si yüksek lisans tezi olarak yazılmıştır. Tezlerin yazıldığı dallar; iletişim bilimleri, radyo, televizyon ve sinema, pazarlama iletişimi, yeni medya, halkla ilişkiler ve tanıtım, gazetecilik, medya ve kültürel çalışmalar, basın ve yayın anabilim dalları ile oyun tasarımı programlarıdır.

Tezlerin 13'ü Türkçe, 8'i İngilizce dilinde yazılmıştır. Doktora tezlerinin tamamı Türkçe yazılırken, 12 yüksek lisans tezinin 4'ü Türkçe, 8'i İngilizce yazılmıştır.

3.8.1 Araştırma Kapsamındaki Tezlerin Odakları: "Oyun – Oyuncu, Konu ve Konu Teması, Olumlu - Olumsuz Odak"

Ele alınan tezlerin başlığı, amacı, örnekleme ve sonucu incelendiğinde, araştırma kapsamındaki çalışmaların 10'unun oyuna, 9'unun oyuncuya, 2'sinin hem oyun hem oyuncuya odaklandığı ortaya çıkmıştır. Bu sonuca dair veriler Tablo 3'teki gibidir.

Odak / Tez Türü	Yüksek Lisans	Doktora
Oyun Odaklı Tezler	9 Adet (2,9,11,13,14,17,19,20,21)	1 Adet (18)
Oyuncu Odaklı Tezler	3 Adet (5,6,8)	6 Adet (4,7,10,12,15,16)
Oyun ve Oyuncu Odaklı Tezler		2 Adet (1,3)

Tablo 3: Oyun ya da Oyuncuya Odak ve Tez Türü İlişkisi (Parantez içindeki numaralar, bu çalışmada verilen tez kodlarını gösterir)

Tablo incelendiğinde, daha derinlemesine ve kapsamlı olan doktora tezlerinin dijital oyunların kendisini incelemekten ziyade, oyunlar ve oyuncunun ilişkisini incelediği görülmektedir. Daha derin ve kapsamlı çalışmaların, oyunların nasıl alımlandığı ile ilgilendiğini söylemek mümkündür. Bu noktada doktora tezlerinin, Garrelts'in önemine dikkat çektiği, oyun ve oyuncu ilişkisine odaklandığı görülmektedir (Garrelts, 2005).

Lankoski ve Björk, oyuna odaklanan tezlerin, oyuncu odaklı tezler için güçlü bir temel oluşturduğunu belirtmektedir (Lankoski ve Björk, 2015: 6, 7). Bu şekilde yaklaşımı 1 ve 3 kod numaralı tezlerde görmek mümkündür. 1 Kod numaralı doktora tezi önce içerik analizi ile oyunu incelemiş, daha sonra anket ile oyundaki şiddet unsurları ve oyuncunun etkileşimini sorgulamıştır. 3 Kod numaralı doktora tezi önce metin analizi ile oyunu incelemiş, daha sonra gözlem ve derinlemesine görüşme tekniği ile oyuncuların alımlamaları sorgulanmıştır.

Yüksek lisans tezlerinin çoğu yalnızca oyunun kendisine odaklanmış, Lankoski ve Björk'ün belirttiği gibi, oyuncuya dair varsayımlarda bulunmuş ya da onları arka planda tutmuştur.

Çalışmaların araştırma konuları, en genel anlamda dijital oyunlardır. Daha sonra, araştırma konularının "Oyunların içinde yer alan bir kavram",

“Oyunların bir etkisi” ve “Oyunun yapısına dair” olmak üzere 3 kategoride toplandığını söylemek mümkündür. Bu kategoriler ve çalışmaların konuları tablo 4’te verilmiştir.

Ana Konu	Alt Konu:	Tez Kodu:
Oyun Etkisi	Alımlama	1, 3, 10
	Bilişsel Yetenek	4
	Sosyal Etkileşim	7
	Satın Alma	5, 6
	Oynama	8
	Motivasyonu	16
	Öznel İyi Oluş	12
	Empati	15
	Oyun Kültürü	15
Oyun Yapısı	Anlatı Unsuru	2, 9
	Öğeler / Uzam	13, 17
	Görseller	11
	Mod Yazılımlar	18
	Etkileşim	3
Oyun İçinde Yer Alan Kavram	Şiddet	1, 20
	Neo / Oryantalizm	14, 19
	Propaganda	21

Tablo 4: Ele Alınan Tezlerdeki Araştırma Konuları (1 ve 3 Kod numaralı tezler hem oyun hem de oyuncuya odaklandığı için ikiye konu içerir)

Araştırmaların konuları incelendiğinde, konuların kişi veya toplum yararına net bir yarar ya da zarar sağlaması açısından olumlu, olumsuz ve nötr olarak değerlendirilmesi mümkündür. Böyle bir yaklaşımla, çalışmaların 5 tanesinin olumsuz konulara (Şiddet, neo/oryantalizm, propaganda) odaklanmış olduğu görülmektedir. 5 Çalışma ise olumlu konulara odaklanmıştır. Bu konular; Bilişsel yetenek, sosyal etkileşim, öznel iyi oluş, empati, mod yazılımlardır. Mod yazılımların konu edildiği 18 kod numaralı çalışma, modlar sayesinde oyunların açık yapıtlara dönüştüğünü, bu sayede bireylerin kendi kültür, görüş ve iç dünyalarını ifade edebilecekleri bir mecra olduğunu konu edinmiş, bu sebepten ötürü bu çalışmada olumlu olarak değerlendirilmiştir (Erol, 2019). Ele alınan çalışmaların 11 tanesinin araştırma konusu, net bir şekilde olumlu ya da olumsuz değerlendirilememiş, nötr olarak değerlendirilmiştir. Bu konular: Anlatı unsurlarının, oyunların nasıl alımlandığının, satın almaya etken faktörlerin, oynama motivasyonlarının, oyun yapısının ve oyun kültürünün

sorgulanması gibi konulardan oluşmaktadır. Oyunların etkisini konu edinen çalışmalar, çoğunlukla olumlu konuları ele almıştır. Oyunlara dair olumsuz yönleri konu edinen çalışmalar, oyunun kendisini odak noktasına almıştır. Olumsuz özellikleri barındıran oyunlardaki bu özelliklerin, oyuncular tarafından nasıl alımlandığı da önemlidir, bilimsel çalışmalara konu olmalıdır.

3.8.2 Araştırma Kapsamındaki Tezlerin Kuramsal Yaklaşımları ve Kavramsal Çerçevesi

İncelenen araştırmaların 11 tanesi, kuramsal yaklaşımlarını açık bir şekilde belirtmiştir. Bu yaklaşımlar ve bu çalışmanın yazarı tarafından saptanmış kategorileri Tablo 5'teki gibidir.

Edebiyat Kuramı	Anlatım Bilimi: Janet Murray (2)	Anlatımcı Kuram: Yeni Aristotelesçi Yaklaşım (3)	Monomit Teorisi: J. Campbell Modern Monomit Teorisi: C. Vogler (9)	Açık ve Hareketli Yapıtlar: Umberto Eco (18)
Felsefe Kuramı	Post Modernizm (10)	Var Olmayan Nesneler: Alexius Meinong (13)		
Antropoloji Kuramı	Horoz Dövüşü: Derin Oyun: Clifford Geertz (15)			
Pazarlama Kuramı	Müşteri Değer Teorisi (6)			
Politik Kuram	Hegemonya, Karşı Hegemonya (7)			
Psikoloji Kuramı	Çok Boyutlu Psikolojik İyi Oluş: Carol Ryff (16)			
Sosyoloji Kuramı	Sembolik Etkileşim, Kültürel Göstergeler ve Ekme: George Gerbner (12)			

Tablo 5: Tezlerde Açık Şekilde Belirtilen Kuramsal Yaklaşımlar ve Onların Kategorileri
(Parantez içindeki numaralar tez kodunu gösterir)

Tablo 5 incelendiğinde, iletişim bilimi alanında dijital oyunlar üzerine çalışmalar yapan araştırmaların, farklı disiplinlerin kuramlarından yararlandığı görülmektedir. Açık bir şekilde ana kuramsal yaklaşımın

belirten tezler içerisinde, iletişim biliminde sıklıkla çalışılan kuramların kullanılmadığı görülmektedir. Eksikliğinden bahsedilen kuramlar; çeşitli iletişim modelleri, kitle iletişim kuramları, kullanımlar ve doyumlar teorisi, ekonomi politik, kültür endüstrisi ve ağ toplumu kuramları, sıcak ve soğuk iletişim araçları, teknolojik belirleyicilik, yeni medya, sosyal medya, kültürel çalışmalar gibi iletişim biliminde farklı disiplinlerle ortak kullanılan kuramsal yaklaşımlardır (Güngör, 2020). Bu kuramların, çalışmalarda ana kuram olarak belirtilmediği, ancak kavramsal çerçeveler oluşturulurken değinildiği görülmüştür.

Dijital oyunları incelerken anlatım bilimi kuramlarına yer veren 4 çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan 3'ü, oyunlardaki anlatıları incelerken, biçim ve yapı özelliklerini ihmal etmemekte, değerlendirmeye almaktadır. Yalnızca 9 kod numaralı tez, sadece anlatı özelliklerine odaklanarak; "macera oyunu senaryolarının nasıl oluşturulduğunu anlamak" ve "oyunların yapısında klasik anlatının izlerinin nasıl yer aldığını görmek, bu duruma interaktivitenin etkisini belirlemek" amaçlı çalışma gerçekleştirmiştir (Yavuz, 2018).

Boellstorff'un dijital oyunların Antropoloji disiplini aracılığıyla ve katılımcı gözlem metoduyla yaklaşılması önerisinin, 15 kod numaralı tezde karşılık bulduğu görülmektedir (Boellstorff, 2006: 30). Futbol video oyunların kültürünü betimlemeyi amaçlayan Yıldız, etnografi yöntemi içerisinde katılımlı gözlem ve yarı yapılandırılmış görüşmelerle veri toplayıp sonuca ulaşmıştır (Yıldız, 2019).

Dijital oyunların satışına, oyuncuların satın alma eğilimlerine odaklanan 5 (Shipman, 2017) ve 6 kod numaralı tezlerin pazarlama kuram ve kavramlarından yararlandığı, ekonomi politik gibi eleştirel kuramlar penceresinden bakılmadığı saptanmıştır. 6 Kod numaralı çalışma, iletişim biliminde önemli bir yer etmiş küreselleşme teorisinin yerelleştirme kavramını çalışma odaklarından birine koymuştur (Erbil, 2017).

İncelenen araştırmaların 15'i, çalışmalarına geleneksel oyun kavramı ile başlamıştır. Johan Huizinga'nın geleneksel oyun tanımı sıklıkla yazarların dijital oyun araştırmalarını temellendirdiği kuram olmuştur. Huizinga'nın sihirli çember kuramından da yararlanılmıştır. Roger Caillois'in oyun tanımı, özellikleri ve özellikle oyun sınıflandırması, yazarların başlangıç noktası olmuştur. Huizinga'nın oyunlara dair görüşleri 15 çalışmada yer bulurken, Caillois'in görüşlerine 12 çalışmada değinilmiştir.

İncelenen araştırmaların 17'sinde, ludoloji disiplinin önemli temsilcileri kavramsal kısımda yer bulmuştur. Bu araştırmaların tamamında ludolojist Jesper Juul'un oyun tanımı ve özellikleri yer bulmuştur. Çalışmaların 13'ünde, Espen Aarseth'in hiper metin kavramı, dijital oyunların oyun çalışmaları disiplini içinde incelenmesi gerektiği şeklindeki görüşleri, tanım ve metodolojiye yönelik görüşler bulunmaktadır. 10 çalışmada Gonzalo Frasca, 6 çalışmada Markku Eskelinen ve 4 çalışmada da Lars Konzack'ın dijital oyun çalışmalarına değinilmiştir.

Örnekleme alınan lisansüstü tezlerde, oyunların yalnız geleneksel bir disiplinin altında değil, başlı başına bir disiplin olarak incelenmesi gerektiğini savunan görüşlere önem verildiği görülmektedir. Dijital oyunları bir anlatı gibi inceleyen yaklaşımlara daha az yer verilmiştir. 21 çalışmanın 9 tanesi, oyunları geleneksel anlatılarla ilişkilendiren Janet Murray'ın görüşlerine yer vermiştir. 4'er çalışmada, oyunların etkileşimli dramalar olarak nitelendirildiği, Aristotelesçi yaklaşımlarda bulunan Brenda Laurel ve Michael Mateas yer almıştır.

İncelenen araştırmaların 3 tanesi, literatürdeki yoğun eğilimden farklı olarak, çalışmalarında literatürdeki "geleneksel oyun", "ludoloji" ve "oyun-anlatı ilişkisi" kuram ve kavramlarına hiç değinmemiştir. Bu çalışmalar içerisindeki 6 kod numaralı tez, "oyunları satın alma davranışına etki eden unsurları saptama" amacını gütmüş ve pazarlama kuram, kavramlarına yer vermiştir (Erbil, 2017). 11 kod numaralı "Görsel odaklı taksonomi oluşturma" amacı taşıyan tez, literatürdeki dijital oyun teknolojilerine değinmiştir (Sönmez, 2019). 19 Kod numaralı tez, "dijital oyunlarda oryantalist söylem" ana temasında ve ideolojik kavram ve kuramlar perspektifinden araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmasının uygulamasını dijital oyunlar üzerinde yapmasına rağmen oyunlara dair bir kavramsal çerçeve oluşturmamıştır (Taşkiran, 2019). Geleneksel oyun kavramına hiç değinmeyen çalışmaların, Nieborg ve Hermes'in, dijital oyunlar, geleneksel oyundan ayrı tutularak incelenebilir görüşüyle uyduğu saptanmıştır (Nieborg ve Hermes, 2008).

Çalışmalarındaki ana kuramsal yaklaşımı net bir şekilde belirtmeyen tezlerin, kavramsal çerçeveleri incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda çalışmaların dijital oyunlar üzerine yaptıkları araştırmalarında ideolojiler bağlamında; hegemonya, karşı hegemonya, organik aydın, aydın, oryantalizm, neo-oryantalizm, militarizm, oksidentalizm zenofobi ve islamofobi, emperyalizm, propaganda kavramlarına ve Marx, Engels,

Althusser, Gramsci, Ernesto Laclau, Chantal Mouffe gibi kişilerin görüşlerine yer verdikleri görülmüştür.

Çalışmalarında psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinden faydalananların; biliş, zekâ, şiddet, yeni şiddet, psikometri, zekâ, öznel iyi oluş, haz ve acı, uyum, akış, uyumsuzluk, empati, sembolik etkileşim, toplum, cemaat kavram ve kuramlarına yer verdiği görülmüştür. Felsefi kavram ve kuramlardan yararlananlar; varlık, uzay ve mekân, zaman, ütopya, distopya, etik başlıklarına ve Aristoteles, Kant, Foucault'un düşüncelerine yer vermişlerdir.

Çalışmalarda iletişim bilimiyle ilişkili; teknolojik belirlenimcilik, yeni iletişim, medya, yeni medya, sosyal medya, eleştirel kuram, ağ toplumu, bilgi ve bilişim toplumu, kültür endüstrisi, kültürel göstergeler ve ekme kuramı, empatik iletişim, bilgi teknolojileri, kültürel çalışmalar kavram ve kuramları ile Theodor Adorno, Max Horkheimer, Stuart Hall, Marshall McLuhan'ın görüşleri yer bulmuştur.

Çalışmalarda ayrıca, simulasyon, hiper gerçeklik, sanal dünya, siberkültür, sibermetin, sanal nesne, sanal kültürler kavramlarına değinilmiştir.

3.8.3 Araştırma Kapsamındaki Tezlerin Bilimsel Yöntemleri

Sayfa | 539

Araştırma kapsamındaki 21 tezin 13'ü nitel araştırma, 4'ü nicel araştırma, 4'ü karma araştırma yöntemini kullanmıştır. Tüm çalışmalar içerisinde 7 anket, 4'er derinlemesine görüşme ve göstergebilim, 3'er içerik analizi, araştırmacının kendi geliştirdiği metot, başka araştırmacının geliştirdiği metot ve 1'er tane de test, gözlem, söylem analizi, etnografi yöntemi kullanılmıştır.

Sadece nicel araştırma yöntemini kullananların tamamının araştırmalarında "oyuncu" odaklı oldukları ve veri toplama yöntemi olarak anket kullandıkları görülmüştür. Nicel araştırma yöntemini kullanarak oyunun kendisini inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmalarında "oyunun kendisi" odaklı olan araştırmaların tamamının, nitel araştırma yöntemlerini kullandıkları, bunların yalnızca bir tanesinin karma araştırma yöntemini kullandığı görülmüştür. Nitel araştırma yapan oyun odaklı çalışmalarda en fazla göstergebilim yönteminin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu araştırmanın ikinci bölümünde yer verilen, literatürdeki görüş ve yöntemler ile 21 tezin yöntemi arasındaki ilişki incelendiğinde yöntem

bakımından benzerlik gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Lankoski ve Björk'ün (Lankoski ve Björk, 2015), oyunları inceleyen nitel araştırmaların "yapı, zaman ve bilgi sistemi" bağlamında incelemeler yaptığı görüşü, 21 tez içerisinde karşılık bulmaktadır. Landers ve Bauer'in, oyunlar nicel araştırmalarla; testlerin ve istatistiksel yöntemlerin kullanılmasıyla incelenmelidir şeklindeki görüşü (Landers ve Bauer, 2015: 151, 152), 4 kod numaralı tezde karşılık bulmaktadır. Dijital oyunların bilişsel yeteneklere etkilerini inceleyen çalışma, faktör referanslı bilişsel test kitini ve anketi kullanarak oyuncu ve oyuncu olmayan grupları karşılaştırmıştır (Demirhan Sayın, 2016). Lieberoth ve Roepstroff hem oyun hem de oyuncuya odaklanarak, nitel ve nicel araştırmaların birlikte yapılmasının, güçlü sonuçlar vereceğini savunmaktadır (Lieberoth ve Roepstorff, 2015). Bu yöntem, 1 kod numaralı tezde bulunmaktadır. Yengin, dijital oyunlarda şiddet kavramını incelerken hem oyun hem de oyuncuya odaklanmıştır. Oyunlardaki şiddet unsurlarını içerik analizi ile sınıflandırır, daha sonra bu unsurların nasıl alımlandığını tespit etmek için anket yöntemini uygular (Yengin, 2010). Nicel araştırmalar yaparak sistematik verilere ulaşan 1, 4, 5, 6, 10, 16 ve 21 kod numaralı çalışmalar, Lieberoth ve diğerlerinin "oyunlar nicel yöntemlerle incelenmelidir" şeklindeki görüşleriyle uyum sağlamaktadır (Lieberoth ve Roepstorff, 2015).

Aarseth'in görüşlerine sıklıkla yer verilmekle birlikte, 3 katmanlı analiz yönteminin kullanılmadığı görülmektedir. Konzack'ın oyuna ve onun incelenmesine dair görüşlerine değinilse de 7 katmanlı oyun analiz yöntemi çalışmalarda kendine yer bulmamıştır. Nicel araştırma yöntemleri öneren Marczak ve Schott'un görsel ve işitsel içeriklerin nicel analizine dayalı yöntem, Wallner ve Kriglstein'in oynanış verilerini görselleştirme yöntemi ve psikofizyolojiyi oyun araştırmalarında kullanma yöntemi kullanılmamıştır. Nicel araştırma yapan yazarlar, geleneksel yöntem ve veri toplama tekniklerini tercih etmiştir (Konzack, 2002; Aarseth, 2003; Marczak ve Schott, 2015; Wallner ve Kriglstein, 2015; Lankoski ve Björk, 2015).

Araştırma kapsamındaki tezlerin yazarlarının çoğunluğunun, ele aldıkları oyunları oynayarak ve oyun hakkındaki elektronik kaynakları, diğer oyuncuların görüşlerini inceledikleri saptanmıştır. Bu da Aarseth'in önerdiği güçlü yöntem ile örtüşmektedir (Aarseth, 2003).

21 tez içerisinde, dijital oyunların akademik incelemelerinde kullanılmak üzere yeni bilimsel bir metot geliştirmeye çalışan; tamamı yüksek lisans tezi 4 çalışma bulunmaktadır. Şengün, "video oyunlarındaki

anlatı kullanımlarını sınıflandırma amaçlı "6 dereceli referans sistemi" oluşturmuştur. Video oyunlarının anlatı ve söylemleri içerisinde etkileşim ve özerkliğin yerini sorgulamaktadır. Oyunların anlatı özelliklerini ön planda tutmasına rağmen, oyunların biçimsel özelliklerini göz ardı etmemiş, sınıflandırmasına dahil etmiştir. Sınıflandırma metodu, oyunlardaki anlatı ve yapısal özellikleri bir arada inceleyerek, anlatı derecelerini ölçmektedir (Şengün, 2013). Çavuşoğlu, video oyunlarının deneysel alanlarını analiz etmeye yarayan bir analiz çerçevesi oluşturmuştur. Video alanlarını; temsil, stil, navigasyon ve etkileşim şeklinde 4 katmanda kategorize etmiştir (Çavuşoğlu, 2019). Sönmez, dijital oyunlarda kullanılan bakış ve kamera açılara dayalı bir taksonomi yöntemi geliştirmiş ve uygulamıştır (Sönmez, 2019). Kürkcüoğlu, felsefi kuramsal bakış açısına sahiptir; dijital oyunun nesnesini ve varlık alanını konu edinmekte ve dijital oyunlarda "nesne üzerine düşünmeyi kolaylaştırma amaçlı bir yöntem oluşturma" çabasıdadır (Kürkcüoğlu, 2019).

3.8.4 Araştırma Kapsamındaki Tezlerin Anlatım Bilimi – Ludoloji Yaklaşımı

Çalışma kapsamına alınan 21 tezin 10 tanesi literatürdeki anlatım bilimi ve ludoloji arasındaki fikir ayrılıklarına hiç değinmemiştir. Tezler içerisinde, söz konusu tartışmaya yer veren ancak bu konuda kendi görüşünü bildirmeyen 6 çalışma bulunmaktadır. 3 Yazar, oyunların incelenmesinde bütüncül yaklaşım ve yöntemlerin kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

Ele alınan 21 tezin amacı, odaklandığı konu, kullandığı yöntem ve örnekleme incelenerek, araştırmaların oyunların hangi yönüne odaklandığı saptanmıştır. 10 Araştırma, oyunların yalnızca yapısal yönlerini araştırmaktadır. 8 Araştırma, dijital oyunların hem anlatı hem de yapısal özelliklerine odaklanmaktadır. 3 Araştırma ise dijital oyunların içerdiği anlatı yönlerini incelemektedir.

Oyunlardaki anlatı yönünü inceleyen çalışmalardan bir tanesi, dijital oyun anlatımlarının 6 derecelik bir sınıflandırmasını yapan ve bir yöntem oluşturan Şengün'ün 2 kod numaralı tezi, oyunların anlatı özelliklerine değinirken, yalnızca anlatılardan ibaret olmadığını ispatlamaktadır. Oluşturduğu sınıflandırmayla; hiç anlatı içermeyen, yalnızca kahraman ya da kötü karakter gibi mecazi anlatılar içeren, yazılı metin ya da ara sahne gibi oyun dışı anlatılar içerenler, oyuncuların kendi anlatılarını oluşturmaya imkân sağlayan şekilde kategoriler oluşturmuştur. Örneğine aldığı çok

satan oyunlara uygulamış ve yıllara göre anlatı kullanımlarını ortaya çıkarmıştır. Hiç anlatı içermeyen ya da yalnızca mecazi anlatılar içeren dijital oyunların satış rakamlarının yüksek olması, dijital oyunların yalnızca anlatılar olarak değerlendirilemeyeceğini, oyunların yapısal özelliklerinin göz ardı edilemeyeceğini göstermektedir (Şengün, 2013).

Anlatı özelliklerinin yoğun olduğu macera oyunlarının senaryo yapısını ve geleneksel anlatıların dijital oyunlarda varlığını, etkileşimin de varlığı altında sorgulayan 9 kod numaralı tez, dijital oyunlarda geleneksel anlatıların izlerinin bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Ancak, klasik anlatılardan farklı olarak dijital oyunlardaki anlatılar oyunların doğrusal bir çizgide değil, karmaşık örgüde ilerlemesini sağlamakta, böylece yapay bir etkileşim hissi doğmaktadır (Yavuz, 2018).

3.8.5 Araştırma Kapsamındaki Tezlerin Sonuçları

Ele alınan 21 bilimsel çalışmanın sonuçları, bu araştırmanın ilk sorusu olan, dijital oyunların hangi konulara odaklandığı sorusuna cevap veren bulgulardır ve dijital oyunların insan yaşamındaki konumunu göstermesi açısından önemlidir. Araştırma kapsamındaki 1, 14, 19, 20 ve 21 kod numaralı tezler olumsuz değerlendirilebilecek şiddet, neo-oryantalizm, propaganda gibi konu temalarını araştırmaya odaklanıp, sonuçlarında: Dijital oyunların, hayvana yönelik şiddetin de dahil olduğu çeşitli şiddet öğeleri içerdiği, bu durumun özellikle çocuklarda duyarsızlaşmaya yol açtığı (Yengin, 2010; Sürücü, 2020), ilgi çekici yapısal, görsel ve işitsel özelliklerinin altında çeşitli propagandalar, negatif ve yoğun şekilde oryantalist söylemler içerdiği sonuçlarına vardıkları saptanmıştır (Kaya, 2019; Taşkıran, 2019; Coşkun, 2020).

Araştırma kapsamındaki 4, 7, 12, 16 ve 18 kod numaralı tezler; oyunların oyuncular üzerinde bilişsel yetenek, sosyal etkileşim, öznel iyi oluş, empati ve kendini ifade etme konuları bağlamında olumlu etkileri olduğunu araştırmaya odaklanmışlar ve sonuç olarak; dijital oyunların bireylerde bazı bilişsel yeteneklere pozitif etkiler yaptığı (Demirhan Sayın, 2016), çok oyunculu oyun oynayanların sosyal aktörler olduğu ve sosyalleşerek kendilerini ifade ettikleri (Sepetçi, 2017), "mod" ismi verilen yazılımlarla, oyuncuların oyunları kendilerini ifade edebilecekleri bir mecraya dönüştürdükleri (Erol, 2019), dijital oyunların empati duygusunu güçlendirdiği (İğit, 2019) ve oyun oynamanın, bireylerin iyi oluşlarına olumlu etki ettiği sonuçları saptanmıştır (Sağlam, 2019).

Odaklandıkları konular bakımından nötr sayılabilecek 11 tezin 4 tanesi, başlangıçta nötr sorular sorup, sonuçlarında ağırlıklı olarak olumlu değerlendirilebilecek ifadeler kullanmışlardır. Etkileşimli drama olarak gördüğü dijital oyunların nasıl alımlandıklarını sorgulayan 3 kod numaralı tez, oyuncuların pasif tüketiciler değil, aktif özneler olduğu sonucuna ulaşmıştır (Sayılğan, 2014). Bu noktada Sayılğan'ın sonucu, Garrelts'in; oyuncunun karmaşık medya metinlerini çözebildiği fikriyle örtüşmektedir. Oyunları postmodernizm perspektifinden değerlendirip oyun özelinde kullanıcı görüşlerini sorgulayan 10 kod numaralı tez, oyuncuların oyunu mutluluk ve tatmin için oynadıkları sonucuna ulaşmıştır (Yiğitoğlu, 2018). İki farklı oyun türünü ele alıp, bu türlerin oyuncularının oyun oynama motivasyonlarını sorgulayan 8 kod numaralı tez, oyuncuların psikolojik rahatlama ve sosyalleşme gibi sebeplerle oyun oynadığı sonucuna varmıştır (Gür, 2018). Futbol video oyun kültürlerinin nasıl olduğunu sorgulayan 15 kod numaralı tez, oyun kültürünün yerel değerlerin bir ifadesi olduğu, oyunların bireylerin kimliklerini ifade etmede aktif rol üstlendiği ve toplumsallaşma sağladığı şeklinde sonuçlara ulaşmıştır (Yıldız, 2019).

SONUÇLAR, TARTIŞMALAR VE ÖNERİLER

Bu araştırma öncelikle geleneksel ve dijital oyun kavramını, tarihçesini incelemiş, ardından literatürde dijital oyunların bilimsel olarak incelenmesine yönelik disiplin, kavramsal çerçeve, kuramlar ve yöntemlere dair görüşlere değinmiştir. Böylece dijital oyunların akademik çalışmalarda incelenme şekilleri ve eğilimleri hakkında bilgi sahibi olunmuştur. Daha sonra araştırma kapsamına alınan 21 tez, veri toplama aracı olarak oluşturulan "21 başlıklı analiz tablosu" ile incelenmiş, betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, bu araştırmanın tüm sorularına yanıt bulunmuştur. Araştırma bulgularının yorumları, ulaşılan sonuçlar, tartışmalar ve ilgili öneriler, bu araştırmanın sorularının verilmiş sırasıyla yazılacaktır.

Dijital oyunları inceleyen bilimsel çalışmaların araştırma odaklarına aldıkları konular en genel olarak üç noktada toplanmaktadır. Bunlar oyunların yapısı, oyunların etkisi ve oyunların içinde yer alan kavramlardır. Odaklanılan konular iletişim biliminin kapsamı içerisinde, geniş bir yelpazede yayılmaktadır.

Çalışmaların neredeyse eşit miktarda oyun ve oyuncuya odaklandığı görülmektedir. Bu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan literatürde; oyun odaklı çalışmaların temel araştırmalar olduğu, dijital oyunları daha iyi

anlamak için oyuncuya, daha da iyi anlamak için hem oyun hem de oyuncuya yönelik çalışmalar yapılması gerektiği hususunda ortak bir görüşün varlığından söz etmek mümkündür. Bu bilginin ışığında yorumlandığında; ele alınan tezlerin az bir farkla daha çok oyuncuya odaklanması umut verici olsa da yalnızca 2 tezin hem oyun hem de oyuncuya odaklanması, bu şekildeki karma çalışmalara daha fazla ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında, oyuna odaklanan çalışmaların daha çok yüksek lisans tezleri olması, oyun odaklı çalışmaların başlangıç seviyesindeki araştırmalar olduğu görüşünü geçerli kılmaktadır. Toplumun azımsanmayacak bir kısmının hayatının önemli parçası haline gelen dijital oyunları anlamak ve etkilerini kontrol altında tutmak adına oyunlar incelenmeli ancak içerdiklerinin ve etkilerinin oyuncularda nasıl alımlandığı daha çok incelenmelidir. Bu sebeple oyuncuya odaklanan çalışmalara ağırlık verilmeli ve oyunların nasıl etkiler yarattığı daha iyi anlaşılmalıdır.

Araştırma kapsamındaki bilimsel çalışmaların odaklandıkları konulara bakarak, dijital oyunların insan hayatında olumlu ve olumsuz özellikleriyle birlikte var olduğu görülmektedir. Araştırma sonuçlarında, dijital oyunların olumlu özellik ya da etkilerinin olduğunu belirten 9 çalışma, oyunların insan ve toplum yararına işlevsel olarak kullanılabileceğinin bir göstergesidir. Dijital oyunların olumsuz özellik ve etkilerinin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması için, toplumda "oyun okur yazarlığı" bilincinin oluşturulması, etkin bir çözüm oluşturacaktır. Oyunların etkilerini inceleyen çalışmalar, nötr ya da olumlu değerlendirilebilecek etkilere odaklanmıştır. Etkilerin yalnızca olumlu özellikler bağlamında araştırılmaması, olumsuz özellikler taşıyan oyunların etkilerinin de araştırılması önem arz etmektedir. Bu araştırmanın kapsamında oyunların olumsuz özelliklerini inceleyen çalışmalardan yalnızca "Dijital oyunlarda şiddet kavramı: Yeni şiddet" isimli çalışma (Yengin, 2010), hem oyun içerisindeki olumsuz ögeye hem de bu ögenin nasıl alımlandığına odaklanmıştır.

Dijital oyunların yeni medya düzeni içerisindeki konumuna odaklanmış çalışmaların eksikliği hissedilmektedir. Hem bireysel hem de kitle iletişim aracı olarak dijital oyunların kendisi medya ürünü olmakla birlikte, yeni medyada farklı alanlar da yaratılmaktadır. Oyun yayıncılığının önemli boyutlara geldiği görülmektedir. Dijital oyunların ekosistemi içerisinde oyun yayıncılığının yeni medya ile ilişkilendirildiği çalışmaların artırılması gerekmektedir.

Çalışmaların büyük bir çoğunluğu, dijital oyunları anlamak için ilk önce geleneksel oyun kavramını araştırmış, bunu yaparken de Huizinga'nın sihirli çember kuramı ve oyun tanımlarından sıklıkla yararlanmışlardır. Bu noktada, Huizinga'nın araştırmaların çoğunda temel oluşturduğunu söylemek mümkündür. Geleneksel oyunun sınıflandırmasında, Caillois'in oyun sınıflandırması kullanılmıştır. Dijital oyunları incelerken geleneksel oyun kavramına hiç değinmeyen çalışmalar bulunmaktadır. Nieborg ve Hermes (2008) bu durumu olağan karşılamaktadır. Araştırmanın odaklandığı konuya bağlı olarak, geleneksel oyun kavramını ve onun özelliklerini kavramsal çerçeve içerisinde tutmak ya da tutmamak seçenek olarak kalmalı, bir zorunluluk olmamalıdır.

Literatürdeki "dijital oyunlar farklı disiplinlerden, yöntemlerden yararlanmalıdır" görüşü ile paralel olarak, Türkiye'deki çalışmaların da tek ya da dar bir bakış açısıyla yapılmadığı saptanmıştır. İletişim bilimi disiplinine ait sayılabilecek geleneksel kuramların tercih edilmediği, ancak iletişim bilimine dair kavramların, araştırmaların kavramsal çerçevelerine eklendiği görülmektedir. Bu durumu, araştırmacıların dijital oyunu medya ürünü ya da kitle iletişim aracı olarak görmekten ziyade, başlı başına "oyun" olarak değerlendirmeleri şeklinde açıklamak mümkündür. Çalışmaların çoğunluğunda kavramsal çerçeveler oluşturulurken, ludoloji disiplinine yönelik bir eğilimin varlığı saptanmaktadır. Araştırma kapsamındaki tezlerde ludoloji alanında önemli isimlerin görüşleri sıklıkla yer bulmuştur. Edebiyat kuramı ve anlatım bilimine ait görüşler, daha az yer bulmaktadır.

Nieborg ve Hermes'in (2008), kültürel çalışmaları eleştirdiği yön; ekonomi politik bakış açısı eksikliğinin, bu araştırma kapsamındaki çalışmalarda da eksik olduğunu söylemek mümkündür. Oyuncuların satın alma sıklığını etkileyen faktörler ve oyuncuların satın alma motivasyonları araştırılmıştır, ancak büyük bir kültür endüstrisi olan dijital oyun sektörünün eleştirel ekonomi politik bakış ile incelenmediği görülmektedir. Bu eksikliği kapatmak adına dijital oyunların eleştirel ekonomi politik bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir.

Dijital oyunların konu çeşitliliği insan aklının hayal gücüyle sınırlıdır. Yapımlarında ve oynanışlarında kullanılan teknoloji ve tekniklerse her geçen gün gelişmekte ve daha karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Böylesine büyük bir fenomenin içerdiklerinin bir sınırı yokken, onu inceleyecek disiplinlerin ve kuramsal perspektiflerin sınırlanması doğru değildir.

Dijital oyunlar, iletişim biliminde daha çok nitel araştırmalarla incelenmektedir. En çok kullanılan nitel araştırma yönteminin göstergebilim ve derinlemesine görüşme olduğu görülmüştür. Nicel araştırmaların çoğunlukla anket yöntemini kullandığı görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan çalışmaların oyunlara yaklaşım bakımından ludoloji disiplinine yakınlığı, yöntem bağlamında devam etmemiştir. Ludoloji disiplini içerisinde kullanılan ve önerilen yöntemlerin çoğu bizzat kullanılmamıştır, sadece nitel ya da nicel olması yönünden bazı benzerlikler bulunmaktadır.

Yeni bir yöntem deneyen çalışmaların tamamı yüksek lisans çalışmalarıdır ve bunlar, genel olarak dijital oyunları analiz etmeye yönelik değil, daha özel konularda analiz etmeye yöneliktir. Literatüre farklı bakış açılarından yeni yöntemler katmak adına, derinlemesine bilimsel araştırmalar olan doktora tezleriyle de metod geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.

Araştırma kapsamındaki bilimsel çalışmalarda, literatürde süregelen disiplin tartışmaları önemli bir yer bulmaması, görüş bildiren az sayıdaki yazarın bütüncül bir yaklaşım önermesi; Türkiye’de dijital oyunların akademik incelenmesi konusunda iletişim biliminde disiplin bağlamında bir sorun olmadığını göstermektedir. Dijital oyunların neredeyse sınırsız çeşitlilikteki içerikleri ve çok sayıda olumlu işlev, olumsuz etkileri sebebiyle çok farklı disiplinlerce incelenmesi olağandır. Farklı yaklaşımlar dijital oyunları anlamada daha zengin perspektifler sunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’de dijital oyunlara dair bilimsel bir bütünlük sağlamak adına, işin daha çok teknik kısmına odaklanan üniversite bölümlerinin, oyun üretiminin yanı sıra oyunların incelenmesine odaklanması ve bu konuda yol haritaları oluşturması önem arz etmektedir.

Dijital oyunların içerisinde anlatıların da yer alabildiği, hatta bazı oyunlarda anlatı unsurunun çok baskın olduğu bir gerçektir. Ele alınan araştırmalar, bu gerçek içerisindeki iki tarafa da odaklanmıştır ancak genel eğilim, oyunların biçimsel ve yapısal özelliklerine odaklanmak olmuştur. Oyunların salt anlatı özelliklerine değinen yalnız 3 çalışma bulunmaktadır.

Literatürde oyunların bilimsel incelenmelerine dair görüşlerin; dijital oyunları tek ya da dar bir alana indirgeyerek onun bütünü gözden kaçırma kaygısı taşıdığı görülmektedir. Türkiye’de ise oyunların anlatı özelliklerine odaklanan çalışmaların, oyunların yapısal özelliklerini göz ardı etmediği görülmektedir. Oyundaki anlatılara odaklanan, diğer yandan

oyunu bir film ya da romandan ayıran özellikleri de ihmal etmeyen çalışmalara ağırlık verilmelidir.

Özetle araştırma kapsamındaki lisansüstü tezler; oyunların yapısı, oyunların etkisi ve oyunların içinde yer alan kavramları konu edinmekte, oyun ve oyuncuya neredeyse eşit miktarda odaklanmakta ve oyunları olumlu ve olumsuz özellikleriyle birlikte ele almaktadır. Dijital oyunlara yaklaşımda çeşitli disiplinlerin kuramları perspektifinden bakılmakla birlikte; çalışmaların çoğunlukla Huizinga'nın geleneksel oyun tanım ve kuramlarıyla temellendirildiği, ludoloji disiplininin önemli isimleri ile kavramsal çerçevelerin oluşturulduğu görülmektedir. Çalışmaların en fazla nitel olarak gerçekleştirildiği, göstergebilim ve derinlemesine görüşme tekniklerinin kullanıldığı saptanmıştır. Literatürde süregelen, dijital oyunların hangi disiplin ile inceleneceği yönündeki fikir uyuşmazlığı, Türkiye'deki çalışmalarda karşılık bulmamaktadır.

Dijital oyunları incelerken odaklanılan konuya uygun bilimsel disiplini, kuramsal yaklaşımları, yöntemleri seçme konusunda bir sınırlama içerisine girilmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aarseth, E. (2001). Computer Game Studies, Year One. *Game Studies* 1(1), 1-1.
- Aarseth, E. (2003). Playing Research: Methodological Approaches to Game Analysis. *Artnodes*. doi:10.7238/a.v0i7.763
- Akbulut, H. (2009). Gelenekselden Dijitale, Mekandan Uzama Oyun Kültürü. *Dijital Oyun Rehberi: Oyun Tasarımı, Türler ve Oyuncu*. içinde İstanbul: Kalkedon.
- Arjoranta, J. (2014). Game Definitions: A Wittgensteinian Approach. *Game Studies* 14(1), 1-1.
- Arnold, A. (1995). *Çocuğunuz ve Oyun*. İstanbul: Denge Yayınları.
- Bayraktutan Sütçü, G. (2009). Dijital Oyun Çalışmalarında Yöntem: Genel Bir Bakış. (Düz.). M. Binark, G. Bayraktutan Sütçü & I. Fidaner içinde, *Dijital Oyun Rehberi: Oyun Tasarımı, Türler ve Oyuncu*. İstanbul Kalkedon Yayınları.
- Binark, M., & Bayraktutan-Sütçü, G. (2008). *Kültür Endüstrisi Ürünü Olarak Dijital Oyun*. İstanbul: Kalkedon.
- Boellstorff, T. (2006). A Ludicrous Discipline? Ethnography and Game Studies. *Games and Culture* 1(1), 29-33.

- Brookey, R. A. (2010). *Hollywood Gamers: Digital Convergence in the Film and Video Game Industries*. Bloomington: Indiana University Press.
- Bryce, J., & Rutter, J. (2006). An Introduction to Understanding Digital Games. (Düz.). J. Rutter & J. Bryce içinde *Understanding Digital Games*. London: SAGE Publications.
- Caillois, R. (2006). The Definition of Play, The Classification of Games. (Düz.). K. Salen & E. Zimmerman içinde *The Game Design Reader: A Rules of Play Anthology*. London: The MIT Press.
- Coşkun, Ö. (2020). *Dijital Oyunlarda Propaganda: "Call Of Duty World War 2" Oyununun İncelenmesi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çavuşoğlu, S. G. (2019). *An Analysis Framework for Experiential Spaces in Video Games*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirhan Sayın, M. (2016). *Dijital Oyunların Bilişsel Yeteneklere Etkileri: Faktör Referanslı Bilişsel Test Kiti İle Oyuncu ve Oyuncu Olmayan Grupların Karşılaştırılması*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dutta, P. (2020, 11 14). *The 20 Best Cloud Gaming Services Available in 2020*. Erişim Adresi: [ubuntupit.com: https://www.ubuntupit.com/best-cloud-gaming-services-available/](https://www.ubuntupit.com/best-cloud-gaming-services-available/) Erişim Tarihi: 16.12.2020.
- Entertainment Software Association. (2020). *Essential Facts About Video Game Industry*. Entertainment Software Association.
- Erbil, M. (2017). Video Game Localization Factors and Impacts on Digital Purchasing Behavior. (Master's Thesis). YÖK Ulusal Tez Merkezi. 456710.
- Erol, V. (2019). Modlarla Açık Yapıya Dönüşen Video Oyunları ve Skyrim Örneği. (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001255.pdf>.
- Eskelinen, M. (2001). The Gaming Situation. *Game Studies* 1(1), 1-1.
- Frasca, G. (1999). *Ludology Meets Narratology: Similitude and Differences Between (Video) Games and Narrative*. Erişim Adresi: www.ludology.org: <https://ludology.typepad.com/weblog/articles/ludology.htm> Erişim Tarihi: 17.10.2020.

- Gaming in Turkey. (2019). *Türkiye Oyun Sektörü Raporu*. Gaming in Turkey.
- Garrelts, N. (2005). Negotiating the Digital Game/Gamer Intersection. *Digital Gameplay Essays on the Nexus of Game and Gamer* içinde Ashe County: McFarland & Company.
- Güngör, N. (2020). *İletişim: Kuramlar, Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gür, M. R. (2018). Çok Oyuncululu Dijital Oyunlarda Oyun Oynama Pratikleri: Moba ve Mmorpg Oyunlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 525125.
- history.com. (2019, 06 10). *Video Game History*. Erişim Adresi: www.history.com: https://www.history.com/topics/inventions/history-of-video-games#section_6 Erişim Tarihi: 21.10.2020.
- Huizinga, J. (2018). *Homo Ludens Oyunun Kültürel İşlevi Üzerine Bir İnceleme*. Eskişehir: Dorlion.
- İğit, A. (2019). *Dijital Oyunlarda Empatik İletişim*. Ankara: Nobel.
- Işığın, A. İ. (2012). Etkileşimsellik Sorunu Çerçevesinde Dijital Oyun-Anlatı İlişkisi. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 330875.
- Juul, J. (1998). A Clash between Game and Narrative. *Digital Arts and Culture Conference*. Bergen. Erişim Adresi: https://www.jesperjuul.net/text/clash_between_game_and_narrative.html Erişim Tarihi: 24.10.2020.
- Juul, J. (2001). Games Telling Stories? *Game Studies* 1(1), 1-1.
- Karadeniz, O. Ö. (2017). Oyun İncelemelerinde Ludoloji - Narratoloji Tartışması ve Alternatif Kuramsal Arayışlar. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi* 27, 57-78.
- Kaya, G. (2019). Re-Imagining "The East": Digital Games, Neo-Orientalism and Representation of the Other in Military Shooter Games. (Master's Thesis). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 586960.
- Kline, S., Dyer Witheford, N. & Peuter, G. (2003). *Digital Play: The Interaction of Technology, Culture and Marketing*. Quebec: McGill-Queen's University Press.
- Konzack, L. (2002). Computer Game Criticism: A Method for Computer Game Analysis. (Düz.). F. Mayra *Proceedings of Computer Games*

and Digital Cultures Conference içinde Tampere: Tampere University Press.

Kürkçüoğlu, D. P. (2019). Varlık Alanı Olarak Dijital Oyunlar ve Sanal Nesnelere. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 590076.

Landers, R. N. & Bauer, K. N. (2015). Quantitative Methods and Analyses for the Study of Players and their Behaviour. (Düz.). P. Lankoski & S. Björk içinde *Game Research Methods: An Overview*. ETC Press.

Lankoski, P. & Björk, S. (2015). Introduction. *Game Research Methods*. içinde ETC Press.

Lieberoth, A. & Roepstorff, A. (2015). Mixed Methods in Game Research. (Düz.). P. Lankoski & S. Björk içinde *Game Research Methods: An Overview*. ETC Press.

Lupton, J. (2018 - B, 07 04). *A Brief History of: The Sony Playstation 2*. Erişim Adresi: [funstockretro.co.uk: https://www.funstockretro.co.uk/news/a-brief-history-of-the-playstation-2/](https://www.funstockretro.co.uk/news/a-brief-history-of-the-playstation-2/) Erişim Tarihi: 14.12.2020.

Marczak, R. & Schott, G. R. (2015). Audio Visual Analysis of Player Experience. (Düz.). P. Lankoski & S. Björk içinde *Game Research Methods: An Overview*. ETC Press.

Sayfa | 550

Murray, J. (2005). The Last Word on Ludology v Narratology in Game Studies. *DIGRA 2005*. Vancouver.

Murray, J. H. (2016). *Hamlet on the Holodeck*. New York: The Free Press.

Murray, J. H. (2016). *Hamlet on the Holodeck the Future of Narrative in Cyberspace*. New York: The Free Press.

Newzoo. (2019). *The New Reality For Mobile Gaming*. Newzoo.

Newzoo. (2020). *2020 Global Games Market Report*. Newzoo.

Nieborg, D. B. & Hermes, J. (2008). What is Game Studies Anyway?. *European Journal of Cultural Studies* 11(2), 131-147.

Playstation. (2020). *PlayStation 5*. Erişim Adresi: [www.playstation.com: https://www.playstation.com/tr-tr/ps5/](https://www.playstation.com/tr-tr/ps5/) Erişim Tarihi: 25.10.2020.

Sağlam, M. (2019). Dijital Oyunların Öznel İyi Oluşa Etkisi: Y Kuşağına Yönelik Bir Araştırma. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 541443.

Sayılgan, Ö. (2014). Etkileşimli Drama Olarak Dijital Oyunlar ve 'Etkileşimliliğin İdeolojisi' Bağlamında Oyuncu Alımlama Pratikleri.

- (Doktora Tezi). Erişim Adresi:
[http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailno_nmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:1335332/one?qu=Sayılğan%2C+Özge.&ic=true&ps=300](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailno_nmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:1335332/one?qu=Sayılğan%2C+Özge.&ic=true&ps=300)
- Sepetçi, T. (2017). Dijital Oyunlar, Dijital Oyuncular: Karşı Hegemonya Pratikleri ve Sosyal Etkileşim. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 475245.
- Sezen, T. İ. & Sezen, D. (2011). Dijital Oyun Tarihinin Dönüm Noktaları. (Düz.). G. Ünal & U. Batı içinde *Dijital Oyunlar: Kendi Dünyanda Yaşa, Bizimkinde Oyna*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Shipman, E. (2017). Influential Aspects on Purchase Frequency of Video Games Among Millennials in Turkey. (Master's Thesis). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 496012.
- Sönmez, A. A. (2019). A Taxonomy Proposal for Video Games with a Focus on Visualization Modes. (Master's Thesis). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 598955.
- Stadia. (2020). *About Stadia*. Erişim Adresi: stadia.google.com/ Erişim Tarihi: 25.10.2020.
- Statista. (2020, 06). *Number of video gamers worldwide 2015-2023*. Erişim Adresi: [www.statista.com/](https://www.statista.com/statistics/748044/number-video-gamers-world/) Erişim Tarihi: 25.10.2020.
- Sürücü, A. (2020). Animal Cruelty in Video Games: An Ethical Investigation. (Master's Thesis). Erişim Adresi: https://www.researchgate.net/publication/346085551_Animal_Cruelty_In_Video_Games_An_Ethical_Investigation
- Şengün, S. (2013). Six Degrees of Video Game Narrative: A Classification for Narrative in Video Games. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 333952.
- Şentürk, L. & Aktaş, E. (2014). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Oyunların Başarıya Etkisi. *Türkçe Öğretiminde Kuramsal ve Uygulamalı Çalışmalar* içinde Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Şimşek, A. & Şimşek, H. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Taşkıran, Y. (2019). Dijital Oyunlarda Oryantalist Söylem. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 594874.

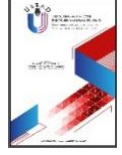
- Tezel, Y. (2019). *Bilgisayar Oyunları Tarihi*. İstanbul: Sokak Kitapları.
- Wallner, G. & Kriglstein, S. (2015). An Introduction to Gameplay Data Visualization. (Düz.). P. Lankoski & S. Björk içinde *Game Research Methods: An Overview*. ETC Press.
- Web of Science. (2020, 10 20). *Search Results*. Erişim Adresi: apps.webofknowledge.com: https://apps.webofknowledge.com/summary.do?product=WOS&search_mode=GeneralSearch&qid=18&SID=C1tO6DHnBcGcBgphaVf Erişim Tarihi: 20.10.2020.
- Wills, J. (2019). *Gamer Nation*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Wolf, M. J. (2012). *Before the Crash: Early Game History*. Detroit: Wayne State University Press.
- Worldometer. (2020, 12 16). *Current World Population*. Erişim Adresi: worldometers.info: <https://www.worldometers.info/world-population/> Erişim Tarihi: 16.12.2020.
- Xbox. (2020). *Yepyeni Xbox Series*. Erişim Adresi: www.xbox.com: <https://www.xbox.com/tr-TR/consoles/xbox-series-x> Erişim Tarihi: 25.10.2020.
- Yavuz, N. Z. (2018). Challenging The Influence of Interactivity on Narrative Structures in Digital Games. An Analysis of Adventure Genres. (Master's Thesis). Erişim Adresi: <http://academicrepository.khas.edu.tr/handle/20.500.12469/2595>
- Yengin, D. (2010). Dijital Oyunlarda Şiddet Kavramı: Yeni Şiddet. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 273493.
- Yiğitoğlu, V. (2018). Oyun Değer Dijital Oyunlar ve Kullanıcılar Üzerine Bir İnceleme: To the Moon Örneği. (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12415/406/10209093.pdf.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Yıldız, M. E. (2019). Derin Oyun Olarak Futbol Video Oyunları: Trabzon'da Futbol Video Oyun Kültürleri Üzerine Etnografik Bir Değerlendirme. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 622864.
- Yükseköğretim Kurulu. (2020, 10 20). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> Erişim Tarihi: 20.10.2020.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Dijital oyunlar insan yaşamında giderek artan bir öneme sahip olmakta, bu süreçte farklı disiplinler tarafından akademik çalışmalara konu olmaktadır. Literatürde dijital oyunların hangi disiplinlerle, hangi kuramsal yaklaşım ve kavramsal çerçevelerle, hangi yöntemlerle incelenmesi gerektiğine dair süregelen bir fikir uyuşmazlığı bulunmaktadır. Dijital oyunların daha iyi anlaşılması için, bilim içerisinde hiyerarşik bir düzene oturması, yöntem ve yaklaşımlarının belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu araştırmanın amacı, Türkiye’ de iletişim biliminde dijital oyunlara yönelik bilimsel çalışmaların betimsel bir analizini yapmak, bulgular ve sonuçlarla literatüre katkı sağlamaktır. Araştırmada şu sorulara yanıt aranmaktadır: Dijital oyunlara dair bilimsel çalışmalarda araştırma odakları, kuramsal yaklaşım ve kavramsal çerçeveler, bilimsel yöntemler nelerdir? Literatürdeki dijital oyunların incelenmesine yönelik anlatım bilimi – ludoloji tartışmasında Türkiye’deki yaklaşım nasıldır? Araştırmanın örnekleme olasılığına dayalı olmayan örnekleme tekniklerinden amaçsal örnekleme ile seçilmiştir. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında; çalışmasını “iletişim bilimleri” alanında kategorize eden araştırmacıların tezleri içinde, “dijital oyunlar” ve “video oyunları” ifadelerini başlığında içeren 21 tez örnekleme oluşturmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde geleneksel ve dijital oyun kavramları açıklanmış, dijital oyunların tarihçesindeki önemli noktalar aktarılmış ve 2020 yılı itibariyle dijital oyunlardaki son gelişmeler ve kullanım verileri paylaşılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, dijital oyunlarla ilgili akademik çalışmalara dair literatürdeki görüşlere yer verilmiş; dijital oyunların incelenmesinde kuramsal yaklaşımlar, önerilen yöntemler ve disiplin tartışmaları açıklanmıştır. Ardından Türkiye’de dijital oyunlara ilişkin akademik çalışmalara dair istatistiksel bilgiler paylaşılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde “21 başlıklı tez analiz tablosu” oluşturulmuştur. Tabloyu oluşturan başlıklar: “Araştırmanın yılı, yazarı, yazarın ana bilim dalı, araştırmanın başlığı, türü, dili, araştırmanın oyun ya da oyuncuya odaklanması, odaklanılan konu, konu teması, konu temasının olumlu ya da olumsuz oluşu, araştırmanın amacı, araştırmanın kavramsal çerçevesini oluşturan başlıklar, araştırmanın kuramsal yaklaşımı, bu kuramın kategorisi (örneğin edebiyat kuramı ya da politik kuram), araştırmacının uygulama kısmında kullandığı yöntem, yöntem türü, veri toplama aracı, araştırmanın örnekleme, oyunların anlatı ya da yapısal yönüne odaklanma, ulaşılan sonuçlar, sonucun olumlu ya da olumsuz durumu” olmak üzere 21 tanedir. Tablo vasıtasıyla toplanan veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel analizde Şimşek ve Yıldırım’ın aşama önerileri kullanılmıştır. Çalışmaların 10’unun oyuna, 9’unun oyuncuya, 2’sinin hem oyun hem oyuncuya odaklandığı ortaya çıkmıştır. Araştırma konuları “Oyunların içinde yer alan bir kavram”, “Oyunların bir etkisi” ve “Oyunun yapısına dair” olmak üzere 3 kategoride toplanmaktadır. Çalışmaların 5 tanesinin olumsuz konulara (Şiddet, neo/oryantalizm, propaganda) odaklanmış olduğu görülmektedir. 5 Çalışma ise olumlu konulara odaklanmıştır. Bu konular; Bilişsel yetenek, sosyal etkileşim,

öznel iyi oluş, empati, mod yazılımlardır. Ele alınan çalışmaların 11 tanesinin araştırma konusu nötr olarak değerlendirilmiştir. Bu konular: Anlatı unsurlarının, oyunların nasıl alımlandığının, satın almaya etken faktörlerin, oynama motivasyonlarının, oyun yapısının ve oyun kültürünün sorgulanması gibi konulardan oluşmaktadır. İletişim bilimi alanında dijital oyunlar üzerine çalışmalar yapan araştırmaların; edebiyat, felsefe, antropoloji, pazarlama, siyaset, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin kuramlarından yararlandığı görülmektedir. Açık bir şekilde ana kuramsal yaklaşımın belirten tezler içerisinde, iletişim biliminde sıklıkla çalışılan kuramların kullanılmadığı görülmektedir. Araştırma kapsamındaki 21 tezin 13'ü nitel araştırma, 4'ü nicel araştırma, 4'ü karma araştırma yöntemini kullanmıştır. Tüm çalışmalar içerisinde 7 anket, 4'er derinlemesine görüşme ve göstergibilim, 3'er içerik analizi, araştırmacının kendi geliştirdiği metot, başka araştırmacının geliştirdiği metot ve 1'er tane de test, gözlem, söylem analizi, etnografi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamına alınan 21 tezin 10 tanesi literatürdeki anlatım bilimi ve ludoloji arasındaki fikir ayrılıklarına hiç değinmemiştir. Tezler içerisinde, söz konusu tartışmaya yer veren ancak bu konuda kendi görüşünü bildirmeyen 6 çalışma bulunmaktadır. 3 Yazar, oyunların incelenmesinde bütüncül yaklaşım ve yöntemlerin kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Araştırma sonuçlarından hareketle; dijital oyunların içerdiklerinin ve etkilerinin nasıl alımlandığının daha çok incelenmesi gerektiği söylenebilir. Oyuncuya odaklanan çalışmalara ağırlık verilmeli ve oyunların nasıl etkiler yarattığı daha iyi anlaşılmalıdır. Araştırmanın odaklandığı konuya bağlı olarak, geleneksel oyun kavramını ve onun özelliklerini kavramsal çerçeve içerisinde tutmak ya da tutmamak seçenek olarak kalmalı, bir zorunluluk olmamalıdır. Dijital oyunların yeni medya düzeni içerisindeki konumuna odaklanmış çalışmaların eksikliği hissedilmektedir. Bu sebeple oyun yayıncılığının yeni medya ile ilişkilendirildiği çalışmaların artırılması gerekmektedir. Büyük bir kültür endüstrisi olan dijital oyun sektörünün eleştirel ekonomi politik bakış ile incelenmediği görülmektedir. Bu eksikliği kapatmak adına dijital oyunların eleştirel ekonomi politik bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir. Böylesine büyük bir fenomenin içerdiklerinin bir sınırı yokken, onu inceleyecek disiplinlerin ve kuramsal perspektiflerin sınırlanması doğru değildir. Bununla birlikte Türkiye'de dijital oyunlara dair bilimsel bir bütünlük sağlamak adına, işin daha çok teknik kısmına odaklanan üniversite bölümlerinin, oyun üretiminin yanı sıra oyunların incelenmesine odaklanması ve bu konuda yol haritaları oluşturması önem arz etmektedir. Literatüre farklı bakış açılarından yeni yöntemler katmak adına, derinlemesine bilimsel araştırmalar olan doktora tezleriyle de metot geliştirme çalışmaları yapılmalıdır. Oyundaki anlatılara odaklanırken diğer yandan oyunu bir film ya da romandan ayıran özellikleri de ihmal etmeyen çalışmalara ağırlık verilmelidir. Dijital oyunların olumsuz özellik ve etkilerinin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması için, toplumda "oyun okur yazarlığı" bilincinin oluşturulması gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT: Digital games have an increasing importance in human life and are subject to academic studies by different disciplines in this process. There is an ongoing disagreement in the literature regarding which disciplines, theoretical approaches and conceptual frameworks, and methods should be studied in digital games. In order to better understand digital games, it is important to settle in a hierarchical order within science and to determine their methods and approaches. This research aims to do a descriptive analysis of digital games in the discipline of communication sciences in Turkey and contributing to the literature with the results. The research seeks answers to the following questions: What are the research focuses, theoretical approaches and conceptual frameworks, scientific methods in scientific studies on digital games? The sample of the study was chosen by purposeful sampling, one of the non-probabilistic sampling techniques. In the Council of Higher Education Thesis Center Database; Among the theses of the researchers who categorize their study in the field of "communication sciences", 21 theses including the terms "digital games" and "video games" constitute the sample. In the first part of the study, traditional and digital game concepts are explained, important points in the history of digital games are explained, and the latest developments and data in digital games as of 2020 are given. In the second part of the study, the opinions in the literature about academic studies on digital games are given; Theoretical approaches, suggested methods and discipline discussions in the study of digital games are explained. Then statistical information pertaining to the academic study of digital games in Turkey are given. In the third part of the study "Thesis analysis table with 21 titles" was created. This table contains the following headings: "The year and writer of the research, the researcher's main discipline, the title, type and language of the research, focus subject (the game or player?), the topic of focus subject, topic theme, pros and cons of topic theme, purpose of the research, the titles that form the conceptual framework of the research, the theoretical approach of research, the category of this theory (e.g. literary theory or political theory), method, method type, data collection tool used by the researcher in the application part, the sample of the research, focusing on the narrative or structural aspect of the games, the results achieved, the positive or negative state of the results. The data collected through the table were analyzed descriptively. In the descriptive analysis, Şimşek and Yıldırım's stage suggestions were used. It was revealed that 10 of the studies focused on the game, 9 on the player, and 2 on both the game and the player. Research topics are categorized under three categories: "A concept within games", "An effect of games" and "About the structure of the game". It is seen that 5 of the studies focused on negative issues (violence, neo / orientalism, propaganda). Five of the studies focused on positive issues. These issues; Cognitive ability, social interaction, subjective well-being, empathy, modding. The research subject of 11 of the studies was evaluated as neutral. These subjects are as

follows: Narrative elements, questioning the effects, factors affecting the purchase, motivations to play, game structure and game Culture. Studies on digital games in the field of communication science benefit from the theories of different disciplines. These theories are as follows: Literature, philosophy, anthropology, marketing, politics, sociology. It is seen that the theories that are frequently studied in communication science are not used among the theses that clearly state the main theoretical approach. Of the 21 theses within the scope of the research, 13 used qualitative research, 4 quantitative research, 4 mixed research method. In all studies, 7 questionnaires, 4 in-depth interviews and semiotics, 3 content analysis, 1 each researcher's own method, other researcher's method, test, observation, discourse analysis, ethnography method were used. Ten of the 21 theses included in the study did not mention the differences of opinion between narratology and ludology in the literature. There are 6 studies in the theses that include the aforementioned discussion but do not express their opinion on this subject. 3 Researchers stated that holistic approaches and methods should be used in examining games. Based on the research results; It can be said that the content and effects of digital games should be examined more. Studies focusing on the player should be increased and the effects of games should be better understood. Depending on the focus of the research, keeping or not keeping the traditional game concept and its features within a conceptual framework should remain as an option and should not be an obligation. There is a lack of studies focused on the position of digital games in the new media order. For this reason, it is necessary to increase the studies in which game streaming is associated with new media. It is seen that the digital game industry, which is a large cultural industry, is not examined with a critical political economy perspective. In order to fill this gap, digital games should be examined from a critical political economy perspective. While there is no limit to the implications of such a great phenomenon, it is not correct to limit the disciplines and theoretical perspectives that will examine it. However, to ensure that the scientific integrity of a digital game in Turkey, universities must decide on how to research the games. In order to add new methods from different perspectives to the literature, method development studies should be carried out with doctoral dissertations, which are in-depth scientific researches. While focusing on the narratives in the game, on the other hand, studies that do not neglect the features that distinguish the game from a movie or a novel should be focused on. In order to prevent the negative features and effects of digital games and to reduce their effects, it is necessary to create a "game literacy" awareness in the society.

OGSP'NİN GELİŞİM SÜRECİ: BİR GÜVENLİK AKTÖRÜ OLARAK AB

DEVELOPMENT PROCESS OF OGSP: EU AS A SECURITY ACTOR

Aykut KARAKUŞ

Araştırma Görevlisi, Uluslararası
ilişkiler, Beykent Üniversitesi
Res. Asst., International
Relations, Beykent University,
Istanbul/Turkey.

aykutkarakus@beykent.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4053-
2074

Onur EKİNCİ

Doktora Öğrencisi, Uluslararası
ilişkiler, Kırıkkale Üniversitesi
Ph.D student, International
Relations, Kırıkkale University,
Kırıkkale/Turkey

onekinci@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5662-
9348

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.876243

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07.02.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 22.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Karakuş, A. & Ekinci, O.
(2021). OGSP'nin Gelişim Süreci: Bir Güvenlik Aktörü Olarak AB. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 557-582.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit
edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: AB (Avrupa Birliği) güvenlik ihtiyaçlarını Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO himayesi altında karşılamış, kolektif ve kendi inisiyatifinde bir güvenlik yaklaşımı benimseyememiştir. Öyle ki Avrupa güvenliğinin sağlanmasının ilk adımı olarak kabul edilen ve kolektif bir güvenlik örgütü olarak kurulan Batı Avrupa Birliği (1948), NATO'dan (1949) önce kurulmasına rağmen NATO'nun gölgesinde kalmış, işlevsellik sorunu yaşamış ve kolektif bir dış politika ve güvenlik anlayışı geliştirememiştir. Özellikle Yugoslavya krizinde Almanya, kısmen İtalya ve Avusturya, Sloven ve Hırvatları tanıma eğilimi içine girerken, İngiltere ve Fransa tam tersi bir politika izlemiştir. Bu bağlamda Bosna- Hersek'te meydana gelen soykırıma engel olunamaması ve ortak bir tavır benimsenememesi, Kosova krizinde NATO'nun müdahalede bulunması ve AB'nin çözüm üretmemesi, AB için askeri bir birlik kurma ve kolektif bir güvenlik anlayışı geliştirme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Daha sonra 1999 Helsinki Zirvesi'nde alınan karar ile RRF (Rapid Reaction Force) oluşturulmuş, 2003 yılında AB Güvenlik Stratejisi Belgesi kabul edilmiş, Lizbon ile ODGP/AGSP OGSP'ye dönüştürülmüştür. Bu gelişmeler ile AB, ODGP'yi operasyonel hale getirerek küresel bir güvenlik aktörü olma hedefini bir adım daha ileriye taşımıştır.

Anahtar Kelimeler: OGSP, AB 2003 Güvenlik Strateji Belgesi, Lizbon Antlaşması, AB Operasyonları

Abstract: EU (European Union) has met its security needs through NATO during the Cold War and has failed embraced a collective security approach based on its own initiative. Accordingly, even though Western European Union (1948) which was founded as a collective security organization in order to ensure the security of European countries, have been founded before NATO (1949), it has been overshadowed by NATO, faced problems of functionality, and failed to create a collective foreign relationship and security perspective. Especially during the crisis of Yugoslavia, Germany and partially Italy, had the inclination to recognize the Slovians and Croats however, England and England has pursued an opposing policy. In this regard, the facts that general genocide occurred in Bosnia has not been prevented, that EU has not been able to create a common approach, that NATO has intervened to Kosovo crisis and that EU has not been able to create solutions for it, have created the need to establish a military union and develop a collective security approach for EU. Afterwards, RRF (Rapid Reaction Force) has been established with the decision made in 1999 Helsinki Summit, EU Security Strategy document has been accepted in 2003 and has been transformed into CFSP/ESDP CSDP with Lisbon. Through these developments, by rendering ODGP operational, EU has taken its goal of becoming a global security actor, one step further.

Keywords: CFSP, AB 2003 Security Strategy Document, Lisbon Agreement, EU Operations

GİRİŞ

Avrupa'da kolektif güvenlik arayışları Antik Yunan dönemine kadar dayandırılmaktadır. Bu arayışın ilk örneği ise M.Ö 478 yılında Atinalıların Perslere karşı kurmuş olduğu Attik Delos Deniz Birliği'dir. Birlik fikrinin Fransız hukukçu Pierre Dubois'ın 1306 yılında Kudüs'ün Müslümanlardan geri alınması ve Fransa'nın liderliğinde bir konfederasyon önerisi ile ortaya çıktığı görülür (Akçay vd., 2011: 122). Birlik fikrinin diğer örnekleri; Emerie Cruce'nin Söylevler ve William Penn'in Gelecekteki Barış eserinde 'Türlere karşı büyükelçilerden oluşan bir Avrupa konseyi' önerisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde bu örnekleri tarihsel bağlamda uzatılabilmek mümkündür. Ancak modern dönemler içinde kolektif güvenlik kavramının ele alınışı ve gelişimi, II. Dünya Savaşı'nın sonu itibariyle mümkün olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın bitimiyle beraber ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) öncülüğünde şekillenen iki kutuplu dünya sisteminde, özellikle Prag darbesi (1948), SSCB'nin Almanya'yı abluka altına alması, Doğu Avrupa devletlerinin komünist çizgiye yaklaşması, ABD'nin Vandenberg kararını almasını zaruri hale getirmiştir. Bu karar ile beraber ABD, Batı Avrupa devletlerinin kalkınmalarına ve güvenlik oluşumlarına verilecek desteğe hukuki bir boyut kazandırmıştır. Bu bağlamda ABD, Marshall Planı (1947-48) ile Avrupa'nın ekonomik anlamda kalkınmasına yardım etmek ve yardımların işleyişini ve uygulanmasını hızlandırmak amacıyla OEEC'nin (Avrupa Ekonomik İşbirliği Organizasyonu) kurulmasını desteklemiştir. Bu örgütlenmelere SSCB 5 Ekim 1947'de Kominform'u, daha sonra ise Comecon'u kurarak karşılık vermiştir.

Avrupa'da komünist rejimlerin kurulması, Berlin ablukası, Truman Doktrini, Marshall Planı gibi oluşumlar küresel anlamda bir mevzilenme dönemini oluşturmuş ve savaş dönemindeki ortak hareket etme anlayışını ortadan kaldırmıştır. Taraflar arasında temel anlaşmazlık konularından biri olarak Almanya'nın savaş sonrası durumu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine, dört parçaya bölünmüş Almanya konusunda, önce ABD, İngiltere ve Fransa'nın payına düşen bölgelerde, Mayıs 1949'da Federal Almanya Cumhuriyeti, SSCB'nin hakim olduğu bölgede, Ekim 1949'da Demokratik Almanya Cumhuriyeti kurulmuştur.

Konjonktürel gelişmeler ve SSCB'den algılanan tehdit sonucunda Avrupalı ülkeler ise, güvenliklerinden endişe duymuş, kolektif bir Avrupa güvenliği için işbirliğine yatkın bir davranış sergilemişlerdir. Bu bağlamda Fransa, İngiltere, Hollanda, Belçika, Lüksemburg Avrupa güvenlik

anlayışının gelişimine katkı sağlayan Brüksel Antlaşmasıyla (1948) beraber Batı Avrupa Birliği'ni (BAB) kurmuşlardır (Gül, 2015: 253). Daha sonra Birliğe 1955 yılında Almanya ve İtalya da katılmıştır. Fakat Almanya'nın üyeliği için savaş uçakları, savaş gemileri ve nükleer silah yapmamayı öngören bazı sınırlamalar getirilmiştir. NATO'nun 4 Nisan 1949 yılında kurulmasıyla beraber BAB ikinci plana atılmış ve neredeyse Soğuk Savaş boyunca AT'nin ve üyelerinin güvenlik ihtiyacı NATO çatısı altında sağlanmaya çalışılmıştır. Soğuk Savaş boyunca çok fazla tartışılmamış olsa dahi iki kutuplu sistemin son bulmasıyla beraber AB'nin de artık küresel bir aktör olma amacı ortaya çıkmış ve kendi güvenliğini geliştirme politikası öncelik kazanmıştır.

Bu süreçte Atlantikçiler ve Avrupalılar olarak tanımlanan taraflar arasında güvenlik oluşumunun NATO'dan bağımsız mı yoksa NATO çatısı altında mı olması gerektiği tartışmaları ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda aktörlerin çıkarlarının değişiklik arz etmesi, daha doğru bir ifadeyle ülkelerin salt çıkar odaklarının farklı olması, Avusturya, İsveç, Finlandiya'nın BAB'a katılmama isteği ve Avusturya gibi anayasasında askeri ittifaklara katılmama ibaresine sahip olan devletler ile kolektif bir güvenlik anlayışı geliştirmenin zorluğu ODGP'nin (ortak dış ve güvenlik politikası) gelişimini olumsuz etkilemiştir. Özellikle güç kullanımı veya üçüncü devletlerin iç meselelerine müdahale ile ilgili sorunlarda, üye devletler arasında anlaşmazlıklar ortak dış politikanın uygulanmasına engel olmuş/olmaya devam etmektedir (Blockmans, 2013: 58-59).

ODGP 1992 Maastricht antlaşmasıyla gelişim göstermiş, AB'yi kuran üç sütundan biri olarak kabul edilmiş, 1997 Amsterdam Antlaşması ile başlayan, 2009 Lizbon Antlaşması'na kadar olan dönem içinde kurumsallaşmaya ve işlevselleşmeye başlamıştır. Son aşamada AB, NATO ile kıyaslanması mümkün olmasa bile 1992 Bonn'da kabul edilen Petersburg görevleri ile genelde sivil ölçekli operasyonlar yapmaya muktedir olmuştur. Özellikle AB'nin ekonomik ve siyasi bağlamda bir küresel aktör olmasının sağladığı avantajlar, bu operasyonları kolaylaştırıcı bir etken olmuştur. Ancak her ne kadar supranasyonal bir yapıya sahip olsa da ulus devlet nezdindeki mevcut fikir ayrılıkları AB'yi sadece sivil operasyonlar yapmaya zorunlu kılmış ve BM ve NATO'nun operasyonlarına tamamlayıcı bir görüntü sergilemesi ile sonuçlanmıştır. Bu operasyonlar güncel olarak devam eden operasyonlar da dâhil olmak üzere 2019'a kadar gerçekleştirilen askeri, sivil, kriz yönetimi operasyonlarını da kapsayacak şekilde çalışmada paylaşılacaktır.

Çalışmada; AB'nin küresel güvenlik aktörü olma yolunda ilerleyişi CFSP'nin (ODGP) yıllık raporlarında yer alan operasyonlar özelinde

incelenecek, tarihsel sınıflandırma ise ODGP'nin gelişiminde kırılma noktası olarak kabul edilen AB antlaşmaları minvalinde yapılacaktır. Sonuç kısmının anlaşılmasını destekleyecek uluslararası ilişkiler kuramları çerçevesinde bir değerlendirme yapılacak ve analitik-yorumsamacı yöntem kullanılacaktır.

1. MAASTRİCHT'E KADAR AVRUPA GÜVENLİK KAVRAMI VE GELİŞİMİ

Avrupa'da güvenlik yaklaşımlarının kolektifleştirilmesi, 1950'li yıllardan 1960'lara kadar Fransa ve İngiltere'nin Almanya'nın yeniden silahlandırılması konusundaki yaklaşım farklılıkları nedeniyle geliştirilememiştir. Özellikle Sovyet tehdidi karşısında Avrupa'nın yetersizliğini gidermek ve kolektif bir güvenlik anlayışı geliştirmek her ne kadar zaruri bir ihtiyaç olarak algılansa da ulus-devlet nezdinde farklı çıkarlar mevzilenmelere neden olmuş ve ulus-üstü yapılanmalara karşı tutumları farklılaştırmıştır. Bu bağlamda AST (Avrupa Savunma Topluluğu) ve Rene Pleven'in 100 bin kişilik ulus üstü nitelikteki Avrupa ordusu fikri, Almanya'nın silahlanmasına olanak tanıdığı için kabul edilmemiştir. Ancak AT üyelerinin ortak bir siyasi ve güvenlik anlayışı geliştirememesi, ekonomik anlamda bütünleşmeye yönelik başarılı adımlar atılmasına engel olmamıştır. 1950 Schuman Planı neticesinde 18 Haziran 1951'de AKÇT'yi (Avrupa Kömür Çelik Topluluğu) kuran Paris Antlaşması imzalanmıştır (Hesapçioğlu, 2007: 74). 1957 Roma Antlaşması'yla AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ve EURATOM (Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) kurulmuş, 1967 Füzyon Antlaşması ile bu topluluklar AT (Avrupa Toplulukları) çatısı altında bir araya getirilmiştir. 1970 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde kabul edilen Davignon Raporu ile ASİ (Avrupa Siyasi İşbirliği) oluşturulmuş, ilk kez üye devletlerarasında kimlik oluşturma iradesi kabul edilmiştir. Bu bütünleşmeye rağmen, 1974 Tindemans Raporu ve Paris Zirvesi'nde öne sürülen siyasi, ekonomik, ortak dış politika önerisi ret edilmiştir.

İki kutuplu sistemde yumuşama/detant dönemine girilmesi bloklar arası işbirliğine imkân tanımış ve Avrupa devletlerinin de dâhil olduğu çok taraflı güvenlik anlayışlarının gelişimine fırsat vermiştir. Bu bağlamda taraflar arasında müzakere/diyalog sürecini önceleyen Helsinki'de başlayan görüşmeler neticesinde, 1 Ağustos 1975'te imzalanan Helsinki Nihai Senedi ile AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) kurulmuştur (Karabulut, 2011: 72). Ancak AGİK, AT'nin güvenlik ihtiyaçlarından ziyade Batı ve Doğu Bloğu arasında siyasi, iktisadi, askeri ve sosyo-kültürel meselelerin müzakere edildiği, bir mekanizma işlevi olarak tasarlanmıştır.

AT özelinde ortak dış politika ile ilgili en önemli gelişme ise 28 Şubat 1986 Lahey'de üye devletlerarasında tek pazar oluşturmayı, entegrasyonun

geliştirmeyi, ekonomik ve siyasi krizlerde ortak hareket edilmesini öngören ATS'nin (Avrupa Tek Senedi) imzalanması ile karşımıza çıkmaktadır. ATS Roma Antlaşması'nda yapılan değişiklik ile üye ülkeler arasında dış ticaret politikasının birlikte saptanıp uygulanması gibi iki değişik konuyu ele almış, güvenlikten ziyade ekonomiyi önceleyen kolektif bir adım niteliği taşımıştır (Akçay vd., 2011: 122). Dahası ATS, yasama faaliyetleri ve iç pazarla ilgili sorunlara, entegrasyona engel olan tıkanıkların aşılmasında nitelikli oy çoğunluğunu ileri sürerek çözüm üretmiş, entegrasyonun hızlanmasına olanak tanımıştır (Cuyvers, 2017: 29, 30). Ek olarak Soğuk Savaş süresince AT üyesi ülkeler, SSCB'ye karşı ABD'yi bir denge unsuru olarak görmüş, güvenlik ihtiyaçlarını NATO şemsiyesi altında karşılamışlardır.

AT'nin temel tehdit odaklarından biri olan Doğu Bloğundaki gelişmeler, AT'nin siyasi, askeri ve güvenlik kurumlarına yeni bir işlev kazandırmış ve gelişimine katkı sağlamıştır. Özellikle Berlin Duvarı'nın yıkılması 9 Kasım 1989'da ve Aralık 1989'da Çavuşesku'nun devrilmesiyle kadife devrimler tamamlanmış, Doğu Avrupa'daki Sovyet egemenliği sona ermiştir. Algılanan tehditlerin odağının değişmesi, Doğu Avrupa'daki gelişmeler, Yugoslavya iç savaşı Batı Avrupa'ya başlayan göçler, kurumsal anlamda ve hukuki zemin içerisinde günümüz AB yapısını da oluşturacak Maastricht Antlaşmasına giden sürecin başlamasını elzem kılmıştır (Goldstein, 1992: 120-121).

2. MAASTRICHT SONRASI AB GÜVENLİĞİ KAVRAMININ GELİŞİMİ

Soğuk Savaş ve iki kutuplu sistemin sonu itibariyle yapılan akademik çalışmaların çoğu, güvenliği realist bakış açısının tekeline çıkarmıştır. Öyle ki realist kuramcılar askeri ve güvenlik konularını yüksek politika olarak görürken, liberal kuramcılar birey güvenliğinin, devlet güvenliğinin önüne geçtiğini iddia etmişlerdir. Bu bağlamda birey güvenliği konusu ilk kez BM Kalkınma Programı'nın 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu'nda ele alınmıştır. Buna göre iktisadi güvenlik, gıda güvenliği, çevre güvenliği, şiddetten arınma ve siyasal güvenlik, bireylerin güvenliği kapsamında değerlendirilmiştir (Dedeoğlu, 2014: 37). Tüm bu süreçlerden sonra, Avrupa güvenliği üzerine yapılan çalışmaların birçoğu AB ve AGİK gibi örgütlerin, NATO şemsiyesi altından çıkması, Avrupa merkezli güvenlik kurumlarının kurumsallaşması ve ortak dış politikaların gözden geçirilmesi gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır.

AT üyeleri ilk kez sivil güç kimliğinin ötesine geçerek güvenlik aktörü olma sürecini başlatan ve üç sütun üzerine inşa edilen Maastricht Antlaşması'nı (7 Şubat 1992) imzalamışlardır. Bu üç sütun Topluluğun yapısına ilişkin ekonomik ve parasal birlik, ODGP, adli (hukuk) ve iç işlerinde

birlik kavramlarını ifade etmektedir. Maastricht Antlaşması'nın 5. bölümünün 1/2. maddesinde ODGP'nin amacı

“Üye devletlerin güvenliğini güçlendirmek, barışı korumak ve işbirliğini güçlendirmek, uluslararası iş birliğini geliştirmek, demokrasiye, insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere saygıyı geliştirmek ve pekiştirmek” olarak belirtilmiştir (İKV, 2007: 118-123).

Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzenin öncelikleri arasında olan liberal unsurlar ODGP kapsamına alınmış, bir ortak dış politika hedefi olarak belirlenmiştir.

ODGP'nin J4/2. fıkrasında AB'nin kendi savunma birliğini oluşturuncaya kadar savunma taleplerini BAB ile karşılama kararı alınmış, bu minvalde Pegasus-95 tatbikatı sonrasında oluşturulan EUROCORPS faaliyete geçirilmiştir. Dahası EUROCORPS, 1995 yılında Pegasus-95 tatbikatiyle operasyonel hale gelmiştir. EUROCORPS, hızlı yanıt verme yeteneğini, 1998'deki ilk yurtdışı harekâtı olan Bosna-Hersek'te 470 askerden oluşan bir kuvvet ile sergilemiştir (Ayhan, 2020: 513). Daha sonra EUROPOL kurulmuştur. Ayrıca Maastricht Antlaşması'nda ortak savunma kavramına vurgu yapılmış, AB ilgili tüm sorunları kapsar ibaresiyle sürecin ilerletileceği sinyalleri verilmiştir (İKV, 2007: 120).

Almanya'nın Petersburg kasabasından ismini alan Petersburg deklarasyonu, 19 Haziran 1992'de Bonn'da düzenlenen BAB Bakanlar Konseyinde yayınlamış ve BAB'ın Avrupa savunma inşasında rol oynamaya hazır olduğu ifade edilmiştir. Petersburg görevleri olarak da bilinen bu deklarasyon; insani yardım, tahliye ve kurtarma operasyonları, barışı koruma (peace keeping), kriz yönetimi de dahil olmak üzere muharip unsurların barışı inşa etme (peace building) görevlerini ifade etmektedir (Efe, 2007: 132). Bu görevlere ek olarak Almanya'nın girişimi ile barışa zorlama yöntemi olarak da benimsenen barışı oluşturma (peace-making) misyonu eklenmiştir (Ortega, 2001: 106). Böylelikle AB, ODGP kapsamında yapılacak operasyonlarının ve dış politikasının temel ilke ve unsurlarını da inşa etmiştir.

Brüksel'de 1994'te gerçekleştirilen NATO zirvesinde özellikle BAB'ın Petersburg görevlerini yerine getirmek amacıyla NATO'nun imkân ve kabiliyetlerinden yararlanma olanağı sunan kararlar alınmıştır. Nitekim BAB ve AB kapsamında askeri yeteneklerin kısıtlı olması, üye ülkeler arasında kolektif bir tutum geliştirilememesi, BAB özelinde kurumsallaşma sorunlarının devam etmesi, operasyonel anlamda NATO imkan ve kabiliyetlerinin kullanılmasını zorunlu kılmıştır. Haziran 1996'da Berlin'de gerçekleştirilen Kuzey Atlantik Konseyi Toplantısı'yla da AGSK'nin hayata

geçirilmesine yönelik ayrıntılar düzenlemiş, BAB'ın NATO'nun Avrupa ayağını teşkil ettiği belirtilerek, bu kapsamda BMGG (Birleşik Müşterek Görev Gücü) oluşturulmuştur (Açıkmeşe ve Dizdaroğlu, 2014: 142). Bu oluşum AGSK (Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği) olarak tanımlanmıştır.

ODGP'nin kurumsallaşması ve gelişmesi açısından *Amsterdam Antlaşması* mihenk taşı olarak değerlendirilebilir. Öyle ki üye devletler ile ODGP'yi uyumlu hale getirebilmek için politik planlama ve erken uyarı birimlerinin kurulması kararı bu antlaşma ile gerçekleşmiştir. Böylelikle BAB'ın, AB ile entegrasyon süreci başlatılmış ve Petersburg görevleri AB'nin yetki alanlarına devredilmiştir. Dış sınırların korunması, insani amaçlar için barış faaliyetleri gibi yeni unsurlar da ODGP kapsamına alınmıştır (Özgen, 2016: 147).

AB'nin 1998 Kosova krizine müdahalede/çözüm* bulunamaması ve kolektif bir adım atılamaması AB özelinde artık askeri bir güç oluşturmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İngiltere'den Tony Blair ve Fransa'dan Jacques Chirac öncülüğünde 3-4 Aralık 1998'de kabul edilen *Saint-Malo Bildirisi* ile AB'nin güvenlik kapasitesini ve yeteneklerini ön plana çıkarmak hedeflenmiş, ODGP'nin uygulanmasında önemli bir araç olarak kabul edilen AGSP'nin (Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası) oluşturulması gündeme gelmiştir (Gençalp, 2011: 769). Özellikle AGSP ile askeri ve sivil kriz, çatışma önleme pratiği gibi üç önemli ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır.

ODGP'nin kurumsallaşması ve fiili olarak benimsenmesi ise *Köln ve Helsinki Zirveleri* ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda Başkanının beş yıllığına seçildiği, ODGP yüksek temsilciliğini kuran *Köln Zirvesi* (1999), AB güvenlik anlayışına önemli katkılar sunarak, Petersburg görevlerinin de AB'ye aktarıldığı bir süreç olmuştur. Aynı yıl Aralık ayında *Helsinki Zirvesi*'nde temel hedeflerden biri olarak RRF'nin (Rapid Reaction Force, Hızlı Müdahale Kuvveti) oluşturulması kararı alınmıştır. Bu çerçevede, kurulacak askeri teşkilat içerisinde bir askeri komite ve askeri karargâha, durum merkezinin de eklenmesi kararı alınmıştır. Aynı zamanda bu kuvvetin 2003 yılına kadar yaklaşık 60 bin kişilik bir güçten oluşması, 60 gün içinde bütün hazırlıklarını tamamlayabilecek ve daimi olarak iki yıl süreyle görev yapabilecek kapasiteye ulaştırılması hedeflenmiştir. (Yiğittepe, 2017: 15). 20-21 Kasım 2000 tarihleri arasında yapılan Kabiliyetlerin Taahhüdü Konferansı'nda ise Temel Hedef Görev Kuvveti çalışması yapılmış ve Temel Hedef'i destekleme kapsamında 100 bin personel, 400 muharebe uçağı ve 100 geminin gerekli olduğu kabul edilmiştir (Gürkaynak, 2011: 814).

* AB daha önce Yugoslavya iç savaşlarında (1990-1995), Slovakya ve Hırvatistan'ın tanınması hususunda, Bosna konusunda Sırbistan'a karşı ortak bir politik tavır benimsenmesi hususundaki sınavında da başarısız olmuştur.

Nitekim AB'nin coğrafi sınırlarının ötesinde gerçekleştirdiği 1995 Kongo operasyonu gibi kurtarma misyonları için gerekli olan fiziki kabiliyetler büyük ölçüde tamamlanmıştır (Staden vd., 2000: 22). Böylelikle ODGP'nin gelişimi ve dış politikanın uygulanması için gerekli olan alt yapı, kurumsallaşma ve fiziki kapasite arttırılmıştır.

AB, Portekiz'de yapılan *Feira Zirvesi*'nde (2000) kriz bölgelerinde konuşlanması için 5 bin polis memurunun hazır bulundurulması kararını almış, kriz yönetiminin sivil ayağını güçlendirmeyi hedeflemiştir (Efe, 2007: 134). Aynı zamanda iç güvenliğin sağlanması, hukuk kurallarına uyulması, sivil yönetim ve sivil korumanın geliştirilmesi, belirlenen bu hedefler arasında yerini almıştır (Yiğittepe, 2017: 18). Böylelikle AB'nin küresel anlamda insani müdahalede bulanabilme kapasitesi artırılmıştır. Feira Zirvesi'nin önemli konularından bir diğeri ise AB üyesi olmayan NATO üyesi ülkelerin taşıdığı kaygıları gidermeye yönelik atılan adımlar olmuştur. Ek olarak yapılacak operasyonların sivil yönüne katkıda bulunmak 2003 yılına kadar 500 kişilik bir polis gücünün oluşturulması kararlaştırılmıştır. Nice Zirvesi'nde ise (7-9 Aralık 2000) üzerinde iki yıldır çalışılmakta olan AGSP'nin tüm kurumsal yapılanması tamamlanmıştır (Tan, 2013: 2). Diğer bir deyişle BAB'ın artık AB ile entegrasyonu tamamlanmış ve yeni bir kurumsal işleve kavuşturulmuştur.

2.1. AB Güvenliği ve Tehditlerin Sınıflandırılması

AB üyesi devletlerin, yeni yüzyılda gerçekleşen tehditlerle tek başlarına mücadele etmede başarılı olamayacağı öngörüsü ve "daha iyi bir Dünya'da güvenli bir Avrupa" kararıyla Aralık 2003 Güvenlik Strateji Belgesi kabul edilmiştir. Özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında asimetrik savaş tehditlerinin aktörler tarafından sürekli olarak dile getirilmesi (ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalesi), Arnavutlar ve Makedonlar arasında gerçekleşen 2001 Makedonya iç çatışması, Kosova'da UÇK ve Sırp'lar arasındaki çatışma bu belgenin oluşum safhasında etkili olmuştur. Bu belgede AB güvenliğini sağlamak için tehditler ile mücadele etmek, komşu coğrafyalarda sınır güvenliğini sağlamak, çok taraflılığa dayalı bir uluslararası düzen inşasına katkıda bulunmak ve sivil yeteneklerin geliştirilmesi temel amaç olarak kabul edilmiştir.

AB, Güvenlik Strateji Belgesi ile güvenliği kalkınmanın ilk koşulu olarak kabul etmiş, AB güvenliğine yönelik tehditleri sınıflandırma yoluna gitmiştir. Bu belgede küresel ve kritik tehditler olarak bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda *küresel sorunlar* başlığı altında su savaşları, AB'nin enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığı, enerji güvenliği için Basra Körfezinde ve Kuzey Afrika'da çıkabilecek krizlere müdahalede bulunma

gerekliliği gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle AB'nin enerji ithalatı 2030 yılına kadar %50'den %70'lere çıkacağı öngörüsü enerji konusunun da güvenlik kapsamı içinde değerlendirilmesine neden olmuştur (Gürkaynak, 2011: 813). Kritik sorunlar başlığı altında ise Terörizm (2004 İspanya, 2005 Londra terör saldırıları), kitle imha silahlarının yayılması ve yanlış kişilerin eline geçmesi AB için potansiyel tehditler olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Somali, Afganistan gibi "başarısız devletler terörizm gibi açık tehditlerin riskini arttırmaktadır" varsayımının bunda etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu belge ile AB'nin kadın ticareti, uyuşturucu, kaçakçılık, yasadışı göçmen ticareti gibi konuları tehdit unsuru olarak kabul ettiği görülmektedir. Aynı zamanda bu belge AB için, ulus-devlet stratejik kültür geleneğini aşarak ortak stratejik kültür geleneği oluşturma çabasının ilk örneğini teşkil etmektedir (Büyükbaş, 2006: 52-53). Görüldüğü gibi bu belgede konvansiyonel ya da nükleer güç kullanımına yönelik bir tehdit görülmemekte ve tehditlerin çoğunun Avrupa dışından geldiği varsayılmaktadır.

Komşu coğrafyalarda ülkelerin sınır güvenliklerini sağlamaya yardımcı olmak ve tehditler ile mücadele etmek, çok taraflılığa dayalı bir uluslararası düzen inşasına katkıda bulunmak, sivil yetenekleri geliştirmek yine bu belgede temel amaçlar arasında sayılmaktadır. Javier Solana tarafından hazırlanan ve 12-13 Aralık 2003'te *Brüksel Zirvesi'nde* kabul edilen *Güvenlik Strateji Belgesi'nde*, çatışma ya da sorunların çözümünde askeri yöntemlerin tek seçenek olarak görülemeyeceği, ancak diğer diplomatik, siyasal, ekonomik ve insani barışçıl önlemleri kapsayan bir "son çare" olabileceğine dikkat çekilmektedir (Özer, 2010: 263). Bu bağlamda 2004 yılında merkezi İtalya Vicenza'da olan 800 kişilik bir jandarma kuvveti ASA (Avrupa Savunma Ajansı) oluşturulmuştur. ASA'ya ek olarak temel hedef 2010 adı altında her biri 1500 askerden oluşan muharip gruplarının oluşturulması kararı da alınmıştır. Fakat bu askeri oluşumun RRF'den farklı bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Bu işlev öncü birlik görevini üstlenen ve daha büyük kuvvetler bölgeye intikal ettikten sonra görevi teslim eden tamamlayıcı bir özelliğe sahiptir.

3. AGSP KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN AB OPERASYONLARI

ODGP kapsamında geliştirilen fiziki kabiliyet ve hukuki altyapı, AB'nin dış politika yapımına ve müdahalede bulunma noktasında kabiliyet kazanmasına katkıda bulunmuştur. Bu minvalde önceki dönemlere kıyasla kolektif karar alma ve dış politikanın uygulanması noktasında operasyon yapma kabiliyetine ulaşılmıştır. Ancak AB tarafından yayınlanan CFSP (OGSP) yıllık raporları incelendiğinde, askeri operasyonlardan ziyade sivil

operasyonların daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Ancak AB, 2009 sonrası NATO'dan daha bağımsız operasyonlar gerçekleştirme noktasında başarılı adımlar atmıştır. Bu ilerleme NATO ile kıyaslanmayacak kadar kötü olsa da AB Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının oluşum süreci için başarılı olarak değerlendirilebilir. Ancak bu operasyonların BM ve NATO operasyonlarını tamamlayıcı bir nitelikte olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

AB'nin 2009 yılına kadar gerçekleştirdiği bazı operasyonlar:

- EUPM (EU Police Mission): Bir sivil operasyon olarak 1 Ocak 2003'te Bosna Hersek üzerine AGSP'nin gerçekleştirdiği ilk operasyondur. Bosna Hersek polis güçlerine destek amaçlı başlatılan EUPM II (2006) operasyonu ise 2007'de tamamlanmıştır.

- EUFOR Althea: NATO'nun SFOR ve IFOR barış misyonlarına destek amaçlı 2 Aralık 2004 yılında başlatılmıştır. Operasyonda 7000 asker görevlendirilmiş, Bosna Hersek'te güvenlik ve barış ortamının korunması hedeflenmiştir. Ek olarak güvenliği tehdit eden unsurlara karşı güç kullanma yetkisine sahiptir. Operasyon SFOR'un (The Stabilisation Force in Bosnia and Herzegovina) devamı niteliğindedir (Galland ve Williams, 2019: 2).

- Concordia: Bu operasyon, Makedonya'da 2003 yılında NATO Allied Harmony görev gücünden devralınmış, operasyonun temel misyonu Ohrid Çerçeve Anlaşması'nın uygulanmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Ek olarak Concordia operasyonu, Makedon polis güçlerine ve reformlara destek amacıyla Proxima operasyonu ile desteklenmiştir (Karakuş, 2020: 1792)

- Artemis-Kongo: AB'nin özerk olarak gerçekleştirdiği ilk askeri operasyondur. Barışı koruma, güvenlik şartlarının iyileştirilmesi ve insan haklarını koruma misyonu ile 30 Mayıs 2003'te Kongo özelinde başlatılmış ve operasyonda 2000 asker görevlendirilmiştir. Daha sonra bu operasyon ve görev BM'ye devredilmiştir.

- EUJUST themis: Gürcistan'ın talebi üzerine hukuki ve siyasi reformlara destek sağlamak amacıyla 16 Temmuz 2004'te başlatılmıştır. AB'nin Hukukun Üstünlüğü misyonu ile gerçekleştirdiği ilk operasyondur. Operasyon 2005 yılında tamamlanmıştır.

- ACEH Monitoring Mission (AMM-Endenozya): Endenozya ve Özgür Açeh Militanları arasında devam eden çatışmalarda arabuluculuk, silahsızlandırma, özgür seçimlerin yapılmasına destek olmak amacıyla 2005'te başlatılmış, 11 Aralık 2006'da ise operasyon tamamlanmıştır.

- EUPOL-Kinshasa: Bu operasyon Kongo'nun demokrasiye geçiş sürecine destek olmak amacıyla, bir polis misyonu olarak 2005'te

başlatılmıştır. Bu operasyon AB'nin Afrika özelinde gerçekleştirdiği ilk sivil operasyondur. Operasyon 2007 yılında tamamlanmıştır.

- EUBAM Ukrayna: Moldova ve Ukrayna arasında sınır anlaşmazlığının çözümü için 2005'te başlatılmıştır. Operasyonun 2023 yılına kadar devam etmesi planlanmıştır. Daha sonra TACIS programı ile daha fazla bütçe ayrılmıştır.

- EUBAM Rafah: İsrail'in isteği üzerine, Operasyon rafah geçiş noktasını (Mısır-Gazze) denetlemek ve destek olmak amacı ile 21 Kasım 2005'te başlatılmıştır. AB'nin sivil kriz yönetimi misyonu ile başlattığı ikinci operasyondur.

- EUSEC-DR. Kongo: Kongo'da güvenlik reformlarını denetlemek, ordu modernizasyonuna destek sağlamak amacıyla Haziran 2005'te başlatılmıştır.

- EUJUST LEX: Irak Başbakanı'nın daveti ile Irak'ta hukukun üstünlüğünü korumak, adli ve idari reformların geliştirilmesine yardımcı olmak için 1 Temmuz 2005'te başlatılmıştır. Ayrıca misyon gereği Iraklı yetkililere eğitimler verilmiş, misyon 2013 yılına kadar uzatılmıştır. Operasyon 2013 yılı itibariyle tamamlanmıştır.

- Kosova EULEX: AB'nin hukukun üstünlüğü misyonu ile başlattığı en büyük operasyondur. Operasyon Kosova polis gücüne destek, yargı ve idari reformları izlemek gibi misyonlar ile 2008 yılında başlatılmış, daha sonra görev süresi 2021 yılına kadar uzatılmıştır. Misyon UNMIK (UN Interim Administration Mission in Kosovo) operasyonunun devamı niteliğindedir.

Bu operasyonların nitelik ve niceliklerine bakıldığında AB operasyonlarının BM ve NATO'ya yardımcı mahiyette ve tamamlayıcı bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Aynı durum 2009 sonrası da kısmen devam etmiş, ancak AB daha özerk ve bağımsız operasyonlar gerçekleştirme noktasında başarılı olmuştur. Bir sonraki başlık altında görüleceği üzere CFSP/OGSP'nin yıllık raporlarına da yansıyan bu operasyonların, AB hinterlandı içinde bulunan coğrafi alt sistemlerde gerçekleşmesi; AB'nin küresel bir aktör olma yolunda bir aşama olarak değerlendirilebilir. Ancak 2003 Irak Savaşı'nda AB üyelerinin birbirinden farklı tutumlar sergilemesi, AB'nin küresel bir aktör haline gelemediğinin kanıtıdır (Delanty, 2013: 28).

4. LİZBON SONRASI ÖZERK AB OPERASYONLARI

Lizbon Anlaşması, AB'nin siyasi bütünleşme yolunda, AB için bir anayasa sloganıyla çıkılan bir süreci ifade etmektedir. Bir ulus-devlet yapısına ulaşmayı hedef alan bu süreç ile ODGP kapsamında Birlik üyelerinin

birbiri ile uyumlaştırılması amaçlanmaktadır. Roma'da 2004'te başlayan süreç 2006 yılında yürürlüğe girmesi kararlaştırılmasına rağmen Hollanda ve Fransa'da yapılan referandumlar sonucunda yürürlüğe girememiştir. Daha sonra anlaşma metni Reform Antlaşması olarak da bilinen şekliyle revize edilerek, bayrak, marş, federatif çağrışımlarda bulunan diğer unsurlar kaldırılmış ve 2007 yılında Lizbon'da imzalanmıştır.

Lizbon Anlaşması dayanışma olgusuna vurgu yaparak, üye devletlerden birinde meydana gelebilecek herhangi bir tehlike durumunda diğer üye devletlerin imkanları dâhilinde yardım etmesini de amaçlanmaktadır. Bu bağlamda AGSP Lizbon antlaşmasıyla son şeklini alarak OGSP'ye (ortak güvenlik ve savunma politikası) dönüştürülmüştür. Aynı zamanda Petersberg görevleri de genişletilmiştir. Bu minvalde Petersberg görevlerine "barışı koruma ve çatışma sonrası silahsızlandırma operasyonları, insani yardım ve kurtarma, askeri danışma ve destek, çatışma önleme, kriz döneminde muharip güçlerinin içerdiği görevler" şeklinde misyonlar eklenmiştir (Oproiu, 2012: 40). Lizbon Antlaşması'yla beraber AB operasyonlarında dayanışma ve uzlaşma sağlamanın alt yapısı hazırlanmış, ancak operasyonlar için belirlenecek strateji Strasburg Zirvesi ile mümkün olmuştur.

AB'nin *Strasburg Zirvesi* (2009) ile yeni bir güvenlik stratejisi belirlediği görülmektedir. Nitekim Zirve'de AB üyeleri tarafından operasyonların insan odaklı hale getirilmesi, daha fazla bütçe ayrılması, şeffaflaştırılması, yeni tehditlere karşı daha kapsamlı bir stratejinin geliştirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bu minvalde; 2009 yılında enerji arz kesintisi risklerini azaltmak amacıyla AB-Rusya arasında enerji erken uyarı sisteminin kurulması ve Honduras Devlet Başkanı Manuel Zelaya'ya yapılan 28 Haziran darbesinin ardından AB Büyükelçisinin geri çekilmesi, Darfur'da (Sudan) barış inşası için 28 Nisan 2009'da başlatılan *NAVFOR-Atalanta* operasyonu, OGSP ölçeğinde alınan ortak kararlardır (CFSP Annual Report, 2009).

AB, Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a müdahalede bulunmasıyla 22 Ekim 2008 tarihinde EUMM barışı izleme komitesini bölgeye sevk etmiş, devamında bu görev UNIMIG'e devredilmiştir. Bu girişim ile GİDİK (Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi), çatışma önleme amacından yola çıkarak arabuluculuk ve diyalogun güçlendirilmesi kavramını kabul etmiştir. Aynı yıl AB *NAVFOR Somali-Atalanta* operasyonunun görev süresini 12 ay daha uzatmıştır.

Enerji güvenliği konusu OGSP'nin öncelikli hedeflerden biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Avrupa enerji topluluğuna 2010'da Moldova, enerji güvenliğinin genişletilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla 2011'de Ukrayna

enerji topluluğuna dahil edilmiştir. OGSP kapsamında atılan diğer bir adım ise 2010 yılında kabul edilen Deniz Güvenliği Stratejisi politikasıdır. Aynı yıl AB, *EUTM-Somali* operasyonunu başlatmış. Bu operasyon kapsamında Somali federal hükümeti ile güvenlik personeli eğitimi hususunda bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile AB, 2 bin Somali askerini eğitmeyi taahhüt etmiştir (CFSP Annual Report, 2010).

OGSP kapsamında değerlendirebileceğimiz diğer bir gelişme ise Temmuz 2011'de Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarının Yayılmasını Önleme Anlaşması (NPT) imzalanması ile karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde OGSP kapsamında, Nükleer Test Yasağı Anlaşması ile nükleer denemelerin önlenmesine yönelik adımlar atılmıştır. OGSP'nin 2011 yıllık raporunda terörizm tehlikesinin en fazla olduğu yerler: Afrika Boynuzu, Afganistan, Sahel, Yemen, Ortadoğu olarak belirlenmiştir. Raporda, Mali ve Moritanya'ya terörizm ile mücadele konusunda destek verildiğini, ancak Libya krizi ile tablonun daha karmaşık bir hal aldığı da vurgulanmıştır. 2011 yılında Durbon İklim Değişikliği Konferansı'nda BM'ye katkı sağlamak amacıyla AB-Afrika iklim müzakeresi toplantısı yapılmış, müzakerenin 2015 yılına kadar devam etmesi 2020'de ise yürürlüğe girmesi kararlaştırılmıştır. AB, OGSP çerçevesinde insani yardım amaçlı 1 Nisan 2011'de Libya üzerine operasyon gerçekleştirmiş ve çoğunluğunu üçüncü ülke vatandaşlarının oluşturduğu 31 bin 700 kişiyi tahliye etmeyi başarmıştır. Ek olarak 2011 raporunda 2011-2013 yılları arasında Libya'ya 4 milyon avro destek bütçesi ayrılacağı ifade edilmiştir (CFSP Annual Report, 2011).

OGSP kapsamında demokratikleşme ve sınır yönetimi amacıyla 2012 yılında EUBAM-Libya operasyonu başlatılmıştır. Bu operasyona AB, ilk aşamada 30 milyon avro mali destek sağlamış, 2019-2020 yılları arasında ise 61,6 milyon avro bütçe ayıracağını taahhüt etmiştir. OGSP'nin 2012 tarihli raporunda enerji güvenliği konusunun tekrar ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda Macaristan, Sırbistan, Bulgaristan, Slovenya ile müzakerelerin tamamlanmasıyla Southstream ve Nordstream doğal gaz hattının açılması için GazProm ile anlaşma yapıldığına yer verilmiştir. Raporda dikkat çeken diğer bir konu ise su güvenliği ve bu bağlamda çıkabilecek çatışmalardır. Bu çerçevede Bölgesel sınır aşan sular ve olası çatışmaları önlemek için AB sürdürülebilir su yönetimi konusundaki düzenlemeleri teşvik etmiştir. Ayrıca raporda silahsızlanma için 17.197.028 avro, kriz yönetimi için 101.239.094 avro harcandığına yer verilmiştir. Nitekim AB ekonomik bağlamda bir küresel aktör olmasının yanında askeri ve güvenlik konularında da küresel bir aktör olmanın gerekliliği için önceki dönemlere nazaran daha fazla kaynak ayırmaya başlamıştır. Bu noktada AB'nin küresel aktör olma yolunda gerçekleştirdiği insan odaklı

operasyonları, Aralık 2012 yılında Nobel Barış ödülü ile onure edilmiştir (CFSP Annual Report, 2012).

OGSP özelinde AB'nin konjonktürel gelişmelere bağlı olarak tehdit algılamasının değiştiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Suriye krizinin etkisiyle Ürdün'e 570 binden fazla insan iltica etmiş ve AB krizin başlangıcından beri 133 milyon avro ile insani bağlamda en fazla finans desteği sağlayan aktörlerden biri olmuştur. OGSP'nin 2013 yılı raporunda dikkat çeken diğer bir durum ise Mart 2013 tarihinde Hizbullah'ın terör örgütü olarak kabul edilmesidir. AB'nin teröre karşı aldığı güvenlik önlemi ise mevcut yönetim ve hükümetlerin desteklenmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Mart 2011 yılında Sahel'de güvenli bölge oluşturulması amacıyla Nijer'de operasyon başlatılmış ve bu kapsamda silahlı kuvvetler mensubu 12 bin kişi eğitilmiştir (bu operasyon hala devam etmektedir). AB, 2013 itibariyle EUCAP Sahel-Nijer'de operasyonuna ise 6,5 milyon avro bütçe ile finans desteği sağlamıştır (CFSP Annual Report, 2013).

AB'nin OGSP kapsamında gerçekleştirdiği operasyonlardan bir diğeri Rusya'nın Sivastopol merkezli Kırım ilhaki sonrası sürece tekabül etmektedir. Bu çerçevede AB, Rusya'nın Kırım'ı ilhaki sonrasında işgale yardımcı olan Rus ve Ukraynalı kişilerin mal varlıklarını dondurmuş ve vize yasağı getirmiştir. Devam eden süreçte AB'nin 30 Ağustos 2014 itibariyle Rus mallarına yönelik kısıtlayıcı önlemler almasına (28 kuruluştan 128 kişiye), Rusya güney akımı projesini durdurduğunu açıklayarak karşılık vermiştir. Bu süreç sonrası AB'nin enerji güvenliği konusuna daha fazla önem vermeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak AB ilk aşamada bu olaya enerji güvenliği kapsamında değil insani ve sivil bir perspektif benimseyerek yaklaşmıştır. Bu minvalde *EUAM* operasyonu başlatılmış, barışın tesisi misyonuyla 7 bin asker Ukrayna'ya sevk edilmiştir. OGSP'nin 2014 tarihli raporunda yer alan diğer bir sivil operasyon ise 3 bin 500 askerin eğitildiği EUTM-Mali operasyonudur. AB 2014 yılına kadar OGSP kapsamında yukarıda sayılan bazı operasyonların da dahil olduğu toplam 16 operasyon gerçekleştirmiştir. OGSP kapsamında 2014'te devam eden operasyonlara harcanan bütçe ise şu şekildedir: EUMM-Georgia'ya 18.300.000 avro, EULEX-Kosovo'ya 89.820.000 avro, EUPOL-Afganistan'a 75,383,000 avro (CFSP Annual Report, 2014).

AB'nin sahip olduğu ekonomik refah ve siyasi avantajlar (çok kültürlülük, insan hakları, yargı tarafsızlığı, sosyal devlet anlayışı, mali yardımlar vs.), iç savaşlardan muzdarip olan mültecilerin ulaşmaya çalıştıkları temel lokasyon olmasını etkilemiştir. Ancak mülteci akınları Birlik üyeleri tarafından bir güvenlik problemi olarak algılanmış ve buna karşı

önlem alınması zaruri bir durum olarak görülmüştür. Öyle ki bu durum sonraki yıllardaki raporlara da yansımıştır. Bu minvalde Akdeniz'de insan ticareti ve kaçakçılığın önlenmesi amacıyla destekleyici faaliyetler ile NAVFOR-MED Operation Sophia başlatılmıştır. Bu operasyon AB'nin kapsamlı olarak göç sorununu ele alması açısından önemli bir operasyondur. Bu operasyon ile AB, Libya sahil güvenlik ve deniz kuvvetleri mensubu askerlerin eğitimi, açık denizlerde BM silah ambargosuna katkıda bulunmayı amaçlamıştır (EEAS, 2021)

AB, OGSP kapsamında 16 Temmuz 2016 tarihinde Orta Afrika Cumhuriyeti (OAC) üzerine EUMAM-RCA operasyonunu başlatmıştır. Bu operasyona ek olarak OAC'ın Güvenlik reformlarına destek olunması amacıyla UUTM-RCA operasyonu da başlatılmıştır. UUTM-RCA operasyonu ile 2020'ye kadar 3 bin kadın ve erkek askerinin eğitilmesi hedeflenmiştir. 2015 yılında Cibuti, Seyşeller, Tanzania'yı içerecek şekilde başlatılan EUCAP Nestor operasyonu, Somali'yi de içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu operasyonun amacı güvenlik reformlarını gerçekleştirmek, insan kaçakçılığı ve ticaretini önlemek şeklinde belirlenmiştir (CFSP Annual Report, 2016).

OGSP'nin gündemindeki en önemli konulardan bir diğeri ise güneyde Suriye çatışmalarını sonlandırmak, doğuda Rusya'nın uluslararası hukuku ihlallerine önlem/yaptırımlar almaktır. Bu doğrultuda EUAM-Ukrayna operasyonu Ukrayna'nın ulusal güvenlik ve hukuk reformlarına destek olunması amacıyla görevi süresi 2020 yılına kadar uzatılmıştır. 2016 yılında Japonya stratejik ortaklık çerçevesinde anlaşma imzalanmış, 1 Şubat 2019'da yürürlüğe girmesi hedeflenmiştir. OGSP özelinde EUNAVFOR-MED operasyonunun süresi 31 Mart 2019'a kadar uzatılmıştır (CFSP Annual Report, 2017). Ayrıca Valetta Planı ile göç yollarının düzenli ve güvenilir hale getirilmesi, aynı zamanda bu plan ile göçmenlerin eğitilmesi amaçlanmıştır. Son olarak 2017 yılında AB Deniz Güvenliği politikası kabul edilmiş ve küresel deniz güvenliğine katkıda bulunmak amaçlanmıştır (CFSP Annual Report, 2017).

Genel olarak OGSP kapsamında gerçekleştirilen operasyonların, sivil ve insani bir karaktere sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu operasyonların NATO ve BM'den tamamen bağımsız bir nitelikte değil birbirini tamamlayan bir örüntüye sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. AB'nin ekonomik bağlamda bir küresel güç olması bu operasyonların gerçekleştirilmesinde ve uygulanmasında bir avantaj olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak ulus-devlet özelindeki farklı tutumlar AB'nin küresel çapta bir aktör olmasına engel olmaya devam etmektedir.

5. KURAMSAL DEĞERLENDİRME

Soğuk Savaş sonrası süreçte, Batı merkezli örgütlerin özellikle Doğu Bloğu ülkelerinin de dahil edildiği bir yapıya dönüşmesi, Karl Deutsch'un ifadesiyle uluslararası bütünleşmenin, Güvenlik topluluğuna geçmesinde önemli bir yoldur. Deutsch (1964: 395-396), bütünleşme ve işbirliğinin karşılıklı bağımlılık ile sonuçlanacağını böylelikle çatışma/savaş olasılığının azalacağını iddia etmiştir. Öyle ki daha önce Doğu Bloğu'nun sadık üyesi olarak nitelenen Bulgaristan, Romanya gibi ülkeler AB ve NATO gibi Batı merkezli örgütlere katılmışlardır (Gökbel ve Karakuş, 2019: 60). Bu noktada Ernst Haas'ın "güç ve refah birbirinden ayrılamaz" varsayımından yola çıkarak, aktörlerin Soğuk Savaş sürecinde gücü amaç olarak kabul ettiği; Soğuk Savaş sonrası süreçte ise gücü refahı sağlayan bir araç olarak nitelediği söylenebilir. Dahası, aktörlerin daha etkin olabilmeleri için uluslararası sisteme entegre olmaları zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu minvalde Avrupalı devletlerin, özellikle 2003 yılında kabul edilen AGS ile egemenliklerini devretmeye yönelik attıkları adımlar bu bağlamda değerlendirilebilir. Nihayetinde Güvenlik kavramına Realist ve Liberal kuramlar ölçeğinden ele almak, aktör davranışlarını anlamdirmada ve öngöründe bulunmada faydalı olacaktır.

Realistlere göre; AB üyesi ülkelerin kendi çıkarları ulus-üstü yapıların çıkarlarından daha önce geldiği için ODGP oluşturmaları oldukça zordur. Nitekim Birlik üyeleri arasında cepheleşmeye ve anlaşmazlığa neden olan Lizbon süreci, ulusal çıkarların hala önemli olduğunu gözler önüne sermektedir (Spolaore, 2013: 128). Aynı zamanda Anayasasında askeri ittifaklara katılmama hükmü olan Avusturya gibi tarafsız devletler ile kolektif bir güvenlik anlayışı benimsemek ve geliştirmek oldukça zor görülmektedir (Kocamaz, 2010: 952). Ayrıca AB içinde Atlantikçi ve Avrupalı olarak tanımlanan gruplar içinde NATO'ya bağlı mı? NATO'dan bağımsız mı? tartışması hala devam etmektedir. Avrupalı yaklaşıma sahip olan Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından 1966'da ayrılması, ilerleyen süreçte AB merkezli bir güvenlik anlayışı benimsemesi Birlik üyeleri arasında uyumsuzluğa yol açmıştır. Ayrıca Avusturya, İsveç, Finlandiya 1995 yılında AB'ye tam üye olmasına rağmen, BAB'a üye olmak istememişlerdir.

Atlantikçi grubun başını çeken İngiltere ve onu destekleyen İspanya, Portekiz, İrlanda, Danimarka gibi ülkeler NATO merkezli bir AB güvenlik anlayışını benimserken; Avrupalı olarak adlandırılan Fransa ve Almanya NATO'dan bağımsız BAB merkezli bir Avrupa güvenlik anlayışını benimsemektedir. Aynı zamanda Brexit süreci ile beraber İngiltere'nin Birlik'ten ayrılması mali ve askeri açıdan operasyonların etkinliğini azaltacağı, güç ve kapasite arasında bir boşluğu ortaya çıkartabileceğini

söylenbilir (Galland ve Williams, 2019: 7). Öyle ki nükleer silah bakımından iyi bir kapasiteye sahip İngiltere aynı zamanda AB üyesi ülkeler arasında GSYİH (Gayri safi yurt içi hasıla) açısından en iyi ikinci ülke konumunda olması, AB'nin güç ve kapasitesinin zayıflamasına neden olacaktır. Dahası AB üyesi ülkeler arasında BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) üyesi olan İngiltere'nin (bir diğeri Fransa) birlikten ayrılması AB'nin küresel bir güvenlik aktörü olma sürecini uzatacak/yavaşlatacaktır (Matthijs, 2017: 85).

Bu farklı bakış açıları Irak savaşı esnasında da ortaya çıkmış, AB üyesi devletler, ABD'yi destekleyenler ve desteklemeyenler olarak ikiye bölünmüştür. Bunun üzerine ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Avrupa'nın Fransa ve Almanya'dan oluşmadığını ifade ederek, iki ülke için yaşlı Avrupa tanımlaması yapmıştır (The Guardian, 2003). Nitekim İngiltere, Irak savaşına 30 bin asker gönderirken; Fransa BMGK'da ABD'nin Irak'a müdahale kararını Rusya ile beraber veto etmiştir. Neticede, realist kuramcılar, ODGP'yi gerçekleştirmenin, kolektif bir güvenlik anlayışını geliştirmenin zorluğuna dikkat çekmektedirler.

Diğer bir görüşe göre ise AB'nin iyi bir ivme kazandığı, 20'nin üzerinde operasyon yaptığı ve bu nedenle OGSP'nin başarılı olabileceği şeklindedir. Dahası AB üyesi devletlerin her ne kadar OGSP kapsamında ulus-devlet nezdinde engeller bulursa da; Eurobarometer'in yaptığı araştırmaya göre Avrupa vatandaşlarının yaklaşık üçte ikisi AB Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikalarını desteklemektedir (Matthijs, 2017:95). Bu görüşü destekleyen teoriler ise entegrasyon teorisi kaynaklıdır. Bu bağlamda Mitrany dallanma teorisinden yola çıkarak ekonomik alanda başlayan entegrasyon ile dünya barışını sağlamak için dünya devletlerinin işbirliği içine gireceğini varsaymıştır. Ernst Haas ise spill over (yayıma) teorisi ile ekonomik bağlamda gerçekleşen bütünleşmenin spill over etkisinde bulunacağını ileri sürerek, sürecin siyasi ve güvenlik alanlarına sıçrayacağı varsayımında bulunmuştur (Burchill, 2019: 85-122). Benzer şekilde Emitai Etzioni, take off teorisinde, take off'un spill over'dan önce gerçekleşmesi durumunda entegrasyonun sağlanacağını ileri sürmüş, AET'yi siyasi birlik oluşturma çabalarının en iyi örneği olarak kabul etmiştir. Entegrasyon için dışardan bir desteğinin önemine dikkat çekerek, OEEC'nin kuruluşunda ABD'nin Marshall yardımını örnek olarak göstermiştir. Emitai Etzioni'nin bu teorisine göre; Havalanan uçağın merkezden artık komut almayacağı, supranasyonal yapı içinde yer alan örgüt üyelerinin kararlara daha fazla uyma eğiliminde olacağı iddia edilmektedir (Arı, 2002: 166-177). Neticede liberal ve entegrasyon kaynaklı kuramlar/kuramcılar AB ve OGSP'nin gelişimine iyimser

yaklaşmakta, bu bağlamda siyasi ve askeri işbirliği sürecinin supranasyonal bir yapıya evrilebileceğine dikkat çekmektedirler.

SONUÇ

AB'nin OGSP kapsamında gerçekleştirdiği operasyonlar, askeri olmaktan ziyade sivil odaklı olduğu dikkat çekmektedir. Dahası 2009 öncesi bu operasyonların nitelik ve niceliklerine bakıldığında AB operasyonlarının BM ve NATO'ya yardımcı mahiyette veya tamamlayıcı bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Concordia, EUFOR Althea, EUPM, EUJUST Themis, EUBAM Rafah, Kosovo EULEX gibi operasyonları bu kategori içinde değerlendirmek mümkündür. Aynı durum 2009 sonrası da kısmen devam etmiş, ancak AB daha özerk ve bağımsız operasyonlar gerçekleştirme noktasında başarılı olmuştur. Özellikle EUBAM Libya, EUCAP Sahel-Nijer, EUAM, EUTM Mali, EUMAM-RCA, NAVFOR-MED Operation Sophia, EUCAP Nestor, EUAM-Ukrayna gibi operasyonlar sivil ölçekli operasyonlar olsa da AB güvenliğinin ön planda olduğu özerk operasyonlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası değişen uluslararası sistemin yapısı, çeşitlenen tehditler, asimetrikleşen savaş, salgın hastalıklar, göç ve mülteci sorunları kolektif güvenlik örgütlerin önemini arttırmış, sorunlara ve tehditlere karşı ortak hareket etme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda AB kendi ilerleme, genişleme ve derinleşme sürecinde tehditlere karşı kısmen başarılı sayılabilecek operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu operasyonların NATO'nun yürüttüğü operasyonlar ile kıyaslanması elbette mümkün olmayacaktır. Fakat NATO'ya ve BM'ye düşen sorumluluk paylaşımı, operasyonların devralınması, maddi olarak destek sağlanması, AB'yi kalıcı olarak barışa katkı sunabilecek bir pozisyona sokmuştur. Bu bağlamda AB, küresel olmasa da bölgesel anlamda güvenlik aktörü olma yolunda önemli mesafe kat ederek, uluslararası barışa katkıda bulunmuştur.

AB'nin ODGP kapsamında güç ve kapasite sorunu, İngiltere'nin Birlik'ten ayrılması, mevcut perspektif farklılıkları, ulus-devlet düzeyinde çıkar odaklarının farklı olması, kolektif bir şekilde ortak güvenlik ve savunma politikasının uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Bu noktada güç ve kapasite açısından eksikliğin giderilmesi, AB'ye küresel bir güvenlik aktörü olma yolunda önemli bir avantaj ve ivme kazandıracaktır. Bu minvalde AB'nin mevcut aday ülkelerin askeri, siyasi ve güç unsurlarını ön planda tutarak genişlemesi rasyonel bir tercih olarak değerlendirilebilir. Öyle ki Türkiye gibi güç ve kapasite bağlamında yeterli olan aday ülkeler ile bütünleşme, şüphesiz ki fiziki ve askeri kapasite bakımından AB'ye ODGP kapsamında fayda sağlayacak ve ODGP'nin uygulanmasına ivme

kazandıracaktır. Ayrıca uluslararası sistemin yapısı, iletişim kanallarının çeşitlenmesiyle, karar verme süreçlerinde bireyin etkisi artmış ve hükümetlerin/ulus-devletlerin bireyin/toplumun isteklerini göz önünde bulundurmayı elzem kılmıştır. Bu bağlamda AB kamuoyunun da desteklediği OGSP, AB'nin liberal ve supranasyonal yapısı göz önünde bulundurulduğunda bireyin ve toplumun baskısıyla ilerleyen süreçte daha özerk ve kapsamlı operasyonların yapılmasında etkili olacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akçay, E. Y. (2011). AB'nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 3(4), 117-131.
- Akgül A. S. & Dizdaroğlu, C. (2014). NATO-AB İlişkilerinde İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri. *Uluslararası İlişkiler* 10(40), 131-164.
- Arı, M. T. (2004). AB'de Demokratik Eksiklik Sorunu: Taslak Anayasal Antlaşma Çerçevesinde Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ve Avrupa Parlamentosu İlişkileri Örnek İncelemesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 2(1), 143-152.
- Arı, T. (2002). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ayhan, H. (2020). Fransa ve Aachen Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Ordusu Çabaları. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 12(23), 513.
- Bağcı, H. & Kardaş, Ş. (2003). Post-September 11 Impact: The Strategic Importance of Turkey Revisited. In *CEPS/IISS for the European Security Forum*. Brussels: Belgium.
- Baydarol, C. (2007), Maliye Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://www.ikv.org.tr/images/files/A5-tr.pdf> Erişim Tarihi: 23.12.2021.
- Blockmans, S. (2013). Differentiation in CFSP. *Egmont Institute Studia Diplomatica* 66(3), 53-68.
- Burchill, S. vd. (2019). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Çev.). Aslan, A. & Ağcan M. A. İstanbul: Küre Yayınları.
- Büyükbaş, H. (2006). Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 61(01), 37-66.
- CFSP Annual Report. (2009, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 and 2017). *EEAS*. Erişim Adresi: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquartershomepage/8427/cfsp-annual-reports_en Erişim Tarihi: 22.12.2020.

CFSP Annual Report. (2018). EEAS. Erişim Adresi: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10766-2018-INIT/en/pdf> Erişim Tarihi: 23.12.2020.

Cuyvers, A. (2017). The Road to European Integration. (Ed). Ugirashebuja E., Ruhangisa, J. E. vd. *East African Community Law*, Brill Nijhoff, 22-42.

Dedeoğlu, B. (2014). *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*. 3. Baskı. İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.

Delanty, G. (2013). *Avrupa'nın İcadı: Fikir, Kimlik, Gerçeklik*. 3. Baskı. (Çev.). İnaç, H. Ankara: Adres Yayınları.

Deutsch K. W. & Singer, J. D. (1964). Multipolar Power Systems and International Stability. *Cambridge University Press* 16(3), 390-406.

Efe, H. (2007). AB'İN Gelişen "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası" ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 9(3), 127-145.

European External Action Service. Erişim Adresi: <https://www.operationsofia.eu/about-us/>, Erişim Tarihi: 06.03.2021.

Galland A. B. & Williams N. (2019). How Militarily Willing and Able is the EU?. Operation Althea struggles in Bosnia and Herzegovina, *European Leadership Network Policy Brief*, 1-8.

Goldstein, W. (1992). Europe After Maastricht. *Council on Foreign Relations* 71(5), 117-132.

Gökbel, A. & Karakuş, A. (2019). AB Üyeliği Sonrası Bulgaristan'da Türk Azınlığa Dair Devam Eden Sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3(1), 56-78.

Gül, M. (2015). Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990'larda NATO'da Devamlılık ve Dönüşüm. *Akademik İncelemeler Dergisi* 10(1), 247-265.

Gürkaynak, M. (2011). Angela Merkel'in Çağrısı: AB İçin Ortak Bir Avrupa Ordusu. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi). 10-15 Eylül 2007 - Ankara, Bildiriler: Uluslararası İlişkiler 2, 807-820.

Hesapçioğlu, M. & Topsakal, C. (2007). Avrupa Birliği Sürecinde Eğitim ve Avrupa Vatandaşlığı. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 26(26), 73-93.

Hürsoy, S. (2005). Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası Kısacasında Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi* 1(1), 34-47.

Karabulut, B. (2011). Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi Akademik Bakış* 4(8), 69-93.

Karakuş, A. (2020). 2001 Makedonya İç Çatışmasında Savaş Hukuku İhlalleri. *International Social Sciences Studies Journal* 6(61), 1791-1802.

Kasım, K. (2002). NATO'ya ve ABD-AB İlişkilerine Etkisi Bakımından Ortak Avrupa Dış ve Güvenlik Politikası. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 1(2), 87-99.

Kocamaz, S. (2010). Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının Geleceği. *Ege Academic Review* 10(3), 951-980.

Matthijs, M. (2017). Europe After Brexit: A Less Perfect Union. *Foreign Affairs* 96(1), 85-95.

Oproiu, M. (2012). The European Union as a Conflict Manager: Perspectives after the Lisbon Treaty. *Studia Diplomatica* 65(4), 39-54.

Ortega M. (2001). The European Union, the Petersberg Missions and Intervention. *European Union Institute for Security Studies (EUISS)*, 101-120.

Özgen, C. (2016). Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında İlk Çatlak: Libya Krizi. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)* 6(15), 143-176.

Sanem, Ö. vd. (2010). NATO ve AB'nin Değişen Güvenlik Stratejilerinin Afganistan Örneğinde Değerlendirilmesi. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 10(9), 257-285.

Staden, A., Homan, K. vd. (2000). Towards a European Strategic Concept. *Clingendael Institute*, 21-26.

Spolaore, E. (2013). What Is European Integration Really About? A Political Guide for Economists. *The Journal of Economic Perspectives* 27(3), 125-144.

Şahin, B. (2008). *Liberal Demokrasinin Temelleri. Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*. Ankara: Orion Yayınları.

Tan, Ö. (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye Güvenlik ve Savunma İlişkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi* 2(4), 1-14.

Topal, E. (2008). Lizbon Anlaşması ile Avrupa Birliği'nde Yasama Niteliğindeki İşlemler ve Yasa Yapım Süreçlerine Getirilecek Değişikliklere Genel Bir Bakış. *Yasama Dergisi* 9, 18-35.

The Guardian. (2003, 01 24). Anger at Rumsfeld Attack on 'Old Europe'.
Erişim Adresi:
<https://www.theguardian.com/world/2003/jan/24/germany.france> Erişim
Tarihi: 07.03.2021.

Yılmaz, E. S. & Uğurlu, Y. (2013). Bölgesel Güç Olarak Avrupa Birliği ve Dış
Politika. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 12(2), 81-104.

Yiğittepe, L. (2017). Avrupa Birliği'nde Güvenlik Arayışları. *Uluslararası
Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 4(7), 12-27.

Zhussipbek, G. (2009). Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Tanımı
ve Düşünsel Arka Planı, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi* 5(19), 71-88.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Avrupa'da kolektif güvenlik arayışları, milattan önceki
dönemlere kadar dayandırılmaktadır. Ancak ulus-üstü bir yapılanma özelinde
kolektif güvenlik anlayışının gelişimi II. Dünya Savaşı'nın sonu itibarıyla
başlamaktadır. Savaş sırasında karşıt cephe ve ittifaklar içinde olan devletler,
savaş sonrası kalkınma ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için işbirliği ve barış
içinde bir arada yaşamayı zorunlu görmüşlerdir. Bu bağlamda taraflar arasındaki
kronik sorunlar (gümrük sınırlamaları ve tarifeleri, Alsas-Loren sorunu, güvenlik
ikilemi vs.) uzlaşma ve örgütlenme yolu ile çözülmeye/uzlaşmaya çalışılmıştır. Ancak
savaş sonu değişen uluslararası sistemin yapısı gereği Avrupa devletleri arasında
bazı cepheleşme ve mevzilenmeleri de ortaya çıkarmış, işbirliği ve uzlaşma
noktasında bazı engellere neden olmuştur. Özellikle savaş sonrası iki kutuplu
dünya sistemi doğu ve batı ayrımını keskinleştirmiş, Batı ve Doğu Avrupa ülkeleri
arasında ahenkli bir sürecin başlatılmasını aksatmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen
özellikle Batı Avrupa ülkeleri arasında kalkınma, ekonomi, askeri ve siyasi
alanlarda başarılı adımlar atılmıştır. ABD, Batı Avrupa devletlerinin kalkınmalarına
ve güvenlik oluşumlarına Marshall Planı (1947-48) ile destek sağlamış, Avrupa'nın
ekonomik anlamda kalkınmasına yardım etmek ve yardımların işleyişini ve
uygulanmasını hızlandırmak amacıyla OEEC'nin (Avrupa Ekonomik İşbirliği
Organizasyonu) kurulmasını desteklemiştir. Bu bağlamda Batı Avrupa devletleri
arasında işbirliği ve iyi ilişkilerin tesisi için uygun bir konjonktür ortaya çıkmıştır.
Daha sonra ekonomik alanda başlayan bu işbirliği süreci siyasi ve askeri alanlara
da sıçramış, Fransa, İngiltere, Hollanda, Belçika, Lüksemburg' un girişimiyle
kolektif güvenlik anlayışını geliştirecek BAB (Batı Avrupa Birliği) 1948 Brüksel
Antlaşması ile kurulmuştur. BAB'a 1955 yılında Almanya ve İtalya da katılmıştır.
Ancak Soğuk Savaş sonuna kadar BAB, Avrupa inisiyatifinde bir güvenlik anlayışını
geliştirememiş ve NATO'nun gölgesinde kalmıştır. Avrupa'da kolektif bir güvenlik
anlayışının gelişimi, BAB'ın AB'ye entegre edilmesi, kurumsallaştırılması ve
işlevselleştirilmesi Soğuk Savaş sonrası döneme tekabül etmektedir. Özellikle iki
kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan güç boşlukları sonrasında
bölgesel iç çatışmaların başlaması, AB'nin küresel aktör olma hedefi, güvenlik
bağlamında bir dizi iyileştirmeyi ve düzenlemeyi zaruri hale getirmiştir. Bu
bağlamda AT üyesi ülkeler, Maastricht Antlaşması (7 Şubat 1992) ile Topluluğun
yapısına ilişkin ekonomik ve parasal birlik, ODGP (ortak dış ve güvenlik politikası),

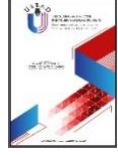
Adli (hukuk) ve iç işlerinde birlik sağlamada başarılı adımlar atmış, AB güvenliği için gerekli düzenlemeler ve kurumsallaştırılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede AB askeri, sivil ve kriz yönetimi operasyonları için gerekli olan askeri kapasite ve yeteneklerini inşa etmek için bir dizi atılımlarda bulunmuştur. Özellikle Petersberg görevlerinin belirlenmesi ile BAB'ın misyonu netleştirilmiş, Feira, Köln, Helsinki ve Nice Zirveleri ile BAB'ın artık AB ile entegrasyonu tamamlanmıştır. Bu süreç içinde AB, EUROCORPS, EUROPOL, ASA, RRF gibi Avrupa ordusunu çağrıştıran oluşumlar ile operasyon yapmaya muktedir olmuştur. Daha sonra, Aralık 2003 Güvenlik Strateji Belgesi ile AB, tehditler ile mücadele etmek, komşu coğrafyalarda sınır güvenliğini sağlamak, çok taraflılığa dayalı bir uluslararası düzen inşasına katkıda bulunmak ve sivil yeteneklerin geliştirmek amaçlarını kabul etmiş ve bu tehditleri kritik ve küresel sorunlar şeklinde bir tanımlama yoluna gitmiştir. Kritik ve küresel sorunlar arasında yapılan bu ayrımı, AB'nin küresel bir güvenlik aktörü olma amaçlarının bir tezahürü olarak kabul etmek mümkündür. Ancak küresel güvenlik aktör olma yolunda AB'nin Brexit, ulus-devletlerin potansiyel çıkar odaklarında farklılık, Atlantikçi ve Avrupacı olarak cepheleşme, üye devletlerin anayasal sınırları, askeri kapasite gibi engeller ile karşılaştığı görülmektedir. Bu engellere rağmen AB, 2009 sonrası NATO ve BM'yi tamamlayıcı bir nitelikte de olsa 2014 yılına kadar OGSP kapsamında 16 operasyon gerçekleştirmeyi başarmıştır. AB içinde Atlantikçi ve Avrupacı olarak tanımlanan gruplar arasında NATO'ya bağlı mı yoksa bağımsız mı tartışması hala devam etse de AB'nin ekonomik bağlamda küresel bir aktör olması, OGSP bağlamında gerçekleştirdiği operasyonlara bir kolaylık sağladığı görülmektedir. Ancak AB'nin temel hedeflerinden biri haline gelen küresel güvenlik aktörü kavramına ve geleceğine dair net bir varsayımda bulunmak zor görünmektedir. Bu minvalde uluslararası ilişkiler kuramları temelinde bir varsayımda bulunmak daha doğru olacaktır. Nitekim realist kuramcılara göre; AB üyesi ülkelerin kendi çıkarlarının ulus-üstü yapıların çıkarlarından daha önce gelmesi, Avusturya, İsveç, Finlandiya 1995 yılında AB'ye tam üye olmasına rağmen, BAB'a üye olmak istememesi, Atlantikçi ve Avrupacı cepheleşmesi, ODGP'yi gerçekleştirme ve kolektif bir güvenlik anlayışını geliştirme noktasında engel olmaya devam edecektir. Liberalizm temelli entegrasyon/fonksiyonalizm özelinde çalışma yapan kuramcılara göre ise: AB'nin ekonomik bağlamda başlayan bütünleşmesinin, siyasi ve güvenlik alanlarına sıçrayacağı ve AB'nin küresel aktör olma yolunda ilerleyeceği şeklindedir. Aynı zamanda bu kuramcılar, 20'nin üzerinde operasyon gerçekleştirmesini OGSP'nin gelişimi özelinde başarılı bulmaktadırlar. Ezcümle AB, kendi ilerleme, genişleme ve derinleşme sürecinde gerçekleştirdiği başarılı operasyonlar ile bölgesel anlamda barışa ve güvenliğe katkıda bulunmuştur. Ancak, AB özerk ve bağımsız operasyon gerçekleştirme noktasında hala askeri ve fiziki kapasite noktasında sorunlar yaşamaya devam etmektedir. Bu nedenle AB'nin OGSP kapsamında gerçekleştirdiği operasyonlar sivil bir misyona sahipken, NATO ve BM'yi tamamlayıcı niteliktedir. AB, küresel olmasa dahi bölgesel anlamda güvenlik aktörü olma yolunda önemli mesafe kat etmiş, küresel barışa katkıda bulunmuştur.

EXTENDED ABSTRACT: The search for a collective security approach in Europe can be traced back to the period before Christ. However, the development of a supranational collective security approach has started at the end of the II. World War, the countries involved in different war parties and created different alliances, have deemed it necessary to live together in cooperation and peace to meet their development and security needs. In this regard, it has been tried to resolve/mediate the chronic problems between the parties (customs limitations and tariffs, Alsace-Lorraine problem, etc.) through consensus and organization. However, resulting from the international system structure, which has changed after the war, has created some front-taking and siding between the European countries and caused some obstacles in cooperation and consensus processes. The dipolar world system, especially after the war, has sharpened the West and East European countries' borders and hindered a harmonious process between the countries. Despite these obstacles, successful steps have been taken between the European countries concerning development, economy, military and politics. The USA has contributed to the development and security organizations of Western European countries with the Marshall Plan (1947-48) and to help the economic development of Europe and expedite the help. Their applications, the establishment of OEEC (Organization for European Economic Cooperation), has been supported. In this regard, an appropriate conjecture suitable for cooperation and good relations between the Western European countries has been created. Afterward, this cooperation which started in the field of economics has also been transferred to the political and military fields and WEU (Western European Union), which would create a collective security approach, has been founded in 1948 with the Brussels Agreement with the initiatives of France, England, Netherlands, Belgium, and Luxembourg. Germany and Italy joined WEU in the year of 1955. However, until the end of the Cold War, WEU could not create a security approach based on the initiatives of Europe and has been overshadowed by NATO. Development of a collective security approach in Europe, integration of WEU to EU, institutionalizing and functionalizing it coincides with the Cold War period. Especially the power vacuums created with the disappearance of the dipolar world system and the appearance of localized civil wars, the EU's ambition to become a global actor has made it necessary to apply a set of improvements and regulations. In this regard, member countries of the EEC have made successful improvements to create harmony in Legal (judiciary), and internal affairs via CFSP (Common Foreign and Security Policies) and economic and currency unification within the Union by signing Maastricht Treaty (February 7, 1992), necessary institutionalizing and regulating affairs have started. Furthermore, to develop its capacity and abilities necessary to manage military, civilian and crisis operations, the EU has made certain innovations. Especially by designating the Petersburg missions, the mission of WEU has been clarified; with the Summits of Feira, Cologne, Helsinki and Nice, WEU's integration to EU has been completed. During this period, the EU has acquired the strength to conduct operations with organizations resembling the European army such as EUROCORPS, EUROPOL, EDA (European Defence Agency), RRF. Afterward, the EU accepted The Security Strategies Document in December

2003 to deal with threats, ensure border security in neighbouring geographies, contribute to establishing an international order based on mutualism, and increase its civil capabilities and pursued to identify these problems as critical and global problems. It is possible to regard the distinction made between the critical and global problems as a reflection of the EU's ambitions of becoming a global security actor. However, in its ambition to become a global security actor, it can be observed that the EU has encountered problems such as Brexit, the difference between the potential interests of nation-states, taking sides for Atlanticism and Europeanism, constitutional borders of the member states. Despite these obstacles, the EU has managed to conduct 16 operations in 2014 within the scope of CFSP, in a nature complementary to NATO and the UN. Even though the discussion about whether the groups in the EU defined as Atlanticists and Europeanists connected to NATO or not continues, the fact that the EU is a global actor in an economic framework, contributes to its operations conducted within the scope of CFSP. However, it is hard to make a hypothesis regarding the concept of global security actor, which has become one of the main goals of the EU and its future. In this regard, it would be much healthier to assume based on international relations theories. Thus, according to realist theorists, the facts that the ambitions of the member states of EU are prioritized over ambitions of the supra-national structures, that even though Austria, Sweden and Finland are full members of the EU since 1995, these countries do not aspire to join WEU, that taking sides as Atlanticists and Europeanists, will continue to prove obstacles in actualizing the CFSP and developing a collective security approach. According to the theorists who are conducting research based on integration/functionality within the scope of Liberalism: Europe's unification which started in the field of economics, will spread through political and security fields, and the EU will continue with its ambition of becoming a global security actor. At the same time, these theorists consider that more than 20 operations have been conducted, which is a success within the scope of CFSP. In brief, the EU, with the successful operations during its progression and accumulation process, has contributed to security and peace in a regional setting. However, in regards to conducting independent and separate operations, the EU is having problems both in military and physical capacity. Therefore, the EU's operations within the scope of CFSP are civilian nature and are complementary to NATO and the UN. Even though not globally, the EU has covered great distances in becoming a regional security actor and has contributed to global peace.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3,
Year 3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

VİRAL PAZARLAMA ARACI OLARAK YOUTUBE VE DESTİNASYON İMAJINA ETKİSİ: İRLANDA-DUBLİN ÖRNEĞİ

EFFECT ON YOUTUBE AND DESTINATION IMAGE AS VIRAL
MARKETING TOOL: THE CASE OF IRELAND-DUBLIN

Gülçin ÖZBAY

Dr. Öğretim Üyesi,
Sakarya Uygulamalı Bilimler
Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
Gastronomi ve Mutfak Sanatları,
Sakarya/Türkiye.
Asst. Prof., Sakarya University of Applied
Sciences,
Faculty of Tourism, Gastronomy and
Culinary Arts, Sakarya/Turkey.
gozbay@subu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5647-7137

Ayça ÇEKİN

Yüksek Lisans Mezunu,
Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi,
Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği,
Sakarya/Türkiye.
Graduated Student of Master, Sakarya
University of Applied Sciences,
Faculty of Tourism, Tourism
Management, Sakarya/Turkey.
aycacekin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1434-0781

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.876863

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 08.02.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Özbay, G. & Çekin, A. (2021). Viral Pazarlama Aracı Olarak Youtube ve Destinasyon İmajına Etkisi: İrlanda-Dublin Örneği. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 583-605.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Geçmişten günümüze iletişim teknolojileri her geçen gün katlanarak büyüme göstermektedir. Bu büyümeyle birlikte gelişen sosyal medya araçları, iletişim teknolojilerinin geldiği son noktayı gösterir durumdadır. İnsanlar sosyal medya platformlarını bir iletişim aracı olarak benimsemiş olup yaşam akışlarını bu platformlar ile şekillendirmektedirler. Bununla birlikte de viral pazarlama kavramı ortaya çıkmıştır. Viral pazarlama diğer pazarlama araçlarına istinaden daha az maliyetli olmakla birlikte daha geniş kitlelere ulaşılmasını sağlamaktadır. Günümüzde viral pazarlama destinasyonlar, işletmeler ve markalar için en iyi pazarlama aracı olarak görülmekte ve kullanılmaktadır. Bu çalışmada da viral pazarlama araçlarından biri olan YouTube platformu kullanılmıştır. YouTube üzerinden Dublin şehri ile ilgili çekilmiş olan 19 adet vlog izlenmiştir. Elde edilen bilgiler MAXQDA programı yardımıyla analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Viral Pazarlama, Destinasyon İmajı, Youtube, Dublin

Abstract: Communication technologies from the past to the present are growing exponentially every day. Social media tools that are developing with this growth show the end point where communication technologies have come. People have adopted social media platforms as a means of communication and shape all life flows with these platforms. Viral marketing has emerged with these lives taking shape. Although Viral marketing is less expensive than other marketing tools, it allows you to reach a wider audience. Currently, viral marketing has become the most important marketing tool used for marketing destinations, businesses and brands. In this study, vlogs of the city of Dublin published on YouTube channel, one of the viral marketing directors, were examined. A total of 19 videos were monitored in the study and analyses of the data were made using the MAXQDA program.

Keywords: Viral Marketing, Destination Image, YouTube, Dublin

GİRİŞ

Önceden görme, deneyimleme şansı bulunmayan turistik ürün değerlendirme ve seçiminde başvurulan bilgi kaynakları arasında arkadaş, akraba gibi tanıdıkların deneyim ve düşüncelerinin yanı sıra online platformlardaki paylaşımların da önemi giderek artmaktadır. İnternetin insan hayatındaki yeri ve kullanım düzeyiyle ilişkili olarak işletmelerin bu durumu görmezden gelmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu durum işletmelerin olduğu kadar destinasyonların da pazarlama stratejilerinde değişim yaşanmasına neden olmuştur.

Mevcut sosyal ağlardan yararlanma stratejilerinin oluşturulması, bir kampanyayı hızlı bir şekilde yaymak ve sürdürülebilir hale getirmek için politik kampanyacılar ve ürün pazarlama yöneticileri arasında artan bir ilgi alanı haline gelmiştir. Bu duruma istinaden, viral pazarlama (VM) yeni bir pazarlama stratejisi ve büyük bir kitleye çok hızlı ulaşabilen potansiyel

müşterilerle iletişim yolu olarak benimsenmektedir (Bhattacharya vd., 2019: 478). Tüketici profil hedefi, olumlu ve olumsuz ağızdan ağıza iletişim yorumlarıyla ortak beğeni ve ilgiye sahip tüketicilere ulaşmak istenmektedir. Viral pazarlama bir mesajı çok sayıda insana gönderme imkanı sağlamaktadır (Akar, 2009: 127). Viral pazarlama, ağızdan ağıza iletişimin elektronik şekli olarak ortaya çıkmıştır ve haber, bilgi ya da eğlencenin başka bir kişiye aktarımını içermektedir (Taş ve diğerleri, 2019: 2015). 'Ağızdan ağıza' (WOM) terimi, tüketiciler arasında ürünler ve hizmetler hakkındaki iletişim akışını ifade etmektedir. Bir ürün veya hizmetin tüketici değerlendirmeleri ve görüşleri zaman içerisinde yaygınlaşmış ve WOM bugün tüketicilerin tutumlarını ve satın alma davranışlarını şekillendirmede daha da önemli bir role sahip olmuştur (Wu, 2017: 20). Viral pazarlama terimi, tüketicilerin başlangıçta pazarlamacılar tarafından ağızdan ağıza (WOM) davranışları teşvik etmek ve bunlardan yararlanmak için kasıtlı olarak gönderdikleri pazarlama ile ilgili bilgileri karşılıklı olarak paylaştıkları ve yaydıkları kişi olarak nitelendirilmiştir (Hinz vd., 2011: 55). Mevcut reklamcılık yöntemleriyle çok sayıda kullanıcıya doğrudan yayın yapmak yerine, viral pazarlama sınırlı sayıda başlangıç kullanıcıyı (teşvikler sağlayarak) hedeflemekte ve arkadaşlar, aileler ve iş arkadaşları gibi sosyal ilişkilerini ve ürün bilincini bireyler arasında daha da yaygınlaştırmak için kullanılmaktadır (Long ve Wong, 2014: 1).

Çalışmada öncelikle viral pazarlama kavramı açıklanmış, avantaj ve dezavantajlarından bahsedilerek YouTube hakkında bilgi verilmiştir. Destinasyon imajı ve tanıtımında viral pazarlama ve YouTube'un yeri ile ilgili bilgi aktarıldıktan sonra uygulama kısmında YouTube üzerinden paylaşılan Dublin'e ait video paylaşımları incelenmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Viral Pazarlama

Viral pazarlama, bireylerin bir pazarlama mesajını başkalarına aktarmaya teşvik eden herhangi bir stratejiyi açıklamaktadır (Wilson, 2000). İzinli pazarlama olarak da adlandırılan viral pazarlama, internet tarafından sağlanan bağlantılardan yararlanmak için ortaya çıkan ticari bir pazarlama şeklidir (Smith, 2011: 4).

Çevrimiçi sosyal ağlar, insanları (potansiyel tüketicileri) hiç olmadığı kadar bağlantılı hale getirmektedir. Sadece birkaç eylemle, tüketiciler ürünlerini ve markalarının görüşlerini anında iletebilirler. Sosyal ağların nüfuzlarının binlerce paydaşı bulunmaktadır ve ağızdan ağıza gelişen süreç, bir marka hakkında olumlu veya olumsuz bir bilgi dizisi oluşturabilir

(Robles vd., 2019: 2). Tüketiciler TV veya gazete reklamları gibi geleneksel reklam biçimlerine karşı artan bir şekilde direnç gösterdikçe, pazarlamacılar viral pazarlama da dahil olmak üzere alternatif stratejilere yönelmiştir (Leskovec vd., 2008: 1). Instagram, YouTube, facebook, twitter ve benzeri bir işletim sistemi gibi sosyal ağ siteleri ile viral pazarlama kullanımı entegre durumdadır. Bazı sağlayıcılar, sattıkları ürün/hizmet hakkında birtakım bilgileri yaymak için bilgi teknolojilerini içeren pazarlama stratejileriyle herhangi bir ürün veya hizmetin reklamını yapabilir duruma gelmiştir (Fadil, 2014: 259). Birçok pazarda, müşteriler akranlarının görüşlerinden büyük ölçüde etkilenir. Viral pazarlama, öncelikle pazardaki en güçlü etkiye sahip olanlara pazarlama yaparak bir ürünü ucuz bir şekilde tanıtmak için bu durumdan yararlanmaktadır (Richardson ve Domingos, 2002: 2). Viral pazarlamayı geleneksel pazarlamadan farklı kılan temel özellikler oldukça düşük maliyetlerle oluşturulabilmesi, yüksek güvenilirlik boyutu, uygun tüketicileri daha etkin bir şekilde hedefleyebilmesidir. Bunlara ek olarak internet ve sosyal medya ile birlikte insanların ağları genişlemiş ve gerçek hayatta ulaşabileceğinden çok daha fazla kişiye ulaşılacak noktaya gelmiştir (Taş, 2019: 11). Dobelev ve diğerlerine göre (2007: 291), viral pazarlamanın etkili olabilmesi için sürpriz unsuru içermesi gerekmektedir. Bununla birlikte, mesaj başarısını garanti etmek için tek başına sürpriz yeterli olmamakta, diğer duygularla birleştirilmesi gerekmektedir. Viral pazarlamanın ilgi çekici olabilmesi için aşağıda sıralanan kriterleri yerine getirmelidir (Dobelev vd., 2005: 146):

1. Eğlenceli veya merak uyandırıcı nitelikte olması
2. Kullanımı kolay veya kolay görülebilen bir ürün olması
3. Doğru hedeflendirilmiş olması
4. Güvenilir bir kaynak ile ilişkilendirilmiş olması
5. Teknoloji ile bağlantılı olması

İnternetin gelişimiyle, resimler, melodiler ve videolar gibi dijital içerikler son derece kolay bir şekilde paylaşılır hale gelmiştir. Bu içeriklerin bazıları gerçekten çok hızlı ve kitlesel olarak paylaşılmakta ve sosyal ağlar aracılığıyla yayılmaları pandemik bir hastalığın yayılmasına benzemektedir. Bu nedenle kitlesel olarak yayılan içerikler daha sonra viral olarak adlandırılmaktadır (Kvasnicka, 2014: 335). Viral video reklamcılığı, bir kitleyi içerik boyunca başkalarını ikna etmek için interneti kullanan tanımlanmış bir spondordan kaynaklanan provokatif

içeriğin ücretsiz eş düzeyli iletişimi olarak tanımlanmaktadır (Quesenberry ve Coolson, 2019: 2).

Quesenberry ve Coolson (2019: 2), viral video reklamlarını karar verme süreci perspektifinden test etmiş ve yaratıcı unsurların sosyal medya konuşmasını karıştırmada en fazla etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Yazarlar, marka içeriğinin bir sosyal ağ sitesinde paylaşıldığında konuşmaya değer olması gerektiğini aktarmıştır.

Viral pazarlama, hem tüketici açısından hem de firmalar açısından avantaj sağlamaktadır. Tüketiciler açısından değerli bilgi, ücretsiz ve iskontolu ürünler elde etme şansı yaratmaktadır. Firmalar açısından ise sanal arenada dolaşma, markalarını geliştirme ve popülerlik kazanmanın en kolay yolu olarak nitelendirilmektedir (Argan ve Argan, 2006: 244). Viral pazarlama tekniklerini kullanan kurumlar birçok avantaja sahip olmaktadır. Bu avantajlardan ilki, teknik dijital ortam tabanlı olduğundan ucuz, hızlı ve kolay şekilde hedef kitleye ulaşmasıdır. Bir diğer avantaj ise hedef kitlenin dışındaki kişilere de ulaşarak hem marka bilinirliğine katkı sağlaması, hem de potansiyel yeni müşterilere ulaşma şansının ortaya çıkmasıdır (Karayel ve Güler, 2017: 385). Viral iletişim aynı zamanda daha samimi ve kişiselleştirilmiş bir mesaj dağıtım aracıyla pazarlamacıya daha yüksek derecede yaratıcı lisans vermektedir. Böylece ulaşılması zor tüketiciye ulaşma olasılığını arttırmaktadır (Bampo vd., 2008: 274). Tablo 1’de görüldüğü üzere viral pazarlama, finansal, yayılım hızı, iletişim ve kitleye ulaşım konularında çeşitli avantajlar sağlamaktadır.

Kategori	Yarar
Finansal	- Ucuz
Yayılım Hızı	- Kısa süre içerisinde kitlelere ulaşım - Çabuk, hızlı yayılım - Adaptasyon hızının artması - Hızla büyümek
Eşleşme Yönetimi ile İletişim (Arkadaş arkadaşına yayılım)	- Gönderici tarafından gönüllü iletim
Kitleye Ulaşım	- Daha etkili hedefleme - Sosyal bağlarla çeşitli kitlelere erişim

Tablo 1: Viral Pazarlamanın Avantajları

Viral pazarlamanın avantajlarının yanı sıra hem tüketiciler hem de işletmeler için dezavantajları bulunmaktadır. İşletmeler açısından dezavantajı telif hakkı olarak belirtilmektedir. İşletmelerin kampanyaları, marka isimleri ve logoları kolaylıkla rakip işletmeler tarafından kopyalanabilmektedir. Tüketici açısından bakıldığında da ürünleri tanıma

sırasında dokunma, elle inceleme imkanının olmaması dikkat çekmektedir (Alan vd., 2018: 496).

Tüketicilere iletilecek olan mesajın deformasyona uğratılarak olumsuz bir marka imajı yaratma olasılığı vardır (Kwiatkowska, 2009: 1053-1054). Üreticiler, tüketicilerin paylaşımlarının sadece olumlu olabileceğini düşünseler de bu varsayım gerçekçi olarak nitelendirilmemektedir. Tüketiciler, beğenmedikleri hizmetler de negatif geri bildirimler de bulunmakta ve negatif geri bildirimler ağızdan ağıza iletişimde daha hızlı bir şekilde kartopuna dönüşebilmektedir (Akar, 2009: 129).

Mobil viral pazarlama, internet üzerinden yapılan pazarlamaya benzemektedir. Dağıtımı, müşterilerin, reklam verenin içeriğini (mobil viral içerik olarak bilinir) SMS yolu ile yakın çevrelerinde bulunan potansiyel müşterilerle paylaşmasına ve bu kişileri içeriği yaymaları konusunda teşvikine dayalıdır (Şenyuva, 2009: 7). İşletmeler pazarlama iletişimi kurarak satışlarını arttırmayı hedeflemektedirler. Bu pazarlama iletişiminin bir kısmı işletmeler tarafından sağlanırken önemli bir kısmı da tüketiciler tarafından kendi aralarında gerçekleştirilmektedir. Mobil iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle mobil telefonlar üzerinden Facebook, Google, Whatsapp, Instagram, YouTube ve LinkedIn gibi sosyal ağlar üzerinden kurulan iletişim ve paylaşılan bilgiler, işletmenin bütünleşik pazarlama iletişimi çerçevesinde pazarlama faaliyetlerinin desteklediği alanlar haline gelmiş ve mobil viral pazarlama stratejisi geliştirilmiştir (Barutçu, 2011: 6). Mobil pazarlama, bugün pazarlamacıların en büyük sorunlarıyla mücadele etme potansiyeline sahiptir. Pazarlama aracı itme, çekme ve viral stratejiler olmak üzere üç temel pazarlama stratejisi sunmaktadır. Zorlayıcı stratejilerde pazarlamacılar, içeriği dağıtmak veya iletmek için tüketicilere hitap eder. Çekme stratejilerinde tüketiciler açıkça pazarlamacılarından içerik istemektedir. Viral stratejilerde tüketiciler arasında bilgi alışverişi gerçekleşmektedir. İkinci strateji mobil ağızdan ağıza (WOM) veya mobil viral pazarlama olarak bilinmektedir (Palka vd., 2009: 172).

Youtube

YouTube 2005 yılında kurulmuş ve dünyanın en popüler video sitesi haline gelmiştir. İnsanların dünya genelinde video içeriğiyle etkileşime girmesi için bir forum sağlayan YouTube, içerik oluşturucuları için bir dağıtım görevi üstlenmektedir (Davidson vd., 2010: 293).

YouTube, video içeriği oluşturmak, paylaşmak ve keşfetmek için dünyanın en büyük platformudur. YouTube önerileri, bir milyardan fazla

kullanıcının sürekli büyüyen bir video topluluğundan kişiselleştirilmiş içeriği keşfetmesine yardımcı olmaktan sorumludur (Covington vd., 2016: 191). Kullanıcılar, yükledikleri videoları içeriklerini en iyi açıklayan anahtar kelimelerle veya kelime öbekleriyle 'etiketleyebilir' ve bu etiketler YouTube tarafından kullanıcılara alakalı videoların bir listesini sağlamak için kullanılır (Gill vd., 2007: 17). Youtube'da en çok beğenilen ve sevilen videolar YouTube algoritmasıyla trendlere dönüşür ve kullanıcılara ilgilenebilecekleri videolar sunulur (Erol, 2020: 165).

Youtube reklam ve pazarlama birimleri gibi birimlerin de dikkatini çekerek reklam alanına yeni soluk kazandırmıştır. Youtube'da içerik oluşturarak etkili olan kişilerin etki ve satın alma güçlerinin yüksek olması takipçiler üzerinde güven yaratarak satın alma üzerinde başarılı bir pazarlama türü haline gelmiştir (Alişarlı ve Eken: 164).

Destinasyon İmajı

Bir turistik tesis, bir köy, bölge, ülke, birkaç ülke grubu, hatta bir kıta turistik destinasyon olarak tanımlanabilmektedir. Destinasyon imajı belli bir turist pazarının destinasyon hakkında algılamış olduğu imajdır (Kılıç ve Akyurt, 2011: 212). Destinasyon imajı turistlerin seçim sürecinde değil, karar verme davranışı sonrasında da etkilidir. Yakın çevre, akraba, eş, dost ve tanıdıkların destinasyon ile ilgili yorumları bir destinasyonun tatil yeri olarak seçilmesinde büyük bir öneme sahiptir. Turistler sosyal çevrelerinden gelen bilgilere daha çok güvenmekte ve dikkate almaktadırlar (Sevim vd., 2013: 116).

Turizm endüstrisinin giderek artan rekabet yapısından dolayı, turistik bölgelerin etkili plan ve stratejiler geliştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Bölgelerin çoğunlukla imajları üzerine yoğunlaşmaktadır (İlban vd., 2008: 107). Destinasyon imajı, turistlerin o destinasyonu tercih etmesinde ya da etmemesinde etkili bir faktördür. Bireyin bir yer ya da destinasyon hakkında sahip olduğu inançlar, düşünceler ve izlenimler grubudur (Pekyaman, 2008: 32). Pazarda oluşan rekabet ortamı destinasyon pazarlama uygulamalarını, destinasyonun farklılaştırmasını oluşturmak amacıyla markalaşma faaliyetlerine yöneltmiştir. Meydana gelen destinasyon marka kimliğinin pazarda yer bulması için çeşitli çabalarda bulunmuşlardır. Bu çabaların sonucu olarak destinasyonların tüketici gözündeki imajı ve kişiliğini oluşturduğu ifade edilmektedir (Adan, 2015: 6607). Algılanan destinasyon imajını belirleyen boyutlar ve nitelikleri Tablo 2'de görülmektedir.

Doğal Kaynaklar <ul style="list-style-type: none">Hava Koşulları (nem, yağış, sıcaklık)PlajDoğal rezervler (Göller, dağlar, çöller, vb.)Flora ve faunanın çeşitliliği ve benzersizliği	Genel Altyapı <ul style="list-style-type: none">Yolların, havaalanlarının ve limanlarının kalitesi ve geliştirilmesiÖzel ve toplu taşıma imkanlarıSağlık hizmetlerinin geliştirilmesiTicari gelişim	Turist Altyapısı <ul style="list-style-type: none">Konaklama hizmetleriRestoranlarBar ve kulüplerTurist bilgi ağıTurizm merkezleri
Turistik Eğlence ve Rekreasyon <ul style="list-style-type: none">LunaparkEğlence ve spor aktiviteleriSu parklarıMacera aktiviteleriGece hayatıAlışverişHayvanat bahçeleri	Kültür, Tarih ve Sanat <ul style="list-style-type: none">Müzeler, tarihi binalar, anıtlarFestival, konserlerEl sanatıGastronomiDinGelenekler ve yaşam biçimleri	Politik ve Ekonomik Etkiler <ul style="list-style-type: none">Siyasi istikrarSiyasi eğilimlerEkonomik kalkınmaGüvenlikSuç oranları ve terör saldırılarıFiyatlar
Doğal Çevre <ul style="list-style-type: none">Şehirlerin manzara çekiciliğiTemizlikKalabalıkHava ve gürültü kirliliğiTrafik sıkışıklığı	Sosyal Çevre <ul style="list-style-type: none">Misafirperverlik ve samimiyetYoksullukYaşam kalitesiDil engelleri	Mekan Atmosferi <ul style="list-style-type: none">LüksModaMistikRahatlatıcıEğlenceliÇekici

Tablo 2: Algılanan Destinasyon İmajını Belirleyen Boyutlar ve Nitelikleri

Çok sayıda araştırmacı, destinasyon imajının temelde uyarıcı faktörler ve kişisel faktörler olarak iki ana kuvvetten kaynaklandığını veya oluştuğunu kabul etmektedir (Şekil 1). Birincisi, dış uyaran ve fiziksel nesneden ve önceki deneyimlerden kaynaklanırlardır. Kişisel faktörler ise algılayıcının sosyal ve psikolojik özellikleridir (Baloglu ve McCleary, 1999: 870). Bazı araştırmacılar, siyasi ideolojiyi destinasyon imajı ve davranışsal niyetleri etkileyebilecek bir psikografik faktör olarak nitelendirmektedir (Severt ve Hahm, 2020: 2).

Şekil 1: Destinasyon İmajı Oluşumunun Genel Çerçevesi

Destinasyon imajının oluşumuna yönelik araştırmacılar tarafından farklı unsurların rol oynadığı belirlense de genel anlamda bilgi kaynakları, turist davranışları ve algılamaları unsurlarının destinasyon imajı oluşumunda ortak noktalar olduğu görülmektedir (Yıldırım vd., 2017: 499).

METODOLOJİ

Araştırma Evreni ve Örneklemi

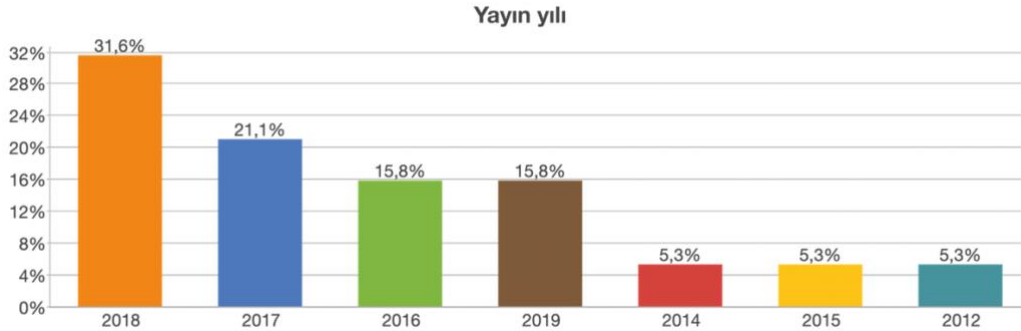
Araştırmanın evrenini Youtube'da bulunan Dublin vlogları (Video Blog) oluşturmaktadır. Bu konuda oluşturulmuş birçok dilde vlog bulunmaktadır. Tüm dillerin analiz edilmesinin oluşturacağı zorluklardan dolayı araştırma örnekleme oluşturulmaya karar verilmiştir. Bu nedenle araştırmanın örneklemini yalnızca İngilizce ve Türkçe anlatıma sahip vloglar oluşturmaktadır. Çalışma örnekleminin Dublin şehrine ait videolardan oluşmasının sebebi son yıllarda Dublin'e olan ilginin gittikçe artıyo olmasıdır. Dublin son yıllarda gelişmekte olan ülkeler konumundadır. Google, Youtube, LinkedIn ve Twitter gibi büyük şirketlerin Avrupa merkezlerini Dublin'de açmaları şehrin yapısına olumlu yönde etki etmiştir. Özellikle eğitim alanında yabancı öğrencilere tanınan haklar şehrin ve ülkenin değerini arttırmaktadır. Türk öğrencilerin dil öğrenme konusunda odak noktası haline gelen Dublin uzun süreli eğitimlerde öğrencilere çalışma olanağı sunmaktadır. Ülkeye gelmeden önce turistik araştırma yapmak isteyen Türk öğrenciler adına YouTube üzerinde Türkçe video sayısı yok denilecek kadar az olması sebebiyle bu çalışmada Dublin şehri baz alınmıştır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak son yıllarda kullanım düzeyi artan ve viral pazarlama alanında büyük öneme sahip olan YouTube platformu tercih edilmiştir. Çalışmanın verileri 2020 yılının ocak ayında yapılmış olup yalnızca o güne kadar yayınlanan videolar incelenmiştir. Belirlenen örnekleme istinaden YouTube üzerinde bulunan yalnızca İngilizce ve Türkçe dile sahip Dublin vloglar izlenerek notlar alınmıştır. İzlenen vloglardan elde edilen veriler vlogerlar (video-logger) tarafından vurgulanan ve üzerinde durulan konular oluşturmaktadır. Vlogerların daha çok tavsiye ettikleri ve gidilmesi gerektiği yerler üzerinde durulmuştur.

Bulgular

Çalışmada toplamda 19 vlog incelenmiştir. İzlenen vlogların 18 tanesi İngilizce anlatıma sahipken yalnızca bir tanesi Türkçe anlatımda sunulmuştur. Vlogerların %57,89'luk kısmını erkekler oluşturmaktadır. İzlenmiş olunan Dublin vloglarının yayın yılları incelendiğinde (Şekil 2) 2012 yılından 2018 yılına kadar vlog sayılarında ciddi artış olduğu gözlenmiştir. 2012 yılında %5,3 oranında videoya ulaşılırken 2018 yılında %31,6 oranında videoya ulaşılmıştır. 2012, 2014 ve 2015 yılında ulaşılan video sayısının da aynı orana (%5,3) sahip olduğuna rastlanmıştır.

Şekil 2: Videoların Yayın Yılları

Bu bilgilere ek olarak vlogların süreleri ve izlenme sayılarına da ulaşılmıştır (Tablo 3). İncelenen vloglar arasında çekim süresi en uzun olan vlogun 23 dakika 16 saniye olduğuna ulaşılmış ve izlenme sayısı bakımından da en çok izlenme sayısının 1.333.060 olduğu tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonuçlarında video süresinin artması ile izlenme sayısının artması noktasında herhangi bir bağlantıya sahip olunmadığı fark edilmiştir. Videolar arasında 1.333.060 kişi tarafından izlenen videonun süresi 08:24 iken 3.334 kişi tarafından izlenen video

süresinin 23:16 olduğu sonucuna varılmıştır. Yalnızca bu iki video için çıkarımda bulunulacak olunursa eğer video süresinin kısalığı izlenme oranında artışa neden olabilmektedir. Buna istinaden de insanların zaman kaybı yaşamamak adına ya da sıkılmayacakları videoları tercih ettikleri söylenebilir.

Vlog Süreleri	İzlenme Sayıları	Video Başlıkları
23:16	1.333.060	Day to Night Dublin (IRELAND) Streets and Pubs Walking
21:57	757.934	Dublin, Ireland Walking Tour
19:23	623.571	Dublin Vlog, What To Do + Where To Eat (Hidden Gem!)
17:31	220.833	Visit Dublin
16:08	176.718	Dublin, Ireland I One Day of Fun in Dublin (Vlog)
16:07	170.046	One Night in Dublin
15:28	135.250	VLOG Dublin 2016
13:09	129.886	Dublin Ireland: Exploring the City Center
12:46	127.118	Local's Top Things to Do in Dublin- Southside
11:37	112.041	Welcome to Dublin Ireland
09:55	71.541	48 Hours in and around Dublin, Ireland
09:49	62.867	Local's Top Things to Do in Dublin, Northside
09:44	46.060	Top 10 Things to Do in Dublin
08:33	34.441	Dublin Travel Guide, What You Need to Know Before You Go
08:24	25.653	Dublin Vacation Trave Guide Expedia
06:40	22.763	3 Days in Dublin Ireland Top Things
06:23	13.598	Walking in Dublin
05:31	5.035	36 Hours in Dublin, Ireland
04:24	3.334	Top 10 Thing to Do in Dublin Ireland Guide

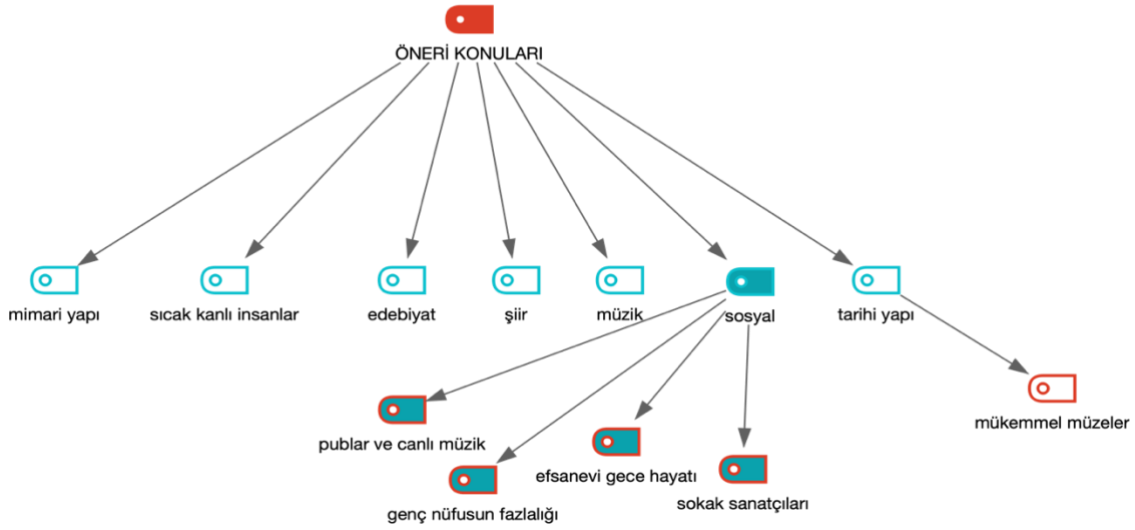
Tablo 3: Vlog süreleri, izlenme sayıları ve başlıkları

İzlenen video başlıklarının analizi yapıldığında; başlık isimlerinin farklı olduğu ve yalnızca 9 başlıkta "İrlanda" kelimesinin geçtiği gözlenmiştir. İrlanda'nın başkenti olan Dublin şehri YouTube kullanıcıları tarafından yalnızca İrlanda olarak da taranabilir durumdadır. Bu başlıklarda 'İrlanda' kelimesinin kullanılması videoların YouTube üzerinde bulunma ihtimali ile izlenme oranında artış yaratabilmektedir. İzlenen videoların başlıkları Tablo 4'te yer almaktadır.

Vlog içerikleri vlogerlar tarafından gezilip görülen yerlerin önerilmesi ve gösterimi şeklinde yayınlanmaktadır. Çalışmaya veri oluşturan vloglar üzerinde önerilen ve popüler olan turistik birçok yer mevcuttur. Önerilen

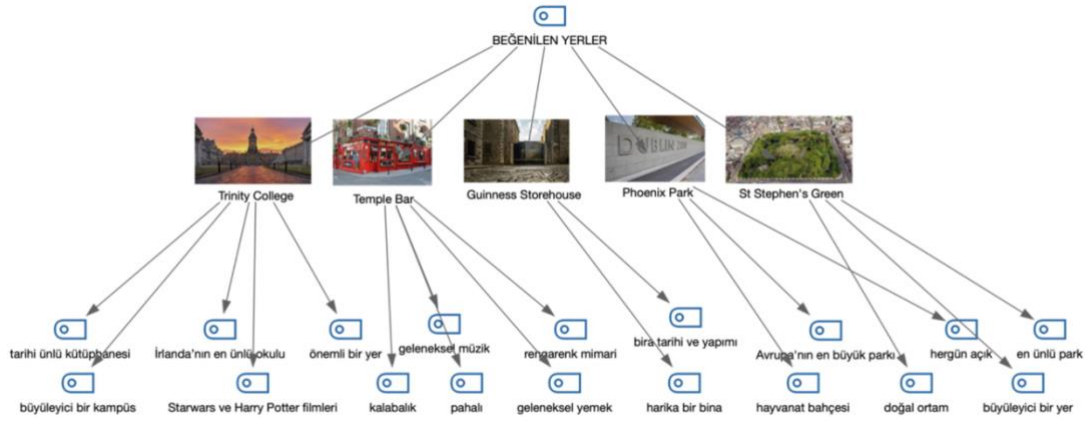
konular için oluşturulmuş şekil aşağıdaki gibidir. Şekil 3'te istinaden de üzerinde en çok durulan ve önerilen konunun sosyal ve tarihi yapı olduğu gözlenmektedir.

İrlandalı halkın 7'den 70'e fark etmeksizin sıcak kanlı oluşu ve eğlence hayatını benimsemeleri sokaklarını, publarını daha eğlenceli ve dikkat çekici hale getirmektedir. Şekil 3'te vlogerların öneri konularına ilişkin kod-alt kod modeli görülmektedir. Buna göre gece hayatı ve pubları ile ünlü olan bu şehrin sosyal yapısı ziyaretçiler üzerinde çekici bir unsur oluşturmaktadır. Eğlence alanları yalnızca publar ile sınırlı değildir. Sokakta yürürken de birçok yerden kulaklara sokak sanatçılarına ait canlı müzikler gelebilmektedir. Sosyal yapıya ek olarak ikinci sırada önerilen konu da tarihi yapıdır. Dublin şehri yüzyıllık tarihi dokusuyla turistleri büyüleyici durumdadır. Her sokağında farklı bir tarihi yapının ve müzelerin çıktığı bu şehir için tarihi mekanlar büyük öneme sahiptir. Açık hava müzesi gibi olan tarihi sokakları ve ücretsiz müzeleri turistler üzerinde çekicilik oluşturmaktadır.

Şekil 3: Vlogerların Öneri Konuları

Videolar üzerinden öneriler konular dışında önerilen spesifik yerlerde bulunmaktadır. En çok vurgulanan ve önerilen mekanlar arasında Trinity College, Temple Bar, Guinness Storehouse, Phoenix Park ve St. Stephen's Green yer almaktadır. Bu turistik mekanların da önerilen ve beğenilen özellikleri alt kod olarak Şekil 4'te görülmektedir.

Şekil 4: Vloglarda Önerilen Yerlere İlişkin Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Elde edilen verilere istinaden MAXQDA programı yardımıyla vlogerlar tarafından önerilen turistik yerlerin kelime bulutu (Şekil 5) oluşturulmuştur. Meydana gelen kelime bulutuna istinaden yukarıda da belirtildiği üzere Guinness Store, Temple Bar ve Trinity College dikkat çekici durumdadır. Diğer kelime grupları ise vlogerların önermiş oldukları turistik yerleri, tercih edilebilecek alışveriş ve restoran mekanlarını belirtmektedir.

Şekil 5: Beğenilen Mekanlara Yönelik Kelime Bulutu

İzlenen videoların bir kısmında Dublin'in yalnızca olumlu yönlerinden değil aynı zaman karşılaşılan zorluklarından da bahsedilmiştir. Elde edilen

veriler aşağıda yer almaktadır. Vlogerlardan yalnızca bir tanesinin Türk olması sebebiyle vize alma zorunluluğu meydana gelmiş olup İrlanda vizesini almanın zor bir sürece sahip olduğunu belirtmiştir. Diğer bir olumsuzluk yaratan konunun da değişkenlik gösteren hava olduğu belirtilmiştir. İrlandalıların ve İrlanda'ya giden turistlerin yakındıkları en büyük sorunlardan bir tanesi de hava koşullarıdır. Havanın yaz-kış fark etmeden sürekli yağış alması sosyal hayatı zorlaştırmakla beraber hareketliliği kısıtlamaktadır. Yaz aylarında havanın sıcak olmasına rağmen yağış alması ya da ilkbaharda hava normal sıcaklıklara sahipken anlık yağmur yağması turistlerin gezi akışını engelleyebilmektedir. Kış aylarının da yağmurlu ve kuru soğuklara ev sahipliği yapması insanların dışarı çıkıp gezme isteklerini törpüleyen düzeydedir. Karşılaşılan diğer zorluklar ise; Dublin havasının çok değişken olması, pahalı konaklama işletmeleri, Avrupa'nın en pahalı 8. ülkesi olması ve vize alım zorluğu şeklinde sıralanmaktadır.

İrlanda'nın ada ülkesi olmasından dolayı ulaşım genellikle havayolları ile gerçekleşmektedir. Havayollarına ek olarak İngiltere ile İrlanda arasında arabalı feribot ulaşımı da sağlanmaktadır. Fakat bu ulaşım yolu çok tercih edilen durumda değildir. İzlenmiş olan videolar neticesinde Dublin havalimanının oldukça konforlu ve güzel olduğunu belirten vlogerlar şehir içinde kullanılabilecek ulaşım yöntemleri hakkında da tavsiyelerde bulunmuşlardır. Şehrin küçük ve engebesiz yollara sahip olmasından dolayı %22,2'lik kısım şehir içinde bisiklet kullanmanın oldukça rahat olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak şehrin yürünerek de gezilebileceği belirtilmiş olup ara sokaklardaki tarihi yapıların ve sokak müziklerinin görülmesi için de daha çekici olduğu belirtilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

YouTube son yıllarda binlerce kişi tarafından kullanılmaya başlanan bir platform durumuna gelmiştir. İnsanlar merak ettikleri, görmek istedikleri ve öğrenmek istedikleri her şeyi YouTube sayesinde keşfedip ve inceleyebilmektedirler. Son yıllarda büyük artış gösteren gezi vlogları da izleyicilerin en çok ilgi gösterdiği videolar arasında yer almaktadır. Binlerce kişi tarafından izlenen videolar insanların fikirlerinde ve karar alma noktalarında yol göstericisi konumuna gelmiştir. Reklam ve pazarlama araçlarına da büyük katkı sağlayan youtube, izleyicilerinin satın alma taleplerini etkiler durumdadır. Kendi kitlesi üzerinde güven yaratan vlogerların izleyicilerine önerdikleri her şey son dönemlerde pazarlama stratejileri arasında en benimsenen

yöntemdir. Kullanıcıların izledikleri vlog sahipleriyle aralarında oluşan güven bağı “O önerdiyse güzeldir” noktasına gelmiştir. Bu sayede reklam çalışmalarının çoğu artık YouTube’da bulunan videoların içerisinde kurgulanan pazarlama stratejilerine dönüşmüştür. İzleyiciler geziye çıkmadan önce yayınlanan vloglar sayesinde nerelerin gezilmesi gerektiğinden nelerin nerede yeneceğine kadar bilgileri bu platform sayesinde elde edebilmektedir.

Viral pazarlama ile birlikte insanlarda gezme ve görme dürtüsü oluşmaktadır. Youtube üzerinden karşılaştığı ve daha öncesinde görmediği destinasyonların tanıtımıyla karşılaşan kullanıcılarda merak ve görme dürtüleri oluşmaktadır. Olumlu yönde etkilenen kullanıcı bu etkileri çevrelerindeki insanlara da anlatarak ağızdan ağıza iletişim alanını genişletmektedir. Bu yönden bakıldığında bu pazarlama çeşidi destinasyonlar üzerinde olumlu etkiler yaratmakta olup turizmi canlandırmaktadır. Viral pazarlama alanında en gerçekçi etkiyi yaratan platformlardan biri olan Youtube kullanıcıların en çok tercih ettiği mecralardan biri konumundadır. Diğer sosyal medya mecralarında kısa videolara ya da belirli kesitlerden çekilmiş fotoğrafları görerek tatmin seviyesi belli bir seviyede kalan kullanıcılar YouTube videolarıyla birlikte daha şeffaf ve detaylı bilgilere ulaşarak tatmin seviyelerini arttırmaktadırlar.

Bu çalışmada Youtube platformunda yayınlanan ‘Dublin’ başlığına sahip videoları izlenerek MAXQDA programı üzerinden veri analizi yapılmıştır. Videoların yüklenme yıllarına odaklanıldığında ise ‘Dublin’ başlığı altında bulunan videoların son yıllarda artış sağladığı gözlenmiştir. Bu artışa istinaden Dublin şehrine olan ilginin vlogerlar tarafından keşfedildiği ve tanıtım ihtiyacı doğduğu söylenebilir. Aynı zamanda vlogların izlenme sayılarına bakıldığında da insanların Dublin’e olan ilgileri gözlenebilmektedir. İzlenen bu vloglar arasında en çok izlenen vlog 1.333.060 kişi tarafından izlenmiştir. Videoların asıl amacı insanlara önerilerde bulunarak viral pazarlama alanının genişletilmesidir. Buna istinaden video içeriklerinde vlogerlar tarafından önerilen ve gidilmesi gereken yerlerin başında Temple Bar, Guinness Store ve Trinity College gibi tarihi anlam ve önemi olan yerler ile sosyal ortamı olan eğlenme yerleri gelmektedir.

Youtube her kullanıcıya ait ana sayfa düzeni oluşturmaktadır. Platformun algoritmasıyla birlikte her kullanıcının beğenebileceği ve izleyebileceği videolar listelenerek kullanıcı ana sayfasında sıralanmaktadır. Örneğin kullanıcıların seyahate çıkmadan önce gidecekleri

destinasyonla ilgili arama yapmalarıyla birlikte YouTube, kullanıcısının ana sayfasında bu destinasyonlarla ilgili farklı videoları çıkarmaktadır. Kullanıcı destinasyonla ilgili tüm gezilecek yerleri, yemek yenilecek veya konaklayabileceği yerleri bu videolar ile öğrenebilmektedir. Gideceği destinasyonla ilgili bir planı veya bilgisi olmayan kullanıcılar youtuberların yönlendirmeleriyle birlikte tatil planlarına yön vermektedirler. Bu yönlendirmeler destinasyon imajına olumlu yönde etki etmektedirler. Sadece destinasyon imajına değil destinasyon üzerinde bulunan turistik tüm işletmeler üzerinde olumlu etkiler sağlanmaktadır. Youtube videolarına konaklama yerlerini, yemek yedikleri restoranları ve hediyelik eşya satılan yerlerin videolarını da ekleyen youtuberlar aslında işletmelerin pazarlamasını yaparak kullanıcılara bu işletmelere muhakkak gelmeleri gerektiğini belirtmektedirler. Sonuç olarak viral pazarlama alanında YouTube videoları destinasyon imajından destinasyon halkının kalkınmasına kadar her noktada olumlu etkiler yaratmaktadır.

Bu veriler sonucunda da bu bölgelerle ilgili viral pazarlama alanının oldukça geniş olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu pazarlama alanının destinasyon yöneticileri tarafından incelenerek vlogerların öneri ve şikayet konularını dikkate almaları destinasyon yönetiminde başarı için önem arz etmektedir. Ayrıca vlogları izleyen kişiler ve vloglar için yapılan yorumlara yönelik incelemeler yapılması araştırmacılara önerilebilir.

KAYNAKÇA

Adan, Ö. (2015). Destinasyon Marka İmajı ve Bir Pazar Bölümü Olarak İş Amaçlı Gelen Turistlere Yönelik Uygulaması. *Journal of Yasar University* 10(39), 6555-6611.

Akar, E. (2009). Pazarlama Bağlamında Geleneksel ve İnternette Ağızdan Ağıza İletişim: Kurumsal Bir Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakülte Dergisi* 32, 113-134.

Akar, E. (2019). Pazarlama Bağlamında Geleneksel ve İnternette Ağızdan Ağıza İletişim: Kurumsal Bir Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 32, 113-134.

Alan, A., Kabadayı, E. & Erişke, T. (2018). İletişimin Yeni Yüzü: Dijital Pazarlama ve Sosyal Medya Pazarlaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 17(66), 493-504.

Alişarlı, Ö. & Eken, İ. (2018). Yeni Medyada Ürün Yerleştirme: Youtube'da Paylaşım Yapan Fenomenler Üzerinden Kampanya Süreci. *İTÜY, 2018, Sempozyum, Kongre ve Konferans Bildiri Koleksiyonu*.

Argan, M. & Argan, M. (2006). Viral Pazarlama veya İnternet Üzerinde Ağızdan Ağıza Reklam: Kurumsal Bir Çerçeve. *Sosyal Bilimler Dergisi 2*, 231-250.

Baloglu, S. & McCleary, K. (1999). A Model of Destination Image Formation. *Annals of Tourism Research 26(4)*, 868-897.

Bampo, M., Ewing, M., Mather, D., Stewart, D. & Wallace, M. (2008). The Effects of the Social Structure of Digital Networks on Viral Marketing Performance. *Information Systems Research 19(3)*, 273-290.

Barutçu, S. (2011). Mobil Viral Pazarlama. *İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi 2(1)*, 5-14.

Beerli, A. & Martin, J. (2004). Factors Influencing Destination Image. *Annals of Tourism Research 31(3)*, 657-681.

Bhattacharya, S., Gaurav, K. & Chosh, S. (2019). Viral Marketing on Social Networks: An Epidemiological Perspective. *Elsevier Publisher*, 478-490.

Sayfa | 599

Bilbil, E. & Güler, Ş. (2017). Dijital Ortamda Kurumsal İtibar Yönetimi ve Viral Uygulamalar İlişkisi. *Global Media Journal TR Edition 7(14)*, 379-402.

Erol, S. (2020). Kent Ortamında Akıllı Telefon Kullanımı: Metrobüs Yolcuları Üzerine Etnografik Bir Araştırma. *Intermedia International e-Journal 7(12)*, 161-182.

Covington, P., Adams, J. & Sargin, E. (2016). Deep Neural Networks For Youtube Recommendations. *RecSys'16: Proceedings of the 10th ACM Conference on Recommender Systems*. September 2016, 191-198.

Davidson, J., Liebald, B., Liu, J., Nandy, P. & Vleet, T. (2010). The Youtube Video Recommendation System. *Proceedings of the 2010 ACM Conference on Recommender Systems*. September 26-30, Barcelona.

Dobele, A., Lindgreen, A., Beverland, M., Vanhamme, J. & Wijk, R. (2007). Why Pass on Viral Messages? Because They Connect Emotionally. *The Journal of the Kelley School of Business 50*, 291-304.

Dobele, A., Toleman, D. & Beverland, M. (2005). Controlled Infection! Spreading the Brand Message Through Viral Marketing. *Business Horizons 48(2)*, 143-149.

Fadil, A. (2014). Value Co-Creation Process in Small and Medium Enterprise by Utilization of Viral Marketing as a Branding Tool: A System

Dynamic Approach. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 169(2005), 258-265.

Gill, P., Arlitt, M., Li, Z. & Mahanti, A. (2007). Youtube Traffic Characterization: A View from the Edge. IMC'07: Proceedings of the 7th ACM SIGCOMM Conference on Internet Measurement, 15-28.

Hinz, O., Skiera, B., Barrot, C. & Becker, J. (2011). Seeding Strategies for Viral Marketing: An Empirical Comparison. *Journal of Marketing* 75, 55-71.

İlban, M., Köroğlu, A. & Bozok, D. (2008). Termal Turizm Amaçlı Seyahat Eden Turistlerde Destinasyon İmajı: Gönen Örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7(13), 105-129.

Karabulut, F. (2016). Viral Pazarlamada Görsel Tasarım Unsurlarının Kullanımı: Viral Reklam Videoları Üzerine Görsel Analiz. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 436643.

Kılıç, B. & Akyurt, H. (2011). Destinasyon İmajı Oluşturmada Hüzün Turizmi: Afyonkarahisar ve Başkomutan Tarihi Milli Parkı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(1), 209-232.

Kvasnicka, M. (2014). Viral Video Diffusion in a Fixed Social Network: An Agent-Based Model. *Journal of Procedia Economics and Finance* 12, 334-342.

Sayfa | 600

Kwiatkowska, J. (2009). Viral Marketing in the Internet Characteristics of an Effective Virüs. *Annales Universitatis Series Oeconomica* 11(2), 1047-1054.

Leskovec, J., Adamic, L. & Huberman, B. (2008). The Dynamics of Viral Marketing. *Acm Digital Library* 1(1), 1-46.

Long, C. & Wong, R. (2014). Viral Marketing for Dedicated Customers. *Elsevier Publisher*, 1-23.

Palka, W., Pousttchi, K. & Wiedemann, D. (2009). Mobile Word-of-Mouth- a Grounded Theory of Mobile Viral Marketing. *Journal of Information Technology* 24, 172-185.

Pekyaman, A. (2008). Turistik Satın Alma Davranışında Destinasyon İmajının Rolü Afyonkarahisar Bölgesinde Bir Araştırma. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 229249.

Quesenberry, K. & Coolsen, M. (2019). Drama Goes Viral: Effects of Story Development on Shares and Views of Online Advertising Videos. *Journal of Interactive Marketing* 48, 1-16.

Richardson, M. & Domingos, P. (2002). Mining Knowledge-Sharing Sites for Viral Marketing. *KDD'02: Proceedings of the Eighth ACM SIGKDD*

International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining. July 2002, 61-77.

Robles, J., Chica, M. & Cordon, O. (2020). Evolutionary Multiobjective Optimization to Target Social Network Influentials in Viral Marketing. *Elsevier Publisher*, 1-32.

Severt, K. & Hahm, J. (2020). Impact of Political Event and Political Affiliation on Destination Image and a Longitudinal Approach of Image Change. *Journal of Destination Marketing & Management* 15, 2-10.

Sevim, B., Seçilmiş, C. & Görkem, O. (2013). Algılanan Destinasyon İmajının Tavsiye Davranışı Üzerine Etkisi: Safranbolu’da Bir Araştırma. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi* 9(20), 115-129.

Smith, B. (2011). Viral Marketing What’s That. *Social Marketing Quarterly* 6(4), 4-7.

Şenyuva, B. (2009). Reklamlı Sms Modeliyle Çalışan Web Tabanlı Mobil Pazarlama Uygulaması. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 266107.

Taş, E. (2019). Tüketicilerin Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Farkındalıkları Üzerinde Viral Pazarlama Uygulamalarının Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 545138

Taş, E., Ünal, S. & Erkan, İ. (2019). Tüketicilerin Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Farkındalıkları Üzerinde Viral Pazarlama Uygulamalarının Etkisi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Özel Sayı)*, 2013-2036.

Wilson, R. (2000). The Six Simple Principles of Viral Marketing. *Web Marketing Today* 70, 232.

Wu, Y. (2017). The Cause, Development and Outcome of Word-of-Mouth Marketing: With Particular Reference to WOM Volume, Valence and the Modeling of Viral Marketing. (Phd Thesis). Erişim Adresi: <http://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/69442/1/Wu,%20Ying.pdf>.

Yıldırım, H., Buluk, B. & Atay, L. (2017). Ziyaretçilerin Destinasyon İmajı Algılarının Etkinliklere Katılım Etkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20(38), 497-520.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: İnsanlar yeryüzünde var olduklarından beri yaşam serüvenlerini doğada devam ettirmeye çalışırken diğer yandan da güçlerinin yetmediği yerde ihtiyaçlarını bunları tedarik edebilen insanlardan karşılamaya çalışmışlardır. Zamanla bu durum değişiklik göstererek “pazarlama” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Pazarlama, ürünün üretilmeden önceki sürecinden başlayarak satıldıktan sonra dahi devam eden bir süreç olarak tanımlanabilir.

İnsan istekleri ve beklentileri doğrultusunda tasarlanıp üretilmeye başlayan ürünler satıldıktan sonra da elden ele pazarlama olarak devamlılık göstermektedir. Pazarlama kavramı içerisinde birçok ögeye sahiptir. Bu öğelerin en başında gereksinim, fiyat, istekler, talepler, ürünler, ağlar ve ilişkiler sayılabilir. Pazarlama yöntemleri günden güne değişiklik göstermiş olup bulunduğu zaman dilimlerine göre şekil almışlardır. Değişmekte olan çağa ayak uydurmak adına en önemli pazarlama aracının reklam olduğu belirtilebilir. Reklamlar internet ile birlikte gelişme ve dönüşme fırsatına sahip olmuştur. Viral pazarlama da günümüzde sosyal medyaya artan ilgi ile ortaya çıkmıştır. Viral, kelime anlamıyla reklamların kontrolsüz şekilde sosyal medya mecralarında paylaşılması ve yayılması anlamına gelmektedir. Viral reklamlar çoğunlukla video tabanlı olduklarından dolayı YouTube, Twitter ve Instagram gibi sosyal medya ağlarında ilgi görmektedir. Platform kullanıcıları viral reklamları ilgi çekici bir hikaye şeklinde çekmekte olup karşı tarafı rahatsız etmeyecek duruma getirmektedirler. Bu şekilde ürünün yayılması ve diğer insanlar tarafından da öğrenilmesi daha kolay duruma gelmektedir. Özellikle YouTube’da milyonlarca takipçiye sahip olan kullanıcılar hazırladıkları videolarda çoğunlukla ürün tanıtımı bir nevi ürün pazarlaması yapmaktadırlar. Bu tanıtım şekillerini meslek edinen ve geçimlerinin çoğunluğunu buradan karşılayan birçok insan bulunmaktadır. Pazarlanan objeler yalnızca somut ürünler olmayıp soyut ürünler de pazarlanmaktadır. Gittikleri yerlerdeki restoran isimlerini, otel isimlerini ve ziyaret edilecek mekan isimlerini paylaşarak büyük bir pazarlama ağı oluşturmaktadırlar. Viral pazarlama araçları hem tüketiciler hem işletmeler açısından büyük avantajlar sağlamaktadır. İşletmeler açısından popülerlik kazanmak ve marka tanınırlığı yaratması adına önem arz etmektedir. Tüketiciler açısından ise gerekli bilgileri istedikleri zamanda bulabilme kolaylığı sağlanmaktadır. Genel anlamda avantajlarını söylemek gerekirse ucuz ve hızlı şekilde kolaylıkla hedef kitleye ulaşma imkanı sağladıkları söylenebilir. Çalışmanın asıl amacı, YouTube platformunda yayınlanan Dublin şehrine ait destinasyon videolarının içerikleri, ulaşabildikleri kitlenin ve önerilen turistik yerlerin belirlenmesidir. Analizleri yapılan videolara bakıldığında en çok izlenen videonun 1.333.060 kişi tarafından izlendiği saptanmıştır. Bu sayıya istinaden insanların Dublin şehri ziyaret etmeden önce YouTube platformunda Dublin adına arama yaptıkları söylenebilir. Çalışmanın metodolojisine bakıldığında araştırmanın evrenini viral pazarlama alanında zirve konumda olan Youtube platformunda bulunan Dublin vlogları oluşturmaktadır. Youtube 2005 yılında kurulmuş ve günümüzde 7’den 70’e herkesin kullandığı platform haline gelmiştir. Video içerikleri açısından da dünyanın en büyük platformu konumundadır. Kullanıcılar videolarının bulunma oranlarını arttırmak ve istendiği anda bulunması adına belirli anahtar kelimeler kullanarak videolarını öne çıkarmaktadırlar. Hazırlanan çalışmada da Youtube da arama motoru kısmına Dublin yazıldığında çıkan, dili İngilizce ve Türkçe olan videolar izlenmiştir. İzlenen video içerikleri daha çok destinasyon imajına yöneliktir. İzlenen videolar deşifre edilerek

MAXQDA programı üzerinden veri analizi yapılmıştır. Yalnızca 2020 yılına kadar hazırlanan videolar baz alınmış olup toplamda 19 adet video izlenmiştir. Bu videolardan 18 adedi İngilizce, biri Türkçe videodur. Youtube üzerinde video paylaşımı yapan kullanıcıların unvanı "vloger" olarak tanımlanmaktadır. 19 adet videonun %57,89'luk kısmı erkek vlogerlerden oluşmaktadır. Video içeriklerinde tanıtımı yapılan noktalar destinasyonda bulunan önemli tarihi mekanlar, müzeler, konaklama yerleri, pub ve restoranlardır. Vlogerlar videoları üzerinden izleyici kitlelerine tavsiyelerde bulunarak Dublin şehrini ziyaret ettiklerinde neler yapmaları gerektiğini anlatmaktadırlar. Ziyaret ettikleri mekanlardan küçük anekdotlar vererek hedef kitlenin gelecek zamanda yapacakları turistik ziyaretlerini oldukça kolaylaştırmaktadırlar. Youtube üzerinde izlenen videoların asıl amacı insanlara önerilerde bulunarak viral pazarlama alanlarının reklamlarının yapılarak genişletilmesidir. Buna istinaden video içeriklerinde vlogerlar tarafından önerilen ve gidilmesi gereken yerlerin başında Temple Bar, Guinness Store ve Tirinity College gibi tarihi anlam ve önemi olan yerler ile sosyal ortamı olan eğlenme yerleri gelmektedir. Bu veriler sonucunda da bu bölgelerle ilgili viral pazarlama alanının oldukça geniş olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla bu pazarlama alanının destinasyon yöneticileri tarafından incelenerek vlogerların öneri ve şikayet konularını dikkate almaları destinasyon yönetiminde oluşacak başarılar adına önem arz etmektedir. İzlenen videoların analizi yapıldığında İrlanda kültürüne ait çok fazla geleneksel yemek tanıtımı yapılmadığı saptanmıştır. Vlogları izleyen kişiler ve vloglar için yapılan yorumlara yönelik incelemeler yapılması araştırmacılara önerilebilir. Bu önerilere ek olarak tanıtım videolarının yalnızca Dublin'e özel olmak dışında İrlanda'da bulunan şehirler baz alınarak yapılması da önerilmektedir. Bunun sebebi ise Youtube kanalında çoğunlukla Dublin şehrine ait videoların yer aldığı ve İrlanda'nın diğer şehirlerinin viral pazarlama konusunda zayıf kaldığı söylenebilir.

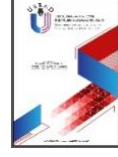
EXTENDED ABSTRACT: Since they existed on earth, people have tried to continue their life adventures in nature, and on the other hand, they have tried to meet their needs from people who can supply them where they cannot afford them. Over time, this situation has changed, leading to the emergence of the concept of 'marketing'. Marketing can be defined as a process that begins with the process of the product before it is produced and continues even after it is sold. Products that are designed and manufactured in accordance with human desires and expectations continue as hand-to-hand marketing after they are sold. It has many elements within the concept of marketing. At the very beginning of these elements are requirements, prices, requests, demands, products, networks, and relationships. Marketing methods have changed from day to day and have taken shape according to the time periods in which they are located. In order to keep up with the changing era, it can be stated that advertising is the most important marketing tool. Ads have had the opportunity to develop and transform with the internet. Viral marketing has also emerged with increasing interest in social media today. Viral literally means the

uncontrolled sharing and dissemination of ads in social media. Viral ads are mostly video-based, and are gaining attention on social media networks such as youtube, twitter and instagram. Platform users attract viral ads in the form of an interesting story and make the opposite side not to bother. In this way, the product becomes easier to spread and learn by other people. In particular, users who have millions of followers on YouTube often advertise products in the videos they prepare, which is a kind of Product Marketing. There are many people who have acquired these forms of promotion and have made the majority of their livelihoods from here. Marketed objects are not only tangible products, but also abstract products. They create a large marketing network by sharing restaurant names, hotel names and place names to visit where they go. Viral marketing tools provide great advantages for both consumers and businesses. It is important for businesses to gain popularity and create brand recognition. For consumers, it is easy to find the necessary information at any time. In general, it can be said that they provide the opportunity to reach the target audience with ease in a cheap and fast way. The main aim of the study is to identify the content of destination videos for the city of Dublin posted on the youtube platform, the audience they can reach, and the proposed attractions. Looking at the videos analyzed, it was found that the most watched video was watched by 1,333,060 people. Based on this number, it can be said that people search for Dublin on the youtube platform before visiting the city of Dublin. Judging by the methodology of the study, the universe of the research is made up of Dublin vlogs available on the Youtube platform, which is at its peak in the field of viral marketing. Youtube was founded in 2005 and has become the platform used by everyone from 7 to 70 today. It is also the largest platform in the world in terms of Video content. Users highlight their videos by using certain keywords to increase the availability of their videos and find them at any time. English and Turkish language videos that appeared when Dublin was written in the search engine section of Youtube were followed in the prepared study. The video content viewed is more aimed at the destination image. Monitored videos were deciphered and data analysis was performed through the MAXQDA program. Only videos prepared by 2020 were based on and a total of 19 videos were viewed. 18 Turkish English videos, one of these videos. The title of users sharing videos on Youtube is defined as 'vlogger'. Of the 19 videos, 57.89% are male vloggers. The points promoted in the video content are important historical sites, museums, accommodation, pubs and restaurants located in the destination. Vloggers advise their audience through their videos and tell them what to do when they visit the city of Dublin. By giving small anecdotes from the places they visit, they make the tourist visits of the target audience very easy in the future. The main purpose of videos viewed on Youtube is to expand viral marketing areas by making suggestions to people and advertising them. According to this, the video content is recommended by vloggers and at the beginning of the places to go, such as Temple Bar, Guinness Store and Tirinity College, places of historical

meaning and importance, as well as places of entertainment with a social environment. As a result of these data, it can be said that the area of viral marketing related to these regions is quite wide. Therefore, it is important that this marketing area is examined by destination managers and that vloggers take into account suggestions and complaints issues in the name of success in Destination Management. An analysis of the videos that were watched found that there was not much traditional food promotion associated with Irish culture. It may be recommended for researchers to conduct reviews of people who watch vlogs and comments made for vlogs. In addition to these recommendations, it is also recommended that promotional videos be made based on cities located in Ireland, except for Dublin only. The reason for this is that the Youtube channel mainly contains videos of the city of Dublin, and other cities in Ireland remain weak in viral marketing.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3,
Year 3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

ÖĞRETMEN ADAYLARININ COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDEKİ "ÖĞRETMEN" VE "ÖĞRENCİ" KAVRAMLARINA İLİŞKİN METAFORİK ALGILARI

METAPHORIC PERCEPTIONS OF TEACHER CANDIDATES ABOUT
"TEACHER" AND "STUDENT" CONCEPT DURING THE COVID-19
PANDEMIC

Yılmaz SARIER

Dr., Matematik Öğretmeni
Milli Eğitim Bakanlığı
Eskişehir/Türkiye.

Dr., Math Teacher
Ministry of Education
Eskişehir/Turkey.

yilmazsariyer@yahoo.com

ORCID ID: 0000-0002-9245-
6026

Şengül UYSAL

Doç. Dr., İngilizce Öğretmeni
Milli Eğitim Bakanlığı
Eskişehir/Türkiye.

Doç. Dr., English Teacher
Ministry of Education
Eskişehir/Turkey.

sengultokgoz70@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-5459-7717

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.868350

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Sariyer, Y. & Uysal, Ş. (2021). Öğretmen Adaylarının Covid-19 Pandemi Sürecindeki "Öğretmen" ve "Öğrenci" Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi Academy 3(5)*, 606-642.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesidir. Araştırma verileri 2020-2021 eğitim-öğretim döneminde Eskişehir ili Anadolu Üniversitesinde özel eğitim bölümünde öğrenimine devam eden 140 öğretmen adayından elde edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde nitel veri çözümleme tekniklerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada öğretmen adayları "öğretmen" kavramına ilişkin 9 farklı kategori altında toplam 78 metafor, "öğrenci" kavramına ilişkin olarak ise yine 9 farklı kategori altında toplam 63 metafor geliştirmişlerdir. "Öğretmen" kavramına Covid-19 pandemi sürecindeki uzaktan eğitimin etkisiyle alan yazında daha az vurgulanan bazı farklı kategoriler (zorluklarla mücadele eden ve sürekli çalışan, tasarımcı ve sanatçı, tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen öğretmen) de ortaya çıkmıştır. Öğrenci açısından ise bu dönemde "öğrenci" kavramının sevgi, ilgi ve desteğe ihtiyaç duyan, itaat eden ve talimatlara uyan, kendisini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden, tedirgin ve ne yapacağını bilmeyen olarak algılandığı anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Uzaktan Eğitim, Metafor, Öğretmen, Öğrenci

Abstract: The aim of this study is to determine the perceptions of teacher candidates regarding the concepts of "teacher" and "student" in the Covid-19 pandemic process with the help of metaphors. The research data were obtained from 140 teacher candidates who continue their education in the special education department of Anadolu University in Eskişehir province in the 2020-2021 academic year. Content analysis technique, one of the qualitative data analysis techniques, was used in the analysis of the research data. In the study, pre-service teachers developed a total of 78 metaphors under 9 different categories regarding the concept of "teacher", and a total of 63 metaphors under 9 different categories regarding the concept of "student". With the effect of distance education during the Covid-19 pandemic process on the concept of "teacher", some different categories that are less emphasized in the literature (as person struggling with difficulties and constantly working, designer and artist, anxious person and who do not know what to do) have also emerged. From the student's point of view, in this period, it was understood that the concept of "student" was perceived as someone needing love, attention and support, obeying and following instructions, developing himself, researching and building knowledge, anxious person and who do not know what to do.

Keywords: Covid-19, Distance Education, Metaphor, Teacher, Student

GİRİŞ

Tüm insanlığın etkilendiği büyük bunalımlar ve krizler tarihte büyük kırılma ve dönüşümlere neden olmaktadır. Eğitim, birey ile birlikte toplumun da geleceğini şekillendirmekte, toplumsal değişme, kırılma ve dönüşümlerden etkilenmekte ve bu süreçlerde toplumu da etkilemektedir (Kırmızıgül, 2020: 288). Dünya, 2019 yılının son günlerinde ortaya çıkan

ve nerdeyse tüm ülkelerin toplum düzenini sarsan Covid-19 adıyla bilinen yeni tip koronavirüsün neden olduğu durumla karşı karşıyadır.

İlk kez Çin'in Wuhan bölgesinde görülen Covid-19 virüsünün etkisiyle oluşan salgın, alınan tüm önlemlere rağmen dünya çapında bir soruna dönüşmüştür. Bu salgın, gerçekleşen ölüm ve sağlık sorunları ile birlikte toplumları sosyal ve psikolojik açılardan da önemli bir boyutta etkilemiştir. Salgın, tüm kıtalarda ve neredeyse tüm ülkelerin eğitim sistemlerini etkilemiş, belki de tarihte görülmuş en büyük eğitim kesintisine yol açmıştır. Bu süreçte, yüz yüze eğitime yardımcı bir öğrenme yaklaşımı olarak algılanan uzaktan eğitim yaklaşımına ilişkin görüşler değişmiş, uzaktan eğitim neredeyse temel öğrenme biçimi haline dönüşmüştür (Can, 2020: 14). Nitekim pandemi döneminde en uygun sistemin uzaktan eğitim olduğu da belirtilmiştir (Terenko ve Ogienko, 2020: 173). Bu bağlamda araştırmalarda uzaktan eğitimin güçlü ve zayıf yönleri ile birlikte gerek öğretmen gerekse öğrencilerin rol ve sorumlulukları da irdelenmiştir (Bozkurt, 2020; Can, 2020; Kırmızıgül, 2020). Fisher (2004: 2), bireylere daha fazla düşünme, araştırma ve tartışma fırsatları sunması açısından uzaktan eğitimin daha esnek ve öğrenci merkezli olarak algılandığını ifade etmektedir.

Goodyear ve diğerleri (2001: 69) uzaktan eğitimde öğretmenin rollerini süreç eğitmeni, danışman, araştırmacı, içerik eğitmeni, teknoloji uzmanı, tasarımcı ve yönetici olarak tanımlamaktadır. Aydın (2005: 77) öğretmenin uzaktan eğitimde içerik uzmanı, süreç eğitmeni, öğretim tasarımcısı, danışman, teknisyen, yönetici ve materyal üreticisi gibi roller aldığını belirtmektedir. Bu bağlamda özellikle uzaktan eğitim sürecinde, öğretmenlerden bilişim ve iletişim teknolojileri konusunda sadece temel bilgisayar okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri değil, değişen öğrenci özellikleri ve öğrenme tercihlerine göre öğretim yöntemlerini, derslerin içeriklerini ve ölçme-değerlendirme yöntemlerini şekillendirmeleri de beklenmektedir (Smaldino vd., 2015: 343-344).

Uzaktan eğitim sürecinde öğrenenin öğrenmeyi kendisinin gerçekleştirmesi beklenmekte olup bu yaklaşım sayesinde yapılandırmacı öğrenmenin sağlanabileceği belirtilmektedir (Çiğlık ve Bayrak, 2015: 91). Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin kendi öğrenmesini gerçekleştirmek, ders materyallerini takip etmek, teknolojik araçlarla iletişimi artırmak ve öğretmenle etkileşim içinde olmak, verilen ödevleri zamanında yapmak, araştırma çalışmalarına katılmak ve zaman sınırlı görevlendirmeleri takip etmek gibi sorumlulukları bulunmaktadır (Demir, 2014: 210). Pandemi

gerçeği, öğrenme sürecinin merkezinde olan öğrenenlerin, Covid-19 ile beraber eğitimin kesintiye uğramasında kendi öğrenme sorumluluklarını kabul ederek kriz ile daha iyi başa çıktıklarını göstermektedir (Bozkurt, 2020: 122).

21. yüzyılda insanların gelişen dünyaya uyum sağlamak istemeleri ile birlikte Covid-19 pandemisi gibi olumsuz süreçler eğitim ve öğrenme yaklaşımlarının dönüşmesini zorunlu hale getirmektedir. Bütün bu süreçlere bağlı olarak öğrenci ve öğretmenlerin eğitimdeki rol ve sorumlulukları da değişmektedir. Bu bağlamda değişimlerin izlenmesi, paydaş rollerin belirlenmesi ve kavramların algılanmasındaki farklılaşmaların ortaya çıkarılması sürecinde metafor kavramı önem kazanmaktadır. Metafor yardımıyla, benzer olmayan iki olgu arasında ilişki kurulmakta, bir zihinsel şema, farklı bir zihin şeması üzerine yansıtılmaktadır. Metaforlar, söylenmek istenen az sözcük kullanarak, daha vurgulu bir biçimde ifade etmeyi kolaylaştırırken aynı zamanda bireyi yaratıcı düşünmeye, hayal kurmaya, kendi yaşantısı içinde anlamlandırmaya yönlendirmektedir. Ayrıca metaforlar, bireylerin sınırlanmasını engelleyip onları yaratıcılığa yönlendirerek dilin derinliklerinde kendilerini bulmalarını sağlamaktadır (Tompkins ve Lawley, 2002: 2).

Metaforlar, eğitimciler arasında yansıtma ve ilgiyi artırma aracı olarak önemli bir rol oynamaktadır. Eğitim araştırmalarında kullanılan metafor analizi, ders uygulamalarındaki değişimleri fark etmek ve geliştirmek, teorik varsayımlar hakkındaki farkındalığı yükseltmek için kullanılan sezgi ve keşfetme araçlarıdır (De Guerrero ve Villamil, 2002: 96). Metaforlar bir kavram ya da olgunun toplumda nasıl algılandığını ortaya koymak amacıyla da kullanılabilir (Aydın, 2011: 26). Bu bağlamda metaforlar aracılığıyla, öğretmenlerin sahip olduğu roller, öğrenciler ve eğitimle ilgili düşüncelerin altında yatan gerçekler ortaya çıkarılabilmektedir (Ben-Peretz vd., 2003: 1). Çelikten'e (2006: 277) göre öğretmenler, geliştirilen metaforlar aracılığıyla eğitimin doğasını daha iyi anlayabilmekte, öğrencilerle olan ilişkileri hakkında farkındalık kazanabilmektedirler. Metaforlar aynı zamanda öğretmen adaylarının gelecekteki "öğretmen" rollerine ilişkin perspektiflerini geliştirme, değiştirme veya sorgulamada ve onların kendi öğretmen kimliğini oluşturmalarında büyük yarar sağlayabilmektedir (Saban, 2004: 151).

Alanyazın incelendiğinde; ulusal ve uluslararası alanda öğretmenle ilgili çok sayıda metafor araştırmasının (Domović vd., 2017; Thomas ve

Beauchamp, 2011; Ekiz ve Koçyiğit, 2012; Saban, 2004; Kuru ve Pırnaz, 2020) olduğu görülmektedir. Ancak alan yazında öğrenci kavramına ilişkin metaforların incelendiği çalışma sayısı ise daha az sayıdadır (Saban, 2009; Sezgin vd., 2017). Ulusal yazında iki kavramın birlikte incelendiği sadece bir yayına ulaşılmıştır (Aydın ve Pehlivan, 2010). Yapılan çalışmanın, Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen adaylarının, "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin algıları birlikte incelemesi açısından bir ilk olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yapılan çalışma ile Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen adaylarının, "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin ürettikleri metaforların ortaya çıkarılması ve bu sayede eğitim-öğretim sürecinde yaşanan olumlu ve olumsuz durumların belirlenmesi, değişen öğretmen ve öğrenci rollerinin tespit edilmesi ve araştırmacılara, yöneticilere ve eğitim politikacılarına nitelikli veriler sunulması hedeflenmektedir. Bu noktada çalışma sonuçlarının uzaktan eğitim sürecinde bireylerin rol ve sorumluluklarını ortaya koyacağı ve bu durumun da öğretmen yetiştirme sürecinde verimlilik sağlayacağı ve alan yazınına katkıda bulunulacağı umulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- 1) Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
- 2) "Öğretmen" kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
- 3) Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğrenci" kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
- 4) "Öğrenci" kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?

YÖNTEM

Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına yönelik algılamalarının metaforlar yardımıyla belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırmada nitel araştırma türlerinden fenomenoloji (olgubilim) deseni tercih edilmiştir. Nitel araştırmanın amacı, bireylerin yaşantılarını nasıl anlamlandırdıkları ile ilgili bir anlayış geliştirmek ve bu sürecin ana hatlarını çizerek bireylerin deneyimlerini

nasıl yorumladıklarını tarif etmektir (Merriam, 2018: 14). Nitel araştırma türleri arasından fenomenolojik desen, bireylerin kendi bakış açılarına göre algı ve deneyimlerini ön plana çıkarmayı amaçlayan bir nitel araştırma desendir (Ersoy, 2017: 84). Bu desen, farkında olunan ancak tam olarak anlaşılabilen bu yüzden de derinlemesine ve ayrıntılı fikir sahibi olunamayan olgulara odaklanmaktadır. Olgular olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 78). Bu çalışmada, öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda Covid-19 pandemisi sürecinde "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına yüklenen anlamlar ve algılar incelendiği için fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubunu, 2020-2021 eğitim-öğretim yılı güz döneminde Eskişehir ili Anadolu Üniversitesinde 140 öğretmen adayı (özel eğitim bölümündeki 3. sınıf öğretmen adayları) oluşturmuştur. Örneklem seçiminde amaçlı örneklem türlerinden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, Covid-19 pandemi sürecinde üniversitelerin uzaktan eğitim verdiklerinden ve katılımcılara dijital ortamda ulaşılabilirliğinden dolayı seçilmiştir. Verilere kısa sürede ve daha az maliyetle ulaşılabilir istendiğinde kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi ile veri toplanabileceği belirtilmektedir (Eygü ve Kılınc, 2019: 1027). Araştırmada çalışma grubunu, incelenen kavramları deneyimleyen, çalışma formunu gönüllü olarak dolduran ve veri toplama aracına dijital ortamda yanıt veren öğretmen adayları oluşturmuştur.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada belirlenen araç ile öğretmen adaylarından, Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecini düşünerek "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarını birer metaforla tanımlamaları ve kullandıkları metaforun nedenini belirtmeleri istenmiştir. Bu amaçla öğretmen adaylarından 1. "Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde; öğretmen gibidir. Çünkü" ve 2. "Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecinde; öğrenci gibidir. Çünkü" cümlelerini tamamlamaları istenmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmak isteyen öğretmen adaylarına yanıtlarını, Anadolu Üniversitesi Uzaktan Yönetim Sistemi (MERGEN.com) kullanılarak yazmaları istenmiştir. Bu bağlamda çalışmada kullanılan veri toplama aracı, 15 Kasım 2020 tarihinde "Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi" dersini alan toplam 167 öğretmen adayına iletilmiş ve yanıtlama süresi olarak 3 gün verilmiştir.

Çalışmaya 148 öğretmen adayının katıldığı görülmüş, yapılan analiz sonucunda 8 adayın cevabı çalışma için gerekli olan verileri içermediği için hariç tutulmuş ve 140 öğretmen adayından gelen yanıtların veri olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Ulaşılan veriler üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan yazılı metne dönüştürülmüş ve araştırmada veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmada elde edilen nitel veriler içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiştir. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik analizinin uygulanması, birtakım aşamalar halinde gerçekleşmektedir (Bilgin, 2014). Bu araştırmada da geliştirilen metaforlar dört aşamada analiz edilmiştir:

1. Kodlama ve ayıklama aşaması: Çalışmada öncelikle katılımcıların belirttikleri metaforlar alfabetik olarak sıralanmıştır. Veri girişi sırasında metafor belirtilip, nedeni belirtilmeyen ya da tek formda birden fazla metafor belirten katılımcıların verileri elenmiştir. Bu nedenlerle 8 adet yanıt değerlendirme dışı bırakılmıştır. Sonraki aşamada metaforlar tekrar sıralanarak gözden geçirilmiştir. Katılımcıların "öğretmen" kavramına ilişkin 78, "öğrenci" kavramına ilişkin 63 adet geçerli metafor ürettikleri belirlenmiştir.

2. Metaforların incelenmesi ve ilişkilendirilmesi aşaması: Bu aşamada katılımcıların ürettikleri metaforlar, metaforun konusu, kaynağı, kaynak ve konu arasındaki ilişki bakımından incelenmiş ve gruplandırılmıştır.

3. Kategori geliştirme aşaması: Katılımcılar tarafından oluşturulan metaforlar 'kaynak ve konu arasındaki ilişki' göz önünde bulundurularak kategoriler geliştirilmiştir. Kategoriler geliştirilirken alanda bu konuyla ilgili yapılan benzer çalışmalardan da (Ekiz ve Koçyiğit, 2013; Yılmaz vd., 2013; Saban, 2009; Sezgin vd., 2017; Kuru ve Pırnaz, 2020) yararlanılmıştır. Ayrıca bazı metaforlar için yeni kategoriler üretme ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda birbirine benzeyen metaforlar bir araya getirilerek araştırmacılar tarafından yeni kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra ortaya çıkarılan kategoriler ve içerikleri biri eğitim yönetimi alanında diğeri uzaktan eğitim alanında uzman iki araştırmacıya gönderilerek görüşleri alınmıştır. Bu görüşler ve yararlanılan çalışmalar doğrultusunda ortaya "öğretmen kavramı için 9 kategori (1. Bilgi kaynağı olan öğretmen,

2. Yol gösteren ve yönlendiren öğretmen, 3. Zorluklarla mücadele eden ve sürekli çalışan öğretmen, 4. Yönetici ve lider öğretmen, 5. Yetiştiren ve geliştiren öğretmen, 6. Tasarımcı ve sanatçı öğretmen, 7. Koruyan, sevgi ve şefkat gösteren öğretmen, 8. Tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen öğretmen, 9. Tutum ve davranışları beğenilmeyen öğretmen (Otoriter, ulaşılamayan ve yol göstermeyen öğretmen)), "öğrenci" kavramı için ise yine 9 kategori (1. Sevgi, ilgi ve desteğe ihtiyaç duyan öğrenci, 2. İtaat eden ve talimatlara uyan öğrenci, 3. Kendini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden öğrenci, 4. Şekillendirilen ve geliştirilen öğrenci, 5. Yol gösterilmeye ihtiyacı olan öğrenci, 6. Pasif bilgi alıcısı olarak öğrenci, 7. Sürekli çaba gösteren ve çalışan öğrenci, 8. Tedirgin ve ne yapacağını bilmeyen öğrenci, 9. Özgür bir varlık olarak öğrenci) belirlenmiştir.

4. Bulguların Yorumlanması: Araştırma bulguları tablolar yardımıyla gösterilmiş, doğrudan alıntılarla metafor ve kategoriler açıklanmıştır.

Nitel araştırma sonuçlarının kalitesi, özgünlüğü ve inandırıcılığı onun geçerli ve güvenilir olmasına bağlıdır (Yıldırım, 1999: 16). Toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve sonuçlara nasıl ulaşıldığının açıklanması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım, 2010: 81-82). Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde "öğretmen" ve "öğrenci" algılarının araştırıldığı bu çalışmada veri toplama aracı olarak kullanılan sorunun kapsam geçerliliğinin sağlanması için alan yazında üretilen benzer çalışmalar incelenmiş ve nitel eğitim araştırmalarında da deneyimi olan iki alan uzmanından soruya ilişkin görüş alınmıştır. İç geçerliliği sağlamak için yeterli katılım stratejisi benimsenmiş (Merriam ve Tisdell, 2015) toplam 140 öğretmen adayından veri toplanmış ve verilen yanıtlarda bir doyuma ulaşılması amaçlanmıştır. Çalışma bulgularının inandırıcılığını artırmak için katılımcılarının örnek yanıtları, ilgili kategoriler altında hiçbir değişiklik yapılmadan doğrudan alıntı şeklinde kullanılmıştır.

Ortaya çıkan temaların kodlaması öncelikle yazarlar tarafından bağımsız olarak yapılmış ve daha sonra aynı işlem kapsam geçerliliği için görüş veren iki uzman tarafından tekrarlanmıştır. Daha sonra araştırmacıların yaptığı eşleştirmeler ile uzmanlar tarafından yapılan eşleştirmeler karşılaştırılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenliliği hesaplamak için Miles ve Huberman'ın (1994: 64) formülü $\text{Görüş Birliği}/(\text{Görüş Birliği}+\text{Görüş Ayrılığı})\times 100$ kullanılarak hesaplanmıştır. Araştırmada kodlayıcılar arası güvenilirlik "öğretmen" kavramı için %91 ($71/(71+7)\times 100$), "öğrenci" kavramı için kavramı için %92

(58/(58+5)x100) olarak belirlenmiştir. Nitel araştırmalarda, % 90 ve üzeri araştırmacı ve uzman görüşü birliği sağlanıyorsa, çalışma güvenilir kabul edilmektedir (Saban, 2009: 288). Bu bağlamda yapılan çalışmanın güvenilir olduğu görülmüştür.

BULGULAR

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi dönemi uzaktan eğitim sürecini düşünerek, "Öğretmen" ve "Öğrenci" kavramlarına ilişkin geliştirdikleri metaforlarla ilgili olarak ulaşılan bulgular tablolar yardımıyla sunulmuş ve yorumlanmıştır. Tablo 1'de öğretmen adaylarının "Öğretmen" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar sunulmuştur.

Tablo 1: Öğretmen Adaylarının Covid-19 Pandemi Sürecinde "Öğretmen" Kavramına İlişkin Oluşturdukları Metaforlar

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	F
Güneş	10	Kalem	1	Dijital oyun yapan	1
Spiker-sunucu	8	Sözlük	1	Gemiyi terk etmeyen kaptan	1
Bahçıvan	7	Modem	1	Mürekkebi az olan bir kalem	1
Anne-baba	5	Pencere	1	Belgesel anlatıcısı	1
Fener	5	Yazar	1	Ordusundan uzak komutan	1
Kitap	4	Ansiklopedi	1	Yönetmen	1
Rehber	4	Dizi	1	Pilot	1
Pusula	4	YouTuber	1	Kaptan	1
İnternet	3	Arkadaş	1	Makinist	1
Işık	3	Yazılımcı	1	Teknik direktör	1
Arı	3	Sanatçı	1	Lider	1
Öğrenci	3	Senarist	1	Kraliçe arı	1
Su	3	Ressam	1	Biçare insan	1
Sudan çıkmış balık	3	Yağmur	1	Üvey anne	1
Yönetici	3	Resim fırçası	1	Pili biten el feneri	1
Komutan	2	Yönlendirici	1	Formalite	1
Televizyon	2	Meşale	1	Gökyüzü	1
Video	2	Kandil	1	Deniz	1
Ay	2	Aydınlık yol	1	Ulaşılmaz kişi	1
Mum	2	Çoban	1	Gece	1
Kılavuz	2	Yelkovan	1	Acı biber	1
İletişim uzmanı	2	Ağaç	1	Kral	1
Aşçı	2	Çiftçi	1	Devlet erkanı	1
Tasarımcı	2	Ahtapot	1	Burjuva	1
Yoldaş	1	Doktor	1	Ülke lideri	1
Cankurtaran	1	Dünya	1	Şoför	1
Toplam katılımcı sayısı: 140			Üretilen metafor sayısı:78		

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan toplam 140 Öğretmen adayının "öğretmen" kavramına ilişkin olarak toplam 78 adet geçerli metafor ürettikleri gözlenmektedir. Öğretmen adaylarının "öğretmen"

kavramını en çok güneş (10), spiker-sunucu (8), bahçıvan (7), anne-baba (5), fener (5), kitap (4), rehber (4) ve pusula (4) metaforlarına benzettikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının "öğretmen" kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar kategorileştirilerek Tablo 2'de gösterilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğretmen adayları tarafından "öğretmen" kavramı ile ilgili olarak toplam 78 adet geçerli metafor 9 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Kategoriler incelendiğinde bilgi kaynağı olarak öğretmen (%25,71), yol gösteren ve yönlendiren öğretmen (%17,86), zorluklarla mücadele eden ve sürekli çalışan öğretmen (%10,71) ve yönetici-lider öğretmen (%10,00) kategorilerinin öne çıktığı görülmektedir. Ayrıca Covid-19 pandemi sürecindeki uzaktan eğitimden kaynaklı olarak metaforlarda tasarımcı ve sanatçı öğretmen (%7,14) ve tedirgin ve ne yapacağını bilmeyen öğretmen kategorilerinin de öne çıktığı gözlenmektedir. Öğretmen adayları tarafından üretilen metaforların yaklaşık %8'i tutum ve davranışları beğenilmeyen öğretmen metaforlardır. Bu olumsuz metaforların büyük çoğunluğu öğretmenlerin otoriter yapısından, ulaşamamasından ve yol gösterici olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 2: "Öğretmen" Kavramına İlişkin Oluşturulan Metafor Kategorileri

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Yüzdesi
1. Bilgi kaynağı olan öğretmen	Güneş (10), Spiker-Sunucu (8), Kitap (4), İnternet (3), Video (2), Televizyon (2), Kalem (1), Sözlük (1), Modem (1), Pencere (1), Yazar (1), Ansiklopedi (1), Dizi (1)	36	25,71
2. Yol gösteren ve yönlendiren öğretmen	Fener (5), Rehber (4), Pusula (4), Işık (3), Kılavuz (2), Ay (2), Yönlendirici (1), Meşale (1), Kandil (1), Aydınlık Yol (1), Çoban (1)	25	17,86
3. Zorluklarla mücadele eden ve sürekli çalışan öğretmen	Arı (3), Öğrenci (3), Mum (2), Gemiyi terk etmeyen kaptan (1), Yelkovan (1), Ağaç (1), Çiftçi (1), Ahtapot (1), Mürekkebi az kalem (1), Ordusundan uzak komutan (1)	15	10,71
4. Yönetici ve lider öğretmen	Yönetici (3), İletişim uzmanı (2), Yönetmen (1), Pilot (1), Kaptan (1), Makinist (1), Teknik direktör (1), Lider (1), Kraliçe arı (1), Doktor (1), Şoför (1)	14	10,00
5. Yetiştiren ve geliştiren öğretmen	Bahçıvan (7), Su (3), Aşçı (2), Yağmur (1)	13	9,29
6. Tasarımcı ve sanatçı öğretmen	Tasarımcı (2), Dijital oyun üreticisi (1), Youtuber (1), Yazılımcı (1), Sanatçı (1),	10	7,14

	Senarist (1), Ressam (1), Belgesel anlatıcısı (1), Resim fırçası (1).		
7. Koruyan, sevgi ve şefkat gösteren öğretmen	Anne-baba (5), Arkadaş (1), Yoldaş (1), Cankurtaran (1), Dünya (1)	9	6,43
8. Tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen öğretmen	Sudan çıkmış balık (3), Biçare insan (1), Üvey anne (1), Pili biten el feneri (1), Formalite (1)	7	5,00
9. Tutum ve davranışları beğenilmeyen öğretmen (Otoriter, ulaşılamayan ve yol göstermeyen öğretmen)	Komutan (2), Kral (1), Devlet erkanı (1), Burjuva (1), Ülke lideri (1), Gökyüzü (1), Deniz (1), Ulaşılmaz kişi (1), Gece (1), Acı biber (1)	11	7,86

Kavramsal kategorilere ilişkin öğretmen adaylarının "öğretmen" kavramına ilişkin tanımlamaları ve katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

1. BİLGİ KAYNAĞI OLAN ÖĞRETMEN

Uzaktan bilgi kaynağı olan öğretmen kategorisi altında 36 öğretmen adayı toplam 13 adet metafor (güneş (10), spiker-sunucu (8), kitap (4), internet (3), video (2), televizyon (2), kalem (1), sözlük (1), modem (1), pencere (1), yazar (1), ansiklopedi (1), dizi (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını uzaktan da olsa öğrencilere yardım eden, bilgiyi aktaran ve kalıplaşmış bilgileri veren kısacası bilgi kaynağı olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriyi oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen güneş gibidir, çünkü pandemi döneminde eğitimlerinden ne kadar uzak kalsalar da yeni bilgileriyle öğrencilere hem ışık olurlar hem de ısıtırlar." (Ö19)

"Öğretmen, ana haber sunucusu gibidir, çünkü elektronik bir sistemden bilgileri iletir." (Ö77)

"Öğretmen her öğrencisine ulaşmak zorunda olan internetin kendisi gibidir, bilgileri ulaştırmakla yükümlüdür." (Ö92)

"Öğretmen kitap gibidir, çünkü bilgi vericidir." (Ö104)

"Öğretmen televizyon gibidir, çünkü bilgiyi sadece aktarma görevindedir. Öğrenciyi denetlemez. Kalıplaşmış bilgiyi verir, geçer. (Ö117)

"Öğretmen yazar gibidir, çünkü uzaktan eğitim sürecinde öğretmenler fiziki olarak yoktur. Ama onların bilgilerine, tecrübelerine ve yazılı- sözlü eğitim kaynaklarına ulaşılır. (Ö4)

2. YOL GÖSTEREN VE YÖNLENDİREN ÖĞRETMEN

Yol gösteren ve yönlendiren öğretmen kategorisi altında 25 öğretmen adayı toplam 11 adet metafor (fener (5), rehber (4), pusula (4), ışık (3), kılavuz (2), ay (2), yönlendirici (1), meşale (1), kandil (1), aydınlık yol (1), çoban (1) üretmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını öğrencilere yol gösteren, rehberlik eden ve öğrencileri yönlendiren olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen fener gibidir, gemileri yani öğrencileri yönlendirmez önündeki yolları aydınlatır ve öğrenciler yollarını kendileri seçer." (Ö98)

"Öğretmen rehber gibidir, çünkü bilgiyi aktarmaktan çok bilgiye ulaşma yollarını gösteren konumundadır." (Ö69)

"Öğretmen pusula gibidir, çünkü yönümüzü bilemediğimiz bu karanlık dönemde bize yönümüzü gösterip bilgisiyle aydınlatır." (Ö34)

"Öğretmen ışık gibidir, çünkü karanlıkta yolumuzu aydınlatır." (Ö50)

"Öğretmen ay gibidir, gecenin karanlığında az da olsa yolumuzu aydınlatmaya çalışır." (Ö131)

"Öğretmen çoban gibidir, çünkü koyunları çobanın yol göstermesine ihtiyaç duyarlar." (Ö121)

3. ZORLUKLARLA MÜCADELE EDEN VE SÜREKLİ ÇALIŞAN ÖĞRETMEN

Zorluklarla mücadele eden ve sürekli çalışan öğretmen kategorisi altında 15 öğretmen adayı toplam 10 adet metafor (arı (3), öğrenci (3), mum (2), gemiyi terk etmeyen kaptan (1), yelkovan (1), ağaç (1), çiftçi (1), ahtapot (1), mürekkebi az kalem (1), ordusundan uzak komutan (1)) üretmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını birçok sorunla uğraşan, sorumlulukları artan, daha verimli materyaller geliştirmek için çabalayan ve eğitim vermeye canla başla devam eden olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen arı gibidir çünkü uzaklığın verdiği sorumlulukla bilgiyi özümsemekte, entegre etmekte ve fazla efor sarf etmektedir." (Ö113)

"Uzaktan öğretim sürecinde bence öğretmen öğrenciye dönüştü, bütün haftasını derse hazırlanmakla geçiriyor. Öğrencilere daha ilgi çekici daha verimli içerikler sunabilmek için çabalıyor." (Ö99)

"Uzaktan eğitim sürecinde; öğretmen mum gibidir. Etrafı kapkaranlık olan, bilgiden mahrum olan öğrencilerin zihinlerini aydınlatır onları bilgiye doyurur. Bir yandan da erir. Çünkü öğretim süreci hele kısıtlı imkanlarla yapıldığında istikrarlı ve zorlu bir süreçtir. Öğrencilerin gereksinim duyduğu bilgiyi zor koşullarda ulaştırmaya; boş duvarları bilgi ile aydınlatmaya çalışırken bitkin düşebilir, eridikçe erir ama o eridikçe akan damlaları ona güç verir. Yerinde daha da sabitler." (Ö49)

"Pandemi döneminde öğretmen gemiyi terk etmeyen kaptan gibidir. Öğretmen teknolojik aletlere ve sosyal ağlara karşı bilgi eksikliğine sahip olsa da eğitim vermeye canla başla devam etmektedir." (Ö13)

"Pandemi sürecinde öğretmen saatteki yelkovan gibidir. Çünkü öğrencilerin böyle bir dönemde yüz yüze eğitim gibi verimli bir dönem geçirmeleri için sürekli çalışması gerekir ve onlara tüm bilgileri verebilmek için büyük bir çaba sarf ederler." (Ö26)

"Öğretmen ahtapot gibidir, çünkü öğretmen bir yandan ders anlatıyor bir yandan kamera ve mikrofondan kaynaklanan sorunlara uğraşiyor, öğrencilere onlara dönüt veriyor." (Ö118)

4. YÖNETİCİ VE LİDER ÖĞRETMEN

Yönetici ve lider olarak öğretmen kategorisi altında 14 öğretmen adayı toplam 11 adet metafor (yönetici (3), iletişim uzmanı (2), yönetmen (1), pilot (1), kaptan (1), makinist (1), teknik direktör (1), lider (1), kraliçe arı (1), doktor (1), şoför (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını süreci etkili bir şekilde yöneten, tüm paydaşlar arasındaki iletişimi sağlayan, öğrenciyle birlikte aileleri de yönlendiren ve onları motive eden olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriyi oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen yönetici gibidir, çünkü dersi yöneten gidişatı ayarlayan dersin içeriğini belirleyen öğretmenlerdir." (Ö73)

"Pandemi sürecinde öğretmen, iletişimi çok güzel kuran ve bu yolla dersini yine yüz yüze eğitimde ki gibi verimli bir şekilde işleyen, istek uyandıran katılım sağlanmasını oluşturmaktadır." (Ö31)

"Öğretmen kaptan gibidir, çünkü tüm kontrol ondadır. Aktarmak istediğini aktarır." (Ö32)

"Öğretmen teknik direktör gibidir, çünkü süreçte eğitimi, öğrenciyi ve aileyi yönlendiren sürece katan ve bilgi beceri aktarmaya çalışan taraftadır." (Ö38)

"Öğretmenler kraliçe arı gibidir, çünkü öğretmen uzaktan eğitimde öğrencilerinin eğitim durumlarını sürekli takip eden ve onları yönetendir." (Ö79)

"Öğretmen şoför gibidir, çünkü öğrencilerine farklı yollar deneyerek, dersini anlatmaya çalışır. Hem motivasyon hem bilgi paylaşımı açısından öğrencisinin yanında olmak zorundadır. Gaz, fren onların elindedir." (Ö8)

5. YETİŞTİREN VE GELİŞTİREN ÖĞRETMEN

Yetiştiren ve geliştiren öğretmen kategorisi altında 13 öğretmen adayı toplam 9 adet metafor (bahçıvan (7), su (3), aşçı (2), yağmur (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını öğrencileri bilgilerle geliştiren, her öğrencinin özelliğine göre ders işlemeye çalışan ve öğrencilerin gelişmeleri için gayret gösteren olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen bahçıvan gibidir, çünkü bahçıvan her türlü zorlu koşullarda bile toprağı nasıl besin takviyesi yapması gerektiğı, hangi bitkinin hangi koşullarda büyümesi gerektiğı üzerinde düşünmek, bulmak gibi sorumlulukları vardır ve bunu sevgiyle yapar. Bu içinde bulunduğumuz uzaktan eğitim sürecinin negatif koşulları içinde öğretmen de bir bahçıvan gibi "tohumu, çiçeğı, fideyi..." yani "bilgiyi" öğrenciye nasıl daha etkili vereceğı konusunda ve nasıl beslemesi gerektiğı konusunda arayıştadır." (Ö56)

"Öğretmen su gibidir, çünkü su yaşamın kaynağı olduğu gibi öğretmen de eğitimin kaynağı ve besleyicisidir." (Ö66)

"Öğretmen aşçı gibidir, çünkü aşçının her insanın isteğine göre yemek yapması gibi öğretmende her öğrencinin özelliğine göre ders işlemeye ve onları geliştirmeye çalışır." (Ö37)

"Öğretmen yağmur gibidir, yağdığı yere bereket bolluk getirir, büyütür ve geliştirir." (Ö23)

6. TASARIMCI VE SANATÇI ÖĞRETMEN

Tasarımcı ve sanatçı olarak öğretmen kategorisi altında 10 öğretmen adayı toplam 11 adet metafor (tasarımcı (2), dijital oyun üreticisi (1), youtuber (1), yazılımcı (1), sanatçı (1), senarist (1), ressam (1), belgesel anlatıcısı (1), resim fırçası (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin

üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını tasarımcı gibi davranan, daha farklı yöntem ve tekniklerle öğrencilerin yaratıcılıklarını ve yeteneklerini geliştirmeye çalışan, derslerini daha ilgi çekici hale getiren ve adeta bir sanatçı rolüne bürünen olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen tasarımcı gibidir, çünkü klasik öğretim yöntemleri işe yaramaz olmuş, öğrencilerin dersi iyi anlamaları için öğretmenlerin yaratıcılıklarını ve yeteneklerini üste çıkarmaları gerekmiştir." (Ö94)

"Öğretmen uzaktan eğitimde dijital oyun üreticisi gibidir, çünkü yeterli ilgiyi üzerine çekmezse kapatılır yeni oyuna geçilir. Eğitim veren dersi daha ilginç hale getirmezse, eğitim alan eğitimden uzaklaşır." (Ö5)

"Öğretmen senarist gibidir, çünkü online eğitim döneminde verimi arttırmak için öğretmen dersi dikkat çekici, öğrenci katılımı sağlayıcı şekilde anlatarak ders akışını kendisi şekillendirmektedir." (Ö21)

"Öğretmen iyi bir ressam gibidir, çünkü boş bir kâğıttan harikalar yaratabilir." (Ö124)

"Öğretmen bir belgesel anlatıcısı gibidir. Eğer anlatıcı bilgiyi ilgi çekici şekilde aktarabilirse öğrenciler yani izleyiciler bu bilgiyi işlevsel hale getirebilir. Fakat anlatıcı bu bilgileri sıkıcı bir şekilde aktarırsa izleyiciler bu bilgi aktarımından faydalanamazlar." (Ö29)

"Bu süreçte öğretmeni bir resim fırçasına benzetebiliriz. Özellikle bu süreçte derslerin nasıl işleneceği, sınavların durumu gibi konularda öğretmenler öğrencileri yönlendirmiş ve karmaşayı daha aza indirmiştir. Öğretmenler çeşitli boyalarla (zoom, teams canlı dersleri ve bu derslerin kaydedilmesi, slaytların yüklenmesi gibi) tuvallerini şekillendirir." (Ö64)

7. KORUYAN, SEVGİ VE ŞEFKAT GÖSTEREN ÖĞRETMEN

Koruyan, sevgi ve şefkat gösteren öğretmen kategorisi altında 9 öğretmen adayı toplam 5 adet metafor (anne-baba (5), arkadaş (1), yoldaş (1), cankurtaran (1), dünya (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını öğrencilere şefkat ve sevgiyle yaklaşan, öğrencileri koruyup kollayan, destekleyen ve her türlü ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen anne-baba gibidir. Çünkü öğrencileri yakınında da olsa uzağında da olsa onları düşünür, koruyup, kollar. Öğrencilerine bir şekilde ulaşip ders gösterip vazifesini yerine getirir." (Ö46)

"Öğretmen bir arkadaş gibidir, çünkü sınıf ortamından çok özel sohbet ortamında görüntülü konuşularak oluşturulan sanal ortamda iletişim kurulmaktadır." (Ö5)

"Öğretmen yoldaş gibidir, öğrencilerin gelişmesi için çok çalışırlar ve onlar bu zorlu yolda öğrencilerin en büyük destekçileridir." (Ö24)

"Öğretmen cankurtaran gibidir. Çünkü bu süreçte öğrencileri içine düştükleri bunalımdan kurtarır." (Ö105)

"Öğretmen, dünya gibidir. Çünkü hiçbir fark gözetmeksizin tüm öğrencilerin ihtiyaçlarını içinde barındırır." (Ö126)

8. TEDİRGİN VE NE YAPACAĞINI BİLEMİYEN ÖĞRETMEN

Tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen öğretmen kategorisi altında 7 öğretmen adayı toplam 5 adet metafor (sudan çıkmış balık (3), biçare insan (1), üvey anne (1), pili biten el feneri (1), formalite (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını tedirgin olan ve süreci uzun bir zaman diliminden sonra kavramaya başlayan, sevgilerini öğrencilere tam olarak yansıtamayan ve eğitim-öğretim görevlerini tam olarak yerine getiremeyen olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriyi oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğretmen sudan çıkmış balık gibidir, çünkü yeni sisteme alışmamış, online eğitimin zorluklarıyla baş etmekte zorlanmaktadır." (Ö54)

"Öğretmen biçare insan gibidir, çünkü bazen elinden bir şey gelmez imkanı yetmez." (Ö127)

"Öğretmen üvey anne gibidir, çünkü üvey anne gerçek anne sevgisini hissettiremez. Aynı şekilde uzaklardan gerçek öğretmen sevgisi hissedilemiyor." (Ö133)

"Öğretmen pili biten bir el feneri gibidir, çünkü hedefi olan aydınlatma görevini tam olarak yerine getiremiyor." (Ö129)

"Öğretmen formalite gibidir, çünkü öğretmen işlevsel bir şekilde görevini yerine getiremiyor. Ne tam olarak dönütler verebiliyor, ne de öğretim tekniklerini tam olarak uygulayabiliyor." (Ö123)

9. Tutum ve Davranışları Beğenilmeyen Öğretmen (Otoriter, Ulaşılamayan ve Yol Göstermeyen Öğretmen)

Tutum ve davranışları beğenilmeyen öğretmen kategorisi altında 11 öğretmen adayı toplam 10 adet metafor (komutan (2), kral (1), devlet erkanı (1), burjuva (1), ülke lideri (1), gökyüzü (1), deniz (1), ulaşılmaz

kişi (1), gece (1), acı biber (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğretmen" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğretmen" kavramını otoriter ve baskıcı olan, kendilerine ulaşılamayan ve yol gösterici olmayan olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Bu süreçte öğretmen komutan gibidir. Sürekli emir veren, öğrencinin görüşünü pek dikkate almayan, her hafta ödevler veren ve şartları pek dikkate almayan." (Ö76)

"Öğretmen bir kral gibidir, çünkü öğrencilerin buldukları konuları düşünmeden, içinde buldukları koşulları dikkate almadan isteklerde bulunur, yönergeler verir ve bunların gerçekleştirilmesini ister." (Ö78)

"Öğretmen gökyüzü gibidir. Sesini duyabiliriz, onu görebiliriz, ondan haber, bilgi alabiliriz ya da ondan beslenebiliriz ama ulaşamayız. Herkese yetişmeye çalışır ama yetişemez." (Ö39)

"Öğretmen gece gibidir, üstünü örter verdiği bütün bilgilerin. Yol göstermez yalnız bırakır arayan gözleri." (Ö70)

"Bazı öğretmenler acı biber gibidir, çünkü ödevleriyle öğrencilerinin hayatını zehir ederler. (Ö123)

Tablo 3'de öğretmen adaylarının "Öğrenci" kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar sunulmuştur.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Covid-19 Pandemi Sürecinde "Öğrenci" Kavramına İlişkin Oluşturdukları Metaforlar

Metafor	f	Metafor	f	Metafor	f
İzleyici-seyirci	9	Maden	2	Yanmayan ışık	1
Çiçek	7	Evlad	2	İssiz ada	1
Araştırmacı	7	Fidan	2	Ay	1
Asker	6	Yolcu	2	Güneş paneli	1
Sudan çıkmış balık	6	Akan su	2	Tuval	1
Çocuk	5	Vicdan	2	Defter	1
Gemi	5	Oyuncak araba	2	Doğan güneş	1
Öğretmen	4	Makine	2	Kova	1
Hamur	4	Köle	2	İşlenmemiş mücevher	1
Yolunu kaybeden insan	4	İnşaat izleyen dayı	1	Pili biten fenere sahip avcı	1
Arı	4	Radyo dinleyicisi	1	Koyun	1
Robot	4	Kumbara	1	Karanlık sokak	1
Okur	3	Değirmen	1	Başiboş asker	1
Toprak	3	Pervane	1	Yardımcı pilot	1
Bitki	3	Kuyuya düşen insan	1	Koşucu	1
Boş kağıt	3	Kuş	1	Cambaz	1
Karınca	3	Yeni ürün kullanıcısı	1	Oyuncu	1
Halk	3	Mürettebat	1	Kaplumbağa	1
Youtube kullanıcısı	2	Orkide	1	Uşak	1

Öğretmen Adaylarının Covid-19 Pandemi Sürecinde "Öğretmen" ve "Öğrenci"
Kavramlarına İlişkin Metaforik Algıları

Yılmaz Sarier – Şengül Uysal

Dedektif	2	Saat akrebi	1	Hayvanat bahçelerindeki canlılar	1
Dünya	2	Modeme bağlı cihaz	1	Gözlerine far tutulmuş tavşan	1
Toplam katılımcı sayısı: 140			Üretilen metafor sayısı: 63		

Tablo 3 incelendiğinde çalışmaya katılan toplam 140 Öğretmen adayının "öğrenci" kavramına ilişkin olarak toplam 63 adet geçerli metafor ürettikleri gözlenmiştir. Öğretmen adaylarının "öğrenci" kavramını en çok izleyici-seyirci (9), çiçek (7), araştırmacı (7), asker (6), sudan çıkmış balık (6), çocuk (5) ve gemi (4) metaforlarına benzettikleri görülmektedir. Öğretmen adaylarının "öğrenci" kavramına ilişkin oluşturdukları metaforlar kategorileştirilerek Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Covid-19 Pandemi Sürecinde "Öğrenci" Kavramına İlişkin Oluşturdukları Metaforlar

Kategoriler	Metaforlar	Metafor Frekansı	Metafor Yüzdesi
1. Sevgi, ilgi ve desteğe ihtiyaç duyan öğrenci	Çiçek (7), Çocuk (5), Toprak (3), Bitki (3), Dünya (2), Kuyuya düşen insan (1), Kuş (1), Yeni ürün kullanıcısı (1), Mürettebat (1), Orkide (1), Saat akrebi (1), Modeme bağlı cihaz (1), Yanmayan ışık (1), Ay (1), Güneş paneli (1)	30	21,42
2. İtaat eden ve talimatlara uyan öğrenci	Asker (6), Robot (4), Halk (3), Oyuncak araba (2), Makine (2), Köle (2), Uşak (1)	20	14,29
3. Kendini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden öğrenci	Araştırmacı (7), Öğretmen (4), Okur (3), Dedektif (2), Değirmen (1), Pervane (1)	18	12,86
4. Şekillendirilen ve geliştirilen öğrenci	Hamur (4), Boş kağıt (3), Maden (2), Evlat (2), Fidan (2), Tuval (1), Defter (1), Doğan güneş (1), Kova (1), İşlenmemiş mücevher (1)	18	12,86
5. Yol gösterilmeye ihtiyacı olan öğrenci	Gemi (5), Gece yolunu kaybeden insan (4), Yolcu (2), Akan su (2), Koyun (1), Karanlık sokak (1), Başiboş asker (1), Yardımcı pilot (1), Pili biten fenere sahip avcı (1)	15	10,71
6. Pasif bilgi alıcısı olarak öğrenci	İzleyici-seyirci (9), Radyo dinleyicisi (1), Kumbara (1), İnşaat izleyen dayı (1)	12	8,57
7. Sürekli çaba gösteren ve çalışan öğrenci	Arı (4), Karınca (3), Koşucu (1), Cambaz (1), Oyuncu (1)	10	7,14
8. Tedirgin ve ne yapacağını bilmeyen öğrenci	Sudan çıkmış balık (6), Gözlerine far tutulmuş tavşan (1), Hayvanat bahçelerindeki canlılar (1), Issız ada (1)	9	6,42
9. Özgür bir varlık olarak öğrenci	Vicdan (2), Youtuber kullanıcısı (2), Kaplumbağa (1)	5	3,57

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğretmen adayları tarafından "öğrenci" kavramı ile ilgili olarak toplam 63 adet geçerli metafor üretilmiş ve bu metaforlar 9 ayrı kavramsal kategori altında toplanmıştır. Kategoriler incelendiğinde sevgi, ilgi ve desteğe ihtiyaç duyan öğrenci (%22,14), itaat eden ve talimatlara uyan öğrenci (%14,29), kendini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden öğrenci (%12,86) ile şekillendirilen ve geliştirilen öğrenci (%12,86) kategorilerinin öne çıktığı görülmektedir. Metaforlar genel olarak incelendiğinde öğrencilerin desteğe, geliştirilmeye, yol gösterilmeye ihtiyacı olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte öğrencilerin itaat eden konumda oldukları, kendilerini geliştirmek için araştırma yaptıkları, tedirginlik yaşadıkları ve sürekli çalıştıkları söylenebilir. Kavramsal kategorilere ilişkin öğretmen adaylarının "öğretmen" kavramına ilişkin tanımlamaları ve katılımcı ifadeleri aşağıda sunulmuştur.

10. SEVGİ, İLGİ VE DESTEĞE İHTİYAÇ DUYAN ÖĞRENCİ

Sevgi, ilgi ve desteğe ihtiyaç duyan öğrenci kategorisi altında 30 öğretmen adayı toplam 15 adet metafor (çiçek (7), çocuk (5), toprak (3), bitki (3), dünya (2), kuyuya düşen insan (1), kuş (1), yeni ürün kullanıcısı (1), mürettebat (1), orkide (1), saat akrebi (1), modeme bağlı cihaz (1), yanmayan ışık (1), ay (1), güneş paneli (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını daha çok sevgi, şefkat ve desteğe ihtiyaç duyan olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriyi oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenci bu dönemde solmuş çiçek gibidir, çünkü her zamankinden daha çok sulanmaya ihtiyacı vardır." (Ö20)

"Öğrenci çocuk gibidir. İlk başta ne yapacağını bilemez halde hiç alışık olmadığı bir sisteme adapte olmaya çalışır ve uzaktan öğrenme sürecine devam eder. Öğretmenlerin sunacağı dersleri ya da programlara ihtiyaç duyar" (Ö62)

"Öğrenci pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "toprak" gibidir. Çünkü öğretmen bu süreçte öğrencilere karşı ne kadar etkili, güvenilir ve sağlıklı bilgiler verir, toprağa yani öğrencilere ne kadar sevgisini ve ilgisini gösterirse topraktan yani öğrencilerden o kadar verim alacaktır." (Ö22)

"Öğrenci dünya gibidir, çünkü güneşin ışığı olmadan karanlıkta kalır." (Ö125)

"Öğrenci, kuyuya düşen insan gibidir. Çünkü istemeden bir kuyuya düşmüştür ve sesini duyurmaya, yardım istemeye çalışmaktadır." (Ö1)

"Öğrenci yeni ürün alan kullanıcı gibidir, çünkü dersleri yeni almıştır ve öğretmenin kılavuzluğunda, istediğinde tekrar tekrar dinleyerek, meslek hayatında nasıl kullanacağını öğrenir." (Ö11)

"Öğrenci güneş paneli gibidir, çünkü güneşin verdiği ısı ve ışığı enerjiye çevirip hayatının her yerinde, tüm ihtiyaçlarında kullanabilir hale getirir." (Ö57)

11. İTAAT EDEN VE TALİMATLARA UYAN ÖĞRENCİ

İtaat eden ve talimatlara uyan öğrenci kategorisi altında 20 öğretmen adayı toplam 7 adet metafor (asker (6), robot (4), halk (3), oyuncak araba (2), makine (2), köle (2), uşak (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını talimat ve yönergelere uyan, sorgulamadan ve itiraz etmeden kendilerinden istenilenleri yapan olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci asker gibidir. Çünkü komutanın verdiği emirleri beğenip beğenmeme şansı yoktur. İtiraz etmeden yapmak zorundadır." (Ö96)

"Öğrenci robot gibidir, çünkü çevresi onu yönlendirir ve öğrencinin yönergelere uymaktan başka çaresi yoktur, yapabilecekleri sınırlıdır." (Ö24)

"Pandemi sürecinde öğrenci sadece liderin dediğini yapmak zorunda olan halk gibidir. Çünkü öğrenciler de sadece öğretmenin anlattığı dersi dinliyorlar, denilenleri yapıyorlar." (Ö116)

"Öğrenci araba gibidir, çünkü kontrol şofördedir, onun talimatlarına göre hareket eder." (Ö135)

"Öğrenci taşralı bir köle gibidir, çünkü krala karşı gelemez, gelmeye çalıştığında ise farklı durumlarla savaşacağını tahmin edebilir. Bir kölenin gelen her yeni krala uyum sağlamaya çalıştığı gibi, öğrenci de gelen her öğretmene uyum sağlamaya çalışır, bastırılmışlıklarla isteneni vermeye mahkumdur." (Ö78)

"Öğrenci uşak gibidir. Çünkü sisteme karşı gelemez, gelmeye yeltendiği zaman tekrar aynı yüzlerle karşı karşıya kalacağını bilir." (Ö112)

12. KENDİNİ GELİŞTİREN, ARAŞTIRAN VE BİLGİYİ İNŞA EDEN ÖĞRENCİ

Kendini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden öğrenci kategorisi altında 18 öğretmen adayı toplam 7 adet metafor (araştırmacı (7), öğretmen (4), okur (3), dedektif (2), değirmen (1), pervane (1))

geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını öğrenme sorumluluğunu üzerine alan, daha çok araştırmaya yönelen, sebep sonuç ilişkisi kurarak ve bilgileri sentezleyen olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriyi oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenci araştırmacı konumunda gibidir. Çünkü uzaktan eğitim öğrenci merkezli bir sistemdir, öğretmen öğrencinin anladığından emin olmak için çeşitli ödevler verir. Bu durumda öğrenciler araştırmacı konumuna geçer." (Ö36)

"Pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde öğrenci öğretmen gibidir, çünkü yüz yüze eğitimdeki gibi öğretmeninden verim alamaz ve kendi kendine öğrenmeye odaklanır. Kendisinin öğretmeni olur." (Ö28)

"Öğrenci kitap okuru gibidir, çünkü aldığı bilgiyi anlamlandırmaya çalışır." (Ö110)

"Öğrenci dedektif gibidir, çünkü her şeyi araştırıp öğrenmeye çalışır. Ödevleri yapabilmek için kaynaklardan bilgi toplar, sebep sonuç ilişkisi kurarak ve bilgileri sentezleyerek sistematik bir değerlendirme yapmaya çalışır." (Ö18)

"Öğrenci değirmen gibidir. Çünkü öğrenci öğretme sorumluluğunu tam anlamıyla kendi almıştır. Öz disiplini yüksekse öğrenmesi istenilen düzeye ulaşacaktır ancak öz disiplini yoksa öğretmenin yaptığı rehberlik yararsız kalacaktır. Öğrenci verilen bilgiyi işlerse öğütürse öğrenme gerçekleşir." (Ö97)

"Öğrenci pervane gibidir. Gözleri küçüktür, etrafını iyi göremez pervane. Ancak buna rağmen aydınlığın peşindedir. Bilgiye ulaşmak için imkânlarını zorlar, hazinesini doldurur." (Ö49)

13. ŞEKİLLENDİRİLEN VE GELİŞTİRİLEN ÖĞRENCİ

Şekillendirilen ve geliştirilen öğrenci kategorisi altında 18 öğretmen adayı toplam 10 adet metafor (hamur (4), boş kağıt (3), maden (2), evlat (2), fidan (2), tuval (1), defter (1), doğan güneş (1), kova (1), işlenmemiş mücevher (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını şekillendirilen, geliştirilen ve işlenen olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriyi oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenci hamur gibidir, çünkü içine ne koyarsan, nasıl şekil verersen, nasıl pişirirsen fırından öyle çıkar. Öğrenci, bilgiye açtır ve bildikleriyle gelişir.

Ona şekil veren öğretmendir. Öğrencinin gelişiminde öğretmen çok büyük bir rol oynar." (Ö40)

"Öğrenci boş bir kağıt gibidir, çünkü üzerine kim ne çizer, kim ne kadar kıymet verip uğraşırsa ortaya o kadar renkli bir tablo çıkar." (Ö124)

"Öğrenci işlenmemiş bir mücevherdir, çünkü işlendikçe daha çok önem kazanır." (Ö50)

"Öğrenci, defter gibidir, çünkü biriktirdiği birçok bilgi defterin geri kalan sayfaları gibi doludur ve önünde daha yazılıp çizilecek bir sürü boş sayfası vardır." (Ö35)

"Öğrenci kova gibidir, çünkü boştur ve dolmaya yani kullanılarak bir işe yaramayı bekler. Fakat bu kovanın bir kapasitesi vardır sürekli akan bir musluk bir süre sonra ona yük bile olmayacaktır, sadece dışına taşacaktır. Tüm olay musluğun kovayı nasıl doldurmaya çalıştığıyla ilgilidir aslında aceleci veyahut sabırlı." (Ö82)

14. YOL GÖSTERİLMEME İHTİYACI OLAN ÖĞRENCİ

Yol gösterilmeye ihtiyacı olan öğrenci kategorisi altında 15 öğretmen adayı toplam 9 adet metafor (gemi (5), gece yolunu kaybeden insan (4), yolcu (2), akan su (2), koyun (1), karanlık sokak (1), başıboş asker (1), yardımcı pilot (1), pili biten fenere sahip avcı (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını yol gösterilen, yönlendirilen ve rehberlik edilmeye ihtiyaç duyan olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenciler gemi gibidirler, öğretmenlerinin ona verdikleri bilgiler ışığında yollarını bulurlar." (Ö98)

"Öğrenci gece yolunu kaybeden insan gibidir, çünkü Ay'ın verdiği az ışıkla bir yere gitmeye çalışır." (Ö131)

"Öğrenci arayış içinde olan bir yolcu gibidir, çünkü kendisine yol gösteren kişi ona yeterince destek verememektedir." (Ö129)

"Öğrenci akan su gibidir, çünkü yönünü hangi tarafa çevirirsen o yöne doğru gider." (Ö53)

"Öğrenci yardımcı pilot gibidir çünkü pilot eşliğinde yeni yollar öğrenip tecrübe kazanır." (Ö30)

15. PASİF BİLGİ ALICISI OLARAK ÖĞRENCİ

Pasif bilgi alıcısı olarak öğrenci kategorisi altında 12 öğretmen adayı toplam 4 adet metafor (izleyici-seyirci (9), radyo dinleyicisi (1), kumbara

(1), inşaat izleyen dayı (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını çoğunlukla dinleyici ve izleyici konumunda olan, derslere aktif katılım sağlayamayan ve dersin öğretmeni ile etkileşime geçmek istemeyen olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenci izleyici gibidir, çünkü belirli bir düzeyde eğitim almış, almaya da devam eden insanlardan oluşur. Bir ekran karşısında izleyen ve dinleyen konumundadır." (Ö114)

"Öğrenci sinema salonundaki seyirci gibidir, çünkü bu süreçte maalesef tamamı olmasa da birçok derste sadece yayın açıp derse katılıp izleme etkinliği yapılıyor sanki." (Ö38)

"Öğrenci radyo dinleyicisi gibidir, çünkü çoğunlukla görsel ve ses iletişimi kurmayı istemezler." (Ö3)

"Öğrenci kumbara gibidir, sadece öğretmenlerin verdiği bilgileri dinler ve biriktirir." (Ö68)

"Öğrenci inşaat izleyen dayı gibidir, çünkü sadece izler. İzlediği şeyin ne olduğu hakkında yüzeysel bir bilgiye sahiptir. Kalıcı, istedik davranış değişikliği oluşmayabilir." (Ö117)

16. SÜREKLİ ÇABA GÖSTEREN VE ÇALIŞAN ÖĞRENCİ

Sürekli çaba gösteren ve çalışan öğrenci kategorisi altında 10 öğretmen adayı toplam 5 adet metafor (arı (4), karınca (3), koşucu (1), cambaz (1), oyuncu (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını sürekli çaba gösteren, çalışan ve araştırmacı rolüne bürünen olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenci arı gibidir, çünkü uzaklığın verdiği sorumlulukla bilgiyi özümsemekte, entegre etmekte ve fazla efor sarf etmektedir." (Ö113)

"Öğrenci karınca gibidir, çünkü öğrenci hep çalışıyor boş vakti kalmıyor. Her hafta ödev yapıyorlar, tartışmalara katılıyorlar." (Ö118)

"Öğrenci koşucu gibidir, çünkü uzaktan eğitimde de öğrenci ders ve ödev takibi yapmalı, sınav ve tartışmalara katılımı sürekli takip etmeli ve koşturmalıdır." (Ö47)

"Öğrenciler cambaz gibiler. Çünkü birçok ders, ödevler, sınavlar, internet bağlantısı gibi problemlerle baş başa kalıp her şeyle aynı anda mücadele ederek başarılı olmaya çalışıyorlar." (Ö109)

"Öğrenci oyuncu gibidir, çünkü öğretmen dersini anlattıktan sonra tüm görev öğrenciye düşer. Her oyuncu gibi her öğrenci de kendi başarısından sorumludur. Çok fazla çalışırsa başarılı olur." (Ö21)

17. TEDİRGİN VE NE YAPACAĞINI BİLMİYEN ÖĞRENCİ

Tedirgin ve ne yapacağını bilmeyen öğrenci kategorisi altında 9 öğretmen adayı toplam 5 adet metafor (sudan çıkmış balık (6), gözlerine far tutulmuş tavşan (1), hayvanat bahçelerindeki canlılar (1), ıssız ada (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını kendilerini yalnız hisseden, şaşkınlık ve tedirginlik yaşayan ve süreci anlamaya çok fazla zaman ayıran olarak belirtmeleridir. Aşağıda, bu kategoriyi oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenci sudan çıkmış balık gibidir, çünkü tüm eğitim hayatı boyunca geleneksel yaklaşımlarla eğitim sunulan öğrenci bir anda tek başına kaldı. Bu süreçte öğrenci ne yapacağını şaşırды, nasıl ders çalışılır ve sınavlar nasıl olacak gibi bir sürü soruya cevap aramaya başladı." (Ö137)

Sayfa | 629

"Öğrenciler gözlerine araba farı tutulmuş tavşan gibidir. Çünkü hiçbir şey bilmediğimiz daha önce kullanmadığımız birçoğumuzun hakim olmadığı bir eğitim modeli bu uzaktan eğitim. Yeni yeni bu duruma alışıyoruz, en başlarda o tavşan gibi ürkek, tedirgin, şaşkındık." (Ö85)

"Öğrenciler hayvanat bahçelerindeki canlılar gibidir, çünkü kendilerine sunulanla yetinmekte, belirli alanların dışına çıkamamakta, arkadaşları ile birlikte vakit geçirememekte, tembelleşmekte, öğrencilik özelliklerini unutmakta ve kaybetmektedir." (Ö80)

"Öğrenci ıssız bir ada gibidir, çünkü tek başına ve ne yapacağını bilmiyor." (Ö133)

18. ÖZGÜR BİR BİREY OLARAK ÖĞRENCİ

Özgür bir birey olarak öğrenci kategorisi altında 5 öğretmen adayı toplam 5 adet metafor (vicdan (2), YouTube kullanıcısı (2), kaplumbağa (1)) geliştirmişlerdir. Bu kategoride Covid-19 pandemi dönemi uzaktan öğretim sürecinde "öğrenci" kavramına ilişkin üretilen metaforların ortak özellikleri "öğrenci" kavramını daha özgür olan, istedikleri zaman dersi takip eden ve yapmak istedikleri işleri yapma özgürlüğü olan olarak

belirtmelerdir. Aşağıda, bu kategoriye oluşturan bazı katılımcı görüşleri verilmiştir.

"Öğrenci vicdan gibidir, her şey kendine bağlıdır yapmak istersen yaparsın yapmak istemezsen yapmazsın." (Ö71)

"Öğrenci youtube kullanıcısı gibidir, çünkü istediği zaman istediği dersin kaydına erişip istediği dersi izleyebilir." (Ö15)

"Öğrenciler kaplumbağaya benzer kendi kabuğuna çekilir. İsteddiği zaman ve yatarak ders dinler, istediği zaman kitap okur, dikkat dağılınca başka işlerle ilgilenebilir." (Ö80)

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesinin amaçlandığı araştırmada 140 katılımcı; "öğretmen" kavramına ilişkin 9 kavramsal kategori altında toplam 78 metafor, "öğrenci" kavramına ilişkin olarak ise yine 9 kavramsal kategori altında toplam 63 metafor geliştirmişlerdir.

Öğretmen adaylarının ürettikleri çok farklı metaforlar ışığında "öğretmen" kavramını çok geniş bir perspektifte algıladıkları anlaşılmıştır. Öğretmen adayları "öğretmen" kavramını açıklarken "güneş, spiker-sunucu, bahçıvan, anne-baba, fener, kitap, rehber ve pusula" gibi bilinen metaforların yanı sıra Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitim sürecinin de etkisiyle "tasarımcı, youtuber, belgesel anlatıcısı, resim fırçası, formalite, senarist, üvey anne ve biçare insan" gibi farklı metaforlar da kullanmıştır. Bu durum, "öğretmen" metaforunun bilinen bir ya da birkaç metaforla açıklanamayacağını göstermektedir. Bu bağlamda katılımcıların ürettikleri metaforların öğretmene ilişkin geleneksel roller ile birlikte uzaktan eğitimdeki rollerine de vurgu yaptığı söylenebilir. Aydın ve Pehlivan (2010) ise öğretmen adaylarının öğretmen kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar içerisinde en çok tekrarlanan metaforların "güneş, ebeveyn ve pusula" olduğunu ifade etmişlerdir. Ulu Kalın ve Çalık Uzun (2017), lise öğrencilerinin öğretmen kavramına yönelik geliştirdikleri metaforlar arasında en çok tekrarlanan metaforun anne-baba metaforu olduğunu belirtmişlerdir. Ateş (2016) ilkökul ve ortaokul öğrencilerinin öğretmen kavramına yönelik en çok anne-baba metaforunu geliştirdiklerini ifade etmiştir. Bu durum öğretmen adaylarının, eğitim yaşamlarında öğretmenlerini, ebeveynleri kadar etkili olarak görmelerinden kaynaklanabilir. Nitekim Yılmaz, Göçen ve Yılmaz (2013) çalışmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Araştırmada "öğretmen" kavramına ilişkin olarak Yıldızlı, Erdol, Baştuğ ve Bayram'ın (2018) araştırmalarında olduğu gibi olumlu metaforların yanı sıra olumsuz metaforlar (komutan, kral, devlet erkanı, burjuva, ülke lideri, gökyüzü, deniz, ulaşılmaz kişi, gece, acı biber) da ortaya çıkmıştır. Bu olumsuz metaforların büyük çoğunluğu öğretmenlerin otoriter olarak algılanmalarından, yol gösterici olmamalarından ve öğretmenlere ulaşamamasından kaynaklanmaktadır.

Yapılan araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan kategorilere göre "öğretmen"; "bilgi kaynağı", "yol gösteren ve yönlendiren", "yönetici ve lider", "yetiştiren ve geliştiren" ve "koruyan, sevgi ve şefkat gösteren" olarak algılanmaktadır. Bu sonuç yaşanan bu zor süreçte bile öğretmenin birçok araştırmada da belirtilen geleneksel rol ve sorumluluklarına vurgu yapması açısından önemlidir. "Yol gösterici ve yönlendiren öğretmen" kategorisi Seferoğlu, Korkmazgil ve Ölçü (2009) tarafından yapılan araştırmanın bulgularıyla da örtüşmektedir. "Bilgi kaynağı olan öğretmen" kategorisi, Saban, Koçbeker ve Saban (2006), Buaraphan (2010) ile De Guerre ve Villamil (2002) tarafından elde edilen "bilgi sağlayıcı öğretmen" kategorisiyle benzerlik göstermektedir. Özellikle öğretmenin bilgi kaynağı, yol gösterici ve rehber olarak değerlendirildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Ateş, 2016; Saban, 2004). Ertürk (2017) ilkökul öğrencilerinin öğretmen kavramına yönelik metaforik algılarını inceleyen araştırmasında öğrencilerin geliştirdikleri metaforları "bilgi kaynağı olan öğretmen, yol gösterici öğretmen, şefkat göstergesi öğretmen, yetiştirici-şekillendirici öğretmen ve lider olan öğretmen" kategorilerinde toplamıştır.

Yapılan araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan kategorilere göre "öğretmen"; pandemi sürecinde birçok sorunla uğraşan, sorumlulukları artan, daha verimli materyaller geliştirmek için çabalayan ve eğitim vermeye canla başla devam eden, "zorluklarla mücadele eden ve sürekli çalışan", daha farklı yöntem ve tekniklerle öğrencilerin yaratıcılıklarını ve yeteneklerini geliştirmeye çalışan, derslerini daha ilgi çekici hale getiren ve adeta bir sanatçı rolüne bürünen, "tasarımcı ve sanatçı", tedirgin olan ve süreci uzun bir zaman diliminden sonra kavramaya başlayan, sevgilerini öğrencilere tam olarak yansıtamayan ve eğitim-öğretim görevlerini tam olarak yerine getiremeyen, "tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen", olarak algılanmaktadır. Bu sonuç yaşanan bu zor süreçte öğretmenin birçok araştırmada belirtilmeyen özellikle Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecindeki rol ve sorumluluklarına vurgu yapması açısından önemlidir. Bu çalışmada, üretilen olumlu metaforlardan yola çıkılarak öğretmenlerin pandemi sürecinde de yüksek

motivasyonla ve üstün bir gayretle çalıştıkları söylenebilir. Değişen eğitim süreçlerine uyum sağlamak ve farklı sorumluluklar almaya cesaret etme durumu yine öğretmenlerin mesleki yeterlikleriyle büyük ölçüde ilişkilidir (König vd., 2020). Bu kapsamda öğretmenlerden; öğrenme ortamlarını teknoloji kullanarak zenginleştirmeleri ve dijital çağa ayak uydurabilmeleri gibi yeterliklere sahip olmaları beklenmektedir (NETS-T, 2008). 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi'nde (MEB, 2018); öğretmen ve okul yöneticilerinin mesleki gelişimlerini sürekli desteklemek üzere üniversitelerle ve STK'larla yüz yüze, örgün ve/veya uzaktan eğitim iş birlikleri hayata geçirileceği, dijital içerikleri etkin olarak kullanma ve geliştirme kültürü edinmiş lider öğretmenler yetiştirilerek bu kültürün okullarda yaygınlaşmasının sağlanacağı belirtilmektedir. UNESCO Öğretmen Görev Grubu, bu kriz süresince öğretmenlerin desteklenmesi için hükümetlere, eğitim yönetimlerine ve liderlere harekete geçme çağrısında bulunmuştur. Grup, böyle bir krizi daha önce hiç yaşamayan öğretmenlere; uzaktan eğitim sürecinde öğrencilere nasıl destek olacakları, sanal ortamda öğrencilerin daha etkili öğrenmeleri için neler yapabilecekleri, öğrencinin gelişim ve ihtiyacına uygun bir öğrenme sürecini nasıl planlayacakları konularında destek olunması gerekliliğine vurgu yapmıştır (OECD, 2020). Yaşanan bu süreçte özellikle öğretmenler tarafından uzaktan eğitimin özelliklerinin bilinmesi ve etkili bir şekilde uygulanması oldukça önemlidir.

Çalışmada öğretmen adayları "öğrenci" kavramını açıklarken "çiçek, asker, çocuk, hamur, arı, bitki, boş kâğıt, karınca ve gemi" gibi bilinen metaforların yanı sıra Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitim sürecinin de etkisiyle "izleyici-seyirci, araştırmacı, sudan çıkmış balık, YouTube kullanıcısı, öğretmen, dedektif, inşaat izleyen dayı ve hayvanat bahçelerindeki canlılar" gibi farklı metaforlar da kullanmıştır. Saban'ın (2009) araştırmasında öğretmen adaylarının öğrenci kavramına ilişkin en çok kullandıkları metaforlar fidan, çiçek ve hamur; Aydın ve Pehlivan'ın (2010) çalışmalarında da öğrencilere dair tohum, fidan, çiçek, ağaç, asker, hamur, arı metaforları ilk sıralarda yer almakta olup yapılan çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Yapılan araştırma bulgularına benzer olarak Shindell ve Willis (2001) yapmış olduğu çalışmada "öğrenci" kavramı için ağaç metaforunun öne çıktığını belirtmiş ve bu metaforun öğrencinin de aşamalı olarak büyümesi, gelişmesi, bakım gerektirmesi, gelişiminin zaman alması ve topluma yararlı olması açısından bu benzetmenin yapılmış olabileceği şeklinde açıklamıştır. Eğitim sistemi açısından düşünüldüğünde öğrenciye yüklenen anlamlar toplumun geleceğini oluşturma açısından oldukça önemlidir.

Yapılan araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan kategorilere göre "öğrenci"; "sevgi, şefkat ve desteğe ihtiyaç duyan öğrenci", "şekillendirilen ve geliştirilen öğrenci", "yol gösterilmeye ihtiyacı olan öğrenci" ve "sürekli çaba gösteren ve çalışan öğrenci" olarak algılanmaktadır. Bu sonuç yaşanan bu zor süreçte bile öğrencinin birçok araştırmada da belirtilen geleneksel rol ve sorumluluklarına vurgu yapması açısından önemlidir. Saban (2009) çalışmasında öğretmen adaylarının "öğrenci" kavramına ilişkin popüler olan üç kavramsal temanın "gelişen bir varlık olarak öğrenci %29,6, "ham madde olarak öğrenci %22,6" ve "boş bir zihin olarak öğrenci %18,5" olduğu, fazlaca popüler olamayan temaların ise "kendi bilgisinin inşacıları olarak öğrenci %3" ve "sosyal katılımcı olarak öğrenci" olduğu belirtilmiştir.

Yapılan araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan kategorilere göre Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitimde etkisiyle "öğrenci" kavramı; "itaat eden ve talimatlara uyan öğrenci", "kendini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden öğrenci", "pasif bilgi alıcısı olarak öğrenci", "tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen öğrenci" ve "özgür bir birey olarak öğrenci" olarak algılanmaktadır. Covid-19 pandemi sürecinde yapılan bir araştırmada, uzaktan eğitimde öğrencilerin yeterli geribildirim alamadıklarını, kendilerini yeterince ifade edemediklerini ve dinledikleri konuları çabuk unuttuklarını düşünmektedir (Keskin ve Özer Kaya, 2020: 59). Aynı araştırmada üniversite öğrencilerinin yaklaşık yarısının (%49,9) bu süreçte öğretim elemanlarıyla rahatça iletişim kuramadıklarını ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Yapılan başka bir araştırmada ise pandemi sürecinde yalnızca tek yönlü iletişim kurulduğu ve öğrenci öğretmen etkileşim düzeyinin çok sınırlı olduğu belirlenmiştir (Başaran vd., 2020: 393). Yapılan diğer bir çalışmada ise öğrencilerin öncelikle kendi zamanlarını planladıkları ve okula geliş-gidiş konusunu ortadan kaldırdığı için uzaktan eğitimi tercih ettikleri vurgulanmıştır (Afşar ve Büyükdoğan, 2020: 180). Araştırmada bulunan "kendini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden öğrenci" kategorisine benzer olarak Gonzales ve diğerleri (2020) tarafından yapılan araştırmada, Covid-19 dolayısıyla okulların kapanmasıyla öğrencilerin öğrenme stratejilerini daha etkin kullanmaya başladıklarını ve bunu bir alışkanlık haline getirerek verimliliklerini arttırdıklarını ifade etmişlerdir. Bu süreç, öğrencinin derslere zamanında katılması, gerekli notları çıkarması, tekrar yapması, eksikliklerinin farkına varıp gerekli düzenlemeleri yapması gibi tüm ders içi aktivitelerin bireyselleştiği bir durum halini almıştır (Başaran vd., 2020: 392).

Tüm toplumda kriz ve bunalıma neden olan Covid-19 pandemisine yeterli bilgi, altyapı ve donanıma sahip olmayan eğitim sistemleri ile birlikte öğretmen ve öğrenciler de hazırlıksız yakalanmışlardır. Geçmişten günümüze yeterince önem verilmeyen uzaktan eğitimin değeri bu süreçte anlaşılmıştır. Covid-19 pandemi sürecinin bitmesi durumunda bile öğrenciye özgürlük imkânı vermesinin yanı sıra çok farklı öğrenme fırsatı sunan uzaktan eğitime yüz yüze eğitimle birlikte devam edilebilir. Covid-19 pandemisi nedeniyle hızlı bir adaptasyonla geçilen eğitim deneyimlerinden yola çıkılarak yakın gelecekte uzaktan eğitim ve dijital öğrenmenin niteliği yükseltilebilir. Çalışma sonucunda öğretmen adaylarının ürettikleri metaforlar düşünüldüğünde öğretmen ve öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin rol ve sorumluluklarını yerine getirmede sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu süreçte ve sonrasında sınıf yönetimi ve öğrenci rehberliği, senkron ve asenkron öğretim yeterliliklerinin geliştirilmesi, farklı öğrenme ortamlarının oluşturulması konularında öğretmenlere üniversitelerin desteğiyle hizmet içi eğitimler verilebilir, sertifika programları açılabilir. Öğretmenlerin araştırmada ortaya konulan olumsuz metaforların nedenlerini sorgulamaları ve nitelikli eğitim ve öğretim hizmeti sunmaları gerekmektedir. Üniversitelerde liderlik ve rehberlik derslerine ağırlık verilerek öğretmenlerin öğrencilere iyi bir model, iyi bir lider ve rehber olmaları sağlanabilir. "Öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin olarak ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilerinin metaforik algıları belirlenerek çalışma bulguları ile farklılık olup olmadığı araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Afşar, B. & Büyükdoğan, B. (2020). Covid-19 Pandemisi Döneminde İİBF ve SBBF Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Hakkındaki Değerlendirmeleri. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5, 161-182.

Ateş, T. Ö. (2016). Öğrencilerin Öğretmen ve Okul Metaforları. *International Journal of Contemporary Educational Studies (intJCES)* 2(1), 78-93.

Aydın, C. (2005). Turkish Mentors' Perception of Roles, Competencies and Resources for Online Teaching. *Turkish Online Journal of Distance Education* 6(3), 58-80.

Aydın, F. (2011). Üniversite Öğrencilerinin "Çevre" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *Doğu Coğrafya Dergisi* 26, 25-44.

- Aydın, İ. S. & Pehlivan, A. (2010). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğretmen ve Öğrenci Kavramlarına İlişkin Kullandıkları Metaforlar. *Turkish Studies* 5(3), 818-842.
- Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. & Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Sürecinin Getirisi Olan Uzaktan Eğitimin Etkililiği Üzerine Bir Çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi* 5(2), 368-397.
- Buaraphan, K. (2011). Metaphorical Roots of Beliefs About Teaching and Learning Science and Their Modifications in the Standard-Based Science Teacher Preparation Programme. *International Journal of Science Education* 33(11), 1571-1595.
- Ben-Peretz, M., Mendelson, N. & Kron, F. W. (2003). How Teachers in Different Educational Context View Their Roles. *Teaching and Teacher Education* 19, 277-290.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. (1. Baskı). Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemi Süreci ve Pandemi Sonrası Dünyada Eğitime Yönelik Değerlendirmeler: Yeni Normal ve Yeni Eğitim Paradigması. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6(3), 112-142.
- Can, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi ve Pedagojik Yansımaları: Türkiye’de Açık ve Uzaktan Eğitim Uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi* 6(2), 11-53.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve Öğretmen Metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21(2), 269-283.
- Çıglık, H. & Bayrak, M. (2015). Uzaktan Öğrenme ve Yapısalcı Yaklaşım. *Istanbul Journal of Open and Distance Education* 1(1), 87-102.
- De Guerrero, M. C. M. & Villamil, O. S. (2002). Metaphorical Conceptualizations of ESL Teaching and Learning. *Language Teaching Research* 6(2), 95-120.
- Demir, E. (2014). Uzaktan Eğitime Genel Bir Bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 39, 203-212.
- Domović, V., Vidović Vlasta, V. & Bouillet, D. (2017). Student Teachers’ Beliefs About the Teacher’s Role in Inclusive Education. *European Journal of Special Needs Education* 32(2), 175-190.

- Ekiz, D. & Koçyiğit, Z. (2012). Sınıf Öğretmenlerinin Öğretmen Kavramına İlişkin Metaforlarının Tespit Edilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 21(2), 439-458.
- Ersoy, F. (2017). Fenomenoloji. A. Saban & A. Ersoy (Ed.). Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri içinde (s. 81-138). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ertürk, R. (2017). İlkokul Öğrencilerinin Öğretmen Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *E-Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi* 8(3), 1-15.
- Eygü, H. & Kılınc, A. (2019). Sosyo-ekonomik Gelişmişlik Algısı Üzerinde Etkili Olan Faktörlerin Sıralı Logit Model Yardımıyla Araştırılması: Erzurum-Kayseri Örneği. *Journal of Academic Value Studies* 5, 1023-1040.
- Fisher, M. D. (2004). *Faculty and Student Perceptions of Community and Socially Constructed Knowledge in a Virtual Learning Community*. Unpublished (PhD Thesis). Erişim Adresi: <https://www.learntechlib.org/p/115590/> Erişim Tarihi: 12.12.2020.
- Goodyear, P., Salmon, G., Spector, J. M., Steeples, C. & Tickner, S. (2001). Competences for Online Teaching: A Special Report. *Educational Technology Research and Development* 49(1), 65-72.
- González-calvo, G., Barba-Martín, R. A., Bores-García, D. & Gallego-Lema, V. (2020). Learning to Be a Teacher Without Being in the Classroom: COVID-19 as a Threat to the Professional Development of Future Teachers. *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences* 9(2), 152-177.
- Keskin, M. & Özer Kaya, D. (2020). COVID-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 5(2), 59-67.
- Kırmızıgül, H. G. (2020). Covid-19 Salgını ve Beraberinde Getirdiği Eğitim Süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)* 7(5), 283-289.
- König, J., Jäger-Biela, D. J. & Glutsch, N. (2020). Adapting to Online Teaching During COVID-19 School Closure: Teacher Education and Teacher Competence Effects Among Early Career Teachers in Germany. *European Journal of Teacher Education*, 1-15.
- Kuru, E. & Pırnaz, E. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının "Sosyal Bilgiler Öğretmeni" Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. *EKEV Akademi Dergisi* 82, 77-96.

- MEB (2018). *2023 Eğitim Vizyon Belgesi*. Erişim Adresi: <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 12.12.2020.
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (Çev.). Selahattin Turan. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Merriam, S. B. & Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (4th ed.). San Francisco, CA: Wiley & Sons.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- NETS-T. (2008). *NETS-T Standards*.
- OECD (2020). *A Framework to Guide an Education Response to the Covid-19 Pandemic of 2020*. Erişim Adresi: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020 Erişim Tarihi: 08.12.2020.
- Saban, A. (2004). Giriş Düzeyindeki Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin İleri Sürdükleri Metaforlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 2(2), 131-155.
- Saban, A., Koçbeker, B. N. & Saban, A. (2006). Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algılarının Metafor Analizi Yoluyla İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi* 6(2), 461-522.
- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi* 7(2), 281-326.
- Seferoğlu, G., Korkmazgil, S. & Ölçü, Z. (2009). Gaining Insights into Teachers' Ways of Thinking Via Metaphors. *Educational Studies* 35(3), 323-335.
- Sezgin, F., Koşar, D., Koşar, S. & Er, E. (2017). Öğretmenlerin Öğrenciye Yönelik Metaforlarının Belirlenmesine İlişkin Nitel Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 32(3), 600-611.
- Shindell, T. & Willis, V. (2001). Analyzing HRD Metaphor-in-use. *Advances in Developing Human Resources* 3(3), 309-321.
- Smaldino, S. E., Lowther, D. L., Mims, C. & Russel, J. D. (2015). *Öğretim Teknolojileri ve Öğrenme Araçları*. (Çev.). Ed. A. Sarı. Konya: Eğitim Yayınevi.

Terenko, O. & Ogienko, O. (2020). How to Teach Pedagogy Courses Online at University in COVID-19 Pandemic: Search for Answers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala* 12, 173-179.

Thomas, L. & Beauchamp, C. (2011). Understanding New Teachers' Professional Identities Through Metaphor. *Teaching and Teacher Education* 27(4), 762-769.

Tompkins, P. & Lawley, J. (2002). *The Magic of Metaphor*. The Caroline Newsletter, March.

Ulu Kalın, Ö. & Koçoğlu, E.(2017). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bağımsızlık Değerine Karşı Metaforik Algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)* 18(2), 419-434.

Yıldırım, A. (1999). Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi. *Eğitim ve Bilim* 23, 7-12.

Yıldırım, K. (2010). Nitel Araştırmalarda Niteliği Artırma. *İlköğretim Online* 9(1), 79-92.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınevi. Sayfa | 638

Yıldızlı, H., Erdol, T. A., Baştuğ, M. & Bayram, K. (2018). Türkiye’de Öğretmen Kavramı Üzerine Yapılan Metafor Araştırmalarına Yönelik Bir Meta-Sentez Çalışması. *Eğitim ve Bilim* 43(193), 1-43.

Yılmaz, F., Göçen, S. & Yılmaz, F. (2013). Öğretmen Adaylarının Öğretmen Kavramına İlişkin Algıları: Bir Metaforik Çalışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(9), 161-164.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesidir. Bu bağlamda yapılan çalışma ile Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecinde öğretmen adaylarının, "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin ürettikleri metaforların ortaya çıkarılması ve bu sayede eğitim-öğretim sürecinde yaşanan olumlu ve olumsuz durumların belirlenmesi, değişen öğretmen ve öğrenci rollerinin tespit edilmesi ve araştırmacılara, yöneticilere ve eğitim politikacılarına nitelikli veriler sunulması hedeflenmektedir. Bu önem sayesinde de yapılan çalışmanın sonuçlarının bireylerin rol ve sorumluluklarını daha iyi bir şekilde ortaya koyacağı ve bu durumun da öğretmen yetiştirme sürecinde verimlilik sağlayacağı ayrıca bu yönüyle de alan yazınına katkıda bulunulacağı umulmaktadır. Araştırma verileri, 2020-2021 yılı güz döneminde Eskişehir ili Anadolu Üniversitesinde özel eğitim bölümünde öğrenimine devam eden 140 öğretmen adayından elde edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde nitel veri çözümleme tekniklerinden içerik analizi

teknikçi kullanılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır;

- 1) Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
- 2) "Öğretmen" kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
- 3) Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğrenci" kavramına ilişkin sahip oldukları metaforlar nelerdir?
- 4) "Öğrenci" kavramına ilişkin geliştirilen metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?

Öğretmen adaylarının Covid-19 pandemi sürecindeki "öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin algılarının metaforlar yardımıyla belirlenmesinin amaçlandığı araştırmada 140 katılımcı; "öğretmen" kavramına ilişkin 9 farklı kavramsal kategori altında toplam 78 metafor, "öğrenci" kavramına ilişkin olarak ise yine 9 farklı kavramsal kategori altında toplam 63 metafor geliştirmişlerdir. Öğretmen adaylarının ürettikleri çok farklı metaforlar ışığında "öğretmen" kavramına çok geniş bir perspektifte algıladıkları anlaşılmıştır. Öğretmen adayları "öğretmen" kavramını açıklarken "güneş, spiker-sunucu, bahçıvan, anne-baba, fener, kitap, rehber ve pusula" gibi bilinen metaforların yanı sıra Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitim sürecinin de etkisiyle "tasarımcı, youtuber, belgesel anlatıcısı, resim fırçası, formalite, senarist, üvey anne ve biçare insan" gibi farklı metaforlar da kullanmıştır. Araştırmada "öğretmen" kavramına ilişkin olarak olumlu metaforların yanı sıra olumsuz metaforlar (komutan, kral, devlet erkanı, burjuva, ülke lideri, gökyüzü, deniz, ulaşılmaz kişi, gece, acı biber) da ortaya çıkmıştır. Bu olumsuz metaforların büyük çoğunluğu öğretmenlerin otoriter yapısından, ulaşılamamasından ve yol gösterici olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yapılan araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan kategorilere göre "öğretmen"; "bilgi kaynağı", "yol gösteren ve yönlendiren", "yönetici ve lider", "yetiştiren ve geliştiren" ve "koruyan, sevgi ve şefkat gösteren" olarak algılanmaktadır. Bu sonuç yaşanan bu zor süreçte bile öğretmenin birçok araştırmada da belirtilen geleneksel rol ve sorumluluklarına vurgu yapması açısından önemlidir. Yapılan araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan kategorilere göre "öğretmen"; birçok sorunla uğraşan, sorumlulukları artan, daha verimli materyaller geliştirmek için çabalayan ve eğitim vermeye canla başla devam eden "zorluklarla mücadele eden ve sürekli çalışan", daha farklı yöntem ve tekniklerle öğrencilerin yaratıcılıklarını ve yeteneklerini geliştirmeye çalışan, derslerini daha ilgi çekici hale getiren ve adeta bir sanatçı rolüne bürünen "tasarımcı ve sanatçı", tedirgin olan ve süreci uzun bir zaman diliminden sonra kavramaya başlayan, sevgilerini öğrencilere tam olarak yansıtamayan ve eğitim-öğretim görevlerini tam olarak yerine getiremeyen "tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen" olarak algılanmaktadır. Bu sonuç yaşanan

bu zor süreçte öğretmenin birçok araştırmada belirtilmeyen özellikle Covid-19 pandemi döneminde uzaktan eğitim sürecindeki rol ve sorumluluklarına vurgu yapması açısından önemlidir. Çalışmada öğretmen adayları "öğrenci" kavramını açıklarken "çiçek, asker, çocuk, hamur, arı, bitki, boş kağıt, karınca ve gemi" gibi bilinen metaforların yanı sıra Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitim sürecinin de etkisiyle "izleyici-seyirci, araştırmacı, sudan çıkmış balık, YouTube kullanıcısı, öğretmen, dedektif, inşaat izleyen dayı ve hayvanat bahçelerindeki "canlılar" gibi farklı metaforlar da kullanmıştır. Bu durum, "öğrenci" metaforunun bilinen bir ya da birkaç metaforla açıklanamayacağını göstermektedir. Yapılan araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan kategorilere göre "öğrenci"; "sevgi, şefkat ve desteğe ihtiyaç duyan öğrenci", "şekillendirilen ve geliştirilen öğrenci", "yol gösterilmeye ihtiyacı olan öğrenci" ve "sürekli çaba gösteren ve çalışan öğrenci" olarak algılanmaktadır. Bu sonuç yaşanan bu zor süreçte bile öğrencinin birçok araştırmada da belirtilen geleneksel rol ve sorumluluklarına vurgu yapması açısından önemlidir. Araştırmada Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitiminde etkisiyle "öğrenci"; "itaat eden ve talimatlara uyan öğrenci", "kendini geliştiren, araştıran ve bilgiyi inşa eden öğrenci", "pasif bilgi alıcısı olarak öğrenci", "tedirgin ve ne yapacağını bilemeyen öğrenci" ve "özgür bir birey olarak öğrenci" olarak algılanmaktadır. Tüm toplumda kriz ve bunalıma neden olan Covid-19 pandemisine yeterli bilgi, altyapı donanımına sahip olmayan eğitim sistemleri ile birlikte öğretmen ve öğrenciler de hazırlıksız yakalanmışlardır. Geçmişten günümüze yeterince önem verilmeyen uzaktan eğitim sürecinin değeri bu süreçte anlaşılmıştır. Covid-19 pandemi sürecinin bitmesi durumunda bile öğrenciye özgürlük imkanı vermesinin yanı sıra çok farklı öğrenme fırsatı sunan uzaktan eğitime yüz yüze eğitimle birlikte devam edilebilir. Bu süreçte ve sonrasında sınıf yönetimi ve öğrenci rehberliği, senkron ve asenkron öğretim yeterliliklerinin geliştirilmesi, farklı öğrenme ortamlarının oluşturması konularında öğretmenlere üniversitelerin desteğiyle aracılığıyla hizmet içi eğitimler verilebilir, sertifika programları açılabilir. Öğretmenlerin araştırmada ortaya konulan olumsuz metaforların nedenlerini sorgulamaları ve nitelikli eğitim ve öğretim hizmeti sunmaları gerekmektedir. "Öğretmen" ve "öğrenci" kavramlarına ilişkin olarak ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilerinin metaforik algıları belirlenerek çalışma bulguları ile farklılık olup olmadığı araştırılabilir.

EXTENDED ABSTRACT: The aim of this study is to determine the perceptions of teacher candidates regarding the concepts of "teacher" and "student" in the Covid-19 pandemic process with the help of metaphors. In this context, with the study conducted in the Covid-19 pandemic period, the prospective teachers' metaphors regarding the concepts of "teacher" and "student" were revealed in the distance education process, thus it is aimed to determine the positive and negative situations experienced in the education and training process, the changing roles of teachers and students and to provide qualified data to researchers, administrators and education politicians. It is hoped that the results

of the study will reveal the roles and responsibilities of individuals in a better way, and this will provide efficiency in the teacher training process, and will contribute to the literature in this respect. The research data were obtained from 140 teacher candidates who continue their education in the special education department of Anadolu University in Eskişehir province in the 2020-2021 academic year. Content analysis technique, one of the qualitative data analysis techniques, was used in the analysis of the research data. In line with the purpose of the research, the following questions were sought in the research;

1) What are the metaphors pre-service teachers have regarding the concept of "teacher" in the Covid-19 pandemic?

2) Under which conceptual categories can the metaphors developed regarding the concept of "teacher" be collected in terms of their common features?

3) What are the metaphors pre-service teachers have about the concept of "student" in the Covid-19 pandemic?

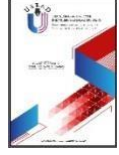
4) Under which conceptual categories can the metaphors developed regarding the concept of 140 participants in the study aimed to determine the perceptions of pre-service teachers regarding the concepts of "teacher" and "student" in the Covid-19 pandemic process with the help of metaphors developed a total of 78 metaphors under 9 different conceptual categories regarding the concept of "teacher" and 63 metaphors under 9 different conceptual categories regarding the concept of "student". It was understood that teacher candidates perceive the concept of "teacher" in a very broad perspective in the light of the very different metaphors they produced. While the teacher candidates explain the concept of "teacher", with the effect of the distance education process during the Covid-19 pandemic period they used uncommon metaphors like "designer, youtuber, documentary narrator", art brush, formality, scriptwriter, stepmother and wretched person " as well as the known metaphors such as "sun, announcer-presenter, gardener, parents, lantern, book, guide and compass". In the research, negative metaphors (commander, king, state official, bourgeois, country leader, sky, sea, inaccessible person, night, hot pepper) have emerged as well as positive metaphors regarding the concept of "teacher". The majority of these negative metaphors are due to the authoritarian nature of teachers, their inaccessibility and lack of guidance.

According to the categories created from the data obtained in the research, "teacher" is perceived as "source of information, guide and director, manager and leader, nurturer and developer, and protecting, and loving person". This result is important in that even in this difficult process, the teacher emphasizes the traditional roles and responsibilities stated in many studies. With the effect of distance education during the Covid-19 pandemic process on the concept of

"teacher", some different categories that are less emphasized in the literature (as person struggling with difficulties and constantly working, designer and artist, anxious person and who do not know what to do) have also emerged. While explaining the concept of "student" in the study, the teacher candidates used metaphors such as "flower, soldier, child, dough, bee, plant, blank paper, ant and ship" as well, "audience, researcher, fish out of the water, youtuber, teacher, detective, uncle watching construction and creatures living in zoos". This situation shows that the "student" metaphor cannot be explained by one or more known metaphors. From the student's point of view, in this period, it was understood that the concept of "student" was perceived as someone needing love, attention and support, obeying and following instructions, developing himself, researching and building knowledge, anxious person and who do not know what to do. Teachers and students were caught unprepared for the Covid-19 pandemic, which caused crisis and depression in the whole society, along with education systems that did not have sufficient information and infrastructure. The value of the distance education process, which has not been given enough importance from the past to the present, has been understood in this process. Even in the event that the Covid-19 pandemic is over, distance education can be continued with face-to-face education, which provides freedom to the student as well as offers a wide range of learning opportunities. In this process and afterwards, teachers can be given in-service trainings and certificate programs can be opened with the support of universities on classroom management and student guidance, development of synchronous and asynchronous teaching competencies, and creating different learning environments. Teachers are required to question the reasons for the negative metaphors revealed in the research and to provide quality education and training services. The metaphorical perceptions of primary, secondary and high school students regarding the concepts of "teacher" and "student" can be determined and whether there is a difference with the study findings can be investigated.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021.
e issn: 2687-2641

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN İNŞA SÜRECİNDE ÜST KİMLİK ÇIKMAZI

SUPRA-IDENTITY IMPASSE IN THE PROCESS OF BUILDING THE
REPUBLIC OF TURKEY

Mustafa KOL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sosyoloji Bölümü, Sakarya/Türkiye.
Graduate Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department
of Sociology, Sakarya/Turkey.
sosyologbeyden@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-0418-2740

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.857464

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 10.01.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 13.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Kol, M. (2021). Türkiye Cumhuriyeti'nin İnşa Sürecinde Üst Kimlik Çıkmazı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 643-683.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Kimlik konusunun kapsamı çok geniştir. Türk kimliği, milli kimlik, resmi kimlik ve kimlik dönüşümü üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Çalışmanın önemini, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci öncesinden başlayan ve kuruluş sonrası devam eden kimlik tartışmaları üzerine yoğunlaşarak, dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik şartları dahilinde, araştırma gerçekleştirilmiştir. Ulus-devlet inşa sürecinde, resmi kimlik oluşturma çabaları ve bu doğrultuda geleneksel ideolojilerin reddi ortaya çıkartılarak, kimliğin dönüşümü incelenmiştir. Araştırma, 1839'da Tanzimat Fermanıyla başlayan batılılaşma çabaları, demokratikleşme girişimleri ve kimlik algısı üzerine etkilerinden, Atatürk'ün ölümü 1938'e kadar geçen süreç kapsamında ele alınan dönem sınırlandırılmıştır. Belirlenen dönemin karakteristik özellikleri dışına çıkılmadan kimlik konusunu incelenmektedir. Çalışmanın yöntemi için "Dökümantasyon Metodu" seçilmiş, konular bu yöntem sayesinde araştırılmıştır. Kısaca konular; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde üst kimlik inşası, inşa sürecine yardımcı batılılaşma çabaları, İslâm kimliğinin devlet için ideal kimlik görülmemesi, Osmanlı Devleti'ni şekillendiren, kontrol altına alan İslâm dini, yeni rejimle birlikte devlet kontrolü altına alınması, toplumun algısal kimliğindeki değişimler ve Cumhuriyet ideolojisinin benimsetmek istediği kimlik görüşü geniş kapsamlı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Üst Kimlik, Kimlik Dönüşümü, Milli Kimlik, Türk Kimliği, Batılılaşma, Ulus Devlet İnşası

Abstract: The extent of identity issue is very wide. Many studies have been conducted on issues related to Turkish identity, national identity, official identity and identity transformation. By focusing on identity building in the Republic of Turkey, a work was conducted based on the conditions of the period. In the process of nation-state building, the transformation of identity has been examined by revealing the efforts to form an official identity and the rejection of traditional ideologies in this direction. The study has been limited within the framework of westernization efforts, democratization attempts, effects on identity perception that started with the 1839 Tanzimat Edict, and innovations made until 1938, until Atatürk's death. The issue of identity is examined on the characteristic features of this period. The method of the study contains using "Documentation Method". Republic of Turkey, identity building, westernization efforts, the fact that the Islamic identity cannot be official identity required for the nation, Islam that shaped and controlled the Ottoman State which later was controlled by the Republican state, the transformation of identity perception of the society, and the perception of identity adopted by the Republican ideology has been examined.

Keywords: Identity, Supra Identity, Identity Transformation, National Identity, Turkish Identity, Westernization, Nation State Building

GİRİŞ

Kimlik, en genel anlamıyla ayrışma ve bütünleşme girişimidir. Kim olduğumuz, nereden geldiğimiz, kökenimiz gibi soruların cevabını bulmak

aidiyet hissi için önemlidir. Kimlik, insanın kendisini ifade etme ve çevresine tanıtmak için kullanılan bir kavramdır. İnsanoğlu tarihsel süreçte nereden geldiğini ve nereye gideceğini, yaşadığı toplumda kendisini nerede konumlandığını ve kim olduğunu tarih boyunca sorgulamıştır. İnsanın yaratılışı gereği sosyalleşme ihtiyacı olan bir varlık olduğundan, insan kendisini tanımlamak için yaşadığı topluluğun içinde bir bağ kurabilmek için kimliğini belirlemek istemektedir. Diğer toplumlardan onları ayıran özellikleri, farklılıkları neticesinde diğer toplumlardan ayrılmayı, yaşadığı toplum içindeki; kültür, yaşam tarzları, gelenek görenek uyumları gibi benzer özelliklere göre bütünleşmeye itmiştir. İnsanoğlu ilkel dönemlerden itibaren yaşadıkları toplumlarda belli birtakım statüler içerisinde yer almış, toplumun genel ortak özelliklere sahip olsalar dahi kendi içlerinde de ayrışmalar yaşamışlardır (Altunoğlu, 2009).

İnsanlar; cinsiyet, ten rengi ve inançları gibi birçok farklı unsurlar çerçevesinde toplumlarında konumlandırılmıştır. Bu süreç tarih boyunca farklı adlandırmalar altında devam etmiştir. İnsanların bu unsurları göz önünde bulundurularak bireysellikten, gruplaşmaya bunun neticesinde kendisini konumlandığı yere göre, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye çabalamışlardır, yani aidiyet hissini gereksinimlerini karşılamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti inşa sürecinde üst kimlik çıkmazı adlı bu çalışma, kimlik kavramının tarihsel süreci özellikleri, toplumsal kimlik, kimliği inşa eden unsurlar, Türk kimliği, Milli kimlik, İslâm kimliği, Batı kimliği, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden Cumhuriyetin ilk çeyreğine kadar kimlik algısı üzerine gerçekleşmiş değişimler bağlamında konu incelemeye alınmıştır. Cumhuriyetin ilanından itibaren değişen üst kimlik algısı, batılılaşma girişimleri, toplumun değiştirilip dönüştürülmesi, devlet eliyle bir kimliğin dayatılması, toplum tarafından tam olarak benimsenmemiştir. Kimlik inşa süreci tamamen cumhuriyetin ilanı ile başladı demek doğru olmayacaktır. Osmanlı Devleti'nde kimlik inşa süreci Tanzimat Dönemi hatta daha eski süreçlere kadar uzanmaktadır. Kimlik algısı Tanzimat döneminde farklılaşmaya, değişmeye başlamış Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleşen inkılaplarla birlikte yeniden inşa edilmesi gerek görüşünün ortaya çıktığı bir sürece dönüşmüştür. 1839 tarihinde Gülhane meydanında okunan Tanzimat Fermanıyla hukuk alanında ve yönetimde değişiklikler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Fermanı daha sonra devlet yapısında önemli etkiye sahip olmasa da toplum yapısında hukuki, sosyal ve siyasal alanlara yönelik farklı bakış açıları oluşturması yönüyle önemlidir (Gülalp, 2003).

Tanzimat Fermanının toplumsal yapı üzerindeki etkisinin ardından I. Meşrutiyet Dönemi de kimlik algısının dönüşümünde etkili olmuştur. II.

Abdülhamid tarafından 1876 tarihinde ilan edilen Kanuni Esasi'yle ilk defa anayasal bir süreç başlamıştır. Padişahın bu süreçte yürütmenin başında bulunması ve yasamada gücü elinde bulundurmasına rağmen, toplumda mevcut düzen üzerine görüşlerin değişmesine, şekillenmesine neden olmuştur. I. Meşrutiyet'le başlayan süreç, 1908 tarihinde Genç Türklerin baskısıyla, Kanuni Esasi yeniden kabulü sağlanmıştır. 31 Mart olaylarının ardından II. Abdülhamid tahtan indirilmiş ve padişahın yetkilerinde sınırlandırma sağlanmış, bu sayede meclisin yetkileri arttırılmıştır. Bu süreç daha sonra Cumhuriyetin ilanına varacak süreçte, farklılaşmanın demokratikleşme sürecinin başlaması olarak görülebilir (İnceoğlu, 2009).

Osmanlıcılık, İslâmcılık, Türkçülük gibi ideolojiler o zamanın belli birtakım aydınları tarafından Batıcılık ideolojisi gibi daha gerçekçi görülmeseler de toplumsal kimlik oluşumunda etkili görüşler olarak kabul edilmişlerdir.

Toplumsal değişme, Cumhuriyetin ilanı sonrası ivme kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nden kalan toplumsal yapı değiştirilmeye, Batıdan alınan siyasi yapı ve inkılaplarla, kalıcı farklılaşmalar halka uygulanmaya çalışıldı. İnkılaplarla, eski işlevini kaybetmiş yapıların yerine Batıcılık ideolojisi önderliğinde bize yabancı olan Batı tipi yenilikler, düşünceler ortaya koyulmuştur. Yeni devlet, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına neden olarak gösterilen teknoloji de geri kalma düşüncesi neticesinde, yeni devletin dünya teknolojisine hakim olan modern, muasır bir devlet olması planlanmıştır. Elbette bu süreç hayli zor ve meşakkatli bir süreç olmuş ve olmaktadır.

Yeni rejimle Batılılaşma hareketleri hızlı olsa da yapılan yenilikler rast gele değil de oldukça sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde halk ile devlet yapısı bütünsel olarak değişip dönüşerek modern Türkiye'nin temelleri atılmıştır. Milli kimlik temelleri bu dönemde atılması, halkın milli beraberlik göstermesi, ulu önder Atatürk'ün liderliğinde kurtuluş savaşının başlatılması, toplumun milli kimlik olarak Türk kimliğini benimsemesi olumlu bir olgudur. Bu dönemde Ulu önder Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kazanılan başarılarla birlikte, milli kimlik pekiştirilmiştir. Ulusal kimlik, tek vücut halinde kurtuluş savaşını kazanan, dünyaya örnek teşkil eden bir kenetlenme ve direniş sergilenmiştir. Ulusal kimliğin oluşmasına, millet olarak bütünsel hareket etmemiz gösterilebilir. Cumhuriyet'in inşa sürecinde kimlik değişmesi, 1. Dünya savaşının olumsuz neticelenmesi, bu olumsuzluğun temeli olan modern teknolojiye sahip Batı medeniyeti, Kurtuluş Savaşına girmemiz, toplumsal değişimin yeni kimlik arayışının kaynakları olarak gösterilebilir (Şevkli, 2009).

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kimlik

Kimlik kavramı, benzerliği ve sürekliliği içeren Latince, idem kökünden türetilmiştir. Türkçede kimlik kavramı, "kim" soru kökünden türetilmiş ve aynı şekilde zorunlu bir mensubiyet ya da aidiyet, benzer olmayı, tek olmayı, kısaca birleştiren ve ayıran özellikleri tanımlayan, anlamına gelmektedir (Aydoğdu, 2004: 117). "Kimlik, insana gündelik hayata uyumu kolaylaştıran bir sosyal çevre, bilişsel harita sunar" (Bostancı, 2005'den akt. Altunoğlu, 2009: 110). Kimlik, tarihsel süreç içerisinde değişime uğrayan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumlar kendi anlam dünyalarına göre kavramların manalarını yorumlarlar. Bizlerinde ele aldığı kavramlar, tarihsel süreçte yaşamış olduğumuz değişimlere paralel şekillenmektedir.

Türk Dil Kurumunun, Türkçe sözlüğünde kimlik kavramı "Toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirtili nitelik ve özelliklerle, birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü" olarak ifade edilir (Tdk.com). Kimlik, bir birliktelik sağlayan ortak, benzer özellikleri tamamının içerir. Öte yandan ayrışmalarda kimlikte aranan özelliklerin birbirleriyle oluşmamasından doğar. Yani kimlik, kendisi dışındaki, diğerleriyle ilişkiyi ve iletişimi mümkün kılan, gündelik yaşamın olağanlığı içerisinde, tercihlerde bulunmamıza yardımcı olan ve insana hayatın zorluklarına karşı güç veren, yaşam içerisinde neyin iyi ya da neyin kötü olduğunu anlamamızı sağlayan bir bakış açıdır. Ayrıca kimlik haz ve arzulara, verdiğimiz kararlara, gelecekte beklenenimize etki eden, kişiyi yalnızlıktan kurtulmasını sağlayan bir hayat ufkudur (Altunoğlu, 2009: 110). Kimlik üzerine tartışmalar kolay kolay neticelenmez, kimlik farklı alanlarda incelenmekte, benlikle arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlenmeye çalışılmaktadır. Her ikisinde de kişinin kendisini algılaması ortak noktayken, benliğin kolay değişmesi, kimliğin daha istikrarlı olma özelliği en belirgin fark olarak söylenebilir.

Kimlik, kavramı günümüzde en çok tartışılan, konuların başında yer almaktadır. Kimlik konusu ülke politikalarını meşgul eden önemli bir sosyal bilim kavramı olarak ele alır. Kimlik kavramı günümüzde başta sosyoloji, siyasal bilimler, sosyal psikoloji, edebiyat, felsefe, antropoloji gibi birçok bilimi ilgilendiren temel bir kavram olarak düşünülmektedir. Bu kadar disiplinin kimlik kavramına kendi bakış açılarıyla yaklaşma çabaları, kimlik konusunun teorik çerçevesinin gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır. Bireyin kimliğini çözümleyebilmesi için asıl soru "ben ve benim dışındakilerin kim?" olduklarıdır. Bireylerin ve toplumların birbirlerinden

ayrışıp sınıflandırmaları bu soruya "ben ve benim dışımdakiler kim?" verilen cevaplarla doğrudan ilişkindir. İnsanlar daima benzerlik ve farklılıklar açısından kategorize ederek kendisini bir noktada konumlandırır. Bu sayede insan nereye ait olduğunu daha iyi anlar ve kimliğini algılar. İşin özü kişinin kendini konumlandığı yeri tanımlamasına dayanır ve durduğu yerde kendinden olanları ve ötekilerini daha rahat görebilir (Karakaş, 2015: 93).

Toplum olmadan kendimizi nasıl konumlandıracağımızı bilemeyiz onun içindir ki, yaşam alanlarımızı toplumun içerisinde almış olduğumuz kimlikler, görevler ve sorumluluklar şekillendirilir. Toplum eğer keskin bir biçimde ayrılmış ise o halde önemli husus kimliklerimize düşer, eğer çoğunluğun ve iktidarın kimliğiyle kimliğiniz aynı ise özgür olma olasılığınız artacaktır. Tersine bir durumda sosyal yapı içerisinde hor görülebilir ve özgürlüklerden ya da daha iyi bir ifadeyle devlet imkanlarından eşit yararlanma olasılığınız azalacaktır. Tabii bu bir varsayımdır. Devlet yönetiminin gücünü aldığı kesimin daha fazla faydalandığıysa varsayım değil gerçektir.

Kimlik tanımı sadece bireye bağlı toplumdaki bağımsız bir olgu değildir. Bu bağlamda sosyal kimlik teorisinin merkezinde, her daim gruplar ve grup ilişkileri yer alır. Psikoloji de birey ya da kişilik, kimlik algısında temel bir yıkılmaya neden olmuştur. Öteki grupların kimliklerine göre yer konumlanmamız kimlik algısı şekillenir. Üyesi olunan grubun diğer gruplar arasındaki ilişkiler sosyal kimliği temellendirir (Bilgin, 2003'ten akt. Altunoğlu, 2009: 12). Kimlik kavramının hissettirdikleri, toplumda ne kadar birey ve grup tarafından benimsenmesi önemlidir. Çünkü sosyal kimlikler, grup yapılarını belirler ve gruplar insanların, güven ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olurlar. Kendi grubumuzun dışındaki gruplar, bizim için kimi zaman tehlike teşkil edebilir. Bu kestirilemez, öteki gruplar hem bizi kendi grup içinde kenetler hem de kimlik algımızı şekillendirmeyi sağlar. Gruplar arası etkileşim kadar, bireysel özellikler de kimlik kavramını inşa etmektedir. Bu konuda en tanınmış düşünürlerden birisi George Herbert Mead'tir. Sosyal kimlik kavramı üzerine Herbert Mead'in "sosyal benlik" adlı kavramsallaştırması, eski anlamlarının yerine yeni anlamlar yükleyerek, kimlik kavramını yeniden üretmiştir. Bireysel kimliği karşılayan, I, (ben) ve sosyal kimliği karşılayan me (beni/ana) kullanarak kimliği ikiye ayırmıştır. İki kişi arasındaki etkileşimden yola çıkarak, bireyin toplum ürünü olduğunu ifade eder. Sadece tek taraflı kalmayıp karşılıklı bir üretim gerçekleştiğini, toplumda bireyi ürettiğini ve bu durumun devamlı olduğunu söyler (Deschamps ve Devos, 1998'den akt. Altunoğlu, 2009: 50). Kimlik sadece toplum ve birey arasındaki ilişkinin ürünü değildir. Bireyin kimlik sorgusunda en önemli kaynak, ben nereden geliyorum, atalarım kim gibi

tarihi geçmiş sorulardır. Bireyin kendisini konumlandırabilmesi için geçmişini bilmesi önemlidir. Eski tarihlere uzanan toplumsal ilişkiler geçmişte yaşanan çekişme ya da ticari ilişkimiz, yaşadığımız dönemde tutum ve davranışlarımızı etkiler. Diğer toplumlara karşı algımız, geçmişe paralel olarak artıp azalacaktır.

1.2. Kimlik Dönüşümü

Modernleşmeyle başlayan bireysel ve toplumsal etkileşim unsurlarının en etkili olanlarından biri kimlik algısıdır. Kimlik algısı, toplumsal ve bireysel anlam dünyalarının yeniden üretilmesi, inşa edilmesinde belirleyici referans sağlamaktadır. Çünkü kimlikler hem toplumsal hem de bireysel olarak üretilmekte, inşa edilmektedir. Bireye ve topluluğa, algısal düzeyde farklı anlam dünyaları sunan kimlikler, tanımlayıcı referanslarımız olarak işlev görürler. Kimlikler, yaşanmışlıklarımızın ve kendimizi konumlandığımız görüşlerden oluşur ama toplumsal etkileşim devam ettiği sürece, yaşanmışlıklarımızın ve kendimizi konumlandığımız görüşlerin toplamından daha fazlası haline gelirler. Kimlikte değişim süreklidir, toplumun değişkenliklerine bağlı olarak her değişimle birlikte yeniden kimlik inşa edilir. Toplumsal ve tarihsel olguların etkin olduğu kimliğin algılanma biçimi, bireyin ve toplumun değişimine paralel bir şekilde değişir (Karakaş, 2013: 2).

Modern dönem öncesi kimlik algısı üzerine etkenler günümüzden farklıdır. 19. yüzyıl öncesi insanların kimlikler üzerinden ayrışması üç kategoride belirlenmiştir. Ülke ya da mekân ve cinsiyet, sosyal ve ekonomik koşullar geleneksel dönemde kimliklendirme araçlarındandır. Bunların içerisinde en keskin olanı cinsiyete dayalı kimliklerdir. Modern ulus-devlete geçileyle birlikte, cinsiyete göre bir kimliklendirme, ötekileştirme azalmıştır, ama toplumsal yaşantı içerisinde halan daha cinsiyete dayalı kimliklendirme mevcuttur. Mekân ya da ülke toprağı üzerinden kimliklendirme sadece geleneksel döneme değil günümüzde, ulus devlet üzerinde etkilidir. Orta Çağ Avrupa'sında toplumsal sınıfların oluşumu, toplum içinde asker, soylu ya da köylü gibi kimlikler ortaya çıkmıştır (Karakaş, 2015: 98-99).

Sosyologların bahsettiği iki tür kimlikten genel olarak söz edilir. Bunlardan birincisi sosyal kimlik, ikincisi de bireysel kimliktir. Bu iki ayrımın birbiri üzerindeki etkileri araştırılır. Sosyal kimlik bir kişiye ya da gruba başkaları tarafından yüklenen nitelikleri gösterir. Bu nitelikler o toplumun içinde bulunan kişilerin kim olduğunu belirten göstergelerdir. Toplumun içinde yer alan bireyler birçok özelliklerden oluşan sosyal kimliklere sahiptir. Bireysel kimliğin de temelinde duygusal algı ve dış dünyayla sürekli

etkileşimi olan kimliği ifade eder. Sosyal kimlik ve bireysel kimliğin birbirlerinden ayrı olmadığı, etkileşim içerisinde oldukları bilinir (Avcioğlu, 2011: 362).

Toplumların, kimlik algıları kendi toplumsal değerler ve sosyal normlar üzerinden oluşturulur. Bu yapısal kimlikler, değişmeye paralel bir şekilde sürekli dönüşüme uğrar ve en önemli dönüşüm nedenleri arasında teknolojiyle birlikte modernleşme ve post modernleşme yer alır. Avrupa'da ortaya çıkan modernleşme ve post modernleşmenin isteği üzerine uluslaşma ve bu bağlamda, ulusu kapsayıcı, üst kimlik ya da milli kimlik çatısı altında zamanla ulusal kimliğe bağlanan onunla bir bütünlük arz eden kimlikler yer alır. Kişinin kendisi ve toplumuyla ilgili kimlik algısı modernleşmenin sunduğu, olanaklarla yeniden inşa edilmiştir. Kimlik dönüşümü normal şartlarda yavaş gerçekleşmektedir, ama dış etkenlere maruz kaldıkça kendisini dış değişkenlerin etki kuvvetine göre değişimi hızlanabilir. Doğal bir süreçten çıkarılması ve değişim hızının artması aslında savunma, ihtiyacından kaynaklanabilir. Bir kimlik eğer üst kimlik olma çabalarındaysa, o zaman kimliğin gerekli koşulları, esnek hale getirebilir. O halde kimlik savunma ihtiyacından daha güçlü bir noktaya gelebilmek için yavaş olan hızını arttırır ve değişir (Hall, 1998'den akt. Avcioğlu, 2011: 363). Bu bağlamda geleneksel toplumlardan, modern toplumlara geçişte bireysel kimliğin değişimi incelenirse daha önceki kimlik oluşumunu yönlendiren sabit etkenlerden bir uzaklaşma olduğunu görülür. Bir zamanlar insanların kimlikleri geniş toplumsal grupların üyeliğine dayanmaktaydı, bir sınıf ya da milliyete bağlı olurken artık çok yönlü ve daha az istikrarlıdır.

Kentsel büyüme, sanayileşme ve önceki toplumsal oluşumların incelenmesi geleneksel kuralların etkisine zayıflatmıştır. Modernleşmeyle birlikte insanlar geçmişin sıkıcı örülmüş, görece türdeş olan kalıplardan, katı bir biçimde kuşaklar boyu aktarıldığı toplumlardan, uzaklaşmıştır. 21. yüzyıl dünyasında kendimizi ve kendi kimliğimizi yaratmak için geçmişte olmayan fırsatlara sahip olunduğu inancı, toplumları geleneksel yol işaretlerinden uzaklaşmaya onları terk etmeye itmiştir. Modernleşen toplumsal dünyada karşımıza, kim olacağımız ve ne yapacağımız konusunda çok fazla seçeneklerin olduğu söylenmektedir. Bireycilik bilincine sahip ve bunun farkında olan insanlar artık kendi kimliğini sürekli olarak inşa edecekleri inancındadırlar. Kimlik inşası sürekli ve bitmeyen bir süreç olarak görülür. Zamanın şartlarına göre inşa süreci hızlanıp yavaşlayabileceğini bilmemiz gerekir. Kimliklerin gücü aslında ne kadar çok kişi tarafından söylenmesine tanımlamada kullanmasına bağlı olmayıp, kimlik özelliklerinin toplumsal davranışlarında düşüncelerde ne ölçüde varlığını sürdürmesinden

almaktadır. Davranış ve düşüncenin temelinde yer alan kimlik güçlüdür (Avcıoğlu, 2011: 364).

1.3. Milli Kimlik

Millet sözcüğünün İngilizce karşılığı Notion'dır. Notion sözcüğü Türkçeye ulus olarak çevrilir. Millet ve milliyetçilik kavramlarıysa tam olarak nation ve nationalism sözcüklerinin anlamlarını karşılamazlar. Milli kimlik, bir milletin kendine has düşünüş ve bu neticede yaşamında bu düşünceyi pratiklere dökebilmesiyle ilişkilidir. Dil, töre ve gelenekleri, toplumsal değer yargıları ve kurallarıyla oluşan özellikler bütünü olarak milli hüviyet şeklinde somutlaştırılmıştır (Tdk.com). Bireysel ve toplumsal kimlikleri oluşturan unsurun kültür olduğu, kültürlerinde kendine has olmaları nedeniyle kendi bütünlükleri içinde kültürel kimlikleri meydana getirdiği söylenebilir, dolayısıyla bireysel kimlikler; kültürel kimliklerinin, sosyal normlarının bireylere aktarılmasıdır. O halde kültürel kimliğini milli kimlik olarak kabul edersek, milli kimliği tam olarak anlamamız gerekir. Milli kimliği oluşturan beş, ana kaynaktan söz edilir. Sırasıyla şu şekilde sıralanır.

“a) bir tarihi süreç içinden süzülüp gelen, tabii gelişmelerle şekillenen gelenek ve göreneklerin yol açtığı değer norm ve sosyal kontrol unsurları, b) dini hayatın inançların sebep olduğu değer norm ve sosyal kontrol unsurları, c) alay edilmek, gülünç düşme korkusunun doğurduğu; değer, norm ve sosyal kontrol unsurları, d) kanun, tüzük ve yönetmeliklerin telkin ettiği norm ve sosyal kontrol unsurları, e) yerli kültürün dışından gelen bazen iktibas edilen bazen bünyeye uygun hale getirilen değer norm ve sosyal kontrol unsurları” (Tural, 1992'den akt. Avcıoğlu, 2011: 363).

Türkiye'de millet, ulus ve milliyetçilik, ulusçulukla ilgili akademik literatürde var olan kavramlar, tam olarak birbirlerinden ayrıştırılmada yetersiz kaldığından dolayı ulus, etnisite ve ırk kavramları birbirinin yerine kullanılır hale gelmiştir. Bende araştırdığım kaynaklarda kullanıldığı gibi millet, ulus ya da milliyetçilik, ulusçuluk kavramlarını kullanacağım. Milliyetçilik kavramının yönelik tanımlamalar farklılık gösterir. Milliyetçilik kavramı, 18. yüzyıldan günümüze kadar, üslendiği tarihi ve siyasi gerçekliği yansıtan birçok anlamı içermektedir. Kullanımına ilk kez Alman filozof Johann Gottfried Herder'in 18. yüzyılın sonlarındaki çalışmalarında rastlanan milliyetçilik terimi, genel dil kullanımına 19. yüzyılın ortalarında girmiştir. Milliyetçilik olarak ele alınır. Milliyetçilik, gerçek ya da değil, belirlenmiş bir ulusun gerekli olduğu koşuldur. Milliyetçilik, daha çok bir ideoloji ve ulus-devlete aittir. Ulus devletin ihtiyacı nedeniyle üretilmesi milliyetçiliği yapay bir olgu yapmaz, gerçekçiliği ve doğallığı ona inananlara

bağlıdır. 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya atılan düşüncede milli kimlikleri milliyetçilik düşünceleri doğurmuş, doğrudan etkilemiştir. Milliyetçiliğin temelli soyut kavramlara ya da geleneklere değil, içinde yaşadığı topluma yani millete dayanmaktadır. Millet olmasa milliyetçilik diye bir şey de herhalde olamazdı (Şevkli, 2009: 14). Milliyetçilik modernleşmeyle ulus-devlet üzerine inşa edilen bir kavramdır. 19. yüzyıldan bu yana dünya siyasi tarihindeki en derin, en inatçı ama yine de en ön görülen değişimi tetikleyen bir ideoloji olarak görülür. Milli Kimlik, kavramıysa, siyasi bir gruba aidiyet, olarak ifade edilmektedir. Ulus inşası ve bunun sonucu olarak ulus-devlet milliyetçiliğin siyasi uygulamasının temel görüşünü oluşturmaktadır (Alakel, 2011: 2). Milli Kimlik, insanın zihniyetini yeni düşüncelerle doldurup ve bilinci bir şekilde eyleme dönüştürmeyi tetikleyen siyasi biçimli ideoloji yani sosyo-politik hareket olarak doğmuştur.

1.4. Türk Kimliği

Türk kimliğini açıklamaya Türk kavramının tarih sahnesine Osmanlı ya da Cumhuriyet'le çıkmış bir kavram değildir. Türk kelimesi Osmanlı İmparatorluğunun kendi ya da siyasi rejimini tanımlamak için ortaya çıkan bir kavram da değildir. Türk kavramı, Osmanlıda bir kimliği tanımlamak, bir kimliğe işaret manasında kullanılması ve Türk milliyetçiliğinin kullanımı, Avrupa'yla karşılıklı olan ilişkilere bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Avrupa, doğuda güç kazanan Türkiye ve Türk kavramı Osmanlıları tanımlamak için kullanılmıştır. Anadolu medeniyetlerinde toplumsal kimlik en eski çağlardan beri daima çoğulcu niteliğe sahiptir. Malazgirt'te başlayan Anadolu'nun Müslümanlaşmasıyla birlikte ve Osmanlı Devleti döneminde de bu çoğulculuk korunmuştur. Önce modernleşme ve şimdi de küreselleşmeyle gelen Kapitalizm, kültürel ve bilişsel gruplaştırmalar, ben Türk'üm ben Laz'ım diye ayrıştırmalarını ortaya çıkmıştır. Ama Anadolu'nun yeniden Hristiyanlaşması için yoğunlaşan çalışmalara rağmen hala Anadolu bu dil, din, ırk ve yaşam tarzı zenginliğini oluşturan çoğulcu yapısını korumaktadır.

Türk kimliğini iyi bir şekilde anlayabilmemiz için Türk tarihini incelememiz gerekir. Türk tarihi ilk evresi bozkırsal bölgelere dayanmaktadır. İnsanın, tabiatın kuvvetlerine sahip olması tabiata hâkim olması, eski çağlarda yani coğrafyanın insan üzerinde; yaşam, kültür, örf ve adetine gibi birçok unsura etki ettiği düşünülebilir. Buradan yola çıkarsak eski Türklerin yaşayış biçimi olan bozkırsal hayat, göçebe hayat, Türklerin günümüze yansıyan kimlik anlayışlarını, algı dünyalarını doğrudan etkilediği düşünülmektedir. Canlıların yaşadığı coğrafyada hayat koşulları, tabiatın faydalandığı şekilde devam eder. İklim koşulları da insan yapısına büyük etkisi bulunur. İnsanlar yaşadığı ortamın koşullarına göre hayat algısını

belirler, beslenme çeşitleri, tarımsal gıdaların çeşitliliği, toprak yapısı algı dünyalarının şekillenmesini ve kuşaktan kuşağa aktarmamıza etki eden faktörlerdendir. Milletlerin, tarihsel süreç içerisinde kendi üstün olduğu dönemleri vurgulanmaktadır, ancak tarih içinde Türk milleti gerçek anlamında medeniyetlere katkıları ve otoriter üstünlük bakımından hep ileri bir seviyede olmuştur (Kafesoğlu, 1991: 201). Türk kavramının geçmişi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Çin, Bizans ya da Arap kaynaklarına bakarsak Türklerin çok eski geçmişe ve geçmişinden gelen güçlü toplumsal ve askeri teşkilatlardan oluştuğu gözlemlenmektedir.

1.5. İslâm Kimliği

İslâm kimliğinin dayandığı kaynaklar ikiye ayrılmaktadır, bunlar; kutsal kitabımız Kur'an ve Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in sözü ve davranışlarını ifade eden sünnetleridir. Osmanlı Devleti'nde saltanatını sürdürdüğü altı yüz yıl boyunca İslâm'la özdeşleştirilmiş bir siyasal yapı hakimdir. Çoğunluğu Müslüman toplumdaki Osmanlı Devleti'nde hem üst hem alt sınıflarını birlik ve beraberlik hissiyle bütünleştirecek kimlik, İslâm olarak görülmüş. Bu görüşün en büyük temsilcisi Sultan II. Abdülhamid olmuş ve İslâmcılık ideolojisinin en güçlü olduğu zaman ise II. Abdülhamid'in saltanat döneminin ikinci yarısında İslâmcılık ideolojisinin hızlanarak yayılması gerçekleşmiştir. II. Abdülhamid'in İslâmcılık görüşü bütün Müslümanları birleştirmekten daha çok İslâm'i imparatorluk düşüncesi çerçevesinde birleştirmektir. Ama tam olarak bütün Müslümanları tek bir bayrak altında toplayabilmek, uzak bir hedef olarak da görülebilir (İnceoğlu, 2009: 14).

İslâm, İslâmiyet ve Siyasal İslâm kavramları farklı alanları kapsar. İslâmiyet, İslâm peygamberinin Allah'ın emirleri doğrultusunda insanlara ilettiği ilahi mesajların bütünüdür. İnananların yaşadıkları toplumların ve ait hissettikleri tarihin etkisiyle dini emirlere uyma biçimidir. Siyasal İslâm ise İslâm'ı kabul eden toplumların, batı modernleşmesinin önünde oluşturduğu İslâm'dan daha çok İslâmiyet'e dayalı modernizmle etkileşimli düşünce ve eylemlerin bütünüdür. Kendilerini yeniden bir yapılandırmaya giderek, İslâmiyet'in asıl gayesine dönerek, yeniden üst kimlik olabileceği düşünülür. İslâmi hareketler modernizm ve demokrasi karşıtı görülmektedir. Bunların bu şekilde hem modernizm ve hem de demokrasi karşıtı görünmelerinin iki sebebi vardır. İlk sebep, devletin laiklik ilkesine dayanarak kurumlardan dinin çıkarılması, ikinci sebep ise İslâm dininin modernleşmeyle bağ kuramaması olarak, yani İslâm kimliğini benimsemiş ve yaşamlarına İslâm koşulları çerçevesinde gerçekleştiren kişilerin modern ve demokratik görülemediklerinden kaynaklandığı söylenir (Türk, 2015: 100-101). İslâm kimliği Osmanlı'nın son dönemlerinde batılılaşma süreciyle başlayan ve

devlet yapısında İslâm kimliği algısı, kendisini hedef olarak gören Avrupa devletlerine karşı bir mücadele girişimidir. Burada söylemek istediğimiz Avrupa devletlerinin hem Osmanlı'yı hem de İslâm dini üzerine saldıracığı görüşüyle kendilerine koruma amacıyla İslâm kimliği çatısı altında Osmanlı Devleti'nin daha güçlü olacağı düşünülmüştür. Osmanlı kimliği hem modernleşmeye karşı hem de modernleşmenin bütün araçlarını kullanmak gelişim sürecine modernleşmeyle paralellik gösteren bir toplumsal tepki olarak da gösterilebilir. Resmi olarak İslâmcılık Abdülaziz döneminde İttihad-ı İslâm şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Lakin daha güçlü bir şekilde İslâmcılık ideolojisi II. Abdülhamid döneminde ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamid, iktidar sıfatını; sultan, padişah ya da hükümdar yerine halife konumunda olduğunu vurgulamak için halife olarak daha çok kullanmıştır.

1.6. Avrupa Kimliği

Geçmişten beri bütün toplumlar kendilerine bir yerde konumlandırmak bir kimliğe ait olmak için ve kendilerini diğerlerinden farklılaştırmak amacıyla kimlik arayışında olmuşlardır. Avrupa toplumlarında karşılaştıkları kendi dışındaki tehditler sonucunda bu arayışa yönelmiştir. Toplumlar kendi kimliklerini oluştururlarken, kimi zaman da kendilerini tehdit olarak algıladıkları ötekileri ortak kimliklerin olmasını istememişler, onların dillerini dolayısıyla zamanla da kültürlerini ayırtırmaya çalışmışlardır. Türk dili ve toplumu da özellikle Kafkasya'da Ruslar tarafından bu farklılaştırmaya maruz bırakılmıştır. 1. Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin yenilip, galip tarafın Osmanlı Devleti topraklarını kendi aralarında paylaşıp, imparatorluğu parçalayacağı, imparatorluk içinde yer alan toplumların kendi kaderini tayin edeceği ilkesini destekleme tavrı olmuştur. Bu tutumdan sonra elbette Osmanlılar, kendilerinin de millet olma şeklinde kimliklere ihtiyaç duydular. Avrupa kimliği kavramsallaştırılması AB projesinin siyasi ve ekonomik boyutunun cisimleşmesiyle birlikte sosyal boyutundaki gereksinimlerinin karşılanabilmesi adına bir takım ortak değerler etrafında organik Avrupa coğrafyası, dışındaki ötekiler üzerinden kendini tanımlayan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (İnanç, 2005: 129).

Eski Yunan döneminde, Roma İmparatorluğunun başlangıcı dahil Avrupalılık fikri görülmektedir. Avrupa'yı tek çatı altında toplayan siyasal güç Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Avrupa rekabet içine düşmüş ve uzun zaman birliktelik göstermemiştir. Avrupa'da çok eski tarihlerden itibaren ortak bir sosyal kimlik arayışı oluşmuştur. Önceleri coğrafi bir anlam olarak kullanılan Avrupa kelimesi Roma İmparatorluğunun perslerle savaşmaya başlamasıyla siyasal bir boyut kazanmaya başlamıştır. 7. yüzyıldan itibaren İslâmiyet'in yayılmaya başlamasıyla Avrupalılık kimliği

oluşmuştur. Avrupa, Hristiyan kimlik altında bir bütünlük göstermiş gibi olsa da Orta Çağ'da toplumlari çok küçük parçalara ayırmıştır. İtalya'dan Flander'e Macaristan ve Polonya sınırlarına kadar yüzlerce prenslik, düklük ve şehir devletleri kurulmuştur. Avrupa'nın 80 milyon nüfusu iki yüz kadar devletçilik ve benzeri yapılanmalar oluşmuştur. 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başında yerel ve milli devletler kurulmaya başlamış, papalık ve imparatorluk müessesesi sarsılmıştır. Milletleşmenin yayılmasıyla başlayan üstünlük çabaları ve ayrılık yaşayan Avrupa devletlerinde Osmanlı Devleti'nin 15. yüzyılda, batıya doğru hızla genişlemesiyle Avrupa ve Hristiyanlık kavramları yeniden güçlenmeye başlamıştır. İstanbul'un Türklerin eline geçmesi ile II. Pius Avrupalılar hitabıyla yaptığı çağrıya Hristiyan ordusu kurulmuş, II. Pius'un vefatından sonra ordu dağılmış olsa da Hristiyanlar, Avrupalı kimliğin etkisini devam ettirmiştir. Anlaşılacağı üzere Aslında "Batı Kimliği" doğudan gelen Osmanlı Devleti'nin tehdidine karşı bir seferberlik başlatılmasıyla oluşan, Avrupalıları kendini ötekilere karşı bir koruma içgüdüsüyle sahiplendiği bir kimlik olarak görülmektedir (Tekin, 2013: 541).

18. yüzyıl aydınlanma dönemiyle birlikte Avrupa, Hristiyanlık dini yerine medeniyet kavramıyla tanınmış ve medeniyet kavramıyla da anılmaya başlamıştır. Bu sayede dünyada medeniyet sahibi olan modern ve gelişmiş batıyla ilkel ve gelişmemiş ötekiler gibi ikili zıt bir yapılanma oluşmuştur. Kendisini yücelten ve kendinden olamayanı aşağılayan bir zihniyet sergiledikleri, açık bir şekilde anlaşılmalıdır. Bunun nedeni doğuya ya da batılı olmayan her kimlerse onlara karşı bir savunma oluşturabilmektir. Savunma için güç, gücünde tek yolu Avrupa olarak birlik bütünlük oluşturabilmelerinden geçiyordu. Ama bu çok zor gerçekleşecek bir arzuydu, çünkü Avrupalı devlet, krallık ya da hanedanlıklar tarih boyunca birbirlerinin kanlarını dökerek ayrılmış ve bundan kaynaklı birbirlerine tahammülsüzlükleri vardır. Ulus devlet süreçlerinden sonra ekonomiye ve modernleşme istekleri gayesinde birbirlerine karşı daha anlayışlı ve çıkar ilişkili birliktelikler kurdukları anlaşılabilir.

Müge Tekin'in Avrupalıların bu ayrışmalarının, birliktelik kurmaları husustaki güçlükleri daha iyi anlatabilmemiz için, şu tespiti vermememiz yararlı olacaktır.

"Fransız Devrimi'nden sonra tek bir Avrupa oluşturma çabası içerisine giren devlet adamı Napolyon Bonapart'tır. Napolyon Avrupa'da kazandığı zaferler sonucunda kıta sistemi kurmayı amaçlamıştır, ancak egemen gücün Fransızlarda olmasını istemesi, diğer toplumlari rahatsız etmiş ve bu amacına ulaşmasına engel olmuştur. Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan milliyetçilik 1914 yılında 1.

Dünya Savaşı'nın başlamasında önemli rol oynamıştır" (Tekin, 2013: 541-542).

Anlaşılması gereken aslında Avrupa kimliği bir aidiyetten daha çok çıkar kenetlenmesi, özümsemesi şeklinde ifade edilmelidir. Dünyayı sürükledikleri iki savaşta birbirlerinden hazzedemedikleri içindir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusunu; Türk ulusal kimliğinin Türkiye Cumhuriyeti inşa sürecinde, 1839 Tanzimat Fermanıyla başlayıp, Cumhuriyetin ilanı 1923 ve Atatürk'ün vefatına kadar süren, ilke ve inkılapların kabulüne kadar geçen zaman diliminde içerdiği anlamlarının sosyo-politik bağlarıyla ele alınması oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de ve üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin de ortaya çıkan ideolojiler, kimlik anlayışları, toplumsal değişim ve benimsetilen, benimsetilmeye çalışılan üst kimlik algısı, toplumda bu kimliklerin nasıl algılandıkları ve bu kimliklerin neler oldukları incelenmektedir. Batılılaşma girişimleri ve modernleşme çabaları çerçevesinde ulus devlet inşa sürecinde gerekli olan resmi kimlik şartını gerçekleştirilebilmesi için Osmanlı Devleti'nde Avrupa hegemonyasına karşı, savunma stratejileri ve ortaya çıkan üst kimlik, çabaları araştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde geleneksel ideolojilerin terk edilmesi ve Cumhuriyet öncesi başlayıp doğal bir süreç izleyen modernleşme girişimleri, Cumhuriyetin ilanı sonrası hangi amaçlar doğrultusunda yukardan inme, toplumun içine sinmeyen bir ikinci el elbise gibi giydirilmesi araştırılmaktadır. Devletin sağlam temeller üzerine kurulması neden kimlik inşasındaki ideolojik tutumlarla zedelendiği, tartışma konularımızın ana çerçevesini oluşturmaktadır.

2.2. Çalışmanın Önemi ve Amacı

Günümüze kadar geçen sürede gerek akademik camiada gerekse farklı mecralarda olsun, kimlik, kimlik inşası, Türk ulusal kimliği konuları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğu Türk ulusal kimliği inşa sürecinde, Cumhuriyet Dönemi inşa sürecine kadar geçilen aşamalar, daha dar kapsamda tutulduğu ve devam eden kimlik inşası süreci sınırlı miktarda ele alındığına rastlanır.

Türk ulusal kimliğinin, gerçekten söylendiği gibi bir üst kimlik kurgusu günümüzde eleştiri bombardımanına tutulur, etnik kimlik yapısından kurtulamadığı söylenir. Bu doğrultuda 1924'de söylenen bütün etnik milletleri kapsadığı gösterilen Türk milleti, neden günümüzde tartışılıyor. Bunun için dönemin karakteristik özelliklerini araştırılarak, ortaya

çıkartılması önemlidir. Bu çalışmayla birlikte Tanzimat Fermanı'yla başlayan modernleşme girişimlerinin toplumda algılanması, kimlik anlayışında değişimler, cumhuriyetin kuruluşundan sonra devam eden modernleşme, toplumda değişim ve dönüşüm konusunu ele alması yönünden önem arz eder. Bu alanda daha fazla çalışmalar yapılmasıyla kendi kimliğimizi çok daha iyi anlayabilmemiz için gereklidir. Türk ulusal kimliği konusunu daha dar kapsamlı ele almış olsak da her bölümde işlenen üst kimlik algısı kendi içinde ayrı bir önem arz eder. Çalışmanın içerisinde geçen Türk ulusal kimliğinin, Avrupa kimliğine, İslâm kimliğine hatta topluma karşı konumu ele alınarak o dönemin amaçları, evrensel dünya düzeninde Türk ulusal kimliğinin yerini ve önemini anlaşılması, modernleşme, girişimlerinin hızını, yönünü nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiğini anlamamız gereklidir. Günümüzde Türkiye'nin kimlik algısını, kimlik tartışmalarının temelini daha kapsamlı anlamamızı sağlaması için bu çalışma önemlidir. Ancak bu kadarla kalarak anlamamız elbette yeterli değildir. Türk ulusal kimliğinin kurumlar tarafından inşa edilmeye çalışılması da her bir kurum ele alınarak da incelenmelidir. Kurumlarla birlikte inşasına gayret edilen Türk ulusal kimliğinin yalnız cumhuriyetin inşa sürecinde kalmayıp Osmanlı Devleti'nin son iki yüz yıllı da incelenmesi gereklidir. Cumhuriyet sonrası Atatürk'ün 1923'ten 1938'e kadar ve ondan sonraki tek partili yıllarda titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Bu çalışma 1839'dan 1923'e kadar toplumsal kimlik algısının değişim dönüşümünü sadece 1923'ten sonrasını değil Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki modernleşme, batılılaşma, toplumsal kimlik algısının üst kimlik kabullerini ortaya çıkarılması amacıyla böyle bir çalışma ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ideolojilerin tek tek ele alınarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıyla beraber fikir ayrışmaları, değişen kimlik, devlet eliyle ortaya konan Türk ulusal kimliği, çeşitli kaynaklardan faydalanarak ele alınmış, Türk ulusal kimliğinin toplum ve dünya üzerindeki yeri ve öneminin, amacının ne olduğu ortaya konulmasına çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nden, Cumhuriyete miras kalan etnik zenginliklerimiz kendilerini Türk milleti içerisinde 1924 Anayasasında vaat edildiği gibi yer bulmuş mudur? Türk ulusal kimliği, Türk etnik özellikleri mi sergilemektedir yoksa cumhuriyetin kurulmasına katkı yapan bütün milletlerin sentezini mi sergilemektedir? Neden ulusal kimlik olarak Türk kimliği seçilmiştir? Günümüzdeki tartışılan soruların cevaplanabilmesi için kavramın ilk ortaya çıktığı döneme gidilmeli ve toplumsal, siyasi koşullar göz önünde bulundurulurken incelenmelidir. İnsanların hislerine, kendilerini konumlandıkları yeri, çevresini ve zihniyetini sahip oldukları kimlikler çerçevesinde belirlerler. Bu yüzden kimlik, bir insanı nasıl etkiliyorsa, bir ulusu bir imparatorluğu ne ölçüde etkilediğinin de araştırılması önemlidir.

2.3. Çalışmanın Yöntemi ve Sınırlaması

Çalışmamızda, kimlik dönüşümü konusu, 1839'den 1938'e kadar geçen dönem incelenerek, konu iki tarih arasında sınırlandırılmıştır. Tarihi bir dönemi çalıştığımız ve dönemin karakteristik özellikleri bağlamında konuya yaklaştığımız için "Dokümantasyon Metodu" kullanılmıştır. O tarihteki belgeler üzerinde inceleme yaparak, yapılan incelemeler, analiz edilerek, araştırmak istediğimiz konu için bilgiler elde edebiliriz. Olmuş ve bitmiş olayları, ideolojileri öğrenebilmemiz için arşiv, dönem gazetesi, yazılı metinler, edebi eserler, sosyolog için en büyük kaynaklardır. Bilim olmuş ve olmakta olan olaylardan olmuş olanları belge tarama metodunu kullanır. Bizim çalışmamızda tarihi bir dönemi anlamaya yönelik olduğu için belge taraması gerçekleştirilmiştir (Arslantürk ve Amman, 2013: 45).

Kimlik, kimlik inşası, üst kimlik, milli kimlik ve Türk ulusal kimliği, Cumhuriyet dönemi tarihi, milliyetçilik, Türk milliyetçiliği, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki ideolojik akımlar ve araştırmanın içeriğine girebilecek konuların ele alındığı makaleler, ansiklopediler ve kitaplar gerek satın alınarak gerekse kütüphanelerden teslim alınarak elde edilmiştir. Sakarya Üniversitesi Merkez Kütüphanesinin sunduğu veri imkanları önemli olmak üzere araştırma için çeşitli kaynaklara başvurulmuş, kitapların önemli bir kısmına üniversite kütüphanesi sayesinde ulaşılmış, makalelerin önemli bir kısmı da internet üzerinden ulaşılarak incelenmiştir. Üst kimlik anlayışı, kimlik inşası ve dönüşümü, Cumhuriyetin ilanı 1923 ve temel kurumlarının değişip dönüştüren, ilke ve inkılapları içerisine alacak şekilde, 1839 Tanzimat Fermanından başlayarak Cumhuriyetin ilanı ve daha sonrası 1938 Atatürk'ün vefatına kadar süre içerisinde sınırlandırılmıştır. Atatürk'ün ölümünden sonra Batılılaşma girişimleri, yenilikler, politikalar çalışmaya dâhil edilmemiştir.

2.4. Çalışmanın Varsayımı

Türkiye Cumhuriyeti inşa sürecinde, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda başlayan Avrupa'daki reform hareketlerinin, milliyetçilik ideolojilerinin, Osmanlı'ya yansımalarının toplum üzerindeki belli grupların ayrışması bu ayrışmayı önleme girişimlerinin yeterliliği ne denli başarılı olduğu modernleşme girişimleri toplumsal hareketliliğin devlet yapısının değiştirildiği bu yapılanmalardaki, devlet kurumlarında örgütlenmelerin başarı nispetinde gerçekleşmiştir. Bu kimlik değişiminde yanı üst kimlik oluşturma çabalarında, Osmanlı aydınları, devlet yöneticileri, Avrupa'daki reform hareketleri, Osmanlı Devleti'ndeki azınlıklar ve Kurtuluş Savaşı'ndaki devlet idaresi ve yönetim kadrolarının etkileri doğrudan bulunmaktadır.

2.5. Çalışmanın İçeriği

Çalışmanın temel eksenini anlaşılması için kimlik, kimlik inşası, milli kimlik, Avrupa kimliği ve İslâm kimliği kavramlarının açıklanması önem arz etmektedir. Üst kimlik olarak Türk kimlik algısı incelenen dönemlerin kapsamlı bir şekilde ele alınması ve yapılan girişimlerin neticeleri tespit edilerek, dönüşüm anlaşılmaya çalışılmıştır. Ulusal kimlik inşa sürecinde egemen iktidar tarafından ortaya konulan icraatlar ele alınmıştır. Bu genel teorik çerçeve üzerine Türk milletinin özellikleri Atatürk modernleşme hareketleri, ideolojik akımlar açıklanarak, Türk ulusal kimliği genel hatlarıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Türk kimliğinin üst kimlik olması yönündeki girişimlerinin geçirdiği evreler Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki akımların yapısal farklılıkları yani devletin kurucularının benimsedikleri ideoloji genel hatları ile ifade edilmiştir.

Türk kimliğinin karşısında yer alan ideolojiler, kurumların bu süreçte değişmesi bazı kurumlar üzerinden konu edilmiştir. Bu çerçevede eğitim kurumu, yeni politikalar Cumhuriyet öncesi ve sonrasındaki değişimlere yer verilmiştir. Araştırmanın ana çerçevesini oluşturan üç bölümde ilk önce 1839'da Gülhane Parkı'nda okunan Tanzimat Fermanı ile başlanarak 1923 ve Atatürk'ün vefatı 1938 yılına kadarki süreçte dönemin genel özellikleri detaylı bir şekilde ele alınmış olup Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile başlayan modernleşme, batılılaşma hareketlerinin nedenleri konu edilmiştir. Dönemin karakteristik özellikleri açıklanırken Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde yeniden inşa edilen üst kimliğin nasıl bir temel üzerinden yükseldiğini açıklanmaya çalışılmıştır.

3. Cumhuriyet'in İnşa Sürecinde Türk Kimliği

3.1. Dönemin Karakteristiği ve Tarihsel Gelişimi

Avrupa'da reform hareketleri, teknolojiye gelişmeler, balkanlarda milliyetçilik ayrışmaları, Osmanlı Devleti'nin çöküş dönemi, 1. Dünya Savaşı, savaş sonrası toplumun topyekûn Kurtuluş mücadelesine girmesi gibi sosyolojik, siyasi, iktisadi alanlarda gelişmeler, değişimler kimlik üzerindeki algıları, ideolojileri de beraberinde değiştirmiş, ayrışmalara ya da birlikteliği neden olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki kimlik anlayışı ile Cumhuriyet ideolojisindeki kimlik anlayışı farklılaşmış, dayanak noktalarındaki farklılıklarda, hakim olan ideolojiye göre şekillenmiştir. Cumhuriyet döneminde, daha rasyonel bir bağ vurgusu yapılırken, Osmanlı Devleti'ndeki, kimlik ve toplum arasında kurulan bağın dini temellerinden dolayı gerçekçiliğe uzak olduğu vurgusu yapılmıştır.

Kimlik algısı üzerindeki etkenlerden en önemlilerinden bir tanesi olan Avrupa'da meydana gelen toplumsal hareketliliklerdir. Avrupa'nın

topraklarında 18. yüzyılda gerçekleşen aydınlanma ve 19. yüzyılda gerçekleşen sanayileşmeyle Avrupa, dünyanın geri kalan toplumlardan daha güçlü konuma gelmiştir. Bu elde edilen güçle birlikte kendisini diğerlerinden farklı konumda görmesiyle diğer toplumlara ötekileştirmiştir. Bu ötekileşme diğerlerini aşağılayan bir bakış açısını barındırır. Kendilerini diğerleriyle aynı görmek onlar için rahatsızlık yaratmıştır. Kendisini merkeze koyarak karşılaştırmalar yapmış ve farklı olanlar ötekileştirilmiştir. Bu nedenle öteki kültürlerin varlığını kabul etmede önemli zorluk yaşamıştır. Batıda meydana gelen bu denli tek tipleştirilen kimlik anlayışı beraberinde kopuşları, kargaşayı ve toplumsal ayrışmalara neden olmuştur. Avrupa'nın dünyanın diğer toplumlarını, kültürel özelliklerini ötekileştirmesi, Avrupa'nın kendilerini beğenmişliğinden başka bir şey değildir. Güçlü gözüküp, dünyanın en modern, en çağdaş toplumu ve ırkı olarak kendilerini en üst yerlere konumlandıracaklarını sanarak, örnek alınacak diğerleri tarafından hayranlıkla izlenecek bir medeniyet olacaklarını zannetmelerinden başka bir şey de değildir (Altun, 2013: 54-55). Biz kendi tarafımıza dönersek, Avrupalıların kendilerini etnisiteye hatta biyolojik özelliklerine göre üstte, asil görmesi ötekileştirilen diğer toplumlarında sınıflandırmaların ne kadar yanlış olduğu belirtilmelidir. Kendi milletimizin, toplumumuzun temelleri en iyi şekilde aydınlatılmalı, dayanak noktalarımız iyi bir şekilde gün yüzüne çıkarılmalıdır. Bu sayede Avrupa hegemonyasını yıkabilir, en ağır eleştirileri söyleyebiliriz. Türk milleti kavramının tarihçesine Osmanlı Devleti'ne değinerek açıklamalara başlamak doğru olacaktır. Türk milleti kavramı Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın ikinci yarısında duyulmaya başlandı, 18. yüzyılın sonlarına doğru batıda ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisi toprakla insanlar arasında ilişki kuruyordu. Milliyetçilik ideolojisinden etkilenen Osmanlı vatandaşları da vardır, nasıl Rusya'da Ruslar, Almanya'da, Almanlar, İspanya'da İspanyollar varsa, Türkiye'de elbette Türkler vardır çıkarımı yapılmıştır. Türklerin milliyetçilik doktrinden etkilenmesi doğaldır. Bu yüce, bereketli topraklar yüz yıllar boyunca milletimize, yer yurt olmuştur. Türk milliyetçiliğiyle Türk adı hem kutsallaştırılmış hem de kimlik algısının temeli olarak sahip çıkılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Cumhuriyet Türkiye'si de bu ideolojik bakış açısıyla devlet adında Türk kelimesi yer almıştır (Güvenç, 2008: 23). Osmanlı Devleti'yle elde ettiğimiz güç hem dini hem de siyasi otoritesiyle birlikte dünya üzerinde, özellikle bölgesel bir etkiye sahip olmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal hareketlerin, toplumları ayrıştırma, ötekileştirme girişimlerine yukarıda değinilmiştir. Bu ötekileştirme kimlik üzerinde toplumları bir bunalıma ayrışmaya, çatışmaya neden olacağı kaçınılmazdır. Bir diğer ifadeyle kişi, grup ve toplulukların resmi bir şekilde kimlik üretimi başlı başına bir sorun alanını da ortaya çıkartmaktadır. Buradaki sorun insanları farklı kimliklerle

ayrıldığı zaman değil de tek bir kimlik altında birleştirilmeye çalışıldığında kendini göstermektedir. Çünkü bu kimliklendirmeye birlikte bireysel kimlikten ziyade ortak ulusal bir kimlik benimsetilmeye çalışılmaktadır. Üyesi olunan toplum ya da vatandaşı olunan devlet artık bireylerden yalnızca yasalara uymasını, ülke çıkarlarına hizmet etmesini değil ülkenin resmi tarihine, ülküsüne, ritüellerine inanmasına yani resmi kimliği adeta bir giysi gibi tartışmadan gururla üzerinde taşımasını da beklemektedir. İnsan üzerine görev yükümlülük yükleyen kimlik algıları, bir kısıtlama, yaşam alanını daraltması, ulus devlet anlayışına yönelik eleştirilere neden olmaktadır. Avrupa devletlerinde gözlemlenen bu anlayış, Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluş, inşa sürecinde de gözlemlenmektedir. Ulus devlet anlayışı gücünü haltan alması gerekir. Halk sayesinde meşrulaşabilir ve toplum adına karar verme yetkisine erişebilir. Ulus devletler zorunlu olarak kendi milletlerini tanımlaması gerekir. Meşruiyetinin kaynağını ortaya koyduğu milletiyle açıklayabilir. Bu kolay değildir, çünkü ulus devletin istediği resmi kimlik, birçok bireysel kimliği görmezden gelir. Bu görmezden gelme ulus devletlerin başlıca meşru işlevlerinden ve unsurlarından olduğu zannedilir. Ulus devletin dışında resmi kimliği içselleştiremeyen etnik kimlikler, milli birliğin karşıtı olarak suçlanabilirler. Bu suçlamaların kaynağı elbette farklılıkların ortadan kaldırılarak toplumu aynı aidiyet bağına sahip homojen gösterilme çabalarından da kaynaklanmaktadır (Güvenç, 1993: 6-8).

Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri, toplumu oluşturan farklı milletlerin ayrışmasına, ideolojik çatışmalar neden olmuştur. Fransız devrimi milliyetçilik üzerinde etkili olan bir başka husustur. Daha sonra farklı milletlerin milliyetçilik algısından etkilenilmeler olmuştur. Türk milliyetçiliği Fransız devriminden etkilenerek maddi öğelerden ziyade soyut moral ve manevi öğeleri ön plana tutan bir ideoloji benimsemiştir. Daha sonra Alman ve İtalyan etnik milliyetçiliğinden de etkilenilmiştir. Türk milliyetçiliği hem Fransız hem de Alman ve İtalyan milliyetçiliğinin karışımından oluşmuştur. İki farklı görüş Türk milliyetçiliği şekillenmiştir. Bu neticeler sonucunda, kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde Türkçülük ideolojisi güçlendirilmiştir, zaten Osmanlı Devleti'nden sonra kurulan yeni devletin temelini bütün farklı etnik kimlikler kapsayan, bir üst kimlik inşası için çabalamıştır. Türkçülük'le hiçbir etnik kimlik farklı görülmeden kolektif zihniyet bilincine sahip bir toplum inşası düşünülmektedir. Geçmiş zamandan beri süregelen kimliğin vurgusu yapılmıştır. Cumhuriyet dönemi düşünürlerinden Ziya Gökalp'te Türklüğü önemli görmekte ve kimlik olarak Türkçülüğü tanımlarken, kapsayıcı siyasal iradeci tarihsel ve kültürel alanda organik dayanışmacı bir millet şeklinde ifade etmiştir (Alakel, 2011: 23).

Birleştirici kimlik olarak kurgulanan Türk ulusal kimliği bir üst kimlik olarak kabul görülmesi istenmiştir. Türkçülük, Türk milliyetçiliği ifadeleriyle oluşturulmaya çalışılan üst kimliğin, siyasal, kültürel alandaki etkileri, temellerinin ve kapsamının açıklamaların bir kısmı yukarıda belirtildiği gibidir. Bir ulusun üst kimlik algısı, ulusun varlığını koruya bilmesi için önemli olup, tarihsel süreci ve etki alanları iyi bir şekilde incelenmelidir. Bir ulusun resmi kimliği o ulusun tamamını şekillendirmede ve yaptırım gücüne sahip olmada etkindir. Bundan dolayı resmi kimliklerin kapsayıcılıkları ve tarihsel, sosyolojik, kültürel gerçeklikleri büyük önem taşımaktadır. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi tanımlanacak heterojen grubun ortak paydalarından ve benzerliklerinden hareketle yapılacak bir kimliklendirme o kimliğin kabul edilebilirliğini de arttıracaktır.

Avrupa'da ortaya çıkan ulusçuluğun resmi kimlik üzerindeki etkisini bununda Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan modernleşmeyle değişen ideolojilerin Türkiye'deki kimlik algılarına etkisini anlayabiliriz. Türkiye'de kimlik algısında değişim daha önce de belirttiğim gibi modernleşme, Cumhuriyet ilanından sonra gerçekleşmiş bir durum elbette değildir. Kimlik dönüşümü Türkiye'de hız kazandığı zaman olarak gösterirsek Osmanlı Devleti'nin sonu, cumhuriyetin ilk yılları, doğru olacaktır, bu zaman diliminin önemi anlaşılmalı ve titizlik ile incelenmesi gereklidir. Balkanlarda yaşanan milliyetçilik ayrışmaları, ortaya çıkan milliyetçilik görüşleri, kimlik dönüşümü üzerinde en büyük etkiye sahip bir görüştür. Bu bağlamda Türkiye'de milli kimlik hususunda yaşanan dönüşüm incelenecek olursa 19. yüzyılın son çeyreğinde modernleşme ve milliyetçilik eksenli yaşanan ideolojik dönüşüm yol gösterici olabilir. Milli kimliğin şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilecek olan bu ideolojik dönüşümün anlaşılabilmesi için ise kısa bir arka plan sonrasında bu akımların incelenmesi yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti birçok milletten oluştuğu içim imparatorluk denilmektedir, milliyetçilik ise birçok etnik grubu birlikte bir arada yaşaması için engel nitelik taşımaktadır. Milliyetçilik ideolojisi gücünü aldığı unsurlar arasında kan bağı, gibi farklılıkları ötekileştiren bir görüş mevcuttur. Osmanlı Devleti'nde dil, din, mezhep, kültür gibi farklılıkların bir arada yaşadığı tek bir bağın olmadığı unsurlar mevcuttu ve milliyetçilik tamamen tehdit gözükmesi doğaldır. Osmanlı Devleti için bu ideoloji yıkıcı gözükmekte, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin milliyetçilikle arasına bir mesafe koymasına neden olmaktadır. Fakat başlangıçta Osmanlı Devleti'nde, devlet adamları ve toplumu için yıkıcı gözükken bu ideoloji, sonrasında imparatorluğu bir arada tutmanın aracı veya yöntemi olarak görülmeye başlamıştır. Bir diğer ifade ile milliyetçiliğin İmparatorluk'ta, son derece yıkıcı etkileri olabileceği açıktır. Bu etkilerden korunma ya da zararı minimize etmenin ise önemli bir

husus olduğundan bahsedilebilir. Bu noktada bir anlamda milliyetçiliğe karşı, milliyetçiliğin bir araç olarak kullanılması söz konusudur. Ancak bu şekilde milliyetçiliğin zararlarından en küçük kayıplarla kurtulabileceği düşünülmüştür. Şimdi de çözüm olarak kaçınılmaz bir şekilde kabul görülen Türk milliyetçiliği açacak olursak, anlatılmak istenilen sorunlar daha iyi anlaşılacaktır (Mardin, 1995: 94).

İttihad ve Terakki'nin Türk milliyetçiliği oluşumunda elbette en büyük payı Türk Ocakları Kurucu heyeti olmasıdır, heyet içerisinde Ziya Gökalp'in dan sonra Yusuf Akçura gibi önemli düşünürler mevcuttur. Bu Türk Ocaklarının hedefi, milliyetçiliğinin kaygıları yok ederek, ulusal kimliğin yeniden keşfini sağlamak, Batı merkezli değerler ve kurumları karşısında aydınlar içerisinde yaygınlaşan aşağılık kompleksini aşarak, İslâm'la politika arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlamaktır. Atılan adımlar ortaya çıkarılan büyük söylemler bu amaçla yapılmıştır. Ortaya çıkarılan, adeta bir reçete olarak düşünülen devlet ve yönetici elitler eliyle şekillendirilen birleştirici tarzdaki bu milliyetçilik, o ana kadar görülmemeyen bir ihtiyaç olarak devletin kendi milletini tanımlaması gerekliliğini yani kimliklendirme politikalarını da ortaya çıkaran bir gelişme olmuştur.

Milliyetçiliğin bu denli etkili bir benlik yansıtmasının olumlu ve olumsuz yönlerini açıklayarak ilerlemek, kimlik dönüşümü konusunu anlamamız için önemlidir. 19. yüzyılın ortalarında Avrupa devletlerine göre gecikmiş bir şekilde başlayan milliyetçilik, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar ki döneme ve şartlara bağlı olarak bir değişim ve gelişim çizgisi izlemiştir. Milliyetçilikte yaşanan bu değişim kuşkusuz ki kimlik politikalarını da çok yakından etkilemiş ve onda da çeşitli değişiklikler görülmesine neden olmuştur.

Kimlik algısındaki değişim sonucunda Osmanlı Devleti'nin Osmanlılık kimliğinin ardından İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük gibi yeni siyasal akımlar sahneye çıkarak, her bir ideolojiyle yeni kimlik inşaları yaşanmıştır. Ortaya çıkan kimlik görüşleri birbiri ardına çıkmasının nedeni ise bir önceki ideolojinin toplumu bütünleştiren üst kimlik olmayı başaramadıklarındandır. Bu dönemde devlet yöneticileri ile aydınlar kimlik inşası için önemli aktörler olarak görülür. Devlet yöneticileri kendi taraf olduğu ideoloji ile aydınların ideolojisi de toplum üzerinde etkili olamaması iyi bir şekilde araştırılıp cevap aranması gereken bir başka konudur. Devlet yöneticilerinin kimlik inşası ya da bu inşa sürecine engelleri kaldırma yönelik yaptırım uygulamaları vardır. Cumhuriyet ilanından sonra devlet yöneticilerin benimsedikleri ideoloji ve bu doğrultuda aldıkları, önlemler ve yenilikler halkın içinde geleneksel ideoloji taraftarlarını bastırmaya, sindiremeye yöneliktir (Karakaş, 2013).

Tanzimat Fermanı'yla başlayan, Cumhuriyetin ilanına kadar olan sürede, Avrupa'da ortaya çıkan milliyetçilik rüzgârı Osmanlı Devleti'ne etkileri, devletin kendini müdafaa edebilmek için ortaya çıkan fikir ayrılıklarıyla ele alınması gereken kimlik dönüşümlerinin o döneme ait özelliklerine değinerek alt olayları kısaca açıklamak sonrasını anlamada yardımcı olacaktır. Şimdi üst kimlik, resmi kimlik olarak inşa edilmek istenilen Türk kimliğinin önündeki engelleri, etkileri ele alarak konuyu temel hatlarıyla bir neticeye varabilelim.

3.2. Avrupa Kimliği Karşısında Türk Kimliği

Osmanlı Devleti, birçok etnik grubun yüzyıllar boyunca bir arada yaşadığı, hoşgörü sahibi bir imparatorluktur. İmparatorluğun son yıllarında, ortaya çıkan etnik ayrışmayla başlayan çözülme, imparatorluğun yıkılmasına ve kurtuluş mücadelesiyle başlayan mücadele süreciyle beraber yeni bir ulusal devlet kurma süreci ve bu devletin ulusal bir kimlikle güçlendirilmesi gerekli oluşmuştur. Bu doğrultuda ulusal kimlik, sivil anlayış çerçevesinde araçsal bir yoldan inşa edildiği ortaya çıkıyor. Buna göre sivil milliyetçilik teorisyenleri devleti ulusal kimlik oluşum sürecinin başlangıç noktası sayar. Orta Asya'nın bu toplumun kökeninde değil, son siyasi idari özelliklerini kültüründe ve değerlerini içeren Türk vardır. Lakin Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde var olan ırk bakımından Türk olmayan ama aynı kültürü ideayı ve dili paylaşan farklı etnik aidiyeti sahip milyonlarca Türk kimliğine sahip vatandaş mevcuttur.

Türk milleti sadece Anadolu'da yaşayan milleti değil 19. ve 20. yüzyıllarında Anadolu dışından aynı kültür ve değerlerin parçası olarak Anadolu'ya göç eden, ayrı dilleri konuşan milyonlarca insanı ifade eder. Türk kimliğinin tarihsel temeli, vatan olarak yüzyıllar boyunca yaşadığımız Anadolu'daki önemimizi bilmemiz gereklidir. Batı kimliğinin kendini diğer kimliklerden farklı görerek kendini konumlandırır. Avrupa kimliği, tarihsel geçmişten aldığı saf ırk teorilerine dayanan görüşlere nispeten, Türk kimliği de Avrupa kimliği karşısında aşağı bir kimlik olamayacağı, iki kimliğin de tarihsel süreç içerisinde önemli bir yere sahip olmakla beraber, Türk kimliğinin daha kapsamlı ve elde tutulan delillerle tarih sahnesinde ulaşılabılır kanıtlara sahiptir. Avrupa kimliğindeki kırılmalarla ortaya çıkan sosyal hareketler neticesinde meydana gelen kimlik bunalımları, Osmanlı Devleti'ni de etkilediği ve ideolojik düşüncelerle bu yıkıcı rüzgârın karşısında durma çabalarını daha önce detaylı bir şekilde değinmiştik, konu kapsamında tekrardan değinerek ilerlemekte fayda vardır (Alakel, 2011: 13).

Türk kavramı sadece tarihsel süreç içerisinde Türklerin dillendirdiği ya da Orta Asya dan göç eden kavimlerin söylediği bir kavram değildir. Anadolu

da yaşayan Osmanlı Devleti'nin toprak sınırları içerisinde yaşayan her dinsel, dinsel, etniksel farklılıklara mensup unsurlar, Osmanlı Devleti dışında Türk olarak nitelendirilir (Güvenç, 2008: 15). Örneğin,

“Türkçe konuşan Anadolu halkına Türkiye adı Haçlı Seferleri sırasında Batılılarca verilmişti, Osmanlı milleti ve vatandaşlığı da Türk ve Türkiye gibi, Avrupa ve Batı icadı deyimlerdi. 19. yüzyıl onlarına kadar Türkler kendilerini Müslüman milletin üyesi olarak görüp algıladılar” (Güvenç, 2008: 22).

Batı Anadolu topraklarında yaşayan Müslümanları, kendi içerisinde ayırmayarak, Müslümanlar olarak nitelendirmek yerine Türk olarak nitelendirmiştir. Bu doğrultuda Türk kimliğinin Batı kaynakları tarafından da bir üst kimlik olarak algılanması, kapsayıcı ve bütüncü sayıldığı düşünülebilir. Bu tarafta Türkler kendilerini İslâm'ın bir taşıyıcısı mensubu olarak görmüşlerdir. İslâm dininin şartları içerisinde hiçbir farklılık görmeksizin ayırım yapılamayacağı, herkesin eşit ve etnik bağlamda denk olduğu görüşü mevcuttur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nde Türkçülük ideolojisinden önce İslâmcılık kimliği vurgulanmış, elbette 19. yüzyılın sonlarında bu kimliğin o zaman da üst kimlik olmayı başaramadığını sonraki bölümde daha kapsamlı göreceğiz. Türk kimliğinin Avrupa kimliği karşısında kendini konumlandırması bakımından incelersek tekrar Batı kimliğinin kendisini diğer kimliklerden üstün görmesini neticesi olarak bu denli önemli gösterilmeye çalışıldığı anlaşılır.

Türk kimliği eski zamanlarda olduğu gibi kendisinin güçlü hâkim bir kimlik olduğunu kanıtlama gayesi taşıdığı gözlemlenmektedir. Osmanlı Devleti'nde eski zamanlardaki güçlü günlerine geri dönme isteği elbette doğal karşılanmalıdır. Batı kimliğini, Osmanlı'nın altın çağını yaşadığı dönemde kendisinden daha geride olduğu bilinmekte Osmanlı'nın son dönemlerinde Avrupa'da meydana gelen Reform, Rönesans gibi toplumsal hareketlerle beraber geliştikleri, teknoloji alanındaki ilerlemeleri, Osmanlı'dan daha güçlü bir konuma onları yerleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde ve Cumhuriyet döneminde tekrar altın çağ zamanına yeniden batıdan ileri düzeye dönülebilme düşünülmüştür. Elbette Batı elinde bulundurduğu bu teknolojik güçle kendini üst seviyede görebilir. Türk kimliği de tekrar gücünü toparlayarak Batı kimliğinin önüne geçmeyi başarabilir. Yukarıda değindiğimiz gibi Avrupa'ya karşı aslında bir hayranlıktan söz edemeyiz. Çünkü tarihsel süreçte batıdan ileri olduğumuz daha sonraki dönemlerde yapılan hatalarla bu gücümüzü kaybettiğimiz ve geriye düştüğümüz düşünülmektedir. Batının yaptığı gibi bizde hatalarımızdan dönüp yeniden altın çağıma dönebilmeye hayallerine sahiptik. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan inkılaplar tekrardan toplumu bir

bütün halinde değiştirerek geri kalmışlığı düzelterek olacak olması düşüncesiyle atılmış adımlar olarak gösterilmiştir. Bu idealin merkezinde Türk kimliği önemli bir yere sahiptir, çünkü Türk kimliğinin tarihsel geçmişi diğer kimliklerin çok daha öncesine dayanmaktadır. Özümüzden güç alarak tekrardan Batı kimliği karşısında eski gösterişli ve güçlü günlere geri dönecek inancına sahiptirler. Bu doğrultuda kimlik algısında değişim dönüşümler gerçekleştirilmiş Batı medeniyetinden yararlanılarak sadece araçsal olarak kullanılacağı düşünülmüştür.

Türk kimliğini üst kimlik olarak görüşleri ifade ederek bu tartışmalar üzerinde neden uzlaşım olamadığına değinecek olursak Şener Aktürk'ün ifadeleriyle şu şekilde anlatılır.

“Türk kimliğinin bir tarihsel süreci göz önünde bulundurulursa, Türkiye vatandaşlarının kendini Gürcü kökenli, Türk Arap kökenli, Türk Çerkez kökenli, Türk veya Kürt kökenli Türk olarak ifade etmeleri mümkün olmalı ama zorunlu olmamalıdır” (Aktürk, 2013: 278).

Cumhuriyetin ilanıyla bir adım daha ileri gidilerek azınlıkları, içselleştirebilecekleri bir kimlik olarak Türk kimliği ileri sürülmüş, kimlik koşulları esnekleştirilmiştir. Hedefte ilk önce dinsel ayrımcılıkların kaldırılması ve ulus devlet inşası için Osmanlıdan kalan milletleri çatısı altına alabilmektir.

“Üst kimliğin kapsayıcılığı en dışlanmış, gayrimüslimler üzerinden ölçülebilir. Elbette Rum, Musevi ve Ermeni kökenliler kendilerini çoğulcu bir Türk kimliğinin mütemmim yüzü olarak görmektedir. Bu konuya, Fener Rum Patriği Bartholomeos, Türk devletine, vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes din, mezhep, ırk ayrılmaksızın Türk'tür ifadesidir” (Aktürk, 2013: 279).

Türk kimliğinin, üst kimlik olabilmesi için bu önemli bir görüş sergilemektedir. Çünkü farklı etniklere mensup toplulukların liderleri tarafından Türk kimliğinin yeni kurulmuş Cumhuriyet Türkiye'sinde vatandaşlık bağına indirgenmiş olması Cumhuriyet sonrası benimsenen ideolojinin temeli niteliğini taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde Müslüman etnik gruplar arasında fark gözetmeksizin yasalarda bir sorumluluk yüklenmiştir. Lakin Müslüman olmayan gruplar bu sorumluluk kapsamında tutulmamıştır. Örneğin, askerlik vazifesi gibi vatani görevlerden muaf tutulmuştur. Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti bu ayrıcalıkları ortadan kaldırmaya çalışmıştır elbette tamamen bütün etnik grupları tamamen kapsayamamıştır.

Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nden farklı bir devlet yönetim anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayış tamamen demokratik son sözün millete dayalı

olduğu bir yönetim biçimi olacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu konuda devletin ilk önce kendi üzerine yüklediği sorumluluk halkın dönüştürülmesiydi, bu doğrultuda kararlar alındı ve halkın bu kararları kabulü sağlaması amacıyla politikalar gerçekleştirilmiştir. 1923, Cumhuriyetin ilanından sonra, devletin kurucu isimleri ve Atatürk liderliğinde yeni kurulan devleti modernleştirme ve batı ülkelerinin standartlarına getirmek için politik toplumsal ve kültürel alanda birçok köklü reformlar gerçekleştirilmiştir. Kurumlar etkili bir araç vazifesi üslenmiştir.

Birçok alanda yapılan bu yenilikler elbette en başlarında ve en önemlisi kuşkusuz laikliğin devlet yapısında benimsetilerek, dini sadece devlet işlerinde değil, toplumsal ve kültürel hayatında da dışarıda bırakılmasıdır. Yapılan inkılaplarda, Şapka kanunu, kılık kıyafet anlayışında, Medeni kanunun kabulü, hukuk anlayışında, Batı tarzının daha iyi benimsenmesi için ise Latin alfabesinin kabulü gibi yenilikler, değişimler ve buna benzeyen diğer reformlar beraber Türk toplumunu her alanda topyekûn değiştirmesi amaçlanmıştır.

Cumhuriyetin inşası sürecinde köklü toplumsal değişim ve dönüşüm yaşayan başka toplumlarda olabildiği gibi, Türkiye'de de ulusal devlet kurma sürecinde yeni toplumu yaratmak ve yaratılan yeni toplumun gereksinimlerine ve değerlerine uygun yeni toplum inşa edilmek için kurumlara özellikle de eğitim kurumuna merkezi rol biçilmiştir. Eğitim Kurumu'nun değiştirilmesi ve yeni eğitim sistemi ile amaçlanan devlet politikasının yeni topluma uygun rejimi güçlendirecek insan yetiştirmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü yetiştirilmesi beklenmektedir (Eskicumalı, 2003'ten akt. Güllüpınar, 2012: 91).

Bu konu üzerinde tartışmalar çeşitlilik göstermektedir. Eğitim kurumunun önemini anlamamız için kimlik inşası konusu içerisine dahil etmiş olup, devlet eliyle bizzat uzun vadeli ideoloji benimsetme konusunda kurumların önemini nitelendirmeye çalıştım. Eğitim kurumunun önemi sadece kimlik inşasında Cumhuriyet Türkiye'si bağlamında ele almamalıyız. İttihad ve Terakki'nin ana ideoloji olarak benimsediği açık Türkçülüğün temel aracı da eğitimidir. Özel okullarda, Osmanlılık Türkçülüğe aykırı tüm tema ve unsurlar ayıklanacak ve Maarif Vekaleti nezaretinde Türkleştirme temaları yansıtılmıştır. Gayrimüslim ilkokullarda Türkçe zorunlu hale getirilmiştir. Dini kurumlar dışındaki devlet lise ve üniversitelerinde öğretim dili Türkçe olmuş, fakat ortaokullarda mahalli diller de tamamen terkedilmemiştir. Böylece kamu devlet okullarında okumayanlar için devlet memuru olmak güç hale gelmekte, dolayısıyla Türk olmak cazip hale getirilmiştir. Bu yöntemle devlet eliyle eğitim kurumu tarafından kimlik inşası gerçekleştirilmiştir. Bu bir devrim olarak nitelendirilebilir, Türk

Devrimi, bu düşünce üzerinde de tartışmalar olmuş, kimlik kazanımını eleştirip, Batı kimliği karşısında Türk kimliğini gösterme çabaları, yeniden Türk kimliğine dönme girişimleri eleştirilmiştir.

Batı zihniyeti farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik planlamalar yapması, bizim kendi toplumumuz için uygun bir zihniyet ya da düşünce ya da politika asla olamaz. Osmanlı Devleti, farklılıkları koruyan bünyesi altında uzun yıllar zoraki değişimleri uğratmadan yaşamalarına imkân tanıyan bir imparatorluktur. Bu gurur duyulacak ve nesillere aktarılacak bir devlet politikası ve devlet zihniyetidir. Batı kimliği karşısında batının ifade ettiği Osmanlı Devleti'nde yaşayan bütün etnik grupları kapsayan, Türk ulusal kimliği onlar gibi zorlamalara dayanan politikalar benimsememelidir. Aslında hoşgörülü olmalı, toplumun tamamını kucakla ya bilmek onları zorlayarak kendi istediği çizgiye yerleştirmemektir. Batı kimliği kendi içerisinde yüzyıllar boyunca etnik ve dini mezhepsel farklılıklar arasında kavgalar sergilenmiştir, bu kavgalar neticesinde toplumlar birbirlerinden ayrıştırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde bu şekilde sadece kan bağı ya da dil bağı bulunmuyor diye büyük denli savaşlar gerçekleşmemiştir. Modern devlet, toplumu inşa edebilmek için kurumlar sayesinde müdahalede bulunur, farklılıkları ortadan kaldırmaya çalışarak devlet bünyesindeki herkesin birbirine benzemesini amaçlar. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Modern devletler, toplumlarını inşa ederler. Cumhuriyetin ilk yıllarında da modern devlet olma yolunda bu şekilde politikalar izlenmiştir. Politikaların temelinde Türk ulusal kimliği yerleştirilmiş, resmi kimlik olarak yani üst kimlik olarak toplumun her kesimine benimsetilmek istenmiş, bunun içinde Anayasası'nda hiçbir fark gözetmeksizin kendini Türk hisseden Türk'tür maddesi yerleştirilmiştir. Batı kimliği karşısında Türk ulusal kimliği kendini bu şekilde tarihsel sürecini de gözler önüne çıkartarak koruyabilecek ne batıdan gelen milliyetçilik hareketlerinin karşısında bir çözüm olabileceğini, Cumhuriyet aydınları savunmuş halkı da bu yönde empoze, ederek dönüştürmeyi amaçlamıştır. Türk kimliği Batı kimliğinin karşısında güçlü bir kimlik olduğunu göstermek için birçok farklı etnik grubu bünyesinde toplayarak gücünü göstermeye çalışmıştır.

3.3. İslâm Kimliği Karşısında Türk Kimliği

Kimlik algısında dinin her zaman önemli bir payı mevcuttur. Din insanları kendisini tanımlamada etkili bir güçtür. Kimlik inşasında aşılması gereken bir engel mi yoksa destek mi konuları hep tartışılmıştır. Bu bölümde İslâm kimliği karşısında Türk kimliğini ele alarak, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde ortaya çıkan İslâmcılık ideolojisinin üst kimlik olma çabalarında neden başarılı olamadığını genel hatlarıyla ortaya koyarak, dönemin kimlik algısında İslâm kimliğinin yeri ve önemini açıklanacaktır.

“İslâmcılık, Osmanlı coğrafyasında düşünsel ve siyasal bir hareket olarak modernleşmeci karakteriyle ortaya çıkmış bir akımdır. Diğer bir ifadeyle İslâmcılık, çağdaş Batı gelişmelerini Osmanlı toplum yapısına zarar vermeden getirmeyi amaçlayan Yeni Osmanlıların reform çabalarında ortaya çıkmış bir ideolojidir” (Karakaş, 2015: 184).

Klasik dönemi İslâmcıları arasında bir bütünlük görülmemektedir, farklılıklar mevcuttur kendi içlerinde ayrılmışlardır.

Bu girişimlerin amacı Osmanlı Devleti'ni oluşturan halkların büyük çoğunluğu Müslüman olmalarından kaynaklanıyordu. İslâm dini bütünlüşmeyi sağlayan bir aidiyet sunmaktaydı, bu nedenle devletin yönetici konumunda yer olan Osmanlı Devleti'nin padişahları halife statüsüne sahipti, bu da İslâm dünyası üzerinde mutlak güç kaynağı olacağı düşünülmekteydi. Osmanlı Devleti'nin elindeki bu dini liderlik gücü, yüz yıllar boyunca Batı da endişe ile karşılanmaktaydı. Batı da ortaya çıkan milliyetçi akımlar bu dini bütünlük üzerinde yıkıcı etkilere sebep olmuştur. Mezhep farklılıkları olsun, etnik farklılıklar olsun, İslâm kimliğinin, üst kimlik olmasında olumsuz etkilere neden olmuştur.

“Devletin belirlediğinin dışında kalan farklı dinsel formularının Cumhuriyeti önceleyen mevcudiyetinin 1923 sonrasında; devletle, dinî cemaatler arasındaki baştan beri var olan kutuplaşmada açığa çıkar” (Altunoğlu, 2009: 322).

Devlet işlerini, laiklik ilkesiyle dinden arındırıldı, bu oldukça, ideolojik bir karardır. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü içerisinde meydana gelen ayaklanmalara ve toprak kayıplarına, Batıdan gelen devletlere karşı kendilerine savunabilmek için belirli stratejiler geliştirmesi gerektirmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti askeri, siyasi ve iktisadi olarak güç kaybetmiştir. Özellikle de Fransız İhtilali içinde barındırdığı dini, dışarıda bırakan devlet politikalarıyla milliyetçilik görüşleri Osmanlı Devleti için büyük tehdit oluşturmuştur. Avrupa'da meydana gelen sosyal hareketler ve sanayi devriminden sonra kurulan ulus devletler, Osmanlı Devleti'nin içyapısını zayıflatılmış ve Avrupa devletlerine karşı zafiyet doğurmuştur. Bu gelişmelerle beraber Osmanlı Devleti'nde ilan edilen Islahat Fermanı'yla Osmanlı Devleti'nin yeni bir dönemi başladığı anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti içerisinde yer alan Müslüman halkın gayrimüslimlere göre ikinci planda tutulması başta Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa başta olmak üzere birçok aydının İslâmi bir söyleme başvurmasına sebep olmuştur (Aytepe, 2016: 172).

Batılılaşma yolunda devlet yöneticileri laiklik ilkesinin benimsenmesi konusunda karar verdiler. Bu sayede ülke sınırları içerisinde yaşayan bütün dini unsurlar devletin ötekileştirilemeyen vatandaşı olabileceği inancı doğurmak yani güven sağlayabilmekten kaynaklanıyordu. İslâmiyet'tin ikinci plana atılmasının asıl nedeni, Batı tarzı modernleşme çabaları geliyordu, o halde Batılılaşma girişimlerinin Osmanlı Devleti'nde ivme kazandığı Tanzimat Fermanı'nın okunuşundan itibaren incelemeye başlamalıyız. Ekonomik, askeri ve bilimsel olarak Osmanlı Devleti'nden daha üstün olmaları ve bu güçlerini İslâm dünyasına yönetmeleri İslâm dünyasının İslâm ideolojisi anlayışını yeniden sistemleştirme çabasına neden olmuştur. Dini değerlere verilen anlamlar yeniden gözden geçirilmiştir.

Şener Aktürk'ün günümüze uzanan üst, çatı kimlik anlayışının toplum nazarındaki bilincini eldeki veriler doğrultusunda açıklarsak şu ifadelere yer vermemiz gerekir. "Yüzde 99'u Müslüman olan Türkiye" söylemine rağmen sanırım ilk kimliğini Müslümanlık olarak veren yüzde 81'lik kesimdir tabii bu veriler Tahan Erdem'in önderliğinde KONDA araştırma şirketinin 2007 yılında yaptığı araştırma sonucundan yararlanarak, eklenmiştir. Toplumun yüzde 81'in, kendini Türk olarak nitelendirirken geriye kalan 19'luk kesim daha kapsayıcı bir üst kimlik inşa etmek daha doğru olacağını söylemiştir, elbette bu oranlar Cumhuriyetin inşa sürecinde bir amaç doğrultusunda oluşturulmaya çalışılan Türk üst kimliğinin 75-80 sene sonraki neticelerindedir. Alevilerin çoğunluğunun hem de Sünniler arasında "laik kesim" olarak bilinenlerin Müslümanlık etrafındaki bir ortak tasavvuru reddetmeleri ihtimali yüksektir (Aktürk, 2013: 275-276). Bu tartışmalar etnik köken üzerine yoğunlaştığı için üst kimlik bir etnik köken üstüne inşa edilemezdi, çünkü birden çok etnik köken sahibi bir toplumda bu hoş karşılanmayacaktır. Türkçülük etnik kökeni ifade etmeyen bir kavram olarak tanımlanmak istenilmiştir. Bu şekilde, çok kültürlü bir toplumun üst kimliği olabileceği düşünülmüştür. Türk üst kimlik olarak 1924 Anayasası'nda yer alan maddede "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir" (Sabah, 2012'den akt. Aktürk, 2013:277).

1924 Anayasası'nda yer alan maddesiyle birlikte toplum yapısı; çok dilli, çok dinle, çok kültürlü, toplumun ortak siyasi kimliği olarak Türkçülük, 21. yüzyılda çağdaş bir kimlik olarak yeniden inşa edilmiştir. Türk kimliği tarihsel olarak çeşitli ırk, dil ve dinsel farklılıklara sahip insanın ortak kimliği olarak kullanılmıştır. Hristiyan Avrupalıların, Türk adını Osmanlılara verdiği bilinmektedir. Batılılar, Osmanlı sözcüğünü Türk Devleti'nin adı olarak algıladılar, o anlamda kullandılar. Kendisine imparatorluk kimliği arayan

Osmanlılar ise, Türk, Türkmen varlığını, imparatorluğu oluşturan milletlerden sadece birisi olarak gördüler (Güvenç, 2008: 168).

Toplum kimlik arayışında yalnız etnik köken önemli değildir, Millet tanımı sadece gücünü kan bağından almaz, kan bağı kadar din bağıda önemlidir.

İslâm kimliğine sahip toplumların, en büyük öncüsü Osmanlı Devleti, modern Avrupa medeniyetinin İslâm dünyası aleyhinde oluşturdukları tehditlerin üstesinden gelebilmek için ancak modernleşmeleri gerekliliği algısı ve modernleşme koşullarına uyarak yeniden inşa sürecine girilmesi gerekliliği görüşü oluşmuştur. Bu inşa sürecinde dinin kılavuzluğunda gerçekleşen bir modernleşme ile mümkün olabileceğini düşünmüşlerdir. Sonuç olarak Avrupa'nın gerisine düşmelerinin nedenini İslâm'ın asli gayelerinden uzaklaşmalarını göstererek tekrar İslâm'ın özüne inerek yeniden kendilerini daha güçlü bir noktaya getireceklerini inancına sahiplerdir. Tekrardan Kur'an ve sünnete geri dönerek İctihat kapısının açılmasını ve Cihat ruhun uyandırılması gece görüşü batının ürettiği bilgi teknoloji nesnel bir değer olarak kabul edilmiş medeniyetin alınmasında sakınca görülmemiştir. Daha sonraki süreçte Cumhuriyetin ilk yıllarında,

"Kemalistler, laikliği yani dinin devletten ayrılması ilkesini değil, devletçe denetlenen İslâm'ı getirdiler. İslâm'ı, reform programları ve devrimlerini, gerektiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından meşrulaştıracak şekilde kullanmaya niyet ettiler" (Ahmad, 2006: 116).

Ulus devlet yolundaki din engeli bir şekilde kaldırılmış, toplumun tepkisi ortadan kaldırılsın diye fetvalar verilmiş, devleti kontrol eden İslâm dini, devlet kontrolüne sokulmuş bunun için Diyanet işleri başkanlığı kurulmuştur. Diyanet işleri Bakanlığı tarafından, meşrulaştıracak şekilde kullanmaya niyet etiler. Bilgi ve bilim "hayatta en hakiki mürşit" olarak tanımlanmaya başlandı, şehir kadınları da bir modernleşme rejiminde bir yararlanmaya başladılar (Ahmad, 2006:116).

Türkiye'de üst kimlik algısında ortaya çıkan farklılaşmalar, toplumun kendi içerisinde ayrışmalara ve gerilimlere neden olmuştur. İslâm ve laiklik arasında ortaya çıkan gerilimler ve bu gerilimlerin en yoğun yaşandığı alan semboller ve kadınların giyim tarzı ya da kostümler alanında yaşanmıştır. Buna din ile modernleşme bağlamında yaşanan gerilim olarak örnek verebiliriz. Ortaya çıkan sorunlar İslâmcılar gibi yaşamsal farklılığa muhalefet unsurların etkinliğini arttırmıştır (Robins, 1996'den akt. Karakaş, 2013: 29).

Okur, yazar oranının arttırılması için girişimler, harf inkılabının gerçekleşmesi ve devlet kadrolarında memur olunabilmesi için Latin harflerinin öğrenimi hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. Şehirlerde yaşayan kadınlar, modernleşme den daha hızlı faydalanmış, iş hayatına ve eğitime daha kolay katılmışlardır. İslâm kimliği engellerinden bir diğeri olarak yukarıda Batıda ortaya çıkan milliyetçilik akımı olarak iki nedenden birisi göstermiştik, ulus devlete engel teşkil ettiği için İslâm kimliğini neden başarılı olamadığına değindik, şimdide milliyetçilik akımları, İslâm kimliği üzerine yaptıkları yıkıcı etkili açıklayalım.

Batı toplumunun kurtuluşu aradığı unsurlar ile bizimkiler tarih boyunca uzlaşmamıştır. Ziya Gökalp'ın ifadeleriyle açıklayacak olursak, dinimizi kültür içerisinde muhafaza edeceğiz, ama Batı medeniyetinin bilim ve teknolojisinden yararlanacağız. Bu sayede modern, bir devlet olabiliriz. İslâmi unsurlar bizim kültürümüzün özü, kültürel farklılıklar korunarak dinimizin korunacağı görüşü daha sonraları birçok eleştirilere uğramıştır. İslâm kimliği kapsayıcılık hayallerine ulaşamamasının temelinde de bu gelişmeler geliyordu, bu yüzden Türk kimliğinin karşısında İslâm kimliği daha irrasyonel karşılandı ve Müslüman olmalarına rağmen farklı etnik kökenler ya da mezhep farklılığı gibi durumlardan kaynaklı bütünleşme sağlanamamış, İslâm kimliği, üst kimlik olmada başarılı olamamıştır (Gülalp, 2003: 39).

3.4. Toplum Karşısında Türk Kimliği

Bu bölümde Cumhuriyet döneminde dayatmayla oluşturulan ulusal kimlik ve toplum üzerinde algılanış biçimini ele alınmıştır. Bu sayede Cumhuriyet dönemi kimlik inşasında, ulaşılmak istenilen gayenin nedenini, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma yavaş, kendiliğinden ilerlerken, Cumhuriyetin ilanı sonrası değişimin hız kazanma nedenleri, devlet yöneticilerin bu ideolojiye ihtiyaç duyma gereksinimleri iyi bir şekilde ortaya koymalıyız.

“Osmanlı'dan günümüze siyasal yapıyı etkileyen ve genel olarak da toplumsal yapı üzerinde belirleyici olan bir faktör olagelmıştır. Toplumların tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları temel kırılma dönemleri, kimlik konusunda da değişikliklere yol açmıştır” (Karakaş, 2013: 1).

Cumhuriyet ile başlayan resmi kimlik inşası kapsamında, atılan politik adımlar ve dinin kontrol altında tutulma girişimleri, toplumun üzerine uygulanan baskıcı uygulamalarda, resmi kimliğin kabulünü güçleştiren unsurlar içerisinde önemli paya sahip olduğu söylenebilir (Altun, 2013: 50).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'teki kuruluşundan itibaren etnik çeşitlilik konusunda anti-etnik bir rejim sürdürdü. Anti-etnik rejim uygulamalarının daha şiddetli olduğu Türkiye'de, bu rejim biçiminin ideal-tipine, asimilasyoncu bir anti-etnik rejimin tarihsel olarak atfedildiği Fransa'dan daha yakın olmuştur (Dündar, 2007'den akt. Aktürk, 2015: 19). Ulusal kimlik için gerekli olan koşullar, insanların kabulüne dayandırılarak, bu kabulün kolaylaşması için devlet idari kadroları, Anayasal üzerinde ellerinden gelebildiği kadarıyla kolaylık sağladıkları ifade edilmektedir. Osmanlı aydınları bu doğrultu üzerine görevlerini uygulayarak, halkı en az sorunla karşılaşacak şekilde değiştirmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nden gelen geleneksel ideolojiler, modern, ulus devlet çıkarları doğrultusunda değişime uğramıştır (Şevkli, 2009: 26-27).

Türk ulusal kimliği kendi dayanakları olan milletleri bir bakıma benzeştirmeye yönelmiş, tevhit inancına sahip vatandaşların, ortak bileşenlerinden olan İslâm dinine yönelik idari kadronun tutumu, modernleşme için batılılaşma çabaları eleştirilmiştir (Karakaş, 2013: 13).

Ziya Gökalp gibi düşünürler, Emile Durkheim gibi dayanışmacı sosyologların etkisi altında, görüşler öne sürmüşlerdir. Bireyden ziyade toplum çıkarları gözetilmiş, toplum odak merkezinde olan sosyolojik tutum sergilenmiştir.

Cumhuriyet Aydınları, devlet ideolojisi olarak toplumu analiz etmiş devletin uluslaşma ve modernleşme çabaları doğrultusunda vazife üstlenmişlerdir. Dinin dışarda tutulmasının nedeni olarak batı tarzı modernleşme benimsenmesi gösterilebilir. Dinler ulus devlet anlayışı ile uyumsuzlar, dinsel kimlik, toplum için ortak kimlik olma konusunda yeterli değildir. Çünkü kimlik için gerekli koşullar vardır, İslâm kimliği için istenilen koşullar, öyle isteğe bağlı değiştirilemez, basite indirilemezdi, cumhuriyet döneminde seçilen resmi kimlik, herkesi kapsamak için, basit koşullar ileri sürmüştür. Bu koşullar, ortak dil, hissiyat, vatandaşlık bağı gibi gerçekleşmesi kolay koşullardır (Şevkli, 2009: 30).

Etnik kimliğin koşulları vardır, bu koşulların sayısı artabilir ama kısaca özellikler şu şekildedir. "Kolektif bir öze ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan bir ya da birden daha fazla unsur, özel bir "yurt"la bağı, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu" (Smith, 1991'den akt. Karakaş, 2015: 109). Bu aradan anlaşılacaktır ki tarihsel süreç kimlik için çok önemlidir.

Batı tarzı siyasetle tek tipleştirme politikası kurumlar tarafından uygulanarak farklılıkların ortadan kaldırma girişimleri içerisinde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşayan farklı etnik köken sahibi

milletler hem bir arada yaşanması istenmiş hem de birbirlerinden Osmanlı Devleti dönemindeki gibi farklılıkları korunması istenmemiştir. Devlet ideolojisi, resmi kimlik oluşturulması için bu doğrultuda hareket etmiş, Batı tarzı yenilikler yaparak, halkı değiştirip dönüştürmeye çalışmıştır. Çalışmanın bundan sonrasını yeni rejimin izlediği politikalar üzerinden ilerletelim. Ama bu tek tipleştirme etnik çeşitliliğin üzerine baskı uygulamıştır. Şener Aktürk bu konu hakkında şöyle söylemiştir:

“Ulus devlet için resmi kimlik söz konusudur ve Osmanlı Devleti’nde devlet anlayışı bunun için yeterli değildir. Bunun için geçmişe öfke duyulan sözler sarf edilmiş, geçmiş hatalarıyla anılıp, başarılı icraatları dillendirilmemiştir. Eski güçlü döneme geri dönme isteği aslında Batı’dan ileri olduğumuz zaman dilimini işaret ederek, nasıl olursa olsun, ama biz Batı gibi bilimde güçlenerek, modern, muasır bir ulus devleti olma bilinci ile söylenmiştir. Bunun için bilimsel ifadeler kullanılmış, bilim yeni rejimin en önemli kılavuzu olmuştur, tartışmaların kaynağı da burada başlamaktadır. Türkiye’deki bütün etnik unsurları Türk kökenli kabul etmenin bilimsel bir temeli yoktur” (Alakel, 2011: 14).

Resmi kimlik, ulus inşasında ortada sorun teşkil edebilecek unsurlar ya yok sayılmış ya da ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Dinin bütünleşmeyi, kapsayıcılığı engellediği gerekçesiyle ortadan kaldırılması görüşü ile Anayasada yer alan resmi kimlik koşulları da Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet Türkiye’ne kalan etnik grupları da bir bakıma sınırlandırıyor, ötekileştirmiştir. Türklerin 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’nın gerisinde kalmasının sebebi de budur diye yorumlamalar olmuştur. Cumhuriyet Aydınları bu sebeplerden dolayı toplumun kültürel değerlerinin özünü oluşturan, dini sembollere saldırmış, yeni rejim içerisinde dini unsurlar istenmemiştir. Toplum bu şekilde hızlandırılmış kimlik inşasında kendi kimlik algısında bir bunalıma girmiş ve din konusunda yapılan politikalar, toplumun bir gecede harf inkılabı ile cahil bırakılması, hatta kılık kıyafete bile yeni rejimin karışması tepki çekmiştir (Alakel, 2011: 18).

Toplum yapılan yenilikleri yadırgamış, kültürel pratiklerine karışılmasını kabul edememiştir. Toplum tek bir milletten, kültürden oluşmuyordu, rejimin hedefi bu farklılıklardan arındırılmış yeni bir toplum inşa etmektir, dinin sembollerin yerine pozitivist bilimsel sembollerin yer alması isteniliyordu, yapılan politikalar bunun açık göstergeleridir. Süreç içerisinde Türk kimliğinin kat etmiş olduğu yollar iyi bir şekilde ortaya konularak, cumhuriyet döneminin ilk yıllarında inşa edilen Türk kimliği daha iyi anlaşılacaktır. Bu çalışmada, cumhuriyet sonrasında Batı tarzı bir modernleşme girişimi neticesinde yapılan yenilikler toplumu karşısına alarak

yani halka rağmen halkçılık politikası izlenerek toplum değiştirilip dönüştürülme girişimleri açıklanmıştır. Yeni rejim benimsediği ideoloji çerçevesinde, Batı tarzı bir toplum inşa etmek istediği anlaşılmıştır. Bu girişimlerin karşısında durabilecek cemaati yapıların ya da halkı isyana teşvik edecek dini örgütsel liderlerin yeni rejim tarafından tehdit algıladıkları görülmüştür. Cumhuriyet aydınlarının üst kimlik oluşturma da aldıkları vazifeler neticesinde yapmış oldukları çalışmalar toplumun yeniliklere karşı isyankâr tutumlarını ortadan kaldırmak yani Cumhuriyet Aydınları'nın görevi toplumla yeni rejim arasında tampon bölge görevi görmektir. Bu doğrultuda önderliğini Ziya Gökalp'in yaptığı düşünürler modernleşme girişimlerine teknolojik yönleriyle ele aldıklarını göstererek, dini motiflere toplumun kültürü içerisinde korunacağını savunmuştur. Elbette düşüncelerindeki kültür ve medeniyet ayrımı önemli olup yeni rejim ideolojisini de etkilemiştir. Batılılaşma, modernleşme, uluslaşma girişimlerinde toplum yetersiz görülüp, dönüştürülmeye çalışılmış, resmi kimlik olarak Türk kimliği dayatılarak, tek tipleştirilmeye toplum maruz bırakılmıştır. Bunun gerekli görülüp, ulus devlet şartlarından gerekli olarak algıladığı yeni rejimin ideolojisinin kaynağıydı.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Orta Asya'dan Selçuklu'ya onlardan Osmanlı Devleti'ne Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne bir değişim dönüşüm süreci vardır. O değişim dönüşüm süreciyle birlikte toplumun sosyolojisi de değişmiştir. Tarihteki Türk devletleri iç ve dış etkiler neticesinde değişerek varlıklarını sürdürebildikleri noktaya kadar getirmişlerdir. Değişim elbette doğaldır. Cumhuriyet dönemindeki değişimin incelenmesi ulusumuz için önemlidir. Özellikle Cumhuriyet bir dönüştürme faaliyetidir. Aslında, bir toplumu topyekûn değiştirme dönüştürme faaliyetidir. Yukarıdan aşağıya, tepeden inme, baskıyla zorla kültürleme dediğimiz batılılaşma, modernleşme hareketidir. Cumhuriyet öncesinde iki yüz yıl geriye gidecek olursak modernleşme girişimlerini görürüz. Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyetler bu modernleşme hareketlerinin göstergeleridir. Cumhuriyet inşa sürecinde izlenen yöntem, bu doğal olan modernleşme sürecini yapay bir hale getirmiştir. Modernleşmenin doğallığını bozmuştur. Bu doğallığın bozulmasının şöyle bir sonucu olmuştur, yönetim ile halk arasında çok ciddi gerilimler oluşmuş yani kopukluklar gerçekleşmiştir. Oysaki Cumhuriyet, yönetim yapısının temeli halk iradesine dayanmak demektir. Cumhuriyet rejimi halk iradesini, demokrasi dediğimiz gidişatı hedefliyor. Böyle hedefi olan bir kuruluş, nasıl böyle hatayla başlamış olması ilginçtir. Türk modernleşmesi dediğimiz süreç, aslında içselleştirilemeyen, ikinci el bir kıyafet tarzı bedene uymayan

yönleri vardır. Yani Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar, doğal bir modernleşme süreci gerçekleşmiştir, bu dönemde sadece Osmanlı'da işleyen bir süreçte değildir. Modernleşme çabaları dünyanın birçok bölgesinde gözlemlenmekteydi. Avrupa'ya karşı Osmanlı Devleti, güçsüzlüğünün farkına varması ve güçleri dengelemek için siyasi ve idari gibi birçok alanlarda yenilikler yapmıştır. Hukuk alanında, maddi haklar alanında, teknoloji, sağlık, tıp alanında birçok modernleşmeye yönelik girişimler gerçekleştirmiştir. Her alanda Avrupa'nın gerisinde olmak Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakıyordu, yapılan yenilikler tekrar güçlü konuma gelmek içindir. Fakat bu yeniliklerle modernleşme çabaları halka çok fazla doğrudan yansımamıştır. Halka yansıyan etkileri elbette vardır. Örneğin Osmanlı Devleti'ni ayakta tutan en önemli iktisadi yapı tarımdır, tarımında gücünü aldığı tımar sistemi ortadan kaldırılıyor. Ama birçok alanda yapılan modernleşmelerin halka inememesi sadece bürokrasi ve saray etrafında gerçekleştirdiği modernleşmenin üst tarafta kaldığının göstergesidir.

Osmanlı Devleti'nde önemli olan halkın modernleşmesinde ziyade bürokratik yapının, zihin olarak modernleşmesiyle hazır duruma gelmesinden ibaretti. Askeri alanda yapılan yenilikler de askeri okullarda, Batı tarzı eğitim verilerek askeri kabiliyetlerinden çok bilimsel olarak gelişmeleri, askeri yapının güçlendirilebileceği düşüncesinden kaynaklanıyordu. Osmanlı Devleti, demokratikleşme çabasını aşamalı bir süreçle gerçekleştirilerek, modernleşmenin yapaylığı bozulmayacağı görüşü en belirgin özelliğidir.

Bu durumda aydınların rolü de elbette vardır, marjinal aydınlar Tefik Fikret gibi Abdullah Cevdet gibi tamamen batıcı, Ziya Gökalp gibi Yusuf Akçura gibi Türkçülüğün üst kimlik olarak gören düşünürler, Kimlik tartışmasının Türkçülüğün önemli isimlerindedir. Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp bu ideolojiler üzerinde düşünceler ortaya koymuş ve kurtuluş için çareler sunmuşlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan etnik ve kültürel farklar, önemli sorunlar arasında yer alıyordu. Ziya Gökalp, etnik grupları Müslüman ve Müslüman olmayan iki gruba ayırmıştır. Ziya Gökalp'e göre Türk ulusu sadede Türkçe konuşan Müslümanlardan oluşmaktaydı, cumhuriyet ideolojisiyle birlikte Türk olmak için Türkçe konuşmak ve vatandaş olmak yeterli görülmüş, bu durum Türk kimliği inşası için kendi birtakım görüşlerden vaz geçme anlamına gelmektedir. Yusuf Akçura' Türkçülüğü hem Osmanlı Devleti'nin hem de Orta Asya için bir siyasi çözüm olarak görmüştür. Elbette Osmanlı Devleti'nin son döneminde kimlik konusu üzerinde birçok tartışma yaşanmıştır. Tartışmalar içerisinde bazı düşünürler batının kültürünü alalım ama medeniyetini almayalım, ya da medeniyetini teknolojisini alsak kültüründe almış oluyoruz, dolayısıyla hiçbirini

almayalım, başka düşünürler ise kurtuluş için başka çözüm yolu yok hepsini alalım şeklinde görüşler ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen iç çekişmeler, yıkılışını hızlandırmış, özellikle askeri bir darbe olarak 1908 tarihinde Sultan II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesiyle, İttihatçı Terakki ile Birinci Dünya Savaşına girmemiz, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandırmıştır. Batı tarzı siyaset, benimseyen ve aydın olarak nitelendirilen bürokrat kesim düşünürler. Kimlik konusunda kendi özümüz içindeki cevher yerine, yüzlerini batıya dönmüş ve onların yapmaya çalıştığı ikilemleri, içimizde gerçekleştirmişlerdir. Modernleşme ile başlayan kimlik algısı, Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında, hızlı bir şekilde değişmiş, kurucu kadronun, hedeflenen batıcı, modern, ulus-devlet modeli, Osmanlı Devleti'nden geriye kalan, topraklar üzerinde bir homojen, etnik farklılıkların yok sayan Türk ulusal kimliği olarak dayatılmıştır. Ulus-devlet için gerekli görülen ihtiyaçlar sorgusuz kabul edilmiş, engel teşkil edilecek hususlar üzerine gidilmiştir. Kimlikler kolay değişmeyen özelliklere sahiptir. Her ne kadar iktidarlar dayatma ile netice alabileceklerini düşünse de içselleştirilemez. Yanı şartlar konuşulmaya müsait olduğu ilk anda, patlak verir. Modern güçlü bir devlet ola bilmek için birliktelik elbette önemlidir, ama bu birliktelik üstten inme, dayatma ile herkes, tek tipleştirilerek sağlanabilecek gibi kolay bir durum değildir. Batı devletleri kendi içerisinde homojenleşme girişimlerini zaten başaramamıştır. Osmanlı Devleti yüz yıllar boyunca evrensel bir güç olmuş ve içerisindeki farklılıklar buna engel olmamıştır. Kurtuluş için aranan çözüm yolları, geçmişimize bakılarak aranmalıydı, Ziya Gökalp'in yapmış olduğu hars, medeniyet ayrımı aslında yanlış bir formüldür. Ziya Gökalp'in söylemleri, Cumhuriyetin kurucu ideolojisinin topluma yönelik dayatmalarının, toplum nezdinde sindirilebilmesi için batılılaşmaya meşruluk arayışıdır. Cumhuriyet inşa sürecinde Türk kimliğinin, ideolojik görüşlere temel kullanılması ve diğer kimliklerin üzerine çıkarılması, bununda ulus devlet için gerekli olan resmi kimlik ihtiyacından kaynaklanması, Türk kimliğini mahiyetini zedelemiştir. Tek millet o millet içerisindeki bütün farklılıkların yok edileceği anlamına gelmez. Birlik olmak ile tek tipleştirmek arasında farklar vardır. Birlik içerisinde çoklukları barındırır. Türkiye Cumhuriyeti de tıpkı diğer ulus devletler gibi bütün farklılıklar tek kimlikte toplanmaya çalışıldı ve Türk ulusal kimliği doğmuştur. Türk kimliği üzerinden ulus tanımı yapılmıştır.

1924 Anayasası sonrası, Türkiye de bütün farklılıkları etnik yerli kimliklerin Türkleştirilmesi için meclis kararlar almış ve idari uygulamalar gerçekleştirildi ve üst kimlik olarak Türk milleti kurgulanmıştır. Ulusal olarak inşa edilen kimlik etnik kimliğe indirilemez, Türk ulusal kimliği üzerine, etnik

kimlik olmasından dolayı eleştiriler gelmiş bir türlü, etnik, ırksal zihniyetinden kurtulamadığından dolayı üst kimlik görülemediği görüşleri yüz yıldır tartışılmaktadır. Türk milleti, Kürt, Laz, Çerkez, Boşnak bütün etnik çeşitliliğimizden mi oluşmuştur? Yoksa kökleri orta Asya ya dayanan Türkmenlerden mi oluşur?

Eğer ilk sorunun cevabı evetse, o zaman, 1924 öncesi Türklükle ilgili pek bir şey söylemek doğru olamaz, çünkü Türk milleti eğer 1924'te Atatürk'ün dediği gibi cumhuriyeti kuran milletleri kapsıyorsa, tanım yeniden yapılandırılmış bir kimliği işaret eder ve Türk milleti dendiğinde akla, soydaş Türk devletleri yerine, Türkiye Cumhuriyeti'nde varını yoğunu vererek savaştan milletler gelmelidir. Toplumumuzun hiçbir zaman Türklükle bir sorunu olmamıştır. Cumhuriyetin ilanı ile hızlanan batılılaşma çabaları ve resmi kimliği tehdit olabilecek, diğer etnik, dini ve kültürel kimliklere karşı, sergilenen sindirme politikaları neticesinde, Türk kimliği ve diğer etnik kimlikler arasında gerilimler meydana gelmiştir. Dönemin güçlü ideolojisine karşı, toplum içinde yükselen karşıt görüşler elbette olmuştur, ama bu geniş kitlelere ulaşamamıştır. Sonuç olarak, modernleşme yanlış anlaşılabilir, yanlış yorumlanan bir çözüm yoludur. Modern bir devlet için modern bir toplum, kısa bir sürede, başka bir toplumlardan kopya çekilerek inşa edilemez, bunun neticeleri kaosu doğurur. Halk içselleştiremediği bir durumdan rahatsızlığını elbet şartların uygun olduğu dönemde daha yüksek sesle ifade edecektir. Türk milleti olarak ortaya atılan büyük söylem; üst kimlik, ulusal kimlik olmak yerine, daha etnik kimlik bilinci göstermiştir. Günümüzde hala yüz sene öncesinin kimlik tartışmaları yaşanmaktadır, din ile devlet işlerinin arasındaki ilişki düzeyleri günümüze kadar süren bir tartışmadır. Andımızın kaldırılması Avrupa Birliği'ne girebilmemiz için, etnik kimliklere yönelik bir hoşgörü niyeti ile atılan önemli bir adımdır.

Alanında en usta marangoz tarafından kesilip şekillenmiş, ince ince işlenmiş ve üzerine maddi manevi paha biçilemez eşyalar koyulduğunda devrilmeyen, gıcırdamayan bir ahşap masa gibi Türk kimliği de diğer kimlikleri taşıyabildiğinde ve bu durum yerel etnik kimlikler tarafından içselleştirildiğinde, işte o zaman Türk kimliği, ulusal, kapsayıcı bir üst kimlik olmayı başaracaktır. İnsanların bir arada huzurlu ve mutlu yaşaması düşünüldüğü kadar zor değil, istersek başarabiliriz, tarihimiz bunun en büyük kanıtıdır.

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Çev.). S. C. Karadeli. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

- Aktürk, Ş. (2013). *Türkiye'nin Kimlikleri Din, Dil, Etnisite, Milliyet, Devlet ve Medeniyet*. (Dü.). M. A. Memmi. İstanbul: Etkileşim.
- Aktürk, Ş. (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye'de Etnisite Rejimleri ve Milliyet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Alakel, M. (2011). İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik ve Sivil-Etnik İnkilemine Dair Teorik Tartışmalar. *Gazi Akademik Bakış Dergisi* 5, 1-30.
- Altun, N. (2013). Modern Türkiye'de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)* 8(2), 45-67.
- Altunoğlu, M. (2009). "Kimlik"ın Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye'de Kimlik Tartışmaları. (Doktora Tezi). Erişim Adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nkusbmyo/issue/49954/618214>
- Arslantürk, Z. & Amman, M. T. (2013). *Sosyoloji; Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. İstanbul: Çamlıca.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2011). Yapısal Kimlikten Seçimlik Kimliğe. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8(2), 359-370.
- Aydoğdu, H. (2004). Modern Kimlikte Öznenin Ölümü. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 10, 115-147.
- Aytepe, M. (2016). Doğuşundan Günümüze İslâmcılığın Türkiye Seyri. *Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4(1), 170-200.
- Bakacak, A. (2018). XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti. (Dü.). T. F. Ertan içinde, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* (s. 39-69). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Dalbay, R. S. (2018). Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31, 161-176.
- Dalbay, R. S. & Avcı, N. (2018). Kimlik İnşasına İlişkin Temel Yaklaşımlar ve Bu Yaklaşımların Türkiye'ye Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23(1), 17-39.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslâm'ın Temelleri*. İstanbul: Metis.
- Güllüpinar, F. (2012). Türkiye'de Eğitim Kurumu ve Sorunları. Z. Sungur (Dü.). içinde *Türkiyenin Sosyal Yapısı* (s. 84-115). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim.
- Güvenç, B. (1993). *Türk Kimliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Güvenç, B. (2008). *Türk Kimliği*. İstanbul: Boyut.
- İnanç, H. (2005). *AB'ye Entegrasyon Sürecinde Türkiyenin Kimlikler Problemi*. Ankara: Adres.

- İnceoğlu, E. (2009). *Türkiye'de Siyasal İslâmcılığın Evrimi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kafesoğlu, İ. (1991). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Bogaziçi.
- Karakaş, M. (2007). *Türk Ulusçulugunun İnşası*. Ankara: Elips.
- Karakaş, M. (2013). Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi. *Akademik İncelemeler Dergisi(AID) 8(2)*, 1-44.
- Karakaş, M. (2015). *Modernlik Küreselleşme ve Kimliklerin Evreni*. İstanbul: Küre.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2015). *Türk Sosyoloji Tarihi-II, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e*. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- Mardin, Ş. (1995). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim.
- Şevkli, S. (2009). Resmi Söylemden Kültürel Kimliğe Türkiye'de Seküler Milliyetçilik. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 254598.
- Tekin, N. M. (2013). Avrupa'da Ortak Kimlik Arayışı ve Bu Arayışın Türk Birliğini Sağlaması. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 540-560.
- Türk Dil Kurumu. (TDK) Güncel Türkçe Sözlük içinde Erişim Adresi: www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi: 06.03.2020.
- Türk, R. (2015). Türkiye' Siyasal İslâmın Örgütlenme Faliyetleri. *Akademik Hassasiyet Dergisi 2(5)*, 99-131.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Kimlik konusunun kapsamı çok geniştir. Türk kimliği, milli kimlik, resmi kimlik ve kimlik dönüşümü üzerine birçok araştırma yapılmıştır. İnsanoğlu tarihsel süreçte nereden geldiğini ve nereye gideceğini, yaşadığı toplumda kendisini nerede konumlandığını ve kim olduğunu tarih boyunca sorgulamıştır. İnsanın yaratılışı gereği sosyalleşme ihtiyacı olan bir varlık olduğundan, insan kendisini tanımlamak için yaşadığı topluluğun içinde bir bağ kurabilmek için kimliğini belirlemek istemektedir. Diğer toplumlardan onları ayıran özellikleri, farklılıkları neticesinde diğer toplumlardan ayrılmayı, yaşadığı toplum içindeki; kültür, yaşam tarzları, gelenek görenek uyumları gibi benzer özelliklere göre bütünleşmeye itmiştir. Çalışmanın konusunu; Türk ulusal kimliğinin Türkiye Cumhuriyeti inşa sürecinde, 1839 Tanzimat Fermanıyla başlayıp, Cumhuriyetin ilanı 1923 ve Atatürk'ün vefatına kadar süren, ilke ve inkılapların kabulüne kadar geçen zaman diliminde içerdiği anlamlarının sosyo-politik bağlarıyla ele alınması oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nin de ve üzerine inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti'nin de ortaya çıkan ideolojiler, kimlik anlayışları, toplumsal değişim ve benimsetilen, benimsetilmeye çalışılan üst kimlik algısı, toplumda bu kimliklerin nasıl algılandıkları ve bu kimliklerin neler oldukları incelenmektedir. Çalışmanın önemini, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci öncesinden başlayan ve kuruluş sonrası devam eden kimlik tartışmaları üzerine yoğunlaşarak, dönemin sosyal, siyasal ve ekonomik şartları dahilinde, araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmayla birlikte Tanzimat Fermanı'yla başlayan modernleşme girişimlerinin toplumda

algılanması, kimlik anlayışında değişimler, cumhuriyetin kuruluşundan sonra devam eden modernleşme, toplumda değişim ve dönüşüm konusunu ele alması yönünden önem arz eder. Bu alanda daha fazla çalışmalar yapılmasıyla kendi kimliğimizi çok daha iyi anlayabilmemiz için gereklidir. Türk ulusal kimliği konusunu daha dar kapsamlı ele almış olsak da her bölümde işlenen üst kimlik algısı kendi içinde ayrı bir önem arz eder. Ulus-devlet inşa sürecinde, resmi kimlik oluşturma çabaları ve bu doğrultuda geleneksel ideolojilerin reddi ortaya çıkartılarak, kimliğin dönüşümü incelenmiştir. Araştırma, 1839'da Tanzimat Fermanıyla başlayan batılılaşma çabaları, demokratikleşme girişimleri ve kimlik algısı üzerine etkilerinden, Atatürk'ün ölümü 1938'e kadar geçen süreç kapsamında ele alınan dönem sınırlandırılmıştır. Dönemin karakteristik özellikleri dışına çıkılmadan kimlik konusunu incelenmektedir. Çalışmanın yöntemi için "Dokümantasyon Metodu" seçilmiş, konular bu yöntem sayesinde araştırılmıştır. Kısaca konular; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde üst kimlik inşası, inşa sürecine yardımcı batılılaşma çabaları, İslâm kimliğinin devlet için ideal kimlik görülmemesi, Osmanlı Devleti'ni şekillendiren, kontrol altına alan İslâm dini, yeni rejimle birlikte devlet kontrolü altına alınması, toplumun algısal kimliğindeki değişimler ve Cumhuriyet ideolojisinin benimsetmek istediği kimlik görüşü geniş kapsamlı incelenmiştir. Cumhuriyet sonrası Atatürk'ün 1923'ten 1938'e kadar ve ondan sonraki tek partili yıllarda titizlikle incelenmiştir. Bu çalışma 1839'dan 1923'e kadar toplumsal kimlik algısının değişim dönüşümünü sadece 1923'ten sonrasını değil Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki modernleşme, batılılaşma, toplumsal kimlik algısının üst kimlik kabullerini ortaya çıkarılması amacıyla böyle bir çalışma ihtiyaç duyulmuştur. Çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ortaya çıkan ideolojilerin tek tek ele alınarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanıya beraber fikir ayrışmaları, değişen kimlik, devlet eliyle ortaya konan Türk ulusal kimliği, çeşitli kaynaklardan faydalanarak ele alınmış, Türk ulusal kimliğinin toplum ve dünya üzerindeki yeri ve öneminin, amacının ne olduğu ortaya konulmasına çalışılmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, I. ve II. Meşrutiyetler modernleşme hareketlerinin Osmanlı Devleti'ndeki göstergeleridir. Cumhuriyet inşa sürecinde izlenen yöntem, bu doğal olan modernleşme sürecini yapay bir hale getirmiştir. Modernleşmenin doğallığını bozmuştur. Bu doğallığın bozulmasının şöyle bir sonucu olmuştur, yönetim ile halk arasında çok ciddi gerilimler oluşmuş yani kopukluklar gerçekleşmiştir. Oysaki Cumhuriyet, yönetim yapısının temeli halk iradesine dayanmak demektir. Cumhuriyet rejimi halk iradesini, demokrasi dediğimiz gidişatı hedefliyor. Böyle hedefi olan bir kuruluş, nasıl böyle hatayla başlamış olması ilginçtir. Cumhuriyet inşa sürecinde Türk kimliğinin, ideolojik görüşlere temel kullanılması ve diğer kimliklerin üzerine çıkarılması, bununda ulus devlet için gerekli olan resmi kimlik ihtiyacından kaynaklanması, Türk kimliğini mahiyetini zedelemiştir. Tek millet o millet içerisindeki bütün farklılıkların yok edileceği anlamına gelmez. Birlik olmak ile tekipleştirmek arasında farklar vardır. Birlik içerisinde çoklukları barındırır. Türkiye Cumhuriyeti de tıpkı diğer ulus devletler gibi bütün farklılıklar tek kimlikte toplanmaya çalışıldı ve Türk ulusal kimliği doğmuştur. Türk kimliği üzerinden ulus tanımı yapılmıştır. Modernleşme yanlış anlaşılabilir, yanlış yorumlanan bir çözüm

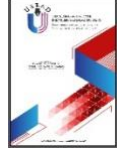
yoludur. Modern bir devlet için modern bir toplum, kısa bir sürede, başka bir toplumlardan kopya çekilerek inşa edilemez, bunun neticeleri kaosu doğurur. Halk içselleştiremediği bir durumdan rahatsızlığını elbet şartların uygun olduğu dönemde daha yüksek sesle ifade edecektir. Türk milleti olarak ortaya atılan büyük söylem; üst kimlik, ulusal kimlik olmak yerine, daha etnik kimlik bilinci göstermiştir. Günümüzde hala yüz sene öncesinin kimlik tartışmaları yaşanmaktadır, din ile devlet işlerinin arasındaki ilişki düzeyleri günümüze kadar süren bir tartışmadır. Andımızın kaldırılması Avrupa Birliğine girebilmemiz için, etnik kimliklere yönelik bir hoşgörü niyetiyle atılan önemli bir adımdır.

EXTENDED SUMMARY: The issue of identity is very wide in scope. Many studies have been conducted on Turkish identity, national identity, official identity and identity transformation. Throughout history, human beings have questioned where they came from and where they will go, where they position themselves in the society they live in, and who they are. Since the human being is a creature that needs socialization, he wants to determine his identity in order to establish a bond within the community he lives in to define himself. The characteristics that distinguish them from other societies, the separation from other societies as a result of their differences, in the society they live in; culture, lifestyles, traditions and traditions. The subject of the study; In the process of building the Turkish Republic of Turkey national identity, in 1839, starting with the Tanzimat, which lasted until the death of the proclamation of the Republic of 1923 and of the meanings it contains principles and the lapse of time until the adoption of the reforms constitute addressing the socio-political context. The Ottoman Empire as well and built the Republic of Turkey from emerging ideologies on identity understandings, social change and are adopted, studied the upper sense of identity to assimilate in society, how they perceived these identities and examined that what these identities. The importance of the study process began before the establishment of the Republic of Turkey and by focusing on the ongoing debates over identity after the establishment period of social, political and economic conditions within the research was conducted. With this work, it is important for the perception of the modernization attempts that started with the Tanzimat Edict in the society, the changes in the understanding of identity, the modernization that continues after the establishment of the republic, the change and transformation in the society. It is necessary for us to understand our own identity much better with further studies in this field. Even though we have dealt with the issue of Turkish national identity in a narrower scope, the perception of upper identity in each section has a special importance in itself. In the nation-state building process, the efforts to form an official identity and the rejection of traditional ideologies in this direction have been revealed, and the transformation of identity has been examined. The research has been limited to the period from the westernization efforts, democratization attempts and the effects on identity perception that started with the Tanzimat Edict in 1839, until the death of Atatürk in 1938. The issue of identity is examined without going beyond the characteristic features of the period. "Documentation Method" was chosen for the method of the study, and

the subjects were researched by means of this method. Brief topics; The establishment of upper construction of identity in the process of the Republic of Turkey, helping to build the process of westernization efforts, absence ideal identity for the state of Islamic identity, shaping the Ottoman Empire controlled area of Islam, is under state control with the new regime, the change in society's perceptual identity and the Republic The identity view that the ideology wants to adopt has been studied extensively. After the Republic, Atatürk was carefully studied from 1923 to 1938 and in the one-party years after him. This study was needed in order to reveal the transformation of social identity perception from 1839 to 1923, not only after 1923, but also the modernization, westernization, and upper identity acceptance of the social identity perception in the last period of the Ottoman Empire. The study examined one of the ideology that emerged in the late Ottoman period, one idea divisions together with the declaration of the Republic of Turkey, changing identity, state-laid Turkish national identity, discussed benefiting from a variety of sources, the place of the Turkish national identity on society and the world and the importance of It has been tried to reveal what its purpose is. As a result, in the Ottoman Empire, Tanzimat Edict, Islahat Edict, I. and II. Constitutional Monarchy are the indicators of modernization movements in the Ottoman Empire. The method followed in the republic building process made this natural modernization process artificial. It has disturbed the naturalness of modernization. This has been a result of the deterioration of naturalness, there have been very serious tensions between the administration and the people, that is, ruptures have occurred. However, the foundation of the Republic, the administrative structure was based on the will of the people. The republican regime targets the will of the people, the course we call democracy. It is interesting how an organization with such a target got started with such error. The fact that Turkish identity was used as a basis for ideological views and elevated above other identities during the process of republic building, stemming from the need for official identity for the nation state, damaged the nature of the Turkish identity. One nation does not mean that all differences within that nation will be eradicated. There are differences between being unity and uniformity. It contains the multitudes in the unity. All differences just like every other nation states such as the Republic of Turkey has tried to gather in a single identity and Turkish national identity was born. The definition of nation was made over the Turkish identity. Modernization is a misunderstood, misinterpreted solution. For a modern state, a modern society cannot be built in a short time by copying from other societies, the consequences of this create chaos. The public will express their discomfort from a situation they cannot internalize louder when the conditions are suitable. The great discourse put forward as the Turkish nation; Supreme identity showed more ethnic identity awareness than national identity. Today, there are still debates about identity a hundred years ago, and the level of relationship between religion and state affairs is a debate that continues until today. The abolition of our oath is an important step taken with the intention of tolerating ethnic identities in order to enter the European Union.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

THE ILLUSION OF FLAWLESS LIFE ON SOCIAL MEDIA: VLOGS AND REAL LIFE

**SOSYAL MEDYADA KUSURSUZ HAYAT İLLÜZYONU:
VLOGLAR VE GERÇEK HAYAT**

Çiçek COŞKUN

Dr. Öğretim Üyesi, Başkent Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
Ankara/Türkiye.

Asst. Prof. Dr., Baskent University, Department of Sociology,
Ankara/Turkey.

ccoskun@baskent.edu.tr

ORCD ID: 0000-0002-6563-0164

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.898518

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17.03.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 03.04.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Coşkun, Ç. (2021). The Illusion of Flawless Life on Social Media: Vlogs and Real Life. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 684-701.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

intihal.net

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

Abstract: Internet and social media use are an integral part of life today. Many people spend a significant part of their day on social media. However, people often post on social media as if everything is fine and flawless in their lives. The aim of this study, which is designed as a qualitative research, is to examine the flawless life image represented on social media through selected vlogs. With this aim, after the literature review, 10 vlog accounts were selected by random sampling among the most subscribed vlogs on YouTube. These accounts are analyzed according to the fitness, beauty, family, life style and travel categories. In the study, in line with the main idea of the study and research problems, it is seen that vloggers present themselves as happy and very satisfied with their lives and do not mention the problematic and sad aspects of life.

Keywords: Social Media, Vlogs, Flawless Life, Communication, Everyday Life

Öz: İnternet ve sosyal medya kullanımı günümüzde hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Birçok insan günün önemli bir bölümünü sosyal medyada geçirmektedir. Öte yandan, insanlar sosyal medyada genellikle hayatlarında her şey yolunda ve kusursuzmuş gibi paylaşım yapmaktadırlar. Nitel araştırma olarak tasarlanan bu çalışmanın amacı, sosyal medyada temsil edilen kusursuz yaşam imajını çalışma için seçilmiş vlog'lar üzerinden incelemektir. Bu amaçla, literatür taramasının ardından Youtube'da en çok abone olunan vloglar arasından 10 vlog hesabı seçilmiştir. Bu hesaplar fitness, güzellik, aile, yaşam tarzı ve seyahat kategorilerine göre analiz edilmiştir. Çalışmada, çalışmanın ana fikri ve araştırma problemleri ile uyumlu olacak şekilde, vloggerların kendilerini mutlu ve hayatlarından çok memnun olarak sundukları, hayatın problemlili ve üzücü yönlerinden bahsetmedikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Vloglar, Kusursuz Hayat, İletişim, Gündelik Hayat

INTRODUCTION

Internet and social media use are an integral part of life today. Many people spend a significant part of their day on social media. Many people have their own social media accounts and there are other accounts they follow. Social media has become an important market, consumption and leisure time area. However, people often post on social media as if everything is fine and flawless in their lives. Since people's real lives are actually not like that, they create a kind of flawless life illusion. This study aims to examine this flawless life representation through selected vlog accounts.

For this purpose, firstly, new media and digital transformation will be reviewed, then basic theoretical approaches will be examined. Third, the study will focus on social media, YouTube and vlogs. Then the illusion of flawless life on social media will be mentioned. Finally, the vlogs selected for the study will be analyzed.

METHOD

The aim of this study, which is designed as a qualitative research, is to examine the flawless life image presented on social media. For this purpose, vlogs on YouTube were examined. For the study, 10 vlog accounts were selected by random sampling among vloggers with the most subscribers. Discourse analysis was made to the selected vlogs. These accounts are analyzed according to the fitness, beauty, family, life style and travel categories. In the study, 2 of the videos uploaded in 2021 by the vloggers were selected and analyzed (Vlogs in the travel category were selected randomly from the past years). When we look at the limitations of the study, this study is limited to the selected videos only. In the light of all these, the research questions of the study are as follows:

- How do vloggers present their lives?
- How do vloggers present themselves?
- What do vloggers suggest to users to have a better life?

1. NEW MEDIA AND DIGITAL TRANSFORMATION

Today we live in a world surrounded by digital resources. In this world that develops thanks to the internet, a significant part of our lives passes in the digital environment. To understand the Web 1.0 era, it is necessary to look at the history of the WWW (World Wide Web). In 1989, software engineer Tim Berners-Lee developed the WWW (World Wide Network) system where computers can communicate with each other. In this system, computers share information over HTML (Hyper Text Markup Language) (History of the Web, 2021). "Tim also wrote the first web page editor/browser ("WorldWideWeb.app") and the first web server ("httpd"). By the end of 1990, the first web page was served on the open internet, and in 1991, people outside of CERN were invited to join this new web community" (History of the Web, 2021). In this context, Web 1.0 represents the establishment of the technology of the World Wide Web. With the development and spread of the Internet, its use has become more and more common.

The activity on the Web, which was limited to promotion, obtaining information and shopping until 2004; entered a revolution process with the development of Web 2.0 technology, which enables internet users to create and share content without the need for technical knowledge (Kahraman, 2010). "Web 2.0 is a term that was first used in 2004 to describe a new way in which software developers and end-users started to utilize the World Wide Web; that is, as a platform whereby content and

applications are no longer created and published by individuals, but instead are continuously modified by all users in a participatory and collaborative fashion” (Kaplan and Haenlein, 2010: 60-61). Web 2.0 was a collection of technologies, business strategies and social trends and it was more dynamic and interactive than its predecessor, Web 1.0 (Murugesan, 2007: 34). In this context, social media emerged with Web 2.0. Now, users were also able to upload and share content on the internet. Web 2.0 has an interactive structure. Websites such as YouTube, Myspace, Facebook, Wikipedia emerged in this period. “However, although most people would probably agree that Wikipedia, YouTube, Facebook, and Second Life are all part of this large group, there is no systematic way in which different Social Media applications can be categorized” (Kaplan and Haenlein, 2010: 61).

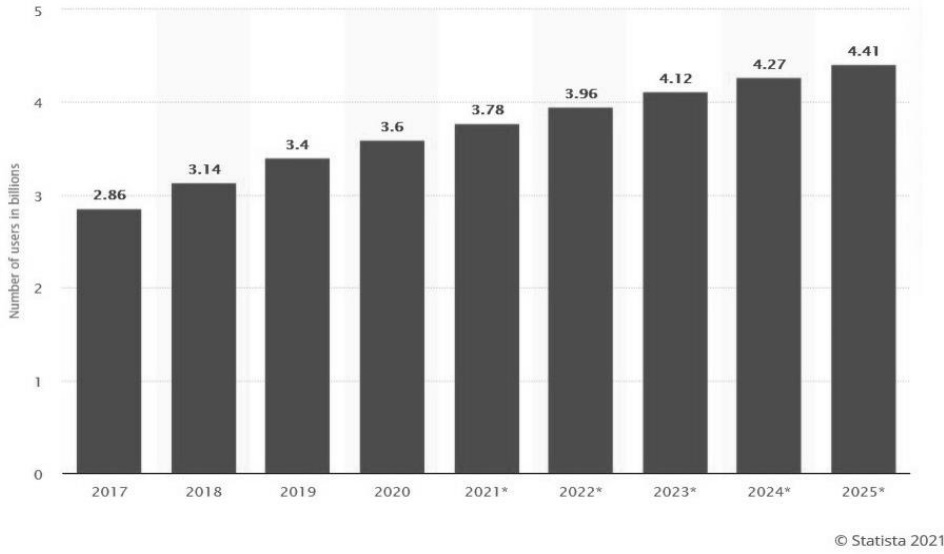
The development of the technology was so rapid that Web 3.0 did not take long to develop. Web 3.0 is a much more advanced version of Web 2.0.

“Probably another buzzword like Web 2.0 for marketing purposes. Web 3.0 is referred to as the Semantic Web, in which the web itself will be used as a database with more intelligent search engines, filtering tags and where the information will be widgetized...Web 3.0 is a techno-social system of co-operation. Networked information technologies are used as medium that allows humans to produce something new together or to form cohesive social relations that are bound by feelings of togetherness and belonging. An example for the first are wikis and for the second social networking platforms” (Igi global, 2021).

Social media applications have evolved rapidly in this interactive, supply-demand-efficient and technologically far more advanced world of web 3.0. This rapid technological development in 30 years is surprising and impressive.

Due to all this technological speed, Web 4.0 did not take long to develop. Web 4.0 is based on wireless communication (mobile devices or computers) that connects people and objects in real time anytime and anywhere in the physical or virtual world such as smart phones and GPS technologies (Benito-Osorio and others, 2013: 277). Web 4.0 is “autonomous, proactive, content-exploring, self-learning, collaborative, and content-generating agents based on fully matured semantic and reasoning technologies as well as artificial intelligence” (Igi Global, 2021).

Figure 1: Number of social network users worldwide from 2017 to 2025 (in billions)

(Statista, 2021)

Web 5.0 is being spoken today. This rapid change is to be expected as technology is developing rapidly, and digital devices are getting smarter. According to this, "Web 5.0, the sensory and emotive Web, is designed to develop computers that interact with human beings. This relationship will become a daily habit for many people" (Benito-Osorio and others, 2013: 277).

Today, a significant part of social interaction takes place in digital environments. The transformation of media and communication culture continues, and we may be in a period that could be called "the end of the digital beginning" (Carlsson, 2019: 7). Many people around the world are now saying that the internet should be free and accessible from anywhere. Social media has become a medium used by many people and institutions today (Carlsson, 2019: 7). More than 3.6 billion people were using social media worldwide in 2020, this number is expected to grow to about 4.41 billion by 2025 (Statista, 2021. Please see figure 1). At this point, it would be proper to examine the main theoretical approaches on the subject.

2. TECHNOLOGY AND SOCIAL TRANSFORMATION

In classical studies, it was stated that the focus should be on the content or the message. But long before the advancement of the Internet and technology, McLuhan (1964) changed that concept by saying "the medium is the message." In fact, medium also has the characteristics of messages and affect people's lives deeply. Accordingly, the message is not a medium, but a medium is a message.

“In a culture like ours, long accustomed to splitting and dividing all things as a means of control, it is sometimes a bit of a shock to be reminded that, in operational and practical fact, the medium is the message. This is merely to say that the personal and social consequences of any medium—that is, of any extension of ourselves—result from the new scale that is introduced into our affairs by each extension of ourselves, or by any new technology” (McLuhan, 1964: 1).

On the other hand, Castells stated that the internet provides people with new opportunities such as business and self-employment, individual expression, cooperation and assertiveness, and new networks for political activists to spread their messages to the world. In fact, it transforms McLuhan's idea that the medium is the message, into the form that the network is the message (Castells, 2001 in Giddens, 2006: 598).

According to Van Dijk (2020), network society is defined as a type of modern society in which a society consisting of social networks and media networks determines the individual, group and social organization style at all levels. Social networks are as old as human history. Commercial networks, transportation and production networks are in all areas of life. During the 20th century, information and communication became so important that a network society emerged (Van Dijk, 2020: 24-26).

Everything is getting more fluid in this network society. We are moving from solid modernity to a fluid / liquid modernity (Bauman, 2011). While the modernity of the past was heavy, solid, systematic and orderly, today's modernity is spreading like a light, fluid network (Bauman, 2011: 58). This situation has created a network system in every part of the society and an area where people can exchange information. But most things in this world are just an illusion. Nothing that we think is real is real. In this world according to Baudrillard (1994: 2):

“No more mirror of being and appearances, of the real and its concept. No more imaginary coextensivity; it is genetic miniaturization that is the dimension of simulation. The real is produced from miniaturized cells matrices, and memory bank, models of control - and it can be reproduced an indefinite number of times from these. It no longer needs to be rational, because it no longer measures itself against either an ideal or negative instance. It is anything but operational. In fact, it is no longer really the real, because no imaginary envelops it anymore. It is hyperreal, produced from a radiating synthesis of combinatory models in a hyperspace

without atmosphere.”

This unreal world is perfectly suited to create the illusion of flawless life on social media that is the subject of this study. Goffman states in his famous work "The Presentation of Self in Everyday Life" that people actually perform in front of others (Goffman, 1959). People constantly review their performance to impress the audience and idealize it. They only stop acting on the backstage where the audience is not allowed to enter (Goffman, 1959: 63). Social media is the practical equivalent of Goffman's theory in today's world. Social media, where people can represent themselves and their lives differently, is the stage of our performance in front of the audience.

3. SOCIAL MEDIA

Social media can be defined as "forms of electronic communication (such as websites for social networking and microblogging) through which users create online communities to share information, ideas, personal messages, and other content (such as videos)" (Merriam-Webster, 2021). With the development of Web 2.0, the concept of social media has also entered our lives. Social media applications have quickly become a new and very important type of communication by allowing users to share content. Thus, "the term social media refers to technologies, platforms, and services that enable individuals to engage in communication from one-to-one, one-to-many, and many-to-many" (Flew, 2021).

Users can turn social networks into a public or private space at any time. In the network society, the boundaries of the private and public sphere are increasingly blurred. Van Dijk (2020) defines this situation as the structural feature of the network society.

"Key terms used to describe social media's functionality, such as the 'social', 'collaboration' and 'friends', resonate with the communalist jargon of early utopian visions of the Web as a space that inherently enhances social activity. In reality, the meanings of these words have increasingly been informed by automated technologies that direct human sociality" (Van Dijck, 2013:13).

Social media has evolved with the rise of online communication services including Facebook and Myspace, microblogging service Twitter, video sharing website YouTube and blog softwares such as Blogger and WordPress (Flew, 2021).

It would be appropriate to examine the history of YouTube and vlogs, which are the subjects of this study. "YouTube was registered on February

14, 2005, by Steve Chen, Chad Hurley, and Jawed Karim, three former employees of the American e-commerce company PayPal. They had the idea that ordinary people would enjoy sharing their 'home videos'" (Hosch, 2021). YouTube originated with the slogan "Broadcast Yourself" and Google bought YouTube in 2006. When we conceptualize YouTube and look at it from a sociological point of view, it can be thought that YouTube provides people with a democratized broadcasting opportunity (Özuz, 2018: 33). There are many people who consider being a "youtuber" as a profession, especially among people from the Y and Z generations (Özuz, 2018).

According to Mayfield (2008:5), social media is a group of kinds of online media which shares "participation", "openness", "conversation", "community" and "connectedness". YouTube includes all these concepts. It is one of the most popular video sharing networks today. It appeals to a very wide audience with its new features added in the past years. Today, "over 2 billion logged-in users visit YouTube each month, and every day people watch over a billion hours of video and generate billions of views" (YouTube, 2021).

When it comes to vlogs, the concept comes from the abbreviation of the "video" and "blog" words. Thus, vlogger concept comes from the abbreviation of the "video" and "blogger" (as Vlogger or YouTuber) words. According to Biel and Perez (2010: 211) "Vlogs are video collections that serve both as an audiovisual life documentary, and as a vehicle for communication and interaction on the Internet." Today, many people share their daily lives through vlogs. In addition, many people collaborate with brands, promote through their vlogs and earn money with this method. "Although vlogging is not exclusive of YouTube, the forms of social engagement inherent in vlogging are one of the key features that differentiate YouTube from a simple online video repository and distribution system to a platform for creativity and participation around video," (Biel and Perez, 2010: 211). Conversational vlog is the most common form of user-generated content on YouTube.

Burgess and Green (2009: 54) state that the different part of vlogging is that it gives us the feeling that we are communicating face to face. Vloggers act and speak as if they are talking to the audience. This creates a sense of intimacy in the audience and they feel involved in the process. Thus, "vlogging on YouTube is seen as a distinctively original form of mediated communication" (Tolson, 2010: 279). Actually "YouTube has produced a new generation of celebrities and influencers that have turned posting videos online into lucrative full-time careers" (Leskin and Haasch,

2021). The vloggers with whom viewers give the most positive responses depend on reputation due to various types of strong communication traits (Özuz, 2018).

A generally striking issue in social media is that vloggers and influencers often share the positive and beautiful aspects of life, and they mostly appear happy and at their best in videos. These videos, which reflect a kind of “flawless and happy world illusion”, are watched in large numbers. Viewers also want to have lives like this and to look like this. This situation causes the consumption culture to spread even more rapidly.

4. THE FLAWLESS LIFE ILLUSION IN SOCIAL MEDIA

In social media, people compare their lives with those of others, as they can follow each other's lives. Since most people show their lives perfectly on social media, this situation causes unhappiness in followers who have problems in their lives. According to a study, the more time people spend on Facebook, the more depressed they feel (Steers, Wickham and Acitelli, 2014). We can consider these findings valid for all social media. But most people continue to share their lives as if it is perfect.

“Only 18% of men and 19% of women in a 2016 study agreed that their Facebook page displayed “a completely accurate reflection” of who they are... Watching snapshots of our life get “likes” can feel validating. It has been found in a 2016 study that these digital likes are literally addictive and activate our brain the same way eating chocolate or winning money does. However, these favourable yet falsified personas can be incredibly damaging to your mental wellbeing... Many popular social media influencers have revealed that behind their persona, they feel lonely, disillusioned and stressed due to their disconnect from reality. It is important to live in the present and engage actively with your life” (Alegado, 2019)

Actually, there will never be an ideal way to self-present on social network sites (Tüfekçi, 2008). But many young people do not hesitate to share their lives on social media. According to findings of a study on this subject, “Findings show little to no relationship between online privacy concerns and information disclosure on online social network sites. Students manage unwanted audience concerns by adjusting profile visibility and using nicknames but not by restricting the information within the profile” (Tüfekçi, 2008: 20).

This image of flawless life presented on social media can be

explained with the concept of "duck syndrome". "Duck syndrome has mostly been described in college or graduate students and refers to the situation in which the sufferer looks completely calm on a superficial level while in reality, they are frantically trying to keep up with the demands of their life" (Dryden-Edwards, 2021). Nowadays, social media is where this situation is most effective. Many users actually share their lives as if they were flawless on social media, even though they have lots of problems in reality.

According to a study on this subject, social media users stated that even if they knew that real life was not like this, they did not post anything in their social media accounts in which they were sad or unhappy (Gürsoy Atar and Gürsoy Ulusoy, 2020). According to the study, the characters staged on social media appear as an implicit expression of the self. People can create the image they want through social media and they are aware of this. However, although they know that other people are doing the same, other people's posts can affect them either positively and negatively (Gürsoy Atar and Gürsoy Ulusoy, 2020: 948).

This situation has improved with the transformation of social media into a marketing tool. Social media users reflect their lives as if they were flawless in order to increase their viewing rates or when advertising various brands. Even though everyone is aware that this is an illusion, social media covers this reality as well.

5. FINDINGS AND ANALYSIS

In this part of the study, as mentioned above, 10 vlogs were selected among the vlogs with the most followers and examined. These accounts are analyzed according to the fitness, beauty, family, life style and travel categories. In the study, 2 of the videos uploaded in 2021 by the vloggers were selected and examined (Vlogs in the travel category were selected randomly from the past years). The names of these public open vlogs are hidden.

In the fitness category, the 1st vlogger shares a day in her life in the first video. She wakes up early in the morning, does morning sports and has breakfast. The rest of the day goes as planned, works, attends lectures and meetings, and does sports again. She ends her day by preparing a healthy meal. In the 2nd selected chosen, she shares what she eats in a day to strengthen her muscles. She shows the daily meals in detail and exercises during the day to strengthen the muscles and eat healthy.

The 2nd vlogger, who tries different challenges in each video, says

that he will try to lift weights in the first video. He excitedly prepares for it, showing that he makes her breakfast as every day. When he succeeds in lift weighting, he happily celebrates his victory with his family. In the second video, the vlogger introduces the gym he opened. There are many different sports opportunities in the detailed designed gym studio. The vlogger happily shares these gym footages and his happy time with his family again. According to Baudrillard (2017: 148) within the relations of production and consumption, the body experiences a divided mental confusion: the body as capital and the practice of the body as fetish. This is the situation that we see in the presentation of people's bodies in vlogs.

In the beauty category, 1st vlogger introduces the colourpop serum blush product in the first video. She shows the application of the product on the face in detail, while talking cheerfully about life. The second video begins by sharing her excitement of promoting her own product. In the video she introduces nail polishes in a special box and she also shares nail art techniques.

The 2nd vlogger promotes the skincare brand with which she has signed agreement in the first video. In the video she also shares the promotion speeches of the brand's CEOs and she makes her skin care with the brand's products. She happily puts on makeup in the 2nd video. She shows and tells makeup process in detail. Actually, "the beauty industry is not a historically recent phenomenon. Throughout history, women and men have used creams, lotions and preparations to alter their bodies in order to conform to the aesthetic standards of their day and their social position (Black, 2004: 20). In this context, it is not surprising that beauty vlogs have lots of subscribers.

Today, people become a part of mass consumption culture by showing every moment of their lives to public. Actually, they make a presentation of themselves in everyday life (Goffman, 1959) in the videos they share, whether about family or life style. They present their best performances in front of the audience. In the first video selected for the family category, the vlogger shares a family trip. The preparation for the trip, the plane trip, the arrival of their friend to pick them up from the airport, and the activities they do at their destination are shared in detail in the video. In video 2, the vlogger introduces a luxury penthouse they stay together. The vlogger happily walks around the house in the video and promotes the house in detail.

In the 2nd vlog, we first see a birthday party preparation. Parents are cheerfully preparing for the birthday in their kitchen. Preparation in the

kitchen is seen in detail. Children and pets are also seen in the video. Finally, everyone is happily celebrating the birthday. In the 2nd video, the family shares the day they took their kids to school after the lockdown ended. Starting the day with breakfast, we watch them take the kids to school. Then the parents talk about the school, the kids and the life cheerfully by looking at the camera.

In the first vlog selected for the life style category, we see the vlogger walking around the streets with his car. He states that he wants to support them by buying pizza from a pizzeria that is good and not a chain restaurant. In the rest of the video, he evaluates the taste and appearance of the pizza while eating it. In the second video, he gets tattooed for the benefit of a charity. He shares the decision-making phase, going to the tattoo studio and getting tattooed with his subscribers in detail. In the second vlog, we first watch the vlogger's luxury business class flight with his family in all details. He tells the journey in detail in a very cheerful mood. In the second video, he and his friends fill a pool with orbeez and get into it and they seem to have a lot of fun.

"The consumer society also routinely produces a surplus and engages in superfluous production, but it is a society in which 'too much' has become a virtual necessity, a corollary pursuit of economic growth and valorization of increasing consumer choice" (Smart, 2017: 6). That's why we see product promotions, brand collaborations and other advertisements in most of the vlogs. In the first vlog selected for the travel category, we see a couple's travels. In the first video selected from their trips with a van, we see them waking up in the van and getting ready for the day. They then advertise a shampoo. We see the process of buying tickets to their destinations and their trip in the rest of the video. In the second video, we see that they start the day with breakfast and exercise. After sharing their thoughts about where they are with their subscribers, they advertise a deodorant. They then share the places they walk around the city with their subscribers.

In the 2nd vlog, vlogger shares her 10 important tips for traveling with the subscribers. Vlogger gives tips by sharing footage of her travels. The second video is about tips for camping. She gives information about what to do and what not to do while camping. Again, she shares footage of her travels.

In sum, when it is looked to vlogs examined for this study, firstly it is seen that, all vloggers talk by looking at the screen as if talking with the audience face to face. Second, unhappy or painful aspects of life are not

mentioned in the videos. Vloggers all seem to be happy and enjoying life and giving advices to subscribers. Finally, most of the vlogs are promoting products. Goffman (1959) mentions that when a person comes in front of others, the actions can affect the definition that the audience have formed about the situation. Sometimes, a person can express herself/himself by making finely calculated actions just to get the reaction he wants from those around her/him. People are also curious about how the other party sees them and their reactions and want to keep them under control (Goffman, 1959). Goffman's work may explain the flawless life image/representation we watch in vlogs.

CONCLUSION

Internet and social media usage are important parts of our daily lives today. Social media is now an important environment for leisure time, shopping and socializing. Many people post on social media as if their lives were flawless. This study examines this flawless life illusion through selected vlogs. In the study, 10 vlogs were randomly selected among the vlogs with the most followers and examined. With 2 videos selected from each vlog, a total of 20 videos were examined within the scope of the study.

As a result of the study, it is seen that vloggers seem happy and very satisfied with their lives, and they do not talk about the problematic and sad aspects of life. In the selected videos, it has been observed that vloggers cooperate with brands and promote their products. Besides, vloggers give advice and suggestions to their subscribers to have a better life. They give these suggestions based on their own lifestyle and the products they promote. It is seen that there is a flawless life presentation in the videos selected for the study.

REFERENCES

- Alegado, A. (2019). The Instagram Illusion. Remote Address: <https://mindsetpsychology.com.au/blog/the-instagram-illusion/>
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and Simulation*. Glaser, S. F. (Translated by). Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Baudrillard, J. (2017) *The Consumer Society: Myths and Structure*. Los Angeles and London: Sage
- Bauman, Z. (2011) *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press
- Benito-Osorio, D.; Peris-Ortiz, M.; Armengot C. R. & Colino, A. (2013) Web 5.0: The Future of Emotional Competences in Higher Education. *Glob Bus Perspect 1*, 274–287.

- Biel, J. I. & Gatica-Perez, D. (2010). Voices of Vlogging. Proceedings of the Fourth International AAAI Conference on Weblogs and Social Media.
- Black, P. (2004) *The Beauty Industry: Gender, Culture, Pleasure*. London and New York: Routledge.
- Burgess, J. & Green, J. (2009) *YouTube: Online Video and Participatory Culture*. Cambridge and Malden: Polity Press
- Carlsson, U. (Ed) (2019). *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age: A Question of Democracy*. UNESCO
- Dryden-Edwards, R. (2021) Duck Syndrome Facts. Remote Address: https://www.medicinenet.com/duck_syndrome/article.htm
- Flew, T. (2021). Media Convergence. Encyclopedia Britannica. Remote Address: <https://www.britannica.com/topic/media-convergence>.
- Giddens, A. (2006) *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- Goffman, E. (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. London: Penguin Books.
- Gürsoy Atar, Ö. & Gürsoy Ulusoy Ş. (2020) Sosyal Medyada Ördek Sendromu: Instagram Üzerinden Bir Değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19(39), 925-951.
- History of the Web. (2021). Remote Address: <https://webfoundation.org/about/vision/history-of-the-web/>
- Hosch, W. L. (2021). YouTube. Encyclopedia Britannica. Remote Address: <https://www.britannica.com/topic/YouTube>. Date Accessed: 09.03.2021.
- Igi Global. (2021). What is Web 3.0. Remote Address: <https://www.igi-global.com/dictionary/infocitation/32201>.
- Kahraman, M. (2010). *Sosyal Medya 101*. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons* 53(1), 59-68.
- Leskin, P. & Haasch, P. (2021). These are the 30 Most Popular YouTube Stars in the World. Remote Address: <https://www.businessinsider.com/most-popular-youtubers-with-most-subscribers-2018-2>
- Mai-Ly N. Steers, M. N., Wickham, R. E. & Acitelli, L. K. (2014) Seeing Everyone Else's Highlight Reels: How Facebook Usage is Linked to Depressive Symptoms. *Journal of Social and Clinical Psychology* 33(8), <https://doi.org/10.1521/jscp.2014.33.8.701>

Mayfield, A. (2008). What is Social Media. iCrossing. Remote Address: https://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf

McLuhan, M. (1964) *Understanding Media: The Extensions of Man*. New York: McGraw-Hill.

Merriam-Webster. (2021) Social Media. Remote Address: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20media>

Murugesan, S. (2007) Understanding Web 2.0. *IT Professional* 9(4), 34-41.

Smart, B. (2017) Consuming Baudrillard: Introduction to the Revised Edition of the Consumer Society in Baudrillard, J. *The Consumer Society: Myths and Structure*. Los Angeles and London: Sage.

Statista. (2021) Number of Social Network Users Worldwide from 2017 to 2025. Remote Address: <https://www.statista.com/statistics/278414/number-of-worldwide-social-network-users/>

Tolson, A. (2010) A New Authenticity? Communicative Practices on YouTube, *Critical Discourse Studies* 7(4), 277-289.

Tüfekçi, Z. (2008). Can You See Me Now? Audience and Disclosure Regulation in Online Social Network Sites. *Bulletin of Science, Technology & Society* 28(1), 20-36.

Van Dijck, J. (2013). *The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media*. Oxford and New York: Oxford University Press.

Van Dijck, J. (2020). *The Network Society*. Los Angeles and London: Sage
Youtube in Numbers (2021). Remote Address: <https://www.youtube.com/intl/en-GB/about/press/>

EXTENDED ABSTRACT: The aim of this study, which is designed as a qualitative research, is to examine the flawless life image represented on social media through selected vlogs. For the study, 10 vlog accounts were selected by random sampling. These accounts are analyzed according to the fitness, beauty, family, life style and travel categories. In the study, 2 videos uploaded in 2021 by each vlogger were examined by using discourse analysis. When we look at the limitations of the study, this study is limited to the selected videos only. In the light of all these, the research questions of the study are as follows:

- How do vloggers show their lives? -How do vloggers present themselves?
- What do vloggers suggest to users to have a better life?

When it comes to new media and digital transformation, we see that the history of internet starts with the Web 1.0 period. The activity on the Web, entered a revolution process with the development of Web 2.0 technology (Kahraman, 2010). In this context, social media emerged with Web 2.0. Web 3.0

and web 4.0 have been developed in a short time. Finally, Web 5.0 is being spoken today. The theoretical part of the study is based on main approaches of McLuhan, Castells, Van Dijk, Bauman, Baudrillard and Goffman on the subject. McLuhan (1964) states that "the medium is the message." On the other hand, Castells stated that the internet provides people with new opportunities and transforms McLuhan's idea that the medium is the message, into the form that the network is the message (Castells, 2001 in Giddens, 2006: 598). According to Van Dijk (2020), network society is defined as a type of modern society in which a society consisting of social networks and media networks determines the individual, group and social organization style at all levels. In this network society we are moving from solid modernity to a fluid / liquid modernity (Bauman, 2011). But this world "is no longer really the real, because no imaginary envelops it anymore" (Baudrillard, 1994: 2). This unreal world is perfectly suited to create the illusion of flawless life on social media that is the subject of this study. Goffman states that people actually perform in front of others and they only stop acting on the backstage where the audience is not allowed to enter (Goffman, 1959: 63). When it comes to social media, it evolved with the rise of online communication services such as Facebook, Myspace, Twitter and YouTube. When we conceptualize YouTube, it can be thought that YouTube provides people with a democratized broadcasting opportunity (Özuz, 2018: 33). On the other hand, "Vlogs are video collections that serve both as an audiovisual life documentary, and as a vehicle for communication and interaction on the Internet" (Biel and Perez, 2010: 211). Vloggers act and speak as if they are talking to the audience. This creates a sense of intimacy in the audience and they feel involved in the process. But, a striking issue in social media is that vloggers and influencers often share the positive and beautiful aspects of life. This causes to a flawless life illusion. This image of flawless life presented on social media can be explained with the concept of "duck syndrome". Since most people show their lives perfectly on social media, this situation causes unhappiness in followers who have problems in their lives. According to a study on this subject, social media users stated that even if they knew that real life was not like this, they did not post anything in their social media accounts in which they were sad or unhappy (Gürsoy Atar and Gürsoy Ulusoy, 2020). In conclusion, when it is looked to vlogs examined for this study, first of all, all vloggers talk by looking at the screen as if talking with the audience face to face. Second, unhappy or painful aspects of life are not mentioned in the videos. Vloggers all seem to be happy and enjoying life, and they advise their followers on their own lifestyle and the products they promote. Finally, most of the vlogs are promoting products. Goffman (1959) mentions that when a person comes in front of others, the actions can affect the definition that the audience have formed about the situation. People are also curious about how the other party sees them and their reactions and want to keep them under control (Goffman, 1959). Goffman's work may explain the flawless life image/representation we watch in vlogs.

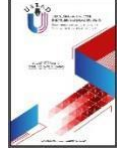
GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Nitel araştırma olarak tasarlanan bu çalışmanın amacı,

sosyal medyada temsil edilen kusursuz yaşam imajını seçilmiş vlog'lar aracılığıyla incelemektir. Çalışma için rastgele örnekleme ile 10 vlog hesabı seçilmiştir. Bu hesaplar fitness, güzellik, aile, yaşam tarzı ve seyahat kategorilerine göre analiz edilmiştir. Çalışmada seçilen her vlogger tarafından 2021 yılında yüklenen videolar arasından 2 tanesi söylem analizi yapılarak incelenmiştir. Çalışma sadece seçilen videolarla sınırlıdır. Tüm bunların ışığında araştırmamızın soruları şu şekildedir:

-Vlogger'lar hayatlarını nasıl göstermekteydiler? -Vlogger'lar kendilerini nasıl sunmaktadırlar? -Vlogger'lar kullanıcılara daha iyi bir yaşama sahip olmaları için neler tavsiye etmekteydiler?

Yeni medya ve dijital dönüşüm söz konusu olduğunda internet tarihinin Web 1.0 dönemi ile başladığını görmekteyiz. Web üzerindeki etkinlik, Web 2.0 teknolojisinin gelişmesiyle bir devrim sürecine girmiştir (Kahraman, 2010). Bu bağlamda sosyal medya Web 2.0 ile ortaya çıkmıştır. Web 3.0 ve web 4.0 kısa sürede geliştirilmiştir. Bugün ise Web 5.0 konuşulmaktadır. Çalışmanın teorik kısmı, McLuhan, Castells, Van Dijk, Bauman, Baudrillard ve Goffman'ın konuyla ilgili temel yaklaşımlarına dayanmaktadır. McLuhan (1964), "araç mesajdır" demektedir. Castells ise internetin insanlara yeni fırsatlar sunduğunu ve McLuhan'ın aracın mesaj olduğu fikrini ağın mesaj olduğu formuna dönüştürdüğünü belirtmiştir (Castells, 2001 içinde Giddens, 2006: 598). Van Dijk'e (2020) göre ağ toplumu, sosyal ağlar ve medya ağlarından oluşan bir toplumun her düzeyde bireysel, grup ve sosyal organizasyon tarzını belirlediği modern bir toplum türü olarak tanımlanmaktadır. Bu ağ toplumunda katı moderniteden akışkan bir moderniteye geçmekteyiz (Bauman, 2011). Ama bu dünya "artık gerçek değildir, çünkü artık onu hayali hiçbir şey kuşatmamaktadır." (Baudrillard, 1994: 2). Bu gerçek dışı dünya, bu çalışmamızın konusu olan sosyal medyada kusursuz yaşam yanılması yaratmak için son derece uygundur. Goffman, insanların aslında başkalarının önünde performans sergilediğini ve yalnızca seyircinin girmesine izin verilmeyen kuliste performans sergilemeyi bıraktıklarını belirtir (Goffman, 1959: 63). Sosyal medya, Facebook, Myspace, Twitter ve YouTube gibi çevrimiçi iletişim hizmetlerinin yükselişi ile gelişmiştir. YouTube'u kavramsallaştırdığımızda, YouTube'un insanlara demokratikleşmiş bir yayın fırsatı sunduğu düşünülebilir (Özuz, 2018: 33). Öte yandan vlogları tanımlarsak, "Vlog'lar hem görsel-işitsel bir yaşam belgeseli hem de İnternette iletişim ve etkileşim için araç olarak hizmet veren video koleksiyonlarıdır," (Biel ve Perez, 2010: 211). Vlogger'lar, izleyici ile konuşuyormuş gibi davranır ve konuşurlar. Bu, izleyicide bir samimiyet duygusu yaratır ve aktarılan sürece dahil olduklarını hissederler. Ancak sosyal medyadaki dikkat çeken bir konu, vloggerların ve influencerların genellikle hayatın olumlu ve güzel yönlerini paylaşmasıdır. Bu, kusursuz bir yaşam yanılmasına neden olmaktadır. Sosyal medyada sunulan bu kusursuz yaşam imajı "ördek sendromu" kavramı ile açıklanabilir. Çoğu insan sosyal medyada hayatlarını mükemmel gösterdiği için bu durum kendi hayatlarında sorunlar olan takipçilerde mutsuzluğa neden olmaktadır. Bu konuda yapılan bir araştırmaya göre sosyal medya kullanıcıları, gerçek hayatın böyle olmadığını bilseler bile sosyal medya hesaplarında

üzüldükleri veya mutsuz oldukları hiçbir şey paylaşmadıklarını belirtmişlerdir (Gürsoy Atar ve Gürsoy Ulusoy, 2020). Sonuç olarak, bu çalışma için incelenen vlog'lara bakıldığında, öncelikle tüm vloggerlar, izleyiciyle yüz yüze konuşuyormuş gibi ekrana bakarak konuşmaktadırlar. İkincisi, hayatın üzücü veya acı veren yönlerinden seçilen videolarda bahsedilmemektedir. Vlogger'ların hepsi mutlu ve hayattan zevk alıyor gibi görünmekte ve takipçilerine kendi yaşam tarzları ve tanıttıkları ürünler üzerinden tavsiyelerde bulunmaktadırlar. Son olarak, vlogların çoğu ürün tanıtımı yapmaktadır. Goffman (1959), bir kişi diğerlerinin önüne çıktığında, eylemlerin izleyicinin durumla ilgili oluşturduğu tanımı etkileyebileceğinden bahsetmektedir. İnsanlar ayrıca karşı tarafın onları nasıl gördüğünü ve tepkilerini merak ederler ve onları kontrol altında tutmak isterler (Goffman, 1959). Goffman'ın çalışması, vlog'larda izlediğimiz kusursuz yaşam imajını/temsilini açıklayabilir.

İZMİR METRO SİSTEMİ'NİN ÇEVRESİNDE MEYDANA GELEN DEMOGRAFİK VE MEKÂNSAL ETKİLERİN İNCELENMESİ*

EXAMINATION OF THE DEMOGRAPHIC AND SPATIAL EFFECTS OF THE
IZMIR METRO SYSTEM

Gülsüm Ecem DEMİRDAĞ

Araştırma Görevlisi, Mersin
Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir
ve Bölge Planlama, Mersin/Türkiye.
Research Assistant, Mersin University,
Faculty of Architecture, City and
Regional Planning, Mersin/Turkey.
ecemyuksel@mersin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6876-2114

İrem AYHAN SELÇUK

Doç. Dr. Öğretim Üyesi, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir
ve Bölge Planlama, İzmir/Türkiye.
Asst. Prof. Dr., Dokuz Eylul University,
Faculty of Architecture, City and
Regional Planning, İzmir/Turkey.
irem.ayhan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9797-800X

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.815427

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 24.10.2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27.02.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Demirdağ, G. E. & Ayhan Selçuk, İ. (2021).
İzmir Metro Sistemi'nin Çevresinde Meydana Gelen Demografik ve Mekânsal Etkilerin
İncelenmesi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 702-731.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

* Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlanan yüksek lisans tezinden
üretilmiş olup; aynı zamanda Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda (USVES)
bildiri olarak sunulmuştur.

Öz: Bu araştırmanın temel amacı İzmir Metro sistemi çevresinde meydana gelen mekânsal değişim ve gelişimle birlikte demografik değişimlerin incelenmesi ve planlama pratiğinin yerinin irdelenmesidir. Bu kapsamda metro hattının 1000 metrelik etki alanı içinde gerçekleştirilen plan tadilatları ve kent bütününde yarattığı demografik ve çevresel etkiler incelenmiş, metro hattının inşasıyla aralarındaki ilişki analiz edilmiştir. Yapılan analiz ve araştırma sonucunda metro hattının mahallelerdeki nüfus ve yoğunluk değişimleri üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, Kazımdirik mahallesi haricinde anlamlı değişimlerin meydana gelmediği ve yapılan plan tadilatlarının tekil talepler üzerinden devam ederek kapsamlı değişimlerin meydana gelmediği bulunmuştur. Mahallelerin metro duraklarına erişilebilirliğiyle gerçekleştirilen plan tadilatları arasında istatistiksel açıdan 0,10 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Raylı sistemlerin mekânda anlamlı değişimlere sebep olabilmesi için planlama ve ulaşım pratiklerinin entegrasyonu ve eşgüdümlü çalışması son derece önemlidir. Planlama ve ulaşım pratiklerinin aralarındaki ilişkinin düzeyi yapılan ulaşım yatırımlarının mekânda yarattığı etkilerin anlamlı, gerçekleştirilebilir ve planlanabilir olmasıyla doğrudan ilişkili olduğu da çalışmanın önemli sonuçlarından biridir. Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiş olup; aynı zamanda Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda (USVES) bildiri olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kentsel Raylı Sistemler, Mekânsal Etkiler, Arazi Kullanım ve Ulaşım İlişkisi, Plan Değişikliği, İzmir

Abstract: The main purpose of this research is to examine the demographic changes along with the spatial change and development occurring around the İzmir Metro system and to examine the place of planning practice. In this context, the plan amendments made within the 1000-meter impact area of the metro line and the demographic and environmental effects created in the whole city were examined and the relationship between them and the construction of the metro line was analyzed. As a result of the analysis and research, it was found that the metro line did not have a significant effect on the population and density changes in the neighborhoods, no significant changes occurred except for the Kazımdirik district, and the plan amendments continued on individual demands and that comprehensive changes did not occur. A statistically significant relationship at 0.10 level was found between the accessibility of the neighborhoods to metro stations and the plan amendments. In order for rail systems to cause meaningful changes in space, the integration and coordination of planning and transportation practices are extremely important. One of the important results of the study is that the level of the relationship between planning and transportation practices is directly related to the meaningful, feasible and plannable effects of transportation investments on space. This study is part of the master thesis conducted by Dokuz Eylul University the Graduate School of Natural and Applied Sciences and was presented in the International Symposium on Social Sciences and Educational Sciences (USVES).

Keywords: Urban Rail Systems, Spatial Effects, Land Use and Transportation Relation, Plan Amendment, Izmir

GİRİŞ

Raylı sistemlerin kentsel etkilerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir bölümü raylı sistemlerin erişilebilirliğe ve arazi fiyatlarına etkilerini bir bölümü de mekânsal etkilerini incelemektedir. Raylı sistemlerin arazi kullanım, yoğunluklar ve mekânsal etkilerini inceleyen çalışma sayısı görece olarak daha azdır. Raylı sistemlerin mekânsal etkilerini inceleyen çalışmalar ise daha çok kentlerin yapısal çevresinin gelişimi ve dönüşümündeki rolüne odaklanmaktadır. Yapılan çalışmalar raylı sistemlerin erişilebilirliği, arazi fiyatlarını, arazi kullanımını ve kentsel işlevlerin yer seçimini farklı düzeylerde de olsa etkilediğini göstermektedir.

Literatürde ulaşım planlaması ile arazi kullanım planlamasının entegre bir biçimde çalışmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Fakat kentsel planlama pratiğinin ve tasarım çalışmalarının raylı sistemlerin mekânsal etkilerindeki rolü ihmal edilmektedir. Raylı sistemlerin inşasının sonrasında kentlerde nasıl bir dönüşüm olabileceğine dair çeşitli yaklaşımlar ve stratejiler sunulmuştur ancak bunların pratikte ne düzeyde uygulandığına dair az sayıda çalışma vardır. Yapılaşmış mekanlarda işleme başlayan raylı sistemlerin etkileri tamamen kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Mekânsal planlamanın rolü önemlidir ve kentsel planlama, ulaşım planları ile eşgüdümlü çalışarak kapsamlı plan revizyonlarını teşvik edebilir, ya da entegrasyon sağlanmadan tekil ve dar kapsamlı dönüşümler üzerinden devam edebilir. Bu bağlamda Türkiye için kentsel planlama pratiğinin yaklaşımını inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Sayfa | 704

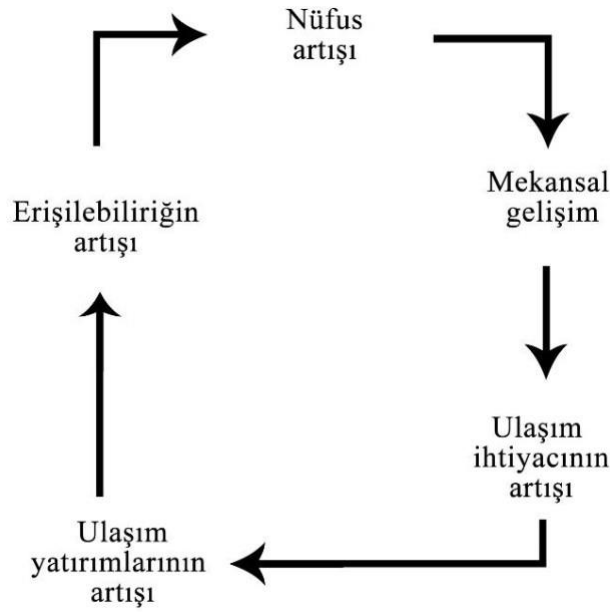
Bu çalışmada İzmir Metro hattının işletmeye başlamasından sonra kent bütünündeki demografik ve çevresel değişimler, 1000 metrelik etki alanı içinde kalan mahallelerdeki yoğunluk ve arazi kullanım dokusu değişimleri, mekânsal dönüşümler ve bu dönüşümlerde planlamanın yeri araştırılmıştır. Metro hattı çevresindeki mahallelerde yapılan plan değişikliklerinin kapsamı incelenmiş, erişilebilirlikle plan tadilatları ve yoğunluk arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Bu kapsamda metro hattının etki alanında bulunan 113 mahallenin 2007 ve 2019 yılları arasındaki yoğunluk değişimleri ve bu mahallelerde 2011 yılından bu yana gerçekleşen 109 plan tadilatı incelenmiştir.

ULAŞIM VE ARAZİ KULLANIM

Son yıllarda artan nüfus yeni yaşam alanlarına olan ihtiyacı artırarak kentsel alanda mekânsal büyümeye neden olmuştur. Artan mekânsal

büyüme de kentsel ulaşım hizmetlerine olan ihtiyacı artırmıştır. Ulaşım son zamanlarda kentsel yaşamın önemli unsurlarından biri haline gelerek arazi kullanım, arz-talep ve ekonomik dengenin sağlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Khisty ve Lall, 1990). Artan ulaşım kapasitesi, insanların geniş alanlara yayılmalarını daha erişilebilir kılmakta; bu da hareketliliğin artmasına neden olmaktadır. Şekil 1'de de görüldüğü gibi; artan nüfus mekânsal büyümeye neden olarak ulaşım ihtiyacını artırmakta bununla birlikte ulaşım yatırımları artmakta ve kentlerde mekâna erişim kolaylaşmaktadır. Artan erişilebilirlikle birlikte kentlerde nüfus artmakta ve bu döngü bu şekilde devam etmektedir.

Şekil 1 Nüfus ve Erişilebilirlik Arasındaki Döngü

1970'lerden sonra dünyada 1990'lardan sonra da Türkiye'de yapılan ulaşım yatırımları daha çok raylı sistemler üzerinden olmaya başlamıştır (Babalık, 2000; Özgür, 2010). Ülkelerin siyasi sistemlerinde farklılıklar olmasına rağmen, raylı sistemler için belirlenen hedeflerin çoğu ortaktır. Bu doğrultuda inşa edilen raylı sistemlerden beklenen hedefler beş ana başlık altında toplanmıştır ve şu şekilde sıralanabilir:

- Toplu taşıma hizmetlerini iyileştirmesi,
- Karayolu trafiğini azaltması,
- Ticari kalkınmayı teşvik etmesi,
- Durak çevrelerinde merkezi büyümeyi teşvik ederek özel araç odaklı kentsel genişlemeyi azaltması ve
- Kente görsel bir kimlik kazandırması (Simpson, 1994).

Çalışma kapsamında özellikle raylı sistem ve arazi kullanım ilişkisini araştıran çalışmalar incelenmiştir. İncelemeler sonucunda kentlere inşa edilen raylı sistem hatlarının mekânda anlamlı değişim ve gelişimlere neden olabilmesi için tamamlayıcı faktörlerin varlığının gerekliliği tespit edilmiştir. İncelenen 14 adet çalışmada ortak olarak bulunan tamamlayıcı faktörler şu şekilde sıralanabilir:

- güçlü emlak piyasası (A)
- arazi kullanım stratejileri, (B)
- yayalaştırma ve park stratejileri (C)
- imar teşvik politikaları (D)
- güçlü ekonomi (E)
- arazinin gelişebilir olması (F)
- yerel kalkınma stratejileri (G)
- yoğunluk düzenlemeleri (H).

Tablo 1'de de inceleme sonucunda bulunan faktörlerin çalışmalara göre dağılımı gösterilmektedir. Arazi kullanım stratejileri, güçlü bir emlak piyasası ve ekonomi raylı sistemin mekânsal olarak anlamlı etkiler yaratabilmesinin başlıca faktörlerindedir.

Çalışma	A	B	C	D	E	F	G	H
Knight ve Trygg, 1977	X	X		X			X	
Cervero, 1984	X	X	X		X			X
Dingemans, 1978								
Ayer ve Hocking, 1986						X	X	
Huang, 1996				X	X	X		
Cervero ve Landis, 1997	X					X		
Bollinger ve Ihlanfeldt, 1997								
Dueker ve Bianco, 1998								
Nelson, 1999		X	X				X	X
Babalık, 2002		X	X					
Pan ve Zhang, 2008	X	X					X	
Hurst ve West, 2014								
Rodriguez, Vergel-Tovar ve Comargo, 2016				X				
Lee ve Sener, 2017								X

Tablo 1: Tamamlayıcı Faktörlerin
Çalışmalara Göre Dağılımı

Arazi kullanım stratejileri, kentsel planlarda yapılan değişimler ile sağlanmaktadır. Bu nedenle etki alanı içindeki plan tadilatlarının incelenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Öte yandan yoğunluk düzenlemeleri de raylı sistemlerin mekânsal değişimlere neden olabilmesi için gerekli faktörlerdendir. Raylı sistem hattı çevresinde meydana gelen yoğunluk değişimlerinin incelenmesi de bu sebeple önemlidir.

Öte yandan literatürde kentsel raylı sistemlerin erişilebilirlik ve mülk fiyatları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalar da oldukça fazladır. Çalışma kapsamında incelenen 27 adet çalışma incelenmiştir ve bunların sonucunda çalışmaların çoğunun, bir raylı sistem hattının varlığının yakın çevrede bulunan mülk fiyatları üzerinde (özellikle müstakil ev ve apartman tipi konut fiyatları) anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmış olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca raylı sistem hattı duraklarına, MİA'ya, kent merkezine, alışveriş merkezlerine ve okul gibi sosyal altyapı alanlarına erişilebilirliğin kolay olması da mülk fiyatlarını artıran yönde etkilemektedir (Voith, 1991; Laakso, 1992; Voith, 1993; John, 1996; Bae ve diğer, 2003 ve Mulley ve diğer, 2018).

Raylı sistem hattının mülk fiyatları üzerinde anlamlı etkilere neden olabilmesi için raylı sistem hattının başka bir araç yoluyla entegre çalışmasının gerekliliği de bulunan sonuçlar arasındadır (Deweese, 1976). Ayrıca raylı sistem hattı durağının konuta yürüme mesafesinde olması da konut fiyatlarını anlamlı derecede etkilemektedir (Lewis-Workman ve Brod, 1997).

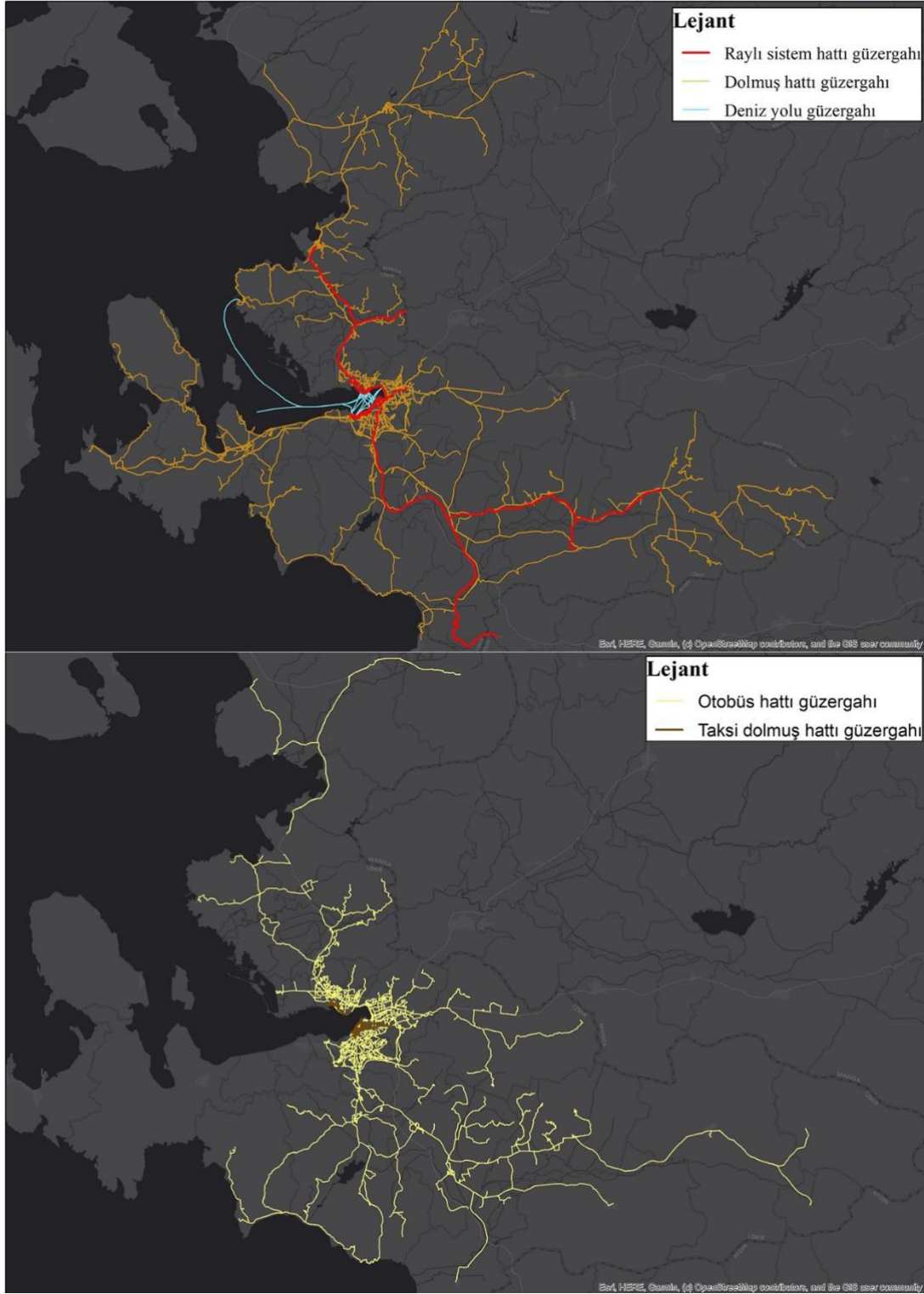
İZMİR'DE TOPLU TAŞIMA VE İZMİR METRO SİSTEMİ

İzmir kentinde toplu ulaşım otobüs sistemi, raylı sistemler (metro, tramvay ve banliyö sistemi) ve körfez içi vapur sistemiyle sağlanmaktadır. Öte yandan ara toplu taşıma sistemleri olarak değerlendirilen dolmuşlar ve taksi dolmuşlar da toplu ulaşımında önemli bir yer tutmaktadır.

İzmir metro sistemi işletme özellikleri gereği sabit bir ize sahiptir. Bu nedenle işletmeye açılmasından sonra diğer ulaşım sistemlerinin güzergahlarının şekillenmesinde belirleyici olarak mekânsal açıdan oluşturduğu değişim sadece hat çevresinde sınırlı kalmamış, kademeler halinde kent merkezinde de görülmüştür. Şekil 2'de İzmir'de bulunan toplu taşıma sistemlerinin güzergahları verilmiştir. Bütün sistemlerin güzergahlarının kesiştiği alanlar ulaşım talebinin fazla olduğu, kentin ana ulaşım hattını göstermektedir. Metro hattının diğer toplu taşıma sistemi

güzergahlarında meydana getirmiş olabileceği değişimlerle birlikte metro hattının etki alanı içinde de meydana gelen mekânsal değişimlerin incelenmesi bu nedenle önemlidir.

İzmir'de bulunan ulaşım sistemlerinde 2018 yılında toplam 520 milyon yolcu taşınmış ve bu yolcuların %57'si otobüs sistemlerinde, %40'ı raylı sistemlerde ve %3'ü de deniz yolu sisteminde taşınmıştır (İzmir Belediyesi, 2020). 2019 yılı verilerine bakıldığında da raylı sistemlerde taşınan yolcuların %45'inin İzmir Metro sisteminde, %37'sinin banliyö hattında ve kalan %18'in tramvay hatlarında taşındığı görülmektedir. Bu bağlamda İzmir Metro sistemi hem kent merkezine hizmet veren bir sistem olarak hem de raylı sistem hatlarında en çok yolcunun taşındığı sistem olarak mekânsal etkilerinin incelenmesi gereken bir sistemdir.

Şekil 2: İzmir Kentindeki Toplu Ulaşım Sistemi Güzergahları (İzmir Büyükşehir Belediyesi'nden alınan veriler düzenlenerek ArcMap ortamında oluşturulmuştur.)

İzmir metro hattı durakları ve etapları Şekil 3'te verilmiştir. İlk etap olan 2000 yılında Üçyol, Konak, Çankaya, Basmane, Hilal, Halkapınar, Stadyum, Sanayi, Bölge ve Bornova durakları açılmıştır. Ege Üniversitesi ve Evka-3 istasyonları 2.etap olarak Mart 2012'de, İzmirspor ve Hatay

istasyonları Aralık 2012'de, Göztepe istasyonu Mart 2013'te ve Poligon ve Fahrettin Altay durakları Temmuz 2014'te yolculu işleme başlamıştır. 26 Temmuz 2014'te güzergahı tamamlanan İzmir Metro sistemi 20 km uzunluğundadır ve günümüzde 17 istasyonla hizmet vermektedir.

Şekil 3: İzmir Metro Sistemi Güzergahı, Durakları Ve Etapları (İBŞB'den alınan veriler düzenlenerek ArcMap ortamında oluşturulmuştur.)

ANALİZ VE BULGULAR

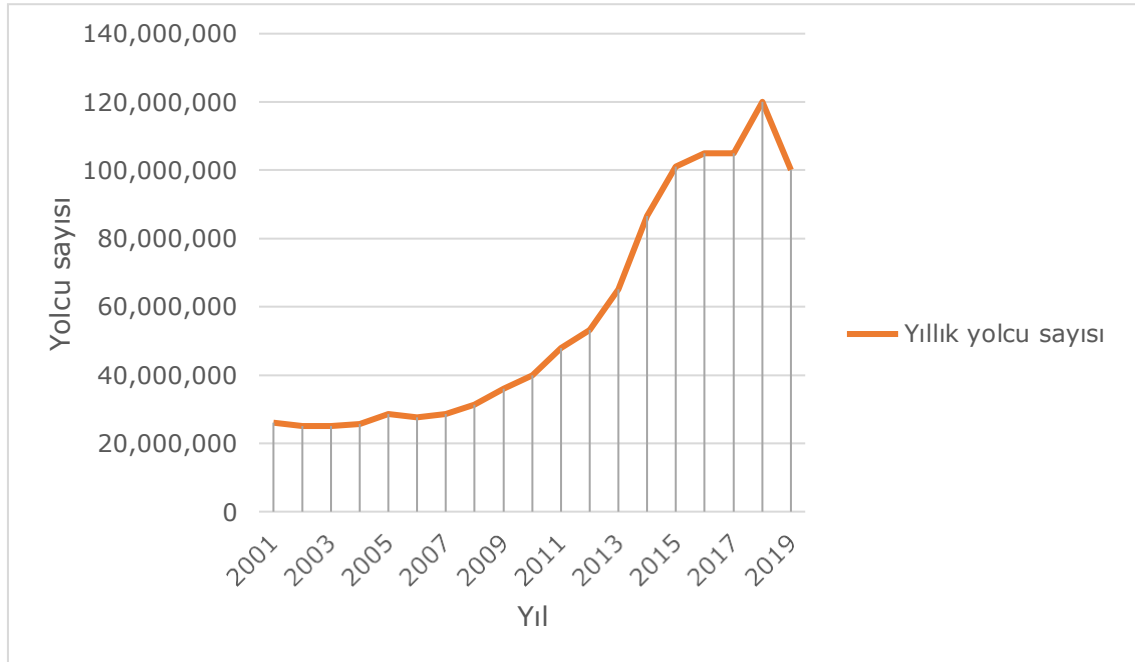
Çalışma kapsamında İzmir Metro hattının kent bütününde meydana getirdiği demografik ve çevresel etkilerin belirlenmesi ve mekânsal dönüşümdeki yerinin ve bu değişimde planlama pratiğinin yerinin incelenmesi amacıyla yapılan analizler kentte meydana gelen, ilçelerde meydana gelen etki alanında meydana gelen ve mahallelerde meydana gelen değişimler olmak üzere 4 ana başlık altında incelenmiştir. Bu analizler şu şekilde sıralanabilir:

- Yıllık yolcu sayısı ve kullanım oranı değişimleri
- Yıllık otomobil sahipliği değişimleri
- İlçelerde verilen yapı kullanım izin belgeleri
- 1000 metrelik etki alanı içinde gerçekleşen kapsamlı mekânsal değişimler
- 1000 metrelik etki alanı içinde kalan 5 ilçeye bağlı 113 mahallede meydana gelen yoğunluk değişimleri

- 113 mahallede yapılmış olan plan tadilatları (109 adet)
- Yoğunluk değişimleri ve plan tadilatları ile erişilebilirlik arasındaki ilişki

KENTTE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

İzmir Metro hattı 2000 yılında 10 istasyonla yolculu işleme başlamış, 2014 yılında da 17 istasyonla güzergahını tamamlamıştır. Hattın hizmete girmesinden itibaren yolcu sayısında meydana gelen değişim Şekil 4'te verilmiştir. 2000 ve 2012 yılları arasında hattın durak sayısında bir değişim olmamasına rağmen taşıdığı yolcu sayısı artmıştır. Bu artış 2018 yılına kadar devam etmiş, 2019 yılında %17 oranında bir düşüş gerçekleşmiştir. Yolcu sayısında meydana gelen bu düşüş de paralel güzergahlarda hizmet veren Konak tramvay hattının işleme başlamasıyla açıklanabilir.

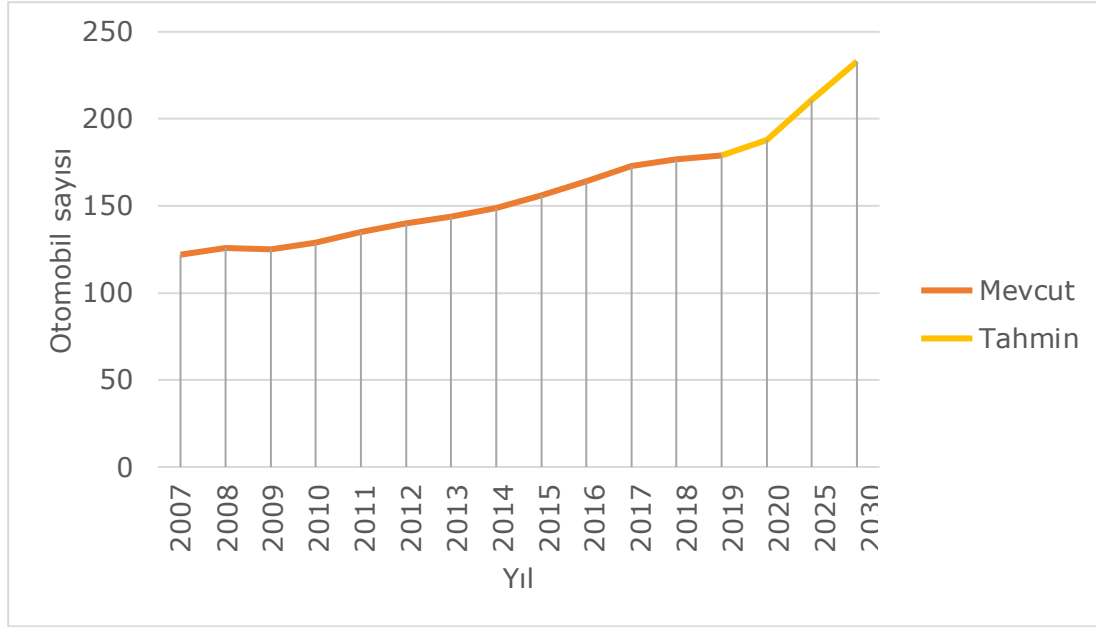

Şekil 4: İzmir Metro Hattı Yıllık Yolcu Sayıları

Kentlerde inşa edilen raylı sistem yatırımlarının mekânsal etkilerinin dışında, toplu taşımayı teşvik etmesi ve böylece otomobil kullanımının azalmasına neden olması bulunmaktadır. Bu bağlamda İzmir kentinde 2007 yılından 2019 yılına kadar bin kişi başına düşen otomobil sayısında meydana gelen değişimler incelenmiş, %46,7 oranında bir artış olduğu tespit edilmiştir.

2030 yılı için hazırlanan İzmir Ulaşım Ana Planı'nda 2020, 2025 ve 2030 yılları için projeksiyonlar hazırlanmıştır. Şekil 5'te görüldüğü gibi bin kişi başına düşen otomobil sayısının 2020 yılından itibaren de giderek artacağı öngörülmektedir. 2007 yılından bugüne artan otomobil sahipliğinin gelecek yıllarda da giderek artacağı öngörülmektedir. İzmir Metro hattının

otomobil sahipliği üzerindeki etkilerin belirlenmesi amacıyla yapılan bu analizler sonucunda raylı sistem hattının otomobil sahipliği üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı söylenebilir.

Şekil 5: İzmir İli Otomobil Sahipliği Değişimi (UPİ, 2017; TÜİK, 2020)

İzmir Metro hattının kent bütününde yarattığı demografik etkilerin incelenmesi amacıyla İzmir ilinin ve merkez ilçelerin 2008 2019 yılları arasındaki nüfus değişimleri incelenmiştir. Balçova, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Gazimir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karşıyaka, Konak ve Narlıdere olmak üzere 11 ilçe merkez nüfusuna dahil edilmiştir. İzmir ili toplam nüfusunda meydana gelen değişim 571.273'tür ve bu değişimin 298.058'i (%50,6) merkez ilçelerin nüfusunda meydana gelmiştir. Merkez ilçelerde meydana gelen bu artışta raylı sistem hattı faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Raylı sistem hattının kullanım oranının belirlenmesinde en önemli faktörlerden biri de bir kişinin ürettiği yolculuk sayısında meydana gelen değişimdir. Tablo 2'de 2008 2019 yılları arasında bir kişinin ürettiği yolculuk sayısı görülmektedir. 2018 2019 yılları arasındaki düşüş Konak tramvay hattının yolculu işletime başlamasıyla ilgili olup, kalan yıllarda üretilen yolculuk sayısında artış görülmektedir. Buradan çıkarımla İzmir Metro hattının her geçen yıl kullanım oranının arttığı söylenebilir.

Yıl	Ortalama yolculuk sayısı
2007	10,78
2008	11,64
2009	13,15

2010	14,33
2011	17,11
2012	18,91
2013	22,90
2014	30,23
2015	34,96
2016	36,00
2017	35,73
2018	40,72
2019	33,64

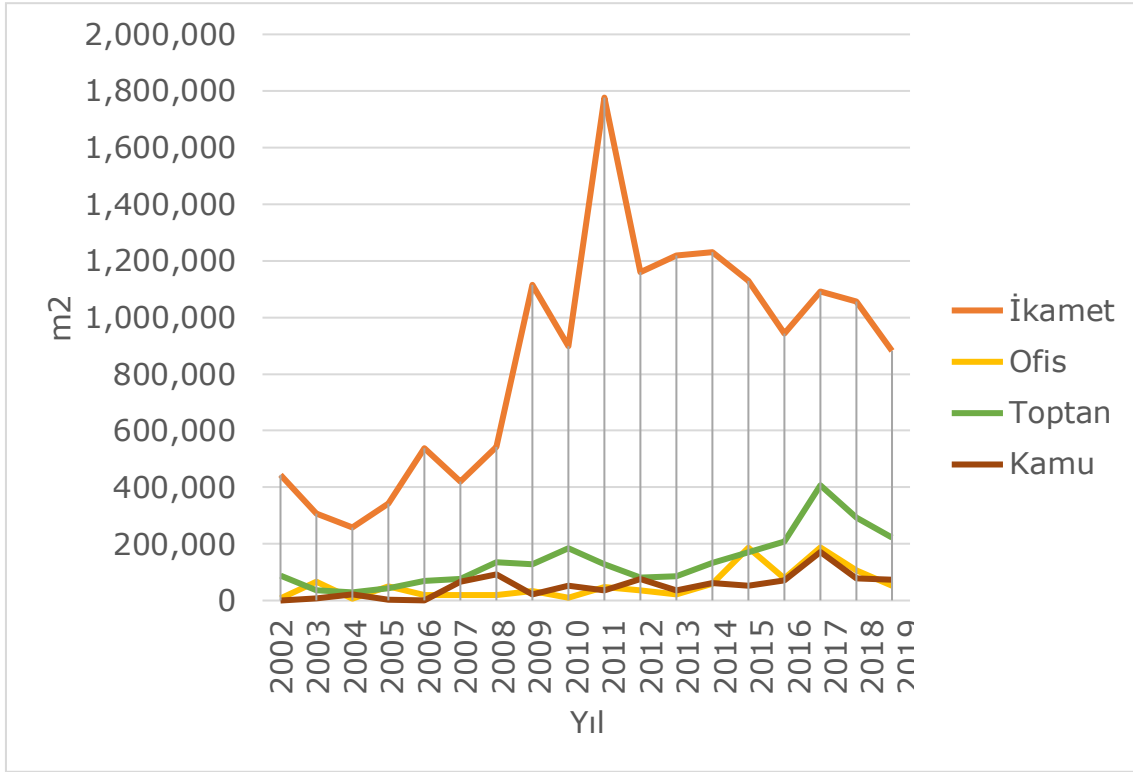
Tablo 2: Ortalama Yolculuk Sayısı Değişimi

ETKİ ALANINDAKİ İLÇELERDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

İzmir Metro hattının 1000 metrelik etki alanında kalan ilçeler; Balçova, Bayraklı, Bornova, Konak ve Karabağlar olarak belirlenmiştir. Bu ilçelerde verilen yapı kullanım izin belgeleri kullanım amacına ve yapı sahipliğine göre olmak üzere iki kategori altında değerlendirilmiş, Balçova, Bornova ve Konak ilçeleri için 2002 2019 yılları arasındaki, Bayraklı ve Karabağlar ilçeleri için ise 2008 2019 yılları arasındaki veriler analiz edilmiştir.

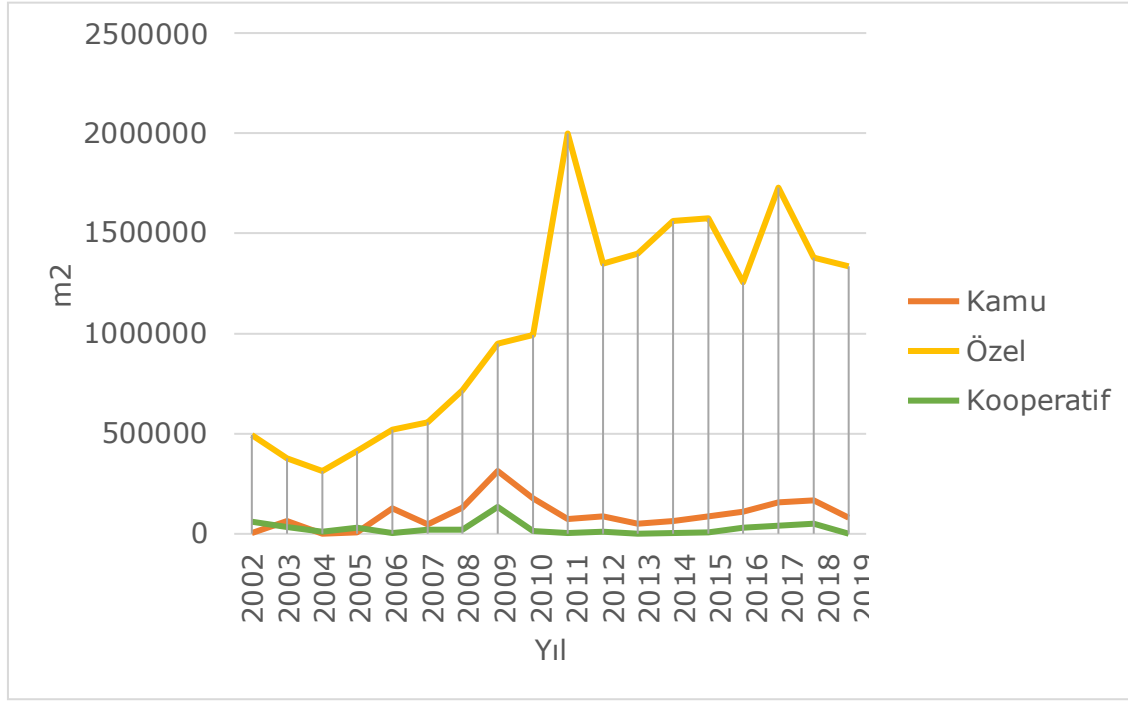
Sayfa | 713

Şekil 6'da yıllara ve yapı kullanım amacına göre verilen toplam yapı kullanım izin belgelerinin dağılımı verilmiştir. Ofis, toptan ve perakende ve kamu amaçlı kullanımların izin belgesi sayısında önemli değişimler olmadığı, kayda değer değişimin ikamet amaçlı kullanılan binalara verilen izin sayılarında olduğu ve 2011 yılında en üst seviyeye ulaştığı görülmektedir.

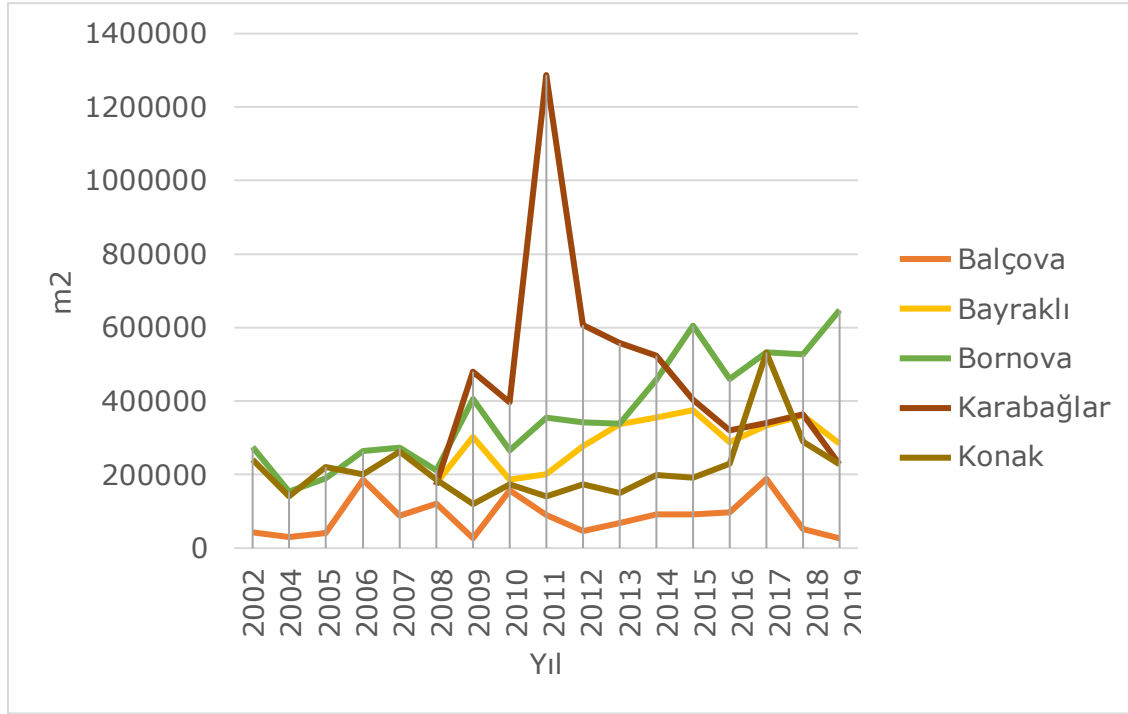
Şekil 6: Yapı Kullanım Amacına ve Yıllara Göre Verilen Toplam Belge Dağılımı (M²) (TÜİK, 2020)

Şekil 7’de yapı sahipliğine göre verilen yapı kullanım izin belgelerinin dağılımı verilmiştir. 2011 yılında özel sahipliğinde verilen belgelerde en büyük artışın olduğu ve zirve noktaya ulaştığı görülmektedir. Kullanım amacına göre verilen belge dağılım grafiği de incelendiğinde ikamet amaçlı verilen belgelerin özel sahipliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Kamu ve kooperatif sahipliğindeki izin belgelerinde yıllara göre büyük farklılıkların olmadığı da Şekil 7’de görülmektedir.

Şekil 7: Yapı sahipliğine ve yıllara göre verilen toplan belge dağılımı (m²) (TÜİK, 2020)

Şekil 8'de ise ilçelere ve yıllara göre verilen yapı kullanım izin belgesi dağılımı görülmektedir. 2011 yılında meydana gelen büyük artışların Karabağlar ilçesi sınırlarında olduğu grafikten anlaşılmaktadır. İlçelerdeki veriler yıllara göre incelendiğinde de artış yaşanan yıllarla etki alanı içindeki metro duraklarının hizmete girme yılları arasında bir paralellik görülmemiştir. Bu da raylı sistem hattının verilen izin belgeleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

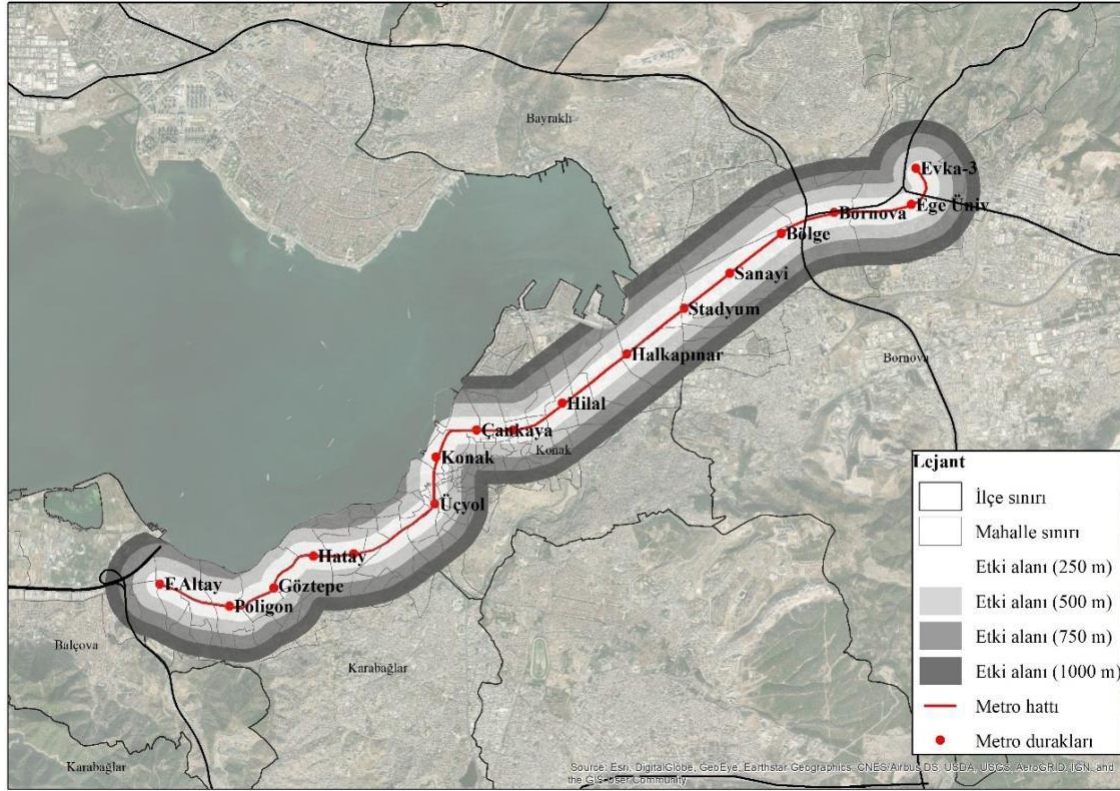

Şekil 8: İlçelere ve yıllara göre verilen yapı kullanım izin belgesi dağılımı (m²) (TÜİK, 2020)

1000 METRELİK ETKİ ALANINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

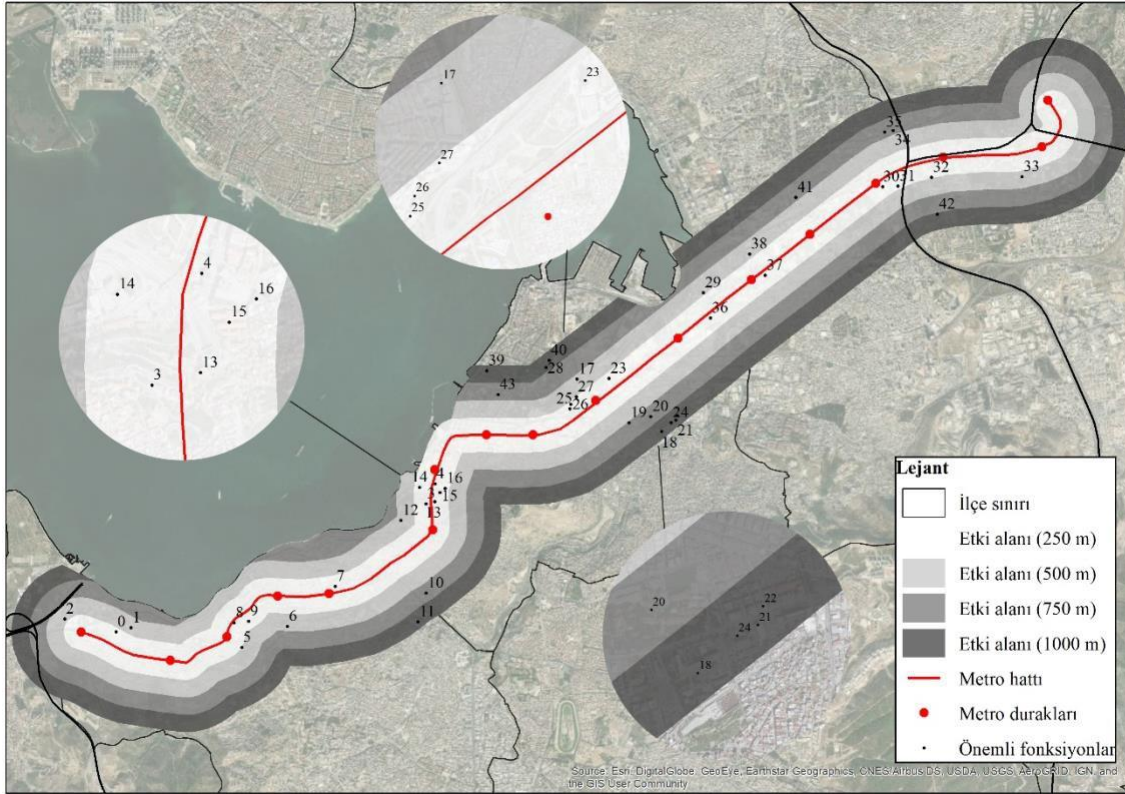
Sayfa | 716

İzmir Metro hattının geçtiği güzergâh çevresinde 250, 500, 750 ve 1000 metrelik etki alanları belirlenmiştir. Şekil 9'da etki alanları içinde kalan 5 ilçenin ve 113 mahallenin sınırları gösterilmiştir.

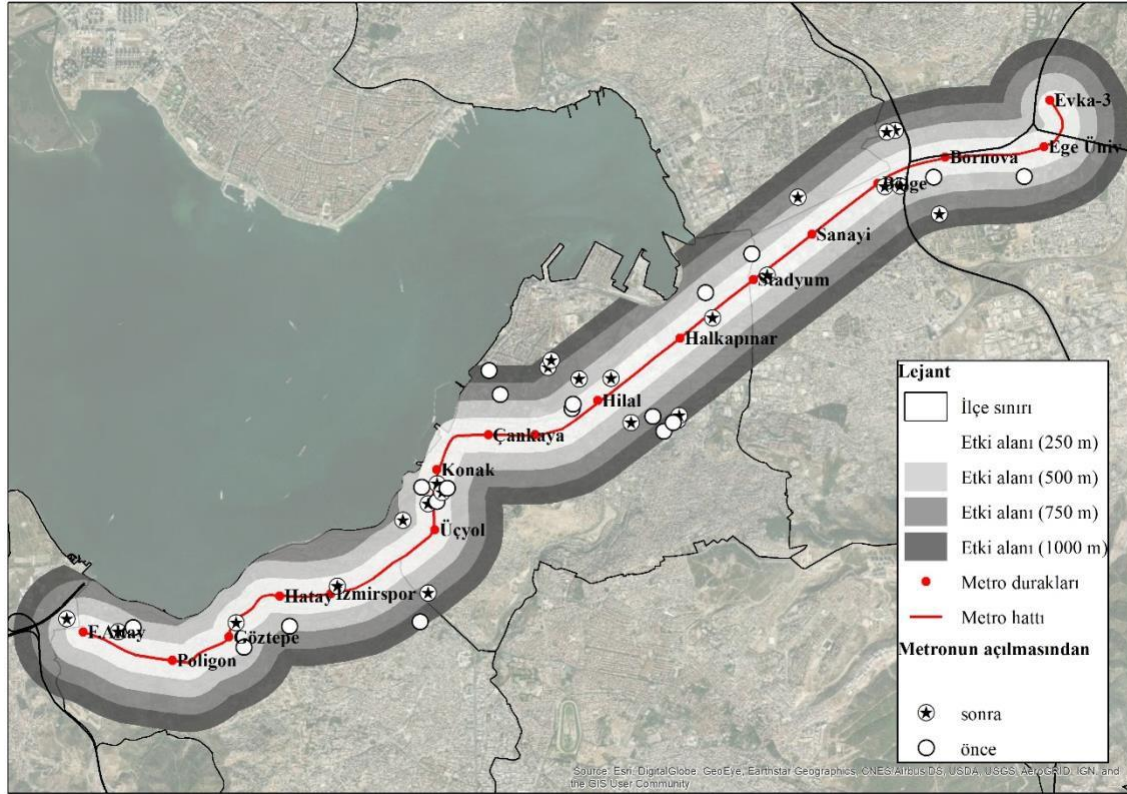
Şekil 9: Etki Alanları, İlçe ve Mahalle Sınırları

İzmir Metro hattı etki alanı içindeki mekânsal değişimlerin metronun işleme girmesiyle arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla etki alanı içindeki eğitim (üniversite), sağlık kullanımları ve sosyo-kültürel kullanımlar tespit edilmiş, bu kullanımların plan ve hizmet yılları, bölgedeki metro durağından önce veya sonra açılmaları ve duraklara uzaklıklarını içeren bir veri seti oluşturulmuştur. Şekil 10'da incelenen 44 kullanımın mekânsal gösterimi verilmiştir.

Şekil 10: Etki Alanı İçinde Bulunan Kullanımların Mekânsal Gösterimi

İncelenen kullanımların %41'i en yakın metro durağının hizmete girmesinden önce, %54'ü sonra açılmıştır. %5'lik dilimin hizmet ve plan yıllarına ulaşamamıştır. Burada metro hattı hizmete girdikten sonra açılan kullanımların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu durumda İzmir Metro hattı bu kullanımların açılmasında rol oynayan bir faktör olarak değerlendirilebilir. Şekil 11'de bu kullanımların mekânsal gösterimi verilmiştir. Haritadan da anlaşıldığı gibi önce açılan kullanımların hat çevresinde homojen dağıldığı, sonra açılan kullanımların ise Üçyol-Konak, Hilal ve Bölge-Bornova durak çevrelerinde kümелendiği görülmektedir. Öncesinde açılan kullanımların homojen dağılmasındaki en önemli faktör raylı sistem hattının geçtiği güzergahın geçmiş yıllardan itibaren güçlü bir otobüs sistemiyle desteklenmesidir.

Şekil 11: Kullanımların Metro Durağına Göre Hizmete Girme Durumları

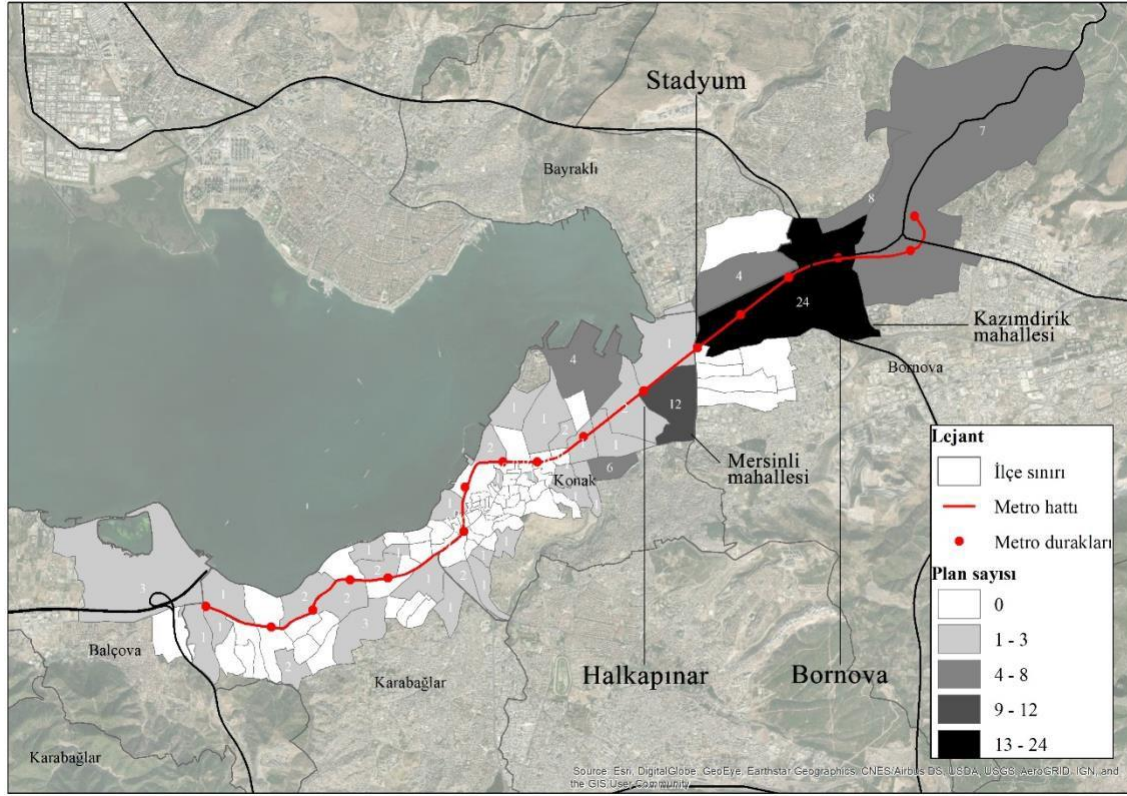
Yürüme mesafesinde (500 metreden yakın) bulunan 23 kullanımın 12 tanesi metro durağından sonra, 9 tanesi önce hizmete girmiştir. Kümelenme yine Üçyol-Konak, Hilal ve Bölge-Bornova durakları çevresinde meydana gelmiştir. İzmir Metro hattı etki alanı içinde bulunduğu kullanımların açılmasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tek belirleyici olmamakla beraber, bu kullanımların açılmasında tamamlayıcı faktör olarak nitelendirilebilir.

Sayfa | 719

MAHALLELERDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMLER

İzmir Metro hattının etki alanında kalan mahallelerde meydana gelen değişimlerin irdelenmesi amacıyla 2007-2019 yılları arasındaki yoğunluk değişimleri analiz edilmiştir. Ulaşım ve kentsel planlama arasındaki ilişkinin sağlanmasında yoğunluk en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Yoğunluklar Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nde belirtilen şekilde 1-50 kişi arası seyrek; 51-150 kişi arası düşük; 151-300 kişi arası orta; 301-600 kişi arası yüksek ve 600 ve üzeri kişi yüksek yoğunluk olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 12'de 2007-2019 yılları arasında mahallelerde meydana gelen yoğunluk değişimleri verilmiştir. İncelenen 113 mahalle arasından 75 tanesinin yoğunluğunda azalma, 38 tanesinde artış meydana gelmiştir. Artış yaşanan mahallelerin %47'si Üçyol durağının batısında yer almaktadır.

Şekil 13: Mahallelerde Yapılan Plan Değişiklikleri Dağılımı

İncelen plan tadilatları 6 ana başlık altında toplanmıştır. Tablo 3'te bu kategoriler ve sayıları verilmiştir. Yapılan tadilatların %42'si yapı kullanımı değişiklikleri olup, İzmir Metro hattının çevresinde mekânsal değişime neden olup olmadığının incelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Yapılaşma koşullarında meydana gelen değişiklikler ise daha çok yoğunluk ile ilgilidir ve bölgede yoğunluk artışının meydana gelmesinde en önemli faktör plan kararları ile desteklenmesidir (Cervero, 1984; Lee ve Sener, 2017; Nelson, 1999). Üst ölçekli planlar doğrultusunda meydana gelen değişiklikler de bölgesel değişimlerin teşvik edilip edilmediğinin irdelenmesi açısından önemlidir ancak yapılan tadilat sayısı oldukça azdır.

Değişiklik türü	Değişiklik sayısı
Üst ölçekli planlar doğrultusunda yapılan plan değişiklikleri	8
İmar hattı değişiklikleri	10
Yapılaşma koşulu değişiklikleri	14
Yapı kullanımı ve yapılaşma koşulu değişiklikleri	19
Yapı kullanımı değişiklikleri	46
Diğer	12

Toplam	109
--------	-----

Tablo 3: Plan Tadilatı Kategorileri ve Sayıları

Şekil 13'te görüldüğü gibi en çok tadilatın yapıldığı mahalle Bornova ilçesindeki Kazımdirik mahallesidir. Yapılan tadilatlar incelendiğinde mahallede ticaret ve konut veya ticaret tercihli kullanımlara dönüşümün olduğu görülmektedir. Ayrıca bölgede bir merkezileşmeden ve yoğunluk artışından bahsetmek de mümkündür. Bu bağlamda yapılan tadilatlar İzmir Metro hattının etkinliğinin artmasında anlamlı bir yere sahiptir.

Mersinli, Ergene, Erzene, Güney ve Mansuroğlu mahalleleri de diğerlerine kıyasla yapılan tadilat sayısının fazla olduğu mahallelerdir. Ancak bu mahallelerde yapılan tadilatlar mekânsal değişime neden olabilecek kapsamlı değişimler değildir. İzmir Metro hattının etkinliğinin artmasında anlamlı bir yere sahip değildir.

Seyrek nüfus yoğunluğuna sahip, tarımsal faaliyetlerin yapıldığı Bahçelarası mahallesi yapılan tadilatların tekil talepler üzerinden devam ederek, anlamlı değişimlerin meydana gelmediği bir diğer mahalledir. Ancak 2015 yılında kentsel bölgesel iş merkezi alanının ticaret turizm alanı olarak düzenlenmesiyle bölgede İstinye Park AVM ve Otel kullanımının yapılması ulaşım kararlarının arazi kullanımın şekillenmesinde etkileyici bir faktör olduğunun önemli örneklerindedir. Şekil 14'te görüldüğü gibi İstinye Park AVM ve Otel hem İzmir Metro durağına hem de Konak tramvayı durağına yürüme mesafesindedir. 2014 yılında Fahrettin Altay metro durağının yolculu işletime başlamasının ardından 2015 yılında yapılan bu tadilat ve yine aynı sene Konak tramvayı durağının yer seçimi ulaşım ve kentsel planlamanın birbirlerini sürekli etkileyen bir döngü içinde olduklarını ve bu iki disiplinin entegre çalışması gerektiğini göstermektedir.

plan tadilatlarıyla bu faktörlerin hayata geçirilme çabası olduğu ancak bunların planlı eylemler olmadığı görülmüştür. Yapılan tadilatlar tekil talepler doğrultusunda devam etmektedir. Ulaşım kararlarıyla bütünleşmiş, kapsamlı değişimler olarak nitelendirilememektedir. Çalışmanın sonuçları ve literatürdeki çalışmalarla benzerlik gösteren sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Yazar(lar) / Yıl / Çalışma alanı	Benzerlik gösteren sonuçlar	Çalışmanın sonuçları
Knigh ve Trygg, 1977 / Amerika ve Kanada	-Büyümeye ve yoğunluğa dair bir etki bulunamamıştır -Arazi kullanım ile ulaşım planlarının entegrasyonu çevrenin değişimini kolaylaştırmaktadır	-Yoğunluk üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur -İstinye Park AVM ve Otel örneği
Cervero, 1984 / Amerika ve Kanada	-Hafif raylı sistem çevresindeki arazilerin gelişmeye açık olması anlamlı değişikliklerin meydana gelmesi için gerek koşullardandır	-Karabağlar ve Bornova ilçelerinde verilen izin belgeleri
Dingemans, 1978 / Contra Costa	-İstasyon çevresinde yoğunluk açısından herhangi bir kümelenme bulunamamıştır	-Yoğunluk artışının yaşandığı mahalleler açısından bir kümelenme yoktur
Huang, 1996 / Amerika ve Kanada	-İstasyon çevrelerindeki farklı değişim ve gelişimi açıklayabilen kayda değer bir sonuç yoktur	-Kazımdirik ve Ergene -Güney -Mersinli -Mansuroğlu
Bollinger ve Ihlanfeldt, 1997 / Atlanta (MARTA)	-Ticari fonksiyonların yoğun olduğu bölgelerde özel sektörden kamuya bir geçiş görülmüştür	-Mansuroğlu ve Mersinli

Dueker ve Bianco, 1998 / Portland	-Toplu taşıma kullanımında bir artış olduğu bulunmuştur	2015 2018 %19 %40
Babalık, 2002 / Amerika ve Kanada	-Trafik sıkışıklığı ve çevre kirliliğini azaltıcı etkileri yoktur	-Otomobil kullanımı artmıştır
Rodriguez, Vergel-Tovar ve Camargo, 2016 / Quito ve Bogota	-En anlamlı etkilerin metrobüs hattının ilk ve son durak çevrelerinde olduğu saptanmıştır	-Fahrettin Altay ve Bornova durak çevreleri

Tablo 4: Literatürdeki Çalışmaların Sonuçları Çalışmanın ve

Kentlerde yapılan ulaşım yatırımlılarının mekânda anlamlı değişiklikler meydana getirebilmesi için kentsel planlama pratiğiyle entegre bir şekilde yürütülüyor olmasının önemi birçok kez vurgulanmıştır (Alaylı, 2006; APA, 2012; Blunden; 1973; Cervero, 2003; Handy, 2005; Litman ve Colman, 2001). Bu iki pratik arasındaki ilişkinin güçlü olmasıyla ve tamamlayıcı faktörlerin hayata geçirilmesiyle mekânın gelişmesi ve değişmesi kolaylaşmaktadır. Bu ilişkinin sağlanamamasının başlıca nedeni de zaman eşgüdümü problemidir (Duvarcı ve Alver, 2018). Ülkemiz planlama pratiğinde bu iki disiplinin farklı kavramlar olarak ele alınması ve farklı birimler tarafından yürütülüyor olması da ilişkinin zayıflamasına neden olmaktadır. Plan kararlarının ortak alınması ve erişilebilirlik, yoğunluk ve karma arazi kullanım faktörlerinin sürece dahil edilmesi, planlamayla ulaşım arasındaki ilişkiyi güçlendirerek mekânsal etkileri daha anlamlı hale getirecektir.

Sonuç olarak İzmir Metro hattının kentsel mekânda meydana getirdiği değişimlerin kısıtlı alanlarda ve küçük çaplı olduğu, hat çevresinde anlamlı yoğunluk artışlarına neden olmadığı, otomobil sahipliğinde bir azalma meydana getirmediği görülmüş, Kazımdirik mahallesi haricince yapılan tadilatların tekil talepler üzerinden devam ederek kapsamlı değişimlere yol açmadığı tespit edilmiştir. İzmir Metro hattının kentsel mekânda yarattığı etkilerin ve planlama pratiğinin bu etkileri anlamlı kılmadaki yerinin incelendiği bu çalışma; ülkemiz genelindeki ulaşım yatırımlarının etkilerinin artırılması ve kentsel mekânda anlamlı değişikliklerin yaratılabilmesinin kolaylaştırılması açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Alaylı, B. (2006). Land Use Optimization for Improved Transportation System Performance Case Study. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. 199944.

APA. (2012). *Policy Guide on Smart Growth*. Erişim Adresi: <https://www.planning.org/policy/guides/adopted/smartgrowth.htm> Erişim Tarihi: 28.04.2020.

Ayer, L. L. & Hocking, R. J. (1986). Land Development Impacts of Transit Construction. *Journal of Transportation Engineering* 112(1), 77-87.

Babalik, E. (2000). *Urban Rail Systems: A Planning Framework to Increase Their Success*. (Doctoral Dissertation). University of London, London.

Babalik-Sutcliffe, E. (2002). Urban Railsystems: Analysis of the Factors Behind Success. *Transport Reviews* 22(4), 415-447.

Bae, C. H. C., Jun, M. J. & Park, H. (2003). The Impact of Seoul's Subway Line 5 on Residential Property Values. *Transport Policy* 10(2), 85-94.

Blunden, W. R. (1973). *The Land-Use/Transport System*. UK: Pergamon Press.

Bollinger, C. R. & Ihlanfeldt, K. R. (1997). The Impact of Rapid Rail Transit on Economic Development: The Case of Atlanta's MARTA. *Journal of Urban Economics* 42(2), 179-204. Sayfa | 726

Cervero, R. (1984). Journal Report: Light Rail Transit and Urban Development. *Journal of the American Planning Association* 50(2), 133-147.

Cervero, R. & Landis, J. (1997). Twenty Years of the Bay Area Rapid Transit System: Land Use and Development Impacts. *Transportation Research Part A: Policy and Practice* 31(4), 309-333.

Cervero, R. (2003). Road Expansion, Urban Growth, and Induced Travel: A Path Analysis. *Journal of the American Planning Association* 69(2), 145-163.

Deweese, D. N. (1976). The Effect of a Subway on Residential Property Values in Toronto. *Journal of Urban Economics* 3(4), 357-369.

Dingemans, D. J. (1978). Rapid Transit and Suburban Residential Landuse. *Traffic Quarterly* 32(2), 289-306.

Dueker, K. J. & Bianco, M. J. (1999). Light-rail-transit Impacts in Portland: The First Ten Years. *Transportation Research Record*, 1685(1), 171-180.

Duvarcı, Y. & Alver, Y. Arazi Kullanım-Ulaşım Planlaması Bütünlüğünde Uyum İçin Model Önerisi. *Planlama* 28(2), 107-115.

Handy, S. (2005). Smart Growth and the Transportation-Landuse Connection: What Does the Research Tell Us?. *International Regional Science Review* 28(2), 146-167.

Huang, H. (1996). The Land-Use Impacts of Urban Rail Transit Systems. *Journal of Planning Literature* 11(1), 17-30.

Hurst, N. B. & West, S. E. (2014). Public Transit and Urban Redevelopment: The Effect of Light Rail Transit on Landuse in Minneapolis, Minnesota. *Regional Science and Urban Economics* 46, 57-72.

John, B. (1996). Mass Transportation, Apartment Rent and Property Values. *Journal of Real Estate Research* 12(1), 1-8.

Khisty, C. J. & Lall B. K. (2003). *Transportation Engineering: an Introduction*. Upper Saddle River, N.J: Prentice Hall.

Knight, R. L. & Trygg, L. L. (1977). Land Use Impacts of Rapid Transit: Implications of Recent Experience. Final Report, United States.

Laakso, S. (1992). Public Transport Investment and Residential Property Values in Helsinki. *Scandinavian Housing and Planning Research* 9(4), 217-229.

Lee, R. J. & Sener, I. N. (2017). The Effect of Light Rail Transit on Land Use in a City Without Zoning. *Journal of Transport and Land Use* 10(1), 541-556.

Sayfa | 727

Lewis-Workman, S. & Brod, D. (1997). Measuring the Neighborhood Benefits of Rail Transit Accessibility. *Transportation Research Record* 1576(1), 147-153.

Litman, T. & Colman, S. B. (2001). Generated Traffic: Implications for Transport Planning. *ITE Journal* 71(4), 38-46.

Mulley, C., Tsai, C. H. P. & Ma, L. (2018). Does Residential Property Price Benefit from Light Rail in Sydney?. *Research in Transportation Economics* 67, 3-10.

Nelson, A. C. (1999). Transit Stations and Commercial Property Values: a Case Study with Policy and Land-Use Implications. *Journal of Public Transportation* 2(3), 4.

Özgür, Ö. (2010). An Analysis of Rail Transit Investments in Turkey: Are the Expectations Met?. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/19086>

Pan, H. & Zhang, M. (2008). Rail Transit Impacts on Landuse: Evidence from Shanghai, China. *Transportation Research Record* 2048(1), 16-25.

Rodriguez, D. A., Vergel-Tovar, E. & Camargo, W. F. (2016). Land Development Impacts of BRT in a Sample of Stops in Quito and Bogotá. *Transport Policy* 51, 4-14.

Simpson, B. (1994). *Urban Public Transport Today*. UK: Taylor ve Francis e-Library.

TÜİK. (2020). 14 Mayıs 2020. Erişim Adresi: <http://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 17.06.2020.

Voith, R. (1991). Transportation, Sorting and House Values. *Real Estate Economics* 19(2), 117-137.

Voith, R. (1993). Changing Capitalization of CBD-oriented Transportation Systems: Evidence from Philadelphia, 1970–1988. *Journal of Urban Economics* 33(3), 361-376.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Raylı sistemlerin kentsel etkilerini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir bölümü raylı sistemlerin erişilebilirliğe ve arazi fiyatlarına etkilerini bir bölümü de mekânsal etkilerini incelemektedir. Raylı sistemlerin arazi kullanım, yoğunluklar ve mekânsal etkilerini inceleyen çalışma sayısı görece olarak daha azdır. Literatürde ulaşım planlaması ile arazi kullanım planlamasının entegre bir biçimde çalışmasının gerekliliği de vurgulanmakta, ancak kentsel planlama pratiğinin ve tasarım çalışmalarının raylı sistemlerin mekânsal etkilerindeki rolü ihmal edilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı da İzmir Metro sistemi çevresinde meydana gelen mekânsal değişim ve gelişimle birlikte demografik değişimlerin incelenmesi ve planlama pratiğinin yerinin irdelenmesidir. Bu kapsamda metro hattının 1000 metrelik etki alanı içinde gerçekleştirilen plan tadilatları ve kent bütününde yarattığı demografik ve çevresel etkiler incelenmiş, metro hattının inşasıyla aralarındaki ilişki analiz edilmiştir. Metro hattının etki alanında bulunan 113 mahallenin 2007 ve 2019 yılları arasındaki yoğunluk değişimleri ve bu mahallelerde 2011 yılından bu yana gerçekleşen 109 plan tadilatı incelenmiştir. Çalışma kapsamında özellikle raylı sistem ve arazi kullanım ilişkisini araştıran çalışmalar incelenmiştir. İncelemeler sonucunda kentlere inşa edilen raylı sistem hatlarının mekânda anlamlı değişim ve gelişimlere neden olabilmesi için arazi kullanım stratejileri, güçlü bir emlak piyasası ve güçlü bir ekonomi raylı sistemin mekânsal olarak anlamlı etkiler yaratabilmesinin başlıca faktörleri olarak tespit edilmiştir. Öte yandan erişilebilirlik ve mülk fiyatları üzerine yapılan çalışmaların bir raylı sistem hattının varlığının yakın çevrede bulunan mülk fiyatları üzerinde (özellikle müstakil ev ve apartman tipi konut fiyatları) anlamlı ve pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmış olduğu tespit edilmiştir. Metro sistemleri işletme özellikleri gereği sabit ize sahiptir. Bu nedenle bu sistemlerin varlığı diğer ulaşım sistemlerinin güzergahlarının şekillenmesinde de belirleyicidir. Ayrıca mekânsal açıdan oluşturduğu değişimler de sadece hat çevresinde sınırlı kalmamaktadır. İzmir'de bulunan raylı sistemler arasında İzmir Metro sistemi en çok yolcunun da taşındığı sistemdir. Bu nedenle mekânsal etkilerinin incelenmesi önemli bir rol oynamaktadır. 2000 yılında 10 istasyonla işleme başlayan sistem,

2012 yılında 14, 2013 yılında 15, 2014 yılında ise 17 durakla güzergahını tamamlamıştır. İzmir Metro hattının kent bütününde meydana getirdiği demografik ve çevresel etkilerin belirlenmesi ve mekânsal dönüşümdeki yerinin ve bu değişimde planlama pratiğinin yerinin incelenmesi amacıyla yıllık yolcu sayısı ve kullanım oranı değişimleri, yıllık otomobil sahipliği değişimleri, ilçelerde verilen yapı kullanım izin belgeleri, 1000 metrelik etki alanı içinde gerçekleşen kapsamlı mekânsal değişimler, 1000 metrelik etki alanı içinde kalan 5 ilçeye bağlı 113 mahallede meydana gelen yoğunluk değişimleri, 113 mahallede yapılmış olan plan tadilatları (109 adet) ve yoğunluk değişimleri ve plan tadilatları ile erişilebilirlik arasındaki ilişki incelenmiştir. İzmir Metro hattında taşınan yolcu sayısının 2000 yılından 2018 yılına kadar artarak devam ettiği, 2019 yılında aynı güzergahta işleme başlayan Konak tramvay hattı nedeniyle taşınan yolcu sayısında 17% oranında bir düşüş olduğu tespit edilmiştir. Toplu taşımayı teşvik ederek otomobil bağımlılığını azaltması beklenen İzmir Metro hattının bu konuda bir etkisi olmadığı 2007 ile 2019 yılları arasındaki otomobil sahipliğinin 46,7% artmasıyla açıklanmaktadır. 2008 – 2019 yılları arasındaki nüfus değişimleri incelendiğinde ise yaşanan toplam artışın 50,6%'lık kısmı merkez ilçelerde meydana gelmiş, bu da İzmir Metro hattının varlığıyla ilişkilendirilmiştir. Öte yandan ilçelerde verilen yapı kullanım izin belgeleriyle metro duraklarının hizmete girme yılları arasında da bir paralellik görülmemiştir. İzmir Metro hattı etki alanı içindeki mekânsal değişimlerin metronun işleme girmesiyle arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla etki alanı içinde bulunan 44 fonksiyon (eğitim, sağlık ve sosyo-kültürel) incelenmiştir. Bu fonksiyonların 54%'ü metro hattı sonrasında açılmış ve Üçyol-Konak, Hilal ve Bölge-Bornova durak çevrelerinde kümelendiği görülmüştür. Bu durumda İzmir Metro hattı bu kullanımların açılmasında rol oynayan bir faktör olarak değerlendirilmiş, metro hattı öncesindeki kullanımların yoğunluğu da hattın güçlü bir otobüs sistemi üzerinde olmasıyla açıklanmıştır. 2007 – 2019 yılları arasında 113 mahallede meydana gelen yoğunluk değişimleri incelendiğinde yoğunluğunda artış yaşanan 38 mahallenin 47%'si 2012 yılı ve sonrasında hizmete giren durakların çevresinde bulunmaktadır. Bu mahallelerde meydana gelen artış İzmir Metro hattının varlığının önemli bir faktör olduğu yönündedir. Kentsel planların ve arazi kullanım kararlarının İzmir Metro hattının hizmete girmesiyle kapsamında meydana gelen değişimlerin incelenmesi amacıyla mahallelerde yapılan 109 adet plan değişikliği incelenmiş, Halkapınar ve Bornova durakları arasındaki mahallelerde bir kümelenme olduğu tespit edilmiştir. Ancak yapılan tadilatlar tekil talepler doğrultusunda olmaya devam etmiş, raylı sistem hattının varlığıyla kapsamlı değişimlere uğramamıştır. Erişilebilirlik ile yoğunluk ve plan tadilatı sayıları arasındaki ilişkiler analiz edildiğinde ise, mahallelerde meydana gelen yoğunluk değişimleriyle metro durağına uzaklıkları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, yapılan plan tadilatı sayıları ile metro durağına uzaklıkları arasında ise 0,10 düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İlişki istatistiksel açıdan zayıf olsa da erişilebilirlik değişkeninin plan tadilatı sayılarındaki değişimi anlamada bir etkisi olduğu söylenebilir. Raylı sistemlerin mekânda anlamlı değişimlere sebep olabilmesi için planlama ve ulaşım pratiklerinin entegrasyonu ve eşgüdümlü çalışması son derece önemlidir. Planlama ve ulaşım pratiklerinin aralarındaki

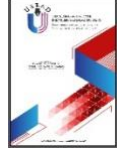
ilişkinin düzeyi yapılan ulaşım yatırımlarının mekânda yarattığı etkilerin anlamlı, gerçekleştirilebilir ve planlanabilir olmasıyla doğrudan ilişkili olduğu da çalışmanın önemli sonuçlarından biridir. Bu çalışma Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde tamamlanan yüksek lisans tezinden üretilmiş olup; aynı zamanda Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu'nda (USVES) bildiri olarak sunulmuştur.

EXTENDED ABSTRACT: There are many studies examining the urban effects of rail systems. Some of these studies examine the effects of rail systems on accessibility and land prices, and some examine the spatial effects. There are relatively few studies examining the land use, densities and spatial effects of rail systems. In the literature, it is emphasized that transportation planning and land use planning should work in an integrated manner, but the role of urban planning practice and design studies in the spatial effects of rail systems is neglected. The main purpose of this research is to examine the demographic changes along with the spatial change and development occurring around the Izmir Metro system and to examine the place of planning practice. In this context, the plan amendments made within the 1000-meter impact area of the metro line and the demographic and environmental effects created in the whole city were examined, and the relationship between them and the construction of the metro line was analyzed. The density changes of 113 neighborhoods in the impact area of the metro line between 2007 and 2019 and 109 plan amendments in these neighborhoods since 2011 were examined. Within the scope of the study, studies investigating the relationship between rail system and land use were examined. As a result of the investigations, land use strategies, a strong real estate market and a strong economy were identified as the main factors for the rail systems to create significant spatial effects in order to cause significant changes and developments in space. On the other hand, studies on accessibility and property prices have found that the presence of a rail system line has a significant and positive effect on property prices in the vicinity (especially the prices of detached houses and apartments). Metro systems are immobile due to their operating characteristics. For this reason, the existence of these systems is also determinant in shaping the routes of other transportation systems. In addition, the spatial changes it creates are not limited only around their lines. Among the rail systems in Izmir, the Izmir Metro system is the system which the most passengers are transported. Therefore, the examination of the spatial effects plays an important role. The system, which started operating with 10 stations in 2000, completed its route with 14 stops in 2012, 15 in 2013 and 17 in 2014. In order to determine the demographic and environmental effects of the Izmir Metro line in the whole city and to examine the place in the spatial transformation and the place of the planning practice in this change, annual passenger number and usage rate changes, annual automobile ownership changes, occupancy permits in the districts, extensive spatial changes within 1000 meters of impact area, density changes in 113 neighborhoods of 5 districts within 1000 meters of impact area, plan amendments (109) in 113 neighborhoods, and the relation between density changes, plan modifications and

accessibility were examined. It was determined that the number of passengers carried on the Izmir Metro line increased from 2000 to 2018, and there was a 17% decrease in the number of passengers carried due to the Konak tram line, which started operation on the same route in 2019. It is explained that the Izmir Metro line, which is expected to reduce automobile dependency by promoting public transportation, has no effect on this issue, with an increase of 46.7% in car ownership between 2007 and 2019. When the population changes between 2008 and 2019 are examined, 50.6% of the total increase occurred in the central districts, which is associated with the existence of the Izmir Metro line. On the other hand, no parallelism has been observed between the occupancy permits in the districts and the years when the metro stops were put into service. In order to examine the relationship between the spatial changes in the impact area of the Izmir Metro line and the operation of the metro, 44 functions (education, health and socio-cultural) within the impact area have been examined. 54% of these functions were opened after the metro line and it was observed that they were clustered around Üçyol-Konak, Hilal and Bölge-Bornova stations. In this case, the Izmir Metro line has been evaluated as a factor that plays a role in opening these uses, and the intensity of the functions before the metro line is explained by the fact that the line is on a strong bus system. When the density changes in 113 neighborhoods between 2007 and 2019 are examined, 47% of the 38 neighborhoods that have increased in density are located around the stops that were put into service in 2012 and after. The increase in these neighborhoods is that the presence of the Izmir Metro line is an important factor. 109 plan amendments made in the neighborhoods were analyzed in order to examine the changes that occurred within the scope of urban plans and land use decisions when the Izmir Metro line was put into service, and it was determined that there was a cluster in the neighborhoods between Halkapınar and Bornova stations. However, the plan amendments made continued to be in line with individual demands and did not occur extensive changes with the existence of the rail system line. When the relationships between accessibility and density and the number of plan amendments were analyzed, it was found that there was no significant relationship between the density changes in the neighborhoods and their distance to the metro station. And there was statistically positive and weak (0.10) relationship between the number of plan amendments and their distance to the subway station. Although the relationship is weak, it can be said that the accessibility variable has an effect on understanding the change in the number of plan amendments. In order for rail systems to cause significant changes in space, the integration and coordinated work of planning and transportation practices are extremely important. One of the important results of the study is that the level of the relationship between planning and transportation practices is directly related to the significant, feasible and plannable effects of transportation investments on space. This study is part of the master thesis conducted by Dokuz Eylül University the Graduate School of Natural and Applied Sciences and was presented in the International Symposium on Social Sciences and Educational Sciences (USVES).

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

OSMANLI DEVLETİ'NDE KAPİTÜLASYONLARIN KALDIRILMASI SONRASINDA HALKIN TEPKİLERİNE DÂİR BAZI TESPİTLER

SOME DESTINATIONS ON THE REACTIONS OF THE PEOPLE AFTER THE
REMOVAL OF CAPITULATIONS IN THE OTTOMAN STATE

Mustafa Fırat GÜL

Dr., Aksaray Belediyesi Azm-i Milli Sanayi ve Bilim Müzesi,
Aksaray/Türkiye.

Dr., Aksaray Municipality Azm-i Milli Industry and Science Museum,
Aksaray/Türkiye.

mustafafiratgul@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9023-4131

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.885194

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23.02.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 14.04.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Gül, M. F. (2021). Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Kaldırılması Sonrasında Halkın Tepkilerine Dâir Bazı Tespitler. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 732-754.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Dünya tarihinde birçok devletin kapitülasyonlarla tanışıklığı vardır. Kapitülasyonların oldukça uzun süre ve zararını daha belirgin yaşayan devlet Osmanlı Devleti'dir denilebilir. Osmanlı Devleti'nin zararı sadece ekonomik değildir. Osmanlı Devleti'nin bağımsız yapısının da etkilendiği dönemin yöneticileri tarafından fark edilmiştir. Devletin ve milletin zararına olan bu uygulamaların varlığı ve bu durumdan kurtulabilmek için uzun süreçte farklı çareler düşünüldüğü belgelere yansımıştır. Osmanlı Devleti yöneticileri 18. yüzyıldan itibaren özellikle Tanzimat dönemi sonrasında kapitülasyonlardan kurtulabilmenin çarelerini aramıştır. Osmanlı Devleti'nin her girişimi sonrasında mağduriyeti daha da artmıştır. II. Meşrutiyet sonrasında iktidara gelen İttihat ve Terakki Hükûmeti de kapitülasyonlardan kurtulmanın fırsatını kollamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu gerginlik ve Avrupalı Devletlerin karşı karşıya gelmesini de fırsat bilen Osmanlı Devleti tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırdığını duyurmuştur. Bu karara Avrupalı devletlerin tamamına yakını itiraz etse de Osmanlı halkını çok mutlu etmiştir. Başkent İstanbul başta olmak üzere ülkenin önemli bir kısmında özellikle de Anadolu'da kapitülasyonların kaldırılması büyük sevinçlerle karşılanmış, gösteriler düzenlenmiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasının milli bayramlar gibi kutlanması bile gündeme gelmiştir. Gerçi daha ilk yıldönümünde bile kapitülasyonların kaldırılmasını neredeyse hatırlayan olmamıştır ama 1914 yılında kapitülasyonların tek taraflı da olsa kaldırılması yıllardır acısını en derinden hissedenlerin gururunu okşamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitülasyon, Avrupalı Devletler, Osmanlı Devleti, İstanbul, Anadolu Şehirleri

Abstract: Many states in the history of the world are familiar with capitulations. It can be said that the state that experienced the capitulations for quite a long time and the damage more obvious is the Ottoman State. The damage to the Ottoman Empire is not only economic. It was noticed by the rulers of the period that the independent structure of the Ottoman State was also influenced. The existence of these practices to the detriment of the state and the nation, and different remedies were considered in the long process to get out of this situation, were reflected in the documents. Ottoman rulers 18th from the century on, but especially after the Tanzimat period, he sought remedies to get rid of capitulations. After each attempt of the Ottoman Empire, its victimization increased even more. II. The Government of Union and progress, which came to power after legitimacy, also sought the opportunity to get rid of capitulations. The Ottoman State, which also had the opportunity to confront the tensions caused by the first World War and the European states, unilaterally announced that it had abolished the capitulations. Although almost all European states objected to this decision, it made the Ottoman people very happy. In a significant part of the country, especially in the capital Istanbul, the abolition of capitulations was met with great joy and demonstrations were organized. The abolition of capitulations has even been celebrated as national holidays. Although no one almost remembers the

abolition of the capitulations even on the first anniversary, but the unilateral abolition of the capitulations in 1914 has flattered those who have felt the pain most deeply for many years.

Keywords: Capitulation, European States, Ottoman State, Istanbul, Anotlian Cities

GİRİŞ

Latince bir kelime olan kapitülasyonun "sözleşme yapma" anlamındaki "capitulare" kelimesinden geldiği tahmin edildiği (Pamir, 2002: 80) gibi kral ve kilise emirnamelerinin bir bölümü anlamındaki Latince "capitulum"dan türemiş İtalyanca "capitplazione" kelimesine dayandığını (Elmacı, 2001: 1) yazarlar da vardır. Bazıları da "bir kumandanın müdafa ettiği mevkiyi ve emri altındaki askeri düşmana bırakacak olunca teslim şartlarını havi olarak tanzim edilen senede Fransızcada kapitülasyon" dendiğini iddia etmektedir (A. Reşid, 1923: 3).

Kapitülasyonlar sadece Türk tarihiyle ilgili bir kavram değildir. Bir ada ülkesi olan Japonya bile zamanında kapitülasyonla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Cudi, 1915: 181). Kavram olarak kapitülasyon "Avrupalı devletlerin kendi ülkeleri dışında sürekli ya da geçici olarak bulunan yurttaşlarının, ülkesinde buldukları devletin yetkilerine değil de kendi devletlerinin yetkilerine tabi olmak biçiminde elde ettikleri ayrıcalıklarla, ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri kolaylıklar ve ayrıcalıklar düzeni" şeklinde değerlendirilmektedir (Pamir, 2002: 80).

"İmtiyazlar, genellikle ilgili ülkede serbest ticaret ayrıcalığı yanında ulaşım, haberleşme ve finans sektörlerinin, yer altı ve yer üstü doğal kaynakların işletme tekellerini ele geçiren, bütün bu yatırımlara tehdit oluşturan iç ve dış düşmanlara karşı istikrarı sağlamak için hükümetlere siyasî baskı yapan Avrupa devletlerinin yavaş fakat istikrarlı sömürgeleştirme politikalarını yansıtır" (Kallek, 2000: 245).

Yabancıların Osmanlı topraklarında kurumlar açmaları ve bu yolla mülkiyet edinmelerini sağlayan en önemli gelişme ise kapitülasyonlardır. Her ne kadar kapitülasyonlarda yabancıların mülk edinmeleri düzenlenmemişse de kapitülasyon hakkı elde etmiş olan devletler bu ayrıcalıklarından faydalanarak sağlık, eğitim, iletişim, malî ve adlî alanlarda birtakım kurumlar kurarak kendilerine mülkiyet alanı meydana getirmişlerdir (Karabulut, 2018: 452).

Osmanlı Devleti, kapitülasyonlar yerine 19. Yüzyılın ikinci yarısından önce ahidnâme haricinde "imtiyaz", imtiyâzât", "imtiyâzât-ı ecnebiyye",

“uhûd-i kadîme” veya “uhûd-i atîka” tabirlerini/ifadelerini tercih etmiştir. Kapitülasyon terimi Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmaya başlamıştır (Külünk, 2006: 4).

Osmanlı Devleti'nin ilk kapitülasyonu hangi tarihte hangi devlete verildiği tartışma konusudur. Daha 14. Yüzyılın ikinci yarısının hemen başında Cenevizlilere bazı imtiyazlar verildiği ya da Kanuni döneminde başladığı görüşleri vardır. Daha çok kabul gören görüş 1536'da Sultan Süleyman döneminde başlayan süreçle alakalı olarak 1569 verilen imtiyazların ilk gerçek kapitülasyon olduğudur (İnalçık, 2000: 248).

İnalçık'ın da belirttiği gibi esasında sadece Avrupalı devletlerin faydasına gibi görülen imtiyazlardan Osmanlı Devleti de istifade etmek istemiştir:

“İmtiyaz olarak bağışlanan ahidnâmelerden zımnen karşılıklı menfaatler beklenir, bunlar karşılıklı olarak gerçekleşmezse padişah daha önce mevcut olan dostluk ve samimiyetin bozulup ihlâl edildiğini belirterek ahidnâmeyi ilga edebilirdi” (2000: 246).

Fakat Osmanlı Devleti uzun bir süreçte kapitülasyonlardan çok zarar görmüştür. Rahatsız olduğu bu ayrıcalıkları kaldırması kolay olmamıştır. Birazdan değinileceği gibi 1914'te, Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde Avrupalı devletlerin karşı karşıya gelmesini de fırsat bilerek Osmanlı Devleti tek taraflı da olsa kapitülasyonları kaldırmıştır. Ayrıca Düyun-ı Umumiye'nin de faaliyetleri askıya alınmıştır (Semiz-Kodaz, 2019: 3805). Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti 1918 sonrasında Lozan'a kadar evvelinde uygulanan kapitülasyonların daha fazlasını yaşamak zorunda kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ordudan geriye kalanlar ne kadar az olsa da Türk milleti özgürlüğün tadını biliyordu ve esaretten Gazi Mustafa Kemal Paşa liderliğinde kurtulacağına inanmıştı. Kazanılan İstiklal Harbi'nden sonra Türk milleti aynı zamanda özgürlüğünü de kazanmıştı. Cumhuriyet'in ilanı sıradan bir hadise değildi. Yeni bir devlet kurulurken ayağındaki prangalardan kurtulmak demektir. En önemli meselelerden birisi de kapitülasyonların tamamen kaldırılmasıydı. Atatürk'ün ifadesiyle “Lozan'da: Kapitülasyonların her nev'i tamamıyla ve ebediyen lağvolunmuştur” (Atatürk, 1927: 545). Zira Lozan Barış Antlaşması ile elde edilen başarıların en önemlilerinden biriydi (Cevizliler, 2019: 188).

1. KAPİTÜLASYONLARIN KALDIRILMASI SÜRECİ

Osmanlı Devleti, kapitülasyonları ilk verdiği zaman (16. yüzyılda) gücünün zirvesindeydi denilebilir. Ahidname adı altında verilen ve ilk kapitülasyonlar olarak kabul edilen bu imtiyazlara o dönemde bir ihsan yani bağış olarak bakılıyordu. Fakat zamanla bu bağış bir külfete dönüştü. Osmanlı Devleti'nin zamanında verdiği imtiyazatın zararını net olarak gördüğü tarihten itibaren bundan kurtulmak istediği rahatlıkla söylenebilir. Günümüzdeki ifadeyle taviz tavizi doğurduğundan devletin iktisadî ve adlî sisteminde çok ciddi zarara sebep olan kapitülasyonların kaldırılması umulduğu gibi olmamıştır. 16. yüzyılın ilk yarısında kolaylıkla verilen kapitülasyonlar üç asır sonra devletin başına bela olmuştur.

Kapitülasyonlardan kurtulmanın gerekliliğini ilk fark eden ya da ilk defa dillendiren kişinin Sadrazam Damat (Şehit) Ali Paşa olduğu düşünülmektedir. 1713'te sadrazam olan Ali Paşa kapitülasyonların ve Katolik misyonerlerin faaliyetlerinin tamamen bertaraf edilebilmesi gayretinin temelinde kapitülasyonların hukuksal temelini zayıf olduğunu fark etmesi vardır (Elmacı, 2001: 20). 5 Ağustos 1716'da Avusturya Ordusu'na karşı yapılan Petrovaradin Muharebesi'nde şehit düşmesinden dolayı kapitülasyonları sömürme aracı gibi görenlerle mücadelesi yarım kalmıştır.

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti sanayileşme hususunda da bazı düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. Olumsuz etkileri bilinen kapitülasyonlardan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti sanayi üzerindeki etkisinin daha fazla olduğunu anlamıştır. 19. yüzyıl ticaret antlaşmalarıyla küresel ekonomik sisteme dahil olan devletin ekonomisinin yanı sıra Avrupa devletlerine verilen ayrıcalıklar yüzünden yerli sanayi sağlam temeller üzerinde değildir (Aker, 1999: 98). Osmanlı Devleti bu sebepler başta olmak üzere diğer unsurlarında etkisi sebebiyle Avrupalı devletlerin sanayi seviyesinin altında kalmaya mahkûm olmuştur denilebilir. İnalçık'ın ifadelerine göre,

“Tanzimat dönemi devlet adamları artık kuvvetle inanıyorlardı ki Osmanlı Devleti'nin toparlanması ve bağımsızlığı konusundaki ilk ve temel adım kapitülasyonlardan kurtulmakla atılacaktı” (İnalçık, 2000: 250).

Bu maksatla Batılılaşma ve idare ile yargı sisteminin laikleşmesinde esaslı tedbirler alırken bir taraftan da kapitülasyonların kötüye kullanılmasını önleyecek tedbirlerin yollarını araştırdılar. Örneğin, Tanzimat dönemi aydınlarından Ziya Paşa Osmanlı Devleti'nin başına bela olan

kapitülasyonlarla alakalı olarak ülkedeki yabancıların taşradaki müdahalelerine dikkat çektiği gibi İstanbul'daki elçilik görevlilerinin haddini epeyce aşmasından haklı olarak çok rahatsızdır. Sıradan bir insana bile söylendiğinde utandıran sözleri elçilik görevlilerinin sadrazamlara söyleyebildiğini ifade etmektedir (Elmacı, 2001: 16). Aynı pervasız ve cüretkâr kişilerin Osmanlı Devleti'nde olağanüstü zenginliği de ayrı ve can sıkıcı bir meseledir.

Kapitülasyon imtiyazları görüldüğü üzere ilk verildiği 16. yüzyıldan sonra çok farklı bir duruma gelmiştir. Kapitülasyonlardan faydalanan Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'ni gizliden ve derinden sömürmüştür. Osmanlı Devleti'nin bir yerde sömürge ülkesi gibi görülmesine neden olan bu istismar için İnalçık şöyle yazar:

“İstismarın ve misyoner faaliyetlerin arkasında emperyalist devletlerin siyasî ve askerî baskısı vardı. Tehlikenin farkında olan Türkiye'deki kamuoyu kapitülasyonlara şiddetle karşı çıkmaya başladı. 1908'den itibaren her hükümet kapitülasyonların kaldırılmasını programının başına aldı” (2000: 251).

Osmanlı Devleti'nin 1838'de İngiltere ile imzaladığı ticarî antlaşmanın şartlarına bakıldığında İngilizlerin evvelki imtiyazlardan vazgeçmediği görülür. Bu ticarî antlaşmanın Osmanlı Devleti'nin mi yoksa İngiliz Hükûmetinin mi faydasına olduğu kısa süre sonra fark edilmiştir. 16 Ağustos 1838 tarihli Balta Limanı Antlaşması Osmanlı Devleti'nin zaten iyi olmayan sanayisini perişan etmiştir denilebilir. Bu antlaşma bilindiği gibi İngiltere ile yapıldı ama sonraki yıllar pek çok devlet (Fransa, İsveç, Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Danimarka ve Portekiz) benzer imtiyazlara sahip olmuştur. Bu imtiyazlar kapitülasyonların daha pekişmesini sağlamış ve haliyle de ekonomik sistemi felce uğratmıştır. Kaçınılmaz olarak borç alan Osmanlı Devleti'nin mali çöküntüsü hızlanmıştır (Yerlikaya, 2011: 60). 1861-1862'de Avrupalı ülkeler ile Osmanlı Devleti'nin yaptığı yeni antlaşmalarda yalnızca gümrük oranlarında bazı değişiklikler olmuştur (Külünk, 2006: 10).

Farklı yıllarda bazı girişimler olsa da bunların kapitülasyonları kaldırmak için yeterli olmadığı hatta hiç işe yaramamıştır. Osmanlı Devlet adamlarının yabancıların posta idarelerini kapatması için yaptıkları çağrılara cevap dahi verilmediği, Osmanlı'yı ciddiye bile almadıkları fark edilince başka bir şekilde müdahale edilmesi anlaşılmıştır. Bunun için en iyi stratejinin kapitülasyonları tümünden kaldırmaya çalışmak yerine sorunlara ayrı ayrı yaklaşmak olduğuna karar verilmiştir.

1856 tarihli Paris Kongresi'nde Âlî Pasa "hem bize reform yapmamız için baskı yapıyorsunuz hem de kapitülasyonlarla önümüzü kesiyorsunuz" serzenişiyle başlayan konuşmasında kapitülasyonların Osmanlı Devleti'ne çok ciddi zarar verdiğini, uygulamaların aslında devlet içinde devlet olduğunu yüksek perdeden ifade etmişse de netice alamamıştır. "Kapitülasyonların kaldırılması için 1862, 1867, 1869 ve 1871 tarihlerinde yapılan girişimler de başarılı olamamıştır" (Külünk, 2006: 13, 14). Zira güçlü olan haklı olduğu için gerçekte haklı olan Osmanlı Devleti alenî bir paralel devleti yok edememiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu ortamda İttihat ve Terakki devletler arasındaki bloklaşmayı, gerginliği lehine çevirmenin ilk adımlarından birisinin asırlardır Osmanlı Devleti'nin kamburu olan imtiyazları kaldırmak olduğunun farkındaydı.

Rusya bilindiği gibi Osmanlı Devleti'ni oldukça uzun süreli planlarının önündeki engel olarak görmüştür. Rus devlet adamları, Birinci Dünya Savaşı'yla planlarının önemli bir kısmını hayata geçirmesine fırsat verebileceğini hesap ettiği gibi Osmanlı Devleti'nin Almanya ile birlikte hareket etmesini de engellemeye çalışmıştır. Zira Ruslar Almanları en önemli rakipleri hatta düşmanı olarak görmüştür. Avrupa'da savaşın başlaması ve dalganın gittikçe genişlemesiyle devletler bloklarını sağlamlaştırmak ve genişletmeyi de ihmal etmemiştir. Kararsız devletlerin bazılarını yanlarına çekebilmek için politikalar takip etmişlerdir. Osmanlı Devleti de kararsız devletlerden birisi olduğundan özellikle Almanların hedefindeydi. Türkler de yalnız kalmamak için sağlam bir ittifakın içinde yer almak istemiş ve birçok görüşme yapmıştır.

2 Ağustos 1914'te Türk-Alman gizli antlaşmasından sonra Alman gemilerinin (Goeben ve Breslau) Osmanlı Devleti tarafından satın alındığının ilanı İtilaf Devletleri'nce şaşırtıcı olmuştur. Bu gelişme üzerine başta Ruslar olmak üzere İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'nin alacağı pozisyonu bekleyip görmek yerine gelişmeleri etkileyen taraf olmak istemiştir. Yakın bir tarihte Rus dışişleri arşivi gizli belgelerinin bir kısmı araştırmacılara açılmıştır. Bu gizli belgelerden önemli bir kısmı da telgraflardır. Rus dışişleri arşivindeki gizli telgraflardan Osmanlı Devleti'ni doğrudan ilgilendirenler 2018'de yayımlanmıştır (Ağaoğlu, 2018). Bu telgraflar birçok olayın bilindiği gibi olmadığını ortaya çıkarmıştır. Yine bu gizli telgraflardan birçok olayın bilinmeyen ayrıntıları öğrenilmiştir. Britanya İmparatorluğu, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devleti'nin kendi yanlarında olmasını, hiç olmazsa tarafsız kalmasını istediğinden farklı tekliflerde bulunmuştur. Bu tekliflerden birisi de kapitülasyonların kaldırılmasına razı olacaklarıyla alakalıdır. Rusya

Dışişleri Bakanı Sazonov'dan Rusya'nın İstanbul elçisi Giers'e 23 Ağustos 1914 tarihinde çekilen gizli telgrafta "İngiltere, kapitülasyonlar sayesinde gerçekleşen bölgesel yargı yetkisinden vazgeçmeyi kabul edecektir" diye yazmaktadır (Ağaoğlu, 2018: 81). İlerleyen süreç bu devletlerin takiye yaptığını göstermiştir.

Kapitülasyonların kaldırılması kararını elbette Osmanlı Devleti (İttihat ve Terakki Hükümeti) vermiştir ama hukukî dayanağı ve resmî gerekçesi için bir komisyon görev yapmıştır. Adliye Nazırı Pirîzade İbrahim Bey bu komisyonun başkanıydı. 8 Eylül 1914'te toplanan İttihat ve Terakki Hükümeti kapitülasyonların kaldırılması gerekçelerini uygun görerek aynen kabul etmiştir (Külünk, 2006: 304).

8 Eylül 1914 tarihli ve Padişah V. Mehmed Reşad'ın iradesi "kapitülasyon" adı altında yabancı ülke vatandaşlarına verilmiş olan bütün mali, iktisadi, adli ve idari imtiyazların ve bunlarla ilgili tüm müsaade ve hukukun ilga edildiği ve 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren bunların geçerli olmayacağını ifade ediyordu (BOA, İ.MMS, 188/22-5; Takvim-i Vekayi, 17 Eylül 1914; Düstur, Tertib-i sâni: 1273). Gazetelerde ve dergilerde kapitülasyonların ilgasıyla alakalı olarak pek çok yazı mevcuttur. Gazete ve dergilerde kapitülasyonların ilgasıyla alakalı olarak hükümet-i ecnebiyeye çekilen nutkun suretleri neşredilmiştir (bkz. Sebilürreşad, 4 Eylül 1330, 417). Avrupalı devletlere verilen nota dahil olmak üzere kapitülasyonların kaldırılması basında epeyce yankı bulmuştur (bkz. Sebilürreşad, Nr.310).

Kapitülasyonların kaldırıldığını bildiren padişah iradesinin konsoloslara ayrıca bildirilmesinin gerekip gerekmediği konusunda bazı valiler Dahiliye Nezareti ile yazışma yapmıştır. Erzurum Vali Vekili Defterdar Cemal Bey'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Eylül 1914 tarihli şifreli telgrafta kapitülasyonların ilga edildiğine dair, Erzurum'daki konsolosluklara da tebligat yapılmasının uygun olacağı kayıtlıyken (BOA, DH.ŞFR, 440/67) bir gün sonraki tarihli (13 Eylül 1914) yine şifreli ve Dahiliye Nezareti'nden Erzurum Vilayetine çekilen telgrafta kapitülasyonların ilga edildiğinin nezaret tarafından konsolosluklara tebliğ edilmesine gerek olmadığı bildirilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 44/239). Osmanlı Devleti'ndeki memurlar için ayrıca bir talimatname yayımlanmıştır (BOA, BEO, 4309/323145-60-1-9).

Ayrıcalıklara alışan ve bunun devam etmesini çok isteyen Avrupalı devletler kapitülasyonların devam etmesi için çok uğraşmış, bunun gerçekleşmemesi durumunda ise Osmanlı Devleti'nin savaşa girmemesine karşılık bir pazarlık aracı olarak kullanmışlardır (Arslan, 2008: 274). Kapitülasyonların ilga kararı sonrasında bazı devletler Osmanlı Devleti'nde

yaşayan ırkdaşları için endişelenmiştir. Tarafsız devletlerden olan Amerika Birleşik Devletleri, kapitülasyonların kaldırılması sonrasında herhangi bir olayın hatta Osmanlı Devleti'ndeki yabancılara karşı saldırıların olabileceği kaygısını taşımıştır. Makalenin ikinci bölümünde birazdan izah edilmeye çalışılacağı gibi kapitülasyonların kaldırılmasının sevinciyle Sivas'ta bir esnafın Amerika bayrağını indirmesi olayının o gün ya da birkaç gün içinde Amerika'da duyulması söz konusu mu tespit edilememiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırmasına dair merakı ya da tedirginliğiyle alakalı olarak *Osmanlı Devleti ve Kapitülasyonlar* başlıklı bir çalışmada bazı bilgiler mevcuttur.

“Amerika'da kapitülasyonların kaldırıldığı haberini 11 Eylül'de Washington Post ve 12 Eylül'de Evening Star gazeteleri Amerikan halkına duyurmuştu. İlga kararının kaygıyla karşılanması üzerine New York'taki Osmanlı konsolosu Celal Münif Bey, Amerika kamuoyuna Osmanlı topraklarındaki Amerikalıların hayatlarının ilgadan önceki döneme kıyasla daha fazla güvende olduğunu ve endişelerinin yersiz olduğunu ifade etti. Ancak Amerika efkâr-ı umumiyetinde kapitülasyonların kaldırılmasının Türklerin katliam yapmasına sebep olacağına ilişkin kaygılar sürekli olarak gündemdedi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin Amerika'daki büyükelçisi Alfred Rüstem Bey, Amerika kamuoyuna açıklamalarda bulunmuş; ayrıca Amerika gazetelerine gönderdiği yazılarla da kapitülasyonların zararlarına ve kaldırılmasının haklılığını vurgulamıştı” (Yerlikaya, 2011: 98).

Asırlardır Osmanlı Devleti'ni müstemleke gibi gören devletler tahmin edileceği gibi kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmek istemediler. Dönemin idarecileri yani İttihat ve Terakki liderleri başta olmak üzere Osmanlı Devlet adamları kapitülasyonların kaldırılmasına Avrupalı devletlerin itiraz edeceğini biliyorlardı fakat 2 Ağustos 1914'te yani yaklaşık bir ay önce gizli ittifak kurdukları Almanların diğer devletlerden de önce Osmanlı Devleti'nin bu kararını reddedeceğini düşünmemişlerdi. Almanların bu yüksek perdeden itirazı hiç hesapta yoktu denilebilir (Arslan, 2008: 266). Ama iş menfaate gelince ittifak ya da itilaf bloğu fark etmeden Osmanlı Devleti'ni sömürmekten vazgeçmeye yanaşmadılar. İngiltere ve Fransa bu kararın iptal edilmesi için çok uğraşalar da Türklerin ilerleyen günlerdeki ciddiyetinin farklı cephelerini de görünce yeni planlar yapmışlardır (Komisyon, 2013: 59).

Kapitülasyonların tam olarak kaldırıldığı tarih 8 Eylül 1914 tarihli padişah iradesi değildir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta da belirttiği gibi Lozan'daki maddelerde yer almaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında

kapitülasyonların tam olarak kaldırıldığı tarihle alakalı yazılara da rastlanılmaktadır (Salem, 1926: 81).

2. KAPİTÜLASYONLARIN KALDIRILMASI SONRASI HALKIN DUYGULARI

Kapitülasyonların kaldırılması kararının alınması, Osmanlı basını ve halkı tarafından sevinçle karşılanmıştır. Osmanlı bürokratlarından ve halkın çeşitli kesimlerinden merkeze gönderilen telgraflarda kapitülasyonların kaldırılması, Osmanlı Devleti'nin yenileşmesine, gelişmesine, ilerlemesine, istiklal ve hâkimiyetine engel olan bağlardan kurtuluş olarak görülmüştü. Kapitülasyonların kaldırılmasıyla Osmanlı tebaasının iktisadî alanda eşit şartlarda rekabet etme olanağına kavuşması Osmanlı tebaasının sevincini artırmıştı. İlga kararıyla yeni bir döneme geçildiği düşüncesi ağırlık kazanmış; karar, bir milat olarak görülmüştü (Külünk, 2006: 304). Türkiye'deki Alman misyonunun ünlü kumandanlarından Liman von Sanders, hatıralarında halkın duygularına dair "kapitülasyonların kaldırılmasından sonra "Türkiye Türklerindir" sözü her tarafta söylenmekteydi" yazmıştır (1999: 57).

Osmanlı Devleti ahali kapitülasyonların kaldırılması haberine çok sevinmiş, İstanbul başta olmak üzere başka şehirlerinde de görkemli etkinlikler düzenlemiştir (Yerlikaya, 2001: 116). İstanbul'da yapılan gösterilerin coşkusuyla bu özel ve anlamlı günün millî bayram olarak ilan edilmesi talep edilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasına dair padişah iradesi miladî takvimle 8 Eylül 1914; rumî takvime göre ise 27 Ağustos 1914 olduğundan gazetede haber başlığı da "27 Ağustos İd-i Millîsi" olarak verilmiştir. Bugünün (27 Ağustos) her sene bayram olarak kutlanmasının hükümet tarafından kanunlaştırılacağına haber alındığı yazılıdır (İkdam, 12 Eylül 1914).

Devletin ve milletin başına bela olan kapitülasyonların artık tarih olduğunu duyan halkın sevinci tahmin edilir ki büyük bir coşku içinde olmuştur. Bu tahminin doğru olduğu o günleri yaşayan ve yazan bazı devlet adamlarının hatıralarında yer aldığı gibi dönemin gazetelerine de yansımıştır. Halkın bu sevincinin mimarı olarak padişah değil dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki Hükümeti görülmüştür. Bu elbette haklı bir değerlendirmedir. Kapitülasyonların kaldırılması hem siyaset hem de cesaret işi olarak görüldüğünden İttihat ve Terakki'nin karizması pekişmiştir denilebilir. Hükümet ve halk bu mutlulukla başkent İstanbul'un her tarafını süslemiştir.

“Caddeler on binlerce kişiden oluşan göstericilerin yürüyüşlerine ve tezahüratlarına sahne olmuştu. Gösterici kafilelerinin çoğunun önünde yer alan mızık takımlarının veyahut davulların, zurnaların çaldığı millî havalar ile İstanbul adeta bir karnaval havasına bürünmüştü: Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy, Sisli, Bakırköy, Beşiktaş, Kasımpaşa, Eyüp, Boğaziçi ve daha birçok yere göstericilerin kutlamaları aksetmişti. Göstericiler kalabalık kafileler halinde İstanbul'un değişik semtlerini dolaşarak belediye dairelerinin, vükela konaklarının önünde ve bazı meydanlarda toplanarak kapitülasyonların kaldırılmasından duydukları şükranı ifade eden nutuklar söylemiş, alkışlarla tezahüratlarda bulunmuşlardı. İstanbul'da, haberin yayıldığı çeşitli yerlerde dükkânlar, kahvehaneler ve evler bayraklarla donatılmıştı” (Külünk, 2006: 54).

Günümüzde de olduğu gibi 1914 yılında kapitülasyonların sevincinin yaşandığı adresler öncelikle ve özellikle meydanlar olmuştur. Bu husus Anadolu'nun geneli için böyledir diye düşünülebilir ama İstanbul ile bilgi gazetelere yansımıştır.

Başkent İstanbul ile alakalı kıyaslandığında taşradaki insanların duyguları hakkındaki bilgi azdır ama yine de belgelere ve gazetelere yansıyan haberler vardır. Kapitülasyonların kaldırıldığını haber veren Padişah iradesinin hemen ardından halk da bu önemli gelişmeyi öğrenmiştir. Kapitülasyonların kaldırıldığını 10 Eylül 1914 tarihi itibariyle öğrenen halkın tamamının sevindiği düşünülmektedir. Fakat arşivdeki belgelerden ve gazetelerden bazı vilayetlerden gelen telgraflar tespit edilebilmiştir.

12 Eylül 1914 tarihli İkdâm Gazetesi'nde “Taşrada Tezahürat” başlığı altında Cisr-i Şuğur'dan, Teke'den, Kütahya'dan, Balıkesir'den, Musul'dan, Kütahya'dan (birkaç esnaftan ayrıca), Dimetoka'dan, Gelibolu'dan, Sivas'tan, Pangaltı'dan, Humus'tan, Edirne'den ve İstanbul Belediyesi'nden gelen telgraflar kayıtlıdır (İkdâm, 12 Eylül 1914).

Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden birkaç vilayetten gelen telgraf tespit edilebilmiştir. 12 – 14 Eylül 1914 tarihleri arasında Adana, Süleymaniye, Van ve Erzurum'dan çekilen telgrafların içeriği genel olarak aynıdır. Adana Valisi İsmail Hakkı Bey'den Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta kapitülasyonların kaldırıldığı haberinin verildiği 10 Eylül gününden beri vilayet merkezi ile bağlı yerlerde geceli gündüzlü kutlamalar yapıldığı (BOA, BEO, 4309/323145-40); 13 Eylül 1914 tarihli ve Süleymaniye Mutasarrıflığından Musul Vilayetine gönderilen yazıdan kapitülasyonların kaldırılması üzerine Süleymaniye şehrinde dört-beş bin kişilik bir kalabalığın

hükümet binası önünde toplanarak gösteri yaptığı, yapılan konuşmalarda kapitülasyonların kaldırılmasından duyulan memnuniyetin dile getirildiği ve Padişah ve hükümete teşekkür edildiği*; bir gün sonraki tarihli (14 Eylül 1914) ve Musul Valisi Süleyman Nazif Bey'den Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazıdan da Süleymaniye halkının kapitülasyonların kaldırılmasına çok sevindiği, gösteri yaptıkları ve bu başarıdan dolayı hükümeti tebrik ettikleri kayıtlıdır[†]. 14 Eylül 1914 tarihli ve Van Valisi Hasan Tahsin Bey'den Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta[‡] sevinç haricinde bir de halkın devletine yapacağı maddi yardımdan bahis vardır. Telgrafta kapitülasyonların kaldırılmasından dolayı Çölemerik halkının büyük bir sevinç içinde olduğu ve belediye başkanı, Nasturi reisi ve idare meclisi üyelerinin telgrafla bildirdiklerine göre on gün içinde 50 bin kuruşluk yardım toplayacakları bildirilmiştir (BOA, BEO, 4309/323145–23).

Aynı gün tarihli (14 Eylül 1914) başka bir telgraf ise Erzurum Vali Vekili Defterdar Cemal Bey'den Dahiliye Nezareti'ne çekilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasından dolayı bütün vilayette olduğu gibi

* Süleymaniye Mutasarrıflığı'nın 31 Ağustos sene [1]330 [13 Eylül 1914] tarihli telgrafnamesi suretidir,

[Süleymaniye Mutasarrıflığı'ndan Musul Vilayeti'ne],

Uhud-ı atika ilgasına müteşekkiren bugün saat dokuz buçukda daire-i hükümet pişgahına dört beş bin kişi toplandı, izdiham o derecede idi ki civarda bulunan mebani sütuhu bile büyük kesafetle lebaleb dolmuş idi, esnaf dükkanları kapadıkları gibi herkes işini gücünü terk etmiş ve bî'l-umum tekaya dervişanı da izkar ve tehlil ile isbat-ı vücud etmiş idi, burada bu misillü bir ictimaa ilk defa olarak vaki olmuş iken halkın gösterdiği intizam ve dağıldıktan [sonra] ittihaz eyledikleri tavr-ı sükun muhakkak gayr-i mesbuk bir derecede[dir], hatibler tarafından evvela uhud-ı atikanın derece-i mazarratı ve sonra da bunun lağvından iktitaf olunacak fevaid ve bundan böyle de millete terettüb eden vezaif [Türkçe] ve Kürdce izah olunarak azim ibtihac ve teşekküratla ictimaa hatime verilmiş ve hilafet-penah efendimiz [ile] kabinenin tevali-i muvaffakiyetine kalbi dualar eda ve teşekkürlerinin iblağı acizlerinden rica olunmuş olmağla maa'l-iftihar arz-ı keyfiyet olunur.

Fi 31 Ağustos sene [1]330 [12 Eylül 1914], BOA, BEO, 4309/323145–54.

[†] BOA, BEO, 4309/323145–55.

[Musul Vilayeti'nden],

Dahiliye Nezaret-i Celilesi'ne,

Devletlü efendim hazretleri,

Uhud-ı atikanın ilgasından dolayı fevkalade mütehasıs olan Süleymaniye ahalisinin bî'l-ictimaa hükümetin bu babdaki muvaffakiyetini tebci ile arz-ı şükran etdiklerine dair Süleymaniye Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafnamenin bir sureti leffen takdim kılındı, ol babda emr ü ferman hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fi 24 Şevval sene [1]332 ve fi 1 Eylül sene [1]330 [14 Eylül 1914]

[imza] Musul Valisi Süleyman Nazif

[‡] [Van Vilayeti'nden],

Mahreci : Van

Dahiliye Nezaret-i Celilesi'ne,

Kapitülasyonların lağvı Çölemerik ahalisince de fevkalade bais-i ibtihac ve meserret olduğu ve on güne kadar yeniden elli bin kuruş iane taahhüd edildiği mahalli belediye reisi ve Nasturi reisi Mer [Benyamin] Şimun Efendi ile meclis-i idare azası tarafından telgrafla işar kılınmış ve vilayetce de kendilerine beyan-ı teşekkürat edilmiştir.

Fi 1 Eylül sene [1]330 [14 Eylül 1914]

[imza] [Van] Vali[si] [Hasan] Tahsin

Bayburd, Hınıs ve Namervan kasabalarında da sevinç gösterileri yapıldığı bildirilmiştir (BOA, BEO, 4309/323145-44).

Avrupalı devletlerin asırlarca Osmanlı Devleti'ni imtiyazlar sebebiyle sömürmesi sadece yöneticileri değil aynı zamanda halkı da ilgilendiriyordu. Mütegalibe gibi davranan bazı Avrupalıların bu davranışlarının etkisi Türkleri canından bezdirmişti. Adeta bu kapitülasyonların kaldırılmasının mümkün olmadığı, olamayacağı gibi bir karamsarlık sonrasında artık imtiyazların son bulduğunun ilanı Anadolu insanını çok mutlu etmişti. Kapitülasyonların sadece ekonomik yönü yoktu aynı zamanda devletin egemenliğiyle de alakalı sorunların başlıca kaynağı olarak değerlendiriliyordu. İşte bu yüzden kapitülasyonların kaldırılması haberine sevinenlerden bazıları Osmanlı'da ticaret yapan yabancılara tepkilerini farklı göstermiştir.

Yılların kızgınlığının da getirdiği duygularla Sivas'ta müstakil bir olay yaşanmıştır. Sivas'taki Singer mağazasındaki Amerika bayrağı indirilmiştir. Bu hadise hemen değil de aylar sonra Osmanlı Hükümeti'ne duyurulmuştur. Olaydan yaklaşık 4 ay sonra 1915 yılının ilk günlerinde olayın doğru olup olmadığı araştırılmıştır. 2 Ocak 1915 tarihli ve Dahiliye Nazırı namına Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbulad Bey'den Sivas Vilayeti'ne çekilen telgrafta bayrağı indirene ne yapıldığı ve bayrağın iade edilip edilmediği hakkında bilgi verilmesi istenmiştir (BOA, DH.ŞFR, 48/249). Bir gün sonra (3 Ocak 1915) Sivas Valisi Ahmed Muammer Bey'den Dahiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta kapitülasyonların kaldırıldığı haberiyle sevinçle yapılan gösteri sırasında esnaftan Hocazade Şükrü Efendi adlı bir kişinin Singer mağazasındaki Amerika bayrağını indirerek polis idaresine teslim ettiği ve bayrağın halen polis idaresinde olduğu bildirilmiştir. Yine bu telgraftan hadisenin sadece bundan ibaret olduğu halde durumu farklı bir şekilde Amerika Sefareti'ne bildiren kişinin ise Fransa konsolosluğu tercümanı Manuk olduğunun anlaşıldığı bilgisi kayıtlıdır (BOA, DH.ŞFR, 456/61). Ertesi gün (4 Ocak 1915) Dahiliye Nazırı Mehmed Talat Bey meseleye dahil olarak Sivas Vilayeti'ne Singer mağazasından alınan Amerika bayrağının iade edilmesi ve bundan sonra tarafsız devletlere karşı bu gibi davranışlara izin verilmemesi gerektiği talimatını vermiştir (BOA, DH.ŞFR, 49/271).

Bu yazışmalardan sonra Osmanlı Devleti konuyu takip etmiştir. Yaklaşık bir buçuk ay sonra 16 Şubat 1915 tarihli ve Dahiliye Nazırı namına Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbulad Bey'den Sivas Vilayeti'ne çekilen telgrafta Amerika bayrağının sahibine iade edilip edilmediğinin bildirilmesi istenmiştir (BOA, DH.ŞFR, 50/17). 17 Şubat 1915 tarihli ve

Sivas Valisi Ahmed Muammer Bey'den Dahiliye Nezareti'ne çekilen cevabî telgrafta bayrağın sahibine iade edildiği bildirilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 461/92).

Olay aslında büyütülecek bir mesele değildir ama asırlardır Osmanlı Devleti sayesinde zenginliğine zenginlik katan devletlerden olan Fransa'nın bir görevlisinin meseleyi abartması, krizi fırsata çevir(ebil)me adına çabasıdır. Kapitülasyonların kaldırılmasına sevinen bir Türk'ün o haletiruhiye ile yabancı devletlerden birinin bayrağını alıp polise teslim etmesi anlaşılabilir bir hadisedir. Fakat burada iki nokta önemlidir. Her ne kadar bir Türk esnafın devletinin ayağına pranga, sırtına kambur olan kapitülasyonun kaldırılması sevinciyle taşkınlık yapması normal sayılabilirse de indirdiği ve polise teslim ettiği bayrak Amerika bayrağıdır. Amerika bu süreçte tarafsız devletlerdendir. Diğer husus ise bu bayrak indirme olayını büyüten Fransız'dır. Hangi niyetle yaptığı tam olarak bilinemese de ve konuyla alakalı olarak bir ifadesine belgelerde rastlanılmamışsa da Osmanlı Devleti'ni uluslararası kamuoyunda zor durumda bırakmaya çalıştığı aşikardır.

SONUÇ

Tarihteki bazı terimler gerçekten tarih olmuştur fakat bazı terimler tarihin gerçek anlamına uygun olarak günümüzde de etkisini hissettirir. Kapitülasyon kelimesi de bu minvaldedir. Tarih başta olmak üzere sosyal bilimlerdeki bazı alanların kitaplarındaki kapitülasyon kavramı günümüzde de yaşamaktadır. Kapitülasyonun modern dünyadaki faydalanan devletlerinin bir kısmı yeni olsa da önemli bir kısmı birkaç asır önceki devletlerdir. Karakterlerinin gereği olarak bazı devletlerdeki yerli vatandaşlardan daha çok hakka sahiptirler.

Kapitülasyon kelimesi için farklı tanımlamalar yapılsa da kavram olarak bir devletin kendi vatandaşlarının zararına olacak hakları başka ve doğru bir tabirle ayrıcalıkları yabancılara tanınmasıdır. Osmanlı Devleti, kapitülasyonlar yerine Tanzimat dönemine kadar ahidnâme, imtiyâzât" ya da "uhûd-i atîka" tabirlerini kullanmıştır. Osmanlı Devleti kapitülasyonları ilk verdiği zaman döneminin en güçlü devletinden biriydi. Avrupalı devletlere verdiği ayrıcalık Osmanlı Devleti'ne 1500'lü yıllarda zarar verdi denilemez. Fakat sonraki tarihlerde iş değişmiştir. Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nde sürekli ya da geçici olarak bulunan vatandaşlarının elde ettikleri ayrıcalıklar, ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri kolaylıklar hangi kelime ile ifade edilirse edilsin devletin haliyle de Osmanlı halkının zararınadır.

Osmanlı Devleti, gücünün zirvesindeyken Avrupalı devletlere tanıdığı ayrıcalıkların ekonomisi başta olmak üzere nerdeyse her yapısına aşikâr bir şekilde zarar verince bunları bertaraf etmek istedi. Kısacası 1500'lü yıllarda başlayan bu ayrıcalıklar iki asır geçmeden Osmanlı Devleti'nin başına bela olmuştur. Öyle ki Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'ndeki yabancılar her şeye karışır olmuşlar, kendileriyle alakası olmayan meselelere bile yerine göre müdahil olmuşlardır. Avrupalı devletlerin Osmanlı'daki elçilik görevlileri bazen sadrazamlara karşı oldukça hakaretamiz davranmışlardır. Osmanlı Devleti'ni sömürge gibi gören ayrıcalıklı kişiler olağanüstü zenginlik elde etmişlerdir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapitülasyonları kaldırma girişimlerinde bulunan Osmanlı Devleti her defasında başarısız olmuştur. Ayrıcalıklardan faydalananlar Osmanlı Devleti'nin bu girişimlerinden etkilenmediği gibi adeta her girişim sonrasında daha fazlasını kazanmıştır. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinin muktediri olan İttihat ve Terakki, Osmanlı Devleti'nin asırlardır başına bela olan imtiyazları kaldırmak için zaman kollamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kısa bir süre kala bloklaşan Avrupalı devletlerin birbirlerine karşı cephe almasını fırsat bilen İttihat ve Terakki Hükümeti gerekli mevzuatı yerine getirdikten sonra dönemi padişahı Sultan Mehmed Reşad'ın 8 Eylül 1914 tarihli iradesiyle tek tarafı olarak kapitülasyonların kaldırıldığını ilan ettirdi. 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren artık ayrıcalıkların olmayacağı hususunda Avrupalı devletlere nota verildi. Kapitülasyonların kaldırılması tahmin edileceği gibi epeyce yankı bulmuştur. Bazı devletler bu karardan tedirgin olmuştur.

Kapitülasyonların kaldırılması kararının ardından Osmanlı'da herkes çok sevinçlidir. Halkın bu sevinci gazetelere yansımıştır. Avrupalı devletlere verilen ayrıcalıkların kaldırılmasıyla yeni bir döneme geçildiği, bu kararın bir milat olduğu düşünülmüştü. İstanbul başta olmak üzere şehirlerin pek çoğunda sevinçli etkinlikler düzenlemiştir. Hata bu özel günün millî bayram olarak ilan edilmesi talep edilmiştir. Hükümete (İttihat ve Terakki) yüzlerce tebrik telgrafı gelmiştir. Fakat bir yıl sonra, kapitülasyonların kaldırılmasının yıl dönümünde şaşırtıcı bir şekilde neredeyse unutulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti 1918 sonrasında Lozan'a kadar 1914'e kadar uygulanan kapitülasyonların daha fazlasını yaşamak zorunda kalmıştır. Kapitülasyonların tamamen kaldırılması Lozan Barış Antlaşması ile mümkün olmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Şifre Kalemi (DH. ŞFR)

440 / 67, 44 / 239, 48 / 249, 456 / 61, 49 / 271, 50 / 17, 461 / 92

Bâb-ı Ali Evrak Odası (BEO)

4309 / 323145 – 40, 4309 / 323145 – 54, 4309 / 323145 – 23, 4309 / 323145 – 44, 4309 / 323145 – 55, 4309 / 323145 – 60-1-9

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

188 / 22 – 5

Yayımlanmış Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (2013). Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi. (Haz.). Komisyon, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Rus Dışişleri Gizli Arşivinin Gizli Belgelerinde Osmanlı'nın Cihan Harbine Girişi (2018). (Çev. ve Haz.). Azad Ağaoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Resmi Yayınlar

Düstur

Sürelî Yayınlar*

İkdam

Takvim-i Vekayi

Telif Eserler

Aker, E. Z. (1999). Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayileşme Sorunları ve Kapitülasyonlar. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 81950.

Alkan, N. (2020). *İmparatorluğun Son Savaşı*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Arslan, O. (2008). Birinci Dünya Savaşı Başında Kapitülasyonların İttihat Terakki Tarafından Kaldırılması ve Bu Gelişmeler Karşısında Büyük Güçlerin Tepkileri. *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi* 10(1), 261–278.

Atatürk, M. K. (1927). *Nutuk*. Ankara.

Cevzîliler, E. & Akbulut, S. (2019). Lozan Barış Konferansı'nda Kapitülasyonlar Meselesi ve İsmet Paşa. *Atatürk Dergisi* 8(2), 161-193.

* Künyeler metin içerisinde gösterilmiştir.

- Cudi, O. (1331/1915). Kapitülasyonlar Nasıl Kalkar? (Bir Japon Mualliminin Fikri). *İslâm Dünyası* 12, 180-182.
- Elmacı, M. E. (2001). *II. Meşrutiyetten Lozan'a Kapitülasyonlar*. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 103859.
- Eşref, E. (1330/1914). Kapitülasyonların İlgası. *Sebilürreşad* 12(310), 417-417.
- İnalçık, H. (2000). İmtiyazât. *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt: 22, (s. 245-252). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kallek, C. (2000). İmtiyazât. *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt: 22, (s. 242-245). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karabulut, S. (2018). Savaş Yılları Osmanlı Kudüs'ünde Mülkiyet Hakkı (1914-1918). *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33(2), 451-480.
- Külünk, M. E. (2006). Kapitülasyonların Kaldırılması (1914). (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 209827.
- Pamir, A. (2002). Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri. *AÜHFD* 51/2, 79-119.
- Reşid, A. (1928). Kapitülasyonlar. *Darülfünun Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6(37), 1-38.
- Salem, R. (1926). Hukuk-ı Beynelmîlel: Türkiye'de Kapitülasyonların İlga Edildiği Tarihin Tespiti. *Hukukî Bilgiler Mecmuası* 1(2), 81-85.
- Sanders, L. V. (1999). *Türkiye'de Beş Yıl C: 2*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Semiz, Y. & Yusuf, K. (2019). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Millî İktisat Fikrinin Gelişimi ve İtibar-ı Millî Bankası. *International Social Sciences Studies Journal* 5(39), 3803-3812.
- Yerlikaya, A. (2011). Osmanlı Devleti ve Kapitülasyonlar. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 289481.

EKLER

Mebus Hüseyin Cahit Bey, kapitülasyonların kaldırılma gününün İd-i Millî (Millî Bayram) olarak kutlanması için alınan kararı Sadrazama sunarken. (İkdam, 12 Eylül 1914).

Sayfa | 749

(Ek1)

Kapitülasyonlarından kaldırılmasından sonra İstanbul'daki gösterilerden bir karede Müdafa-i Millîye ve Muavenet-i Millîye Cemiyetleri görülüyor. (İkdam, 13 Eylül 1914).

(Ek2)

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Kaldırılması Sonrasında Halkın Tepkilerine Dâir Bazı Tespitler başlıklı çalışması bir asırdan önceki hadiseyi anlatmaya odaklanırken dünya tarihinde birçok devletin kapitülasyonlarla tanışıklığını daha net fark etmiştir. Kapitülasyonlardan kaynaklı olarak hem uzun süre hem de gayet belirgin bir şekilde zarar gören devletlerin başında Osmanlı Devleti geliyor denilse mübalağa edilmiş olmaz. Osmanlı Devleti, kapitülasyonlar yerine Tanzimat dönemine kadar ahidnâme, imtiyâzât" ya da "uhûd-i atîka" tabirlerini kullanmıştır. Kapitülasyon kelimesi için farklı tanımlamalar yapılsa da kavram olarak bir devletin kendi vatandaşlarının zararına olacak hakları başka ve doğru bir tabirle ayrıcalıkları yabancılara tanımasıdır. Kapitülasyon kelimesinin anlamı Osmanlı Devleti için her dönem aynı olmamıştır. 1500'lü yıllarda, yani Osmanlı Devleti kapitülasyonları ilk verdiği dönemde asrının en güçlü devletinden biriydi. Dış politikayla bağlantılı olarak Avrupalı devletlere Osmanlı Devleti'nin bir tercihiyle verilen kapitülasyonların o yıllarda devlete zarar verdiği düşünülmemektedir. Daha sonraki asırlarda Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik gücü Avrupalı devletler karşısında neredeyse devamlı olarak gerilemiştir. 1500'lü yıllarda Avrupalı devletlerin sürekli ya da geçici olarak bulunan vatandaşlarının elde ettikleri ayrıcalıklar, ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri kolaylıklar Osmanlı Devleti'ne önemli külfetler getirmiştir. Avrupalı devletlere tanınmış olan ayrıcalıkların Osmanlı Devleti'nin ekonomisi başta olmak üzere neredeyse her yapısına gayet belirgin bir şekilde hissedildikten sonra bunun bertaraf edilmesi için çalışmıştır. 19. yüzyıla gelinceye kadar bazı hamleler yapsa da başarılı olamayan Osmanlı Devleti'nin yöneticileri özellikle bu yüzyılda

kapitülasyonların kaldırılmasının aciliyetini daha net olarak fark etmişlerdir. Çünkü bu kapitülasyonların tanıdığı ayrıcalıklara güvenen yabancılar her şeye müdahale edebilmekteydiler. Hatta Avrupalı devletlerin Osmanlı'daki elçilik görevlileri korkusuzca davranma cüretini göstermişlerdir. Yeri geldiğinde sadrazamlara karşı tahkir edici söz ve davranışlarda bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti'ni sömürge gibi gören ayrıcalıklı kişiler olağanüstü zenginlik elde etmişlerdir. Fakat, Osmanlı Devleti'nin verdiği bu ayrıcalıklar sadece ekonomik yönlerden problem teşkil etmemektedir. Aynı zamanda devletin bağımsız yapısı da zedelenmiştir. Bunu fark eden Osmanlı Devleti yöneticilerinin farklı çareler düşündüğü belgelere yansımıştır. Kapitülasyonlardan kurtulmak isteyen Osmanlı Devleti'nin her girişimi sonrasında kurtulamadığı gibi neredeyse her defasında mağduriyeti daha da artmıştır. Osmanlı Devleti'nin son iki asrında askeri yönden Avrupalı devletlerin epeyce gerisinde kaldığı yapılan savaşların neticesinden anlaşılmaktadır. Başta Rusya olmak üzere savaşılan devletlere karşı kaybeden Osmanlı Devleti'nin ekonomik gücü de doğru orantılı olarak olumsuz etkilenmiştir. Gittikçe zayıflayan Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırabilme gücü ve yeteneği de mümkün olmamıştır. 1877-78 yılında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra daha da zor durumda kalan Osmanlı Devleti'nin denge politikasıyla hayatta kalmaya çalıştığı yıllarda Avrupalı devletler daha da zenginleşebilmenin gayretindedir. Bir taraf (Osmanlı Devleti) zayıflarken diğer taraf (kapitülasyon verilen devletler) güçlenmiştir. Bu denklemde elbette kapitülasyonların kaldırılabilmesi hayal olmuştur. Avrupalı devletler İttifak ve İtilaf olarak iki blokta ayrı düşerken Birinci Dünya Savaşı da yaklaşmıştır. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1876'da kapatılan Meclis-i Mebusan yeniden açılarak Meşrutiyet aktifleşmiştir. II. Meşrutiyet olarak anılan süreç 1908'de başladıktan sonra seçimler yapılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Meşrutiyet'in ilanında oldukça önemli bir noktadadır ve 1913'teki Babıali Baskını sonrasında gerçek müktedir olmuşlardır. Avrupalı devletlerin büyük bir savaşa tutuşacağını gören ve bu çarpışmada ayakta kalmak isteyen Osmanlı Devleti kararsız kalmıştır. Almanya ile zaten yakın temasta olan Osmanlı Devleti yöneticileri Fransa, İngiltere ve Rusya ile görüşmeler yapmışsa da netice elde edememiştir. 1914'te Avrupa'da patlak veren Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra yaşanan gelişmelere bakıldığında Osmanlı Devleti'nin hangi blokta yer alacağı halen netleşmemiştir. Aynı zamanda kapitülasyonların kaldırılabilmesi de Osmanlı Devleti'nin argümanları arasında yer almıştır. Avrupalı devletlerin birbirlerine karşı cephe almasını fırsat bilen İttihat ve Terakki Hükümeti gerekli mevzuatı yerine getirdikten sonra dönemin padişahı Sultan Mehmed Reşad'ın 8 Eylül 1914 tarihli iradesiyle tek taraflı olarak kapitülasyonların kaldırıldığını ilan ettirmiştir. 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren artık ayrıcalıkların olmayacağı hususunda Avrupalı devletlere nota verilmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması tahmin edileceği gibi epeyce yankı bulmuştur. Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos 1914'te gizli ittifak antlaşması yaptığı Almanlar diğer devletlerden daha çok itiraz etmiştir. Kapitülasyonların tek taraflı da olsa kaldırılması kararına Osmanlı Devleti'nin (özellikle Anadolu'da yaşayan halkın) çok sevindiği dönemin

gazetelerine, belgelerine çok net şekilde yansımıştır. Osmanlı halkı yıllardır bir kambur gibi hissettikleri kapitülasyonların kaldırılması kararıyla çok mutlu olmuştur. Başkent İstanbul başta olmak üzere ülkenin önemli bir kısmında özellikle de Anadolu'da kapitülasyonların kaldırılması büyük sevinçlerle karşılanmıştır. Gösteriler düzenlenmiştir. Kapitülasyonların kaldırılmasının milli bayramlar gibi kutlanması bile gündeme gelmiştir. Gerçi daha ilk yıldönümünde bile kapitülasyonların kaldırılmasını neredeyse hatırlayan olmamıştır ama 1914 yılında kapitülasyonların tek taraflı da olsa kaldırılması yıllardır acısını en derinden hisseden Osmanlı halkını oldukça mutlu etmiştir. Kapitülasyonların kaldırılması kararının ardından halkın sevinci gazetelere yansımıştır. Avrupalı devletlere verilen ayrıcalıkların kaldırılmasıyla yeni bir döneme geçildiği, bu kararın bir milat olduğu düşünülmüştür. İstanbul başta olmak üzere şehirlerin pek çoğunda sevinçli etkinlikler düzenlenmiştir. Hata bu özel günün millî bayram olarak ilan edilmesi talep edilmiştir. Hükümete (İttihat ve Terakki) yüzlerce tebrik telgrafı gelmiştir. Fakat bir yıl sonra, kapitülasyonların kaldırılmasının yıl dönümünde şaşırtıcı bir şekilde neredeyse unutulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti 1918 sonrasında Lozan'a kadar 1914'e kadar uygulanan kapitülasyonların daha fazlasını yaşamak zorunda kalmıştır. Kapitülasyonların tamamen kaldırılması Lozan Barış Antlaşması ile mümkün olmuştur.

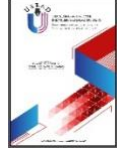
EXTENDED ABSTRACT: His work, titled some determinations on the reactions of the people after the abolition of capitulations in the Ottoman state, focused on describing the event more than a century ago, while he more clearly noticed the familiarity of many states with capitulations in the history of the world. As a result of capitulations, the Ottoman State is coming at the beginning of the states that have suffered both for a long time and very clearly. The Ottoman Empire used the terms "ahidname, concession" or "uhud-i atika" until the Tanzimat period instead of capitulations. Although different definitions are made for the word capitulation, the concept is that a state recognizes privileges to foreigners, in other and correct terms, rights that will be to the detriment of its citizens. The meaning of the word capitulation was not always the same for the Ottoman State. In the 1500s, that is, the Ottoman State was one of the most powerful states of its century when it first gave capitulations. Capitulations given to European states in connection with foreign policy by the choice of the Ottoman state are not considered to have harmed the state in those years. In the following centuries, the political and economic power of the Ottoman Empire almost steadily declined in the face of European states. In the 1500s, the privileges obtained by the citizens of European states who were permanently or temporarily, and the amenities obtained in trade and customs issues brought significant burdens to the Ottoman State. After the privileges granted to European states were clearly felt in almost every structure of the Ottoman state, especially in the economy, he worked to eliminate it. 19. despite making some moves before the century, the rulers of the Ottoman State, who did not succeed, realized more clearly the urgency of removing the capitulations, especially in this century. Because foreigners who relied on the

privileges recognized by these capitulations could interfere with everything. Even the embassy officials of European states in the Ottoman Empire dared to act fearlessly. When it came, they made insulting words and behaviors against the grand viziers. Privileged people who considered the Ottoman state as a colony achieved extraordinary wealth. But these privileges granted by the Ottoman state are not only a problem in economic aspects. At the same time, the independent structure of the state has also been damaged. It was reflected in the documents that the rulers of the Ottoman State, who realized this, considered different remedies. After every attempt by the Ottoman State, which wanted to get rid of the capitulations, it could not get rid of it, and almost every time its victimization increased. It is understood from the result of the wars that the Ottoman Empire fell far behind the European states militarily in the last two centuries. The economic power of the Ottoman Empire, which lost against the warring states, especially Russia, was also negatively affected in direct proportion. The power and ability of the increasingly weakened Ottoman state to remove the capitulations was also not possible. In the years when the Ottoman State, which was in an even more difficult situation after the Ottoman-Russian war that occurred in 1877-78, tried to survive with its balance policy, European states were striving to become even richer. One side (the Ottoman State) was weakened, while the other side (the capitulated States) was strengthened. In this equation, of course, it has been a dream that capitulations can be removed. As European states fell apart in the two blocs as an alliance and Entente, the First World War was also approaching. 20. In the first quarter of the century, significant changes occurred in the Ottoman Empire. Parliament-i Mebusan, which was closed in 1876, was reopened and legitimacy became active. II. Elections were held after the process called legitimacy began in 1908. Union and Progress Society II. They are at a very important point in the declaration of legitimacy and became real capable after the Babiali raid in 1913. The Ottoman State, which saw that European states would engage in a great war and wanted to survive this conflict, remained undecided. Although the rulers of the Ottoman State, who were already in close contact with Germany, held talks with France, Britain and Russia, they did not get a result. Looking at the developments immediately after the First World War, which broke out in Europe in 1914, it is still unclear which block the Ottoman State will take part in. At the same time, the abolition of capitulations was one of the arguments of the Ottoman State. After the Government of Union and progress, which knew the opportunity for European states to turn against each other, fulfilled the necessary legislation, the Sultan of the period, Sultan Mehmed Reşad, unilaterally declared the abolition of capitulations by the will of 8 September 1914. From 1 October 1914, a note was given to European states that there would no longer be privileges. The removal of the capitulations has, predictably, had quite a few repercussions. The Germans, with whom the Ottoman State made a secret alliance treaty on August 2, 1914, objected more than any other state. The decision to abolish the capitulations, albeit unilaterally, was reflected very clearly in the newspapers and documents of the

period when the Ottoman state (especially the people living in Anatolia) was very happy. For years, the Ottoman people were very happy with the decision to remove the capitulations, which they felt like a hump. The abolition of capitulations was welcomed with great joy in a significant part of the country, especially in the capital Istanbul, especially in Anatolia. Demonstrations were organized. The abolition of capitulations has even been celebrated as national holidays. Although, even on the first anniversary, no one almost remembered the abolition of the capitulations, but the unilateral abolition of the capitulations in 1914 made the Ottoman people, who felt their pain most deeply for many years, very happy. After the decision to abolish the capitulations, public joy was reflected in the newspapers. It was believed that a new era was passed with the abolition of privileges granted to European states, this decision was a milat. He organized joyful events in many cities, especially Istanbul. Hata requested that this special day be declared as a national holiday. Hundreds of congratulatory telegrams have come to the government (Union and progress). But a year later, on the anniversary of the removal of the capitulations, it was surprisingly almost forgotten. The Ottoman State, which succumbed to the first World War, had to experience more of the capitulations applied from 1918 to Lausanne until 1914. The complete abolition of the capitulations was made possible by the Lausanne peace treaty.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

**CHANGES IN NEIGHBOURHOODS NEAR URBAN TRANSFORMATION
AREAS: İZMİR (TURKEY) EXAMPLE**
KENTSEL DÖNÜŞÜM ALANLARININ YAKINLARINDAKİ MAHALLELERDE
DEĞİŞİMLER: İZMİR (TÜRKİYE) ÖRNEĞİ

İlgi ATAY KAYA

Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama
Bölümü, İzmir/Türkiye.

Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Architecture, City and Regional Planning
Department, Izmir/Turkey.

ilgi.kaya@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1764-1408

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.873353

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 02.02.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21.04.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Atay Kaya, İ. (2021). Changes
in Neighbourhoods Near Urban Transformation Areas: Izmir (Turkey) Example.
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi Academy 3(5), 755-783.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bir mahallenin kentsel dönüşüm bölgesinin yakınlarında yer alması onun konut yapılı çevresinde de fiziksel ve sosyal değişimlere neden olur. Bugüne kadar birçok kentsel ve sosyal araştırmacı mahallelerdeki kentsel dönüşüm öncesi ve sonrasındaki değişiklikleri incelemiştir. Ancak, çok azı dönüşümün komşu mahalleler üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bu çalışmanın amacı, Yalı Mahallesi'nde (İzmir, Türkiye) bu tür bir etkiyle yaşanan değişimleri incelemektir. Yöntem, 7 yıl boyunca katılımcı gözlemi, zamansal fotoğraf karşılaştırmasını ve sakinlerle görüşmeleri içerir. Yapılı çevredeki fiziksel ve morfolojik değişikliklerle ilgili bulgular, bir veya iki katlı evlerden 5-7 katlı dairelere, yeni caddelere, kamusal alanlara, tesislere ve yeni ulaşım türlerine geçişleri göstermektedir. Mahalle sakinlerinin bakış açıları ve günlük yaşamlarına ilişkin bulgular, hem bazı alışkanlıkları (örneğin, apartmanların balkonlarında halı yıkamak ve hayvan beslemek ev bahçelerine ve teraslarına göre daha zorlaşır) ve komşularla ilişkileri sürdürmenin zorluklarını hem de "yeni yaşamın" avantajlarını (örneğin, yeni binaların fiziksel dayanıklılığı ve iyileştirilmiş ısıtma sistemleri) içermektedir. Karar vericilere, fiziksel ortamda değişiklik yaparken dönüşen mahallelerde ve yakınlarında yaşayanları, onların günlük yaşam pratiklerini ve sosyal süreçleri göz önünde bulundurmaları ve tüm mahallenin tek seferde dönüştürülmesi yerine aşamalı değişiklikleri tercih etmeleri önerilir.

Anahtar Kelimeler: Konut Yapılı Çevresi, Mahalle, Katılımcı Gözlem, Fotoğraf Karşılaştırma, Kentsel Dönüşüm

Abstract: The location of a neighbourhood near an urban transformation zone causes physical and social changes in its housing-built environment. To date, many urban and social researchers have examined changes in neighbourhoods before and after urban transformation. However, few have studied the effects of transformation on nearby neighbourhoods. The purpose of this study is to examine changes in this kind of effect in Yalı Quarter (İzmir, Turkey). The methodology includes participant observation for 7 years, temporal photograph comparison, and interviews with residents. The findings on physical and morphological changes in the built environment show the changes from one or two-storey houses to 5-7-storey apartments, new streets, public spaces, facilities, and new modes of transportation. The findings on the perspectives and daily lives of neighbourhood residents include both the difficulties of sustaining some habits (e.g., washing carpets and feeding animals become more difficult in balconies of apartments than terraced roofs and house gardens) and relationships with neighbours and the advantages of "new life" (e.g., physical durability of the new buildings and improved heating systems). The decision-makers are recommended to consider the people living in the transforming and nearby neighbourhoods, their daily life practices, and social processes while making changes in the physical environment and to prefer gradual changes rather than the transformation of the whole neighbourhood at once.

Keywords: Housing Built Environment, Neighbourhood, Participant Observation, Photograph Comparison, Urban Transformation

1. INTRODUCTION

Either planned or unplanned, a change in a neighbourhood affects the life there. Urban planning decisions affect various groups in a city by changing the transportation systems, land uses, and major investments. Changes and interventions in any part of cities affect their near environs mostly. For instance, a gentrification project and a process of compulsory relocation of the residents in a neighbourhood change the social structure of the adjacent neighbourhoods. Changes in the housing-built environment in neighbourhoods are more visible in the cities that continue to transform than the cities that have completed their transformation. İzmir (Turkey) is one of these transforming cities and thus it is an accurate case area in this study on neighbourhood changes near urban transformation areas.

Piecemeal changes in neighbourhoods in line with planning decisions may be in building heights and types, open space sizes and qualities, parking alternatives, and pedestrian and cycling arrangements. Different people perceive and respond to neighbourhood changes differently depending on their circumstances and experiences and the impacts of the change on them (Aitken, 1992; Bashir and Flint, 2010). While some people appreciate and take the advantage of them, some others cannot adapt and thus decide to move to other districts. Indeed, neighbourhood satisfaction itself is complex and affected by several environmental and socio-demographic variables and individuals' perceptions (Lu, 1999; Vera-Toscano and Ateca-Amestoy, 2007). When the changes in the built environment affect the housing prices highly, moving becomes the only chance for some low-income groups. Changes in neighbourhoods might be positive if it contributes to the quality of life and facilitates a productive activity; however, they might be costly for some groups such as the elderly or the immobile (Aitken 1992). Changes in neighbourhoods are critical and their effects are higher when they are larger and more proximate (Aitken, 1992).

Urban transformation and renewal decisions have impacts on socio-cultural, economic, and physical environment (Forouhar and Forouhar, 2020). Changes in the population density, morphology, built environment, and spatial relationships between buildings and open spaces affect the people living in a neighbourhood (Racine, 2018). Changes in the housing type also affect the habits, daily lives, relations, and perceptions of the residents in the neighbourhoods (Ryan and Hoff, 2010; Eranil Demirli et al., 2015; Pojani and Buka, 2015; Borsuk and Eroglu, 2020). Başbüyük case study in İstanbul (Karaman, 2013) and Kadifekale case study in İzmir (Eranil Demirli et al., 2015) are two Turkish studies that describe economic

impacts and changes in residents' everyday lives that are caused by urban renewal. Change in neighbourhood satisfaction is another effect of urban renewal, as seen in the example from California (Ryan and Hoff, 2010). Also, urban renewal affects the sense of belonging, especially for older adults, as addressed in the Netherlands example (Lager et al., 2013). Another case study found the negative impact of the increase in density and height in the built environment on social cohesion in Tirana, Albania (Pojani and Buka, 2015). An example from Iran found significant effect on the decline in the quality of life of the residents (Forouhar and Forouhar, 2020). There are also positive economic effects that are geographically uneven, as proved in the case study on the effects of industrial redevelopment project on its neighbourhood in Hong Kong (Tang and Wong, 2021).

Previous studies on urban transformation and renewal related to neighbourhood changes are searched from various scientific databases. The number of articles indexed in the Web of Science Core Collection, published after 2012 and found in these searches are more than the number of the articles before 2012 (Figure 1). The search with keywords "neighbourhood change urban transformation" is compared in this figure with the search with keywords "neighbourhood change urban renewal" from the same database. The first one is resulted in a total of 428 documents, whereas the second one is resulted 215 documents. Among them, document type is selected as "article" and the search found 377 items. Their research area were urban studies (127 articles), geography (104 articles), environmental sciences & ecology (99 articles), public administration (64 articles), and other fields. Their geographic distribution showed that most of the articles (79) were from USA and followed by England (36 articles), Turkey (35 articles), Peoples Republic of China (31), Spain (31), and other countries. Titles and abstracts of these results were screened. The search is renewed by adding keywords "near", "nearby", "surrounding", "threshold", and "neighbouring", separately. The related articles did not exactly match this study; they included changes in neighbourhoods after urban renewal, but not focus on their effects on nearby neighbourhoods. The most related articles examine the effects of renewal of an industrial area on nearby housing (Tang and Wong, 2021), the changes in crime rates near remediation of vacant lots (Kondo et al., 2018), the functional transformations in the surroundings of the high-rise residential buildings (Oruc et al., 2017), and changes in land prices along a revitalized and pedestrianized main street and surrounding neighbourhoods (Dokmeci et al., 2007).

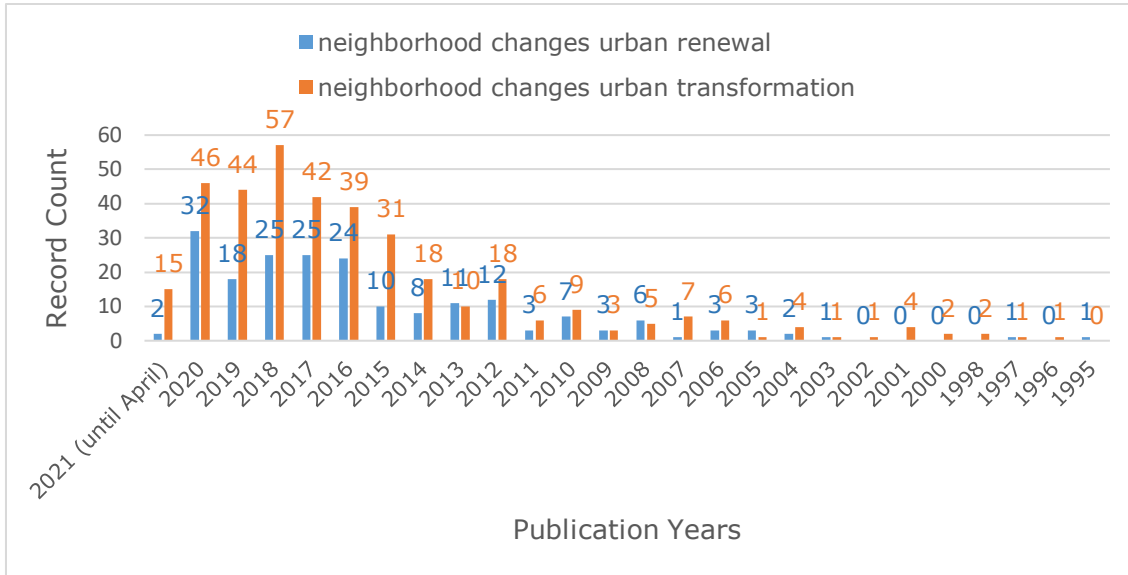

Figure 1: The number of articles found with related keywords in the Web of Science Core Collection

To date, there has been little attention to the neighbourhoods next to urban transformation zones as seen in the literature survey results above. Studies have evaluated the changes in housing and neighbourhood conditions of the residents of urban transformation districts (Altınörs Çırak and Yörür, 2006; Ryan and Hoff, 2010; Coulson, Fox et al., 2011; Ernil Demirli, Tuna et al., 2015; Cin and Egercioğlu, 2016). However, there is a need for studies focusing on the quarters neighbouring these zones. This study aims at filling this gap and emphasizing the effects of urban transformation on its neighbouring housing-built environments. People with similar characteristics to the relocated groups are still living in adjacent quarters. It is expected that the near environs would face changes contingent on the transformation. This reason inspired this research. Focusing on an example of Yalı Quarter in İzmir, Turkey, the research question tries to find out what the physical and spatial changes in these built environments are and how the daily lives and social relationships of people living there have changed. Here, the spatial “changes” in urban transformation zones are officially decided, organized, and implemented by the responsible institutions, whereas the spatial “changes” in the neighbourhoods near the urban transformation zones are mostly piecemeal transforming with the personal attempts of the landowners in line with the decisions in development plans. This study focuses on an ongoing neighbourhood change and observes the process during its change to provide insights for both practitioners and academics, especially those concerning social and spatial characteristics of neighbourhoods.

This study considers both physical and morphological attributes and social issues including relationships and the daily lives of people in a changing neighbourhood. The reason is that neighbourhood change is directly related to both objective and subjective variables. Objective variables include physical components such as the condition of housing, trash, graffiti, traffic, parking conditions, proximity to public transportation and social services, amount of green space, vacant lands and architecture, and economic composition such as homeownership, public housing, property values, employment and education (Lu, 1999; Adriaanse, 2007; Nicotera, 2007; Mohit and Nazyddah, 2011; Kaba, 2017). Subjective measures include social composition, household characteristics and social processes including neighbouring, civic participation, and social networks (Lu, 1999; Vera-Toscano and Ateca-Amestoy, 2007; Nicotera, 2007; Mohit and Nazyddah, 2011; Kaba, 2017; Gosse et al., 2016). These attributes affect the satisfaction levels of the residents (Lu, 1999; Vera-Toscano and Ateca-Amestoy, 2007; Permentier et al., 2011) and affect how they perceive their neighbourhoods (Gosse et al., 2016).

Methods of studies exploring the objective measures include the photo-elicitation method (Cannuscio et al., 2009; van Auken et al., 2010) and using "before" and "after" photographs (Coulson et al., 2011; Chow et al., 2014), street-level photographs (Cannuscio et al., 2009; Naik et al., 2017), and photo simulation techniques (Kuo et al., 1998) that enable measuring the physical and visual changes in neighbourhoods, visual temporal image analysis mostly based on remotely sensed data and aerial photos while analysing changes in large scales (Ursu et al., 2016; Amini Parsa and Salehi, 2016). Methods of studies exploring the community perceptions of neighbourhood change and measuring satisfaction include interviews with residents (Kural, 2017; Aitken, 1992), telephone surveys (Gosse et al., 2016), and fieldwork observation (Kural, 2017; Cannuscio et al., 2009). Some studies used analytical processes such as housing survey-based multivariate and statistical analysis (Adriaanse, 2007; Ryan and Hoff, 2010; Mohit and Nazyddah, 2011). Studies mentioned the limitations of previous works based on quantitative indicators (i.e. Bashir and Flint, 2010) and emphasized the need for a deep understanding of how people perceive and respond to neighbourhood changes (Aitken, 1992). The case study and ethnography are considered as methods that provide deeper insights than many other measures of neighbourhoods (Nicotera, 2007). In line with these suggestions of previous scholars, this study uses a variety of research techniques including participant observation, temporal photograph

comparison, and interviews with residents as detailed in the following section.

2. METHOD

Focusing on life in a changing neighbourhood, this research tries to answer two sub-questions: (i) what are the changes in the physical environment? (ii) how do various residents approach these changes that affect their daily lives? To answer these questions, two main (temporal photograph comparison and participant observation) and one supportive (interviews with residents) methods of data collection are used in this study. The collected data via these methods include both physical characteristics of the neighbourhood such as building sizes and heights, land uses, and transportation modes, and determinations on social issues and perspectives of residents. They are evaluated in two main themes directly related to the sub-questions: physical and morphological changes in the built environment and perceptions and daily lives of residents in the changing neighbourhood.

The case study area in Yalı Quarter (Figure 2) provides an example of a piecemeal changing neighbourhood next to an officially and completely transformed sending zone. The residents of the neighbourhood next to the selected area were relocated to another quarter named Zübeyde Hanım. The case study area is located near Mavişehir which is subjected to a transformation to a prestigious neighbourhood with an increase in gated communities near its environs (Kaba, 2017).

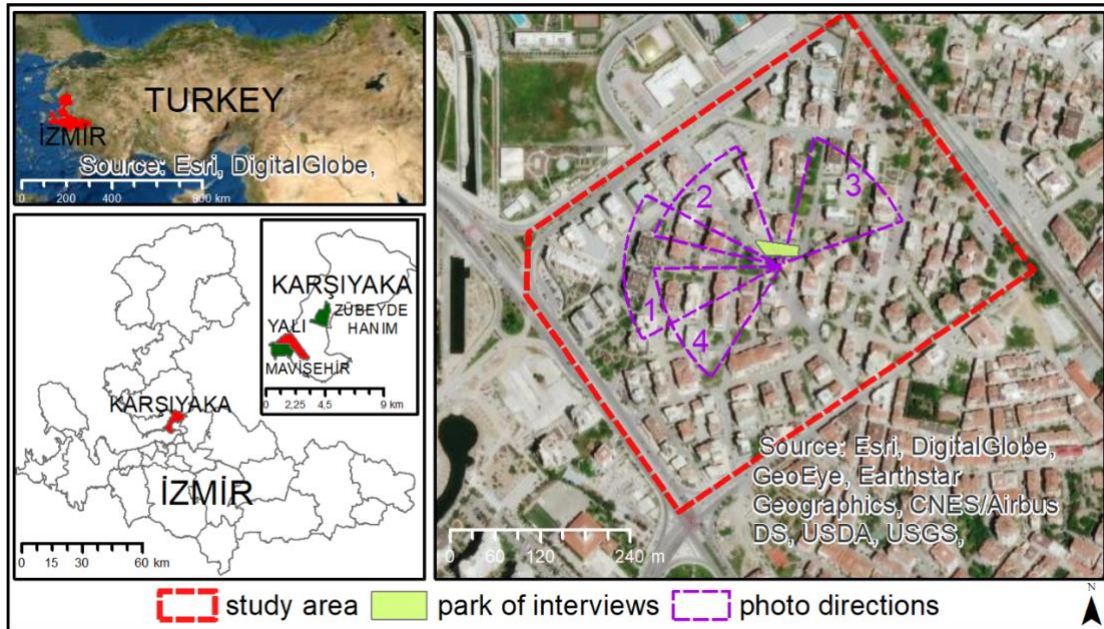

Figure 2: Location of the Study Area (produced by the author by using Esri base maps)

Temporal photograph comparison in the case study area covers three scales: i) periphery of the study area, ii) the study area, and iii) photo-taking point. The first one is a comparison of the aerial views from Google Earth belonging to the periphery of the study area from 2004, 2011, and 2017. This scale included the main changes in the neighbours of the study area which affect the changes in the study area. These years are selected because the first one shows the neighbouring officially renewed zone before its renewal, the second one is the first year of the suburban railway investment and the beginning of the participant observation, and finally, the third one is the first year of the tramway investment, the end of the participant observation, and the year that the interviews of this research are performed. The second scale ("study area" in Figure 2) includes the study area between an officially renewed zone in the northwest, a suburban railway in the northeast, a tramway in the southwest, and a road extended with planning decisions in the southeast. In this scale, ruined, existing and new buildings, and existing and new parks are determined. The first two scales of analysis mainly focus on physical and morphological changes in the neighbourhood. Tools of Geographic Information Systems utilized in these analyses are geo-referencing of the Google Earth views from the years of 2004, 2011, and 2017, digitizing the buildings and parks, and querying the statistics of these polygons. Another method in detecting the physical changes is taking photographs of the neighbourhood. On the third scale, the photo-taking point is located on the 6th floor of the building in the middle of the study area where the author lived for 7 years as a participant-observer. The author took photographs of the study area in a systematic sequence for 7 years from 4 directions of the building for collecting data about the changes in the 3rd dimension. The critical ethical point considered in this technique is the privacy of the individuals and houses. It was in the form of capturing the scenes open to the public.

This research used the participant observation method. The reason of selecting this method is that it is one of the qualitative research methods enabling the researcher to see through others' eyes and to gain a foothold on social reality (Bryman, 2012: 432). This method is used in a recent study on commercial gentrification by its author who has a residence near the studied neighbourhood (Riely, 2020). An unstructured interviewing technique is used in this current research with a reason that is based on two statements of Bryman (2012: 424, 498) that (i) participant-observers conduct interviews in the course of their investigations and that (ii) interviewing may be used "in tandem with another qualitative method". Generic purposive sampling is used in interviews with 5 residents meeting

the predefined criteria in relevance to the research questions. Generic purposive sampling is a method which is conducted purposively without a necessity to generate theory and a method in which participants are selected by using criteria concerning the cases addressing the research questions (Bryman, 2012). The criteria for the respondents in this study are i) living in this neighbourhood (within the study area boundaries) since at least 2011 and being variously affected by the changes), ii) living with their family and having a child. The former criterion is based on the assumption that various impact levels and experiences influence the perceptions about neighbourhood change (Aitken, 1992; Bashir and Flint, 2010). Therefore, this research selects interview respondents from various lived experiences with various impact levels from the changes (Table 1). The latter criterion is related to the assumption that neighbourhood relations are high in such people living with their families rather than singles (Ürküt, 1998). The author conducted interviews in a playground in the middle of the study area to maximize the possible encountering of these groups. The sample size is intentionally limited because the interview method in this study is a supportive method to the participant observation and it is used to validate the findings of participant observation. Besides, this study does not have the aim of generalization.

Table 1: Interview Respondents

Interview Respondents	Levels of Being Affected from the Changes in their Housing Built Environment
A, female, aged 36	She lives in an old two-storey house with a garden. It will be demolished and a new apartment will be constructed to its area and the nearby lot. She will move to a new flat in the same location.
E, male, aged 66	He lives in an old one-storey house with a garden. It will be demolished for the widening of the street. He will move to another location.
Y, male, aged 60	He lives in an old apartment. It will possibly not be demolished soon. He will stay there.
C, female, aged 62	She lives in a new apartment. She was the land owner of an old house with a garden and worked with a contractor to construct a new apartment with 7 floors in the same location. She will stay there. She has another flat for rent in this apartment.
K, male, aged 44	He lives in a new apartment. He is a tenant. He will possibly stay here until buying a house.

Interviews with residents allow researchers to understand insiders' points of view (Nicotera, 2007). Structured and unstructured interviews involve a series of open-ended or closed-ended questions to measure subjective elements of neighbourhoods including social networks, processes, and perceptions (Nicotera, 2007). The technique in this study

involves face-to-face unstructured interviews with open-ended questions asking their perceptions and experiences of the changes in the built environment around their house, their criticisms on the disadvantages of living in such a changing neighbourhood, their social and daily practices which they can sustain despite the physical changes, and the new habits they gained. The interviews are performed in May 2017 and took approximately 30 minutes.

3. FINDINGS OF THE CASE STUDY

The study area is located in Yalı Quarter of the Karşıyaka District in İzmir, Turkey (Figure 2). İzmir is the third biggest city in the country with its population of 4,279,677 (Turkstat, 2017). The city is "changing" with the increase in skyscrapers in the "New City Centre" in Bayraklı, large projects of energy, industry, housing and shopping malls, new transportation investments including tramway, motorway tunnels, new routes of public sea transportation, and an increase the length of suburban Light Rail Transit (LRT), and an increase in migration to the city. Like the other cities facing problems of migration in the country, İzmir has been subjected to the urban transformation projects especially increased with the legal implementation tools since the 2000s (Tezcan and Zengin Çelik, 2017).

Karşıyaka is located on the northern coast of the Gulf of İzmir. It has a population of 342,062 in 2017 (Turkstat, 2017). Transformation factors of the district are the increase in the number of apartment blocks, zoning amnesty regulations especially in 1985, establishment of an industrial zone in 1990, construction of Mavişehir mass housing units in 1995, freeway in 2007, urban plan decisions including several renewal projects and parcel-based transformation implementations (Zengin Çelik and Çilingir, 2017; Kıldış, 2006).

The case study in this paper includes three scales as detailed in the method part. The first one is the periphery of the study area including gated communities in the west, Şemikler, and Atakent in the east, a freeway in the north, and a coast in the south (Figure 3). The second one is the study area including 237,360 m² of the area of Yalı Quarter (Figure 2). The third scale includes a photo-taking point in an apartment. The interviews are conducted in the park and the photos of the neighbourhood are taken on the 6th floor of the apartment from the four directions shown in Figure 2.

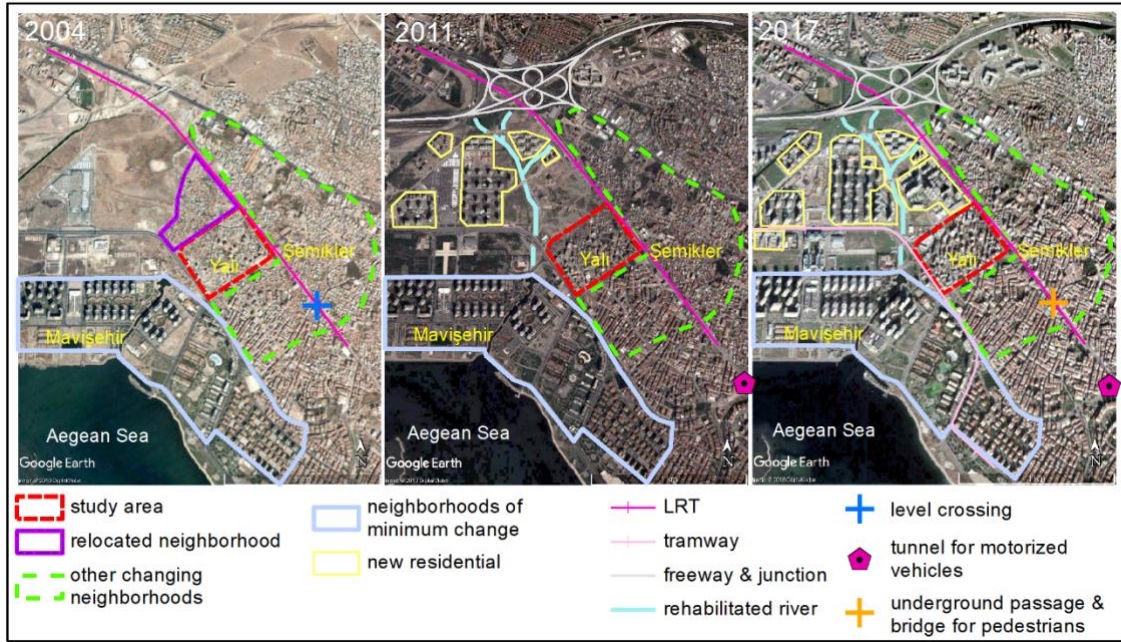

Figure 3: The comparison of the aerial views belonging to the periphery of the study area from 2004, 2011, and 2017 (produced by the author by using Google Earth images)

3.1. Physical and Morphological Changes in the Built Environment: Views of the Neighbourhood Change

The comparison of aerial views from Google Earth belonging to the periphery of the study area from 2004, 2011, and 2017 (Figure 3) presents the changes affecting the housing types and characteristics of the neighbourhood. One of the main changes in the area is “clearance” in the urban transformation zone shown in Figure 3 as a “relocated neighbourhood”. Giving a reason for overcrowding, 808 old and low-quality dwelling units of squatters were demolished, and the people living there including Romani residents and migrants from eastern Turkey were relocated to 808 units of new apartments built by the Housing Development Administration of Turkey (TOKİ) in Zübeyde Hanım Quarter in 2006 (Kural, 2017; Kıldış, 2006; Karşıyaka, 2019). The effect of this transformation is seen as the increase in the new residential units especially in the northern and western parts of this zone (Figure 3). Also, there are parcel-based transformations in the study area and the other changing neighbourhoods in the eastern and partly southern part. Relatively less changing neighbourhoods are the residential areas located on the coast.

Transportation-related changes include the suburban LRT line, new roads, and the tramway. The railways’ line in the study area was used for just interurban transportation before the end of 2010, and it is used for both interurban and suburban public transportation afterward. There was a level crossing before this implementation. One of the main roads is closed

after the suburban LRT, and a tunnel for motorized vehicles is located approximately 700m far from the previous location of the crossing. An underground passage and a bridge for pedestrians are located in the previous location of the crossing. According to an article in a local newspaper, many residents and the "head person" ("muhtar" in Turkish, a selected public officer) of Yalı Quarter continue to complain about the distance of the tunnel for motorized vehicles and the railway line dividing the old district into two zones (YeniAsır, 2019). Besides, there was no tramway line in the district before 2017. It replaced the "shared taxis" in the same line to the ports and commercial centre of Karsiyaka. This decision is faced temporary public opposition.

"New" land uses in the periphery of the study area are hospitals, schools, and their complementary commercial uses such as stationery shops and pharmacies. The new hotel, colleges, and private nursery schools are the indicators of the increase in the income of the neighbourhood residents. There is also an increase in cafes, restaurants, supermarkets, and hair salons in the area. Meanwhile, the number of car wash services is decreased. The social and technical infrastructure is improved with the new local amenities and new public spaces including an urban park and recreation centre covering 88000 m² of the area and inspired by Hyde Park of London (İzmir, 2019), Centre for Healthy Aging, Universal Children's Museum and Theme Park, and Community Centre (recently used as Counselling Centre for Women).

The buildings and parks are digitized by using the aerial views from Google Earth belonging to 2011 and 2017 (Figure 4) for detecting the main changes for comparison of the study area. The "ruined buildings" shown in this map are the buildings seen in the 2011 aerial view, but not existing in the 2017 aerial view. The vice versa is named in the map as the "new buildings". The legend item for "existing buildings" shows the buildings seen in both years. According to the digitized data of the aerial views, the average building size in the study area is 159 m² in 2011 and it is 313 in 2017. Inversely, the total number of buildings decreases from 253 to 186 as expected.

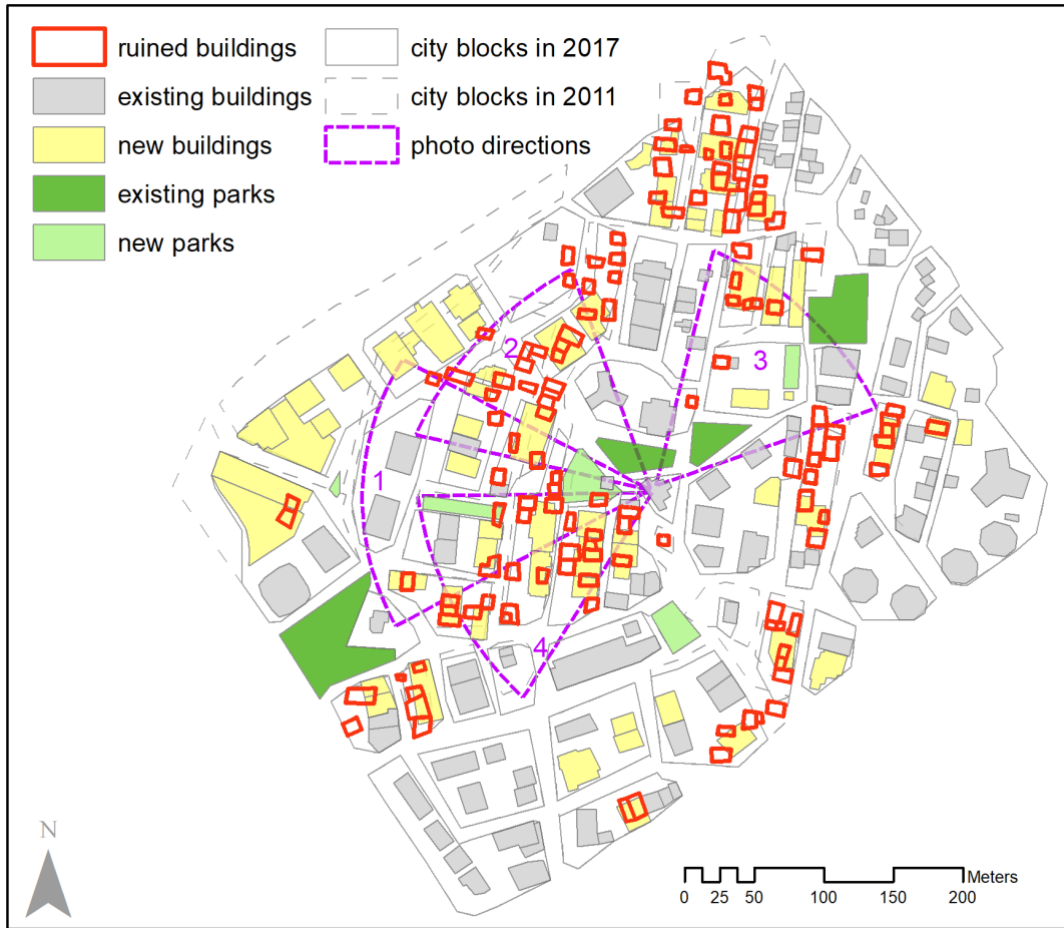

Figure 4: The comparison of the changes in buildings and parks in the study area

There are 134 ruined buildings and 67 new buildings between 2011-2017 years (Table 2). The smallest ruined building is 20 m² whereas the smallest new building is 106 m², except the newly built electrical infrastructure building covering 43 m² of area. The number of new buildings (67) is almost half of the number of the existing buildings (119); however, their total area (26686 m²) approximates the total area of the existing ones (27131 m²). Besides, the numbers of the existing and new parks are the same (4), but the total area of new parks (2445 m²) is not as much as half of the total area of the existing parks (6615 m²).

Table 2: Statistics of the buildings and parks in the study area

	Number	Average Area	Min Area	Max Area	Total Area
Ruined buildings	134	89	20	208	11887
Existing buildings	119	228	19	1452	27131
New buildings	67	398	43 (but 106)	1682	26686
Existing parks	4	1654	750	3189	6615
New parks	4	611	321	909	2445

The comparison of the photographs from the four directions (presented by purple dashed lines in Figure 4) of the 6th floor of an apartment shows that building heights and sizes in 2011 are smaller than

those in 2017 (Figures 5 and 6). They increased from one or two storeys to 5-7-storeys. In addition to the new buildings on the old locations of ruined buildings, there are new buildings constructed in the vacant lands of 2011 (Figure 6).

Figure 5: The comparison of the photos from 2011 and 2017 in photo direction 1

There are new parks and new streets in the spaces created by the demolition of some buildings (Figures 5 and 7). In the foreground of Figure 5, there is an old building existing in a new park and waiting to be demolished.

Figure 6: Comparison of the photos from 2011 and 2017 in photo direction 2

The floor areas of the dwelling units are increased by constructing an apartment in the area of two or three smaller houses (Figures 7 and 8). The street size remains the same (as seen in Figure 8) despite the increase in the heights of the dwelling units. The ability to get sunlight is limited in some dwelling units because of this density decision. The increasing population in the area causes an increase in the on-street parking because the sizes of the parking lots of new buildings are below the need.

Figure 7: Comparison of the photos from 2011 and 2017 in photo direction 3

Figure 8: Comparison of the photos from 2011, 2013, and 2017 in photo direction 4

The height difference between old and new buildings was creating a surrounding effect in the open spaces in the flat terraced roofs of the old buildings. Not surprisingly, these flat roofs are replaced with gable and hip roofs of the apartments (Figure 8). Many trees are also lost in the private gardens of the ruined buildings (Figure 8); however, there are recently planted saplings in the public parks (Figure 6).

3.2. Perspectives and Daily Lives of Residents: Views from the Neighbourhood and Views on the Neighbourhood Change

As a participant-observer and a resident of Yalı Quarter, it is possible to encounter a variety of people living in the neighbourhood during its period of change. It is usual to see people with various income levels in a park at the same time. Luxury cars and poor horse carts parking in the same street is also not strange in this neighbourhood. Indeed, it is not surprising in such a mixture of housing units including both luxury apartment blocks with swimming pools in their exclusive gardens and houses with roofs repaired by using plastic materials collected from public waste containers.

With the effect of the neighbouring urban transportation next to the study area, increasing physical and spatial changes in the neighbourhood

affected social processes, relationships, and daily experiences to some extent. There are clues of the decrease in the sense of familiarity in the neighbourhood. The female interviewees (A & C) explained the reason that the increase in the number of residents living in the neighbourhood makes it difficult to know neighbours. Also, there are difficulties in sustaining some daily habits. For example, washing carpets, drying "tarhana" (a dried mixture of yogurt, vegetables, and flour to be used for making soup) and other vegetables, planting herbs and vegetables, and feeding animals become more difficult in balconies of apartments than terraced roofs and house gardens.

There are also social processes, relationships, and daily experiences sustaining despite the changes in the built environment. For instance, Y, the male respondent aged 60 from an old apartment, tells that his son aged 36 helps his old and handicapped neighbours by carrying their shopping bags. C, the female respondent living in a new apartment aged 62, sustains her attitudes toward her neighbours by delivering desserts to their doors and visiting and celebrating them on special days such as baby births and funerals. She offers "ashure" (also known as Noah's pudding, a traditional dessert in Turkey made of grains, fruits, and nuts, mostly prepared and shared on the Day of Ashura which is a religious commemoration day), halva, and "lokma" (a kind of fried dough) in holy days. Similarly, E, the male respondent aged 66, and his wife living in an old house, give some neighbours from new apartments tarhana which they prepared and dried on their terraced roof. Besides, it is observed that they give cakes and chocolates to the children on the playground.

Another remaining social practice in the streets of the neighbourhood is the celebration of some events such as circumcision and weddings. Residents gather in the streets and vacant lots with their neighbours, relatives, and friends, and have fun. They usually organize parties with drums and shawms, and dance (i.e. the photo on the left in Figure 9). C, the female respondent living in a new apartment aged 62, celebrated a part of the circumcision of her grandson in the garden.

Figure 9: Examples from the various uses of public space in the study area

Besides these musical activities on certain days, there are also Romani families performing belly dances and singing songs on ordinary days. As seen in the photo in the middle of Figure 9, they put a piece of carpet on the grass of the park and use the space for socializing and having fun. However, K, the male respondent living in a new apartment aged 44, complains about the loud music activities continuing to late hours in the evenings when his baby tries to sleep.

Public open spaces and parks in the study area are actively used especially by children, women, and old people. The neighbours meet each other and chat there. There are both singles reading books and groups of people talking to each other. There are both pets with collars and uncontrolled animals. The photo on the right in Figure 9 shows stray horses in the park. Y, the male respondent aged 60 from an old apartment, says that they are used to see these horses there.

There are also new habits that emerged after the urban transformation next to the neighbourhood. One of them is using the parks nearby rather than going to the recreation area in the coast (Interviewee A). Another is walking for shopping in the neighbourhood rather than using a public transport to go to Karşıyaka bazaar for shopping (Interviewee C).

As well as changing and remaining routines of everyday life within the process of transformation, there are future expectations. C, the female respondent living in a new apartment aged 62, notes that the shop on the ground floor of her apartment could not be long-lasting. It is used for various aims such as hair salon and tailor shop. Its tenants have changed many times. Its owner expects a rise in the value after all the constructions are completed and the whole neighbourhood is "vitalized".

4. DISCUSSION

The findings of this study partly support the arguments of the previous literature. The far and near peripheries of the neighbourhoods, especially the public facilities, green spaces, shopping facilities, and the number of parking areas affect residential satisfaction (Aitken, 1992; Adriaanse, 2007; Mohit and Nazyddah, 2011; Permentier et al., 2011; Huang and Du, 2015). C, the female respondent living in a new apartment aged 62, tells that she likes the neighbourhood because she can easily access to the bazaar, bus stop, and train station. She adds that her grandchildren are happy with the changes in the neighbourhood because of the shopping and entertainment facilities nearby. Similarly, K, the male respondent living in a new apartment aged 44, emphasizes that the increase in the amount of these facilities are positive and satisfactory but their escalating effect on rent

prices is bad in his perspective as a "tenant". He also adds that nearby commercial facilities make it difficult to find parking areas and criticizes the inefficient sizes of parking lots of new buildings that make on-street parking the only alternative.

As well as the facilities nearby, three-dimensional changes also affect the people living in a neighbourhood. These are changes in density and population, morphological components, and relationships such as plot subdivision, built framework, and relationships between buildings and roads, plots, or open spaces (Racine, 2018). The increase in the sizes and heights of buildings in the study area presented in the comparison of the photographs supports the views of the respondents expecting them with the changes in the peripheries of the neighbourhood.

Urban transformation next to the studied neighbourhood has affected the satisfaction levels of the people living there. Understanding the attributes of neighbourhood satisfaction contributes to the success of neighbourhood regeneration (Permentier et al., 2011). The physical durability of the new buildings and the possibility of improved heating systems increased the satisfaction levels and the positive approaches to the neighbourhood change in the study area. A, the female respondent aged 36, tells that it is difficult to live in her old house with a coal stove and looks forward to moving to a flat with a heating system based on natural gas. Contacts and relationships with neighbours are also important factors of neighbourhood satisfaction (Lu, 1999; Vera-Toscano and Ateca-Amestoy, 2007; Permentier et al., 2011). Supporting the existing literature, the interview respondents agreed on the value of sustaining positive relationships between neighbours. As stated earlier in the findings part, there are sustaining routines of giving presents and treats to the neighbours and organizing "female home party days" ("altın günü" in Turkish) despite the changing social and physical characteristics. On the other hand, A, the female respondent aged 36, says that "When I move to a flat, I may face complaints of angry neighbours because of the noise of my two naughty children. I heard that it is difficult to have good relationships with neighbours, especially downstairs neighbours". K, the male respondent living in a new apartment aged 44, has complaints about his apartment neighbours who could not adapt to apartment life. He says "They put their trash bags and shoes in front of their doors. It smells bad in the apartment. It is not their houses' private garden; it is a shared place".

Residents are mostly interested in how others assess their neighbourhood (Permentier et al., 2011); therefore, perceived prestige affects residential satisfaction (Lu, 1999; Kaba, 2017). In this study, there

are two competing “perceived reputations” of the neighbourhood. On the one hand, the outsiders know the area with its old image of the Romani District that is transformed. On the other hand, there are attempts to describe the neighbourhood as a part of the nearby “prestigious” district, Mavişehir. Real estates and private training courses are marketing their projects by adding “near Mavişehir” mark. Besides, some pet shops and hair salons name their shops as “Mavişehir” or “blue city” that is the English translation of this word.

Crime rates and security are neighbourhood-level variables in resident satisfaction and perceptions of neighbourhood change (Aitken, 1992; Lu, 1999; Kaba, 2017; Permentier et al., 2011). As reported in the work on urban transformation in Karşıyaka, the renewal process creates disadvantages of an increase in construction machines decreasing pedestrian safety (Zengin Çelik and Çilingir, 2017). The distressed and abandoned houses are associated with less desirability of neighbourhoods (Kuhlmann, 2020). An outsider may worry about security issues in the studied neighbourhood at night, because of the vacant lots, half-ruined buildings, construction sites, stray horses, weak lighting (Figure 10), and other possible determinants of insecurity. Although these attributes might cause prejudice, the participant observation process of 7 years did not record any insecure events even walking alone at night many times.

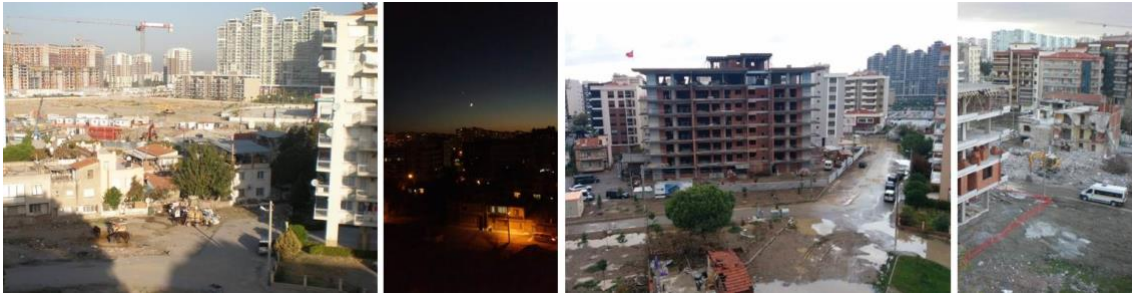

Figure 10: Examples from the various disadvantageous conditions in the study area

There is a considerable amount of previous literature reporting the debate that the relocated residents living in one or two-storey houses have adaptation problems to high-rise apartments (Altınörs Çırak and Yörür, 2006; Ryan and Hoff, 2010; Coulson et al., 2011; Eranil Demirli et al., 2015). For instance, relocated residents of an urban transformation project in a case study in İzmir criticize the small size of the balconies in their “new” neighbourhood because of the intense use of outdoor spaces in their previous neighbourhoods where they sit with neighbours in streets, keep domestic animals and store things (Eranil Demirli et al., 2015). Another example is the inability of women to undertake “their prior household necessities” such as carpet cleaning and bread baking in small spaces of

apartments where they resettled (Borsuk and Eroglu, 2020). The experience in the study area of this research presents similar situations. However, the difference in this case study is that the plan in this neighbourhood does not force them to build such buildings; the homeowners here prefer to work with contractors to build higher apartments. C, the female respondent living in a new apartment aged 62, said that "We loved our old house, especially its garden, but we have four flats and rental income now".

The experiences of residents of living elsewhere before and their length of time living in their neighbourhood affect their views on neighbourhood change (Bashir and Flint, 2010; Gosse et al., 2016). The interviewees of this study are selected from the residents of this neighbourhood since at least 2011. The interviewees living in this district before its change said that they would like to continue living there. However, it cannot be generalized in this case study, as the perceptions of neighbourhood change are complex and it is difficult to establish a community view (Bashir and Flint, 2010; Lu, 1999).

5. CONCLUSION

Changes in the neighbourhoods affect not only transformed places but also their peripheries. Besides, changes in the housing-built environments not only transform the physical settings but also affect people living there and their daily practices. The present case study exemplified a changing part of the neighbourhood in a limited piece of time. It frames physical, spatial, and social changes in a limited space with a specific context. Rather than generalizing the perceptions, it underlines the value of individual thoughts on the housing-built environment. Of course, it could not illustrate the big picture of understanding the human dimension in neighbourhood change, but it gives clues of the individual perspectives and experiences from various groups. Possible further studies may comprise broader scales with the guidance of the methodology of this study.

There are limitations to the methodology of this study. The time-consuming process of the participant observation taking more than 7 years is one of them. It was also difficult in photo analysis to catch the exact angles of view directions, because of the changes in the technologies of the used devices. Another limitation is that the interview results does not represent all the people living there because of the limited sample size and selection criteria of living there at least 2011, being variously affected by the changes, living with their family and having a child. The study presents

the observations in a certain time period that allows a limited understanding of such a complex issue of neighbourhood transformation.

An interesting concluding point is that living in a changing neighbourhood requires a high level of adaptation. It is both difficult and interesting to look for alternative tactics every day; for instance, to look for an alternative parking area or an alternative street without mud caused by the ongoing infrastructure works. The tolerance levels of people affect the residents' attitudes towards the changes. However, the more they find positive improvements in their life quality are the more they accept and adapt to the changes.

In planned built environments, it is expected to create more liveable built environments than the existing irregular development. However, in this case, it is difficult to say that every aspect of the built environment is improved. For instance, the planned street widths could be wider in line with the increase in the heights of the buildings. The parking area is another aspect far from an improvement.

The comparison of physical characteristics showed that life quality is improving in Yalı Quarter. For residents continuing to living there, the increase in housing prices, commercial alternatives, public services, and parks are worth the difficulties during the change, for example, the dust and mud of the constructions. However, not all residents could remain their life in this neighbourhood. As expected, the negative effects of the renewal process including reconstruction full of dust, trucks, and construction vehicles damaging the streets, noise, and visual disamenities are perceived as bad; however, people expect better physical conditions and living environments by the end of this process. The exact satisfaction from the neighbourhood will be understood then.

The lesson from the observed life in Yalı Quarter is that the slow transformation of neighbourhoods may create opportunities to sustain some daily life practices and social processes. Different from the "clearance" of the whole neighbourhood at once, a slowly changing neighbourhood lets people continue offering ashure to their neighbours and drying vegetables in their balconies. Planners and decision-makers are recommended to consider the people living in and around the transformation zones by remembering that it is not only the physical environments that are transformed, but also the lives there. Further research from different cities and countries can contribute to the field of this study by performing various qualitative and quantitative methods.

Acknowledgment

The author acknowledges the residents of the quarter for sharing their perceptions and experiences.

REFERENCES

Adriaanse, C. C. M. (2007). Measuring Residential Satisfaction: A Residential Environmental Satisfaction Scale (RESS). *Journal of Housing and the Built Environment* 22(3), 287–304. <https://doi.org/10.1007/s10901-007-9082-9>

Aitken, S. C. (1992). The Personal Contexts of Neighbourhood Change. *Journal of Architectural and Planning Research* 9(4), 338–360.

Altınörs Çırak, A. & Yörür, N. (2006). İzmir Onur Mahallesi Örneğinde Farklı Söylemler ve Taraflar Açısından Kentsel Dönüşümün İki Yüzü. *Journal of Planning* 3, 79–95.

Amini Parsa, V. & Salehi, E. (2016). Spatio-Temporal Analysis and Simulation Pattern of Land Use/Cover Changes, Case Study: Naghadeh, Iran. *Journal of Urban Management* 5(2), 43–51. <https://doi.org/10.1016/j.jum.2016.11.001>

Bashir, N. & Flint, J. (2010). Residents' Perceptions of Neighbourhood Change and its Impacts. Research Paper 2, Centre for Regional Economic and Social Research Sheffield Hallam University. Remote Address: https://research.shu.ac.uk/cresr/living-through-change/documents/RP2_NeighbourhoodChange.pdf

Borsuk, I. & Eroglu, E. (2020). Displacement and Asset Transformation from Inner-City Squatter Settlement into Peripheral Mass Housing. *European Urban and Regional Studies* 27(2), 142–155. <https://doi.org/10.1177/0969776419828794>

Bryman, A. (2012). *Social Research Methods (4th ed.)*. Oxford: Oxford University Press.

Cannuscio, C. C., Weiss, E. E., Fruchtman, H., Schroeder, J., Weiner, J. & Asch, D. A. (2009). Visual Epidemiology: Photographs as Tools for Probing Street-Level Etiologies. *Social Science and Medicine* 69(4), 553–564. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2009.06.013>

Chow, C. K., Corsi, D. J., Lock, K., Madhavan, M., Mackie, P., Li, W., Yusuf, S. (2014). A Novel Method to Evaluate the Community Built Environment Using Photographs - Environmental Profile of a Community Health (Epoch) Photo Neighbourhood Evaluation Tool. *PLoS ONE* 9(11), 1–11. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0110042>

Cin, M. M. & Egercioğlu, Y. (2016). Change of Daily Life Practices in Disadvantages Groups Settlement through Urban Regeneration. *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 223, 11-16. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.05.276>

Coulson, J. C., Fox, K. R., Lawlor, D. A. & Trayers, T. (2011). Residents' Diverse Perspectives of the Impact of Neighbourhood Renewal on Quality of Life and Physical Activity Engagement: Improvements but Unresolved Issues. *Health and Place* 17(1), 300-310. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2010.11.003>

Dökmeci, V., Altunbas, U. & Yazgi, B. (2007). Revitalisation of the Main Street of a Distinguished Old Neighbourhood in Istanbul. *European Planning Studies* 15(1), 153-166. <https://doi.org/10.1080/09654310601016788>

Eranil Demirli, M., Tuna Ultav, Z. & Demirtaş-Milz, N. (2015). A Socio-Spatial Analysis of Urban Transformation at a Neighbourhood Scale: The Case of the Relocation of Kadifekale Inhabitants to TOKI Uzundere in Izmir. *Cities* 48, 140-159. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2015.06.013>

Forouhar, N. & Forouhar, A. (2020). Quality of life in Neighbourhoods Undergoing Renewal: Evidence from Mashhad, Iran. *Urbani Izziv* 31(2), 101-113. <https://doi.org/10.5379/urbani-izziv-en-2020-31-02-004>

Gosse, M., Ramos, H., Radice, M., Grant, J. L. & Pritchard, P. (2016). What Affects Perceptions of Neighbourhood Change?. *Canadian Geographer* 60(4), 530-540. <https://doi.org/10.1111/cag.12324>

Huang, Z. & Du, X. (2015). Assessment and Determinants of Residential Satisfaction with Public Housing in Hangzhou, China. *Habitat International* 47, 218-230. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2015.01.025>

İzmir. (n.d.). İzmir'in Hyde Parkı (İzmir's Hyde Park). Remote Address: <http://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/izmirin-hyde-parki-olacak/22320/156>
Date Accessed: 20.09.2019.

Kaba, B. (2017). Human and Place Relations in Gated Communities: The Case of Mavişehir (İzmir, Turkey). (Master's Thesis). 470478.

Karaman, O. (2013). Urban Renewal in Istanbul: Reconfigured Spaces, Robotic Lives. *International Journal of Urban and Regional Research* 37(2), 715-733. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01163.x>

Karşıyaka. (n.d.). Yalı Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projesi (Yalı Quarter Urban Transformation Project). Remote Address: <http://www.karsiyaka.bel.tr/tr/faaliyetlerimiz/tamamlanan-yatirimlar/yali-mahallesi-kentsel-donusum-projesi> Date Accessed: 19.01.2019.

- Kıldış, S. (2006). Planlı Karşıyaka (Planned Karşıyaka). *Ege Mimarlık* 3(58), 16–19.
- Kondo, M. C., Morrison, C., Jacoby, S. F., Elliott, L., Poche, A., Theall, K. P. & Branas, C. C. (2018). Blight Abatement of Vacant Land and Crime in New Orleans. *Public Health Reports* 133(6), 650-657. <https://doi.org/10.1177/0033354918798811>
- Kuhlmann, D. (2020). Fixing Up after Tearing Down: The Impact of Demolitions on Residential Investment. *Journal of Planning Education and Research*. <https://doi.org/10.1177/0739456X20934168>
- Kuo, F. E., Bacaicoa, M. & Sullivan, W. C. (1998). Transforming Inner-City Landscapes Trees, Sense of Safety, and Preference. *Environment and Behavior* 30(1), 28–59.
- Kural, M. S. (2017). Making Sense of Post-Relocation for Public Housing Residents in İzmir, Turkey. (Doctoral Thesis). 10284268.
- Lager, D., Van Hoven, B. & Huigen, P. P. P. (2013). Dealing with Change in Old Age: Negotiating Working-Class Belonging in a Neighbourhood in the Process of Urban Renewal in the Netherlands. *Geoforum* 50, 54-61. <http://dx.doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.07.012>
- Lu, M. (1999). Determinants of Residential Satisfaction: Ordered Logit vs. Regression Models. *Growth and Change* 30(2), 264–287. <https://doi.org/10.1111/0017-4815.00113>
- Mohit, M. A. & Nazyddah, N. (2011). Social Housing Programme of Selangor “Zakat” Board of Malaysia and Housing Satisfaction. *Journal of Housing and the Built Environment* 26(2), 143–164.
- Naik, N., Kominers, S. D., Raskar, R., Glaeser, E. L. & Hidalgo, C. A. (2017). Computer Vision Uncovers Predictors of Physical Urban Change. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 114(29), 7571–7576. <https://doi.org/10.1073/pnas.1619003114>
- Nicotera, N. (2007). Measuring Neighbourhood: A Conundrum for Human Services Researchers and Practitioners. *American Journal of Community Psychology* 40(1–2), 26–51. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9124-1>
- Oruç, G. D., Ertekin, Ö. & Dökmeci, V. (2017). Neighbourhood Patterns in Istanbul: From Historical Form to Manhattanization. *International Journal of Architecture & Planning* 5(2), 172-190, <https://doi.org/10.15320/ICONARP.2017.31>
- Permentier, M., Bolt, G. & van Ham, M. (2011). Determinants of Neighbourhood Satisfaction and Perception of Neighbourhood Reputation.

Urban Studies 48(5), 977–996.
<https://doi.org/10.1177/0042098010367860>

Pojani, D. & Buka, M. (2015). From Camaraderie to Detachment: The Effect of Changing Built Environment Forms on Neighborhood Relations in a Post-Communist Context. *Cities* 49, 66-75.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.cities.2015.07.007>

Racine, F. (2018). Planned Built Environments and City Transformation: Urban Design in Montreal, 1956-2015. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers - Urban Design and Planning* 171(3), 99–111.
<https://doi.org/10.1680/jurdp.17.00015>

Riely, A. (2020). Gentrifiers, Distinction, and Social Preservation: A case Study in Consumption on Mount Pleasant Street in Washington, DC. *Urban Studies* 57(12), 2383–2401. <https://doi.org/10.1177/0042098019830895>

Ryan, S. & Hoff, A. (2010). Transforming Blight and the People Who Live There: A Study of Redevelopment Planning and Neighbourhood Change. *Planning Practice and Research* 25(5), 543–561.
<https://doi.org/10.1080/02697459.2010.522852>

Tang, B. & Wong, K. T. (2021). Threshold Effects of Incremental Redevelopment of an Industrial Property on a Residential Neighbourhood. *Landscape and Urban Planning* 208, 104037.
<https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.104037>

Tezcan, S. & Zengin Çelik, H. (2017). İzmir Büyükşehir Belediyesi Tarafından Uygulanan Kentsel Dönüşüm Projeleri Üzerine Bir İnceleme. in M. Güler & A. M. Turan (Eds.). *Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar (The Future of Municipalities and New Approaches)* (pp. 72–95). Marmara Belediyeler Birliği.

Turkstat. (2017). *Turkish Statistical Institution Address Based Population Registration System. Remote Address:*
<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Ürküt, S. (1998). The Assessment of the Neighbourhood Criteria in The Formation of Liveability Environment. (Master's Thesis). 75241.

Ursu, A., Andrei, M., Chelaru, D. A. & Ichim, P. (2016). Built-Up Area Change Analysis in Iasi City Using GIS. *Present Environment and Sustainable Development* 10(1), 201–216. <https://doi.org/10.1515/pesd-2016-0018>

van Auken, P. M., Frisvoll, S. J. & Stewart, S. I. (2010). Visualising Community: Using Participant-Driven Photo-Elicitation for Research and

Application. *Local Environment* 15(4), 373–388.
<https://doi.org/10.1080/13549831003677670>

Vera-Toscano, E. & Ateca-Amestoy, V. (2007). The Relevance of Social Indicators on Housing Satisfaction. *Social Indicators Research* 86(2), 257–274.

YeniAsır. (n.d.). *Yalı Mahallesi (Yalı Quarter)*. Remote Address: <https://www.yeniasir.com.tr/izmir/2016/05/16/denizi-gitti-adi-kaldi-yali-mahallesi> Date Accessed: 19.01.2019.

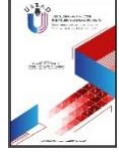
Zengin Çelik, H. & Çilingir, T. (2017). Urban Cost of Parcel-Based Transformation Implementations, The Case of Karşıyaka-Bostanlı Neighbourhood. *Journal of Planning* 27(3), 329–346.
<https://doi.org/10.14744/planlama.2017.73745>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Bir kentsel dönüşüm kararı yalnızca kendi sınırları içinde bir etki yapmakla kalmaz, aynı zamanda yakınındaki mahalleleri de etkiler. Önceki çalışmalarda kentsel dönüşümün neden olduğu fiziksel ve sosyal değişimler çokça ele alınmış olsa da kentsel dönüşüm alanlarının yakınındaki mahallelerdeki değişimler yeterince incelenmemiştir. Bu çalışma İzmir'deki Yalı Mahallesi'nde bulunan kentsel dönüşüm alanına komşu bir konut yapılı çevresinde fiziksel ve sosyal değişimleri incelemektedir. Çalışmanın yöntemi 7 yıl süren bir katılımcı gözlem, zamansal fotoğraf karşılaştırması ve görüşme tekniklerini içermektedir. Mahalledeki değişimler hem görüntüler hem de görüşler ve deneyimler üzerinden takip edilmiştir. Yıllara göre fiziksel ve morfolojik değişimlerin tespiti için öncelikle Google Earth görüntüleri karşılaştırılmıştır. Yıkılan ve yeni yapılan yapıların konum ve büyüklükleri ile değişen ulaşım ve arazi kullanım türleri ve artan yeşil alanların tespiti yapılmıştır. Ayrıca, belirli noktalardan ve belirli yönlerde farklı yıllarda çekilmiş fotoğraflar kullanılarak 3. boyuttaki değişimler ortaya koyulmuştur. Sosyal değişimlerin anlaşılmasında başarılı bir örnek olarak görülen katılımcı gözlem yönteminin kullanılması araştırmacıya yaşayarak öğrenme fırsatı sağlamıştır. Aynı zamanda bu yöntemi destekleyecek şekilde orada yaşayanların mahalledeki değişimlerle ilgili görüşlerini anlamak amacıyla yüz yüze açık uçlu ve yapılandırılmamış görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın bulguları çalışma alanı olarak seçilen yerde, bitişindeki dönüşüm alanındaki gibi tanımlı ve geniş bir alanda yerinden edilme şeklinde gerçekleşen bir kentsel dönüşümden farklı olarak parsel bazında dönüşümlerin yaşandığını göstermiştir. Mahallenin mekansal değişimi yakınlardaki yollardaki değişimler, İzban ve tramvay hatlarının etkileri, okul, sağlıklı yaş alma merkezi, müze ve bölge parkı gibi kullanımların çevrede yer seçmesi, yeni parkların yapılması ve eski yapıların bir bölümünün yıkılıp yerine yeni ve daha yüksek yapıların yapılması şeklindedir. 2006 yılında kentsel dönüşüm alanındaki 808 konutun yıkılması ve orada yaşayanların Zübeyde Hanım Mahallesi'ndeki apartmanlara taşınması sonrası Yalı Mahallesi'ndeki bu dönüşüm alanına komşu olan ve çalışma alanı olarak seçilen alanda da dönüşümler yaşanmıştır. Alanın kuzeydoğusunda Mavişehir yakınında yeni lüks kapalı konut

sitelerinin arttığı 2004 ve 2011 Google Earth karşılaştırmalarında net olarak görülmektedir. Seçilen çalışma alanında ise kapalı konut sitelerinden farklı olarak Şemikler'dekine benzer şekilde parsel bazında yenilemeler tespit edilmiştir. 2011 ve 2017 arasında sayıca fazla ancak alan olarak küçük konut yapılarından 134 tanesinin yıkılıp yerine 67 adet yeni ve daha büyük binanın yapıldığı gözlenmiştir. 2011 yılında 159 m² olan ortalama yapı büyüklüğünün 2017 yılında 313 m²'ye çıktığı hesaplanmıştır. Alandaki toplam yapı adedi 253'ten 186'ya düşmüştür. Çevrede hastane ve okul gibi kullanımlarla birlikte bunların çevresinde kırtasiye, eczane gibi yer seçimleri ve yeni yeme içme mekanları, kuaförler ve süpermarketler eklendiği ve araba yıkama servislerinin azaldığı görülmüştür. Bir otel, kolejler ve özel anaokullarının burada yer seçmeye başlaması da mahallede yaşayanların gelir durumundaki dönüşümün bir işaretidir. Fotoğraflar üzerinden yapılan karşılaştırma yapı yüksekliklerindeki artışı göstermektedir. 1-2 katlı yapılar yıkılıp yerlerine 5-7 katlı apartmanlar yapılmıştır. Bazı boş alanlar parka dönüştürülmüştür. Yıkılan evlerin bahçelerindeki ağaçların söküldüğü görülürken yeni parklara fidanlar dikildiği gözlenmiştir. Teras olarak kullanılan düz çatıların yerini beşik ve kırma çatılar almıştır. Bu fiziksel değişimler orada yaşayanların sosyal ilişkilerini ve günlük yaşamlarını da etkilemiştir. Görüşmeler sonucu önceden teraslarında halı yıkayan, bitki kurutan, tarhana seren ve tavuk ve koyun gibi hayvanları besleyen insanların müteahhitle anlaşıp evlerini apartmana dönüştürdüklerinde balkonlarında bu alışkanlıkları sürdürmedikleri söylenmiştir. Bazı mahalle sakinlerine göre komşuluk ilişkilerini sürdürmek mümkün olmuştur. Ev ziyaretleri, altın günleri, özel günlerde aşure, helva ve lokma dağıtma gibi alışkanlıkları sürdürebilenler olmuştur. Bahçe ve sokaklarda düğün, nişan gibi kutlamaların sürdüğü ve Roman ailelerin eğlencelerinin yapıldığı gözlenmiştir. Mahalleye yeni taşınan sakinlerin gürültü konusunda zaman zaman şikayetçi oldukları belirtilmiştir. Mahalledeki değişim sürecinde mahallede bir yandan lüks otomobiller bir yandan at arabaları görmek mümkün olmuştur. Yüzme havuzlu apartmanlarla bahçesinde satmak için topladıkları atık malzemeleri biriktiren yoksulların yaşadığı küçük evler birbirine komşu hale gelmiştir. Mahalledeki değişimin olumlu yanları arasında yeni evlerin daha sağlam olduğu, daha kolay ısındığı, alışveriş imkanlarının arttığı sayılırken olumsuz yanları arasında apartman yaşamında çocukların komşuları rahatsız etme çekincesi, özel açık alanlarının dar balkonlarla kısıtlı kalması, mahallenin çocuk oyun alanlarında dolaşan sahipsiz atların çocuklar için yarattığı güvensizlik ve dönüşüm sırasında inşaatların ve yıkılan evlerin yarattığı güvensizlik algısı sayılmıştır. Konut ve arazi değerlerinin artması ev sahipleri için olumlu olduğu ancak kiracıların ve düşük gelir gruplarının burada yaşamaya devam edememe olasılıkları dile getirilmiştir. Mahalledeki parsel bazlı dönüşümün yarattığı bozuk yollar, yaya güvenliğini tehlikeye sokan iş makineleri, inşaat gürültüsü ve toz gibi geçici olumsuz etkilerin sona ereceği ve sürecin tamamlanması ile daha iyi yaşam koşulları getireceğine dair umut sürmektedir. Sonuç olarak, mahalledeki değişimlerin yalnızca fiziksel olmadığı ve orada yaşayanların hayatlarını da etkilediği ve bu nedenle karar vericilerin mahalle sakinlerini ve onların sosyal koşullarını da dikkate almaları gerektiği vurgulanmıştır.

EXTENDED ABSTRACT: An urban transformation decision not only has an impact on its own boundaries, it also affects nearby neighbourhoods. Although the physical and social changes caused by urban transformation have been widely discussed in previous studies, the changes in the neighbourhoods near the urban transformation areas have not been adequately examined. This study examines the physical and social changes in a housing-built environment adjacent to the urban transformation area in Yalı Quarter in İzmir. The method of the study included 7 years of participant observation, temporal photo comparison and interview techniques. The changes in the neighbourhood have been followed through both views and opinions and experiences. In order to detect physical and morphological changes over the years, firstly Google Earth images were compared. The location and size of ruined and new buildings and the changing types of transportation and land use and increasing green areas were determined. In addition, by using photographs taken from certain points and in certain directions in different years, the changes in the 3rd dimension were revealed. The use of participant observation method, which is seen as a successful example in understanding social changes, provided the researcher with the opportunity to learn by experience. At the same time, face-to-face open-ended and unstructured interviews were conducted in order to understand the views of the residents about the changes in the neighbourhood in a way to support this method. The findings of the study showed that the area chosen as the study area had parcel-based transformations, unlike an urban transformation that took place in the form of displacement in a defined and wide area as in the adjacent transformation area. The spatial change of the neighbourhood is in the form of changes in the nearby roads, the effects of Light Rail Transit (LRT) and tramway, the site selection of land uses such as school, healthy aging centre, museum and regional park, the construction of new parks, the demolition of some of the old buildings, and the construction of new and higher structures. In 2006, after the destruction of 808 houses in the urban transformation area and the transfer of the residents to the apartments in Zübeyde Hanım Quarter, transformations were also experienced in the area adjacent to this transformation area in the Yalı Quarter that is selected as the study area. It is clearly seen in the 2004 and 2011 Google Earth image comparisons that new luxury gated communities are increasing near Mavişehir in the northeast of the area. In the selected study area, different from the gated communities, parcel-based renewals similar to the ones in Şemikler have been determined. Between 2011 and 2017, it was observed that 134 of the smaller residential buildings were demolished and replaced by 67 new and larger buildings. It has been calculated that the average building size, which was 159 m² in 2011, increased to 313 m² in 2017. The total number of buildings in the area decreased from 253 to 186. It has been observed that with the use of hospitals and schools in the periphery, stationery, pharmacy, new eating and drinking places, hairdressers, and supermarkets have been added and the number of car wash services have decreased. The fact that a hotel, colleges, and private nursery schools have started to be located here is also a sign of the transformation in the income status of the neighbourhood residents. The comparison made through the

photographs shows the increase in building heights. 1-2-storey buildings were demolished and 5-7-storey apartments were built in their places. Some vacant lots have been converted into parks. It was observed that the trees in the gardens of the ruined houses were uprooted and saplings were planted in new parks. Flat roofs used as terraces were replaced by gable and hip roofs. These physical changes have also affected the social relations and daily lives of those living there. As a result of the interviews, it was said that people who used to wash carpets, dry plants, spread "tarhana" and feed animals such as chickens and sheep on their terraces could not continue these habits in their balconies when they agreed with the contractor and converted their houses into apartments. According to some residents, it was possible to maintain neighbourhood relations. There have been those who have maintained the habits of home visits, "female home party days" ("altın günü" in Turkish), and distributing "ashura" halva, and "lokma" on special days. It has been observed that celebrations such as weddings and engagements continue in the gardens and streets, and Roman families have fun. It was stated that residents who have just moved to the neighbourhood have complained from time to time about noise. During the transformation process in the neighbourhood, it was possible to see luxury cars and horse carriages in the neighbourhood. Apartments with swimming pools and small houses where the poor live, who collect the recycling materials in their gardens, are adjacent to each other. Among the positive aspects of the change in the neighbourhood are that the new houses are considered to be more robust, get warmer more easily, and the increase in shopping opportunities, while the negative aspects include the hesitation of children to disturb the neighbours in the apartment life, the restriction of private open areas with narrow balconies, the insecurity created for children by the stray horses wandering in the children's playgrounds and the perception of insecurity created by the construction and demolished houses during the transformation. It was mentioned that the increase in housing and land values is positive for homeowners, but the possibility that tenants and low-income groups may not continue to live here. There remains hope that the temporary adverse effects of parcel-based transformation in the neighbourhood, such as rough roads, construction equipment that endanger pedestrian safety, construction noise and dust, will end and the completion of the process will bring better living conditions. As a result, it was emphasized that the changes in the neighbourhood are not only physical and affect the lives of the residents and therefore decision-makers should take into account the residents and their social conditions.

**SINIF ÖĞRETMENLERİNİN AKIL ve ZEKÂ OYUNLARININ
İLKOKULDA KULLANIMINA YÖNELİK DEĞERLENDİRMELERİ***
ASSESSMENTS OF CLASSROOM TEACHERS ON THE USE OF MIND AND
INTELLIGENCE GAMES IN PRIMARY SCHOOL

Dilek GÜNEŞ

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı,
Türkiye.

Teacher, Ministry of Education,
Turkey.

dilekligunes@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2206-2793

Eyup YÜNKÜL

Dr. Öğr. Üy., Balıkesir Üniversitesi,
Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim
Dalı, Balıkesir/Türkiye.

Asst., Prof., Balıkesir University,
Department of Educational Sciences,
Balıkesir/Turkey.

eyunkul@balikesir.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6177-3766

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.893591

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09.03.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24.04.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Güneş, D. & Yüncül, E. (2021). Akıl ve Zekâ Oyunlarının İlkokul Öğrencileri Üzerindeki Etkisinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 804-829.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üy. Eyup YÜNKÜL danışmanlığında yürütülen, Dilek GÜNEŞ'in Yüksek Lisans tezi verilerinden üretilmiştir.

Öz: Bu araştırmanın amacı öğretmen görüşlerine dayalı olarak akıl ve zekâ oyunlarının ilkökul öğrencileri üzerindeki etkilerini belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu çok aşamalı örnekleme yöntemiyle seçilen 16 ilkökul öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma bulgularına göre örneklem grubundaki öğretmenlerin cevapları doğrultusunda strateji oyunlarının en çok oynatılan oyun kategorisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadaki öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını genellikle serbest etkinlikler ve oyun ve fiziki etkinlikler derslerinde oynattıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını en çok matematik derslerinde kullandıklarını ve matematik dersinde de akıl ve zekâ oyunlarından çoğunlukla geometrik cisimler konusunda yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin sınıfta genellikle dijital oyunlar oynattıkları ve bu oyunların sınıf düzeylerinde çeşitlilik gösterdiği ve en çok tercih edilen dijital yazılımın ise EBA olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıl ve Zekâ Oyunları, Sınıf Öğretmenleri, İlkokul Öğrencileri

Abstract: The aim of this study is to determine the effects of mind and intelligence games on primary school students based on teachers' opinions. A phenomenology pattern from qualitative research patterns will be used in the research. The study group of the research will be composed of 16 primary school teachers who will be selected by the multi-stage sampling method. A semi-structured interview form developed by the researcher will be used as a data collection tool in the research. The data obtained in the study will be analyzed using the content analysis technique. According to the research findings, according to the answers of the teachers in the sample group, it was concluded that strategy games were the most played game category. The teachers in the study stated that they played the mind and intelligence games in free activities and in games and physical activities lessons. Teachers stated that they mostly used mind and intelligence games in mathematics lessons and that they mostly made use of mind and intelligence games about geometric objects in mathematics lesson. It was concluded that teachers generally play digital games in the classroom and these games vary at grade levels and the most preferred digital software is EBA.

Keywords: Mind and Intelligence Games, Classroom Teachers, Primary School Students

GİRİŞ

Oyun uzun yıllar boyunca çocukların fazla enerjilerini attıkları, yaramazlıklarını engelleyen ve taklit etme ihtiyacını gideren bir yol olarak görülürken, günümüzde birçok uzman tarafından bir öğrenme sanatı olarak değerlendirilmektedir. Oyun çocuğun en doğal öğrenme ortamıdır

ve çocuğa hiç kimsenin öğretmeyeceği konuları kendi deneyimleri ile öğrenmesine imkân sağlar (Özgür, 2000; Doğanay, 2002; Poyraz, 2003; Poyraz ve Dere, 2003; Akt. Pehlivan, 2014). Oyunla çocuklar sosyalleşmeyi, davranışlarını düzenlemeyi, duygusal ve gelişimsel sorunlarına çözüm bulmayı öğrenirler. Çocuklar oyunla yaşadıkları dünya ile hayalleri arasındaki bağı geliştirir ve bu durum soyut kavramları gerçeklerle ilişkilendirerek hayatı anlamlı kılmayı amaçlar (Ayan vd., 2012).

Çocukların hayatında bu kadar önemli etki uyandıran oyun türlerinden birisi de akıl ve zekâ oyunlarıdır. Son yıllarda ülkemizde ve dünyada zekâ oyunlarına olan ilginin arttığı ve bu oyunların oldukça yaygınlaştıkları görülmektedir. Eğitim dernekleri ve kurumları zekâ oyunları üzerine eğitimler ve çalıştaylar düzenlemekte, okullarda seçmeli ders olarak okutulmakta ve bilimsel etkinliklerde de zekâ oyunlarına yer verilmektedir. Bunun yanında, bu tür oyunları içeren bilgisayar ve mobil cihaz uygulamaları, bu oyunları satan kitapçı ve oyuncakçıların sayısı da her geçen gün artmaktadır. Zekâ oyunları, oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Zekâ oyunlarının tanımını şu şekilde yapabiliriz: Zekâ oyunları belirli kuralları, hedefi ve/veya kazanan-kaybedeni belirleyen durumları bulunan, çözülmeyi bekleyen problematik bir bağlam ortaya koyan, şans faktörünün en az olduğu, uzamsal düşünme yeteneğinin, psikomotor becerilerinin, hafıza ve dikkat gücünün, temel matematik becerilerinin ve bilişsel stratejilerin işe koşulmasını gerektiren oyunlardır (Erdoğan vd., 2017).

Son zamanlarda, oyunların sınıf ortamında kullanılması birçok öğretmen, eğitimci ve araştırmacının ilgisini çekmektedir. Alan yazın tarandığında çok fazla oyun türü olduğu görülmektedir. Bunlar arasında; macera, aksiyon, simülasyon, dövüş-savaş, rol yapma, spor, dijital oyunlar ve akıl ve zekâ oyunları vardır (Kirriemuir ve McFarlane, 2004; Akt. Marangoz, 2018).

Günümüzde özellikle dijital oyunların ve akıl ve zeka oyunlarının çocuklar için önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Dijital oyunlar; bilgisayar tabanlı, metin ya da görsellik üzerine inşa edilmiş, bilgisayar ya da oyun konsolu gibi elektronik platformlar üzerinde bir veya birden fazla kişinin fiziksel ya da çevrimiçi ağ üzerinden birlikte kullanabildiği bir eğlence ve boş zaman aktivitesi yazılımlarıdır (Frasca, 2001; Akt. Dijital Oyunlar Raporu, 2019). Dijital oyunlar gelişen teknoloji ile dijital dünya neredeyse tüm alanlarda kendisini göstermektedir. Önce bilgisayar ile kendisine bir alan açan dijital dünya artık tablet, telefon ve saatler ile varlığını devam ettirmektedir. Bir eğlence yöntemi olarak dijital oyunlar,

her yaş grubundan insanın ilgisini çekmektedir (Korkusuz ve Karamete, 2013). Dijital oyun kullanımının teknolojik bilgi ve becerinin edinilmesinde önemli bir araçtır ve çocukların dijital oyun araçlarını etkili bir şekilde kullanmalarının teknolojik kullanımlarını üst düzeye çıkarmaktadır. Dijital oyunlar, çocukların; verilen komutları takip edebilme, el göz koordinasyonu, motor yeteneklerde ilerleme, problem çözebilme, mantık yürütebilme, analiz yapabilme, karar verme, strateji ve tahmin edebilme yeterliliklerinin gelişmesine katkı sağlayabilmektedir (Toran vd., 2016). Dijital oyunların bu katkıları çocuklar için oldukça önemlidir. Esasında her türlü oyunun çocuklar üzerinde önemli ve çeşitli etkileri bulunmaktadır. Nitekim oyun türleri içerisinde yer alan akıl ve zeka oyunlarının çocuklar üzerindeki etkilerini belirlemek ise bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Akıl ve zekâ oyunları çocukların ve yetişkinlerin strateji geliştirme, planlama, mantık yürütme-mantıksal bütünleme, görsel-uzamsal düşünme, sıra dışı düşünme, dikkat-konsantrasyon, hafıza ve bellek alanlarında gelişimini sağlayan, aynı zamanda; ileriye görme, planlama ve sabır, sebat, kararlılık, karar verme, yenilgiyi hazmetme, rekabet gibi tutum ve davranışları geliştiren, kinestetik alanda uygulamaya imkan sağlayan oyunlardır (Tüm Üstün Zekâlılar Derneği [TÜZDER], 2020). Akıl ve zekâ oyunlarını; Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2013), gerçek problemleri de kapsayan, her türlü problemin oyunlaştırılmış hali; Baran (1993) oyuncuyu düşünmeye, araştırmaya, bulmaya buluşturmaya yönelten oyunlar; Bottino ve diğerleri (2013) de üst düzey düşünme ve akıl yürütme becerilerinin gelişimini destekleyen oyunlar; Yöndemli ve Taş, (2018) da akıl ve zekâ oyunlarını; akıl yürütme, problem çözme, uzamsal ilişkiler, stratejik düşünme gibi becerilerin işe koşulmasını gerektiren ve bunların gelişimini destekleyen etkinlikler olarak tanımlamışlardır.

Akıl ve zekâ oyunları bireylerin zihinsel potansiyellerinin farkına varabilmelerini, hızlı ve doğru karar verebilmelerini, problemler karşısında kendilerine has çözümler üretebilmelerini sağlayan oyunlar ve etkinliklerden oluşmaktadır. Bu kapsamda akıl ve zekâ oyunlarını zekânın tüm alanlarında kullanılabilmeyle birlikte işlem yapma ve strateji geliştirme kapasitesini geliştirdiği, sözel, matematiksel mantıksal alanlarına hitap ettiği gibi, yaratıcı ve eleştirel düşünceyi de geliştirmektedir. Ayrıca akıl ve zekâ oyunları; öğrencilerin problemler karşısında kendilerine özgü stratejiler geliştirmesi, hızlı ve doğru karar verebilmesi, sistematik bir düşünme yapısı oluşturmaları ve problem çözmeye yönelik olumlu tutumlar kazanmaları da amaçlanmaktadır (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB], 2013). Akıl ve zekâ oyunları,

bireylerin kendilerini sürekli yenileyebilmelerini sağlamakla birlikte; kişinin özgüvenini arttıran, hızlı ve doğru karar verebilmelerini ve problemlerle karşılaştığında kendine has çözüm önerileri geliştirebilmesini sağlayan aktivitelerdir. Akıl ve zekâ oyunları bireylerin sadece matematik alanındaki gelişimleriyle sınırlı değildir, işlem ve strateji gücünü geliştirecek oyunlar sayesinde sözel ve görsel zekâ, mantık, muhakeme yeteneği, çözüm yolları üretme, problem çözme, üç boyutlu düşünme, kendine has yaklaşım geliştirme, taktik geliştirme, şekil oluşturma gibi yaratıcılık ve eleştirel düşünme yeteneklerini de geliştirecek oyunları da içermektedir (Devecioğlu ve Karadağ, 2014).

Sınıf ortamında akıl ve zekâ oyunlarını oynarken sınıf kurallarına uyarak derse devam eden öğrenci, arkadaşlarıyla paylaşımında bulunmak durumunda kalırken eşitlik prensibine uyması gerektiğini kavrar çünkü kurallar bütünü ve yaptırımlar her birey için eşittir. Eşit hak ve özgürlüklere sahip olan öğrenciler yanlış davranışlarda bulunduğu herkeşe eşit yaptırımlar uygulanacağını farkındadır. Sınıf ortamında bu duyguları pekişirken aynı kazanımları evrensel anlamda da kullanacaktır. Birbirinden farklı türde zekâ türlerine sahip öğrencilerin aynı sınıf ortamında bulunmaları birbirlerine ve öz benliklerine saygı duymalarını gerektirir. Yoksa dersin içerisinde oldukça hareketli bir ortamda farklı zekâ oyunlarının işleyişini uygulamak mümkün olmaz. Akıl ve zekâ oyunları problemlerine farklı yaklaşımlarla çözümler bulan farklı öz benlikler, başarabildiğini gördüğünde kendisine olan saygısı artarken arkadaşının kişisel bütünlüğüne de saygı duymayı öğrenir (Sadıkoğlu, 2017).

Akıl ve zekâ oyunları ile öğrencilerin zihinsel kapasitelerini tanımları ve geliştirmeleri, problemlere karşı farklı ve orijinal çözümler geliştirmeleri, mantıklı hızlı ve doğru karar vermeleri, bireysel ve grup olarak rekabet ortamında çalışma becerileri geliştirmeleri amaçlanmaktadır (Xu ve Fang, 2007: Akt. Savaş, 2019). Akıl ve zekâ oyunları öğrenme sürecine oyunu dahil ederek öğrenme ortamlarını zenginleştirmekte ve problem çözme, akıl yürütme, dikkati toplama vb. birçok becerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Oyun yoluyla çocuk, zekâsını kullanmayı öğrenir, dünyayı ve çevreyi keşfeder, bilgi edinir, merak duygusunu tatmin eder, akıl yürütmeyi ve seçim yapmayı öğrenir (Yöndemli ve Taş, 2018).

Akıl ve zekâ oyunları eğitsel oyunların önemli bir parçasını oluşturur. Akıl ve zekâ oyunları, problem çözmede öğrencilerin farklı yöntemleri ve mantıksal düşünme yeteneklerini kullanmasını gerektirmekte ve bu doğrultuda da bireylerin düşünme süreçlerini desteklemektedir (Demirel, 2015). Zekâ oyunları, bireyin eğlenirken yeni bir şeyler öğrenmesi, farklı bakış açıları kazanması ve zekâsını geliştirmesi için geliştirilmiş oyunlardır.

Hem bilişsel becerilerini hem de yeni yetenekler edinmelerini sağlayan bu oyunlar planlı hareket etmeyi, doğru ve hızlı karar vermeyi ve farklı bakış açıları kazanmayı sağlayan eğlenceli oyunlardır. Zekâ oyunları oynayan çocuklar, yeni şeyler öğrendikçe ve öğrendikleri bilgi ve becerileri kullanarak kazanmaya başladıkça kendilerine olan güvenleri de artar. Büyüklerinden bağımsız karar verme ve bu kararın sorumluluğunu üstlenme becerisi kazanırlar. Ayrıca bu oyunlar dikkati sürdürme ve odaklanma becerilerini geliştirmekle birlikte konsantre olmayı gerektirir (Marangoz ve Demirtaş, 2017).

Öğretmenler öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimlerinden sorumlu olan kişilerin başında gelmektedir. Günümüzde yaşanan değişim ve gelişmeler öğretim sürecini klasik ders anlatım anlayışını geride bıraktırmış tüm öğrencilerin hem eğlenmesini hem de eğlenirken bir şeyler öğrenmesini gerekli kılmaya zorlamıştır. Çocukların dikkatlerini toplayamadığı, güdülenemediği ve merak duymadıkları bir öğretim sürecinin başarısız olması aşikârdır. Akıl ve zekâ oyunlarının sınıf içinde oynatılması ve devamlılığının sağlanması öğrencilerin akademik başarılarına ve kişisel gelişimlerine olumlu yönde edeceği düşünülmektedir. Öğretmenlerin tutum ve davranışları ise bu süreç içerisindeki en önemli etmenlerden birisidir. Öğretmenlerin bu süreçte akıl ve zekâ oyunlarını oynatması, devamlılığını sağlaması ve derslere entegre edebilme becerisi de bu sürecin önemli bir parçası olmasında önemli bir rol oynayacaktır. Bu süreçte akıl ve zekâ oyunlarının öğretmenlerin öğretimsel hedeflere ulaşmasına ve çocukların hem akademik hem de kişisel olarak gelişmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde; Bottino, Ott ve Tavella (2008); Mackey, Hill, Stone ve Bunge, (2011); Alkan ve Mertol (2017), Erdoğan, Eryılmaz Çevirgen, Atasay (2017), Sadıkoğlu (2017), Marangoz (2018), Yöndemli ve Taş (2018), Can (2020), Çetin ve Özbuğutu (2020) ve Sargın ve Taşdemir (2020) akıl ve zekâ oyunları ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Hem Türkiye’de hem de yurtdışında yapılan araştırmalara bakıldığında akıl ve zekâ oyunlarının ilkokul öğrencileri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada akıl ve zekâ oyunlarının ilkokul öğrencileri üzerindeki etkisinin çeşitli değişkenler açısından belirlemek hedeflenmiştir.

- 1) Öğretmenler sınıflarında hangi kategoriye ait akıl ve zekâ oyunları oynatmaktadır?
- 2) Öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını hangi zaman aralıklarında oynatmaktadır?

3) Öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını derslerle ilişkilendirebilmekte midir?

4) Öğretmenler sınıflarında dijital oyunlar oynatmakta mıdır?

YÖNTEM

Akıl ve zekâ oyunlarının ilkokul öğrencileri üzerindeki etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni fark ettiğimiz, fakat derin ve detaylı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Özet, 2014). Van Mannen (2016), olgu bilim çalışmalarında bireylerin deneyimlerinin çalışmanın hem başlangıç hem de bitiş noktası olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada akıl ve zekâ oyunları olgusu çalışmanın başlangıç noktası olarak ele alınmıştır. Bu olgudan doğrudan etkilenen ve olguyu etkileyen öğretmenlerin deneyimleri ve duyguları derinlemesine betimlenmeye çalışılmıştır.

ÇALIŞMA GRUBU

2020-2021 eğitim öğretim yılında Balıkesir ilinde görev yapan 16 sınıf öğretmeni çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin seçiminde çok aşamalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İlk aşamada amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Çalışmada öğretmenlerin sınıflarında en az 1 yıl akıl ve zekâ oyunlarını oynatmış olmaları ölçütü benimsenmiştir. İkinci aşamada ise kolay ulaşılabilen durum örnekleme kullanılmıştır. Bu doğrultuda her sınıf düzeyinde (1., 2., 3. ve 4. sınıf) 4 öğretmen olmak üzere toplam 16 öğretmen araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Öğretmenler ilişkin demografik değişkenler incelendiğinde; öğretmenlerin 2'sinin erkek, 14'ünün kadın olduğu, öğretmenlerin yaşlarının 28 ile 53 yaş arasında olduğu, öğretmenlerin mesleki kıdemlerinin 7 ile 30 yıl arasında olduğu; öğretmenlerin görev yaptıkları sınıfların sınıf mevcutlarının 10 ile 33 arasında olduğu ve öğretmenlerin tümünün akıl ve zekâ oyunları ile ilgili sertifikalarının olduğu görülmektedir.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Nitel araştırmalarda görüşmeler diğer veri toplama teknikleri ile birlikte kullanılacağı gibi tek başına temel veri toplama tekniği olarak da kullanılabilir (Bogdan ve Biklen, 1992; Hatch, 2002). Bu çalışmanın da temel veri toplama aracı, bu olguyu doğrudan yaşayan kişilerle yüz yüze yapılan görüşmeler olarak belirlenmiştir. Rubin ve Rubin (2005), derinlemesine görüşmelerin öğrenmek istenen şeyin basit ve açık bir şekilde cevaplanmadığı, bireylerin deneyimlerine, bireylere sorulan

sorulara verilen cevaplara ihtiyaç duyulan durumlarda kullanılabileceğini ifade etmişlerdir. Araştırma sürecinde katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşmelerde araştırmacı tarafından ilgili literatür taranarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Soruların belirlenmesi sürecinde hazırlanan sorular alan uzmanlarına gönderilmiştir. Geri bildirimler sonucunda bazı sorular çıkarılmış bazı sorular da düzenlenmiştir. Görüşme öncesinde katılımcılar araştırmacının amacından haberdar edilmiş ve kişisel bilgilerinin üçüncü kişilerle paylaşılmayacağı bildirilmiştir. Görüşme sürecinde görüşme formu yaklaşımı benimsenmesi amacıyla sorular karışık şekilde sorulmuştur. Her bir görüşme ortalama 30-35 dakika arasında sürmüştür.

VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşmelerin analiz edilmesinde ana tema ve sorunların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Görüşme sırasında yazıya dökülen görüşmeler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Her bir soru için ayrı bir dosya açılmış ve ilköğretmenlerinin cevapları defalarca okunup kodlama yapılmıştır. Elde edilen veriler neticesinde ana tema, sorunlar ve örüntüleri belirlenmiştir. Belirlenen tema ve örüntülere göre kategori ve ana temalara ulaşılmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmanın inandırıcılığın artırılması amacıyla yarı-yapılandırılmış görüşme formu geliştirilirken ilgili alan yazın taranarak konu ile ilgili bir kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. Verilerin analiz ve yorumlanmasında «araştırmacı çeşitlemesi» ile araştırmanın inandırıcılığı arttırılma yoluna gidilmiş ve kodlayıcılar arası uyum yüzdesi .93 olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar ve ulaşılan kodlar birbiriyle sürekli olarak karşılaştırılmış, yorumlanmış ve kavramsallaştırılmış ve araştırmaya katılanların bile açık bir biçimde farkında olmadıkları bazı örüntüleri ortaya çıkarmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu şekilde derin odaklı veriler elde etmenin araştırmanın güvenilirliğine katkı sağladığı düşünülmektedir. Araştırma bulgularının güvenilirliğini ve geçerliğini arttırmak amacıyla öğretmen görüşlerinden sıkça alıntılar yapılmış, çalışma grubu seçimi ve veri toplama araçlarının geliştirilmesi ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Araştırmada öğretmenlerin ifadelerinden alıntılar yapılmış ve yapılan alıntılar Öğretmen 1 = Ö1 biçiminde isimlendirilmiştir.

BULGULAR

Araştırmada ilk olarak çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin hangi kategoriye yönelik akıl ve zekâ oyunları oynattıklarına ilişkin görüşler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Sınıf Düzeylerine Göre Oynanan Oyun Kategorileri ve Oyunlar

Sınıf Düzeyi	Kategori	Oyunlar	f
1. Sınıf	Sözel Oyunlar	Hikaye Küpleri, Tik Tak Boom	2
	Strateji Oyunları	Hedef 5, Koridor, Mangala, Parsel, Piramit, Reversi, Satranç	7
	Geometrik-Mekanik Oyunlar	Equilibrio, Jenga, Qbitz, Pratik Bardaklar	5
	Hafıza Oyunları	Dedektif	1
	Akıl Yürütme ve İşlem Oyunları	-	-
2. Sınıf	Sözel Oyunlar	Hikaye Küpleri	1
	Strateji Oyunları	Hedef 5, Mangala, Pentago, Skippity, Son Taş	5
	Geometrik-Mekanik Oyunlar	Equilibrio, Qbitz, Pratik Bardaklar, Rondo Vario	5
	Hafıza Oyunları	Dedektif, Look Look, Patch Patch, Lagoona	4
	Akıl Yürütme ve İşlem Oyunları	-	-
3. Sınıf	Sözel Oyunlar	-	-
	Strateji Oyunları	Abalone, Apartman Sudoku, Hedef 5, Koridor, Mangala, Reversi, Surakarta, Satranç, Skippity, 3 Taş, 9 Taş	12
	Geometrik-Mekanik Oyunlar	Match Madness, Pratik Bardaklar, Qbitz	3
	Hafıza Oyunları	Double, Look Look	2
	Akıl Yürütme ve İşlem Oyunları	-	-

Sınıf	Oyun Türü	Oyun Adları	Sıklık
4. Sınıf	Sözel Oyunlar	-	-
	Strateji Oyunları	Abalone, Dizios, Dümen, Gobblet, Hedef 5, Koridor, Mangala, Parsel, Pentago, Piramit, Reversi, Set, Skippity, Surakarta, Trafik, Qwirkle, 9 Taş	17
	Geometrik-Mekanik Oyunlar	Jenga, Katamino, Mimari Bloklar, Pratik Bardaklar, Tangram, Qbitz	6
	Hafıza Oyunları	Brainbox, Dedektif, Look Look, Patch Patch	4
	Akıl Yürütme ve İşlem Oyunları	Numbers	1

Tablo 1' e göre, öğretmenlerin hangi kategoriye yönelik akıl ve zekâ oyunları oynattıklarına yönelik görüşler incelendiğinde 1. sınıf öğretmenlerinin strateji ve geometrik-mekanik oyunları daha çok oynadıkları; 2. sınıf öğretmenlerinin strateji, geometrik-mekanik ve hafıza oyunlarını daha çok oynadıkları; 3. sınıf öğretmenlerinin strateji oyunlarını daha çok oynadıkları ve 4. sınıf öğretmenlerinin de strateji oyunlarını daha çok oynadıkları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonraki aşamasında çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin akıl ve zekâ oyunlarını hangi zaman aralıklarında oynattıklarına ilişkin görüşler Tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2: Sınıf Düzeylerine göre Akıl ve Zekâ Oyunlarının Oynatıldığı Zaman Aralıkları

Sınıf Düzeyi	Oyun Oynatılan Zaman Aralığı	f
1. Sınıf	Öğleden sonraki derslerde	2
	Serbest etkinlik dersinde	2
	Çocuklar sıkıldığı zaman	2
	Etkinlikleri çabuk bitirenlere	1
	Uyum etkinlikleri saatinde	1
2.Sınıf	Öğleden sonraki derslerde	3
	Uyumsuz hava şartları olduğu zamanlarda	2
	Öğle aralarında	1

	Teneffüs aralarında	1
	Serbest etkinlik dersinde	1
	Oyun ve fiziki etkinlik dersinde	1
	Serbest etkinlik dersinde	3
	Çocuklar sıkıldığı zaman	2
3. Sınıf	Oyun ve fiziki etkinlik dersinde	2
	Çocukların istediği zamanlarda	1
	Çocuklar dersini güzel yaptığı zaman	1
	Bahçeye çıkamadığımız zamanlarda	1
	Son derslerde	1
	Uygunsuz hava şartları olduğu zamanlarda	3
	Öğle aralarında	2
4. Sınıf	Son derslerde	2
	Ders konuları bittikten sonra	1
	Çocukların istediği zamanlarda	1
	Teneffüslerde	1
	Serbest etkinlik dersinde	1

Tablo 2' ye göre, akıl ve zekâ oyunlarının hangi zaman aralıklarında oynatıldığına ilişkin öğretmen görüşleri incelendiğinde; 1. sınıf öğretmenleri akıl ve zekâ oyunlarını çocukların sıkıldığı zamanlarda serbest etkinlikler dersinde ve öğleden sonraki derslerde oynattıkları; 2. sınıf öğretmenleri akıl ve zekâ oyunlarını öğleden sonraki derslerde ve öğle aralarında oynattıkları; 3. sınıf öğretmenleri akıl ve zekâ oyunlarını serbest etkinlikler dersinde, çocukların sıkıldığı zamanlarda ve oyun ve fiziki etkinlik dersinde oynattıkları ve 4. sınıf öğretmenleri de akıl ve zekâ oyunlarını uygunsuz hava şartları olduğu zamanlarda, öğle aralarında ve son derslerde oynattıkları sonuçlarına ulaşmıştır.

Bulgulara ilişkin öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö2: (...) *sırasında etkinliğini çabuk bitirenlere de arkada bir sıra yaptım erken bitirenler de gidip orda oynuyorlar.* (1. sınıf / Etkinlikleri çabuk bitirenlere)

Ö3: (...) *ama genel olarak sorarsanız genelde öğleden sonraki derslerde oynatmaya dikkat ettim. Öğle aralarında hazırlık yapıyorlardı, daha kolay oluyordu.* (1. sınıf / Öğleden sonraki derslerde)

Ö6: (...) *bahçeye çıkamadığımız zamanlarda havanın kötü olduğu zamanlarda sınıfımızda oyun oynuyorduk.* (2. sınıf / Uygunsuz hava şartları olduğu zamanlarda)

Ö12: (...) *akıl ve zekâ oyunlarını serbest etkinlikler derslerine genelde oynadık.* (3. sınıf / Serbest etkinlik dersinde)

Ö10: (...) *derslerin durumuna göre sıkıldığımız zamanlarda, sınıfın havasını değiştirmek için oynuyoruz.* (3. sınıf / Çocuklar sıkıldığı zaman)

Ö13: (...) *akıl ve zekâ oyunlarını genelde son derslerde oynadık.* (4. sınıf / Son derslerde)

Araştırmanın sonraki aşamasında çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin akıl ve zekâ oyunlarını derslerle ilişkilendirip ilişkilendirmediklerine yönelik görüşler Tablo 3' de sunulmuştur.

Tablo 3: Akıl ve Zekâ Oyunlarını Derslerle İlişkilendirmelerine Yönelik Görüşler

Sınıf Düzeyi	Ders	Konu	F
1. Sınıf	Matematik	Ritmik sayma	3
		Birim küp	1
		Boyut algılama	1
		Şekil oluşturma	1
		Eşleştirme	1
		Simetri	1
	Türkçe	Hikâye oluşturma	1
		Dikte süreci	1
		Eş ya da zıt anlamlı kelimeler	1
		Görsel Sanatlar	Renkler
2. sınıf	Matematik	Geometrik cisimler	3
		Birim küp	1
		Dört işlem	1
	Türkçe	Hikâye oluşturma	1
	Görsel	Üç boyutlu çizim	1

Sanatlar			
3. sınıf	Matematik	Geometrik cisimler	2
		Eşleştirme	1
		Birim küp	1
		Birlik ve onluk	1
4. sınıf	Matematik	Geometrik cisimler	3
		Dört işlem	2
		Simetri	1
		Birlik ve onluk	1
		Birim küp	1
	Problem çözme	1	

Tablo 3' e göre, öğretmenlerin akıl ve zekâ oyunlarını derslerle ilişkilendirmelerine yönelik görüşleri incelendiğinde; 1. sınıf ve 2. sınıf öğretmenleri akıl ve zekâ oyunlarını Matematik, Türkçe ve Görsel Sanatlar derslerinde kullanarak ilişkilendirdikleri; 3. ve 4. sınıf öğretmenleri de akıl ve zekâ oyunlarını sadece Matematik dersinde kullanarak ilişkilendirdikleri sonuçlarına ulaşmıştır.

Bulgulara ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö1: (...) *matematik dersinde ritmik saymada ikişer ikişer sayma da tik tak bomm oyunu kullandım.* (1. Sınıf-Matematik / Ritmik sayma)

Ö3: (...) *özellikle Rory'nin hikaye küplerini Türkçe dersinde hikaye oluşturma için kullandım.* (1. sınıf-Türkçe / Hikâye oluşturma)

Ö5: (...) *akıl ve zekâ oyunları ile geometrik cisimler konusunda rondovario oyunu kullandık.* (2. sınıf- Matematik / Geometrik cisimler)

Ö8: (...) *görsel sanatlarda denge oyunu ile bir şey yapıyorum hadi bunu resme dökün diyorum. Bir şey koyup üç boyutlu olarak çizmelerini sağladım.* (2. sınıf- Görsel sanatlar / Üç boyutlu çizim)

Ö9: (...) *equilibrio oyunundaki materyalleri geometrik cisimleri anlatırken kullandık silindir gibi.* (3. sınıf- Matematik / Geometrik cisimler)

Ö15: (...) *matematik dersinde çarpma problem çözmede mangalay kullandık. Üzerindeki rakamlardan Look Look'u matematik dersinde kullandık. Toplamada yer değiştirme işleminde çarpmada yer değiştirme işleminde kullandık.* (4. sınıf- Matematik / Dört işlem)

Araştırmanın sonraki aşamasında çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin derslerinde dijital oyunlar oynatıp oynatmadıklarına ilişkin görüşler Tablo 4’ de sunulmuştur.

Tablo 4: Dijital Oyunlar Oynatıp Oynatmadıklarına İlişkin Görüşler

Sınıf Düzeyi	Dijital Oyun Oynatıyoru	Oyunlar	f
1. Sınıf	Evet	Mental Up, Scratch, Hafıza oyunları, Görsel oyunlar, EBA	3
	Hayır		1
2. Sınıf	Evet	Matematik oyunları, Kelime oyunları	3
	Hayır		1
3. Sınıf	Evet	Morpa Kampüs, Okulistik	3
	Hayır		1
4. Sınıf	Evet	EBA	1
	Hayır		3

Tablo 4’e göre, öğretmenlerin derslerinde dijital oyunlardan yararlanıp yararlanmadığına ilişkin görüşleri incelendiğinde; 1. sınıf, 2. sınıf ve 3. sınıf öğretmenlerinin dijital oyunları daha çok oynattıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Bununla birlikte 1. sınıf öğretmenlerinin diğer sınıf düzeylerine oranla daha farklı dijital platformlardan ve oyunlardan yararlandıkları tespit edilmiştir.

Bulgulara ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

Ö3: (...) *Mental UP’tan yararlandık. Kodlamaya yönelik Scratch oyunu oynadık ama çok fazla dijital oyun oynamalarını istemedim. Zaten evde yeterince oynuyorlar.* (1. sınıf- Dijital oyunlar)

Ö6: (...) *dijital oyun olarak sınıfımızda kelime oyunları sayısal oyunlar oynattık.* (2. sınıf- Dijital oyunlar)

Ö9: (...) *Morpa Kampüs’ te zekâ oyunları vardı. Arada onları açıp oynatıyorduk. Çocukların da hoşuna gidiyordu.* (3. sınıf- Dijital oyunlar)

Ö11: (...) dijital oyun sınıfta oynatmıyorum. Tahtayı açıp oynatmıyorum. (3. sınıf- Dijital oyun oynatmama)

Ö14: (...) dijital oyun ne oynatırım ne de tavsiye ederim. Çocukların ailelerine vakit geçirsinler, ekrandan uzak kalsınlar istiyorum ben. Dijital oyun oynatmıyorum. (4. sınıf- Dijital oyun oynatmama)

Ö16: (...) dijital oyun olarak EBA' da olan oyunlar dışında oyun oynatmadım. (4. sınıf- Dijital oyun oyunları)

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre 1. sınıf öğretmenlerinin sınıflarında sırasıyla en çok strateji oyunlarını ve geometrik-mekanik oyunları oynattıklarını belirtmişlerdir. 1. sınıf düzeyinde öğretmenler sınıflarında sözel oyunları ve hafıza oyunlarını çok az oynattıklarını; akıl yürütme ve işlem oyunlarını ise hiç oynatmadıklarını ifade etmişlerdir. Sonuçlar 2. sınıf öğretmenleri açısından değerlendirildiğinde öğretmenler sınıflarında çoğunlukla strateji oyunları, geometrik-mekanik oyunlar ve hafıza oyunları oynatmışlardır. 2. sınıf düzeyinde öğretmenler sınıflarında sözel oyunları çok az; akıl yürütme ve işlem oyunlarını hiç oynatmadıklarını belirtmişlerdir. Sonuçlar 3. sınıf öğretmenleri açısından değerlendirildiğinde öğretmenler sınıflarında en çok strateji oyunlarını oynattıklarını bu oyunlardan sonra öğretmenler geometrik-mekanik oyunlar ve hafıza oyunlarını oynatmışlardır. 3. sınıf düzeyinde öğretmenler sınıflarında sözel oyunları ve akıl yürütme ve işlem oyunlarını hiç oynatmadıklarını belirtmişlerdir. Sonuçlar 4. sınıf öğretmenleri açısından değerlendirildiğinde öğretmenler sınıflarında en çok strateji oyunlarını oynattıklarını bu oyunlardan sonra öğretmenler geometrik-mekanik oyunlar ve hafıza oyunlarını oynatmışlardır. 4. sınıf düzeyinde sınıflarında akıl yürütme ve işlem oyunlarını çok az; sözel oyunları ise hiç oynatmadıklarını belirtmişlerdir.

Elde edilen sonuçlara göre, her sınıf düzeyinde en çok oynatılan kategorinin strateji oyunu olduğu; ayrıca geometrik-mekanik oyunların strateji oyunlarından sonra her sınıf düzeyinde en çok oynatılan oyun oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen diğer önemli sonuçlar da akıl yürütme ve işlem oyunlarının neredeyse hiçbir sınıf düzeyinde; sözel oyunların ise 1. ve 2. sınıf düzeylerinde oynatılmasına rağmen 3. ve 4. sınıf düzeylerinde hiç oynatılmamasıdır. Dünyanın birçok yerinde erken yaşlar için hazırlanan eğitim programlarında oyuna yer verilmiştir. Gelişim açısından çok fazla önemli olan oyun çocukların dil gelişimi açısından da hem küçük yaşlardaki gelişimlerini hem de ileriki yaşlardaki akademik becerilerini olumlu yönde etkilemektedir. Çocukların

oyunları ve dil gelişimleri incelendiğinde önemli etkileşimler görülmektedir. Oyun oynarken yoğun bir şekilde sosyal etkileşime maruz kalan çocuk, arkadaşlarını takip ederek ya da akranlarıyla karşılıklı iletişim kurarak kullandığı kelime sayısını ve kurduğu cümle çeşitliliğini farkında olmadan arttırmış olur (Katrancı ve Gülhan, 2018). Oyun çocuklar için dil becerilerinin gelişimi açısından zengin etkileşim ortamları sağlar. Çocuklar oyunlar sayesinde sözcük dağarcığını geliştirirler ve sembolik dili kullanmaya başlarlar (Fleer, 2013; Akt. Tuğrul, 2019). Doğanay'a (1998) göre de dil gelişiminde oyunun önemli bir etkisi bulunmaktadır. Oyun çocuğun sözcüklerin sayısının artmasına, rahat konuşma ve düşüncelerini açıklama alışkanlığı kazandırır, soru sormayı öğretir, yeni bilgiler edinmelerini sağlar, nesnelere araç gereçleri tanımlarını sağlar, işlevleri kavramayı ve onları kullanmayı öğrenmelerini sağlar. Oyunun bu önemli gücü düşünüldüğünde ilkokulun ilerleyen yıllarında öğrencilerin dil becerisi gerektiren oyunlardan kaçınmaları oldukça önemli bir bulgudur. Günümüzde çocukların kendilerini ifade edebilmede ve çocukların sözel beceriler edinilmesinde akıl ve zekâ oyunlarından faydalanılmasının bu sürece etki edeceği düşünülmektedir.

Araştırmada, her sınıf düzeyinde öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını benzer zaman aralıklarında oynattıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Akıl ve zekâ oyunlarını genellikle öğretmenlerin serbest etkinlikler ve oyun ve fiziki etkinlikler derslerinde oynattıklarını belirtmişlerdir. Çocukların sıkıldıkları zamanlarda akıl ve zekâ oyunları oynanması yine tercih edilen önemli zamandır. Ayrıca 2. ve 4. sınıf öğretmenlerinin akıl ve zekâ oyunlarını uygunsuz hava durumlarında oynatmayı tercih ettikleri; etkinlikleri çabuk bitiren öğrencilere akıl ve zekâ oyunları teşvik edici bir etmen olarak oynatmaları da ulaşılan bir diğer önemli sonuçtur. Çocuklar için oyun sadece serbest zamanlarda vakit geçirecekleri bir etkinlik olarak düşünülmemelidir. Çünkü oyun çocukların yaratıcılıklarını ve hayal güçlerinin gelişmesini sağlar ve sosyalleşmelerine yardımcı olur. İnsan yaşamında önemli bir yeri olan oyun çocuğun gelişimi için yaşamsal bir önem taşır, aynı zamanda çocuğun gelişimini yansıtmaktadır (Aral 2000; Akt. Pehlivan, 2014). Fromberg oyundaki sembollere, aktif düşünme süreçlerine, gönüllülüğe, eğlenceli olmasına ve kuralları olmasına dikkat çekmiş; Froebel ise oyunu tanımlarken erken çocukluk eğitimi ile ilişkisine dikkat çekmiş ve oyun için harcanan sürenin son derece önemli ve derin bir anlam taşıdığını ve insanın sonraki yaşamının tohumlarının oyun içinde atıldığını belirtmiştir (Tuğrul vd., 2014). Bu çalışmada öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını belirli zaman aralıklarında oynattıklarını ve bu süreç içerisinde de öğrencileri daha iyi gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Oyunun

öğrenme sürecindeki gücü ve etkililiği düşünüldüğünde akıl ve zekâ oyunlarına ayrılan zamanın ilerleyen zamanlarda daha da artacağı düşünülmektedir.

Araştırmada, 1. sınıf öğretmenleri akıl ve zekâ oyunlarını en çok matematik dersinde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler Türkçe ve Görsel Sanatlar dersinde de akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler matematik dersinde en çok ritmik sayma konusunda ritmik saymadan sonra da birim küp, boyut algılama, şekil oluşturma, eşleştirme ve simetri konularında da akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler; Türkçe dersinde hikâye oluşturma, dikte süreci ve eş ya da zıt anlamlı kelimelerin öğretiminde ve görsel sanatlar dersinde de renklerin öğretiminde akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada, 2. sınıf öğretmenleri akıl ve zekâ oyunlarını en çok matematik dersinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler Türkçe ve Görsel Sanatlar dersinde de akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler matematik dersinde en çok geometrik cisimler konusunda geometrik cisimlerden sonrada birim küp ve dört işlem konularında da akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler; Türkçe dersinde hikâye oluşturma ve görsel sanatlar dersinde de üç boyutlu çizimlerde akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Elde edilen veriler 3. Sınıf öğretmenleri açısından değerlendirildiğinde; 3. sınıf öğretmenleri akıl ve zekâ oyunlarını sadece matematik dersinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler matematik dersinde en çok geometrik cisimler konusunda geometrik cisimlerden sonrada eşleştirme, birim küp ve birlik ve onluk konularında da akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada, 4. sınıf öğretmenlerinin akıl ve zekâ oyunlarını sadece matematik dersinde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenler matematik dersinde en çok geometrik cisimler konusunda geometrik cisimlerden sonrada dört işlem, simetri, birlik ve onluk, birim küp ve problem çözme konularında da akıl ve zekâ oyunlarından yararlandıklarını belirtmişlerdir.

Araştırmada; öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını en çok matematik derslerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Matematik dersinde de en akıl ve zekâ oyunlarını çoğunlukla geometrik cisimler konusunda yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Türkçe dersinde ise öğretmenler hikâye oluşturma sürecinde akıl ve zekâ oyunlarından faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler 1. ve 2. sınıflarda Türkçe ve görsel sanatlar dersinde akıl ve zekâ oyunlarından faydalandıkları; 3. ve 4. sınıflarda ise sadece matematik dersinde akıl ve zekâ oyunlarını kullandıkları sonucu ortaya

çıkıştır. Kendisini ve çevresini oyunla tanımaya başlayan çocuklar, oyun sayesinde farklı kavram ve olayları keşfederek öğrenirler. Oyun çocuklara nesnelere tanıma, isimlendirme, nesnelere işlevlerini kavramayı kazandırırken mantık yürütme, sebep sonuç ilişkisi kurma, seçim yapma, dikkatini toplama, düşünme, algılama, sıralama, sınıflama, analizi yapma, sentez yapma, değerlendirme ve problem çözme gibi zihinsel süreçlerin aktif olarak kullanmalarına imkan sağlar. Ağırlık, renk, şekil, boyut, hacim, zaman, mekan, soğuk-sıcak gibi kavramların kazanılması, kazanılan farklı deneyimlerin karşılaşılan problemlerin çözümünde kullanılması da oyun sayesinde gerçekleşir (Mangır ve Aktaş, 1993; Russ, 2004; Akt. Sağlam, 2016). Göncü (2005) de çocukların oyun ortamında kavramlar, nesnelere, sayılar, yeni kelimeler ve benzeri pek çok şey öğreneceklerini, bununla birlikte öğrenmenin de gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Nitekim bu çalışmada da öğretmenler öğretim sürecinde çeşitli kavramların ve konuların öğretiminde akıl ve zekâ oyunlarından faydalandıklarını belirtmişlerdir. Günümüz çocuklarının bilgiyi doğrudan almalarından ziyade bu bilgiyi oyunla edinmeleri süreç içerisinde daha etkili olacaktır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğu sınıflarında dijital oyunlar oynattırmaktadırlar. Sınıf düzeyinde değerlendirildiğinde 1., 2. ve 3. sınıf öğretmenlerinin dijital oyunları oynattıkları 4. sınıf öğretmenlerinin ise dijital oyunları pek oynamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte sınıf düzeyi açısından ele alındığında 1. sınıf öğretmenlerinin daha çeşitli dijital oyun oynattıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dijital oyunlar sınıf düzeylerinde her ne kadar çeşitlilik gösterse de en çok tercih edilen dijital yazılımın EBA olduğu söylenebilir. Genel tanımıyla "gerçek problemleri de kapsayan, her türlü problemin oyunlaştırılmış hali" olarak ifade edilen zekâ oyunlarının (MEB, 2013) ister dijital ortamda oynatılsın ister somut olarak oynatılsın zekâ oyunları problem çözme, eleştirel düşünme ve yaratıcılık gibi bazı becerilerin gelişimine katkı sağladığı düşünülmektedir (Demirel, 2015; Türkoğlu ve Uslu, 2016). Bottino, Ott, Tavella ve Benigno (2010) ve Bottino, Ott ve Tavella (2013) yaptıkları çalışmalarda dijital zekâ oyunlarının öğrencilerin akıl yürütme ve problem çözme becerilerini arttırdığı sonuçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca araştırmalarında öğrencilerin okul başarıları ile zekâ oyunlarını oynamaları arasında da olumlu yönde bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir.

ÖNERİLER

Araştırmanın sonucuna yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır.

1. Çalışmada sözle beceri oyunlarının üst kademelerde oynatılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin kendini ifade edebilme ve dil becerilerinin eğlenceli bir şekilde edinebilmesi için öğretmenlerin sözel beceri oyunlarını oynatmaları sağlanabilir ve bu oyunlarla ilgili tanıtıcı faaliyetler gerçekleştirilebilir.

2. Çalışmada öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını en çok matematik derslerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Fakat akıl ve zekâ oyunları birçok dersle ilişkilendirilebilecek oyunlardır. Bu sebeple akıl ve zekâ oyunlarının zengin içeriğiyle ilgili öğretmenlere tanıtıcı ve bilgilendirici çalışma ve kurslar yapılabilir.

3. Çalışmada öğretmenlerin dijital yazılımları çok fazla kullanmadıkları, kullansalar da bu yazılımların çok çeşitlilik göstermedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Artan dijitalleşmeyle birlikte öğretmenlere dijital yazılım ve dijital oyunlarla ilgili olarak hizmet içi eğitimler verilebilir.

Araştırmacılara yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır.

1. Bu çalışmada sadece öğretmen görüşleri alınmıştır. Yapılacak diğer çalışmalarda veli ve öğrencilerde dâhil edilebilir.

2. Bu çalışma sadece Balıkesir ilinde yapılmıştır. Yapılacak diğer çalışmalar farklı şehirlerde ve daha geniş bir çalışma grubunda gerçekleştirilebilir.

3. Bu çalışma sadece devlet okullarında görev yapan öğretmenlerle gerçekleştirilmiştir. Yapılacak diğer çalışmalar özel kurumlarda yapılabilir ve özel ile devlet kurumlarının karşılaştırılması şeklinde de analiz edilebilir.

KAYNAKÇA

Alkan, A. & Mertol, H. (2017). Üstün Yetenekli Öğrenci Velilerinin Akıl-Zekâ Oyunları ile İlgili Düşünceleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1(1), 57-62.

Ayan, S., Memiş, U. A., Eynur, B. R. & Kabakçı, A. (2012). Özel Eğitime İhtiyaç Duyan Çocuklarda Oyuncak ve Oyunun Önemi. *Uluslararası Hakemli Akademik Spor Sağlık ve Tıp Bilimleri Dergisi* 2(4), 80-89.

Baran, M. (1993). *Çocuk Oyunları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Bogdan, R. C. & Biklen, S. K. (1992). *Qualitative Research for Education*. Boston. MA: Allyn and Bacon.

Bottino, R. M., Ott, M. & Tavella, M. (2008). *The Impact of Mind Game Playing on Children's Reasoning Abilities: Reflections from an Experience*. In Proceedings of the 2nd European Conference on Game Based Learning (ECGBL), (pp.51-57). Academic Conferences-Academic Publishing International, Reading, UK.

Bottino, R. M., Ott, M. & Tavella, M. (2013). *Investigating the Relationship Between School Performance and the Abilities to Play Mind Games*. In European Conference on Games Based Learning, 62. Academic Conferences International Limited.

Bottino, R. M., Ott, M., Tavella, M. & Benigno, V. (2010). *Can Digital Mind Games Be Used To Investigate Students' Reasoning Abilities*. In Proceedings of the 4th ECGBL Conference on Games Based Learning Copenhagen, Denmark, *Academic, Conferences* 31(10), 31-39.

Can, D. (2020). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Zeka Oyunlarını Öğretim Süreciyle Bütünleştirmeye Yönelik Görüşleri. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 50, 172-190.

Çetin, A. & Özbuğutu, E. (2020). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Akıl-Zeka Oyunları İle İlgili Görüşleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(37), 93-99.

Demirel, T. (2015). *Zekâ Oyunlarının Türkçe ve Matematik Derslerinde Kullanılmasının Ortaokul Öğrencileri Üzerindeki Bilişsel ve Duyuşsal Etkilerinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Devecioğlu, Y. & Karadağ, Z. (2014). Amaç, Beklenti ve Öneriler Bağlamında Zeka Oyunları Dersinin Değerlendirilmesi. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9(1), 41-61

Dijital Oyunlar Raporu (2019). Erişim Adresi: <https://www.guvenlioyna.org.tr/dosya/SSIzp.pdf> Erişim Tarihi: 10.04.2021.

Doğanay, J. (1998). *Anasınıfına Devam Eden Çocukların Ebeveynlerinin Çocuk Oyun Ve Oyuncakları Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Erdoğan, A., Çevirgen Eryılmaz, A. & Atasay, M. (2017). Oyunlar ve Matematik Öğretimi: Stratejik Zekâ Oyunlarının Sınıflandırılması. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 10(2), 287-311.

Göncü, A. (2005). Oyunun Çocuğun Hayatındaki Yeri. *Gelişim ve Öğrenme* (13.Baskı) içinde (69-70). Ankara: Nobel Yayınları.

Hatch, J. A. (2002). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. Albany: Suny Press.

Katranç, M. & Gülhan, M. (2018). Sınıf Öğretmenlerinin Türkçe Derslerinde Teknoloji Kullanımına Yönelik Görüşleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı) 6(11)*, 773-797.

Korkusuz, M. E. & Karamete, A. (2013). Eğitsel Oyun Geliştirme Modelleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi 7(2)*, 78-109.

Mackey, A. P., Hill, S. S., Stone, S. I. & Bunge, S. A. (2011). Differential Effects of Reasoning and Speed Training in Children. *Developmental Science 14(3)*, 582–590.

Marangoz, D. (2018). *Mekanik Zeka Oyunlarının İlkokul 2. Sınıf Öğrencilerinin Zihinsel Beceri Düzeylerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Marangoz, D. & Demirtaş, Z. (2017). Mekanik Zekâ Oyunlarının İlkokul 2. Sınıf Öğrencilerinin Zihinsel Beceri Düzeylerine Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 10(53)*, 612-621.

MEB, (2013). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Zekâ Oyunları Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: A Sourcebook*. Beverly Hills: Sage.

Özet, İ. (2014). *Kent Araştırmaları ve Nitel Yöntem*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Patton M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Çev.). Bütün, M. & Demir, S.B. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Rubin, H. J. & Rubin, I. S. (2005). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Sadıkoğlu, A. (2017). *Zekâ ve akıl Oyunları Dersinin Değerler Eğitimindeki Rolünün Öğretmen Görüşlerine göre Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sağlam, M. (2016). Erken Çocukluk Döneminde Oyun. (Ed.). Ayşegül Ulutaş. *Okul Öncesi Eğitimde Oyun (1-9)* içinde. Ankara: Eğiten Kitap.

Savaş, M. A. (2019). Zekâ Oyunları Eğitiminin Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Eleştirel Düşünme Becerileri Üzerine Etkisi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi. Bartın.

Van Manen, M. (2016). *Researching Lived Experience: Human Science for An Action Sensitive Pedagogy*. New York: Routledge.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Sargın, M. & Taşdemir, M. (2020). Seçmeli Zekâ Oyunları Dersi Öğretim Programının Öğretmenler Tarafından Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi 19(75)*, 1444-1460.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB]. (2013). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Zekâ Oyunları Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.

Toran, M., Ulusoy, Z., Aydın, B., Deveci, T. & Akbulut, A. (2016). Çocukların Dijital Oyun Kullanımına İlişkin Annelerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi 24(5)*, 2263-2278.

Tüm Üstün Zekâlılar Derneği [TÜZDER]. (2020). Erişim Adresi: <https://tuzder.org/zeka-ve-akil-oyunlari/> Erişim Tarihi: 06.03.2021.

Tuğrul, B., Ertürk, H. G., Özen Altınkaynak, Ş. & Güneş, G. (2014). Oyunun Üç Kuşaktaki Değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies 27*, 1-16.

Tuğrul, B. (2019). Oyunun Gücü. (Ed.). Ayşe Belgin Aksoy. *Okul Öncesi Eğitimde Oyun (12-31)* içinde. Ankara: Hedef Yayınları.

Yöndemli, E. N. & Taş, İ. D. (2018). Zekâ Oyunlarının Ortaokul Düzeyindeki Öğrencilerde Matematiksel Muhakeme Yeteneğine Olan Etkisi. *Turkish Journal of Primary Education 3(2)*, 46-62.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Akıl ve zekâ oyunları bireylerin zihinsel potansiyellerinin farkına varabilmelerini, hızlı ve doğru karar verebilmelerini, problemler karşısında kendilerine has çözümler üretebilmelerini sağlayan oyunlar ve etkinliklerden oluşmaktadır. Bu kapsamda akıl ve zekâ oyunlarını zekânın tüm alanlarında kullanılabilmeyle birlikte işlem yapma ve strateji geliştirme kapasitesini geliştirdiği, sözel, matematiksel mantıksal alanlarına hitap ettiği gibi, yaratıcı ve eleştirel düşünceyi de geliştirmektedir. Ayrıca akıl ve zekâ oyunları; öğrencilerin problemler karşısında kendilerine özgü stratejiler geliştirmesi, hızlı ve doğru karar verebilmesi, sistematik bir düşünme yapısı oluşturmaları ve problem çözmeye yönelik olumlu tutumlar kazanmaları da amaçlanmaktadır (TTKB, 2013). Akıl ve zekâ oyunları eğitsel oyunların önemli bir parçasını oluşturur. Akıl ve zekâ oyunları, problem çözmede öğrencilerin farklı yöntemleri ve mantıksal düşünme yeteneklerini kullanmasını gerektirmekte ve bu doğrultuda da bireylerin düşünme süreçlerini desteklemektedir (Demirel, 2015). Öğretmenler öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimlerinden sorumlu olan kişilerin başında gelmektedir. Günümüzde yaşanan değişim ve gelişmeler öğretim sürecini klasik ders anlatım anlayışını geride bıraktırmış tüm öğrencilerin hem

eğlenmesini hem de eğlenirken bir şeyler öğrenmesini gerekli kılmaya zorlamıştır. Çocukların dikkatlerini toplayamadığı, güdülenemediği ve merak duymadıkları bir öğretim sürecinin başarısız olması aşikârdır. Bu süreçte akıl ve zekâ oyunlarının öğretmenlerin öğretimsel hedeflere ulaşmasına ve çocukların hem akademik hem de kişisel olarak gelişmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Hem Türkiye’de hem de yurtdışında yapılan araştırmalara bakıldığında ilkökul öğrencileri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada akıl ve zekâ oyunlarının ilkökul öğrencileri üzerindeki etkisinin çeşitli değişkenler açısından belirlemek hedeflenmiştir. Akıl ve zekâ oyunlarının ilkökul öğrencileri üzerindeki etkisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesini amaçlayan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. 2020-2021 eğitim öğretim yılında Balıkesir ilinde görev yapan 16 sınıf öğretmeni çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırma sürecinde katılımcılarla yapılan yüz yüze görüşmelerde araştırmacı tarafından ilgili literatür taranarak geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formundan elde edilen verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırmada; her sınıf düzeyinde en çok oynatılan kategorinin strateji oyunu olduğu; ayrıca geometrik-mekanik oyunların strateji oyunlarından sonra her sınıf düzeyinde en çok oynatılan oyun oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Çalışmada elde edilen diğer önemli sonuçlar da akıl yürütme ve işlem oyunlarının neredeyse hiçbir sınıf düzeyinde; sözel oyunların ise 1. ve 2. sınıf düzeylerinde oynatılmasına rağmen 3. ve 4. sınıf düzeylerinde hiç oynatılmamasıdır. Oyunun bu önemli gücü düşünüldüğünde ilkökulun ilerleyen yıllarında öğrencilerin dil becerisi gerektiren oyunlardan kaçınmaları oldukça önemli bir bulgudur. Günümüzde çocukların kendilerini ifade edebilmede ve çocukların sözel beceriler edinilmesinde akıl ve zekâ oyunlarından faydalanılmasının bu sürece etki edeceği düşünülmektedir. Araştırmada; her sınıf düzeyinde öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını benzer zaman aralıklarında oynattıkları sonuçlarına ulaşılmıştır. Akıl ve zekâ oyunlarını genellikle öğretmenlerin serbest etkinlikler ve oyun ve fiziki etkinlikler derslerinde oynattıklarını belirtmişlerdir. Çocukların sıkıldıkları zamanlarda akıl ve zekâ oyunları oynanması yine tercih edilen önemli zamandır. Ayrıca 2. ve 4. sınıf öğretmenlerinin akıl ve zekâ oyunlarını uygunsuz hava durumlarında oynatmayı tercih ettikleri; etkinlikleri çabuk bitiren öğrencilere akıl ve zekâ oyunları teşvik edici bir etmen olarak oynatmaları da ulaşılan bir diğer önemli sonuçtur. Araştırmada; öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını en çok matematik derslerinde kullandıklarını belirtmişlerdir. Matematik dersinde de en akıl ve zekâ oyunlarını çoğunlukla geometrik cisimler konusunda yararlandıklarını ifade etmişlerdir. Türkçe dersinde ise öğretmenler hikâye oluşturma sürecinde akıl ve zekâ oyunlarından faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler 1. ve 2. sınıflarda Türkçe ve görsel sanatlar dersinde akıl ve zekâ oyunlarından faydalandıkları; 3. ve 4. sınıflarda ise sadece matematik dersinde akıl ve zekâ oyunlarını kullandıkları sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada öğretmenler akıl ve zekâ oyunlarını belirli zaman aralıklarında oynattıklarını ve bu süreç içerisinde de

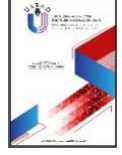
öğrencileri daha iyi gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Oyunun öğrenme sürecindeki gücü ve etkililiği düşünüldüğünde akıl ve zekâ oyunlarına ayrılan zamanın ilerleyen zamanlarda daha da artacağı düşünülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğu sınıflarında dijital oyunlar oynattırmaktadırlar. Sınıf düzeyinde değerlendirildiğinde 1., 2. ve 3. sınıf öğretmenlerinin dijital oyunları oynattıkları 4. sınıf öğretmenlerinin ise dijital oyunları pek oynamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte sınıf düzeyi açısından ele alındığında 1. sınıf öğretmenlerinin daha çeşitli dijital oyun oynattıkları sonucuna ulaşılmıştır. Dijital oyunlar sınıf düzeylerinde her ne kadar çeşitlilik gösterse de en çok tercih edilen dijital yazılımın EBA olduğu söylenebilir.

EXTENDED ABSTRACT: Mind and intelligence games consist of games and activities that enable individuals to realize their mental potential, make quick and correct decisions, and produce unique solutions to problems. In this context, mind and intelligence games can be used in all areas of intelligence, as well as improving the capacity of processing and strategy development, addressing verbal and mathematical logical areas, as well as developing creative and critical thinking. Also, with mind and intelligence games; It is also aimed for students to develop their own strategies in the face of problems, to make fast and correct decisions, to form a systematic thinking structure and to gain positive attitudes towards problem-solving (TTKB, 2013). Mind and intelligence games constitute an important part of educational games. Mind and intelligence games require students to use different methods and logical thinking skills in problem-solving and support individuals' thinking processes in this direction (Demirel, 2015). Teachers are among the people responsible for the academic and personal development of students. Today's changes and developments have left the classical lecture concept behind the teaching process and forced all students to have fun and learn something while having fun. It is obvious that a teaching process that children cannot concentrate, motivate and wonder about fails. In this process, it is thought that mind and intelligence games will contribute to teachers' achievement of instructional goals and the academic and personal development of children. Both Turkey, not both be seen any studies to determine the impact on primary school pupils Referring to research carried out abroad. For this reason, this study, it is aimed to determine the effect of mind and intelligence games on primary school students in terms of various variables. In this study, which aims to examine the effects of mind and intelligence games on primary school students in terms of various variables, phenomenology design, one of the qualitative research methods, was used. 16 classroom teachers working in Balıkesir in the academic year of 2020-2021 formed the working group. In the face-to-face interviews with the participants during the research process, a semi-structured interview form developed by the researcher by scanning the relevant literature was used. In the research; that the most played category at every grade level was strategy games; It was also found that geometric-mechanic games was the most played games at every grade level after strategy games. Other important results obtained in the study was that

almost any grade level of reasoning and operation games; verbal games was played at 1st and 2nd-grade levels, but not performed at 3rd and 4th-grade levels. Considering this important power of the game, it was a very important finding that students avoid games that require language skills in the later years of primary school. Today, it is thought that the use of mind and intelligence games in children's ability to express themselves and in children's acquisition of verbal skills will have an impact on this process. In the research; It was concluded that teachers at each grade level played the mind and intelligence games in similar time intervals. They stated that teachers generally play mind and intelligence games in free activities, games and physical activities lessons. It was the preferred important time to play mind and intelligence games when children were bored. Also, 2nd and 4th-grade teachers were preferred to play mind and intelligence games in unsuitable weather conditions; Another important result was that students who finish the activities quickly play mind and intelligence games as a stimulating factor. In the research; Teachers stated that they mostly used mind and intelligence games in mathematics lessons. They stated that they mostly used the most mind and intelligence games about geometric objects in mathematics lessons. In the Turkish lesson, the teachers stated that they made use of mind and intelligence games in the process of creating stories. Teachers made use of mind and intelligence games in Turkish and visual arts lessons in 1st and 2nd-grades; In the 3rd and 4th-grades, it was revealed that they only used mind and intelligence games in mathematics lessons. In this study, the teachers stated that they played the mind and intelligence games at certain time intervals and that they observed the students better in this process. Considering the power and effectiveness of the game in the learning process, it is thought that the time allocated to mind and intelligence games will increase in the future. According to the results of the research, most of the teachers participating in the research have digital games played in their classrooms. When evaluated at the classroom level, it was concluded that 1st, 2nd and 3rd-grade teachers used digital games and 4th-grade teachers did not play digital games much. However, when considered in terms of grade level, it was concluded that 1st-grade teachers used to play various digital games. Although digital games vary in class levels, it can be said that the most preferred digital software is EBA.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

REPRESENTATION AND JUSTICE

TEMSİL VE ADALET

Ziynet BAHADIR

Dr., Öğr., Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
Sivas/Türkiye.

Assoc., Prof., Sivas Cumhuriyet University, Department of Sociology,
Sivas/Turkey.

bahadir@cumhuriyet.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-7905-8007

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbadd.926408

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22.04.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 29.04.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Bahadır, Z. (2021).
Representation and Justice. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*
3(5), 784-803.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbadd>
mail: usbaddergi@gmail.com

Abstract: In this paper, the regulations in the electoral system will be analyzed in terms of the problem of justice in representation. It cannot merely be reduced to election, but democracy is distinguished from other regimes with the right/freedom to vote and stand for election of the equal citizens. The relation between democracy and electoral system, which is a technical regulation, is also important. One of the two principles that must be present in the electoral system is emphasized to be "Justice in Representation" and the other is "stability in administration. "Stability" may be prioritized especially in developing countries, and some practices which harm the principle of "justice" may be seen. For example, it is not quite possible to see "justice in representation" in practice in Turkey because of the election threshold discussed to be lowered lately but not realized somehow. There have been some people with a negative view on the elections who believe that their votes will go for nothing due to the application of threshold. The vote rate that the political parties obtain and representation rate of them in the assembly are important data from the point of view of the rate of being represented. Again for example, some applications such as "quota of women" which will overcome gender apartheid become a current issue, making positive discrimination, and it can be discussed in terms of democratic principles. The right of being represented which has turned into a problem of "justice" can be regarded as identical with democracy, however, it must be indicated that it is necessary to have "representation" and "justice" simultaneously and the principle of "justice in representation" is of as vital importance as at least the principle of "administrational stability."

Keywords: Democracy, Electoral System, Election Threshold, Justice in Representation, Administrational Stability

Öz: Bu yazıda, seçim sisteminde var olan düzenlemeler, temsilde adalet sorunu bakımından irdelenecektir. Yalnızca seçime indirgenemez ama demokrasi, eşit yurttaşların seçme ve seçilme hakkı/özgürlüğü ile diğer rejimlerden ayrılır. Teknik bir düzenleme olan seçim sistemi ile demokrasi arasındaki ilişki de önemlidir. Seçim sisteminde olması gereken iki ilkedden biri, "temsilde adalet"; diğeri, "yönetimde istikrar" olarak belirtilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde "istikrar" ön planda tutulabilmekte, "adalet" ilkesini zedeleyen uygulamalar görülebilmektedir. Örneğin, Türkiye'de, düşürülmesi son dönemlerde çok tartışılrsa da bir türlü gerçekleştirilmeyen yüksek seçim barajı nedeniyle, "temsilde adalet" ilkesi uygulamada pek görülmemektedir. Baraj uygulaması nedeniyle oylarının boşa gideceğini düşünerek seçimlere bakışı olumsuz olan insanlar bulunmaktadır. Siyasal partilerin, seçimlerde aldığı oy oranı ve mecliste temsil edilebilme oranı da adalet ilkesi bakımından önemli veridir. Yine örneğin, cinsiyet ayrımcılığını giderecek biçimde "kadın kotası" gibi uygulamalar da "pozitif ayrımcılık" yapılarak gündeme gelmekte, demokratik ilkeler açısından tartışılabilmektedir. Bir "adalet" sorununa dönüşen temsil edilebilme hakkı, demokrasi ile özdeş görülebilir ancak; demokrasi için "temsil" ve "adalet" in bir arada olması gerektiği; "temsilde adalet

ilkesi"nin, en az "yönetimde istikrar" ilkesi kadar öncelikli önem taşıdığı belirtilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Seçim Sistemi, Seçim Barajı, Temsilde Adalet, Yönetimde İstikrar

INTRODUCTION

In parliamentary democracy, it is ultimate that the governed people elect the governors. Election and parliament are in general the subject of politics; when they are taken into consideration together with some concepts such as "justice" and "representation, social dimensions gain currency. The importance of social participation in democracies is indisputable. Election is not the only way of social participation; the citizens may take part in politics either more or less intensively, however many citizens may be contented with showing the behavior of social participation as a "voter". Being a voter is a sociologic condition as well as being a political means. It is defined as democracy in modern societies that parliament, which has the function of forming and implementing the law, is composed of the people chosen by the public. The details of representation in parliament and its discussion are thus caused by the sensitiveness of this power of transfer.

1. ELECTION AND DEMOCRACY

The answers given to some questions present in all of the human societies such as the quality of the distinction between governed and the governor, how the governors were elected, whether their authorities are limited or not, bring the types of political regimes into question. Duverger (1986: 9-11) indicates that the most important issue in the distinction of various types of political regimes which he defined in the broadest sense as the shape of the distinction between the governed and the governors and as the governing structure of the nation in its narrowest sense is whether the governors come to the power by means of general and fair elections or not.

Notwithstanding that there are various types of idealized democracy (such as direct democracy, representative democracy, social democracy), it is seen that "participatory" and "pluralistic" democracies dominate in our present day. In one sense, democracy is both the regime which is regarded as the best one among the political regimes and which is continuously developed one.

According to Selçuk (1987: 10-11), the common religion of today's human beings is democracy. Democracy depends on awakening of the people on the subjects of rights, freedom and responsibilities and

awakening depends on the prevalence of participation. "The age of political participation" which is experienced on the whole world is one of the blessings of social development.

According to Touraine (1997: 45), cannot be reduced to procedures. It is necessary that the basic rights of the individuals are secured and they participate in social life as citizens. The two worlds which must remain separate – the state and the society- must also be interconnected by means of the representation of political administrators. The following three dimensions complete each other: Respect to fundamental rights, citizenship and representation of political administrators; the mutual dependency relationship among these constitute democracy. Considering that civil society is composed of a lot of social actors, democracy allow for representation to the extent that it is pluralistic. Touraine indicates with these determinations that "pluralistic" understanding constitutes democracy.

Indeed, it can be considered that societies, in which the mechanisms providing the citizens, who use "the right to vote and stand for election" which takes part among basic rights, with the chance of conveying the needs and demands of civil society to the administrators they elected are held open and in which there is not a "majoritarian" but "pluralistic" structure, are democratically governed.

To be able to use political rights which are among "the first-generation rights", also called as "the classical rights" but outside of individual and collective freedoms, it is necessary to be a citizen of a state. Political rights have also been guaranteed in the constitution and supranational texts. There are regulations about this subject in ECHR (European Convention on Human Rights) and International Covenant on Civil and Political Rights (Kaboğlu, 1994: 232).

In addition, it is possible to say that international organizations have created some control mechanisms (for example AGIT sends electoral watchdogs) and this will affect the reliability of the elections positively. However, apart from these and above all the citizens must be aware of their political rights and freedoms. In this way, the connection of the thought of democracy with society in terms of political sociology will get stronger.

67th article of the 1982 Constitution titled "Right to vote, to be elected and to engage in political activity" pertains to Citizens' right to vote, to be elected, and to engage in political activities independently or in a political party, and to take part in a referendum in conformity with the conditions set forth in the law. According to this, elections and referendums are held

under the direction and supervision of the judiciary, according to the principles of free, equal, secret, direct, universal suffrage, and public counting of the votes. The use of these rights are regulated by law. Electoral laws are designed so as to reconcile the principle of fairness in representation and governmental stability (Kili ve Gözübüyük, 2000: 84).

Despite this provision in the constitution, in practice it is not always possible to see these principles together. It is seen that the applied election systems have impact on this. According to, which one of the election systems (majority system or proportional representation system) and how it is applied, the reflection of vote rates to the parliament may change. According to Tuncer (2006) who explained the situation that some parties are represented over their vote rate and some are represented below their vote rates and that some parties stay out of the parliament as their vote rates are not sufficient with "overrepresentation" or "under-representation", over or under representation rates are in low levels in the systems that give priority to *fairness in representation*. However in the systems that give priority to *governmental stability* these rates increase."

2. ELECTORAL SYSTEMS

Apart from the fact that the principle of "election" is distinguishing, it is also asserted that it has a restrictive effect. "As every justice discussion is basically a discussion related to injustice, the discussion of fairness in representation is also a reaction to this restrictive effect of the election system. All the election processes seek an answer for three basic questions: "What will be elected, who will be elected and how they will be elected? Though the discussion of fairness in representation focuses on the third question, that is to say the problems in the process of turning the votes into number of the members in the parliament" (Aytaç, 2011: 14), it has also been indicated that there are also some other restrictions. For example, because of unseen obstacles, the struggle continues on the subject of being the one elected; again the practice of "quotas for women" is seen against gender apartheid which is among the typical, universally widespread justice problems. When mass voters came into existence in most parts of the world with the struggle of general and equal vote, the control of the power of the voters by means of technical devices of the election process was seen in this instance and the discussion of fairness in representation occurred.

These discussions are not related to the theoretical; they are related to concrete problems encountered in social life and important. Election system which is a technical regulation determined by the governors of the society determines whether the reflection of the votes on the parliament

crates a fair representation or not. The same rate of vote, according to the use of proportional representation and majority system may lead to the occurrence of different majorities but both of the systems may be used legally. (...) in the countries which majority system is used in the sue of simple or absolute majority or the preference of counting methods such as national remainder system or d'Hondt system and sometimes the addition of election thresholds determine on a vast scale what kind of majority will come into existence" (Aytaç, 2011: 16). Thereby, it is possible that the struggle against election thresholds and etc. is regarded as the reflection of people's demand of equality in the democratic system just like the struggle given and being given for general, equal and free vote.

Election systems are split up as majority system proportional representation. In the historical process majority system was first implemented, then proportional representation has replaced it and sometimes there have been some systems as the mixture of both.

a. Majority System

It will be sufficient to give the information about majority system summarizing from Özbudun (1990: 229-231). Majority system is divided into two as "alternative vote" and according to the greatness 'the voting district' and 'single member district'. In the alternative vote system only one person for each voting district is elected. But for the single member district' which is used in most countries, electoral districts would have various numbers of deputies according to their population. In the alternative vote method, there are "karma liste", "closed list" and "preferential voting". Another difference is according to the way by which the votes are evaluated. This is a widely known distinction known as "majority system" or "proportional representation system". Simple majority system with one-round especially when used with Party List Voting gives results not suitable to the principle of justice in the elections. This system reflects the difference between the vote rates of the parities to the parliament in a much-exaggerated way. The second form of the majority method is the absolute or the two-round majority system and in this system if a party gains the absolute majority of the votes in an electoral district, it wins the elections and there is no need for the second round but if none of the parties are able to reach an absolute majority the second round is realized after a certain period of time. The election system with two-round is an outmoded system.

The application of majority system is simple. It increases the participation and it minimizes the number of invalid votes. As there are generally the government party and the opposition party in the parliament

the stability is provided. The fact that the governments established without the need of coalition take stable decisions also increases the trust in the governors. Especially in elections with single member district, the voters and the candidates are closely associated with each other and the votes are cast for the character of the candidates. The candidates are the people who are aware of this fact, having the responsibility of this and who know the problems of their district in which they are elected. The chance of independent candidates is also high. Besides these advantages, the system has also some drawbacks. First of all, the inequality between the number of the votes and the number of the representatives in the parliament creates some problems such as under-representation of the minority, over-representation of the majority and votes' going waste. The people coming from single member districts are either the important figures of the district or the people supported by them and as these people represent mainly themselves they may go out of party discipline. As to two-round the election system, there may occur some small parties for the possibility of creating a coalition and even the agreements made for the second-round may turn into bargaining. The government with majority may create a parliament dictatorship on the basis of its majority in the parliament abusing the government (Sezen, 2000: 172-179).

The point which must be specifically emphasized is that legitimacy of the representatives in the conscious of the society is also important though a powerful government with majority in the parliament is important in terms of stability of the government in representative democracy. The expectation of the people voting in the society is the reflection of their votes to the parliament. As society want to see the institutionalization of the justice in state legislature, it creates trouble if the number of the people remained out of parliament is high. In addition, the most negative of them is the possibility that it may have an oppressive attitude depending on its majority in the parliament.

b. Proportional Representation System

Proportional representation means that every party will have equal representative number with the proportion of their votes. Subtypes of proportional representation may be "Largest Remainder Approach" or "national remainder system" according to how the votes are distributed and it may either be d'Hondt system which took its name from a Belgian mathematician. In Turkey, d'Hondt system with a threshold has been used since 1968. It is no doubt that the threshold is for the benefit of big parties (Özbudun, 1990: 231-236).

If its details are set aside, the aim of the proportional representation system is to give every party a possibility of being represented proportional to their numerical power. It is possible summarize the advantages and the disadvantages of this system as the following (Sezen, 2000: 204-208), equality in representation supports the view that representation system is a fair system. The number of the unrepresented people is low and over-representation is rarely seen. Every view, every ideology present in the society is represented including those of minorities and thus democratic plurality is possible. Voters are eager to take part in the elections. As to the disadvantages of the proportional representation system, it has a tendency to increase the number of the parties in the country. Coalition governments are established as a single party cannot have the majority in the parliament. When there are contradictions in making and applying government program in coalitions, there appear crises frequently and the country experiences a state of political instability.

The application of majority system and proportional representation system leads to a set of results. "Majority system leads to quite unfair results in the countries where there are various parties representing distinct political, social and economic views. This system does not give the chance of being represented to the views in minority and even to the strong minorities with a number just one under the half of the voters. Thus, it creates a situation in which a party seemingly with the majority in the parliament cannot represent the majority in the society. What's worse, in the countries especially where democratic conventions are not well established, there are not curbing and institutionalized control mechanisms which would assure rights and freedoms, the party which captured the majority may easily have the possibility of abusing the governmental power (Tanilli, 1985: 270). That's why, proportional representation system is used in many countries. Thus, proportional representation system in which the distribution of seats corresponds closely with the proportion of the total votes cast for each party is regarded as the one that can reflect the general vote more and thus much fairer, though it has some drawbacks such as the inflation of the parties and being able to cause instability of the government.

In proportional representation system, the enforcement of threshold with the aim of preventing the inflation of the parties is at different rates in different countries. The highest threshold is in Turkey, the Russia. In many western democracies this rate is between 2% and 4%. As is known, political parties complain of the election threshold of 10% used in the elections when they remain out of parliament and are victims, but when they make the cut and get the power, the situation changes. Though they bring up the problem

of representation when they are under the threshold, it can be seen that they are a side of parliamentary dictatorship in a way that shows their inner conflicts when they come to power. Therefore, though fairness in representation is considered to be a sociologic issue, the discussions go over political benefits.

The idea that it is necessary in terms of justice that the election threshold which is considered to be very high by the public should be lowered to 5% or below is widely accepted. In an interview with Tarhan Erdem, who is known for his political studies, when asked 'which one is the ideal or most close to ideal election system in terms of fairness in representation', he answered as: "The system in which the principle of fairness in representation came to the forefront most is 'National Remainder System' which was used in 1965 (...) if the election threshold is lowered to 3%, the election system would be turned into a fair one" (Bora, 2011: 21). Erdem also indicates that sensitiveness on fairness in representation is more widely known in the recent years.

Göksel ve Çınar indicate that the real question to be answered on the issue of the threshold, the decrease of which has been discussed is whether the principle of governmental stability really derives great benefits while compromising fairness in representation, or whether it is possible to increase (substantially) "fairness in representation" without compromising governmental stability. Göksel ve Çınar (2011) using the results of 1995, 1999, 2002 and 2007 elections and measuring these two principles objectively assert that a threshold of 4% is optimal. Accordingly, it is seen that fairness in representation gets significantly better with the decrease of the threshold to 4% and there is not much loss in governmental stability.

3. Election Systems Implemented in Turkey and their Effects

In one party era, five general elections were held: in these general elections held in the years 1927, 1931, 1935, 1939 and 1943 "(...) election system did not change much. The second elections, that is to say, 'müntehibi sani's elect the deputies. The candidates are announced by the parities" (Çavdar, 1987: 77).

"1946 elections on which there are much debate has a distinct place in Turkish history of democracy. For one thing this election is the first election in which the voters elect their representatives, in other worlds the deputies directly. The second voters became a thing of the past" (Çavdar, 1987: 82).

In the period between 1946 and 1950 a set of decisions and actions which are important in terms of the process of democratization appeared

The foundation of an election system under the control of a neutral management (Supreme Election Committee), under the assurance of the law, one-round, depending on the basis of secret vote and open counting and contemporary was laid (Çavdar, 1987:89).

Various system have been used since the beginning of the multi-party system. If it is necessary to list them:

Election System	General Parliamentary Election they were implemented
Majority System	
Party List Majority (The system in which the principle of governmental stability comes to the forefront most)	1946, 1950, 1954, 1957
Proportional Representation /with a threshold Systems	
d'Hondt with double threshold + Contingent	1987,1991
d'Hondt with double threshold	1983
d'Hondt with a threshold of state	1995, 1999, 2002 (since then to present)
d'Hondt with a threshold of district	1961
Proportional Representation /without a threshold Systems	
d'Hondt without a threshold	1969, 1973, 1977
National Remainder (The system in which the principle of fairness in representation comes to the forefront most)	1965

Figure 1: The place it was taken from Tuncer (2006)

As one of fairness of representation and governmental stability principles comes to forefront by force of the election systems, association of these principles in the constitution is set forth; but it couldn't be possible at all times.

Tuncer (2006) mentions three groups with referent the elections according to the generated results in terms of fairness of representation and governmental stability principles:

(i) The elections in which governmental stability was provided and fairness in representation was ignored.

1950, 1954, 1957, 1987, 2002 elections.

(ii) The elections in which governmental stability and fairness in representation were provided together.

1965, 1969, 1983 elections

(iii) The elections in which fairness in representation was provided but governmental stability wasn't.

1961, 1973, 1977, 1991, 1995, 1999 elections.

According to Tuncer who stated that anticipated targets in terms of governmental stability and fairness in representation could not be realized at all times during the regulation of the election system, the vote rates of the first parties are also important. In addition, state threshold of 10% leads to the result that a great majority of the votes of the voters couldn't be represented and this means a serious unfairness of representation. All the same, the target of governmental stability cannot be reached at all times; 3 elections out of six of the election systems in which state threshold is valid, the target of single-party government could be reached.

Besides, according to Subaşat (2015), there is a consensus on the view that coalition governments are the source of the political and economic instability. It is a reality that the elections systems implemented to assure single party governments weaken democracy by excluding the smaller parties. Subaşat, who stated that the effects of single-party governments on economic stability and development have not been studied much, mentions the studies which prove the opposite of the popular wisdom. The book published in the year 2011 – depending on the study carried out on 105 countries – has proved that coalition governments are more successful in terms of economic stability and development when compared to single-party governments. As to Subaşat, in his empirical study including 204 countries and the years between 1975 and 2012, it was determined in a way supporting these data that there were faster economic development and lower inflation.

In the table below which was prepared with the data of TUIK (Turkish Statistical Institute), certain parties' number of votes, vote rates and number of the deputy they gained in the parliament are presented.

Representation and Justice
Ziynet Bahadır

Political Party		1983	1987	1991	1995	1999	2002	2007	2011
The Number of Registered Voters		19.767.366	26.376.926	29.979.123	34.155.981	37.495.217	41.407.027	42.799.303	52.806.322
The number of Valid Votes		17.351.510	23.971.629	24.416.666	28.126.993	31.184.496	31.528.783	35.049.691	42.941.763
ANAP	A	7.833.148	8.704.355	5.862.623	5.527.288	4.122.929	1.618.465	-	-
	B	45,1	36,3	24,0	19,6	13,2	5,1	-	-
	C	211	292	115	132	86	-	-	-
HP	A	5.285.804	-	-	-	-	-	-	-
	B	30,5	-	-	-	-	-	-	-
	C	117	-	-	-	-	-	-	-
MDP	A	4.036.970	-	-	-	-	-	-	-
	B	23,3	-	-	-	-	-	-	-
	C	71	-	-	-	-	-	-	-
DYP	A	-	4.587.062	6.600.726	5.396.009	3.745.417	3.008.942	-	64.607
	B	-	19,1	27,0	19,2	12,0	9,5	-	0,2
	C	-	59	178	135	85	-	-	-
DSP	A	-	2.044.576	2.624.301	4.118.025	6.919.670	384.009	-	108.089
	B	-	8,5	10,8	14,6	22,2	1,2	-	0,3
	C	-	-	7	76	136	-	-	-
SHP	A	-	5.931.000	5.066.571	-	-	-	-	-

Representation and Justice
Ziynet Bahadır

	B		24,8	20,8	-	-	-	-	-
	C		99	88	-	-	-	-	-
RP	A		1.717.4 25	4121.3 55	6 012450	-	-	-	-
	B		7,2	16,9	21,4	-	-	-	-
	C		-	62	158	-	-	-	-
CHP	A				3.011.07 6	2.716. 094	6.113. 352	7.317.8 08	11.155. 972
	B				10,7	8,7	19,4	20,9	26,0
	C				49	-	178	112	135
MHP	A	-	-	-	2.301.34 3	5.606. 583	2.635. 787	5.001.8 69	5.585.5 13
	B	-	-	-	8,2	18,0	8,4	14,3	13,0
	C	-	-	-	-	129	-	71	53
FP	A	-	-	-	-	4.805. 381	-	-	-
	B	-	-	-	-	15,4	-	-	-
	C	-	-	-	-	111	-	-	-
AK PARTY	A	-	-	-	-	-	10.808 .229	16.327. 291	21.399. 082
	B	-	-	-	-	-	34,3	46,6	49,8
	C	-	-	-	-	-	363	341	327
INDEPEN DENTS	A	195.58 8	89. 421	32.721	133.895	270.2 65	314.25 1	1.835.4 86	2.819.9 17
	B	1,1	0,4	0,1	0,5	0,9	1,0	5,2	6,6
	C	-	-	-	-	3	9	26	35
OTHER PARTIES	A	-	897.79 0	108.36 9	3.858.25 0	5.714. 251	14.292 .951	4.567.2 37	1.981.2 79
	B	-	3,7	0,4	14,0	18,3	45,3	13,0	4,6
	C	-	-	-	-	-	-	-	-

Figure 2: (TÜİK)

SYMBOLS AND ABBREVIATIONS

A. Number of votes B. Vote rate C. Number of Deputy

AK PARTİ (Justice and Development Party), ANAP (Motherland Party)

CHP (Republican People's Party), DSP (Democratic Left Party)

DYP (True Path Party), FP (Virtue Party), HP (Populist Party), MDP (Nationalist Democracy Party)

MHP (Nationalist Movement Party), RP (Welfare Party), SHP (Social Democratic Populist Party)

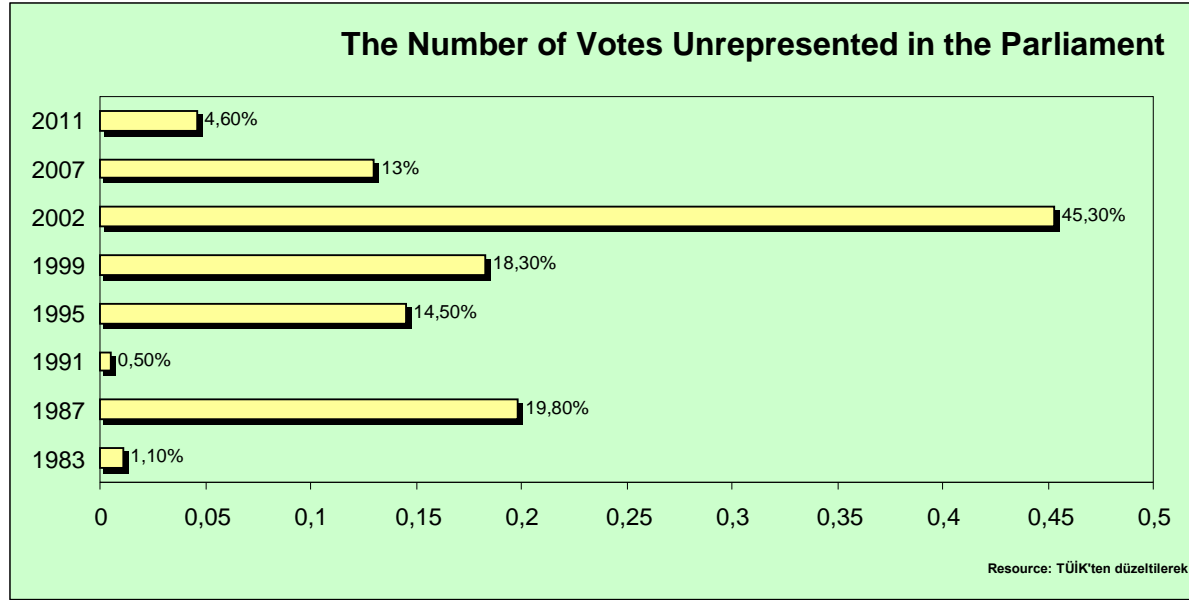

Figure 3: The Number of Votes Unrepresented in the Parliament

As is seen, as the number of the parties taking part in the parliament decreases the rate of unrepresented vote increases; the problem of fairness in representation is seen. The fact that 45,3% of the votes couldn't be represented in 2002 elections is the situation that attracted the greatest attention. In this election only two parties could enter the parliament. In the election periods when there are parties whose vote rates are around 7-8% or over 9% but that couldn't pass over the threshold, there are some parties that came to power by increasing their number of deputies though their votes did not increase proportionally.

Result

The high election threshold which is in use in Turkey as a heritage of the period after 1980 creates a justice problem in essence. This application is after all the result of the prohibitive mentality that determines the political life seen after 1980. Military government became effective also in the period

of transition to civil life after three years of military government by means of some regulations such as vetoing the parties that would take part in the elections, and the candidates determined by the parties and imposing ban for the people who were interested in policy before 1980. Albeit, with the presence of the governments which couldn't find a solution to economic and social problems and thus frequently changed before 1980 and with the effect of coalition experiences not going well stability factor was brought to forefront. Claiming that it would lead to the emergence of single-party government, the high threshold was implemented with the purpose of eliminating the small parties. The absence of fairness in representation for the sake of governmental stability is at least as important as governmental stability because the voters may move away from voting as the party they vote for may not pass over the threshold. Also when they are not represented in the parliament even if they vote, the sense of justice does not form in the society/ public conscious.

Contemporary democracy is a regime in which the political participation of the citizens is not reduced just to voting; voters are able to control the governors besides electing them. Also, the understanding of democracy in our present day is a "pluralistic" one and it is defined as the view that rights and freedoms of minorities must be protected from the majority. Lately, as the concepts of plurality and participation are the matters of social and political development it is obvious that election system must also be regulated accordingly. There is an important problem if the leader/party that represents the majority in the parliament has the possibility of an exaggerated representation and turned it to a despotic attitude however he /it did not reach this with a very high vote rate but with the regulations in the election system.

The implementation of the threshold of 105 in Turkey is an important problem in terms of the principle of justice. It is necessary to decrease the threshold to 5% or below in respect to the purpose of being a contemporary democracy.

It is no doubt that no election system can ensure the representation of all the votes in the parliament. However, beginning the work with the evaluation of how the principles of governmental stability and fairness in representation are handled, it must be regarded that these are not two alternatives but they are the purpose that must be together.

If the fairness in representation is provided the level of participation to political life increase and social life is be prepossessed by it. Fairness in

representation is as important/necessary as the principle of governmental stability.

BIBLIOGRAPHY

Aytaç, A. M. (2011). Temsilde Adalet Kavramlar, Kuramlar. *Diyalog 8*, 11-17.

Bora, T. (2011). Tarhan Erdem'le Söyleşi – Katılımın Başlıca Engeli Anayasadır. *Diyalog 8*, 18-22.

Çavdar, T. (1987). *Müntehib-i Sani'den Seçmene*. Ankara: V Yayınları.

Duverger, M. (1986). *Siyasal Rejimler*. İstanbul: Sosyal Yayınları.

Kaboğlu, İ. Ö. (1994) *Özgürlükler Hukuku İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: AFA Yayını.

Kili, S. & Gözübüyük, Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze) Yenilenmiş 2. Baskı*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Özbudun, E. (1990). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayını.

Selçuk, S. (1987). Temsili ve Katılımcı Demokrasinin Kökeni. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Sezen, S. (2000). *Seçim ve Demokrasi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları.

Subaşı, T. (2015). Başkanlık Sistemiyle Türkiye Daha Hızlı Büyür mü?. *İktisat ve Toplum Sayı 52*, 19-22.

Tanilli, S. (1985). *Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş. (4.baskı)*. İstanbul: Say Yayınları,

Touraine, A. (1997). *Demokrasi Nedir?*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tuncer, E. (2006). Türkiye'de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet-Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği. Erişim Adresi: www.tesav.org.tr

Türkmen G. & Yetkin, Ç. (2011) Seçim Barajını "Yönetimde İstikrarı Azaltmayan Bir Seviyeye" Düşürmek Mümkün mü?. Erişim Adresi: www.tepav.org.tr

EXTENDED ABSTRACT: Democracy is a regime in which the rulers are elected by the ruled. Although democracy, which is the ideal regime at this point, has various forms such as direct democracy, representative democracy, and social democracy, the idea of "participatory" and "pluralistic" democracy currently predominates. The importance of political participation in democracies is unquestionable. The election is not the only way of political participation, but many citizens may be contented with participating as "voters". The majority believes and is contented with the idea that they fulfilled their duty as a voter when the "right to vote and to stand as a candidate", which is among the fundamental rights, is exercised. Democracy depends on raising awareness of the public about rights and freedoms; raising

awareness depends on the extent of the turnout. In a democratic society, just like individuals' fundamental rights are guaranteed, the individuals must also participate in social life as citizens. Respect for fundamental rights, citizenship and representation of the rulers, and the interdependence between these constitutes democracy. Since civil society consists of many social actors, democracy allows for representation only to the extent that it is pluralistic. Societies in which the mechanisms of participation are kept open in a way that citizens, who exercise their right to vote and to stand as a candidate can convey the needs and demands of the civil society to the rulers they elected and where there is a pluralistic structure, have a democratic functioning mechanism. In order to exercise political rights, one must be a citizen of a state. Political rights are guaranteed in constitutions and supranational texts. In addition, it can be stated that an audit mechanism has been established through the observations of international organizations regarding the exercising of these rights and this may positively affect the credibility of the elections. Article 67 of the 1982 Constitution is about the citizens' right to vote, to stand as a candidate, to engage in a political activity independently or within a political party, and to participate in the referendum in accordance with the conditions set forth in the law. Elections and referendum are held under judicial administration and supervision on the basis of free, equal, secret, direct ballot and universal suffrage, open counting and tabulation. The exercise of these rights is determined by the law. On the other hand, election laws are prepared such that they reconcile the principles of "fair representation" and "administrative stability". Despite this provision in the constitution, it is not possible to see these principles together in practice. It is seen that the electoral systems used have an influence on this. Depending on which electoral system (majority system or proportional representation system) is preferred and how it is implemented (whether there is a threshold or the percentage if any), the reflection of voting rates in the parliament may change. In elections, some parties may be represented above the rate of votes they obtain (overrepresentation), some parties may be represented below the rate of votes (underrepresentation), and some parties may stay out of the parliament because their votes are insufficient. While the rates of over or underrepresentation are low in systems that prioritize the principle of "fair representation"; they become higher in electoral systems that emphasize the principle of "administrative stability". The debate on fairness in representation is not theoretical, it is important, and related to the tangible problems seen in social life. The electoral system, which is a technical arrangement, determines whether the reflection of the votes to the parliament creates a fair representation. The same distribution of votes may result in a different parliamentary structure, depending on the application of the proportional representation or majoritarian system. Therefore, it is possible to evaluate the struggle for fair representation, particularly against electoral thresholds, as an expression of the demand for equality in the democratic system. Electoral systems are classified into majoritarian system and proportional representation system. It can be stated that the majoritarian system was implemented first, followed by the adoption of the proportional representation system, and occasionally a mixture of

the two systems is implemented as the electoral system. The majoritarian system is divided into "at-large" and "single-winner" (small district) representation according to the size of the electoral districts. The majoritarian system is simple to implement, it increases participation, and stability is achieved as there is generally the ruling and opposition party in the parliament. Since there is no need for a coalition, balanced decisions made within the government itself increase the confidence of the governed. However, there is also the possibility that the majority government may adopt a repressive attitude by abusing power and relying on the parliamentary majority. The point to be emphasized is that a strong government with a parliamentary majority is preferred in terms of stability but the voters expect that their votes are reflected in the parliament. Since society would like to see the institutionalization of justice in the legislature, too many extra-parliamentary votes create difficulties. Proportional representation, on the other hand, means that the number of parliament members from each party is in proportion to the votes each party gets. Proportional representation can be in the form of "the largest remainder", "national remainder" or "d'Hondt system", depending on how "remainder votes" will be distributed. In Turkey, "d'Hondt system with threshold" is implemented since 1968. There is no doubt that the threshold favors the large parties. Proportional representation is a good system in terms of fair representation, as it allows each party to be represented in proportion to its votes. The number of unrepresented votes is low, overrepresentation is very rare, representation of each opinion, ie democratic pluralism, is possible. It has disadvantages such as the tendency for the number of parties to increase and instability created by coalitions if a single party cannot provide the majority in the parliament. Since either of the fair representation and administrative stability principles come to the fore due to the characteristics of the electoral systems, which electoral system is implemented in Turkey and the evaluations on its impact are also important. However, the ten percent threshold, which the public finds very high, is an important problem in terms of the principle of fair representation. It is widely accepted that it is necessary to lower the electoral threshold below five percent.

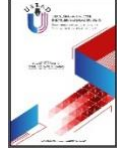
GENİŞLETİLMİŞ ÖZ: Demokrasi, yönetenlerin yönetilenler tarafından seçildiği bir rejimdir. Gelineen noktada ideal rejim olan demokrasinin doğrudan demokrasi, temsili demokrasi, sosyal demokrasi gibi çeşitleri bulunmakla birlikte, günümüzde "katılımcı" ve "çoğulcu" demokrasi anlayışı hakimdir. Demokrasilerde siyasal katılımın önemi, tartışılmazdır. Seçim, siyasal katılımın tek yolu değildir ama birçok yurttaş "seçmen" olarak katılma durumu ile yetinebilmektedir. Temel haklar arasında yer alan "seçme ve seçilme hakkı" kullanıldığında, seçmen olarak görevini yaptığını düşünenler, bununla yetinenler çoğunluktadır. Demokrasi, halkın hak ve özgürlükler konusunda bilinçlenmesine; bilinçlenmesi de katılımın yaygınlığına bağlıdır. Demokratik bir toplumda bireylerin temel hakları güvence altına alındığı gibi, yurttaş olarak toplumsal yaşama katılmaları da gerekir. Temel haklara saygı, yurttaşlık ve yöneticilerin temsilciliği; bunlar arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi, demokrasiyi oluşturur. Sivil toplum pek çok toplumsal aktörden oluştuğuna göre,

demokrasi ancak çoğulcu olduğu ölçüde temsilciliğe olanak sağlar. Seçme ve seçilme hakkını kullanan yurttaşların, sivil toplumun ihtiyaç ve taleplerini, seçtikleri yönetenlere iletebilecek biçimde katılım mekanizmalarının açık tutulduğu, çoğulcu bir yapının olduğu toplumlar, demokratik işleyişe sahiptir. Siyasal hakları kullanabilmek için, bir devletin yurttaşı olmak gerekmektedir. Siyasal haklar, anayasalarda ve ulus-üstü metinlerde güvence altına alınmıştır. Ayrıca bu hakların kullanımına ilişkin uluslararası kuruluşların gözlemleri ile denetim mekanizması kurulduğu ve bunun seçimlerin güvenilirliğini olumlu etkileyebileceği de belirtilebilir. 1982 Anayasasında 67.madde vatandaşların kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halk oylamasına katılma hakkına ilişkindir. Seçimler ve halk oylaması; serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Bu hakların kullanımı, kanunla belirlenir. Seçim kanunları ise, "temsilde adalet" ve "yönetimde istikrar" ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir. Anayasadaki bu hükme rağmen, uygulamada bu ilkeleri bir arada görmek olanaklı değildir. Bunda uygulanan seçim sistemlerinin etkisi olduğu görülmektedir. Seçim sistemlerinin hangisinin (çoğunluk sistemi mi, nispi temsil sistemi mi) tercih edildiğine ve nasıl uygulandığına (baraj uygulaması olup olmadığı, varsa oranına) göre, oy oranlarının parlamentoya yansımaları değişebilmektedir. Seçimlerde bazı partiler, elde ettikleri oy oranının üzerinde (aşkın temsil), bazı partiler oy oranının altında (eksik temsil) temsil edilebilmekte, bazı partiler ise, aldıkları oy yetersiz olduğu için parlamento dışında kalabilmektedir. Aşkın ya da eksik temsil, "temsilde adalet" ilkesine öncelik veren sistemlerde düşük düzeyde iken; "yönetimde istikrar" ilkesini öne çıkaran seçim sistemlerinde büyümektedir. Temsil adaleti tartışması, teorik değil; toplumsal yaşamda görülen somut sorunlarla ilgili ve önemlidir. Teknik bir düzenleme olan seçim sistemi, oyların parlamentoya yansımalarının, adaletli bir temsil ortaya çıkarıp çıkarmadığını belirler. Aynı oy dağılımı, nispi temsil veya çoğunluk sisteminin uygulanmasına göre, farklı bir parlamento yapısı ortaya çıkarabilir. Bu nedenle, temsilde adaletle ilgili özellikle seçim barajlarına karşı verilen mücadelenin, eşitlik talebinin demokratik sistemde ifadesi olarak değerlendirilmesi olanaklıdır. Seçim sistemleri, çoğunluk sistemi ve nispi temsil sistemi olarak ayrılır. Önce çoğunluk sisteminin uygulandığı, daha sonra nispi temsil sistemine geçildiği ve bazen de iki sistemin karması biçiminde seçim sistemlerinin uygulandığı belirtilebilir. Çoğunluk sistemi, seçim çevrelerinin büyüklüğüne göre, "liste usulü" ve "tek isim" (dar bölge) usulü olarak ikiye ayrılır. Çoğunluk sisteminin uygulanması basittir, katılımı artırır, parlamentoda genel olarak iktidar ve muhalefet partisi olduğu için, istikrar sağlanır. Koalisyona gerek kalmadığı için de kurulan hükümetlerin kendi içinde dengeli kararlar alması, yönetilenlerde güveni artırır. Ancak, çoğunluğa sahip hükümetin, iktidarı kötüye kullanarak, parlamento çoğunluğuna dayanarak, baskıcı bir tutum sergileme olasılığı da vardır. Özellikle vurgulanması gereken nokta, meclis çoğunluğuna sahip güçlü bir hükümet, istikrar açısından tercih edilmekle birlikte, oy verenlerin beklentisi de oylarının parlamentoya yansımalarıdır. Toplum, adaletin yasama organında da kurumsallaşmasını görmek isteyeceği için, parlamento dışında kalan oyların fazla olması, sıkıntı yaratır. Nispi temsil ise, her

partinin aldığı oy oranında milletvekili çıkarmasıdır. Nispi temsil ise, "artık oylar"ın nasıl dağıtılacağına göre, "en büyük artık", "milli bakiye" veya "d'Hondt sistemi" şeklinde olabilir. Türkiye'de 1968'den beri, "barajlı d'Hondt sistemi" uygulanmaktadır. Barajın büyük partiler yararına olduğu, kuşkusuzdur. Nispi temsil, her partiye aldığı oy oranında temsil edilme olanağı verdiği için, temsilde eşitlik bakımından adil bir sistemdir. Temsil edilmeyen oy sayısı düşüktür, aşırı temsil çok seyrek, her bir görüşün temsil olanağı yani demokratik çoğulculuk mümkündür. Parti sayısının artması eğilimi ve özellikle parlamentoda tek bir partinin çoğunluğu sağlayamaması durumunda ise, koalisyonların yaratacağı istikrarsızlık gibi olumsuzluklar yaşanır. Seçim sistemlerinin özellikleri gereği, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden biri öne çıktığı için, Türkiye'deki seçim dönemlerinde hangi seçim sisteminin uygulandığı ve bunun etkisi konusunda yapılan değerlendirmeler de önem taşımaktadır. Ancak, özellikle kamuoyunda çok yüksek bulunan yüzde onluk ülke barajı, temsilde adalet ilkesi açısından önemli bir sorundur. Ülke seçim barajının yüzde beşin altına düşürmenin gerekliliği, yaygın kabul görmektedir.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 3, Year
3, Sayı 5, Issue 5, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

**ORTA ÇAĞ İSLÂM COĞRAFYASINDA ENDÜSTRİ ALANINDAKİ
TEKNOLOJİK GELİŞMELER**
TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS IN INDUSTRY IN MEDIEVAL ISLAMIC
GEOGRAPHY

Sedat BİLİNİR

Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi,
Türkiye/Hatay.

PhD., Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Literature and Sciences, Department of
History, Middle Age, Turkey/Hatay.

sedatbilinir@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2327-9038

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.874808

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04.02.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 09.03.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Bilinir, S. (2021). Orta Çağ
İslam Coğrafyasında Endüstri Alanındaki Teknolojik Gelişmeler. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 3(5), 830-860.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

intihal.net

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Orta Çağ'da endüstri alanındaki gelişmeler genel olarak eğitim ve toplumların kendi edindiği tecrübeler sonucunda oluşmaktaydı. Bunlara ilaveten ticarî faaliyetler neticesinde tüccarların gittikleri ülkelere kendi teknolojik ürünlerini ve yeniliklerini götürmesi ya da anlatması da bir diğer etkendi. Ayrıca savaşlarda ele geçirilen esirlerden de bir takım silah teknolojisi bilgileri de edinilmekteydi. Yeni bir teknolojiye sahip olmak kolay değildi. Getirilmeye çalışılan her yeni sistemin öğrenilmesi, öğretilmesi, üretilmesi, işlenmesi ve kullanımı gibi durumları söz konusuydu. Yani teknolojiyi almak yetmiyor bir de onun öğretilmesi için bu eğitimi verecek kişilerin getirilmesi de gerekiyordu. Öğrenilen bu yeni teknoloji iktisadi olarak büyük bir kazancı da beraberinde getirmekteydi. Dolayısıyla teknolojisi ileri olan devletlerin endüstri alanındaki gelişmişliği ve gücü de aynı oranda yükselmekteydi. Orta-Doğu devletleri genelde yenilikleri Çin'den ithal etmekteydi. Orta-Doğu'da kullanılan her yeni teknoloji Avrupa tarafından da yakından takip ediliyordu. Avrupa bu gelişmeleri, gerek İspanya'da Endülüs Emevî Devleti aracılığı ile gerek bölgeye hac vazifesini yerine getirmek için gelen hacılardan gerekse ticarî gelişmeler vasıtasıyla hareket halinde olan tüccarlardan öğrenmekteydi. Bunlara daha sonraları da Haçlı Seferleri eklendi. Endüstri alanındaki yenilikler kapsamında çalışmanın inceleme alanına giren endüstri kolları ağırlıklı olarak; cam, kâğıt, tekstil ve şeker olarak belirlendi. Bunların dışında Ahşap işleciliği, gemicilik, madencilik, sabun, gül suyu üretimi ve değirmen endüstrisi hakkında da bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda devletlerin elde ettiği gelire baktığımızda, endüstriyel teknoloji için verilen mücadele ve savaşların nedenini daha iyi anlayabiliyoruz. Ayrıca hangi devletin hangi endüstri kolunda daha iyi olduğu, birbirlerine kıyasla üretim kapasiteleri, ithal ve ihracat ürünlerinin neler olduğu gibi bilgiler de çalışmada verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri, Tekstil, Kâğıt, Cam, Şeker Kamışı, Su Değirmeni

Abstract: In the Middle Ages, the developments in the industry were formed as a result of the experiences of education and societies, and as a result of commercial activities, merchants traveled to many countries and carried the innovations there to their own country. In addition to these, some knowledge of weapon technology was obtained from prisoners captured in wars. Having a new technology was not easy. There were situations such as learning, producing, processing and using every new system that was tried to be brought. In other words, it was not enough to get the technology, and the masters had to be brought to teach him. This new technology that was learned brought along a great profit economically. Therefore, the advanced technology and strength of the state-of-the-art states were increasing at the same rate. Middle-Eastern states generally imported innovations from the Far-East, from China. Every new technology used in the Middle-East was closely followed by Europe. Europe was learning these developments both through the Andalusian Umayyad State in Spain, from the pilgrims who came to the region to fulfill their pilgrimage, and from the caravans on the move through commercial developments. Later on, Crusades were added to these developments. Within the scope of the innovations in the field of industry, the branches of industry that are within the scope of our study are mainly; we wanted to designate as glass, paper,

textile and sugar. Apart from these, information about woodworking, shipping, mining, soap, rose water production and mill use has been tried to be given. When we look at the income generated by the states in line with these developments, we can better understand why in the struggles and wars for industrial technology. In addition, information such as which state is better in which industry, production capacities compared to each other, and what are the import and export products are tried to be given in the study.

Keywords: Industry, Textile, Paper, Glass, Sugar Cane, Water Mill

GİRİŞ

Endüstri ve zanaat Orta Çağ'da sosyal hayat adına çok önemli bir role sahipti. Örneğin, Bilâd-ı Şam'da (Suriye) X. ve XI. yüzyıllarda tarımdan sonra zanaat ve endüstri geliyordu. Bu alanda üretim yapan kişiler daha çok yerli halktı. Aslında tarım üretimi ile el sanatları birbirlerini tamamlamaktaydılar. Birbirleri arasında ilişki doğru orantılıydı. Birinde olumlu ya da olumsuz bir gelişme yaşandığında bu durum diğerini de aynı şekilde etkiliyordu. Bahsedilen bu yüzyıllar arasında Bilâd-ı Şam'da tarım alanında büyük bir gelişme yaşandı. Hemen ardından endüstri ve zanaat alanları da bu durumdan olumlu etkilendi. Hem Bilâd-ı Şam hem de diğer Orta-Doğu ülkeleri yeni endüstri sistemi ile tanıştılar. Özellikle Abbâsî hâkimiyetinin ilk döneminde endüstri ve el sanatları alanında büyük gelişmeler yaşandı (Ekinci, 2005: 96). Yaşanan gelişmelerde endüstri alanının tüm kolları hakkında kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamaktadır. Fakat var olan bilgiler ışığında tespit ettiğimiz endüstri ve zanaat kollarındaki gelişim ayrı ayrı verilmeye çalışılacaktır. Burada özellikle toplum hayatında büyük bir etkiye sebep olan tekstil, kâğıt, camcılık ve şeker üretimi konularına biraz daha ağırlık verilecektir. Deride de Şam ve Halep merkez konumdaydı denilebilir. Genelde kullanılan hammaddenin türüne göre ayrı ayrı ustaları olurdu. Derici, altın işçiliği, camcı, marangoz ustası gibi. Bu çalışmada ana konumuzu ise camcılık, tekstil, şeker ve kâğıt üreticiliği oluşturacak.

Bunların dışında kalan önemli endüstri kollarına bakacak olursak ilk sıraya madenciliği yerleştirebiliriz. Madencilik X. ve XI. yüzyıllarda Bilâd-ı Şam'da ülkenin sahip olduğu tek metal hammaddeydi. Demir madenleri daha çok Halep'te ve Beyrut'un dağlarında bulunmaktaydı. Bu durum İslâmi dönem öncesine dayanmaktadır. Halifeler döneminde hammadde temini önceki dönemlere göre daha uzak mesafelerden daha kolay bir şekilde getirtilebiliyordu (Ashtor, 1976: 97). Beyrut dağlarında yüksek kalitede madenler, özellikle demir çıkarılmaktaydı ve bu hammadde Bilâd-ı Şam'ın neredeyse her şehrine ihraç edilmekteydi. Haçlı işgalinden sonra bu madenler bir dönem Haçlıların eline geçti. Haçlılar bu maden çıkarma

faaliyetlerini devam ettirdiler hatta çıkarılan madenler Mısır'a kadar ihraç edilmeye başlanmıştı (Yûsuf, 1985: 55). Mısır'da Fatımi Halifeliği X. yüzyılda madenlerin bir kısmını Nubya ile Kızıldeniz arasında bulunan altın madenlerinden çıkartıyorlardı (Mazaherî, 1972: 315). Halep bölgesinde de madenler bulunmaktaydı fakat ihracat yapılabilecek boyutta bir gelişme söz konusu değildi. Beyrut bölgesindeki madende çıkarılan demir yine burada eritiliyordu. Halep ve Şam (Dımaşk)'da demir döküm haneleri bulunmaktaydı. Hatta XIII. yüzyılda Halep'teki demir döküm hanelerinden 5 bin dirhem, demirden 50 bin dirhem vergi alınıyordu. Halep'te genelde demir hammadde olarak dışarıdan alınıp, işlendikten sonra ihraç ediliyordu. Bu da bize bu dönemde demir madeninin yetersiz olduğu izlenimini vermektedir. Bakır'ın çıkarılıp çıkarılmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte eğer varsa bile çok küçük ölçekli bir haldeydi. Metal dışındaki doğal kaynaklar temel hammadde kaynakları içerisine giriyordu. Bunlar zanaat ve endüstri alanlarında kullanılmaktaydılar.

Bilâd-ı Şam bölgesinde kullanılan yapılarda daha çok taş ve killi çamur kullanılıyordu. Ancak maddi durumu çok iyi olan kişilerin evlerinde ve devletlerin yaptırdığı binalarda mermer kullanımı söz konusuydu. Bilâd-ı Şam'da ise zengin mermer ocakları bulunmaktaydı. Abbâsî Halifesi el-Mutâsım, Lazkiye'nin mermer bakımından zengin olduğunu öğrendikten sonra Lazkiye'de mermer ocağı kurulması emrini verdi. Dönemin önemli bir diğer taş ocağı ise Gazze'nin doğusunda, Remle'nin güney bölgesinde bulunmaktaydı. Ayrıca bölgede kırmızımsı yumuşak toprak bulunmaktaydı. Yine özellikle Arap seyyahlar ölü deniz ve çevresinde bulunan minerallerden bahsetmekteydiler. Bunların bazı hastalıkların tedavisi için kullanıldığı dahi söylenmektedir. Bazı maden ve mineral çeşitlerinin ise kuyumculukta dahi kullanıldığı bilinmektedir. Ölü deniz ve onu çevreleyen sularında tuzlara ilaveten klorür, kalsiyum, sülfat, potasyum klorür ve magnezyum bulunmaktadır. Halep bölgesinde adı "Altın Nehri" olarak geçen bir nehir bulunmaktaydı. Burada tuz donduğundan kar gibi görünüyordu. Kalitesinden ötürü çok yüksek fiyatlardan satılmaktaydı. Pek çok hububat, meyve ve tahıl çeşitleri bu bölgedeki sularda yetişmekteydi. Halep'te tuzdan toplanan verginin 350 bin dirhem olduğu söylenmektedir. Arap kronikler, el sanatları kelimesi olarak "sina'ah" kelimesini kullanıyorlardı. Bu kelime "Endüstri" anlamında da kullanılmaktadır. Bilâd-ı Şam bölgesinde pek çok şehirde endüstri yapılmaktaydı. Zaten genel olarak bu bölge endüstri ve el sanatlarında ünlü, yetenekli ustalara sahipti. Bu bölgedeki ustalar, işçiler komşu ülkelerde çalıştırılmak üzere sıklıkla talep edilirdi. Özellikle ev, inşaat yapımı konularında tercih ediliyorlardı.

Bilâd-ı Şam bölgesinin ihtiyacı olan; bakır, kurşun, kalay, altın, gümüş ve diğer metallerini ithal edildiği tahmin edilmektedir. Altın ve gümüş el sanatlarında kullanılmak yerine, daha çok para yapımında kullanılırdı. Kuyumcuların varlığı kaynaklarda çok nadir olarak geçmektedir. Takı yapımı ve madeni para basımı sadece belirli merkezî şehirlerde yapılırdı. Köy ve kasabalarda yapılmazdı. Bizans hâkimiyeti döneminde ise tüm Bilâd-ı Şam bölgesinde altın para basımı yalnızca Antakya'da yapılmaktaydı. Emevîler döneminde ise kendi merkezleri olan Şam'da tüm madeni paralar basılıyordu. En değerli olanı altın yani dinardı. X. yüzyılda ise bu durum daha fazla yaygınlaşıp gelişti. Remle, Tire, Trablus, Arka, Şam, Halep, Hama, Humus, Rakka, Harran, Nusaybin ve Antakya şehirlerinde darphane bulunmaktaydı.

Demir neredeyse her şeyde kullanılabilirdi. Ağırlıklı olarak kılıç yapımında kullanılıyordu. Şam ve Busra'da kılıç üretim yerleri vardı. Güzel ve kaliteli çelikler daha çok Şam'da işleniyordu. Bu kılıçlara çok büyük talep vardı. Şam'da kılıç dışında piring kapları üretimi mevcuttu. Bu metal kapların dışında pek çok ana metal işçiliği bulunmaktaydı. Hatta bu ürünlerin çoğu Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Bu tarz işçilik ve kalitede üretim yapan bir diğer şehir Kudüs'tü. Bu ikisinin ardından Halep gelmekteydi (Yûsuf, 1985: 56-60). Ancak Kil, ahşap çanak-çömlek ve deriden yapılmış temel ürünler hakkında verilen bilgiler metalden yapılan ürünlerden maalesef daha azdı.

1. CAMCILIK ENDÜSTRİSİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Camın elde edilmesi sisli kumun potas, soda, kireç gibi katkı maddeleriyle birlikte eritilmesi sonucunda oluşturmaktadır. 1500-1600 derecede akışkan olurken 1100 derecelerde biraz daha şekil almaya müsaittir. Isı düştükçe sertleşir ve cam halini alır (Özgümüş, 1993: 38). Antik çağlardan beri Tyre (Sur) ve Sidon, Bilâd-ı Şam bölgesinde cam üretiminde merkez konumundaydı. Özellikle Tyre (Sur) cam üretimine ara vermeden çok uzun yıllar devam etti. Cam üretiminde daha çok üfleme, kalıba dökme ve kesilerek işleme gibi yöntemler kullanılıyordu (Mazaherî, 1972: 321). Ürünler çok kaliteliydi ayrıca çok fazla talep alıyordu. Haçlıların bölgeyi işgalinden sonra bile cam üretiminde Tyre (Sur) şehri önemini korumaya devam etti. Kentin şöhreti yabancı halklar arasında yurt dışında yayılmış ve tüccarların uğrak yeri haline gelmiştir. Bu ürünler tüccarların gelirlerine büyük derecede katkı sağladığı için bu ürünlere talep artarak devam etmişti (Yusûf, 1985: 62). Bölgenin camcılıkta iyi olması bu mesleği icra eden züccacılarının de (zeccâc) (Merçil, 2020: 110) diğer memleketlerden çok fazla talep görmesini sağlıyordu (Tudela'lı Benjamin, 2009: 43). IX. ve X. yüzyıllarda üretilen cam ürünlerini inceleyen uzmanlar bu dönemdeki cam endüstrisinin Irak'taki imalathanelerde kullanılmış olan

metotlardan oldukça fazla etkilendiklerini gözlemlemiştir. Abbâsîler döneminde Mısır'da üretilen süslenmiş kristal ürünler bu etkiyi açıkça göstermektedir. Fakat camın farklı türleri söz konusu olduğunda Mısır, Irak'taki cam üreticileri etkilemiştir. Samarra'da bulunan cam kaplar burada Mısır'ın etkisini göstermektedir. Hatta Mısırlı cam üreticileri kimi zaman Abbâsî halifeleri tarafından Bağdat'a çağrılmaktaydılar (Ashtor, 1976: 99). Suriye ve Mısır'da altın ve emaye tekniğiyle cam üretimi yapılmaktaydı. XII-XIII. yüzyıllarda motif olarak genelde balık ve kuş motiflerinin yanında avlanmakta olan avcılar, saray yaşamına ilişkin motifler söz konusuydu. Bu tekniklerden Bizans da payına düşeni almıştır. Bizans'ta İslâm dünyasındakine benzer günlük hayatta kullanılan motiflerin, şekillerin kullanıldığı tespit edilmiştir (Çakmakçı, 2012: 111-117). Tabi bunu taklit etmek anlamında görmek doğru olmaz çünkü Ortadoğu'dan İstanbul'a, Balkanlar'a gelen cam ustalarının işçilikleri, Bizans cam ustalarının kendi kültürleri çerçevesinde yorumlayarak ürettikleri tekniklerdir diyebiliriz.

X. ve XI. yüzyıllarda cam üreticiliği yapan diğer şehirler; Beyrut, Kudüs ve Halep'ti. Kudüs'te ayrıca ayna üreticiliği de söz konusuydu. Bu dönemde genel olarak Mısır, Suriye ve Irak, Müslüman dünyasında cam üreticiliğinde çok önemli bir yerdedi. Ayrıca karakteristik şekilde cam süslemeciliği yapabilmekteydiler. Bu konuda nam salan şehir ise Halep'ti. Cam ustaları daha çok İran ve Mezopotamya bölgelerinde bulunuyorlarken Moğol istilası sebebiyle Suriye bölgesine göç edip kendilerini burada daha fazla geliştirdiler. Bu sebeple XIV. yüzyılda Suriye'nin camcılıkta çok ileri gittiği bilinmektedir (Tez, 2001: 216). Camın kalitesi çok yüksekti. Çin'e cam ihraç ediliyor, karşılığında porselen alınıyordu. Haçlı işgalinde haçlı askerleri gördükleri kaliteli, renkli camları kesip çalıyorlardı (Yusûf, 1985: 63). Bunları genelde kendi ibadethanelerinde kullanıyorlardı. Bu taşıma Avrupa'ya daha çok Venedik aracılığı ile gerçekleşmiştir. Bu sebeple Avrupa'daki cam tekniğinde çoğunlukla İslâm coğrafyasında kullanılan teknikler hâkimdi (Tez, 2001: 216; Mazaherî, 1972: 323). Suriye ve Filistin bölgesinde özellikle deniz kıyısındaki beyaz çakıllı kumu silistik asit kullanarak cama dönüştürüyorlardı. Mısır'ın İskenderiye ve Kahire şehrinin güneyinde bulunan bazı kasabalar da cam endüstrisinde ana merkez konumundaydılar. Altın kaplamalı, renkli süslemelere sahip cam işlemeciliği de mevcuttu (Ashtor, 1976: 98). Bu ürünler daha çok halifeler tarafından kullanılmaktaydı. Bilâd-ı Şam bölgesinde özellikle kıyı şehirlerinde cam üretiminde kullanılan özel bir kum bulunmaktaydı. Bu kumlar Halep'e gönderiliyor ve burada cam üretiminde kullanılıyordu (Yusûf, 1985: 56). Avrupa'da cam sanayisinin temelini oluşturan hammadde Suriye'den getirilen alkali küllerinin sayesinde mümkün olduğu görüşü hâkimdir

(Bakır, 2008b: 495). Cam için söylenebilecek önemli bir diğer husus da cam imalatı yapan ustaların yetenekleri ve işçiliğinin optik bilimde kullanılmasıydı. Camın en önemli kullanım alanı kuşkusuz laboratuvar gereçleriydi (Tez, 2001: 217).

2. TEKSTİLDE KUMAŞ DOKUMA TEKNİKLERİ

Tekstil Orta Çağ Orta-Doğu'sunda en yaygın kullanılan endüstri koluydu. O dönemde bu mesleği icra edenlere Bezzâz denilmekteydi. Bezci, kumaş tüccarı yani günümüzdeki karşılığıyla manifaturacı anlamlarına gelmekteydi (Merçil, 2020: 31). Müslümanlar eski dönemlerde var olan endüstri kollarına ilaveten kendi geliştirdikleri teknikleri de eklediler. Yönetici mevkiinde bulunan hanedan üyeleri kendi kaliteli kumaşlarını daima diğer dost hanedana hediye olarak gönderirlerdi. Mısır'da, Türklerin kontrolündeki Tolunoğlu Ahmed b. Tolun zamanında keten ve yünlü dokuma tekstil ürünlerinin üretimi yapılmaktaydı. Bunlara ilaveten pamuk ve ipek dokumacılığı da yine bu dönemde hız kazandı (Yazıcı, 1992: 47). Mısır'da kumaş dokuma tekniğinin ilk olarak Kıptî* sanatından etkilenilerek oluşturulduğu bilinmektedir. Ancak Fatımiler döneminde tekstil imalatçıları çok daha iyi bir konuma ulaştılar (Tez, 2001: 217). Fatimi yönetiminin 1060 yılında 80 binden fazla kıyafeti başka ülkelere sattığından bahsedilmektedir. Normalde kısa sürede bu kadar tekstil satışı gerçekleştirilmezdi fakat bu dönemde Mısır'da şiddetli bir kıtlık yaşanıyordu ve acilen paraya ihtiyaç vardı. Bu sebeple tekstil satışı normalden fazla gerçekleşiyordu. Ancak bu ihracatı sadece para ihtiyacı ile ifade etmek yanlış olur. Çünkü yapılan tekstil ürünlerinin kalitesi iyi olmasa bu kadar fazla ürün ihraç edilemezdi. Tekstil nakit para gibi kullanılırdı. Yöneticiler çoğunlukla para yerine değerli eşya olarak tekstil ürünleri gönderirlerdi. Yöneticiler arasında yapılan anlaşma maddeleri arasına tekstil ile ilgili madde de muhakkak eklenmekteydi. Savaşın sonra da galip devlet pek çok değerli tekstil ürünü talep ederdi. Kıyafetler gerçekten çok kaliteliydi ve çok pahalıydı ayrıca on yıllarca ilk günkü gibi kullanılabilirdi. Bu sebeple bu gelişme şaşırtıcı bir durum değildi. Aksine çok normal hatta olması gerektiği şeklinde yorumlanırdı. İşlemeli, süslü, kaliteli kıyafetlerin fiyatının 200 dinara kadar çıkabildiğinden bahsedilmiştir (Yusûf, 1985: 63). Bu dönemde işçilik ve kumaş kalitesi gerçekten muazzamdı. Kıyafetler genelde rengârenkti (Ashtor, 1976: 95). Tekstil genelde aile mesleği olarak babadan oğula geçerdi.

Halılar, kanepeler, kırlentler, yastıklar, perdeler hepsi tekstil endüstrisine bağlıydı. Halıların Müslüman toplumlarının karakteristik

* Mısır yerli halkı anlamında kullanılmaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, "Kıptî", Cilt. XXV, İstanbul 2002: 424-426.

eşyalarından biri olduğunu söylemek yanlış olmaz sanırım. Halı aşırı sıcak ve aşırı soğuk havalarda evde ısı yalıtımı vazifesi görmekteydi (Tez, 2001: 219). Giysi konusuna değinecek olursak; her giysinin aynı kalitede olduğunu söylemek yanlış olur. Kalitesine bağlı olarak fiyatları da değişmekteydi. Ortalama giyinen birinin kıyafetleri bazen 1 dinara ulaşmazdı. Pahalı olanlar ipekten yapılanlardı. Hatta altın işlemeli ipek kıyafetler dahi yapılmaktaydı (Ashtor, 1976: 95). En ucuz kıyafetler ketenden ve yünden yapılanlardı. Bu dönemde Mısır tekstil endüstrisinin merkezindeydi. X-XII. yüzyıllarda tüm Müslüman coğrafyası içerisinde Mısır'ın tekstil ürünlerinin kalitesi herkes tarafından beğenilen, övülen bir seviyedeydi. Mısır'da bu dönemde pek çok şehir tekstil üreticisi olarak ün salmıştı. Ancak en ünlü olanları Dimyat, Tinnis, Dabiq ve İskenderiye idi (İbn Battûta, 2004: 45). Bilâd-ı Şam bölgesi ise Mısır üretimi ayarında bir kalitede değildi fakat ipek işçiliğinde iyi oldukları söylenebilir. Ancak ipek işçiliği Bilâd-ı Şam'da geleneksel bir endüstri değildi. Bu durum daha çok Çin'den kaçak olarak getirilen (Bizans'a gelen ürünler) buradan da Bilâd-ı Şam'ın kuzeybatısında bulunan sahil kentlerine VI. yüzyılda getirilen ipek böcekleri sayesinde ipek tekstili yaygınlaşmaya başlamıştı (Yusûf, 1985: 64). Bu gelişme ile ilgili bahsedilen bilgilerden bir tanesi de İranlı birinin Çin gümrükçüleriyle anlaşıp gizli olarak ipek böceği kozasını ülkeden çıkardığı ve ipek böceği yetiştiriciliği hakkında pek çok kişiye bilgi vererek bunu bölgede yaygınlaştırdığı rivayet edilmektedir (Vasiliev, 1943: 210-211). Ancak önceliğin Bizans'a verildiği söylenilmektedir. İpek böceği yetiştiriciliği ile ilgili olarak ortaya atılan bir diğer görüş de Semerkant ve Hotanlılardan öğrenildiğidir. Tabii bunlar da Çinlilerden öğrenmişlerdi. Ancak Orta Çağ İslâm dünyasında kozacılık açısından en iyi geleneklere sahip olan bölgenin İranlılar olduğu söylenilmektedir. İran bölgesinde Hazar kıyısında bulunan Gilan adlı şehir ipeği en ünlü şehirler arasında yer almaktaydı (Mazaherî, 1972: 308, 310). İpek böceklerinin bölgeye gelmesi ve burada ipek işçiliği yıldan yıla artışı ile beraber pek çok ülkeden talep gelmiştir. Böylelikle pek çok ülkeden talep gelmeye başladı. İpek dokumacılığı kaliteli tekstil ürünü olmasının yanında çok da zahmetli bir endüstri koluydu. Suriye bölgesinin VI. yüzyılda ipek tekstiline başlamış olması bölgede önemli derece gelişmesine de olanak sağladı. Pek çok giyim ve dokuma fabrikaları açıldı. Dârü't-Tiraz (Nakış Evleri) oluşturuldu. Buralarda üretilen kıyafetlerin üzerine bazen isteğe göre ayet ya da dualar nakşedilirdi (Barthold, 1984: 159). Bu o dönemin teknolojisi açısından çok büyük bir gelişmeyi ifade etmekteydi.

Tekstil kendi içerisinde pek çok iş koluna ayrılıyordu. Her biri birbirinden bağımsız hareket ediyor ancak bir bütünün parçaları oluyorlardı. Her birinin kendine özgü ayrı ayrı isimleri bulunmaktaydı. Örneğin, ham

ipek, koza yetiştiricilerine harîrî, dokumacıya kazâz, kozadan iplik çeken yani sökücü olarak adlandırılan kişiye nakkâz, ipek bükücüye mukaşşîr gibi her görevin farklı ismi bulunan bir endüstri koluydu (Özdal, 2019: 142). Şam X. yüzyılda bu konuda önemli bir merkez haline geldi. Şam'da üretilen ipeklerin Avrupa'ya dahi ihraç edildiğinden bahsedilmektedir. Hatta Avrupalıların kaliteli ipek ürünler için kullandığı "Damask" (Damasko) kelimesinin kökeninin Dımaşk (Şam) olduğu, anlamının "Şam Kumaşı" olduğu söylenmektedir (Yusûf, 1985: 65). Bu bölgede tamamen ipekten olan elbiseler üretilmekteydi. Saf ipekten üretim yapan bu yerlere Dibâclar denilmekteydi (Bakır, 2005: 134). Avrupa, XII. yüzyıl öncesinde tekstil endüstrisi için Mısır'dan az da olsa şap ithal ediyordu (Montgomery Watt, 2013: 37). Bu tarz kumaşlar en iyi kumaş statüsünde görülmekteydi. Bilâd-ı Şam'da ayrıca Menbiç ve Askalan'da da ipek üreticiliği yapılmaktaydı. İpek üreticiliğinde Irak bölgesi de aktif rol oynuyordu. Irak bölgesinin en önemli ipek üreticileri Bağdat, Basra ve Kûfe'de bulunmaktaydı. Perde ve halı üretiminde de çok iyi bir seviyeye ulaşmışlardı. Bu ürünlerde Müslüman coğrafyasında pek çok ülke tarafından ithal ediliyordu (Ashtor, 1976: 97). Irak'ın Pamuk üretimine ise Halife Mansur döneminde ağırlık verilirken pamuklu dokuma bölgede IX. ve XI. yüzyıllarda ağırlık kazanmaya başladı (Clot, 2007: 167). Yün kullanımının ise halk arasında diğer endüstri maddelerine göre daha yaygın olduğu düşünülmektedir. Keten, endüstrisi ise Mısır'da çok yaygındı. Keten Mısır'dan Bilâd-ı Şam'a ihraç ediliyordu. Askalan şehri keten üretiminde Bilâd-ı Şam'ın merkezi konumundaydı. Bu süreçte Abbâsî Halifeliği yani Irak bölgesi tekstil ürünlerini ağırlıklı olarak Mısır'dan ithal ediyordu (Ashtor, 1976: 95, 96). Bölgede Mısır'dan gelen tekstil ürünlerinin kalitesi oldukça büyük bir ün yapmıştı. Mısır ayrıca renkli kıyafet üreticiliği de yapmaktaydı. Genel olarak ele aldığımızda, İslâm dünyasında üretilen tekstil ürünleri batı dünyası tarafından da büyük bir ilgi görüyordu. Bizans yine bu dönemde Mısır ve Suriye bölgesindeki tekstil ürünlerini ithal ediyordu. Bizans İmparatoru Nikephoros Botaniates özellikle Suriye kumaşıyla, tekstil ürünleriyle yakından ilgiliydi. XII. yüzyılda ise bu ilgi Irak bölgesine kayacaktı. Çünkü XII. yüzyılda Abbâsî halifeliğinde çok değerli taşlarla süslü olan ipekten yapılmış kıyafetler piyasaya sürülmeye başlanmıştı (Özdal, 2019: 117). Bu gelişme ilgiyi Irak bölgesine çekmişti. Batı'nın bu ilgisi üst düzey yöneticilerden din adamlarına varıncaya kadar geniş bir yelpazedeydi. Kilise, din adamları sınıfı da Müslüman dünyasından tekstil ürünleri almaktaydı. Özellikle XI-XIII. yüzyıllar arasında kıyafetlerdeki dokumalar ikonografi içerisinde, hayvan motifleri bulunan ayrıca İslâmî süslemelerin de bulunduğu kûfî yazılı şeritlerden oluşan kıyafetler de yapılmaktaydı. Kıyafetin üzerine bazen Kûfî yazılarla yaptırının ismi yazılmaktaydı (Tez, 2001: 218).

Yine Müslüman coğrafyasında üretilen en güzel perde türü Remle'de üretilmekteydi. Halep ve Humus XIII. yüzyılda tekstilde çok daha iyi bir seviyeye geldi. Halep özellikle ipekten yıllık 80 bin dirhem vergi geliri sağlamaktaydı (Yusûf, 1985: 66). Orta Çağ'da özellikle Orta-Doğu insanı daha çok renkli kıyafetleri tercih ederlerdi. Bu sebeple tekstilde boyama endüstrisi oldukça önem arz etmekteydi. Renklendirici maddenin fiyatı boyacıların ücretinin dört katıydı. Bu renklerin çoğu tarım ürünlerinden üretilmekteydi. Safran, sumak, indigo (çivit) gibi kendi bulunduğu bölgede yetişen tarım ürünlerinden oluşturulmaktaydı. İndigo'nun pek çok çeşidi bulunmakta ancak yaprakları daha çok boyacılıkta kullanılmaktaydı. Bu bitki yetiştirme alanı olarak soğuk iklimleri sevmektedir (Mazaherî, 1972: 294, 295). Taberiye safranı dönemin meşhur safranlarından bir tanesiydi (Ashtor, 1976: 98). Orta Çağ'da dokuma endüstrisinde kullanılan boyaları sıralayacak olursak şu maddeleri sayabiliriz; Usfur (Aspur), Kök Boya, Kermes Kırmızısı, Lak Kırmızısı, Za'ferân, Vers, Kündür ve Asb, Kına, el-Ceze', Çivit Boya, İndigo, Deniz Kabukluları, Şap*.

Bilâd-ı Şam bölgesinden yapılan ihracat mallarının toplam değerinin 1 milyon dinar olduğu tahmin edilmektedir (Yusûf, 1985: 67; Ashtor, 1976: 97). Bu gelir içerisinde en büyük pay tekstil ve pamuk ürünlerinden gelmekteydi. Kumaş boyama tekniği Avrupa'da da çok büyük ilgi görmekteydi. Bu yeteneğe sahip olan ustalar Avrupa'nın neredeyse her ülkesinden davet ediliyor ve büyük ilgi görüyordu. Bu teknik de Avrupa'ya Orta-Doğu'dan geçmiştir (Bakır, 2008a: 492-494). Avrupalılar boyama tekniğini bilen ustaları büyük ustalar olarak nitelendiriyorlardı.

Yöneticiler genelde kendi kullanacakları ürünleri kendi imalathanelerinde üretmek isterler. Bu imalathaneler, "Tirâz"[†] olarak bilinmektedir. Genelde otoriteyi onure etmek için hediye olarak verilen hil'atler[‡] burada ipekten hazırlanır. Bu yerler hükümete ürün temin etmekle görevli yerlerdi (Ashtor, 1976: 97). Otoriteler Tirâz'a çok önem verirlerdi. Çünkü politik olarak iyice devlet içerisinde dallanıp budaklanmış oluyor ve otorite alanı genişliyordu. Bu yüzden bu yerlere güvendikleri yüksek rütbeli görevlileri atıyorlardı. Bu kişilere "Sahibü'l Tirâz" denilmekteydi (Yusûf, 1985: 68) ve bu kişiler tüm bu endüstri kolunun denetleyicisiydiler. Tirâz'ın

* Bu boyalar hakkında detaylı bilgi için Bkz. Abdülhalik Bakır, *Orta Çağ İslâm Dünyasında Tekstil*: 325-346.

† Halife, hükümdar ve üst düzey devlet adamlarının giydiği, üzerinde süslemeli desenlerin, yazıların bulunduğu ve kendi unvanlarının yazıldığı çok değerli kumaşlardan yapılan kaftanlar, elbiselerdir. Arapça ve Farsça kökenli bir kelime olduğu söylenen Tirâz'ın kelime anlamının ise her şeyin en iyisi ve güzeli manasına gelmektedir. (Detaylı bilgi için Bkz. Nebi Bozkurt, "Tirâz", *DİA*, Cilt XXXI, İstanbul, 2012: 112).

‡ Tirâz adı taşıyan elbiselerdir. Hediye olarak verildiğinde Hil'at adını almaktadır. Detaylı bilgi için Bkz. Mehmet Şeker, "Hil'at", *DİA*, Cilt XVIII, İstanbul, 1998: 22.

Sasani kıyafet bezeme geleneğini yansıttığı söylenilmektedir (Eco, 2014: 836). Bilâd-ı Şam'da bu imalathane Şam'da bulunmaktaydı.

X. yüzyılın sonlarında Horasan'a baktığımızda ise vezir, kadı, emir gibi üst düzey yöneticilerin neredeyse hepsi "vizârî" olarak adlandırılan bir kaftan giyerlerdi. Hatta Selçuklu Sultanları da vizârî kaftanları tercih ederlerdi. Vizârînin kumaşı yumuşak sıkı dokunmuş pamuktandı. İpek gibi ince olan bu elbise genelde açık sarı ve parlak renkte olurdu (Özdağ, 2019: 111). Bu kıyafetler Irak'a da ihraç ediliyordu. Fiyatları ise 2-20 dinar arasında değişmekteydi. İbn Battûta, Şam'da girdiği bir çarşıda tüm sokakların yan yana dizilen ve içerisinde çok değerli kumaşların satışının yapıldığı dükkânlardan bahsetmektedir (İbn Battûta, 2004: 139). Pamuk ve pamuk yetiştiriciliğini Orta Çağ'da İspanya bölgesine getirenler yine Müslümanlardı (Lewis, 2009: 171). Böylelikle tekstil ürünleri gibi endüstri kollarında gelişim sağlanmış oldu. III. Abdurrahman Halifeliğinin onuruna (936-940) Kurtuba'da Medinetü'z-Zehra (Cordoba la Vlejo) adında yeni bir şehir kurar. Ancak burada sadece yönetim ve siyasi birimler değil darphane başta olmak üzere tekstil ve zanaat kollarının pek çoğunu içinde barındıran imalathaneler kurdurdu (Eco, 2014: 835). Tabii bu gelişmeler zanaat kollarının İspanya'da yayılmasını hızlandırdı. İslâm dünyasında üretilen tekstil ürünlerinin kalitesine örnek vermek gerekirse; o dönemde insanların aldıkları kıyafetler yıllarca yıpranmadan giyilebildiği için değişiklik yapmak isteyenler kıyafeti boyatıp yeniden giymektedirlerdi. Böylelikle kıyafetlerin rengini değiştirerek uzun süre giymeye devam edebiliyorlardı (Tez, 2001: 218). Kumaşların bu denli kaliteli olması her yerden talep görmesine sebebiyet veriyordu.

3. ŞEKERİN ENDÜSTRİDEKİ YERİ

Şekerin Orta-Doğu'ya Hindistan'dan geldiği düşünülmektedir. Bu endüstri Huzistan bölgesinde varlığını sürdüren Sâsaniler tarafından kullanıldı ve daha sonra ağırlıklı olarak Akdeniz'e kıyısı olan ülkelere yayıldı (Tez, 2001: 328, 329). Şeker endüstrisi Bilâd-ı Şam'da IX. yüzyılda oluşmaya başladı. Kullanılan hammadde şeker kamışı idi. Şeker kamışı Orta-Doğu'nun neredeyse bütün bölgelerinde bulunmaktaydı. Özellikle sahil şeridinde bulunan şehirlerde daha fazla yetişmekteydi. Bölgedeki en önemli iki rafineriden biri Arka (Acre) şehrinin doğusuydu diğeri de Lazkiye ve Trablus arasında kalan bölgeydi. Bahsedilen bu bölgelerdeki şeker kamışı yetiştiriciliği ve kalitesi muazzamdı (Yusûf, 1985: 68). Bu bölge yerleşim yerlerinden biraz uzak, ıssız denilebilecek yerlerdi. Ancak yine de dışarıdan satın almak için gelen tüccarların sayısı oldukça fazlaydı. Bölgede kâğıt ve camcılık alanlarındaki endüstri kolları da oldukça faal ve talep alan bir durumdaydı (Nâsır-ı Hüsrev, 1967: 33-34). Irak bölgesinde ise özellikle

Abbâsî Halifesi Mansur döneminde şeker kamışı yetiştiriciliğine önem verilmekteydi. Şeker Bağdat'a genelde Kuzistan şehrinden geliyordu (Clot, 2007: 192). Şeker endüstrisinin diğer endüstri kollarına göre maliyeti çok yüksekti. Her rafinerinin maliyeti 1000 dinarın üzerindediydi ve çok fazla işçi çalıştırılması gerekiyordu. Özellikle belirtmeliyiz ki bu insanlar köle değildi, köle işçiliği yapılmıyordu. Bunlar emeklerinin karşılığını alan maaşlı işçilerdi. Şeker imalatı yapanlara "Şeker-rîz" denilirken şekerini satan kişilere de "Şeker-furûş" denilmekteydi (Merçil, 2020: 90, 91). Diğer endüstri kolları mütevazı atölyelerde, kasabaların ticarî alanlarında hatta zanaatçıların kendi evlerinde gerçekleştirebildikleri bir iş koluyken bu durum şekerde aynı değildir. Şeker fabrikası açmak ciddi bir yatırımdı. Sadece zenginlerin açabileceği bir fabrikaydı. Genel olarak baktığımızda zenginler hatta devlet yöneticileri şeker fabrikası açıp işletmişlerdi. Şekerli meyve suları da büyük ve karmaşık fabrikalarda üretilebiliyordu. Ayrıca her şeker fabrikası aynı yöntemi kullanmıyordu. Bu durum üretimi daha karışık hale getiriyordu. Örneğin, Bilâd-ı Şam ve Mısır bölgesinde şeker kamışları, sığır ve ineklerin çektiği büyük tekerleri olan arabaların altında ezilip presleniyordu (Yusûf, 1985: 69). Bazıları da su değirmeninde eziyordu. Bunlar gibi çok farklı yöntemler kullanılmaktaydı.

Şeker endüstrisi Mısır bölgelerinde Türklerin hâkimiyeti altında, yani Ahmed b. Tolun yönetimi altında da şeker kamışı yetiştiriciliği ileri düzeyde yapılmaktaydı (Özkuyumcu, 2002: 39). Bu da Mısır'da şeker sanayisinin gelişmesini sağladı (Yazıcı, 1992: 47). Fatımi yönetimi altında kapitalist bir sisteme büründü. Şeker endüstrisi özellikle XIII. ve XIV. Yüzyıllarda zirveye ulaştı. İbn Battuta Mısır'da Nil Nehri'ne iki mil uzaklıktaki Menlevi adlı küçük bir kasabada bile 11 tane şeker damıtma dükkânı olduğundan bahsetmektedir (İbn Battûta, 2004: 68). Bu dönemde şeker Avrupa'ya ihraç ediliyordu. Bu ihracattan yılda yaklaşık 50 bin dinar gelir sağlanıyordu. Sadece Bilâd-ı Şam'ın şekerden sağladığı yıllık kazanç X. yüzyıl itibariyle 20 bin dinar civarlarındaydı (Yusûf, 1985: 70). Şeker kamışı Avrupa'ya giden Müslümanlar aracılığıyla, ipek böceği ve pamuk gibi taşınıp götürülen ürünlerdendi (Roberts, 2015: 148). Ayrıca şeker kamışından üretilen ve şurup haline getirilen içecekler hasta tedavilerinde de kullanılmaktaydı (Eco, 2014: 498). Alman İmparatoru II. Friedrich, Şeker üretimini öğrenebilmek için Suriye bölgesinde pek çok imalatçıyı Sicilya bölgesine davet etti (Bakır, 2005: 484). Bu ve bunun gibi gelişmeler şeker imalatının Avrupa'da gelişmesine sebep oldu. Şeker üretimi Akdeniz'e kıyısı olan (özellikle Suriye ve Filistin) ülkelerde yoğunlukta olmasına rağmen Haçlı işgalinin ardından bu durum kesintiye uğramasa da oldukça azalma gösterdi (Bakır, 2008a: 771).

4. KÂĞIDIN YAYGINLAŞMA SÜRECİ

Kâğıt daha çok VIII. yüzyılda Çin'den batıya doğru gelmiştir. Müslüman coğrafyası bu gelişmeyi Çin ile Semerkand'ta 751 yılında yaptığı Talas Savaşı esnasında mağlup ettikleri Çinli General Kao Sien Tche'nin askerlerini esir olarak ele geçirip onların aracılığı ile öğrenmeye başladı (Clot, 2007: 212; Yazıcı, 1992: 18). Bunların arasında bulunan Çinli kâğıt üreticileri Müslümanlara kilden yapıma taşların arasında elyafı kimyasal işlemde geçirerek yumuşatıp inceltmeyi öğrettiler. Bu gelişme ilk olarak Semerkand ve Bağdat gibi merkezi şehirlerde kullanılmaya başlandı (Eco, 2014: 190). Çin'in kullandığı kâğıtların hammaddesi genelde bambu ve ipekten oluşturmaktaydı. Sonrasında ise nişastadan yapılan bir tür tutkal ya da nişasta unu kullanarak kâğıdın boyutunu büyütmenin tekniğini aktardılar. Bu noktadan sonra Semerkand, Müslüman coğrafyasının her yanına kâğıt ihraç eden bir endüstriye sahip oldu. Buradan X. yüzyılda Şam'a hatta Anadolu'da Trabzon'a kadar ihracı söz konusuydu (Mazaherî, 1972: 320). Kâğıt, Orta Asya Türkleri tarafından "kagat" olarak isimlendirilmişti (Tez, 2001: 219). Bağdat'ta ilk olarak VIII. yüzyılda Halife Harun Reşid döneminde kâğıt imalathanesi kuruldu ve bu yüzyılın sonunda ise Bağdat'ta bulunan kâğıt üreticileri ve Bağdat üretimi yüksek kalitede kâğıt üretebilecek duruma geldi (Montgomery Watt, 2013: 45). Bizans ise, ele geçirdiği tecrübeli Müslüman esirlerden kâğıt üretimini öğrenmişti. Ancak yine de uzun yıllar Bağdat'tan kâğıt ithal etmeye devam etmişlerdi (Avcı, 2003: 222). Bunların ötesinde Bilâd-ı Şam ve Mısır'da da kâğıt üretimi vardı. Hatta Mısır bu konuda büyük bir üne sahipti. Meşhur evrâku'l-berdî (papierüs) çok eski tarihlerden beri Mısır'da kullanılmaktaydı. Türklerin hâkimiyetindeki Ahmed b. Tolun döneminde aynı seviyede devam etti (Özkuyumcu, 2002: 39). Şam, Hama ve Münbiç'te üretilen Bilâd-ı Şam kâğıdına karşılık Mısır'da Fustat ve küçük bir kasaba olan Busra'da bu yeni endüstrinin merkezleri haline geldi (Ashtor, 1976: 99). Özellikle IX. yüzyılda kâğıt Müslüman coğrafyasında yaygın halde kullanılmaya başlandığı dönem olarak gösterilebilir. Bu dönemlerde esnaf sattığı ürünü kâğıda sararak vermekteydi (Ersoy, 2001: 164). Bu gelişme kâğıt üretiminin ve kullanımının ne kadar yüksek olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Kâğıt, şeker kadar önemli bir endüstri koluydu. Müslüman dünyasına geldikten sonra farklı renk seçenekleri ve farklı kaliteleriyle birlikte çeşit kazandı. Başlangıçta sadece devlet eliyle üretiliyordu. Daha sonra yaygınlaşınca isteyen bunun endüstrisini yapabiliyordu. Orta-Doğu'da özellikle Bilâd-ı Şam bölgesinde XI. yüzyılda en kaliteli kâğıt Şam'da üretilmekteydi (Yusûf, 1985: 71). Araplar sonraki süreçte kâğıdın dayanıklılığını arttırmak için nişasta ile yapılan "aharlama" tekniğini

kullandılar (Tez, 2001: 220). Diğer endüstri kollarında olduğu gibi Bilâd-ı Şam kâğıt ihracatı da yapan ülkelerin başında geliyordu. Bu dönemde kâğıt üreticilerinin adı "warrak" olarak geçmekteydi (Ashtor, 1976: 100). Bu endüstri çok büyük bir hızla gelişti, büyük kasabalarda artık kâğıt satılan dükkânlar bulunmaktaydı. İnsanlar tek bir kâğıt ya da çoğaltılmış kitap halinde olan kâğıtlardan alabilmekteydiler. Kâğıdın türü, cinsi, boyutları farklılıklar göstermekle birlikte kâğıt üreticiliği pek çok insan için yeni bir iş imkânı anlamına geliyordu. Günümüzde fotokopi olarak adlandırılan kâğıt kopyalayarak çoğaltma işi Orta Çağ'da da mevcuttu. Kitapları kendi el yazısıyla kopyalayarak çoğaltan kişilere "müstensih" denilmekteydi. Müstensihlerin alacağı ücret kopyalayacağı kitabın sayfa sayısına ya da cilt sayısına göre değişirdi. Ayrıca el yazısının güzelliği ve kopyalayabileceği süre, alacağı ücreti etkileyen diğer hususlardı. Örneğin, 80 ciltlik bir eser 10 müstensih tarafından 2 yıl süreyle çalıştırıldığı takdirde kopyalanabiliyordu (Tez, 2001: 221).

Kâğıdın yaygınlaşmasıyla muhasebe kayıtları daha kolay tutulur oldu. Bu durum ticaret ve bankacılık mesleklerinin de yükselmesine olanak sağladı. Kâğıt, Avrupa'ya İspanya üzerinden yayıldı. İspanya İslâm fütuhâtı ile kâğıtla tanıştı ve buradan Endülüs Müslümanları aracılığıyla diğer Avrupa ülkelerine geçti (Şeyban, 2003: 99; Ersoy, 2001: 164). Yani Avrupa'nın kâğıt ile tanışması İslâm dünyası aracılığı ile gerçekleşti (Kramers, 1934: 39; Lewis, 2009: 171). Daha sonra kâğıt yapma teknikleri öğrenilerek XII. yüzyılda Avrupa'da yaygınlaşmaya başladı. Ancak yine de Almanya ve İtalya bölgelerinde ancak XIV. yüzyılda kâğıt imalathaneleri kurulabildi (Montgomery Watt, 2013: 45). Haçlılar ise Orta-Doğu'ya geldiklerinde kâğıt yapımını ilk olarak Suriye bölgesinde öğrendiler. Öğrendikleri teknik ise buğday samanından kâğıt yapma tekniğiydi (Tez, 2001: 219).

5. ENDÜSTRİ KOLLARINDAN AHŞAP İŞLEMECİLİĞİ, SABUN ÜRETİMİ, GÜL VE ÜZÜM SUYU ÜRETİMİNİN YERİ

Ahşabın kullanım alanı genişti. Alet yapımında, tarımda, günlük yaşamda pek çok alette, mutfakta, güzel sanat eserlerinde ve gemi yapımında kullanılmaktaydı. Ahşap işçiliği kolları içerisinde gemi yapımı önemli bir yere sahipti. Orta-Doğu ülkelerinde Bilâd-ı Şam ve Mısır'ın gemi yapımında hammadde olarak kullandıkları odun diğerlerinin aksine yaygın olarak bulunmaktaydı. XI. yüzyılda Hayfa küçük bir kasabaydı fakat gemi yapımında ünlüydü. Burada yapılan gemilerde çok kaliteli gemi işçiliği söz konusuydu. Askerî gemiler, savaş gemileri ise askerî tersanelerde yani yalnızca devlet eliyle gerçekleştiriliyordu. Fakat Mısır'da durum böyle değildi. Her türlü gemi yapımı desteklendiği için Müslüman coğrafyasında Mısır gemi yapımında çok önemli bir seviyeye yükseldi. Tabi bunların dışında

küçük gemilere ve ticarî gemilere de ihtiyaç çok fazlaydı. Bu alanda da Bilâd-ı Şam'ın sahil şeridindeki kentler ön plandaydı ve çok talep alıyorlardı (Yusûf, 1985: 72). Gemilere olan talep gemi yapımında işçiye olan talebi de arttırdı. Böylece sahil kentlerinde iş gücünün artması nüfusun da buralarda artmasına zemin hazırladı. Orta Çağ'da limanların kapasitesi bir bazen iki maçunasıyla 600 tona kadar gemilerin yanaşabileceği ağaç rıhtımlara sahip bir yapıdaydılar. Gemiler yüzlerce ton karabiber, tarçın, Hindistan cevizi ve şeker kamışı yüklemeleri yapardı (Pirenne, 2009: 162). Bu tür yüklemeler daha çok Avrupa'ya gidiyordu. Gemileri genel itibariyle ikiye ayırabiliriz. Hafif ve hızlı olanlar ile daha büyük ve daha yavaş hareket edenlerdi. Mal taşımak için genelde "Conk" adı verilen gemi türü kullanılırdı. Bu gemi oldukça yüksek bir yapıya sahipti, ancak merdivenlerle gemiye giriş yapılabilirdi ve yaklaşık olarak 1500 kişi taşıyabiliyorlardı (Mazaherî, 1972: 353).

Bir diğer endüstri kolu sabun yapımıydı. Sabun üretiminde bölgede kullanılan hammadde zeytinyağıydı. Bilâd-ı Şam bölgesi de Orta-Doğu ülkeleri arasında zeytinyağı yetiştiriciliğinde en başta gelen ülkelerden bir tanesiydi. Bölgede kalitesi en yüksek zeytinyağının Filistin ve Halep bölgesinde yapıldığından bahsedilmektedir. Yine bu dönemde Bizans ile de sabun ihracatı yapıldığından bahsedilmektedir (Yusûf, 1985: 72, 73). Bu sabunlar daha sonra parfümlü hale getirilen, renk renk kalıp sabun olarak çıkarılan ürünler haline getirildi. Mısır'da Ahmed b. Tolun döneminde sabun endüstrisine dâhil olan ülkelerdendi (Yazıcı, 1992: 47). Sabun Orta Çağ'da Müslümanlar için büyük bir önem arz etmekteydi. Hatta sabuncular loncası oluşturulmuştu ve en önemli loncalardan bir tanesiydi. Müslümanlar neredeyse her gün hem kendi temizliklerinde hem de kıyafetlerinin temizliğinde sabun kullanıyorlardı (Mazaherî, 1972: 330). Bu da sabuna duyulan ihtiyacı fazlasıyla arttırmaktaydı.

Zeytin gibi üzüm yetiştiriciliğinde de ön sıralarda Bilâd-ı Şam bölgesi gelmekteydi. Üzümden şarap elde ediliyordu. Hatta İslâmiyet'ten önceki dönemlerde, Bizans hâkimiyeti dönemlerinde bile bu bölgede şarap üretimi söz konusuydu. Şarap İslâm coğrafyasında pek tüketilmediği için kaynaklarda şarap üretimine pek fazla değinmemişlerdir. Müslümanlardan daha çok orduda bulunan askerler, savaşa katılan askerler şarap talep etmekteydi.

Diğer endüstri maddelerine göre önemi daha az olan bir diğer zanaat kolu gül suyu idi. Gül suyu üretimi sınırlıydı. Sadece birkaç şehirde vardı. Ama talepte söz konusu olunca ihraç edilmeye başlandı. Gül suyu hastalıklarda da kullanılmaktaydı, ilaç yapımında, özellikle veba salgınlarında kullanıldığı söylenmektedir (Yusûf, 1985: 73, 74). Gül

imalatçısına ise "Gülâb-ger" (Merçil, 2020: 218) denilmekteydi. Çin'e ve Hindistan'a ihraç edilen ürünlerden bir tanesi de gül suyu idi.

6. DEĞİRMEN TEKNOLOJİSİNE SAHİP OLMANIN ÖNEMİ

Endüstri kollarından bir tanesi de mekanik cihazların üretimi idi. Bunlar içerisinde Orta Çağ'da en çok kullanılan cihazlar şüphesiz değirmenler, su değirmenleri idi. Arap kaynaklarda "Tevahin" olarak adlandırılmaktadır. Nehirlerde akıntı yönüne doğru, nehrin ortasında zincirlerle sabitlenmiş değirmenlerin kullanımı söz konusuydu. Değirmen kullanımı X. yüzyıldan sonra hızla artarak devam etti. Orta Çağ'da bu husus için genel bir kanı vardı o da su ile çalışan tüm makinelerin Çinliler tarafından bulunduğu kanısıydı (Mazaherî, 1972: 340). Su değirmenlerinde genelde siyah volkanik taşlar kullanılmaktaydı. Bunlar pahalı taşlardı. Her taşın maliyetinin yaklaşık 50 dinarın üzerinde olduğu söylenmektedir. Ancak değirmenlerin getirisi de aynı oranda yüksekti. Örneğin, Bağdat değirmenlerinin getirisinin yıllık 100 milyon dirhem olduğu söylenmektedir (Yusûf, 1985: 75). Tabii bunda değirmen sayısı da etkiliydi. İran ve Irak bölgesinde değirmen ve değirmen vazifesi gören aletlerin sayısının bir milyon civarında olduğu bilinmektedir (Ülgen, 2019: 54). Değirmeni olanlar çok zengin insanlardı. Hatta Halep bölgesinde Hamdanilerin hüküm sürdüğü IX. yüzyılda Hamdanilere karşı çıkan bir isyanda, isyanı destekleyen kişinin değirmenlerinin olduğu ve elde ettiği gelirle kendisine küçük çapta bir ordu oluşturduğu ya da oluşan orduya maddi olarak destek verdiğinden bahsedilmektedir. Otoriteye karşı çıkan isyanı destekleyecek boyutta bir maddi gelir oldukça yüksek olmalıdır. Yine Antakya ve Halep arasında bulunan bölgede pek çok değirmenin olduğundan bahsedilmektedir. Bu değirmenlerin gelirleri ise oldukça fazlaydı. Bazen devletler bu değirmenlere sahip olabilmek için savaşa tutuşuyorlardı. Örneğin, 884 yılında Tolunoğulları ile Abbâsî Devleti arasında bahsedilen bu bölgedeki değirmenlerin kontrolünü ele geçirmek için yapılan bir savaş söz konusuydu. Bu savaş, tarihe kroniklerin ifadelerine göre Tevahin (Değirmenler) Savaşı olarak geçmiştir (İbnü'l-Adîm, 1988: 1499). Orta Çağ'da genelde değirmenlerin olduğu bölgelerde nüfus yoğunluğu artış göstermektedir. Su çarkları olanlar ise genelde daha derin sularda kullanılmaktaydı. Bu sistem aslında Orta Çağ'a ait bir sistem olmamakla beraber daha eski dönemlerde de kullanılmaktaydı. Basit yapılı ve daha az maliyetli yapılarıydı. Bunlar Arap kaynaklarında "Na'urahs" olarak adlandırılmışlardı. Mısır'dakiler ise biraz daha farklı olup "dolap" ismi veriliyordu (Mahalah) Ahşap ve kil kapları vardı. Yatay çarkları mevcuttu. Genelde hayvanlarla çekilerek döndürülüyor ve ihtiyaç duyulduğu zaman insanlarda bu çarkların çevrilmesi için kullanılıyordu (Yusûf, 1985: 77). Tahta bir sal üzerine kurulmuş gezici

değirmenlerden bahsedilmektedir. Bu değirmen su üzerinde iki zincirle bağlanmış bir halde bulunmakta ve ırmağın akıntısı ile birlikte çalışmaktadır. Bu değirmenin günde yaklaşık olarak 50 ton tahıl öğüttüğü de bilinmektedir (Mazaherî, 1972: 340). Bu tarz değirmenler oldukça fazlaydı ve sahiplerine sağladıkları geliri de oldukça yüksekti.

Mısır'da Ahmed b. Tolun dönemiyle ilgili vurgulamamız gereken önemli bir husus da esnaflara ve sanatkârlara verdiği önemdi. Kendi adına izafen yaptırdığı cami etrafında açtırdığı çarşuyu, gümüş işçilerinden tutun da ipekli kumaş üreticilerine kadar tüm zanaat erbabına dükkânlar verdi ve onları destekledi (Özkuyumcu, 2002: 39). Tolunoğulları'nın ardından bir diğer Türk Devleti olan İhşidiler döneminde de zanaat ve endüstri alanında devletin büyük desteği oldu (Yazıcı, 1992: 61). Gerek Tolunoğulları gerekse İhşidiler döneminde halkın ekonomiye katkıları sürekli desteklenmiş bir devlet politikası olarak görülmüştür. Esnafın şikâyetleri ve istekleri dinlenmiş gerekli görülen uygulamalar hemen hayata geçirilmişti. Bu gelişmeler IX. yüzyılda Mısır'ı çevre ülkeler dışında Avrupa'ya ürün ihraç eden bir devlet konumuna yükseltmiştir.

SONUÇ

Orta-Doğu bölgesinde genelde X. ve XI. yüzyıllarda endüstri alanlarında nüfusun da büyümesine paralel olarak büyük gelişmeler yaşanmıştır. El sanatları ile uğraşan nüfus artmış, sanayiye katılanların, zanaatla uğraşanların sayısı arttığı için üretim de aynı doğrultuda artmıştı. Yeni endüstri kollarının dış ticaretteki payı oldukça yüksekti. Coğrafi olarak bakıldığında yeni endüstri alanı için daha çok sahil şeridindeki şehirlerin seçildiği gözlemlenmektedir. Geleneksel el sanatlarına ilaveten kâğıt, şeker, tekstil, cam ve madencilikte kıyı şehirlerinde yapılabiliyordu. Ayrıca bu yerler mermer ocaklarının da merkeziydi. Bu işletmelerde maliyet büyüktü, çalışan işçi sayısı da fazlaydı. Ancak gelirleri de aynı oranda çok yüksekti. Önceki dönemlere göre kıyaslandığında endüstrinin tarımdan sonra en önemli üretim ve geçim kaynağı olduğunu görmekteyiz. İnsanlar bu dönemde en az tarım kadar bu alanlara yoğunlaşmaya başlamışlardı. Tarımla kıyaslandığında doğal olarak gelir daha azdı. Fakat daha yeni bir alandı ve istikrarlı bir şekilde hızla büyümekteydi. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak ekonomik durum da iyileşecekti.

Özellikle vurgulamamız gereken önemli bir nokta da teknolojik gelişme hangi ülkeden çıkarsa çıksın bir şekilde tüm dünyaya yayılıyor ve zamanla herkes bu teknolojiden istifade ediyordu. Bu uzun bir süreci kapsıyor olsa da nihayetinde insanlığın faydasına olan bir gelişmeydi. Mesela kâğıt endüstrisi VII. yüzyılda Semerkant'a gelmişti. Ancak yine de

parşömen, palmiye ve papirüs kullanımını bırakıp tamamen kâğıda geçilmesi X. yüzyılı buldu. Görüldüğü gibi yeniliklerin yerleşmesi uzun bir süreç almaktaydı. Daha sonra İran'ın doğusunda pamuktan yapılan kâğıtlar ortaya çıktı. Her bölge kendi tekniğini ile üretmeye başladı. Böylelikle yenilikler geliştirilerek insanlığın hizmetine sunulmaya devam etti.

Bilimin evrensel olduğu Orta Çağ'da da kendini gösteren bir olguydu. Örneğin, su ile işleyen aletlerin genelde Çinliler tarafından icat edildiği fikri hâkimdi. Bunlara örnek olarak su değirmenlerini verebiliriz. Bunlar daha çok İranlılar tarafından Ön Asya'ya getirilmişlerdi. Buradan da daha sonra Avrupa'ya geçti. Avrupalılar bu teknolojiyi taklit ederek öğrenmeye ve kullanmaya başladılar. Bu süreçte yüzlerce su değirmeni icat edildi. Her toplum bu icadı kendine göre yorumlayıp daha farklı bir çeşidini üretip kullanıyordu. Su üzerinde sabit duranların yanında hareket eden seyyar su değirmenleri dahi vardı. Bunlar günde elli ton tahıl öğütebiliyorlardı. Irak ve İran bölgelerinde yüz binlerce değirmen olduğu bilinmektedir. Değirmenler çok büyük gelir getiren cihazlardı hatta devletlerin çoğu zaman değirmenleri hâkimiyet sahalarına dâhil etmek için birbirleriyle karşı karşıya geldiği savaşlarda mevcuttu.

Devletler yeni teknolojilerini diğer devletlerle paylaşma konusunda bazen temkinli davranıyorlardı. Bunda pek çok gelişme etkendi. Pek çok sebep sıralanabilir ancak yine de bu bilimin önünü kesemiyordu. Örneğin, çok önemli olan bir diğer endüstri kolu olan dokuma sektörü deyince akla ilk gelen ülke İran'dı. Ardından Mısır'ı sayabiliriz. Mısır'da dünyanın en iyi keteni dokunmaktaydı. Ancak Fatımiler döneminde ihracat yasaklanınca tüm üretim ülkeye yani Mısır'a kaldı. Mısır bir süre keten ürünleri paylaşmak istemedi. Bu sebeple diğer ülkeler kendilerini bu konuda geliştirmek zorunda kaldılar ve süreç durmamış oldu. Özellikle İran ve Azerbaycan bölgelerinde bu endüstri büyük bir hız kazanmaya başladı hatta Bağdat'a, Çin'e ihraç ürünler üretmeye başlamışlardı. Suriye'de Hamdanilerin hâkimiyeti döneminde yani IX. yüzyılda dokuma, tekstil endüstrisi hız kazandı, öyle ki buradan Avrupa'ya Suriyeli ustalar tarafından taşınmıştı.

Orta-Doğu'nun iklim koşulları göz önünde bulundurulduğunda ahşap işlemeciliği, marangozluk gibi işler için gerekli odun hammadde tedariki sağlamak kolay değildi. Bu sebeple odun ithal edilerek ahşap işlemeciliği yapılabiliyordu. Bunlar ise daha çok Afganistan ve Hindistan'dan tedarik ediliyordu. Orta-doğu ülkelerine baktığımızda iklim koşulları da göz önünde bulundurulduğunda daha çok sahil kenti olan ülkeler ahşap ihtiyaçlarını kendileri tedarik edebiliyorlardı. Bunlara rağmen İslâm coğrafyasında tahta işleme sanatı marangozluk oldukça fazla gelişmişti. Her zevke, her isteğe

göre kolaylıkla mobilya malzemeleri, işlemecilik ve süsleme işçiliği yapılmaktaydı. Envaîçeşit marangoz işçiliği söz konusuydu.

Teknoloji transferi durumunda görüyoruz ki Avrupa, daha çok Venedikliler aracılığı ile ya da Endülüs Devleti vasıtasıyla bu teknolojileri transfer edebiliyordu. Bunlara ilaveten tüccarların Avrupa'ya taşıdıklarının yanında özellikle Haçlı Seferleriyle birlikte bu durum zirve yapmış bulunmaktaydı. Haçlılar Orta-Doğu'dan yalnızca teknolojik ürünler değil bir de bunları yapabilen ustaları da beraberlerinde götürüyorlardı. Böylelikle yeni endüstri gelişmeleri Avrupa'da hızla öğrenilmeye başlandı. Örneğin Mısır, şeker endüstrisinde XII-XIII. yüzyıllarda bile ilkel yöntemlerle şeker endüstrisini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Hem de şeker kamışının en çok Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin sahil şehirlerinde yetiştirilmeye elverişli olmasına rağmen. Bu sırada Avrupa'da Venedikliler aracılığı ile gelişmiş şeker endüstrisini transfer etmişti. Cam üretimi tekniği de yine Avrupa'ya Venedikliler tarafından taşınan endüstri kollarından bir tanesiydi. Cam sanatı üflenerek, kesilerek ya da kalıba dökülerek yapılıyordu. İslâm coğrafyasında hayranlık uyandıracak, Hristiyan dünyası tarafından da yoğun olarak talep edilen cam ürünleri üretilmekteydi. Örneğin, Mısır'da sadece Tulun Oğlu Camisi'nde bile, çoğu renkli olmak üzere on sekiz bin kandil bulunmaktaydı. Mısır ve Suriye'de cam üretiminde gerekli olan hammadde yoğun olarak bulunduğu için bu ülkelerde cam işçiliği ileri bir dereceye ulaşmıştı. Bu sebeple Avrupa bu tekniği öğrenebilmek için yine cam ustalarını Avrupa'ya getirmiştir.

Endüstri alanındaki teknolojik gelişmelere baktığımızda, bu gelişmelerin evrensel bir mahiyet kazandığını görmekteyiz. Fakat bu yeni gelişmeler genelde çıktığı ülke tarafından değil bu teknolojiyi sonradan öğrenen ülkeler tarafından geliştiriliyordu. İnsanlığın katkısına olan bu gelişmelerde, her gelen medeniyet bu duvarın üzerine bir tuğla da kendi koyup tarih sahnesinden çekilmiş, böylelikle günümüzdeki teknolojiye ve gelişmişliğe ulaşabilmişizdir.

EKLER

Ek 1: Suriye veya Mısır'da dokunmuş XIV. yüzyıla ait Tirâz Elbise (Bozkurt, 2021: 114)

Ek 2: XIII. yüzyılda Suriye’de üretilen, manastır hayatını simgeleyen Hıristiyanların kullandığı bir vazo (Qantara, 2020).

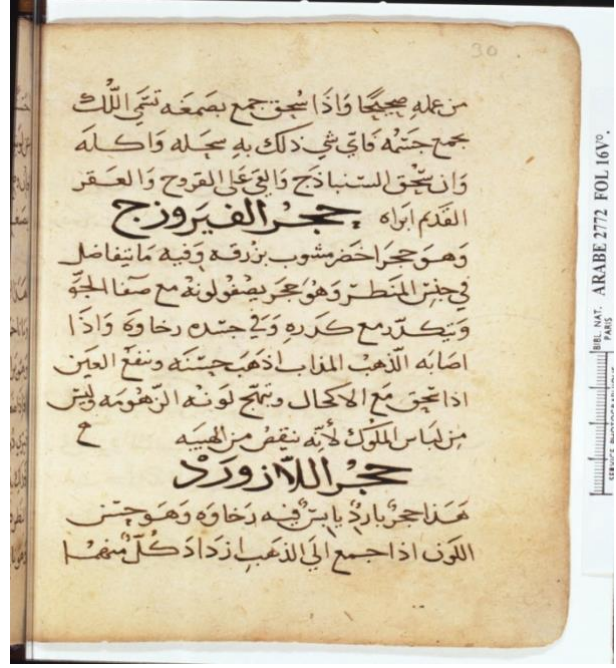
Ek 3: XIII. yüzyılda Suriye’de üretilen üfleme tekniği ile üretilmiş vazo (Qantara, 2020).

Ek 4: Çift başlı kartallı ipek dokumalı tekstil ürünü, üretim yeri İspanya (Qantara, 2020).

Ek 5: XI. yüzyıl saf ipek üretimi halıda filler ve kanatlı atların kullanıldığı bir motif (Qantara, 2020)

Ek 6: XIV. yüzyıla ait belgeler (Kâğıt kullanımı), (Qantara, 2020)

KAYNAKÇA

- Ashtor, E. (1976). *A Social and Economic History of the Near East in the Middle Age*. London: Collins, St Jame's Place.
- Avcı, C. (2003). *İslâm Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınevi.
- Bakır, A. (2005). *Orta Çağ İslâm Dünyasında Tekstil Sanayi Giyim-Kuşam ve Moda*. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayınları.
- Bakır, A. (2008a). *Orta Çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler I*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Bakır, A. (2008b). *Orta Çağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler*. Cilt II, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Barthold, W. (1984). *İslâm Medeniyeti Tarihi*. (Trc.). Fuat Köprülü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bozkurt, N. (2012). Tirâz. *DİA*. Cilt XXXI. (s. 112-114), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Clot, A. (2007). *Harun Reşit ve Abbasîler Dönemi*. (Çev.). Nedim Demirtaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çakmakçı Zeynep. (2012). Kültürlerarası İletişim ve Etkileşim Açısından Orta Çağ Bizans Camcılığına Bakış. *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1(2), 107-132.

Diyanet İslâm Ansiklopedisi. (2002). Kıptî. Cilt. XXV. (s. 424-426), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ekinci, A. (2005). *Ortadoğu'da Marjinal Bir Hareket: Karmatiler*. Ankara: Odak Yayınevi.

Ersoy, O. (2001). Kağıt. *DİA*, Cilt XXIV. (s. 163-166), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İbn Battûta. (2004). *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr ve Acâibi'l-Esfâr*. Cilt: I, (Çev.). A. Sait Aykut, İstanbul: YKY Yayınevi.

İbnü'l-Adîm. (1988). *Bugyetü't-taleb fi târîhi Haleb*. Cilt. III, Beyrut: Dârü'l-Fikr, Suhayl Zakkar.

Kramers, J. H. (1934). *İslâm Medeniyeti Tarihinde Coğrafya ve Ticaret*. İstanbul: Asarı İlmiye Kütüphanesi Neşriyatı.

Lewis, B. (2009). *Tarihte Araplar*. (Çev.). Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul: Ağaç Kitabevi.

Mazaherî, A. (1972). *Orta Çağ'da Müslümanların Yaşayışları*. (Çev.). Bahriye Üçok, İstanbul: Varlık Yayınevi.

Merçil, E. (2020). *Türkiye Selçuklularında Meslekler*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Nâsır-ı Hüsrevi. (1967). *Sefernâme*. (Çev.). Abdülvehap Tarzi, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Özdal, A. N. (2019). *Orta Çağ İslâm Dünyasında Ekonomik Ekosistem*. İstanbul: Timaş Yayınevi.

Özgümüş Ü. (1993). Cam. *DİA*. Cilt XII. (s. 38-41). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özkuyumcu Nadir, (2002). Tolunoğulları. *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt V, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Pirrenne, H. (2009). *Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (Çev.). Uygur Kocabaşoğlu. İstanbul: İletişim Yayınevi.

Roberts, J. M. (2015). *Avrupa Tarihi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Şeker, M. (1998). Hil'at. *DİA*. Cilt XVIII. (s. 22-25). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şeyban, L. (2003). *Reconquista, Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Tez, Z. (2001). *Bilim ve Teknikte Orta Çağ Müslümanları*. Ankara: Nobel Yayınevi.

Tudela'lı Benjamin & Ratisbon'lu Petachia. (2009). *Orta Çağ'da İki Yahudi Seyyahın İslâm Dünyası Gözlemleri*. (Çev.). Nuh Arslantaş. 2. Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları.

Umberto Eco. (2014). *Orta Çağ, Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*. 2. Baskı. (Çev.). Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ülgen, P. (2019). Orta Çağ'ın Fabrikaları Olan Değirmenlerin Doğu-Batı Ekseninde Değerlendirilmesi. *Antakiyat, Journal of Social and Theological Studies* 2(1), 52-66.

Watt E. M. (2013). *İslâm'ın Orta Çağ Avrupası Üzerindeki Etkisi*. (Çev.). Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Vasiliev, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (Çev.). Arif Müfid Mansel. Cilt I. Ankara: Maarif Matbaası.

Yazıcı, N. (1992). *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Yûsuf M. D. (1985). *Economic Survey of Syria During the Tenth and Eleventh Centuries*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

İNTERNET KAYNAKLARI

[Fotoğraf Ek2.] XIII. yüzyılda Suriye'de üretilen, manastır hayatını simgeleyen Hıristiyanların kullandığı bir vazo. Erişim Adresi: https://www.qantara-med.org/public/show_superzoom.php?im_id=3499
Erişim Tarihi: 01.10.2020.

[Fotoğraf Ek3.] XIII. yüzyılda Suriye'de üretilen üfleme tekniği ile üretilmiş vazo. Erişim Adresi: https://www.qantara-med.org/public/show_superzoom.php?im_id=3464
Erişim Tarihi: 01.10.2020.

[Fotoğraf Ek4.] Çift başlı kartallı ipek dokumalı tekstil ürünü, üretim yeri İspanya. Erişim Adresi: https://www.qantara-med.org/public/show_document.php?do_id=1036#
Erişim Tarihi: 01.10.2020.

[Fotoğraf Ek5.] XI. yüzyıl saf ipek üretimi halıda filler ve kanatlı atların kullanıldığı bir motif. Erişim Adresi: https://www.qantara-med.org/public/show_superzoom.php?im_id=3669
Erişim Tarihi: 01.10.2020.

[Fotoğraf Ek6.] XIV. yüzyıla ait belgeler (Kâğıt kullanımı). Erişim Adresi: https://www.qantara-med.org/public/show_document.php?do_id=1325#
Erişim Tarihi: 01.10.2020.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Orta-Doğu bölgesinde özellikle X. ve XI. yüzyıllarda endüstri alanlarında nüfusun da büyümesine paralel olarak büyük gelişmeler

gözlemlenmektedir. El sanatları ile uğraşan nüfus artmış, sanayiye katılanların, zanaatla uğraşanların sayısı arttığı için üretimde aynı doğrultuda artmıştı. Yeni endüstri kollarının dış ticaretteki payı oldukça yüksekti. Orta Çağ'da endüstrisindeki gelişmeler eğitimin ve toplumların kendi edindiği tecrübeler sonucu oluşurken bunlarında yanında ticarî faaliyetler neticesinde tüccarların pek çok ülke gezerek oradaki yenilikleri kendi ülkesine taşımasıyla da gerçekleşmekteydi. Bunların yanında savaşlarda ele geçirilen esirlerden de bir takım silah teknolojisi bilgileri de edinilmekteydi. Yeni bir teknolojiye sahip olmak kolay değildi. Getirilmeye çalışılan her yeni sistemin öğrenilmesi, üretilmesi, işlenmesi ve kullanımı gibi durumları söz konusuydu. Yani teknolojiyi almak yetmiyor bir de onun öğretilmesi için ustaların getirilmesi gerekiyordu. Coğrafi olarak bakıldığında yeni endüstri alanı için daha çok sahil şeridindeki şehirlerin seçildiği görülmektedir. Geleneksel el sanatlarına ilaveten kâğıt, şeker, tekstil, cam ve madencilikte yoğunluk olarak kıyı şehirlerinde yapılmıyordu. Ayrıca bu yerler mermer ocaklarının da merkeziydi. Bu işletmelerde maliyet büyüktü, çalışan işçi sayısı da fazlaydı ancak gelirleri de aynı oranda çok yüksekti. Önceki dönemlere göre kıyaslandığında endüstrinin tarımdan sonra en önemli üretim ve geçim kaynağı olduğunu görmekteyiz. İnsanlar bu dönemde en az tarım kadar bu alanlara yoğunlaşmaya başlamışlardı. Tarımla kıyaslandığında doğal olarak gelir daha azdı. Fakat daha yeni bir alandı ve istikrarlı bir şekilde hızla büyümekteydi. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak ekonomik durum da iyileşecekti. Özellikle vurgulamamız gereken önemli bir nokta da teknolojik yenilik hangi ülkeden çıkarsa çıksın bir şekilde tüm dünyaya yayılıyor ve zamanla herkes bu teknolojiden istifade ediyordu. Bu durum uzun bir süreç alıyordu. Mesela kâğıt endüstrisi VII. yüzyılda Semerkant'a gelmişti. Ancak yine de parşömen, palmiye ve papirüs kullanımını bırakıp tamamen kâğıda geçilmesi X. yüzyılı buldu. Görüldüğü gibi yeniliklerin yerleşmesi uzun bir süreç almaktaydı. Daha sonra İran'ın doğusunda pamuktan yapılan kâğıtlar ortaya çıktı. Her bölge kendi tekniği ile üretmeye başladı. Böylelikle yenilikler geliştirilerek insanlığın hizmetine sunulmaya devam etti. Bilimin evrensel olduğu Orta Çağ'da da kendini gösteren bir olguydu. Örneğin su ile işleyen aletlerin genelde Çinliler tarafından icat edildiği fikri hâkimdi. Bunlara örnek olarak su değirmenlerini verebiliriz. Bunlar daha çok İranlılar tarafından Ön Asya'ya getirilmişti. Buradan da daha sonra Avrupa'ya geçti. Avrupalılar bu teknolojiyi taklit ederek öğrenmeye ve kullanmaya başladılar. Bu süreçte yüzlerce su değirmeni icat edildi. Her toplum bu icadı kendine göre yorumlayıp daha farklı bir çeşidini üretip kullanıyordu. Devletler bazı durumlarda yeni teknolojilerini diğer devletlerle paylaşmakta bazen gönülsüz olabiliyorlardı. Bunda pek çok gelişme etkendi. Pek çok sebep sıralanabilir ancak yine de bu bilimin önünü kesemiyordu. Örneğin çok önemli olan bir diğer endüstri kolu olan dokuma sektörü deyince akla ilk gelen ülke İran'dı. Ardından Mısır'ı sayabiliriz. Mısır'da dünyanın en iyi keteni dokunmaktaydı. Ancak Fatimiler döneminde ihracat yasaklanınca tüm üretim ülkeye yani Mısır'a kaldı. Mısır bir süreliğine keten ürünleri paylaşmak istemedi. Bu sebeple diğer ülkeler kendilerini bu konuda geliştirmek zorunda kaldılar ve süreç durmamış oldu. Özellikle İran ve Azerbaycan bölgelerinde bu endüstri büyük bir hız kazanmaya başladı hatta Bağdat'a, Çin'e ihraç ürünler göndermeye başlamışlardı. Suriye'de Hamdanilerin

hâkimiyeti döneminde yani X. yüzyılda dokuma, tekstil endüstrisi hız kazandı, öyle ki buradan Avrupa'ya Suriyeli ustalar tarafından taşınmıştı. Teknoloji transferi durumunda görüyoruz ki Avrupa, daha çok Venedikliler aracılığı ile ya da Endülüs Devleti vasıtasıyla bu teknolojileri transfer edebiliyordu. Bunlara ilaveten tüccarların Avrupa'ya taşıdıklarının yanında özellikle Haçlı Seferleriyle birlikte bu durum zirve yapmış bulunmaktaydı. Haçlılar Orta-Doğu'dan yalnızca teknolojik ürünler değil bir de bunları yapabilen ustaları da beraberlerinde götürüyorlardı. Böylelikle yeni endüstri gelişmeleri Avrupa'da hızla öğrenilmeye başlandı. Örneğin Mısır, şeker endüstrisinde XII. – XIII. yüzyıllarda bile ilkel yöntemlerle şeker endüstrisini gerçekleştirmeye çalışıyordu. Hem de Şeker kamışının en çok Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin sahil şehirlerinde yetiştirilmeye elverişli olmasına rağmen. Bu sırada Avrupa'da Venedikliler aracılığı ile gelişmiş şeker endüstrisini transfer etmişti. Cam üretimi tekniği de yine Avrupa'ya Venedikliler tarafından taşınan endüstri kollarından bir tanesiydi. Endüstri alanındaki teknolojik gelişmelere baktığımızda, bu gelişmelerin evrensel bir mahiyet kazandığını görmekteyiz. İlginçtir ki yeni teknolojiler genelde çıktığı ülke tarafından değil bu teknolojiyi sonradan öğrenen ülkeler tarafından geliştiriliyordu. İnsanlığın katkısına olan bu gelişmelerde, teknolojik yeniliklere her medeniyet kendi döneminde kendince yeni bir şey ekleyip tarih sahnesinden çekilmiştir, böylelikle günümüzdeki teknolojiye ve gelişmişliğe ulaşabilmişizdir. Endüstri alanındaki yenilikler kapsamında çalışmamızın inceleme alanına giren endüstri kollarını ağırlıklı olarak; cam, kâğıt, tekstil ve şeker olarak belirlemek istedik. Bunların dışında Ahşap işleciliği, gemicilik, madencilik, sabun, gül suyu üretimi ve değirmen endüstrisi hakkında da bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda devletlerin elde ettiği gelire baktığımızda, endüstriyel teknoloji için verilen mücadele ve savaşlarında nedenini daha iyi anlayabiliyoruz. Ayrıca hangi devletin hangi endüstri kolunda daha iyi olduğu, birbirlerine kıyasla üretim kapasiteleri, ithal ve ihracat ürünlerinin neler olduğu gibi bilgiler de çalışmada verilmeye çalışılmıştır.

EXTENDED ABSTRACT: In the Middle-East region, especially the X. and XI. in parallel with the growth of the population in industrial areas in the centuries, great developments are observed. The population engaged in handicrafts increased, and the number of those engaged in industry and crafts increased in the same direction in production. The share of new industries in foreign trade was quite high. In the Middle Ages, the developments in the industry were formed as a result of the experiences of education and societies, and as a result of commercial activities, merchants traveled to many countries and carried the innovations there to their own country. In addition, some knowledge of weapon technology was obtained from the prisoners captured in wars. It was not easy to have a new technology. There were situations such as learning, production, processing and use of every new system that was tried to be introduced. In other words, it is not enough to buy technology, and masters had to be brought in to teach it. When viewed geographically, it is seen that cities on the coastline are chosen for the new industrial area. In addition to traditional handicrafts, paper, sugar, textiles, glass and mining were mainly made in coastal cities. In addition, these places were the

centers of the marble quarries. In these enterprises, the cost was high, the number of working workers was also high, but their income was equally high. When compared to previous periods, we see that the industry is the most important source of production and livelihood after agriculture. In this period, people started to concentrate on these areas as much as agriculture. Income was naturally less compared to agriculture. But it was a new field and was growing steadily and rapidly. The economic situation would improve in parallel with the development of technology. Another important point we should emphasize is that technological innovation was spreading all over the world, no matter which country it originated from, and over time, everyone was benefiting from this technology. This situation was taking a long process. For example, the paper industry VII. Century had come to Samarkand. However, it still took the 10th century to abandon the use of parchment, palm and papyrus and switch to paper entirely. As can be seen, it took a long process for the innovations to settle. Later, papers made from cotton appeared in eastern Iran. Each region started to produce with its own technique. Thus, innovations continued to be developed and offered to the service of humanity. It was a phenomenon that manifested itself in the Middle Ages, when science was universal. For example, the common idea was that water-powered tools were generally invented by the Chinese. We can give water mills as an example. These were mostly brought to Asia Minor by the Iranians. From there, it later moved to Europe. Europeans began to learn and use this technology by imitating it. During this period, hundreds of water mills were invented. Every society interpreted this invention in its own way and produced and used a different kind. States could sometimes be reluctant to share their new technologies with other states in some cases. There were many developments in this. Many reasons could be listed, but still this could not prevent science. For example, Iran was the first country to come to mind when it comes to weaving industry, which is another very important industry. Then we can count Egypt. The best linen in the world was woven in Egypt. However, when exports were banned during the Fatimid period, all production was left to the country, namely Egypt. For a while, Egypt did not want to share linen products. For this reason, other countries had to develop themselves in this regard and the process did not stop. Especially in Iran and Azerbaijan regions, this industry started to gain momentum and even they started to send export products to Baghdad and China. During the domination of the Hamdanids in Syria, that is, in the 10th century, the textile and textile industry gained speed, so much so that it was transported to Europe by Syrian craftsmen from here. In the case of technology transfer, we see that Europe could transfer these technologies mostly through Venetians or through the Andalusian State. In addition to these, besides the merchants carried to Europe, this situation had peaked especially with the Crusades. The Crusaders were not only taking technological products from the Middle-East, but also the masters who could make them. Thus, new industry developments began to be learned rapidly in Europe. For example, Egypt was trying to realize the sugar industry with primitive methods even in the 12th - 13th centuries. Although sugar cane is most suitable for growing in the coastal cities of the states that have coasts to the Mediterranean. Meanwhile,

he had transferred the developed sugar industry in Europe through the Venetians. Glass production technique was also one of the industries that were brought to Europe by the Venetians. When we look at the technological developments in the field of industry, we see that these developments have gained a universal character. Interestingly, new technologies were generally developed not by the country of origin, but by countries that learned this technology afterwards. In these developments contributing to the contribution of humanity, each civilization has added something new to the technological innovations in its own period and retreated from the stage of history, so that we have reached today's technology and development. Within the scope of innovations in the field of industry, the industries that fall into the scope of our study are mainly; We wanted to define it as glass, paper, textile and sugar. Apart from these, it has been tried to give information about woodworking, shipping, mining, soap, rose water production and mill industry. When we look at the income obtained by states in line with these developments, we can better understand the reasons for the struggles and wars for industrial technology. In addition, information such as which state is better in which industry branch, production capacities compared to each other, what are imported and export products are also tried to be given in the study.